Руслан Қапба

ПЛАТОН БЕБИА

ИПСҬАЗААРЕИ ИРҽИАМҬАҚӘЕИ

Актәи ашәҟәы

Апҳәынҭшәҟәтыжьырҭа
Аҟәа 2015

ББК 84(5Абх) 6-44
К 20

Қапба, Р.Хә.
К 20 **Платон Бебиа.** Иҧсҭазаареи ирҿиамҭақәеи. Аҧҳәынҭшәҟәҭыжьыртә. Аҟәа, 2015. – 536 д.

© Аҧҳәынҭшәҟәҭыжьыртә, 2015
© Қапба, Р. Хә., 2015

Прошедшего не существует, пока будут
существовать книги.
Э. Булвер-Литтон

Ученая литература спасает людей от невежества,
а изящная – от грубости и пошлости.
Н. Г. Чернышевский

АИАХЬАНҬА

«Сара акыр исцәыуадаѡуп схазын ажәа аҳәара»[1] – ҳәа иѡуеит Платон Бебиа иѡымҭақәа актәи атом злааиртуа аҧхьажәа «Ахьылаба» дахьналагаҵәҟьаз. Ари ахшыѡзцара дарбанзаалак изгьы акыр аҵанакуеит. Уи зегь раҧхьаҳагьы ахҳырымгара ауп хытҵхырҭас иамоу, изтәышьтроу, насгьы аҧсҭазааратә шьаҿақәа ишәаны, изаны, ираҳаны ишеихгатәу аазырҧшуа феноменуп. Нацәаҟәкыла ҳпоет Платон Бебиа итәы ҳҳәозар иахьауажәраанҳа инапы иҵыҵхьоу ипоезиатә, ипрозатә сахьаркыратә ѡымҭақәа ирыҧшаахьеижьҭеи крааҵуеит иара ихазы изымҳәо ажәа зҳәаша аҧхьаѡцәа, алитератураҭцааѡцәа, акритикцәа, аҵарауаа. Ари уаѡ дзеигәыргьо фактуп, иагьынасыҧуп Платон Бебиа изы мацара акәымкәа ҳ-Дырмит ду зҟырҟы ирхәыхәыз, адоуҳатә ҧсымчхара ҕәгәа зхаиҵаз ҳмилаҭ сахьаркыратә литература азгьы.

Аҧхьаѡ гәыраз, иуцәызҳом Платон Бебиа ибаѡхатәра еицамк иарҿиаз иѡымҭақәа ихьадырҧшыз, ирыҧшааз аҳәы зласакәу ала, анцәа ду исаҭәеишьозар, исҭаххеит иара ихазы изымҳәо ажәа – иҧсҭазаареи ирҿиамҭақәеи рыҭцаара ирызку – аҳәара. Иаашоуп, ари еиҧш аҭакҧхықәра ҳарак зҭаху аус-ҧшьа анапы алакра, сара сакәым исеиҳау изынгьы игәаҕьыуацәоуп, избанзар, уи ирҿиаратә мҿехакы ҭбааup – ҵкаррацәаала еилоуп, шамахак акәымзар, ихадароу алитературатә жанрхкқәа зегьы рҿы қәҿиарала аус иуеит илыҵшәа иахьатәи ҳдоуҳатә культура аҿиара апроцесс ҟаиматла ианыҧшыртә иагәылубаартә, насгьы наҟ-наҟ еиҵагылоу аҿар рызгьы иҵоуроу анырра ҟанаҵартә еиҧш.

Платон Бебиа алитературатә дунеиаҿ аханатә аахыс аҧыжәара зманы иаауа аклассикатә традициа, аҧсышәала еиҳа уазааигәаны иуҳәозар,

[1]Платон Бебиа. Иѡымҭақәа. Актәи атом. Ашәҟәҭыжьыртә «Алашара». Аҟәа – 1995, ад. 5.

ақьабз иқәныҟәо, уи иамоу ахатә канонқәа ҟазарыла зхы иазырхәо поетуп, прозаикуп. Убас шакәугьы, уи рҽиаԝык иаҳасабала, дзықәныҟәо атрадициа, аҳәаақәа џьара дааиҭамҵҙакәа аҟаза дуқәа иалырдаз аҵыруа инҭаршәны ицо дреиуам. Абраҟагьы имоуп ихатә хаҿра шьақәзырг҃әг҃әо истиль, иформа, ажәакала, ирҿиаратә процесс еиланарг҃ьахьоу индивидтәу аҟазшьеизга, ацәаԝа. Платон Бебиа изкны ажәа хатәра уҳәарц азын улаԥшҳәаа хашәараҵашәарыла иаҵанакыроу ухаҿы иааугароуп иара арҿиарамԝа даныланы даауеижьҭеи ҳмилаҭ литература знысыз амԝа иамоу ақәҿиарақәа, насгьы иабиԥара иаҵанакуа ашәҟәыԝԝцәеи иареи рԝымҭақәа идеиала, тематикала еигәыцхәра ирымоу, иара убас ҳажәлар ирхыргаз рҭоурыхтә ԥсҭазаара џьбара рныԥшраҿ излеиԥшу излеиԥшым ҟазшьа ҷыдақәас ирыдубало.

Арҭ аҷыдарақәа зегьы, ҳәарада акыр сдырхәыцит, уимоу, слакԝакуа сҟарҵеит, напы зласкыз аус салагару, саламгару ҳәа. Аха, еиҭасҳәоит, аҵыхәтәан изгәаг҃ьит Платон Бебиа иԥсҭазаареи ирҿиамҭақәеи ирызку ашәҟәы аԝра, даҽеакала иуҳәозар, ԝаԥхьа сатҵалеит аиахьанҭа, иахьаҭыԥу иназгап ҳәа агәыг҃ра сыманы.

Аԥхьаԝ гәыраз, иуҳәар улшоит, улакԝакуазар, узҵалаз аидара уцәыхьанҭазар, уадызцалазеи, ухы зургәаҟуазеи, уқәрагь унахәаԥшны ашьшьыҳәа умтәои, насгьы Платон Бебиа иԥсҭазаареи ирҿиамҭакәеи иуеиг҃ьны иҭызҵаауа ҟалап, ҳлитератураҿ, анцәа иҟынтә, уажәы аҟара иазыҟаҵоу акадрқәа – азанаатуаа ҳаманы иҟамлаҙац ҳәа.

Логикала уахәаԥшуазар, аԝада иҳәоу ахшыԝзцара – иахьиашоугьы ыҟоуп, ус еиԥш иԥсабаратәу агәааанагара зоуз аԥхьаԝ узиҿаԥом, аха иага убас акәзаргьы, аџьабааи аҭакԥхыкәреи зҭаху ируакуп, аус садзыԥхьалаз, исзыргәагьыз афакторқәа акы, сақәгәыг҃ит аԥсуа шәҟәыԝԝцәа рыԥсҭазаареи рырҿиамҭақәеи рыҵҵаараҿы исымоу аԥышәа хәыҷы. Ԝбагьы, Платон Бебиа иҵаԝратә шықәсқәа раахыс ҳаибадыруеит, еишьцәак реиԥш ҳаибаҭахуп, ирҿиамҭақәагьы бзиа ибаны срыԥхьоит, акымкәа-иԝбамкәа астатиақәагьы рзыскхьеит. Ихԥахаз, иагьхадароу ҳмилаҭ литератураз исымоу агәадуреи абзиабареи роуп ҳпоет ду иԥсҭазаареи ирҿиамҭақәеи ҵҵааратә обиектны сҿаԥхьа иқәзыргылаз агәахәара сызҵаз, В. Шекспир дуҙҙагьы баша иауиҳәах абарҭ ахажәакгьы: «Желание – отец мысли» – ҳәа. Ааи, арҿираҿи аҵҵараҿи агәрагареи абзиабареи ирыҵаркуа шьардоуп. Урҭ аԝбагьы адырреи абзиабареи аԥышәеи ҳәаақәызҵо ируакуп.

Аԥхьаԝ гәыраз, Платон Бебиа изку ашәҟәы аԥҵаразы уажәазы ууаи, ҳԝыцьагьы ҳаицырныԥшылап, ҳаицырнысып уи арҿиаратә ԥсҭазаара ду ахь дкылызгаз, акырџьара зхы еилярсу амԝахәасҭақәа. Усҟан имԝашьо иаабоит абаԝхатәра змоу апоет, апрозаик, аиҭагаԝ, апублицист Платон Бебиа дахьынтәааua, дахьынҙаахьоу, хыҵхырҵақәас имоу, насгьы усҟан бзиа ибаны ҳзыԥхьо, иҭаҳҵааua иԝымҭақәа еиҳагьы иаҳзааигәахоит, еиҳагьы рхы-рҵыхәа зҿлымҳарыла еилаҳкааua ҳҟарҵоит. Ус шакәу агәра ҳгаразы ажәа аҳҭап, сԝымҭа афырхаҵа хада ихаҭа игәалаиршәо, ииасхьоу аамҭа. Уи ҳазыҙырԝуа ҳҿынаҳхап аԥхьаԝ уаргьы саргьы. Уаҟа иаабоит аԥсҭазаара ду ахь акылсразы, аԥсҭазааратә мԝахәасҭақәа заҟа илакьҭаз, еилыҵыз, еилалаз, аҟыба-ҙыба рыцыз, насгьы ахы ахьакыз уҳәа жәпакы.

АҨСҬАЗААРА ДУ АМѺАХӘАСҬАҚӘА

Аҧсны аҭоурых адаҟьакәа акыр згәылоу қыҭоуп Мықә. Араҟа жәынгьы-ҷангьы абжьыуаа иреизарҭан, рыгәҭыхақәа аахтны иахьырҳәоз ҭыпын. Ус лахьынҵас изаиоуз ақыта аҧшҙара икны иахьагоу мацаразгьы акәҙам. Уигьы, ҳәарада, ныррак ҟанамҵо иауҟаху. Избанзар, араҟа иаатуа апанорама зыбла хнамкрыда, иамыргачамкрыда! Зегь раҧхьаҙа улаҧш раахоит зшьапқәа ирықәгыланы иааҧшуа Ҧанаѽ назлоу ҳашьха ҧагьақәа реибаркыра. Урҭ рыҷерыҵахаланы, шәаҧыцьаҧла рыҷҭалаҳаны ирыҵагылоу аҧсҭақәа, аѽхаақәа, лбааҟа, архаҟа абарақьаҭра зцу адгьыл каршәрақәа, арахә рҳәырҭақәа, амхурсҭақәа, абахчақәа, алаҕырҙ еиҧш ицқьаҙа иалсны ицо, аҙиасҷәа Мықә, Дәаб. Арҭ зегьы еилаланы Ф.М. Достоевски иажәақәа рыла иуҳәозар «адунеи еиқәзырхо» аҧшҙарала ирѽычоит, иблахкыгахан иҟарҵоит аҧсуа қыҭа ссир Мықә.

Араҟа игылоу аныха-баа амацарагьы шаҳатра ауеит Мықә ақыҭа Аҧсны зегьы азы акыр зҵазкуа аҭоурых ду шамоу, насгьы уи ишалиаауаз зыҧсадгьыл азы зхы иамеигҙоз ауаа нагақәа. Мықә ицоз, имѽаҧыргоз ажәлар реизарақәа абжьыуаа рхаҭарнакцәа рнаѽсангьы, иҟан Аҧсны ҟьаҟьа дуҙҙа егьырҭ ақыҭақәа рҷынтәи рхаҭарнакцәа рҷаналадырхәауаз, ирыгу, ирыбзоу, изыргәамҵуа, ирықәыҕәгәо анеибырҳәоз. Аҧсны аҵыхәтәантәи аҳ Ҳамыҭбеи Чачба 1866 шықәса кәыркәа мзазы иҧсыжрагьы ҷырҧштәыс иааугар алшоит. Убри инаркны «Мықә аныха-баа амҵан, ашьха ҙиасҷәа – Мықәи Дәаби ахьеилало аханы, ашҭа ҧшҙа ҟалеит абжьыуаа иреизарҭаны»[1] ҳәа баша иѽуам Платон Бебиа ишәҟәы «Мықә» аҟны. Асовет мчра анышьақәгылагьы, лассы-лассы акәымзаргьы, Мықә ашҭаҷ абжьыуаа имѽаҧыргон реизарақәа Аҧсны зегьы аларҳәны. Убас Нестор Лакоба дызлахәыз аҵыхәтәантәи Мықә ашҭатәи абжьыуаа реизара атәы хыхь зыҙбахә ҳҳәаз автор ишәҟәаҷы ҳаҧхьоит: «Мықәаа изгәалашәо рацәаѽуп аҵыхәтәантәи абжьыуаа реизара. Уаҟа Мина Барганҵьиаҧха лыкәгылара. Ари ахаҵамҧхәыс ззырҳәоз дреиуан: аҷаҧыц ҕәҕәагьы лҷан, амалахазгьы акы сацәшәап ҳәа зхахьгьы иааиуаз, аҙә лакәмызт. Аҧсны аиҳабыра рхаҭарнак Нестор Лакоба уи лыварақәы дышгылазгьы, ҵѽа змамыз ажәлар лхы нарыкәкны иралҳәон, ари аамҭа ҷыц иааиз ишыбзиоу, аха ари акәамхәаз ҳәа иаҧшьыргаз шҵарбгагоу, зыпсы злоу анхацәа аҕәыцәхәы иныкәнартәо, зегьы ананамгацәа иреиҧшхараны ишыҟоу. Ҳара иахҵаху зынҙа идаҷеакуп, шәгәышәҷеаныз, анхацәа!..»[1]

Уи аҧхәыс еиҷамс Мина Барганҵьиаҧха лыкәгылараз Нестор Лакоба иҳәоит: Ҳаҭыр шлыкәиҵо, аха иахьатәи лыкәгылара дышзадымгыло. Еизаз ажәлар ихы рыкәкны ииҳәаз ажәа ду хиркәшоит абас: «Ҳара ҳзышьҭоугьы зыпсы злоу анхацәа рцәырҳәра акәҙам, ананамгацәа ибаҕьаҙа ршьапы рыкәыргылара ауп ҳәа».[2]

Абжьыуаа реизара аҙбахә анаххәах, исгәаласыршәарц сҭахуп Аҧсны жәлар рпоет, академик Б. Шьынқәба иажәақәа Мықә ашҭа 1991 шықәсазы абжьыуаа реизараҷы ииҳәаз: «Шәышықәсала атрадициа ду змаз – Мықә ақыҭа имѽаҧыргалоз абжьыуаа реизара, 1937–1938-тәи ашықәс еиқәаҵәақәа иаадыркны, напы цәгьала иаҟәырххьан ари, иашала ҳцәажәозар, бжьымхарак иаѽызан, аха иахьа уажәраанҙа шьақәыргылашьақ, амамкәа иааиуан. Иахьа, абжьыуаа рымацара ракәым, аҧсуаа зегьы рҭоурых аҷы иаатит адаҟьа ҷыц.

...Иахьа Мықә ашҭан имѽаҧысуа Абжьыуаа реизара, ачыда ҟазшьа шьҭнахит, ара иааиз Аҧсны егьырҭ араионқәа рхаҭарнакцәа рымацара ракәҙан, иахьа ҳара иахҵааит асасцәа-дахьқәа, ҳгәыргьара ҳацеиѽыршарц иаҳзааит, уажәы ааигәа Нальчик Адунеизегьтәи адыга жәлар рконгресс иалахәыз атәылақәа жәпакы рахьынтә амҳаԥьыраа ирхылҵыз, ара иҟоуп урҭ асасцәа ираҧгыланы иаҳзаазгаз, Нхыҵаа ҳашьцәа:аҟабардақәа, ачеченцәа, аингәышцәа, ачеркьесцәа, абазинқәа, аидыгақәа, ашаҧсыҕқәа. Ара иҟоуп ҳабацәа рыпсадгьыл Аҧсны аабандаз ҳәа иазгәыкуа иаҳзааз Ҭырқәтәылантәи аҧсуаагьы».[3]

Аѽада зыҙбахә ҳҳәахьоу Нестор Лакоба дызлахәыз абжьыуаа реизара анцоз аҷены иссирыз, игәазырҳагаз аапын мшқәа иреиуан. Еизаз зегьы, ҷыдала Мыкәаа ргәыргьара ҳәаак амамызт, дырҵан иагьысасыз, иагьаҧшәымаз Аҧсны Ахада Нестор Лакоба. Уи иажәа ҟәышқәа, иалкаақәа ажәлар ргәаҷы инеиуан, иазхәыҵуан, ирыдыркылон, избанзар, рхы аҟара игәра ргон, ирзеиҕьыз акәын дызҷыз, иаргьы уи идыруан ижәлар рҷаҧхьа ипату шыҟаз, акыр шыпхылнадоз. Араҟа, ҳәарада, Аҧсны ахада азакәан ҷыц инаҵоз амчра еиҵамызт аҧсуара иҟанаҵоз аныррa.

Ус шакәу аҳәоит алада иаазго абри афактгьы.

Мықә абжьыуаа реизара анцоз Нестор Лакоба ажәа ииҵоит дкулакуп, абжьы имхуп ҳәа лахә-лахәы изышьклаҧшуаз Аѽзы Кадыр. Абар уи иихәаз:

[1]Платон Бебиа. Мықә, ашәҟәҭыжьырҭа «Алашара» Аҟәа – 1992, ад. 157.

[1]Иара уа, ад. 157.
[2]Иара уа, ад. 157.
[3]Ацитата аагоуп Платон Бебиа ишәҟәы «Мықә» аҟынтә, ад. 158.

«…Акулак ажәа сара исмаҳаҵ, иаанагоҕьы сыздыруам, насгьы исзышьҭымхуа, абжьы умхуп рҳәеит, аха сара сыԥсы ҭанаҵы, сыла ааԥшуанаҵы, сгәы еисуанаҵы, сыѡмахәҽак еибганы сыбжьы сақәиҵуп, ацәгьа аҳәгьы изызымуҵ, ажәлар срылан, – срылоуп. Абри ак жәдыруазарц ҁтахуп. Ани амал рацәа умоуп ҳәа сызхыжәбааз атәгьы абас иҟоуп. Ишәцәызҙом, ишәасҳәоит аиаша, издыруагьы шәрацәаѡуп, иацы-иахьа ҳаибамбеит ҳара абраҟа итәоу Мыкәааа шәхаҵкы.

Ииашоуп, нхаѡык иаҳасабала, схы сахашшаауа бзанҵык сыҟамызт, уажәгьы сыҟам. Аха исырҳаз амал сԥацәеи сареи ҳмахәҽала, ҳахшыѡ ала, ҳцьабаала иааҳрыхыз, иҟаҳҵаз ауп, аҳәы иԥхҙаша зду акгьы ҳамамызт. Аха убас шакәугьы, азакәан ҽыц азы урҭ иумоу – указарма, уҙлагара, удәкьан, ақьырмыти акыци рҙырҭа азауад, сԥа еиҳаб Ҭемыр инапала иҟаиҵаз – арахә уҳәа азакәан ҽыц иацәтәымуп, имыхтәуп анырҳәа, ибзиоуп, ижәга ҳҳәеит, ираҳҵеит. Иуадаѡуп, дадраа, шәхаҵкы сцеит, ауаѡ иԥхҙаша зду иаалырҟьаны алҵра, аха анцәа иубома, ҳарҭ сԥацәагьы саргьы аҳәынҵқарра ишаҳәаз ҳныҟәеит, акгьы ҳаҽампеит, ус ҟаҳҵартә еиԥш иҳамчузеи. Амала, еиҵасҳәоит, иҳамаз ҳцьабаала иҳарҳаз ауп.

– Дад Нестор ухаҵкы, абраҟа иацыстоит даҽеакгьы, нхаѡык иаҳасабала, сара сгәы рызҵам, сызрықәгәыҕуам алшықәсаныk зымгәахә ззаамрыхуаз, ес-ааԥынра аџьықәреи иаҳәо, заҳаҵақәа кны ақыҵа иалаз анымханымҵәацәа, иахьа ифырхацәаны абраҟа иқәгылан ажәа ҭлапҟақәа зҳәо. Урҭ шә-Совет мчрак шьақәгыларгьы рымгәахә анрымҵәац ирымҵәоит, рцақәа ршьапы ҵкьыҿқәа ианҵацәыц иҵацәуеит. Сара сца уажәгьы ушьҭангьы, аџьықәреи ҭазаауеит. Избанзар, саагылазаргьы анхара, анҵыра сыԥсы азыцәгьан, сашьҭан. Хырҽхәароушәа иҟамлааит, аха санычқәыназ инаркны схәарҽхаанҙа (уажәшьҭа исзыжәуазеи, аха…) уаха ахәылбыҽха амза ҭәны иангылоз уарҭалбжак аԥш аѡынашәа рашәаны, ашьыжь схьатра аашьҭыхны сҽы снақәтәаны, саԥсуа шәақь сыжәѡа инахшьны, сѡаҵысны ашьха Аҳарѡаҟа (ҳарахә уаҟа итәан) амѡа сықәлон, ахәылбыҽха ахуаҳәа аҭыԥаҿ сынкылсуан. Ари иаҳәозар акәхап ахандеира, анхара, анҵыра шсылаз, исылшоз. Убри алшара исымаз иалыҵшәоуп иахьа имыцхәхаз смалгьы, – сҳәан сажәа аахсыркәшеит.

– Ҳаит, Кадырхеит, шьашәы уҭарблаait, абга уақәтәазма, уахыки-ҽнаки иналаугҙеи! ҳәа, – аҙә иажәа ҟьаланы слымҳа инҵасит, сҵыԥахь санаaиуаз аамҭазы. Нестор Лакоба дѡагылан ихы насықәкны иҳәеит.

– Ҳара азакәан ҽыц ахаҭарнакцәа, аиҳабацәагьы аиҵбацәагьы, Кадыр ухаҵкы, ҳаҭыр ҳазиқәуп, уи иоуп ҳагьзыдгылоу зхатә ҷьабаала анхара, анҵыра иаҽу, иашьҭоу, адгьыл ақәаарыхра бзиа избо арахә-ашәахә анҵаны изааҙо. Иаҳҳәоит, унха-унҵы азакәан ҽыц ишанаало, аҙәгьы

дуԥырхагам, – иажәа ааҽахиҵәеит уааҙа исықәымчны ицәажәақәозгьы архәыцыртә еиԥш, даарылаԥшны».[1]

Абас иҟаз анхаѡы нага Аѡҙы Кадыр иҟны ауп Аԥсны ахада Нестор Лакоба Мыкә ашҭаҿ иҟаз абжьыуаа реизара ашьҭахь иѡызцәагьы иаргьы сасра ҳәа иахьымѡахыҵыз. Ари усҟантәи аамҭазы азакәан ҽыц рацәак иагәамԥхоз зыбжьы зымнахыз ауаѡы иҿы аиҳабыра рхаҭарнакцәа асасцәа ираԥгыланы рнеира иагьымариамызт, аха абри афактгьы иаҳәоит Нестор Лакоба ажәлар заҟа дырзааигәаз, насгьы зыԥсы зланы инхоз анхаѡы заҟа ҳаҭыр иқәиҵоз, дидгылоз. Уи машәыршақә ажәа иимҭеит ажәлар рынхарарынҵыра шеиҿыркаашаз, рус-ҳәысҟәа, ахьырҙбоз Аѡҙы Кадыргьы. Уи иаанагон: анхацәа зегьы абраҟа ицәажәааз абырг иеиԥш, адгьыл шәыпсы азыцәгьаз, шәынха, шәынҵы, ҳазҭагылоу аамҭа ҽыц шәҽеақәыршәаны, шәҽеанрааланы ҳәа.

Аѡада зыҙбахә ҳҳәаз Нестор Лакоба дызлахәыз абжьыуаа реизара аныхдыркәша ашьҭахь Аԥсны ахада рҵеи ду иаҳаҭыр азы иҟарҵеит ахәмарра, ашәаҳәара, акәашара, аҽеырхәмарра, аҽеыбгаҟазацәа злахәыз. Усҟан, ҳазлацәажәо аамҭазы Мыкә ақыҵеи аџьажә аҳаблаҿ ҽыц еиҿыркааз аколнхара хантәаѡыс даман, зыхьыҙ, зыԥша ыҟаз, ҳаҭыр зқәыз Расҭа Паҷкәариа.

Абри агәыргьара ду аҿы зегьы иаарылукаартә иқәпраауа, аԥсҭазаара амч ду азҵо аҿара ацәа рхьыкәкәа еицыкәашеит ѡыџьа – арԥызбаки ԥҳәызбаки. Урҭ ирыхәаԥшуаз зегьы шәыԥсынҵры духааит рҳәозшәа акәын рхырҿқәа ишырныԥшуаз, избанзар, аԥсуа ҵасла акәашараҿ иаадырԥшыз аҟазара ду ргәы иахәон. Нестор Лакоба еицыкәашаз хаҭала ишизымдыруазгьы дреигәыргьаны аѡыџьагьы ишҟа даарыԥхьан, дрыдныхәалеит абра заҟа шәыԥшҙаҙа шәеинаалаз аҟара аԥсҭазаараҿгьы шәеинаало, аԥсынҵры ду шәыманы анцәа иҳәааит ҳәа. Иҵабыргыҵәҟьаны, арҭ ауаа еинасыԥхеит.

Аԥхьаѡ гәыраз усазҵаар ауеит Мыкә абжьыуаа реизараҿ Аԥсны ахада Нестор Лакоба зеицкәашара игәаԥхаз еинасыԥхарцгьы ззеиҕьишьаз арԥызбеи аԥҳәызбеи изусҵәада ҳәа. Урҭ зынҙа иқәыԥшҙаз, ахаацәа зыҟәнышьшьы иҟаз Гьагьашьа Пачкәариаԥхаи зарԥысратә ҭәымҭа иҵагылаз, ҽыбгаҟазак иаҳасабалагьы абжьыуаа еицырдырхьаз Хәампа Бебиеи ракәны, даҽакала ируҳәозар, ҳашәҟәыѡѡы ду Платон Бебиа иани иаби.

Бзиабарыла зынасыԥ еилазҵаз Хәампеи Гьагьашьеи рыпсҭазаара насыԥла ихыхәхәа иҵәын. Урҭ ргәыргьара ҳәаак амамызт ахаҵарԥыс дани нахыс. Ари ҟалеит 1935 шыкәса октиабр (жьҭаарамза) 5 рзы, даҽекала ируҳәозар адунеи дыкәлеит заԥхьаҟа ипоетхараны иҟаз Платон Бебиа. Аха

[1]Руслан Қапба. Аамҭеикәшара зегьы азылагом, Аҟәа – 2004, ад. 497–499.

аԥсҭазаара ҟадыԥь абзиа нагӡа ацәуадаѡуп, ушымгәыгӡо агәырѡа хьанҭа аԥнашьуеит. Хәампԥа Бебиа иѡнаҭагьы занӡа дыззыԥшымыз арыцхара ду ҟалеит, аеҵәаш еиԥш илаша-лашо иѡнагылаз, абаагәареиԥш дзықәгәыгуаз иԥшәмаԥхәыс залымдарыла диԥхоит зынӡа дышқәыԥшӡаз – зеижә шықәса дшырҭагылаз.[1]

«Сан ҳәа аӡәгьы дысгәалашәом, реиҳа ианысҭахыз сан лнапы ҟәымшәышәқәа сыгхеит,лажәа хаа,лыбла разқәа наунагӡа срылыхәдаахеит сшыԥшқаз. Уи иахьагьы сыҟанаҵгьы ихьааны игәыҵханы исыцрыхоит, сызмырҭынчуа акакәны сцәа-сжьы иалоуп, схатә ԥсҭазааражә насыԥла сшеиқәшәоугьы. Ааи, баша ирымҳәозар акәхап ан дызмоу, ан дзыԥсоу издырӡом ҳәа. Исыӡом иара иахьагьы, сықәражә сшааихьоугьы, анацәа змоу срыҵашьыцуеит, сгәы ԥшааууа заҟантә исгәалашәахьоузеи».

* * *

Сара сыҵҵааратә ԥышәа хәыҷы агәра снаргеит зыԥсы ҭоу, аҕьараҳәа иҟоу ашәҟәыѡѡы иԥсҭазаареи ирҿиамҭақәеи рыҵҵаражә акырӡа шаҵанакуа ихаҭа иҿцәажәара, уизааигәаны идырра. Уи, ҳәарас иаҭахузеи, аҵҵааѡы дзырманшәало афакторқәа иреиуоуп. Иҟам, ицахьоу акәзар, уи даҽеакуп. Уаҟа ахархәара роуеит адокументқәа, архивқәа, агәалашәарақәа уҳәа иҟоуп иҵегь зыӡбахә уҳәаша.

Изхысҳәаауа шәышықәса раахыс издыруа, зырҿиамҭақәа бзиа избо сѡыза гәакьа Платон Бебиа изкны ашәҟәы аѡра сҽаназыск, исыӡбеит иԥсҭазаареи ирҿиамҭақәеи еиҳагьы сырзааигәаны издырырц, инысмѡа еилыскаарц азыҳәан иара ихаҭа иԥсҭазааратә нысмѡа иҿала исырҳәарц. Уи аҵыхәала иаргьы саргьы акырынтә ҳаиқәшәеит. Аиашазы ибиографиа аганахьала сышәҟәы иахәаша аԥхьаѡ дзыҿлымҳахаша аматериал бзиа ситеит. Сгәы иаанагоит Платон Бебиа иԥсҭазаареи ирҿиамҭақәеи рыҵҵаражә, сышәҟәы аҟны адагьы, ԥхьаҟагьы зхы иазырхәаша ҟалоит ҳәа, избанзар, уаҟа иҟоуп апоет иԥсҭазааражә кыр зҵазкуа аинформациа беиа, наҟ-наҟ еиҳагьы иҵоурыхтә документхо.

Уажәшьҭа, ууаи, иара иҿала иихәаз еихыршәшәо ҳҿынаххап. Уи алагоит абас: М. Горки абарҭ иажәақәа «Все прекрасное в человеке – от лучей солнца и от ласки матери!»... Ишԥазури, сзыхшаз сан слаӡартә еиԥш ислахьынҵамхеит. Алахьынҵа ыҟоуҵгьы!..» Платон Бебиа абас ихьаагауа

[1]Платон Бебиа идаракәаци ихатә биографиеи рыѡразы схы иасырхәеит саниҿцәажәаз исеиҳәаз, иара дызхааныз, иара убас дызхаанымкәа иаҳаз ахҭысқәа.

игәаланаршәоит аныда иахьизҳаз, уи лыԥхара ахьизымдыруа. Анаѡсан иациҵоит иажәа: «Сабду Кәаҭа Бебиа, ҳқыҵаҿымоу уи анҵыҵгьы ирдыруаз, заҳаҭыр ыҟаз, зажәа ԥхылдаз хаҵан. Уи, аҵара шимамызгьы, Кәтолаа русҳәарҭаҿы акыр шықәса сҭаршынс дыҟан, дтәан ауаа рус иӡбон, реимакеиҿак еилиргон. Инапы ианыз аус ламысла дахаҵгыланы амаҵ иуан, ҷьара ԥаршеирак аламкәа. Абас дахьыҟаз азы дызлаз ауаа бзиа дырбон, ихьӡ-иԥша ыҟан. Иара иахьагьы реликвиак аҳасабала еиқәханы иҟоуп дансҭаршыныз имаз амҳәыр. Уи арашәаҭа анимаз, ашьыжь маҭак ѡаган акәын какал шикуаз. Ус аханатә дашьцылахьан, цәаѡас иман, абжьааԥны, еилахара дук аныҟамыз, ианаамҭаз акыр ифон. Ҽнак шьыжьӡа арашәара дахьҭыҵыз жәкатәарда ада изымрашәеит, уи гәазҭаз Хәампа – саб арахь уаала иҳәан аѡныҟа дигеит дызҿыз арашәара даҟәыхны. Уи нахыс уаҳа иматҵурахьгьы дымцеит, аѡнытәи иусурагьы даҟәыҵит. Ишырҳәо еиԥш, иҳаидеи ыҟамкәа аѡны дтәеит, ишилымшоз идырит. Зус-зҳәыс ыҟаз, ажәлар рҿы амаҵ зуаз, унеишь-ууаишь ҳәа зарҳәоз ажәлар, ауаѡы ари аҭагылазаашьа хьааигеит, еиҳагьы даркәадеит имч-илша ыҟамкәа, имариа збаз ачымазаракәагьы дыхҭаркит...

Сара зыӡбахә сымоу аамҭазы, уажәы еиԥшымызт абзиабара ыҟан, ргәы еизыбылуан еиланхоз, зыцәгьа-зыбзиа еилаз ауаа. Изхысҳәаауа Кәаҭа Бебиа Басариаа, Кәаҕәаниаа, Ҩарданаа ныркә ахәқәа рҟынтә уахынла иааны дырҷаԥшьон, аҵх ԥырҿуан. Ари, ачымазаѡ рацәак имыхәозаргьы, игәы арҕәҕәон, ихьаа иханаршҭуан. Уи аԥсуа ҧсҭазараҿы итрадицианы ишыҟаз, харантә ишааууа, ҳара иаабоит Дырмит Гәлиа ироман «Камаҷыҷ» аҟны. Аха иахьа уи анкьатәи аҵакы амам, иуарла-шәарлаӡоуп.

Сара усҟан сҿыц ныҟәан. Сан, зыԥсаҭа шкәакәахаша, лцәа лтәымкәа дҟалеит. Саб иашьцәа Ҕәака, Ҳаԥьарат хазы ицахьан, иҵаацәарахахьан. Аѡны иҟаз Хәампа иакәын, дреиҵбын. Сан ланхәыԥҳацәа, даҽеакала иуҳәозар, Кәарцхьалиа диман, уа Кәтол ақытан дынхон. Кәакәала Кәачара Инару Папаа диман. Сониа Хьудар Какалиа диман, Мықә инхон. Ажәакала, ачымазаѡ дбатәхеит, анапы иҵаххеит, аԥҳәыс хьанҭа лымч иқәымхо аҭагылазаашьа ҟалеит. Убри аҟынтә ланхәыԥҳацәеи лацалацәеи еизан рҵаца иларҳәеит быҽебырбгароуп, мамзар ҳаб анапы игхоит, ихылаԥштәуп. Ишыббо, ҳаѡнаҭа дууп, ҳнеи-ааи ыҟоуп ҳәа. Ишԥалугәышьарыз, дзырҿампҽеит, аԥсуала игәнаалам ҳәа иԥхьаӡаны.

Ҳара Кәачареи, Кәтоли, Ҷьгьардеи рҳәааҿы ханхон. Иҳаҵысны ицоз амѡаду Ҷьгьардамѡа ҳәа иашьҭан. Ныркә ахәаҿы дынхон Ҭебро Акобиԥҳа, лнапы ҟазан аԥсуа ҵасла, иҟалымҵоз хәшәы ыҟамызт. Дыргеит убри лышҟа ишылҭахымыз лыҽлырбгарц. Заагьы лцәа иалашәахьазар акәхарын ҽеи шахылымҵуаз, аха... Ахәшә илырҭаз лмыхәеит, дыҕәҕәан, дызѡыдан.

Аԥхьа илырҭаз ахәшә анылмыхәа аҩынтә раан илырҭаз лыҩнуҵҟа дыцҟьа дагеит, бааԥсыла илԥырхагахеит.

Санду Маниа Габлиаԥҳа лҭаца акы лыхьыр ҳәа дшәан аԥшцәа дрышьҭалт. Усҟанҵәкьа аҟәыдырԥшцәа, аԥшцәа ирхәыцуаз, ирҳәоз хазҵоз, иҟазҵоз ыҟан еиҳарак ақыҵақәа рҿы. Анхәа аҿаҵахьа лықәылҵеит лҭаца акгьы лмыхькәа, хар лымамкәа даныҟала, даналҵ лшьапы хтны Елырҟа дшылгоз ала. Убас иагьыҟалҵеит. Нас ишԥа аҿаҵахьа иуқәуҵаз наугъароуп, усҟан ауп амч анамоу. Абас дхәыцуан азы ауп санду Маниа Габлиа-ԥҳа лҭаца Очамчыра аҳақьымцәа драҩсны Елырныха дзамҵаныҳәаз, Елырҟа дызцаз. Уи еиҳа агәра лгон, деиқәнархарашәа лбон.

Сара абри ахҵыс аныҟала ашьҭахь акырҙа анҵы иансаҳа Елырныха снеит. Уи аныха снамҵагылан гәаныла ус сҳәеит: Елырныха, ура зегьы зымчу, сан дааны лшьамхы арсны данухәа, узылхыламԥшызеи абааԥсы ҳәа. Елырныха ахы аарҵысызшәа, насгьы абас аҵак ҟанаҵазшәа саҳаит: Уан ахьаа шлымаз зынҙагьы илымҳәаҙеит. Акызаҵәык илҳәаз, схәыҷы усзихылаԥш бааԥсы лҳәеит... Сара уа садырсызшәа самҵагылан сан Кәтолнтәи лшьапы хтны дызҵааз дматанеиуа дзымҵагылаз Елырныха.

Сан Кәтолнтә лшьапы хтны Елырныха лаара иалыҵшәахаз убри ауп – уи даныхынҳә Кәтолнҙа дзымааит, деиҵашәеит, Мықәҟа дыргеит, лаб иҩны акәаскьа аԥхьатәи ауадаҿы, еиҳа алашара ыҟоуп ҳәа дышьҭарҵеит. Агәылацәа чымазаҩбара инеиуан. Ус ишыҟаз ахымш рыҽны сан лаҳәшьеи сандуи аалԥхьан ус ралҳәеит ахәыҷы адәахьы ддәылыжәга ҳәа. Ус иагьыҟарҵеит. (Уи сара исгәалашәом, сандуи сан лаҳәшьеи роуп ашьҭахь исазҳәаз). Сара адәахьы сдәылыргарц ирыдылҵеит. Ааи, ас аҟаҵара зылшо ан заҵәык лоуп. Лра аԥсра дшаҿызгьы сара сакәын хьаас илымаз.

Еизаз рахьтә шьоукы ара даажып, лгара иаԥсам, лаб иҩны дыҟоуп ҳәа рҳәон. Аха Кәтол ҳгәылара Басариаа рҿы абри аҩыза ахҵыс ҟалан рыԥҳа даагоит ҳәа иалагеит, Басариаа рҵаца. Сабду имуит, досу иԥсы иара дирҽеироуп, дижыроуп, лхаҵа иҿы дыжәга иҳәеит. Убри аҟнытә сабду Расҭа, иҵаххазаргьы иԥҳа аҩны дизаанкыломызт, Кәтолҟа – лыҩныҟа дыргар акәхеит. Ацә уардыни илырымҵацыз лыматәакәеи нацҵаны амҩа иқәлеит Кәтолҟа уардынла. Усҟан иахьеиԥш амашьынақәа ауҟахыз. Хшьапык зҵаз аҟәардә аҿы санду лшьамхы сыкәыртәаны аҩны ҳааит. Ҩышыкәса раԥхьа аҵацаагацәа рашәа ҳәо, аҽы ҭуганқәа ҽырбо ашҭа иахьҭалоз, уажәы уардынла дрыма лыпсыбаҩ ааргеит.

Аԥстазаара уҳәеит ҳәа... Ҩышыкәса раԥхьа аҵаца данааргоз гәыргьаҿҳәашазы Џьота Маршьан амардуангьы дхалеит, нас ҩаԥхьа аҵацаагацәа дырԥылт. Хәамԥа иабхәараа данынарышьҭуаз иааҩналоз зегьы зхәаԥшуаз асасцәа рханы итәаз Маршьан Ҳаиҵбеи иакәын. Сабду Расҭа иашьа Кәана Ԥаҷкәариа ауха ачара ашьҭахь, адырҩаҽены иҩны инаганы, рыԥсы дыршьаны ҩаԥхьа чара рзиуит.

Исгәалашәоит акәаскьаҿ аҳәса наҟ-ааҟ рыҽшаны итәаны иахьҵәыуоз саныҩхалалак, – уааи, уааи ҳәа рнапы сышҟа иандырххалоз, дара рахь сымнеикәа санду Маниа Габлиа-ԥҳа лышҟа снеиуан. Сара раԥхьаҙа сныҳәаҿа ахьныркылаз сан лыԥсраҿы.

Еиҵа исгәалашәаз, иабантәааи сыхьҙ Платон. Саб маҳәҩызас ицыз ҳгәыла бзиа Џьота Кьекьелиа иакәын. Ахәанаа (Бебиаа рхәы) аҵаца дааргеит, ачара руан.Хаҵаҩызас илыцыз, дыҷкәына ԥшҙан, деиҿкаан, ажәакала, улаԥш идхалартә дыҟан. Аха уи амацара акәым аҟазара бзиа илан: ашәаҳәара, акәашара, алафҳәара, уимоу, аҩыжәраҿгьы зегьы дырииаит, ма ашәа ҳәа ииҳәоз закәыз. Убри иҙбахә аҳаблаҿы иршаҟьо ишрымаз мчыбжьык ҵит, ҩымчыбжьа ҵит. Ус сара сиит. Убри ауаҩ ишҟа ирымаз абзиабаразы ихьҙ Платон сыхьҙырҵеит. Саб абырзен философ дидыруазу, дизымдыруазу ҳәа Шамил Бебиа зны саниазҵаа исеиҳәеит аҩада исҳәаз сыхьҙ ахьынтәааз.

Саб ахьатә кәаскьа аргылара игәы иҵан, хәыҷы-ҳәыҷла ахьамаҭәахәы аизгара даҽын. Уи ԥеыбԥаҟазан, ашәаҳәареи акәашареи бзиа ибон, баҩхатәран илан. Инапгьы, ишырҳәо еиԥш, ахьы аҧссон. Инапала ауардын ҟаҵаны, ичаԥаны икакәкәо ашҭа агәҭа иҵаиргылон, иныкәиргылон ацәқәа рҵаҳәарада ус амамкәа. Уҩак ацәқәа, мамзаргьы ацәбатқәа ашҭа инҭаҵаны ауардын рыман ицон. Уи убас дазҟазан аҽеыбжьара. Уи иибжьоз аҽеы бзанҵы алеишәа ҷыда, аанахәомызт, зегьы рыла иҽеы маншәлан иҟалон.

Абарҵқәа зегьы сан даныҧсы дырҟәаҵит, иҳаидеи хҿит, акы игәы аҳәомызт. Ашьыжь данышагылалак снапы санкны анышәынҵрахь ҳцон.

Мықәтәи санду – сан лан – Берзениаԥҳан. Сан даныҧсы мчыбжьык ааҵуаны ауаа лыман дааит, ԥсыхәак аман иҟазар ахәыҷы дҳаиҵаait лҳәеит, дҳааҙоит лҳәеит, аха ани аԥеи (саби сандуи) амалахазгьы ирымуит. Алыпсаа дзауз сан лаҳәшьа Гәышька дычмазаҩхеит, данышьҭалалак, ацәа дшынҵанагалалак дыҳәхәо, дцәырҳаны дааԥшуан. Иқәашьдахаз акгьы зқәымыз, ишқәыпшҙаз залымдарыла здунеи зыпсахыз сан рыцҳа лаб иҩнаҵа ду шьақәкьеит, аҩыстаа дахарахеит. Сабду Расҭа хара имгакәа дыпсит, нас Гоԥьа Ԥаҷкәариа. Сабду Расҭа Ашҳангери Бжьаниа иаҳәшьа гәакьа лԥа иакәын.

Иалагеит схәыҷра хьанҵа, хаара дук зҵамыз, аиҵымра цәа зыҟәныз, аныдара зныԥшуаз. Аха уанҙа исҳәарц исҵаху, сан рыцҳа даныпсы ашьҭахь, шыкәсык анааҵы сабду расҭа Ԥаҷкәариа даакылсын саб днаидтәалан, анс арс ҳәа днахыкәшо-аахыкәшо акәымкәа, иаахтны еиҳәеит: Ари ахәыҷы, – инапы сара инасыкәкны, сирбо, – ан диҵахуп, аԥхәыс дааугаро-

уп, акәаскьагьы ургыларoуп, анхара-анҵырагьы ҟаутҵароуп. Аҧсҭазаара ус иаҭахуп.

Ҳәарада, арҭ абжьга жәақәа, саб иҭааз агәырԥа хьанҵа далызхышаз, ииашоу амԥа дыкәызҵашаз, даҽеаҙәы иеиҳәаззҭгьы ҟаларын усҟанҵәҟьа иимырҳаргьы, идимкыларгьы, избанзар, иԥҳәыс қәыпш лыпсра, насгьы ԥьалда дахьиԥхаз, изаанагаз арыцҳара дамҽехакны даман. Аха, арҭ ажәақәа иаҳаит ауаԥ ҟәыга, аҧсҭазаараҽы аҧышәа змаз Расҭа Ҧаҷкәариа иҟынтә. Уи иара иабхәа иакәан. Ус анакәха, уи дизхәыцыр акәхон. Убригь ԥганк рыла уахәаҧшуазаргьы иаҧсыуаран, ахаҽы аамгашьа амамызт. Саб Хәамҧагьы иззеилымкаауаз иакәмызт. Иабхәа иҳәатәы хаиҵар акәхеит.

Ахы акит аныдара аҳрас измаз схәыҷра. Мыкәынтәи саншьцәа ааны сыргон. Мчыбжьык, жәамш анаатҷлак саб дкылыхха днеиуан ҽыла. Санду Мина Габлиа-ҧҳа сыгәхьаалгон. Абас сыбжьан Кәтоли Мыкәи. Мыкәҟа сыргар сандуи саби сыгәхьааргон (саб Хәамҧа адәахьы уиаҟара иаҧсуарам ҳәа иҧхьаҙаны инимырҧшуазаргьы, зегьы акоуп сыгәхьааигон), Кәтолҟа саар – саншьцәа. Сара схаҭа стәы сҳәозар, хәыҷык иаҳасабала, усҟан анахьгьы бзиа избон, арахьгьы бзиа избон. Аха уажәы саназхәыцуа, усҟантәи сҭагылазаашьа схаҽы ианаазго, саншьцәа рахь еиҳа исыхозшәа збон. Сан рыцҳа дахьыҟамыз, дахьсымамыз, уи лышьҭра зегьы бзиа избон, лцәа рхыскааун, еиҳарак анык леиԥш избоз сан лаҳәшьа Гәыгә.

Абас ахы икит Платон Бебиа раҧхьатәи ҳаиҧылараантәи иажәа. Сара стәаны сизыҙырԥуан дшыхәыҷҙаз зан дзыԥхаз сԥыза. Уи зыҙбахә имоу ихәыҷратә шыкәсқәа иацы иҟалазшәа, ихҭынхьаазшәа ихаҽы ианызбаалон. Ааи, ан лыҟамзаара дарбанызаалакгьы еснагь иныруеит, иага шыкәса ниасны ицаргьы иацы акәушәа убоит, уи дануԥха наунагҙа аҟамзаара адунеиахь данца. Уи зхәыҷратә, зеиҭымратә шыкәсқәа згәаларшәо ицәажәоз Платон Бебиа игәалаҟара ианыԥшуан. Саргьы уи аганахьала ҳлахьынҵа акоуп. Аныда изызҳаз, зынҙак дызгәаламшәо среиуоуп. Убри аҟнытә схаҭагьы исыҵаҷәҷәон, сыззыҙырԥуаз, «зҽахәы зҽысхуаз» сԥыза иажәа. Ҳԥыцьагьы ханацәа рыҧхарада иҳазҳаит, рыбла хаакәа ҳарҭамҧшҙакәа ханыҵуеит адунеиажә, ҳамҭак ацәажәара даҟәыҵны ихәыцракәа дыргәылк итәаз апоет снаиҽыԥшын – Руслан, ус иаҳлахьынҵахеит, ишпааури, – иҳәашәа ауп ишсаҳаз ҳԥыцьагьы ҳҽымҭра еилазгаз раҧхьатәи иажәакәа.

– Ахәыҷра, дунеи дуҙҙак ыҟоуп! Уи асаби ицәа-хаа иаԥызоу, мамзаргьы, агәалашәарақәа заҟа ннажьуазеи. Иссируп иара злеибарку! Саргьы, зегьы реиԥш, ахәыҷра адунеи аҟнытә смааи, сыпсҭазаараҽ исхамышҭуа заҟа хҭыс «ҳамҭас» иснаҭазеи. Урҭ зегьы араҟа реиқәыпхьаҙара салагом, аха уаԥык иаҳасабала, схаҭара ашьақәыргылараҽы акаҽы скылсындаз ҳәа исывагыланы иаауаз, исыцхрааз рахьтә реиҳа ихадароу ҳәа сгәы изаанагауа рыҙбахә уасҳәарц сҭахуп сара исызку ашәҟәаҽы ухы иузархәозар – абас инациҵеит уааҙа дызлагахьаз иажәа. Мыкә Шьарашьаиак дынхон, иԥҳәыс Уардшька лыхьҙын, саншьцәа дырзааигәан, уаԥы қьиак, насгьы ахәыҷқәа бзиа избоз аҙәы лакәын. Схы лҷышуан, сылкәабон, сахьаныдаз срыцҳалшьозу, ус лхәыҷқәа сахьрыкәлаз бзиа сылбозу сыздыруам, аха сара слышьцылеит, стәымуаԥымызт, гәыцхәык иеиԥш дызбон. Кәтол сахьааиуаз Бабуца (Ҭарԥҳан) лхәыҷқәа рлеишәақәа баапсын, мчылаҵәҟьа илкәабон, сара хаала сылкәабон, анҭ лхәыҷқәа реиԥш сыҽесырцәгьомызт, лҳәатәы хастцон. Ахәыҷы иҧсабара ус иҟоуп, бзиа дызбо, дидыруеит, дихҳәыцуеит, саргьы ус схы мԥаҧызгон, избанзар, еилыскаауан сахьаныдаз сышрыцҳалшьоз, бзиа сшылбоз. Амала, исыздырам, иахьынтәаауаз, аха даныдоуп, деиҵымуп ҳәа дгәыцхәызаргьы, дгәакьазаргьы мыцхәы иаҵшьны ианырҳәоз, сҭахымызт, акы, сланарҟәуазшәа исыкәыгәгәон, саб дшыҟоу, дышсымоу рымбаҙои аиҵымҵәҟьа зангьы забгьы ыҟам иоуп ҳәа сгәы иаанагон. Уажә саназхәыцуа схәыҷы хшыԥ ииашан иаҙбоз уамашәа избоит.

Сара уахынла сахьышьҭалоз (сыцәааҙа) саб иҷы акәын. Схала исҭахымызт. Иаргьы ус бзиа ибозар акәхарын, амала санааҧшлак даҽеаԥьара сшышьҭаз збон, насгьы аҭаацәа зегьы гылахьан.

Сара саб иҷы ашьҭалара зегь раҧхьҙагьы бзиа исзырбаз иреиуоуоп , уи алакәқәа сзеиҵеиҳәон, ашәақәа сирҵон, исирҳәон, аинтерес зҵаз, сымч зыкәхашаз, зеилкаара сзымариаз ажәабжь кьаҷқәа, ажәлар рҷаԥыцтә ҳәамҭақәа ркынтәи иаауаз. Урҭ сшырзыҙырԥуаз ихааҙа ацәа сынҭанагалон. Шьыри, уи еиҧш ацәа-хаа зыҧсоузеи, зыкәрахь инеихьоу, ихәарҽехахьоу ауаԥы изы!

Еиҭасҳәоит, сахьаныдаз срыцҳаршьон зегьы, сашьцәа ԥьара ҵәаҟаҧшьык рбаргьы Платон изы ҳәа исзааргон. Сара усҟан урҭ исзыкарҵоз агәцаракра, рацәак ҳаҭыр сзакәмызт, исзеилкаауамызт, схәыҷымзи, аха нас ауп урҭ зегьы схаҽы иааиуа ианалага. Амала, ус акәымкәа, сашьцәа имҽеыгны рыгәцаракра маҷк иаадырҧшуазҭгьы, иныкәырԥшәа исызныкәозҭгьы ҳәарада, еиҳа сыгәгәахон, сыпсҭазаараҽы сзыниаз аԥынгылакәа рҷагылара сылшо, сыриааиуа сҟалон. Ус ами ауаԥы иҧсабарагьы шыҟоу, заҟа аҧсҭазаара дкыднаҟьо аҟара еиҳагьы даҙрыжәуеит, дыгәгәахоит. Баша иауиҳәах аҧсуа поет гәлымҵәах Алықьса Лашәриа абарҭ апоезиатә цәаҳәа ссирқәагьы:

Мап, скыдҟьала аҧсҭазара,
Срыцҳаумшьан ԥьара.
Шаҟа скыдуҟьо аҟара,
Сыгәгәахоит сара.[1]

[1]Алықьса Лашәриа. Иалкаау, Аҟәа – 1960, ад. 104.

Арҭ ацәаҳәақәа Платон Бебиа, аханатә ишицәаҩоу еиԥш, аԥсы рхаҵаны дрыԥхьеит. Нас ҳамҭак харантә иаауаз игәалашәарақәа дрызхәыцуа дааҭгылеит. Меижьарада иҷаԥшылара иаҳәон урҭ шырацәаз, аилыкәшәаара шырҭахыз, насгьы хронологиала еишьҭаргылан ибиографиа адаҟьақәа дырԥшырц иара изку ажәабжьқәеи ахҭысқәеи еилаланы ҩымҭак еиԥш иҟаларц шиҭахыз удырыртә. Уи схаҭагьы даара исыцхрауан, сызҷу аус арманшәалон, акырԥьара иармарион.

«Уи аҷены амра хааҙа иԥхон. Ԥхнын. Ҳашҭа ԥшҙа сынҭытцын, хәмарра ҳәа ҳгәылацәа рҷы снеит. Уаҩ дыҟамызт. Абарҵаҷы сылаԥш нақәшәеит ақалпад злеибадыркуаз аразина ҟаԥшьқәа ҩба. Саамлак-ҩаккәа иаашьҭысхит, аҩныҟа сааит, сгәыргьаҵәа арогатка алысхуеит ҳәа. Уи акәхеит, рыхқәа ахьеибаркыз мыркатылла иааԥысҟан арогаткақәа алысхуеит ҳәа сшаҷыз, саб даасхагылеит. – Ари абантәааугеи аниҳәа, Ҕәака Булиа лыҟнытә иаазгеит сҳәеит исыкәшәацәангьы. Ирхынҳәны исымгар имухаҭаҵәҟьеит, акьажыҳәа сышҵәыуоз снеит дара рҷы. Аԥшәмаԥҳәысгьы сҵәыуабжь анлаҳа даait (аутра дҭазаарын), иҟалаз еилылкааит, исылҭарц далагеит, аха изымуит, сгәы шазыбылуаз инсыжьит, сҵәыуо аҩныҟа сгьежьит. Раԥхьатәи сгьычра аҵыхәтәаны акәхеит. Апҟарагьы уаҩы данааҙо ыҟоуп. Ус акәымкәа, резинақәак каршәны (иҵабыргытҵәҟьаны абарҵаҷ икаԥсан) ибазар, митәык ҟамлеит ҳәа дахәаԥшызҭгьы, аллаҳ идырып анаҩсан иҟастцарыз? Аха, зыԥсаҭа шкәакәахаша, саб убри амаҷ азын сахьирхәит ҭәҭәала, ус еиԥш уаҳа ҟасымҵарц азын. Сандугьы илгәамԥхеит иҟастцаз, аха саб сахьипҟаз лгәы лнархьит, ари макьана дхәыҷуп, дгаҙоуп, ажәала иоуҳәар изымхоз ҳәа. Ажәала иуҳәо лассы ихашҭуеит, ижьы цар ауп урҭ иреиԥшқәо ишыҟаҵатәым анигәалашәо, – иҳәеит саб санду лгәанамҙара аҭакс»…

Сара ирласны игәастеит Платон Бебиа иԥсҭазаара аҟнытә исзеиҵеиҳәаз ажәабжьқәа, ақәра ду шрымоугьы, иацы иҟалазшәа, ишихҭынхьаауаз, ишиныруаз, еиҳаракгьы иқәрахьымҙахаз иан Ҕагьашьа илыҵанакуаз, илыдҳәалаз ахҭысқәа рҷы.

Абар сҩымҵа афырхаҵа хада иажәа ду иацу ахҭысқәа, агәалашәарақәа зеиԥшроу:

– «Хәылбыехахьан. Аҷенынтәарак санду Мина Габлиа-ԥҳа аҩны архиара, аилыргара даҷын. Саб ахьатә кәаскьагьы иҷыцххараҙа, иқәпраны ицарашәа иргылахьан. Ахәы иахьықәгылаз аԥшҙара икны иагон. Саргьы, аиашазы, иахьҷыцыз, иахьыԥшҙаз бзиа избон, иагьарааны ашҭа сықәгыланы сахәаԥшхьан, саб аргылара злаилшазеи ҳәа сгәы иаанагауа.

Санду иҟалҵақәоз уамашәа ибаны, сналыдгыланы слазҵаait, – Нанду, избан шьыжьаахыс бымтәаҙакәа иҟабҵо змаанои, иаанагои ҳәа. Лыблақәа хааҙа ҳамҭак ҷымҭҙакәа даасыхәаԥшын, нас рацәак лыбжьы мыргаҙакәа сызҵаара аҭак аҳәара лцәымгума уҳәартә еиԥш, – уанду дукәыхшоуп смаҭа хьҟәыршәа, уаха ан дузааргоит – лҳәеит. Сара схәацыхәаԥшьха сааилашәан, са сан ана дыҟоуп сҳәеит анышәынҭрахьы снапҵахә хәычқәа нархханы, сылаҕырҙқәагьы аахаддылт, аха исурҟатцоз… Сандугьы срыцхашьаны уаҳа ажәакгьы мҳәакәа саалгәыдлыхәҳәалт. Сара сылаҕырҙқәа макьанагь иаауан…

Сара схала сакәҙамзаарын ас згәалаҟара бжьысны иҟаз. Сабгьы ус дыҟазаарын. Сара уи ауха аҟара саб игәалаҟара бжьысны бзанҵык дсымбацызт, избанзар, раԥхьатәи ибзиабара анышә хьшәашәа инаҭаны аԥҳәысаагара ахьилахьанҵахаз, ицәыхьанҭан, игәнигартә аҟынҙа. Аԥсҭазаара уҳәеит ҳәа заҟа хкы рыла еибаркузеи!

Ус, ианааилашәшәа аҷецәа ааит, аҭацаагацәа астол иахатәеит, аха Хәампа ихы-иҷы гәыргьара дук ыкәубаауамызт, ачараҷыгьы шәаҳәара ыҟамызт, кәашара ыҟамызт. Еиқәышьшьы ицон ачара.

– Нан уанду дукәыхшаait, уаха ан дузааргоит ҳәа санду дызҷыз Қап Кәыца иԥҳа лакәын, илыхьҙын Венера. Инхон Ԧьгьарда Қапаа рхәы ҳәа иахьашьҭоу аҭып аԥшҙараҷы. Уи аԥҳәызба Хәампа дизылхәеит Қапаа рхәы анаҩстәи ахәы ҳаракыраҷы инхоз Ҳаиҭбеи Маршьан иԥҳәыс Лил. Венера (Така ҳәагьы ларҳәон) лашьцәа Леуа, Ҕәыда аҭаацәара иаламлацызт, ишыҷкәынцәааз иԥсит. Кәҷыр заҵәык иакәын иҭаацәараз, ахшара змаз.

Сара ҳаҩны ачара шыҟазгьы аухантәарак сышҭан, сгәалаҟара ыҟамызт. Ус ашьыжь ацәа салҵхьан еиԥш, ԥҳәызба қәыԥшк даасхагылан «уара узтәыда» ҳәа дсазҵаait. Саргьы саҷамхаҙакәа «Даҭа[1] ситәуп» сҳәеит. Лара деиҵаҕәҕәа днаскьеит, лхы-лҷы иаԥшьынхалеит исҳәаз аҭак шылцәымыҕхаз. Усҟан урҭқәа сзеилкаауамызт, ашьҭахь ауп ианыздыр аԥҳәызба қәыԥш деиҵаҕәҕәа днаскьартә дҟазҵаз закәыз. Уи иларымҳәеит Хәампа ахәыцы дышимаз…

Мчыбжьык аатҵхьаны схахәы ҵырффа ҳәа ласҳәеит, аха лара амардуан снаҷалыртәан даалаган зегьы амылхит, сҩагылан схы снапы аакәысшьызар, акгьы ықәгылаҙамызт, нас сгәаан (сара стәала) алаба шьҭыхны слышьҭалеит, ҩынтәҟа аҩны дакәшеит дыччо, аха санаҟәымҵ апҟацаҳәа схацәа икыдылҵеит. Абраҟа иалагеит аныҵсареи аԥаҵсареи. Аха сара бзанҵык санҵса сымҳәеит аҩынгьы адәахьгьы аха, исызҙом сангьы сзымҳәеит. Знык сашьцәа, саҳәшьцәа аныҟала ҳан ҳәа акәын ишысҳәоз. Арҭ зегьы нан ҳәа ларҳәон, саргьы нан ҳәа ласҳәон. Сан рыцҳа лыҵсра Венера иаулхарахаз, ҳазшаз ус иллахьынҵеитәит. Ишҵеиурыз сабгьы аҭаацәа далалар акәын, иҕәҕәамҭаз ихы ираҿҙозма. Аҩада ишысҳәаз еиԥш, сабду (иара иабхәа)

[1]Платон даныхәыцыз инаркны иаб Даҭа ҳәа иеиҳәон.

Расҭа Ԥаҧкәариа иоуп ахәыҷы (сара соуп дызҽу) ан дизаага ҳәа иабжьыз-газ, иазҳәаз. Уигьы аҽа инаҭон саб аҭаацәа ѡаԥхьа алалара.

Саб иашьа Ҳаԥьараҭ иԥшәмаԥҳәыс Гәында Ԥамел Ԥарба иаҳәшьа лакәын. Уи аеиба ҳәа дынхон Мыкә ақыҭан. (Иԥьоушьаша, Мыкә Ԥамел Ԥарба, Дәрыԥшь Ԥемыр Ԥарба рыхьыҵқәа ишеихаршало жәбоит). Ԥемыр Ԥарба аԥьыкәреи ашьаҭақәа кны агазеҭкәа («Аԥсны ҟаԥшь», «Советская Абхазия», «Заря Востока», «Сабҷоҭа абхазеҭи») дырныртон исахьа ҭыхны. Ԥамел Ԥарба иакәзар, рагдк инаҵоз аԥьыкәреи алапҟьақәа змаз акалаҭ дахартәаны агазеҭ «Аԥсны ҟаԥшь» ианыртон.

Ԥамел Ԥарба иаҳәшьа Гәында (саб иашьа Ґәака иԥшәмаԥҳәыс) лҽы данааилак раԥхьа акамфеҭ сара иситон, нас акәын егьырҭ иаҳәшьаԥацәа ианриҭоз. Сара усҟан уи ус зыҟаиҭоз сыздыруамызт, аха нас ауп еилыскаа-уа саналага.

Исгәалашәоит Ԥамел зны иаҳәшьа лҽы данықаз ииҳәаз иажәақәа: «Гәында, абри арԥыс Лакоба диеиԥшхоит» – ҳәа. Сара сгылан Лакоба дызустада ҳәа схәыцуа. Аха усҟан еилыскаауаз... 1967 шықәсазы «Не-стор Лакоба» изкны ажәеинраала зѡит, саныхәыҷыз, санырныҳәоз иара сиеиԥшхарц сышидыркылозгьы сгәаларшәаны.

– Руслан, иахьала иазҳархап сыпсҭазааратә хҭысҟәа реиҭаҳәара, уар-гьы ууапсазшәа збоит, уаҵәтәи ахәылбыҷехахьы ииаагап, – иҳәан, иажәа ааҽахиҵәан, истол дѡахыҵны дѡагылт атҵы зегьы еивҵапах шәҟәыла иҭәыз ибиблиотека, уажәада имбацшәа илаԥш нахгауа.

– Платон, сара смааԥсаҵеит, исгәарԥханы сузыҵырѡуеит, нас иуҳәогьы анысҵоит акгьы бжьамыжьҵакәа сахьҵаны, аха уара ус ианугәаԥха, аза-мана, уаҵәахьы иахаагап ҳус, – сҳәан, сзеиԥш тетрад аҽы неикәаԥсаны, афырҳәа сѡагылт.

Ус – Татеи[1] астол ахь шәааи, – ҳәа Ада лыбжьы аагеит ҳашгылаз анылба. – Акомандир акоманда ҟалҵеит, акы иазҳәахап, ԥьушьҭ, ҳнеип ҳахьнарԥхьаз иҳәан Платон днасаԥгылан иҽынеихеит. Ада лчеиԥьыка хаала лыстол хиан. Араҟагьы ҳамҭак ҳтәан, краҳфеит, фырԥьанқәакгьы аажәит. Нас – шәҭазаара бзиазааит аԥшәмацәа, уаҵәы хәылбыҷеханҵа, – сҳәан сѡагылт аѡныҟа сцаразы...

Абар иааит «уаҵәы хәылбыҷеханҵа» ҳәа зыҷҳәара ԥыстҵәаз Платони сареи ҳаиԥылара аамҭагьы. Аиашазы, ѡбарак аҵамкәа иаахҵәаны исҳәоит, сгәы хыҭ-хыҭуа сырзыԥшуп ҳпоет ду ихәыҷратә шықәсҟәа ртәы зҳәо еиуеиԥшым ахыҭысҟәа. Урҭ злаҟоу ԥьшьатәуп, зеиуа уҭаху рыла еибаркуп, еиларсуп. Уара (изаҳауа) ишухьымсуагьы, ишуҵанамкуагьы гәыбылрак урҭоит, иԥхаҵа иунырыртә еиԥш. Избанзар, афактқәа, иҟалоу

[1]Платон ихәыҷы хьҵы.

ахҭысҟәа аҿакызаргьы, ахәыҷқәа рдунеи ссир аҟнытә иаауеит, уаҟа иар-гьы, уаргьы, саргьы, убас егьырҭгьы ҳаҵанакуеит. Нас, арҭ агәалашәарақәа – ԥсҭазаараны наҟ хара имѡасхьоу – еиҳагьы аҵакы рыманы, иузааигәаны уҟарҵоит, урҭ изыхҭынхьааз ауаѡы, иахьа Аԥсынгьы уи анҭыҵгьы ибзианы зыхьҵ рдыруа, зѡымҭақәа ирыԥхьо Платон Бебиа шиакәу ухаҽы ианаауга-лак, уаназхәыцлак.

Платон Бебиа иныслѡа зҳәо «иҽахәы иҽысхаанҵа» абри ахшыѡзцара ашьҭа схыланы снеиуан иара ишҟа агәалаҟара сыман. Ааи, снеицыԥхьаҵа хаҭала ихьысуа, икьарзу, иҽыцу аԥсҭазаара ду амѡахәасҭақәа цәырҵуан. Ԥхьаѡыкгьы, рацәак дазымхәыцкәа, иҳәаргьы ауеит, урҭ аԥсҭазаара ду амѡахәасҭақәа урынхалацәеит амѡаду ахь уанбакылсуеи ҳәа. Сатоумҵан, аԥхьаѡ гәыраз, ус ахьысҳәо, аха умыццакын, анцәа иҳаҭәеишьозар амѡаду ахьгьы ҳкылсуеит.

Ҳтәоуп еилырга-еиларқаца, арҽиаратә ҭагылазаашьа бзиа аҳра ахьауа, ауаатәыѡса рыхшыѡ иарҽиаз адоуҳатә мазарала кәапеиашәа иҭәу Платон Бебиа икабинет-библиотекаҽы. Араҟа имыцхәу ҳәа акы убом иҟьалангьы. Зегьы иахьырҭыԥу еиҽкааны иҟоуп. Амҵ ԥыруазар абжьы уаҳап. Ҭынчроуп. Абри ауадаҽоуп ҳпоет ду иѡымҭақәа ахьиуа, иахьаԥиҵо, ифырхацәеи иа-реи ахьеиқәшәо, иахьеицәажәо, еимакуа-еиҽакуа аԥсҭазаара иқәнаргыло апроблемақәа иахьрылацәажәо, исахьарку ажәала иахьырыҵбо. Апоезиатә нцәахәы араҟа аҳра ауеит. Ус анакәха, апоет ирҽиаратә процесс еилашу-еит ԥымкрада. Уи лылаԥш хаа ахуп ныхак изаѡызоу зегьы ирылубаауа, аҽара-цәа зхьыкәкәо иан лпатреҭ. Уи лдоуҳамч ауп апоет ауадаѡрақәагьы дыриаааиртә еиԥш дзыргәгәо, арҽиараҽы агәалаҟареи, агәаҳәареи, ал-шареи изҭо. Ауаѡы лоунытә ддырхәыцыртә иҟоуп зан дызгәаламшәо аԥа лпатреҭ дадгыланы гәаныла ииҳәо абарҭ ажәақәагьы: Сан, сыпсаҭыѡра, сызкәыхшоу, сцоит усура, былаԥш хаа схыз, Елырныха банаҭаа сыҷкәын хәыҷы, сгәыгырҭа усзихылаԥш ҳәа шыбҳәоз еиԥш, исҳәоит саргьы бҽаԥхьа сахьгылоу бысхылаԥш сахьыҟазаалак. Аѡны данааԥшлакгьы ѡаԥхьа днад-гылоит иан лпатреҭ: Сан, бгәы ҭынчыз, сааит, сыҟоуп аѡны. Сызхатәоу, сахьыѡуа астоли сареи былаԥш ҳацыз иҳацрымшәо. Уи апатреҭ данадҵлак илымҳа иҭаѡуашәа иаҳауеит: угәы ҭынчыз сыҷкәын, сгәыҷгырҭа, уан лдоуҳамч уахьчон, ари нахысгьы уахьчоит ҳәа.

Платон Бебиа икабинет-библиотека сахьыѡнатәо, иан лпатреҭ сана-гәыдыԥшыло схаҽы иааиуеит абри еиԥш ахшыѡҵак: Ааи, ан лдоуҳамч – уи аԥсҭазааратә уадаѡрақәа дырганы иахьауажәраанҵа даазгоз, аѡымҭа ссирқәа раԥҵарагьы илзыршоз ҳәа. Аԥхьаѡ гәыраз, аханатә ҳшааиуа еиԥш уажәы Платон Бебиа ихаҭа иаҳзеиҭеиҳәо иԥсҭазааратә нысмѡа ҳазыҵырѡып:

«– Ԓнак акәасԛьа ашьҭахь амардуан саҽагыланы аҵәыуара сшаҽыз, – абас иацтәи иажәабжь инацҵаны аҵәажәара дналагеит Платон дмыццакуа, ииҳәоз ақьаад анҵара сахьʒартә еиԥш смаршәа куа, – ус даасыдгылеит саб иашьа иԥа, дсазҵааит иухьи уара акьажыҳәа уҵәыуартә еиԥш? – Срыпҟеит, сҳәеит сара сеиҵақьуа. – Харак умазар акәхап, мамзар, ус урыпҟарымызт, – иҳәеит иара, нас аѡныҟа уаала иҳәан симаны иҽынеихеит. Саргьы аҵәыуара саҟәыҵны, снаишьҭалеит. Ҳашнеиуаз ахәы ҳанхыҵны акәараҽ ҳнаʒоны еиԥш Ԓьота Кьекьелиа дааҳԥылеит. – Ари дабоугои уара ҳәа диазҵааит, – ашкол ахь дызгоит иҳәеит аҭакс. Ѡԥхьа, иара иҭахума ҳәа деиҭаиазҵааит. Иоуз азҵаара аҭак ҟаиҵаанʒа, иаразнак сиԥыѡлан, – истахуп сҳәеит сара. Иуаҳауеит ииҳәо – аҭак ҟаиҵеит саб иашьа иԥагьы…

Ашкол аҽы ҳахьнеиз аурок иалагахьан, ашә аартны ҳаныныѡнала ахәыҷқәа игыланы сара исыхәаԥшуа иалагеит сахьхәыҷыз уамашәа ибауа.

– Ари иааугаз ахәыҷы дызусҭада, – лҳәеит арҵаѡы Надежда Чиқовани. (Ѡажәак еихысҳәаалоит уи раԥхьатәи сырҵаѡы, ашьҭахь кыр анҵы ажәеинраалагьы лызкны изѡит, иахьʒуп «Раԥхьатәи ашәҟәы», иаҵагылоуп раԥхьаʒатәи сырҵаѡы Надежда Чиқовани илыхьʒынѡылоуп ҳәа.) Нас санеилылкаа, аҵаѡцәа хәычқәа сыхәаԥшны ишыччозгьы, раԥхьа итәаз аҵаѡы дѡалыргылан, даҽеаԥьара днартәаны, уи иҵыԥаҽ снаган лҽаԥхьа сналыртәеит. Изласгәалашәо ала арҵаѡы актәи аѡбатәи аклассқәа еилартәаны иалырԥхьон. Усҟан аклассҭа уадақәа аназымхоз еизааигәаз аклассқәа еилартәаны иадырԥхьон. Саб иашьа иԥа сахьнеигаз Қьаҭауантәи алагарҵатә школ аҟны акәын. Дук мырҵыкәа арҵаѡы лышьҭахь игылаз ашкаф ашә аартны иҵаз анбан шәҟәы ааҭганы инасымҵалҵеит. Ашәҟәы ахьаасыртыз ан лсахьа сылаԥш нақәшәеит. Убасҟан ауп аҳаҷаҳәа ианысгәалашәа аѡны аʒәгьы изымдырʒо, иамҳәаʒакәа сшааз (саазгазгьы дазымхәыцзар акәхап). Иҟалап сан ҽыц дыѡуа дсышьҭалазар ҳәа иаасцәымыгхеит, сахьтәаз снеилууаа сцеит, аха уи сызлатәо аʒәыр идыруама?

Абас еихызгеит ашкол аҽы раԥхьатәи сшьаҽа. Адырѡаҿены ашкол ахь санаауаз сырҵага шәҟәы, арҵаѡы исылҭаз аѡны исхашҭит. Иԥьашьатәʒам, ашәҟәқәа ргара-раагара санбашьцылахьаз! Надежда Чиқовани атетрадқәеи акалами ааганы исылҭеит. Уажәы изласгәалашәо ала, иҟалап мчыбжьык аҟара ашкол ахь сныҟәазар. Уамашәа иубаша, абри амчыбжь иалагʒаны аӷӷаҳәа сцәажәо агыршәа сҵеит. Хәылбыҿхак саб еиликаан дсазҵааит, аҵара уҭахызар, аныҟәара улшозар, ақыртуа школ акәым, аԥсу школ ахь уцоит иҳәеит имырхаакәа иаарҷәгәаны. Адырѡаҿенытәҟьа Жора сааицрыхны, иашьеиҵбы Жьоржь снаиҵцаны Қьарақьантәи аԥсуа школ ахь сишьҭуеит. Абраҟа раԥхьа акәны дызбеит Шьаликәа Басариа.

Ааԥынраан хәылбыҿхак саб иашьа ҒӘака аусурахьынтә дахьааиз иԥҳәыс Нази ус иалҳәеит: – анхара аамҵа ааит, аисыр ҳаблыроуп ҳәа. Ишдыру еиԥш, уи ублыцыԥхьаʒа (ес-ааԥынра) иҽиоит. Саб аҳәыста дҭагылан ацәаҷәара даҽын. Сара ҳашҭа ԥшʒаҽы сыхәмаруан. Ус Ғәака иҷкәын еиҵбы Қарбеи дареи ҳареи ҳабжьара аʒышьҭа даахаххын, уаҟа иҵхәраа ацыԥхь аҽадды илеиуаз ацыха ʒыхь иикыз аведра налшьуа, (инаҵакны), саб ибжьы наиқәиргеит: – Хәампа, амца ҳацәцеит, ведрала аʒы уманы унеи ҳәа. Ари заҳаз саб икәаҭан нарсны (аанкыланы) ҽыц иааигаз иԥшәмаԥҳәыс лахь ибжьы иргеит амца шрыцәцаз ала. Ларгьы, иаразнак, аʒыматәаақәа аашьтыхны лҽыналхеит. Саргьы исԥыхьашәаз ʒыматәак сыманы сналышьҭалеит. Аисырра иакәыршаз аԥьаргәал ааанда, ҳара ҳаннеиз амца акхьан. Амца убриаҟара аҽеарҷәгәахахьан, аҽеарцәгьахахьан уажәшьҭа аʒәы иххәыцуа, иҳәынҷо иҟамызт. Ҳбора ду амца анацрала аҳәса ҳаҳәҳәоит ҳәа иалагеит, аха саб илеишәа цәгьан (ѡажәак еихысҳәаалоит, санду иара иан, Хьажьы ҳәа иалҳәон) имуит абора (арахә рытра) блит ҳәа ауаа ҳазрылаҳәҳәом ҳәа, ԥхашьароуп ҳәа иԥхьаʒаны. Иахьеиԥш исгәалашәоит, сыбла ихгылоуп ҳбора амца зкыз абылра ианаҽыз. Ибылуазар, ахала иблааит ҳәа аҵырффара иалагеит, аха уигьы амыхәеит, избанзар, амца амч еибнаҭахьан. Убасҟан цас иауазшәа аԥша ҭысит. (Баша иаурҳәахуа амцеи аԥшеи еицуп ҳәа). Амца ацыԥхьқәа иԥхеибаҵо ижәылон, ижәылон, гәаг дук итнарҟьозшәа. Уи ацыԥхь гәымбылԥьбаракәа ҳматҵурҭа аҟынʒа иааʒеит. Уи акәхеит, аҽҿаҳәа абылра иалагеит, аҳәсагьы мыхәҳәар амуит. Абылра ҟалеит цәышьтын еиԥш. Еилагьыжь-еилахынҳәуаз алѡеи амцеи рбон Кәачараа, Ғәадаа, Қьаҭуанаа, зегьы еихеит, аʒыматәаахәқәа рыманы, зыҿзырҷәгәаз, ацәгьа зуаз амца дырцәарц. Аха аʒәгьы имч ақәхомызт. Амца ацахьы ииасит. Иахьеиԥш исгәалашәоит ибылуаз аԥьыкәреи шытҟәацуаз, аца, ананыра (абора былхьан), аматҵурҭа абылра ишаҽыз санду агәашә дҭалеит дшыҳәҳәоз. Мыхәҳәашьас иҟааз ҳанхара ду абылра иаҽын. Ҳаҭоу дзықәшәаша акәын. Санду Маниа Габлиа-ԥҳа аҧсуаҵас ауаа (ачымазцәа) лыхәшәтәуан, лкалҭ азна ахәшә-ҳаскьынқәа илаз даныҳәҳәа, ианоулышьҭ икаҧсеит. Ус «аа шәара шәеибгазааит» – ҳәа амца зыцралаз акәасқьа неилаҳарц акгьы агымкәа агәашә даатаххит Ғәака иҷкәын еиҵбы Алиоша Бебиа. Уи ишыҳәҳәоз, имукәа дууаʒа дыԥан акәасқьа дыѡхаԥалан, ашьҭахьтәи ауадаҽ икнаҳаз иаԥсуа шәақь аалихит, акәасқьагь неилаҳаит, насыԥны иара дацәынхеит. Абраҟа акәасқьа еилаҳан ианаахьаԥш, аматҵурҭеи акәасқьеи рыбжьара амца шацраз ибеит. (Уаанʒа Ғәака иѡны ауп ибылуаз.) Убрантәи ҳашҭа даатаххит Хәампа, аха ашә ацаԥха аркны иԥҳәыс лԥьыба иҭан. Ашә дахеит, дахеит, аха изаамыртит, ҽыц ҟаҵаран азы. Нас «хаала» иамуашәа аниба, шьапыла дасны иԥҿны, иҽжәаны дыѡналеит. Санду лыхчы аԥара ҭаҵаны илыман. Али-ԥси рыбжьара ахчы адәахьы иршәит, дахьаақәгьежьыз

изеицккәа ҽыц ииҙахыз иршәит адәахьы. Амцеи ауаҩи аиқәпарацәкьа иаҿын. Саб амца шицраз дыпаны дцеит, дацәцеит, апалтакәа иқәыжьны идырцәеит. Уамашәа иубаша саб Хәампа иршәыз ахчгьы азеицккәагьы ауха аҙәы игеит. Амарадиорра еснагь иҟазаарын анаџьалбеит! Агәакраҿгьы уи иазхәыцуа ауаҩы изуҳәараны иҟоузеи?!

Ауха ахәыцкәа зегьы Ҳаџьаратраа рахь ҳганы аҩны ҳаҩнаркит. Ашә дылагылан дыпшуан Жора (Екатерина Бебиа-пҳа лаб). Саргьы схы ывтрааны саныпшы, ашәишәиқәа ахьтакыз ахыбра аныблы, амца зытралаз ашәишәиқәа атыпраара иаҿын, аха хара изцомызт, абақ-чақҳәа икаҳауан, амца ркын азын, ишыбылуаз иԥыруан. Амца мыжда! Ананыраҿы ажәқәеи аҳәарақәеи ҭаблит. Сыбла иабаз уи ахҭыс уажәгьы сыбла ихгылоуп исхамышҭуа. Аҳаиуан, арахә аныхәаауа аҟара игәыҿкаагоу акгьы ыҟамзар ҟалап! Аҩны атаҟа иҟатаны игылаз ауардынқәа, астолқәа, аҟәардәқәа зегьы акы аанымхакәа илеимгәаблы ицеит.

Адырҩаҿены ашьыжь ҳаныҩагыла шьамхахьы арацәа ҳалагылеит. Ари ааха дун, аха иҟарцоз, иҟалаша ҟалахьан. Насыпны, бзиа инаскьаганы игылаз, ҩ-ҿык змаз аказарма нхеит. Адырҩаҿены ақытақәа еигәныҩит. Ԥьгьардаа, Ғәадаа, Кәачараа, Кәтолаа зегьы акака наргон. Ғәака акымзарак изнымхеит, Ҳаџьарат иҩны азҿык иҩналеит. Ҳара еиқәхаз ҳказарма ҳаҩналеит. Саб Хәампа ихьа лыхха инапала иҟаитаз инхара зегьы блит. Ари арыцҳара дун…

Паса ҳахьынхоз Бебиаа рхәы ҳәа иахьашьтаз абна бзиа ааҙаны ирыман аишьцәа Бебиаа. Ус аламала аҙәы далакьысыр руамызт, еиҷаҳауан. Ус шакәу иаазгоит ҿырпштәык. Ргәылак хыбрак иргылон Бакәра Бебиа иҿы днеит алартҟа стахуп ҳәа. – Иуҭахызар, абна, инапы абнахь инархханы, иԥҟаны ига, иҳәеит. Ус дагьныҟәеит агәыла. Абри ауаҩ адырҩашыкәсангьы ҩаԥхьа амҿыматәахәазы Бакәра иҿы днеит, усҟангьы иитеит дызҳәаз. Аха ахынтә раан даннеи, Бакәра мап икит. – Знык иустеит, ҩынтә иустеит, уажәшьта иузхоуп, насгьы ари абна ԥьаргьы изгаҙом, аха уаргьы иааҙа, ихьча абна малуп. Ус ауп анхаҩы ишыҟаитцо. Есымша аҙәы инапы аныпшылара хәарҭам, дад, иҳәан уаҳа даламцәажәеит уи азтцаара.

Ғәака инхарта маҷзак днахан анхара ҿыц ашьапы икит. – Нан, – лҳәеит санду рыцҳа саб лхы наиқәкны, – аҩны аргылара уалагароуп ҳәа. – Аа, ди, сара есышьыжь сгыланы сахьцо баша сцо ԥьыбшьоума, аҩнымаҭәахәқәа реидкылара саҿуп. Иҳәатәуп, абылра иакәшәаз аишьцәа Бебиаа аколнхара аҟнытә аамҭала рхы иакәиҭыртәит анхара ҿыц ҟартцарц азын. Усҟан ус еиԥш аҟатарақәа мариамызт. Аколнхара аҟыба-зыба цәгьан.

Аҩада ишысҳәаз еиԥш, саб есышьыжь дгылан дцон. Ауха данаауаз сара сыцәан стаҳәахаа. Дызбаҙомызт. Уи ибара есымша истахын.

– Нан, узҿузеи? – ҳәа саб днаиазцаауан санду. Иаргьы, – уи маҷзак иаасараҙа, аҩны аргылара ус имариоума? – иҳәон.

Аамҭа цон иқәҳа. Саб есышьыжь абнахь дцон. Ус ҽнак шьыбжьаара ԥытк шагыз, ауардын цаҳәаны ашта даатлеит. – Аҳы, ди, аматәакәа ауардын иакәышәца, аҩын ҿыц ахь ҳцоит, – иҳәеит агәалаҟазаара бзиа иманы.

– Иуҳәо закәызеи, иабаҟоу аҩны – дцаауеит санду. – Ди, баша сныкәозма арха, Аҙын Ҳаџьарат иҩны имхәҳаны арха аҩны сыргылеит иҳәеит. – Арха ишԥыкәу нхара ушцо, амҩаду уантәаларц, уаха агәаԥҳа уҩны иҩнаҳауа дузымдыруа, ухәыҷы дҩагылар амҩаду аҿы дыхәмаруа, ари ашьхаҿ иурҳаз уламыс ыҙып, урахә рґьычып, уҽеы бнеикып, – лҳәеит.

– Ди, сара арт акәарақәа сыртанцәалеит. Абра знызацәык суардын хымшәткәа амҿы сзаамгеит. Баала, ди, бгәы баҳаргарым, аҙыхь бзиа ыҟоуп, амҩа ҳаԥнуп. Насгьы, Коҕониаа баншьцәа рами, ауаа бзиакәа ҳгәылацәоуп, – даҿын абас акраамта апа иан лацәажәара, лазаагара аҿыц нхарахь аиасразы, аха лара дақәшаҳатмызт.

– Мап, нан, сара ԥьаргьы сцаҙом. Акаҩҳәа аҭацаагарашәа ҳәо сахьаргаз, бжьҩык ахшара агарашәа ҳәо шәахьысааҙаз саԥыртны цашьа сымаҙам. Абна илоу ашәарахгьы лакьакьак аиоуеит, уԥхәыс дыпсызаргьы, лыцк дшацәы-шацәуа аҩны дыҩнаургылт. Убри азоума уара Бебиаа рхәы амышьта цәгьоуп ҳәа ззуҳәо? – абас лмап злашьақәлырғәғәашаз афактқәагьы иҽалкуан илҳәаз дахымпаразы. Лпа дгылан лажәақәа дырзыҙырҩуан. Ҿимтуашәа анылба, лажәа инацылтцеит:

– Сара ԥьаргьы сцаҙом, – рапхьа избаз Бебиаа рхәаҿы сыпсыроуп, – лҳәеит лажәа лыпстазаара абжеиҳараҙак ахьымҩасыз аҭып бзанцы ишынылмыжьуа удырыртә еиԥш днақәыҕәғәаны. Аха саб аагылашьа имамызт, иҭаацәа иманы дцар акәын, ҿыц анхара ахьыҟаитцаз ахь. Иҳамаз ҳаматәакәа рыла иҭәны игылаз ауардын саашьтыхны снаниртәалеит акьажыҳәа стәыуо.

– Уаргьы уцоума, Кәтит[1], егьырт реиԥш (сани саби ракәын дызҿыз) скажьны, – лҳәеит лгәы ԥшааua, зҿыназхаз ауардын дашьклапшуа. Сара сакәзар, еиматәаны аҭәыуара саҿын ауардын сахьантәалаз. Ҳла аахьхьи ахәы аҟынҙа ҳнаскьанагеит, нас уаҳа анаскьагара шәаԥсам аҳәозшәа аҭыхәа ауҳәтарҽыланы игьежьит. Сара аҭәыуара саҿын. Сахьыпшуаз избон урт бкарыжьзаргьы, сара бхала бынсыжьуам аҳәозшәа ҳла алымҳақәа кыдышьшь санду лааигәара иахьгылаз. Баша ирҳәом ала ауаҩ ишьа алоуп ҳәа.

Сызқәтәаз ауардын архаҟа – саб иҟаитцаз анхара ҿыц ахь ицон.

Исыздыруам иахьагьы, иԥьоушьартә иҟоуп, санду егьырт лпацәа Ғәакеи

[1]Платон ианду Маниа ус хәыҷы хьҙны иалҳәон.

Ҳаԥьаратәи рышҟа дымцеит. Дахьнанагаз аѡнатаҽы (ахыбраҟәа блызаргьы) дахымтцит, уа дыҟан. Дшаԥырымтцуаз анырдыр, мызкы аатцаанҙа аишьцәа ахѡыкгьы ааидгылан ѡ-ҽык змаз ахьатә кәасҟьа ѡны иԥәпрааува ицо илзыҟартцеит. Лыԥстазаара далтцаанҙа, лынарцә мѡа дыҟәлаанҙа абри аѡнаҽы дыҟан зыԥсаҭа шкәакәахаша санду Маниа Габлиа-ԥҳа. Амала, уахыкгьы лхала даанырмыжьит. Лҭацацәа инеимда-ааимдо лара лҽы иаауан шьҭалара, иԥхьауан. Егьирахь, дыҕәҕәан, лыҟәрахь дышнеихьазгьы, лхаматц лара илуан, хәычгьы дугьы аҙәгьы длыргәаҟуамызт. Сара уи усҟантәи лхымѡаԥгашьа – аѡын ҽыц ахь дахьымцаз уажәы саназхәыцуа еилыскаауеит раԥхьаҙа лҭаацәаратә ԥстазаара ду ахы ахьакыз, аныжьра шылцәыхьанҭаз, лыԥстазаара аркьаҽыр шалшоз. Убри азоуп сабгьы иан лмап дзаҽампаз, баала ҳәа инакәыргәҕәаны изимҳәаз.

Бебиаа рхәы ҳарак аҽы санду зегь реиҳа илызтынчран. Лыԥшәма Қәатагьы изкәа ҭыԥгьы ара иҟан. Уигьы иланаҳәоз кыр ирацәан, избанзар, абриаҟара шыкәса лыԥстазаара зылҭаз ауаѡы инышәынтра дзаԥырцуамызт, дыҟанатц лылаԥш ахызарц лҭахын. Аԥстазаараҽы абзиабара иаша ахьыҟоу хатцеи ԥҳәыси ртәы зынҙа аҽеакуп, егьырҭ зегьы раастә, иамоуп ахатә ҷыдарақәа.

Сара егьырҭ лматацәа зегь реиԥш, бзиа избон санду лахь лассылассы ацара. Уи – уанду дукәыхшааит – ҳәа илҳәоз лажәа ҟәандақәа уажәгьы слымҳа итаѡуашәа исаҳауеит, ллакҵа хаақәа сырҭаԥшуашәа избоит лыҙбахә иадҳәалоу акы анысгәалашәо, мамзаргьы Кәтол Бебиаа зегьы ҳахьыҟәцыз ҳхәы ҳарак саназхәыцуа. Сабду Қәата ахаҳара-цәаҳара ааҙаны иман. Ма ишԥаҟалоз, ишԥанаалоз, мраҽархастамыз…

Абранҙа Платон Бебиа исзеитеиҳәоз абгьыцқәа ирныстцаз Бебиаа рхәы ианыкәынхозтәи ахтысҟәа роуп. Урт заԥхьаҟ ишәҟәыѡѡхараны иҟаз ауаѡы иԥстазаара ду ахь дкылызго амѡахәастақәа ируакуп.

Аԥхьаѡ гәыраз, ҳарзыҙырѡып сфырхаҵа хада анаѡстәи, еиҳа ииашаны иуҳәозар, архаҟа ианылбаа нахыстәи иԥстазаара атәы ҳазҳәо ажәабжьқәаахтысҟәа.

– Кәтол ҽыц ҳахьынхоз ҳѡадахьы Ҟараман Басариа, ҳладахьы Тыкәа Басариа, ҳашьтахьҟа – Дгамшь аҙиас аԥшаҳәа дазааигәаны дынхон Самсон Ҷежьиа (аҵарауаѡ, апоет Валентин Коҕониа иабду). Абра нхара ҳанааи мчыбжьык аатцаанҙа Самсон Ҷежьиа ҭаацәала аѡныҟа ҳнеиԥхьеит, агәылацәа еизганы. Аԥшәма Самсон анцәа улыԥха ҳат ҳәа аҵәца аник ашьтахь абас иҳәеит: «Баба сгәылацәа, агәыла бзиа ҽыц дҳауит, сара сыхәтаахь даара сеигәыргьеит. Хәампа Бебиа иуаѡра, ишәаҳәара, икәашара, иҽеыбгаҟазара, инапҟазара уҳәа шәара дызлашәымдыруа араҟа акгьы сҳәом. Уи ҳатыр зқәаҳцо нхаѡ нагоуп. Сгәылацәа, шәхатцкы сцеит, шәзеизызгаз убри ауп, ижәдыруазарц стахуп, иахьарнахыс Венера – ҳан лхы налыкәикын еиҳәшьас бҟастцоит, бара беиҳәшьоуп, сара сеишьоуп, арахәтиаа ибаҽаныстцоит, – иҳәан иикыз аҵәца лҭаркәкәа ижәит. Иара ишьтахь зегьы Самсон Ҷежьиа ииҳәаз иакәныхәаны ратцәцақәа иѡарыхан иржәит…

Аиашазы астол иахатәаз агәылацәа зегьы ргәы иахәеит уи иҟаитцаз, иаԥсуараны ирыԥхьаҙеит.

Исгәалашәоит, адырѡаҽены ашьыжь ажәхьа аҳәыс ԥшқа ацакәашо ҳашҭа инҭатцаны ицеит. Аригь жәытә-натә аахыс ҳатыр зқәу жәытә қьабзуп. Аԥсуараҽы ус иаԥуп.

Сан Гьагьашьа агитара бзианы иалырҳәон, дыкәтцон, амашьына даҽатәаны ахьхьаҳәа дзахуан. Исгәалашәоит аѡны атҙаҽы икнаҳан асаркьа иахаршәыз лнапала илсыз, иқәылтцаз асаркьа қәыршә. Урткәа зегьы сан лцәа рхыскаауан – лнапала иахьыҟалтцаз азы иԥхаҙа цәаныррак сыртон. Аха, рыцҳарас иҟалаз, амца зкыз ҳаѡны иалаблит. Ихьаазгоит иахьагьы. Заҟа истахыз сан илыҟатцамҭаны реликвиак аҳасабала инханы исымазтгьы.

Ҽнак абылра ҳақәшәааҙа аѡны аҙәгьы ҳаҟамкәа ҳгәылаԥҳәыс даакылсын сан лыҙахыга машьына «Зингер» лгеит. Хымш аатцхьаны еиԥш аҙахыга амашьына «Зингер» лыма даакылсит изгаз. Ҳгәыргьеит зегьы уи еибганы иахьынхаз. Уи сан лабраа илырҭаз акәын.

Ҳгәыла Самсон Ҷежьиа ҳан еиҳәшьас данықаитца ашьтахь лара итаацәа ааԥхьаны иԥҳа Наушьа (Валентин Коҕониа иан) иахьарнахыс схәыцқәа реиԥш бызбоит ҳәа ажәа аххәааны инаганы илылтоит ҳамтас аҙахыга машьына «Зингер». Саб игәампхазаргьы, акгьы ахимҳәааит. Сара сыбла ҭраа сахәаԥшуан иахьылгоз… Усҟан сгәы снархьит, аха уажәы саназхәыцуа гәыбган аҙәгьы исызиҭом, абзиара зуз ауаѡы ҷьара бзиарак изыҟаутцар ами. Абылра иақәшәаз ирымааз! Инханы иҟаз «Зингер» акәын, нас иаргьы ус аламала иуоуаз акы акәмызт. Убри ала абзиара аҭак ҟалтцеит.

Ҳара Ҷьгьардеи Кәтоли ршараҽы ҳазланхоз ала ҳгәылацәа Коҕониаагьы Басариаагьы рхәычқәа Ҷьгьардатәи ашкол ахь иныҟәон. Урт реиԥш саргьы Ҷьгьардатәи ашкол ахь аныҟәара салагеит.

Ажәакала, Ҷьгьарда ашкол стәлеит. Уаҳа зтахымыз ахәыч бзиақәа ыҟан. Уаҟа снанагеит шықәсык аѡнутцкала Қьатуантәи Қьарақьантәи сныҟәарақәа рышьтахь. Изласгәалашәо ала амѡан ҳанааузаа ачқәынцәа, ашкол ахь иныҟәоз рпартфелқәа ирықәтәаны асаҽы «чараз» ҟартцон, ихәмаруан, рышәҟәқәа штаз. Сара рышәҟәқәа баазар, ицәаакыр ҳәа сшәон, аха дара усс ирымамызт. Ихәычқәамыз, ихәмаруан…

Иахьагьы ихааҙа сгәы икыдуп актәи акласс аҿтәи ҳартцаѡы Мышьа Бахәа-иԥа Габелиа аурок аҽы иихәоз ажәакәа, заҟа ҳагәцаракны дҳабжьоз, аԥхьара, аѡра агәыбылра ҳиркуан.

Иара иахьагьы лассы-лассы срызхәыцлоит раԥхьатәи сара сԥызцәа, еиҳараҙак зыԥсҭазаара иалҭхьоу хьаагауа исгәаласыршәоит. Убарҭ иреиуоуп Амҷба Нури Камыгә-иԥа, Џьыԥьлиа Ирадион Моҷа-иԥа, Ашәба Шьалодиа Пата-иԥа (Аԥсны Аџьыԥьтәылатә еибашьраан дҭахеит, ажәеинраалакәа иԥуан), Қәараҙиа Ражьден Ҭемраз-иԥа (иԥхәысаагара мчыбжьык шагыз Тҟәарчал ашахҭаҷ машәырла дҭахеит), Ҳараниа Мыза Машьыхә-иԥа, Маршьанԥха Лена Ҳаиҭбеи-иԥха, Амҷба Зоиа Гамсарат-иԥха (уажәтәи ҳаибашьраан дҭадырхеит ҳақәызхырц иҳақәлаз ақырҭуа фашистцәа лыԥсыжырҭа уаԥы изымыдыруа).

Актәи акласс аҷтәи абарҭ сԥызцәа қәрахьымҙакәа, сықәраҷ саааиуа саналага еиҳагьы хьаас ишьҭысхит. Аԥсҭазаара уҳәеит ҳәа…

Ҳалагеит актәи акласс. Ҽнак аҙәы дааит арҵаԥы Мышьа Бахәа-иԥа Габелиа уиҭахуп ҳәа. Иаразнак сҷеаакәабаны сеиханы снеит. Сахьнеиз ҳарҵаԥы арашәара даҷын. – Ана аҭәаҵла ашәшьыраҷ уаатәа, – иҳәан ведрала аҵеиџь аҙы аатыхны, инапы ишьапы иҙәҙәеит, нас иҷеаарбан аԥсшәа сеиҳәеит. Усҟан, ҳәарада, уи иҟаиҵаз иаҵанакуаз сзеилкаауамызт, аԥсуа икультура ҳарак ишазҳәаз, ашьҭахь ԥыҵк анҵы сыхбыԥхо саналага ауп ианеилыскаа, сыхшыԥ ианыԥнаҟа. Акәаскьа ԥны асоф аҷы сыԥхеигалан сиртәеит, нас ауада дныԥналан ақьаад еилаҳәарак иманы даакылсит, даадәылҵит.

– Ари убома, Платон, иузаазгаз, – иҳәан иикыз ааиҵихит. Уи ианын «Похвальнаиа грамота Платон Бебиа» ҳәа. Сеигәыргьеит, аха ишԥа, мҵәыжәԥада сԥыруа аԥныҟа сааит. Ари аҵыхәтәантәи ҳаҭыртә грамотан. Уаҳа ус еиԥш иҟаз аҳаҭыртә грамота алакҵа сҭамԥшит.

Иалагеит ажәлар ахамышҭыхә рзаазгаз Аџьыԥьтәылатә еибашьра дуҙҙа. Иахьеиԥш исгәалашәоит Кәтолтәи ҳгәылацәа аишьцәа Гармелиаа Ҷыҷули Ироди еицлабны аканат иахьықәлоз, урҭ ириааиуаз, ираԥызгоз уаԥ дыҟамызт ҳашколаҷ. Гармелиаа анырҳәоз, сара Германиа рҳәаазшәа сгәы нҵыԥсаауан.

Абри ахҭыс сажәабжь «Агәыҕра» аҷы ибзианы асахьа ҭыхны иаарԥшуп. Уи зԥит акырҙа анҵы ашьҭахь, даҷеакала иуҳәозар, 1960 шықәсазы.

Ицон Џьгьардаа рыцкәынцәа адоумыжьхақәа еибашьра «Вставай страна огромная…» ҳәа ҳаԥсадгьыл ду СССР ахы-аҵыхәа ианахыԥуаз аамҭазы. Аусҳәарҭа ашҭаҷы аҷқәа дырхәмаруан, рышьҭақәа ҭгәыхаа ианырҵон. Ҳара ҳҭахаргьы абри шәзынхоит, ҳалашәгәалашәалап рҳәозшәа. Ҳарҭ зыбз ада зыхәламыз ахәыцқәа, иаххәоз ашәа «Арҭ шәахь избахьада» ацынхәрас иаххәо ҳалагеит «Мы бандитов всех прибем…»

Ҳашкол аҷы дкәыԥшны рҵаԥыс дҳазнеит Шамил Саид-иԥа Багаԥшь, аха ирласны, иаалырҟьаны ихьыз ачымазара бааԥсы иахҟьаны, уи ихаҭыԥан рҵаԥыс дҳарҵеит Хәахәа Рашьыҭ-иԥха Зыхәба-Сабуа.

Аԥхын сара иааиԥмырҟьаҙакәа есымша Мықәҟа саншьцәа рахь ԥсшьара сцон. Аибашьра хлымҙаах ҿыц ианалагаз акәын. Саншьа Кәҷыр Пачкәариа ԥҳәыс дааигон. Аҭацаагацәа агәашә ианҵыҵуаз аамҭазы нахьхьи ахәы иқәлан аҿаанахеит ҽеиқәак, иақәтәазгьы еиқәаҵәа маҭәала деилаҳәан, дшааиуаз аҭаҵаагацәа даарԥыххылан, ишәмышьтын аҭацаагацәа, Кәҷыр аибашьра арра иԥхьоит ҳәа реиҳәеит. Аха ишыдыдуа ақәа ауам, рҳәан аҭацаагацәа рымԥахь ицеит. Аԥсадгьыл хьчатәын. Ашәарҭа ду иҭагылан.

Схәыҷын, аха хашҭшьа рымамкәа схаҿы иаанхеит Кәҷыр амҳара дныԥналан ииҳәаз абарҭ ажәақәа: «Ҳаиразҟны ҳаҟазар, сызхынҳәыр ббап» ҳәа.

Аа, ҳаҷкәынцәа адоуаԥшьқәа заҟаԥ ахәлабгада гитлертә фашизм иарҵысыз, адунеи ацәа иҭазырҙыҙаз аибашьра. Зқьԥыла иԥызцәа зегь реиԥш, Кәҷыр Пачкәариагьы илахьынҵамхеит ахынҳәра. Аибашьра мцабз адәаҿы иԥсадгьыл ихы ақәиҵеит хаҵаҵас.

Иԥшәмаԥҳәыс (лыхьҙ сҭахым аҳәара) лхаҵа, мышқәакгьы еидымхалаз, зызхара изеибамбацыз, дшыҟам дымԥашьо ианылдыр, мызкы аатҵуаны лҭаацәа рҿы дахьцаз адырԥаҿны лыхәда ашаха ахалҵеит, лҿыкналҳан лҿылшьит абырфын бгьыц иаԥызаз аԥҳәызба. Ари афакт узақәыҙбом! Абзиабара цқьа ус еиԥш кыр алаҙоит.

Саԥыԥлан исҳәоит, Џьота Кьекьелиа исеиҳәеит. Кьерч амца акны акаамеҭ ҳалагылан. Ҳааигәара иԥжәаз абомба аԥшатлакә ҳаланарсит, ҳахьцо ҳзымдыруа, ҳашнеиуаз Кәҷыр дысҿаҳаит. «Аа, Кәҷыр!…» – иҳәеит Џьота Кьекьелиа. «Аа, Џьота!..» – иҳәеит Кәҷыргьы. Убри аамҭазы ԥаԥхьа ҳавараҷ абомба ԥжәан, наҟ-ааҟ ҳаршәит. Уи нахыс уаҳа ҳаибамбеит. Исгәалашәо, Кәҷыр ихы инаркны ишьапы аҟынҙа имаҭәақәа былны ишәын.

Аибашьраан сан лаҳәшьа Гәыгә адәқьан аҿы аус злалуаз ала, ахылпа шкәакәа акәап еҵәақәа ақәыԥсаны исзаалгеит. Уахынла исхасымҵар сзымчҳауа убриаҟара бзиа избон. Ҽнак шьыжьымҭан аусура дахьцоз снапы кны сшылгоз, машьынак азна арра ицоз ауаа ҳԥылеит, ианааҳавалаҵәкьа амашьына аанкылан «Бзиала Гәыгә!» рҳәеит зегьы. Ҿыц зхы саны иҟаз ҷкәынак ихы насықәкны, ани иухо ахылпа суҭарауеи, сара еибашьра сцоит, иҳәеит. Сара исхысхаанҙа сан лаҳәшьа даасхасын иаасыхпааны инеилыркит. Убри ахылпа шкәакәа акәап еҵәа зқәыпсаз иахьагьы исгәалашәоит, сгәы иҭысҳәаауеит, анаџьалбеит ихы ахьчама абри схәыҷ хылпа ҳәа.

Сара ибзиаҙаны исгәалашәоит Мықә адессантцәа кны ианнаргаз. Аха урҭ шьра ианыргоз сан лаҳәшьа сцар лымуит. Мықә ауахәама аԥадахь аԥаԥ икыдыргыланы иршьуан, иршьуан рыпсадгьыл рыпсахит азын…»

Ашкол хәыҷы игәалашәарақәа иҭаацәеи иара иԥсҭазаареи ирыдҳәалаз конкретла изхьысуаз рыдагьы иубоит дызлацәажәо аамҭазы аԥсуа қыҭа

аԥсҭазаара хьанҵа. Арҭ ахҭысқәа, апоет уажәы иеиҭеиҳәо, аԥсҭазаара атҷабыргхаҵа ауп. Иахьатәи аблала уахәаԥшуазаргьы, апоет иныскԝа ари ҳара ҳҭоурых ауп, иара иҵанакуа абиԥара ирхыргаз аԥсҭазаара ауп. Урҭ ахҭысқәа Платон Бебиа ихҭынхьааз иҵегьы ԓҽдырҭбаауеит аԥсҭазаара уадаԝ аганқәа зегьы рыла.

Аԥхьаԝ игәы иаанагар ауеит, избан Платон Бебиа ихҭысқәа, иныскԝа иара иҽҿала изиурҳәо ҳәа. Ҳәарада, «сфырхаҵа иматериалқәа», иҽҿысхыз схы иархәаны иныскԝа зԝыр ауеит ииҳәаз, дызхысыз, дызҵысыз, ихҭынхьааз аанарԥшыртә еиԥш. Насгьы, ари аметод зегьы реиҳа аԥыжәара змоу акоуп алитературатә ҿиара апроцесс аҽҿы. Аха сара исҵаххеит, аԝадагьы ԥьара ишысҳәахьоу еиԥш, ҳпоет ду иԥсҭазааратә ныскԝа иҽҿала исырҳәарц. Избан акәзар, уи ииҳәо зегьы хыҵҳәаам, насгьы ирԥшҙам, иҟоу шыҟоу аазырԥшуа акоуп. Убри азы уажәгьы ушьҭангьы ҳпоет ибиографиаҽҿы аҵак бзиа амоуп, хаҳара алоуп, иҵегьы ииашаны иуҳәозар, ҳлитератураҵҵаараҽҿы акыр иаԥсаны иҟалоит. Убри ахшыԝҵак азоуп сызҽҿу ашәҟәаҽҿы Платон Бебиа иажәа ҳазыҙырԝуа ҳзааруа.

Иажәа иациҵоит ҳашәҟәы афырхаҵа хада: «…– Аибашьраан саб Хәампҵа ашәра илҵын аҿарҕәгәеит, дышьҭанамҵар амуит. Сара дысхәышәтәуеит иҳәан аибашьрахьтә ихәны иааны иҟаз арратә ҳақьым Домент Ҷкадуа, Ҷлоу ҳақьымс аус зуаз, ауардын ашаха анԥаланы, ацәарҵа анҵаны диман Ҷлоуҟа дигеит. Аха дизымхәышәтәит. Нас, ишԥаҟаҳҵоз, Аҟәаҟа даагеит, дышьҭаҳҵеит Аҟәатәи аԝбатәи ахәышәтәырҵаҽҿы. Дахьнаагаз, дызбаз аҳақьымцәа иԥьаршьон ачымазаԝ иичҳаз. – Шәанаԥьалбеит, аҵәа даҽҿашәҵеит рҳәеит. Иаразнак дпырҟеит, ииашоуп ихьаа еиҳа ихҿеит, аха ахәшәтәра, ашьҭамҵа арҙра мариаҙамызт, иуадаԝхеит, ашәра илҵыз амҿехак артбаахьан. Исгәалашәоит ҳан Венера шааиҙа дгылан Тамшь астанциаҽҿ дааны Аҟәаҟа ицоз адәыґба дақәтәон дахьҙаны, ҳаб ихәы лгон. Абас акырынтә дцеит, дааит. Аибашьра цон аԥсҭазаара уадаԝын, афатә, ажәтә маҷын иахьабалак, ақалақь уаа еиҳагьы имаԥьанан. Ҳан дҽан, дыґәгәан, кыр лылшон. Ҿнак иалагҙан Аҟәа лхаҵа ихәы ганы дауан.

Сыззааиуа, шьыбжьышьҭахьк аҿены ҳраду амҵа ашәшьыраҽҿ, ашәа зҳәоз аԥсаа сырзыҙырԝуа сыштәаз ҷкәына хәыҷык дхышҙа ихахәы икәа иҵало, демасабаха даалгеит, уи ихьҙын Лиониа. Агәаҟра иалҵыз, аԥсра иацәынхаз аҙәы иакәын. Аҟәа ахәыҷқәа арахь иаазгоз адәыґба ҵаадырҟәрыларц анемец ҳаирпланқәа абомба анақәрыжь, Аҟәаа урҭ амшын ԓҿалажьны еиқәдырхон, ишаны иргон. Ҳан Венерагьы Лиониа амшын лҿаҽажьны дамылхит, аԝныҟа даалгеит. Дылкәабеит, сыматәакәа ишәылҵеит. Иареи сареи аԥьмақәа, акамбашьқәа еицаҳахьчон. Ҳан саб иахь дауан, ихәы лгон.

Ус ҿнак шьыжьык сааԥшызар Лиониа хәыҷы дыҟаҙамызт, иԥсы анеивига дыбналаны дцеит. Сан лгәы иалсит, аурыс хәыҷы аеҭым иаалгаз дыбналаны дахьцаз.

Хәампҵа ахәышәтәырҵа дҭыҵны дааит. Хар имамкәа данықала аферма рахә ашьха игатәуп ҳәа иарҳәеит аколнхара анапхгаԝцәа. Кавказ ашьхақәа рҽы аибашьра ду цон. Аԥсыңгьы, ҳәарас иаҵахузеи, ашәарҵа ґәґәа иҵагылан. Ҳашьхақәа ишьапы ықәиргылахьан аґа хәымга. Арахә ртәы бзианы издыруаз Акакь Самсон-иԥа Ҷежьиеи аорган аҟны аус зуаз Ваниа Қьасқььыԥь-иԥа Басариеи иманы арахә рферма ашьамаҟа рыма ашьха ицеит. Мышԝажәа аатцуаны уахык ашә аҙәы дасит, ианааҳарт саб дааԝналеит, аҭыпаҽ аиҽахысра ҟалеит, дырхәит, дҽаҳәаны дааит. Саб иҭыпан даҿеаҙәы дрышьҭит.

Аибашьра еилгеит. Аԥсҭазаара арыґьарахь игьежьит, аҭынч нхара иалагеит. Игәыҳәны иҟаз ауаа анхара иалагеит, ԝ-напыкла иркит досу русҳәысқәа адгьыл ықәаарыхра иадҳәалаз зегьы. Ашықәсан аҽеаԝра анапы иазҭамгало иҟалеит. Аҳәыстақәа рҟнытә аԥьыкәреи зегьы аԝныҟа раагара иахьҙомызт, ана-ара ичаҟәаҙа амхырҵақәа рҽы еиқәырҵон. Ҳарҵ ахәычқәа ҳҿеаибыҭаны уи ҳҷаԥшьон, арахә ирымфарц. Агәгәаҳәа амца еиқәцаны, аԥшаҙақәа ҿхәатцаны иааҙуан, акакан адаҳкылон, алакәқәа ххәон, ашәа ххәон. Аха ирыцҳарахаз аҭаҭын бґьқәа амцаҽы ирԝаны, ирҟәыҷны иара аҭаҭын бґьы иагәылаҳәаны апак-апак ҳәа ҳахон. Ари зныкым, ари ԝынтәым, ҳан абырсаатк уи афԝы схылкаауа далагеит, инаганы ҳабгьы илымҳа инҭалҳәеит. Уи акәхеит, саб саагәаҭаны, иҟаз анеиликаа иҟамчгьы аакниԥаан ашиҵә-шиҵә ҳәа ԝынтә исхиҟьеит, сыпсуаз ҷьысшьеит, абри аҟара исыхьуеит ҳәа дыҟамызт, иаргьы маҷк ихьааигеит. Ҳангьы, уанаԥьалымбеит, ххәыҷы душьуазма лхәеит иаалԥаымыґхан.

Убри нахыс аҭаҭын афԝы ахьсаҳауа иаасзычҳаҵәкьом. Уанҙа, иаххәаахьеит аґьычра сшаҟәихыз атәы. Сара слеишәа цәгьамызт, аха ахәыҷра атәы ҟанаҵоит, насгьы уԝызцәа хәыҷқәа иахьеи-уахеи узцу, иуцзызҳауа иҟарҵоз ҟауҵар акәхоит, мамзар умкьыкьхоит.

Ныркә Тур ихәы ачара луан аибашьра аан бригадирс иҳамаз Шьашькәа Басариа-ԥҳа лыҷкәын иакәын ԥҳәыс даазгоз. Ԥҳәыс еиҽамсын. Саб ихәрақәа ҿарҳәан ианалга, Шьашькәа Басариа-ԥҳа ус лҳәеит, Хәампа деибашьыҵәкьазаап ҳәа. Уи еицырдыруа абчараҳ Ҵәыць Иуака иаҳәшьа лакәын. Дыԝнагылан Қача Басариа иԝнаҵа. Саргьы раԥхьаҙа акәны убри ачарахь ахәычқәа сыргеит. Аҭаца дахьтәазгьы Миха Бебиа иԝнаҵаҽы (ҳҵарауаԝ Сергеи Бебиа иаб) акәын. Миха дынхаԝ бзиан. Иԝны итәаз аҭаца аԥсуала ишаԥу еиԥш, ачара уны дриҵеит. Ашамҭазы ауп аҭаца дрыман ианаа. Усҟан абжьыуаа рҽы уахынла акәын ачара аныруаз. Уажәы ачара ҿынлатәи усуп. Қача Басариа иман хԝык аԥацәа: Володиа, Шьалодиа, Шьоҭа, аԥҳа Дусиа. Ачара аилашра ианалага, асасцәа ирҵаххеит Дусиа дкәашароуп. Дусиа ажәа анылнырҵа Хәампа Бебиа дсыцкәашозар, скәашоит лҳәеит. Иаргьы асасцәа раԝс дтәан. Нас иарҳәеит Дусиа дуркәашарц хҵахуп ҳәа. Аԥсуа чара рыԥшҙагас иамаз ачыдарақәа иру-

акуп ашәаҳәара, акәашара, ахәмарра, аччара, алаф, асамарԥәыл зҳәаз еиԥш. Аха иара мап икит, аҭамзаара нацҵаны абасгьы иҳәеит, – ицаз асабшазын – Кәтол аныҳәа аҽены – лареи сареи ҳаицыкәашеит... Саб Хәампҵа имап ажәақәа иҵабыргытҵәԥьаны иҵакыдам, ирымоуп ҳаҭыр зларыкәуҵаша агангьы. Сара усҁан исзеилкаазомызт. Акәашаѡ бзиа ихы ҳаҭыр ақәиҵозароуп. Еинырԥьацыԥхьаҙа асцена аҳаҳаи ҳәа дыкәало далагар, кәашаѡык иаҳасабала «ихә» лаԥәуеит.

Ѡажәак еихысҳәаалоит, Хәампҵа иаҳәшьа Сониеи иареи хәмарра, чарак ахьыԥаз еицдмыркәашакәа руҙомызт, аԥхьахәгьы еснагь дара иртәын. Асасцәа хьамҵит, мап зкыз дыдмыркәашар рымуит. Араԥа еицыкәашеит ешьеи еиҳәшьеи, ишырҳәо еиԥш, иқәпраазаны, ашьаԥа ахы инаркны аҵыхәанҙа итәаз зегьы аршанхартә. Аҽыбгаԥаза дкәашаѡ бзиамхар ауама ҳәа шьоукгьы ргәахәара аадырԥшырц азын ирҳәоз уаҳауан.

– Аибашьра анеилга ҳарҭ ахәыҷқәагь уажәшьҭа иҳабаргузеи ҳәа ҳгәыргьаҵәа ҳаԥан. Аха иаҳпеиԥшыз иалаадырааузаз. Ҽнак, зынҙа ҳшымгәыгҙоз, «Шьыжьбзиа, ахәыҷқәа» ацынхәрас, абгыҙ абжьеиԥш ҳлымҳа инҵаѡит «гамарԥьоба бавшьвебо!» ҳәа, қыртуа рҵаѡ ԥҳәыск дааѡналеит лыблақәа хаара мацәак рыҵаҙамкәа, ҳлыԥхьаҙарц лҭахызшәа дҳалаԥшуа. Убри амш инаркны ҳҵаратә ԥсҭазаара шьақәԥьеит, ахыбгара амѡа ҳанылеит. Иԥьоушьаша, Ԥьаҭауанынтә Ԥьгьардаԥа иныԥәо иалагеит аҿыц нхацәа агырцәа рхәыҷқәа. Урҭ аԥсшәагьы рдыруан. Ҷыҷыкәа Герасмаиԥа Ԥьомидаа ҳәа хәыҷы мыждак дааины даасыдтәалеит апартаҿы. Арҵаѡы иеиҳәеит Платон Бебиа аатҵаҿы дгыланы аҭаҭын дшахоз збеит ҳәа. Исызгәамҭаҙакәа сԥьыба аҭаҭын иҭеиԥсаз ибеит, санеимида. Иара дгылан ижә аҵша аризшәа, мамзаргьы еицлабрак аҿы иааирак игазшәа дхәыҵаччо, архьына ақьышә еиԥш ихаԥыцқәа ѡеижьҙа иааԥшуа.

Ҽнак ҳарҵаѡы аурок аҿы сѡеиргылан (саргьы схәыҷымыз сиԥырхагахазар акәхап), уара ахыҵкәеи бзанҵык В.И. Ленин имовзалеи абара акәым (уи изкыз ажәеинраала ҳирҵон), Тамшь уахысран уҟам ҳәа. Усҁан Тамшь акәым аҟәаҙагьы саахьан, аха иара иабеидыруаз!

Аибашьра еилгеит. Асовет жәлар аҭоурых иахамыштуа иага ааха ҭәгәа (уааԥсырала, материалтә базала...) роузаргьы Аиааира ргеит, ирықәлаз афашист дҟәыбаса дықәырҵеит. Аибашьра – аԥсадгьыл аԥсы аҿыхыѡцәа – еиқәхаз ихьышәшәа-ԥышәшәа рыѡныҟақәа рахь игьежьуан. Макьанагь еиқәымтәацызт ашәаԥь зҳәоз асалам шәҟәқәа «апохоронкақәа» ҳәа изышьҭаз. Аха Аиааира зегьы ахәышәтәуам. Уажәшьҭа иаҳзыԥшыз анхараанҵыра акәын. Саб Хәампҵагьы, ихьаа-баақәа каԥсаны аҭәгәахара даҿын.

Хәылбыҽхак унеишь-уааишь ҳәа зарҳзоз хаҵа заманак ҳаѡны дааит, ххаблатәын. Ачеиԥьыка неиҵыхны, анапыҙәҙәарахь ҳнеиаанҙа Хәампҵа напынҵак сымоуп, – иҳәан инапы аҙы ақәиҭәаанҙа иҽеанкылан, ацәажәара иҽеазирхеит. Аиаша уасҳәап, маҷк аҳәарагьы сцәыуадаѡуп, – иҳәеит иара. – Аха исымҳәаргьы ауам. – Иауазеи, дад, имуҳәакәа, – иҳәеит сабгьы, егьигь рацәак даламлакәа аус ахь дниасит. – Хәампҵа ишубо еиԥш, аибашьра еилгеит. Платон Киласониа ибзианы иудыруа иоуп, Кәаҕәаниаа драҳәшьаԥоуп, абри адгьыл узыкәтәоу ианшьцәа ирҭаз дгьылзаап, сыдгьыл сиҭаait ҳәа узааицҳауеит.

Идырыз усын, Платон Киласониа уажә дахьынхозгьы Кәаҕәаниаа ирҭаз дгьылын, раҳәшьаԥа иакәын. Ишаанагара иҟаз қәацә хәыҷык иргылан дынхон, ҭаацәара даламлаҙеит, ихәыҷы дыҟамызт, иду, ирахә-ишәахә акгьы изанымызт. Иааилахәлар аҳабла рышҟа иҿынеихон.

Аиашазы, саб дыззыԥшҙамыз ажәа аниаҳа дааиҵанарҕәгәеит, саб ԥсаҵа бзиа, знык нахьхьи Бебиаа рхәы амца дыхнарҵәахьан, уажәы араԥа аргамаду ухҵәа ҳәа иарҳәеит. Ҳамҭак акы дазхәыцуа дтәан, нас уи аҭыҙшәа даламлакәа иаахҵәаны ԥшьажәак иҳәеит: – Хара имгакәа идгьыл ҭасырцәуеит – ҳәа.

Иҟалаз уи ауп, ѡыцьа аҵеицәа ԥсхьан, абраԥа ҳааины ҳахьаақәкьакьаз, дахьынаҵаа-аатҵазгьы абри адгьыл шәиуп, Хәампҵа ҳәа иарҳәахьан. Уажәы ари аѡыза ажәа аниныртца, абырсаатк избеит саб иҟаҵатәыз. Дара рганахьала еилкаан зегьы. Ус ирҭахын. Зыԥсаҵа шкәакәахаша саб инапы ҟазамзи, иааидыҕәҕәаларгьы ԥьара акы шԥаҳаимҭари ҳәа иақәгәыгны Платон Киласониа ауаѡы дааишьҭит, лымҳаҭажьцәаѡқәак рҳәатәы хаҵаны, мамзар уи дахьынхоз аҭып араԥатәи еицәамызт. Имазкуа ҳәа ма аҙәыр дыҟазма.

Дҕамшь аԥшаҳәаҿы ҭып ссирк ыҟан. Уи иахьагьы Бҕажәба Салуман дахьынхоз ҳәа иашьҭоуп. Саб ари адгьыл лаԥшықәҵан имазаарын исабицәа анкьаҵа инаркны.

Хәылбыҽхак саб дгәыргьаҵәа аѡны дааит. Ҳани иареи инеицәажәан, «уаалеишь, баба» – ҳәа, симан иҿынеихан, ҳкамбашь ашаха нахаҵаны, абат ԥшқа наҵаргылан Радион Коҕониа иѡны ҳанкылсын, ашҵа инҵаҵаны ҳааит. Иара ҳаргьы Коҕониаа раҳәшьаԥацәа ҳакәын, адгьыл зтәыҵәкьаз Беслан Коҕониа иакәын, уи имаҳәыла Бҕажәба Салуман арантәи дцахьан...

Адырѡаҽены Радион Коҕониа даакылсын иаб идгьыл дынҵагыланы, дныҳәа-ныԥхьаны ахы иақәиҭитәит дшазыразу ала. Саб рыцҳа иага аԥьабаа ибазаргьы, абраԥа иҵәѡан шьапы аирсит. Ари хынтәуп анхара ҟаиҵоижьҭеи. Имариоу усума ахҵәара, анхара! Насыԥны ахьхьаҳәа аԥацәа, аԥҳацәа ихылҵуа иҿааихеит.

Платон Киласониа ари аѡыза иазыԥшҙамыз ауаѡы хәылбыҽхак аѡны даакылсын, ишьамхы арсны аҭамзаара шьҭеиҵеит «Хәампҵа, саҵоумҵан, абааԥсы, абызҳәацәа сеиларгеит» иҳәеит. Хаҭала сыхьҙыла Платон Ки-

ласониеи сареи бзиа ҳаибабон, аибашьра ашьҭахь (1941–45 шш.) аҽы сақәыртәаны ачаибжьарақәа ицәаҕәон, ҳанааилатәоз ажәеинраалақәа, Гитлер изкыз ахьӡыртәрақәа дҳазрыԥхьон.

Аҵабырг уҳәозар, ҷыдала сара бзиа сибон ажәеинраалақәа ахьызыԝуаз. Урҭ рахьтә иахьагьы исгәалашәоит цәаҳәақәак:

«Гитлер дшашьҭаз амаӡарах,
Ихәда иахашәеит аҟәараҕ.
Ир ишырҳәоз «зер-гуҭ»
Ихжәеит рымчра амазгәыҭ уҳәа – убас иҵегьы.

Исгәалашәоит, 1953 шықәсазы, Сталин даныԥсы, ихысҳәааз ажәеинраала «Мап, иахьада, ари збахьада» Платон Киласониа санизаԥхьа, ажра сынхыкәиртәалан абасгьы сеиҳәеит: «Ари аԝыза ажәеинраалақәа умыԝлан. Ари уара иутәым, иудыруазааит, насгьы игәынкыланы иумаз, закәан мацарақ, мчра аманы ахаан иазгараны иҟаӡам. Уи иага иҕәҕәазаргьы аҽамԥсахыр ҟалаӡом. Аӡәгьы иоумҳәан, аха абри асовет аамҭагьы, мышкы зны ихымбгалар ауӡом. Уи сара аҭаҳмада ауаԝ бырг сахьӡом, аха уара иубар, уахьӡар ҟалоит. Ус иага ссир узыԥшуп уаԥхьаҟа

Усҟан СССР иаркы-ирцә ҳәа ианыҟаз аамҭазы Платон Киласониа ииҳәааз ажәақәа рыгәра сзымгазаргьы, уамашәа избазаргьы, убри аҽены инаркны сара сԝымҭақәа рҟны ипоезиа ааит, ипрозазаait ажәа шьагәыҵқәа рхархәараҿы еснагь сгәысҽанын. Убасҟантәи аамҭазтәи сԝымҭақәа рҿы ҷьаргьы исԥылом «асовет», акоммунизм», «асоцеицлабра» уҳәа иреиԥшқәаз.

Ииашоуп, саргьы сгәысҽанымзи акритик акгьы сыҿԥнимкыларц азын изԝит урҭ ракака; «Ареволиуциа», «Октиабр», «Ленин», «Акоммунизм». Убри атема аҵыхәала уаҳа акгьы зымԝит.

Платон Киласониа иԥсҭазаара далҵаанӡа изныкымкәа, иԝынтәымкәа иажәеинраалақәа сзааишьҭхьан. Аредакциаҿы аус злазуаз ала знык, ԝынтә раҟара акьыԥхь дсырбахьан. Уимоу, иԥсҭазаара даналҵ ашьҭахь иԝымҭақәа зегьы ааизганы, аԥхьажәа рыцҵаны хазы шәҟәны иҵсыжьит.

Саԥыԝлан исҳәоит, 1960 шықәсазы апоет Анатоли Аԥьынԥьали сареи Москва амовзалеи ҳаныныԝнала (усҟан Сталингьы дыкҿан, ихаҭара акульт ишақәыӡбахьазгьы) аҳаҷаҳәа иаасгәалашәеит сырҵаԝы «бзиахә» исеиҳәаз ажәақәа. Ахәыҷгьы ишиқәнаго иацәажәатәыми!

Нали Константин-иԥҳа Кәасиа аԥсшәа ҳлырҵон, аха ақырҭуара еиҳа-еиҳа аҽаргәгәон. Ҽнак урҭахуп рҳәан сындәылыргеит ахәыҷқәа. Адәахьа Ҷьота Маршьан дысзыԥшны дгылан аԝныҟа сигарц. «Рада-мыхәа, рада-

гәышьа, радаа, – даақәыԥсычҳан нас иҳәеит – иҟоу збоит, дад, аха аҵара умҵар ҟалаӡом... Аҵара ашьҭа ыӡӡом, – абас дсабжьон аԝныҟа амԝа ҳахьықәыз.

Ҽнак ҳԝыза ҷкәын Котик Ашәба арҵаԝцәа руадаҿ ажурнал аазгоит ҳәа дахьнеиз, ҳдиректор Меқьҭи Гамсарат-иԥа Амҷба иацәажәара даҿын Ламара Григори-иԥҳа Габлиа ҳарҵаԝы Ҷыка Аӡынба иԥҳәыс. Абри ахәыҷы игәы ԥшқоуп, данаҿахалак аҵәыуара далагоит, дахьынтәааува хароуп, иҵаацәа ираҳәа ҳаԝныҟа дызгоит ҳәа. Адиректор аҭак иҳәеит: – Уи ианшьцәагьы ара иҟоуп хьасс иҟабымҵан, иҵабуп ахәыҷы дахьыгәцарабкуа – иҳәеит Меқьҭи Гамсарат-иԥа Амҷба иаҳаз агәцаракра игәы иахәаны. Уи саншьцәа ҳәа дызҿызгьы рҵоурых абас иҟоуп: Рафида Ануаԥҳа раԥхьа Амҷба диман, лхаҵа даныԥсы лыҷкәын Гамсарат длыманы Акациа диццеит, уигьы идунеи аниԥсах лыҷкәын Ҭандел Акациеи, Гамсарат Амҷбеи аашьтыхны Қапба диццеит Кәыца иаб. Убраҟагь длоуит аԥа Қапба Кәыца. Уи лԥацәа ахԝыкгьы Ҷьгьарда Қапаа рхәаҟны хаз-хазы анхараҟәа рзыҟалҵеит. Аишьцәагьы ахԝыкгьы жәлак шырхымызгьы мыцхә бзиа еибабон. Урҭ ахәы зегьы рымҽхак бзиа иҟан уажәы.

Қапба Кәыца санԥса Венера лаб злаиакәыз ала, лассы-лассы уахь аагылара сцон, насгьы ашкол еиҳа иазааигәан. Сара ахҭаацәаракгьы сзеиԥшын сегьырзеиԥшын дара рхаҭақәагьы. Аха сара еиҳа аанҿасра сахьцоз Маршьан Ҳаиҵбеи иԝнаҭаҿы акәын. Иԥҳа еиҳабацәа Баби Мариеи аурок ҳалгаанӡа исзыԥшуан, нас аԝныҟа сыргон. Маршьан Ҳаиҵбеи иашҭа ҵбаа, ҳҵатәқәа аныҟахҵалак ашьҭахь ҳаицыхәмаруан Гиви Маршьани Зураб Багаԥшьи, Ҳаиҵбеи акәаскьа асоф дықәтәаны дахьааԥшуаз, – уара ҳасас хәыҷы пату иқәҵан шәиацәажәала – ҿааиҵуан. Шаҟа дуаԝ дуузеи ианаҷьалбеит.

Ҽнак ашкол ашҭаҿ сшааиуаз Ҕәадаа рымԝахыҵырҭаҿы сааиуаны гәыԥԝык аҷкәынцәа шеилагылаз саарыдгылеит. Уи Ҕәадатәи амԝа ианыршәланы амца аркны иаaиуаз аҽыуаԝ дааҳадыххылеит. Уи Шамил Қьецба иакәын. Кәтиа Чхьеиӡе аԝны дыҟамызт акәадыр смоуит иҳәеит иара. – Акәадыр уажәыҵәкьа ишәзаазгоит сҳәеит сара. Аха саб анс акәадыр уиҭахуа дыҟамызт! Иахьа хынтә иахьыкнаҳаз дахәаԥшуан, абыбыцгьы ақәиршәуамызт. Саԝшьҭпааны аҽы снақәдыртәеит. Аҽы Қап Кәыца итәакәын, аха баԝеиламгылак арашь иаԝызан, аԝныҟа ахы рханы аҿынанахеит, ууанӡа Шамил аҩра иаиршьцылахьаз аҽы саамҵарсны иԥырны аҿанынахеит. Арҵәаа-арҵәаа ҳәа сыҳәҳәеит саргьы, ахы сахеит, сахеит, аха исызнымкылеит. Сахьыҳәҳәоз аҽы саҵаҳәҳәоз ҷьшьа еиҳа-еиҳа аԥырра иацнаҵон. Багаԥшьаа рымԝахыҵырҭаҿ сааиуаны еиԥш, еигәышә рхаха икны дыҳәҳәо амԝаду дааныххылеит Маршьан Ҳаиҵбеи. Уи ныршә

анаараҽы иҵьмакәа аҳәра иаҽын. Иҭҟьаны иаауаз аҿы уаҳа имышьҭыкәа иааникылеит, аҿы снакәпааны снаиргылеит, иеигәышә ахәы сышьҭахь инахиҟьеит, – ушьҭан ҳаицәажәап уареи сареи – ҳәа днасыҵаҳәҳәааны. Нас аҿы аҽы ианкны аҷкәынцәа рышҟа уама иҽыцҳәацәо иҽынеихеит, избанзар, сара саҵкысгьы дара ирхаран ибон. Амашәыр сакәшәар ауан, насыҧны Ҳаиҭбеи Маршьан дсыкәымшәазҭгьы.

Ақыртуара еиҳа-еиҳа аҿарҕәҕәон. Абызшәа ззымдыруаз ахәыҷқәа акатаҳәа ашкол кажьны ицон. Ашкол сҭыҵны аҩныҟа сцеит саргьы. Азнык азы уи иҟасҵаз – ашкол ахьынсыжьыз – саб рацәак ахимҳәааазшәа збеит. Ацәаҕәара салагеит акәаҭан имданы, сивагылан сраашәон, мҽаагара ауардын ҵакны ҳкамбашьқәа ҳанцоз аҷын рхысҟьар иуамызт, иумыргәаан иҳәон. Иара бжьыла мацара акәын ишкеицоз. Аиашазы, ихҳәыцуан сара сыҟәныршьазар акәын. Аҳаиуангьы акы азеилымкаауа иауҟаху. Сара усҟан аҳра сыман, аҷын акәмызт, адунеи амаа скын. Убри аамҭазы сашьцәа ѡыцьеи саҳәшьцәа хѡыки иихьан. Сара сгәыргьара ҳәаак амамызт уаҳа ашкол ахь сцаӡомызт, – слымҳа иасуамызт, иҭаѡуамызт исзеилымкаауаз абызшәа ала ажәакәа «ори-ҟори» реиҧш иҟаз. Сгәыргьаҵәа, сгәы алаҟа, схы алаҟа саб сивагыланы анхара саҽын.

Ус иааит ашкол аҭалара аамҭа. Ашкол ахь уцароуп иҳәеит саб иргәҕәаны. Аѡада цьара ишысҳәаз еиҧш, санду Маниа Хьажьы ҳәа саб дишьҭан илеишәа ахьыцәгьаз азы. Саргьы еилыскаауан уи аҭаацәараҽы ииҳәаз ҟамлар шимуаз, иҳәатәы ишыҧхылнадоз. Сцоит, сҳәеит саргьы сацрамлакәа, аха Џьгьардаҟа акәым Кәтолҟа иацыстеит. Уи акәхеит, сѡызцәа хәыҷқәа Џьгьардаҟа ицон, сара – Кәтолҟа. Бзиарас иҟалаз хәышықәса Џьгьардаеи Џьгьардааи ибзианы иснарҵеит. Џьгьарда инаркны Бақьҟанынӡа Гәырчхь инаркны Ахәҵанӡа иабыкәу сахьымнеиз. Зегьынцьара сѡызцәа хәыҷқәа нымхози, хьаҟәшәара мацара заҟацьара сцазеи!

Кәтол ашколаҿ сахьааиз абырсаатк аѡызцәа ҽыцқәа сырҳаит. Борис Гәыргәлиа, Шьалодиа Шьаданиа, Шьоҭа Кәыҵниа… Ақыртуара араҟа еиҳагьы аҿарҕәҕәахьан, аха ҳгәыргьаҵәа зегьы ҳаззыпшыз аҧсуа рҵаѡы Џьота Тапаҕәуа иакәын. Уи аурок иҳамаз заа иҳарҳәаны, даалаган ашкол анҵыҵтәи алитература даҳзаҧхьон. Иахьа еиҧш исгәалашәоит уи аҧсуа литература агәбылра ҳаркуа, апоет Леуарса Кәыҵниа ипоезиакәа «Шьаризан», «Даур», даҳзаҧхьон. Даара бзиа даабон аурыс рҵаѡы Павел Иаков-иҧа Новиков. Аибашьра ашьҭахь аамҭа хьанҭамзи, изыхҟьазгьы уаѡ изымдырӡо, Урыстәылантәи иианы, ҽыц анхара иаҽыз ҳарҵаѡы уахык инаиқәлан, аҟәҟәаҳәа инеигәыдҵаны дыршьит. Иахьагьы исгәалашәоит ашкол хәыҷқәа зегьы ҳаиҵақьызқьызуа уи дшаҳҵәыуоз. Хѡык Кәтолаа рыҷкәынцәа инаиқәхәаша ицеит.

Џьота Тапаҕәуа ирҵаѡратә, иааӡаратә усура анаѡсангьы ҳашкол аҿы ансамбль еиҽкааны иман, араионтә олимпиадакәа – ашкол хәыҷқәа рыбжьара аицлабракәа рҿы аҧхьахә еснагь иара еиҽкааны имаз ҳансамбль иагон. Хара имгакәа Тамшьаа дыргеит ансамбль рзеиҽикаарц. Мап изымкит ҽыц дызланагалаз иабхәараа ракәын. Ихаҭыпан рҵаѡыс дҳарҭеит Шамил Роман-иҧа Сақаниа. Аҧсуа бызшәа ибзианы иаҳирҵон. Уи иазыҟаҵаз, змаҭәар здыруаз ахәыҷқәагьы гәыкала идзырҵарц зҭахыз, бзиа ирбоз рҵаѡын. Ақыртуара ҳашкол аҿы аҳра шауазгьы, ус аҽҟьарҭақәа шимамызгьы, аҧсуа бызшәеи алитературеи иҳаракны икын, абзиабара ҳалаиааӡон. Абри аганахь Џьота Тапаҕәуа, ус уҳәар ауазар, итрадициа анагӡара даҽын. Ҳара аҵаѡцәагьы бзиа даабон, ҳаҭыр ду иқәаҳҵон.

Ҩнак Аҟәа дааны дахьнеиз, аҧсуа литература еиҳа бзиа избо ҳәа ҽыц иҵыҵыз ҳҵарауаѡ ду Хәыхәыт Бҕажәба редакторс дызмаз «Аҧснытәи апоетцәа» ҳамҭас иҳазнеигеит. Сара уанӡа аѡны ҧсуа шәҟәыс исымаз Дырмит Гәлиа иѡымҭақәа, 1947 шықәсазы аҧсышәала Аҟәа иҵыҵызи нас агазеҭ «Аҧсны ҟаҧшь» ианылаз ажәеинраалақәа агәылпҟаны, ақьаадқәа ирыцәырҷабны шәҟәык еиҧш исымази роуп. Урҭ баша истәахуамызт, знызынлагьы ицәырганы исгәаҧхақәоз ажәеинраалақәа срыҧхьон, шәҟәык еиҧш иҧхьаӡаны.

Шамил Сақаниагьы уаанӡатәи ҳарҵаѡы Џьота Тапаҕәуа иеиҧш, аурок иҽахаршәаланы ажәеинраалақәа дҳазрыҧхьон, ргәыбылра ҳиркуан. Изыӡырѡра агәаҳәара унаҭартә еиҧш еиҽкааны дрыҧхьон. Убрантә иалагоит сара хаҭала аҧсуа жәеинраала ашҟа исымоу абзиабара, уи иаҵоу ахаара аҵдыраара. Аѡра сшалагаз, мамзаргьы салазгалаз атәы сара изѡит «Аӡыни аапыни[1]» ҳәа хыс измоу сажәабжь хәыҷы аҟны. Уажәы, уи араҟа еиҭасҳәом, сгәы иаанагоит аҧхьаѡ иудыруеит ҳәа. Аха усгьы иугәаласыршәоит Коҕониа Тыкәеи саб Хәамҧеи аѡны уахынлатәи реиқәшәара раантәи ажәабжьқәа рҳәара, Иуа Коҕониа иӡбахә агәаларшәара, нас 1925 шықәсазы иҵыҵыз Иуа Коҕониа ишәҟәы «Апоемақәа, Ажәытә жәабжьқәа» саҧхьарц исиҭази, агәра згоит аѡра сгәазырҧхаз афактқәа ишреиуоу. Сѡыза Шота Кәыҵниа иисѡыз Борис Гәыргәлиеи сареи аҧь амҵан ҳааганы дзыҧхьаз ажәеинраалагьы акы алымшаӡакәа иҟам ҧсабарала исыцины иҟаз абаѡхатәра – ажәеинраала аѡраҽы арҽыхараҽы. Убри ашьҭахь ауп Иуа Коҕониа иитәыз ажәеинраала аҟнытә куплетк ахасыргылазаргьы

Аҵаара иалагеит
Ахьҭа ҽацаӡа.

[1]Платон Бебиа. Иѡымҭақәа, 7 атом, Аҟәа – 2008, ад. 41-44.

Архақәа ҭааит,
Адгьыл лашаҳа.

Арҭ ԥсра зқәым Иуа Коҩониа ицәаҳәақәа роуп. Аха анаѡстәи акуплет ацәаҳәақәа сара истәын.

Абар даргьы:

Инеиуаз ахатцагьы
Ахьҭа дакит.
Ѡнык ахьибазгьы
Убрахь дыццакит.

Абарҭ роуп раԥхьаҳа акәны сара истәны скалам иаѡыз апоезиатә цәаҳәақәа.

Аҿара идуҳҳоу, ус аламала унапаҿы иузаамго мчык амоуп, еиҳаракгьы раԥхьаҳа акәны абзиабара анцәахәы аниҭааua. Нас саргьы суаѡыми, исызцәырҭуа иалагеит абзиабара қәыԥшгьы. Изысҳарызеи, дыҭәрышкәаҳа ԥҳәызба қәыԥш хәыҷык бзиа дызбеит сыԥсы налылашәкәа ицартә еиԥш. Уи, иҭабыргыҭәҟьаны, иахьынтәааз, ашьхантә илбаау, агантә иаау, мамзаргьы, уҷкәынҳоуп уахьчап ҳәа ҳазшаз исаҭәеишьо сыздырам. Иҟалап аҭара бзианы иахьылҭоз акәзар, ашәа бзианы иахьылҳәоз акәзар, аԥырҭитеиԥш дықәхысаа дахьыкәашоз акәзар? Исыздырҭәҟьом, аха бзиа дызбеит. Усҟантәи абзиабара иснаҭаз, «ашоуреи», нас ишысхҭынхьаази, иалыҭшәахазеи, аԥхьаѡ ухаҵкы, еилыхха иубоит (уаԥхьазар) сажәабжь «Аҳыхь иалыҳәҳәоз ахаҳә».

Сцәалашәара, сыбзиабара қәыԥш санамыртәаҳа, салагеит, сара стәала ахаҳә еиҟәнажәо, лыда сышхәарҭам зҳәаз еиԥш, асалам шәҟәы ѡны сѡызак, еиҳа сзықәгәыҕуаз, сеиҭеиҳәарым ҳәа сгәы иззаанагоз инапала илоуртә иҟасҵеит. Аухантәарак сысалам шәҟәы иалахьынҵахарызеи, ҭакс исзылыѡрызеишь ҳәа сгәы хыҵхыҭуа аиарҭа сшылаз сылҭаҳәахаа сыцәеит. Ашьыжьгьы сгәыҵха – изѡыз аҭак – шсыцрыхоз ашкол ашҭа сынҭалеит, снеира дазыԥшызшәа, даасыдгылеит «ари сѡыза аус садумгалан» лҳәеит имырхьааҳакәа. Ани «сԥошьҭаныҟәгаѡгьы», дшәан (дзыцәшәаз уара идыр!) сара акгьы салам ҷьым, – иҳәеит. Убри аҿены, акласс аҿы арҵаѡцәа сцатәхәы ишсазҵаауазгьы, ирҳәо зынҳа исмаҳауа сыштәаз, лан ашкол агәашә дҭаланы лҿаалхеит. Сара схы ахьызгара смоуит, сшәеит, аха ишԥа! Ашьҭахь излеилыскааз ала лыҷкәын илеишәакәа цәгьан, арҵаѡы длыԥхьазаарын. Ашкол аҵәҵәабжьы ганы данбазбо ҳәа сыԥшын. Лара лакәын схы иҭаз, сгәы иҭаз уахгьы ҽынгьы сзызхәыцуаз. Баша иҳәама поет ду Галактион Табиҳе «раԥхьатәи абзиабара маҷаруп»! ҳәа. Аиашаз, ларгьы аԥхьа ус лҳәеит, аха нас бзиа сылбахҭеит. Кәтол ашкол даналга Аҟәатәи арҵаѡратә ҵараиурҭа дааны дҭалеит. Мызкы аатцаанҳа игәыкы-ҵәыкуа иҟаз

асалам шәҟәы сзылѡит. Исыҵалаз уара идыр, иара абраҵәҟьа – ҿҳәарас иамазшәа – сыбзиабара кьаҭеит, ҳаҕеиҭа лара лганахь ҧхарак сымаҳамкәа слеиқәыхьшәашәа сцеит. Аԥсҭазаара уҳәеит ҳәа! Аа ақәыҧшра иахылҵыз абзиабара алахьынҵа зеиҧшрахаз! Уи иит ауаѡы иԥсабара амч иабзоураны. Иара убри аԥсабара амч иаркьаҭеит ҧхарак ахылымҵуа.

Усҟан Очамчыра араион қыҭақәа рҿы абжьаратә школқәа дараҳа имаҷын. – Тамшь, Кәачара, Ҧақәашь рҿы акәҳан иахьыҟаз. Тамшь аҵара акыр ихьанҭан. 9-тәи акласс аҿы 32-ѡык ҳахьнеиз (еиуеиԥшым ақыҭақәа рҟнытә) саԥыѡлан исҳәоит 11 класс ирылгаз жәеизаѡык ҳауп. Абас ишыҟазгьы, аԥсышәала ҳҿы еихаҳхыр шырымуазгьы, ҳарҭ аԥсуа литературатә кружок еиҿаҳкааит, ашәҟәы ҿыцқәеи ажәеинраалақәа зыѡуази рѡымҭақәа еилҳаргон.

Ҽнак Кәтолынтәи исзаарыцхаит лассы Иуа Коҩониа иубилеи иҟалараны иҟоуп, уқәгыларуп ҳәа. Еилкааз усын, изкны ажәеинраала зѡыр рҵахын. Ари 1953 шықәсазы акәын. Кәтол аклуб иазымкуа ауаа еизаны иҟан. Избан ахәыҷы ҿырҳәала ажәеинраала зиҵо, снатәаны абри сазхәыцит. Ауаа рҿаԥхьа ибзианы уқәгыларц азыхәан ажәеинраала ҿырҳәала иуҵар, угәҭакы наҳоит. Убас иагьыҟасҵеит.

Азыҳырѡцәа ибзианы ирыдыркылеит сзыԥхьаз ажәеинраала, сахьаақәгьежьыз, ашьҭахь излеилыскааз ала, астол иахатәааз Хәыхәыт Бҕажәба дѡагылан сыжәла даҽазныкгьы дназҵааны снапы аасымихит, – ицәгьамкәа иуѡит, аѡыза, ибзиангьы уаԥхьеит ҳәа нацҵаны. Убри инаркны иахьа уажәрааннҳагьы, ҷьара санықәгылоу, сара ақьаад ма ашәҟәы кны ажәеинраала саԥхьаҳом.

Тамшь ашкол аҿы сѡызцәа аҳәырѡы реиԥш, аԥсуа литература ҳанахысуаз сара сзы иныхәан, гәыргьаран. Убри азы акәхап ҽнак ҳарҵаѡы Вианор Смел-иԥа Занҭариагьы снаԥхьаны тетрад гәарҭак сзиҭаз, абарҭ аѡныҟа иганы карандашь ҟаԥшьыла ириашаны уаҵәы иааугоит ҳәа насыдиҵеит.

Абас афбатәи акласс инаркны аабатәи акласс аҟынҳа ириашаны иаазгон... Уи дҿыц нхаѡымзи, аибашьраҿынтә ииаз дшьапы заҵәымзи – зегьы дрыхьҳомызт.

Ақыртуара есааира аҽаргәгәон, адаци-аԥашәқәеи Аԥсны аҽаларԥсра иаҿын. Исгәалашәоит, ҽнак шьыбжьы агәазын ҳдиректор Пиотр Харчлаа аҵыркантқәа ҳаркны амѳа ҳирҟаҵон. Амла иакуаз аҵыркант рхха сасит, аха ицом, иалалом адгьыл. Убасҟан, ицом аа – ҳәа аҵәы сылаҵо дааины даасыдгылеит ҳдиректор бзиахә. Кәачара аколнхара хантәаѡыс данықаз, амхы иҭалаз аԥьма иазгәааны еихсны изшьыз Пиотр Харчлава. Сара сгәахы ҧжәо, схы сѡахан, абри рхха ихы сасуеит сҳәеит аԥсышәала сыбжьы ѡыҵганы. Убри аамҭазы «аат абааԥсы, умшәан, ишыдыдуа ақәа ауам»

иҳәеит ҳарҵаԝ ду Гьаргь Ашҳангери-иԥа Бжьаниа. Аԛык-аԛык ауп зегьы хыбгаларц иаасыгхаз. Угәы ԥжәар иҟоумҵара ыҟоузеи?

Зегь акоуп ақырҵуара атәы ҟанаҵоит. Ашкол ааныжьны аԝныҟа сымцар амуит. Сара аматематика амаҭәар аҿы сыԥсыҽын. Уаԝы дихәомызт аматематика амаҭәарқәа ҳзырҵоз ҳарҵаԝы Валериан Лагвилава. Сышиашаз Кәтол аусҳәарҭаҿы снеит аррахь срышьҭырц. Уи знапы ианыз саб иашьа иԥа Радион Бебиа иакәын. Арра сааумышьҭыр ҟалом сҳәеит. Ибзиоуп аԝныҟа уца, ҳаицәажәап уаха иҳәеит иара сызнеиз аус зынʒа игәамԥхаʒо даасҿаԥшит схы аҟны сшьапы аҟынʒа илаԥш аасхыганы. Ауха Радион ҳаԝныҟа дымнеиʒеит. Ашкол кажьны аԝны сахьнеиз цәгьаʒа хьаас иҟарҵеит сани саби, акыргьы исылабжьеит, ҳала ҭраа ауаԝра улҵуеит, акахьы укылсуеит ҳәа ҳухәаԥшуеит, уара арахь узҿу закәызеи! Аха сара смап, хаҵароу ԓьушьап, сҽаҿаршәны искын.

Адырԝаҽены сԝызцәа неины саарымгар рымуит. Аурокқәа рышьҭахь ақырҵуа литература ҳзырҵоз ҳарҵаԝы Леила Рагава снартәаны абасгьы салхәеит: Сара рҵаԝык иаҳасабалагьы агәра ганы сыҟоуп, уара аратәи ашкол ушалго, иреиҳау аҵарагьы шуоуа, ушәҟәқәагьы шҭыҵуа, ахьʒ-аԥша уманы ушыҟало. Уи исалхәеит аҵара шуҵалац иҵала ҳәа. Уажәы сгәы излаанаго ала, урҭ ақырҵуа рҵаԝцәа, аҵара ҳзырҵоз зегь реиԥш, дҳацәнымхо дшыҟамызгьы, ажәеинраалақәа шызыԝуаз лаҳахьан сԝызцәа рҟнытә, насгьы акык-ԝбак раҟара агазеҭ «Аԥсны ҟаԥшь» аҟны ишыскьыпхьхьаз лдыруан (ҳәарада, сԝызцәа рҟнытә). Убри аҟнытә литераторк лаҳасабала ашкол сҭыҵыр лҵахымхеит, нас лара лматәар бзианы исҵон. Аха аматематик Валериан Лагвилава еиҳа-еиҳа иҽеиргәгәон, ҳцәымгра аҵәымҕ еиԥш илыҳәҳәон. Уаҳа ԥсыхәа анысмоу, иара иҿы аҽазыҟаҵара салагеит иаҳәшьа хәыҷи сареи астол ҳнахартәаны, сааʒа ишәҳасабуеит ҳәа ҿырԥштәык, ҳамч зыкәхашаз наҳаҭаны иара аурок ахь дцон. Иара аизараҿы дгыланы сыʒбахә иҳәо, сирҽхәо далагеит, дыбзиахеит сара сҿы аҽазыҟаҵара даналага инаркны ҳәа. Аха зегьы ҿҳәарак-ҿҳәарак рымами. Еишьцылаз иаҳәшьеи сареи ҿенак ҳаԥсҟәа еилаханы ҳашгәыдеибакылоз ашә ааимԥааны даաԝнашылеит... Уи акәхеит, ҳматематики сареи ҳабгьыцқәа зынʒа иԥжәеит. Насыԥны, адырԝашыкәсаны, даҽа математикк даҳзаарышьҭит, ҿыц аинститут иалгаз, мамзар, сусҟәа шыҟалашаз аллаҳ идырыр акәхон...

Ҿенак аԝны сыштәаз сҵатәқәа сшырҿыз, ашә дасны даաԝналеит Рауф Ԓанҭиа. Ҳаагәыдибакылт, Аҟәатәи арҵаԝратә ҵараиурҵа дҵан. Ҳаиԝызцәан, бзиа ҳаибабон. – Платон, уаҵәы аҵараиурҵаҿы уԝымҭакәа еилдыргоит, иреиґьу уажәеинраалақәа угароуп, иузыԥшуп. Ари исаҳаз ажәабжь изызʒарызеи, сеигәыргьеит, аха шәаʒыʒаракгьы ааснырит, аха сҽаасыргәгәеит.

Адырԝаҽены ашкол ахь сымцакәа, Рауфи сареи Тамшь астанциаҿы адәыґба «Тбилиси-Сочи» ҳанҭаланы ҳааит Аҟәа. Иреиҳаз азалқәа акы ԝналарҵа амамкәа ишыԥшыз симаны даաԝналеит. Аҟәа ақалақь злысхьаз, зынаԥш-ааԥш ыҟаз аԥсуа ҿар рҿаԥхьа Тамшьтәи аҵаԝы хәыҷы сзын ажәеинраалақәа рыԥхьара даара исцәыхьанҭан, аха апоезиа атәы ҟанаҵон. Ажәеинраала саԥхьацыԥхьаʒа, аилыргара ишазкызгьы, сзыʒырԝцәа, сызҵааз аԥшәмацәа агәакьхәа исзеиныркьон ишәхьоу поет сакәушәа. Сышнел цәыш хәыҷы хәхәаʒа исышәҵаны, аԥхʒы сылхәаҵо, ажәеинраалақәа срыԥхьон сара сыбжьы неиҵыхны, агәалаҟарагьы сыман. Избанзар, ари аԝыза аудиториаҿ зныкыр сықәгылахьазма, аха сышшәозгьы, маӄк схы сақәгәыґуан, убри ауп агәаґьра сызҵозгьы.

Исгәалашәом аамҵа заҟа цази, заҟа жәеинраала срыԥхьазеи. Аҵыхәтәан, ԓьара мчылаҵәкьа сааникылан, арҵаԝы, апоет Алықьса Ԓьонуа сгәы ҭызгаша ажәа ду схиҳәааит. Ҳара уажәшьҭа акымзарак ҳахьуам, аԥсуа литература ԥхьаҟа еихазҳаша, иаԥызҵаша, анцәа ду имҵаны, ицәырҵуа иалагеит ҳәа.

Ари аԥсуа литературатә кружок, сара сназыԥхьаз, напхгара аиҵон апоет қәыԥш Константин Герхьелиа. Аха азеиԥш хылаԥшра азызуаз арҵаԝы, апоет алықьса Ԓьонуа иакәын.

Исгәалашәоит дгыланы дсыхцәажәеит Анатоли Аԓьынԓьал, усҟан уаҟа аҵара зҵоз, ажәеинраалақәагьы икьыԥхьхьан алитературатә еизга «Альманах», агазеҭ «Аԥсны ҟаԥшь» рдаҟьақәа рҿы. Иара убас исзымдыруаз астудентцәеи арҵаԝцәеи аҙәырԝы гыланы ирыхцәажәеит. Сара Тамшьтәи аҵаԝ хәыҷы аԥхʒы сылҵуан жәларык гыланы сахьдырҽхәоз, сажәеинраалақәа ахәшьара бзиа ахьарҵоз. Аха, изызʒарызеи, сгәырґьарак ҳәаак амамызт сԝымҭа хәыҷқәа аԥеиԥшхә бзиа рыҵо, аԝра сгәы аҳәо сҡаҵо иахьсыхцәажәоз. Амашьына станциахь сааскьаго, Тамшьҟа сандәықәырҵоз аҷкәынцәа исарҳәон ари аԝыза аиԥылара ааскьа ишыҟамлацыз. Изларҳәоз ала уи иалахәын ҳҵарауаа дуқәа: Хәыхәыт Бґажәба, Шалуа Инал-иԥа, Гьаргь Зиʒариа. Ус акәхап, усҟан сара урҭ аҙәгьы дсыздыруамызт. Ашьҭахь ауп сара урҭ ауаа хаҵала иануздыр...»

Платон Бебиа нахьхьынтә еиҵаҳәо иааиго ажәабжь иныбжьаршәны лирикатә хьаҵрак аҳасабала, иацыстцарц сҵахуп схаҵа издыруа иара идҳәалоу фактгьы. Абар иаргьы: Апоет қәыԥш, иажәеинраалақәа еилдыргарц Аҟәантәи арҵаԝратә ҵараиурҵаҿы еиҿкааз аԥсуа литературатә кружок анапхгаԝцәа дахьнарыԥхьаз, ҳара иԝызцәа ашкол аҿы аҵара ицызҵоз ҳазгьы гәахәаран, поет наʒак иеиԥш даҳнарбон, ҳаигәырґьон. Дааны уа иҟаз, дышрыдыркылаз ажәабжь ҳаиҳәандаз ҳәа ҳгәы хыҵхыҵуан. Сара сыхәҵаахь ала, ԓьаргьы Борис Гәыргәлиа изку сышәҟәы аҿы исҳәахьеит Тамшьтәи абжьаратә школ аҿы аҵара сыцызҵоз сԝызцәа

ажәеинраалақәа зкьыԥхьхьаз, поетцәаны срыхәаԥшуан, сагьрызгәдууан. Уажәы саназхәыцуа уамашәа избоит, агәахәарагьы снаҭоит усҟантәи сгәаанагара иахьҵабыргхаз. Аԥхьаѡ гәыраз, усықәымшаҳаҭхар азин умам Борис Гәыргәлиа, Терент Ҷаниа, Платон Бебиа реиԥш иҟоу ашәҟәыѡԥцәа рырҽиамҭақәа ухаҽы ианааугалак!

Ажәа амыцхә сҳәом, аҟәатәи арҵаѡратә училишьче аҿтәи аиԥылара Платон Бебиа иажәеинраалақәа реилыргара иазкыз, ҳарҭ иара иѡызцәа ҳхаҭақәагьы ҳалахәызшәа ҳхы ҳаԥхьаҙон. Убасҵәҟьа акәын ҳарҵаѡ ду Вианор Смел-иԥа Заҳҭариагьы абри афакт дшахәаԥшуаз. Уи дазгәдуун иҵаѡы Аҟәа даганы иажәеинраалақәа ахьеилдыргоз, арҿиара аус игәы азҭаҵа дахьаарышьҭыз.

Абри афакт Платон Бебиа иԥылара ашьҭахь, мчыбжьык аатҵуаны сааит сара Аҟәа. (Ахыцқәа ирҭакны исҳәоит Д.И. Гәлиа ихьӡ зху Тамшьтәи абжьаратә школ аҟны аҵара аныстцоз саауан лассы-лассы Аҟәа. Араҟа инхон саб иаҳәшьцәа хѡык (Хәыхәыт Бҕажәба иан Маҭиа, уи лаҳәшьцәа Мыҷыҷ – Аѡзы Ҭемыр иԥшәма ԥхәыс, Цацу – Аршба Уарҭан иԥшәма ԥхәыс.) Анеирҭа сыман, рылаԥш схын зегьы рыла, акыр сызҵозар ҳәа исыцхраауан.[1]

Сыззааиуа, Аҟәа санааи саҳәшьа Кәыкәыл саб иаҳәшьа ԥха Анти Аршԥха ажәабжьк еиԥш исзеиҭарҳәеит Платон Бебиа изкны еиҿыркааз алитературатә кружок. Усҟан дара уаҟа аҵара рҵон. Иахьеиԥш исгәалашәоит Анти лажәақәа: «Кәтолнтәи школ ҷкәынак Платон Бебиа ҳәа аҙәы дауеит, ажәеинраалақәа дрыԥхьоит, еилдыргоит ҳәа ааҳалаѡит ашьыжь аҵарахьы ҳанааи. Зегьы ҳаизыҙырѡындаз ҳәа агәахәара ҳауит. Ҳаилақь ҳаизыԥшны ҳаштәаз ишнел хәхәаҙа ҳастудентцәа аҙәы дицны дааѡналеит ихахәы жәпа рҳәны, ихы-иҿы ԥшҙаҙа, аԥхашьа-ԥхатцара иҿыкәыҳәҳә дыҵәрышкәаҙа ҷкәына қәыԥшк. Сара зегь реиҳа зинтерес сымаз иажәеинраалақәа дышрыԥхьоз, насгьы изызкузеи, изхиҳәаауазеи ҳәа ракәын.

Ибжьы нҭганы аԥхьара дналагеит. Аҙ ԥыруазар иуаҳауан. Иаҳгәаԥхон дзыԥхьоз иажәеинраалақәа. Сара еилзыргоз среиуамызт, аха ҳҙырѡуан ҳгәы иахәаны.

Платон Бебиа ипоезиатә бжьы хаа згәы иахәаны иазыҙырѡуаз Анти Аршԥха кыр ҵуеит лыпсҭазаара далҵижьҭеи. Иахьа дыҟазҭгьы уи еиҳагьы деигәыргьон Аԥсны анҭытцгьы ибзианы ирдыруа Платон Бебиа ирҿиаратә қәҿиарақәа.

«-Ақәыԥшра ишаԥу еиԥш, иара атәы ҟанаҵоит. Уимоу, ианухымхәыцуагьы иауҟахым, – абас инысмѡа инаҵиҵеит Платон Бебиа. – Тамшьгьы ԥхәызба қәыԥш ԥшҙакы бзиа дызбеит. Аурок аҿы ҳантәаз аҵәҵәа аҟалара сахгәаҟуан, сыздәылҵуаз лара лакәын, даҽеаҙәы сыла дабомызт, лара лакәын сзызхәыцуаз, схы иҵаз. Ашьыжь ашкол ахь сыццакы-ццакуа сауан шьыри лыбла хаақәа сырҵаԥшындаз, исыхәалырԥшындаз ҳәа. Ус агәыҵхагьы аасызцәырҵуан иахьа даарушь, дызбарушь ҳәа. Абас амшқәа цон еишьҭалан. Сыбзиабара амшын ихшәалаз аҵәаҟьа еиԥш сырԥеиԥеиуа саман, даҽеакала иуҳәозар, насыԥ змоу аҙәы сакәны схы сыԥхьаҙон.

Ус ҳшыҟаз дахахеит, класск аҿы ҳаиқәшәеит. Сынакьаҵа уи акәын. Сара снеины лышьҭахьҟа стәеит сгәазхара дысзымбо, адунеи сара истәны.

Абзиабара уҳәеит ҳәа! Иссирми! Арахь макьана ажәак сҿы иҵыхны исымҳәац. Нану лгәанала дкәашоит ҳәа ззырҳәо сакәхеит. Ҽнак аиҳабыра классқәа рҿы итәаз чаихыхра ҳаргеит Кындг. Ачаи ахьхаҳҳуаз, агәѡара змаз ҳѡызцәа, ҳхала ҳааизныжьны ицеит. Адунеи сара истәын. Абри азын акәхап апоет Расул Гамзатов изиҳәазгьы:

Дождь идет во дворе,
О тебе я думаю.
Снег идет на дворе,
О тебе я думаю.
Уж ты девушка,
Очень хорошая.
Если день и ночь
О тебе я думаю.

Абраҟа ачаирҭаҿы лареи сареи ҳшеицәажәоз илсырҳәеит ларгьы бзиа сшылбоз, араргамара лзыгәаҕьуамызт, аԥхашьа-ԥхатцара лиааиуан. Дқәыԥшын, аха дгаҙамызт, сыблақәа ирхылбаауан, сцәажәашьа, схымѡаԥгашьа иланаҳәон бзиа дшызбоз, дшысҵахыз. Убарҭқәа ларгьы сышҟа ақәыԥшра иахылҵыз абзиабара лыздырҵысит. Аха исыҵалаз, изыхҟьаз сыздыруам аԥҳәызба ԥшҙа апатырқал еиԥш деихәлаԥхо, лыцьымшьқәа мзаҿоушәа еиқәырхәа икыдҵа, лыблақәа ақаруеиԥш иҵыԥхо «бзиа узбоит саргьы», ҳәа хажәак дыԥхашьо аарла агәра згартә ианылҳәа мчыбжьык аатцаанҙа, Кәтол ишсыхьыз еиԥш, слеиқәыхьшәашәа сцеит уаанҙа сзыргәаҭеиуаз абзиабара ашьҭа-мҵаҳәа акы сцәа-сжьы иалаҙамкәа. Усҟан исзеилкаауамызт абас иаалырҟьаны сыбзиабара шашәаҙ, гәырыҙ иныҵаба ицартә еиԥш иҟазҵаз амч закәыз, иахьынтәааз.

Саԥыѡланы исҳәоит абас ԥхәызбак слыҷгәыҳәаауа бзиа дызбеит Аҟәатәи аҳәынҵқарратә рҵаѡратә институт аҿы аҵара аныстцоз аамҭазы. Уигьы, иаҳҳәар ами аиаша, ҵытраамҭак сырԥеиԥеиуа саман, аха уаанҙатәиқәа рҟны еиԥш анарха амоуит, афархьымца еиԥш икьаҭеит, ԥырҕык хәажжаҙа иахылымҵҙакәа.

[1]Уахә. Руслан Қапба. Хәыхәыт Бҕажәба. Аҟәа – 2005 ш.

Аԥхьаҩ ухатцкы, сара сқәыԥшра шықәсқәа раан исыхтынхьааз хыбзиабарак хытцхыртас иамаз, ашәтыц еиԥш игылаз аԥсуа тыԥхацәа среиғьын ҳәа акәым уи аӡбахә араҟа изысҳәоз. Акы, уи аҿара, ақәыԥшра, инагӡаны имшәыц, итышәнымтәалац аԥстазаара ауп изхылцыз аҟнытә иғәғәамхац цәанырроуп. Ҩбагьы, сара исҳәарц истаху абри ауп: абзиабара шаҟа аҿагылара аиоуа аҟара убри аҟара иаргьы ғәғәахоит. Ашьха рҩаш шаҟа ахаҳә дуқәа ирытцҟьо, иргәыдыҽеало аҟара аҽамрыцкьоит! Сара истахын поетк иаҳасабала, абзиабара ԥшьа мцабзны исыцраларц, саблыр, саҷҷыр, аԥсра аҟынӡа снаганы аԥстазаарахь схынҳәны дырҩегьых иара амч ала саиааир. Баша имҳәозар акәхап Жан Жак Руссо «Любить глубоко – это значит забыть о себе» ҳәа.

Сыззааиуа, ухы ухашҭырц аҟынӡа иухтынхьаауа абзиабара, ҳәарас иатахузеи, арҿиаҩгьы инатә рацәоуп. Урҭқәа зегьы анеилыскаа, ианыснып атаацәаратә насыԥла итәу абзиабара иашатцәкьа аныстаа ауп. Аха уи ус ирту-тууа иуҳәо акы акәым, аԥстазаара ахатә ауп. Абри аҟара зысҳәо Аԥстазаарагьы, Абзиабарагьы, Апоезиагьы арҿиаҩы изын еицрымшәо феноменны еицызар ауп.

Аԥхьаҩ ухатцкы, слирикатә хьатцра азырханы ҳаиасып снысмҩахь, макьана исымоуп аҳәатәы иудыруазарц истаху.

Тамшь ашкол саналгоз аламталаз, сара зыҟны сыҟаз аԥшәмаԥҳәыс ғәғәала дычмазаҩхеит. Уи уахынла агәыла-азла лыдтәалан дырҷаԥшьон шаанӡа. Урҭ ашықәсқәа раан ақытақәа рҿы агәылацәа еизаны ачымазаҩ дырҷаԥшьон, ажәабжьқәа рҳәон, ачымазаҩ ихьаа ихадыршҭуан, инагӡаны имыхәозаргьы. Саргьы ажәабжь зҳәоз аҷаԥшьаҩцәа срыдтәалан сӡыршуан. Рыцҳарас иҟалаз, сцатәқәа сызцомызт. Ари, ҳәарас иатахузеи, сцара ианыԥшит. 11-тәи ҳакласс анапхгаҩы, агеографиа ҳзырцоз Венера Кочанова аҩны (сахьыҩназ) даакылсны стагылазаашьа гәалтеит, саадәылымцыргьы лымуит. Хара имгакәа саарылганы стынхак иҩныҟа сылгеит. Сара истахымхеит сдәылцны ацара, аха уаҳагьы ԥсыхәа ыҟамызт.

Амаҷҟәикра анцәырцлак даҽеакы ацлоит. Изхысҳәаауа, ажәеизашыкәсатәи ҳцара ахыркәшаразы аԥышәарақәа ҳшырҿыз аҩыстаацәа сырҟатәазшәа, сычмазаҩхеит, сшоура шьтытцит. Сҩызцәа Гиви Миқаа, Вова Агрба, Руслан Қапба машьынала инеины аԥышәарахь саргеит. Аматематика аматәар ауп ҭитәыс исымаз. Рушьни Ҷьопуа (Мықәтәи абжьаратә школ аҿы ацара итцон. Усҟан уаҟагьы абжьаратә школ ҟалахьан). Математика артцаҩы диҳәан аҿырԥштәқәа ҳасабны исырҭеит иузыхҩылаауама ҳәа наццаны. Сшычмазаҩызгьы изҩит, ихызҩаалт, хҧа соуртә еиԥш. Ус ҟасымцар ашыкәс сцәыӡуан.

Абраҟа исымҳәар сгәы иауам, снысмҩа иалазарц стахуп сыпстазаараҿы иҟастцахьоу агхақәа хҧа. Урҭ 60 шықәса анысхытцуаз ахатцара аарԥшны исҳәеит. Абар даргьы: Раԥхьатәи сыгха ахы ахьакыз Тамшьтәи абжьаратә школ ҳаналгозтәи аԥышәарақәа раан ауп. Иҟалаз уи ауп, аматематика аматәар ҿырҳәала ианаҳҭиуаз акәын. Ҳартцаҩы Венера Качанова дааҳадгылан ҳҩыза Иура Гадлиа илымҳа инталҳәеит абни саахан иқәыстцаз абилет актәи аномер ауп, ушнеиуа ига, аха ҳҩыза иаԥхьа ацара сара исыкәшәеит, уаҳа сагьымлакҩакӡакәа иаакәхны изгеит. Акы, уи сзырҟатцаз аматематикаҿы иԥсыҽыз сара сакәын, иара сара сеиҳа уи аматәар аҿы дыгәгәан, даҽеакала иуҳәозар, ихы дахәартә дыҟан. Ҩбагьы, анцәа хша леиԥш ҳазхәаԥшуаз ҳартцаҩы, ҳакласс анапхгаҩы ас ҳахьеилылхыз сгәы итцаххит. Зегьы акоуп сара ус ҟасымцар акәын.

Уаанӡагьы исҳәар ауан, аха араҟагьы иааурбыр ауеит. Сталин ду ҳгәыгырта дыԥсит. Ҳтәыла зегьы ҷьабон. Ашәы ахьыссы игылан. Аиҳабыра классқәа рҿы итәаз ахәыцқәа машьынала Очамчыраҟа ҳаргеит. (Усҟан иҟаӡаз аидарамҩангагақәа ракәын). Ажәлар қазықазуа ашта иазкуамызт. Амитинг дуззаа ыҟан. Итцәыуон ауаа рылагырӡқәа рҿыкьасауа. Сара сқәыԥшымзи, исызгәамтаӡакәа ашәымтак сынхәытцаччеит. Убасҟан сышьтахьҟа даацәырцит дыбҷьарпсараха амилиционер. Сара сшәаны сҿынасхеит сҿыстцәахырц. Иара ажәкшеиԥш иблақәа цәыркшаԥаны сахьцалакгьы дсышьтан. Иара иахьагьы абҷьар зку данызбалак аҳаҷаҳәа даасгәалашәоит ани иабҷьарпсараха исышьтаз ауаҩы, ҩнутҟала шәаӡызарак снатә. Ааи, Абҷьари ауаҩи!..

Аҟәатәи аҳәынҭқарратә рцаҩратә институт аҿы адкыларатә ԥышәа-рақәа мҩаԥысуан. Аԥсуа бызшәеи алитературеи рзы аҩра ҳаман. Издызкылозгьы Хәыхәыт Бгажәбеи, Шалуа Инал-иԥеи, Баграт Шьынқәбеи ракәын. Руслан Қапбеи сареи ҳахьеидтәалаз Хәыхәыт Бгажәба (иара иакәын аԥышәараҿы аматәартә комиссиа иреиҳабыз, дааҳадгылан убас иҳәеит: батымынтәи аԥсуа згабцәа шәрыцхрааројуп иҳәан нақ-ааҟ иҳадиртәалеит – Нази Шамбеи Хьеди Алхорбеи. Руслани сареи раԥхьа дара ртемақәа рзааҩит, нас – ҳара ҳтәқәа. Иҷьоушьаша дара хәбақәа роуит, ҳара ԥшьбақәа. Аԥышәарақәа ҳартцакыр иаҳцәыуадаҩын, избанзар, қырцшәала ауп абжьаратә школ ҳшалгаз. Нас иаҳтиуаз дара аматәаркәагьы бжьба (аԥсуа аҩра, аҳәара, аурыс аҩра, аҳәара, атоурых, агеографиа, атәым бызшәа ыҟан). Ари парадоксын. Афилологиатә факультет аҿы артцегьы еиҳхыҟәкәа иабатахыз. Уажәы иарбан факультетзаалак аҿы адкыларатә ԥышәарақәа раан х-матәарк роуп абитуриентцәа ирҭиуа. Еиҿшәырԥши хҧеи быжьбеи, ҳәарада, иаҳцәыуадаҩын. Актәи азцаарақәа урысшәала ҳрылагон, аха ианаҳзыцәгьахалак егьырт азцаарақәа қырцшәала рцак ҟаҳцон. Ас игәаҟуа ақырҭуа школқәа ирылгаз ҳакәын.

Иҟан аурыс школқәагьы ақыртшәала аҵара зхьымзаз, ирылгазгьы. Ҳәарас иаҭахузеи, урҭ еиҳа ирзымариан аҵара, аха нас ҳаргьы ҳапсы еиваагеит, уимоу, қыртшәала абжьаратә школқәа ирылгаз рахьтә диплом ҟапшьыла иреиҳау ҳцараиурҭа хзыркәшозгьы, иалгазгьы ҳаман, иаҳҳәап, иахьа Апсны анҭытгьы еицырдыруа аҵарауаҩ, афилологиатә ҭцаарадыррақәа рдоктор, апрофессор академик Сергеи Лад-иҧа Зыхәба. Иныбжьаршәшәа иазгәасҭоит абас еиҧш иҟоу факт. Аҧышәарақәа анаҳҭиуаз аҧенџьыр скылпшны, хәҩыкфҩык игылаз, издыруан ирылызбаазоузгьы Борис Гәыргәлиа заҵәык иакәын. Иахьа адкыларазы аҧышәарақәа аныртиуа еизара дук ыҟоушәа ауп иреиҳау ҳцараиурҭақәа рҿы абитуриентцәа рабацәа, ранацәа, рҭахы, рдыр шеизо. Ари иахьыбзиоугьы ыҟоуп, иахьыцәгьоугьы ыҟоуп.

Сара аинститут ҳанаднакыла, ҳанҵала нахыс астудентцәа рзеиҧш нхарҭаҿы ауада сыҩнан. Уи ахьуада дууз аҟнытә, аспорзал ҳәа иашьҭан, 17 ҩык астудентцәа ҳаҩнан. Ҩнак саб ҳхәы иман дааит, ашәишәи ҟапшьыхәаҵәараҙа иҙны, ачашәқәагьы макьанагь ишаҳәшаҳәуан, ишаанагара иҟаз уалырк азна аҩы иааигаз аахиртлан, ҵәыцак ааникылан дҳақәныҳәеит. Усҟан Алықьса Гогәуа ҭамадас дныҟаҵан, џьара ҳамцар ҟалом – иҳәан симаны иҿынеихеит.

Саби сареи ҳҿынаҳхеит асахьаҭыхыҩцәа рцәыргақәҵақәа ахьеиҿыркаауа азал ашҟа. Сара исаҳахьан аабыкьа идыриашаз Апсны аҳәынҭқарра ахадараҿы игылаз, аҧсуа жәлар рҵеи ду Нестор Лакоба ипатреҭ уа ишыкнаҳаз. Азал ҳахьыҩналаз зегьы рыблақәа аахо ишамшамуа икыдын Нестор Лакоба ипатреҭ. Иакәшан игылаз днарылсуа, саб ааигәаҙа днеины днадгылеит Нестор Лакоба ипатреҭ аҭзы иахьадкнаҳалаз, нас уаҳа изымчҳакәа иҿыҩеиҵыхны инапы нахьишьит, «аа ухаҵкы сцаait» – иҳәазшәа иқьышәгьы аақәац-қәацеит. Саб санынеиҿаҧш илабжышқәа иҙамҩа иадлан инеиуан. Сани саби изеибамдырҙоз Мықә абжьуаа реизара ду аҟны ианеиқәшәа дрықәымныҳәази. Уигьы, хымпада игәалашәон саб Нестор Лакоба иҧсы ҭоушәа иҵыхыз апатреҭ дахәаҧшуа дахьгылаз.

Ацәыргақәҵа ҳанаадәылтҷ, – Ҳаиҵбеи Маршьан дычмазаҩны дышьҭоуп, даабароуп, – иҳәеит саб. Уахь ҳҿынаҳхеит. Уи амҩангьы ҳахьцоз ицәыригеит Нестор Лакоба иҙбахә. – Дзакә ҵеиз анаџьалбеит, Апсни апсуааи иҳпдырхаз – даақәыпсычҳаны, ҳамҭак даатгылеит, – нас иажәа инацицеит, – дад иудыруаз Лакоба иеиҧш иҟаз аҵеи бзанҵык дыпсҙом, ижәлар ргәаҿы даанхеит. Иахьагьы ихьаaugартә иҟоуп заамурала дшизныҟәаз, дышҭаирхоз ани ахәымга (Бериа иакәын дызҿыз). Аха зегь акоуп Нестор ду дизымиааит, ижәлар рахь дыхнымҳәыр амуит. Умбо, дад, аҳақ ҳәа акы ыҟоуп. Уи амч дууп, – абас дшаҿыз Лакоба иҙбахә алацәажәара Ҳаиҵбеи Маршьан иашҭа ҳанҵалеит.

Шьыжьымҭанк, акәасҟьа асоф дахьықәтәаз, Ҳаиҵбеи Маршьан, агәарҵра иазыхианы анаара иаҿаҕҭа иаҿатәалоз иџьмақәа, иахьа уамашәа ибеит. Аџьмақәа зегьы рышьҭахьтәи ршьапқәа ирықәгыланы тәыҩала еисуан. Маршьан Ҳаиҵбеи, ари иибаз иџьмақәа реисра – акыр дааиҵанарҕәгәеит. Иара уаҵәҟьа иааигәалашәеит иқьышә иаакәыххит аҧсуа жәлар рҳәамҭа: «Аџьмақәа анынҵәаша тәыҩала еисуеит» – ҳәа.

Усҟантәи Џьгьардатәи ақыҭа еиҳабыра Маршьан Ҳаиҵбеи аколнхара аферма џьмақәа дахьрыцырҵаз азмырхакәа, ҩнак жәгараа реиҧш еишьҭагылан иҩны инкылсын, иҩны икәакь-кәакь иааимырдан, ихазы иаairыхыз х-ҵәаҳәк аҭаҭын, аколнхара ртәы уҕьычит ҳәа ахара наидҵаны днаган Дранда абахҭа дынҭаркит, дара ҭауади-аамыстеи раамҭа аҳра анауазгьы, амчра рнапаҿы ианыҟазгьы, аҳәынҭқарра дара ианрыдгылозгьы, аҙәы изы ахаан бзиарамзар цәгьара зымуцыз ауаҩ бырг.

Ҩажәак еихысҳәаалоит. Есыхәылбыҿеха ҳаҩны цәажәара иаауаз ҳгәыла Тыкәа Коҕониа уахык абас ҿааиҭит: «Уара, Хәампа, иаха пхыз ссирк збеит, иуасымҳәар сгәы иауам. – Пхыз бзиа убааит, – иҳәеит Хәампагьы Тыкәа днаиҧыҩлан, иибаз закәхарызеишь ҳәа азҿлымҳара иманы. Егьи дналагеит иахатәи иҧхыз аиҵаҳәара: – Маршьан Ҳаиҵбеи ҿытуганк дақәтәаны данычқәыназ анкьа иания аз еиҧш, дҿырпа-ҿырпо дшааиуаз данаасывала «Чоу!» ҳәа иҿы-кәаша иҟамчы нахиҟьан ахшьыра дылҵаланы, дынҭакәкәа дцеит.

– Хара имгакәа дҵарымкуазар убап, – иҳәеит саб Хәампа иааицәымыҕханы. Дызхурҟьоз ҳәа хара имаҙагәышьамызт, аха усҟан аамҭа уадаҩын, амаҷ ауаҩы данақәзуаз акәын, нас уи иацзырҕызуазгьы ыҟамыз џьара феидак ҳзалгозар ҳәа.

Убас иагьыҟалеит, даҿакала иуҳәозар, саб иихәаз ҵабыргхеит, доурышьҭит. Дҵаркит абахҭа, аха насыпны рацәак дҵамхеит. Дҵыҵны данаа Џьгьарда ақыҭа уаҳа дшамыхәоз ибеит. Ирахә усгьы инҵәахьан, инхараинҵыра акыр имазар зегьы ҭины нхараҳәа Аҟәаҟа дааит. Аџьармыкь ашьҭахьшәа ѡбаны еихагылаз аҩны изгылан. Уажәы ҳара ҳаннеи хыхь аѡбатәи аихагылаҷ аҧхьатәи ауадаҷ дышьҭан иара. Џьгьарда аҧсабара пшҙеи аҳауа зѡыдеи ирышьцылаз ауаҩы уажәы, имч шмаҷызгьы, ауада дазкуамызт, иҧсы ѡнаҟәыкуан. Саби иареи гәыдибакылеит, еишьцәак реиҧш еибабоз ракәын дара. Саргьы саагәыдикылеит, – уҧсынҵры ҟалаит, дад, – ҳәа нацҵаны. Саби иареи рызхара изеицәажәомызт, ирзеибыҳәомызт рыгәтыхақәа, рыкәша-мыкәша имѡасыз ахҭысқәа, ажәабжьқәа. Пытк ианеицәажәа ашьҭахь Маршьан Ҳаиҵбеи ихы насыкәикын ус иҳәеит: – Дад, уара абзиахара уаҿуп. Абраҟа сханы икнаҳау арадио изныкымкәа убжьы тыѡуа исаҳахьеит. Жәаха ахәыҷқәа агазеҭ ааганы уахьаныз сдырбе-

ит. Урҭқәа зегьы сдыргәырҧоит, акы шулҵуа агәра сдыргоит, – даҽын абас сгәалаҡара шьҭызхша ажәақәа рҳәара. Сара сыҧхашьаны ҿымҭкәа сгылан. Иара иажәа инаиҵеит, – Дад, Платон, сара жәытәи ҿатәи убриаҡара ирацәаны издыруеит, зегь сыманы наҡ сцар ҳәа сшәоит. Сара избоит, уажәшьҭа изгыло шсакәым. Хара имгакәа, уаар, зегьы зегьы узеиҭасҳәоит. Уаҡа иҡалоит ухы иаурхәашагьы, даҽеаҙәгьы идыруазаргьы ицәгьамызт ҳәа ззуҳәаша ахҭысқәа, ажәабжьқәа, афактқәа…

Сара иага сҳәаргьы Ҳаиҭбеи ду ус иаразнак дыпсуеит ҳәа сыҡамызт. Ихьааугаша, ииҳәаз ҡалеит. «Сара ажәытәи аҿатәи убриаҡара ирацәаны издыруеит» ҳәа дызҿыз зегьы иманы, иҧсаҵа шкәакәахартә, дцагәышьеит наҡ уаѡ дахьымаац. Сара аҿара ацәқәырпҵа сгәыргьаҵәа сҧыруа саламзи! Аха смоуит… уажәшьҭа исҳәеит ҳәа қьарс иалоузеи, ауаѡ ҡәыш гәҭыгьгьала исеиҳәаз сзынамыгҙеит. Сеилахамыз!.. Уи даныржуаз аҽены сылабжышқәа хаддыло сахьгылаз абас иҳәозшәа саҳауан: «Ҳаи, исзузеи, абааҧсы, ус суқәгәыҕуамызт!..» – ҳәа.

Уамашәа иубаша, арҭ ажәақәа иахьагьы, абриаҡара аамҵа шцахьоугьы, слымҳа иҵаѡуашәа саҳауеит…»

Аҧхьаѡ гәыраз, ишубо еиҧш, Платон Бебиа ҳазыҙырѡуа инысмѡа, даҽеакала иуҳәозар, ибиографиа макьаназ ихәычратә иҵаѡратә, истудентратә шықәсқәа роуп иаҳнарбо, насгьы иҧкаауа, аха абраҡагьы ҷыдарак ихҭынхьаахьоу аҧсҭазаара аҡнытәи еиҳа ихадароу изҵышьны игәеиҵо, мамзаргьы игәалаиршәо роуп. Аха убраҡагьы иҵегьы уазааигәаны иуҳәозар, урҭ агәалашәарақәа, усгьы азуҳәар ауеит, Платон Бебиа ихала иҵанакуам, иҵегьы аҳәаақәа ирҭысуеит, изыдҳәалоу аамҵа аантәи акыр хҭысқәеи ахаҵарақәеи ирхьысуеит, ирыхцәажәоит, иаҳдырбоит еиҳарак аҧсуа жәлар рыбзазашьа, ирыгыз, ирыбзаз, измырбзазоз уҳәа жәпакы. Насгьы зегьы раҧхьаҙагьы аҧсуа литератураҿы ҿыц еиҵагылоз абиҧара ргәыҕрақәеи, рылшарақәеи, Аҧсны аҳра зуаз асоциалтә-политикатә ҭагылазаашьа аныҧшыртә аҡара. Ари аҷыдара аѡада иазгәасҭаз, ашәҡәыцѡы ихазы ииҳәо ажәа аҡны ҳаҧхьаҡагьы иааҧшуеит еиҳагьы ахаҿра убартә еиҧш. Амала, Платон Бебиа иахьа ииҳәо ажәа иахьатәи иѡаҙраҿ ихагаланы акәымкәа, ииҳәо ажәабжьқәеи, иибоз ахҭысқәа досу аныҡалаз аамҵазтәи идунеихәаҧшышьа, еилкаашьа аныҧшуа иҡаҵоуп, иҳәоуп. Убри ауп арҭ адырраҵарақәа – ашәҡәыцѡы иҧсҭазаара атәы зҳәо еиҳагьы ахә рыманы изыҡоу, избанзар, аҧсҭазаара иаҵабыргхаҵоуп.

«– Аҡәатәи аҳәынҵқарратә рҵаѡратә институт аҡны аҿара-цәа ахьыкәкәа еилашуа астудент ҧсҭазаара агәҭа салагылоуп агәалаҡара сыманы. Ҩнак Аҡәатәи арҵаѡратә ҭареиурҭаҿы еиҿкааз алитературатә кружок аилатәарахь снарыҧхьеит. Иалахәын астудентцәа, арҵаѡцәа, ашәҡәыцѡцәа, аҧсуа интеллигенциа. Сара араҡа уажәы ѡынтәуп саарыҧхьоижьҭеи. Раҧхьа Тамшьтәи абжьаратә школ санҭаз. Уажәы – астудент. Даараҙа ибзианы срыдыркылеит. Аиашазы, схаҵагьы ас ажәеинраалақәа амца рҿыдыдуа срыҧхьоит ҳәа сыҡамызт. Изыҙарызи, сгәы шьҭнахит. Ажәеинраалақәа рыҧхьара саналага (ҳәарада, аилыргарагьы ыҡан), сѡызцәа сыкәаҭга иаасывагылт сыҟәҿиара ргәы иахәаны. Иахьагьы исаҳауеит усҡан сара исзырханы ирҳәаз ажәақәа: «Алықьса Лашәриа иаамышьтахь, ас иапхьо уажәы даҽеа аҧсыуа поетк дҳаздыруам, акаамеҭ ҡауҵеит, Платон уара упоет трибунуп рҳәеит».

Ас иҡаз ажәа ҡәандақәа, аҽхәыҧхьыҙқәа, ҳәарас иаҵахузеи, уаѡытәыѡсак иаҳасабалагьы, дара сѡызцәа сзыҙырѡцәа ишырҳәоз аҡынҙа сышхамлацыз шыздыруазгьы сгәы ҡарҵеит. Зегьы акоуп ажәа ҡәанда ауаѡы, ҷыдала ашәҡәыцѡы игәы ҭнагоит. Баша иауиҳәах В.И. Ленин ашәҡәыцѡцәа ргәы ԥшқоуп, игәцараклатәуп» – ҳәа.

Аҡәатәи атеатр аҡны аусура ҳалагеит Борис Ҭыжәба, Анатоли Возба, сара Платон Бебиа. Уаҡа ҳалазыргазгьы аус зуаз ҳѡыза Владимир Анқәаб иоуп. Роль дук ҳаман ҳауҡахыз, аха амассатә сценақәа рҿы ауаа аҵахымзи. Раҧхьаҙа ҳазларҵазгьы Александр Корнеичук ипиеса «Аескадра аҵахара» акәын. Зны ҳахәмаруа ҳашнеиуаз, ҳартист ду Шәарах Ҵачалиа даҿахеит (Афы амыст, асценаҿ арҭ рѡызцәа «аҿахарақәа» ҡалалозаап!) Уи ишьҭахь аҙәы ажәа иҳәараны дыҡан, сгәы самжьозар Назим Аѡзба иакәын, уи ишьҭахь сара. Аспектакль ҷыцҙа иаангылт. Сара саҧхьатәи иреплика сазымԥшыкәа сахьгылаз, «ураа!» ҳәа сыхәҳәеит, нас зегьы еилалеит «ураа!» ҳәа. Уи акәхеит, аспектакль аҽеиҵыхны аҿынанахеит.

Аспектакль ианалга ашьҭахь – ара ууаи, уара, – иҳәан Шәарах Ҵачалиа сааигәыдирҕәҕәалан схы днагәҙит, избанзар, иҿахара ахәаҧшцәа ирызгәамҭо ашьҭамҵа арҙит саҵаҳәҳәаны «ураа!» ҳәа исҳәаз. Ааи, иԥьшьатәуп асценатә ҧсҭазаара. Уи амч ауаѡы идоуҳаҿы ауп иахьыҡоу.

Исгәалашәоит, Ҵақәашь ашәҡәыцѡцәеи аҧхьаѡцәеи реиҧылара ыҡан. Мшыбзиак иақәшәеит иара. Салахәын саргьы. Хырҽхәароушәа иҡалар сҭахым, аха абраҡагьы сыкәгылара ибзианы ирыдыркылеит. Аиҧылара ашьҭахь, иара уа ҳпоет гәлымҵәах Алықьса Лашәриа сзыдгылаз сѡызцәа саарылиҧхьан абасгьы сеиҳәеит. «Уара иууалу шәҡәык ззаира уѡымҭақәа еиқәыршәаны, ашәҡәыцѡцәа Реидгылаҿ ашьҭаҵара ауп». Мчыбжьык аѡнуҵҡала убас иагьыҡасҵеит. Усҡан Иван Ҭарба иакәын Аҧсны ашәҡәыцѡцәа Реидгыла аусбарҭа еиҳабыс иҡаз. Сажәеинраалақәа еихырҧхьо иҿынеихан, уаҳа ихы даамѡахаҙакәа аҵыхәтәанынҙа зегьы-зегьы дрыҧхьеит. Сара сгәы хыҵхыҵуа, ииҳәарызеишь ҳәа стәаны сыҧшуан. Аҵыхәтәан адкыларҭаҿ итәааз имаҙаныҡәгаѡ ԥҳәыс дналыҧхьан

ҳҭыжьыртатә план абаҟоу ҳәа данлазҵаа Обком аҿы иҟоуп лҳәеит лара. – Уаҵәы абра иҟаларoуп, сыстол иқәлароуп иҳәеит. Сара сгәы шыхыҵ-хыҵыц ихыҵхыҵуан, избанзар сажәеинраалақәа еидызкыло сышәҟәы адунеи абарц азын аусҟәа маншәаланы ацара иаҿын. Макьанагь сыстудентын.

Ажәакала, Иван Ҷарба аҭыжьратә план салаиҵеит, редакторс дсыртеит Шьалуа Ҷәыцьба. Уи, иҵабыргыҵәҟьаны, дпоет бзиан, дпоет дуун, дагьуаҩбзиан. Аҧсҭазаараҿы залымдарыла умажәеиқәаҵәа зхызгахьаз, аха агәкаҳара зламыз, зхаҵара ҭәҭәаз аҳәы иакәын иара. Аха иахьагьы исзеилкааум, иахьагьы уаҵәгьы сгәы иалоу сышәҟәы ахьʒ ахьиҧсахыз ауа. Сара сышәҟәы «Уа мшыбзиақәа!» ҳәа ахьʒыстҵеит, иара аредактор «Ацәқәырпақәа» ҳәа хьʒыс иеиҵеит. Изасҭазгьы убри ауп, раҧхьаʒа акәны иҵсыжьуаз сышәҟәы ала исҭахын аҧхьаҩцәа рҿаҧхьа сцәырҵырц, ҳаибадырырц «Уа мшыбзиақәа!» ҳәа. Настәи иҟалоз арҿиаратә ҧсҭазаара апроцесс ахаҵа уаҩы инарбон.

Абраҟа слитературатә фырхаҵа сиҧыҩлан игәынамʒара аазырҧшуа иажәақәа, ишәҟәы ахьʒ аҵыхәала, ирыцсҵарц сҭахуп аредактор Шьалуа Ҷәыцьба иахь иадызцәыло схатә хшыҩзцарақәак. Иҟоу уи ауп аҧышәа змаз апоет даҽакала дазхәыцзар ауеит апоет қәыпш ишәҟәы иеиҵаз ахьʒ «Ацәқәырпақәа». Ишдыру еиҧш, алитературатә ҧсҭазаара амч ду икыднаҟьо ацәқәырпақәа реиҧш иҵынчым, еисуеит, игәаҵеиуеит. Иара апоет қәыпш абри алитературатә ҧсҭазаара ацәқәырпақәа дахьрылалаз еиҳа ианаалоит ҳәа иҧхьаʒаны ишәҟәы «Ацәқәырпақәа» ҳәа хьʒыс иаиҵеит. Ари аганахьала уазхәыцуазар, сгәы иаанагоит апоет қәыпш иааста аҧышәа змаз апоет-аредактор дишоуп ҳәа. Даҽеа зҵаароуп, абри аҟара игәы ззыбылуа ишәҟәы ахьʒ «Уа мшыбзиақәа!» усҟан ихьчазҭгьы, еиқәирхазҭгьы. Аха дқәыпшымыз, зныкыр ишәҟәы ҭытҳьазма, дыстудентын, насгьы иредактор диеиҳабын, дицәыпхашьон зҳәаз еиҧш.

«Атеатр аҟны имҩаҧыргон Аҧсны жәлар рартист Минадора Зыхә-ҧҳа лбенефис. Самсон Ҷанба ихьʒ зху Аҧсуа ҳәынҵқарратә театр кәапеишәа иҵәын. Абраҟа ақәгылара сыкәдыршәеит. Ари ҳмилаҭ театр ду аҟны поетк иаҳасабала раҧхьатәи сыкәгылара акәын. Маҷкгьы сшәон, иага умҳәан, ҳинтеллигенциа иреиғьыз ргьырак абраҟа итәан. Аха, насыпҵы, иҟаз изларҳәо ала атеатр сыршанхеит, акраамҵа рнапқәа сзеинырҟьон. Сара сзы ари ҳамҵа дун, схы агәра зго сҟанаҵон ажәеинраала исахьаркны аҧхьараҿы…

Збенефис ыҟаз ҳартист ду Минадора Зыхәпҳа лакәзар, акраамҵа сылгәыдкылан сахьылкыз соулышьҭуамызт. Агәыргьаратә еилатәара – абенефис ианалага, асцена, ҳалбаанʒа Шамил Лакобеи, Аазиз Агрбеи, Шәарах Ҷачалиеи азал аҟнытә ихалан сгәыдыркылеит, ахәылпаз зызкыз сара сакәу

ԥьушьап. Аха убас шакәызгьы, сықәгылара ауаа иахьыргәаҧхаз агәахәара снаҵон, сҟазара – исахьаркны аҧхьара – еиҳагьы сацклаҧшуа сҟарҵон».

Платон Бебиа ихәыҷратә, иҵаҩратә истудентратә шықәсҟәа раантәи инысмҩа аҟны аҧхьаҩ иубоит заҟа махәҵа-шьахәҵала еиларсу, аамҵагьы маҷымкәа ишаҵанакуа, ауаагьы аʒәырҩы шцәыргоу. Ииашоуп, апоет ибиографиа ауп хадаратәла ахҵысҟәа, афактҟәа, ажәабжьқәа зегьы зыдҳәалоу – лырас изхагьежьуа Платон Бебиа иҿаратә ҧсҭазаара иаҩыз адаҟьақәа роуп. Урҭ адаҟьақәа аҧхьаҩ иргәылибаауеит икәша-мыкәша игылаз, игылоу аʒәырҩы рыпсҭазаара, аинтерес зҵо ахҵысҟәа, иахьазы иҵоурыххахьоу.

Сара сгәы излаанаго ала, урҭ ахҵысҟәа зегьы Платон Бебиа иҿала иҳаҳауа, еиҳагьы рҵакы дууп, уажәгьы ушьҭангьы аҧхьаҩ иарҳәо рацәахоит.

Уажәраанʒа иҳаҳаз, ҳаззыʒырҩыз Платон Бебиа иажәабжьқәа, ус узрызхҳәар ауазар, иҿаратә шықәсҟәа (ихәыҷра, иҵаҩра, истудентра, алитератураҿы раҧхьатәи ишьаҿақәа ирыҵаркуа апериод ауп иаабо. Ари нахыстәи аҩбатәи апериод ауп здаҟьақәа аатуа.

Уажәшьҭа, ҳаиҧырхагахарым, иажәа иациҵап Платон Бебиа.

«– Аҟәатәи аҳәынҵқарратә арҵаҩратә институт саналгаҵәҟьа (1959 ш.) иаразнак ашәҟәтыжьыртаҿы аусура салагеит редакторс аҧсуа редакциа аҟәшаҿы. Иахьеиҧш исгәалашәоит Дырмит Гәлиа дʒышʒа, ҧаимбарк иеиҧш машьынала днеины Шамил Аҟәысбеи сареи дышҳацәажәоз. Гьаргь Гәлиа ҳпатреҭ ҭыхра даҿын. Уи Дырмит Гәлиа изку афильм аҿы иҟан. Еиқәхо сыздыруам уажәтәи аибашьра аан. Иалаʒызар акәхап ақырҵуа нацистцәа иаҳзааргаз, ҳазларыжьыз, аибашьра аҵагашоураҿ…

Агазеҭ «Аҧсны ҟаҧшь» (уажәы «Аҧсны») аредакциаҿ рацәак снымхеит, шықәсыбжак аҟара ауп аус анызуз акультуреи абзазареи рыҟәшаҿы. Нас аус зуан ахәыҷтәы журнал «Амцабз» аредакциаҿы, асахьаркыратә литература рылартәаразы абиуро директорс, ашәҟәтыжьыртә адиректор ихаҵыҧуаҩыс[1] редактор хадас, нас Аҧснытәи аҳәынҵқарратә шәҟәтыжьыртә директорс».

Ибжьаршәны исҳәоит, Платон Бебиа еиқәиҧхьаʒаз арҿиаратә организациақәа зегьы рҿы илагала ыҟоуп, иҧьабаа рыдуп литературатә усзуҩык, редакторк, напхгаҩык, еиҿкааҩык иаҳасабала. Уи аҧсуа литература агәеилашыра аханатә далагылан, иахьагьы далагылоуп. Ихатә ҩымҵақәа реиҧш аҧсуа поетцәеи аурыс поетцәеи рҩымҵақәа (еиҳарак асахьаркыратә литература рылартәаразы абиуро директорс аус аниуаз) исахьаркны (аиҧылараҟәеи, ахәылпазқәеи рҿы) рыпҳьараҿы ииирпшхьоу

[1]Уажәы дтәанчаҩуп.

абаҩхатәарагьы кыр аҳәоит ибиографиазы. Уажәы лыҵшәа бзиала аусурақәа цоит, иара директорс дахьыҟоу Аҧснытәи аҳәынҵқарратә шәҟәтыжьыртә. Иаҳҳысыз ашәышықәсҟәа 60-тәи ашықәсҟәа раан иацәыӡыз уи ахьӡ шьақәзыргылазгьы уажәтәи адиректор Платон Бебиа иоуп. Ари ҳкультуратә хәышҭаара ду ҳашәҟәыҩҩреи аҵҭаарадырреи еизҳа-зыгьаны аҟалара аус хкаҿы иаҵанакуа дырны имч, илша, идырра зегьы аҭаны аус иуеит адиректор ҿыц. Иаҳҳаагаз аибашьра хлымӡаах ашьҭахь, макьанагь акыр уадаҩракәа шыҟоугьы, Платон Бебиа аҧхәынҵшәҟәтыжьыртә ашьақәыргылара даҿуп. Иҟаиҵахьоугьы маҷӡам.

Апоет, апрозаик, апублицист, аиҭагаҩ Платон Бебиа дызхагылаз иарбан усзаалак аҿгьы аханатә аахыс иҟазшьаҷыдоуп ҭакҧхықәрралеи ҧсыцкьалеи аусура. Уи ауп иара кредос имоу. Уи ламысла иусура ишәҟәыҩҩраҿгьы ҟаиматӡла ианыҧшуеит. Ауаҩы иламыс аҿаҧхьа даныцкьо уи еиҳау мал ыҟазам, иара иҧсҭазааараҿы еиҳаракгьы ари зыжәлари зыҧсадгьыли рҿаҧхьа аҭакҧхықәра зныруа ауаа роуп. Ҳәарада, уаҟа иаҵанакуеит ажәлар рдоуҳатә мазара зырҿиоу, еихазҳауа абиҧарақәа рзын ҧхьаҟа изго зегьы. Заҟа ииашаны иҳәази ажәытәӡатәи аримтә философ, ақадақьҩы Марк Тулли Цицерон «Самое главное украшение – чистая совесть» – ҳәа. Аурыс поет дуӡӡа А.С. Пушкин иакәзар, еиҳагьы ацәкьара икыднаҧааууа иҳәеит: «Совесть, когтистый зверь, скребущий сердце» – ҳәа.

Изхысҳәаауа, ҳпоет ду Платон Бебиа иҧсҭазаареи ирҿиаратә мҩеи ҳанрныҧшыло, урҭ еизакны ҳхаҿы ианаагауа аамҭазы икказа иҳамбарц залшом, ажәаҿ ишырҳәо еиҧш, ихы аҧыка зқәихыз аус аҿы заҟа ихаҭара ҳараку, инапкымҭа шыцкьоу.

Уажәшьҭа ҳаизыӡырҩып, саҧхьаҩ гәыраз, сфырхаҵа иҧсҭазаареи ирҿиаратә мҩеи рҟынтә еихиршәшәо адаҟьақәа: «Ашәҟәыҩҩцәа Реидгылаҿы сҩымҭақәа еилдыргон. Ауаа рацәаҩны иалахәын. Ажәахә ҟаиҵон апрозаик, адраматург Шоҭа Ҷкадуа. Уи критикатә згәаҭақәак ҟаиҵазаргьы, иааизакны дзыхцәажәоз сҩымҭақәа ахәшьара бзиа рыҭаны иажәахә хиркәшеит. Убри ишьҭахь, азал аҿы итәаз ҳпоетцәа дуқәа руаӡәык дҩагылан, иҭып аҟынтәи сышәҟәы акритика азуа, ацәа ахыхуа иҿааихеит. Ажәеинраалақәа ргьырак акака рыххәааууа, аҟамчыҧҵаҵа рыхҟьаны даналага, уаҳагьы дымтәаӡакәа дындәылҵны дцеит. Азал зегьы ирҳәо рҿамшәо ианааилаха, убасҟан И. Ҭарба дҩагылан абасгьы ҿааиҭит: «Платон Бебиа машәыршәа аҧсуа литература даланамгалеит. Ус шакәу еиҳагьы иарҵабыргуеит аҩбатәи ишәҟәы «Алирика» уажәы абраҟа зеилыргара ҳаҿу. Уи ҳлитератураҿы ианаамҭаз, насгьы иахәҵаҵәҟьаны дцәыртцит. Платон Бебиа поет трибунуп. Алықьса Лашәриа аҳәыр диҧсахуазар, иара диҧсахуеит. Шәара ишәаҳахьоума Платон Бебиа ажәа аниҳәо, ашәа аниҳәо,

ажәеинраала данаҧхьо. Шәара ижәбахьоума уи астол анымҩаҧиго? Уи дахьаацәыртцлакгьы узмырҧхашьо аҳәы иакәны дааҳалагылеит.

Сара исаҳауан, изысымҳәарызеи, сыгәгьы ҭнагон сара исызкны Иван Ҭарба ииҳәаз ажәақәа. Уимоу, уааҧа иара иаҧхьа иқәгылаз апоет иажәақәа рышьҭамҭа ыҟаҳамкәа иаҵанарҳызшәа збеит, арҿиараҿы агәалаҟара бзиагьы сырҵеит. Баша ирымҳәазаап ҳабацәа ажәа ауаҩы дагьашьуеит, дагьахәышәтәуеит ҳәа.

Аҩбатәи сышәҟәы «Алирика» аҟны ирну ажәеинраалақәа гхаҧхақәак, анапҟазара згыз, цқьа иахьынӡахәҵаз игәылыршәамыз ажәақәа, ацәаҳәақәа, ҳәарада ыҟан, урҭ ашәҟәы анеилдыргозгьы иазгәарҵеит, саргьы исырҿеиратә еиҧш, насгьы ушьҭантәи сырҿиамҭақәа рызгьы агәҿанызаара снаҵартә еиҧш. Ус иҟоу аилыргара дарбан поетзаалакгьы ицхраауеит. Амала, еиҭасҳәоит сгәы снархьит Иван Ҭарба иҟынӡа иқәгылаз, сҩымҭақәа рцәа рхызхыз апоет ихымҩаҧгашьа».

Платон Бебиа поетк, трибунк иаҳасабала ихьӡ-иҧша есааира ишьҭытцуан, избанзар, иажәеинраалақәа иикьыпхьуази илитературатә қәгыларақәеи, иаҳаҭыр шьҭырхуан, бзиа дыднарбон аҧхьаҩцәа. Ишдыру еиҧш, аҧхьаҩцәа роуп ашәҟәгьы ашәҟәыҩҩгьы ҧсыс ирхоу, ҧсынҵрысгьы ирымоу. Урҭ еснагь рмаршәа икызар ауп арҿиаҩы исахьарку иажәа иамоу амагиатә мчала.

Аҵарауаа ирҳәоит, аҧшқа иеиҧш абаҩхатәра ааӡалатәуп, насгьы ҵарадыррала еиҧмырҟьаӡакәа еибыҵалатәуп ҳәа. Ари аксиомак иаҩызоуп, изыкәныҟәатәу ҧҡароуп. Аха абри ахшыҩцак иацыстоит даҽеакгьы. Абаҩхатәра змоу ауаҩы ҷыдала иҵахуп анапы разқәагьы, абла хаа, агәцаракра, ахылаҧшра, игәшәа-мшәа аҳәара, – зегьы ауаҩытәыҩса дҳаразкуа, аҧстазааараҿы аҭакҧхықәра иманы дҡазцо абзиабара. Уи ззыгьагьаз ауаҩы ҳ-Дырмит Гәлиа ишиҳәаз еиҧш, насыҧ имоуп.

Абраҟагьы аҧсабара абаҩхатәра ишинаҭаз еиҧш, Платон Бебиа абзиабара анцәахәы изыгьагьан анасыҧ лаша инаҭеит. Ҷабыргуп, уааӡа днеиаанӡа, иара дахлафшәа ишиҳәо еиҧш, аҿара акыр дыпҳашәахьеит, иоуаз ацәаныррақәа абзиабара ду аҟынӡа изынаӡомызт, ишныҵхахаз иҿыцәаауан, аха аҵыхәан иааит иҧсҭазааараҿы наунагӡа иапшәыманы, иарҕьажәҩаны абзиабара иашаҵәҟьа. Уажәшьҭа, аҧхьаҩ гәыраз, ҳаизыӡырҩып Платон Бебиа ихаҵа аҭаацәаратә ҧсҭазааразы ииҳәо:

«– Аҭаацәара салалеит. Уи шыҟалазгьы абас (амала, саҵашәымҵан, сгәы аартны сахьалацәажәо) ауп: 1955 шықәсазы ашьха ҳаицыҟан исынасыҧхараны иҟаз Ада Ҭыжә-ҧҳаи сареи. Лара илхыҵуан 10 шықәса. Сара – 20 шықәса, аинститут сҭан аҩбатәи акурс аҿы стәан. Ашьха Соиҧсара сахьыҟаз ажәеинраалақәа зыҩуан, ашәҟәқәа срыҧхьон. Убасҟан гәырҵәыла илбааздаз аҳауа зҩыда, саназхәыцуа абыржәыгь исныруашәа збоит. Иҧьашьатәыми

ашьха аԥсабарагьы аҳауагьы. Лара ахәмарра лҭахын азын, снатәар аҭәы сылалҭон. Ари аԥҳәызба ажәеинраалақәа сызмырԥуаз, ашәҟәы саԥхьар зымуаз хәышықәса рышьҭахь дызбеит, аха ашьха избаз ахәыҷы дабаҟахыз, дҭыԥҳаны дшаҭәы-шаҭәуа дгылоуп. Иара саргьы исызгәамҭазакәа, хәыҷы-хәыҷла лара слызхәыцуа салагеит. Агәрагьы сгеит ахәыҷтәы чымазара абҷеиԥш исхыԥсаауаз ацәаныррақәа ишреиуамыз, ууанӡатәиқәа акгьы ишеиԥшымыз. Ус шакәыз инагӡаны агәра анызга ларгьы саргьы ҳаԥстазаара еилаҳҭеит 1962 шықәса маи 5 аҽны. Аҭаацәара анышьақәсыргыла, ахшара аныҟала, еиҳа сымч, сылша арҿиара аус схы азысышьҭуа салагеит. Еилкааун, аусуреи ашәҟәыԥԥреи реилагӡара акыр иуадаԥу акоуп. Лассы-лассы сцо салагеит Москва азааигәара иҟоу Переделкино ашәҟәыԥԥцәа рырҿиаратә ԥны ашҟа. Абраҟа исоуит, исырҳаит аԥызцәа бзиақәа. Ҳаԥны тәарҭас, гыларҭас ишьҭырхит хҭәыла ду СССР анҭыҵгьы зыхьӡ наԥхьаз ашәҟәыԥԥцәа, иаҳҳәап Владимир Солоухин иеиԥш иҟаз. Уи аурыс уаԥ гәыҭбаа изныкымкәа иԥныҟа снеигахьан, ачеиҵыка хаа еицаҳфахьан, ҳаизааигәан. Аԥсуаа рдоуҳатә культура ҳаҭыр ду изақәын, дрызҿлымҳан.

Апоет Евгени Евтушенко иакәзар, убригь иԥныҟа снеиԥхьахьан, аԥсшәа бзиа ҳзеилан, амала Аԥсны Аҧьыԥьтәылатә еибашьра ашьҭахь изӡом хәыҷык сгәы ицәыхьшәашәеит, избанзар, Гәылрыԥшь имаз аԥсшьарҭа ԥны адача – ақырҭуа фашистцәа ирблыз ауп игәы иалсыз, арахь Аԥсны зегьы еилаҟәыбаса иахьышьҭарҭаз имбаӡеит. Акгьы ианамҳәеит, уимоу, аԥсуаа ахара рыдиҭаргьы цәгьа имбо дцәажәақәеит. Убри сгәы иҵаххны август 15 1995 шықәазы ажәеинраала зԥит «Евгени Евтушенко уахь» ҳәа хыс измоу, иануп сԥымҭақәа реизга ахԥатәи атом аҟны.

Еицырдыруа аурыс поет, апародист Александр Иванови сареи Аҟәа инаркны акыр қалақьқәа рҿы ҳаицықәгылеит. Иаҳзыӡырԥуаз гәахәарыла ирыдыркылон ҳзыԥхьоз ажәеинраалақәа. Ас еиԥш ақәгыларақәа, ҳәарас иаҭахузеи, исахьаркны, аԥсышәала иуҳәозар, аԥсы ахаҵаны аԥхьараҿы исырҭоз рацәан, сҟазара аздырҳауан.

Сара санмаҷыз инаркны хьаас исыман аԥсуаа залымдарыла Аԥсны иахырцаз, ихдырҭәаз, атәым жәԥан аҵаҟа ԥсадгьылс изоуз рлахьынҵа. Ари азҵаара дарбан аԥсыуоу иамыргәаҭеиуа, аҵәымҭ жьакцеиԥш иахьагьы изламкьакьо, аиҭанаиааирақәеи, аиҿцаарақәеи, ԥытԥыкгьы аллаҳ ду иԥьшьарала, нхара-нҵыра аара ишаҿугьы. Зегь акоуп макьана аԥсуа жәлар рхьаакәа зегьы иреиҳау коуп. Аԥсуа мҳаҧьырқәа ртрагедиа ҳара иҳаҳауан ҳабацәа ҏкнытә, урҭ дара рабацәа ҏкнытә. Аха сара сабиԥара еиуоу зегьы амҳаҧьырра азҵаараҿ ҳгәы амца ацразҵоз, ҳзырҿыхаз аԥсуа шәҟәыԥԥы ду, ҳмилаҭ драматургиа аусхыр шьҭазҵаз Самсон Ҷанба идрама «Амҳаҧьыр» ауп. Сара хаҭала уи саԥхьартә алшара ансоу сԥызцәа (сабиԥара

иаҵанакуа роуп араҟа зыӡбахә сымоу) зегь реиԥш, ҳашәҟәыԥԥы дандыриаша, иԥымҭақәа анҵытҵ ашьҭахь ауп. Убри инаркны, шьыри, знызаҵәык иадамхаларгьы, ҳашьцәа-амҳаҧьыраа рхылҵшьҭрақәа ахьынхо, Ҭырқәтәыла снарылаԥшны рыбзазашьа збандаз аԥсшәа шырҳәо саҳандаз ҳәа агәаҳәара сыман. Урҭ рмилаҭ хаҿра ишырцәымӡыз, рбызшәа еиқәырханы ишрымоу агәра аагартә ҳҟалеит раԥхьаӡа акәны Григолиа, З. Анчабаӡе, Гь. Зиӡариа уахь – Ҭырқәтәылаҟа ицаны ианаа ашьҭахь адырраҭарақәа иҟарҵаз. Уи афакт еиҳагьы ишьақәнарҕәҕәеит, зегьы раԥхьаӡа акәны 1975 шықәсазы Ҭырқәтәылантәи аԥсуаа ԥытԥык – аҵарауаԥ ду, апоет Омар Беигәаа, дызлаз – рхаҭарнакцәа анааи, ҳанеиԥыла, ҳанеибадыр, ҳаԥсуа қытақәа ирылсны ианырба.

Ари аҭоурыхтә хҭыс (ааи ҳмилаҭ ԥхьаҟатәи рлахьынҵазы кырӡа аҵанакуан) ашьҭахь аԥсыуак, шәҟәыԥԥык иаҳасабала еиҳагьы исҭаххеит Ҭырқәтәыла ацара. Изаҳамҳәари, иаҳҳысыз ашәышықәса 70-тәи, 80-тәи ашықәсҿәа раан ҳажәлар рыбжеиҳарак ахьынхоз, Ҭырқәтәылаҟа ацара аара маҷк аҟара амаа иахьдыркәадаз ыҟазаргьы, зегьы акы акәны, иааизакны уахәаԥшуазар, иуадаԥын, Ҭырқәтәыла социалисттә хәынҵқаррамызт, икылыршәшәааны иахәаԥшуан. Еиҳаракгьы «ҳашьцәа» (ус акәын ишҳашьҭаз рсабрада ахԥаразы) хазынақәа ашьапҿаршәқәа ҟарҵон, ҳцара, ҳаара, дареи ҳареи ҳаиҭанеиааирақәа изларҧырхагаша ала. Уи азы урҭ ҟазацәан Кремль аҟынӡа инаӡон рыбз хәымгақәа. Аха ажьи анацәхыби реиҟәыҵхара уадаԥуп. Ажьрацәара амч дууп.

Сара акыраамҵа сзызхьуаз сыгәҭакы наӡеит октиабр мза 1988 шықәсазы. Асовет Еидгыла рделегациа ҳаланы (Кәымф Ломиа, Нели Ҭарԥҳа, Алықьса Гогәуа) ҳцеит Ҭырқәтәылаҟа. Ари ҳарҭ аԥсуа шәҟәыԥԥцәа ҳаԥшьԥыкгьы ҳгәырҕьара ҳәаак амамызт. Ҭырқәтәыла аҳҵны қалақь Анкара инаркны Сҭампылҵа ҳаицныҟәеит. Сҭампыл аԥсуаа аиԥылара ҳзеиҿыркааит. Саԥхьеит ажәеинраала «Аԥсны». Ажәеинраалагьы саԥхьашьагьы уамакашәала иргәаԥхеит, еихсыҕрада рнапқәа сзеинырҟьон. Ашьҭахь Аҭаи Цәышба уажәшьҭа шәиҟәаҵ, дышәмыргәамҵын уи хазы ааԥхьара иманы даагоит иҳәеит. Ус иагьыҟаиҵеит Аҭаи Цәышба. 1998 шықәсазы сыԥшәма Адеи сареи ааԥхьара ҳаиҵеит. Ҭырқәтәыла еиҳа аԥсуаа ахьынхоз жәаԥа қалақь рҿы сықәгылеит. Аԥсны шәара шәыпсадгьыл ауп, уахь шәыхнымҳәыр ҟалаӡом ҳәа еиԥшқәоу рыдымгалакәа, ирымчны акәымкәа, аԥсшәа маҷны иахьырдыруаз аҟнытә ҳбызшәа агьама, ахаара иаҵаз дсыркуан. Аиашазы, убри акәын сажәеинраалақәеи сареи хыкәкыс иҳамаз. Азҵаарақәа сыкәрыпсон, иҵәыуон, адәахьы срышьҭӡомызт. Урҭкәа зегьы сара изԥит «Ҭырқәтәыла жәеинраалала сахысуан» ҳәа хыс измоу сыстатиа агазеҭ «Аԥсны» 1991 шықәсазы иҵытҵыз аномерқәа руак аҿы.

Сара убасҟан Ҭырқәтәыла сыҟазаара, аҧсуаа ахьынхоз рҭаара, сажәеинраалақәа рыла сықәгыларақәа, сара бзанҵы исхашҭуам, сыпсҭазаараҿы хашҭра зқәым даҟьақәан иагәылалт. Уи зыбзоуроу аҧсуаа ара иҟа, Аҧсны анҵытҵ иҟа, иахьыҟазаалакгьы абзиарақәа рзеиҒьызшьо апатриот ду Аҭаи Цәышба. Уи иситеит алшара, ацхыраара ду, Ҭырқәтәыла инхо ҳцьынцьуааи сареи ҳаиқәшәартә, ҳаибабартә еиҧш.

Ус изырҟаҵаз дзыхҒызҒааua иаҧсуара ауп.

Аибашьра иалагеит. Иҳақәлеит ақырҵуа фашистцәа, Шеварднаҙе, Қьиҭовани, Иоселиани зхадаз. Аҧсуа жәлар, даҽеазны еиҧшымкәа ашәарҭара иҭагылеит. Аҕа баапс джәылон, ибылуан ақыҭақәа, ирхәашон иааиҧыхьашәоз зегьы. Сҭаацәагьы саргьы аҧсуаа аҙәырԝы реиҧш ҳуадақәа ааныжьны Гәдоуҭаҟа ҳмаар амуит. Аиашазы, схәыҷы аахыс схы-сыпсы иагырханы еизызгоз, еидыскылоз сбиблиотека аҕа хәымга изныжьны сахьцоз сцәа-сжьы сҭыпсааuан, аҵәымҕ еиҧш исылакшон. Аха исымчыз. Ашәҟәқәа рҿы ҳаҟазма, ашьа каиршуан иҳақәлаз ақырҵуа фашист.

Сара, ҳәарада, абҧьар кны сеибашьуамызт, аха сықәгылон аибашьра ицараны иҟаз аруаа рҿаҧхьа. Акомпозитор Кәасҭа Ченгелиа напхгара ззиуаз, еиҳа ииашаны иуҳәозар, аибашьра ианалага еиҿикааз ансамбль «Аиааира» аибашьцәа рҿаҧхьа ҳақәгылон. Сара сажәеинраала «Аҧсны» саҧхьон, уи иалхыз ашәа рҳәон дара.

Исгәалашәоит, иҟан абри еиҧш ахҵыс. Ақәа кыдҵәан илеиуан. Гәдоуҭа, уаҵәы аибашьра ицараны иҟазар, амашьына дуқәа ирықәтәаны ишааиуаз, еилысҙо ианалага иаагылан Гәдоуҭа Акультура ахан иԝналеит. Арҵ аибашьцәа еилатәан еилысны. Срыпшаан рҿаҧхьа сықәгыларц сарҳәеит, уаҵәы аибашьра, жәылара ицоит. Сықәгылартә ажәеинраалақәа срыҧхьо, алаф ҳәо, иахьынҙасылшоз ала исахьаркны аибашьцәа рааҧсареи рыхьҭакреи рхасыршҭит. Урҵ уаҵәтәи ржәылара рхашҭит, ҳаргьы иҳамоуп алафҳәаԝцәа ҳәа асценахь аҷкәынцәа харыжьло иалагеит. Ас иҟоу аиҧыларақәа хашҭшьа рымоума!

Ешыра амандарина сҭаауан, Лыхны ажь ҿысхуан, аҧьықәреи ҭазгалон, Гәдоуҭа ачашыла зҭаз аатәаақәа амашьына иақәысхуан. Ажәакала, саргьы исылшоз ала афронт сацхраауан. Ииашоуп, акы заҵәык абҧьар скымызт. Сара сабҧьар, анцәа ду исатәеишьаз сԝыга калам акәын. Уи ала саргьы, сԝызцәа аҧсуа шәҟәыԝԝцәа аҙәырԝы реиҧш, аҕа хәымга сиабашьуан.

Аибашьраҿ дҭахеит сашьеиҭыб Котик Бебиа. Аибашьра анеилгаҵәкьа, ацәгьоуцәа дырҿагыланы иуалпшьа шынаигҙоз, ахәра иоуз иахҟьаны иҧсҭазаара далҵит амилициа амаиор, сыпҳа еиҳабы Амра лхаҵа Хьымца Аргәын. Иҭаацәа, исабицәа реиҳа данырҭахыз аамҭазы.

Урыстәыла амаҵ зуаз сашьа Славик Бебиа ицехкәа ҭины, абҧьарқәа хәҳаны дааны деибашьуан Аҧсны ахақәиҭразы иқәпоз афырхацәа дрывагыланы. Аҧсра абла хынтә дҭаҧшхьан, хынтә акантузиа иоухьан, аха разҟны анцәа деиқәирхеит. Сара уи сашьа Леон иорден занашьоу сахыҽхәоит, аҳ иеиҧш зхы ныҟәызгоз, иаҳҳәап, дмааргьы илшон. Аха иаҧсуара, ипатриотизмра, игәымшәара илдыршомызт иҧсадгьыл амца акны ианыбылуаз иара иҽеыҵәахны, ихы ҧхьакны атәара, аҟазаара. Ус ҟазҵазгьы, ҳамагәышьоуп, аха дара рыламыс иамаз...

Ара сашьа Славик дсыҽхәарц акәҙам сызҿу, аха ауаԝы иҧсадгьыли ижәлари ашәарҭа ианҭагылоу аамҭазы ихымԝаҧгашьа аадыруазарц ахәҭоуп.

Сыпҳа еиҳаб Амра Бебиаҧҳа медицинатә еиҳәшьак лаҳасабала Гәдоуҭа агоспиталь аҿы аус луан. Уи леиҵбы Кама Бебиаҧҳа Аҧсны аиҳабыра рҿы еиҭагаԝыс аус луан. Уи лабхәа Гиви Камыгә-иҧа иҧацәа ԝыцьа иваргыланы, иашьцәа ԝыцьа иваргыланы – хәԝыкны амца шыра иалагылан рыпсадгьыл Аҧсны рыхьчон. Урҭкәа зегьы аарҧшуп «Иаҳа иахьшәарҭаз Камыгә-иҧа рҳәон» – ҳәа хьҙыс измоу идокументтәу сышәҟәы аҟны. Сгәы иаанагоит абри ашәҟәи, аҧхьаԝи шәеиқәшәахьеит ҳәа.

Еилгеит аибашьра, иага иҳазтәазаргьы аиааира аагеит. Ҳәарас иаҭахузеи, уи ашьҭахьтәи аҧсҭазаарагь хьанҭан, ахацәа еиҵаҕәҕәа иныҟәон, аҳәса ашәеиқәара илаҳәан, агәырԝа анаҟәа еиҧш иахажьын ҳаҧсҭазаара. Убасҟан иагьысызбеит актиорк итеатр ззуҳәаша «Алафи ақьафи» ҳәа ахьҙцаны аиҿқаара. Уи ҳахәаҧшцәа, азыҙырԝцәа гәахәара дула ирыдыркылеит. Ашьҭахь раҧхьатәи сықәгыларақәа ирыгу-ирыбзоу гәаҭаны еиҭа сырҿыцит.

«Ашәҟәыԝԝцәа еиҿахысуеит» ҳәа хьҙысгьы иасҭеит, ус еиҳа иаанаалоны исыҧхьаҙеит. Иҵабыргыҵәкьаны, ахәаҧшцәагьы иргәаҧхеит, сықәгыларақәа раан азал иазымкуа еизон. Иара убас телехәаҧшрала акырынтә Аҧсны иддырбеит.

Убри инаркны ақыҭаҿ сахьнеилак (иара уажәгьы) аҧсраҿы акәзааит, ачараҿы акәзааит, иара ус даҽеа еиҧыларақәак аҟны акәзааит алафҳәацәа, аиумор бзиа избо – сԝызцәа саарылпхьаны «абри цьара акы иуҳәар ҳҭахуп» ҳәа акака насарҳәалоит. Аҳамҭақәеи аорденқәеи меигҙарахда изшо шьоукы-шьоукы ажәлар ираздцааит ирылатцәан иҟоу, бзиа ирбо ҳәа. Ажәлар зегьы збарҭо саркьоуп иҳәеит араб философгьы».

Ҳфырхаҵа иҧсы аиҭакымҭа иақәыршәаны ажәа бжьагалақәак ҟаҳҵап аҧхьаԝ уареи сареи иаадыруа, иаабахьоу, иҳаҳахьоу, уимоу, ҳазлахәыз афактқәа ҳхы иархәаны.

Платон Бебиа апоет, апародист аибашьра ашьҭахьтәи ашықәсқәа рзы ҳзыҙырԝцәа, ҳахәаԥшцәа зырлахҿыхшаз, агәырԝа хьанҭа иамҽхак иамоу ауаԝгьы, инагҙаны акәымзаргьы, мачҳак иадамхаргьы, иԥсы еивигартә аҟара игәырԝа иханаршҭыртә еиԥш, еиҿикааит илитературатә қәгыларақәа. Баша иауиҳәах анемец шәҟәыԝӡы Вильгельм Раабе «Юмор это спасательный круг на волнах жизни» ҳәа. Сара сгәанала абри априншип акәын шьаҭас ирымаз аԝада зыҙбахә ҳҳәаз ашықәсқәа раан апоет Платон Бебиа асценатә ҟазара згымыз автортә хәылпазқәа имԝаԥигазгьы. Урҭ мԝаԥган, мамзаргьы уи ахәаԥшцәа рҿаԥхьа дықәгылон Аҟәа С.И. Ҷанба ихьҙ зху Аԥсуа ҳәынҭқарратә театр асценаҿ, Очамчыра акультура Ахан аҟны, Д.И. Гәлиа ихьҙ зху Тҟәарчал акультура Ахан аҿы. Арҭ ақәгыларақәа зегьы рҿы бзиа иаабо ҳпоет исценатә ҟазара ишацәаԝоу еиԥш, азыҙырԝцәа, ахәаԥшцәа аргачамкыртә, иатәнатәыртә азал инапаҿы иааигон. Ус аҟаҵара ҟазара дууп. Платон Бебиа урысшәалагьы аԥсышәалагьы еиҟараны исахьаркны аԥсы рхаҵаны дрыԥхьоит. Абарҭ ацәаҳәақәа зыԝуа, изааигәо иԝызцәа зегьы реиԥш, Платон Бебиа асценаҿ дықәгыланы иажәеинраалақәеи, мамзаргьы «ашәҟәыԝӡцәа еиҿахысуеит» данрыԥхьо гәтынчымрак сызҵысуеит, ԥьара даҿахар ҳәа сшәаны (ауаԝы дуаԝуп ус ихьыргьы иԥсабаратәу акоуп), избанзар, убриаҟара ахырҵәа икылигазшәа ауп иажәақәа, ицәаҳәақәа, икуплетқәа еизызаганы, ԥьара ҭагәҭасрак рыламкәа, зны иҟәымшәышәҙа, даҿеа зных иԥьбараны (дзыԥхьо ажәеинраала, мамзаргьы «ашәҟәыԝӡцәа еиҿахысуеит» атекст аҵакы злаҟоу ала) асцена иқәыѡуеит итҵегьы игалан-даз ззуҳәаша Платон Бебиа ибжьы хаа, ибжьы ҿаца.

Уи ҳара ҳакәым, апоезиеи аиумори бзиа избо атәымуаагьы, аԥсшьаԝ-цәагьы ргәы иахәон. Убас апоет Аҟәа иқәгыларақәа руак аҿы слымҳа иаҳаз, сыла иабаз фактк атәы сҳәарц сҭахуп. Азал кәапеишәа итәуп. Даақәгылеит Платон Бебиа. Асценеи иареи ибзианы ишеибадыруа, ишеизуааy мԝашьо иубоит раԥхьатәи ицәырҭралагьы аԥсышәала. Аԥсуа бызшәа ззымдыруазгьы издыруазгьы рлымҳа кыдҵан изыҙырԝуан. Азал аҿы аҙ ԥыруазар иуаҳауан. Дырмит Гәлиа иажәеинраала «Сыхаара сыԥсадгьыл» уарҵәыуартә аҟынҙа данаԥхьаа ҳамҭак даатгылт, даҿеакы дшалагаз мԝашьо. Уаҟа итәақәаз аԥсшәа ззымдыруазгьы изыҙырԝуан урысшәалагьы акы даԥхьаз, ибаԝхатәра рбандаз ҳәа сгәы ишаанагоз ибжьы азал иныԝныԝит «Идут белые снеги» ҳәа. Даԥхьеит ишырҳәо еиԥш, амца аркны. Саԥхьа итәаз ѡыцьа аурыс ҳәсақәа «Это есть настоящий талант!» дара-дара ргәахәара аарԥшуа еибырҳәон рыбжьы ныҵакшәа. Сара уи саҟара сыцнаҵон. Аԥсуа поет ибжьы иаҵаз амагиатә мчы аурыс бызшәаҿгьы аарԥшра ахьилшоз.

Сара иахьынҙаздыруа, Платон Бебиа иажәеинраалақәа «Ачара ду аилашымҭаз...», «Уа иҳаднагалаз дызусҭа?!» уҳәа убас егьырҵгьы ирылху

ашәақәа ажәлар иртәахьеит, автор дызусҭоугьы рҳәаҙом, иназыгҙогьы ирыҵоу амелодиа иабзоураны.

Нас ари афакт иамҳәаҙои Платон Бебиа ипоезиа аԥсуа жәлар ирылаҵәаны ишыҟоу. Абарҭ зегьы ракәхап изыбзоуроу Платон Бебиа 70 шықәса анихыҵуаз Самсо Ҷанба ихьҙ зху Аԥсны аҳәынҭқарратә премиа ианаршьеит абри афактгьы иаҳнарбоит уи аиҵагара аусхкы аҿгьы аҟыбаԝ бзиа шимоу, ишицаааиуа, илшахьоугьы кыр шыҟоу. Сара сгәанала, (уи атәы алада иахьахәҭоу аҭып аҟны саннеилак инеиҵыхны сазаатгылоит) аԥсуа литературатә потенциал, аԥсымчхара шызԝыдоу, иазыҟаҵоу арҿиаԝцәа, аҭцааԝцәа шамоу ҳзырбо акоуп Платон Бебиа иеиҵеигаз Роберт Биорнс иажәеинраалақәагьы.

Иахьа Платон Хәампа-иԥа Бебиа Аԥсны аԥҳәынҭшәҟәҭыжьырҵа деиҳабуп. Абри аԥсуа культуратә хәышҭаара ҳдоуҳатә ԥсҭазааараҿы изыԥсоу иаҵанакуа ибзианы идыруеит. Аибашьра ашьҭахьтәи ҳазҭагылоу аамҭа уадаԝ макьанагь акыр ахы шунардыруагьы, уи иахьынҙазалшо (ҳәарада, аҳәынҭқарра рыцхыраарала) игәцареикуеит, амԝа риҵоит, зыԥсҭазаара иалҵхьоу ҳашәҟәыԝӡцәа рлитературатә ҭынха еизганы рҭыжьра. Уажәнатәгьы иҟаиҵахьоу мачҳам, иаҳҳәап Иван Папасҟьыр иԝымҭақәа хәтомкны, Леонти Лабахәуа иԝымҭақәа, Ҷичико Ҷьонуа... Акьыԥхьра, аҭыжьра иазыхиоуп Қьаазым Агәмаа, Леуарса Кәыҵниа, Шьаликәа Камкьиа, Анатоли Аԥьыԥьал уҳәа егьырҵгьы.

Платон Бебиа ирҿиаратә, иуаажәларратә усуразы Аԥсны аиҳабыра ахәшьара бзиа арҭахьеит. Уи Аԥсны акультура зҽаԥсазтәыз аусуԝы ҳәа аҳаҭыр хьыҙ ду ихҵоуп, Ахьҙ-аԥша аорден ианашьоуп. Платон Бебиа 75 шықәса дшырҭагылоугьы ааԥсарада аусура даҿуп.

Аԥхьаԝ гәыраз ҳарзыҙырԝып макьана инымҵәац ҳара ҳзы аҵакы змоу Платон Бебиа иажәабжь хҵысқәа, игәалашәарақәа.

«– Ауаԝытәыԝса ибзиоу ак ҟаиҵарц азыҳәан, агәабзиара имазароуп, дызԝыдазароуп. Убри аҟнытә ихы ихьчароуп, деиҷаҳароуп. Аха уи изаҟаразаалак иаанагом ацә атәыԝа аҭатәара, аҭыҳәҭеи аҵалара. Сара 70 шықәса рыԝнуҵҟа ԥьара хьҭакы, сылаланы, гриппк сыхьны ус снышьҭамсызар, хәышәтәырҭак сҭамшәацызт. 70 шықәса сырҭысны сҿанынасха, иара убри сиубилеи иазыԥшызшәа ачымазарагь аҿаанахеит. Иԥьоушьаша, чымазарак уманы ахәышәтәырҭа уанҵал, даҿеакгьы аманы аҿаанахоит. Аҟәатәи аԝбатәи ахәышәтәырҭаҿы уаҵәы сԥырҟараны иахьеиԥш Аԥсны агәабзиара ахьчара Аминистр Зураб Маршьан дыстаан аҳақьымцәа икәаҕа: «Завтра больница будет на вас работать» – иҳәеит ахәышәтәырҭа аҳақьым хада Виачеслав Абыхәба Фираҭ-иԥа. Сазыҟаҵара иаҿын уаҵәазы. Ус Урыстәылантә ииаргаз ахәшәқәа руакы смаабкәа

аԥсра салагеит, аҩнутҟа иҩназ аҳәсақәа дәылыргеит, егьырҭ аҟәшақәа рҳақьымцәа ааргеит, адәахьы «ажәабжь» цеит «дыԥсуеит» ҳәа. Иара сара ачымазаҩгьы, акы ҭанагалон ихааҙа саман аҷынанахеит. Убасҟан аԥсра сшаҷызгьы иаасгәалашәеит Борис Пастернак иуахҭа, иҷҳәара ааины иананаидгыла иҟалаз ахҭыс атәы уи иҩны музеи аҷы исарҳәаз. 70 шықәса ирҭагылаз Борис Пастернак аԥсрахьы ихы анирха аҳақьымцәа зегьы еизыҩҩны ихалеит даҷхьышьҭаз. Ацәа хаа ауаҩы данаго еиԥш дызманы ицоз аԥсцәаҳа (аԥсра) димпытҵхуа, даалырхит, иара урҭ днарҷаԥшын абас ҷааиҭит рҳәеит: «Боже мой, как сладко умереть!»

Абарҭқәеи егьырҭ аԥхьаҩ ибоит сҩымҭа адокументтә повест «Аҙын ҷымҭи аапын ҷыхеи» рҷы.

Сара ихаакәакәараҙа аԥсра саман ицон. Иԥьашьатәу убри ауп шаҟа иссирыз аԥсра! Ашьҭахь изласарҳәаз ала, аҳақьымцәагьы, уаҳа ҳалшом рҳәан, инасхыҵны инасҵханы иаагылеит. Убасҟан ашә ааимпааны дааҩнаххит ҙҕаб хәыҷык абырсаатк лҷеаасхалыжьын, наҟ-ааҟ сыжәҩақәа аатәрсны «аа, уара уԥсыр ҟалаҙом» – ҳәа саалгәыдылҳәҳәалан саалырхыцхыԥит. Аха уигьы шысмыхәо анылба, наҟ-ааҟ апҟаца-апҟацаҳәа дысҷасуа лҷеаалхеит, илҳәац еиҭаҳәо: «уара уԥсыр ҟалаҙом» – ҳәа. Аԥсцәаҳа дшәаны дцазшәа саргьы сыккаҙа саалҵит. Иахьагьы лыԥсы схоуп уи амедицинатә еҳәшьа аԥьынԥьал-пҳа. Саналҵ ус иааҩналеит Аԥсны аиҳабыра, иҟазаарын Аԥсны зҷаԥсазтәыз арҵаҩы Нелли Маан-пҳа рхәы ахьыҟалҵаз. Ишахатәааз ишлаҳаз сыздыруам, аԥсра сшаҷыз заҳаз Нелли Ҭарпҳа, – ҳара ара ҳтәаны ақьафура ҳаҷуп, Платон Бебиа ана ахәышәтәырҭаҷы аԥсра даҷуп, шәара шәгыланы шәихәаԥшуеит ҳәа. Аԥсраҵәкьа санаҷыз саурбах. Нас Гиви Агрба рхы наиқәыркын: Зегь рыла шәеиқәҳаршәоит, уаҵәы ашьжьымҭан ҳаирпланла Москваҟа амҩа шәықәлароуп, иргәагәатәым, рҳәан индәылҵит. Сара сахьиаз ирҳәоз, ируаз иааиуаз, ицоз зегьы сзеиԥшхазшәа сҟәазгаҙа акәын ишысныруаз. Амедсестра Џьынԥьал-пҳа иҟалҵаз, сызгоз аԥсцәаҳа аргамаду диақәпаны сахьимҟәытлыкәкәааз акәзар. Зегьы ирылыҳәҳәо избон саныбзиаха ашьҭахьгьы кыраамҭаҙа».

Ҳәарас иаҭахузеи, иаалырҟьаны Платон Бебиа изкылсыз ачымазара аҳақьымцәа иааирц азын Москваҟа дгатәын, ара иҟаз аҳақьымцәа рымч ақәхомызт. Убри азоуп аԥсны аиҳабырагьы ирласҙаны изахаҵгылаз, игареи уаҟа ишьҭаҵареи ирҭахыз аускәа зегьы рыла иаарласҙаны изеиҷыркааз, издырманшәалаз. Иаашоуп, Платон Бебиа анцәа иҟынтә дҵынхадам, ара Аԥсны акәым, Москвагьы имоуп адырцәа, ақәлацәа, аҭынхацәа, ихаҵгылаша ауаа. Аха зынҙа даҷеакуп, Аԥсны аиҳабыра ҳпоет изын иҟарҵаз агәцаракра, ахаҵгылара. Уи иара ачымазаҩ ихаҭагьы ихьаа даиааиртә ақәпараҷы мчык иланаҵоит аԥсҭазааразы агәалаҟара инаҵоит, ҩнутҟалагьы иԥхаҙа гәахәарак изцәыргуеит. Уи 50 шықәса инареиҳаны аԥсуа сахьаркыратә амаҵ азызухьоу Платон Бебиа изы кырҙа аҵанакуан.

Абас иҟаз ахшыҩзцаракәа ихаҷы иаариуан Платон Бебиа аԥҵа бымбылкәа еиҩырффо Москваҟа зхы рханы инеиуаз аҳаирплан-аџьыртә лаинер дахьҭатәазгьы. Уи дышнеизҵәкьаз дышьҭарҵоит Москватәи ақалақьтә клиника аурологиатә хәышәтәырҭа №7 аҟны. Араҟа апалатақәа зегьы ачымазцәа рыла иҭәуп. Урҭ аҙәы ҳәа днарыцлеит Платон Бебиагьы. Уажәшьҭа ажәа иаҳҭап иҳаҭа. «Уаҵәы сҧырҟараны иахьеиԥш анастезиолог Иван Сергеи-иԥа дааины даасыдытәалан зегь рыла сҭиҵааит. Сшаԥснытәыз, насгьы сшаԥсуаз анеликаа, даапышәырччан ус сеиҳәеит. Сара ес ԥхынра Гагра сыԥсы сшьоит, Хагәышаа срысасуп. Саргьы сгәыргьаҵәа шьҭарнахыс ҳара аҟәаа ушҳасасхо удыруазааит, сҳәан сааеигәыргьеит. Аклиника хәышәтәырҭа аҳақьым хада Борисик Владимир Иван-иԥа, аурологиа аганахьала ҳақьым дуп, ҳаҭыр зқәу, ачымазцәа гәцаразкуа аҙәы иоуп. Ус шакәу сара схаҭа избеит убра сышьҭанаҵы. Уи ипалата дыҩналацыҧхьаҙа скаруаҭ днахагыланы дсазҵаауан, «Ну, как наша маленькая Абхазия!» ҳәа. Сара ҭахык дааизшәа гәыҕәҕәараки гәыргьараки соуан. Сахьахәаԥшуаз аҳақьым ибла разкәа исарҳәон, аҳаҳаи акы уацәымшәан, лассы Аԥсныҟа» уцо уҟаҳҵоит – ҳәа.

Егьи сзыхәышәтәуаз аҳақьым, ататар Сафин Рашьыд иакәзар, ауаҩы хазына, ачымазаҩ ихәышәтәразгьы иҟаиҵара иҟааз! Еснагь сгәы ирҕәҕәон, унализқәа бзиоуп, аԥҟара иаԥырхаго ҳәа акы ыҟам, рацәак уҭахом ахәышәтәырҭа уҳәа убас уаҩы игәы ихазрышҭыша ажәақәа. Аҳақьым иажәа ҟәандақәа, ибла хаақәа ачымазаҩцәа рзы ахәшәқәа ирыхәшәуп. Ус шакәыз сара 70 шықәса анысхыҵ ауп ианыздыр.

Иԥьшьатәуп ари апоезиа шыҟоу, наҟ-ааҟ сывараҷы ачымазцәа шышьҭазгьы изҩит сара ажәеинраала «Иуа Коҕониа шәышықәса ихыҵит». Еиҭасҳәоит, иԥьшьатәуп уаҵәы иԥырҟараны иҟаз ауаҩы, сыԥсуоу, сынхоу сыздыруамызт абри ажәеинраала ахьынтәааз, исзыршыз. Издыруада, апоет қәрахьымҙа 24 шықәса роуп иниҵыз, сара 70 шықәса схыҵуеит, уеизгьы-уеизгьы, сзалымҵыргьы, акгьы ҟамлеит ҳәа сгәаҷы ԥьара иаачыхәчыхәзаргьы, ус доуҳа мчык исыҵанаҳәазаргьы ҟалоит. Иссируп, зеилкаара мариам феноменуп апоетцәа жәынгьы-ҷангьы знацәахы иакәзыршо аԥсҭазаарагьы апоезиагьы.

Адырҩаҷены иаакылсын рхылпақәа шкәакәаҙа асакаса санҵаны рҷынархеит. Ада аҕьаҵәыҕьаҵәра далагеит, акы ухьыр сара ишпаҡасҵо ҳәа. Аҳаҳаи, акы бацәымшәан, усҟан аԥсуаа рыцқәынцәа абырсаатк еизоит, насгьы Онери Бебиагьы ара дыҟами, хьаас акгьы ҟабымҵан ҳәа лгәы сыргәгәашәа зуит, аха лара дцәышҙа, шәаҙыҙарак лиааины дгылан

дырзыԥшуан аԥҟарҭа ҭыԥахь сназгоз ахалатәа шкәакәа зшәыз ауаа. Аха сара сыѡнутҵкантә дыррашәарақәак соуан, Платон аҳаҳаи, акы уацәымшәан, зегьы бзиахоит, лассы апоезиатә нцәахәы ззылԥхахьоу уѡырҭа стол ахь угьежьуеит ҳәа. Иԥьоушьаша, 70 шықәсагьы мачҳам иудыруаз ҳәа аѡыстаа бжьушәа еилгамкәа акы сгәы иқәыѡуан, уи иаразнак хшыѡҵак арҳуан ахатәа дызқәымшәо егьыҟаҳам ҳәа иаацәырҵуаз ажәақәа.

Астол сықәҵан сыԥҟара ианаҧыз аҳақьымцәа еибырҳәоз саҳауан. Уамажә атәанакуеит ауаѡы иԥсҭазаара аншәарҭо аиқәырхара аҳақьымцәа рзын. Уи, итабыргытәаҟьаны, аԥсра аиааира ауп ианаго. Сыԥҟара ианалага, исымаз – саԥьал зырццакырц зҭахыз – ацәгьа-мыцәгьа ансымырх, снарган ареанимациаҧы сышьҭарҵеит. Ԥшьѡык ҳашьҭан. Исҳәарц иҵаху сара спалата, уанҳа сахьышьҭаз аԥшьбатәи аихагылаҧы акәын, уажәы сахьааргаз абжьбатәи аихагылаҧ ауп.

Аԥҟара бзианы, мачҟәикрак аԥнамшькәа, ицеит, «все нормально» ҳәа анырҳәа Онери Бебиеи сыԥшәма ԥҳәыс Адеи игәыргьаҭәа аѡныҟа ицеит.

Сара еиҳа-еиҳа ахьаа самҽханакуан. Сгәы ибылыбылуа амца еиԥш акы ықәлеит, сҧы ҭбоит, сҙышуеит. Ҷыц иԥырҟан ишьҭаз ахәцәа аҳәҳәара иаҧын, «ҳаппсуеит, шәҳацхраа абааԥсы!» ҳәа. Рааигәара аҙәы днеиуамызт. Ҳнаѡсшәа амедеҳәшьцәа еидтәаланы акаҳуа ажәра иаҧын зынҳаскгьы ҳагәхьаа ркҳамшәа рҽырҭынчҳаны. «Ианулымшоз уҽызԥуҟоз, уара аҭаҳмада ҟармыгәажә» ҳәа, алаф ҳалырхуан.

Сара еиҳа-еиҳа ахьаа самҽханакуан соуразоуроу. Саргьы ес иҟастҵалакгьы саиааирц саҧын, избанзар, сѡызцәа рааигәара анҭ аҙәгьы дшымааиуаз збон, насгьы ирарҳәоз ажәақәа сырцәыԥхашьаны, сара стәала иахьынҳасылшоз сҽырхаҵаны ақәԥара саҧын, иныҵакынгьы «ахәра ашәа» сҳәеит, знапаҟынгьы сыԥсуада сара рыцҳа ҳәа. Аха иамуит, нас ауп сыбжьы неиҵыхны сыԥсуеит, абааԥсы ҳәа саныҳәҳәа. Аха аҙәы иҽимырҵысит. Сыварақ ишьҭаз Анапатәик уаҳа ԥсыхәа анысзыҟамҵаҳа схы наиқәыскит, «уара, у-Анапатәиуп, сара с-Аԥснытәуп, аԥсуа шәҟәыѡѡуп, усыцхраа сыԥсуеит абааԥсы – ҳәа. Иаргьы ишимчыз дыҳәҳәеит «ауаѡы аԥсра даҧуп, шәицхраа, шәуаами абааԥсы» ҳәа. Аҙәгьы иҽимырҵысит. Убри аамҭазы ашә ааимԥааны дааѡнаххит Иван Сергеи-иԥа анастазиолог. Иҟалазеи, иухьзеи ҳәа дсызҧлымҳаны сгәа сагоит сҳәоит. Абри дызбаз зегьы схагьежьуан скырҭа рибамҭо. Сгәы гәарҭеит – ибзиан, икәаԥҙа аус ауеит, сшьақәыгәгәара акәзаргьы анормаҧ иҟан. Зегьы бзиоуп иҳәеит илакҵақәа цкьаҙа дысҧаԥшуа. Сара сиҳәеит ҷамѡак аҙыжәра азин сиҵарц. Уи ҟалаҙом – иҳәеит аҳақьым иаахҵәаны. Дѡагылан аҳәсахәыцқәа ирыдитҵеит ибжьы наргәгәаны – агәыр изыҟашәҵа! – ҳәа.

Санааԥш ишахьан. Сгәалаҟара бзиан. Схьаагьы хыҽхьан, иацы аасҵа исыбаргыз, сыла, сҧы хтны сыҟан. Аха иага ус акәзаргьы, иацы ами аҳәызба саныҵытҵ!..

Ауха аԥҟара бзианы имѡаԥысит ҳәа Адеи Онери гәыргьаҭәа арестораналҧ итәаны сныҳәаҧа шампан ѡыла ажәра иаҧын. Гәыбганс ируҵозеи, ирдыруааз сара сыхәра сшаргәаҟыз, аԥсман шыснарҳәаз ахәра ашәа шыснарҳәаз. Все нормально анырҳәа акәыз ԥьыршьеит. Мамзар Ада душьыр дысԥырҵуазма, уа дысхатәазаарын...»

Платон Бебиа Москвантә дааит иҧыхәышәтәны, аԥсҭазаареи арҧиареи игәы рыҳәо. Ааи, ауаа зегьы ԥсыс ирхоу агәабзиара ами. Уи хәызмаҙам малуп. Ус шакәу ауаѡы еиҳагьы иныруеит игәабзиара уашәшәырахо ианалагалак. Убри аҟнытә еснагь еиҷаҳатәуп, абла ҷыц еиԥш ихьчалатәуп агәабзиара. Аԥсабараҧ имеигҙараху, инымҵәо акгьы ыҟам.

Баша иауиҳәах англыз шәҟәыѡѡ, афилософ Карлеиль «Здоровый человек есть самое драгоценное произведение природы» – ҳәа.

Абраҟа снаскьаанҙа иаазгоит ҳмилаҭ литературатә идоуҳатә мазараны иҟалаз Платон Бебиа ишәҟәқәа акьыԥхь збахьоу рхатә паспортқәа (рыхьҙ иантытцыз, иахьҭытцыз) рынҵаны. Избанзар, авторцәа реиԥш ашәҟәқәагьы абиографиа рымоуп, аԥхьаѡгьы аҵҵааѡгьы ирдыруазарц зыхәҭоу. Абар даргьы:

«Ацәқәырпақәа», Аҟәа, Аԥснытәи аҳәынҵқарратә шәҟәҭыжьырҭа 1959 (аԥсышәала), «Алирика» Аҟәа, Аԥҳәынҵшәҟәҭыжьырҭа, 1961 (аԥсышәала); «Аеҵәақәа», Аҟәа, ашәҟәҭыжьырҭа «Алашара», 1965 ш. (аԥсышәала), «Ицәоу аҙиас» ажәеинраалақәа, Аҟәа, ашәҟәҭыжьырҭа «Алашара», 1971 (аԥсышәала), «Ахьы уардын» (ажәеинраалақәеи апоемақәеи), Аҟәа, ашәҟәҭыжьырҭа «Алашара», 1973 (аԥсышәала), «Адгьыл амҵәыжәѡақәа» (ажәеинраалақәеи апоемақәеи), Аҟәа, ашәҟәҭыжьырҭа «Алашара», 1975 (аԥсышәала), «Аҕба шкәакәа» (ахәыҷтәы жәеинраалақәа, апоемақәа), Аҟәа – 1977 (аԥсышәала), «Ацәаҟәа», Аҟәа – 1978 (ахәычқәа рзы, аԥсышәала), «Агәҭыха», Аҟәа – 1979 (ажәеинраалақәеи апоемақәеи аԥсышәала), «Ашьацҳәа», Аҟәа – 1981 (ароман, аԥсышәала), «Амш хьамԥш» – Аҟәа – 1983 (ажәеинраалақәеи апоемақәеи аԥсы-шәала), «Аԥсынҵры», Аҟәа – 1985 (ажәеинраалақәеи апоемақәеи, аԥсышәала), «Ацҳаражәҳәаѡ», Аҟәа – 1987 (ановеллақәа, аԥсышәала), «Ақьачақьцәа», Аҟәа – 1989 (ароман, аԥсышәала), «Аҳәымҭа» Аҟәа – 1991 (ажәеинраалақәеи, апоемақәеи, аԥсышәала), «Мыкә», Аҟәа – 1992 (Абжьуаа рхәышҭаара ду Мыкә аҭоурых, аԥсышәала).

Абарҭ еиқәаҳаԥхьаҙаз ашәҟәқәа имѡашьо иаҳдырбоит Платон Бебиа ибаѡхатәра иалиршахьоу ҳмилаҭ литератураҧы. Асовет аамҭазы

ашәҟәқәа рҭыжьра зынӡа ишымариамызгьы, зегьакоуп – Платон Бебиа ирҿиаратә баԥхатәра иахьынӡазалшоз амԥа арҭон, избан акәзаргьы, аԥхьаԥцәагьы ашәҟәқәа рҭыжьра алахьынҵа знапаҿы иҟаз ауаагьы ирбон уи баԥхатәрала, ламысла имилаҭ литература амаҵ иуан, аԥсуа шәҟәыԥԥцәа еиҳабацәа нахьхьынтә иааргоз атрадициа еихазҳауаз ахаҭарнак иашақәа дыруаӡәкын.

Ус шакәу еиҳагьы ишьақәдыргәгәоит алада иаазго афактқәагьы. Амилаҭ литература агәылҭәаара, иазҳа-зыгьаны аҟазаара аҟны кырӡа аҵанакуеит ашәҟәыԥԥцәа том-томла рԥымҭақәа рҭыжьра. Рацәак инарҵауланы изымхәыцуа аӡәы (ԥхьаԥык) игәы иаанагаргьы ауеит, урҭ атомқәа дара авторцәа зыԥсы ҭоу рзын рҿиаратә ҳасабырбак иаԥызоуп ҳәа. Иҵабыргыҵәҟьаны, ари аганахьалагьы уахәаԥшуазар, излаиашоу, излаудукылашагьы ыҟоуп. Аха, уи иҵегьы инарҵбааны изызхәыцтәу, игәынкылатәу акоуп, даҽеакала иуҳәозар, иааизакны амилаҭ литература иамоу алшареи аизҳазыгьареи роуп иаанаго.

Ишдыру еиԥш, аԥсны Аҧыԥьтәылатә еибашьра ашьҭахь ҳаԥсҭазаара асферақәа зегьы ауадаԥрақәа рацәан. Аҳра ауан амамзаара. Адоуҳатә культура атәы ҳҳәозар, уаҟа еиҳагьы акаԥсарақәа, аилашырақәа ыҟан. Аха убас шакәызгьы аԥсуа литература, аҟазара, аҭҵаарадырра рыԥсы ҭан, аҿиара иаҿын. Капеик шрыцрымҵуазгьы хҵарауааи ҳашәҟәыԥԥцәеи рырҿиара еиԥхьбамызт, изҿыц иаҿын, аспонсорцәагьы рыԥшаауан, рышәҟәқәа ҭыҵуан. Ари доуҳала рыгәгәара акәын иаанагоз.

Апоет, ашәҟәыԥԥы Платон Бебиа итәы ҳҳәозар, ауадаԥрақәа шыҟазгьы, мышкы иадамхаргьы ирҿиаратә усура игәыгәтажьны иҟамлеит. Изҭытуама, изҭымҵуама, акы снаҭоума, – исымоума ҳәа бзанҵык дазымхәыцкәа арҿиара даҿын, ишицәаԥаз еиԥш ихы дымԥахаӡакәа. Уи ҳәарас иаҭахузеи, хыҵхырҵас иаман, иамоуп иахьагьы аԥсабара инаҭаз абаԥхатәреи имилаҭ сахьаркыратә литература абзиабареи. Убарҭ аԥфеноменк роуп «крырҳагас ҳәа акгьы смыԥӡеит[1]» – ҳәа ҿыгәгәала дцәажәартә, иҳәартә дҟазҵаз.

Ааи, убарҭ ашықәс хьанҵақәа раан ауп Платон Бебиа иԥымҭақәа еидызкыло атомқәа рҭыҵра ианалага. Уи, ҳәарас иаҭахузеи, хҵыс бзиан ҳлитература зегьы азы. Уажәы хроникала еишьҭаргыланы еиқәаҳаԥхьаӡап апоет итомқәа анҭыҵзи урҭ ирнылаз аԥымҭақәеи. Актәи атом ҭыҵит Аҟәа ашәҟәҭыжьыртә «Алашара» аҟны 1995 шықәсазы. Уи иануп ажәеинраалақәеи, апоемақәеи (урҭ ааба ыҟоуп: «Расац Аҵанба», «Абналаԥ», «Ашьаҿа», «Ахәыштаара», «Аҵыс-хшы», «Аӡыхь», «Ацҳа-кнаҳа», «Аматанеира») аредактор Вл. Басариа.

Ахԥатәи атом акәзар иҭыҵит Аҟәа, ашәҟәҭыжьыртә «Алашара» 1999 шықәсазы. Ианылеит ажәеинраалақәеи, апоемақәеи, аиҭагақәеи. Ари ашәҟәы аҭыжьра ибзоуроуп Онери Алықьса-иԥа Бебиа. Ари ауаԥ, Платон Бебиа дахьиашьоу анаԥсангьы, аԥсуа литература бзиа избо, ҳкультура иазааԥсахьоу дреиуоуп. Ус шакәу арҵабыргуеит Д.И. Гәлиа ихьӡ зху Аԥсны аҳәынҭқарратә премиа алауреатра ахьиаҭәашьахаз. Егьи хаҭала, Платон Бебиа ешьак, поетк иаҳасабала акырӡа гәцаракра изиуит аибашьра еилгаз аахыс. Уи ибзоураны Платон Бебиа изныкымкәа, иԥынтәымкәа ԥсшьара ҳәа Москва азааигәара ашәҟәыԥԥцәа рырҿиаратә ԥны Переделкиноҟа дцартә, иԥсы ишьартә еиԥш алшарақәа иитахьеит, материалтәла дицхраахьеит. Данычмазаԥха Москваҟа дымцар амуа ианыҟалазгьы Онери Бебиа дихӡыӡааua дихагылан акы игмыжьуа. Аишьцәа зегьы ас рзыҟаҵом, изылшогьы имараҳәуа, зхы ухызгауагьы дубап. Платон Бебиа иҳәоны схаҭагьы заҟантә исаҳахьоузеи, «Руслан, Онери убриаҟара абзиарақәа сзиухьеит, сицәыԥхашьо аҟынӡа. Ииашоуп, сашьа иоуп, аха абзиарагь ҷьара ҳәаак амазар ами. Сибацыԥхьаӡа дсазҵааyеит Платон, кыр уҭахума, усцәыԥхамшьан ҳәа. Сара, иҭабуп, акгьы сҭахӡам сҳәоит.

– Сара сашьа Онери Бебиа сизгәдууп, сиқәгәыгуеит, – иҳәоит Платон уи иӡбахә угәалауршәар.

Платон Бебиа иԥымҭақәа аԥшьбатәи атом 2002 шықәсазы иҭыҵит ашәҟәҭыжьыртә «Алашара» аҟны. Уаҟа ианылеит ажәеинраалақәеи, апоемақәеи, анҵамҭақәеи, ашәҟәы редакторс дамоуп Терент Ҷаниа.

Ахәбатәи атом 2005 шықәсазы иҭыҵит. Уи иануп ажәабжьқәеи ароман «Ашьацҳәеи», аредактор Терент Ҷаниа. Афбатәи атом 2007 шықәсазы иҭыҵит, еиднакылоит ановеллақәеи ароман «Ақьачақьцәеи», аредактор Светлана Ладариаԥҳа. Абжьбатәи атом 2008 шықәсазы иҭыҵит, иануп аповестқәа «Ахьымацәаз», «Аҟамачаԥа», «Абацәа ирзымҳәаз ашәа», «Амзаҿа», «Абрагь», «Аӡыхь». Иара убас автор араҟа иатәышьҭраны иааирбит акиргиз шәҟәыԥԥы ду Чингиз Аитматов иҟынтә иеиҵеигаз иповест «Ҷьамила».

[1]Платон Бебиа. Иԥымҭақәа, актәи атом. Аҟәа – 1995 ш., ад. 19.

Платон Бебиа аԥхьаҩцәа хәыцқәа рзы акырҙа аԥьабаа ибахьеит. Урҭ ҳамҭак еиԥш ириҭахьеит акымкәа, иҩбамкәа апоезиатә, апрозатә шәҟәқәа. Ашәҟәыҩҩы аабатәи итомгьы дара ахәыцқәа ирызку ажәабжьқәа аҩымҭақәа рыла ишьақәгылоуп, акьыԥхь абеит Аҟәа 2010 шықәсазы. Ажәабатәи атом еиднакылоит адокументтә повестқәеи, аповест «Анхаҩи», амшынҵа уҳәа убас иҵегьы. Ажәабатәи – апублицистикатә статиақәеи ақәгылараҟәеи.

Излазбо ала Платон Бебиа зыгәлаҵа бзиоу жәатомк аԥсуа литература иациҵеит, насгьы зҿыгҳарагьы ыҟоу, идуу ракәны. Ҳәарас иаҵахузеи, Платон Бебиа, 75 шықәса дшырҭысхьоугьы, шәҟәыҩҩык, рҿиаҩык иаҳасабала иҩәгәамҭеи ишәымҭеи дрыбжьагылоуп. Ус анакәха, макьана аԥхьаҩ ииҭаша, идигалаша рацәаны имоуп, даҽеакала иуҳәозар, итомқәа рхыԥхьаҙара иацызҵаша, имҳәар, имур зымуа атемақәа икабинет иҩнагьежьуа иҩноуп. Ари, ҳәарада, арҿиаратә доуҳа иамоу аԥсымчхара ауп изызҳәо.

Платон Бебиа итомқәа рыҙбахә анаххәах, абраҟа исгәаласыршәарц сҵахуп урҭ ирыдҳәалоу фактк.

Ҩнак снеит Платон Бебиа иҿы. Краамҭа ҳтәаны ҳаицәажәон, еиҳарак изыдҳәалаз ҿыц адунеи збаз ихтомк ракәын. Сара, ҳәарада, среигәыргьон, сҩыза, сашьа аамҭа уадаҩ азы аԥсуа литература иаланагалаз ишәҟәқәа – итомқәа, насгьы урҭ рҭыжьрагь шымариамыз схаҿы иааганы срызхәыцуан, срыхәаԥшуан ҳлитературазы доуҳатә мазараны…

Ишдыру еиԥш, еизааигәоу, еибаҭаху нахьхьинтә еибадыруа аиҩызцәа, насгьы занаатҵа еижәҩатәу реиқәшәара, реицәажәара аҩыцьагьы рзы кыр ацәанакуеит, рыԥсҭазаара зырлахҿыхуа, апроблематә зҵаарақәа шьҭызхуа гәалаҟазаарак ннажьуеит.

Платони сареи аҿенытәи ҳаиқәшәара еиҳагьы иарлахҿыхит, ҿыц ҳаибабазшәа аҳәатәы ҳнаҭеит иԥшәма ԥҳәыс Ада лчеицьыка хаа ҳазхатәаз. Еимакны изжәауаз шҳакәымзгьы ныҳәаҿақәакгьы ктәын. Аԥсуа ичеицьыка ус иакьабзуп, амаҵ умур ауам…

Сыззааиуа, ҳаиԥырҵны, аҩныҟа санаауаз, Руслан, уадаҩс иусҭозаргьы, абарҭ ахтомк Хәыхәыт Бгажәба исызиҵ, – иҳәан, еиқәырҷаб акьаад шкәакәа илаҳәаны асыкәлеи иҭаҵаны иаасиркит.

– Платон, урҭ ргареи Хәыхәыт иҭареи, изаҟаразаалак уадаҩрак рылам, иахьаҵәҟьа инасыгҙоит, снапы ианубжаз, аус, – сҳәан ииаимысхит сышҟа ирханы иикыз ашәҟәқәа зҭаз асыкәлеи. – Амала схаҵа инапаҿы исыркыр, издыруеит, еиҳа иаамысташәан, аха исзеиԥшымтәит, – нациҵеит Платон исиркыз ашәҟәқәа – шәахьнеиуа ҳакритик ду иҿаԥхьа сышәмырԥхашьан, – иҳәарц иҭахызшәа илаԥш нархигеит.

– Платон, сара ашәҟәқәеи ашәҟәыҩҩцәеи рыбжьара зеиҧьаҵам ԥошьҭамҩангаҩуп, аҳаҳаи, усцәымшәан, сыгәра га ҳәа – слафуа амардуан сынҵалан сҿыласхеит. Иҵабыргыҵәҟьаны, Платон ишиҳәаз еиԥш, убра сандәылҵәҟьа сышиашаз сҿынасхеит Хәыхәытраахь. Сара уахь анеира есымшагьы бзиа избон, иҿцәажәара, изыҙырҩра, исырҭоз рацәан, иҿыстдаауаз кыр ыҟан. Амала, акызаҵәык саанызкылоз, снеицыԥхьаҙа, сара зныкгьы машәыршақә акәзаргьы, исымбеит икабинет аҿы дтәаны аус имуа. Убри аҟнытә сиԥырхагахар, дызҿыз аус дахысгар ҳәа сшәон, сыҷныскылон зны-зынла. Хәыхәыт сышәԥырхагахеит, анысҳәалак, еиҳагьы усыхәеит, сыԥсгьы суршьоит, ҳагьынеицәажәап, – иҳәон, дҩагылон иланарԥшыгеи икалами астол инықәҵаны.

Абыржәгьы убас ҟаиҵеит. – Хәыхәыт, снапы ыркало смааит, аҳамҭа шәзаазгеит, – сҳәан Платон Бебиа ихьҙала исиҭаз ишәҟәқәа дызхатәаз астол инықәыстҵеит. Аҳамҭа ҳәа сара баша иаҵшьны исымҳәеит Хәыхәыт изыҳәан ашәҟәқәа иреиҳаз ҳамҭа ыҟазамызт. Ус шакәу ихатә библиотекагьы шаҳатра амуеи. Уи Аҟәа аума, ма даҽеаԥьара аума шәҟәыҵирҭак баны давымсыцызт…

– Иҵабуп идуҙҙаны, – ҳәа Платон исызиаҳәа, шәанеиқәшәалак, уажәы ҭелла маҷк иԥшҙам, ҳәарада, ихаҵа данызбалак иасҳәоит иҳамҭа сгәы ишахәаз, насгьы арҭ схала сзы акәымкәа аԥсуа литература зегьы азы иҳамҭа дугьы азгәаҭаны. Нас ацәажәара дааҟәыҵын акраамҭа ахтомкгьы еихыршәшәо дыргәылаԥшуан, агәахәара ширҭоз ихы-иҿы ианыԥшуан. Ус инациҵеит иажәа – Руслан, сара ԥхьаҩык иаҳасабала Платон Бебиа ирҿиамҭақәа (ипоезиатә, ипрозатә) срызҿлымҳауижьҭеи кыр ҭуеит, срыԥхьоит бзиа ибаны. Амала, егьырҭ иҩызцәа ҳпоетцәеи ҳапрозаикцәеи аҙәырҩы реиԥш, иҵҵаам, иҙырганы ирыхцәажәам. Сара иахьынҙаздыруа (сгәанала, иарбан литературазаалак аҿгьы ус иҟоуп) асахьаркыратә ҩымҭа, ахархь ԥхьаҩ ицхрааua, амҩа иаша (аҩымҭа аилкааразы) дықәызҵо ажәа иԥьбаразаргьы иаҭахуп. Уи изааҙарызеи, ҳлитература иаггәышьоуп, иҳәо, иу, иҟаҵо шмаҷымгьы.

– Алитература иакьабзуп, иатәышьҭроуп, ашәҟәыҩҩцәа, (иҳалагылоугьы, зыԥсҭазаара иалҵхьоугьы) рҩымҭақәа еизганы томла рҭыжьра. Уи, зегьы раԥхьаҙагьы, зҩымҭақәа ҭыҵуа авторцәа рнаҩсангьы, амилаҭ литература аҿиарамҩаҿы иамоу ақәҿиарақәа аазырԥшуа афактор хадақәа ируакуп, насгьы иҵегьы уазааигәаны, ираԥсышәаны иуҳәозар, алитература иалана-галаз адоуҳатә мазара аҭагалара, аизгара ауп изызҳәо. Атомқәа рҭыжьра даҽа ҵак бзиакгьы амоуп. Уи убри ауп иарбан сахьаркыратә литературазаалакгьы иамоу аҩаҙареи алшареи аанарԥшуеит. Иара убасҵәҟьа урҭ апрактикатә ҵакы рымоуп, рԥыхьашәара, рыԥшаара аԥхьаҩцәеи аҭҵааҩцәеи рзы иманшәалоуп.

– Ҷыдала Платон Бебиа итомқәа ртәы ҳҳәозар, ари ихазгьы ҳлитературазгьы уаҩ дзеигәыргьо қәҽиароуп. Хымпҙада ирыхцәажәатәуп, ирзааҵгылатәуп, ҳарҽиаратә еизҳа-зыҕьарақәа ирыдҳәаланы, – абас иоуз аҳамҵа агәахәара шинаҵази, ҳлитература ԥхьаҟатәи алахьыншҵа дшазхәыцуази мҩашьо ихиркәшеит Хәыхәыт Бҕажәба иажәа.

Платон Бебиа инысымҩа иаҳнарбоит иара иажәақәа рыла: – «Ашәҟәҭыжьырҵа «Алашара» редактор хадас аус анызуаз акәын. Ҽнак сҭыпаҽ сыштәаз, сыстол иқәгылаз стелефон иагәарԥхаҙаны акакаҳәа абжьы аагеит. Иаашьҭыхны слымҳа инадыскылеит, исзасуа дызусҭои ииҵахуи еилыскаарц. – Борис Адлеиба соуп, Платон, аамҵа умазар, абранҙа ууаир сҭахын», – ҳәа слымҳа инҵаҩит Аԥсны обком актәи амаҙаныҟәгаҩ Борис Виктор-иԥа ибжьы. – Ибзиоуп, уажәыҵәҟьа снеиуеит, – сҳәан, струбка нықәҵаны сҩагылт сцарц.

Адкыларҵа саныҩхала уаҟа дтәан Аԥсны ашәҟәыҩҩцәа реиҳабы Алықьса Џьонуа. Саниба – уаргьы дуԥхьама, иҳәеит. – Ааи, – аҵак ҟасҭеит. Ус аҵәҵәа ҟалеит, амаҙаныҟәгаҩ ԥҳәыс – шәнеи, дышәзыԥшуп – лҳәеит. Икабинет лаша, ҵбаа-ҵыцә ҳаныныҩнала астол даахыҵны аԥсшәа ҳаиҳәеит деихаччо, шәусҟәа шԥаҟоу, ишԥацо ҳәа арҽиаратә усҟәа рахь ирыԥшуа ,дҳазҵаауеит игәы алаҟаны. Ауаҩы ԥшҙа игәалаҟара бзианы данцәажәо, иԥшҙара еиҳагьы иацлоит, агәыкра иҵаны дҟарҵоит. Убас акәын уажәы Борис Виктор-иԥа Адлеиба дшамшамуа дышгылаз.

Алықьса Џьонуа ихы наиқәикын – Платон доуҳашьҭып раԥхьа, – иҳәеит иара. Сара сзиҵахузишь ҳәа схәыцуа сышгылаз, иажәа инациҵеит, – Аҟәа ақалақьтә Комитет аҩбатәи маҙаныҟәгаҩыс саныҟаз, Арҵаҩцәа рыҩнаҽы еиԥылара дук мҩаԥыргеит, убра урысшәала уаԥхьеит жәеинраалак «Руки» (Анапқәа»). Иугәалашәо убра ибзианы ушаԥхьаз. Убасҟан, итәаз зегьы ибзиаҙаны, напеинҟьарыла ирыдыркылеит. – Ааи, исгәалашәоит, ҽырҳәала уажәгьы издыруеит, исхамшҵыц, – сҳәеит, актәи амаҙаныҟзгаҩ иажәақәа инарышьҭархху. – Ус акәзар, иҟоу убри ауп, Платон, – иажәа инациҵеит, – СССР еиҵаҵуа Абираҟ Ҟаԥшь Аԥсны иарҵараны иҟоуп Москва, ЦК КПСС аҟнытә аиҳабыра аауеит, аполитбиуро ахаҵарнак инапала Еиҵаҵуа Абираҟ Ҟаԥшь ҳарҵараны иҟоуп. Ари ахҵыс дууп, гәыргьара дууп Аԥсны азы. Зегьы зхысҳәааууа, Платон абраҟа абри агәыргьаратә еилатәараҽы уқәгылар сҭахуп. Амала, раԥхьа аԥсышәала ажәақәак ҳәа, нас иара ажәеинраала уаԥхьоит. Уи азы усгьы ҳуцәшәом. Абасала ҳаицәажәеит, ҳуқәгәыгуеит – иҳәан Борис Виктор-иԥа дҩагылан ашә аҟынҙа сааскьеигеит.

Амҩан сахьаауаз сгәы иҵахәхәа иҵан Борис Адлеиба «Амала, раԥхьа аԥсышәала ажәақәак ҳәа» ииҳәаз. Уи иаанагоз убри акәын абри аҩыза

(аиԥылара ду аҽы, ауаа хбарақәа, асовет чынуаа ахьыҟалоз апоет ибжьала аԥсшәагьы атеатр асцена иқәирҩыр иҵахын.

Ахымш рыҷены аҕбақәа ааины иҙыхгылан. Аҟәа рыхьчон. Атеатр ар акәшан игылан. Сара хаҵалатәи ааԥхьара зласымаз ала аԥхьала акәымкәа ашьҭахьтәи ашәала сыҩнарыжьлеит. Иалагеит агәыргьаратә еилатәара. Сара асцена ашьҭахь алеиҩеира саҽын, сыхьҙ анырҳәо анеира сазыхианы, аха изҙом, сгәаҵеиуан, иага умҳәан, иҳаракыз трибунан. Ус сыхьҙ рҳәеит, азал аҽы итәаз еинырҟьеит. Знык асценахь снеины санаакәгыла сшәарагьы иныҵашәкәа аҳарҵа-сырҵа ыҟамкәа ицеит. Борис Виктор-иԥа ишиҳәаз еиԥш, раԥхьа аԥсышәала салагеит, сажәа ахы скит. Иааркьаҽҙаны исҳәеит аԥсышәала анхаҩы иԥсҭазаара аҟнытә штрихқәак. Абыргцәа еидтәаланы ашәшьыраҽ еицәажәон. Дад, азанааҵкәа зегьы иреиҕьузеи иҳәеит аҙәы. Аҳақьым дреиҕьуп, ауаа ҧсыс дырхоуп иҳәеит даҿаҙәы. Азанааҵкәагьы зегьы арҵаҩы дреиҕьуп иҳәеит даҿаҙәгьы избанзар, уи зегьы аҵара ҳирҵоит иҳәеит. Ашәаҳәаҩ дреиҕьуп иҳәеит даҿаҙәгьы. Ашәа ҧсра-зра ақәым, ауаҩы иԥсынҵра ароуеит иҳәеит даҿа хаҵакгьы. Мап, – иҳәеит уаанҙа иҽымҵҙакәа итәаз абырг бзиа. Зегьы ишәҳәо саҳауеит, аха зегьы анхаҩы дреиҕьуп иҳәеит. Анхаҩы иусура еиҷкааруп иҳәеит, анхаҩы ичеиҷьыка бзиа ыҟоуп иҳәеит. Анхаҩы уаха ҵхыбжьон ҿцәа гәарҵак изҿыжәҵыргьы иашҵа дҵытҵзом иҳәеит. Анхаҩы адгьыл ҧсыс дахоуп иҳәеит. Анхаҩы иоуп Аԥсны абас изырԥшҙаз иҳәеит. Нас сыбжьы неиҵыхны инасыргеит «Руки мои словно корни самшита…» знык ажәеинраала аҳәарахьы саннеи, исыбаргыз, иаарханы, ишысцәаҩаз еиԥш, саԥхьеит. Зегьы дыдраҵас еинырҟьеит. Анапеинҟьара ауп ақәгылара (ажәа аҳәара, ахәмарра, акәашара, ашәаҳәара…) шәага-загас иамоу!

Азал аҽы итәаз срылаԥшуа сышнеиуаз, иааԥьасшьеит, атеатр аҽы иаатәаз зегьы сара исыхәаԥшуан, аҙәы заҵәык Дырмит Алхас-иԥа Бигәаа ида. Уи уаҳа илаԥш ааихмырсыҕьакәа Б.В. Адлеиба дихәаԥшуан. Абни Дырмит Бигәаа сышидикылоз Борис Адлеиба сышидикылоз акәын. Ажәеинраала аԥхьара саналага Адлеиба ихаҵа дгыланы инапқәа еиниҟьон гәахәара дула».

Аԥхьаҩ ухаҵкы, апоет, апрозаик, аиҵагаҩ Платон Бебиа инысмҩа иҽала иҳарҳәаз, сгәы иаанагоит, уи иԥсҭазаареи ирҽиаратә биографиеи рыҵҵаараҽы кыр иапсоуп ҳәа, избанзар, аҩада ишазгәасҭахьоу еиԥш, фактра зуа документқәоуп урҵ уажәгьы ушьҭангьы.

Иҵегьы ҳалаҽы ииаирц, ҳхаҽы иаагарц, насгьы урҵ раԥҵара шымариам, абаҩхатәра ҷыда шаҵаху ҳнырырц, еилаҳкаарц азыҳәан еиқәаҳаԥхьаҙап Платон Бебиа ипоемақәа рхатә «паспортизациа» рынҵаны, даҿакала иуҳәозар, ианиҩыз, заҟа цәаҳәа ыҟоу арбаны. Апоемақәа: «Уа мшыб-

зиақәа» – 416 цәаҳәа (1959–1964)[1], «Аҙеибафара» – 426 цәаҳәа (1960), «Аҳақ» – 430 цәаҳәа (1960–1965), «Акәтаҧ былгьоит» – 452 цәаҳәа (1961), «Абгақәа рчара» – 415 цәаҳәа (1968), «Абна алымҳа» – 500 цәаҳәа (1970) «Аҟама зҿыцаку ала» – 420 цәаҳәа(1971), «Хәаа-заа» – 420 цәаҳәа (1972), «Аибашьра» – 480 цәаҳәа (1974), «Аҧба шкәакәа» – 440 цәаҳәа (1975), «Расац Аҵанба» – 440 цәаҳәа, «Абналаѡ» – 476 цәаҳәа (1983), «Ашьаҿа» – 420 цәаҳәа (19840, «Ахәышҭаара» – 452 цәаҳәа (1985), «Аҵыс-хшы» – 482 цәаҳәа (1989), «Аҙыхь» – 508 цәаҳәа, «Ацҳа кнаҳа» – 602 цәаҳәа (1990), «Аматанеира» – 420 цәаҳәа (1991), «Аиааира ашьҭахь ақәпара» – 722 цәаҳәа (1992), «Апсны Ҳаным» – 428 цәаҳәа (1993), «Агәынқьыбжьы» – 456 цәаҳәа (1993 – 1944), «Ахьы уардын» – 625 цәаҳәа (2000), «Ашьауардын шыҧыруа иҧсуеит» – 488 цәаҳәа (2010).

Еиҭасҳәоит, Платон Бебиа аҧсуа поезиа аепикатә ѡымҭақәа рыла ишырбеиаз лабҿабоуп, насгьы даҽа ҧсуа поетк иахьа уажәрааҙагьы абриаҟара поема инапы иҵымҵыц. Аха уаѡы ихьааигартә иҟоуп урҭ ишрыхәҭоу инҭырҳәыцааны ҳакритикаҿы иахьрыхцәажәам, иахьыҵҵаам. Уажәы араҟа уаҳа ҳалалом, иахьырҭыҧу ҳаннеилак, ҳәарада, ҳарзаатгылоит дара.

Аҧхьаѡ гәыраз, Платон Бебиа ирҿиарамѡа иадҳәалоу иаадыруазарц зыхәҭоу даҽа ганкгьы ҳалаҧш нахаагап. Абар иаргьы: Ишдыру еиҧш, Платон Бебиа поетк, прозаикк иаҳасабала Аҧсны анҭытҵгьы ибзианы дырдыруеит иѡымҭақәа (ажәеинраалақәа, ажәабжьқәа) хазы шәҟәны акьыҧхь рбахьеит, Қарҵ, Москва ашәҟәҭыжьырҭақәа рҿы. Иара убас апериодикатә кьыҧхь (агазеҭқәеи, ажурналқәеи, аизгақәеи) аҿы.

Платон Бебиа урысшәала иҵытҵхьоу ишәҟәқәа: «Спящая река», Москва, ашәҟәҭыжьырҭа «Советский писатель» – 1981, «Радуга» – Москва «Ахәыҷтәы литература» – 1982, «И катится золотая арба» – Москва, ашәҟәҭыжьырҭа «Советский писатель» 1989.

Қырҭбызшәала Қарҵ иҭытҵит: ашәҟәҭыжьырҭа «Мерани» аҟны «Ажәеинраалақәа» 1971 шықәсазы. Ашәҟәҭыжьырҭа «Сабҵоҭа Сақарҭвели» аҟны «Миҙинебули мдинери» («Ицәоуп аҙиас») 1983 шықәсазы. Ашәҟә-ҭыжьырҭа «Мерани» аҟны 1986 шықәсазы ироман «Хаҧани» (Ашьацҳәа»).

Ацентртә кьыҧхь атәы ҳҳәозаргьы, абар Платон Бебиа иѡымҭақәа зылахьоу аурыс газеҭқәа: «Литературная газета», «Жьырныҳәа» 21, 1981, 12 латҵарамза, 1982 15–21 мшаҧымза, 2009, «Неделя» 18-19 ҧхынҷкәын 1982,

[1]1959 шықәса иавагылоу 1964 шықәса иаҳәоит апоема убасҟан автор ирҿеины, ихартәааны ишыҟаиҵаз. Егьырҭ рҿгьы убри ауп иаанаго ѡ-рыцхәк реивагылара.

«Пушкинский праздник» – 1982, «Литературная Абхазия» – 1984. Аурыс журналқәа: «Звезда» – №11, 1966, «Звезда» 33, 1971, «Наш Современник», 312, 1972, «Молодая гвардия» – №4, 1967, «Молодая гвардия» – №1, 1986 , «Детская литература» – нанҳәа, 1989.

Абраҟа иаҳарбаз аурыс газеҭқәеи ажурналқәеи рдаҟьақәа рҿы Платон Бебиа иажәеинраалақәа ипатреҭ ргәыларгыланы иркьыҧхьуан, аҧхьаѡцәа иргәаҧхон, аҧхьахәгьы ирҭахьан. Ари афактгьы иаҳәоит Платон Бебиа иѡымҭақәа аурыс ҧхьаѡцәа ишырдыруа. Урҭ иеиҭаргеит иреиғьыз аурыс поет иеиҭагаѡцәа. Урҭ рыѡнуҵҟа иҟан иара хаҵала иидыруаз апоетцәагьы. Деиҭазгақәаз иреиуоуп: С. Сорин, Н. Котенко, А. Раздольски, М. Тарасова, И. Лакербаи, Д. Костюрин уҳәа иҵегьы.

Ауаҧс журнал «Фидуаг» – №10, 1976 шықәсазы иҵытҵыз аномер ианылеит Платон Бебиа илирикатә иажәеинраалақәа еиҭаганы, ипатреҭ рыцҵаны. Аҟабарда журнал «Ашхомахо» 1981 шықәсазтәи аномер иакьыҧхьит Платон Бебиа играждантә-лирикатә жәеинраалақәа.

Ақыртуа журналқәа («Цискари» №1, 1971, «Мнатоби» №11, 1987, «Мнатоби» №10, 1982, «Ганҵиади» №2, 1985) ирнылеит Платон Бебиа ипоезиатә, ипрозатә ѡымҭақәа.

Ишаабо еиҧш Платон Бебиа ипоезиа Аҧсны анҭытҵгьы ибзианы ирдыруан, даҽакала иуҳәозар, аҧхьаѡцәа аман, аудитториа ҭбаан. Ҳәарас иаҭахузеи, уи хытҵхырҭас иамаз апоет аҧсабара инаҭаз абаѡхатәра акәын.

Аҧхьаѡ гәыраз, уажәы даҽа ганкгьы ҳалаҧш ахаагап, иазгәаҳҭап. Уи убри ауп: Платон Бебиа ирҿиамҭақәа ирыҧхьо иахырҳәаауа ишрыдыркылауа, еиуеиҧшым аамҭақәа рзы акритикцәеи, аҵарауааи, ашәҟәыѡѡцәеи (иаҧсуаамгьы абрахь иналаҵаны) ирѡыз астатиақәа. Сара урҭ зегьыҵәҟьа ракәымзаргьы, пытк аҧхьаѡ иугәаласыршәарц сҭахуп, избан акәзар, урҭ иҳарҳәо рацәоуп ҳзыхцәажәо апоет ирҿиамҭақәа рзы.

Абар даргьы: В.С. Занҭариа – «Апоет-ҿа раҧхьатәи ишәҟәы» – агазеҭ «Аҧсны ҟаҧшь», Октиабр 24, 1959, А.К. Џьениа – «Апоет аѡбатәи ишәҟәы» – агазеҭ «Аҧсны Ҟаҧшь» – август, 1961, С.Л. Зыхәба – «Ажәа ҿыц аҧшааразы» – агазеҭ «Аҧсны Ҟаҧшь», декабр 3, 1965, Н.Ҭ. Бараҭелиа – «Аеҵәақәа», ажурнал «Алашара», №2, 1965, А. Ҭ. Аԥьынҵьал – «Аҵакҧхықәра ду», ажурнал «Алашара», №2, 1966, В.Б. Агрба – «Ицәоу аҙиас» агазеҭ «Аҧсны Ҟаҧшь», октиабр, 1969, С.Х. Ҭаркьыл – «Аҙәгьы имбац ицәоу аҙиас» – агазеҭ «Аҧсны Ҟаҧшь», сентиабр 2, 1969, Р.Хә. Қапба – «Адгьыл амҵәыжәѡақәа» ажурнал «Алашар», №8, 1975, Н.Ҳ. Аҙынба – «Апоет ихәыҷтәы поезиазы» – агазеҭ «Аҧсны Ҟаҧшь», ноиабр 1977, В.Џь. Амаршьан – «Абѡатә ҿыуаѡ аҧсышәала» – Алитературатә газеҭ агәлаҵа, Пушкинтә ныҳәа иазку – 1980,

Г.Д. Гәлиа – «Время сева[1]» – агазеҭ «Советская Абхазия» 26 август, 1981, Р.Х. Қапба «Адггьыл амҭәыжәԥақәа» – аизга «Ажәеи аамҭеи», 1980, Редакционная статья – «Творческая пятилетка» – газ. «Коммунисти», на грузинском языке, 12 сентября 1982, С.И. Саркисян – «Яркая радуга» Платона Бебия» – газ. «Советская Абхазия», 1982, В.В. Дарсалиа – «Кто попал в западню?» – журнал «Алашара», №4, 1982, Р.Хә. Қапба «Время и ответственность» – сборник «Писатель и время», 1983, Р.Хә. Қапба – «Аамҭеи аҭакԥхыҷәреи» – агазеҭ «Аԥсны Ҟаԥшь», 8 июля 1983; Ред. статья. Журнал «Детская литература» – август 1983, Ред. статья «Сабԥоҭа абхазеҭи» 8, марта 1984, Когония Ю. «Авторский вечер Платона Бебия», агазеҭ «Аԥсны Ҟаԥшь», маи 30, 1984, Ориол В. – «На страницах «Сузирия», агазеҭ «Аԥсны Ҟаԥшь», ииун 12, 1998, А. Гварамиа – «Когда стихотворение придет…» агазеҭ «Сабԥоҭа Абхазеҭи» декабр 20, 1984, Р.Хә. Қапба – «Ответственность времени», аизга «Ажәеи аҟазеи», 1984, С.Л. Зыхәба – «Ашьацҳәа уаҩамшәарц», аизга «Ахаҳә еиԥсамхарц», Аҟәа, 1984, Ред. статья – «Встреча с Платоном Бебия», газета «Ткварчельский горняк», 16 февраля 1985, О. Артемова «Хозяйка-поэзия», газета «Советская Абхазия», 26 февраля 1985, Ю. Герия – «На позывные абхазского стиха», газ. «Советская Абхазия», 23 марта 195, Тарба Н. – «Когда сливаются таланты», журнал «Аԥсны аҟазара», №5, 1985, О. Лазба «Стезя», агазет «Аԥсны Ҟаԥшь», ииун 1985 ш., Ш. Цвижба – «К 50-летию поэта», журнал «Амцабз» №6, 1985, «Ред. статья – «Новые издания», газета «Советская Абхазия», 20 июня 1985, Русия О. «Новые издания из-во «Алашара», газ. «Сабчота Абхазети», 20 июня 1985, К. Ломиа «Творческая зрелость», газ. «Советская Абхазия», 7 октября 1985, К. Ломиа – «Счастилвый полдень поэта», газ. «Сабчота Абхазети», 7 октября 1985, Гургулия Б. «Слово о друге», агазеҭ «Аԥсны Ҟаԥшь», октиабр 9, 1985, М. Хурцилава – «Я сын этих гор», ежеднев. «Цигнис Самкаро», 11 декабря 1985 г., Ред. статья «Премии журнала ЦК ВЛКСМ «Молодая гвардия», №61, 1986, Габниа С. – «Премия журнала Платону Бебия», газ. «Советская Абхазия» 26 января 1986, Ред. статья – «Итоги конкурса», агазеҭ «аԥсны Ҟаԥшь», ианвар 29, 1986, Ред. статья – «Премия молодой гвардии абхазскому поэту», газета «Советская Абхазия», 29 января 1986, Ред. статья – «Перед встречей с читателями», газ. «Советская Абхазия, 20 марта 1986, Герия – «Ткварчельсий вечер поэта», газ. «Советская Абхазия», 20 1986, Ред. статья – «Творческий вечер поэта», газета «Сабчота Абхазии», 20 марта 1986, Қапба Р. «Арҿиаратә хәылԥазы», агазеҭ «Аԥсны Ҟаԥшь», март 20, 1986, аред. Статиа – «Аԥсуа роман қыртбызшәала», агаз. «Сабԥоҭа Абхазети», сентиабр 2, 1986, Максимов

[1]Урысшәала иԥу астатиақәа еиҭаганы иҭыжьуп.

А. – «Ашьацҳәа» қыртбызшәала», агазеҭ «Аԥсны Ҟаԥшь», сентиабр 6, 1986, Бераиа Г. – «Очищение», агазеҭ «Сабԥоҭа Абхазети», ноиабр 22, 1986, Дарсалиа В. – «О романе Платона Бебия», «Западня» сборник «В ответе у времени» 1986, Ред. статья – «Новые книги», агазеҭ «Бзыбь», сентиабр 29, 1987 Андреева «Выйдут в новом году», газ. «Советская Абхазия», 1 января 1989, Костырко С. – «В переводе на русский», газ. «Советская Абхазия», 20 апреля 1989, Шакрыл[1] В. – «И катится золотая арба», газ. «Советская Абхазия», 20 мая 1989, Аргун А. «Беспокойный Арсоу», газета «Советская Абхазия», 3 ноября 1989, Аредакциатә статиа – «Ашәҟәы ҩыцқәа», агазеҭ «Аԥсны Ҟаԥшь», ианвар 17, 1990, Аредакциатә статиа – «Платон Бебиа ироман ҩыцқәа», агазеҭ «Акоммунизм алашара» февраль 17 1990, Кәакәасҟьыр В. – «Встречи жду…» газета «Голос Ткәарчал, маи 1991, Аргун А. – «Когда скоморохи веселятся», газета «Аԥсны», ноиабр 11, 1991, Ломиа М. – «Поэт, который радует», агазеҭ «Аԥсны» ноиабр 27, 1991, Киут Н. – «Абзиабараз ахәыцра», агазеҭ «Аԥсны» февраль 27, 1992, Солоухин В. – «И вновь я посетил» газета «Абхазия», февраль-март 1990, Союз писателей Абхазии – «Платону Бебия – 60 лет», агазеҭ «Аԥсны» октиабр 6, 1995, Зухба С. – «Аҭәымҭа», агазеҭ «Аԥсны», октиабр 6, 1995, Ҷкадуа Ш. – «Аԥыза изы ажәа», агазеҭ «Аԥсны» октиабр 6, 1995, Қапба Р. – «Абаԥхатәра амч», агазеҭ «Аԥсны», октиабр 6 1995, Ломиа К. – «Строки молнии, голос – гром», газета «Республика Абхазия», 13 октября 1985, Ред. статья – «Алафи ақьафи», агазеҭ «Аԥсны» апрель 17, 1997, Смыр Гәында – «Платон Бебиа – в новом амплуа», газета «Республика Абхазия», 24 июля 1997, Гогәуа Алықьса – «Ла иабо – хы иаԥсоуп», ажурнал «Алашара» «1, 1997, Капба Белла – «Выстрел без звука», газета «Гагра» № 35, 12 сентября 1997 г., Редакционная статья – «Абхазия в минах», газета «Эхо Абхазии» №30, 22 июля 1998 г., «Юмор про Бебиа и внука», газ. «Воин Абхазии», №1, январь 1992, Ҳашыг Н. – «Ашықәсҩыцтәи аномер», агазеҭ «Аԥсны» №1, ианар 1, 1999, Б. Ҭыжәба – «Аредакциа аҟнытә», агазеҭ «Аԥсны», №10, март 3, 1999, Аред. Статиа – «Ауасҭа имыругақәеи иусумҭақәеи», ажурнал «Амцабз» №3, 1999, В. Занҭариа – «Арҿиарамԥа – шьхацамԥоуп», агазеҭ «Аԥсны», №51, абҵара 22, 2000, Х.С. Бҕажәба – «Платон Бебиа ипоезиа ачыдарақәа» агазеҭ «Аԥсны» №4-5, жьырныҳәа 23, 2002, Н.И. Киут – «Аԥсуа поетцәа аибашьраан», агазеҭ «Аԥсны», №28, мшаԥы 14, 2003, Руслан Қапба – «Шамил Бганба» ашәҟәы, 2003, Аҟәа. Адаҟьақәа, 7, 26, 36, 38, 41, 80. Руслан Қапба – «Амҭеикәшара зегьы азылагом», ашәҟәы, Аҟәа, 2004, ад. 238-239. Аредакциатә статиа – «Платон Бебиа. Ажәеинраалақәа, апоемақәа, анҵамҭақәа. Ажурнал «Алашара» №3,

1Витали Шария ипсевдоним.

2004, ад. 125. Борис Гәыргәлиа – «Аурыс литература аеҵәакәа». Арҵага шәҟәы, Аҟәа, 2004, ад. 78-79, 280-281. Сергеи Кьышьмариа – «Платон (Бебиа – Р.Қ.) илафк иахҳәааны», агазеҭ «Аԥснытәи ауниверситет», №1, 2005, Аредакциатә статиа – «Платон Бебиа», ажурнал – «Алашара» № 1 2005, ад. 127; Р. Қапба «Згәы ҷкәыноу арҿиаѡы», ажурнал «Ауааажәларра», №5, 2005, Сергеи Зыхәба – «Ухаҵазар – ухьамҵроуп», ажурнал «Алашара» №3, 2005, Агазеҭ «Аԥсны», жьҭаарамза 5, 2005, №76-77, агәлаҵа «Алитературатә газеҭ» №4, ианоуп. «Акыр иаԥсоу Платон Хәампа-иԥа!» – Аԥсны ашәҟәыѡѡцәа Реидгыла иҟарҵаз адныҳәалара; Руслан Қапба – «Ажәа сахьарк аҵаулареи аԥшҙареи», Н. Маан-ԥҳа – «Насыԥ змоу апоет», Н. Ҭарԥҳа – «Платон Бебиа иажәеинраала даԥхьоит», В. Амаршьан – «Уа мшыбзиа!», Н. Кәыҵниа – «Ажәа имоуп Платон Бебиа», И. Тураа – «Агәы иаѡызоу агәыла», З. Цвижба – «На рубуже десятилетий» газ. «Республика Абхазия», №114, 11-12 актября 2005 Ал. Аргәын – «Ашәҟәыѡѡы алаф иҳәоит», агазеҭ «Аԥсны», жьҭаара 28, №82-83, 2005 «Платон Бебиа ипоезиа аҷыдараҟәа[1]» ҳәа хьҙыс изманы академик Х.С. Бҕажәба ииѡыз иусумҭа акәзар ҳәарас иаҭахузеи, ҳзызцәажәо апоет ипоезиатә рҿиамҭақәа ирыԥхьо, иҵызцәауа ауаѡы ианаҳәо, еиликаауа рацәоуп. Академик Сергеи Зыхәба иажәала иуҳәозар, ари иусумҭа аԥхьаѡ инаҭоит Платон Бебиа ипоезиатә рҿиамҭақәа ирызкны агәааанагара иаша, ицхрааӡеит урҭ изѡыданы реилкаареи ргәынкылареи рҿы. Агәра ганы сыҟоуп ари ашәҟәы арҵаѡцәа, астудентцәа, аԥсуа поезиа интересс измоу аԥхьаѡцәа зегьы рзы ихәарҭа дуны иҟалап ҳәа».[2]

Аԥхьаѡ ишаабо еиԥш, Платон Бебиа поетк, прозаикк, публицистк иаҳасабала ирҿиамҭақәа аханатә аахысгьы игәцаракны ирыԥхьоит, иазҿлымҳаны иҵырҵаауеит ашәҟәыѡѡцәа, акритикцәа, аҵарауаа. Ус шакәу дырҵабыргуеит еиқәысыԥхьаҙаз астатиақәагьы.

Уажәы уи ирҿиамҭақәа рыхцәажәарахь сиасаанҙа исҭахуп аѡада иҳәоу еизыркәкәаны сылаԥшҳәаа иҵызгарц инысмѡа.

Абаѡхатәра ҟаимаҭ змоу апоет Платон Бебиа, аԥсуа литература даалагылеит аѡежәатәи ашәышықәса, аѡбатәи азыбжазы. Дагьцәырҵит уи ихатә бжьы иханы, ихатә ҟазшьа иманы.

Платон Хәампа-иԥа Бебиа диит Очамчыра араион, Кәтол ақыҭан, октиабр 5, 1935 шықәса рзы. Дшысабиз иан диԥхеит. Уи иԥсҭазаара зегьы ҭәҭәалагьы ианыԥшит. Ԥшь-класск дрылгеит Ҷьгьардатәи аашықәсатәи

[1]Х.С. Бҕажәба. Платон Бебиа ипоезиа аҷыдараҟәак, ашәҟәтыжьырҭа «Алашара», Аҟәа – 2003.
[2]Иара уа, ад.10.

ашкол аҟны, аа-класск – Кәтол ақыҭан. Жәеиза класск хиркәшеит Дырмит Гәлиа ихьз зху Тамшьтәи абжьаратә школ аҟны. Абарҭ ашколқәа рышҟа иеиҭанеиҭасра мацарагьы иаҳәоит уи иҵарашықәсқәа шаҟа ихьанҭаз. Зқьи жәшәи ѡынѡежәи зежә шықәса рзы Платон Бебиа далгоит Аҟәатәи арҵаѡратә институт. Уи ашьҭахь иара дҭалоит Максим Горки ихьз зху Москватәи алитературатә институт.

Ажәеинраалақәа рыѡра далагеит жәохә шықәса анихыҵуаз инаркны. Зқьи жәшәи ѡынѡежәи зежә шықәса рзы, Платон Бебиа дшыстудентыз, иҵыҵит иажәеинраалақәа реизга раԥхьатәи ашәҟәы «Ацәқәырпақәа». Акьыԥхь аҟны излазгәарҭаз ала, ашықәсан иҵыҵыз ашәҟәқәа иаарылукаартәы иҟалеит ари иеизга. Абас иеихигеит апоет раԥхьатәи ишьаҿа.

Платон Бебиа инапы рылакуп апоезиагьы, апрозагьы, аиҭагагьы, апублицистикагьы. Ибзиангьы ицааиуеит.

Аԥхьаѡцәа гәахәа дула ирыдыркылеит уи ипоезиатә рҿиамҭақәа еидыркыло ашәҟәқәа: « Ицәоу аҙиас», «Ахьы уардын», «Адгьыл амҵәыжәѡақәа»; иажәабжьқәеи, иновеллақәеи, иповестқәеи реизгақәа: «Амра аҿы аҙәҙәоит», «Ацҳаражәҳәаѡ, «Абацәа ирзымҳәаз ашәа»; ироманқәа: «Ашьацҳәа», «Ақьачақьцәа»; ипублицистикатә ѡымҭақәа: «Мықә», «Аҙын ҿымҵи аапын ҿыхеи», «Иаҳа иахьшәарҭаз – Камыгә-иԥа рҳәон...» Бзиа ибаны ирыԥхьоит, ашәагьы ианҵаны ирҳәоит уи иажәеинраалақәа: «Аҭаца», «Ачара ду аилашымҭаз...», «Уа иҳаднагалаз дызусҭа?» «Аԥсны азы ашәа», «Аладареи аѡадареи», «Ажьа шкәакәа», «Адыргантыхәа» уҳәа убас ирацәаны.

Платон Бебиа бзиа ибаны, иқәҿиангьы аԥсышәала ирцәажәахьеит аклассикатә ԥҵамҭақәа: Роберт Биорнс иажәеинраалақәеи ипоемақәеи, Александр Пушкин ипоема «Абѡатә ҿыуаѡ», Сергеи Михалков – «Сҵеԥан агаргалашь»; Сергеи Есенини, Евгении Евтушенкои, Расул Гамзатови, Ҟаисын Кулиеви ражәеинраалақәа; Ченгиз Аитматов иажәабжьқәеи иповестқәеи уҳәа убас иҵегьгьы.

Платон Бебиа иѡымҭақәа еиҭаргахьеит урысбызшәала, украин бызшәала, ерман бызшәала... Кырынтә дықәгылахьеит ацентр газеҭқәеи ажурналқәеи рҟны: «Литературная Газета», «Звезда», «Наш современник», «Молодая гвардия»... 1986 шықәсазы ажурнал «Молодая Гвардия» ианыз зѡымҭақәа реиҕьхаз ҳәа апремиа ианаршьеит...

Платон Бебиа имоуп даҿа ҟазшьа бзиакгьы. Уи, аԥсуа поезиа ақәрахьымҙақәа Леонти Лабахәуеи Алықьса Лашәриеи ртрадициақәа еихаҳауа, ибзианы иажәеинраалақәа дрыԥхьоит. Дрыԥхьоит ҿырҳәала ѡба-хԥа саат, аԥхьаѡцәа ыршанханы. Зқьи жәшәи ԥшьынѡежәи жәаба

шықәсазы, Платон Бебиа Ҭырқәтәыла дцаны, реиҳа аҧсуаа ахьынхоз жәаҩа қалақьк рҟны дагьықәгылеит, дара рҳәашьа «жәеиқәыршәала», ҳбызшәа аҧшӡара рызнагауа, агәбылра дыркуа.

Платон Бебиа ацәажәарагьы дазҟазоуп. Ишырҳәо еиҧш, аҿаҧыц бзианы иҿоуп. Мыкә, Лыхны, Аҟәа уҳәа аизара дуқәа раан дықәгыланы ажәа бзиа иҳәоит, аҳәатәы иманы, аҳәашьагьы дақәшәо.

Аҧсны Аҧьынҧьтәылатә еибашьра ашьҭахь, Платон Бебиа, абас уҳәар ауазар «Актиорк итеатр» еиҿкааны, Аҟәатәи азалқәа ирзымкуа ахәаҧшцәа еизганы, лафла мацара дықәгылеит; «Ашәҟәыҩуцәа еиҿахысуеит» ҳәа зеиҧш хьӡыс иаҭаны. Арҭ ақәгыларақәа гәахәа дула ирыдыркылеит ҳара ҳажәлар.

Ууажәларратә усзуҩык иаҳасабала, Платон Бебиа ихы аҧьыка ықәхуа амаҭ иухьеит: агазеҭ «Аҧсны ҟаҧшь» аредакциаҟны, ажурнал «Амцабз» аредакциаҟны. Акыраамҭа аус иуан ашәҟәҭыжьырҭа «Алашара» аредакторс, нас адиректор ихаҭыҧуаҩыс, нас – директорс.

Платон Бебиа иусура бзиа азгәаҭо Аҧсны аиҳабыра изныкымкәан уи ахә ҳаракны иршьахьеит: «Аҧсны акультура зҿаҧсазтәыз» инаркны – «Ахьӡ-аҧша» аорден аҟынӡа акры.

Ашотланд поет ду Роберт Биорнс иҩымҭақәа аҧсышәала иахьеиҭеигаз азы, 2008 шықәсазы Платон Бебиа ианаршьеит Дырмит Гәлиа ихьз зху Аҧсны аҳәынҭқарратә премиа.

ҲПОЕТ ДУ ИАРҒЬАЖӘҨА

Лев Толстои дуӡӡагьы ифырхацәа рҿала иҳәахьан: «Счастлив тот, кто счастлив у себя дома» ҳәа. Навалаҧак змам ҵабыргхаҭоуп ари ахшыҩзцара. Сышәҟәы афырхаҵа итәы ҳҳәозаргь насыҧ змоу, злахьынҵа лашоу уаҩуп. Избанзар уи иҩнаҵа дыҩнагылоуп, иҵегьы уазааигәаны иуҳәозар, зегь рыла даргьажәҩаны дивагылоуп атрадициала аҧсуара аҳра ахьауа аҭаацәараҿы ииз, иааӡаз, зчеиҷьыка хаау, Ада Ҭыжәпҳа! Уи Платон Бебиа ихаҭашьатә ҟазшьақәа, иҩнуҵҟатәи иҧсҭазаара (ирҿиаратә процессгьы абрахь иналаҵаны) ибзиаӡаны илдыруеит.

Ус анакәха, аҧхьаҩ гәыраз, апоет иаргьажәҩа Ада Ҭыжәпҳа-Бебиа ҳалзыӡырҩыр акәхоит. Апоет лыҧшәма иадрес ала иҳалҳәо ҩажәак ракәзаргьы акыр аҵанакуеит ихаҿсахьа уаҩык иаҳасабала игәылҭәааны аарпшраҿы.

Ада лаб Уарлма Бада-иҧа Ҭыжәба[1] абжьыуаа рҿы мацара акәымкәа Аҧсны ахы-аҵыхәа ирдыруаз нхаҩы-интеллигентын. Дынхон Очамчыра араион Џьал ақытан ауеибаҳәа. Аҭаацәа бзиа аҧиҵеит – хәҩык аҧҳацәеи (Лиуда, Лонда, Џьулетта, Кәанти, Жана, ахаҵарҧыси (Гаррик). Иҧшәма ҧҳәыс лакәзар, зыхьӡ-зыҧша ыҟаз, ауаа рҿы инагаз, зажәа ҧхылдаз Аршба Кита иҧҳа Макбулиа (Ҭыжәаа рҿы даннанага Мери ҳәа ларҳәон) лакәын. Зҟазшьа бзиаз, ауаҩы изы иҳалалыз, зыла-зҿы хтыз, зчеиҷьыка ыҟаз аҧсуа ҧҳәысын. Аҧсуара ақьабзқәа рылалаажон лыхшара. Уарлам ҧасатәи Аҧьынҧьтәылатә еибашьра дуӡӡа 1941–45 шықәса иалагаанӡа далгахьан Аҟәатәи арҵаҩратә техникум, аусура далагоит Гәыпҭәи ихарҭәаам абжьаратә школ аҿы рҵаҩыс. Ус иҵысит Аҧьынҧьтәылатә еибашьра дуӡӡа. Аҧсуаа рҵеицәа аҙәырҩы реиҧш, Уарлам Ҭыжәбагьы абҧьар икит Ҳаҧсадгьыл ду ахьчаразы. Насыҧны, аиааира ганы зыҩныҟа ахынҳәра злахьынҵахаз аҧсадгьыл асолдатцәа дреиуан Уарлам Ҭыжәбагьы. Уи аибашьра мцаҿы анемец фашистцәа ирҭаз «аҳамҭа» – ахы – иҧсҭазаара аҵыхәтәантәи амш аҟынӡагьы игәи-ижәышәаҟьеи рыбжьара «аҿӡаны» ибжьатәан еснагь ахы инардыруа, арахь алхышьа амамкәа. Дахлафуашәа ианиҳәозгьы ыҟан «уи афашист «иҳамҭа» аҿарҵысҙом, исышьцылазар акәхап» ҳәа. Ҳхаҿы иаагапи уи аҩыза «аҳамҭа» зцәа-зжьы ишҳамха иалоу ипсихологиатә ҭагылазаашьа зеиҧшроу аҳақьымцәа иҧсҭазааразы ишәарҭам рҳәазаргьы.

Уарлам Бада-иҧа Ҭыжәба афронт аҟнытә даныгьежь инаркны еиуеиҧшым аҭакҧхықәра змаз амаҵурақәа ныҟәигеит, раҧхьа акыр шықәса дырҵаҩын, аҿар рыҧсадгьыл аҭоурых дирҵон. Иара убас Гьаргь Чачба ихьӡ зху Мықәтәи абжьаратә школ директорс аус иуан. Мықәтәи аколнхара хантәаҩыс дыҟан. Очамчыратәи араипо хантәаҩысгьы аус иуан. Мықәтәи ақытсовет еиҳабыс. Уи инапы злакыз иарбан усзаалак аҿгьы ҭакҧхықәрала, ламысла дазнеиуан. Ҷыдала дацклаҧшуан аҿар раазареи аҵара дырҵареи аус. Избанзар, урҭ роуп уаҵәы аҧсадгьыл ахьӡи, аҧшеи, ахьчареи знапы ианылоу, изуалҧшьоу ҳәа дрыхәаҧшуан.

Абас иҟаз аҭаацәараҿы ауп Ада дахьиз, дахьааӡаз. Уи аҧсҭазаараҿы егьырҭ лаҳәшьцәа реиҧш, лани лаби ирҿылҵаауаз рацәаны лхатә ҧсҭазаараҿы лхы иалырхәаша ыҟан. Дзыҩнанагалаз аҩнаҭагьы ахы инаркны аҵыхәанӡа аҧсуара-цәа хаа зхьыкәкәа иҟаз, иҟоу акы ауп. Платон Бебиа иаб абжьыуаа рҿы еицырдыруаз аҧсуа хаҵан, дҿыбҕаҟазан, знапы ахьы аҧссоит ҳәа ззырҳәоз дреиуан.

Тамшь ашкол санҭаз акәын. Жәаба рҿы стәан. Сабшак азы сцеит Мықәҟа, саб иаҳәшьа Мыҷыҷ лахь. Уи лыпшәма Ҭемыр Аҩӡба дсазҵааит, аҧьыкәреи

[1]Иҧсҭазаара далҵит 2003 шықәсазы.

цəырҳəра ананыраҷ ҳахьтəаз, – Руслан шəыкласс аҷы заҟаѡ шəтəада, насгьы аҷкəынцəа заҟаѡ шəыҟада ҳəа. Сара исҳəеит зегь заҟаѡ ҳаҟаз, нас иалкааны еиқəысыԥхьаʒеит сѡызцəа аҷкəынцəа рыхьʒқəа, рыжəлақəа, уимоу, рабацəагьы налатцаны. Ҳəарада, Ҭемыр урҭ зыхьʒ сҳəаз сѡызцəа рабацəа Пила Миқаа, Бабахь Агрба, Сандра Гадлиа, уҳəа наԥшыхақəшəа акəзаргьы идыруан, ацəгьареи абзиарақəеи рҷы еиқəшəақəахьан. Тамшьи Кəтоли, Мықəи усгьы рацəак рыбжьам. Изхысҳəаауа Платон иаб Хəамԥа Бебиа ҳəа ихьʒ анысҳəа, – ари ҳара мықəаа ҳамаҳə иакəын, Ԥаҷкəариаԥҳа диман, иҷееилаҳəара, иҷеықəтəара, иҷеырхəмарра мацарагьы аʒəы даԥсан – ҳəа. Хатцеи ԥхəыси еицҷакны ахəшьара ирҭеит сѡыза иаб. Сара уи гəахəара снатҳеит.

Амала рынасыԥ анҵра амоуит, аха зегьы акакəын уи Мықəаа раԥхьатəи иабхəараа ҳаихашҭуамызт, ҳацəгьа-ҳабзиа ихы рылаирхəуан. Иареи сареи аҵыхəтəан ҳагьеимаҳəылацəахеит, – абас иажəа аахиркəшеит Ҭемыр.

Ада Ҭыжəԥҳаи Платон Бебиеи анеилахьынҵаха, рынасыԥ анеиларҵа, лара дқəыԥшʒан, 16 шықəса ракəын илхыҵуаз. Платон Бебиа усҟан абаѡхатəра зманы аԥсуа литература иалагылаз апоетцəа аʒəы ҳəа рыгəҭа далубааua дҟалахьан, ихьʒ-иԥша поетк иаҳасабала Аԥсны анҭыҵгьы ирдыруан.

Ари афактгьы ҳəарас иаҭахузеи, Ада лзы кыр аҵанакуан, уимоу, аԥсҭазаара зʒрыжəуа ԥышəарак иаѡызан, лҭакԥхықəра ҳаранакуан, насгьы, дышқəыԥшызгьы еилылкаауан, апоет, адоуҳатə мазара зырҷио, изҭынхо даргьажəѡаны ивагылара зынʒагьы ишымариам, насгьы уи ишацу ауаа рахь ажəала зеиҭаҳəара амуа, агəалаҟара бзиа узҭо ѡнуҵҟала узхыҷехəаша, узҵаҷеырбаша харакырак. Уажəы ҳалзыʒырѡып Ада лхаҭа. Уи санлыҷцəажəоз исалхəаз ажəак ацымҵакəа, ажəак агмырхакəа – абраҟа иаазгоит: – «Руслан, аԥсуала, насгьы ашəҟəыѡѡы иԥшəмаԥҳəыс зласакəу алагьы, иҟалап маҷк иԥшʒамзар, иареи сареи иҳадҳəалоу, иҳаҵанакуа ҳҭаацəаратə ԥсҭазаара адəахьа ицəырганы алацəажəара. Аха уансазҵаах ажəақəак сҳəар сылшоит. Уи азы, аʒəгьы сатеиҵарым. Дарбан анызаалакгьы, дарбан абызаалакгьы ирҭахуп рыхшара насыԥла еиқəшəарц, рразҟы бзиахарц. Уи иԥсабаратəу цəыргароуп, узқəыʒбо иреиуам. Сани саби, зегьы реиԥш, саргьы анасыԥ бзиа соурыц рҭаххеит. Уимоу, сара сзыҳəан анаԥш-ааԥшрагьы алаԥшрагьы ирылагеит, саргьы нас ԥхəызбак леиԥш ԥхьаҟатəи анасыԥ сазхəыцуазар акəхарын. Сыҵтахызгьы исҵахызгьы иҟазар акəхарын. Аҷара ус иҟами, схала аусакəху, ус иҟоуп ацəаныррa ҟəымшəышəқəа зыхҵынхьааua зегьы. Платон Бебиа ашьхагьы ҳаибабахьан, дыздыруан саныхбыԥыз инаркны, ашьҭахь поетк иаҳасабалагьы иѡымҭақəа срыԥхьон, еиҳарак алирикатə жəеинраалақəа сгəаԥхон. Уигьы, ҳаинасыԥхараҷы ролькəак нанагʒеит ҳəа сгəы иаанагоит. Платон Бебиа иʒбахə иныҵыѡ-аатцыѡны ҳаѡнаҳаҷы иго иалагеит. Насгьы иан лаҳəшьеи сареи ҳаибадыруан, ҳаԥсҭазаара еилаҳҵар шылҭахыз збон. Сан ари азҵааraҷы еиҳа ддемократын аʒгаб лгəы иакəшəо, иаҳаху далнахыроуп, араҟа «атəым» хшыѡола аныҟəара, анасыԥ аагара уадаѡуп, насгьы уи феида дук алҵуам ҳəа дахəаԥшуан.

Саб, ҳəарада, сҷаҷы ишимҳəацызгьы даҽеаʒəы иакəымкəа, Платон Бебиа димаҳəхар бзиа ибон, дыҷкəына цқьоуп абаѡхатəра змоу поетуп иҳəон аѡны ҳанаатəалак иѡымҭа данаԥхьалак, ма иқəгыларак, еиҳарак радиола (усҟан Аԥсуа телехəаԥшра ҟамлацызт, иаҳмоуцызт) даназʒырѡлак ашьҭахь. Ани акəу ари акəу изыбзоуроу уажəы исцəыуадаѡуп аҳəара, аха иареи сареи ҳаԥсҭазаара еилаҳҵарц иаҳлахьынҵан, ҳаинасыԥхеит. Уи сангьы сабгьы аргəыргьеит. Саргьы убас ауп, ҳəарада аҭаацəара бзиабарала алалара разҟы дууп, аԥсынҵра зроууа акоуп.

Еилкааuап, 16 шықəса ирҭагылоу аҧхəызба лзы лаб иѡны ддəылтцны илзымдыруа, дахьашьцылам тəым ѡнаҭак ахь ацара, лыԥсҭазаара знапы ианылҵаз ауаѡы иага лыԥсы аѡҵкааreиԥш бзиа дылбозаргьы гəҭынчмрак зҵо цəаныррак лызцəырымҵыр ауам, даҽеакала иуҳəозар лгəаҷы имҷыхар ауам абас еиԥш иҟоу азҵаарақəа: сышԥаднакылои аѡнаҭа ҷыц сзыѡнало, ишԥасзыҟаларышь, сышԥарбаришь, зыҟны снеиуа ауаѡы иан, иаб, иашьцəа, иаҳəшьцəа, насгьы схаҭагьы аԥсуа ҭаца қьабзла ишылцəаѡоу еиԥш, досу ишсыхəҭоу ҳаҭыр сызрыкəҵарыма, рыматҵ сзурыма, бзиа сырбартə схы сзымѡаԥгарыма ҳəа.

Насыԥны, данхəоума дабхəоума, диеиҳəшьоума , диашьоума Платон иҵанакуаз зегьы рхаҟара ҳаҭыр сыкəҵаны срыдыркылт аханатə сырдыруазшəа. Ари сара сзы акыр иаԥсан, сҭаацəаратə ԥсҭазаара ииашаны аиҷкааraҷ исыцхрaауан, сынасыԥ арлашон.

Абри аган – сызланалагалази сареи ҳаизыҟазаашьа азгəамҭакəа Платон Бебиа изы сгəаанагаракəа рҳəара саламлеит, избанзар усҟан ишьақəзыргəгəо рымамкəа ҵатцгəыда иаанхон сажəақəа.

– Сара, иҵабыргыҵəҟьаны, аҭаацəаратə ԥсҭазаара иага ҟыба-ʒыбарақəа ацзаргьы, зны-зынла уара ишуҭахыҵəҟьо зегьы маншəаланы имцозаргьы, еиҳаракгьы ҳанеиднагала раԥхьатəи амзақəа (ашықəсҷəа уҳəар ауеит) раангьы зегь акоуп сара зыѡнаҭа сыѡнанагалаз дшышəҟəыѡѡыз здыруан. Убри аҟнытə исылшоз ала игəы дамыргакəа, сицхраарц, сивагыларц хықəкыс ишьҭысхит, аханатə уал-ԥшьас исыԥхьаʒеит. Аиашазы, абри сыгəтакы цқьа иаргьы ирласны еиликааит, иныpит, уимоу, мыч ҷыцк иланаҵазшəа, арҷиараҷы агəалаҟара бзиа инаҭозшəа збеит. Ҳəарада, ус шакəыз саргьы испыԥшит, иоуаз ақəҷиарақəа сдыргəыргьон, уимоу,

схаҭагьы салахәны схы сыԥхьаӡон. Ари, изысымҳәарызеи, инасыԥын сара сзын.

Сара, иареи сареи ҳаԥсҭазаара анеилаҳҵа нахыс, иҟазшьа ҷыданы раԥхьаӡа избеит, уи иуадаҽы истол дахатәаны данышуаз, ма данаԥхьоз, иара ус акы даназхәыцуаз аамҭазы, дарбанызаалак аӡәы ишҟа днеир шиҭахымыз. Ари аҟазшьа иахьагьы икамыршәкәа дарауеит. Амала, имч зқәымхоз, шәмааин, шәысԥырхагамхан ҳәа заҳәара илымшоз имаҭацәа ракәын. Урҭ ибажәгәаламуа иуада ҧеанаашнарԥсалак, икалам иҽыга астол иныкәыршәны, бабаду дшәыкәыхшоуп ҳәа ашырҳәа дҽагылон. Имаҭацәа ҧеаԥхьа дҭаслымхон. Ҳара ҳакәзар, даҽеаӡәызар иԥышынҵара иқәижьломызт. Араҟа имаҭацәа «ииаарауан». Урҭ иԥҳаиҳаб Амра лыхшара еиҳау аҵараеиурҭа ауниверситет иалгахьеит, амаҵ руеит, ҳаԥҳа аиҳаб Кама лԥа дҭоуп ажәларкәа Реиҽызара Урыстәылатәи аинститут. Урҭ уажәы ианхәыцқәаз еиԥш рабду аус аниуа, данышуа, данаԥхьо иуадахь ҷьеи иҽналап, уимоу, даҽеаӡәгьы ҳнеир руам «Бабаду аус иуеит, шәиԥырхагамхан» – ҳәа. Усҟан ихәыцқәамыз… Аха дыҟоуп ҳмаҭацәа даҽеаӡәы бабаду иаарауа. Уи ҳаԥҳа еиҵбы Кама лыԥҳа, Саид Агрба иаҳәшьа Елана, иара Ҟәашә ҳәа хьыӡ ҷыдан изыхьӡиҵаз. Уи аҽны данаарылак, бабаду дтәаны аус ахьиуа икабинет ахь деихоит. Сара уаҟа еиҳа еиҕьны сыԥсы сшьоит, сыхәмаруеит ҳәа. Бабадугьы, егьырҭ анхәыцқәаз ишыҟаиҵалоз еиԥш, ашырҳәа дҽагылоит бабаду дбыкәыхшоуп, ҳәа даашьҭыхны дгәыдикылоит, нас аицыхәмарра иалагоит. Урзыӡыршуазар, арҭ еиҟароуп қәралагьы хшыҽлагьы ада акгьы узҳәом.

Уажәшьҭа, Елана уажәы хәышықәса лхыҵуеит, еиҳа еилылкааура далагеит лабду аус аниуа, ишиԥырхагатәым. Зны-зынла иԥҳацәагьы ихәмаруа, изгәдууа, аха аиашарагьы аҵаны иаиаҿԥнырҳәо ыҟоуп: ҳаб умаҭацәа рҽы иҟауҵо агәцаракра, иумоу агәыбылра ҳара ҳанхәыцқәаз иузаарԥшӡомызт, ҳаха умаӡамызт аус ууан, уажәы иага уеилахазаргьы, умаҭацәа анубалак уусқәа зегьы кажьны, урҭ рахәмарра уалагоит ҳәа.

Раб иԥҳацәа ирҭоз аҿыԥныҳәақәа ақәҿымҭӡакәа ҳамҭак даагылоит, аха нас инациҵоит андуи абдуи ргәыбылра закәу, мчыс иамоу, ԥшӡала, уаҟа шәаннеилак, шәаиҭагылалак ауп ианеилышәкааура ҳәа.

Уажәы ҳаҽнаҭаҽы ҳмаҭа хәыҷ Елана лаҟара зҳәоу акыр алнадо, амчра змоу аҙәгьы дыҟаӡам. Избан акәзар, амаҭацәа ргәыбылра ажәра аҿара-цәа ахазҵо акоуп.

Иҟазшьам аҭаацәараҽы абри ҳамам, иҳахӡым, иҳагуп ҳәа ашшра, ҳазлаҟоугьы анцәа иҧьшьоуп ҳәа далаӡоит. Иажәа есымша иалоуп: ҳҕәы бзиаз убри зегьы ирыцкуп ҳәа. Сара дсымбеит амал иԥсы азыцәгьан. Уи иԥсҭазаараҽы ихадараны иԥхьаӡоит акы, адгьыл ламысла ақәзаара, ҽбагьы, ҭакԥхықәрала абаҽхатәра амаҵ аура.

Ҳҳала ҳаныҟазгьы, ахшара анҳаугьы ирҿиаратә усура акы агирхо сымбеит. Уи зегьы ҳаԥхьа иргылон. Ус шакәу арҵабыргуеит иԥсшьара аамҭа анаилак Москва азааигәара иҟоу ашәҟәыҽҽцәа рырҿиаратә ҽны ашҟа ицара, ԥсшьара акәымкәа усура. Уи еилыскаауан, аха исзеилымкаауаз аҿакы: саргьы қәрала смаҷын, арахь ҽыцьа ахәыҷқәа сранны, сыгәра ганы, анапы сыцәрыгхар, машәыр сыцәрыхьыр ҳәа дымшәакәа, аԥҳәыс наӡа леиԥш сааныжьны дахьцоз. Амала, ус сгәы ишаанагоз зныкгьы иасымҳәацызт арҿиаратә ҽны ашҟа дахьцоз даԥсаҡьар ҳәа сшәаны. Аха ганкахьалагьы сгәы иахәон абас дахьсықәгәыҕуаз, сыгәра ахьигоз, схы шаҵасмырхоз ахьидыруаз. Ҭабыргуп, сангьы, санхәагьы рхылаԥшра сыгӡамызт. Амала, изыӡарызеи, зны-зынлагьы хыбаарак аасызцәырҵуан, игәра злоугарызеи ахаҵа, нас ихала адгьыл харак ахь ишьҭра ҳәа. Аха иаразнак схаҽы иааиуан ашәҟәыҽҽы иҽнаҭа сшыҽнагылоу. Уи уахь дцозар, ус иаҭахуп, ара инагӡаны дзмеиӡо ирҿиаратә усқәа уаҟа ихаирҭәаауеит ҳәа. Ус иагьыҡан иара. Уи акәын сара сганахьала Переделкиноҟа имҽа зыԥкымызгьы. – Игәра бгацәоит, ахақәитра ибҭацәоит – ҳәа илафшәа акәзаргьы исазҳәақәозгьы аҳәсақәа ыҡан, аха сара уи схахьы иаазгаӡомызт ишҟа исымаз агәрагареи абзиабареи ирыбзоураны.

Ҳәарас иаҭахузеи, сара гәык-ԥсыкала ихы даламырԥшыкәа имаҵ зуеит, ифатә, ижәтә иагсыжьуам, дыԥхаӡа, дыцқьаӡа дныҡәызгоит. Иара ицәаҽам имаҭәаз иҽыҭәаз абни сҭахуп, абри сҭахуп исзаахә ҳәа аҳәара. Сара исыхәҵоуп издырырц, 45 шықәса раахыс зыҽны сыҽнагылоу ауаҽы ииҵаху ифатәума, ирыжәтәума, имаҭәоума. Уахь дҭынчуп, ҟаҵатәы, аахәатәы имам. Амала, иҵахым аҽны сыҡамкәа данаарауа. Аус анызуазгьы иҡамыз. Уажәышьҭа, инакьаҭа ыҡоуп, аҽны сыҡоуп данаарауа.

Сара слитераторым, сыртцаҽым, сзанаат даҽеакуп, аха иишуа, еиҳарак ажәеинраалақәа, апоемақәа, апрозатә ҽымҭақәа рҡнытә хәҭақәак дсызрыԥхьоит, сгәаанагарақәакгьы анидикылоугьы ыҡоуп. Уи сара сгәы иахәоит.

Уаҽытәыҽсак, абык, абдук иаҳасабала, аҙәы изы шьыцрак илам, дуаҽ иашоуп, аха иаҳҳәап, ихарамкәа дургәаар, еикәымк изыҟауҵар, ууанӡатәи иҡазшьақәа зегьы аҵанарӡыртә аҡынӡа дыԥьбарахоит, – абри мшәан Платон иакәзами уҳәартә еиԥш. Аха убри иаԥуп, даҽеа ҟазшьакгьы: иага дгәааргьы, игәы ԥижәаргьы, ирласны ихыпсаауеит, ахара шимамгьы дрыхьхәуеит ииҳәаз иажәа ҷьбарақәа. Ус иҡазҵо, сгәанала, ауаҽы ишҟа имоу абзиабара, ҽнуҵқала илоу ақьиара ауп.

Сажәа ауцәамхазар, иазгәасҭарц сҭахуп Татеи[1] имоу даҽеа ҟазшьакгьы. Уи дахьыҟазаалакгьы (аусурантә даама, даҽеаԥьарантә даама, аҽны да-

[1]Татеи Платон ихәыҷ хьӡы ауп. Адагьы Платон ацынхәрас хьӡыс лхы иалырхәо уи ауп.

нааилак, иҽааԥсахны, иҩнымаҭәақәа наишәҵаны дшаатәалак иахьа дахьыӷказ, дахьаныз, иӷаиҵаз, ииуз, ииҳәаз зегь ахы инаркны аҵыхәанҙа исеиҳәоит, аҳасабрба сиҭоушәа. Урҭ рахьтә, ҳәарада, иӷоуп зинтерес кны уззыҙырҩыша... Иӷоуп зыгәхьаа умкышагьы. Нас акраафан, маӷк ишыӷаиҵалац еиԥш, истол ахь иҽынаихоит. Нас дааԥсаанҙа, ма амла дакаанҙа уаӷа дтәаны аус иуеит. Аҩналара аҙәгьы азин ҳамам, ҳмаҭа хәыҷы Елана-Ҟәашә лыда. Уи лҽаԥхьа «дҭаслымхоит». «Ианаамҭаз бааит, сыԥсгьы сбыршьоит, Ҟәашә» ҳәа, – дҩагыланы даашьҭихуеит, дцаанҙагьы уаҳа астол ахь днеиҙом, еицыхәмаруеит рҽеиӷаратәны.

Аиашазы, Платон ианхәеи иабхәеи маҳәык еиԥш акәымкәа рхатә ҷкәынак иеиԥш бзиа дырбон, ҳаҭыр ду иқәырҵон. Иара амаҳә ихаҭагьы аныки абыки реиԥш дырзыӷан, иҵахын. Иабхәа ихьҙ зынҙагьы иҳәомызт, ианхәа, «мама» ҳәа леиҳәон. Саб ныҳәак еиԥш ишьон Платон инеира, ихалагьы акәзамызт, иҩызцәа ицны днеир бзиа ибон. Иареи сареи ҳхала ҳаннеилак аҙәгьы дшәыцымкәа ҩызада шәышԥааи ҳәа саб гәыбҕан ҳаиҵон иҳазныӷәымгар ҳәа шәшәозма ҳәагьы нацҵаны.

Саб иахьысҳәо иӷалап маӷк иԥшҙамзар, асас изы згәы ҭбааз, зчеиҷьыка ыӷаз, знеи аai агмыз аԥсуа хатҵан. Ҳаҩнаҭа инанагахьаз рацәаҩын. Татеигьы саб иҵаауаз асасцәа рхыԥхьаҙара иациҵеит. Ицны инеиуан, иҩызцәа, иқәлацәа, ашәҟәыҩцәа, аҵарауаа. Урҭ рхыԥхьаҙараҿ иҡан Москватәи, Ленинградтәи аурыс шәҟәыҩцәа, иаҳҳәап В. Солоухьин, Е. Евтушенко, И. Фониаков уҳәа иҵегьы.

Арҭ Аԥсны анҭыҵтәи иҵаауаз асасцәа – аурыс ашәҟәыҩцәа гәахәарыла иахьрыдыркылоз аҩнаҭа ачеиҷьыка хаан, агәыразреи, анхараанҵыреи иаакәыршаны иӷоу аԥшҙареи, аԥсуа қьабз ссирқәеи ргәы иҭымҵәо, ирхамышҭуа, инеиҵаҳәо ицон рыԥсадгьыл ахь. Ус заҟантә. Саб изы ари аԥсуаран, иуаҩран, ичеиҷьыкан. Насгьы, дазгәдуун имаҳә Платон Бебиа ауаа бзиақәа, атәыла иадыруа, зҩымҭақәа рылатҵәахьоу иахьиҩызцәаз, ицны дахьнеиуаз...

Исымҳәар сгәы иауам, Татеи ианхәыԥхацәеи иареи реизыӷазаашьа. Уи иаҳәшьцәа реиԥш ибон, даргьы – еишьак иеиԥш. Илымкаа ҿаҵак рымфац. Ихәы ааргон. Иаргьы илшоз ала рхы-рыхшара, рхацәа дкәалкәало дрышьҭан, дрышьҭоуп иахьагьы. Сашьа Гарик иакәзар, ара Аҟәа аԥсуа школ далгеит, нас – аинститут. Ҳаҩны акәын дахьыӷаз, усҟан нхарҭа ҭыԥла ҳаҭшәан, аха зегьы акоуп ҷьаргьы дмышьҭыкәа аҩны дҳаман. Иара иганахь, сара сганахь аҵара зҵоз, аус зуаз ҳараҳҿы иаауан, ҳара ҳҿы иаанҿасуан (усҟан Аҟәа аанҿасырҭақәа маӷын, еиҳарак аԥсуаа ҳзы). Зныкгьы аҙәы диқәгәамҵуа, ҳанхарҭа ҳшыҵшәо рымбаҙои ҳәа имҳәеит, сара иԥшәмаԥхәыс сыҿгьы. Убри азы мацарагьы имаҵ зумурызеи? Абри аганахьалагьы насыԥ змоу

уаҩны схы сыԥхьаҙоит. Татеи икабинет аҿы игылоу истол дахатәаны аус аниуа, даныҩуа, данаԥхьо, мамзаргьы ибиблиотека данагәылаԥшуа даҽа аамҭаныk еиԥшымкәа игәалаҡара шыбзиоу. Ус акәымкәа, изыхҡьазаалак аҩны аус анизыму истол данзахамтәа, дымгәамҵуазаргьы игәалаҡара бжьысуеит, иахьатәи амш акгьы снамҭеит, исзацрымҡьеит ҳәа гәыбҕан аиҭо аҡынҙа. Зны заҵәыкгьы иҳамам, иҳахҙым ҳәа сидтәаланы смашшыц, гәынамҙара аасмырԥшыц, избанзар, аԥсуа шәҟәыҩцы иаагарҭа амҽехак заҡа иҭбаау здыруеит. Егьирахь анцәа имҭаны, млаки хьҭаки ҳакыртә ҳаҡам, иҳауа ҳара иҳазхоит, агәабзиара ҳамазааит уаҳа акгьы.

Исҵахуп иазгәасҵарц имоу даҽа ҡазшьакгьы. Уи ирҿиаратә усура иадҳәалоуп. Иҡалап ари ашәҟәыҩцәа ирзеиԥшу цәаҩазар. Сыззааиуа, иҿыцу иҩымҭак, мамзаргьы ишәҟәы ашәҟәҵыжьырҵахь ахы анарха, иҵыҵны инапы иакаанҙа игәы ҭынчым, еснагь дахҙыҙаауеит, анаџьалбеит, аԥхьаҩ ишԥаидикылари, иахиҳәаарызеишь ҳәа. Аԥхьаҩ игәаанагара еснагь дазҿлымҳауп. Насгьы акорректуратә гхақәа дрыцәшәоит, иажәа иалоуп «папантҷкәырк» ҡамландаз ҳәа. Еиҳарак, апоезиатә рҿиамҭақәа рҿы, уа, Татеи ишиҳәо еиԥш, нбанк иалшоит ажәа акәым цәаҳәак, строфак иаарҳәаны ашьапы иқәнаргылар, ахшыҩзцара аԥсахыр.

Аҵыжьырҵахь амҩа иқәиҵаанҙа заҡа аус адиуло атәы аҳәарагьы уадаҩуп. (Уи ирҿиаратә «лабораториа» ибзианы издыруеит азоуп изысҳәо). Зны напыла иҩуеит, нас ирҽеиуеит, ҩаԥхьа напыла ихиҩаалоит, нас ауп амашьынка (макьана акомпиутор изаамхәац) даҿатәаны икьыԥхьуеит. Убраҡагьы ианикьыԥхьуа апроцесс аан ирҽеиуа рацәахоит, ирыцкьоит.

Ҽнак имашьынка даҿатәаны ииҩыз, ириашаз, зцәа иҵихыз аматериал шикьыԥхьуаз икабинет сныҩналеит, афҩы лаҳа-лаҳауа акаҳуа исыршыз истол акьыԥшь инықәсыргылеит, сахьыҩналазгьы рацәак игәамԥхазаргьы, акаҳуа цаҳә-цаҳә иназгаз «дааннакылазар» акәхап, ҿимҵит, уимоу, игәгьы ишахәаз ихы-иҿы ианыԥшит. Убасҡан игәалаиршәеит Иван Папаскьыр иҳәон ҳәа ирҳәоз иажәақәа: – афы амысааит, иссируп ари атекст, амашьынкала ианукьыԥхьлак, аҩраан иуцәцаз агхақәа убоит, насгьы ишырҽеитәугьы унарбоит ҳәа. Убри еиԥш, саргьы искьыԥхьцыԥхьаҙа ариашатәқәа ааԥшуеит, ицәырҵуеит. Арҽеитә убоны, ариашара улшоны узлавсрызеи! – абас иҳәан имашьынка аҷак-аҷак ҳәа аусура иналаиргеит.

Ари инымҵәаҙо усуп ҳәа сгәы иаанагауа, снаиԥырҵит шьыжьы аахыс ихы дымҩахаҙакәа аус зуаз ауаҩы. Иԥьабааҙоуп ашәҟәыҩцы иԥсҭазаара. Дызҿызаалакгьы дахьыӷазаалакгьы ицзар акәхап ифырхацәа ицрымшәо иԥсы идыршьом, ддыргәаҭеиуеит аԥсҭазаара иалибааз ахаҿсахьақәа. Ацқьара бзиа ибоит. Икабинет аҿы деиҿкааны дтәоуп. Бабыцк ҷьара иқәыршәызаргьы иԥырхагоуп, аус инаруам аҩны аилыргара (еиҳарак икабинет ианаамҭо сахьымҙар, сагхар, ҩажәак ауп ииҳәо: «Кәаҭи иӷалеи?»

уи иаанаго здыргәышьоит, ҳаҩны зеилыргами ҳәа ауп. Аҭаҭын акәзар, аллаҳ диныҳәаны дыҟоуп, зныкгьы иҿыҵакны дсымбац. (Уи зыбзоуроу аҧхьаҩ иудыруеит, ибиографиаҿы ихаҭа иҳәахьеит – Р.К.) Уи аиашазы, уаҩ дзеигәыргьаша, иҭабуп ҳәа зызиауҳәаша иреиуоуп. Аҽеилаҳәара бзиа ибоит ишәу инаалозар иҭахуп, аха ихала (ихазгьы ҳара ҳзгьы) акгьы изаахәом, ахә дуушәа ибар, зынӡа даҧырҵны дцоит. Москва игәы бзиамкәа данык̆аз, палта-кьаҿк сгәаҧханы изаасхәарац иаҟәыскит, аха ахә дууп, иабастаху иҳәан имуит. Усгьы иушәҵеи уцәа иаҟәшәозар, иунаалозар аабап сҳәан ишиҵахымыз ишәҵаны ибеит – исзыбзиахоит, аха ахә ҳамч ақәхом иҳәеит, аҭиҩы нак̆ иналыркуа. Саргьы уаҳа алаҿысымҵит.

Аҩны ҳааит. Игәы бзиоуп анцәа иҟынтә ихы дахашшааууа дык̆ам. Ҩымшк̆а анҵы, иуадаҿ дахьтәаз исыманы сныҩналеит ани иҳааимырхәаз апалта-кьаҿ. Уамашәа ибеит, иабаабгеи ари ҳәа иџьшьауа дсазҵаait. – Ари Москва исааумырхәаз ауп, умап ашьҭахь иумырбакәа иаасхәеит – сҳәеит изҵаара аҭакс. – Ҳахбырҵәеит Қәаҭи, – иҳәеит, аха ишигәаҧхаз мҩашьо ихаҿы иаҳәон.

Абраҟа иаазгоит аҩны маҳәра данынарышьҭызтәи хҭыск. Ҵоуп, уи иара зныкымкәа, иҩынтәымкәа илафтә қәгыларақәа рҿы иҳәахьазаргьы абраҟагьы исгәаласыршәарц сҭахуп имыцхәым ҳәа сгәы иаанагауа. Раҧхьаӡа акәны аҩны ҳанынарышьҭ ауп. Усҟан абжьуаа рҿы уахынла акәын (аҭаца дааргоума, амаҳә днарышьҭуама) ачара аныруаз. Амаҳә ицын Борис Гәыргәлиа, Алыкьса Гогәуа, Гьаргь Жанаа, Рушьни Џьопуа, Арда Лакоба… Аиашазы, аҧсуараҿы ишаҧу еиҧш, ауха амаҳәра иуит. Имфеит, имжәит, дышгылаз иршеит. Уаҟа акгьы узивбом, ишахәҵаз ихы мҩаҧигеит, амла дакызаргьы, аӡба дакызаргьы.

Иҩызцәа ифо, ижәуа итәан. Идыршеит. Амрагьы аҿышьҭыхны ахалара иаҿуп. Ҩаҧхьа агәарҧ ныҳәа ҟарҵеит, ашҭаҿ астол дырхиеит. Уахь ирацәаҩны иаднагалеит. Ачараҿ ишык̆ало еиҧш, иахырҟьаны ижәны иҟоу дубап, зқьаф ык̆оу дубап, иҵегьы зжәыр зҭаху дубап. Зегьы абри астол иакәшаны игылт, амаҳә дыргәылакны. Ус саб иашьа Гәаӡиа Ҭыжәба хәаҵәцак раҟара зкуаз аҧатхь имаз аҩы ҭарцәны, – дад, иахеижьҭеи, иумфац, иумжәыц, умаҳәуп, аҧсуара ишахәҭоу иныҟәугеит, абри аҧатхь аанкыл – иҳәан инаииркит. Амаҳәгьы мап изымкит, рацәак мҳәакәа илҭаркәкәа ижәит. Иаха ицәамыз акыр зымфацыз дҧырҧыруа даак̆алеит. Иҩызцәагьы рқьаф иахыҳәҳәо икәаҕа игылан аҳаҳаи акы уацәымшәан ара ҳак̆оуп ҳәа. Алыкьса Гогәуа иаха аҩы ахьыржәуаз ҷкәынцәакәак исорочка машәыршәа аҩы рцәакәҭәан азыбжак иҟаҧшьхәаҵәараӡа иаак̆анаҵеит. Аҧшәма аҕгабцәа иҿыцӡа иҟаз сорочкак ишәырҵеит. Иара уамашәа ибаны дахәаҧшуан ари сара ссорочка еиҧшӡаме иабаанагеи ҳәа, дахәаҧшуан. Аҩыжәцәа адибагало иалагеит, асасцәа иҵегь ддыржәырц, аха сан даакылсын лымаҳә Платон илымҳа дынҵахәыҵхәыҵны иалҳәеит, – абыржәыҵәк̆ьа ашҭа шәҭыҵроуп, мамзар, шәусҷәа еицәартәуеит ҳәа. Ишылҳәазҵәк̆ьа акәымзаргьы, даҽеа ныҳәаҿа ҿыцқәак кны (ижәны) ишҵоҧыз асасцәа (амаҳә иҩызцәеи иареи) ашҭа инҭыҵит. Урҵ наскьаргарц инарышьҭалеит жәларык. Сан агәашә дҭылгеит. Иижәыз дҧырҧыруа дк̆анаҵахьан. Аҽены шоуран. Амра лбааӡаны иҧхон. Ус Мықә аӡиас ҳаахықәгылеит. Игәазырҧхаз уара идыр, (иижәызи ашоуреи ракәхап ҵак̆атәи имаҭәа ада зегьы ишәихын аӡыжь иҽеналаижьит. Днаскьазгоз зегьы иаразнак рышьҭахьк̆а игьежьит. Амаҳә дыӡсо аӡыжь дхуп. – Ҳаушьит, – сҳәеит акыр иахәозшәа сыбжьы рдуны, арахь иҟалаша ҟалахьан. Рушьни Џьопуа иакәзар, – иахеижьҭеи иаҳзыруз, ҳаҭыр иҳақәырҵаз зегьы абри узҭалаз Мықә иауҭеит, – иҳәеит дыхгәааҿгәааны. Аиашазы, иаргьы абри еиҧш агаӡара (аҩы ҟадыць амыцхә ужәыр иунамырҟаҵо иҟоузеи?!) Ишҧак̆асҵеи ҳәа акраамҭа ихьааигон, аха нас алаф ахь ииаганы иҳәон, уи ала ихиҽеит ахҭыс иахылҵыз ахьаа. Ус ҟаимҵар акәын, насгьы иҩызцәагьы аӡы уҭамлан, жәларык ушьҭагылан иааиуеит ҳәа, акгьы иарымҳәаӡеит. Саб иакәзар, – шәызишьҭалеи, нас уеизгьыуеизгьы иҟалеи, ҧхынроуп иҽеикәабазар, ихала иакәҳам ахәыцқәагьы ишьҭалеит ҳәа дидгыланы дцәажәеит. Сангьы саб ииҳәаз дадгылеит. Амаҳә иабхәарааҿы иҟаиҵаз ахҭыс – аӡыжь иҽалажьны иҽахьикәабаз – аҭыӡшәа аҵыхәа уаҟа иҧырҵәеит. Сара аҩны ҳанааигьы акраамҭа исхашҭуамызт, ҳурҧхашьеит ҳәа иқьышә иныкәыскуан. Иара ҿитҙомызт, дышиашамыз ибозар акәхарын. Нас хырқьиагак аҳасабла ари асиужет иҩымҵак аҿы ихы иаирхәеит.

Даҽеа хҭыскгьы атәы сҳәар сҭахуп. Вианор Ҷачлиа ҳара дҳауа бзиан. Ҧхәыс данааигоз акәын. Вианори Платони ҳаҭыр еиқәырҵон, еиҩызцәа бзиақәан. Изхысҳәааua, ичараҿы Платонгьы днаҧхьан. Уи адагьы сабгьы иаргьы еибадыруан. Ишык̆алаз сыздыруам, Платон икастиум аҳәынҵәра ҿшәеит, аҿаҵара сара исыкәшәеит. Абри ачараҿ сан лаҳәшьа ҧҳа дылбар лҭаххеит, аҳәынҵәра ҿаҳҵонаҵы. Усҟан иареи сареи ҳнеихәаҧшааихәаҧшуан, ацәажәара ҳәа акгьы ҳабжьамлацызт. Сан аминуҵк араҟа шәгылаз аӡәы дышәсырбарц сҭахуп, – лҳәан лҿыналхеит насҵхашәа игылаз лаҳәшьа ҧҳа лышк̆а. Ари иқьаф бзианы иҟан, анс арс ҳәа акәымкәа, иааҭырк̆ьаны иҳәеит: уи дызша дисасуп, сара абри лоуп исҭаху иҳәеит инапы насыкәикит. Саргьы исҳәо сҿамшәо саашанхеит, аха уамашәа иубаша, иуҳәаз сақәшаҳаҭуп аҳәозшәа цәаныррак шаҳәшаҳәуа сааимнадеит. Убасҟан сгәы аҳаҷаҳәа инҭашәеит абри зҳәынҵәра ҿастцаз, зқьаф ык̆ан игылаз арҧыс, апоет синасыҧхар ҟалап ҳәа.

Ацәалашәара цқьа ауаҩы еижьаӡом. Ус иагьык̆алеит. Анасып уҳәеит ҳәа.

– Платон Бебиа, аҩадагьы ишысҳәахьоу еиҧш, иаҧсуаам ашәҟәыҩҩцәа, апоетцәа аӡәырҩы иареи еиҩызцәан, еизааигәан, аиҵанеиааира рыбжьан.

Урҭ дара рыҟны Москва, Ленинград – ҳнеихьан, ҳара ҳаҟны иааихьан. Урҭ еиҳарак еибазырдыруаз, еизааигәазҭәуаз иаԥырҵоз асахьаркыратә ѡымҭақәа ракәын. Дара рѡымҭақәа аԥсшәахь иеиҭеигон. Дара убас иара итәқәагьы. Урҭ иаҳҵаахьаз, ҳазҭаахьаз зегьы реиқәыԥхьаҙар араҟа салагом, даазгоит ҷырԥштҽыс аҙәы затҵәык. Аурыс поет, аиҭагаѡ Илиа Фониаков. Уи Платони еибазырдырыз апоет Иван Ҭарба иоуп. Ашьҭахь Платон Бебиа иажәеинраалақәа иеиҭаганы ажурнал «Наш Современник» ианитҵеит.

Саргьы аурыс поетцәа – иѡызцәа иаҳҵаауаз ишсылшоз ала сгәы аартны аԥсуа ԥхәыск лчеиԥьыка ишақьабзу еиԥш исыдыскылон, ҳаҭыр рықәысҵон, агәаларшәага ҳамҭақәасгьы анеимаадоз ыҟан. Сыԥшәма дсырԥхашьар сҵахымызт.

Убас ҽенак ԥхын мшык азы аѡны иаҳҵааит Илиа Фониаков иԥшәма ԥхәыси иареи. Урҭ ирыцын Иван Ҭарбеи Кәымф Ломиеи. Саргьы ишсылшоз ала сацԥыхәаны астол сырхиеит, ашәҭқәакгьы игәылпыж-гәылпыжҙа инықәсыргылт. Иван Ҭарба, – Ада, арҭ бышәҭқәа наҟ ҳастол инықәганы, даҽеаԥьара ҳала иахьабо инықәыргыланы, аустцәҟьа ахьыҟоу ахь ҳнаг, – иҳәеит дыхәмаруа, аха аиаша атҵабырг иацәыхарамкәа. Илиа Фониаковгьы Кәымф Ломиагьы Иван Ҭарба ииҳәаз инацдырҷызит. Ԥытрак ашьҭахь зегьы астол инахатәеит. Иахьагьы, иацы акәушәа, исгәалашәоит заҟа ахаара атҵаз, алаф, асамарҟәыл ацыз ашәҟәыѡѡцәа усҟантәи реидтәалара. Анекдоттә ҟазшьа змаз Кәымф илафқәа, ашәҟәыѡѡцәа ирызкыз, амацарагьы заҟа иарлахҿыхууаз астол изхатәаз. Араҟа ирылацәажәон аурыс, аԥсуа литература иазкыз азҵаарақәа, ашәҟәы ҿыцқәа, аиҭагақәа, аха аныҳәаҿақәагьы рхадыршҭуамызт. Ус иҟаз агәырҷьара иазкыз ачеиԥьыка аԥыжәара ахьамаз аиԥыларақәа, ашәҟәыѡѡцәа рзыҙырѡра сара, иага рыматҵ зургьы, сааԥсаҙомызт, агәахәара сырҵон. Аԥсуа ичеиԥьыка аханатә аахыс иамоу амагиатә мчы, иқьабзны аԥсҭазаара алаҕьара уи сара саб иѡны иѡнызгаз акы ауп. Сара сзыҳәан ҿыц аартрамызт. Убри атрадициатә ҟазшьа змоу ачеиԥьыка абраҟагьы сналагылт. Исылшо ала, саб иѡнаҭаҿ ишызбаз еиԥш, ҳаѡны, ҷыдала Татеи иѡызцәа ашәҟәыѡѡцәа, атҵарауаа, иаҳҵааз иҿы мырҵысыкәа, фарԥьанк мкыкәа дцар сҵахым. Итцабыргуп, ҳажәлар ирхыргаз аибашьра, аполитикатә блокада, амамзаара ауадаѡрақәа рацәаҙаны ҳҵадыргылт, аха аԥсуареи аԥсуа чеиԥьыкеи, еснагь аԥсы ҭан, иҵоуп иахьагьы.

– Руслан, иҟалап амыцхә самхаҳәазар, Татеи дсамхарҽхәацәазаргьы, аха анцәа ибоит, дызлаҟам акы ацҵаны исымҳәеит, егьирахь уара унапы иакуп, ишуҭаху иҟатца, иацҵа, иагырха, уи азы гәынамҙарак соуам, – абас лажәа ааҿахылҵәеит ҳпоит ду иаргьажәѡа Ада. Аха лажәа дшалгазгьы ԥытрак ҿымҭҙакәа, апоет ибиография иаѡызаз адаҟьақәа лара исзеиҭалҳәоз дрызхәыцуа даатәеит. Сара сахьлыхәаԥшуаз избон уи лгәалаҟара шыбзиаз, лыԥсҭазаара знапы ианылҵаз, иахьа Аԥсны анҵытцгьы зыхьҙ адыруа ашәҟәыѡѡы, лара лыԥшәма Платон Бебиа заҟа дизгәдууа, ихьҙ-иԥша заҟа деиҷаҳауа, насгьы иара идҳәалоу зегьы лара лхатә ԥсҭазаара иаҟәырҷахан дшахәаԥшуа.

Ааи, ас апсихологиатә ҭагылазаашьа Ада илызҵо Татеи ишҟа 16 шықәса анылхыҵуаз ҿыцәаара ақәымкәа имцаԥшьха лгәаҿы иакыз, лыԥсы иалалаз абзиабара ауп. Уи ацәанырра ԥшьа уи аҿы мацара имаагылакәа, ҳпоет ду илирикатә, интимтә жәеинраалақәа жәпакы хыцхырҵасгьы ироуит. Нас лгәалаҟара зыбзиамхари апоет иԥҳәыс, иаргьажәѡа!

Ҳанеиԥырҵуаз, атцыхәтәан Ада илысҵеит алаф ахьгьы маҷк ихьаԥшуа, аха ареалрагь ацәаымҙкәа зцаарак.

«–Аҳәсақәа зегьы ирыцәтәымым ахыбааразы бзеиԥшраз, баргәамцхьазма, мамзаргьы уи аганахь бгәы каршәны быҟазма» – ҳәа.

Ҳамҭак даанхеит ҿымҭкәа, илҳәараз лзымдыруа дамаԥхашьан. Нас лыбжьы аармаҷшәа ҳнаѡс итәаз лхаҵа Татеи иаҳарцгьы лҭахымшәа ҿаалҵит, – Ииашоуп! Санқәыпшыз ахыбаарагь еиҳарак, Москва азааигәара иҟоу ашәҟәыѡѡцәа рырҿиаратә ѡны Переделкиноҟа данцоз, аха уи рацәак нҵра амоуит, избанзар, сара ибзианы еилыскаауан уи уахь ицара арҿиаратә ус ишазкыз, насгьы ишҟа исымаз, исымоу абзиабареи агәрагареи зныныла ашәалҟьамреиԥш иаацәырҵуаз ахыбаара ашьҭа-мҭа ыҟаҙамкәа ирытцадырҙуан.

Ааи, диашоуп Ада. Аҭаацәаратә ԥсҭазаара аԥсҵкы зку абзиабареи агәреибагареи роуп. Баша иауиҳәах американтәи афилософ Џьорџь Сантанана «Семья – один из шедевров природы» – ҳәа.

УА МШЫБЗИАҚӘА

Аԥхьаѡ уажәшьҭа ҳаиасып Платон Бебиа ҳәа дзырҳәаз ауаа деицырдыруа дҟазцаз исахьаркыратә ѡымҭақәа рыхцәажәарахь. Урҭ рҿы ауп апоет, апрозаик, аиҭагаѡ, апублицист Платон Бебиа дахьыҟоу. Уи инагҙа-аагҙаны сыҵцаараҿы иахәҭаны исыԥхьаҙоит иѡымҭақәа (ипоезиаз, ипрозаз, ипублицистиказ) хронологиатәла еишьҭаргыланы рыхәаԥшра, рызнеира, насгьы зеиԥшлашәа акәзаргьы дара асахьаркыратә ѡымҭақәа злииаз, изыхшаз аамҭагьы агәылаԥшра, аԥсуа литература аҿиара аҭоурыхгьы ахаҿы аагара, ҳзыхцәажәо обиект шьаҭас иаҭаны.

Абри анаѡсангьы Платон Бебиа ирҿиамҭақәа рыҵцаараҿы ахархәара рыстарц, сыргәылаԥшырц сҵахуп иара изку акритикатә литература, насгьы иѡымҭақәа ирыхцәажәахьоу акритикцәа, ашәҟәыѡѡцәа, атҵарауаа

ргәаанагарақәа сзықәшаҳатәу, сзықәшаҳатәым уҳәа иреиԥшқәоу азҵааракәа срывымсыкәа. Избан акәзар урҭгьы ихадырҭээауеит ашәҟәыѡѡы Платон Бебиа ихаҧсахьа. Даҽеакгьы. Сара аԥсуа шәҟәыѡѡцәа ирзыскхьоу смонографиакәа (урҭ зынӡагьы имаԥӡам, насгьы усҵәҟьагьы иҟәнушьо иҟаӡам, 20-ҟа иреиҳауп) рҧы ишыҟасҵаз еиԥш абраҟа иаазгоит, схы иасырхәоит, Платон Бебиа иѡызцәа ашәҟәыѡѡцәа, аҵарауаа нацәаҟәкыла иара изы идсырѡыз, ргәаанагарақәа, ргәалашәарақәа. Ус еиԥш ҷыдала иѡу аматериал кыр аҵанакуеит сызҧу ашәҟәы аинтерес аҵаны, аԥхьаѡ игәаԥхо аҟалараҧы.

Ҳәарас иаҭахузеи, ашәҟәыѡѡы (дҵарауаѡызаргьы, ма даҽеаӡәызаргьы – убас) дызхаану, иаамҭанытәу, аамҭак ицану ашәҟәыѡѡы изы ииѡуа, ишьҭеиҵоу инижьуа аматериал кыр аҵанакуеит конкретла изызку идагьы, иара дызхаҭарнаку алитература аҧиара апроцесс, аҭоурых аҭҵаара аусхкы аҧгьы.

Платон Бебиеи иара иабиԥара иаҵанакуа аԥсуа шәҟәыѡѡцәеи ҳмилаҭ литератураҧы раԥхьатәи ршьаҧакәа анеихыргоз аамҭазы, макьана Сталин иԥсы ҭан, ихаҭара акульт атәыла зегьы ирхыцхыцуа аҳра ауан. Аԥсуаа ртәы ҳҳәозар, милатк аҳасабала, рҭагылазаашьа акыр иуадаѡын, уимоу, рыҟамзаареи рыҟазаареи рҳәаакәа еиҳа-еиҳа аидыгәгәалара иаҧын хаҭала Сталини Бериеи аԥсуа жәлар рышҟа имѡаԥыргоз агеноцидтә ҟазшьа змаз, амилаҭ хаҧра зырӡуаз аполитика хәымга. Даҽеакала ҳәашьас иауҭарызеи, Аԥсны Асовет Социалисттә республика ҳәа иамаз астатус амхны автономтә республиканы Қырҭтәыла иаларҵозар! Рмилаҭ алфавит (аурыс граифка шьаҭас измаз) рыԥсахзар, ақырҭуа алфавит ашьаҭала иҟарҵазар! Аԥсуа школқәа аркны иқырҭуашәтәызар! Адунеи ршаз аахыс, аҵарауаа адгьыл абызшәа (уи аԥсадгьыл абызшәоуп иаанаго) изышьҭоу атопонимика, аԥсышәала иуҳәозар, агеографиатә ҭып хьӡқәа рхыхны «хеивани», «ганахлеба» «вардисубами» ҳәа рхырҵазар! Аԥуса кадрқәа (Аԥсны аҵакырадгьылаҧ) маҵурада инрыжьуазҭгьы. Уигьы азмырхакәа, нахьхьи иахьынхоз «папантҟәыр» халазшәа, аӡы рыҵалазшәа ихырҵааны, иааганы аԥсуа қыҭақәеи ақалақьқәеи ирыландырхон ақырҵцәа, агырцәа, ашәанцәа аԥсуа жәлар ҳазҳаҵарӡуазар, иаҳзыӡѡозар ҳәа. Ари геноцидын – аԥсуа жәлар рықәхра акәын изызкыз.

Аԥсны акыр шықәса зымѡаԥгара иаҧыз аполитика хәымга архитекторс иамаз «абласаркьа» Бериа ихала ауиакәху. Уи дахадан «ажәлар раб» ҳәа изышьҭаз, аԥсуаа «пацақьала» ҳәа хьыӡҷыдас иззырхәоз Сталин. Уи иакәымзар, зынӡа ҳахыргон ҳәа зҳәақәоугьы аԥсацәақәакгьы ҳҧылоит. Аха уи аѡыза агәаанагара сара сгәанала, изаҟаразаалак ҵаҵгәык амам. Сталин аԥсуаа дҳацәнымхо дыҟазҭгьы иара ихаан ҳмилаҭ абҕа ҧызҵәашаз абри аҟара рыцҳара ҳақәшәомызт. Аԥсуаа рахгара азҵааразы А.М. Ҷоҷуа игәанаагара аҭоурых ҵабырг иазааигәоуп.[1]

Ҳмилаҭ аҭоурыхтә ԥсҭазаара (СССР ҕәҕәаӡа ишыҟазгьы) ашәарҭа иштагылазгьы, ҳсахьаркыратә литература аԥсы шҭаз, аҧиара ишаҧыз узырбо фактын уи иаҵагылоз ашьаҟьар. Ҵабыргуп, урҭ рацәаѡымызт, аха иҟан. Ишәиу 37-тәи ашықәсқәеи, гитлертә фашизм иарҵысыз аибашьреи, уи ашьҭахьтәи аамҭа уадаѡи ирызхымҿеит ҳмилаҭ рдоуҳатә ԥсымчхара. Самсон Ҷанба, Леонти Лабахәуа, В. Агрба, Мҭы Ақаѡба, А. Касланӡиа реиԥш абаѡхатәра змаз ашәҟәыѡѡцәа ҳлитература иаԥхазаргьы, 30-тәи ашықәсқәа рынҵәамҭазы ицәырҵыз, раԥхьаӡа акәны зшьапы еихызгаз агәырҵҟәыл змаз аѡцәа ҿарацәа (В. Ҷиҷериа, С. Қәычбериа, П. Ануа, К. Хәырцлаа, В. Қапба, С. Ҵабриа, Ш. Ҭориа...) аибашьрахьтә изыхнымхәит. Абригь ҳаҧиара апроцесс ианымԥшыр ауамызт. Аха ҳсахьаркыратә литература аҧиарамѡа ианын, уи абираҟ иаҵагылан амаҵ зуаз зегьы, аԥықәсыларақәа шахҭынхьааузгьы.

Убас ҳлитература ауадаѡрақәа ианырҵагылаз аамҭазы ауп ианцәырҵ, ашьҭахь изѡыдаз махәҭаны иазықалаз Алықьса Лашәриеи, Кәымф Ломиеи. Уи афакт иаҳәон аԥсуа литература аҧиарамѡа ишаныз, иԥызкуаз мчы шықамыз. Ааи, исахьаркшәа иуҳәозар, ҳ-Дырмит ду иҵихыз аӡыхь бзанҵы ҭабара шақәмыз. Ари ахшыѡзцара еиҳагьы иарҵабыргит А. Лашәриеи Кә. Ломиеи инарышьтархны ицәырҵыз аԥсуа шәҟәыѡѡцәа рабиԥараҧа. Убарҭ иреиуоуп Гь. Гәыблиа, Шь. Аҧьынҧьал, А. Аҧьынҧьал, М. Миқаиа, Н. Ҭарԥҳа, В. Анқәаб, Б. Гәыргәлиа, А. Возба, М. Лашәриа, Ҷь. Аҳәба, Н. Кәыҵниа, Р. Ҷьопуа, В. Амаршьан уҳәа иҵегьы. Арҭ ауаа, Аԥсны анҵытҵгьы иадыруа аԥсуа литература иахьа иҵәатәы шьаҟаны иаҵагылоу роуп. Урҭ зегьы рырҧиаратә зыхь ахы ыҵнахит Аԥсны ақырҭуа нацистцәа рхатәымчра аҳра анауаз аамҭазы.

Сыззааиуа, ҳажәлар милаҭ ҳасабала рзинқәа анылаҟәыз, рыҟазаара аншәарҭаз ргәы камыжькәа рлитература амаҵ рурц арҧиарамѡа ианылт, аплеада ҧыц. Убарҭ дырхаҭарнак иашоуп сышәҟәы афырхаҵа хада Платон Хәампа-иԥа Бебиагьы.

Аԥсуа литератураҧы Платон Бебиа данцәырҵ асоциалтә ргылара пафос ҳаракыла ианазышәаҳәоз, Сталин ихаҭара акульт литературатә хаҧсахьаны апоезиаҧгьы, апрозаҧгьы, адраматургиаҧгьы аԥыжәара анамаз аамҭа акәын. Усҟан уи зтематикаҧы иуԥымлоз асовет литература зегьы аҧы шамахамзар дубомызт. Ус иҟан ахаҭара культ иарҧиаз, амчра знаҭаз

[1]Уахәаԥш: Руслан Қапба. Борис Гәыргәлиа, Аԥснытәи аҳәынҭқарратә университет, Аҟәа – 2010.

аепоха џьбара аҟазшьа. Аха убас шакәызгьы, Платон Бебиа (иара иҵанакуа абиԥарагьы налаҵаны ипоезиатә, ипрозатә рҽиамҭақәа рҽы аԥада зыхьӡ сҳәаз аамҭа иркьыкьны азышәаҳәара, уаанӡа еиԥш акәымкәа, еихсыгьхьан иудырыртә еиԥш. Иҟалап, Сталин епоха аҽҳәара шааскьахьаз ԥнуҵҟала ирныруазҭгьы ҷыц аиҵагылара иаҽыз ашәҟәыԥԥцәа ҷарацәа.

Аха уи изаҟаразаалакгьы иаанагомызт асовет поетцәа, ашәҟәыԥԥцәа асовет ԥсҭазаара аҵабыргхаҭа иазышәаҳәомызт, иацәхьаҵны игылан ҳәа. Мап, уи – СССР аԥсы ԥыҭшәааншәа уи аԥсҭазаара асовет шәҟәыԥԥцәа ртематика хадақәаируакын. Амала, 30-тәи, 40-тәи, 50-тәи ашықәсҟәа раан еиԥш иркьыкьны, иԥсабаратәымыз апафос аҵаҵаны азышәаҳәара иаҟәыҵхьан, авульгартә социалогизм иахылҵуаз ауарқь ахыԥсаахьан. Иара абраҟагьы, ҳәарада, ирныԥшуан апоетцәа, ашәҟәыԥԥцәа рырҽиаратә риндивидтә цәаԥа, рстиль рформа иамаз аҷыдарақәа асовет ԥсҭазаара аҵабыргхаҭа исахьаркны рааԥшраҽы. Насгьы аамҭа ԥхьаҟа ицацыԥхьаӡа, мамзаргьы Асовет Еидгыла еиларыжьааншәа, зымчхара ҕәҕәаз акоммунисттә идеологиа аканонқәа еиҳа иԥсыҽхо, уаԥы инапаҽы «иаарыуа» иалагеит, еиҵарсшәа иуҳәозар, ԥасатәи ашықәсҟәа раасҭа акыр «алеишәа» бзиахеит, изнышәақәаз рацәахеит. Усҟанҵаҟьа аӡәгьы дыршьа имамызт, ашьҭахь иааԥшит, адунеи зырхыцхыԥуаз атәыла – СССР аԥьал ааны аҟәаҟәа ишкыдгылахьаз.

Еилкааун, арҭқәа зегьы, амжәадац еиԥш еилаԥаны иҟаз атәыла ду аԥнуҵҟатәи (адәныҟатәи ҳаҟәыцып) аԥсҭазаара иахҭынхьаауаз ҷыц аԥра иалагаз аҵаԥы ҷкәын Платон Бебиа ишизымдыруаз, аилкаа нагӡаны ишимамыз. Уи насыԥны аԥсабара инаҭаз абаԥхатәра икәша-мыкәшатәи аԥсҭазаара обиектс иҟанаҵеит, ихәыцрақәеи ицәалашәарақәеи дырҽыхартә еиԥш. Ихадараз апоезиатә нцәахәы ашәахәақәа иқәнарԥхеит. «Апоезиа иарҽыхоит, иҳаранакуеит, иагьарҟәымшәышәуеит, иагьарԥьбароит ауаԥытәыԥса зда дхәарҭам ицәанырра ԥшьақәа. Убри аҟнытә иаахҵәаны исҳәарц сылшоит асахьаркыратә литератураҽы апоет зегь раԥхьа игылоу, ирыцку аҙә иоуп ҳәа. Избан акәзар, апоезиа ҳара иҳадаҳкылоит афилософиатә хшыԥзцара иаҵоу, излеибарку анаԥсангьы, ҳдоуҳатә ԥсҭазаара аҵкарқәа зегьы ирылаҳәаны», – ҳәа иԥуеит академик Д.Е. Лихачов.

Абас ажәа сахьарк асфераҽы зегьы ирыцкуп ҳәа иԥхьаӡоу апоезиа ахьыҵәцарахь Платон Бебиа раԥхьаӡатәи ишьаҽа анеихигаз зынӡа дқәыпшӡан. Абар уи азы ихаҭа ииԥуа: «Жәохә шыкәса схыҵуан сара апоезиаҟны сымч-сылша анԥысшәоз. Аапын шьыжьы ссирк азы, ҳашҭа агәҭа иҭагылоу, Кәрыжәаа ирыкәлоу храҵла ду самҵатәаны, уи ақәцә иалатәаны, мрагыларахь аҽы рханы зымҵәыжәԥа ԥшӡақәа, еинҟьо ашәа

еихызҳәаалоз аԥсаа рацәа сахьырзыӡырԥуаз иит сара раԥхьаӡатәи сажәеинраала хәыҷы «Аапын»[1] – ҳәа.

Иҵабыргыҵаҟьаны ԥ-куплетк иҟоу абри ажәеинраала хәыҷы ала ауп Платон Бебиа апоезиаҽ ишьаҽа злеихигаз. Уи, ишырҳәо еиԥш, мышьҭа бзиала апоет қәыпш ипоезиа ашҭа иҭалеит. Уи ашьҭахь адунеи рбеит уҳәар алшоит игәылтәаа-гәылтәааны иҟоу ԥшь-томк апоезиатә рҽиамҭақәа – ҳлитература аҭоурых аҽы ихҭыс дуны иҟалаз! Уааӡагьы ҳәарада, цәаныррақәак изцәыртӡаргьы, цәаҳәақәак иԥызаргьы ҟалоит, аха уи ҳара иҳаздыруам, илабҽабатә фактны иаабаз ажәеинраала «Аапын» ауп. Абраҟа ахы ыҵнахит ипоезиатә зыхь:

Аиқәпараҟны иаҵахан,
Аӡын хьагәгәа ицеит.
Аапынгьы фырхаҵахан,
Анап зегьы ирыхьӡеит.

Унхьаԥшны уааԥшааншәа,
Ашәҭ иахылҵт афԥы
Иахьак зынӡа шааншәа,
Дгылеит анхаԥы.[2] (ад. 30).

Араҟа апоет қәыпш рсахьа ҭихт аӡын хьагәгәеи ацареи аапын фырхаҵа аиааира агареи зынӡа имарианы, аха иҟалаз аԥсабара ацәырҵра ухаҽы инхартә еиԥш, насгьы ажәеинраала еиҳагьы иарҕәгәоит абри аамҭаеиҵасраҽы анхаԥы добиект хаданы дахьцәырго. Ҳәарас иаҭахузеи, ԥышәа змамыз, автор изын имариамызт ԥ-куплетк иҵагӡаны еилыхха иҟоу ахшыԥзцарақәа аӡыни аапыни реилыҵреи, аапын аиааира агареи, анхаԥы шааншәа игылареи, поезиатә хаҽсахьақәан раарԥшра.

Платон Бебиа апоезиаҽ раԥхьаӡа ишьаҽа анеихига инаркны иаразнак иаагәоуҭартә еиԥш иубоит, атема ҟәазқәа ракәымкәа (уи нас), зынӡа изааигәаз, икәша-мыкәша иҟаз, дызлагылаз, ибла зыхьӡоз, ицәа-ижьы ианыруаз ракәын иажәеинраалақәа хыҵхырҵас ирымаз, иуҳәозар хәыҷы-хәыҷла идунеихәаԥшреи идырреи ирышьаршәалан ԥсҭазаарала ирҵабыргу апоезиа ду ахь амԥа дшанылаз. Ари жәаҳәарада, ишқәыпшызгьы абаԥхатәра иаша ишазҳәаз ԥашьомызт.

[1]Платон Бебиа. Иԥымҭақәа, актәи атом. Аԥҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа. Аҟәа – 2010, ад. 15.
[2]Абри нахыс иаазгоит ажәеинраалақәа Платон Бебиа иԥымҭақәа актәи атом. Аҟәа, 2010 ш. иҭыҵыз аҟнытә.

Аҩада исҳәаз ахшыҩцак азы ҷырԥштәыс иҟауҵар ауеит ажәеинраала «Араҟәыбара». Уигьы ҩ-куплетк роуп иҟоу:

Инхьыдхәауа ара-махәқәа,
Убас ақьра иаҷуп…
Араҵлагь уаҳа аламкәа,
Анхаҩы изыԥшуп.

Ус, ирыԥхьгьы лалеиҟьоит,
Акакан ҷыҩры ицоит.
Ақәарашаҩ еиԥш илалапҟоит,
Ахьеиԥш икаԥсоит. (ад. 26)

Ари аҩымҵа хәыҷ «Ҳашҵа агәҵа иҵагылоу, Кәрыжәаа ирықәлоу ҳраҵла ду» ҳәа, апоет дызҷу анырҟәыбоз иазкызар ауеит, мамзар даҷеа раҵлак. Уи акәым, араҟа ихадароу, уи зынӡа даҷеакуп. Апоет аконкреттә тема иалихит азеиԥштәра зуа, игәылыршәаны иҟаҵоу ажәеинраала, иаҳзырбо араҟәыбара апроцесс исахьаркны. Уи араҵла ззымдыруа араҟәыбара зымбац изҵыхуам, изыҟаҵом абарҵ реиԥш иҟоу аметафоратә сахьақәа: «инхьыдхәауа ара-махәқәа… ақьра иаҷу «Акакан ҷыҩры ицоит» «Ақәаршаҩы еиԥш иаалапҟоит», «ахьеиԥш икаԥсоит».

Ақыҵаҷ ииз, иааӡаз, апоет иоуп ас еиԥш иҟоу асахьақәа збо, рҵыхрагьы зылшо.

Платон Бебиа аҩада сзыхцәажәаз иажәеинраалақәа аҩбагьы аԥиҵеит 1951 шықәсазы, иара ишиҳәаз еиԥш, жәохә шықәса анихыҵуаз аамҵазы. Усҟан иԥхашьа-ԥхаҵо ицәырҵыз ибаҩхатәра шқәыԥшызгьы идунеихәаԥшра иабон, еиликаауан, ицәа иануруан апоезиатә хаҷсахьақәа аԥсҭазаара аҵабыргхаҵа иауаршәаны. Ҵабыргуп, ԥшь-томк апоезиатә ҩымҵақәа зырҷиаз абаҩхатәра инаӡа-ааӡан агәылҵәаара аҟынӡа кыр бжьан. Уи иаҵахын анапҟазара, аԥышәа, аамҵа, аҵарадырра, анаԥш-аапшра, аҟазаҵәа дуқәа ртрадициа адырра уҳәа иреиԥшқәаз жәпакы.

Аха урҭқәа – апоет инапҟазара ҳәаақәызҵо «амаӡақәа» Платон Бебиа рацәак дышрыдымхалоз, амарҵеира ақәра лассы дышҵысыз имҩашьо ибоит уи ипоезиатә рҷиамҵақәа (арахь ирхуԥхьаӡалар ауеит ипрозатә ҩымҵақәагьы) хроникатәла еишьҭаргылан ирыԥхьаз, зылаԥш иҵызгаз ауаҩы. Аԥхьаҩ гәыраз, аҩада исҳәаз ахшыҩзцара арҵабыргразы, аушәақә иҳәоу жәеизадамхарц азын ууаи, уаргьы саргьы ҳалаԥш иҵаҳгап Платон Бебиа ипоезиатә рҷиамҵақәа период-периодла еихшаны, даҷеакала иуҳәозар, поет ҟазак иаҳасабала, еизҳа-зыгьара лабҷаба еицаабартә еиԥш, фактла, ҷырԥштәыла ирҵабыргны.

Абраҟа иацсыҵоит даҷеакгьы. Аҩадагь ҵьара иазгәасҵахьеит, Платон Бебиа итомқәа иргәылоу аҩымҵақәа (ипоезиаз, ипрозаз, ипублицистиказ, иеиҵеигақәаз) дара уажәы изну атомқәа рҷы иааӡа досу анҵыҵыз, изныла ашәҟәқәа рыҟнытә арахь ишцәалаз атомқәа рахь иауаах. Урҭ акыр ирҷеит, анапы иҵигеит, ажәакала, шьардаӡа еигьитәит рхаҵабзиара. Саргьы абарҵ аҩымҵақәа рҷоуп ҭцааҩык, критикк иаҳасабала аус ахьсымоу. Уааӡатәиқәа – ирҷеиааӡа ишыҟаз срылалом, уи, акы, уи салагар хара сагоит, ҩбагьы, ҭцааҩык иаҳасабала, ус еиԥш иҟоу арҷеирақәа рацәак срықәшаҳаҵым, избанзар, апоет, мамзаргьы апрозаик, еизҳа-зыгьара амҩа арӡуеит, иаҳҳәап, данқәыԥшыз иапиҵаз аҩымҵа иагу ыҟазаргьы, ус иааныжьзар еиҳа еигьуп, иаҳа аиаша аҵабырг иазааигәоуп. Уи данҵәы, данҟаза духа, ҳәарас иаҵахузеи, ихәыцшьа аҷарҵбаауеит, идунеихәаԥшышьа даҷеа философиатә хшыҩзцарақәак аанахәоит. Ихԥахаз, данқәыԥшызтәи игхақәа, илаԥшҳәаа изыҵамӡаз, апоезиатә хәыцрақәа, апоезиатә хаҷсахьақәа хаирҵәаар илшоит иҷкәынратә, иԥышәаратә шықәсқәа раан иапиҵаз иҩымҵақәа, рыриашарала акәымкәа усҟан иҵәымҵаз иапиҵо аҩымҵа ҷыцқәа рыла.

Еиҵасҳәоит, усҟан ауп ари апоет (апрозаикгьы иакәзааит) ирҷиаратә еизҳа-зыгьара аԥхьаҩ дацәымҩашьо ианибо.

Ари аҩада исҳәаз ахшыҩцак схы иауҵысҳәаах, алитератураҵцаараҷы идыруижьҭеи кырӡа ҵуеит…

Иага ус акәзаргьы, аҩымҵақәа реиҵаҵыжьраан иррыхҵынхьаауа ҷыц рҷеирақәа зынӡаҵәкьа мап ацәызкуа среиуам, уи ишаҵаху здыруеит еиҳарак абызшәа ацқьара аганахь ала. Араҟа, ҳәарада, еснагь еиларшәшәалатәуп, аха уааӡа аԥхьаҩ иидыруа асиужет иаԥырхагамхо. Ааи, аԥцамҵа асиужет иаԥырхагамхо ицаларуп арҷеиратә процесс.

Аԥхьаҩ гәыраз, ҳаԥхьа ишьҭоуп иҵцаатәны Платон Бебиа заатәи ипоезиатә рҷиамҵақәа. Урҭ ҷыдала ирзааҵгылатәуп, избанзар, акы, ҳпоет заатәи ипоезиатә ԥцамҵақәа анализ рзымукәа, иргәыло агәаҕь бзиа ҳагәылаԥшны имбакәа иҳанмыркәа, инагӡан ҳхаҷы иаҳзаагом, уи аҟазара ақәцәахь дхазгалаз ипоезиатә рҷиамҵақәа злеибарку рдоуҳатә ԥсымчхара. Урҭ Платон Бебиа иапиҵеит иҵаҩратә, истудентратә шықәсқәа раан. Ҩбагьы, аҩада зыӡбахә сҳәаз ашықәсқәа раан ииҩыз, иикьыԥхьыз ипоезиатә рҷиамҵақәа рҷы длабҷабаны дааԥшит ихатәроу, змилаҵ литературазы кыр иаԥсаны иҩагылаз, насгьы аԥхьаҩ иаразнак зҷлымҳара ззиуз, ма зҩымҵақәа ирхылҵуаз аԥхара згәы аҟны инеиз апоет. Ари афакт кыр аҵанакуеит апоет қәыԥш асахьаркыратә ажәа адунеи ссир аҷы ихы дақәгәыҕуа даԥшәыманы аҟалараҷы. Ихԥахаз, иагьхадароу Платон Бебиа поетк иаҳасабала, иҩышьа цәаҩа заатәи ипоезиаҷы ишьақәгылеит набыцрак амамкәа. Уи апоетикатә напҟазара иатәышьҭроу, аритм, арифм, атема алхра, ажәеинраала асиужет аҟаҵара, аиҷырԥшрақәа, аепитетқәа

рхархәара, зегьы ирыцку апоезиатә хаҿсахьақәа рагәыласара уҳәа иреиԥшқәоу рҿы, шамахаҳак акәымзар, ишәхьоу, иҭышәынтәалахьоу поетны даақәгылеит, аԥхьаҩцәа деицгәарҭартә еиԥш.

Еилкааун, Платон Бебиа заатәи ипоезиаҿы ишьҭикааз ацәаҩа, аформа, астиль иҭәымҭа ахь днеиуа даналага нахыс еиҳагьы поетк, ҟазак иаҳасабала, днаҳа-ааҳахоит, дхатәрахеит.

Аҩада исҳәаз ахшыҩзцарақәа дырҭабыргразы, уажәы акритикатә лаԥшҳәаа иҭаагап зыҳбахә ҳамоу ҳашәҟәы афырхаҵа хада заатәи ипоезиа. Усҟан иаабоит Платон Бебиа заатәи, мамзаргьы иҵаратә шықәсҟәа раангьы иаԥиҵаз иажәеинраалақәагьы заҟа рыҩаҳара ҳаракыз, насгьы урҭ шракәу изыбзоуроу анаҩстәи аԥсуа поезиаҿы ишедевруп ҳәа ззуҳәаша аҩымҭақәа рцәырҵра, ажәакала, поет хатәраны, поет ҟазаны иҟалара, ишьақәгылара.

Платон Бебиа заатәи ипоезиа аамҭас иаҵанакуеит 1951 шықәса инаркны 1961 шықәсаҳа, даҽакала иуҳәозар, жәашықәса қәрас иамоуп. Иара убригь, аматериал маҷзаргьы, ҩ-периодкны иушар алшоит. Актәи апериод 1951 шықәса инаркны (аҩра даналага, еиҳа ииашаны иуҳәозар, иажәеинраалақәа акьыԥхь анырба) 1953 шықәса Сталини Бериеи рдунеи иананыҳаа аҟынҳа. Ииашоуп, актәи апериод (1951–1953) иаҵанакуа ажәеинраалақәа (аҩада сзыхцәажәахьоугьы убрахь инарылаҵаны) хыԥхьаҳарала имаҷуп, аха фактк аҳасабала, ухаҿы ииаумгар ауам. Аҩбатәи апериод атәы ҳҳәозар, уи ҳәарада, аматериалқәа (ажәеинраалақәа) рыла ибеиоуп, иҟоуп уаҩы дзыхцәажәаша, иаҳзырбо апоет заатәи илирика иахҵынхьааз, изнысыз амҩа, ахаҿра.

Апоет қәыԥш, макьанагь абжьаратәи школ иалымгац, зынаԥш-ааԥш амҽехак ҭбаам, насгьы зхатәы бызшәала аҵара иаҟәыху, аха амилаҵ иамоу ахьаақәа инагҳаны изныруа, лабҿаба избо ихәыцрақәа ирыдиҳәалоит ашәҟәқәа. Урҭ рыда ауаҩы ԥхьаҟа дышзымцо, дырра шимоуа инырхьеит ргәыблрагьы икхьеит апоет қәыԥш. Ашәҟәқәа ачех хәыцҩы, апедагогика ашьаҭаркҩы Иан Амос Коменски «Книги – это инструмент наслаждения мудрости» – ҳәа, ззиҳәоз уи ддырҿыхахьеит, ддыртҟәахьеит, амҩа иаша дықәызҭо дара шракәу агәра инагҳаны игахьеит азоуп абас зиҩуа:

Мҩаныфала убас сеибырҭоит,
Сгәы ҟаҵо убас ихыхәхәа.
Шаҟа сырҭеи, ҩаԥхьа исырҭоит,
Сзызгәыку ашәҟәқәа.

Апоет иажәақәа ираҳаны, еилацаланы иҟаҵоуп. Ииашоуп, араҟа философиа дук ыҟаҳам, аха ауаҩы идоуҳатә ԥсҭазаараҿы ашәҟәы заҟа аҵанакуа заманала иаарԥшуп, насгьы иаԥхьо зегьы иаҳзеиԥшны, ҳара ҳзы иҳәоушәаҵәҟьа иаҳныруеит.

Аҧкәынреи, агәашьамхи, ԥхьаҟатәи агәыгракәеи ртәоуп иаҳәо ҩ-куплетк иҟоу алирикатә жәеинраала хәыҷ «Жәаа шықәса сырҭагылоуп». Жәаа шықәса ирҭагылоу апоет қәыԥш, мамзаргьы алирикатә фырхаҵа еиликаауеит аԥсҭазаараҿы илшаша иҵоуроу аусҟәа шырацәоу, насгьы ихаҭагьы дышрызхиоу, игәрагарагьы амоуп хаҳара злоу уск шааникыло. Аҧкәынра иацуп ԥхьаҟатәи агәыгракәа. Ишдыру еиԥш, аԥсҭазаараҿ агәыгракәа феноменуп.

Апоет «аамҭа хьҩежь сагәылагылоуп, сыгәгьы ҭыԥраауеит» ҳәа – баша метафорла иҳәом. Уи иныруеит дызну асовет аамҭа иамоу абзиарақәа, насгьы ԥхьаҟа илшарақәа шазнарҳауагьы агәра игоит. Ус иагьыҟалеит иара. Асовет мчра ами иҩызцәа зегьы реиԥш, еиҳау аҵареиурҭа далзыргаз, Москва алитературатә институт аҿы аҵара иҵартә еиԥш алшара изҭаз, ишәҟәқәа уаҟа иҭытҵыртә иҟазҵаз. Амала, шьоукы-шьоукы апоетцәа, еиҳарак абиԥара еиҳабацәа иреиуоу реиԥш иаҩцаны, ҵәҩанҵәы ихагалан дазышәаҳәом, аҽынкыларыла иман. Иара убас СССР анеилдырбгагьы, «адемократиа» агәы иахәоит ҳәа аҵәы ахьшьны дахцәажәом. Ус ҟазҵақәогьы ауҟахым.

Апоет қәыԥш заатәи илирикаҿы ашәа ззиҳәо, зсахьа ҭихуа, иблала иибо, гәыла ԥсыла иныруа ауп. Академик Хәыхәыт Бҕажәба зынҳа ииашаны ишазгәеиҵо еиԥш, Платон Бебиа «имоуп бзиа иибо адгьыл ҿацә, ихәыҷреи иқәыԥшреи знибаало асахьақәа, изгәакьоу апеизаж уи иагәылҵуа ашьҭыбжьқәагьы»[1]

Апоетцәа зегьы реиԥш, Платон Бебиагьы изгәакьоу идгьыл – дахьиз, дахьааҳаз Кәтол зегьы раԥхьаҳагьы ипоезиа ахыҵхырҭа акәны иубоит, нас, ҳәарас иаҭахузеи, иԥсадгьыл Аԥсны ҟьаҟьа дуззаа агәеисыбжь ҭкар рацәала иамҽеханакуеит арҿиаратә пафос аҵаны.

Апоет ҿа иҭахуп бла ҭарыла икәша-мыкәшатәи аԥсҭазаара зҽеиҵазкуа, ԥхьаҟа ицо игәаҵа иҭытҵуа ашәақәа иибо азикларц, аха ишәа, иза, иԥхоу цәаныррала, ирҟәымшәышәны, апоезиатә хаҿсахьақәа агәылубаартә, уархәыцыртә еиԥш. Ас еиԥш иҟоу агәҭакы ҿыц аҩра иалагаз дарбанызаалак изгьы имариам. Уи иаҭахуп арҿиаратә аԥышәеи поезиатә хаҿсахьала ахәыцреи Платон Бебиа 1953 шықәсазы иаԥиҵаз ажәеинраала «Ацәқәырпақәа» уанаԥхьалак имҩашьо иааԥшуеит апоет қәыԥш инапҟазара жәеинраала ҿыцк иҩыцыԥхьаҳа, аизҳа-зыгьара ишаҿыз. Ари, сара стәала, Платон Бебиа ибаҩхатәра ахаҭашьатә ҟазшьақәа ируакуп.

[1] Х.С. Бҕажәба. Платон Бебиа ипоезиа аҷыдарақәак, ашәҟәҭыжьырҭа «Алашара, Аҟәа – 2003, ад. 13.

Автор иҩымҭа «Ацәқәырпақәа» рҿы иихәарц ииҭаху еилкааун еиҭасыз аамҭа (иааҳтны ахьӡ имҳәазаргьы Асовет мчра ауп араҟа зыӡбахә имоу) иабзоураны, ууанӡа Асовет мчра шьақәгылаанӡа, ишырҳәо еиԥш, хымҳацьымшьа ицоз, уимоу, зны-зынлагьы аԥхасҭа ҟазҭоз аргаш, рҳәынҷеит ауаа рынхамҩаҿы, рыбзиабараҿы рхы иадырхәо иҟарҵеит. Автор иҩымҭа абар ишыхиркәшо:

Ҳа ҳҿы иалшозеи аҕәра ҿами,
Иалаз алызх аамҭа ҿами,
Ҳажәлар фырхацәа рмахәҿами,
Иԥышәоу зегь рзы.

Ажәеинраала темала аҵакгьы бзиоуп, ҳажәлар асовет аамҭазтәи рырҿиаратә (рыбзазара иаҵанакуа) усура аанарԥшуеит. Уи шхадароугьы аԥхьаҩ ибоит ажәеинраалаҿ аметафоратә хаҿсахьақәа автор заҟа ҟазарыла ихы иаирхәо. Урҭ аиҿырԥшрақәа аԥсы рхарҵоит, исахьадыркуеит. Абар акык-ҩбак: «Ахра иалкьан иаанымҿасуа, хагәха атыша наҟ инҭасуа», «Ахаҳәқәа ирхыҿеа, ибылгьа-былгьо, аҵла иагәыдло, иҵх ирбылгьо», уҳәа убас иҵегьы.

Арҭ асахьақәа ацәқәырпақәа рыԥсабаратә ҟазшьақәа, рлеишәацәгьарақәа ҳдырбоит, иҭырхуеит, аха убас шакәугьы ауаҩы инапаҿы иҭаслымхоит, иматҵ руа иҟаиҵоит.

Аҩымҭа «Ацәқәырпақәа» апоезиатә цәа аҟәнышьшьы иҟарҵоит автор иазылихыз аформагьы. Уи куплет-цыԥхьаӡа хҧа-хҧа цәаҳәа ррифмақәа еиҿырхасырҵоуп, еизааигәаӡаны акаҩ бжьы рхылҵуеит, иаҳҳәап, «ибылгьа-былгьо», «иҵх ирбылгьо», «агыг-цәа ргыла», «уи митәыла», «ҿырххыла» зҳәаз еиԥш.

Акуплет хзыркәшо аԥшьбатәи ацәаҳәа акәзар, уигь ҩажәак, ма хажәак рыла ишьақәгылоит, даҽеакала иуҳәозар егьырҭ раасҭа ацәаҳәақәа кьаҿуп. Иаагап ҿырԥштәқәак: «Ҽышәала иарбгон», «ақыҭақәа еимнадон», «дыҟан ҳара ҳҿы», «хәарҵоуп ҳара ҳзы» уҳәа убас иҵегьы. Ажәеинраала иамоу арифма цҳафырқәа, каҩқәа рнаҩсангьы, иара апоезиа аҵазҵо, амелодиа зырхаауа афактқәа, ируакуп аритм – ажәақәа ацәаҳәақәа рҿы рыртәара, еиҟара-еизшәа рышьақәыргылара заҟа апоезиатә канонқәа ирықәшәо иҟаиҵаз. Иара убри ацәаҩа ауп ажәеинраала жәеинраалазтәуа.

Ҳәарас иаҭахузеи Платон Бебиа ипоезиатә рҿиамҭақәа, нас урҭ ирымоу рхатә ҷыдарақәа аԥхьаҟа – иахьаҭыҵу саннеилак – иҵегьы инарҵбааны сырзаатгылоит, аха араҟа сналсшәа исзырхәаз убри ауп: апоет қәыԥш аԥышәа шимамызгьы (еиҭасҳәоит, усҟан абжьаратә школгьы далымгацызт ҵарадырралагьы инагӡаны имҵацызт ажәеинраала аиҿартәышьа апринципқәа), ибаҩхатәра аҧсабара инаҭаз ииашаны иҵанаҳәоит (даҽеакала уаҳа ҳәашьа амам) ажәеинраала шыҩтәыз, ишаԥҵатәыз. Ус шакәу ҳнарбоит хыхь сзыхцәажәааз «Ацәқәырпақәа» рыдагьы, уи заатәи илирикаҿтәи иажәеинраалақәа рҿы. Сара ԥхьаҩык, ҵцааҩык иаҳасабала, Платон Бебиа ипоезиатә рҿиамҭақәа рформа, реиҿартәышьа, рстиль, ирифмақәа рылахҿыхра, ркаҩра, иритм аҭышәынтәалара, ицәаҳәақәа рҟны ацырақәа реиҟарара уҳәа иреиԥшқәоу апоезиатә канонқәа рҿы заатәи илирикатә ԥҵамҭақәа рҿы дҭышәынҵәалахьан уҳәартә иҟоуп.

Машәыршақә акәымзаргь ҟаларын, уи ашкол аҿы аҵара ицызҵоз иҩызцәа Борис Гәыргәлиа дназлаз ихлафуа акәзаргьы ҳара ҳ-Пушкин ҳәа изишьҭаз – Пушкини Бебиеи заҟа рыбжьаз шырдыруазгьы. Уи зыхҟьоз афакт ыҟан. Платон Бебиа Тамшьтәи ашкол аҿы ҳанҭаз иажәеинраалақәа данаҳзаԥхьалак, мыцхәы иаҳгәаԥхон, еихышәшәа ицон. Схаҭагьы иахьагьы исгәалашәоит ҽенак уи дзыԥхьаз абзиабабара иазкыз ажәеинраала (поемазаргь ҟаларын) аҟнытә абарҭ ацәаҳәақәа: «Зҩымҭа саԥхьо ахыԥша, иҵнажьуеит аҩбатәи аҟәша», «Ҳаҩуеит, ҳаҩуеит ашҭа ҳҵоуп, зны исаԥысуеит, зны ҳаиҵоуп» ҳәа, убас заҟа ыҟоузеи исгәалашәо.

Абри азы акәын усҟан ҳҩыза Платон Бебиа, «ҳ-Пушкин» ҳәа зизаҳҳәоз.

Аԥхьаҩ гәыраз, аҩада исҳәааз Платон Бебиа ипоезиа аформазы, иажәеинраала аиҿартәышьа апринцип азы изаҟаразаалак категориатә формала иаанагом уи заатәи ипоезиатә рҿиамҭақәа рҿы ишьҭикааз ацәаҩа уаҳа дынхымшәаӡакәа раԥхьаӡа илихыз аҵыруа инҭаршәны дцоит ҳәа. Мап. Сара сызҿу ажәеинраала еиҿартәышьа аформа мацара ауп. Араҟа уи иҵоит апоезиа амаӡақәа, урҭ рхархәашьа, еиуеиԥшым астиль, ацәаҩа рыла азнеишьа. Егьирахь, еилкааун 50 шықәса инареиҳаны аԥсуа поезиатә мхурсҭа иҭахандеиуа апоет иҩымҭақәа рҿы ирыҵаиҵо афилософиатә идеиақәа заҟа хкы рыла рҽеиҭаркуа, рыҽедырҭбаауа, итематика ҵкар рацәала ишеилалоу, ишеилыҵуа, асиужетқәа, амотивқәа заҟа дрыцклаԥшуа, еиҳарак еипикатә ҩымҭақәа рҿы, насгьы зегьы раҵкысгьы ихадароу аԥсуа литература ҳазнутәи аамҭазы иалаларц иаҭаху, ажәлар рҭоурыхтә лахьынҵа атәы зҳәоу.

Абарҭ реиԥш иҟоу азҵаарақәа рҿы, жәаҳәарада, Платон Бебиа ирҿиаратә напҟазара есааирагьы иазирҳауеит, ҳаракырак аҟнытә даҽеа ҳаракырак ахь дхалоит. Ари ашәҟәыҩцәа ҟазацәа зегьы қьабзс ирымоу акоуп. Платон Бебиагьы ус еиԥш иҟоу арҿиаратә цәаҩа ауицәтәымху.

Платон Бебиа заатәи ипоезиаҿы, аҩада ишазгәасҵахьоу еиԥш, иубоит асиужет змоу, аконкрет темақәа ирызку ажәеинраалақәа, насгьы урҭ уахьымгәыӷзо аганахьала ихзыркәшо ахшыҩзцарақәа зҵо. Убас иҟоу

жәеинраалақәоуп, «Акәара рҕычит», «Ажьҭаара аҽы», «Дҕамшь», «Аԥсуа шәақь», «Аҕба Абхазиа», «Мышәқьар», «Ала», «Ерцахә», «Тҟәарчалтәи ашьхақәа», «Аҟәа абаа аԥҽыхақәа».

«Акәара рҕычит» акәзар, асовет епоха иаскьаҳәымҭаны ианыҟаз ишаԥыз еиԥш,асахьаркыратә ҳәымҭақәа рҽы ирныԥшлар акәын еиуеиԥшым аформақәа, (аметодқәа ҳәа рзуҳәаргьы алшоит) рыла асоциалисттә уааҩәларра аргыараҽы ицо аиҭакрақәа, асовет уаа ирымоу аихьӡарақәа. Ииашоуп, уажәы ҳзыхцәажәо ажәеинраалаҽы ус еиԥш иҟоу , имҳаԥысуа апроцесс ажәеизадала ани ас иҟоуп, егьи ас иҟалеит ҳәа авторцәақәак иаахтны, насгьы инамыцхәӡаны ишырыҳуа, ишаадырԥшуа еиԥш акәымкәа, аԥхьаҳ аинтерес икыртә, даднаԥхьалартә иҟаиҵоит акәара зҕьычыз еилкаара. Раԥхьа избаз акәу-кәуҳәа ибжьы геит: «Шәанаԥьалбеит, амитә ҳахьит, ҳкәара рҕьычит, ҳкәара ргеит?!» ҳәа.. Нас ақыҭа зегьы дәықәлеит еибарҳәага ркәара зықәшәаз арыцҳара еилыркаарц. Аԥсыӡқәагьы шәарҭахеит, ргәышҵа ажәҳан иадырбон, аҟәара ҿажәкит, аԥаҳқәа шабеит. Аха апоет иҳымҭа злахиркәшаз акуплет ала илшеит иҟалаҵәҟьаз аарԥшра:

Нахьхьи рыцхыраара иаҳәозшәа,
Насгьы инеиҵых уи абжьы:
«Уа-а, ара иҟоуп!» – аҳәозшәа,
Инапҟьон аԓьықәреи абҕьы.

Аԓьықәреи аӡы аҵарҵарц (аарҳара ыҟазар акәхарын) акәзаарын акәара уахынла изырҕьычыз. Ажәеинраала еиқәызҳәало ахшыҳзцара иалшеит аԥхьаҳ дархәыцыртә аҟаҵара, насгьы иунарбоит (аусура апроцесс атәы зынӡа ицәырымгаӡакәа) анхацәа шыхандеиуа, аҽеаҳра беиа аарыхразы ишықәпо, уимоу, дара рымч зықәхо атехника рхы ишадырхәо уҳәа убас иҵегьы.

Дубап ԥхьаҳыкгьы игәаланаршәар баакк рыбганы баак зыргылоз ҳәа ажәлар ирҳәо ажәаԥҟа. Убри аҟнытә дазҵаар ауеит избан аԓьықәреи аӡы аҵарҵарц, адгьыл дырԥсаҳәарц азын акәара мҳахыргеит, даҽа царҭак арҭеит, аха акәара ахаҵа иамаз аԥсҭазаара аҽеаԥсахит, аԥсыӡқәа ҿажәкуеит, акәара шабоит ҳәа. Ари азҵаарагьы ганкахьалагьы уахәаԥшуазар ахатә логика амоуп, зынӡа иҵаҵгәыдаӡам. Уи, сгәанала, авторгьы дазымхәыцыр ауамызт. Аха апоет аҳада зыӡбахә ҳҳәаз аԥхьаҳ иаасҵа иаҳа инахараны дхәыцит. Акы, уи иаҳирбо асахьақәа: амра агылара, иаҟьо араӡын, ахьы, арбаҕьгьы акиҳәа аҿытра, арахә адәахьы, ацәа иалҵны рцара, акәара аҵабара – аҕьычра, аԥсыӡқәа рҿажәкра, аҟәараш ашабара, аԥаҳ цәышқәа реиҟәыжәжәара, ауаа аԓьԓьаҳәа реилалара, акәара аҟамзаара аԓьшьара

уҳәа убас абарҵқәа зегьы ипоезиатә хаҿсахьақәан иҟаҵоуп. Урҭ рыда ажәеинраала зыҟаломызт. Ҳбагьы, аԥхьаҳ игәынкыланы данаԥхьалак ԓьабаада еиликаауеит, ари – акәара аҕьычра шаамҵалатәу, аԓьықәреи аӡы аҵаҵаны иаанрыжьуам, адгьыл аныҵсаалак, дырҳегьых аҵып ахь идырхынҳәуеит. Арҭқәа зегьы ажәеинраалаҿ апоет изҳәомызт, иара шыҟаҵоу ишеиҿартәу ала ус закәу имҳашьо иубоит. Уи ауп асахьаркыратә ҳымҭагьы цәаҳас иамоу.

Аԥсны ашьхақәа раҳ Ерцахә ԥагьа дарбан аԥсыуа поету уи ашәа азызымҳәац! Уи аԥсуа поезиа атематика агәҵа иалоуп. Иаҳгәалаҳаршәап аӡәык-ҳыԓьак рпоезиатә цәаҳәа ссирқәа: «Ашьхақәа ран Ерцахә шкәакәа насыԥ бзиа амоуп, инаԥшуеит, аҵынчра ырӡны, имыцәаӡакәа алымҳа кыдҵаны иҙырҳуеит» – апоема «Шьаризан», «Шьардак мырҵы инахыԥшт иубауа Ерцахә ахра акаҵәара икәалыкәаԓьо, ишеишеиуа ашарԥиаҵә алашара» – апоема «Даур» – Леуарса Кәыҵниа. «Ерцахә» ашла зны иҽырбошәа аԥацәа рзыҳәа агәы былуа, ашьал шкәакәа ахарԥошәа, акьатрацә нарылга игылоуп уа» ажәеинраала «Аԥснытәи ашьхақәа» – Қьаазым Агәмаа. «Абан, саԥхьа ҟәаԥа-ҿаԥа, тлаз иаҵәала ихиоуп. Ерцахә заҵәык, тәыҳа-еимҿаԥа, ԥҵала аҿы ҭаҳәҳәоуп» ажәеинраала «Амҳан» – Баграт Шьынқәба. Убас заҟа цәаҳәа ссирқәа ҳпоетцәа иаԥырҵаз уԥылоузеи! Иара убас ҳашьхақәа раҳ, реибаркыракәа зегьы ирылыҳәҳәо, Ерцахә «акульт» ҳпоезиаҿы мацара акәӡам, ҳапрозаҿгьы иҟоуп.

Ҳәарас иаҭахузеи, Платон Бебиа заатәи ипоезиаҿгьы ианымԥшыр залшомызт зкульт ыҟоу ҳашьхақәа раҳ Ерцахә ахаҿсахьа, конкретлагьы зеԥшлагьы, амала Аԥсны аԥсабара иаласаны. Ииашоуп, аԥсуа поетцәа Ерцахә асахьа ҭырхуеит еиуеиԥшым аганқәеи, еиуеиԥшым атемақәеи ирыдҳәаланы, иара убасҵәҟьа зхала иҟоу поезиатә хаҿсахьангьы Платон Бебиа иажәеинраала 1955 шықәсазы ииҳыз «Ерцахә» атәы ҳҳәозар, акырӡа аоригиналра аҵаны, ианаало ахатә сиужет аҭаны иҟаиҵоит, насгьы ажәлар рҳәамҵагьы ихы иархәааны (ианду изеиҭалҳәо ажәабжь ала). Ари аелемент аҳымҭа аҵакы арҵаулоит, иарԥшӡоит. Уи 24 цәаҳәа иреиҳам ажәеинраала х-ҵакык, х-хырхарҵак аманы ишьақәгылоуп. Акы, Ерцахә ахаҭа асахьа аарԥшра:

Шәышықәсала, иқәсны иҵала,
Арҳашқәа зҿаҽео цәқәырԥала,
Ерцахә иҵаҳәҳәоу ԥҵа ҟәашла
Ерцахә, адгьыл иақәлоу ашла,
Аԥснытәи ашьхақәа ирабу,
Аԥхьарца иԥымҵәо зашәа ану!..

Ари еиҧьны метафола асахьа ҭыхра мариам апоет қәыпҧш иакәым акыр дышәхьазаргьы. Аҩбатәи ианду лажәабжь ажәлар рҳәамҭа аҟнытә иаауа, иаагап, уаҟа ақәцәаҿ аҧба апҵеыха шықәу, амра шагымхац, аха асы шымʒыҭуа, ажә дхалар дшыҷкәынхо зҳәааз еиҧш. Ари адетальгьы – ажәлар рҳәамҭа аҟнытә иаагоу – автор ҟазарыла ихы иаирхәоит, иҩымҭа иалаисоит, апоет қәыпҧш, аҧышәа змам изы ишуадаҩызгьы, иааиаҭәоумшьартә аҟынʒа. Абар уи асахьагьы автор ишҭихуа:

Згәы меицак абраҟа ихалаз,
Даҩызахоит зынʒа аҧшалас,
Дажәызар – ҽнакала дҿахоит,
Дҿазар – дышҿоу ус даанхоит!

Ахҧатәи ажәеинраала ахәҭа ауп уи аҭакы гәылҭәааны (иҭыху асахьақәа рнаҩс) иҟазҵо. Иҟалаз уи ауп, апоет ианду Ерцахә иазкны илҳәаз иашахаҭахеит:

Ижәбома иахьа илабҿабахеит,
Ихалт аҿатә уаа згәы ԥьбароу,
Адгьыл иақәлахогьы урҭ роуп!

Апоет қәыпҧш илшон иажәеинраалаҿ Ерцахә асахьа иҭихызи ианду лажәабжь аҿы даагыларгьы. Усҟангьы ажәеинраала ҟаимаҭ, иҟәнумшьартә еиҧш иҟоу алҵуан. Аха, асовет аамҭазы ииз, иааʒаз, аҭара знарҭаз апоет уи абзарʒык имҳәар игәнааламкәа ибон. Ааи, аҿатә уаа згәы ԥьбароу дызҿугьы асовет уаа роуп. Урҭ рымч, рылша дазгәдууеит, иажәа, иашәа иалоуп. Амала, усҟан истудентыз Платон Бебиа иалидыраагәышьоз зыгәра ганы, адгьыл иақәлахоит ҳәа дызхәаҧшуаз (ҳарҭ зегьы – убас) асовет аамҭа амчрагьы иаргьы ниааʒа ишцоз.

Поэтическая, страстная любовь – это цвет нашей жизни, нашей молодости» – ҳәа, В.Г. Белински дызҿыз абзиабара Платон Бебиагьы дышқәыпҧшʒаз иҭааит, дыпҧнашәеит, даршәшәеит, дарԥацеит, ихадароу амч ҿыц иланаҭеит, цәанырра ҟәымшәышәла дарбеиеит, даaʒеит, дахьчеит, аҧсҭазаараҿы иҭакҧхыԥара ҳаранакит. Ус шакәу, зегьы раҧхьаʒагьы, аҧхьаҩ иубоит иара апоет ихатә биографиа даҿакала иуҳәозар, иныСмҩа иазкны иҿаратә шықәсҿәа ирыдҳәаланы ииҳәаз аҭыпқәа рҿы, нас, ҳәарас иаҭахузеи акырʒа инарҭауланы исахьаркыратә ҩымҭақәа рҿы, лымкаала ипоезиатә рҿиамҭақәа рҿы.

Сара иахьынʒаздыруа иҩызцәа аʒәык-ҩыԥьак, еиҳарак алитература бзиа избоз дызларзаҧхьоз ала, Платон Бебиа абзиабара иазкны ажәеинраалақәа (уимоу, апоемақәагьы) абжьаратә школ далгаанʒагьы рыҩра далагахьан, аха урҭ арахь иҳаимырбеит, игәы рызҭамзар акәхарын, иҟалап ихатә архив аҿы иҟазар. Сыззааиуа акьыԥхь ахь ицәыригоз 1955 шықәсазы иҩыз «Лхы-лҿы гәыкуп, лыбла ҭшашоуп» ҳәа. Ари алирикатә шедевр хәыҷы инашьҭагыланы рҿынархеит абзиабара иаша иахылҵыз егьырҭ ажәеинраалақәагьы. Сара убарҭ ҷыдала иалыскааyеит, рыхә ҳаракынгьы исшьоит апоет қәыпҧш иаԥиҵаз абзиабаратә жәеинраала ссирқәа. Сгәанала, урҭ хыҵхырҭас ирымоуп апоет ибаҩхатәреи «Любовь – это неведомая страна, и мы все плывем туда каждый на своем корабле, и каждый из нас на своем корабле капитан и ведет корабль своим собственным путем» – ҳәа, – аурыс шәҟәыҩҩы М. Пришвин дызҿу абзиабареи. Еиҭасҳәоит, апоет изцәырҵит иуаҩытәыҩсатәу ацәанырра ҵаула, насгьы мцра злам, иҵабыргхаҭоу. Ус иҟоу ауп изхылҵыз, Баграт дуʒʒагьы игәаҧхаз, ҩ-куплетк иҟоу иажәеинраала. Иаагап иаргьы еихымҵәакәа:

Лхы-лҿы гәыкуп, лыбла ҭшашоуп,
Дҳәыҳәуп, дгәилуп, деикәаҧхоит.
Лʒара еихатыр, лыжәҩа ԥҿаҿоуп,
Мра ҳасаблагь уа дкаҧхоит.

Уи зегь лылоуп са дызбазар,
Еснагь дгәыкуп, хаа-хаа дыччоит.
Адунеиаҿ дыҟам лҩыза, избанзар…
Избанзар бзиа са дызбоит!

Жәаҳәарада ажәеинраала ишыԥсҭазааратәу фактуп насгьы конкретла адрес шамоу, аʒәы ишлызку аҳәоит иахагылоу аиниСиал «М.К.» Аҧхьаҩ, апоет игәаҧхаз «М.К.» ҳәа зыхьʒиҵаз леилкаара (дыздыруазгьы ыҟазар ауеит) уиаҟара усс имам, дашьҭам, иара изы агәаҵанʒа инеиуа абзиабаратә жәеинраала ахьгәылшәаз, иахьыҟалаз ауп. Араҟа имыцхәу ҳәа изаҟаразаалак ажәак ыҟам, зегьы ишәоуп, изоуп, бзиабаратә кәылʒыла иҭаҳәҳәоуп, ԥырхага амоуртә. Ииашоуп, уи ԥхьаҟатәи алахьыҥҵа автор ишимҳәо еиҧш, аҧхьаҩгьы дазхәыцʒом, избанзар, имҩашьо ибеит абзиабара цқьа иахылҵыз асахьаркыратә ҩымҭа хьыршәыгә хәыҷы.

Ас исахьаркны еиҿартәу, цәанырра цқьала иҩу абзиабаратә жәеинраала аԥҵара апоет ҿа изын насыԥуп. Ари машәыршақә автор импытҵьаз (ус еиҧш аныҟалақәогьы ыҟоуп алитературатә ԥсҭазаараҿы) ишреиуам ҳдырбоит уи ашьҭахь инақәырццакны ииҩыз бзиабарала ишаҳәшаҳәуа, аинтимтә ҟазшьа змоу ажәеинраалақәа. Убарҭ иреуоуп:

«Уи иара иунарҳәоит». Араҟа абзиабара иатҟәаз зҽахәы ззеиҭамҳәаз ҷкәынак иҩыза (апоет иакәзаргьы ауеит) днадгылан игәаҒьит дзықәшәаз «арцыҳара» – абзиабара дшабылуа – леиҳәарц. Уи иҭак:

Снаихәаԥшит – амца икын,
Абасгьы сҳәауеит:
– Иҟоу убама, умыццакын,
Ԥхыʒшәа ицар ауеит.

Аха бзиабаразар, зынʒа
Упах уҽанаҳәоит.
Саргьы смыцхәхоит, ихаҭа,
Уи иара иунарҳәоит.

Ааи апоет диашоуп, абзиабара иашаҭәҟьа иунамырҳәара иҟоузеи?!

Платон Бебиа илирикатә фырхацәа, ихаҭа иеиԥш, аҽара ԥсҭазаара-цәа хаа рхьыкәкәа, иԥшʒаʒа, игәыкʒа абзиабара иаргәаҭеиуа, иамыртәоу, иамыргылоу роуп. Ҭабыргуп, досу рхаҭашьатә ҟазшьақәа, рҷыдарақәа шыҟоу еиԥш ауп рыбзиабара шырхҭынхьаауа, насгьы рыбзиабара макьаназ насыԥк рнаҭауа, қьафк алыруааua иубом – мацара уи ашоура ишыԥнашәоу ауп апоет иаҳирбо. Араҟа иара ихаҭагьы илирикатә фырхацәа дреиԥшуп, хьаак еицрыцрыхоит. Аха апоет абзиабара иазку иажәеинраалақәа рҽы иаабо асахьақәа, абзиабаратә хҭысҟәа илирикатә фырхацәеи иареи рымацара ракәʒам. Урҭ рхаҽсахьақәа аԥхьаҩцәагьы (дара рыҟәра иаҭанакуа) ирзааигәоуп, рыԥсҭазаара иахьақәшәо, иахьаанарԥшуа ыҟоуп, избанзар, урҭ абзиабарала иатәу хаҽсахьақәоуп.

Апоет иҭахуп иҭауроу ацәаныррa ҟәымшәышә иреиҒьу ажәа лыԥшаахҟәа азикырц, насгьы уи ишыҭаулоу ааирԥшырц. Убри азоуп уи абзиабареи амшыни зеидикыло. Абар арԥызбеи аԥхәызбеи зыԥсы еиланы, анышь иҭатәаны амшын цәқәырԥақәа еиҩырффо инеиуа рсахьа шҭихуа апоет:

Аԥхәызба лыблақәа ҭырхахан,
Лқьышә хәычқәагь ҭыс-ҭысуан.
Лыхцәы ашьыҭәра зымҩа днахан,
Арԥыс иоуԥшәыл дигәыʒуан.

Анышь цон уа ахала ихылан,
Ацәқәырԥа иагон иахьаҭахыз.
Избода, амшын еиҳа иҭаулан,
Абзиабара урҭ рыбла ихыз.

Апоет мамзаргьы илирикатә фырхаҭа амгәырҒьа ихы иҭоуп, избанзар уаха чароуп, иашьеиҳаб ԥҳәыс дааигоит, нас – иара иакәхоит. Абар ари асахьагьы автор ишҭихуа имариаʒаны, аха ирԥсҭазааратәны:

Уаха чароуп, гәырҒьароуп,
Иччоит зегьы ҳлакҭа.
Шәас уара, еинышәҟьароуп,
Улаша ҳаҩнаҭа!...

Ԥҳәыс дааигоит сашьеиҳаб,
Сԥыруеит са сласʒоуп,
СзеигәырҒьо зегь реиҳа –
Уи ишьҭахь са соуп!

Платон Бебиа абзиабара иазку иажәеинраалақәа рҽы аԥсуара ақьабзқәа дрыцклаԥшуеит, бзиа еибабоит, аха рҽаартʒны ицәажәом, рхы мҩаԥыргом ифырхацәа, анасыԥ алалараҽы еиҳабы-еиҵбыла аибарԥшра, ҳаҭыр еиқәҵара ыҟан. Аԥҳәызба леиҳабы дшыҟаз аиҵбы хаҵа дцомызт, уи аԥсуарам ҳәа иԥхьаʒан. Ачқәын иҽгьы – убас акәын ишыҟаз. Апоет ифырхаҵагьы, баша дгәырҒьомызт! Ииашоуп аʒәы лынасыԥ (ма инасыԥ) даҽеаʒәы игом рҳәоит, аха аибарԥшра аамысташәароуп, ҳаҭыруп. Иҟалап ижәытәʒатәиу ари ақьабз егьырҭ амилаҭқәа рҽы (дала, шьала иаҳзааигәо нхыҵаа ҳашьцәа рыда) ҷьаргьы иуԥымлозар, насгьы уажәы ҳаазқәылаз, иара ҳара ҳҽгьы ақьабз амч маҷхо иалагеит. Аԥсҭазаара уҳәеит ҳәа!

Абзиабара ишаҳәшаҳәуа згәаҵа иҵаԥхо лирикатә арԥыскгьы абар ииҳәо:

Ба сбызхәыцуеит сылашара,
Бҭымҵәо сгәаҵа бҭоуп.
Иалызбааua ацәалашәара,
Уи асахьа ба бтәоуп.

Ааи, арԥыс насыԥ имоуп, избанзар, уи «уахгьы-ҽынгьы са сзызхәыцуа, сара сзын быmроуп. Быбзиара сгәаҵа иахьҭыҵуа наʒаʒа ааԥынроуп», ҳәа дахәаԥшуеит.

Игәаумҵарц залшом Платон Бебиа абзиабара иазку иажәеинраалақәа рҽы иаабо ифырхацәа (доуҳалеи, аамысташәалеи ихаҭа акыр изааигәо) рцәаныррақәа еиуеиԥшым аспектқәа рыла иааирԥшуеит, зны амшын ихуп, зны ԥхыʒ хаак иалоуп, даҽеа знык итәаны, мамзаргьы игәырҩоит, еиҳа ии-

ашаны иуҳәозар, рыбзиабара рҽарҭан ихаакәакәараҙа ихәыцуеит, џьанаҭ иҟоушәа иԥхьаҙо.

Ажәеинраала «Аԥхыҙ» аҿы иаабо арԥыс ԥхыҙла Нарҭ Сасрыҟәа ирашь Бзоу дақәтәаны архақәа, ахрақәа дырхысуа, адәқәа дрыхҟьауа, ашьап иаршәуа ахаҳәқәа хысуа, афақь-мца аҿҟьауа днеиуеит, абзиабара дхаланалан. Ус:

Ишнеиуаз башҭа иҭаххызар,
Быччо баасҿаԥшит.
Саҕәра нкылогь сҽыжәыбхызар,
Сгәырҕьацәан сааԥшит.

Абзиабара аҟара измада «ахатә ԥҟарақәа», «ахатә хаҿрақәа» даҽеакала иуҳәозар, дарбанызаалакгьы ихатә ԥсҭазаара, ихатә ԥсихологиа иауаршәаны ауп ишихҭынхьаауа, «дшаркәашо», дышцәырнаго. Жәынгьыҿангьы абзиабара иаҵан амаҙа, идырҳауҳауамызт, ауаа рылаԥш иацәыхьчазар, иҵәахызар рҭахын, «илаԥшкырҳәа» ишәозар, акәхарын. Иҟалап аҿар арԥызбеи аԥҳәызбеи бзиа еибабо рынасыԥ еиларҵаанҙа еснагь алаԥш-цәгьа иацәыхьчалатәызар! Арҭ реиԥш иҟоу амотивқәа Платон Бебиа уажәы ҳзыхцәажәо заатәи илирикаҿы иаабом, аха иҵәымҭахь данықәлалак ашьҭахь иапиҵаз иҩымҭақәа рҿы уаҟа абзиабара мацара акәымкәа уи ауразоуроу еидызкыло афилософиатә зҵаарақәагьы аццәырҵуеит, ихаҭәааны иааԥшуеит ауаҩы бзиабарада дышхәарҭам, дышзымыҿиоу уҳәа иреиԥшқәоу.

Ажәеинраала «Аҩынаҳа» аҟны апоет исахьа (ихаҭа иакәзаргьы ҟалоит асиужет злаҟоу ала) ҭихуеит арԥыс заманак ачараҿ аҭамада «иԥҟарақәа назыгҙо». Аха, иҟалаз убри ауп, аҩынаҳа дигәаԥхеит, имҙакәагь иҳәоит: «О, са исылсит, изҙатәузеи бара быбла аԥхарақәа» ҳәа. Иҟалап араҟа арԥыс иижәызгьы маҷк аҟарагьы ицхраазаргьы, аха иага ус акәзаргьы, аҿара иахылҵыз абзиабара шыҟоу аабоит.

Даҽеаҙәгьы абзиабара «иаркараз» ажәеинраала «Аҵх, акаҭ еиԥш, ацәа иагәылоуп» аҟны иаабо арԥыс иҭахуп бзиа иибо, дызмырцәо аԥҳәызба уажәы: «О, ишԥабзиаз, сымш-лашара, бсызхәыцуазар уажә баргьы!» Уи иара изыжәҩангәашәԥхьаран! Ибзиабара зырҕәҕәоз, ишьаҭазыркуаз акы акәны иԥхьаҙон.

Платон Бебиа заатәи илирикаҿы абзиабаратә мотивқәа иаабо аԥхьаҟа, аҩада ишазгәасҭаз еиԥш, изҩыдоуп, иҵоуроуп, еиҳагьы амҽхак арҭбаауеит, иҭәҕәырԥссоит, даҽеакала иуҳәозар, абзиабара зыҟны имҩахыҵыцз арԥызбеи аԥҳәызбеи (рыҡәрахь, рҭәымҭахь инеихьазаргь ауеит) рыҩнуҵҟатәи ицәаныррақәа еиҳа инарҵауланы, аԥсҭазаара асферақәа зегьы рҿы иалахәны иубоит. Аха, урҭ руасхыр ахьышьҭаҵахаз апоет заатәи илирикаҿы ауп, иуҳәар ауазар, уаҟа, «арепетициа» иахысит.

Ҳәарас иаҭахузеи, абзиабара аҿар рзы ахаара шаҵоугьы, агәырҩагьы агҙам. Уи абзиабара адунеи иаҵанакуа рацәоуп. Абзиабара зҭаауа зегьы рынасыԥқәа еиқәшәом, агәаԥхеибашьара ҳәа иҟоу «анеибамкапануа» ыҟоуп. Зны иара ихаран, даҽеазнгьы лара илхаран. Платон Бебиа илирикатә фырхацәа абзиабара зҭааз, зегьы рынасыԥқәа ауеиқәшәахуа рыԥсҭазаара рзеилаҵом, аԥырхагақәа цәырҵуеит, иаҳҳәап, ма лара бзиа дылбом, ма иара, насгьы ганкы мацарала ишьақәгылаз, иҟалаз абзиабара анасыԥ азыҟаҵом аҭаацәара аԥнаҵартә еиԥш. Аха, анцәа иубома, уи Платон Бебиа илирика иахарам, аԥсҭазааракҿ ус иҟоуп.

Аиқәымшәара (абзиабара наҟ-ааҟгьы ишыҟоугьы) амотивқәа ртәоуп иаабо «Уаха бара хаҵа бцоит» аҿгьы. Ари ахҵыс хьанҭахеит арԥыс изгьы аԥҳәызба лызгьы. Уи ибзиабара игәаланаршәо рацәоуп: «Ҳахьеиниалоз ҳаԥшьа ҭыԥқәа, рыблақәа ҭаа ҳашҟа иԥшуеит. Ани аҵла ԥшҙа ҳзымҵагылоз, уажә амахәқәа неикәаԥсоит. Ҳҙамҩақәа ырчыхә-чыхәуа иаҳпылоз абыгьқәа лабжышшәа икаԥсоит» уҳәа ирацәоуп арԥыс игәалаиршәо агәырԥшаагақәа аԥхьаҩгьы игәаҵақынҙа иааҙо. Иҟалаҵәкьаз (аҩыцьагьы шеибаҭахыз ишеиҿгәыҳәаауаз) издыруам:

Адгьыл скызи, аха ани амба
Днахеит Анцәа ианигәаԥха.
Сара – астудент азхарамфа,
Иара – ауаҩдыр, – аҭәы-аԥха.

Апоет акыр дугәалазыршәо, изааигәо илирикатә фырхаҵа ираз̆кы ицымны̆кәазаргьы дуаҩы разуп, инасыԥ инапы абар, абар иаиркырц дшаҿыз импыҵышшаны ицазаргьы, ҳарамрак илам, дылзыразуп, дшиҭахыц диҭахуп азоуп изиҳәо:

Бызцом уа алабжыш камҭәакәа,
Избагәышьоит, уаҳа акгьы…
Рыцҳа, ибоуааит насыԥ шкәакәа,
Бара ибыццоит са сраз̆кы…

Излаабо ала ларгьы дылҭахын, ԥыткгьы еицны̆кәахьан, аха иҟалаз уи ауп дламхалылхит «ауаҩдыр, аҭәы-аԥха». Гәыбҕанкгьы узлыҭом, аԥсҭазаара иамоуп ахатә закәанқәа. Убри азоуп аҩымҭа хәыҷ аԥхьаҩ

изиныруа. Даҽеакгьы, аҩымҭа ахаҭабзиара ҳаразкуа илыԥшааху ажәала иахьеиҿартәу анаҩсангьы, уи аконкреттә тема шьаҭас иахьазыкоу ауп, даҽеакала иуҳәозар, иԥсҭазааратәу фактуп. Ус шакәу аҳәоит аҩымҭа «Уаха бара хаҵа бцоит» иаҵагыло аинициал «М.К.»

Апоет қәыԥш аԥсҭазаараҿ иалибааua ифырхацәа рлахьынҵақәа еснагь дрызҿлымҳауп, ихаҭа иеиԥш, аразкы бзиа роурц иҭахуп, избанзар, уи ижәлар рыҿиара, хыԥхьаӡарала рызҳара ишадҳәалоу идыруеит. Абзиабара зегь раԥхьаӡагьы ахыԥәкы хадақәа иара ируакуп. Мшәан уи акәӡами иаанаго В.Г. Белински ари ифилософиатә хшыҩзцарагьы: «Как бы ни идиализировали любовь, но как же не видеть, что природа одарила людей этим прекрасным чувством сколько для них счастья, столько для размножения и поддержания рода человеческого».

Сыззааиуа, Платон Бебиа иажәеинраала «Изхарада?» аҟынгьы аҩада иаагоу азҵаара – «размножения и поддержания рода человеческого» – ҳәа аурыс критик ду В.Г. Белински зыӡбахә имоу амотивқәа, ахшыҩцакқәа аԥхьаҩ ибоит, ацәаҳәақәа рыбжьараҿ акәзаргьы. Апоет зсахьа ҭихуа аԥҳәызба лыԥшра, лсахьа, лгәаҭа зҳәаз еиԥш акгьы лыгӡам, аха дшылаԥшуаз (автор исахьаркны ишиҳәоу еиԥш Нарԥьхьоу дышишьҭаз) лҿара дахыԥеит, ахәажәцәа лхалеит, дынхоит.

Алаԥшра мыжда абар дахькылнагаз:

Бқәыԥшын, ҳахьыҟам быԥшуази,
Быда дыҟас быԥхьаӡеит.
Бхы баҕамхеи, быmлаԥшуази,
Убасҟан бынасыԥгьы цеит.

Ажәеинраала еиқәызҳәало ацәаҳәақәа, «бгәынқьгәышьозар иныҵак ԥшьала, изхарада, шьҭа ихьшәахеит?!» ҳәарас иаҭахузеи, авторгьы, аԥхьаҩгьы лара аԥҳәызба лхаҭа леиԥш, агәалаҟара изҵо акы акәым, аха узвымсуа иҵабыргхаҭоу фактуп.

Платон Бебиа заатәи ипоезиаҿгьы абзиабара дахьазышәаҳәо, уи иамоу аԥсымчхара исахьарку, насгьы ацәанырра ҵаулала иахьааирԥшуа инаваргыланы, иуҳәар ауазар, ипроблеманы инаваиргылоит, мамзаргьы иацны ицәыригоит абзиабареи аҿиареи рхы-рҵыхәа шеиларсу, иаку акы акәны ишыҟоу. Убри аҟнытә арԥызба иоума, аԥҳәызба лоума досу абзиабара зҭааз анасыԥ далалароуп, алаԥшцәара, даҽеакала иуҳәозар, зегьы уара уреиҕьушәа абара, ахәаԥшра харҳага шалам. Аҭаацәаратә ԥсҭазаара, аҭаацәаратә насыԥ ауп ажәларгьы аҳәынҵқаррагьы хыҵхырҵас ирымоу ҳәа акырынтә иазгәарҭахьеит аҵарауаа.

Абри азҵаара аганахьалагьы ҳзыхцәажәо ажәеинраала апрактикатә аҵакгьы амоуп, ҳҿар ирабжьнаго ыҟоуп. Ус анакәха, ари алирикатә жәеинраала ҟаимаҭ адемографиатә зҵаарақәа ирхьысуеит, иарцыхцыхуеит иамоу ауаажәларратә ҵакала ухаҿы иааганы уахәаԥшуазар, иааугозар.

Уа мшыбзиа, сара сықәла,
Сеиҳабы, сеиҵбы!
Иахьоуп са сышәҟәы амҩа ианықәла,
Ишәсыркуеит снапы!

Абас апоет ҿа длах-ҿыхӡа, еибадыргак аҳасабала, аԥхьаҩ инапы ааимхны инаиркуеит уи раԥхьатәи ишәҟәы, агәрагьы наирганы наҟ-наҟ еиҕьу шилиршо ала.

Платон Бебиа иқәыԥшу поетуп, ашкол ҟәардәқәа данырхатәаз аахыс ажәеинраалақәа рыҩра иҿадцаланы даҽуп, аха уи акьыԥхь аҿы дцәырҵуа даналага аакьыскьа ауп. Акыр ԥхарра акыр цәалашәара бзиа инаҭоит апоет аԥсабара. Итемақәа еиҳарак цәырҵуеит аԥсабареи адгьыли ирылҵны. Абзиабареи аиҩызареи ракәыз, ауаажәларратә мотивқәа ракәыз – зегьы ааирԥшуеит уи аԥсабара иаларҵәаны.

Имаҷымкәа уи иажәеинраалақәа, еиҳараӡак «Ацәқәырԥақәа» рцикл аҟынтәи аԥхьаҩ ирнибаалоит аԥсабаратә сахьақәа рыла апоет ишилшо акырзҵазкуа ацәалашәарақәеи ахәыцрақәеи раарԥшра.

«Жәаа шықәса сырҵагылоуп» ахьӡуп уи иажәеинраалақәа руак. Жәаа шықәса ирҵагылоу, аԥсҭазаара ҿыц насыԥла згәы арҵәыз, зылшара азнарҳаз арԥыс имч зегьы азикуеит иуаажәлар рыматҵ аура.

Жәаа шықәса сырҵагылоуп,
Сылшара азҳауеит.
Аамҵа хьҩежь сагәылагылоуп,
Са сгәы ҭыԥрааyеит.

Аԥсуа поезиаҿы дыҟаӡам поеткгьы Аԥснытәи ашьхақәа рыԥшӡареи рыԥсабаратә беиарақәеи зажәеинраала азызымкыц. Ари атема иазикит иажәеинраалақәа акры. Урҭ иреиуоуп «Ашьхақәа» ҳәа хазы циклны иуԥхьаӡартә еиԥш иҟоу ажәеинраалақәа: «Ашьхақәа рыҟны», «Ашьхара аҟазшьа», «Ерцахә», «Амҩан». Арҭ аԥсуа шьхаақәа рсахьа бзианы, улаԥш иҵашәо иҭыхуп, иагьырныԥшуеит Платон Бебиа имоу аҟазара, иара убас ибызшәа ахаҭабзиарагьы.

Иара убас изамананы асахьа ҭихуеит ашьха рҩаш:

Џьара ижәыло, џьара еивасуа,
Џьара иахьҭаҿео адаул иасуа,
Абжьы рыцәгьа, агыгцәа ргыло,
Наҟ ишьҭыхны иршәуа иапҵыло,
Мшы-цәгьала ҭәҵәала игәрымуа,
Ицоит ацыԥхьқәа цымцымуа...

П. Бебиа иажәеинраалақәа «Ашықәсқәа», «Ааԥыни сареи», «Тҟәарчалтәи ашьхақәа», «Сгәы» уҳәа егьырҵгьы уанрыԥхьо уреигәырҵьоит, избан акәар, урҭ иргәылоу алирикатә фырхаҵа дыцқьоуп, деизадоуп, аҟәышра ихаҷы иқәыҳәҳәо дыҟоуп, аԥсҭазаара бзиа ибаны дгәырҵьаҵәа далоуп. Амала дҟәиҵцәоуп, знызынлагьы деиқәышьшьуп. Имҿхаки илшареи иҵегьгьы еиҳазар акәын. Ус анакәха, апоет ҷа ѡныҵҟалагьы иԥшӡоу алирикатә фырхаҵа ицәыргара, насгьы иааирԥшыроуп уи иуаажәларратә ҟазшьақәа, џьара ганкгьы ашәшьыра иҵамырхакәа.

Ажәеинраала «Снапқәа» апоет иқәҷиаз акоуп. Ари хшыѡҵакыла иҭәҭәоуп, сахьаркыралагьы ишьахәуп. Араҟа апоет иааирԥшуеит ауаѡы инапқәа рымч, урҭ идырҷио аус дуқәа.

Аизгаҷы абзиабаратә жәеинраалақәагьы ыҟоуп. Альбомтә жәеинраалақәоуп урҭ, аха ауаѡы дрыԥхьоит игәы иахәаны, избанзар урҭ лахҷыхуп, агәаԥхара рыҵоуп. Амала, еиҳарак иажәеинраалақәа рҟны ашәа азиҳәоит имарианы ауаѡы илаԥш иҵашәо аԥшӡара, ауаѡы иемоциақәеи, игәеибафарақәеи, ихәыцрақәеи ааныжьны.

Асатиратә жәеинраалақәа «Аколнхара акассир», «Кабаѡдан», «Агра бааԥс», «Баша цәажәа», «Ианбанӡа?» – рҷы иаарԥшуп зымгәада хәыцырҵа змам амалакрыфацәеи, ҵакы змам ауаа гәаѡа барбарцәеи:

Баша ныҟәа, баша цәажәа,
Зѡызцәа рлымҳақәа згахьоу,
Аусураҷы – аԥсы хьшәашәа,
Абри иѡыза дыжәбахьоу? – ҳәа дырхыччоит апоет абаѡдан аашьацәа.

П. Бебиа ипоезиаҷы иалукаартә иҟоуп ажәамаана кьаҷқәа. Урҭ еиҷартәуп ҟазарыла, рыхшыѡҵак бзиоуп, иагьырҟәышгоуп, избанзар, еиҳарак злыху ажәлар рҳәамҭақәеи ражәаԥҟақәеи роуп аеҵәа ссақәагьы ажәѡан шдырԥшӡо еиԥш, ашәҟәы ҵакыла идырԥшӡоит. Урҭ иреиуоуп:

Ашьхыц мтәаӡакәа аус уны,
Ауаа рзы ацха ҟанаҵоит.
Аха иургәаар – ицҳаны
Ашҳам улаҵан ицоит.

«Сѡызцәа хәыҷқәа шәзы» ахьӡуп ашәҟәы аҟәшақәа руакы, иаҵанакуеит аԥхьаѡцәа хәыҷқәа рзы апоет ииѡыз ажәеинраалақәа: «Ҳамӡырха», «Аԥсаа гәыргьоит, еилаҭыруеит», «Ҭагалан», «Аӡынра аауеит», «Апрель шьыжьымҭан». Арҭ кьаҷуп, иласуп, рыԥхьара мариоуп, аԥсабара исахьаркны иаарԥшны аԥхьаѡцәа хәыҷқәа иддырбоит.

Абарҭ ахәыҷқәа ирызку ажәеинраалақәа ирылоуп «Ахәыҷы ҟазшьа» ҳәа жәеинраалак. «Ахәыҷы ҟазшьа џьшьатәыҵәҟьоуп, ааи!» – ҳәа дналагоит апоет. Изакәызеи иџьоушьаратәеиԥш ҟазшьас имоу ахәҷы!» – ҳәа зҵаарала дыхҵеикызаап! Иабаҭаху абри уҟазшьоуп ҳәа ахәыҷы иоуҳәар, хәарҭасгьы илоуи?

П. Бебиа поет қәыԥшуп, аха иҳәоу наӡоуп, еиҷкаауп, иажәа, исахьақәа ԥшӡоуп, ахшыѡ рыҵоуп, амала имаҷым игхақәагьы. Убарҭ рыҟнытә иаҳа ихадароуп ҳәа иазгәаҭатәуп апоет итематика. Изҳатәузеи, ара апоет ихы дақәиҭым, дхьыԥшуп. Насгьы ишәҟәы аҷы уажәраанӡа акырынтә егьырҭ апоетцәа рышәҟәқәа рҷы аԥхьаѡ дзыԥхьахьоу ажәеинраалақәа ирзааигәоу рацәоуп.

Дара ажәеинраалақәа рыхьӡқәаҵәҟьа иудырбоит ас шакәу. Еиҷҳарԥшып абри ашәҟәы зыхьӡ амоу ажәеинраала «Ацәқәырпақәеи» А. Џьонуа иажәеинраала «Арѡаши» (уигьы хьӡыс ишәҟәы иамоуп). Арҭ аѡжәеинраалак ҵакыла еиԥшуп, иаадырпшуагьы ирҳәогьы акоуп: арѡашгьы ацәқәырпақәагьы цон абахәқәеи ацаҟьақәеи шԥыла иргәыдланы, рыҷерынҟьо, хәарҭарак ҳәа рыламкәа. Аха асовет уаа рнапаҷы ииаргоит урҭ. Уажәы ѡнаҭала зегьы ырлашо, ргәы ҟаҵо, рус уа ақыҵақәа ирылоуп:

Мраҵас уа уахынла игылоуп,
Ацыԥхьқәа каҷҷо!..
Ахьурӡы аршуеит иаразнак,
Зынӡа лѡак мышьҭӡо.

Уиала илуанҭоит Мзиа,
Амаҭәа мҟьашьӡо.
Уиала ажә рхьоит ибзиан,
Иҟалом ахш аӡо...

(А. Џьонуа, «Арѡаш»)

Иԥырны илагоит ҳаҙлагара,
Ҳара иҳагым алашара...
Ишаҳҭаху ажәақәа ҳхьозар,
Иҳаршуазар ахьурҙы...
(П. Бебиа, «Ацәқәырԥақәа»).

Шықәсык ала аԥхьа иҭытҵыз А. Џьонуа иажәеинраала «Арҩаш» арс-ҟак ҵакыла иеиԥшны даҽа жәеинраалак аҩра феидас иалазиз. Иара убас ҵакыла иеизааигәоуп ажәеинраала «Саҳәшьа бахьи» А. Лашәриа иҩымҭа «Саҳәшьа лахьи». Ара апоет аргама иаҳәатәуп абаҩхатәра иаша шышьҭрақәымло, аҙәгьы ишихьымԥшуа, уи ахьцәырҵуа ҽыц, уажәраанҙа уаҩы игәеимҭац, зыҙбахә имҳәац атемақәа раарԥшраҽы шакәу.

Иҵаулаҙа иҟоу ахшыҩҵак, иԥшҙоу, иҽацоу ацәалашәарақәа злааирԥшыша, еилыххаҙа иҟоу, зеилкаара мариоу ажәақәа изымԥшаait апоет ажәеинраала «Аԥхыҙ» аҽы. Ари иԥсадоу ажәеинраалоуп, убри аҟнытә аизгаҽы аҭыԥ амоур акәын.

Ҳаԥхьоит ари ашәҟәаҽы даҽа жәеинраала ԥсыҽекгьы, уи иахьҙуп «Аудиториа 16». Ара астудентцәа ҩымҭак еилдыргоит еиҽыхо, еимакуа, насгьы убри аҟара еидшылоит аҵх ашарахь ишнеихьаз рызгәамҭеит. «Еиҽыхоз – иҳәоит апоет, – аиаша ааԥшуеит!» Аха изыршатәуи, ҳәа дҵаауеит ари ажәеинраала аԥхьаҩ.

Ажәеинраалақәа «Аинститут», «Абраҟа» логикала убри аҟара еизааигәоуп зышьҭыбжь хаззалоу ажәа рацәақәа аалхызар, жәеинраалак акәны ирылҵуаз.

Иара убас хыхь зыҙбахә ҳҳәаз ажәеинраала «Ацәқәырԥақәа» ахьҙ аахыхны ажәеинраала «Арҩаш» иалаҙҩазар, жәеинраалак акәын ирылҵуаз.

П. Бебиа иажәеинраалақәа руак аҽы иҳәоит:

Ииз сажәеинраала халан,
Ажәлар ирылсуа ицаларц,
Са саныҟамгьы иҟаларц,
Уи ала сыҟан сырбаларц!

Абас иҵахуп, апоет ҽа иҟаларц инапылаҟаҵаран баҟаны ирҽиамҭақәа. Ус анакәха, иазгәаҭатәуп апоет ирҽиаратә усура иаҳа ишырҕәҕәатәу, еилфаҷаҙа абаҩхатәра имоуп, аусура абзиабареи, илшареи рзикроуп аԥхьаҩ инырыртә еиԥш иҟоу асахьақәа раԥҵара, адәахьтәи аԥшҙареи, абжьы хаақәа рҳәареи акәымкәа. Апоет, иара иҳәан еиԥш, иажәеинраалақәа иара иҵахызар излеиҽартәу асахьақәа ишьақәдырҕәҕәозароуп аидеиа, иаадырԥшуазароуп ауаҩы иҵару ицәалашәарақәеи аҟазшьақәеи, аԥхьаҩ иҽы инаргароуп апоет идеалқәа, уи дпоетны дҟаларц игәазырԥхаз игәҭакқәа, ҷьара изаҟаразаалак шьҭрақәлареи хьыԥшреи ҟамҵакәа. Насгьы апоет тематикала иҽиртбаароуп, имилаҭ ҳәаагьы дынҭыҵроуп.

Исҵаххеит иазгәасҵарц апоет ҽа ирҽиаратә ҟазшьақәа, иформа истиль насгьы ихы ишаирхәо асахьаркыратә маҭәахәқәа егьырҭ ҳпоетцәа ҽарацәа днарҽыԥшны, аха урҭ убри аҟара еиԥшхеит аҙәи-аҙәи еилазмырҩашьо акы аԥшаара уадаҩны.

Амузыка аҟны еиԥш апоезиаҽгьы раԥхьаҙа иҭурҟьо абжьы цқьазароуп, мамзар ишнеиуа ихәанчахар ҟалоит. Ҳгәы иаанагоит П. Бебиа аринахыстәи ирҽиаратә усурақәеи иԥшаарақәеи ирхылҵып ҳәа хәанчара злам апоет ибжьы цқьа.

Вианор Занҭариа
(Агазеҭ «Аԥсны ҟаԥшь», октиабр 24, 1959)

* * *

Ишаабо еиԥш, Вианор Занҭариа иҵаҩы, апоет ҽа Платон Бебиа изикыз астатиа гәыкала иҩуп, насгьы ԥхьаҟа уи ирҽиараҽы ихәаша акымкәаиҩбамкәа акритикатә згәаҭақәа ҟаиҵоит. Астатиа автор апоет ҽа игхаԥхақәа дрывымсит, иаҳҳәап, ашьҭрақәлареи ахьыԥшреи, атема ссареи реиԥш иҟаз инапы рықәкны иирбоит аҽырԥштақәа рыла аринахыстәи ирҽиаратә усураҽы хшыҩзышьҭра азиурц, игәникыларц. Ас ажәа иаша аҳәара апоет ҽа иаҟара изҭахыда. Вианор Занҭариа зҩымҭақәа дрыхцәажәоз апоет ҽа ибаҩхатәра агәра игон, хара ишцоз ибон. Убри аҟнытә ауп уи ипоезиатә рҽиамҭақәа дрыцклаԥшны дзрыхцәажәаз, изеилиргаз.

Акритик иҵаҩы, ашьҭахь Аԥсны анҭыҵгьы поетны еицырдыруа иҟалаз Платон Бебиа ирҽиамҭақәа дышрызҽлымҳаз, рыхә ҳаракны ишишьоз ҳара иаабоит Платон Бебиа ипоезиатә рҽиамҭақәа х-томкны иҟоу иазкыз астатиа «Арҽиарамҩа – ашьхацамҩоуп» захьҙу аҟны. Уи кьыԥхьуп агазеҭ «Аԥсны» (№5, абҵара 22, 2000) адаҟьақәа рҽы.

Зышәагаа маҷу агазеҭ статиаҽы Вианор Занҭариа ҳпоет Платон Бебиа ипоезиатә рҽиамҭақәа ирыҵоу рдоуҳатә ԥсымчхара аԥхьаҩ ҩаԥхьа инырыртә, ирҽиаратә мҩа еизыркәкәаны ихаҽы иааигартә еиԥш аҟаҵара илшеит. Избанзар, зымҽхак ҭбааy апоет ирҽиаратә бла ҵарыла анԥшылара, цәанырра ҵаулала ихы-игәаҽы аагара, поезиатә хаҽсахьаны рыԥсы ахьҭоу ргәылаԥшра, асахьаркыратә мазара ҩнуҵҟала адкылара, иамоу аҳаракырақәа ралкаара,ҷьарак-ҩыцьара иуԥыло,«аҭыԥ уашәшәырақәагьы» рхамышҭра уҳәа убарҭ иреиԥшқәо акритикатә хшыҩзцарақәа астатиа автор ҟазарыла илшеит аарԥшра.

Аҩада зыҙбахә сҳәаз астатиа «Арҧиарамҩа – ашьахацамҩоуп» акьыпхь анаба ашьҭахь рацәак мҵыцкәа, Вианор Занҭариеи сареи ҳаиқәшәеит Аҟәа иҵкәын Борис иҩны. Акраамҭагьы ҳаицәажәон, иара изкны акы зҩырц шыстахызгьы игәы иныкәысшьит[1], аха усҟан уи азҵаара ҳаламцәажәеит, даҽазны ашҟа иахаагеит. Иахьа еипш слымҳа иҭаҩуеит дрызхәыцны ииҳәоз иажәакәа: «Апҵсуа сахьаркыратә литература ҳмилаҭ адоуҳатә мазарақәа иреиҳақәо ируакуп. Уи ҳара ҳҟны мацара акәҙам алитература змоу амилаҭқәа зегьы рҽы ус ауп ишыҟоу аханатә аахысгьы. Сара ҳапҵсуа шәҟәыҩҩцәа (Дырмит Гәлиеи Самсон Ҷанбеи инадыркны) санрызхәыцлак, аиаша ами уаҩы ииҳәаша, амилаҭ гәадура исызцәырҵуа анаҩсангьы, схаҽы иаразнак иааиуеит ирылдыршахьоу заҟа амҽхак ҭбаау, насгьы иҧьоушьаша еилашәа-еилыҵуаз аамҭа акыр уадаҩарақәа иштагылазгьы (еиҳарак ақырҵуа нацистцәа имҩапыргоз ҳмилаҭ хаҽра арҩашьара иазкыз аполитика хәымга аҳра анауаз аамҭазы), идырҧион, идырбеион рдоуҳатә пҫтазаара атәы зҳәоз, измырҙуа асахьаркыратә ҩымҭақәа. Иахьагьы убри иҧшьоу аус иаҽуп. Иаххаагаз аибашьра аахыс ишырҳәо еипш, капеи кылҵәак рмоуа арҧиаратә усуроуп пҫтазаарас ирымоу. Ари афакт иаҳәо рацәоуп. Ҷабыргуп, аамҭеикәшара, Асовет мчы ахыбгара, адоуҳатә культура аилышшара амилаҭқәа зегьы рыҟны еипш, апҵсуа жәларгьы зегьы рыла ғәгәала ирныпшит, еиҳарак адоуҳатә культура, асферақәа зегьы рҽы. Аха сара агәра згоит, урҭ зегьы шаамҭалатәқәоу, аҽеибанамҭар ауҙом. Ажәлар рдоуҳа ғәгәоуп, хара иҧшуеит. Иугәаланаршәоит ажәытәзатәи Римтәи афилософ Цицерон иажәакәа: «Дом, в котором нет книг, подобен телу, лишенному души» – ҳәа.

Сара араҟа ҳахьеидтәало, ҳахьеицәажәо угәы иахәарц (ауаҩы игәы иахәо, игәалаҟара шьҭызхуа ахәара, аҟаҵара акыр шаҵанакуагьы) исҳәом, аха ҷыдала сшәызгәдууеит Тамшь аҵара зсырҵоз сҵаҩцәа Платон Бебиа, Борис Гәыргәлиа, Рушьни Ҷьопуа, Терент Ҷаниа, Руслан Қапба, Ҷыҷыкәа Коҕониа, Иван Саҙба ҳажәлар ркультуратә-ҵаралашаратә пҫтазаараҽы шәхы активла иахьалашәырхәуа уи сара саргәыргьоит, митәык сышәмыхәозаргьы, ҳашкол аҽы аҵара шәҵон, сҵаҩцәа шәакәын. Арҵаҩы иааҙамҭа даныбзиахалак еиҳау гәыргьареи ҳамҭеи ыҟаҙам.

Сыззааиуа апоет Платон Бебиа ипоезиатә томқәа роуп. Саргьы среигәыргьаны статиакгьы зҩит. Аха уи маҷуп. Х-томк поезиала иҭәу – апҵсуа литературазы мал дууп. Ари афакт иаҳәоит: акы, ҳлитературуа – иага ауадаҩарақәа ахнагазаргьы, аизҳа-зыгьара амҩа иануп. Ҩбагьы: апоет Платон Бебиа ибаҩхатәра анарҳа амҽхак ҭбаамызҭгьы мамзар, ас зхашәараҵашәара ыҟоу ашәҟәқәа поезиатә рҧиамҭала изгәылырҭәаауамызт Платон Бебиа. Абри ҳлитература лымкаала ҳпоезиа аҭоурых аҽы икультуратә хҭысуп иҵабыргхаҭаны. Уи, ҳәарада, агазеҭ статиа иалагҙаны итомқәа рхаҭабзиареи ирыҵаркуеи узаарҧшуам, исахьаркшәа иуҳәозар, ахы сыҵкәеит аҟароуп иаанаго. Амала агәра згоит инарҭбааны иахцәажәаша, иҭызҵааша шцәырҵуа аҟара. Сара сыстатиа, еиҭасҳәоит, гәыргьаҽҳәашак иаҩызоуп абри иҧшьоу аус аҽы, еиҳа ииашаны иуҳәозар, ҳакритикеи ҳлитератураҭҵаареи рҽы.

Дцәажәон агәалаҟара бзиа апафос иманы. Сара ҳанеиҧырҵгьы акраамҭа сыбла ихгылан ихымҵуа бзиа избоз здоуҳатә культура зыпсаз здыруаз, уи амаҵ зуа ауаагьы, ҳаҭырла рыхцәажәара, рҙыргара зылшоз сырҵаҩ ду акритик Вианор Смел-иҧа Занҭариа ихаҽсахьа лаша[1]. Абраҟа иазгәастоит акритик Вианор Занҭариа дзыхцәажәо ашәҟәы «Ацәқәырпақәа» ирну ажәеинраалақәак (аҩада рыҙбахә ҳәоуп) рҽы иҡаиҵо акритика қәымшаҳаҭшьа амаҙам, инагҙаҵәҟьаны акәымзаргьы рҕырак, еиҳарак ажәеинраалақәа реигәыцхәра атәы ахьиҳәо, ус аушәақә акәымкәа аҽырпштәқәа аагауа, ихшыҩзцара ырҵабыргуа. Урҭ акритикатә згәаҭақәа авторгьы дышрықәшаҳаҭу дырҵабыргуеит Аҟәа 2010 шықәсазы иҵыҵыз апоет иҩымҭақәа актәи атом иагәылалаз ажәеинраалақәа ирыхҭынхьааз арҽеирақәеи, нас зынҙа иагәыламҵакәа аганахь иаанхази.

Ари азҵаара уаҳа уажәазы сазааҭгылом, уи хымпада сазыхынҳәуеит апоет ипоезиатә рҧиамҭақәа рыҭҵаара анхсыркәшо аҵыхәахьшәа. Макьана заатәи ипоезиазы иҵегьы ыҟоуп аҳәатәы уажәы уи ҳазыхынҳәып апҳьаҩ гәыраз.

Платон Бебиа рапхьатәи ипоезиатә шәҟәы «Ацәқәырпақәа» иахцәажәаз Вианор Занҭариа ишазгәеиҭаз еипш, апоет заатәи илирикаҽгьы ҳапҵсҭазаара еснагь иацу ҳагхақәа, ҳапсыҽрақәа, ашьцыларақәа бааҧсҟәа ҽапызҽуа ажәеинраала ҟаиматқәа – асатиреи аиумори зныпшуа, – насгьы изықәку ацәҟьара иақәшәауа маҷымгьы иҡоуп, иҵегьы уазааигәаны иуҳәозар, ирҧиаратә тематикака аҽаланарсит наҟ-наҟ еиҳагьы ҳапҵсҭазаара иапышькласуа анегативтә цәырҵрақәа ирҧагыланы аҕьараҳәа ажәаԥьбарла иқәпартә еипш.

Убас иҡоу жәеинраалақәоуп: «Абаҩдан», «Апшалапсы», «Амц шьап кьаҽ», «Ачабаба», «Ҳара ҳамаҙақәа», «Баша цәажәа», «Ҳаи ираби, ираби!», «Агәынамҙа».

Асовет аамҭазы асовет литератураҽ зҽлымҳара азун ауаажәларратә пҫтазаараҽы рацәак хахәара зламыз, уимоу, иҧырхагаз, анырра бааҧсы ҟазҵоз аелементқәа злаз ахаҭарақәа ҽапызҽуаз, рбыҩражәарақәа арахь

[1]Уахәапш: Руслан Қапба. Вианор Занҭариа, Аҟәа, 2002.

[1]Уахә: Руслан Қапба. Вианор Занҭариа, Аҟәа 2002.

ицәырызгоз ахаҷсахьақәа раԥҵара. Уи иагьиашан, иаҭахыз акы акәын ауааҽәларратә ԥсҭазаара мҵапатарц азыҳәан.

Ҳәарас иаҭахузеи абри азеиԥш тенденциа ҳсовет литератураҷы аҭыԥ змаз, апоет-ҷа ибаѡхатәра (инагӡаны ишымшәыцызгьы)абла ҵары ҳаԥстазаараҷ иҟаз, иныз, ицоз, иҷиоз, изыдгылатәыз, изҷагылатәыз, насгьы урҭ рахьтә еиҳа иалкаатәыз гәанаҭеит. Ус шакәу уажәы еиҳагьы иахьатәи аԥхьаѡ ибарҭоуп урҭ еихыршәшәо дрыԥхьо иҷааихар.

Сыззааиуа, хыхь еиқәысыԥхьаӡаз ажәеинраалақәа рҷы иубоит еиуеиԥшым аҟазшьа бааԥсҟәа змоу, хәарҭара злам, аха арахь акы ҳагуп ҳәа зхы змыԥхьаӡо (урҭ рѡызцәа ауаа еснагь ишәарҭоуп, уимоу, азежәтәи ашәышықәсазтәи аклассикцәа «ауаа мыцхәқәа» ҳәа изҷыз акырԥьара иахьугәаладыршәоугьы ыҟоуп), узмырцәажәо аԥсҭазаара ахаҭа иаҵаҽырбо роуп.

Платон Бебиа заатәи ипоезиаҷы, еиҭасҳәоит, асатиратә, аиумортә (зны-зынлагьы аирониа рыцны) цәаѡа рыман иҷаԥиҽуеит, мамзаргьы дрықәыӡбоит абаѡданцәа, аашьаѡцәа (иаҳхысыз аѡежәатәи ашәышықәса 30-тәи ашықәсҟәа раан ҳпоетцәа гәлымҵәахқәа Леонти Лабахәуа, Қьаазым Агәмаа, Леуарса Кәыҵниа рсатиратә клам ҵары зқәыркыз!), абаѡданцәа, аашьацәа, амалакрыфацәа, ашәшьыра уаа, ацәалаԥсцәа, амцҳәаѡцәа, ауаа ԥсымҭәқәа, ауаа барбарқәа, зажәа ада зус ыҟам, ауаѡыҳарам, аҳәы ибзырӡы аҳәара злымшо, еснагь аԥсҭазаара гәкаҳарыла иахәаԥшуа, аҵарҭышагаѡцәа уҳәа убас итҵегьы.

Апоет ҷа иԥьушьаша иреиуоуп аѡада зыӡбахә сҳәаз ацәаѡа бааԥсҟәа – ашьцыларақәа змоу, иалаҟоу ауаа досу дара-дара злеиԥшым рхатә ҟазшьа ҷыдақәа убла ихзыргыло, насгьы ҳуааҽәларратә ԥсҭазаараҷы ишымыцхәу узырбо «ахҵарақәа» рыѡнутҟала рхаҷсахьақәа ҭихуеит апоезиатәцәахаа (иҵоуроу шракәымгьы) рҟәынҵаны. Абар ажәеинраала «Абаѡдан» аҟнытә аҷырԥштәқәа: «Уа акаҵкәыр ахьбыдыбҳәало, зны амаҟа ԥцәалап. Гәаҟрыла ачеибҕь еидыбгало, ҭыѡрны икаԥсалап». Автор зыӡбахә имоу ачаихыхѡы абаѡдан лакәгәышьоуп. Аѡымҭа «Ацәалаԥсы» аҟны акәзаргьы аа дзеиԥшроу:

Акгьы икымкәа дгагалеиуа,
Уа дҷарҳасуа ахәхәа,
Агәашә дынҭытҵт игәы азымнеиуа
Ицраҳәоушәа ауахәа.

Ацәалаԥсы заҟа дшьылаҳау автор исахьаркны аҵыхәтәантәи ицәаҳәа «ицраҳәоушәа ауахәа» иаирҳәеит иҷыгәза инхартә еиԥш. Ажәеинраала «Амц шьап кьаҷ» аҟынгьы даабоит аҭыпҳа ԥшӡа замана – лыԥьымшьқәа кахәхәа, лыблақәа ҭыԥхо, ачамгәыраҷ ашәаҳәарагьы лдыруеит, аха изхәарҭоузеи, зегьы еырбагоуп, еижьагоуп аусураҷ лыбҕа ԥҵәоуп, даашьаѡуп, насгьы даҽеа ҟазшьа бааԥсыкгьы лымоуп – дымцҳәаѡуп. Уи усгьы ашьапы кьаҷуп, ирласны иуқәԥымҽеыр ауам. Убри ауп «зыԥьымшьқәа кахәхәа иҟаз, зыблақәа ҭыԥхоз апоет «ифырԥҳәызба» илыхьыз.

Аѡымҭа «Ачабаба» аҟны абар автор зсахьа ҭихуа ачаӡѡы дзеиԥшроу, дышхәыцуа: «Аӡы асыржәуазар ачабаба, Амаҟәыҵ аҟьоит азоуп, баба!» ҳәа дышбақьуаз аа изыҟалаз:

Аха ажәлар рычҳара анмаҷха,
Усҟан акәзаап иаамҭа анкьаҷха.
Раԥхьа илырхырц иара аӡы,
Дыкны дыргазаап жәацы!..

Ажәеинраала «Ианбанӡа?» аҷы апоет ицәыригаз «ифырхаҵагь» (урҭ усҟан акәым иара иахьагьы иауаҳԥымдахуа?!) хыхь ҳзыхцәажәо аперсонажққәа дырхаҭарнак иашоуп, аха имоуп дызлареиԥшым ҟазшьакгьы: «ибла еиҵых игәы ачча ҭалом, ажәѡан ахь дыԥшуеит». Апоет ҷа ус еиԥш иҟоу ауаа иҭахым, избанзар, ҳаԥстазаараҷы имыцхәуп, хаҳарак рылан ибом:

Икны идәықәу зыбҕаӡара,
Иусдоу кыр даԥсоу?
Данбанӡацои абас мацара,
Ма дыжтәу дшыбзоу?!

Ииашоуп, апоет маҷк ихцәажәааны («Ма дыжтәу дшыбзоу?!») иҳәазаргьы, иҟаиҵо алкаа иашоуп.

Аѡымҭа «Агәынамӡараҷ» иаабо аперсонаж, ҳәарада, автор иҵоурам ифырхацәа дырзааигәоуп «шьҭрала», рдунеихәаԥшышьа дацәыхарам, еиқәҷырҭуеит. Амала, имоуп урҭи иареи еиҟәыштхо, излеиԥшым ацәаѡа бааԥсы, уи еиҳагьы еицәоуп – уи адунеи, дуӡӡа амаа иуркыргьы игәы наӡом, зегьы аҵәы рхьишьуеит, насгьы уамашәа иубаша, иара ида уаҳа аҳәгьы ԥсы ихам. Убри аҟнытә ауп апоет изизиҳәа нацәақәкыла дзаҳирбо!

Уи дуаѡы насыԥдоуп,
Дшыҟоу шәизыԥшы!
Ишәырдыр дышҭыԥдоу,
Иахьа ҳара ҳҷы!

Апоет арҭ ацәаҳәақәа иѡит иаҳхысыз ашәышықәса 60-тәи ашықәсҟәа раан, даҽакала иуҳәозар, Асовет Еидгыла иаркы-ирцә ҳәа ианыҟаз

аамҭазы. Аиаша ами уаҩы ииҳәаша, усҟан арҭ рҩызцәа ауаа гәрымыҩцәа, «башоуп ҳара ҳтәы» ҳәа адәы иқәыз ауаажәларратә ԥсҭазаараҿы аҭыԥ рымамызт, ирҿагылан иқәԥон аҳәынҭқарра азакәан. Уи акәын арҭ ауаа ҿаԥызҿуаз аҩымҭақәа зцәырҵуаз: апоезиаҿгьы, апрозаҿгьы, иара убас егьырҭгьы алитературатә жанрқәа рҿгьы.

Уамашәа иубартә иҟоуп ажәеинраала «Агәынамҙа» анаԥҵаз аамҭа кыр шықәсала ҳшацәыхарахахьоугьы, автор иҭихыз, дызқәыҙбаз аперсонаж иҩызцәа иахьагьы имаҷымкәа иаҳпылоит, иахьагьы рхы дырдыртәуп. Абри аганахь ала уахәаԥшуазаргьы аҩымҭа мажәҙеит, иахьагьы иқәԥартә амчи азини амоуп.

Ауаҩы ихьааигартә иҟоуп аамҭацыԥхьаҙа, даҿакала иуҳәозар, ауааажәларратә шьақәгылашьақәа зегьы (…аҳратәра аныҟаз акапиталистцәа раан, акоммунистцәа рхаан, иахьа адемократцәа амчра анрымоу) рҿы ауаа ԥаршеиқәа, ауаа хәымгақәа ҳаԥсҭазаара иахьамымҵәо, ибылдаҳәыбалдачо иахьалоу. Араҟа хәшәыс иҟоуп: акы, аҳәынҭқарра азакәан ала ҭәҭәала рахьырхәра, ҩбагьы ажәа сахьарк ала рҿаԥҿера, рықәыҙбара, рхы дырдырра. Абарҭ аҩкатегориак роуп еиҵапатаз, ихәашьыз ауааажәларра зрыцкьо. Машәыршақә акәҙам апоет ҿа аҩада зыҙбахә ҳәоу ауаа ԥаршеиқәа, ауаа ҟырлышқәа – зхи-зыԥси рзы мацараз адәы иқәу инацәа нарықәкны иҳарбо изиҩуа иажәеинраала «Хара ҳамцаҙакәа» аҟны абас иаахтны:

Урҭ рзыҳәа ҳмеимдаҙакәа,
Игылазар ҳагәҭа.
Избан, хара ҳамцаҙакәа,
Изақәҳмыршәо рыхәҭа?

Ааи, диашоуп апоет-ҿа. Урҭ ирыхәҭоу иақәыршәалатәуп есымша. Избанзар, ҳагхақәеи, ҳаԥсыҿақәеи, ҳаԥсымҭәреи зегьы шәагаси, загаси, хәшәыси ирымоу азакәан аамышьҭахь ажәа сахьаркырак амч иҟанаҵо аныԥра ауп.

Апоетцәа зегьы реиԥш Платон Бебиагьы, ҳәарас иаҭахузеи, инапы иҵыҵуа, аԥсы рхаҵаны еиқәиршәо иажәеинраалақәа анҵыра рымазарц, аҧхьаҩ игәаҿы инеирц, данықамгьы (ԥшҙала иҟалаша!) дара ыҟазарц, ҳдоуҳатә культура иамазаран иалазарц иҭахуп. Аҭакԥхықәра зцу ари азҵаара уи аҩра даналага нахысгьы гәыҵхас иман, иахьагьы дызмырҭынчуа рҿиаратә хьаауп. Еилкааup ажәеинраала аԥҵара дарбан поетзаалак изгьы ишымариам, ишыуадаҩу. Чмазарак еиԥш ишихҭынхьааua. Ари апроцесс – ажәеинраала аира заҟа иуадаҩу апоетцәа ҟаза дуқәагьы иазгәарҭахьан. Уи адунеи анабалак ашьҭахьгьы апоет игәы ҭынчны дызтәаҙом, еиҳагьы

агәыҵха иоуеит – амшқәеи аҵыхқәеи зқәиҵо иҩымҭа алахьынҵагьы дазымхәыцырц ауам. Ус иҟоуп арҿиаҩы жәынгьы-ҿангьы ипсихологиатә ҭагылазаашьа. Уи аԥсабара инаҭаз ԥсҭазааратә лахьынҵоуп.

Платон Бебиа заатәи илирикаҿы апоезиа игәы ишҵыхо, дшамыртәо, дшамыргыло, дшаргәаҭеиуа ҳара иаабоит «Сара сымҩа» захьҙу ажәеинраалаҿгьы. Ҵабыргуп, араҟа иҵегь ыҟоуп апоет игәы иҵыхо, иккаҙа ибоит дызнысхьоу амҩагьы, дахьынҙааихьоугьы шмаҷым, насгьы автобиографиатә елементқәагь шихаимыршҭуа. Аха урҭ зегьы ипоезиа алаԥшҳәаа рхызар иҭахуп. «Уаҳа егьсымам са мҩасы. «Мариа уҽесумҭан абаапсы!» ҳәа баша иҳәом. Апоет ҿа имариоу, иааинырслан иҟаҵоу ажәеинраала аҽинаҭар иҭахым, уи агәеибафареи, ақәпареи иалигар иҭахуп инапы иҵыҵуа аҩымҭа. Усҟан ажәеинраалагь ҙыржәхоит, ԥсҭазаарала ирҵабыргу апоезиа-цәа хаа ахалоит азоуп абас зиҩуагьы. «Апоезиа, уара усгәеисроуп… уара умҩа ашьхаҟа инагоуп. Мҩас исымоу саргь убриакоуп» ҳәа зиҳәо.

Апоет ибаҩхатәра агәра шигогьы, дшақәгәыҕуагьы, иажәеинраалақәа рлахьынҵа дшрыхҙыҙааua ҳара иаабоит заатәи илирикаҿы ашьха рҩаш иаҿырԥшны иидыз даҽа жәеинраалак аҿгьы:

Ашьха рцәажәауа ахьхьа-хьхьаҳәа,
Ацԥхь ргыло, иҟамҵо еихсыҕь.
Ахаҳә ссақәа еилыхуа, иԥхьаҳәҳәа,
Еихәлаччо илеиуеит аҙыхь.

Жәлары ирзыҟоуп мыцхәы ирнаала,
Ргәаҵа иҵалоит ирԥсаҳәо.
Уҟаларц абас, о, сажәеинраала,
Абриакоуп саргьы сызҳәо.

«Дарбан поетзаалак имоуп бзиа иибо адгьыл ҿацә, ихәыҷреи иқәыԥшреи знибаало асахьақәа, изгәакьоу апеизаж, уи иагәылҵуа ашьҭыбжьқәа.

«Иудыруазар, сара сызпоету?» азҵаара ықәиргылон Сергеи Есенин, аҭакгьы ҟаиҵон. «Сара исымоуп аԥсадгьыл. Сара уи саныҵит, насгьы сшыҟалалак, иара уахь схынҳәуеит» Аҟәыш ажәа уаҳарц уҵахызар? Иԥшаа аԥсадгьыл!

Платон Бебиа абас изгәакьоу дгьыл-ҿацәуп Кәтол дахьиз, ихәыҷра ахьымҩаԥысыз ақыҵа апоет иԥсы изалымхуа игәы азыбылуеит, ипоезиа

ахыҵхырҭа уаҟа ибоит»[1] ҳәа иԥуеит академик Хәыхәыт Бҕажәба. Акритик ихшыԥзцара ирҵабыргуеит апоет иқыҭа гәакьа иадҳәалоу, уи аԥсабара асахьа ҭызхуа, уаҟатәи аԥсҭазаара аазырԥшуа ажәеинраала ҷырԥштәыс иаагап Хәыхәыт Бҕажәба ишазгәеиҭаз еиԥш урҭ ажәеинраалақәа («Дҕамшь», «Сышкол», «Арԥаш», «Ашьхақәа рҟазшьа», «Ашьхамԥа» «Дҕамшьии Қьаҭуани») рҷы апоет ашәа рзиҳәоит даныхәыцыз аахыс икәша-мыкәша иибоз, дызлагылаз адунеи ԥшҙа: абнақәа, аҙиасҟәа, амхқәа, абаҳчақәа, инахараны дызҷаԥшуаз ишьхақәа. Урҭ зегьы еилаланы иреалтәу аԥсабара ахаҷсахьа ҟарҵоит, насгьы урҭ асахьақәа аԥсабара «иақәҵыху», иузааигәазтәуа рхатә цәаԥа рымоуп. Убри апоет иаҵибааз ацәаԥа ҷыда ауп ажәеинраала аԥхьаԥ игәаԥхартә игәникылартә еиԥш аҭагылазаашьа ҟазҵаз.

Апоет изгәакьоу асахьақәа абар изеиԥшроу:

Аԥшаҳәақәа шәҵы-какаҷуп,
Ҷьа аҷеаԥра зазоит.
Шьамхахь ҷьара аԥасал кажьуп,
Уа арахә ҳәырц еизоит.
Мамзаргьы:
О, ахаа-цәа зыхьныҳәҳәалоу,
Есымша сгәы уҭаҳәҳәоуп.
Схәыҷрагьы ашықәсқәа зыдҳәалоу
Сҙиас, Дҕамшь, уа уоуп.
Абар даҷеа сахьакгьы ажәеинраала «Арԥаш» аҟнытә.

Ҷьара ижәыло, ҷьара иавсуа,
Ҷьара иахьҭаҷеео адаул иасуа,
Абжьы ырцәгьа агыгцәа ргыло,
Наҟ ишьҭыхны иршәуа иаԥгыло,
Мыш-цәгьала ҕәҕәала игәрымуа,
Ицоит ацыԥхьқәа цымцымуа.
«Ашьхақәа рҟазшьа» акәзаргьы аа ишаарԥшу:

Иаҭахушәа иаразнак,
Ахьҭа уанаркырц,
Уа ажәԥан неимазак,
Илеиуеит акырцх.

Уаҟа аԥша иууа,
Ирԥынтуа анышә,
Ахра иахьазиԥуа,
Иасуеит атрышә.

Апоет дышқәыԥшызгьы изгәакьоу аԥсабара иазикыз иажәеинраалақәа рыԥсы ҭоуп, исахьаркуп, автор еиԥш аԥхьаԥгьы изгәакьоуп, иныруеит, иԥсадгьыл гәакьа аԥшҙареи абеиареи дрызгәдууа дҟарҵоит.

Хыхьгьы ҷьарак-ԥыҷьарак раҟара снапс-ԥалсны иазгәасҭеит, Платон Бебиа заатәи илирикаҷы аконкреттә темақәа, еиҳарак асиужет змоу, ирылху ажәеинраала шьахәқәа рыԥра ишиқәманшәалахо, ишицааиуа. Абригь уи ипоезиа аҷыдарақәа иамоу ируакуп. Аконкреттә жәеинраалақәа рҷы апоет илаԥш ҭары лассы-лассы иҵашәо, ихәыҷратә шыкәсқәа раахыс ихаҭа ибзианы иидыруа, дзышьцылоу, иахьеи-уахеи иибо, уимоу, зныҙынлагьы ихҵынхьааууа роуп. Убри азоуп урҭ асахьаркыратә ԥымҵақәа ицәа-ижьы изаныруа, иаргьы мотивқәак, детальқәак ихаҭа изааигәаны изибо. Аконкреттә темақәа – абзазараҷы иҟоу, апоетгьы аԥхьаԥгьы рыбла ихгылоу, ирбо ажәеинраалақәа рылхра зынҙагьы имариаҙам, еиԥшхацәар ауеит. Уаҟа иаҭахуп алаԥш ҭары, насгьы досу дара-дара злеиԥшым, аҳәаа рыбжьаҵо аҷыдарақәа. 50-тәи ашықәсқәа раан – акоммунисттә идеологиа арежим аныҕәҕәаз, аҳра анауаз аамҵазы асовет поезиаҷы «анаходкақәа», даҷеакала иуҳәозар, аԥыхьашәарақәа – ажәеинраала ахыркәшараҷы аҵак бзиа аҭараҷы иацхрааууаз акы акәны иҟан. Ииашоуп, иахьа ҳпоезиаҷы (аԥсуа мацара акәымкәа анҵыҵгьы аҵанакуеит) урҭ «анаходкақәа» уиаҟара ирылаҵәам, рҵакы ԥсыҷхеит, избанзар «находкада» ажәеинраала бзиақәа рыԥра шалшоз ааԥшит ааскьатәи абиԥарақәа ирыҵаркуа апоетцәа рԥымҵақәа рҷы. Аха иага убас акәзаргьы, сара сахьахәаԥшуала, ажәеинраала асахьаркреи аидеиатә ҵакы арҕәҕәареи рҷы, иажәит, уи адагьы апоезиатә рҷиамҵақәа (ажәеинраалақәа) аԥҵара алшоит ҳәа иатәарымбо «анаходкақәа аҭахызар ҟалап. Иага умҳәан, аԥымҵақәа аинтерес рыҵаны иҟарҵоит, даҷеакала иуҳәозар, уаҟа узлақәымгәыҕзо аганахьала ахшыԥзцара хыркәшахоит.

Изхысҳәаауа Платон Бебиа заатәи илирикаҷы иаҳԥыло аконкреттә тема иалху ажәеинраалақәа роуп. Араҟа иаабоит 50 шықәса уажәы аԥхьа иибыз аконкреттә жәеинраалақәа (ҵоуп, урҭ аиҭатыжьрақәа раан ирҷеиқәаз ыҟоуп, аха урҭгьы (детальқәак роуп) иахьагьы рҷахәы рҳәоит, апоет рыԥсы анҵеиҵаз еиԥшу еицамкуа иҟоуп.

Уажәы хыхь исҳәаз ахшыԥзцара арҵабыргразы иаагап урҭ ажәеинраалақәа рахьтә акык-ԥбак аҷырԥштәқәа: «Аԥсуа шәақь», «Аҟәа абаа аԥҷыхақәа», «Алым», «Ашыц», «Мышәқьар», «Ала», «Ажә» уҳәа иҵегьы.

[1]Х. С. Бҕажәба. Платон Бебиа ипоезиа аҷыдарақәак. Ашәҟәҭыжьырҭа «Алашара». Аҟәа – 2003, ад. 13.

Апоет Аԥсны аҭоурых дазҿлымҳауп, уи иаҟәырҷахоу, иарбанзаалак аамҭа цахьазаргьы гәадурас имоуп, ипоезиа алаԥшҳәаа иҭиршәом, аԥсы ахаҭаны хаҿсахьаны ицәыригоит зегьы ирбартә еиԥш. Убас иҟоу акоуп аҩымҭа «Аԥсуа шәақьгьы». Уи анкьа аԥсуа икын бԥьар хаданы – иԥсадгьыл алаихьчон, уи ала дыбназон, хьыӡрацара дцон. Аха аамҭеикәшара иахҟьаны аа иҟалаз:

Ашәышықәсақәа ухуган укнаҳауп ушанаха,
Уда иандәылымҭуаз аамҭа мцеи.
Ашьахәа ухьшьуа удрыцқьом, успылом шамаха,
Уҭоурыхны уазынхеит Аԥснытәи музеи.

Аԥсуа шәақь, аԥсуа иҭоурых иасимволуп ҳәа ауп апоет иааирԥшуа. Ус иагьыҟоуп иара.

«Сыжәлар фырхаҵа уажә бназара иныҟәаӡом, ашәарах еибарԥо ахрақәа ирҿоуп. Аԥслаҳәқәеи, абгаԥьмақәеи қьафлагь иҟаӡоуп, иҟаз, аԥсабара рҩычарц ишоуп» ҳәа, ишиҩуаҵәҟьа ҳаԥстазаараҿ иҟазҭгьы заҟа ибзиаз! Ирыцҳарахаз ҳаԥсабара зҩычо, изырԥшӡо, изҩыдазтәуа реиҷаҳараҿ, реиқәырхараҿ иааҳарԥшуа агәлымыҩрақәа рацәахеит. Ҳабна хаҳшьаауеит, ашәарах ҳреигӡом, автоматла ҳреихсуеит, аԥсыӡкәа зҭоу ҳӡиасҟәа ахәшә рҭаҳаԥсауеит, ажәакала, ҳаекологиа ҳаԥырхагоуп. Аха уи апоет ихарагәышьоузеи, ус иҟазарц иҭахуп азоуп изиҩуа. Ажәеинраала «Аҟәа абаа ҧеыхақәагь» конкреттә темоуп излыху, ҳҭоурых ду аӡыблара иалсны иааз иацырҟьо даҟьақәоуп. Урҭ изхаану рацәоуп: ирдыруеит уи аҿаԥхьа ахақәиҭреи ахьыԥшымреи рзы ицоз ақәпара, мшынгәыла изхыҵуаз аԥсымҭәқәа, ақәылаҩцәа, аимҭәаҩцәа. Ус заҟа. Урҭ зегьы автор иацы иҟалазшәа, ухаҷы иаанхартә рсахьа ҭихуеит. Апоет иҩымҭа злахиркәшо акуплет иаҳәоит зегьы:

Ахымцақәеи аԥсақәеи гәышԥыла уа инкылан,
Ашәышықәсақәа шәрылымси аума чҳауа.
Ҳарҭ хымԥада шәыхьчара ҳуалуп ҳаидгылан,
Шәарҭ иахьа ҳ-Аԥсадгьыл аҭоурых зыхьчауа.

Ас еиԥш иҟоу апатриоттә жәеинраала апоет қәыԥш 1956 шықәсазы иаԥиҵаз усҟангьы иахьагьы ааӡаратә ҵакы амоуп, изызҳауа аҿар рыҩнутҟа, избанзар, рыԥсадгьыли рыжәлари рҭоурых днарҵоит, ҭоурыхтәла иархәыцуеит.

Ашыц иазкны аԥсуа поезиаҷы имаҷымкәа иаԥҵоуп ажәеинраала шьахәқәа, убарҭ иреиҕьқәоу ируакуп мҽхакыла рацәак идум Платон Бебиа иажәеинраала «Ашыц». Апоет исахьаркны излеиҳәо ала, ашыц аԥсуа иԥстазааратҷы асимволтә ҵакы амоуп, иаҳҳәап, аҿар заазо агара иара иалхуп, агәабан иҭарҵоит уи абгьы, аԥсынҵры ацуп азы. Ашыц мҳаҵәи ашыц хмаҷыри ракәзаргьы заҟа рҳәозеи аԥсуа ибзиабараҿ. Ацәажәараангьы ақәпараангьы ашыц иалху алабашьа аҵак ҷыда амоуп – аԥсуа иарҕьажәҩаны ивагылоуп, аламысгьы иашьаноуп.

Апоет иҩуеит:

Абԥьар ҳәа уара ассир улҵит,
Хаха улеит иҳақәлар ҷыц.
Ҳадгьыл-ԥшьа ууаӡарц уахылҵит...
Аԥсны-ԥшӡа уазшоума ашыц?!

Амала заҟа ибзииаз ажәеинраала «Ашыц» аҟны иҳәаздгьы абри «зыжәла дуу» аҵла ампыҵахалаҩцәа Аԥсны иақәлоз еимҵәаны ишыргоз аҕба дуқәа ирҵажьны, ркультуратә-доуҳатә баҟақәа ладырԥшӡаларц, иаҳҳәап, Анцәа иан илызку Парижтәи аныхабааш еиԥш иҟоу. Аха уи азы апоет қәыԥш гәыбҕан узиҭом, уи заманала асахьа ҭихит, иаҳирбеит аԥсуеи ашыци «реизыҟазаашьа» поезиатә хаҿсахьаны. Уи азхоуп алирикатә жәеинраалаҷы.

Апоет игәы азнарҳауеит, илшарақәа ирыцнаҵоит, ирҿиаратә гәазыҳәарақәа дырҷыхоит, идыргәытәуеит иԥсадгьыл гәакьа Аԥсны ашҟа имоу ҷыцәаара бзанҵы изқәым абзиабара цаҳәцаҳәа. «Унасыԥоуп ҳарҭ ҳзыргәыргьо сшьам дгьыл, Аԥсынтәыла!» – иҳәоит апоет иԥсадгьыл ԥшӡа дазгәдууа 1956 шықәсазы ииҩыз иажәеинраала «Аԥсынтәыла» аҟны. Ари атема уи ԥхьаҟатәи ирҿиарамҩаҷы ҷыдала иналукааша аҭыԥ ааннакылоит, насгьы цәаныррa ҵаулалеи патриотизм пафос ҳаракылеи иаԥҵоу ҩымҭа хьыршәыгақәа алаигалт ҳмилаҭ сахьаркыратә поезиаҷы. Урҭ алада ҷыдала инарҵбааны (иахьырҭыԥу ҳаннеилак) ирзаатгылахоит.

Платон Бебиа ибаҩхатәра ианқәыԥшыз инаркны иҟазшьа ҷыдоуп аҟыба-зыба згым, аимак-аиҷак зцу, инарҵауланы аԥстазаара аазырԥшуа, мамзаргьы иргәылапшуа афилософиатә ҵакы змоу ажәеинраалақәа хшыҩзцарақәа ахьырзиуа анаҩсангьы, иара ус зынӡа изааигәаны иҟоу, иибо, иныруа абзазараҷы иалибааua амаҭәарқәа, поезиатә бызшәала обиектс иганы рсахьа ҭыхра, излаҟоу рыла ирпстазааратәны раарԥшра. Убри азоуп аҧхьаҩ мыцхәы изааигәаны изидкылоу, изиныруа хатәык, ибзианы иидыруа, ихҭынхьаахьоу акы аиԥш иԥхьаӡаны. Убас иҟоу жәеинраалақәоуп: «Алым» (ала иахьӡуп), «Мышәқьар», «Ала», «Ажә», «Аура» уҳәа убас иҵегьы. Арҭ ажәеинраалақәа аҧхьаҩ лымкаала изигәаԥхо, зҷы мцәажәо аԥстәқәа,

аха ауаҩы изааигәа, зда дхәарҭам роуп, насгьы рыԥсҭазаара аарԥшуа угәаҷы инеиртә, ирыцхаушьартә. Ари азҭаараҷы (арыцхашьараҷы) аԥхьаҩ акырӡа ицхраауеит автор ихаҭа зсахьа ҭихуаз аԥстәқәа дшырзыҟаз, ишидыруаз. «Алым» акәзар, ала аамҭа баапсы иҟаз аибашьра ду азхымгеит, имлаго иҟазар аҵкыс иҳәан аԥшәма идиршьит. Ари ала атрагедиа ажәлар ирхыргаз, изҭагылаз агәаҟра, амамзаара, амлакра аанарԥшуеит. Згәаҷы имнеиуада абарҭ ацәаҳәақәа:

«Абаақәа сшәымшьын цәгьарыла
Сымч-сылша каԥсаӡаз ԥьшьа,
Сгәырмаҷгахазаргь зегь рыла,
Сара исылоуп шәара шәшьа» –
Уа иҟоу-ҭәыуа абас шаҳәозгьы,
Иршьит агәы ҭыблааны.
Сылабжыш сӡамҩа иахьыхәхәозгьы
Еиқәҳәалауан илбааны.

Сара сгәанала, ажәеинраала аԥсы ахазҵаз иара автор ихаҭа (зны сласбаны иаб иааигаз, ашьҭахь алым иаҩызахаз, хьӡысгьы изауз) дшазыҟаз, ишеизааигәахаз, настәи алахьынҵагьы иарҕәҕәеит ауаҩытәыҩсатә емоциа, – арыцхашьара илоу. Уимоу, ганкахьала апоет иҵахым дзадгылом амамзаара иахҟьаны агәнаҳа цәгьахеит ҳәа аԥшәма иҟаиҵо Алым азы алкаа – иагәыдҵан иахьыршьыз. Цәгьашәа ирыцхаишьоит, ииашам ҳәагьы иԥхьаӡоит. Аха даҽа ганкахьалагьы уаҳа ԥсыхәа шамам ибоит:

Алым ус уаҩ иишьуаз ламызт,
Уи зыхҟьаз зегьы иаабон.
Нахьхьи, ала ашьаҵәҟьа зламыз,
Ҳаҕа игәыргәырбжь гон…

Ажәеинраала «Мышәқьар» аҟынгьы агәыбылра ду аҵаҵаны иаарԥшуп алеи ауаҩи реизыҟазаашьа, уи аҷы зцәажәом акәымзар, иаҳәон ауаҩы заҟа изыразу, даҭаху. Апоет ила акәзар, Аҟәантә аҩныҟа даннеиуа ишиԥыло, дшаднакыло, иҟанаҵо, заҟа еигәыргьо уҳәа арҭкәа зегьы фантазиаӡам, аԥхьаҩ зыгәра иго фактуп. Ус ауп ала ишыҟанаҵо, аԥшәма акраамҭа дыҟамкәа данабалак ишиеигәыргьо. Арҭ ацәаҳәақәагьы иԥсабаратәуп, ала иаҟазшьоуп:

Икамыршәуа уа схаҵкы,
Раԥхьа исыкәшоит уа иццакы,
Нас ирҩахан анапқәа,
Иаасыкәыршо, исызгәыкуа,
Исгәыднашьылауеит ахы.

Платон Бебиа иажәеинраала «Ала» (заатәи ипоезиа иаҵанакуа) аҟны ауаҩы иԥсҭазааращы, инхашәа-инҵышәа ахьчараҷы ала инанагӡо ароль асахьаркыра агымкәа иааирпшуеит. Аха ара иҟоуп изаацәаны иҳәоу ахшыҩзцара: «Ҳара ҳацәаматәа, ҳкәаҭана… Зда ҳхәарҭамыз зназы, раамҭа шцаз еиԥш убама, уаамҭа цозаап лассы… О, изурызеи, сгәы уалоуп, агәҷыҕ уагаштаз цәгьала» зҳәаз еиԥш. Иашоуп, апоет ус изырҳәо асовет аамҭазы ҳажәлар гәата-бҕата иахьынхоз аҕыычцәа амаҷхара иахьаҷыз агыгшәыггьы адамра хыла иахьасыз ауп. Аха ареалтә ԥсҭазааращ ҳзыхьчо алақәа агәҷыҕ иагартә, имыцхәхартә макьана иҟам. Анцәа иҳәааит акәтаҕ былгьо иҟалартә еиԥш. Амала, апоет иажәеинраалаҷ иҟаиҵо азаԥхьагәаҭара хымԥада, ҳаԥсҭазааращы иҟалар зылшо акоуп, аха убасҟангьы ауаҩы ишьа злоу ҳәа изышьҭоу аԥстәы хазына ала имыцхәны, аҭоурых мацара иатәны иҟалап ҳәа сгәы иаанагом.

Апоет ипоезиаҷы аԥстәқәа (ала, аҽы, ажә…) ирызку ажәеинраала ҟаиматқәа акымкәа-ҩбамкәа иҩит. Уи машәырны иҟамлаӡеит, избанзар асахьаркыратә литератураҷы аԥстәқәа (агыгшәыгқәагьы ашәарахқәагьы убрахь иналаҵаны) ртематика аханатә аахысгьы игәцаракуп. Ҷыдала аԥсуа литература атәы ҳҳәозаргьы, аԥстәқәа ирызку ажәеинраалақәа, ажәабжьқәа маҷӡамкәа акьыԥхь рбахьеит, иуҳәар ауеит традициак иаҩызан иҟалахьеит ҳәа.

Поема хәыҷуп ззуҳәаша жәеинраалоуп «Ажә». Иҵабыргыҵәҟьаны, уи аԥхьаҩ даараӡа дзырхәыцуа, игәаҵанӡа инеиуа иҟаҵоуп. Араҟа ажәа сахьарк мацара акәӡам амч зманы иҟоу (ҳәарада, уигь иалшаз аумаҷху апоезиатә ҧҵамҭан аҟалараҷы). Араҟа, сара сгәанала, аԥыжәара згаз, аԥхьаҩ дызтәызтәыз иара афакт ахаҭа ауп, даҽакала иуҳәозар, ажә «аҭоурых» ауп, насгьы апоет (алирикатә фырхаҵа уҳәаргьы ауеит) ихаҭа ибзианы иидыруаз, аамҭа уадаҩ аан ҭаацәак заазоз акәын иара. Уи есуаха ибақьаӡа иҳәны, ачыргә агәыҵамӡо игәарлон, аԥшәмагьы схәыҷқәа ран ҳәа дашьҭан. Аха аӡәы хара мхәыцҩык – ажәахьа ҭаацәарак рыԥсы зкыз, изааӡоз алтәыжәҩа ылаԥиҵәеит, амхы иахьҭалаз азын. «Иареи уареи реиҳа иҟәышда, уԥсында, уԥсы…» ҳәа автор иҟаиҵо аҽыԥныхәа иа-

шоуп. Аҳаиуан аҟынӡа ухы наумгароуп ҳәа ауп уи иаанаго. Убла ихымҵуа сахьаҟәоуп: актәи: Анду лышәира:

– О, сукәыхшоуп зегьы здыруа
Ҳара ҳаб Анцәа,
Ҳажә ашәа уи ԥшь-шьапык иҵа,
Дыргәаҟ, дырҳәацәа!...

Аҩбатәи:

«Шәара шәзыҳәа схы сеигӡомызт,
Шәа ишәызкын сылша,
Иҟалозар сеиқәшәырха абаа
Шәҳаҵа-ҳаҵа, шәеикәша!» – абас аҳәозшәа ирыхәаԥшуан ажә. Аха ирымшьыр амуит иԥсуан. Аҩымҭа еиқәызҳәалоу аԥшьцәаҳәакгьы еиҳагьы ихьааугартә иҟоуп:

Аҳәыс уа ишахагылазгьы
Агәашәахь иԥшуан.
Амҩа иаԥшуан сан анбааueи ҳәа
Иԥшын, иҟаауан.

Ажәеинраала «Аура» аҟынгьы апоет иаҳирбоит ауаҩы аҿы шибжьо, дшазыҟоу. Абригь конкреттә фактуп. Аб иҿы иԥа ибжьар иҵахуп, иара иеиԥш дҿыбӷаҟазахарц иҵахуп, аха уи зынӡагьы имариам, (ишымариам ажәеинраалаҿ ибзианы асахьа ҭыхуп), насгьы зегьыҵәҟьа рымч зықәхо акы акәым. Иага ус акәзаргьы, абар аԥа ииҳәо:

Сара исҵахуп исызҳарц,
Сыӡбахә исзыԥшу ираҳарц.
Аҳы, усцәымшәан иоужьи да,
Скаҳар – сгылауеит еиҵа...
Иҳәа нас, зныкыр дубахьоу
Ҩа мбаӡакәа, ҩа зышьхоу?!

Ари ажәеинраала, сгәанала, иаартны иҳәам, иҵәаху даҿа хшыҩзцаракгьы амоуп. Уи убри ауп: аура абжьара шакәугьы амотив хада, ауаҩы (иара аҿы зыбжьо) изырханы иуҳәар алшоит аԥсҭазаара дыԥнашәарц шаҵаху, дымшәа, дмырҳа ихатәымҩа ылихырц дшаҷу, уи азын агәымшәара шаарԥштәу уҳәа иҵегьы.

Арҭ ажәеинраалақәа аԥстәқәа (ала, ажә, аҿы) ирызку апоет иқәҷиаз иреиуоуп, насгьы данқәыԥшызгьы ибзианы ихаҷы иааигахьан ауаҩы иԥсҭазаараҷы зҷы мцәажәо аԥстәқәа акыр шрыҵаркуа рыда дышхәарҭам. Убри аҟнытә урҭ зҷы мцәажәо аԥстәқәа рҷаԥхьа академик Д.И. Лихачиов зынӡа ииашаны ишиҳәаз еиԥш, аҵакԥхықәрагьы идзароуп, иныруазароуп. Абри ахшыҩзцара сара избоит аҩада сыззааҵгылаз аԥстәқәа ирызку Платон Бебиа иажәеинраалақәа рҷы.

Дыҟамзар ҟалап алитератураҷы ан илызкны ҩымҵак аԥызымҵац поетк, избанзар, аурыс критик ду В.Г. Белински ишиҳәаз еиԥш: «Нет ничего святее и бескорыстнее любви матери, всякая привязанность, всякая любовь, всякая страсть или слабо, или своекорыстно в сравнении с нею...»

Абарҭ ажәақәа ирыцаҳҵар ҳалшоит Н.А. Некрасов ипоезиатә цәаҳәақәагьы: «Мы любим сестру, и жену, и отца, но в муках мы мать вспоминаем!»

Сыззааиуа, Платон Бебиа ипоезиатә рҷиамҵақәа рхы аныҵырх инаркны иааԥшит ан лзышәаҳәара атема ахатә индивидтә (автобиографиахь иԥшуа) ҟазшьа, аԥсихологиатә ҭагылазаашьа аманы. Избан акәзар, уи дшысабиӡаз иан диԥхеит. Ари агәырҩа наунагӡа иԥсҭазаара иалаҕьаны иаанхеит ирҷиамҵақәа ирнымԥшыр амуа. Платон Бебиа заатәи илирикаҷы иаабоит иан илзикыз акәиц еиԥш иуцрало ажәеинраалақәак: «Сан», «Ԥхыӡла». Аԥсуа жәаԥҟа иаҳәоит зԥа дмыԥсыц, уԥа диумырҵәыуан ҳәа. Ари ажәаԥҟа еиҵарсны ухы иаупхәар ҟалоит: зан дмыԥсыц, издыруам ан дзыԥсоу ҳәа.

Изхысҳәааua, абарҭ ажәеинраалақәа («Сан», «Аԥхыӡ») раԥхьаӡа санрыԥхьа (урҭ автор иҩит данстудентыз – 1958 шықәсазы) сгәаҵанӡа инеит, исылсит, иаасгәаланаршәеит схаҵагьы аныда, абыда ишсызҳаз, ус заҟаҩы ыҟада аеҵымрацәа рхьыкәкәа азҳара злахьыншахаз. Аԥсҭазаара уҳәеит ҳәа!..

Ҳәарас иаҵахузеи, иԥсҭазааратә ҩ-факт: апоет аныда иахьизҳази, иан лаԥьал зынӡа иахьааигәахази аԥхьаҩ дархәыцыртә, ихьааигартә, игәырҩаигартә еиԥш аҩымҭақәа ҟарҵеит. Актәи ажәеинраала «Сан» аҷы ҳаԥхьоит:

Сара жәохә шықәса аарла исхыҵуан,
Саналагаз раԥхьа аҩра.
Иара убасҟангьы сан сбызхәыцуан,
Исмоуз зыбла аҵаԥшра.

Апоет иан дышиԥхахьоугьы лыбла-хаақәа дрыхьчоит, ицуп, уимоу, дызҷу арҷиаратә аус аҷы ицхраyеит, аҟазара ақәцәахь ихоит. Иқәрахьымӡахаз

иан лыҟамзаара аеҭымра хьанҭа изаанагоит, дыгәхьааигоит, длызхәыцуеит, иԥсы ҭанаҵы дшихамышҭуа иҳәоит. Ииашоуп, диааҙеит икәа дҭаршәны иаб, аха ан лтәы зынҙа хазуп, уи даҽакы иузадкылом. «Сан, издыруеит ба быҟазар, сыгәҭак заҟа инагҙахоз. Бара была сгәаҵа рԥхазар, ажәлар рҿгьы сшаԥсахоз» ҳәа, иҳәартә аҟынҙа иан лыҟамзаара хьааигоит, иҵааршәха игәы иҵоуп. Арҭ ацәаҳәаҟәа Платон Бебиа ианиѡуаз, ҿыц аѡра иалагаз поетк иаҳасабала акәын дшырдыруаз аԥхьаѡцәа. Насыԥны, дшаныдазгьы, аԥсабара инаҭаз абаѡхатәреи, иаби, анра изуны дзааҙаз ианыԥсеи ирыбзоураны ажәлар рҿы даԥсахартә дҟалеит. Иахьа, уи Аԥсны мацара акәым анҵыҵгьы ибзианы ирдыруа, ҳмилаҭ литература зырԥшҙо шәҟәыѡѡуп.

Ҳзыхцәажәо ажәеинраала «Сан» хзыркәшо акуплетгьы абар иаҳәо:

Быҟам, ѡаԥхьа уи сгәы иҵыхоит,
Аха агәыбылра ыҟам иҵашәарц.
Уи есааира ԥхьаҟа исыхоит,
Ан ҳақ уаѡы изымшәо сшәарц!

Ан лҳақ ашәара уадаѡҙоуп. Аха Платон Бебиа иахьа дахьынҙахалахьоу (арҿиара аганахьала) ҳахәаԥшуазар, ишәахьеит, жәаҳәарада.

Аѡбатәи ажәеинраала «Пхыҙла» акәзаргьы имѡашьо иаабоит апоет иан еснагь дахьыҟазаалакгьы дышлызхәыцуа, лыхаара ишиныруа, амч шиланаҵо, акы дацәымшәо дшыҟанаҵо:

Аказы сшәом, абахә сажәлар –
Уи снапаҵаҟа ирхахоит.
Сара ирыԥсоу ҵеихарц ҳажәлар.
Ааԥсарак ҟамҵа сынхоит.

Апоет қәыԥш илирикаҿы аганахь инижьуам икәа дҭаршә дзааҙаз иаб ихаҿсахьагьы. Уи изкны иѡит алирикатә жәеинраала шьахәқәа: «Саби сареи», «Саб уахь». «Саби сареи» аҟны иаҳирбоит (ари аѡымҭа аԥсҭазаара ҵаҵгәыс измоу фактуп излыху) аб ихаҭашьатә ҟазшьақәа, илоу аҟазара, ауасҭара. Инапкымҭа, иҟаҵамҭа зго изырхәоит: «Дад, унапы хьуп, ихьы!» ҳәа. Арҭ аԥшьжәак аб ауасҭа ҟаза дзакәу аадырԥшуеит, деиҭарҳәоит. Аԥагьы абзиара аганахьала диҿыԥшны ауп изиҳәо: «Ех, ишԥабзиаз, афаст, сумҭа цқьазар саргьы абас!» ҳәа.

Егьи ажәеинраала «Саб уахь» аҟынгьы Платон Бебиа аԥсҭазаараҿы ишьақәгылара аҟны иаб ироль иалаиҵаз ихәҭаа акыр иаԥсаны ишизыҟалаз, насгьы дшимырԥхашьо атәоуп иаҳәо:

Саб, уара Аҟәа уахымсыцзаргь,
Умч-улша азкы,
Аԥсҭазаара ашҟа схы урхеит,
Сацәымшәауа акы.
Сеагьазысшәоит сара исуалԥшьоу
Иагьалысхуеит акыр.
Избанда абаѡ-ҷыда снаҭоит,
Саб, уара ужәѡахыр.

Платон Бебиа дзыхшаз иани иаби, дзааҙаз ианԥсеи ирызку апоезиатә, апрозатә аѡымҭақәа иҭәымҭахь даннеи иаԥиҵаз иҵегь ҳԥылоит, ҳагьырзаатгылоит ҳаԥхьаҟа. Уажәы аранҙа иаххәаз – заатәи ипоезиаҿы иаҵанакуа – азҳархап.

Ажәеинраала «Санду» иѡуп ԥасатәи Аҧьынҵьтәылатә еибашьра атемала, ауаѡытәыѡсатә цәаныррала ирыԥханы. Угәы ырԥшааура уаԥхьа даагылоит шықәса ѡажәа зҧа изыԥшу ан! Уи ллымҳа иҵаѡуеит: «Аҳаҳаи, бымшәан, ак сыхьуам, аибашьра еилгоит, ҳаибабоит!» ҳәа данцоз ииҳәаз ажәақәа. Апоет ианду илымоуп ачҳареи агәыгреи. Уи ауп даазго. Абри иаҵшьны иазгәаҭоуп аѡымҭаҿы, насгьы иахьынҙалшо лгәы ишаҭоит, иҟоуҵәкьа изҳәом, ашәындыҟәра иҵылго асалам шәҟәы дылзаԥхьоит иацы иаазшәа:

Дахәаԥшуеит ибжьы лаҳазшәа,
Ҷыцбарах ашәҟәы баны.
Дахәаԥшуеит аԥхьара лҵазшәа,
Дыҟоуп рыцха агәра ганы...

Апоет иажәеинраала нацәақәкыла иануда (иан лан) ишлызкугьы гәырѡалеи гәыграла иҵәу, уи лыԥсҭазаара уадаѡ шаанарԥшуагьы иаҳнарбоит еизыркәкәо, атипра злоу аҙәырѡы анацәа, андуцәа, рхаҿсахьа. Аибашьра иаҳнаҭаз ахәрақәа усҟан 16-ҟа шықәса шахыҵуазгьы имгьацызт, ихьааны, игәырѡаны ҳажәлар еидараны рҟәаҟәа иқәын. Иага аамҭа царгьы ԥсыҵбарала ауаѡы иоуа ацәыҙ бзанҵы ҕашьа амаҙам, еснагь ихьаан агәаҵгаҿы икнаҳауп.

Ажәеинраала «Ан дыԥшуеит» аҿгьы даабоит Аҧьынҵьтәылатәи аибашьра (1941–45) дуҙҙахь ицаз аҧа ихынҳәра иазыԥшу ан:

Ан дгәыгуеит, лгәыгра шьҭамхарц.
Лылшара хәыҷы еилашуеит.

Уа аѡны дахуп иқьаԥҭамхарц.
Уажәы-уажәы агәашә даԥшуеит.

«1941 шықәса ииун 22» ҳәа хыс измоу ажәеинраала акәзар, апоет имырдуцәакәа ԥшь-куплетк ирҭагҙаны иаҳгәалаиршәоит ари амш иаҳзаанагаз арыцҳара ду ҳажәлар заѣка ирызтәаз: «Иааҽахҭәеит агәыргьара ашәа, агәыҭшьаагабжь иннакылт ажәа, ҳашә иаалагылт аԥсра хьшәашәа. Абри амш аҽены». Аха фырхаҵарала асовет жәлар аиааираз иқәԥон хыцәнмырха:

Уи ԥшьышықәса иауз мшымзи,
Аха маи жәбагь ԥьара иԥшымзи,
Ашьа каҭәо ақәԥара иаҽымзи,
Абри амш иаԥшны!..

Аибашьра аҭәагашоура иахааныз, иалагылаз апоетцәа, ашәѣәыѡѡцәа реиԥш, нас урҭ ирыҵагылоз абиԥараҽагьы аибашьра атематика рыҽиамҭақәа рҽы ианымԥшыр, зҽлымҳара азырмур ауамызт, избанзар, жәынгьы-ҽангьы аԥсадгьыл ахақәиҭреи ахьчареи ирызку азҵаарақәа иарбан литературазаалак аҽгьы, еснагь узрывымсуа актуалра рылоуп. Убри ауп, Платон Бебиа иѡызцәа аԥсуа шәѣәыѡѡцәа аҙәырѡы реиԥш, иаргьы ари иԥшьоу, имажәуа атема дзазхьаԥшыз заатәи ипоезиаҽгьы. Аѡада ҳзыхцәажәаз, зыҙбахә ҳамоу ажәеинраалақәа автор ианаԥиҵази Аԥьынԥьтәылатәи аибашьра дуҙҙеи жәабаѣка шықәса рацәак еиҳам аамҭа акәын ибжьалахьаз. Аибашьраҽ иакыз амца макьана иҽымцәаац лѡатҵәуп ԥшьаала иѡахылҵуа алагырҙқәа еиқәтәазаргь, ахьаа, агәырѡа аҵыхәа ԥҵәам. Урҭ роуп асахьаркыратә хаҽсахьақәа ѣаумҵар, иаԥумҵар зымуа.

Апоет аԥсҭазааараҽы зегьы ишрыцку идыруеит нбандула иѡтәу Ауаѡра. Ари афилософиатә категориа заѣаѡы азышәаҳәахьада ҳаԥхьаѣагьы заѣаѡгьы азышәаҳәараны иѣада. Миха Лакрба иаԥсуа новеллақәа ѡажәеижәаба бызшәа рыла ицәажәаз рыхшыѡзцарала Ауаѡра ԥсыс иахоу, еибаркны изку аламыс ауп. М. Горки афоризмк еиԥш иаанхаз иҳәамҭа «даара иѣаиматү маҵуроуп уаѡытәыѡсаны адгьыл аҽы аѣазаара» ҳәа дызҽугьы убри ауп философиатәла уазхәыцуазар иаанаго.

Сыззааиуа, Платон Бебиа иқәыԥшра шықәсқәа раан иидыз (1957) ѡ-куплетк иреиҳам ажәеинраалаҽ иқәиргылоит абас еиԥш иѣоу апроблема:

Са сыԥсы қымқымуа амал ҳәа
Сызмыцәо, схәыцуам аҵх ршо.

Ус ак сзааиргь, схәыцра иналҳәа,
Хланҵы иҵастцоит ирхәаша.

Сара исҵахуп: сѡызцәа еидгыла,
Ианырҳәо ижәабжьыз, имаҙаз,
Абан дауеит ҳәа наѣ инкыла,
Исцәысымҵәахларц...
Убри саԥсаз!

Апоет ҽа ихы надкыланы иихәаз, дзаԥсахарц ииҵаху, ихазы мацара акәымкәа зегьы рзы хәызмаҙам акоуп. Избанзар, ари иуаароу адунеиаҽ ауаѡреи ацқьареи, даҽеакала иуҳәозар, ламысла аѣазаара еиҳау даҽеакы ыѣамзар ѣалап, избанзар, урҭ аѡбагьы роуп ауаѡы дуаѡны дѣазҵо.

Изхысҳәааууа, Платон Бебиа заатәи ипоезиаҽгьы имѡашьо ицәырҵхьан аԥсҭазаара еибаркны измоу афилософиатә зҵаарақәагьы, нас иҵәымҵахь даннеи идеиатә ҵакылагьы, сахьаркылагьы аҽеырҵаулан аҽеарҭбааит.

Бзазаратә «философиоуп» ажәеинраала «Доусы ихатәы» аҽгьы иаабо. Аԥҳәыс бырг дхәажжаҙа, дыԥхаҙа ауадаҽы аѣазаара аасҵа еиґьылшьоит дзааҙаз, лыԥсҭазаара абжеиҳарак ахьылхылгаз апацхаҽы еиқәу амца дыҽеҳәатәазарц, – «абра бдәылымҵын, нахьхьи апацха ахьҵа ѡноуп, алѡа ѡначуеит» ҳәа лыԥҳа дшылҽугьы, уи лусахь данцалак, лара уда схәарҭам, ҳәа ашә аартны днеиуеит лԥацхахь, уаѣка «еиқәылҵоит амца, алѡа еилахынҳәуа илхатәоуп. Днахыкәласуа, ахәышҵаара амца, лгәы раҳаҵза дыҽеҳәатәоуп».

Абраѣка апоет зсахьа ҭихуа аԥҳәыс бырг, аԥсҭазааараҽы иѣоу аҙәы лоуп, дхытҳәаам, насгьы лара дызлаѣаз, лхатә ԥсҭазаара дшахәаԥшуаз ала автор лаарԥшра илшеит азоуп дпоезиатә хаҽсахьаны дыгәнаҳкылартә дзыѣалаз. Апоет уи аԥацха лгәы шазыбылуа аарԥшраҽы мыцхәыкгьы имҳәаҙеит, иҽалаимхалаҙеит, детальқәак рыла ирҵабыргит иаагап, «анаатә иасуа», «ишаҳәшаҳәуа ауада» аԥҳа лажәа уҳәа ирылымшеит лаанкылара, избанзар, аԥацха уи лара лыԥсҭазаара ахьымѡаԥысуаз акәын.

Платон Бебиа есымшатәи аԥсҭазаара иагәылибаауеит еиуеиԥшым иреалтәу – аԥхьаѡгьы иаргьы еицырзеиԥшны ирныруа – ахаҽсахьақәа. Урҭ ус уеиқәыхьшәашәа цәаныррада урыхәаԥшуазар, акгьы уарҳәаҙом. Аха уаѡҵас урыԥхьаны, ухаҽы иааганы урызхәыцыр, иубоит урҭ апоет ҽа ибла ҵары иҵашәаны зсахьа ҭихуа заѣка иԥсҭазааратәу, насгьы ҳара ҳхаҵақәагьы ҳгәалаѣазарақәеи ҳгәазыҳәарақәеи ишырзааигәо. Ус шакәу арҵабыргразы хара сымцакәа иаазгоит шәагаала имаҷу ѡ-жәеинраалак: «Ажьҵаара», «Ґбала аныѣәара».

Ҳаԥхьап актәи ишеибгоу:

Аҭла хыбуп жьеиқәаҭәала.
Мшыншәа ақәаҭара цәқәырԥоит.
Уи иналас-аалас напы рацәала,
Аҭаацәа ықәуп, рыбжьқәа гоит.

Уаҳа налымшо амҭәышә леиуеит,
Иқьуаз амахәгьы аԥсы ашьоит.
Ак ҷыц иҭәуеит, аҿак ѡеиуеит,
Мыцхә амѡа иқәхар иԥхашьоит.

Иаҭеибаҭан клаҭ рацәала,
Ауардынқәа аус руеит.
Аха аҭла ихѡоу жьеиқәаҭәала,
Макьана амахәқәа таруеит.

Ажьҭаара иадҳәалоу автор иҭихуа асахьақәа заҟа иаҳзааигәоузеи, заҟагьы исахьаркԥсараха иҟаҵоузеи жьеиқәаҭәала ихыбу ақәаҭеи ажьҭаара апроцесси!

Хыхь ажәеинраала шеибгоу ишаазгазгьы иара сахьазыркуа ажәақәак алызѡаарц сҭахуп: «Аҭла хыбуп жьеиқәаҭәала». Ус акәымкәа, аҭла ажь рацәааны иҷоуп иҳәар, араҟа ацәаҳәа хцәышааҙа сахьаркра аҭаҙамкәа иҟалоит. «Ихыбуп» ажәа ацәаҳәа сахьанаркит, зегьы аҳәеит. «Мшыншәа ақәаҭара цәқәырԥоит» акәзар, ақәаҭара барақьаҭ ахаҷра аанарԥшуеит. «Уаҳа налымшо амҭәышә леиуеит». Абраҟагьы амҭәышә ҭәны илеиуеит иҳәар апоезиатә цәаҳәа зыҟалаҙомызт, усҟан баша еизадаз ҳәоухон, аха «уаҳа налымшо» иҳәаақәнаҭеит ацәаҳәа «алахьынҵа». Анаѡстәи «иқьуаз амахәгьы аԥсы ашьоит» аҟынгьы исахьаркны иҳәоуп, ажь ахьҷырхыз амахәқәа (аҙахәа амахәқәа убрахь иналаҭаны иҳәазар еиҳагьы еиҧхон) рҭагылазаашьахаз. Апоет имҳәеит ажьҭаацәа рымҵәышәқәа лассы-ласcы иҭәны илбаарышьҭуеит ҳәа, уи иаабац цәажәаратә ҳәоуны, аха аҟаза ишицәаѡоу еиԥш, аҭла иалкәрааны инеиуа асахьа ҭихит абас: «Мыцхәы амѡа иқәхар иԥхашьоит». Абри ауп апоезиатә хаҷсахьагьы захьҙу.

Апоет иажәеинраала хиркәшоит ажьҭаара апроцесс макьана иалымгац егьи ҳәа зеиԥш ажәала акәымкәа метафортә ҟазшьала: «Аха аҭла ихѡоу жьеиқәаҭәала, макьана амахәқәа таруеит» ҳәа. Ус анакәха, макьана ажьҭаатәы ыҟоуп, анхацәа рус иалымгац.

Егьи аѡбатәи ажәеинраала «Ҧбала аныҟәара» акәзаргьы, ѡажәак-ѡажәак

рыла ишьақәгылоу цәаҳәа кьаҷла апоет илшеит ҧбала иныҟәо ауаѡы иааикәыршаны иҟоу амшын ипсихологиа иаируа асахьақәа рыҟаҵара. Абри ажәеинраалагьы, ишеибгоу иаазгарц сҭахуп. Амала, убранҙа уи адунеи абара иадҳәалоу хҭыск сҳәарц сҭахуп, маҷк аҭоурых ахь ихьаԥшуа.

1957 шықәсазы екскурсиа ҳасабла, ҳкурс аҷтәи (усҟан А.М. Горки ихьҙ зху Аҟәатәи аҳәынҭқарратә рҵаѡратә институт афилологиатә факультет аԥсуа сектор III акурс аҷы ҳтәан) астудентцәа рыбжеиҳараѡык ҳаинициативала ҳцеит ҧбала Баҭымҟа. Ари аныҟәара ҳара ҳзы гәыргьаратә хҭысын, избан акәзар, акы, араҟа аҵара ҳацырҵон Баҭымтәи аԥсуа ҙҧабцәа Нази Шамҧҳа, Хьеди Алхорба. Урҭ ракәын ҧызара ҳзызуаз, даҿеакала иуҳәозар, екскурсиамѡаԥгаѡцәас иҳамаз. Даргьы, аиаша ами, уаѡы иихәаша, ргәы иахәон ҳрыцны ҳахьцоз. Ѡбагьы, Баҭым (қалақьк аҳасабала «иит» 1878 шықәсазы, аурыси аҭырқәеи реибашьра ашьҭахь) Аҵаратәи автономтә социалисттә республика аҳҭны қалақь акәын аҟнытә аҭоурыхтә ҭыпҟәа аабар ҳҭахын. Убарҭ рхыԥхьаҙараҷы иҟан Баҭымтәи аботаникатә баҳча, адгьылҵак 120 гектар рҟынҙа иназо. Ари ҧасатәи СССР аҟны иреиҳау аботаникатә баҳчақәа ирхыԥхьаҙалоуп. Уи раԥхьаҙа акәны еиҷикааит аҵарауаѡ аурыс ботаник ду А.Н. Краснов 1912 шықәсазы. Араҟа акраатцуеит иҭырҵаауеижьҭеи еиуеиԥшым (хәнызқь хкы рҟынҙа иназо) аҵиаахкқәа, асубтропикатә культурақәа ацитрус, ачаи уҳәа убас ирацәаны. Ихҧахаз, араҟа амҳаԥьырратә цәқәырԥа иҙыхнагаз аахыс инхоит аԥсуаа – ҳԥьынԥьуаа. Урҭ рбара агәахәара ҳнаҭон, уахь иҳахон. Сара схаҵа сакәзар, Баҭым инхон жьра-цәарала зынҙа исзааигәаз ауаа: Назифа Қапба, лыԥшәма Чиркба Хәаршьыҭ рҧа Алиас, лыпҳа Таниа, Ҳасан Ацамба, иԥшәмаԥҳәыс Аксениа, Кәасиа саб иаҳәшьа Маташьа длыҧхан, ажәакала, издыруан сырбар ишсеигәыргьоз, сызҭахыз ауаа шыҟаз. Ари ауаѡытәыѡсатә факторгьы иаҳәоз маҷмызт мшынла ҳазқәыз амѡаҷы.

Ҳарҭ астудентцәа ныҟәара, напш-ааԥшра ҳәа Баҭымҟа ицоз ҳзеигәыргьоз даҿа факт бзиакгьы ыҟан: зегь реиҳа агәалаҟара, амилаҭ агәадура ҳазҭоз иреиуан мшынла Баҭымҟа ҳазгоз аҕба «Абхазия» акәын. Уи амшын ацәқәырԥа еиѡырссо, апассаԥьырцәа мѡаԥго, Амшынеиқәаҷтәи баҕәазацыҧхьаҙа «Уа мшыбзиакәа!» ҳәа инкыдгыло аԥсҭазаара мѡаԥнагон. Ари аҕба ҳәарада, милаҭ гәадурак иаѡызан аԥсуаа ҳшыҟоу еиҭазҳәоз афактқәа ируакын, избант акәзар, ҳаԥсадгьыл ахьҙ зхыз аҕба апассаԥьырцәа мѡаԥго амшын ихын.

Агба «Абхазия» аҙбахә анысҳәах, абраҟа исгәаласыршәарц сҭахуп Михаил Ҭемыр-иԥа Бҕажәба уи аҵыхәала ихаҵа иҷала иҳәоны иаҳаз.

Аурыс литература аклассик М.Е. Салтыков-Шьчедрин иѡымҵа ду «Қалақьк аҭоурых» (иҭыҵит 1980 шықәсазы) М. Ҭ. Бҕажәба иеиҭеигаз

редакторс саман. Саԥхьан саналга, ҳаиқәшәеит аѡны, еилкаатәыс исымаз азҵаарақәакгьы ҳазбеит. Абраҟа избеит уи аурысшәагьы аԥсшәагьы еиҟараны ишидыруаз, ирҿиараҿгьы заманала ихы ишаирхәоз. Аха уи акәым араҟа зыҳбахә сымоу, уи даҽеа зҵаароуп, ирҿиамҭақәеи иеиҭагамҭақәеи ирыдҳәаланы хазы изыхцәажәатәу акоуп, ара иаҳзалагалом.

Изхысҳәаауа, «Қалақьк аҭоурых» аиҭага иаҵанакуаз азҵаарақәа ҳанрылга, ааскьа сзыԥхьаны, иԥхьасымкыцкәа сыстол иқәын ашәҟәы «Накануне». Уи авторс дамоуп авице-адмирал, Асовет Еидгыла афырхаҵа, 1939–1946 шықәсқәа рзы СССР Арратә мшынтә флот аминистр Николаи Георги-иԥа Кузнецов. Абри амемуартә шәҟәы аибашьра атәы зҳәоз, Михаил Ҭемыр-иԥа абгьыцкәа еихыршәшәо ҳамҭак дахәаԥшуан, нас наҟ инықәиҵеит, ҿымҭкәа акы дазхәыцуа дтәан. Иҟалап аибашьра ашықәсқәа раан ихигаз аԥсҭазаара – аԥсреи абзареи ирыбжьагылаз – акәзаргьы. Иашьа агәыбжьанытә Ушьангь аибашьра мцабз иалаҳыз дигәалашәазар. Аха урҭқәа ракәымкәа абар ииҳәаз:

– Аԥснытәи обком актәи маҳаныҟәгаѡыс саныҟаз акәын. Аиашазы, анҭ ҳашьцәа хазынақәа реиҳабыра зынҳа ирҭахҳамызт Аԥснытәи обком актәи амаҳаныҟәгаѡыс аԥсуа, сара сакәым дызусҭзаалакгьы иҟаҵара. Иага политикатә ҳәаақәа дырҭацаланы дыҟазаргьы, Аԥснытәи обком актәи маҳаныҟәгаѡ инапаҿы иҟаз амчра зынҳагьы имаҷмызт, ишырҭахымызгьы, далагаҵәҟьар, ихы-иԥсы дырцәымшәакәа, ирцәыҟаиҵақәоз кыр ыҟан, – абас даҿын Михаил Ҭемыр-иԥа ацәажәара. Сара сизыҳырѡуан кыр збахьаз, кыр зхызгахьаз, кыргьы здыруаз ауаѡы иихәоз срызҿлымҳаны.

– Убас хаала, мчыла, зны-зынлагьы, насгьы 25 шықәса инарықәгәыҷуа Урыстәыла аҭып ҳаракқәа рҿы аус изуз иабзоураны, исырҳаз аѡызцәа, ақәлацәа – амаҵура дуқәа рҿы аус зуаз рыцхыраарала иҟасҵақәаз ыҟоуп Аԥсни аԥсуа жәлари рзы, – абас инациҵеит уи дызҿыз иажәа – убарҭ иреиуоуп ҳмилаҭ театр Самсон Ҷанба ихьҳ ахҵара. Қарҭ ЦК аҿы ирыҳбеит ақырҭуа поет, ауаажәларратә усзуѡы Илиа Ҷавҷаваҳе диижьҭеи 100 шықәса аҵра иадҳәаланы ихьҳ ахырҵарц. Аиашазы абри сгәы иасит, изакәандаран исыԥхьаҳеит В.П. Мжаванаҳе сизасит, сшақәшаҳаҭым ала, насгьы ҳмилаҭ театр зыхьҳ ахаҳҵаша аԥсуа литература аклассик, ҳадраматургиа ашьаҭаркѡы, харада-барада 37-тәи ашықәсқәа раан иҵадырхаз Самсон Ҷанба ахаҳҵарц ҳгәы иштоу иасҳәеит. Ишигәамԥхазгьы, дзаҿамԥеит, «хорошо» иҳәеит аарла.

Ареспубликатә хәышәтәырҭа ахыбра ҿыц иҳаргылаз азгьы исзашшит, Аԥсны азы идуцәоуп, иаҭахымызт, уи аѡыза макьана Қартгьы иҳамам ҳәа. Атроллеибустә нхамѡа аргылара напы аналаҳк, убригь ҳахырбаait Қарҭтәи аиҳабыра. Аха абраҟа дсыцхраait усҟан СССР иреиҳаҳоу Асовет

апрезидиум хантәаѡыс иҟаз Анастас Иван-иԥа Миқоиан, Пицунда иԥсы анишьоз схы иархәаны.

Ишдыру еиԥш, аҕба «Абхазия» аибашьраан ауалԥшьа шынанагҳоз иҵахеит, ҳаҕацәа рбомбақәа иақәрыжьыз иҵаанарҟәылт. Абри ахьҳ ашьақәыргылара сҿазыскит, ишымариаҳамызгьы. Исҵахын ҳбаҕәаза иадгылоз аҕбақәа «Россия», «Грузия», «Украина», «Таджикистан» реиԥш, «Абхазия» ҳәа ахьҳ ҿаҿаҳа ҳбаҕәазаҿ иадырбалауа иаадгыларц. Уигьы ҭоурыхын ҳреспубликазы. Абраҟагьы абри устол иқәу ашәҟәы «Накануне» автор Николаи Георги-иԥа Кузнецови нас даҽеа аҳәык-ѡыцьак асовет чынуаа рыбзоурала «Ленсовет» ахыхны «Абхазия» ахьҳырҵеит. Усҟан ари аѡыза аҟаҵара мариамызт Кремль итәаз аду (Н.С. Хрушьчов иоуп дызҿу) ибыз аламыҳҭгьы, иҳәан иажәа ааҿахиҵәеит.

Абас Аԥсны аҭоурых иадҳәалаз, иузадымхуаз азҵаарақәа иҵегьы дрылацәажәеит уи ауха, акыр аамҭагьы ҳаидтәалан. Аҵыхәтәан азҵаара исҵеит: – Михаил Ҭемыр-иԥа, КПСС Ацентртә Комитет амаҳаныҟәгаѡ хада, адуней зырхыцхыцуаз шәизааигәан, аԥсуа иѡнаҭаҿы днаганы ичеиҷыыка иҿашәҵахьан, шәицныҟәахьан, шәицгылахьан Аԥсны Қырҭтәыла иадхны Урыстәыла адҵараҿ акгьы иашәымҳәаҳеи, насгьы иашәҳәаргьы дышԥахәаԥшрыз, дадгыларызма? – ҳәа.

– Руслан, ари исуҭаз азҵаара аԥсуаа зегьы иаҳхьаауп, қәнамгарыла 1931 шықәсазы, Аԥсны аҵеи ду Нестор Лакоба иажәа аиҳабыра рҿы акыр шыԥхылнадозгьы, Қырҭтәыла ҳлаган ҳаларҵеит, ҿырҵысырҭа ҳамамкәа. Сара издыруеит убри адҵа азҵаара исылшоны иҟасымҵазшәа ажәа ҟьалақәа сзызҳәо, изыԥхьаҵо. Аха аҭагылазаашьа зынҳа даҽеакала иҟоуп. Акы, сгәы излаанаго ала, Хрушьчов ихалаҵәҟьа изыҳбомызт Аԥсны Қырҭтәыла адхра, ԥасатәи астатус – Ареспублика еидгыла ашьақәыргылара. Абиуро аҿы Қарҭаа ирыдгылоз, ҳара ҳмаҷызшьоз рацәаан. Ѡбагьы, уажәыушьҭан моментк соуны ҳаиқәшәар (усгьы Пицунда бзиа ибон, ԥсшьара дарауан) иасҳәоит ҳәа саҿын, адокументқәагьы рырхиара салагахьан, аха сахьымҳеит, иҵегьы ҳанеизааигәаха, дамырхит ишудыруа еиԥш. Нас, иара саргьы, Қарҭаа сгәаҕ рымамыз, Н.С. Хрушьчов сахьизааигәаз азы, Аԥсны дцо дарауа дахьыҟаз азын, спара анырба исеигҳозма самырхит, арзаҳал схала иѡны сцартә аҭагылазаашьа ҟарҵеит. Сара амаҵура ду аҿы сымиит, уи хьааган сыԥсуам. Амала, агәра ганы сыҟоуп уи ауаѡ иҵегь даанхар ԥыҵ-чыҵк исырҟаҵон Аԥсны азы, аха дысцәылбааргеит, Аԥсуаа гра бааԥсык ҳамоуп ҳәа зыҟәным рацәак ихаҵгылом». Уи уажәы избоит лабҿаба сара сыԥсҭазааратә ԥышәа ала…

Михаил Ҭемыр-иԥа Бҕажәба дуаѡ дун, дҵарауаѡын, дышәҟәыѡѡын, ҳәынҵқарратә усзуѡын, ихадараз, ижәлар гәакьа рхьаа ихьаан, ргәырҕьара

игәырҕаран, илшоз акаҿы ихы деигӡомызт... (Сгәанала, ус еиԥш иҟоу ауаа ргәаларшәара, рхамыштра иаԥсоуп ҭоурыхтәла ҳхәыцуазар.

Абри аҟара зхысҳәааз (маҷк алирикатә хьатцра ҟастцазаргьы аԥхьаҽ сатоумтцан) Платон Бебиа «Ҕбала аныҟәара» ҳәа ииҽыз ажәеинраала ауп. Уажәы иаагап ажәеинраала ахата аԥхьаҽ уаргьы саргьы ҳаицаԥхьарц:

Анахь сыԥшын,
Арахь сыԥшын,
Зегьы еиԥшын.

Анахь амшын,
Арахь амшын.
Аисра иаҿын.

Хыхь амшын
Ҭаҟа амшын.
Иаҳзыԥшын.

Амш амшын,
Атцх амшын.
Урҭ еиԥшын.

Амза ԥшын,
Амҽа ԥшын,
Ҳхын амшын.

Апоет ибла иабоз аԥсабареи, амшыни, ҕбала ҳныҟәареи илыԥшааху ажәеинраала ҽба-ҽба ажәа иреиҳам, хцәаҳәакла ишьақәгылоу зритма ртәоу, зрифма хырҷоу акуплетқәа рыла рсахьа ҭихит апоезиатә цәа-хаа рыҟәнышьшьы. Ари иҽит амҽан ҕбала амшын ҳхыланы ҳанцоз.

Иахьеиԥш исгәалашәоит аҕба адаур (апалубаҷ) аҟны данысзаԥхьоз (ҷырҳәала). Ишысгәаԥхаз иасҳәеит, уанбахьӡеи ҳәагьы нацтцаны.

– Иаабо аԥсабара ссир иснатеит, сара, агәра га, ҷьабаак сымбаӡеит, – иҳәеит Платон маҷк алаф ахь инарԥшуа, аха иаалырҟьаны ииҽыз ажәеинраала агәалаҟара шинатаз ихы-иҷы иаанызбаауан.

Ааи, апоезиа цәалашәароуп, уи ажәеинраала «ахшар» алшоит амшын аҟны аума, аҳауа аҟны аума агәаҳәара ахьааилак. Уи артцабыргуеит Платон Бебиа иҽымта «Ҕбала аныҟәарагьы».

«Аҕба «Абхазия» ҳәа хыс измоу Платон Бебиа 1959 шықәсазы ииҽыз

ажәеинраала «жьра-цәарала» (ҽышьа формала акәымкәа) иақәҷнатуеит хыхь зыӡбахә ҳамаз аҽымта. Апоет араҟа игәаланаршәоит раԥхьатәи «Аҕба Абхазия еиҽырффа амшын ихыз», аха аибашьра ду аан иҭахаз. Иҭахазаргь аӡымца агәаҷы, аҭан ҭәахышьа ҳәа амоуит, абар уи ацкы шәазыԥшы!

Уааиуеит амшын ухыхәхәала,
Иҭынчӡа иузыԥшуп асҟьала.
Иҽычоуп уа умҽа шәахәала,
Ацәқәырԥақәа еиҽыхуа ицҟьала.

Анаҽстәи ажәеинраала хзыркәшо акуплет абар изеиԥшроу:

Уааиуеит агәырҕара ухалан,
Угәы-ҕбаа, угәы ҳалал разны.
Ухьӡ-ԥша шьҭытцаait ихалан,
Ахьӡ-ԥша шамоуеиԥш Аԥсны!

Апоет аибашьраан иҭахаз аҕба «Абхазия» аҭоурых ҳәаны ацкы ицәырҭыз деигәырҕаны, иаԥитцеит ажәеинраала ҟаимаҭ. Иныбжьаршәшәа исҳәарц стахуп уаҽы ихьааигаша акы шакәу автор дыззышәаҳәаз аҕба «Абхазия» ахаҭагьы ахьыҟам. Уажәшьта уи ааскьа имариамзар акәхап ҳаԥсадгьыл Аԥсны ԥшӡа ахьӡ зхыз аокеантә ҕба амшын ахтцара! Убригь, издыруада, анцәа иаҳирбар, егьырҭ иаабақәаз ахақәитреи, аиааиреи, азхатцареи реиԥш! Усҟан Платон Бебиа иажәеинраалаҷ ҳзыԥхьо абарҭ ацәаҳәақәа:

Иааиуеит агәырҕара аҷықәлан,
Иааиуеит снаӡандаз хәа Аԥсны.
Иааиуеит ишиашоу уи ықәлан.
Иааиуеит ишзахәо иласны.
Усҟан атцак ҷыц роуан, ҽынтә ииуан.

Иркьаҷны аҽра, мамзаргьы ахәыҷала аду аҳәара, аарԥшра еснагь имариам, аха икьаҷу ажәамаана аҽра уи еиҳагьы иуадаҽуп. Абри иуадаҽу ажанр апоет ҷа заатәи ипоезиаҷы ицәырҭит аԥсыԥха аланы, наҟ-наҟ иҭегь имарымажахартә еиԥш. 1958-1960 шықәсқәа рзы апоет иаԥитцаз ажәамаана кьаҷқәа ирытцоуп иҭаулоу ахшыҽзцара, еиҭарсны иаадырԥшуеит аԥстазааратҷы лассы-лассы иуԥыло ахтысқәа уаҽы дзырхәыцуа, игхо, иԥхо, иԥсыҷерақәа уҳәа жәпакы. Урҭ ажәамаана кьаҷқәа рахьтә иҟоуп ажәлар рҳәамта амотивқәа рыла иҟатцоугьы, аҷыццәа

рхатцаны, мамзаргьы ахшыҩзцара ҷыцқәа ргәылатцаны, еиҳарак уи аабоит ажәапҟақәа рҷы.

Уажәы аҩада иаҳҳәааз ахшыҩзцарақәа рыртцабыргразы иаагап ҷырпштәқәак: «Амца еиқәылаз иҭәҭәаҙа алҩа ахылтцуеит ихәхәаҙа», («Алҩа»), «Ауардын ианазаамга амҷы, ахаҵа рблит уа иԥыҷеы» («Ауардын»), «Ахаҳә иагьа иуршәыргь аҩада, адгьыл аҟны иаауеит еиҵа» («Ахаҳә»), «Ацгәы уа ахәарҵа ианызҭамла, «Ашә бааup!» – аҳәон ишакуазгьы амла» («Ацгәы»), «Ан лыпҳа ахшыҩ ллырцон, апҳа – амцқәа лыпхьаҙон» («Ани апҳаи»), «Итцаулоуп, илеиуеит еиқәышьшьы, ихәыҷуп иахылтцуагьы абжьы» («Аҙиас»), «Амцәышә атцыхәа амца ахьакыз, аҭәарҭәал хыччаран изҷыз» («Амцәышәи аҭәарҭәали»), «Ахьапарч зхылтцыз цьшьаны, акьатеиах пцәон иччаны» («Ахьапарч»), «Иагьа идузаргь атцла ииашам, ашәшьырагь иашан иубашам» («Атцла хәахәа»).

Уажәы иаагоит пшьба-пшьба цәаҳәа иҟоу ажәамаана кьаҷқәа: «Каамеҭ ҟалоит ҳәа анаҳа: «Сыпсҭазаара салтцит, аҳа!» Абла ҭнахт, аҿҭанархеит. Адунеи шыҟаз иаанхеит» («Ахәац»), «Аҿада алымҳа ду нкылан, ахцәара иаҷын. – Закәызеи? – ҳәа, иара гылан иҟарцо иазыпшын» («Аҿада»), «Ацәқәа, имариоуп ҳәа аладара, иазцеит гәаҩак имитәыз. Аха издыруада уа ирықәу аидара, дара ишрықәшәоз ҭгатәыс?!» («Ацәқәеи аидареи»), «Ахан игылоу цырцыруа, аԥшҙара убла хнаркуеит, еиҕьу ыҟамзаргь ижәдыруаз, ашьап адгьыл аҷы иакуеит («Ахан»), «Хымпада сҟарматцысхароуп! – аҳәеит ауарбажә, аха иҙырҩыз рлымҳа ҭнахит, нас крырхароу иахьрыдрымкылаз шәаҳәаҩыс?!» («Ауарбажә»), «Ех, аҙынра цаны избандаз, ѡнык ҳәа сыргылап!» аҳәеит. Аха знык ианца, хыс измадаз, шоуран, ашәшьыраҷ иаахнагеит». («Ала»).

«– Уабацои ахыз, сыхаара? – ҷааиҭит аҙәы дҭаауа. – Хымҳа-ҷьымшьа мгьалрхаара сцоит! – аҳәеит уи уа» («Ахаз») уҳәа убас итцегьы.

Еиҭасҳәоит, арҭ ажәамаана кьаҷқәа итцоуроу ахшыҩзцара ргәылоуп, иаазырпшуа урҭ равтор ибаҩхатәра, насгьы урҭ рҷы ажәапҟа қәа, афразеологиатә жәеицааирақәа ибзианы рҷиаратәла ихы ишаирхәо.

Амала, заҟа ибзиаз, абас апоет иқәманшәалахаз ажәамаана кьаҷқәа уи ипоезиаҷы итцегьы ирацәаны иаабозҭгьы. Цабыргуп, абри аформа, астиль иазааигәоуп ааба-ааба цәаҳәа иҟоу афилософиатә цакы змоу, заатәи ипоезиа ашьҭахь иапитцаз иажәеинраалақәа. Урҭ аабоит 1965 шықәсазы итжьыз ажәеинраалақәа реизга «Аетцәақәа» рҷы. Абар ааба-ааба цәаҳәала ишьақәгылоу ажәеинраалақәа рзы академик Хәыхәыт Бҕажәба ииҩуа: «Платон Бебиа раԥхьатәи ишәҟәқәа рҷы илапш итцашәо, игәы зыцпыҳәо, ма еихьызшьуа, хәыцырҭақәас имоу ҳанрыхцәажәо, игәоумҭарц залшом аа-цәаҳәак рыла иҩу иажәеинраалақәа реизга «Аетцәақәа» (1965),

Ас еихшәа-еизшәа иҟоу ажәеинраалатә цәаҳәала аҩра ауадаҩрақәа амоуп, избан акәзар, угәтакы инарҭбааны аҿеитцыхырҵа унатом, уи уажәа еилацаланы игәылнаршәозароуп. Убри аҟнытә ари ажәеинраалатә аминиатиуратә форма афоризмтә ҟазшьагьы амоуп, ишаадыруа, ааба-ааба цәаҳәала иҩуп Шьалуа Цәыцьба ишәҟәы – «Маҷа-маҷа» (1966). Ҳзызхәыцша – ари аформа раԥхьа иапшьызгаз иакәым, аус злоу – уи аҩыцьагь иманшәаланы, алтцшәа аманы шаҟа рхы иадырхәаз ауп.

Арҭ ажәеинраала кьаҷқәа ирҳәоит ауаҩпсы ихы шымҩаԥигаша, дзықәныҟәаша жәпакы. Раԥхьа иргылоит ауаҩра, ажәлар рус аҿацәԥхьамкра, абзиеибабара, дарбанзаалак иԥсҭазаара ззикыз, заанатхәыс ишьҭихыз азҷлымҳара, азыҳатцаҳатцара. Угәы ацәкамыжьқәа узҷу аус угәы анацәкамҳа, уанацрымҵ акаҷы укылнагоит, угәыхәтәы уахьнагҙоит».[1]

Академик Хәыхәыт Бҕажәба аҩада иаазгаз ихшыҩзцара аа-цәаҳәак рыла иҩу ажәеинраалақәа реилыргарахь саннеилак – изырцабыргуа аҷырпштәқәа аазгоит акритик акык-ѡбак ихы иаирхәаз аҷырпштәқәагьы убрахь инарылатцаны.

Ҳзыхцәажәо ажәеинраалақәа апоет ҷа ианиҩыз асовет аамҵазы ауп. Усҟан ишдыру еиԥш, акоммунисттә идеологиа аҳра ауан, ҳапсҭазаара зегьы (ҳдоуҳатә ҳаекономикатә, ҳанхамҩатә, ҳполитикатә сферақәа уҳәа итцегьы) ҳәаақәнатцон, ҷыдала ҳауааажәларраҷы анырра ҭәҭәа змаз асахьаркыратә литература иацклаԥшуан, иара иацәтәымыз, иацзмырҵызуаз ѡымҵак ҷьара иалалар ҳәа ишәаны. Урҭ рѡызцәагьы ыҟамыз абга зҭам аҳапы ала ҭашуам ҳәа шырҳәо еиԥш! Иҳамҳәар иҳақым, убри акоммунисттә идеологиа ҷьбара асовет шәҟәыҩѡы алаԥш ихын, дыгәцаранакуан, абаҩхатәра иаша имҩақәызцашаз ацхыраара анатон, ашәҟәыҩѡы илахьынца, ибзазара иазҷлымҳан. Иаци иахьеи ҳамиит, ҳхаҵа иаабоз, ҳазлагылаз ауп. Уажәы уи асовет аамҵа цеит, аҿаԥсахит ҳәа иара иамаз, иацыз, қьаф ҳзыруаз абзиарақәа (иаҳҳәап, хәыда-псада апсшьара аҿыхәышәтәра, ашәҟәы аҭыжьраз агонорар уҳәа иреиԥшқәоу) ыҟаҙамкәа зегьы ацәы рыхьшьра ҳалагар даараҙа ҳланарҟәуеит, Асовет Еидгыла ихаанмыз, уи ашьҭахь аитцагылара иаҷу абиԥара рзы капеи-кылцәа ҳаԥсамкәа, баша адәы ҳақәызшәа, ҭоурых ҳамаҙамкәа, мамзаргьы иҳамаз цакыда итыпшша иаанхоит.

Арҭқәа сзырҳәо баша схы итысымҳәааит, ҳкьыпхь аҷы (уажәы зыҙбахә сымоу пасатәи СССР дуҙҙа ауп) ицәырҵуа, ҳтелехәаԥшрақәа рыла иаабо, иҳаҳауа аматериалқәа роуп. Ажәытәҙатәи бырзен философк

[1]Х.С. Бҕажәба. Платон Бебиа ипоезиа ачыдарақәак, ашәҟәҭыжьырҭа «Алашара», Аҟәа – 2003, ад. 17-18.

иҳәахьан иацтәи ахҭыс иахьазы иҭоурыхуп ҳәа. Изхысҳәаауа, ҳсовет ҭабыргхаҭа иарҿиаз асовет литература, ҳәарас иаҭахузеи, ҳажәларқәа (ԥасатәи ҳаԥсадгьыл ду СССР иқәынхо, иахьа адемократиатә ҭысрақәа ирыхкьаны наҟтәи реимабзиарақәа акырҙа иҵшәаахеит, ақәыԥшылара зынҙа аҿакхеит, уимоу, бџьармацала еиҿагылазгьы, еибашьызгьы ҟалеит, (Карабах, Азербаиџьан, Қырҵтәыла, Аԥсны, Молдавиа, Приднестровие...) ирхыргаз, ирыхҭынхьааз аԥсҭазаара ауп иаанарԥшуа, уи злеибарку асахьаркыратә ѡымҭақәа, аҭоурыхтә ѡымҭақәа аалхны, иаламҵакәа. Нас уи мап ацәкышьас иамоузеи!

Сыззааиуа, Платон Бебиа аԥсуа шәкәыѡѡцәа зегьы реиԥш (дышқәыԥшызгьы инагҙаны дшымшәыцызгьы), иман аилкаа иаша асовет литература (зегьы азы закәанеиушәарак иаѡызаз) азеиԥштә ҿиараҿы иамаз ахырхарҭа хадақәа. Ииашоуп, уи асоциалисттә реализм ҳәа изышьҭаз (алитератураҭҵаашцәа изларҳәо ала Сталини Горкии раԥшьгарала иаԥҵахаз), насгьы дрышьклаԥшуан, даҿакала иуҳәозар, алитература ду (асовет литература) агәеисшьа, аҿиашьа апроцесс хшыѡзцара азиуан, иѡтәыз, ишьҭыхтәыз атематика иҵанаҳәон, дҙаанарԥшылон, имилатҵлитература аԥсы златаз аганахьала дхәыцыртә, ирҿиартә еиԥш. Ҳәарас иаҭахузеи, еизакны иуҳәозар, асовет шәкәыѡѡцәа зегьы реиԥш, асовет литература атематика хада асоциалисттә уааҽәларра аргылара азышәара акәын. Уи аҙәгьы (асвоет ԥсҭазаара аҵабыргхаҭа ашҭа иҭамҙоз, иацәымараҳәуаз, ҙибнаҟа иԥшуаз, мраҭашәара «ахаара-бзаарақәа» (ус кыр ыҟаҵәкьазар) иреиԥхыҙуаз рыда, мап ацәимкыцызт. Амала аҳра зуаз аидеологиа дахьымԥшыр, уи иҳәаакәнаҵоз азыԥхьагәаҭарақәа инықәырԥшшәа акәзаргьы, иѡымҭақәа ирнымԥшыр ауамызт иркьыкьны дазымшәаҳәазаргьы асовет ԥсҭазаара аҵабыргхаҭа аҕба амазгәыҵ еиԥш иагәылыҳәҳәозар акәын амилаҭ литературақәа рыҿгьы. Изхысҳәаауа, абас еиԥш иҟаз ахырхарҭа Платон Бебиагьы, поетк иаҳасабала, еилкааны иман дацәымѡашьо аханатә идырит извыстәыз, еиҳа игәцарактәыз, ишьҭыхтәыз апроблемақәа. Араҟа уи, ҳәарас иаҭахузеи, апоет қәыԥш иѡызцәа ҳашәкәыѡѡцәа зегь реиԥш, ишәкәыѡѡратә дунеиқәыԥшылара иибоз, иаҳауаз, – ианыруаз хыҵхырҭас иамаз амилаҭ ԥсҭазаара акәын. Абри аханатә рҿиаратә кредос ишьҭихит, дагьарманшәалеит, еиҭарсшәа иуҳәозар, ирҿиаратә «ҿаѡра» марымажаны иҟанаҵеит.

Аурыс критик ду В.Г. Белински ишиҳәаз еиԥш, аԥсҭазаараҿы апоет егьырҭ ауаа ирымбо ибозароуп, абара мацара акәымкәа, ѡнуҵҟалагь цәаныррала иныруазароуп, поезиатә бызшәала, ихаҿсахьаны аҟаҵара илшартә еиԥш. Иҵабыргхаҭаны, Платон Бебиа заатәи илирикаҿгьы иумбарц, улаԥш иҵамшәарц залшом, избанзар, уи лаԥшы ҵарыла дахәаԥшуеит иааикәыршаны иҟоу аԥсҭазаара, уи иахылҿиаауа, ицәырнаго аҟаларақәа, ахҭысқәа, уаҟа ҭыԥс ирымоу, иааныркыло ахаарақәа, ауаѡы игәы иахәо, изырхьуа, дызқәыҙбо уҳәа убас жәпакы... Арҭ, ҳәарада, алитературазы зеиԥш темақәоуп. Аха апоет, абраҟагьы азеиԥш темаҿы имѡашьо еиликаауеит дарбанзаалакгьы ихатә знеишьа, ихатә ҷыдара имазарц шихәҭоу, ахәҭара мацара акәымкәа ишхымпадатәиу идыруеит. Платон Бебиа заатәи ипоезиаҿы ахатә, хаҿра амазаара акыр шаҵанакуа, ԥхьаҟагьы арҿиараҿы игәыхәтәы дахьызыгҙо акы шакәу усҟан иаԥиҵаз иѡымҭақәа (иажәеинраалақәеи иажәамаана кьаҿқәеи) рҿы иааирԥшыз аԥхьаѡ агәра инаргеит иҵегьы абри аганахьала – акәҿиарақәа шааирԥшуа. Ус иагьыҟалеит.

Платон Бебиа заатәи илирикаҿы, есымшаҵәкьа акәымзаргьы, азеиԥш тема иаҳҳәап, бзанҵы имажәуа: аԥсра, абзара, аира, абзиабара уҳәа ирышьашәалақәоу, иреиԥшқәоу ирылхны ажәеинраала иѡуазаргьы хымпада, иара ирҿиаратә хытҳәаа, ифантазиа иатәу, инаҭаз ҷыдарак анумбааларц залшом. Араҟа маҙас иҟоу рҿиаратә цәаѡоуп, ԥшаароуп. Иаагап ҿырԥштәқәак.

Аԥсны аҵеи ду изку Дырмит Гәлиа иԥсра аҟны апоет иааирԥшуеит аԥсуа жәлар ғәғәала рхы-ргәы дшалсыз, рҭоурых ԥсҭазааараҿы ицәыҙ дуны ишыҟоу уи иԥсра.

Аԥсабарагьы рыццьабоит:
Амшын хәмаруам, агәы ҭыҵуеит,
Иаҵоуп аԥша ғәғәа.
Ҳашьхақәа ракәзар, шәрыхәаԥши,
Игылоуп еиҵаҕәғәа.

Уаҟа даагылом апоет ааԥынрагьы гәыбҕан аиҭоит:

О, ааԥын, иахьа умѡахытцит.
Ухьшәашәан ҳа ҳзы.
Ҳазыхурҟьозеи, иҟалазеи
Иууеи, абааԥсы?!

Аха апоет идыруеит Дырмит Гәлиа аԥсуа жәлар рзы бзанҵык ԥсра шиқәым, уи ҳдоуҳатә культураз иҟаиҵаз аус шнаҙаҙо, еицакра шақәым. Уи ауп абарҭ ацәаҳәақәагьы ирҳәо:

Уара, аԥсуаа ҳ-Прометеи ду,
Иахьа атыхәтәанӡа,
Унаскьаагоит, уагьцоит Аԥсны
Аҽаԥхьа ууал нагӡа.
Ҳагәта утәоушәа, уара узышӡа,
Ушаабац мшаҿены,
Ҳагьулаҿхәо, уа уныҳәаҽа,
Наҳкылоит ес-ҿены.

Ажәеинраала «Аҭаҳмада иԥсра» аҽгьы апоет илшеит зыԥсҭазаара иалтцуа ауаɯ ипсихологиатә ҭагылазаашьа аарԥшра уи ижәаɯа хшара ивагьежьуеит, атцыс хшы итаххар игрыжьуам, деиқәдырхарц иаҽуп, аха иуахҭа ааины идгылоуп, иаргьы ибоит, аха уи акәым гәалас имоу абырг дахьыԥсуа, идгьыл гәакьа иалаз итцегь ахьизалымхыз ауп. Ус иҟоуп ауаɯы иԥсабара. Уи адагьы аԥсҭазаарагьы аинтерес атцаны, аманы изыҟаломызт. «Дпатон, дгәаҟуан, атӡы дкыдхон… атцх хьанҭа еигәон. Арха, алапҟьа иҽгьырны инижьыз аӡаӡа аҽыкәкәон…»

Ауаɯы иԥсҭазараҽы изыҟамҭо, дызхьымӡо ауп иуахҭа ааины иана-аидгыло ихьааиго, илаԥш иааины иаатцагылоу. Абри афилософиахь ауп ҳахьхьанарԥшуа «Аҭаҳмада иԥсрагьы».

Асахьаркыратә литератураҽы аханатә идыруп еицырдыруа ауаа, еиҳарак иҳаԥхахьоу ирызкны ахьыӡныɯарақәа, агәалашәарақәа. Урҭ иаадырԥшуеит ажәеинраалақәа зызку ахаҭарақәа зуҫцәоу, дара рзы ажәа сахьарк аҳәара, мамзаргьы уи ала иаадырԥшыртә иҟарцаз. Ари атрадициа аԥсуа литератураҽы ишьақәдыргылахьан абиԥара аиҳабацәа рхаҭарнакцәагьы. Урҭ ирытцагылазгьы қьабзк еиԥш ишьтыркааит .

Ҳәарас иаҭахузеи, Платон Бебиа заатәи илирикаҽгьы заманала ианыԥшит абри ақьабз, атрадициа – ауаа нагақәа (зыпсы ҭоугьы итамгьы ирзеиԥшны) ирызкны ажәеинраалақәа рыɯра. Араҟа уи амилаҭ ҳәаақәагьы ирҭытцуеит, уи еиҳагьы атцакы анаҭоит.

Аԥсуа ԥхьаɯы (убас егьырҭгьы) акыр изҭо, дзырхәыцуа, жәеинраалақәоуп «Леонти Лабахәуа», «Збаҟа гылам афырхаҵа» (Михаил Гочуа изку) «Сергеи Есенин», «Муса Џьалиль», «Жана Ачба», «Кәасҭа Хетагуров», «Ан» (Минадора Зыхә-ԥха илыхьӡынɯылоуп), «Апоети ашьхақәеи» (Акаки Ҵереҵели изкны).

Арҭ аɯада еиқәысыԥхьаӡаз ажәеинраалақәа рҽы досу дара рыԥсҭазааратә лахьынҵақәа ирымɯаԥысшьахаз, насгьы урҭ зызку ахаҭарақәа рмилаҭ ԥсҭазараҽы иааныркыло аҭыпи, иара апоет ҿа ихаҭагьы урҭ шиныруа, дшырзыҟоу иауаршәаны рхаҿсахьақәа аарԥшуп аԥхьаɯ изааигәаны

инырыртә еиԥш, иреалтәу аепизодтә хҭысқәа агәыласаны, рхаҭашьатә ҟазшьақәагьы рыцәмырӡкәа. Ари, ҳәарада, апоет ҿа изын рҿиаратә қәҿиаран, аетап ҿыц ахь амɯа данызҵоз факторын. Ус шакәу, алада ҳзыхцәажәараны иҟоу ипоезиатә рҿиамҭақәа илабҿабартәуеит.

Ишаабо еиԥш, Платон Бебиа раԥхьатәи ишәҟәы «Ацәқәырпақәа», 1959 шықәсазы иҵытцыз, еиднакылоит, шамахаӡак акәымзар, 1951 шықәса инаркны 1959 шықәса нҵәааниӡа иаԥиҵаз ажәеинраалақәа, даҿеакала иуҳәозар, заатәи илирика алытцшәа. Ари ашәҟәы шаҳаҭра ауит, иарҵабыргит Платон Бебиа поетк иаҳасабала, абаɯхатәра иманы аԥсуа поезиаҽы дышцәырҵуаз. Ус шакәу аҳәоит «Апоет ҿа раԥхьатәи ишәҟәы» ҳәа хыс иаманы агазеҭ «Аԥсны ҟаԥшь», октиабр 24, 1959 шықәсазы икьыԥхьыз, аɯада зыӡбахә сҳәахьоу акритик Вианор Занҭариа истатиагьы. Абри ашьҭахьгьы акыр анҵы академик Хәыхәыт Бҕажәба иусумҭа «Платон Бебиа ипоезиа аҷыдарақәак» рҽы иаҵшьны иазгәеиҭоит уи, заатәи илирикаҽгьы ишааԥшхаз ибаɯхатәра иаша.

Сара араҟа сҿазыскуам раԥхьатәи Платон Бебиа ишәҟәы еидызкыло алирикатә жәеинраалақәа акык-ɯбак ирыгу-ирыбзоу рыхцәажәара, избанзар, акы, уи иахцәажәахьоу акритикцәа Хәыхәыт Бҕажәбеи Вианор Занҭариеи иазгәарҭахьеит, ирҳәахьеит, ашьҭрақәлара иаԥсаны избом. Ɯбагьы, аԥхьаɯ иудыруазарц сҭахуп акритикцәа зыхцәажәаз ажәеинраалақәа ирыгыз, ирыбзаз ҳәа автор ихаҽы иааигап ҳәа иԥхьаӡаны ииҳәаз, апоет иɯымҭақәа реизга актәи атом аҽы ианылеит, ирҿеины, ириашаны, иара иахәҵоуп ҳәа ишиԥхьаӡоз ала дазнеины.

Егьирахь, ҳәарас иаҭахузеи, сара схатә критикатә лаԥшҳәаала санрыхәаԥшуа, еиҳарак ипоезиатә рҿиамҭақәа рзеиԥш згәаҭаҽы хшыɯзцара ззуша, аҭыԥқәа ыҟоуп, урҭ ирзаатгылатәхоит, аха уи аԥхьаҟа. Аха, иага убас акәзаргьы, абраҟагьы иазгәасҭоит акык-ɯбак игхоуп ҳәа иуԥхьаӡаша Платон Бебиа заатәи илирикаҽы, аҭәымҭахь амɯа дшықәызгьы, иуԥылоит ақәыԥшра зныԥшуа ажәеинраалақәа, ииашамкәа ахархәара змоу ацәаҳәақәа, ажәақәа, џьарак-ɯыџьарагь атәым интонациа зҵоу, атәым бжьы зхоу ажәеинраалақәагьы убоит, даҿеакала иуҳәозар, иахьеиқәҿырҭуа ыҟоуп. Аха насыԥны, урҭ агха-ԥхақәа апоет лассы иҿырцәихьчоит, иҭәымҭахь даннеи нахыс икаиҵсоит, ахьаԥш-кәаԥшра даҟәыцуеит, иқәиргылоу атемагьы, иатцаиҵо ахшыɯзцарагьы асахьаркырагьы итеибаго, ихибарҭәааua иҟаиҵоит. Платон Бебиа заатәи ипоезиатә рҿиамҭақәа (еиҭасҳәоит урҭ еиднакылоит ашәҟәы «Ацәқәырпақәа») рыла ҳмилаҭ сахьаркыратә литература дыҕәҕәаӡа насгьы агәрахатцара иманы дналагылт.

Ҳара курск аҽы еидтәалаз атцара еицызҵоз ҷыдала ҳаргәыргьон Нели Ҭарԥҳаи Платон Бебиеи аинститут иалгааниӡа рпоезиатә еизгақәа адунеи

ахьырбаз Анатоли Возба иповест «Кьахьба Ҳаԥьарат» ажурнал «Алашараҿ» иахьикьыԥхьыз. Агәрагьы аагон урт иԥшьоу арҿиара ус хкы аҿы хара ицоз амҩа ишанылаз.

АЛАДАРЕИ АҨАДАРЕИ

Аԥхьаҩ гәыраз, аранҳа Платон Бебиа заатәи илирика зегьыҵәҟьа ракәымзаргьы ҳалаԥшҳәаа иҵаагеит, имҩашьогьы иааԥшит уи аԥсымчхара аҩаҳара ахьынҳаҟаз, насгьы ихадароу иҵегьы исахьаркыраха игәылҵәааратә, ҵакылагьы иҵаулахартә, амилатцәа ахалартә аԥсҭазаара аҵабыргхаҵа иагәылыԥшыртә еиԥш алшара шамаз, арҿиаратә мҩа хара ишгаз, аразҟы бзиа шазыԥшыз зҳәаз еиԥш иҟоу.

Хыхь ишысҳәахьоу еиԥш, Платон Бебиа аҩада сзыхцәажәаз иажәеинраалақәа, акык-ѽбак рыда данҵаҩызи данстудентызи ашықәсқәа раан иимҩыз роуп. Усҟан, изаҳамҳәарызеи, апоет ҿа инаԥш-ааԥшгьы, маҷын, ԥьаргьы дымцацызт. Географиатә дгьылҵакырала уахәаԥшуазар, ҳәарада, идунеиқәыԥшылара аҳәаақәа макьаназ иҵшәан, шәҟәыла-быҷшәыла акәымзар, Аԥсны ахашәара-аҵашәара иахымсыцызт. Нас иҵарақәа данрылга, дмаҵурауаҩны данықала ашьҭахь ауп Аԥсны акәым ԥасатәи ҳаԥсадгьыл ду Асовет Еидгыла анҵыҵгьы дныҟәартә атәылақәеи ажәларқәеи рыԥсҭазаара иҵартә, днаԥшааԥшыртә алшара аниоу. Изхыс-ҳәааua, аныҟәара, анаԥш-ааԥшра аҵып ҿыцқәа рҵаара, уаҟатәи аԥсҭазаара агәылаԥшра дарбанзаалак изгьы хаҳара алоуп, аха арҿиаҩи аҵарауаҩи, асахьаҵыхѽи рзы ҷыдала акырҳа аҵанакуеит, даҽеакала иуҳәозар, аҩтәи аҭҵаатәи , аҭыхтәи, аҳәатәи инаҭоит еиуеиԥшым атемақәа изцәырыргоит, ихәыцраҟәа дырҵаулоит.

Абри апсихологиатә ҭагылазаашьа, зегьы иҿаҿаҳа иубартә аҭып амоуп ирҿиамҭақәа рҿы, ҷыдала ипоезиаҿы анырра шыҟарҵаз, ишаныԥшыз убоит. Ус шакәу алада аҿырԥштәқәа рыла ҳазааҭгылоит.

Ҳәарас иаҵахузеи, Платон Бебиа заатәи ипоезиаҿы ибзианы ианыԥшит, даҽеакала иуҳәозаргьы ашьапы акит амилатцәа зхоу, Аԥсадгьыл ажәытәаҿатә зҿлымҳара азызуа атематика. Хыхь ишысҳәахьоу еиԥш, урт апоет заатәи ипоезиа иагәылыччаауеит, аԥхьаҩгьы амилат агәадура издырҵысуеит, изцәырыргоит. Убас иҟоу жәеинраалақәоуп «Аԥсынтәыла», «Аҟәа», «Аҕба «Абхазия», «Аԥсуа шәақь», «Аҟәа абаа аԥҽыхақәа», «Сышкол», «Ашыц» уҳәа иҵегьы.

Аха абри атематика апоет иқәыԥшратә аамҵа данҵыс еиҳагьы изҵаара хаданы ирҿиаратә «лабораториаҿ» аҭып аанахәеит. Уацәымѽашьо иуҳәар алшоит аԥсадгьыли, ажәлари, абызшәеи, амилат ахьыԥшымреи, ахақәиҵреи (урт зегь ишдыру еиԥш апатриотизм атематика ауп изҵазкуа) ирызкны уи иаԥиҵаз ипоезиатә рҿиамҭақәа иреиҕьу ируакуп ҳәа. Избанзар, арт ажәеинраалақәа еиуеиԥшым аамҭақәа раан иѽын, иаазырԥшуа ҳажәлар рыԥсҭазаара, ирыхҭынхьаауаз ауадаѽрақәеи азалымдарақәеи шьҭнакаартә, ҳмилат хдырра арҿыхартә, иарцыхцыхыртә еиԥш. Амилат хдырра кырҳа аҵанакуеит амилат аҭоурых ԥсҭазаараҿы. Уи азҵаара алитературатә, акритикатә, афилософиатә ѽымҭақәа рҿы акырынтә, насгьы аԥхьаѽцәа ргәаҿы инеиртә, иарҿыхартә иалацәажәахьан аурыс революционер-демократцәа дуқәа. Урт амилат адоуҳатә ԥсҭазаараҿы амилат ҟазара философиатә-естетикатә хшыѽзцарала иҳәаақәҵоу арҿиара ишьарданы ирыԥхьаҳон. Уимоу, имилаҭдоу ажәлар, амилат хаҿра змам адоуҳатә культура (алитература, аҟазара, аҭҵаарадырра) адунеитә цивилизациа иахәҵакны иҟалартә еиԥш, изыҿиом ҳәа иахәаԥшуан. Ҳара ҳазҵаарызеи, абар В.Г. Белински ииѽуаз: «Без национальностей человечество было бы мертвым логическим абстрактом, словом без содержания, звуком без значения»[1] ҳәа.

Адунеиаҿ милатк ыҟанаҵы акритик ду абри бзанҵы имажәуа ихшыѽзцара иақәҿнаҭуеит егьи аурыс философ, акритик Н.Г. Чернышевски иажәақәагьы: «Без местных красок и без национальных абычаев, мыслей, национальности характеров в действующих лицах нет ни вида реальности – правдоподобия – в действии – ни осязательности в действующих лицах».[2]

Угәы иахәаша акоуп Платон Бебиа абри азҵаараҿы ирҿиаратә мҩаҿы иаиоуз агәцаракра, иааирԥшыз абаѽхатәра, иҵегьы ухаҿы иааганы иуҳәозар, амилат ԥсҭазаара ԥсыс изхам, амилат литература бзанҵы ишзыҟамло идырит, ицәа-ижьы ианырит. Ҵабыргуп, усҟан иааизакны асовет аамҵа аҳәаақәа ирҵагҳатәыз ыҟан, уи иавганы амилат мацараҿы аргылара аналамҳозгьы ыҟан. Ҳәарада, уи азеиԥш кредо ухаҿы иааумгаргьы ауамызт. Уигьы, аԥсуа поетцәа, ашәҟәыѽцәа зегь реиԥш Платон Бебиагьы дазхәыцуан. Ус шакәу аабоит иѽымҭақәа еиҳарак ипоезиатә рҿиамҭақәа рҿы.

Уажәы аԥхьаҩ гәыраз, лирикатә хьаҵрак аҳасабала абри сышәҟәы аҿы иагәылазгаларц сҭахуп, егьырт аԥсуа шәҟәыѽцәа аҳәырѽы

[1]В.Г. Белинский. Полн. собр. соч., т.10, 1956, с. 29.
[2]Н.Г. Чернышевский. Полн. собр. соч., в 15 т., т. 12, М., 1949, с. 129.

рыԥсҭазаареи рырҽиамҭеи ахьҭысҵаауаз ишыҟасҵалац еиԥш, Платон Бебиа ихаҭареи ирҽиамҭақәеи ирызкны иҩызцәа ашәҟәыҩҩцәа, аҵарауаа ирҳәаз, иркьыԥхьыз, иара убас схаҭа иҟасҵаз аҳәарала исзыркыз агәалашәарақәеи, астатиақәеи ахархәара рысҭарц, иалсыргарц. Сгәы иаанагоит урҭ зегьы Платон Бебиа ихаҭареи ирҽиамҭақәеи рыҭҵаараҽы акы, исыхәоит, сҳәаақәырҵоит, ҩбагьы, сара собиект хада афырхаҵа изы исзымҳәаз, исцәыбжьахаз хадырҭәаауеит.

Уажәы абраҟа иаазгоит абаҩхатәра змаз апоет, апублицист Кәымф Ломиа истаиа, Платон Бебиа диижьҭеи 50 шықәса аҵра иазкны ииҩыз. Ԥсахрак ҟамҵакәа автор ишиҩыз иаазгоит, насгьы излаҩу абызшәала. Иахьҙуп «Счастливая зрелость». Абар ахаҭагьы:

«Я сел и пишу о Платоне Бебиа, о его пятидесятилетии, хотя не верю, что моему младшему брату, моему односельчанину, собрату по перу, уже полстолетие. Ну что ж! По выражению замечательного ныне здравствующего современного русского поэта, Лауреата государственной премии Владимира Соколова «Ничего не случилось, только детство прошло». А у Платона Бебиа чуточку юность прошла, чуточку она посеребрилась. Тем более этот возраст не страшен для представителя страны долгожителей, тем более поэтическое сердце П. Бебиа чем дальше, тем больше молодеет.

Когда я думаю о поэзии Платона Бебиа, о его замечательных бурных поэтических выступлениях в переполненных залах и аудиториях, ко мне сразу приходят стихи Владимира Маяковского «Строки молнии, голос гром». Действительно, строки темпераментного одаренного абхазского поэта Платона Бебиа ярко освещают душу поклонников его поэтического таланта, а его голос схож с весенним громом, который радует и поднимает дух, сеятелей, чтобы вновь взяться за плуг.

Платон Бебиа смелый поэт. Это счастливое дарование. Он «владетель» больших аудиторий любителей поэзии. Там, где он выступает всегда гром и молния, там шум и радость, словно на стадионе, где идет горячий футбольный матч, там продолжительные аплодисменты, переходящие в авацию.

П. Бебиа может украсить любую поэтическую сцену. Этот успех он достигает не только талантливым артистическим мастерством, но прежде всего своими яркими художественными, легко доступными стихами. Последние слова я жирно подчеркиваю, ибо некоторые современные поэты стараются быть непонятными и этим скрыть свои убогие мысли. А у Платона Бебиа стихи также открыты, как сердце его. В этом-то и мастерство. Ведь поэзия создается душою для людских душ. Большой советский поэт Кайсын Кулиев однажды отметил, что поэзия это не наука, что она должна быть доступна всем, широким читателям. Стихи Платона Бебиа всем доступны, в этом

и секрет его поэтических побед. Он может выступать полтора-два часа с чтением своих стихов наизусть и создать интересный устный поэтический сборник.

Когда я думаю о поэтических выступлениях Платона Бебиа сразу же ко мне приходят популярные грациозные чрезвычайно темпераментные пляски известного сегодня во многих странах танцевального коллектива «Шаратын», возглавляемого удивительно талантливым однофамильцем Платона Бебиа Эдуардом Бебиа. Здесь сразу же хочется выразить свое пожелание: когда выступает «Шаратын», как хорошо было бы присоединить к нему и талант П. Бебиа, чтобы перед началом выступления коллектива звучал и голос поэта.

Платон Бебиа родился в селе Кутол, где в начале нашего века бросил счастливые поэтические строки Великий Дмитрий Гулиа. На благодатной почве и вырос наш поэт. Здесь же уместны строки самого Платона Бебиа:

Так свою впервые начал
Проводить я борозду.
Плуг сперва меня дурачил
У народа на виду.

Но, настойчив и упорен,
Твердо верил я в одно:
И мое средь многих зерен
Прорасти должно зерно!

Набрав силу в отцовском очаге, у отчего края, он уверенно поднялся на новые вершины поэзии и стал одним из самых популярных современных абхазских поэтов.

Передо мной лежит только что вышедший однотомник стихов и поэм Платона Бебиа. Этот томик и предшествующие его книги открыли поэту дверь настежь в страну по имени – счастливая зрелость. Сегодня он обладает достаточным опытом, чтобы и впредь творить и творить

Разнообразен и богат поэтический мир Платона Бебиа. Он никогда не замыкается на одной теме. М. Горький в свое время говорил, что поэт не должен запереть свою душу в лирическую клетку, что он должен быть и лириком, и эпиком, и юмористом и просто веселым человеком. Таковым и является Платон Бебиа. В арсенале его творчества стихи о великом вожде революции о В.И. Ленине, о нашей столице Москве. О великой Руси, сплотившей всех нас навеки. О родной любимой Абхазии, о бессмертном

космонавте Юрий Гагарине, стихи посвященные соловью грузинского народа Акакию Церетели, великому осетинскому поэту Косте Хетагурову, о замечательном итальянском певце Робертино Лоретти, о великом борце острова свободы Фиделе Кастро и других.

Платон Бебиа остросовременный поэт, он тонко чувствует своего ровесника, живет, дышит, думает и творит для него, помогает ему, чтобы встать твердо на ноги, для счастливой жизни, для сохранения мира на земле. Это долг каждого поэта всех времен и эпох, тем более в наш тревожный век. В стихотворении «Москва» П. Бебиа призывает всех людей земли последовать за правдой Москвы, прислушиваться к ее справедливому зову.

Москва, ищущий правду, словно к солнцу рвется к тебе,
Он все время в пути – к тебе, к тебе.
Ищущий друга – у тебя его найдет.
Борющийся за мир – руки подает тебе
Ты – победившее солнце у мрака и тьмы,
Ты – надежда и маяк грядущего века.
(Подстрочные перевод)

Во многих стихах поэта красной нитью проходит искренная, чистая любовь к матери Родине. У него есть прекрасное стихотворение «Спящая река», которое перекликается со знаменитым стихотворением Сергея Есенина о Родине. У П. Бебиа читаем:

Ехал всадник шагом скорым,
Вдруг, не знаю отчего,
Вопреки словам и шпорам,
Встал, ни с места, конь его.

Вспомнил всадник суть преданья,
Может спящая река
Все желанья, все задания
Исполнять наверняка…

Встречусь я с такой рекою
По дороге в отчий край –
Лишь одним обеспокою:
Родине бессмертье дай!

Трогателен стих о Д. Гулиа, от которого скрывали о смерти незабвенного Алеши Ласуриа. Вот пришли последние минуты и к отцу нашей литературы, но он обеспокоен о своем талантливом питомце. Наконец, ему сказали правду:

Третьи сутки тяжко болен
Наш абхазский прометей
И спасти его не волен
Даже миллион людей…

Вдруг привстал на смертном ложе,
Взглядом всех окинул враз:
– Сын мой, почему Алеши
Я не вижу среди вас?

– Алексею очень худо,
Алексей в жару пять дней.
– Так спешите прочь отсюда,
Алексею вы нужней!

Много лирических стихов у П. Бебиа, на сегодня ставших любимыми для читателей. К ним относятся: «И без победителя», «Деревья купаются», «Белый конь», «Пора сева, пора жать», «День моего рождения», «Подъем и спуск», «В гостях у Георгия Гулиа», «Родной язык», «Улыбка» и многие другие.

Значительное место в творчестве П. Бебиа занимают эпические произведения. Широко известна его поэма «Война», «Чуткость леса», «Белый пароход», «Здравствуй, день!», «Беглец». Первые поэмы показывают героический подвиг советского народа в Великой Отечественной войне.

Перу Платона Бебиа принадлежат также переводы на абхазский язык произведений А. Пушкина, Т. Шевченко, Т. Табидзе, С. Чиковани, Р. Гамзатова, К. Кулиева, Г. Е. Евтушенко, Ч. Айтматова, О. Сулейманова.

В последние годы поэта «к тяжелой прозе клонит». Он упорно работает над созданием новелл, рассказов, повестей и романов. Его роман «Западня» рассказывает о жизни наших современников и чаяниях, о их высоких моральных качествах. Мягкий юмор поэта-прозаика переходит порою в сатиру, безжалостно разит недостатки, встречающиеся в нашей повседневной действительности.

Поэт-прозаик добросовестно выполняет свой долг и перед детскими и юношескими читателями. И 1959 и в 1970 г. он получил первую премию в конкурсе организованном министерством просвещения Абхазской АССР и редколлегией журнала «Амцабз» за лучшее произведение для детей.

Поэт известен и за пределами Абхазской республики. Многие его произведения переведены на русский, грузинский и на другие языки народов СССР. В Москве и в Тбилиси изданы отдельными книгами его стихи и поэмы «Спящая река», «Стихи». В издательстве «Детская литература» вышли детские рассказы под названием «Радуга».

Платон Бебиа известен и как активный публицист. Его статьи и очерки написанные на злобу дня, имеют общественный резонанс. Поэт всегда в гуще людей, в водовороте жизни, ведет активную общественную работу.

Я здесь сказал лишь только о достижениях поэта. Вполне естественно. Ведь моя статья не рецензия и не выступление на разборе очередного сборника. Это слово о поэте, о друге, которому исполнилось пятьдесят лет. Он сегодня сидит на белом коне. Пусть его конь мчится вперед и несет его к сияющим новым поэтическим вершинам».

* * *

Дарбан поетзаалакгьы (дпразаикгьы убасҵәҟьа) ирҿиаратә мҩаҿы аамҭаеиҭасра иадҳәаламзаргьы (ианадҳәалоугьы ыҟоуп, ҳәарада) иуԥылоит «иҩнуҵҟатәиу» – илабораториа мацара иатәу еихшараҟәак, етап ҿыцқәак (иаазырԥшуа, еизҳа-зыгьараҿ имоу алшараҟәа, ажәакала, иаԥиҵахьоу ууанҙатәиқәа раасҭа инапҟазара акыр ишшәыз, ишгәылҭәааз узырбо. Убасҟан ахы цәырыргоит ҩымҭак, жәеинраалак, уи нахыстәи ирҿиамҭақәа зегьы рзы программак иаҩызаны иааҟәгыло. Амала, арҿиараҿы иара уарлашәарлоуп.

Платон Бебиа итәы ҳҳәозар, убас еиԥш иҟоуп ажәеинраала «Аладареи аҩадареи», 1961 шықәсазы ииҩыз. Иҵабыргыҵәҟьаны, ари аҩымҭа ҩ-ҵакык рыла ахәаԥшра ауеит. Акы, имҩашьо иубоит уи апоет заатәи ипоезиеи уи нахыстәи излаго иҵәымҭахьтәи ирҿиаратә мҩеи «иҳәааны» ишрыбжьагылаз, адаҿакала иуҳәозар, Платон Бебиа заатәи ипоезиа иамаз аамҭа нҵәеит, уажәшьҭа аҭәымҭахь амҩа данылт ҳәа ауп иаанаго. Ҩбагьы ари ажәеинраала ирҿиаратә усураҿы ипрограмманы ауп апоетгьы аԥхьаҩгьы шахәаԥшуа, насгьы уи баша-маша программамкәа арҿиара аус аҿы аҭакԥхықәра змоу акы акәны ибаҩхатәра иқәнаргылоит. «Уи сышәҟәқәа зегьы (иимҩыцгьы – Р.Қ.) аԥхьажәас ирыцыстцар сҭахын, избанзар, уи сара сыԥсҭазаара иамҩоуп»[1] – ҳәа иҩуеит апоет ихаҭагьы.

«Аладареи аҩадареи» ашәҟәыҩҩы изы кырҙа ишьардоу афилософиатә хшыҩзцара аҵоуп. Идыруп, наԥьнатә аахысгьы арҿиаҩы – ажәа сахьарк анцәахәы дыззылԥхаз – апоет (апрозаикгьы убрахь дналаҵаны) изы арҿиара ус шымариам, иага абаҩхатәра еицамк имазаргьы, иуадаҩуп иԥынгылақәо, аԥсҭазааратә ҟыба-ҙыбақәа иахылҵуа. Иара ус еиуеиԥшым аҭагылазаашьақәагьы узырблаҟьо убап. Иара аҩымҭа ҿыц аԥҵара иаҭаху, иақәырҙу аԥьабааи аԥсеибафареи ртәы ҳҳәозар иабанҙаизтәоу апоет!

Ажәеинраала ахы – ҩажәак рыла ишьақәгылоу – «Аладареи аҩадареи» амацарагь заҟа аҳәоузеи, уаҩҵас уазхәыцыр, иаҵоу афилософиа ухаҿы иааугар. Аладара – ишдыру еиԥш имариоу усуп, иуԥгыло ауадаҩракәа урҿамгылакәа анапы аҩахара, уҵаслымны аԥылара ауп иаанаго. Аха ихадароу аԥсҭазаараҿы иуԥыло амыҟәмабаракәа, ауадаҩракәа – автор исахьаркны ишиҳәо еиԥш, «аладара – хлаҕьароуп, тышақәоуп, гәаҩақәоуп, ҭаҟәаҭаҿақәоуп, ҭыжаақәоуп» – зегьы уриааины, уҟәаҟәа иқәҳәаны ҩадаҟа еиҭарсны иуҳәозар, абзиарахь ахаларoуп. Платон Бебиа иажәеинраала аидеиа метафорала ауп ишыхиркәшо:

Аҩадара –
бҕацамкыроуп,
шьанҵароуп...
Ианақәук,
Ухаҵазар,
Ухьамҵроуп!

Сара сыхәҭаа ала Платон Бебиа ипоезиаз программак иаҩызоу ари ажәеинраала иаҵызбаауеит даҿа хшыҩзцаракгьы. Уи, еиҭасҳәоит, раԥхьа ицәырнаго арҿиара аус хкы шымариам, апоет апрозаик ихы аԥьык ықәихыроуп аҩымҭа гәылшәаны авторгьы аԥхьаҩгьы аргәырҕауа иҟаларц азын. Аха уи ахшыҩзцара хада анаҩсангьы, ажәеинраалаҿ аԥхьаҩ ибоит еилашәо-еилыҵуа аҩымҭа зхаанутәи аамҭа ахаҿсахьеи апоет дызхаану «ауаа гәнаҳақәа» ҳәа дзышьҭоу рыпсыҿрақәа иаҳҳәап: аҙәы ибзиа, иоуз ақәҿиара иамыргәырҕьо, иаҵашьыцуа, мамзаргьы аҵәы алызхуа, атәамбарахь ихьаԥшуа ахыччара. Урҭ зегьы абзазараҿы ихәарҭам аныррa ҟарҵоит, аха арҿиара усхкы аҟны зегьы реиҳа иԥырхагоуп. Убри азоуп апоет иажәеинраалаҿ абри «анотагь» алаҵаны дзақәыҙбо.

[1]Ацитата аагоуп Х.С. бҕажәба ишәҟәы Платон Бебиа ипоезиа ачыдарақәак аҟнытә, ад. 22.

Платон Бебиа иажәеинраала «Аладареи аҩадареи» академик Хәыхәыт Бҕажәба зынʒа ииашаны ишазгәеиҭаз еиԥш, апоет иҭахуп аҩада ихы шхоу дцаларц, ишиҳәо еиԥш, амыҟәмабарақәа имҩа иаԥгылоит, аха днеиуеит дхьамҭʒакәа. Ас еиԥш ахәыцра – арҿиарамҩа ауп изызҳәоу, угәыхәтәгьы уахьызыкʒо.

Егьирахь, даҽеа цәаҩакгьы ахызбаауеит иаҳгәарԥханы ҳзыхцәажәаз ажәеинраала. Уи убриауп: «Аладареи аҩадареи» инаркны иалагоит Платон Бебиа ипоезиатә дунеиқәыԥшылара аетап ҿыц. Уи агәылҭәаара амҩоуп, аҭәымҭа амҩоуп. Ас еиԥш иҟоу арҿиаратә мҩа анылара зегь раԥхьаʒагьы иаҭахуп иҵаулоу апоезиатә дунеихәаԥшра, аԥсҭазаара философиатә азхәыцра, ареалтә конкреттә темақәа, мамзаргьы амаҭәарқәа ралкаара, арҿиаратә гәаҳәареи аԥышәеи амазаара, ихадароу ажәа исахьаркны ахархәара уҳәа иреиԥшқәоу. Еилкаауп, Платон Бебиа, сырҿиараҿы аетап ҿыц санылеит шимҳәауа. Ус зҳәахьоу дарбан поету? Аха ус шакәугьы аԥхьаҩгьы, аҭҵааҩгьы, жәаҳәарада, ирбоит. Уи иара еиҳагьы сҭакԥыкәра ҳаранакуеит, игәалаҟара шьҭнахуеит, еилашуа арҿиаратә процесс ахь ихоит.

Аурыс шәҟәыҩҩы ҟаиматҭ М. Пришвин «Поэзия – это чем люди живут и чего они хотят, но не знают, не ведают, и что надо им показать, как слепым»[1] – ҳәа иҩуан. Иҵабыргыҵәҟьаны, апоезиа дарбанзаалакгьы иԥсҭазаараҿы аҭыԥ амоуп, агәахәара узҭо аԥхаррагьы ахылҵуеит. Аха уи изназго апоет ибаҩхатәра ауп.

Абри аганахьала уахәаԥшуазар, Платон Бебиа поетк иаҳасабала дшәыцыԥхьаʒа, инапҟазара иазҳацыԥхьаʒа, аԥсҭазаара иҿагәылахаланы ицацыԥхьаʒа, иоуаз арҿиаратә ԥышәа ихы иархәаны зҿлымҳара изиуан, иаԥхьаҩ, избанзар, иара иҟнытә иҿыцу, ишаблоным, апоезиатә хаҿсахьақәа ибалар иҭахуп, ус еиԥш иҟоу «амиссиа» зынʒа ишымариам шидыруагьы. Иаагап ажәеинраала «Асолдатҭ изы абаллада» апоет А.Н. Ҷьонуа ихьʒынҩылоу. Араҟа иаабоит Алықьса Ҷьонуа Аԥьынҵьтәылатә еибашьраантәи иԥсҭазаара – ипартизанра атәы зҳәо даҟьақәак, иара ихаҭа зыʒбахә аҳәара иҭахым, ихʒырымгараны иԥхьаʒон. Аԥьынҵьтәылатәи аибашьра дуʒʒа аан аԥсуа шәҟәыҩцәа аʒәырҩы фырхаҵарыла еибашьуан. Убартҭ рахьтә ҳаԥсадгьыл ду зхы ақәызҵазгьы аумаҷху. Адгьыл аума зегь ахҵысуеит, адгьыл аумажә ахнагоит. «Адгьыл цәажәоит, амца аҿыцуеит, адгьыл зыʒоит, адгьыл бгоит» – ҳәа апоет зсахьа ҭихуа аибашьраҿы Алықьса

[1]С. Липеровская. За волшебным словом, Изд. «Детская литература». Москва, 1964, стр. 72.

Ҷьонуа деибашьуан ихы-иԥсы дамеигʒа. Уаҟа ихигаз[1] (аибашьра, атҟәара, апартизанра) аҟнытә епизодқәак апоет убла иаахиргылоит хара ицахьоу, аха бзанҵык хашҭра зқәым асахьақәа асолдатҭ ихәычратә шықәсқәа ирыласаны. Ажәа азҟаза иоуп ас еиԥш иҟоу апоезиатә цәаҳәақәа аԥҵара зылшо, иаазырԥшуа аҭагылазаашьа:

Алаҳәеиԥш адәыҕба неиуеит,
Иаҿытцак атҟәацәа ржьы.
Аҵых ақәа кыдҵәа илеиуеит,
Иҵармақьахеит ашәшьы.

Абар атҟәа даныбналазтәи асахьа, зеиԥшроу:

Имч еизигеит, дҩаха-ҩахан…
Нас уи акәхеит, дыццакит.
Ари збаз анапқәа рхахан,
Адгьыл имҵасын дакит.

Аҩымҭа аҵыхәтәантәи акуплет исахьаркха игәылнаршәоит, уи иаҵоу ахшыҩцак:

Асолдатҭ – ақәпаҩ ихҵыс лакәзаргь,
Иныҟәигоит игәы иҭаҳәҳәа.
Иҟалап уи иҿымҭра акәзаргь
Сара абраҟа абри сзырҳәа!

Егьи афилософиатә ҵакы змоу ажәеинраала «Аʒлагара» аҟны апоет иазгәеиҭоит ауаҩы (дарбанзаалакгьы, дахьгылазаалакгьы, инапы злакызаалакгьы) хаҳара иланы, дхәарҭаны дыҟазарц. Уи ауп абарҭ апоезиатә цәаҳәақәагьы иҳарҳәо:

Уи амш цәгьеи
амш бзиеи амаʒам.
Уи иаҵнахын аԥсҭазаарагьы амаʒа,
Уахгьы-ҿынгьы абжьы аҳауа иалууаа.
Илагоит,
иаԥхьаʒоит иара иауалынгьы.

[1]Уахәаԥш: Р. Қапба. Ажәа амч, Аҟәа 1979 ш.

Ицоит,
Ицоит ауаа арантә иеидараха.
Мап,
хымԥада,
Сара сыʒлагарахоит!

Апоет иҭахуп аʒлагара ауаа рыматҵ шауа еиԥш, иаргьы ижәлар рыматҵ иуларц, урҭ рзы дааԥсаларц, ҳдоуҳамч еибаркны измоу исахьарку ажәала.

Ишаабо еиԥш, Платон Бебиа Аԥсны дыӄа, анҭытҵгьы дыӄа, аԥсҭазаара аҵабыргхаҭа бла ҵарыла дахәаԥшуеит, насгьы иҭахуп иааикәыршаны иӄоу, еилашуа уаажәларратә ԥсҭазаара иалибаарц апоезиатә хаҷсахьаӄәа. Убри инаваргыланы, академик Хәыхәыт Бҕажәба иажәала иуҳәозар: «Аԥсабараҷы иӄало-иныло, уи иарҷио аҷееиҭакраӄәа апоет ицәа-ижьы ианыруеит, игәы дырцыхцыхуеит, ддырхәыцуеит, драцәажәоит, аԥсы рхоушәа рсахьа ҭихуеит».[1]

Аѡада иҳәоу ахшыѡзцара иазааигәоу сышәӄәы афырхаҵа идҳәалоу литературатә фактк аʒбахә сҳәарц сҭахуп абраӄа имыцхәым ҳәа сгәы иаанагауа. Сара аханатә бзиа избоит ашәӄәыѡѡы иҷцәажәара, еиҳарак аханатә аахыс даныздыруа, данысзааигәоу. Аха еиҳарак ас еиԥш иӄоу агәаҳәара сара иансоуа, аԥсы анҭало уи иѡымҭа ҷыц анҭытҵлак санаԥхьалак ауп, насгьы ԥьара акы ахысҳәаарц аныстаху аамҭазы.

Сыззааиуа, Платон Бебиа ишәӄә ҷыц «Адгьыл амҵәыжәѡаӄәа» 1975 шыӄәсазы Аӄәа,ашәӄәҭыжьырҭа «Алашара» аӄны иҭытцыз,автограф аӄәҵаны иситаз. Санаԥхьа ашьҭахь, агәаҳәара снатеит ишаанагара иӄоу журнал статиак азыскырц. Абри азҵаара сазхәыцуа ҳагаҷа ԥшʒа савалт, сышнеиуаз, абар Платон Бебиа ихаҭа сгәысҷанʒамкәа даасыдгылеит, игәалаӄара бзианы, дҷаԥха-ҷаччо. Сара акрааҵуан игәасҭахьеижьҭеи сѡыза гәакьа агәалаӄара иманы дҷаԥха-ҷаччо дануԥылоз аԥшʒареи агәыкреи ихы-иҷы шәахәацны ишахьысуаз, ишалнадоз, насгьы иблеиӄәара ԥшʒакәа иҵаулаз ӄәыҕарак шрыҵубаауаз. Ари аҷынгьы ус дыӄан.

– Зыʒбахә умоу (мамзаргьы зыцәгьа уҳәо) ушә дылагылоуп – ҳәа ирҳәо заӄа аиаша иазааигәоузеи! – сҳәеит аԥсшәа еибыҳәаны ҳнапкәа анеимаҳх ашьҭахь.

– Ухала амѡа ду уанны, сыʒбахә ҳәашьас иоуҭоузеи, насгьы иарбан шәу сызлагылоу амѡаду санны сааиуеит убоит, Руслан, – ҳәа даарыхлафаait аѡада исҳәаз сажәаӄәа.

– Гәаныла сузхәыцуа сааиуан, – аҭак ныӄасҵеит сҷеаҵамырхакәа.

[1]Иара уа, ад. 23.

– Уи аҷеазҵаароуп, – иҳәеит иааркьаҷены.

– Платон – абна иҭацәыз ҟәардәк ахь снапы насырххан, ԥьара ҳнатәап, ҳаицәажәап, ара ҳанеиӄәшәа, аамҭа умазар, аусурахь умцозар, – сҳәан снаиҷаԥшит сажәа дақәшаҳаҭу,дақәшаҳаҭму еилыскаарц.

Уаҳа ажәакгьы мҳәакәа, смахәар ааникылан, уааʒа снапы ақәкны исырбаз аҟәардә ахь ҳҷынаҳхеит...

Уаҟа акраамҭагьы ҳтәан. Нахьхьи Синоп аган зегь амҷехак аганаҷ иаваршәны иеиҵәаʒа иааԥшуаз аԥсабара ссир ҳгәы ҟанаҵон, гәахәарак – амилаҭ гәадура иазҳәаз – ҳнаҭон, иҳазцәырнагон аҭоурых хҭысӄәа жәпакы. Убарҭ иреиуоуп Кьалашәыр аԥшаҳәаҷы (уажәы адәыгба станция ахьыӄоу акәша-мыкәша) XIX ашәышыӄәсазы аѡбатәи азыбжа алагамҭазы Қьалышь Чачба иԥеиҳаб Гасанбеи Аԥсны зегь раԥхьаʒа акәны адунеижәларбжьаратәи аԥьармыкьа шеиҷикааз, ашьҭахь Урыстәыла угәрагам ҳәа Сибраӄа ахгара шиӄәшәаз цәгьара рыламкәа игәыбзыԓза зыцәӄәырпаӄәа ахьарч ҳәа, уажәы-уажәы аӄәара иныӄәххуаз амшын Медеиа дымҵазырсыз Иазон инаркны ақәылаѡцәа ʒыхнагахьаз, амҳаԥьырра уҳәа заӄа ҳгәалашәазеи ҳахьтәаз. Нас ииасхьоу аамҭаӄәа идырҷиаз аҭоурых ҳналҵын, ҳгьежьит сѡыза агәалаӄара изҭаз ишәӄәы «Адгьыл амҵәыжәѡаӄәа» рахь. Уи сшаԥхьаз ажәаӄәак ахысҳәаарц шыстахыз иасҳәеит. Сахьаԥхьаз игәаԥхеит, ажәаӄәа узаххәааауазаргь ицәгьам иҳәеит. Иҵабыргыҵәӄьаны, астатиа («Адгьыл амҵәыжәѡаӄәа» иазкыз) зѡит раԥхьа искьыԥхьит ажурнал «Алашара» (№8 1975) адаӄьаӄәа рҷы.

Сыззааиуа, абри аӄара алада сылбааны хьаҵрак еиԥш исзырҳәаз убасҟан уи исҭаз азҵаарақәеи иара иӄаиҵази рҭаки роуп.

– Пилта,(зны-зынлагьы ҳхала ҳанеицу,сыхәмаруа хьыʒҷыдас иасҳәалоит. Уи «хыҵхырҭас» иамоу ҳашәӄәыѡѡ бзиахә, ҳѡыза ду, заа зыпсҭазаара иалҵыз Шоҭа Ҷкадуа Платон Бебиа дизгәдууа Пила ҳәа иаиҳәоз ауп. Саргьы убри инахаршалашәа «исыԥшааит» иҷыцу хьыʒ ҷыдак Пилта ҳәа. Сгәы иаанагоит абырзен филофос ду ихьʒ Шоҭеи сареи маҷк ирхәанчаны иахьаҳҳәо аԥсуа Платонгьы (ахьи араʒыни рыбжьаԥсоуп, абырзен Платонгьы ҳаҭарҵарым ҳәа!) ушәӄә ҷыц иҭытцыз, аԥхьаѡ иоуз аабатәи ушәӄәы «Адгьыл амҵәыжәѡаӄәа» ушԥазыӄоу, ишԥауныруеи,

Иуҵанаҳәозеи? – ҳәа.

– Руслан, ашәӄәы акәым, сара иахьынʒаздыруа, жәеинраалак, ма икьаҷу ажәабжьк аҭытцра акьыԥхь абара дарбан шәӄәыѡѡзаалакгьы агәалаӄара инаҭоит, аѡра аус аҷы агәаҳәара, изцәырнагоит. Аха шәӄәык (ихәҷы иду) адунеи абара автор изы ихҭысуп, иныҳәоуп. Араӄа иҷыцу аартра ҟасҵом, еилкааuп, аха убри инаваргыланы, еиҭасҳәоит, дарбан шәӄәыѡѡзаалакгьы дҷаз, дышәхьаз, ихьʒ-иԥша цахьаз, зегьы акоуп ишәӄәы анҭытцлак

ҳашәҟәыԝԝы ду Алықьса Гогәуа ишиҳәаз еиԥш, иара ихаҵкы аԥхьаԝ ишԥаидикыларишь, иахиҳәааришь ҳәа, иага дақәгәыҕуазаргьы, ԥышәарак иаԝызоу гәҭынчымрак имоурц залшом.

Саргьы уи аганахь ала ус ауп сшыҟоу, сԝызцәа ашәҟәыԝԝцәа рцәаԝа салыхәдам, даҽеа ҷыдарак салаҟам, – сышәҟәы ҭыҵццыԥхьаҙа агәаахәара шыснаҭо еиԥшҭәҟьа агәҭынчымрагьы сызнарҵысуеит, аԥхьаԝ иҿаԥхьа лахьынҵас иаиоуа хьаагауа, – иҳәан, иажәа ааҿахиҵәеит, Руслан узҵаара аҭак ҟасҵеит ҳәа аанагауа.

– Еилыскааит, Платон иуҳәаз, автори, ашәҟәи, аԥхьаԝи еизааигәазтәуа, еибаҭахны иҟазҵо абаԝхатәра ауп. Уи «алыра» ауп урҭ жәынгьы-ҿангьы «из-хагьежьуа», «еикәзыршо», – сҳәан, даҽеа зҵааракгьы иаԥхьа иныкәсыргылт аҭак ҟаиҵар ст̣ахны:

– Хәыҷык ашаблонцәа ахазаргьы, мамзаргьы кәрыжәаа ирыкәлазаргьы уара уҟнытә абри аԝыза азҵаара аҭак саҳар ст̣ахуп. Даҽеакы саҿым ажәеинраала аԝразы иуцхрааду, мамзаргьы ицәырызго иарбан фактор хадақәоу, насгьы иара уи аидеиа абаауеи?

– Сара аԝра снапы аналаск инаркны исцәаԝаны ишьҭысхит сԝырҭа стол сахатәаанҙа атема исзааиз акраамҭа сазхәыцуеит, иуҳәар ауазар, ԝнуҵҟала «ислагоит», сгәы иҭашуеит, насгьы избоит ажәеинраала еиҿызкааду ацәаҳәақәа ишшәыр-шшәырҙа рифмалеи ритмлеи еиқәхаԥс насгьы алагарҵеи алгарҵеи еилазмырԝашьо аҳәаа. Убасҟан ауп ақьаад ахь аиагара, анҵара саналагауа. Ас ахьыҟасҵо еиҳарак ажәеинраалақәа анаԥыстҵо ауп. Егьыс, аепикатә ԝымҭақәеи апрозатә рҿиамҭақәеи рҿы ари аԝыза арҿиаратә «метод» ухы иузархәом, уиҵәҟьа, алаҙом арҿиаратә процесс. Аха абраҟагьы, ҟәыҵәа-ҟәыҵәала, мамзаргьы аԝымҭа сызҿу хыцыԥхьаҙа ахархәара рыстоит аԝада зыҙбахә сҳәаз схатә «аметод».

Егьирахь В.Г. Белински ишиҳәаз еиԥш, апоезиа иссиру, амч ду змоу ауаԝы деилазыршуа цәалашәароуп, хәыцра ҵаулоуп, гәеибафароуп. Уи анцәырҵуа аамҭагьы уздырҙом, амԝа уқәзаргьы ауеит, уск уаҿызаргьы ауеит, уимоу, уҭахәхәа ушыцәо ацәа уалнахыргьы алшоит, ушымгәыҕзо аԥшатлакә еиԥш уама амҿехак иаацәырҟьоит. Даҽеаҙәы итәы сыздыруам, сареи споезиеи ҳшеизыҟоу атәоуп исҳәо. Насгьы споезиа зырҿыхо, исыхҵынхьааду ацәалашәарақәеи ахәыцырҭақәеи аханатә хыҵхырҵас ирымоуп анаԥш-ааԥшра, аныҟәара, аԥсабара азааигәахара, сыԥстазаараҿы ҿыцбарах избо зегьы, иаххәап, ақалақьқәа, атәылақәа, ахаҭарақәа уҳәа иреиԥшқәо. Урҭ зегьы, сара сыхәҭаахь ала исҳәар сылшоит, апоезиатә хаҿсахьақәа, сԝымҭақәа рзы иҙыхьхтарҵоуп ҳәа. Ус шакәу сырҿиамҭақәа ирызҿлымҳау имбарц залшом, урҭ ирыҵагылоу ашықәсқәеи иахьызԝыз аҭыԥқәеи, аха уи зегьы уажәы араҟа сырҿиаратә «лабораториа» ачқьамаԥьа уҭамԥшыкәа

аилкаара уадаԝуп, – иҳәан, иажәа аахиркәшеит. Ҳамҭак хҭәан ҳԝыцьагь ҿымҭҙакәа амшын гәы ҳхыԥшыло.

Нас ҳԝагылан ҳҿынаҳхеит. Сара агәра згон убасҟангьы ҳаицны ҳашнеиуазгьы сԝыза ду Платон Бебиа апоезиатә цәаҳәа ссирқәа дышреиԝаҙоз иԝырҵа стол азын иширмазеиуаз…

Платон Бебиа ишиҳәаз еиԥш, анаԥш-ааԥшра, аныҟәара, аҭыԥқәа, ақалақьқәа, ахаҭарақәа ирылаԥшны абара, аиҿцаара, аҵҵаара еиуеиԥшым атема ҿыцқәа апоет инаҭоит асахьаркыратә ԝымҭақәа аԥитҵартә еиԥш алшара… Абри аганахьала уахәаԥшуазар, уи ихаҭагьы акыр дныҟәахьеит, ибахьеит, иаҳахьеит. «Ҕзиа избоит сара еснагь ауаа рыжәпара» ҳәа баша иҳәом апоет иажәеинраала «Анацәкьарақәа» рҿы.

20-тәи ашәышықәсқәа 60-тәи, 70-тәи ашықәсқәа раан Платон Бебиа иаԥитҵеит алирикатә, аграждантә жәеинраала шьахәқәа Москвеи Ленингради (уажәы Петербург) данықаз аамҭазы.

«Анацәкьарақәа» рҿы иаабоит апоет Москва далоуп, деимдоит, игәазхара избом. Аха ихәыцрақәа Москва дшыҟоугьы ихәыҷрахь ихоит, игәалашәоит аԥьмақәа данрыцыз, ашуқьаҭ блуза анишәыз, аблуза ГУМ иаазырхәаз аԥҳәызба ссир ибла дхыҵуам, иԥсабаратәу цәанырра ԥхак изцәырҵит. Абар ииҳәо:

Уи аблуз
иахьагьы исшәуп са сгьамала.
Иахьсшәу избоит:
Аԥҳәызба лнацәкьарақәа
сыхәда иахоушәа,
Срышьҭан лыбла цәҟьарақәагь.

Третиаковтәи агалереиа апоет алакәԥхыҙ еиԥш дхәыҷаахыс зыҙбахә иаҳауаз лабҿаба ианиба ишинырыз атәы ацәанырра ҵаула ааирԥшит ажәеинраала «Третиаковтәи агалереиа» аҟны. Аԥьашьахәқәа – аҟаза дуқәа иаԥырҵаз – иибаз ддыргәыргьоит, ихәыцрақәа аҭҙамц икыдлеит, дрымоуп дытҟәаны.

Аарла инсыжьит Шишкин, Врубель
Еҳ, инсыжьит, аха ишԥа?!
Сеиҭарҳәынҷеит Тициан, Рубенс,
Ари лакәуп лабҿаба.

Апоет аԥьшьахәқәа иибо доурышьҭуам, дҳәынҷаны дыркуп:

Сзымцо сгылоуп, сгәы хыҭҳыҭуеит,
Дара сацәажәоит, избоит.
Дара цәажәоит са схәыҭхәыҭуеит.
Ашәышықәсақәа уа ицәқәырԥоит.

Апоет метафорак еиԥшу ацәаҳәа «ашәышықәсақәа уа иҿырбоит» – иаанарԥшуеит аҭыʒқәа еиқәрыбԍаа иркыдубало ашедеврта ҭыхымҭақәа ауаѽы ирҭо ахәыцра ҵаулақәеи ацәаныррa ԥхақәеи, «аҟазара ажәлар иртәуп» ҳәа В.И. Ленин иҳәахьа угәалазыршәо.

Платон Бебиа Москва длеи-ѽеиуа дахьалоу, аҭоурых ҭыԥқәеи аԥсшьараҭа ҭыԥқәеи дахьырҭаауагьы, зегь ҽыцбарах ишибоугьы, ибла ихгылоуп Иԥсадгьыл «хәычы» – иқыҵа гәакьа, дахьиз, дахьааʒаз абзиабара еснагь ашьанеиԥш ишицу. «Акарусель» данақәтәогьы игәалашәоит ибла ихгылоит, ихашҭуам абна абардра дызлаз Тур ихәы рреит ҳәа дызцыз аԥьма. Апоет иҵахуп ихәычра архынҳәра. Аха илшом, ихьааигоит. Убас шакәугьы, дзықәтәо акарусель ахәыцрақәа дыргәылахало ишьҭахьҟа дыԥшуеит, насгьы «Сара сгәы иалоуп сызхьымʒац, хымԥада сахьʒоит. Сара сгәы иалоуп сахьымцац, хымԥада сагьцоит» – иҳәоит апоет иажәеинраала «Карусель» аҵыхәтәантәи акуплет аҽы.

Платон Бебиа Москва иисыз ажәеинраалоуп «Американтәи абалет». Уи́, апоет излаиҳәо ала, иссирʒан, илаԥшхырԥаган, ауаѽы лоунытә агәахәара изҭоз акы акәын. Урҭ абалет иалаз – рцәыртцра абахә иаавҵыз амра иаҽирԥшуеит. «Аҕыргын еиԥш игьежьуан, инеихҵәартә рʒарақәа», – исахьаиркуеит рыкәашара. Заҟа ииашаны иҳәоузеи абарҭ апоезиатә цәаҳәақәагьы:

Иаҽын ахәмарра ишаҽыц,
Рҟазара ҳгәы иаласо.
Ахәаԥшцәа иаҳдырбоит аҽыц,
Ҳхәыцра ажәѽан иналатцо.

Иалгеит, убас иццакны,
Ҳазхара иаабаанʒа.
Наҟ-ааҟ ҳгылан ҳаизгәыкны,
Ҳгәыргьара лабжыш баанʒа.

Платон Бебиа ипоезиаҽы, иазҽлымҳау имбарц залшом, Аԥсны анҵытцтәи иныҟәарақәа рышьҭамҭа ҭәгәала ишаныԥшыз. Араҟа уи иугәалаиршәоит

«споезиа сахьцалак сара исыцуп, исыԥсҭазаароуп» ҳәа зҳәаз ажәытәʒатәи абырзен поет иҳәахьа. Ҷыдала иугозар, Урыстәыла ахҵныкалақь дуқәа Москва, Ленинград. Ари машәыршәа иҟамлаʒеит, акы, Платон Бебиа поетк, рҽиаѽык иаҳасабала идыруеит, иныруеит аурыс литература иамоу адоуҳатә ԥсымчхара амҿхак заҟа иҵбаау, насгьы уи заҟа хаҳара алоу егьырҭ амилаҵқәа (аԥсуаагьы убрахь иналатцаны) ркультура арҽиараҽы. Ѽбагьы, Платон Бебиа инеиԥынкыланы 30-ҟа шыкәса инареиҳаны ԥсшьара (ус узазҳәар ауазар) Москва азааигәара иҟоу ашәҟәыѽцәа рыԥсшьарҭа ѽны Переделкино датәауан. Уи иреиґьу иѽымҭақәа жәпакы абри аурыс дгьыл агәаҽы иаԥитцеит. Ус шакәу аѽымҭақәа ирыҵагылоу аҭыԥхьʒ иаҳәоит. Уи мацара акәʒам аԥсуа поети аурыс литературеи ирзеилоу, еидызкылоу. Уи хаҵала ихаантәиу аурыс шәҟәыѽцәа (еиҳарак Москвеи Ленинграда инхо) аʒәырѽфы иареи еибадыруеит, аиҵанеиааира рыбжьоуп, рѽымҭақәагьы аԥсшәахь иеиҵеигахьеит, даргьы – иара итәқәа.

Изхысҳәааua, арҵқәа зегьы аԥсуа поет ипоезиа ианыԥшит, еиҳарак раԥхьаʒа акәны Москвеи Ленинграда далаԥшны ианиба. Ус шакәу шаҳатра руеит аѽада сзыхцәажәаз ажәеинраалақәа. Уажәы ҳалаԥш иҵаагап Платон Бебиа раԥхьаʒа акәны Ленинград даннеи (уи атәы ихаҵа иавтобиографиаҽы иҳәеит, аха усгьы иаҳгәалаҳаршәап апоетцәа еицыз Иван Ҷарба, Анатоли Аԥьыԥьал, Платон Бебиа) иоуз ацәаныррақәа «идырѽыз» жәеинраалақәак.

Петербург Урыстәыла Европахь ашә азыртыз Пиотр Актәи ишьаҵаиркит 1703 шыкәсазы. Уи 1712 шыкәса инаркны 1918 шыкәсанʒа Урыстәылатәи аҳәынҵқарра ду иаҳҵны қалақьын. Ашьҭахь Ленин иаҳаҵыр азы ихьʒ ахырцеит, аха Асовет Еидгыла анеилабга ѽаԥхьа Петербург аздыргьежьит, ҭоурыхтәла ухәыцуазар ҳәарада, ииашаны иҟарҵеит ақалақь Петербург шьаҵазыркыз Пиотр Актәи ихьʒ ахьаздырхынҳәыз.

Сыззааиуа, Платон Бебиа уажәы ҳзыхцәажәо ажәеинраалақәа аниѽыз аамҭазы ақалақь Ленинград ахьʒын, Аҟәа 2010 шыкәсазы иҵытцыз Иѽымҭақәа актәи атом аҟынгьы ус инижьит, имыԥсахит Петербург ҳәа. Абригь ҭоурыхтәла ииашоуп, апоет дызҭааз аестетикатә гәахәара ду изҭаз, дызлаԥшыз Ленинград ауп.

Платон Бебиа 1961 шыкәсазы раԥхьаʒа акәны дызҭааз ақалақь Ленинград иазикыз ажәеинраалақәа рҽы иамыцхәны иубом ақалақь аԥшʒара, архитектуратә хаҽра, аха урҭ аестетикатә гәахәара ширҭазгьы рныԥшуеит. Амала, апоет еиҳа иаликаауеит аҭоурых иатәу афактқәа. Убас иҟоу ажәеинраалақәоуп «Дгәаауеит Антон Иван-иԥа», «Абахҵақәа», «Петергоф», «Аԥьқәа», «Аҿыцга». Арҭ ажәеинраалақәа рҽы апоет илшеит ақалақь Ленинград аҭоурых аҟнытә ҳаԥхьаѽ зҽлымҳара ззиуша даҟьақәак поезиатә хаҽсахьала изеиҵаҳәара, мамзаргьы раарԥшра. Ақалақь октиабртәи аре-

волиуциа иадҳәалоу ахаҭарақәеи ахҭысқәеи, Аҧьынҧьтәылатә еибашьраан иахнагаз, Пиотр дуӡӡа хьы напыла ихациркыз Петербург, Пушкин идҳәалоу аҭыпқәа, уҳәа убас иҵегьы.

Аҧсҭазаараҿы дарбанзаалак изы еснагь икашшыран ицом, иацуп ауадаҩрақәа, агәыҵха зхылҵуа аҟыба-ӡыбақәа, уимоу, изцәырнагоит дызқәымгәыгӡо амаҷҟәикрақәа. Аха убарҭқәа иҿерымҭакәа дырҿагыланы дыкәпозароуп, дызлариааиша амҩақәа иҧшаауазароуп. Усҟан ауп даныҭәҭәахо.

Абри апсихологиатә ҭагылазаашьа апоет иҿы, даҿаӡәы иҟны аасҭа, еиҳа иҵып амоуп, избанзар, арҿиара процесс агәахәара шинаҭоугьы, даргәаҟуеит, даргәаҭеиуеит, зны-зынла иааикәыршаны иҟоу ауаагьы ицәымыцхәны ианибо ыҟоуп, ихгьы иҩымҭақәагьы ҟәнишьо аҟынӡа. Ҳәарада, ари аамҭалатәи психологиатә ҭагылазаашьоуп, анарха амам баҩхатәрала еилашуа арҿиаратә процесс аҟны.

Изхысҳәаауа, ас еиҧш иҟоу «агәмаҷрақәа», ахы гәыбҕан аҭарақәа, иҟаҵоу аҟәыншьарақәа ҳара иаабоит, ашәалҟьамреиҧш инцәырҟьа-цәырасуа Платон Бебиа ипоезиаҿгьы насгьы заатәи илирика анхиркәша ашьҭахьгьы. Уи аабоит ажәеинраала «Схы сацәажәоит» аҟны. Иҵабыргуп апоет ихы акритика ахьазиуа ахьыбзиоугьы ыҟоуп, игәы иҿаннаҵоит, аҧсҭазаараҿы ақәпара шаҭаху, уи ада ҧхьаҟа ацара шыҟам аҳәоит. В.Г. Белински иҩуан: «Борьба есть условие жизни: жизнь умирает, когда оканчиается борьба». Аҧсҭазаара қәпароуп иҳәеит аҧсуагьы. Аха зыӡбахә ҳамоу ажәеинраалаҿ автор усҵәҟьа игәы каҳан дцәажәартә, «Сгәы ухшәеит Платон Бебиа, угәаҕ сыкны сагоит» иҳәартә еиҧш дыҟамызт ари аҩымҭа анаҧиҵоз, аҧхьаҩцәа дырдырхьан, бзиа дырбахьан, ипоезиатә еизгагагьы, аҩада ишысҳәаз еиҧш, акьыпхь абахьан. Ииашоуп, ихы ауп дзацәажәо (маӡала иҳәоушәа ауп аҩымҭа шыҟоу), аха аҧхьаҩ ишҟа ицәыригаз уи маӡам, араҟа ахцәажәара мацара абаҟоу, игәынамӡарақәа ицәаргамахеит.

Амала аҩада ишазгәасҭаз еиҧш ауаҩы игәалаҟара есымша еиҧшым, уи аныҟамыз, иакәшәазар ауеит, мамзаргьы, акы ҭәҭәала даргәааит, игәы ҧнажәеит, ажәакала убригь иара ихараитәит.

Еиҭасҳәоит, иара ихы дахьацәажәо, акритика рзиуеит ауаа ҧаршеиқәа, аҧсҭазаара мариала ахә зшьо, қьаф алызуааua, насгьы аирониа (аҵәылхра) аҵаҵаны.

Ажәеинраала «Апоезиа» аҟны Платон Бебиа иаахҵәаны иҳәоит: уи ада дышхәарҭам, иара ишиҧсҭазаароу, насгьы ипоезиа еснагь иқәыпшзарц, бзанҵы ажәцәа ахамларц, амшын еиҧш агәы еилашуазарц:

Аамҭа исыццәаз аццышә акәым,
Сара амца ацәызгар сҭахуп.
Уаҵәтәи ахҭыс сацәымшәакәан,
Аҧхьа сгыларц агәы – сгәуп.

Уара уҟынтә са исҭахуп иҵегь,
Аха абриак зегьы ирыцкуп:
Са саниуаз сҵәыуа сизаргь,
Саныҧсуа сыччозарц сҭахуп!

Апоет насыҧ иманы (аҧсраҵәҟьагьы аҵанарӡыртә еиҧш) ихы иҧхьаӡоит аҧсабара инаҭаз абаҩхатәра инагӡаны иҿахәы изарҳәар, аҧхьаҩцәа зыргәыргьаша аҩымҭақәа инапы иҵытцыр, «ирҿиаратә лабораториа» иҩнытцр! Убри зегьы ирыцкны иҧхьаӡоит идгьылтә ҧсҭазаараҿы.

Платон Бебиа заатәи илирикаҿы ишьаҭаиркыз асиужет змоу аконкреттә темақәа «ртрадициа» еиҳагьы еихеиҳаит, амахәҭа-шьахәҭақәа аиҵеит, поезиатә хаҿсахьала ирбеит, иҵышәынтәалаз, ихатәрахаз, игәылҭәааз илирика. Уаҟа апоет бла ҵарыла рсахьа ҭихуеит анхаҩы ибзазараҿ ихымпҕадатәины инхашәа-инҵышәа иацу атрибутқәа, ахшыҩзцара ҟаимаҭ рыҵаҵаны, насгьы автор ихаҭагьы (алирикатә фырхаҵа иакәзаргьы ауеит) ақыҭаҿ ииз, иааӡаз ихәычрагьы аныҧшуа. «Сқәыпшра уадҳәалоуп имӡакәа, сара анхашьақәа сурҵеит. Сымҷәаҕәакәа, сымлаҵакәа, сымрашәакәа ҿенакгьы мцеит» – ҳәа баша иҳәом апоет.

Ажәеинраала «Аҧықәреи» злахыркәшо акуплет акәзаргьы ахшыҩзцара ҿыц анаҭоит:

Ахаан уаҳагь ҧьа рымбацшәа,
Иахьакәзаалак анхацәа,
Иувагьежьуеит уа уҿы ирбазшәа,
Сара саҧсуа шықәс рацәа.

Платон Бебиа ипоезиатә рҿиамҭақәа, акритикаҿ ишазгәарҭахьоу еиҧш, «иаартуп», шьоукы-шьоукы апоетцәа ианаҭахымгьы инакәараҵаааакәараҵо, ҳахшыҩзцарақәа ҳарҵаулоит ҳәа иаҿу дреиҧшым. Араҟа уи уаҩ дацәымҩашьо иҳәар илшоит ҳаҧсуа поезиа аклассикцәа Қь. Агәмаа, Л. Кәыҵниа, Б. Шьынқәба, И. Ҭарба ртрадициа дазааигәоуп. Аха убас шакәугьы апоет ииҳәарц ииҵаху аартны ишаҳирбогьы, «ҩыстаарак» аҵамкәа асахьа шҵихуагьы, иаҳҧылоит ажәеинраала хаҭала изызку атема иаарбны иҿыцу даҿа хшыҩзцарак ала ианеиқәиҳәалоу, ианааирҧшуа. Ус шакәу

зыртцабыргуа, ажәеинраалакәа маҷым Платон Бебиа илирикаҿы, хыхь сзыхцәажәаз аҩымта аҧьыкәреигьы убрахь инарылатцаны.

Апоет лассы-лассы дрызхьаҧшуеит ҧасатәи Аҧьынҧьтәылатәи аибашьра (1941–1945) аҟнытә уаҩы ихәы-ижьы қакаҳа изыргыло апоезиатә хаҿсахьакәа. Урт, акы, иара аибашьра ахата ажәлар ирзаанагаз иадаҟьакәоуп, бзанцы хаштра зкәым роуп, итоурыхуп. Ҩбагьы, ауаатәыҩса рыҧстазаараҿы еснагь аибашьра ҟамларц агәҿанызаара рызто акоуп. Хҧагьы, араҟа атынчра ахьчара иазку асовет поетцәа абри атемазы иаҧыртцо рҩымтакәа ирыцшоит агәҿанызаара апафос зцо Платон Бебиа ипоезиатә бжьы ҿаца. Урт ааирҧшуеит еиуеиҧшым ахтысқәеи, ахатарақәеи, ахәыцрақәеи ацәалашәарақәеи ирауаршәаны.

Убас иҟоу ажәеинраалалоуп «Ацәартгәы». Апоет зсахьа тихуа атакәажә лтоурых цаулоуп, уимоу поемак асиужет иазхаша ахтысқәа ыҟоуп. Илыхшаз лпацәа аҳәымкәа-ҩыцьамкәа адауаҧшьқәа рыҧсадгьыл рхы ақәырцеит. Аха урт ртахара, ҩнутҟала деиҷгыблаа дшагазгьы, лыҿрыҷәгәоит лгәырҩеи лыкәреи иага еидара хьантаны илыкәыҷәгәозаргь «лнапкәа лгәытцаҧсан, лҿеырхәа, дрыцҳахәха…» ддыртәазаргьы, абар апоет иихәо дзеиҧшроу ҳәа:

Мап,
сатамыз,
лабжышк
лыбла ихымлажо,
Ахра агәаҧшь еиҧш, ахра аҧта иазхымҩажо,
Дгылан рыхьжи рыҧшеи далабеиаха.

Избан акәзар, «урт тамхеитаз аҷа рызқәа иеиахан». Афырхацәа реиҧш рыҧсадгьыл рхы ақәырцеит.

Убас шакәугьы, апоет идыруеит ан, насгьы зыкәра ыҟоу атакәажә лтагылазаашьа. Убри азоуп абас еиҧш иҟоу аметафортә цәаҩа зхубааua ацәаҳәақәа рыла изыхиркәшо ажәеинраала «Ацәартгәы».

Дхәыцуеит. Уажә дзыниалоу акаруат аката,
Ажәҩан уаланатцап уршә
Аха дзыцәом,
ацәа лыбла ихылажом.
Ицәыртағәупаз лыблақәа ирхыххылажо.

Ажәеинраала «Уареи-сареи» аҟынгьы иаабоит (зегьытцәкьа иара иазкымзаргьы) аибашьра атәагашоура зхьысыз аҧстазаара. Уи, автобиографиатә

ҟазшьа амоуп аҧхьаҩ еиҳагьы изааигәахоит, избанзар, аконкреттә тема цатцгәыс иамоуп. Аҩымтаҿы иубоит ҧасатәи аибашьраҿы итахаз апоет ианшьеи, уи иҧа Владимири, автори, нас урт рандуи. Ажәеинраала ҟатцоуп иапстазааратәны, даҿакала иуҳәозар, иҟаз шыҟаз. Аҧсадгьылаз зҧа деибашьуа ан, ҳәарада, гәырҩа дула лгәатца тәуп, аха уи лҿамтакәа:

Уа амхы дталан илрашәозар,
Уи лыҷкәын имата лкуп.
Уа афархь абнаҿ илыҟәшәозар,
Алҩатцә ҩеиларц лтахуп.

Лхы атцалырхом, лыҷкәын иҩны алҩатцә ҩеиларц азын ауадаҩрақәеи агәырҩеи дырҿагылан дықәпоит аҧсуа ан гәеицамк.

Уаҩы ддырхәыцыртә иҟоуп абарт апоезиатә цәаҳәақәагьы ахатә хәыштаареи ахатә ҧьынҧьи ирызку:

Лааҙара шсылоугьы ирҩашха,
Хьаас ишсымоугьы сара,
Схынҳәит иахьа саб иҩнашка,
Сазыхынҳәит ҳхәышташра.

Сара исыгхаз уара иурҿеироуп.
Ус ахәтоуп, ус атахуп.
Уара утцеира – даҿа цеироуп,
Уи гәыгра цәашьны илзакуп.

Аҧсуа жәлар жәытәнатә аахыс аҧсадгьыли ажәлари рхақәитреи рхьыҧшымреи, наунагҙа рцьынҧьдгьыл иапшәыманы, рыда аҳ дамамкәа аҟазаараҿы зхы-зыҧсы ақәызтцаз атцеицәа фырхацәа рыхьҙ-рыҧша акамыршәразы иаҧыртцон абиҧарақәа ирзынхашаз исахьарку ажәа, ашәа. Ари ас шакәу иҿаҿаҙа ҳажәлар рҿаҧыцтә ҳәамтақәа рҿы имҩашьо иаабоит уажәгьы ушьтангьы иҿырпшыганы, иааҙаганы, амилат гәадура рҿыхаганы.

Абри егьырт ажәларқәа рлитературақәа зегьы рыҟны еиҧш, аҧсуа литература ахы анҩытцнах инаркны иааннакылеит. Иахьа ҳлитература иалоуп ҳаҧсадгьыл ду зхы ақәызтцаз ҳфырхацәа хазынақәа ирызку апоезиатә, апрозатә апублицистикатә пцамтақәа. Хара ҳамцаҙакәа иаҳгәалаҳаршәап Дырмит Гәлиа, Баграт Шьынқәба, Иван Тарба, Шәарах Пачалиа, Шалуа Инал-иҧа уҳәа аҙәырҩы рҩымтақәа.

Сыззааиуа абри аҩада зыҳбахә сҳәаз атрадициа аԥсадгьыл афырхацәа ирызку асахьаркыратә ҩымҭақәа раԥҵараҽы апоет Платон Бебиа илиршахьоу кыр ыҟоуп. Урҭ ажәеинраалақәа ииаизакны, ихҳәап, цәаҳәак иқәыргыланы улаԥш рхугар, сара сгәанала, иумбарц залшом ирымоу аоригиналра, егьырҭ иара иабиԥара иаҵанакуа апоетцәа иаԥырҵаз ажәеинраалақәа, еиҭасҳәоит, ртематика акы шакәугьы, ишреиԥшым, рхатәы хаҽра шрымоу, апоезиатә хаҽсахьақәа рыҟаҵараҽы иформа, истиль (еиҳараҳак асиужет змоу ажәеинраалақәа рҽы), ицәыргашьа уҳәа иҽыцуп, даҽа ҩымҭак (иақәҽнатуам) иҟанаҵо анырра аҵубаауам, еиҭасҳәоит, Платон Бебиа ипоезиатә дунеиқәаԥшылара иқәубаауа роуп.

Аԥьынԥьтәылатә еибашьра иазку жәеинраалоуп «Амца иалгоу амҩа». Абраҟагьы автор зыҳбахә имоу аибашьра ду дахаануп, ихәычратә шықәсҟәа иргәылсны ицоит иқәлацәа зегьы рыҟны еиԥш, аԥсҭазаара хьамҭа ацрыԥсса. Ҳәарада, аибашьра ҳажәлар ирхыргаз усҟантәи аԥсҭазаара исахьаркыратә ҩымҭақәа ирныԥшит, насгьы идыргәгәеит иахьатәи аԥхьаҩ изааигәаны иҟалартә еиԥш. Аҩымҭаҽы иҵыху ахаҽсахьақәа – иаагап зпазаҵә днаскьазгоз ан ишьҭалхәоз ажәақәа: «Ҳаԥсадгьылаз шәгыл абааԥс! Ҳара ҳабацәа рхы ақәырҵеит ҳанасыԥ», «Аҳы, шәнеибац, шәнеибац аԥсуаа рыҷкәынцәа!», «Жәҩангәыла аибашьцәа зыршанхоз Мери Аҩзԥҳа, Аԥсны афырхаҵа Ҷыка Габлиа, аҕа иԥсцәаҳан изыҟаз Александр Воуба уҳәа иҵегьы.

Абас Аԥсны афырхацәа рхаҽсахьақәа аҭоурыхтә хҭысқәеи ргәылыччаауа, милаҭ гәадурак иԥхаҵәы-ԥхаҵәо угәаҵа иҵазҵо ажәеинраала «Амца иалгоу амҩа» угәаҵанҳа иназго, уцәанырра зырҿыхо, ихьаауго фактуп автор ихатә гәырҩа – аибашьра ду иалаҳыз ианшьа илахьынҵа иахьадиҳәало. Ари амотив конкреттәуп, апоет ихатә хьаа ауп, аха уи ажәеинраалаҽы епизодк аҳасабла, иалоу убраанҳа иреалтәуп, азеиԥш ҟазшьа аманы иҟоуп, избанзар, ус заҟаҩы ыҟада, усҟан аҩымҭа анаԥҵаз аамҭазы, заҟаҩы амҩа иаԥшуадаз рыблақәа ҭраа, издыруада, анаҧьалбеит, иԥсы ҭазар, дзыхынҳәуазар ҳәа. Агәыҕра аҟара ахәразы ихәшәу акгьы ыҟаҳам.

Аиааира ду аазгаз аибашьра атема бзанҵык алитературазы иажәҳом. Избанзар, ҳашәҟәыҩҩы ду Иван Папаскьыр ишиҳәаз еиԥш, Аԥьынԥь – аԥсадгьыл агәҭаҵәҟьа гәылагьы, ԥсылагьы, цәеижьылагьы иаларсуп. Платон Бебиа илирикаҽы аҩадагьы ишазгәасҵахьоу еиԥш, аибашьра атематика иазку апатриоттә жәеинраала ҟаиматқәа рхатә ҩышьа формеи, стили рыманы иаҳԥылоит. Урҭ, жәаҳәарада, аԥсуа поезиа абри аибашьра атема абжь ҽыц ахазҵо, апатриотизм цәанырра зырҵаулоу акы акәны ҳпоезиа аҭаацәара ду аҟны иалубаауеит. Сара сахьахәаԥшуала, убас иҟоу ажәеинраалақәоуп апоет иҭәымҭахь днеиуа даналага иаԥиҵаз, иаҳҳәап,

«Иргеит ашәагь еибашьра», «1943 шыкәса. Аҙын», «Арапҵ», «Хҩык анацәа рԥа», «Ахьҙыда ихьҙ».

Аҩадагьы ԥьара ишазгәасҵахьоу еиԥш, арҭ аҩымҭақәа равтор аибашьратә шықәсҟәа дырхаануп, аха хаҭала қыҵеи қалақьи збылуаз, хәычи дуи неилымхкәа инзырҵәоз, иқәызхуаз, амца қьоуқьад далагыламызт, усҟан дхәыҷын, аха иқәлацәа зегьы реиԥш игәалашәоит: ауаҩеимшхара, аԥсеихәлахара, агәаҟра, аԥсыҵбарақәа иааргоз алаҕырҙ, агәырҩа, урҭ ауааԥсыра заҟа иаражәыз, иара убасҵәҟьа иарҕәҕәаз, иаҙрыжәыз, ачҳара ирнаҭаз, зегьы раҵкысгьы аҕа ицәымҕра днаркыз. Убарҭ агәалашәарақәа макьанагь ицәа-ижьы ибызбызуа ианыруаз ирҟәырҷахоуп, ирхыҵхырҵоуп хыхь иаагаз апатриоттә жәеинраалақәакгьы. Урҭ рҽы имҩашьо иаабоит Платон Бебиа ишилшаз ҟазарыла, цәанырра ԥхала Аԥсадгьыл абзиабара аныруа, аибашьра хлымҙаах ахҵысқәа иухамыршҵуа поезиатә хаҽсахьақәан раарԥшра.

Ажәлар рҵоурыхтә ԥсҭазаараҽы зегьы ирыцкуп Аԥсадгьыл. Убри азоуп уи аҟазаара аншәарҵахалак ампыҵахалаҩцәа анақәлалак ишырҳәо еиԥш, баагьы ԥсгьы (сгәанала, абарҭ аҩажәак ирҳәоит ҳәа сгәы иаанагоит: изылшогьы, излымшогьы) ршьапы изықәгылоу, абџьар шьҭыхны изиҽагылоу, «для измены родине нужна чрезвычайная низость души» – ҳәа. Н.Г. Чернышевски иззиҳәа лыпсаа хьшәашәаҙак иакәымзар.

Ажәларқәа рдоуҳатә мазараҽы ифеномену цәырҵроуп жәреи ԥсреи зқәым ашәа. Уи ажәларқәа аханатә аахыс ахақәитреи ахьыԥшымреи рзы ақәԥараҽы игәырхаҵаганы, ибираҟны ажәытәҙатәи аԥсуа бызшәа атермин ала иуҳәозар, иҭарчеины, ихьаахҿыганы ирымоуп. Абжьаапнытәи абзазараҽгьы ишьамхҵыԥрааганы, игәыҭгәыргьааганы иҟоуп.

Сыззааиуа «Аҽар раԥхьа иргыланы иргеит ашәагь еибашьра» – ҳәа иҩуеит апоет. Уаҟагьы: «Амца иалан – уи былуамызт, иеихысуан – иагомызт ахы». Аибашьра анеилга ашьҭахь «изгаз аҽар раԥхьа иргылан, ихынҳәит аиааира ганы, зегь зымаазаргь еилагылан, зегь зымаазаргь еибганы». Убри нахыс инхарашәан, ичарашәан иҟалеит Аԥсадгьыл ахьчарахь ицоз аҽар иргаз ашәа.

Ишаабо еиԥш, ашәа ажәлар рыԥсҭазаараҽ – рыцәгьаҽгьы рыбзиаҽгьы – акырҙа шаҵанакуа ауп Платон Бебиа аҩада ҳзыхцәажәааз иажәеинраала идеиа хадас иаҵоу. Аха убри инаваргыланы араҟа ицәыргоуп ашәа аԥҵара (еиҵа ацәгьа абзиагьы раан) зылшо здоуҳатә ԥсымчхара ҕәҕәоу ажәлар шракәу. Ус шакәыз азгәеиҵахьан акырынтә Аԥсны иаҵаахьаз, ҳажәлар рҽаԥыцтә ҳәамҭақәеи рсахьаркыратә ажәеи ирзҽлымхаз аурыс шәҟәыҩҩы ду М. Горки. Уи раԥхьаҙа акәны аԥсуа жәлар рашәақәа, (абыргцәа ирҳәааны иаҳаз) «Ахәра ашәа», «Ахра ашәа», Аергь ашәа» даназыҙырҩы иҟаиҵеит

абас еиԥш иҟоу ахәшьара: – арҭ рѡызцәа ашәақәа аԥызҵаз ажәлар здоуҳатә ԥсымчхара ҕәҕәоу роуп ҳәа.

Алитература аҿы ахаҿсахьаҿ иаабоит еиҳарак аԥсадгьыл аншәарҭоу, ахьчара анаҭаху аамҭазы. Уи ауаѡы изааигәоу, ишьа злоу, ѡызара изызуа ԥстәы ҳалалны иԥхьаҙоуп. Ауаѡи аҿи еицынхоижьҭеи кырҙа ҭуеит. Ҷыдала аԥсуа итәы ҳҳәозар, аҿы ҭуҕани абԥьари, ауапахәылдеи зегьы раҵкыс дзеилаҳауа ируакуп. Ус шакәу ҳлитературагьы ианыԥшхьеит. Урҭқәа зегьы ҳаргәылаларым, мацара, иаҳгәалаҳаршәап Қьаазым Агәмаа ироман «Селым», Алыкьса Гогәуа иажәабжь «Аҿыхәа», Шьалодиа Аԥьынԥьал ибаллада «Аҿгьы еибашьуан…», Платон Бебиа иажәеинраала «Аҿыхәа» уҳәа убас иҵегьы.

Платон Бебиа иажәеинраала «Арапҵ» аҟны аԥсы ахаҵаны ииарԥшуп аҿы Арапҵи уи аԥшәмеи реиԥырҵра. Аԥсуа хаҵа зыкәрахь инеихьоу иԥазаҵәи иҿы Арапҵи афронт ахь амѡа иқәиҵароуп. Ихаҭагьы (ус ажәеинраалаҿ иаахтны иҳәамзаргьы, агәра умгарц залшом) аԥсадгьыл ахьчарахь имцоз дреиуамызт, аха иқәра иамуазар акәхарын. Ашла иҿы аҙыхь иаларгылан инапала икәабеит, иҳәҳәеит, аҵыхәа ҷаиҳәеит, аԥырцәкәа иԥеит, икәадырит, дақәтәан ашҵаҿ ирхәмарит, Арапҵ ашьҭакәа анпыҟҡала ианиҵеит. Абарҭкәа зегьы апоет илшеит аԥстәы бзиахә ашҟа уаѡытәыѡсатә гәыбылра, хьаагарак, уимоу, аҿыҵәҟьагьы – аҿы шзымцәажәозгьы – иадырит «Аԥшәма игәы ҭысуаз заҟа!»

Аҳы, баба, уажәшьҭа шәца! – иҳәеит,
Иааирҿеин ашԥырха.
– Шәѡыцьагь ишәуалу ҟашәҵа! – иҳәеит,
Ҳаԥсадгьыл шәанаҭахха – ҳәа амѡа иқәиҵеит аб ашла. Аибашьраҿ аҿы ҭахеит, «деибгаҙа дхынҳәит аԥа».

Арапҵ «аҭахара аԥшәма ишиныԥшуа, ишхьааиго рҳәоит абарҭ ацәаҳәақәа:

Ашьшьыҳәа дѡагылоит ашла,
Нас уаҳагь ажәак мҳәа,
Ибла ҭаа дықәыԥшуеит ашҵа,
Ашьапҵып ахьану ицәыҳәҳәа.

Ааи, уи бзиа иибоз, дацклаԥшны иииаҙаз иҿы Арапҵ аибашьраҿ иҭахеит, уигьы аԥсадгьыл ахы акәнаҵеит. Убри азоуп аԥшәма иашҵа ианпыҟҡала зны ианиҵаз ашьапашьҭақәа уаѡытәыѡсатә гәыбылрак рыҵаны

дызрыхәаԥшуа. Уи еиҳагьы ихьааигоит «Дшыкәԥшуазгьы ашьац еинылеит, ахәырбгьыц акәҵо ацәа ахьахԥаз. Арапҵ, уаҳа ашьапы зҭамгылеит…»

Платон Бебиа аибашьра атема иазикуа ажәеинраалаҿы есымша иааԥьоушьартә аҟынҙа азнеишьа ҷыцқәа иԥшаауеит, даҿакала иуҳәозар, асиужет ҟаиҵоит иара ирҷиаратә процесс аҿгьы, даҿаҙәы изгьы аоригиналра аланы ишьҭрақәламкәа. Ари, ҳәарада, ипоезиа ҷыда ҟазшьақәа ируакуп. Изхысҳәааua, аибашьра атема ауп изызку ажәеинраала «1943 шыкәса. Аԥхын». Ари иҟалаз конкреттә хҭысуп. Иара автор, мамзаргьы алирикатә фырхаҵа ихаҭа дызлахәу, ихигаз. Иҟалаз убри ауп амшыцәгьа бааԥсҟәа ҟалан рыҙлагара аҙы иагеит, алагарҭа рымамкәа иаанхеит жәларык. Убри иахҟьаны хәыҷгьы дугьы акыр иаргәамҵит, имлакуа еилахеит, уимоу ҵисгьы кьыуеит, Мурагь ҟууан… Абри ауп иҟоу ажәеинраалаҿ хҭысс. Аха абарҭ зегьы зыхҟьаз амышцәгьа – аԥсабара – астихиа автор ишҭихуаз:

Идыды-мацәысит, ихысит,
Ақәоура ҳәа, атәыла бгеит.
Аҙиасҟәа ԥжәаны ихыҵит

ҳәа дызҷеу амацара ауакәху! Уи аҙлагара агеит ауп, уаҳа акгьы. Изыхҟьаз аибашьра ауп. Апоет уи ааирԥшит: «Хаҵак дзыԥсоузишь ианаҵьалбеит, ҳаҙлагара аҙы иагеит» ала. Аҙлагара ҟазҵашаз, иҵазыргылашаз хаҵак дыҟам, ицеит еибашьра ауп иаанаго.

Еиҵасҳәоит, автор зсахьа ҭихуа, агәаҟракәа зхылҷиааua аибашьра ауп. «Иаҵагылан уа ашацкыра, ҳәсақәаки быргцәаки еихеит. Мап, иамыхәеит аҙыхкыра, ҳәа иицуа иреалтәу ԥсҭазааропуп. Иабаҟаз ахацәа? Абԥьар кны еибашьуан. Абар ажәеинраала зырҵабыргуа, ишыԥсҭазааратәу зҳәо афакт: «Во время Великой Отечественной войны 1941–45 на защиту Отечества встали 265 человек выходцы из села Кутол, которые сражались на различных фронтах Союза ССР и Европейских государств, проявляя мужество и героизм, от простого соладата и до высшего офицерского чина.

Из них с поля боя не вернулись 135 человек, героически сложив свои головы».[1] Апоет излаиҳәо ала аԥсабарагь ҳаԥнашәон:

Ҳашьхақәарҷ аҕа даршәозшәа,
Ақәоурак атәыла арбгеит.
Ҳарҭ агәаҟҡәагь ҳаԥнашәозшәа,
Ҳаҙлагара аҙы иагеит.

[1]Гиви Цвинария. Кутол. Краткий очерк. Сухум, 2009 г., стр. 27.

Ажәеинраала асиужети аидеиа еиԥнашьуеит, иарҭәҭәартә еиԥш апоет рефрен ҳасабла куплетцыԥхьаҙа (иара зынҙа еихышьны иҟаҵо, ԥшьбаԥшьба цәаҳәа рыла ишьақәгылоу аа-куплетк ыҟоуп) аҵыхәтәантәи аԥшьбатәи ацәаҳәа ишьҭраҟәало ицо «Ҳаҙлагара аҙы иагеит» избанзар, уи ацәаҳәа аԥхьаѡ игәалаиршәоит, мамзаргьы ибла иҷаҷаҙа иаахгылоит аибашьраан 1943 шықәса аԥхын азтәи Кутол ақыҭа апоет дызхаану аԥсҭазаара.

Абраҟа иазгәасҭарц сҭахуп даҽа деталькгьы. Платон Бебиа ипоезиаҷы (ари апрозаҷгьы иуԥылоит) имѡашьо иаабоит иԥсадгьыл гәакьа анҵытҵ ииѡуа, излалукааша ԥхара ҷыдак рымоуп, лоунытә цәаныррак ишахылҵыз уныруеит. Абраҟа иугәаладыршәоит аурыс шәҟәыѡѡы ду И.С. Тургенев дарбанзаалакгьы иԥсадгьыл анҵытҵ иԥсадгьыл абзиабара, агәбылра еиҳа инырueит, ипатриотизм еиҳа иҷыхоит ҳәа ииҳәаз ажәақәа. Уи ашәҟәыѡѡы ду ирҷиаратә фантазиа инамҭеит, иԥсҭазаратә ԥышәа инардырыз ауп.

Ишдыру еиԥш, Платон Бебиа Аԥсны анҵытҵ акыр дныҟәахьеит, СССР иреиҕьу арҷиаратә ԥсшьарҭақәа рҷы иԥсы ишьон, еиҳарак Переделкино. Уаҟа иѡит иреиҕьыз ирҷиамҭақәа рыбжеиҳарак. Сыззааиуа, аԥсадгьыл агәхьаагареи аԥсадгьыл абзиабареи, амилаҭ гәадуреи рныԥшуеит Аԥсны анҵытҵ иахьа уажәараанҙа ииѡыз, иаԥиҵаз исахьаркыратә рҷиамҭақәа.

Аибашьра ҳауаажәлар зҭанаргылаз аԥсҭазаара хьанҵа ауп иаанарԥшуа ажәеинраала «1943 шықәса. Аҙын»-гьы. Ииашоуп конкретла иаабо ашколхәыцқәа роуп, аха урҭи рырҭаѡи рхаҷала иаабоит усҟантәи аԥсҭазаара хьанҵа иаҳҳәап «арҭаѡы илаҳәоу ашәы», «ҳакласс ҟадыҷь еиқәыхьшәашәа», «апарта хьшәашәақәа ҳалсуеит, ҳрыцҳахәха, ҳтәами ҳаиҷьны», «Еимаада иҟазгьы, иҳамбаҙакәа, ҳанцәибаҳәалт зегь асы» уҳәа иреиԥшқәоу.

Аԥсуа жәлар рпоезиатә ҷаԥыцтә ҳәамҭа аформала иѡуп ажәеинраала (абаллада ҳәагьы азуҳәар алшоит) «Ахьҙыда ихьҙ». Уи иунаҭоит ѡнутҵкала иуныруа цәаныррa ԥхарак, избанзар, уаҟа даарԥшуп ауаа рзы иҟаз, зыламыс цқьаз ауаѡы қьиа ихаҷсахьа. Уи ихаҭашьатә ҟазшьақәа автор кыр еиқәиԥхьаҙоит, аха, акы, иара дызлаҟоу ахҭа иҭашәо, даадырԥшуеит, ѡбагьы, изаҟаразаалакгьы имыцхәу ҳәа акгьы рыҟәнумбаало иҟоуп. Ари ауаѡ иԥсҭазаара зегьы ауаѡы абзиа изыҟаҵара иазкын. Арахь уи дызлаз, дыҟанаҵы дырзеилкаауамызт, дрылыҳәҳәомызт, ахҙыргара дашьҭамызт, еиҳа ираԥсшәаны иуҳәозар, итәаны ирымбаз дгыланфы ихы дирбон ҳәа ззырҳәоз ауаа дреиуамызт апоет играждантә поезиа афырхаҵа Зыҟәа. Аа уи дзеиԥшраз: зегь раԥхьаҙагьы дуаѡ қьиан, алымша дицхраауан. Ас еиԥш иҟаз иҟазшьа еиҳагьы иааԥшит аибашьра аныҟала, иқыҭауаа агәаҟра ианҵагыла, аказы ихы деигҙомызт. Абар апоет ииҳәо:

Хаҵак дахьыҟаз аѡны днеиҙомызт,
Избанзар уи агәаҟцәа дреиҙомызт.
Дахьнеиз ак имоукыргьы иуҙомызт,
Ирыгу-ирыбзоу аакамҵакәагь дцомызт,
Зшәаԥь аауаз аҵеицәа раԥхьа иҵәыуан,
Урҭ зегь иара игәыцхәын, иара иуан.
Зегь ргәаҟра згәаҟраз ауаѡ қьиа,
Зегь ргәаҳәара згәаҳәараз ауаѡ қьиа.

Рыцҳарас иҟалаз, уи иѡызцәа дызлоу, икәша-мыкәша иҟоу ауаа данырзеилымкааyа ыҟами. Убас дыҟан «Сара схәыҷра зыдҳәалоу ауаѡ қьиа» ҳәа апоет дызҷу Зыҟәа. Аибашьра ду анҵысы уи арра дцартә, дыргартә дыҟамызт, иқәрахь днеихьан. Аха аҕа хәымга ҳашьхақәа рҟынҙа данаai, изымчҳакәа дцоит еибашьра, хаҵалагьы дҭахоит. Абраҟагьы – ҳашьхақәа ирықәлаз афашистцәа драқәпарц данцагьы, ихабар ҳамҭак ианырымба дызлаз ауаа ирыԥшааит зынҙа дызлаҟамыз, имԥан иузықәымгалоз аҷеыԥныҳәақәа, иаҳҳәап, «дабаҟоу, дыҙит, рҳәеит, Зыҟәа, абнаҷ афы исит рҳәеит Зыҟәа, ԥҳәыс еибак дылтҟәеит рҳәеит Зыҟәа, длыман дцеит, дылхатәеит рҳәеит, Зыҟәа, Мап, ахәшә ижәын дагеит рҳәеит, Зыҟәа, дырбон, аҙы дагеит рҳәеит Зыҟәа» уҳәа ус заҟа рҳәазеи ауаѡ қьиа изы. Аха дабабжьаҙи ауаѡ қьиа Зыҟәа? Уи аҵак ҟаиҵоит автор зегьы ацәа иалнахыртә еиԥш:

Зегь ирызгәаҟуаз, аха иҵынхадаз,
Зыҟәа рыцҳа ишьҭалаха змадаз…
Нас дабацоз, уи уаѡ димбакәа,
Ааи, дырбеит, дагьырбеит хара имгакәа,
Ашьха дырбеит, ирҳәақәоз зегь мцызаап,
Хѡык алемсқәеи иареи уа еибарԥсызаап…
Дшырымԥхьаҙоз дыҟас, ауаѡ қьиа,
Хьҙы игеит, ҳгәаҵаҷ дыҟаз, ауаѡ қьиа!

Аѡада зыҙбахә ҳамоу ауаѡы ажәеинраала «Ахьҙыда ихьҙ», зызку излаабо ала ихыҵҳәаам хаҷсахьоуп, ҳәарада, уи афакт ацхраait ажәеинраала хаҵабзиарала агәылшәараҷы, аԥсҭазаара аҵабыргхаҵа иазааигәаны аҟаҵараҷы. Аԥсуа жәаԥҟа зсахьа ҭнахуа – узқәымгәыҕоу ҳәак иҟәнуп ҳәа ззырҳәо дреиуоуп Платон Бебиа илирикатә ифырхаҵагьы. Уи абжьаапынтәи еилашуаз аԥсҭазараҷы дызлаз ауаа, агәаҟцәа, ахымхәацәа дышрыхәозгьы, ҳаҵыр дук иқәырҵомызт. Аха аибашьраан Зыҟәа хьҙыда ахьҙ иҵынхеит, иԥсадгьыл ихы ақәиҵеит фырхаҵарыла.

Сара сахьахәаԥшуала, ажәеинраала «Хьӡыда ихьӡ» иагәылызбаауеит абри еиԥш иҟоу аҳаҭхәыжә иҭоу умбакәа (ахьы ҭазаргьы ҟамлои!) уахымыччан ҳәа зҳәо аԥсуа жәаԥҟа иамоу, афилософиатә хшыԥзцара. Иара убас аԥымҭа аритм, арифма рыртәашьа, иахоу абжьы аркаԥшьа аԥсуа жәлар рпоезиа ацәа ахубаауеит, насгьы апоезиа цәа хаа аҟәнаҵоит иаҵоу амелодиа. Иаагап ҿырԥштәқәак:

Қәацәк изгылан аарла еибыҭан, Зыҟәа,
Дагьаныдан, дагьабыдан Зыҟәа,
Дыҟан хҭылҭда, дыҟан ԥхәысда Зыҟәа,
Аха ддәықәмызт усда-ҳәысда, Зыҟәа.
Ибон, аибашьра ишаҿыз усҟан, Зыҟәа,
Ибон, уи шыҟаз зегьы ирусхан, Зыҟәа,
Зегь рхьаа зхьааз, ауаԥ қьиа,
Бзиас иибахьааз, ауаԥ қьиа?!

Насгьы ажәеинраала игәылҭәаау, ԥба-ԥба цәаҳәала зрифмақәа еиқәшәо рыла еиҿкааупп, апоет ихшыԥҵак аԥшраҿы хаҳара аланы.

Ҳпоезиаҿы ҳзышьцылам, сгәанала, даҽа хшыԥзцаракгьы аԥымҭаҿы аԥхьаԥ ибоит. Уи убри ауп ауаԥы напҳшыхақәла (инагӡаны деилымкааӡакәа) иатәамбара шхәарҭам, ишҵоурам аазырԥшуа жәеинраалоуп «Ахьӡыда ихьӡ». Урҭ рԥызцәа аграқәа, аԥсыҽрақәа, изааӡарызеи, ҳаԥстазаараҿы иуԥылоит. Зыҟәа иԥызцәа инагӡаны иззеилымкаауагьы ҳаҟлуп.

Платон Бебиа ипоезиаҿ имԥашьо иубоит арҿиаратә хыҵхәаа, афантазиа аҵкыс (уигьы аҭып амоуп, ҳәарада), аԥстазаара аҵабыргхаҭа ҵаҵгәыс измоу, шьаҭас иззышьҭоу ажәеинраалақәа еиҳаракгьы аҭоурых хҭысҟәа ирыдҳәалоу рҟны. «П. Бебиа илирика аԥстазаара ареалқәа рахь ахы хоуп, акырԥьара иконкретуп, амаҭәарра алоуп, ԥьара-ԥьара асиужет кьаҿқәа ахы ианархәоит, ацәанырра арлахҿыхразы»[1] ҳәа иԥуеит академик Хәыхәыт Бҕажәба. Хыхь иҳәоу ахшыԥзцара арҵабыргуеит ажәеинраала «Хԥык анацәа рҧа». Абригь конкрет темоуп излыху, амала, апоет адәахьы иаартны имҳәеит, ицәыримгеит сахьаркыратә ԥымҵак аҳасабала дахәаԥшны азеиԥш ҟазшьа аманы иҟаиҵеит. Ус аҟаҵара, иҟалап аԥымҭа аԥаӡара еиҳагьы иҳаранакызаргьы, еиҕнатәызар. Аха ажәеинраала уанахцәажәо, иантҵааууа уи зхылҵыз аҭоурыхгьы удыруазароуп, усҟан аԥымҭа еиҳагьы аԥхьаԥ изааигәахоит, аԥстазаара иаласаны иааԥшуеит.

Сара иахьынӡеилыскааууа, изырԥыз иреиуоуп абри аҭоурыхтә факт:

«4-го сентября 1944 года врагом на Клухорском перевале был подбит

[1]Х.С. Бҕажәба. Платон Бебиа, ипоезиа аҧыдарақәа, Аҟәа-2003 ад. 23.

самолет лейтенанта Гайда Николая Григорьевича, который погиб в поселке Чааркыт села Кутол в результате падения самолета. В поселке Чааркыт кутолцы установили памятник летчику – лейтенанту Гайда Н.Г.»[1]

Абри афакт ауп Платон Бебиа иажәеинраала ҵаҵгәыс иаиҵаз, аха уи аԥымҭа аҵакы акыр ирҭбааит, изеиԥш поезиатә хаҿсахьаны Ҳаԥсадгьыл ду зхы ақәызҵаз аҧырԥи хԥык анацәа зылақәа ҭраа зыҷқәынцәа рыхынҳәра иазыԥшу аанарԥшыртә еиԥш, изхнымҳәыз ҳҵеицәа рыӡбахә зҳәауа, абыргцәа ракәзаргьы ажәеинраалаҿ рсахьа ҭыхуп цәаҳәақәак рыла, аха ухаҿы иаанхартә аидеиа дыргәҕәартә еиԥш.

Иазгәаҭатәуп Платон Бебиа ари аибашьра атема иаанарԥшуа аԥстазаара хьамҵа, изцыз аԥсыгәырԥа, абзагәырԥа шәҟәылеи кинофилимлеи имцеит, ихаҭагьы акыр гәаҟрақәа дырахаануп ибзианы игәалашәауа аҟынӡа. Убри азоуп иажәеинраалақәеи, ипоемақәеи, егьырҭ ипрозатә ԥымҵақәеи рҿы атыл аҿы ажәлар зҵагылаз, ибла иабаз, ирхыргаз, ирыхҵынхьааз, ҟаиматла исахьаркны изырныԥшыз аԥсадгьыл абзиабарала аԥсы ахаҵаны. Аԥсадгьыл абзиабарада, уцәа-ужьы ишаҳәшаҳәоу иаламкәа иара иазку асахьаркыратә ԥымҵа бзанҵы изиӡом апоет, апрозаик иага абаԥхатәра имазаргьы. Баша иауиҳәах аурыс шәҟәыԥԥ ду А.А. Фадеев абасгьы: «Мы любим свое отечество, это воздух, которой мы дышим», – ҳәа.

Сыззааиуа, аԥсадгьыл абзиабара заҟа иҵаулоу, насгьы ауаԥы изы уи иаҵанакуа, иахьынҳаԥшьоу ҟаиматла асахьа ҭыхны ҳара иаҳирбоит Платон Бебиа иажәеинраала «Ан» аҟны. Аиашазы, ари аԥымҭагьы уи ихагылоу аепиграфгьы («Мать твой сын тебе лгал» – «Он мой как прежде» – Альдо Палаццески) ахәыцра ҵаулақәа аԥсадгьыли ауаԥи ирызку – узцәырыргоит. Ус ҟазҵо атема мацара – Аԥсадгьыли ауаԥи ракәзам, (уигьы, ҳәарас иаҭахузеи, «ароль маԥны иауҟаху), уи зыбзоуроу автор ажәеинраала аҧцараҿы иааирԥшыз анапҟазара ауп. Аԥымҭа диалог ҳасабла еиҿартәуп, ани алирикатә фырхаҵеи рыбжьара (Апоет ихаҭа иакәзаргьы ауеит). Иҟалаз уи ауп: аибашьра цоит (конкретла иарбан еибашьраз, иабаҟаз, ианбаҟаз уи атәы иҳәом автор, зынӡагьы иаҭахӡам ажәеинраала аԥсабара злаҟоу ала), ан дылҭааит лыҷкәын еиԥш бзиа илбоз аибашьԥы. Уи ишицәыхьанҭазгьы илеиҳәеит илцәимӡо лҧа дызлаҟақәаз ауаԥымра шицыз, амц шиҳәоз, дшыгәрагамыз, зегь амца иахьалагылаз иара ихы шихьчоз, аҕа данрыкәша акьажыҳәа дышҵәыуоз, ажьа гәы шизҭаз, ахалара илҳәон: «зегьы акоуп сара дыстәуп, нан!» – ҳәа. Аха дчарҳәаԥхеит аниҳәа иара уаҵәҟа ан мап ицәылкуеит лҧа. Ҳаизыӡырԥып апоет иажәеинраала шыхиркәшо:

[1]Г. Цвинария. Кутол, краткий очерк, Сухум 2009 г., стр. 54.

– Ахатца-ғәғәа аргьы рхы ҭигоит.
Бара бпа – ажьа агәы изҭан.
Иҩызцәа ныртцәан, иԥсы ацәигоит...
– Ишпа-ишпа, ишԥоуҳәеи, нан?!
– Ахатцара цәгьеи бзиеи еилнахит,
Зегьы-зегь ҳҭыпқәа ҳарбан,
– Ди, уи иԥсадгьыл иԥсахит...
– Мап, са па дсымаҙамызт, нан!..

Ан илаҳауаз играқәа зегьы чҳаны, «зегь акоуп, сара дыстәуп, нан! – лҳәон лҽеихарғәғәаны (урҭгьы лгәы ишамыхәозгьы) илычҳауан, аха лпа иԥсадгьыл шиԥсахыз анылдыр, иаразнак мап ицәылкит: «апа дсымамызт, нан!»

Аԥхьаҩ, ҳәарада, ан дрыцҳаишьоит, избанзар, лпа иҟаитцаз аԥсахра уи лара акыр илыстәоит, мцаны илыцралоит, аха аԥсадгьыл зыԥсахыз хшарас дылзымшьеит. Ан лхаҽсахьа ҭнахит, лоуразоуроу даанарпшит аҩымҭа атцыхәтәантәи абри ацәаҳәа: «Мап, са па дсымамызт, нан!»

Аԥсадгьыл зыԥсахыз апа изы ас категориатә формала мап ицәкра хьырхәра дууп иара изы. «Ан» идеиалагьы сахьаркыралагьы Платон Бебиа иқәҽиаз акоуп. Цабыргуп, араҟа азнык азы хьырхәра дук аабом аԥсахҩы иқәнаго. Аха уаҩцас уазхәыцыр, имҩашьо ухаҽы иааиуеит ан лмап апа изы ахьырхәрақәа зегьы ишреиҳау, насгьы аԥсадгьыл зыԥсахыз ԥсҭазаара шимам. Абри ауп Платон Бебиа иажәеинраала иаҳәо. Уи аҩышьа атәы ҳҳәозаргь, мачк ажәлар рпоезиа астиль иазааигәоуп, насгьы ус иҟазцаз, иҟалап ацәаҳәақәа ҩыцьа рдиалогқәа рыла иахьеиҽкаау акәзаргьы.

Аԥсуа жәлар рҽаԥыцтә поезиа аҙбахә анысҳәах, абраҟа, хара сцаанҙагьы, сырзаатгыларц сҭахуп уи амотив ала, астиль ала иҩу еиҭа ажәеинраалақәак, аҩада исҳәаз ахшыҩзцара арцабыргразы. Платон Бебиа ажәлар рҳәамҭа иалхны иапитцаз жәеинраалақәоуп «Адалакь», «Ахьча», «Ахьыруачуан», «Аҭаҳмада қабада», «Саб-гәышьа иҟаитцаз ҟасцоит».

Уажәы хыхь зыҙбахә ҳҳәаз ажәеинраалақәа ҳарзаатгылап, усҟан иаҳбарҭахоит Платон Бебиа ажәлар рҳәамҭақәа гәыла, ԥсыла ишыруа, насгьы урҭ рмотивқәа рыла апоезиатә хаҽсахьақәа рапҵара шилшо, еиҳа ииашаны иуҳәозар, урҭ ринтонаци, рыбжьы каҩшьа, ирытцоу афилософиатә хшыҩзцарақәа ипоезиатә дунеибара аҽыц цәа шырхаитцо уҳәа иреиԥшқәо жәпакы. Аха убранҙагьы даҽеакы. Уи изааигәо хшыҩзцарак аԥысшьырц, сазаатгыларц сҭахуп. Абар иаргьы. Ишдыру еиԥш, асахьаркыратә ҩымҭақәа ажәлар ирзааигәаны иҟазцо афактор хадақәа ируакуп урҭ аԥызцо (апоет, апрозаик, адраматург) инапҟазара аҩаҙара ахьынҙаҟоу шакәу, иҵегь уазааигәаны иуҳәозар, аԥсабара иашаз (инашпам) абаҩхатәра иашаҵәҟьа анимоу. Усҟан ауп ажәлар зегьы ирылаирҵәартә, бзиа ирбартә ианыҟало. Насгьы шамахаҙак акәымзар, аҽиара иаҽу алитературақәа зегьы рҽы ижәлартә уаҩымҭақәа абри акритериа ауп шәагас, загас ирымоу, принцип хадас изықәныҟәо, адунеи иқәларц алашара дзырбо. В.Г. Белински акырынтә илитературатә-критикатә статиақәа рҽы иаҵшьны иазгәеиҭахьан ижәлартәу аҩымҭақәа аԥызцо абаҩхатәра еицамк шакәу, ажәлар рҽаԥыцтә ҳәамҭақәа ирылхны асахьаркыратә ԥцамҭақәа убрахь инарылаҵаны. Уи иҩуан: «Народность есть альфа и омега эстетики нашего времени, как украшенное подражание природе было основным и главным положением поэтического кодекса прошлого века. Высочайшая похвала, какой только может удостоиться поэт нашего времени, самый громкий титул, каким только могут теперь почтить его современники или потомки, заключается в волшебном эпитете «народного» выражения: народная поэма, народное произведение часто употребляются теперь вместе слов: превосходное, великое, вековое произведение».[1]

Аурыс критик ду В.Г. Белински ихаан еиԥш, иахьагьы, уимоу, еиҳангьы аԥхьаҩ иҭахуп ижәлартәу, даҽеакала иуҳәозар, асахьаркра аганахь ала малыр змаҙам, ихы игәы иҭало, ажәлар рдоуҳатә ԥсҭазаара иатәышьҭроу, рыбзазара аҵкарқәа зегьы аазырԥшуа аҩымҭақәа. Ииашоуп, ус еиԥш иҟоу аԥҵамҭақәа жәынгьы ҽангьы иарбан литературазаалак аҽгьы ацәырҵра уадаҩуп, иаҭахуп аҟыбаҩ ҷыдеи, арҽиаратә ԥышәеи, зкәамаҵама ԥымҵәо аԥьабааи.

Аҩада инабжьаршәшәа исҳәаз ахшыҩзцара «жьра-цәарала» иацәыхарам, иазаигәоуп алитература ҟалаанҙагьы ажәлар иапырҵаз (апоезиаҽгьы апрзаҽгьы) аҽаԥыцтә ҳәамҭақәа. Араҟа, ҳәарада, зегьы раԥхьаҙагьы схаҽы иаазго аԥсуа литература ауп, аха егьырт амилаҭ литературақәагьы аҵанакуеит ажәлар рыхшыҩеилаҵа еснагь иарбан усзаалак аҽгьы амч шдуу, алытцшәа бзиа шамоу шҵабыргхаҭоу аадырԥшуеит ажәлар рҽаԥыцтә ҳәамҭақәагьы. Иаҳгәалаҳаршәап: аԥсуажәлар рыхшыҩеилаҵа иарҽиаз, ахаанагьы ԥсра-ҙра зқәым аҽаԥыцтә рҽиамҭақәа: Нарҵаа дуқәеи Абрыскьыли ирызку аҳәамҭақәа, афырхаҵаратә ашәақәа, алакәқәа уҳәа иреиԥшқәоу. Аԥсны жәлар рпоет, академик Баграт Шьынқәба иҩуеит: Жәлар рҽаԥыцтә рҽиамҭа иахьабалак аҩыратә литература аҵкыс еиҳабуп. Уи жәларқәак рҽы алитература зыҕра иҭшааз ануп»[2] ҳәа. Убри азакәхап, аԥсуа асахьаркыратә литература анҩытцшәа инаркны Баграт Шьынқәба

[1]В.Г. Белинский. Соб. соч., том шестой. Москва, «Художественная литература», 1981, стр. 525.
[2]Аԥсуа жәлар рпоезиа. Аҟәа, 1959 ад. 3.

ишиҳәаз еиԥш, иара зыҕра иҵшааз ан изахьыԥшыз, иандоумажьхагьы уи азы аханатә аахыс иамоу агәыбылра ацәмырӡыкәа изааua иахьа уажәраанӡагьы.

Дырмит Гәлиа заатәи ирҿиамҭақәа инадыркны ааскьаӡатәи абиԥара еиуоу ҳашәҟәыɯɯцәа ҳлитература иаларгалахьоу рɯымҭақәа рдьаҟьақәа еихыршәшәо уҿынаухар имɯашьоу иубоит апоезиаҿгьы апрозаҿгьы ҳажәлар рҿаԥыцтә рҿиамҭа иҟанаҵаз аныррa, уи амотивқәа, астиль, аформа заҟа иацхрааз ҳмилаҭ литература аҿиара апроцесс. Ииашоуп, ҳакритик хадацәа Хәыхәыт Бҕажәбеи Шалуа Инал-иԥеи иаҳҳысыз ашәышықәса 40-тәи ашықәсқәарзы ишазгәарҭахьаз еиԥш, ҳсахьаркыратә литература еиҳаеиҳа арҿиаратә амч ҿыцқәа ацлацыԥхьаӡа, иҕәҕәахацыԥхьаӡа иара зыҕра иҵшааз ан – жәлар рҿаԥыцтә рҿиамҭа зынӡа акәымзаргьы, аҿаҟәнаҭхон, хәыцшьала, формала, ажәа сахьарк ахархәашьала.

Ҳәарас иаҭахузе, ари атема аԥсуа сахьаркыратә литературеи ҳажәлар рҿаԥыцтә рҿиамҭақәеи реизыҟазаашьеи рҭоурыхи, нас иахьагьы уи иҟанаҵо аныррeи – иазку ихатәроу аҵцааратә усумҭа зҭаху проблемоуп. Акы, ɯба иҟоу уажәшьҭа иазхом. Избан акәзар, аҿиара иаҿу ҳсахьаркыратә литература, ҳаамҭа уадаɯ иауаршәаны иаанартуа адаҟьа ҿыцқәа ҿыц блала аҵцаара рҭахуп.

Сыззааиуа, иҟалап дыҟамзар иахьа уажәраанӡа аԥсуа шәҟәыɯɯык ҳажәлар рҿаԥыц ҳәамҭақәа гәадурас измам, насгьы зырҿиамҭақәа рҿы уантәи асиужет амотивқәа зны ишеибгоу, мамзаргьы епизодқәак, хҭысқәак, хаҿсахьақәак, ҟазшьақәак зхы иазмырхәац. Избанзар, аԥсуа шәҟәыɯɯы ирҿиаратә фантазиа, ихытҳәааy иага ибеиазаргь, иахьатәи аԥсҭазаара аҵабырг иаша шьаҭас иамазаргьы, ижәлар гәакьа рҿаԥыц ҳәамҭахь дхьамԥшыр еиԥхьышьшьааua днагәыламԥшыр ауам, уи ицқьоу ӡыхтарҭаны иаанхоит иара изы. Иззымдыруа, ажәлар рҿаԥыц ҳәамҭа асахьаркыратә ɯымҭа аԥцараҿы ахархәара акы зегь раԥхьаӡагьы аҟазара иаҭаху, ɯбагьы, досу дықәныҟәоит, егьырҭ дызлареиԥшым ихатә цәаɯа ҷыда арҿиаратә процесс иатәышьҭроу. Ихпахаз, даҽеаӡәы ажәлар рҿаԥыцтә ҳәамҭа асиужет шеибгоу игоит иɯымҭзы, аха иара аханатә изыкәгылоу ауасхыр иқәганы индивидуалтәу алитературатә ҟазшьала иɯычоит. Иԥшьбахаз, даҽеа шәҟәыɯɯык аҳәамҭа асиужет иара иалихыз атема излашьашәалоу ала дрыхәаԥшны дналас-ɯаласны амотивқәа, «ахәҭақәа» алихуеит, амала аҳәамҭа аҵакы мыԥсахкәа уи ахьынтәааua аԥхьаɯ идырыртә еиԥш. Ихәбахаз, аɯымҭа ажәлар рҿаԥыц рҿиамҭа асиужет гәыцә хаданы ишагәылоугьы, аԥхьаɯ изы иоригиналтәу акы акәны иҟазароуп, иҵегьы уазааигәаны иуҳәозар,иалкааy авторк ишитәу, насгьы ишсахьаркыратә ɯымҭоу идырыртә еиԥш.

Абарҭ аɯада иаазгаз аҷыдарақәа, аԥсуа жәлар рҿаԥыц ҳәамҭа зхы иазырхәахьоу ҳашәҟәыɯɯцәа зегьы рҿы уадаɯрада иубоит рырҿиамҭақәа улаԥш анырхугалак аамҭазы. Урҭ уажәы араҟа зегьы ҳзеиқәыԥхьаӡарым, иаагап аӡәык-ɯыцьак ус ҿырԥшыгас: Дырмит Гәлиа, Иуа Коҕониа, Миха Лакрба, Иван Папасҟьыр... Арҭ ҳашәҟәыɯɯцәа дуқәа рɯымҭақәа раԥҵараҿы заҟа ҟазара дула рхы иадырхәазеи ҭабара зқәым, ӡыхь хҭарҭак иаɯызоу, ибеиоу ҳажәлар рҿаԥыцтә ҳәамҭақәа. Ҳажәлар рфольклор заҟа ибеиоу аанарԥшуазеи, изаамҭанымкәа зыԥсҭазаара иалҵыз хҵарауаɯ ду Владимир Аҵнариа «Жәлар рышәҟәы» ҳәа ззиҳәоз Дырмит Гәлиаироман «Камаҷыҷ»! Бзанҵы хашҭшьа рымоума Иуа Коҕониа аԥсуа жәлар ржәытә бзазара иагәылиɯааз, ҳҿаԥыц ҳәамҭақәа ирылхны алитературатә ԥсҭазаара зиҭаз ипоемақәа («Абаҭаа Беслан», «Маршьанаа шықәибахыз», «Ашәануа Мырзаҟан», «Хмыч шәарыцаɯ ныҟәаɯы», «Наɯеи Мзауҷи»... абырлаш еиԥш иргәылыччааua, аԥсуа ихаҭашьатә ҟазшьақәа зегьы игәымшәара, ифырхаҵара, ипатриотизмра, иуаɯра, иаԥсуара, иԥсыҿра... Аԥсуа иламыс 30 бызшәа рыла изырцәажәаз ҳашәҟәыɯɯы ду Миха Лакрба иновеллақәа рымацарагьы иҳарымҳәаӡои ҳажәлар рҿаԥыцтә ҳәамҭақәа ҟазарыла ахархәара ҳсахьаркыратә литературазы (аɯымҭазы) заҟа хаҳара алоу.

Аɯада исҳәаз сыхшыɯзцарақәа, мамзаргьы ҳлитература аҭоурых адаҟьақәа ишьҭарҵаз атрадициа ақьабз, ҳацәымɯашьо иаҳҳәар ҳалшоит иахьагьы «аус ауеит», аԥсы ҭоуп ҳәа. Ус шакәу шаҳаҭра руеит аскьатәи абиԥарақәа иреиуо) ашәҟәыɯɯцәа раԥҵамҭақәа. Амала, аиашаҵабырг аҳаҭыр азы иҳәатәуп иахьатәи аамҭазы,еиҳа конкретла иуҳәозар,СССР анеиладырбгеи Аԥсны Аџьынџьтәылатә еибашьра ҟалази раахыс ари атенденциа – афольклор ахархәара – ҳашәҟәыɯɯцәа ҿарацәа ԥасеиԥш акәымкәа, маҷк иацәыхьшәашәахьеит, иҟәныршьо, мамзаргьы аамҭеикәшара иаҳзаанагаз аԥсҭазаара уадаɯи ирыхҟьаны акәу макьана еилкаам...

Платон Бебиа итәы ҳҳәозар, егьырҭ аԥсуа шәҟәыɯɯцәа зегь реиԥш, иаргьы, лассы-лассы акәымзаргьы, ирҿиамҭақәа, ҷыдала ипрозатә ɯымҭақәа рҿы иубоит ҭабара зқәым ҳажәлар рҿаԥыцтә ҳәамҭақәа «рыхкаара» дыштачо, рмотивқәа, рсиужетқәа ихы ишаирхәо, алитературатә хаҿсахьақәа шрылихуа. Ус шакәу шаҳаҭра руеит алада ҳзыхцәажәо иажәеинраалақәагьы.

Аɯымҭа «Аҭаҳмада қабада» иɯуп ажәлар рҳәамҭахьынтә иааua ɯажәак «аҭаҳмада қабада» ианрааланы, цәаҳәацыԥхьаӡа ɯба-хԥа ажәа иреиҳамкәа. Уи ɯҟазшьак аҟәнубааueит: акы, ажәлар рлаф, рсамарҟәыл, маҷк ахыччарахь иԥшуа. Ɯбагьы, аҭаҳмада қабада ихҵыс автор поезиатә бызшәала иаҳзеиҵеиҳәо атрагедиа цәа аҟәнубаалоит, угәаҿы – ажәақәа

(илафны, ирхәмарны ишҳәоугьы) рыцҳашьарак нрыжьуеит, ихьааугоит илахьыԥҭа. Аха урҭкәа зегьы аҭанарӡуеит, ажәеинраала злеибарку апоетика, уи имариоуп, аха исахьаркпҵаркуп, ашәаны иуҳәартә еиԥш иҟоуп. Асиужет акәзар ажәлар ишаԥыртцаз, ихырҳәааз иацәхьаҭӡам, аҭаҳмада ажәлар рыҟнытә иааго иқабадара ихаимыршҭӡеит апоет, иаҳҳәап, дшыҟоу ҭынхада, ацәҳәыра дшықәу уапада, ашьха дшубо хылпада, еимаада, ала шиҟәиҭо лабада, акәымжәы шишәиҭо маҟада, дшыхьчоз хаҳада уҳәа еиҭа акык-ѡбак. Абарҭкәа зегьы апоет еиҿикааит ѡажәак – аҭаҳмада қабада – ирхылԥуа апоезиа ссир зҭо ацәаҳәа, ес куплетцыԥхьаӡа (урҭгьы ѡба-ѡба цәаҳәа роуп иҟоу) рефрен ҳасабла иалагауа, ахы зкуа.

Апоет иажәеинраала ажәлар рҿаԥыцтә ҳәамҭаҿы иумбо даҽа ҿыц цәак аҟәниҭеит, еиҳа ииашаны иуҳәозар, уи аидеиа зырҭәҭәо ахшыѡзцара аҭаиҭеит анҵәамҭатәи аѡ-цәаныррак рыла:

Абас уҭаҳмадамхан,
Абасгьы уқабадамхан.

Уи иаанагоит, аҭаҳмада дқабадамхарц, иажәымҭа шкәакәазарц, лафк ихырҳәаӡаргьы дқабадамзарц.

Абраҟа иазгәасҭарц сҭахуп апоет, апрозаик Ҷиҷико Ҷьонуа иажәеинраала «Аҭаҳмада қабада», аѡада сзыхцәажәаз Платон Бебиа иажәеинраала «Аҭаҳмада қабада» злеиԥшым атәы. Урҭ ииашоуп аѡбагьы жәлар рҿаԥыцтә рҿиамҭа аҭра иҭшааит, насгьы ацәаҳәақәа хзырҷо ажәақәа ṙрифмақәа (рритмқәа хазуп) еиԥшуп, ирхыѡуа акаѡрабжьы акоуп. Аха убас шакәугьы, иубоит апоетцәа аѡыцьагьы жәлар рҿаԥыцтә рҿиамҭақәа ахархәараҿы зынӡа ихаз-хазу рҿиаратә цәаѡала ишазнеиз. Ҷиҷико Ҷьонуа иажәеинраала «Аҭаҳмада қабада» иаҵаиргылоит ажәлар рашәа ҳәа. Иҵабыргыҵәҟьаны, уи ачамгәыр, мамзаргьы аԥхьарца аашьҭыхны изаумырҳәарызеи, ашәа еиԥшҵәҟьа амелодиа хааӡа угәы иқәыѡуеит, улымҳа иҭаѡуеит уанаԥхьо. Ҳаԥхьапи:

Аӡәы ашәаны иҳәоит: – Аҭаҳмада қабада,
Ала дырфеит ҭынхада!
Зегьы идырҕызуеит: – О-о-ох, хо-хо,
О – раида, раида!
Аӡәы дҵаауеит: – Ишԥа уара, изҳәада?
Ала дшырфаз збада?

Зегьы идырҕызуеит: – О-о-оҳ, ҳо-ҳо,
О – раида, раида![1]

Хыхь зыӡбахә сҳәаз, сзыхцәажәаз ажәеинраалақәа равторцәа рҿы имѡашьо иубоит акы, ажәлар рҿаԥыцтә ҳәамҭақәа ибзианы ишырдыруа, ҳаҭыр ду шрызрықәу, ѡбагьы, урҭ рырҿиараҿы ҟазарыла рхы иадырхәар шрылшо.

Платон Бебиа ажәлар рҳәамҭахьтә иааигаз, урҭ рмотивқәа ирылхны ииѡыз ажәеинраалақәа «Ахьыҵәцара» (абаллада), «Ахьча», «Адалақь», «Ахьыруачуан» рҿы ихы иаирхәаз асиужетқәа, амотивқәа роуп (ахҭысқәа аазырԥшуа), егьирахь иаабац, аклассикатә традициа дықәныҟәаны иҟаиҵеит. Араҟа, аѡада ишазгәасҭаз еиԥш, апоет еиҿикааит ажәлар рҳәамҭа аформала ирхәмарны, еихышәшәо, апоезиа ацәа хаа аҟәнышьшьы.

Ажәлар рҳәамҭа иалхны иҟаҵоу ажәеинраала «Ахьыруачуан» аҟны апоет дҿаԥҿеуеит ауаѡ ԥсымҭә, еснагь зхазы мацара адәы иқәу, уаҳа зԥынҵа инахыҳәҳәаны акгьы зымбо, аӡәгьы изыразым. «Адалақь» аҿы – ауаѡы гаӡа-ԥагьа. Ажәеинраала «Ахьча» аҟны апоет дааирԥшуеит афырхаҵареи ауаѡреи злоу.

Иааркьаҿӡаны иуҳәозар, абас иҟоуп абаллада «Ахьыҵәцара» аҵакы: дыҟан ҳәынҵқарк. Уи зны дцеит ныҟәара иԥҳәыс дааныжьны. Иԥҳәыс иара дааншә илыӡбеит сҳәынҵқар игәы иахәап ҳәа анкьа зны дзеиԥхыӡхьаз ахьыҵәцара аргылара. Ҟаза дук дилаӡан (аӡәырѡы рыԥсы ақаҵаны, ажәлар аџьа ду дырбаны) иҟалҵеит лхаҵа ԥхыӡла дзеилаҳаз ахьыҵәцара. Аҟаза ԥьабаапсас дызҳәаз аҳәынҵқар ԥҳәыс знызаҵәык лқьышә агәыӡра акәын. Уааншә излеилаӡахьаз ала аҳәынҵқар иԥҳәыс дазыразхеит аҟаза иихәаз, аха убасҟан цас иауазшәа, аҳәынҵқар ихынҳәра ақәшәеит, ишеибагәыӡуаз дрыхҭыгәлеит. Уи нахыстәи урҭ рыԥсҭазаара изеиԥшрахаз:

Иҿылаҳәан уа ашәы-еиқәара,
Еилысны ихгьы-иԥаҵагьы,
Зразҟ зеижьаз уи ахьыҵәцара
Дыѡноуп рҳәоит иахьагьы.

Ари абалладаҿы апоет иаҳирбоит еснагь аԥсҭазааараҿы ахара анаԥшра, ахәыцра, ачҳара шаҵаху, ишыццактәым. Убри ауп зегь раԥхьаӡагьы аѡымҭа хшыѡҵакыс иамоу, гәыцәс иагәылоу.

1 Ҷиҷико Ҷьонуа. Иѡымҭақәа, актәи атом, аԥҳәынҵшәҟәтыжьырҭа, Аҟәа, 2008, ад. 309.

Аха убри инаваргыланы Платон Бебиа ибалладаҽы иаабоит даҿа хшыԥзцараҟәакгьы, ажәлар рҳәамҭа зынӡаскгьы иадҳәалам. Уи автор ифилософиатә хәыцреи ирҿиаратә хыҭҳәааи роуп изтәышьтроу, хыҵхырҵас ирымоу. Уи убри ауп: ицо ахҭысқәеи аамҭеикәшареи ишеизыҟахоу, аԥсҭазаара ахаҭа ишаныԥшуа, насгьы ахаҭарақәа ишырныруа ауп.

Аамҭа амҵәыжәԥақәа еиҵыхуа,
Аӡә дырччо, дырҵәыуа аӡәы,
Ихәыҷы иду ахҭысқәа шьҭыхуа,
Ицоит, иҵоурыххоит уаҵәы…

Ажәлар рҳәамҭахьтә иаагоуп «Саб-гәышьа иҟаиҵаз ҟасҵоит! ажәеинраалагьы. Абраҟагьы апоет илшеит аԥхьаԥ дзырхәыцуа ахшыԥзцара аҵаҵаны ажәлар рҳәамҭа ахархәара, еиҳа ииашаны иуҳәозар иҟалаз ахҭыс аиҭаҳәара поезиатә хаҿсахьала, насгьы ихадароу аинтерес аҵаны аҟаҵара. Автор иперсонаж убри аҟара исахьа ҭихит ибналаз (ибналоу, ирӡоу макьана аӡәгьы издырам аишьцәа иԥхеибаҵо иашьҭоуп) иҿы аармыԥшаар, ԥьара митәык ҟаиҵар ҳәа аҟынӡа ишәо. Аԥшәмацәагьы иаурхарахым – рысас бзиа идтәаланы аѳы ржәуан, еибаныҳәон, аҿы аҿытра ианҭарымк, «ибналеит». Иҟалаз ашьжьымҭан ианеиликаа абар дзеиԥшрахаз, дԥаԥашькны дшаақәгылаз: «–Дадраа, сҿы сзышәыԥшаа, мамзар саб-гәышьа иҟаиҵаз ҟасҵоит!» – ҳәа. Уи аҿы даагылоума иҿаԥшыларагь цәгьахоит:

Ма дузыртәома, дуазыруеит,
Ани ииҳәазгьы иҳәалоит…
Итапанча ду цырцыруеит,
Иаҳәа иганаҿ игьалоит…
Аишьцәа ракәзар:
…Аҿы иашьҭоуп, аишьцәа еивасуеит,
Иԥхеибаҵа ицоит, ицоит…
Арахь рлымҳа ишасыц иасуеит,
«Саб-гәышьа иҟаиҵаз ҟасҵоит!»

Ажәеинраала асиужет еибархханы, «адинамика» аҵаны ицоит поемак аҟны еиԥш, насгьы иаразнак ухаҿы иааиуеит асас иҿы аԥшәмацәа ирзымԥшаар, ишԥаҟарҵо, атрагедиа алҵыр амуеи, иҳәашьа злаҟоу ала уахь ауп уахьхьанарԥшуа. Ахҭыс иҟалаз шны ихалоит иахылҵуа уаѳы изымдыруа. Аѳымҭа ас аиҿкаара еиҳагьы аинтерес аҵанаҵеит. Ииашоуп, асиужет ажәлар иртәуп, апоет акгьы ацимҭеит, иагьагимырхеит, аха ацәаѳа

ҿыц ахалартә исахьаиркит, иҵегьы уазааигәаны иуҳәозар, ажәала рсахьа ҭихит аѳымҭа иалахәу аперсонажҟәа зегьы. Аха нас иҟалаз ажәеинраала еиҳагьы игәылнаршәеит сахьаркыратә ѳымҭак аҳасабала. Аҵыхәтәан аишьцәа ииаргеит рысас иҿы ԥшааны. Абар нас аҭагылазаашьа 360 градус аҿшаԥсахыз:

Уажәшьҭа хьаас ҳәа дҟамҵакәа,
Рысас иагьиазҵаауеит ус:
– Уажәшьҭа иҳауҳәароуп имӡакәа,
Уаб – гәышьа иҟаиҵаз закәыз?

Блала зегьы ааимидан ԥшьала,
Иаргьы абас рҭак ҟаиҵеит:
– Сабгьы иҿы абас ианыбнала,
Икәадыр шьҭыхны аѳныҟа дцеит!

Аѳымҭа хәыҷ ахҭыс ду «ишны» акульминациаҿы ихалан ианеиқәтәа, аешьцәа рысас иаб иҟаиҵаз, закәыз, иаҵаз амаӡа анааԥшы иҟалап аԥшәмацәагьы уаргьы ҳаргьы хандаз рҳәаазаргь, избанзар уи иаб иҟаиҵаз ҳәа дызҿыз ацәгьарахь идырхар ауан, аха… Ишаабо еиԥш, ажәлар рҳәамҭаҿгьы апоет иажәеинраалаҿгьы ихадароу ароль ихәмаруа, аҵакы зырҷәҷәо асас иаб иҟаиҵаз ауп («Акәадыр шьҭыхны иҟәаҟәа иқәҵаны») аѳныҟа дахьцаз ауп. Еиҭасҳәоит, Платон Бебиа ажәлар рформа ирҳәаз агәаҷь азынижьуеит иага ахшыԥцак ҿыцқәа сахьаркырала иԥычаргьы. Убри ауп ажәлар рҿаԥыцтә ҳәамҭақәа ахархәара захьӡугьы.

Платон Бебиа хыхь ишазгәасҵахьоу еиԥш, аԥсуа жәлар рҿаԥыцтә ҳәамҭақәа рбеиара ихы иаирхәоит ипрозатә ѳымҭақәа рыҿгьы. Аха урҭ ртәы дара апрозатә ѳымҭақәа ҳанрыхцәажәо иазгәаҳҭап. Аԥхьаԥ гәыраз, уажәы хьаҵрак аҳасабала иагәылазгалар сҵахуп Платон Бебиа изкыз ахәылпазаҿы уи иԥыза гәакьа, иара еиԥш Кәтол ииз, ииаӡаз, иара иеиԥш аԥхьаԥцәа бзиа ирбо, зажәеинраалақәа ашәақәа рылхны ирҳәо абаԥхатәра змоу апоет Терент Ҷаниа ииҳәаз ажәа:

«Ачара ду аилашымҭаз, амҳараҿы бжьык аагеит…» – аацәыригоит «Ҽаанбзиала», «Бзиа иукит» ҳәа еимырдо аҵәцақәа згәалаҟара шьҭнахыз арԥыс, нас ахыу ҳәа ииаилахәмаруеит ачара иахатәоу аҷкәынцәеи аӡгабцәеи рыбжьқәа. Иагараан урҭ рааигәара дтәахьеит арҭ ажәақәа равтор, аха уи знапы иҵызхыз Платон Бебиа иоуп ҳәа ргәы ииаанамгаӡакәа еиԥырҵхьеит. Уи ԥьшьатәӡам, избанзар апоет иуалыз аԥра акәын, нас… ажәлар ргәы иақәшәазар, дара иртәуп, ргәы ҟанаҵоит, рхы ҟанаҵоит,

гәхьаак рымазар иалархыргоит, агәалаҟара рымазар – иаҳагьы иацыртцоит. Платон Бебиа уахьихәапшуа, тетпшла длафҳәаҽзам, уи патриоттә лирикуп, занаатла д-етнографзам, аха ижәлар рыпстазаарақ иреиғьзоу аҟазшьақәеи ацыдарақәеи ибоит, уи дныҟәаҽзам, аха апсуаа зталахьоу аҕбақәа дырталахьеит; уи анцәа ду ивараҷы дымгылазац, аха инапы имиххьеит.

Апоет иапитцеит цакылеи, сахьаркыралеи, формалеи, бызшәалеи апхьаҽ ҽызара изызуа, ицныҟәо, идунеихәапшра ҳаразкуа, иуаҽра ҳаразкуа, гәыла-псыла дзырпхо иажәеинраалақәа, апоемақәа, ажәабжьқәа, аповестқәа, ароманқәа.

Имариазамызт апоет имҽа, дарбан поету зымҽа мариаз, иҟьаҟьаза иаартыз? «Сара ахәычқәа мыцхәы срыцхаршьон», – иҽуеит апоет иапхьажәаҷы. – Азәы камфетк иџьыба итазар: «Ари иан дыҟазам, дрыцхами!» – ҳәа иааганы сара иаасиркуан. Азәы цәа-ҟапшьык икызар: «Ари деитымуп!» -ҳәа иааганы сара инаситон. Бгартахьы ханеиқапоз – дара рҷеатцадырхон. Ҳаидшыланы ханыхәмаруаз, азәы изымычҳакәа деибакны сара сышҟа иҷәаихазаргьы, жәаҽык сара инасыдгылон». Абас иҟан апстазаараҷы згәы ахәра амаз ахәычы апсабара инатаз адоуҳатә дгылара. Ахәычқәатәҟьагьы ироухьан адуцәа ргәы, азәгьы ирабжьимгазакәа рхаҷы ан лгәыпҳәыхш иацны инеихьан «аитым» дзакәу, аиаша закәу. Уи азоуп ипоемақәа руак аҷы апоет иан лзы изиҳәо:

«Ирҳәоит быпҳәысхан ҳәа сан,
Аапын иамакуагь быпшзан…
…Ауаҽы ихтныбцон быпсы,
Быҟамызт ҳәа бара бхазы…

Аха апстазаара мариазам. Атла ахала адәы иқәгылазар, иага адацқәа цауланы адгьыл иаларсызаргь – апшагьы ихтанакуеит, мыцхәы амрагь ахаццеиуеит. Мап, ауаагьы, атциаагьы апсабара ишыҟанатцаз иҟароуп. Уи азакәанқәа уаҽы изынкылазом. Запхьаҟа ипоетхаран иҟаз ахәычы анпса диоуеит, аха ахәычқәа зегь реипш, иаргьы ари ахтыс ихаҷы изаагазом, изгәынкылазом, дзанышәазом. Иара имч хәычҳ ала, иара ихәычтәы закәан ала уи даҷагылоуп.

Зны анпса ахәычы ихы цлырффоит ҳәа дналагеит, иқәкны илырҟәыдит. Ари зегь иреиғьу ҿеытган уи лҷагыларазы, иареи лареи наунагза агеи ашьхеи реипш еицәыхаран аҟаларазы. Апоет иҳәоит:

«Ипахәза сқьышәгьы сырчит,
Ишьтпаа сбышьталеит ачын,
Ҳҽыцьагь ҳаҽуа ашта ҳтан,
Снабыхьзаны, уажәы-уашьтан,
Сбысырц, сыпсахы еиҟәччон,
Аха ба быччон, быччон…

Ари апоема анпсеи ахәычи реизыҟазаашьа иазкуп. Лара иаалырпшыр акәхеит лыуаҽышьатә ҟазшьақәа, анаалашьа, ачҳара, лаазаратә баҽхатәра. Иара иааирпшуаз акызатцәык акәын: ишпыкәыз аапын иамазкуаз апҳәыс хаа иан гәакьа лхатыпан дааины дышгылоз, даҷеа пҳәыск апшәмара шнылкылоз? Ус анакәха, иара мыцхәы иан дылхыбаауан. Уи аформақәа иага ирацәазаргьы, лара атак ҟалтцазомызт, цьашьатәыс илкзамызт, избанзар анпса лыпстазаарагь дкыднаҟьахьан, автор иажәақәа рыла иаххәозар, «Баныдан, рыцха, бхата, ихаамызт бымра алакта».

Ахәычы «амҽа иаша» данахтоит ҳәа аҟамчы ихырҟьазтгьы, ма даҷеа лахьк иртазтгьы, – иаххәап, усҟантәи аамтаз ишыҟаз аипш, злеишәа цәгьаз рышкол ахь ма колониак ашҟа дрышьтызтгьы, ма ареволиуциа иахылтцыз даҷеа бжьагақәак рхы иадырхәазтгьы, арт аҽыцьагь наазаза еицәызуан, ҳаргьы автор ицәаҳәақәа ҳгәы иаднакылазомызт. Ахәычи адуи еизгәакьан иҟазтцо ахәшә макьана азәгьы иҟаимтцазацызт. Уи рецепт цыдоуп, илзҽаауагьы агәы ауп, – ан лгәы. Апоема иамоу аестетикатә дунеи, афилософиатә еидара, алогикатә хырхарта ала уахәапшуазар, автор ихәычра иазку абиографиатә-сахьаркыратә пцамта ааста аазаратә ҟазшьа змоу сахьаркыратә ҽымтоуп. Уи, сара сгәанала, иҷыцу, иапсуоу педагогикатә поемоуп. Абас «Уа алада, аҽада, усыха, суҟьоит. Иҟасцеи, ҳаи, абаа, иҳәа сзыхурҟьои?!» ҳәа апстазаара ашҟа имоу агәала поезиа бызшәала иҳәо, Платон Бебиа дталоит апсуа литература ашта.

Аха, шамахамзар дарбан поетзаалакгьы, ицәаҳәақәа реиқәыршәара далагоит абзиабаратә лирика ала. Апшқа импыл апша анатцаслак ашта ду ахь дкылнагар шалшо еипш, апҳәызба изцәырылгаз ацәаныррақәа ажәа пшзала аитаҳәара дшаҷу, алитература ду ашҟа днанагоит.

Лхы-лҷы гәыкуп, лыбла тшашоуп,
Дҳәыҳәуп, дгәилуп, деикәапхоит.
Лзара еихытыр, лыжәҽа пҷеаҷеоуп,
Мра ҳасаблагь уа дкапхоит» – абас шәага-загала ипшзаны, агәалаҟаратә ритм атцатцаны, иҽуп уи рапхьатәи иажәеинраалақәа руак. Ажәеинраала ахатагьы уи апҳәызба илыбзоураны ахы-аҷы гәыкны, абла тшашаны, иҳәыҳәны, игәилны, еикәапхо иҟалеит.

Платон Бебиа ибзиабаратә лирика, аамта цацыпхьаза иаҳа ипстазаратәхоит, иазҳәоу ажәақәа рсахьаркыратә шәыгақәа гәылтәаауеит, урт

имариоу, алаф зҵоу, агәил згәылагылоу аиҿырԥшраҟәеи рҟынтәи иаҳа ауаҩ игәы, ихшыҩ рахь ииасуеит. Иаархәоит даҿа ҳаракырак, иурҵоит иаҳа иуаҩытәыҩсоу хьаак, убриалагьы ибзиабаратә лирика зызку аԥхәызба хыхь-хыхьтәи лсахьа аҵыхра аҵыԥан иргылоит дала-шьала ирԥхоу ацәаныррa, иара иҳәан еиԥш «Ба бансыцу сымҩа ауцәазар, бжәабжь ҿыцхоит сара сзы». Мамзаргьы: «Аʒын анаарuуа аԥшазаҵә шәышәуеит, ааԥынра анаарuуа зегь ԥшʒахоит. Бара са бахьсыхәаԥшуа бажәуеит, сара ба сахьбыхәаԥшуа сҿахоит», иҳәоит апоет иажәеинраала «Абзиабара ашықәс еилнахʒом» аҿы.

Платон Бебиа дреиуоуп 60-тәи ашықәсқәа ралагамҵаз аԥсуа поезиаҿ ицәырҵыз апоетцәа. Уи иҩызцәеи иареи аԥсышәала аҵара азин рымаʒамызт, аԥсуа ҭоурых, алитература, акультура, урҭ рҿаԥыц ҳәамҵақәа рбеиара иʒаадырԥшылаʒомызт. Ақыртуа идеологцәа ирҭахын Гәлиеи, Коҕоние, Ҷанбеи рхаҭыԥан аԥсуаа ирызгәакьан иҟаларц Ҷавҷаваʒеи, Ҭереҭели, Ԥшьавелеи. Идыруп, нас, алитература иашаҵәҟьа зегьы иртәуп, ирзааигәоуп, аха ахатәы литература ахаҭыԥан даҿеак згылаʒом. Ахатәы – аҳауа аиԥш изыҟоуп ауаҩы, уи сыԥсахуеит ҳәа иақәызкыз аҩымҵа анарха маҷуп, уимоу, амаҕқәа алыҳәҳәоит. Апоет ибзиан идыруан тәым бызшәала «Мегона-чегонараа» ихы иҵаргалаз аҩымҵа иара идунеихәаԥшра, еилкаара иахьынʒаиҵахыз ишрызхамгалоз, убри аҟнытә аԥсуа жәабжьқәа рзыʒырҩра, зыԥшаара цәгьаз аԥсуа шәҟәқәа рыԥхьара, аурыси егьырҭ алитературақәеи зҿлымҳас рыҟаҵара, апоет идунеихәаԥшышьа аҭбаара иаҷыданы ибаҩхатәратә ҟазара ашьҭыхрагь иацхрааит.

Аԥҵақәеи ашьхақәеи рыҵаҟа,
Амҩа рҿгоуп хаҳәи цаҟьеи.
«Риҵаҟа, Риҵаҟа, Риҵаҟа!» –
Сгәы сара сныжьны ицахьеит.

Аамҵагь ԥсгаха ҳәа амҵакәа,
Уи шнеиуаз аарла сахьʒеит.
Касышшәа снарыхеит аԥҵақәа,
Ҷацоушәа Риҵагь ааччеит.

Араҟа апоет ажәеинраала иазиԥшааит иара иаҵахыз зегьы: аритм, арифма, абызшәа, цқьа, аиҿырԥшра – ажәакала, аҩымҵа сахьаркны иҟазҵо зегьы.

30 шықәса иреиҳаны иҵуеит Платон Бебиа иҩиижьҭеи ажәеинраала «Адәыҕбақәа», аха иахьагьы, адәыҕба иҵамлац дарбану, уаҟа иҵихуа

асахьақәа даара иаҳзааигәоуп, иаҳхашҭыз ҳгәаланаршәоит, иаҳхамышҭыц иҿыцʒан ҳабла иаахгылоит.

Адәыҕбаҿ аҩызцәа еиԥырҵуеит,
Иалшоит аиҕацәа еиқәшәар.
Адәыҕбаҿ абзиабара цәырҵуеит,
Иалшоит абҕьыцқәак ԥыжәжәар.

Аеҵәақәа зегьы анцәа исахьа шырну еиԥш, Платон Бебиа ицәаҳәақәа зегьы Аԥсадгьыл абзиабара рнуп. Ҭырқәтәылан ииҩыз ажәеинраалақәа ракәзааит, Аԥьынԥьтәылатә еибашьра дуʒʒа иазикыз иҩымҵақәа ракәзааит, ааигәа аԥсуаа злагылаз ашьаарҵәыратә рыцхара иазикыз аԥҵамҵақәа ракәзааит, аʒыхь унхықәгылар уи аҵаҿ ухы-уҿы шҭубааua аиԥш, зегьы иргәылсны иаауеит Аԥсны абзиабара. Зны-зынла ирҳәоит Аԥсны бзиа избоит ҳәа уҳәар – уи поезиаʒам ҳәа. Иҟалап ииашазар, избанзар ус рҳәоит уи ала амал зырҳарц зҭахугьы, уи ала иҿырбарц зҭахыугьы, уи ала ауаҩы дызҭиирц зҭахугьы. Аха «Бзиа узбоит Аԥсны» ҳәа Платон Бебиа ианиҳәо, убасҟан ипоезиоуп ҳәа исыԥхьаʒоит, избанзар, агәра згоит. Избанзар, Аԥсны ауп уи иахьибо абас иҟоу асахьақәа:

Ажәҩан ҵармақьахеит,
Амш анышәшьы.
Зегь рзы игәакьахеит
Адыд абжьы.
(«Аҵлақәа рҿыркәабоит»)

Ахаҳә – уа излаҭачаԥоу ҳа ҳʒыхь,
Ахаҳә – уа алу илаго имеихсыҕь.
Ахаҳә – уа ҳара ахш-ца злаҳаршуа,
Ахаҳә – уа ҳанду лдырдха игьыжьуа.
Ахаҳә – уа Аԥсны баагәарара зуа,
Ахаҳә – уа изықәгылан ҭоуба руа.
Ахаҳә – уа излыху саб иҟама аҿы,
Ахаҳә – уа иарсу сан рыцҳа лхаҿы.

Ашәҟәы ауаҩы цқьа ихы-иҿы ақәкны данаԥхьалак, инаҭо рацәаʒоуп. Рыцхарас иҟалаз, ихы-игәаҿы иаамгакәа ахәшьара анарҵогьы уԥылоит. Иҟоуп апоет даадыруеит ҳәа иҩымҵа ианазхьамԥшуа. Аха апоет данудыруа аԥсшәа иаҳәаны уанивсуа акәʒам. Уи дузырдыруа иҩымҵақәа роуп. Апоетгьы аԥсҭазаара ду изҭо заҟаҩ аԥхьаҩцәа иауа ауп.

Сара агәра ганы сыԥоуп 40 шыԥәса ирыцны зыԥсҭазаара аԥсуа поезиеи апрозеи – ус анакәха, аԥсуа литература амаҭ аура иазҭаз, апоет иажәеинраала ҳхы иаҳархәозар, «Снеиуеит уа аҩадара са саҽалаҳан, аха снеиуам алашьцара сҽалаҳан», ари апоезиатә девиз мԥсахҳакәа, аԥсҭазаара амаҳаԥәа ҭаны, ухы-угәы иаднакылартә ажәа сахьарк ацәа ахаҭаны иааигоит.

Аамҭа цап, аамҭа аҽеаԥсахып, зҭагылазаашьа иахԥьаны маԥк ашәԥәы зцәыхарахаз ҳаԥхьаҩцәагьы рдоуҳатә зыхь ашԥа – алитература ашԥа ихынҳәып. Ирыхцәажәап Платон Бебиа иажәеинраалаԥәа, ипоема ссирԥәа «Ахәшҭаара», «Аҳзыхь», «Аматанеира» уҳәа егьырҭгьы, урҭ ирыбзоураны аԥсҭазаара ацәԥәырпԥаԥәа ирылаԥшып, абызшәа бзиа гәныркылап, рдунеихәаԥшра иаздырҳап. Уааҳа апоетгьы иҷи инапи еиԥәҭаны дтәаҳом. Уажәоуп иаҳагьы ижәлар иреиҳәаша поезиа бызшәала ицәыриго даналага, уажәоуп иаҳагьы аҳзыхь иказказуа ианыԥалаз иара урҭ иреиҳәо ажәаԥәа. Даргьы – уи игәра ргарц иҭахуп.

Сара исҭахуп: сҩызцәа еидгыла,
Ианырҳәо ижәабжьыз имаҳаз,
Абар дааүеит ҳәа наԥ инкыла,
Исцәырымҭәахларц…
Убри саԥсаз.

«Шәышықәса нуҭааит! Апоет данаааиуа, уара уанаааиуа ҳара ҳамаҳа хҭәахҳом. Ҳара ҳамаҳаԥәа зегьы уара иуҳәахьеит иҭужьыз ҩ-томк рҷы».

АХЬЗНЫҨЛАРА АХЫҚӘКЫ

Платон Бебиа заатәи ипоезиаҷгьы ицәырҭхьан алитератураҷ акыр шәышықәса раахысгьы қьабзк еиԥш жанрк аҳасабала ишьақәгылахьоу алирикатә жанр иатәу ахьыҳзынҩлараԥәа. Абар уи азы «Алитературатә енциклопедиатә жанр» аԥны иаҳәо: «Впервые Посвящение появилось во времена античности и получили распространение в эпоху меценатства в Риме (оды Горация – Меценату). Возникновение П. во многом обусловлено тем, что писатели часто были вынуждены искать защиту и поддержку у «сильных мира сего». Отсюда лесть и неумеренные похвалы в адрес знати, манерность, высокопарный слог, к-рыми часто грешили многочисл. авторы П., особенно в середине века и в эпоху абсолютизма. Широко распространено было П. во Франции 16-17 вв. В. П. к «Тартюфу» Мольер обращается к Людвику XIV с просьбой о поддержке и защите от нападения воинствующих «святошь» (католич. духовенства).

В 18 в., когда зависимость лите-ры от «покровителей» начинает ослабевать, появляются П. более свободные по духу и разнообразные по содержанию и форме.

В России П. были распространены еще в 18 в., хотя в целом они не выходили за рамки панегирич. лит-ры. В 19 в. они становятся более короткими и содержательными, часто подлинными свидетельствами дружбы, памяти, любви. Таковы П. у Пушкина к поэме «Полтава», к роману «Евгений Онегин»; у М.Ю. Лермонтова – к нек-рым редакциям поэмы «Демон», «Тебе, Кавказ, суровый царь земли…»; у Н. А. Некрасова – к поэме «Мороз, Красный нос»; у И.С. Тургенева – к «Песни торжествующей любви» («Памяти Флобера») и др.»[1]

Ҳазну аамҭазтәи адунеизегьтәи алитературатә ԥсҭазааратҷы ахьҙынҩылара – асахьаркыратә ажәа аиндивидтә хаҭарақәа рызкра иахьагьы аҭакы мыҙҙац, акырҙа иаагәоуҭартә еиԥш аиҭакраԥәа шахҭынхьаазгьы.

Ишдыру еиԥш, жәынгьы-ҷангьы дарбан авторзаалакгьы имоуп арҷиаратә хақәиҭра, даҽеакалагьы иуҳәозар, досу иитаху (дуаҩымзаргьы анауа ыҟоуп, атема зеиԥшроу еиԥш) изикуеит агәаҭантә иаауа апоезиатә цәаҳәақәа (ипрозатә ҩымҭазаргьы ауеит) Автор иажәа ззикыз ауаҩы зыжәлар рҷы иаԥсоу иалукааша иоуп.

Абраҟа иҟоуп даҽеа ҷыдарак. Уи убри ауп: иаԥсоу ахаҭарақәа, ауаа зыԥсҭазаара иалыҵхьоугьы, зыжәлар иҩэгәаҙа ирылагылоугьы еиҟараны азин рымоуп ажәа сахьарк иахылҵыз аҩымҭа рыхьҙынҩылара. Амала, аҩымҭа ахьыҙынҩлареи иара ус ажәа сахьарк азкреи, зынҙак иеицәыхарамгьы ихаз-хазуп. Аха рыҩбагьы рроль хадас ирымоу акоуп: ауаҩы ихамышҭра, игәалашәара ихьҙ анаунагҙара. Убри азоуп шамахаҳак акәымзар, иара иахьагьы ашәҟәыҩцәа абри алирикатә жанр рырҷиамҭақәа рҷы изыгәцараку, аҭып зрымоу.

Платон Бебиа абраҟагьы иналукааша аҭып ааникылоит, иҵегьы уазааигааны иуҳәозар, ипоезиаҷы (ипрозаҷгьы иҟоуп, уи атәы алада иазаатгылахоит) иаалубааua аҩымҭа ҟаимаҭқәа аԥиҵахьеит, апоезиатә шьаԥха рыланы, насгьы уи икалам зқәикуа, иажәа сахьарк ззикуа ажәлар рдоуҳатә ԥсҭазааратҷы захаҭареи зырҷиамҭеи нхо, ихьҙырҳәаганы рмилаҭ хазынаҭраҷы иаанхауа роуп. Насгьы араҟа апоет иара дызхаҭарнаку ижәлар гәакьа рҵеицәа рымацара ракәҙам обиект хадас имоу. Уи

[1]Литературный энциклопедический словарь. М., 1987 г., стр. 290.

аҳәаақәа ирҭытцуеит, итема адунеитә цивилизациа зырҽиаз, ари нахыс гьы изырҽиауа аҵанакуеит. Ус шакәу дырҵабыргуеит, уаҳа хҳәаак, «цыфак» раҳамҭаргьы абарҭ ажәеинраалақәа: «Леонти Лабахәуа», «Збаԥа ргылам афырхаҵа», «Сергеи Есенин», «Муса Џьалиль», «Аԥәԥара», «Кәасҵа Хетагуров», «Ан», «Апоети ашьхақәеи», «Гарсиа Лорка», «Ҳара ҳашьхақәа раԥара», «Раԥхьатәи ашьаҷа», «Аҷеыхәа», «Нестор Лакоба», «Аҙышра», «Пушкин», «Дырмит Гәлиа», «Кьыршьал Чачхалиа», «Аԥсыҙ», «Анышь ажәѡақәа», «Аԥсуа быргцәа», «Адауы ичархь», «Ԥаисын Кулиев», «Константин Симонов», «Џьордано Бруно» уҳәа убас иҵегьы.

Абраҵәԥьа иазгәасҭоит Платон Бебиа аѡада зыҙбахә сҳәаз ауаа нагақәа ирзикыз, ирыхьзынѡылаз алирикатә-граждантә жәеинраалақәа реиҷартәышьаҷы ишырзиԥшааз реиԥшымра алкааны иузырбо аѡышьа форма, даҷеакала ауҳәозар, ажәеинраала цыԥхьаҙа рхатә хаҷера рыманы ишеиҷаиртәыз, досу рхатә шәага-зага рметрика шрымоу. Ари, ҳәарада, имариам избан акәзар, апоет иажәеинраалақәа тематикала иҵбааун, еиуеиԥшым ауаа заманақәа ирзикуеит, урҭ рахьтә иԥоуп зыԥсы ҭоугьы, хаҵала иидыруагьы, здунеи зыԥсаххьоу, ашықәсқәа хара иргахьоу, насгьы рхаҵарақәагьы еиуеиԥшым ԥазшьала, занаатҵла, милаҵла, лахьынҵала. Убарҭ ауаа, апоет иажәа ззикуа, ипоезиатә хаҷсахьаны, рхатә хаҷера рыманы ҳхаҷы иаанхартә аԥаҵара имариам. Ус акәымкәа, ихжәаны иуҳәозар, ишшапаҙа, ани (аѡымҭа зыхьзниѡыло) дзакәу, ари дзакәу ҳәа аушәақә цәаныррақи хшыѡзцара ҭрыки рытцаҙамкәа еиқаҷыҙтуа ажәақәа рифмала еиқәыршәо уҷәаухар, апоезиатә рҷиамҭа зыԥалом, ажәеинраала аформа аанахәаргьы. Насыԥны, ари аѡыза арҷиаратә разԥыдара сышәԥәы афырхаҵа аханатә дацәыхьчоуп. Уи апоезиа ԥсабарала анцәахәы изылпхоуп, алаԥш хаа ихуп.

Дыԥамзар ԥалап ԥсуа поетк, прозаик, критикк, литератураҭцааѡк ҳмилаҭ литература ашьаҭаркѡы Дырмит Гәлиа ажәа (ихәыҷы, иду) изызымкыц. Иаԥсуаамгьы заԥаѡы ажәа ԥхақәа ихырҳәаахьоузеи, астатиақәа, агәалашәарақәа, амонографиа. Аурыс критик, афольклорист Д.М. Молдавски абар иицуа: «Дмитрий Гулиа остался в памяти людей не только легендой абхазского народа, не только его поэтом и просветителем. Он остался одним из тех, кем гордятся сыны всей многонациональной страны Советов[1]» . Ус заԥаѡы. Амала заԥа иҳақузеи Дырмит Гәлиа изкны иаԥсуаам ашәԥәыѡѡцәа аҵарауаа ирҳәахьоу, иркьыԥхьхьоу хазы шәԥәны, еизакны иҭыжьзар. Уаԥа иаабоит ҳпоет ду имилаҭ рзы илиршаз атәымуаагьы заԥа ҳаҭыр ақәырҵо, дҷырԥшыганы ишихәаԥшуа, насгьы уи имилаҭ ыԥанаҵы ԥсра шиқәым, бзанҵы ирхамышҭуа дышреиуоу.

[1]Журнал «Нева». 1974, №2.

Абас иҧоу амилаҭ аҵеи ду исахьарку ажәа лыԥшаахқәа изкра иѡызцәа аԥсуа шәԥәыѡѡцәеи аҵарауааи реиԥш, Платон Бебиагьы арҷиаратә гәаҳәара инаҭоит уи иацу аҭакԥхықәра иныруа. Ус шакәу шаҳаҭра руеит напҧазара зғымкәа иаԥиҵаз абарҭ ажәеинраалақәа: «Дырмит Гәлиа иԥсра», «Дырмит Гәлиа», «Дырмит Гәлиа ибаԥа», «Дырмит Гәлиеи ахәыҷқәеи», «Аԥшьбатәи абаԥа». Араԥа еиқәысыԥхьаҙаз ажәеинраалақәа рыхцәажәарахь сиасаанҙа исҳәарц сҭахуп урҭ ирхьысуа хшыѡзцарак. Ишдыру еиԥш, апоетцәагьы апрозаикцәагьы рзы есымшагьы имариам азеиԥш ԥазшьа змоу, насгьы нахьхьынҙа аахыс идыраапсахьо, аха бзанҵы имажәуа, иаҳҳәап аԥсадгьыл, ахақәиҭра, аԥсра, абзара... реиԥш иҧоу атема иалхны асахьаркыратә ѡымҭақәа раҧҵара. Аха, еиҳагьы иуадаѡу џьысшьоит амилаҭ рдоуҳатә культура алидерцәа ирызкны иоригиналтәу ажәа сахьарк аҳәара.

Араԥа изааҙарызеи аҧазара ду аҭахуп, избанзар, апоет иеицырдыруа ауаѡы иԥсҭазаара ааирԥшуазар иара иҧынҙа ирҳәахьо, ирыѡхьо аԥхьаѡцәа ирдыруа иҷеацәихьчароуп, дышьҭрақәлан имҳәарц азын иҷыцу акы аҵубаауазароуп инапы иҵыҵыз аѡымҭаҷы, мамзар иаадырԥшуа аԥсҭазаара аганқәа, аԥхьаѡ исаҳахьеит ҳәа аѡымҭа изидымкылар алшоит, азингьы имоуп. Аха, насыԥны, ашәԥәыѡѡцәагьы асахьаҭыхыѡцәагьы (аԥхьаѡцәа реиԥш) обиектс ирымоу иарбанзаалакгьы еиуеиԥшым рдунеихәаԥшышьақәа рыла ирбауа, ирныруа иаԥырҵоит, аԥхьаѡцәа рзы еснагь иҷыцу, аԥсадгьыл, ахақәиҭра... амилаҭ алидерцәа уҳәа ирызку асахьаркыратә ѡымҭақәа. Ус анакәха, аѡада зыҙбахә сҳәаз атема абаѡхатәра иабзоураны аԥсҭазаара еиԥш бзанҵы иажәҙом.

Сыззааиуа, Дырмит Гәлиа изку Платон Бебиа иажәеинраалақәа роуп. Урҭ ирымоуп егьырҭ аԥсуа поетцәа уи изыркхьоу аѡымҭақәа излареиԥшым рхатә ҷыдарақәа, еиҳарак атема азнеишьа, апоет иобиект аҧнытә иаликаауа аԥсҭазаара адеталь сахьаркыратәла, мамзаргьы поезиатә хаҷсахьаны аарԥшышьа дшақәшәо. Абри азҵааараҷы (макьанагь уаѡҵас ишахәҭоу аҙәгьы иҵимҵаац умҳәозар) акырҙа иааԥьоушьартә аԥсуа поетцәа ҳсахьаркыратә литература ашьаҭаркѡы изыркыз (сара зыҙбахә сымоу иахьа уажәраанҙа ирыѡхьоу роуп) рѡымҭақәа иззышәаҳәо аҙәы шиакәугьы, дараҙа иааубартә раарԥшышьақәа акырҙа еицәыхароуп, еиҵасҳәоит, робиект акы шакәугьы, изызку аҙәы шиакәугьы, досу ихатә баѡхатәра иауаршәны иԥсҭазаареи, ирҷиареи, иусуреи, ихаҭареи еиуеиԥшым аганқәа рыла исахьа ҭырхуеит, иҵегьы уазааигәаны иуҳәозар, дырмит Гәлиа Ду иԥсҭазаара ду аҧнытә досу ипоезиатә дунеиқәыԥшыларала иааирԥшуеит ҳаԥхьаѡ еснагь иаҳаларц иитаху, ибаларц иитаху адаԥьа ҷыцқәа. Ари ацәаѡа ԥаимаҭ ааueит зеижәшықәса аарла изхылҵуаз Миха Лакрба еицырдыруа

иажәеинраала «Дырмит Гәлиа иахь» аҟнытә. Ари ажәеинраалаҿы Дырмит ду даарԥшуп амилаҭ рзы длашарбаган, дшьаҭамырӡган, дгәыгырҭа дуны. Уи нахыс ажәеинраалақәа (араҟа зыӡбахә сымоу апоезиатә рҿиамҭақәа роуп аҭцааратә усумҭақәеи, астатиақәеи, аочеркқәеи урҭ ртәы зынӡа хазуп, даҽа қәыԥшыларак иатәуп) заҟа апҵахазеи, заҟа ажәа лыԥшаахла иаадырԥшызеи Дырмит ду ихаҿсахьа. Иван Ҭарба Дырмит Гәлиа ихьӡниѡылеит алирикатә поема ссир «Ажәа саҳәоит». Баграт Шьынқәба иакәзар, Дырмит ду изы иҳәоит: «Уашәақәа икьаҭо цәымзаӡам, уашәақәа мроуп иԥхауа». Владимир Анқәаб итәы ҳҳәозар, апсуа жәлар рдоуҳатә культура зегьы рзы дыркка ѡ дуны дибон. «Дырмит ирккарам ѡ атә культура, исахьажәа амч, ишәҟәы ѡ ѡра, абызшәазын икәылӡуп!» – иҳәоит Владимир Анқәаб. Еиҭасҳәоит, Дырмит Гәлиа изыркхьоу апсуа поетцәа ражәеинраалақәа ҷыдала урзаатгылан урыхцәажәозар, жәаҳәарада ишаанагара иҟоу усумҭак рылҵуеит, насгьы аинтерес зҵо акы акәны иҟоуп ҳәа сгәы иаанагоит ҳлитератураҭҵааразҿы, избан акәзар, уаҟа еиҳагьы игәылҵәааны поезиатә хаҿсахьала иааԥшуеит ѡ-факторк: акы, Дырмит Гәлиа сахьаркыратәла (ҭҵаарадыррала акәымкәа) ихаҿсахьа; ѡбагьы, апсуа поетцәа рдунеихәаԥшраҿы дшырбо; ихԥахаз, ижәлар гәакьа рдоуҳатә ԥсҭазаара дшаныԥшыз, уажәгьы ушьҭангьы иҟаиҵо анырра иамоу амагиатә мчы.

Уажәшьҭа, аԥхьаѡ гәыраз, ҳаиасып Платон Бебиа хыхь зыӡбахә ҳҳәаз иажәеинраалақәа рахь. Урҭ ҳалаԥшҳәаа иҵаагар имѡашьо иаабоит, апоет апоезиатә цәеижь бзиа рҟәынҵаны, насгьы, уаанӡа иара иколлегацәа Дырмит Гәлиа изы ирҳәахьоу, ирыѡхьоу, иаԥырҵахьоу (аобиект хадас иҟоу Дырмит ду шиакәугьы) ирықәҷенамҭуа, ҵакылагьы формалагьы атема агашьалагьы, даҽеакала иуҳәозар, аарԥшышьала аҷыц-цәа аханы иҟаҵоу иѡнуҵҟатәи дунеибара аҳәаақәа ирҵганы аԥхьаѡ игәаҵанӡа инеиртә, ипоезиатә хаҿсахьаны игәаҿы иҟәандаӡа иаанхартә еиԥш.

Платон Бебиа 1971 шықәсазы Москва азааигәара ашәҟәыѡѡцәа рыԥсшьарҵа ѡны Переделкино иѡит ажәеинраала ҟаимаҭ «Дырмит Гәлиа[1]». Ари поема хәычык иазхаша асиужет амоуп, адиолог форма (Дырмити, автори, егьырҵи реицәажәара) ала иѡуп. Иаанарԥшуеит ҳмилаҭ поет ду аҵыхәтәантәи иԥсҭазаара аҟнытә мшык, иара уигьы моментқәак роуп автор дызлацәажәо. Платон Бебиа ажәеинраала зхиҳәааз афакт иҟаҵәҟьаз ауп. Иарбан иара? Абар ахаҭагьы: Дырмит Гәлиа зынӡагьы идмырдырӡеит Алықьса Лашәриа иԥсҭазаара дшалҵыз. Зыӡбахә ҳамоу ажәеинраала епиграфра рзызуа абарҭ ажәақәа роуп апоет иѡымҭа шьаҭас иамоу из-

[1]Платон Бебиа иреиҕьу ипатриот жәеинраалақәа жәпакы ахьиз, иахьаԥиҵаз Переделкино ауп.

лихыз. Абри аԥсҭазааратә факт Платон Бебиа илшеит аԥхьаѡ игәаҵанӡа инеиуа аҟаҵара. Аха араҟа уи инапҟазара (ажәеинраала поезиатә ѡымҭак аҳасабала иахьеиҷиртәыз амацара акәзам апоет инарашә зырхиаз) анаѡсангьы, ицхрааит ѡ-фактор хадак. Акы, Дырмит Гәлиа аѡымҭаҷ обиект хадас дахьыҟоу, уи Алықьса Лашәриа поетк иаҳасабала заҟа дихӡыӡааузаз, избанзар, зҷеиԥш бзиаз аӡәы шиакәыз идыруан. Ҩбагьы, араҟа иара Алықьса Лашәриа ихаҭагьы ажәеинраала ахаҭабзиаразы ироль акыр аҵанакуеит. Ари еилкаауп. Аха убас шакәугьы, арҭ аѡфакторк рхала, ҳәарас иаҭахузеи, анапҟазара згым ажәеинраала рзыҟаҵомызт апоет ибаѡхатәра лаша иаанарԥшыз арҷиаратә хәыцрақәа ракәымзар. Ииашоуп, аѡымҭа аҵакы прозатәла иуҳәаргьы, аԥхьаѡ акыр дархәыцуан, Дырмит Гәлиа идуӡӡара, унарбон. Аха апоезиатә нцәахәы иагәарҧханы иашаз уи зынӡа аҿеакуп, имкьаҭаӡо мцак аҵоуп лоунытә иуныруа.

Сгәанала, Платон Бебиа иблала имѡашьо ибеит цәала жьыла иныриt ажәеинраала аԥсы ахазҵоз «амаӡа» ссир ахьыҟаз – Дырмит Гәлиа иахьатәи амш иаԥнаго иԥсадгьыл уи аҵеицәа хазынақәеи рлахьынҵа инахараны рызхәыцра. Уи акәзами иаҳәо апоет ииаирԥшуа аԥсҭазаара ду аҟнытә аштрихқәагьы. Аха, еиҭасҳәоит, ихадароу Платон Бебиа уи аԥсҭазаара поезиатә хаҿсахьала аарԥшышьа дшақәшәаз ибаѡхатәра ишалшаз ауп. Аѡада ажәеинраала апоема ҳәа зазысҳәаз зырҵабыргуа акоуп уи акомпозициа, аиҷартәышьа, алагашьа, нас асиужет ацашьа, аиқәҳәалашьа даҽеакала иуҳәозар, аѡымҭа иаҵоу аидеиа зегьы еизыркәкәаны, насгьы еилыхха иузырбо анҵәамҭа, мамзаргьы, алитератураҭҵааѡцәа бзиа ибаны лассы-лассы иргәаладыршәо атермин – аҵыхәтәантәи акәаԥ.

Ажәеинраала асиужет злаҟоу ала автор ариматә цифрақәа рыбжьаргыланы хыхәҭакны ишеит. Актәи аҷы иаабоит, иаанарԥшуеит зықәрахь инеихьоу аԥсуа поезиа аԥааимбар, ашьыжь аԥсаа ддырҷыхан ибарҵа днықәгылт агәалаҟара бзиа иман:

Хәыцра дукгьы нас даанахәан,
Дгылан ус иҽемырҵысы.
Дԥышәырччеит ак игәы иахәан,
Илаба-ҷашьгьы дѡахт хазы.

Ҳәарас иаҭахузеи, ақәра ду нызҵыз (Ашҳангьери Бжьаниа иқәра иадкыланы уахәаԥшуазар, иарԥысымҭа дҭагылан уҳәартә иҟоуп) аԥсҭазаара гәымбылҷьбара аӡеибафара иалҵны ииаз, насгьы зыжәлар рҷахәы нагӡаны изҳәаз амилаҭ поет ду иман игәалашәоз: илахь еиқәызҵоз, игәы иахәан дԥышәзырччоз акыр. Уимоу, «Кәтолынӡа ҳнабжьысыр ԥшьала,

сҽара сԥылон, сыгәра жәга!» – ҳәа дшаҽыз, нас дааиԥхьхәыцаан имаҭа ихы наиқәикны иҳәоит: «Алиошьа дысзаажәга!» Аха, «аҷкәын-хәыҷ, иабду днаихьысын: Алиошьа ѡымҭа дук даҽуп... – Аа, ус акәзар, шәиламкьысын, уи аԥеиԥш дуззаа изыԥшуп!»

Абас ауп ажәеинраала актәи ахәҭа шышьақәгылоу. Дырмит Гәлиа дазхьит Алиошьа ибара, аха аѡымҭа дук даҽуп анырҳәа уи шәиламкьысын, дыѡлааит иҳәеит. Араҟа иаабоит, Дырмит Гәлиа Алиошьа Лашәриа ибаѡхатәра заҟа агәра игоз, дахҙыҙаауаз!

Аѡымҭа аѡбатәи ахәҭаҽы Дырмит Гәлиа аа дызҽу:

Аҵых ҭынчуп, ираҳаҭҙа,
Еҵәаԥьаа гылан илашоит
Ацәқәырпақәа апаѡ рыенадҵа,
Икарахазаап, рыԥсы ршьоит.

Аха усҟан дыцәам, дашьҭоуп ажәа, апоет дтәаны дыѡуеит.

Дтәоуп ажәытә-аҽатә еидкыло,
Игәы ҵәыуоит, игәы ччоит...
Дыѡуеит икалам аанкыло,
Ипенԥьыр ахара илашоит.

«– Акы зѡын, исҭахын сизаԥхьар, сыԥха, Алиошьа дысзаажәга!» – иҳәеит апоет ашьыжь дангыла. Уи аҭакгьы: «Ѡымҭа дук хиркәшарц даҽуп...» акәын. Иаргьы ииҳәац иҳәон: «Аа, ус акәзар, шәиламкьысын, уи аԥеиԥш дуззаа изыԥшуп!».

Аҵыхәтәантәи (ахпатәи) ахәҭа аѡымҭа еиқәызҳәало, насгьы аидеиагьы зыргәгәо аҟны автор ииаирпшуеит Дырмит ду ихаҭара заҟа иҳараку, имилаҭ иахәо аказы аханатә дшаауеиԥш, хьаҵра издырҙом. Уи аҳақьымцәа ихагьежьуа иԥсы ҳзеиқәырхозар ҳәа ианаҽу аамҭазгьы Аԥсни уи аҵеицәа иашақәеи рлахьынҵа ауп дзызхәыцуа. Уажәы ҳазыҙырѡып ажәеинраала анҵәамҭатәи акуплетқәа:

Иахьа хымшуп, абар дгәаҟуеит,
Аха ԥьеи иуаҳап иуаз.
Иахьа, идунеи иԥсахуеит,
Шықәса-рацәа зыматҵ иуаз.

Ус даақәтәеит доуҳа-мчык иҵа,
Хәыц-хәыц зегьы днарзыԥшны:

– Зегьы-зегь шәызбоит аҙә ида,
Сԥа, Алиошьа ибла сҭашәырԥшы!

– Саб, – апа уи инапы нкылан, –
Дзаауам, Алиошьа игәы бааԥсуп...
– Ҳаи, ус акәны ара шәымгылан,
Убри деиқәшәырха, абааԥсы!...

Платон Бебиа аԥсҭазааратә факт иалхны иапиҵаз аѡымҭа иаҳнарбоит Дырмит Гәлиа ихаҽсахьа лаша. Уи аԥсра абла дышҭаԥшуазгьы, аԥсцәаҳа дааины ишьапаҽы дышгылазгьы дзызхәыцыз, еиқәырхатәыс иҟаз Алиоша Лашәриа иакәын. Ари аѡымҭа хыҵҳәаам, иҟаз афакт иалхуп, насгьы сахьаркыратә ѡымҭак аҳасабалагьы изыргәгәаз аԥсҭазаара аҵабыргхаҭа ҵаҵгәыс иамоу ауп. Дырмит ду ибиографиазы ас иҟоу аштрихқәа иҳарҳәо рацәоуп, еиҳарак поезиатә хаҽсахьаны ианаарԥшу.

Алитератураҽы (ажәлар рҳәамҭаҽгьы убас) аханатә аахысгьы иапуп Аԥсадгьыл аҵеи иаша – дышәкәыѡѡума, дҵарауаѡума, дҳәынҵқарратә усзуѡума – данаҧхалак, уи зегьы рзы ишцәыз дуу аарԥшраҽы ахархәара амоуп епитетла, метафортә еиҽырԥшрала, избан акәзар, уи аметод, ус узазҳәар, еиҳа исахьа ҭнахуеит, дзыԥсоу илабҽабатәны иҟанаҵоит ауаѡытәыѡсатә ацәаныррала ирыԥханы. Ус шакәу шаҳаҭра зуа ҳахшыѡзцара зыртабыргуа афактқәа рацәоуп адунеизегьтәи алитератураҽы. Уи ҳалаларым, мацара иаагап аԥсуа литература аҟнытә ҽырԥштәқәак. Пасатәи Ҳаԥсадгьыл ду – Асовет Еидгыла – зхы ақәызҵаз, апоет қәрахьымза Леуарса Кәыҵниа иажәеинраала, 1934 шықәсазы ииѡыз «Ленин» алагоит абас иҟоу апоезиатә цәаҳәақәа рыла:

Адгьыл! Адгьыл!
Улаԥш хаамзи?
Уччом, ухәмаруам,
Шәыла ухҟьоуп,
Закәузеи, угәы нзырхазеи,
Уҭынчым,
Ухәыцырҵа рацәоуп.
Издыруада,
Амра ҭашәазар зынҙа?
Издыруада, амра
Атыѡ иакызар ма?[1]

[1]Леуарса Кәыҵниа. Иѡымҭақәа, Аҟәа, Аԥхәынҵшәҟәтыжьырҵа, 1955, ад. 116

Еилкааун, В.И. Ленин ауаатәыԥса зыршанхо агениаҟәа дышреиуоугьы, иахьатәи аԥхьаԥ арҭ апоезиатә цәаҳәаҟәа иарҳәо шмаҷу, ишизидымкыло, избан акәзар Асовет Еидгыла еилазыжьызи урҭ рышьҭахь еиҵагылаз аԥьармыкьатә экономика иахылҵыз, иарҿиаз, «адемократцәеи» убранӡа аҳәынҵәа иқәырҭәахьеит, дара ртәала аӡы дазымыӡәӡәо. Аха усҟан Леуарса Кәыҵниа ари ажәеинраала аниԥуаз Ленин дымрашеишеины аԥьажәлар рзы ажәԥан дкыдын.

Егьи апоет гәлымҵәах Қьаазым Агәмаа иакәзар, иажәеинраала «Ленин» аҟны абар иниԥуа:

Дызусҵада, дарбан,
Дызусҵада, дарбан
Изҳәада ари еиԥш
Ленин дыԥсит ҳәа?![1]

Ааи, усҟан асовет поетцәа ракәым ипрогрессивтәыз ауаатәыԥса зегьы ус ихәыцуан: Ленин дыҟан, Ленин дыҟоуп, Ленин дҟалоит[2] – ҳәа.

Ауаԥ ду иԥсра аԥсабарагьы ишаныруа, гәырԥас ишамоу ҳара иаабоит аԥсуа литература аклассикцәа рԥымҭақәа рҿы адагьы иахьа ҳлитература гәадурас иамоу ХХ ашәышықәса аҽанеиԥнашоз еиҵагылаз ҳпоетцәа рырҿиамҭақәа рыҿгьы. Иаагап ҿырԥштәыс абаԥхатәра змоу апоет, апрозаик Витали Амаршьан иниԥуа: «Шамахамзар уаԥы ишимбоз аҽеыртбааны, араӡын-уадыхә еиԥш игьагьаӡа, амза аҽеыкәаҳаду аҿыкәыршан. Убри аҿыкәаҳа аԥнытҟа, амза аҽеазааигәатәны, еҵәазаҵәык кәалыкәаԥьо ахала илашон. Уи агәаҟра иаҿыз Аԥсны Аҵеи, хазына Владислав Арӡынба Иеҵәахә акәзаарын! Шьҭа уаҳа слашом, скыдшәоит, аха, аҽеыкәаҳа гәымхажә сҭытцны, наунагӡа шәыгәкәа рҿы скыдлоит ҳәа ҳанаҳәозаарын, ҳгәаҳҽеаннаҵозаарын.

О, иараби, иараби!..»

Абри аԥсабаратә цәыртцра ааскьаӡа иҟаз, апоет зыӡбахә имоу аҽеыкәаҳа анцәырҵ ашьҭахь Аԥсны аҵеи ду, Владислав Арӡынба иԥсҭазаара далҵит. Ажәлар ирҳәоит абас амра, мамзаргьы амза аҽеыкәаҳа акәшаны ианаку уаԥ дук дыԥсуеит ҳәа. Араҟа ус иагьыҟалеит. Ишысҳәаз еиԥш, хыхь зыӡбахә ҳамоу аԥсабаратә цәыртцра – амза аҽеыкәаҳа анакәша – ашьҭахь рацәак мырҵыкәа Аԥсны Аҳәынҭқарра Ахада – идунеи иԥсахит. Абри иазкуп Витали Амаршьан 2010 шықәса хәажәкын 7 рзы ииԥыз ажәеинраала «Владислав иеиҵәахә».

[1]Қьаазым Агәмаа. Иԥымҭақәа, Аԥҳәынҭшәҟәтыжьырҵа, Аҟәа – 1955, ад. 18.
2Иара уа.

Абраҟа иаазгарц сҭахуп ишеибгоу:

Аҽеыкәаҳа ижәбаз – аԥсцәаҳажә исыжәлаз,
Сзаҵәымцартә иситаз хьааун, гәырԥоуп.
Аҽеыкәаҳа аԥнуҵҟа сҵәазаҵәык иҵыжәбааз –
Аҽеыкәаҳа иҵаркыз сара сыԥсоуп!..

Аибашьра сықәшәеит, агәаҟра ду сақәшәеит,
Амацәаазах сыжәлар ҭакын!
Изулак саҕацәа риааишьа сақәшәеит,
Уи иабзоураны Аԥснахьӡ ҳаракын!

Уаҟагьы ҳаанымхеит, аԥьнышқәа сыкәшеит,
Аҽеыкәаҳа сҭаркит – ихәашьӡа!
Убригь наӡаӡа аҭыҵра сылшеит, -
Сыԥсы схыҵит – ицкьаӡа.

Сыжәлар гәакьа рынасыԥ сыцны,
Ԥсыншьҭахьгьы Аиааира ду згеит.
Ажәԥан икыдлеит сиеҵәахә ҿыцӡа –
Ахаан икыдымшәо илбааҷҷеит!..[1]

Сыззааиуа, ауаԥ ду иԥсра, иҵахара аԥсабара ахаҭагьы ишаныруа, цәалашәарак еиԥш ишахьысуа иара ацәырҵрақәа рыла иааԥшуеит, мамзаргьы аҟаза иажәа сахьарк ала иаҳирбоит лоунытә иаҳнырыртә, ҳаилнашьаартә аҟынӡа. Ус шакәу амҳәаӡои Платон Бебиа иажәеинраала «Дырмит Гәлиа иԥсра» 1960 шықәсазы иаԥиҵаз. Апоет ҳлитература апатриарх иԥсра агәра изгом, изхаҵом, избан акәзар, зыжәлар рдоуҳатә культура имыԥсырц, наӡаӡа иҟазарц, иҕьацарц азын уи ауаԥы ду илиршаз ишьҭамырӡганы ишаанхо агәра игоит. Аха убас шакәугьы, уи ауаԥ лаша цәала-жьыла иҟамзаара хьааигоит, игәырԥаны ихҵынхьаауеит. Апоет абри иԥсихологиатә ҭагылазаашьа аарԥшраҿы, иуаԥытәыԥсатә фактны аҟараҿы ихы иаирхәоит еиҳа уазааигәаны иуҳәозар, ицхрааӡеит аԥсабара ахаҭа ацәырҵрақәа, иаҳҳәап, амра алакҵа хаам, амшын хәмаруам, ҳашьхақәа ракәзар игылоуп еиҵагәгәа, насгьы ас еиԥш иҟоу – агәырԥа – Дырмит ду иԥсра ҟалеит аапын мзазы, зегьы анышәҵуаз, зегьы аныԥшӡахоз.

[1]Витали Амаршьан. Ирҿиамҭақәа реизга, афбатәи атом, Аҟәа Аԥҳәынҭшәҟәтыжьырҵа, 2010 ад. 85-86.

Аха, еилкааup зегь ҽҳәарак-ҽҳәарак шрымоу, цәала-жьыла имыԥсуа уаҩ дыҟам. Апоет ижәлар реиԥш иаргьы игәы абаауеит Дырмит Гәлиа иеиԥш иҟоу ауаҩы ԥсра ахьиқәым, ижәлар ыҟанаҵ иԥсы ҭаны дшаанхо.

Абри ахшыҩзцара ауп ирҳәо:

О, агәы дууп уара ула
Еснагь ҳа – ҳ-Аԥсны.
Иареи уареи шәеилымшәаҙо
Ихалоит шәыхьыҙ еицны.
Иара агәыргьареи алахьеиқәреи
Урыцуп, гәыс уазҭоуп.
Жәлар рзы зхы аԥьыка ықәзхыз,
Ус хымԥада ихәҭоуп.

Платон Бебиа Дырмит Гәлиа изикыз иҩымҭа ахшыҩцак еиҳагьы идыргәгәоит аҵыхәтәаны ацәаҳәақәа:

Уара, аԥсуаа ҳ-Прометеи ду,
Иахьа аҵыхәтәанҙа
Унаскьаагоит, уагьцоит Аԥсны
Аҿаԥхьа ууал нагҙа.
Ҳагәҭа утәоушәа, уара уҙышҙа,
Ушаабац мшаҿны,
Ҳагьулаҿхәо, уа уныҳәаҿа
Наҳкылоит ес-ҿны.

Дырмит Гәлиа изку Платон Бебиа иажәеинраалақәа ирымоу аҧыдарақәа ируакуп урҭ синтезк аҳасабла ирыцаҵәаху ҭоурыхтәла ахәыцра, иҵегьы уазааигәаны иуҳәозар, ифырхаҵа иҵоурыхтәу ихаҭара поезиатә хаҿсахьала аарԥшра, иахьатәи ҳполитикатә ԥсҭазаареи ҳфилософиатә дунеихәаԥшреи ирауаршәаны, цаҵгәыс иманы.

Аҩада иаазгаз ахшыҩзцара шаҳаҭра азыруеит абарҭ ажәеинраалақәа: «Дырмит Гәлиа ибаҟа иԥырҿыз аҿаԥхьа ахәыцрақәа», «Дырмит Гәлиа ибаҟа», «Аԥшьбатәи абаҟа». Ажәеинраала «Дырмит Гәлиа ибаҟа иԥырҿыз аҿаԥхьа ахәыцрақәа» рҿы апоет исахьақәаны аԥхьаҩ иҿаԥхьа ицәыригоит Аԥсны иахнагахьоу аҭоурыхтә хҭысқәа Дырмит ду ижәлар рлахьынҵа иадҳәаланы. Апоет иԥьаишьаҙом ҳлитература апатриарх ибаҟа ҳаҕацәа, иацы иҳашьцәазшәа ицәажәоз, зхы ҳзырбоз, иахьҧырҿыз, избанзар, Аԥсны ԥшҙа амч еиқәаҵәақәа ампыҵахалаҩцәа идыргәамҵуа ииауеижьҭеи заҟа

ҵуазеи, аха уи аҵеицәа доуаԥшьқәа ируҵәҟьом, ахақәиҭразы иқәпоит хыцәнмырха. Аҩымҭа иагәылубааyеит поезиатә хаҿсахьала иаарԥшу ҩ-хшыҩзцарак: акы, аԥсуа жәлар рҭоурыхтә ԥсҭазааракәы рыҟазаареи рыҟамзаареи зҳасабуа аԥышәара ду заҟа иԥьбараны ирызныҟәаз, насгьы гәеиҵахарак шырмыхьыз, хьаҵрак, ԥсыҿрак шырнымԥшыз. Ҩбагьы, ақырҵуа фашистцәа збаҟа ԥырҿыз Дырмит Гәлиа бзанҵык ԥсра шиқәым, ижәлар рдоуҳатә ԥсҭазаара еснагь дшацу.

«Раԥхьаҙа Аҟәа даналала аҕа Дырмит Гәлиа днеиԥылеит хаха», – абас иалагоит Платон Бебиа 1999 шықәса октиабр 22 аҿены иицыз иоригиналтәу азнеишьа змоу ажәеинраала «Дырмит Гәлиа ибаҟа», иаазырԥшуа абаҟа арцәажәарала иҳақәлаз ақырҵуа фашист игыгшәыгратә хаҿреи ҳпоет ду ихаранаԥшреи. Аҩымҭа аҵакы арҵаулоит ухәы-ужьы қақаҙа иаргылоит Дырмит иажәақәеи аҕацәа «рҵаки». Изаҳауадаз акәымзар, уи гагьы шьҳагьы рхәашо, ирыбго иаауаз рыбла иҵеиҳәоит (ҭоурыхтә фактла) исзырԥхашьозар, исзаанкылозар ҳәа, раҳцәа аныԥхадырслак ҿеыхьчара, ҿеыҵәахра Аԥсныҟа ишаауаз, «Абаҙҙеи», «Абжьас-цәа зшәуи» аԥсышәала иширцәажәаз, насгьы гәылацәак раҳасабалагьы, ныԥьнатә аахыс ишаҳзеилаз наг-ааг, аха агәымбылԥьбарақәа ирҵоит абас еиԥш иҟоу аҵак:

Илымҳа иҵахысит – рыбжьы имаҳарц,
Иԥынҵа иҵахысит – рыфҩы имаҳарц,
Иблақәа ирҵахысит – уаҳа ирымбарц,
Игәаҵагь иҵахысит – уаҳа имеисларц.

Ажәеинраала хзыркәшо ацәаҳәақәа рҿы иубоит (уи иашоуп мамзар автор ихы иҵиҳәааyамызт, араҟа арҿиаратә фантазиа аԥыжәара аиҵомызт) Аҟәа ааскьаҙа игылаз Дырмит Гәлиа ибаҟа, автор аскульптор Гиви Рухаҙе иҟаҵамҵаз ақырҵуа вандалистцәа икылкаан ианеихс ашьҭахь уи аԥҿыхақәа, дыршьырҳәа дышшәозгьы, ишиқәшәоз. Аха уамашәа иубартә иҟами уи иеихысуаз дышрылаз Гиви Рухаҙе иԥа. Ари иага парадоксзаргьы афашизм иашаҵәҟьа ахаҿра ҳнарбоит.

«Аԥшьбатәи абаҟа» ҳәа хыс измоу ажәеинраалаҿ апоет ибаҟақәа (Аҟәа, Уарча, Аҙҩыбжьа игылаз) ирлахьынҵахаз аарԥшуп ауаатәыҩса рцивилизациа иацәтәыму агыгшәыгра иатәышьҭраны. Игыгшәыгқәамзар изусҵәада аԥсцәа рнышәынҭрақәеи рбаҟақәеи ирабашьуаз, иԥыхха ишьҭазҵо ауаа? Аҕа хәымга иҳақәлаз иҟаиҵаз ауаҩымра, аламысдара Платон Бебиа асахьа ухаҿы иаанхартә иҵихуа «Амра ҭгылт, ашәшьы ахаԥеит...», «Амш мыхәлеит, аҵх мшеит»..., «Адгьыл ҵысит, ажәҩан бгеит», избанзар, амилаҭ поет ду ибаҟақәа ахьгылаз ихәашхәаша иргеит, идырбгеит. Аха ажәеинраала ԥшь-

хәҭакны ааба-ааба цәаҳәа иҟоу, римтәи ацифрала еихшоу анҵәамҵа Қарҭ игылоу Дырмит Гәлиа ибаҟа иазкуп. Аха уамашәа иубаша, араҟа XX-тәи ашәышықәса анҵәамҵазтәи аварварцәа даҽеа хаҿрак аадырԥшит иаламкьысит (дрыцҳаршьазар акәхап, ус дара мсааит!), идмырбгеит, иааныжьит. Иахьагьы игылоуп.

Қарҭ ақалақьаҿ цьара иргылан,
Ҳара – ҳ-Дырмит ду ибаҟа.
Дсасны дышнеизгьы ааидкылан,
Заҟа ианыԥшуазеи, заҟа?!
Иагьаҽ ииргьы, иагьаҽ ԥсыргьы,
Дышсасу зныԥшуа абаҟа,
Жәҽан бгаргьы, дгьыл ҭысыргьы,
Иаламкьысра уи заҟа!..

Аҽымҵа азнык азы уанаԥхьалак ус угәы иаанагар ауеит, Дырмит Гәлиа ибаҟа Қарҭаа иахҙыҙааua, мамзаргьы бзиа ибаны ирыхьчоушәа. Мап, автор уи аҽыза ахшыҽзцара дацәыхароуп (хәыҷ-мыҷқәак аныԥшуазаргьы). Араҟа иаабо ахсаала –аԥшәмацәа абаҟа иацәнымхо иҟаҙам. Урҭ дара рҿыргәаԥра, рамбициа, рхы рамхабзиара ауп. Дырмит Гәлиа ибаҟа аламкьысра – рхаҭашьатә ҟазшьа иамоу аҷыдарақәа ишрызҳәо – ауаа анаԥшцәа иддырбарц заҟа аамысташәара рылоу. Ус Дырмит Гәлиа дырҭахызҭгьы, Аԥсны иҟаз ибаҟақәа ирабашьуазма, иԥыхаа иргозма?! Дырмит Гәлиа ибаҟа Қарҭ инханы иҟоу ари политикатә хәмарроуп, атәылауаа рзы иааныжьу акоуп. Ари ас шакәу агаҙагьы идыруеит. Абри аԥстазаара аҵабыргхаҭа ауп Платон Бебиа иажәеинраалаҿ иааирԥшырц иитахыз. Ишьым, игылоуп умҳәозар, аԥшьбатәи абаҟагьы Аԥсны иҟәыбаса иқәырҵаз Дырмит Гәлиа ибаҟақәа лахьынҵала излареиҧьу ҳәа акгьы ыҟам. Избанзар, ҳпоет ду бзиа дырбозҭгьы, дырҭахызҭгьы усҟан Аԥсны иҟаз уи ибаҟақәагьы еиқәхарын, ирабашьрымызт. Сара сыԥсадгьыл сахыбааны сушьуазар, субылуазар, уара уԥсадгьыл аҿы суҭаххоума, сбаҟа ықәургылоума? Иабаҟоу алогика?

Платон Бебиа ипоезиаҿы Дырмит ду изку ацәаҳәақәа рҿы иԥшааyеит уи ихаҿсахьа алызкааua адеталькәа, ахәҭаҷқәа, даҽеакала иуҳәозар, ажәеинраала зырлахҿыхуа, аха изызку апоет ду ихаҭашьатә ҟазшьа аазырԥшуа акы акәны. Абри ахшыҽзцара арҵабыргуеит ажәеинраала «Дырмит Гәлиеи ахәыҷқәеи» ахаҭагьы. Амилаҭ поет ду ибзиаҙаны идыруан ахәыҷқәа ииашаны рааҙараҿы, аҵара дырҵараҿы ажәлар уатәи рыпстазараҿы иаҵанакуаз, иианнакылоз аҭып, аҽаҙара ахьынҙаҟаз. Убри

азоуп Платон Бебиа иажәеинраала «Дырмит Гәлиеи ахәыҷқәеи» абас еиԥш иҟоу ацәаҳәақәа рыла дзалаго, ахы зикуа:

Дырмит Гәлиа кыр дазхәыцит,
Уаҵәы иҟало иахьа ибан,
Ажәабжь аҽра наҟ даҟәыҵит,
Зымҽа днахеит ароман.
Абар ихадараны ииԥхьаҙо закәу:

Ахәыҷқәа рзын ажәеинраала,
Дԥышәарччауа аҽра даҿуп.
Нас дырзаԥхьоит бжьы-ҭаала,
Еиқәлымҳаха иҵаацәа ԥшуп.

Анаҽсан ажәеинраала ажәеиқәыршәала апоезиа-цәа хаа аҟәнышьшьы, Аидеи Саидеи, Шьханыҟәеи, Дарыҟәеи, Базрыҟәеи уҳәа ахәыҷқәа еидтәалан дшырзаԥхьоз ҳбоит. Уи, ҳәарада, автор ирҿиаратә фантазиа ауп, аидеиеи асахьаркыреи еимаздо, аха ԥстазаара иазааигәоу, акоуп. Уи аидеиа, мамзаргьы атема Дырмит Гәлиа ихәыҷтәы жәеинраалақәа рдунеи аҟнытә иаауеит. Автор уи ҟазарыла ихы иахьаирхәаз аҽымҵа ахаҭабзиара ҭнагеит. Еиҵасҳәоит, абри ажәеинраалаҿы Платон Бебиа иҵахын иҳәарц, сгәанала иагьилшеит ҳпоет ду ихәыҷтәы жәеинраалақәа иахьагьы, уашьҭангьы изызҳауа ҳхьыбҿар рзын хаҳара ду рыланы ишыҟоу, насгьы ахәыҷқәа ирызку ажәеинраалақәа зҽырц зҭаху, дырҿыԥшырц, хсаалас иҟаиҵар шилшо.

Дырмит Гәлиа аԥсуа литератураҿы имажәҙо темоуп, уи абиԥарацыԥхьаҙа еиҵагылоу аҿар рзын изеиҽаҙоу изеиҿырбо иреиҧьу аҽымҵақәа ззыркуа поезиатә хаҿсахьаны иаанхоит, насгьы Миха Лакрба ихациркыз атема (ажәеинраала «Дырмит Гәлиа иузынасҵиуеит» ала) иахьагьы аҿыц цәа аҟәнышьшьы агәаҳәара змымҵәо акы акәны иҟазаауеит ҳлитературатә ԥстазаараҿы.

Амала, иазгәасҭарц сҭахуп, Дырмит Гәлиа ихаҿсахьа иазку асахьаркыратә ҽымҵақәеи аҵҵааратә усумҵақәеи иахьа уажәраанҙа нацәаҟәкыла аҙәгьы иалкааны дшырхымцәажәац, изыхҟьазаалакгьы ҵҵааратә обиектны ишзыҟамлац иахәҭоижьҭеи кыр шаатҵуагьы.

Аҽадагьы ишысгәаласыршәахьоу еиԥш Платон Бебиа ипоезиаҿы иуԥылоит имаҷымкәа ауаа заманақәа (ашәҟәыҽҵцәа рыдагьы) ирызку ажәеинраалақәа, ахьыҙныҽларақәа. Урҭ акы, иаҳдырбоит иара апоет ихаҭа ирудициа, даҽеакала иуҳәозар, арҿиаратә, аҵҵааратә, аҟазаратә дунеи

иатәу аҙәырԥы поетк иаҳасабала ишидыруа, дшырзыӄоу. Ԥбагьы, урҭ ауаа рыпсҭазаара аӄнытә еиҳа аинтерес зҭоу детальк, хҭыск, штрихк поезиатә хаҷсахьаны иаҳирбоит азҷлымҳара ҳауртә еиԥш. Араӄа уи итематика ҭбааруп, географиалагьы милаҭлагьы ҭкар рацәала еилоуп. Ари азҭаараҷы, акоммунистцәа ридеологиа аҳра анауаз аамҭаз ишырҳәоз еиԥш, динтернационалиступ, еиҳа ираԥсышәан иуҳәозар, ауаатәыԥса цивилизациа зырҷио ауаԥы иара изы зегьы дрыцкуп, избанзар афранцыз шәӄәыԥԥы ду А. Франс ишиҳәаз еиԥш «…Без подлинной любви к человечеству нет подлинной любви к родине».

Иҭабыргыҭәӄьаны, абри апринцип акырҙа иазааигәоуп ҳзыхцәажәо апоет ирҷиамҭақәа, ифилософиатә дунеихәапшра. Ус шакәу шаҳатра руеит хыхь еиӄәаҳапхьаҙахьоу ахьҙныԥлара ажанр иатәу ажәеинраалақәа.

Ари ахшыԥзцара шҭабыргхаҭоугьы, ажәапӄа ишаҳәоу еиԥш егьырҭ ашәҭатәқәа раасҭа ауаԥы ицәеижь ахарԥ азааигәоуп. Ус анакәха, Платон Бебиагьы адунеи ашәӄәыԥԥцәа зегьы рыӄны еиԥш, иапсуа доуҳатә культура зырҷио ҷыдала изааигәоуп, урҭ ирзикуа ажәа сахьарк иҭахуп апсымчхара ҕәҕәазарц, цәаныррала иԥхазарц, еиҷызбаауа ахшыԥзцара ҭарызарц. Ҳақԓа уцәажәозар, уи аԥада зыҙбахә ххәаз рԥызцәа ачыдарақәа аабоит баша-машала акәымкәа, иҭаҳҭыҕьаны.

Платон Бебиа апсуа поетк, патриотк иаҳасабала ихьааигоит абаԥхатәра зманы игылаз, аха еиуеиԥшым апсҭазааратә лахьынҭақәа ирыхӄьаны иаҳгәалаҳаршәап 37-тәи ашыӄәсҟәа, ԥасатәи Аԓьынҵьтәылатә еибашьра дуззә, иара ус иқәрахьымҙахаз зуахҭа ааны здунеи зыпсахыз апсуаа рҭеицәа – ашәӄәыԥԥцәа, аҭарауаа, аӄазара аусзуԥцәа, аинтеллигенциа, аҳәынтқарратә уаажәларратә усзуԥцәа) зразӄы қәашьдахаз Апсны аҭеицәа. Урҭ ирзикуа Платон Бебиа иажәа мыцхәы дацклапшуеит, апоезиаз иажьымдыру, иаднамкыло, ибыруа, иҭакыдоу ажәак ицәалашәарҳәа дшәаны иажәаӄәа, ицәаҳәаӄәа ишәоит, изоит, уимоу, зны-зынлагьы ибжьы ҭганы,ажәаӄәа ркаԥшьа иҭегьы иҭархырц, агәаҷы инеирц дрыԥхьоит, илымҳа ишаҳауа гәеиҭоит. Ари ацәаԥа Платон Бебиа аханатә поетк иаҳасабала дцәырҭыз аахыс, ирҷиаратә процесс иацны иаауеит. Ус шакәу зырҭабыргуа ҷырԥштәык – ҳастудент ԥсҭазаара иадҳәалоу аӄнытә иаазгар сҭахуп абраӄа. Абар ахаҭагьы. Ари 1958 шыӄәсазы акәын. Леонти Лабахәуа ҳабиԥара иаҭанакуаз аҷар иныҵԥы-аатцыԥны, акәын иҙбахә шҳаҳаз, иԥымҭақәа ракәзар, зынҙагьы иҳаздырамызт, иузырбодаз, иузҭодаз «ажәлар раҕа» ҳәа харада ахара здыз иԥымҭақәа, нас насыԥны, дандыриаша, иԥымҭақәа анҭыҵ зегьы даабеит, дҳаҳаит ҳпоет гәлымҭәах.

Сыззааиуа, Платон Бебиа убасҟан акыраамҭа зыжәлар ирцәыҵәахыз апоет Леонти Лабахәуа изкны ицаҳәцаҳәо иӄаз ажәеинраала иԥит. Усҟан азеиԥшнхарҭа ҳаԥнан. Платон Бебиа иажәеинраала Леонти Лабахәуа

изкыз алитература бзиа избоз иԥызцәа даҳзаԥхьеит, иаҳгәаԥхеит. Абри ашьҭахь мышқәак анҵгьы, иԥызцәа имаҳарҿхәаз, ҷыц ииз иажәеинраала дадтәаланы аршшара, арҿеира даҷын инацәкьарақәа дызхатәаз астол ашьшьыҳәа иқәыкшо ажәақәа реицааишьа гәаҭо ибжьы ныҵакны аԥхьара даҷын.

– Уара, Платон (усҟан Пилта аҳәара саламгацызт) ари ажәеинраала кәапҙа иӄоуп, изыхурҟьои, сгәанала, уаҳа ариашара аҭахҙам – ҳәа снаихагылеит ҳзеиԥшнхарҭаҷтәи аԥхьарҭа залаҷ ихала дыштәаз.

– Икәапҙа иӄоу ԓьушьоит, аа иагқәаз – иҳәан, икалам нақәкны исирбеит ҷыц иацитцаз, иагирхаз ажәақәа, ацәаҳәа.

– Ааи, ус ауп Платон, асахьаркыратә ԥымҭа аира ашьҭахьгьы, уи игәылшәаны аҟалараҷы акыр рҷиаратә процесс ахҭынхьаароуп, – уи шәара апоезиатә нцәахәы ззылпхаз, разҟыс изоуз шәаҟара издыруада, – сҳәан снаивсны инаԥсшәа игылаз астол снахатәеит. Сахьтәазгьы ԥынтәҟа сылаԥш ишҟа инасыршәит, избеит уажәыгь инацәкьарақәа дызхатәаз астол «ишықәыхәмаруаз». Ус анакәха, апоет жәахатәи иажәеинраала ацәамажьымақәа канаԥсон, агәылшәара иаҷын. Сара саԥхьа итәаз сԥыза гәакьа илагьы избон ажәеинраала аԥра зынҙа ишымариам, ишаҭаху амыццакра, ачҳара, адырра, зегьы ирыцку аԥшаара.

Ажәеинраала Леонти Лабахәуа «икәапҙа иӄоуп» ҳәа сызҷыз, аха автор ирҿеиуаз, ашьҭахь раԥхьатәи ишәҟәы «Ацәқәырԥақәа», 1959 шыӄәсазы иҭытцыз ианылази апоет Иԥымҭақәа актәи атом (2010) аҷы икьыԥхьуи еидкылан санрыхәаԥш еиҳагьы агәра згеит Платон Бебиа ибаԥхатәреи ирҷиамҭақәеи заҟа ҳаҭыр рықәиҵо, дрыцклаԥшуа, еиҳараҙакгьы ихы аус шадиуло. Абраӄа исҳәаз баша цәажәарамхарц азын сырзаатгыларц сҭахуп ажәеинраала аԥвариантк еиҷырԥшуа, даҿакала иуҳәозар, аԥымҭа малырда игәылшәаны иҟаларц азыҳәан иахҭынхьааз, иахнагоз.

Ари ажәеинраала «Леонти Лабахәуа» апоет иԥымҭақәа аԥбатәи атом (2010) ианиҵаз аҷы заҟа иршшаз, ирҷыцыз, иԥсахыз, исахьаркны ирцәажәаз, насгьы автор ихаҭагьы инапҟазара заҟа азҳаз, ажәала аарԥшра, аиҭаҳәара ҳаҟәыҵны, ахаҭа лабҷабара ауа иаагоит абраӄа апхьаԥ ҳаицапхьарц:

Ирхыԥуеит ашьхақәа,
Аҷаԥақәа, ахәқәа[1]
О, иссиру уашәақәа,
Изытҟәаз ҳагәқәа.

[1]Изыҵшьу ажәақәа ууанҙа иҟамызт.

Аԥсны-ԥшӡа иналалоит,
Урҭ еилашуа.
Аашьацәа ирхалоит,
Уаҟа иҷаԥҿуа,

Уа амҩаду хәназгауа,
Ахра агәы ԥҟа.
Уашәоуп рус ҭызгауа,
Ирыԥхьо ԥхьаҟа.

– Аат, афырхацәа! –ҳәа
Игац убжьы гоит.
– Ахьеиқәаҵәа, арацәа! – ҳәа
Амҩагь дурбоит.

О, иқәыԥшу уашәақәа
Шыҵару збаз,
Аҵых лашә уалагәа
Дгоуми узфаз.

Ишәааныӡагь уҟазара,
Угәаҵа иҵәахыз,
Икьаҷхеит уԥсҭазаара,
Уԥсеиԥш узҭахыз.

Умцабзын, уеиҷамсын,
Уҭҟьан, уҵарын.
Поезиала умҵарсын,
Уи – уԥсынҵрын.

Уашәақәа еиҭахало,
Аҵых дыршоит.
Аҕа-хәымга ирԥаҳало
Дгәых ддырхәашоит.

Уашәақәа ныҟәалоит,
Инымха акаҷы.
Уҟоуп, уагьыҟалоит
Ажәлар ргәаҷы.

Аԥхьаҩ иубоит хыхь иаазгаз аҩтыжьрак еиҷырԥшны ажәеинраала автор заҟа дацклаԥшны, ишырҳәо еиԥш, ажәақәа, ацәажәақәа абырҵкал икылхны аус шрыдиулаз, ишираӡаз, рҵакы ширҵаулаз. Ус аҟаҵара ада, акы, апоет ирҷиаратә мҩаҷы имоу аизҳара рацәак иубарҵахом, заатәи ипоезиа алытҵшәа, аалытҵ иҵәымҵа, иаҵаӡызар алшоит, еиҳаракгьы ахархь ԥхьаҩы изы. Ҩбагьы, имҩашьо илабҷабаны иаҳнарбоит апоет ибаҩхатәра иамоу, алшара амҿхак заҟа иҵбааy. Ихԥахаз, сара сгәанала еиҳа ихадароу ажәа сахьаркны аҵаки аидеиеи еицнарго аҟаҵараҷы Платон Бебиа ихы аџьыка шықәихуа, ааԥсара шизымдырӡо. Абраҟа сышәҟәы афырхаҵа идҳәаланы иугәалауршәар алшоит ажәытәӡатәи абырзен шҟәыҩҩы (ажәамаанақәа рапҵаҩы) Езоп иажәақәа: «Истинное сокровище для людей – умение трудиться». Ари ахшыҩзцара арҷиаҩгьы инаалоит.

Апоет игәы рыздууны дырхыҿхәоит иҷырԥшыган иҟаиҵоит иреиғьу иажәа сахьарк рзикуеит ԥасатәи Ҳаԥсадгьыл ду – СССР ҳәа изышьҭаз – ахьчараҷы зыԥсы иамеигӡакәа зхы ақәызҵаз Аԥсны аҵеицәа. Урҭ ирызку иажәа исахьаркуп, агәаҵантә иаауеит, насгьы имҏсуа афырхаҵара шаадырԥшызгьы, рҵахара ғәғәала ихьааугартә иуныруеит. Убас иҟоу иреиуоуп «Збаҟа гылам афырхаҵа» апоет, аиҵагаҩ Михаил Гочуа изку ажәеинраала. Араҟа автор игәылҭәааy, аклассикатә форма ацәаҳәақәа рыла иаҳарбоит аԥсуа еибашьҩы игәымшәареи, дызлагылоу амца қьауқьади, уи иалибаауа иԥсадгьыл гәакьа асахьақәеи ухәы-ужьы қақаӡа идыргылартә еиԥш иуныруа. Аибашьра иалагылаз апоет иакәзаргьы арҭ рҩызцәа илыԥшааху аметафорақәеи, аепитетқәеи, аиҷырԥшрақәеи («Ихыцьхыцьны абаҩқәа ацәа иҵасыԥсоит адгьыл...», «Абомбақәа иацәажәоит ирҷеытцыҳәҳәо амца»..., «Еиқәара самсалха улаԥш иазымкуа, мцабзла ицәажәо аҕа итанккәа ҵысит»...) аԥсадгьыл ахьчаҩ дызлагылоу аҭәагашоура аазырԥшуа аҩымҵа аԥҵара изымариамызт. Аха Платон Бебиа Ҳаԥсадгьыл ду фырхаҵала зхы ақәызҵаз Аԥсны аҵеи гәлымҵәах, абаҩхатәреи агәымшәареи аԥсабара изнаҭаз Михаил Гочуа ихаҷсахьа лаша лоунытә инырны, насгьы иҵахара хьааганы иҟаиҵеит ипоезиатәны ихаҷсахьа, аха иреалтәу ахҵыси ахаҭареи ҵаҵгәыс иаҭаны. Аҩымҵазы кыр аҵанакуеит, насгьы автор зынӡа ииашаны иҟаиҵеит ҳәа сгәы иаанагоит Аԥсадгьыл асолдаҭ, «амала иԥсы иҵиуам аԥсуа фырхаҵа!..» ҳәа зҳәоз Михаил Гочуа аҵыхәтәантәи ижәылараан – абомбақәа икәыршан аҕа итанк ԥижәарц иҷанаҵаижьуаз аамҵазы – иҷаԥхьа ицәырҵуа иԥсадгьыл гәакьа Аԥсны ашьхақәа раҳ Ерцахә иԥсы злоу изхара изымбац агаҷа, абаҳчара, изхара изылбаамдац аҳауа зшыда! Арҭқәа зегьы «аҳаҳаи, афырхаҵа уеиҵамхан ҳахьча ҳәа рҳәошәа иаҳауеит. Урҭ зегьы иларҵоит амч, ирҭоит агәаҕьра. Абар:

Ахәыцрақәа цеит уи иҽаԥхьа имацәысын,
– Ԥхьаҟа! – ҳәа ажәа-заҵәык уаҟа дахьӡеит.
Абомбақәа икәыршаз гәаҭа днаҭрысын,
Абжьас еиԥш дыԥан атанк дагьазцеит.

Уи нахыс аа иҟалаз атрагедиагьы афырхаҵарагьы закәу.

Атанк аԥхьагыла гәышԥыла уи аҵа
Ирацәажәеит, ирӡыӡеит, адгьыл зегь бгеит –
«Аламала иԥсы иҵиуам аԥсуа фырхаҵа!» –
Ииҳәалоз башамкәа ишиашаз дирбеит.

Ушҭахо дырны абомбақәа укәыршаны аҕа иҵанк ԥызжәоит ҳәа аҽеаҵажьра, изеицәааҳарызеи, аҟаҵара иԥсадгьыли иуаажәлари иага бзиа ибозаргьы, гәаҕьуацәоуп, зегьы ирылшом. Михаил Гочуа иеиԥш иҟаз агәымшәақәа ракәымзар! Аҩымҭа хзыркәшо ацәаҳәақәагьы убри ауп ишьақәзырҕәҕәо:

Ирҳәоит, иеиҭарҳәоит уи ихьӡ гәаԥхарала.
Дгәымшәан азыҳәан хьыӡ дуӡӡа ичаԥеит.
Зныктәи фырхаҵала уи иҵархарала
Дмыӡӡо наӡаӡа дбаҟа цкьан дынхеит.

Уи ус шакәугьы иахьагьы аԥсуа патриот (ҳаамҭаз амал иарцәыцәыз ракәым араҟа зыӡбахә сымоу) игәы ихьухьууа иҵалоит абри Аԥсны аҵеи гәымшәа Асовет Еидгыла Афырхаҵа ҳәа 1941 шықәсазы изхыртҵаз, аԥырҩы акапитан, Николаи Франц-иԥа Гастелло иҟаиҵаз ахаҵара ишьҭрақәлан аазырԥшыз Михаил Гочуа Асовет Еиҳабыра ишахәҭаз еиԥш иахьазгәарымҭаз, даҽеакала иуҳәозар, Асовет Еидгыла Афырхаҵа ҳәа ахьӡ ҳаракы дахьалрыхәдааз. Уи даԥсан иара. Абраҟа исҳәаз ахшыҩзцара ҳара иаабоит аҳәынҵқарратә премиа алауреат Гьаргь Дырмит-иԥа Гәлиа Михаил Гочуа изикыз аочерк аҧы «Литературная газета» адаҟьаҧы икьыԥхьыз. Уи Асовет Еидгыла Афырхаҵа ҳәа ахьӡ ҳаракы илахьынҵамхазаргьы апоет Платон Бебиа зынӡа ииашаны ишиҳәо еиԥш «дмыӡӡо наӡаӡа дбаҟа цкьан даанхеит» иихьчоз, ихы зқәиҵаз Ажәлари Аԥсадгьыли ыҟанаҵ.

Ԥасатәи аибашьра – 1941–45 шықәсқәа раантәи атема Платон Бебиа егьырҭ аԥсуа поетцәа, зегьы (иапсуаамгьы, уахь иналаҵаны) рыҟны еиԥш, ипоезиаҧы иаҳԥылоит, иуарла-шәарланы акәзаргьы, дазхьаԥшуеит, игәыгәтаижьуам ашықәсқәа акыр ықәҳа ишцахьоугьы, избан акәзар уи алитератураҧы бзанҵы хашҭшьа амам, жәышьа ақәым, еснагь ажәларқәа

рҭоурыхтә ԥсҭазаара, рҭоурыхтә гәалашәара иацны иҟазаауеит ахаҵа ахы унардыруа.

Аԥьынҵьтәылатә еибашьра дуӡӡа иазку Платон Бебиа иажәеинраалақәа хыԥхьаҳарала ирацәам, аха иимҩыз иухамышҭуа, уанаԥхьо уеилнаршаартә, узыԥхьаз ахҭыс иацы иҟалазшәа, мамзаргьы захаҵара ҳирбо – аибашьра иалахәыз ауаҩы уивагылазшәа дузааигәаны дҟанаҵоит. Ари иаанаго убри ауп, апоет дзыхцәажәо ахҭыс дшалахәымызгьы, ихы-иԥсы иалхны иаргьы уаргьы ишәазааигәаны иҟаиҵоит. Убас иҟоу ажәеинраалоуп «Аибашьҩы» апоет иҵәымҭахь даннеи (1983 ш.) иимҩыз. Аҟазацәа зегь реиԥш, уи ицәаҩоуп ажәеинраалаҷ ишьҭихуа атема иуаршәаны, изеиԥшроу ала асиужет аҟаҵара. Ҳәарас иаҵахузеи, ари аҩымҭаҷгьы аибашьра излаҵанакуа ала, ихьанҵоу, угәаҵаҷ инеиуа асиужет азиԥшааит, азихәыцит, аха ихытҳәааун ззумҳәаша, аԥсҭазаараҷы иҵабыргыцәкьаны иҟалоз акы акәны иудукылартә, иунырыртә еиԥш. Абар асиужетгьы: Аԥсадгьыл ахьчаҩы днеин ицеибашьуаз иҩызцәа рҳаҭгәын днахагылт илаҕрӡқәа изнымкыло, убасҟан «ахҭысқәа неишьҭало иааины, иацы ииаргеит иахьагьы. Нас имчгьы мырхакәа ииааины, дыргеит аибашьра агәахьы». Убри агәахьти аибашьра апоет иааирԥшуеит поезиатә хаҷсахьалеи уаҩытәыҩсатә психологиатә факторлеи алогика иаша ҵаҵгәыс иаманы. Автор ишиҳәо еиԥш, ифырхаҵа ҷыц деибашьуеит, даҽеакала иуҳәозар, аҕа ихымца иана҆акыз, бжьҩык иҩызцәа ивыршьааз игәалаиршәоит, агәрагара ицәуадаҩын, илакәын ихала-заҵәык иԥсы ахьҭахаз.

Ажәеинраала аҵыхәтәантәи аҩкуплетк рҷы иаабоит аԥхьаҩ дахьақәымгәыгуа аган ала ишыхиркәшо, аҩада иҳәоу зегьы еиҳагьы ишьақәзырҕәҕәо ахшыҩзцара. Бжьҩык аибашьцәа рҳаҭгәын иахагылаз рҩыза иԥсы еиқәхазаргьы, ивыршьааз рылымкаа адәы дыкәзаргьы, абар дзеиԥшроу, иҵагылазаашьоу.

Уажә уа рҳаҭгәын дахагылоуп,
Илабжышқәа ҭыҩры ицоит.
Деиқәпах дытҟәаны даанкылоуп,
Заҵааирагьы акы даӡоит.

– Иазхоуп, ҳцап! – иҳәеит уаҟа,
Имаҭа хәыҷгьы дизгәыкуа.
Дихан димгоз, аха иабаҟоу,
Иҷаҳамызт абду инапқәа.

Иԥсы нхеит ахьʒуп умҳәозар, иаабо трагедиоуп, амала зсахьа ҭыху аибашьҩы иҭагылазаашьа угәы абаауеит фырхаҵала иҭәу аҵакы ухаҷы иаанаугалак, Аиааира ду иадкыланы уаназхәыцлак. Еиҭасҳәоит, ажәеинраала зыргәгәо, аԥхьаҩ изааигәаз тәуа аҷыдарақәа ируакуп иахьхыҭҳәаам, аԥсҭазаара аҵабыргхаҭа иахьалху. Аибашьра иахылҵыз, иннажьыз урҭ рҩызцәа афактқәа ҳаԥсҭазаараҷы иҟан. Нас аԥсҭазаара аҵабырги асахьаркыратә ҵабырги рышьхәа зеивҵоугьы, зеиқәҷыртуагьы убри азами. Уи апоет иаҟара избарҭада?

Ажәеинраала «Аибашьҩы дхынҳәит» акәзаргьы, апоет даҳирбоит зыԥсадгьыл зыхьчаз асолдат ихаҷсахьа. Уи иқыҵахь дхынҳәит ихаҵа деибганы, аха иҩны, игәара иҵаацәа абаҟоу, аҕа инапы хәымга иқәнагахьеит. Ари ааха дӡʒан иара изын, иуҳәар ауазар, аибашьра аҵкыс изеицәахоит, ишьара дыкәнаҟьеит азнык азы, аха аибашьраҷ аиааира згаз ауаҩы агәырҩа хьанҵа иҷееимҵеит. Арҵқәа зегьы аҩымҵаҷы агәра угартә, иухамышҭыртә иаарԥшуп, насгьы сахьаҩыратәла еиҷартәны. Абар уи асахьа шҵихуа апоет:

Ицеит аʒын хьшәашәа мҩасны,
Иаман аҵаа, аҳәынҵәа.
Уа аԥсҭазара агәыргьара ацны,
Аапын ааит игәыргьаҵәа.

Гәкаҳарак аацәырҵзаргьы ирʒын,
Инапқәа аус ахь иццакит.
Абра аҷыҩҳәа аҵәҩан аирсын,
Ҷыц анхара ашьапы икит.

Ажәеинраалаҷ иаабоит аԥсҭазараҷ агәкамҳара заҟа амч амоу, ихадаратәқәоу ишреиуоу. Аибашьҩы хара дхәыцуеит. Анҭ идҷырбалоз ақәыԥшқәа аʒәы даамгакәа, ани ашәы зшәыз ԥҳәысс дигеит.

Абраҟагьы, ажәеинраала «Аибашьҩы» аҟны еиԥш, апоет иубоит, асиужет иамоу иашьаршәаланы, аԥхьаҩ дызлазымхәыцуа аган ала ахыркәшара, акәап аргылара. Ус аҟаҵара акы, имариам, ҩбагьы аҩымҵа аҵакы гәылнаршәоит, иарҕәгәоит, сахьаркыратә напҟазароуп.

Аԥхьаҩ ишубо еиԥш, хыхь ҳзыхцәажәаз ажәеинраалақәа ҩын асовет аамҵазы, асовет уаҩы иаҳатыр андуз, асовет идеологиа аҳра анауаз аамҵазы. Изхысҳәааууа, Платон Бебиа ифырхацәа милаҵла изусҵцәаз, изеиуаз ԥьаргьы рыʒбахә иҳәом, избанзар, уи Ҳаԥсадгьыл ду зыхьчоз асовет солдат иакәын, зегьы дырзеиԥшын, дыртәын. Уаҟа иаарԥшу, автор зсахьа ҭихуа даԥсуазаргь, даурысзаргьы, мамзаргьы даҷеа милаҵк дахаҵарнакызаргьы ауеит, избанзар апоет иаҳирбо аԥсҭазаара зегьы ирхҭынхьааз, ирхыргаз, уи аамҵазы излаҟаз акоуп. Убри азоуп милаҵк алкааны изаҳимырбаз. Сгәанала, автор ииашангьы иҟаиҵеит избанзар, еиҵасҳәоит, усҟан асовет уаҩы иԥсы ҭан, идоуҳа ыҟан амилаҵқәа зегьы дырхаҵарнакны.

Ираҷәоуп иҵегьы Платон Бебиа ипоезиаҷ ԥасатәи аибашьра атема ажәеинраалақәа, аха аҩада ҳзыхцәажәаз, иалаҳкааз азҳархап, избанзар, урҭгьы ирылшоит абраҟагьы Платон Бебиа ибаҩхатәра иаанарԥышуа аҷыдарақәа, ирылоу аоригиналра ҳарбара. Ҵабыргуп, урҭ зегьы ҳәаақәызҵоз асвоет поезиа иамаз ахырхарҵа хсаалара азнауан, рныррa аман, еиҳа ииашаны иуҳәозар, ирықәҷнаҵуан уаҟа асовет поезиа зегьы аҷы, ҷыдала аурыс поезиа анырра иамаз иаабоит асовет уаҩы ипатриотизм, аԥсҭазараҷы иԥылоз ауадаҩрақәа риааира шилшо, гәеиҵахара шимыхьыц, ишимыхьуа уҳәа убас иҵегьы. Араҟа конкретла зыʒбахә сымоу ԥасатәи аибашьра ду (1941–1945 ш.ш.) раан зыԥсадгьыл зхы ақәызҵаз, еиқәхаз, уи нахыстәи аԥсҭазаара аиҷкаара иашьҭаз – Платон Бебиа илирикатә фырхацәа реиԥш иҟаз – ирызку ажәеинраалақәа роуп. Егьирахь, ҳәарас иаҵахузеи милаҵрацәала еилаз асовет поезиа аҵкар рацәақәа аман, амҽхак ҭбаан. Уи аҷы иубоит ауаатәыҩса рыԥсҭазаара зегьы амхылдыз еиԥш изку абзиабара атема азышәаҳәара, афилософиатә, аграждантә лирика, аполитикатә, асоциалтә ԥсҭазаара зныԥшуа амцаԥшь згәылҟьо апублицистика.

Изхысҳәааууа, абарҭ азҵаарақәа рҷы Платон Бебиа иаамҵанытәу амилаҵ поетцәа зегьы рыҟны еиԥш, иубоит рҷиаратә активла дышрылахәу, иҵегьы уазааигәаны иуҳәозар, ипоезиатә рҷиамҵақәа рҷы ҟаимаҵла ишаныԥшуа. Аҩада акырынтә иаҵшьны ишазгәасҵахьоу еиԥш уи ирҷиамҵақәа, нацәақәкыла иуҳәозар, иажәеинраалақәеи ипоемақәеи рҷы иубоит илаԥшҳәаа – поетк иаҳасабала – кырʒа ишыҵбаау, инаԥш-ааԥш шыҟоу. Ус шакәу рҳәоит амилаҵ поетцәеи, аҵарауааи, аҟазара аусзуҩцәеи ирыхьʒниҩылаз ажәеинраалақәа рымацара ҷырԥштәыс иааугозаргьы.

Уажәы досу конкретла реилыргара, рыхцәажәара ҳаламгакәа, зеиԥшлашәа иҟаҳҵап хшыҩзцарақәак.

Платон Бебиа иара иаԥхьа алитератураҷы ицәырҵыз, иахьа зыԥсы ҭоугьы, иҭамгьы, аха зҩымҵақәа еснагь иҳацу аԥсуа поетцәа дрызгәдууеит, уимоу, арҷиаратә гәахәара ирҵоит, урҭ ртрадиция – зегьыҵәкьа ҩышьа формала еиԥшымзаргьы, рстиль, рцәаҩа хаз-хазызаргьы ҳаҵыр изақәуп, ихатә рҷиаратә цәаҩа иахьынʒашьашәалоу ала еихеиҳауеит, ԥхьаҟа игоит. Ари иаанаго Платон Бебиа ҟаимаҵла идыруеит имилаҵ поезиа аҩнуҵҟа иамоу алшарақәеи ахырхарҵақәеи. Абраҟа, жәаҳәарада, иара ирҷиаратә цәаҩала,

ҟазшьала изааигәо апоетцәагьы ирыҵаркуа ароль маҷзам, иҵанаҳәо рацәоуп. Ус шакәу арҵабыргуеит апоет гәлымҵәах Алықьса Лашәриа иҽырԥшны 1959 шықәсазы иицыз ажәеинраала хьыршәыгә «Аҟәԥара». Ари аҿымҭа, акы, иаҳнарбоит, Алықьса Лашәриа аԥхьаҿ дшигәаланаршәо, ҿбагьы, уи ишҟа апоет имоу абзиабара, гәадурас дшишьо, ихԥахаз, Алықьса Лашәриа ифилософиатә идеиа – аԥсҭазаара шзымыҭәҳәахо қәԥарада Платон Бебиа иааирԥшуеит ихатә поезиатә дунеихәаԥшрала. Уи ауп иаҳнарбо аҵыхәтәантәи акуплетгьы.

Схьатиуа, спатиуа
Сшыҟамло дыр.
Аҵыхәтәан сгәаҭи уа,
Сеиԥшхоит аҧыр!

Шалуа Ҭәыцьба, Алықьса Џьонуа, Кьыршьал Чачхалиа, Рушьни Џьопуа, Анатоли Аҧьынҧьал ирзикыз ажәеинраалақәа рыҟны Платон Бебиа цәанырра ҭаула иҵихуеит ҳмилаҭ литератураҿ ихьӡырҳәаганы иалагылоу апоетцәа ҷыдала рырҿиамҭақәа дшырзыҟоу аныԥшыртә еиԥш.

Ахьӡынҿыларақәа ртәы анаҳҳәах, иаҳгәалаҳаршәарц ахәҭоуп Платон Бебиа ипоезиатә рҿиамҭақәа рҿы ишаабо апоетцәа рыдагь егьырҭ аҟазара ахкҟәеи аҳәынҭқарратә уаажәларратә усзуҿцәеи ирзикыз апублицистикатә цәаҿа зхубаауа, аграждантә жәеинраала шьахәқәа. Убарҭ иреиуоуп аԥсуа, театртә сцена аҳкәажә Минадора Зыхәба, еицырдыруа аԥхьарцарҳәаҿы Жана Ачба, Аԥсны аҵеи ду, раԥхьатәи Ахада Нестор Лакоба. Апоет аханатә ишицәаҿо еиԥш, ажәеинраалақәа ззикуа Аԥсны азы ихьӡырҳәагаз, инагаз ауаа роуп. Убри аҟнытә уи мыцхәы дацклаԥшуан иажәа сахьарк артәашьа, аиҿкаашьа, абжьы гашьа. Ари еиликаап, аха араҟа апоет хшыҿзышьтра ззиуа ажәа иԥшӡаны ахырҷара мацара акәым, уи иаҵеиҵаз аидеиа анаҿсангьы, дашьҭазааҿын дара ирзикыз аҿымҭақәа рҿы рхаҭашьаратә ҟазшьақәеи рзанаатәи ирыҵаркуа штрихқәак, детальқәак раарԥшра, рбиография иадаҟьақәаны рыҟаҵара. Уи ауп автор изы ихадараз, аҿымҭагьы аҿаӡара ҟазҵоз, ахаҭабзиара ҳаразкуаз. Иаагап ҳаламлацәакәа ҿырԥштәқәак:

Минадора Зыхә-ԥҳа илыхьӡынҿылоу ажәеинраала «Ан» аҟны апоет иҿуеит уи Аԥсынтәыла азы дышхьӡырҳәагоу, аԥсуа сценаз дышшоу, ан лгәырҿа, лгәыргьа лара лаҟара даҽаӡәы ишизымдыруа, уҳәа убас иҵегьы. Аха апоет иаликаауеит иара еиҳа дызлаизааигәо ҷыдарак, ажәеинраалаҿ арахәыц ҟаԥшь еиԥш иалсны ицо.

Агәыргьара ду сцәа-сжьы иалсны,
Самҽеханакуеит, сгәаҵа ҭәуп.

Сара сқыҵа Кәтол хәыҷ балҵны,
Иахьа Аԥсны зегь батәуп!

Аԥсуаа жәытә-натә аахыс ирыман рыԥсҭазаара аазырԥшуаз ашәақәа аԥызҵоз, аԥхьарца азырҳәоз, ажәа сахьарк иатәышьҭраз аҳәамҭақәа зырҿиоз ауаа-ҟазацәа. Аха рыцҳарас иҟалаз, урҭ дара рхаҭақәа зусҵцәаз, рыхьӡ, рыжәла ҳара ҳҿынӡа даҽеакала иуҳәозар, ааскьатәи абиԥарақәа (ашәышықәсақәа) рҟынӡа изымааӡеит, иаҳдырыртә еиԥш изнымхеит. Ҳәарада, ас еиԥш иахьыҟоу аԥсуаа рҿы мацара ауакәху, егьырҭ ажәларқәа рыҿгьы иуԥылоит, зеиԥш тенденциоуп уҳәартә еиԥш. Уи зыхҟьо аҵоурыхтә мзызқәа акым, иҿбам, аха иалаҳкаап акызаҵәык – ашәҟәыҿра ахьҳамамыз ауп ҳәа азуҳәар алшоит. Аха, иҟоуп ажәлар рзы ихадароу, зегьы ирыцку акы – уи урҭ иаԥырҵаз, идырҿиаз аҭынха ҳмилаҭ адоуҳатә культура иамазараны, иатәышьҭраны иахьыҟалаз ауп. Жана Ачба Чаҵә Чагә, Гаргь Гобечиа, Қапба Тачиа ртәы ххәозар, урҭ адунеи иананыз, рыԥсы ҭаны иаықәыз ауп рырҿиамҭақәа ианрысакьаҳәымҭаз, насгьы аԥсҭазаараҿы иҟаз, хаҭарақәан, иаадыруеит рҳәамҭақәа, рашәақәа алитературатә ԥсҭазаара роуит. Ус шакәу дырҵабыргуеит абарҭ ашәҟәқәагьы: Жана Ачба – «Зхылпа зқьашаноу», Аҟәа – 200 шықәса рзы иҵыҵит». Уи ашәҟәы еиқәиршәеит, аԥхьажәагьы иҿит апоет, аҵарауаҿ Гьаргь Гәыблиа. Чаҵә Чагә иажәабжьқәа еидызкыло ашәҟәы еиқәиршәеит, аԥхьажәагьы иҿит ашәҟәыҿыҿы Заур Быҵәба. Уи Аҟәа аԥсышәалагьы урысшәалагьы иҵыҵит Аҟәа – 2009 (урысшәала), «Гьаргь Габечиа иажәабжьқәа». Ашәҟәы еиқәиршәеит, аԥхьажәа ацицеит аҵарауаҿ, афилологиатә ҭцаарадыррақәа рдоктор Леонид Саманба, иҵыҵит Аҟәа 2002 шықәсазы.

Сыззааиуа, арҭ хыхь зыӡбахә сҳәаз ашәаԥҵаҿцәа, ажәабжьҳәаҿцәа рҿаԥыцтә ԥҵамҭақәа реиԥш рхаҭақәагьы ҳажәлар рҿы иаанхеит.

Убарҭ руаӡәк изкуп Платон Бебиа иажәеинраала «Жана Ачба». Уи зегьраԥхаӡа акьыԥхь аҿы даҳзырдырыз, ихьӡ цәырызгаз, ихцәажәаз ҳашәҟәыҿыҿы ду Миха Лакрба иоуп. Апоет ииашаны, аԥсҭазаара иаҵабыргхаҭаны ашәаҳәаҿ исахьа ҭихуеит. Уи дшылашәызгьы, зыблақәа еибгаз реиҳа дызхааныз аԥсҭазаара уадаҿ дагәылаԥшны ибон, иныруан.

Иашәақәа аамҭа аӡеибафара иазмырӡӡеит,
Ԥхьа инеиуан ишнеиц аки рганы.
Ианаҭахха ақәпарахь ажәларгьы ирыццеит,
Уахьынтә ихынҳәит урҭ аиааира ганы.

Платон Бебиа аҿымҭа хиркәшоит (ацәаҳәақәа метафорак иаҿызоу) узлақәымгәыҕуа аган ала. Уи, ҳәарада, ганкахьала, ажәеинраала ахшыҿ-

зцара арҕәҕәоит, уимоу, иагьарлахҿыхуеит, избанзар, иатәышьҭроу акоуп, зны ҳаԥхьап иара анҵәамҭа:

Ишаԥыз еиԥш, даныԥсы зыбла иамбоз лашара,
Иԥхьарца игәы инақәҵа дрымжыр рымуит.
Ус ҟарымҵазҭгьы, аԥша ишарҵәуоз мацара,
Ашәаҳәаɯ дыгәхьааган иагьыԥсыҵәҟьон уи.

Ари ҵабыргуп, ихааныз ирҳәон Жана Ачба даныԥсы иԥхьарца ицыржит ҳәа. Ари кырҙа зхыҵуа, кәрыжәаа ирыԥәлоу ҵасуп, қьабзуп, ауаатәыɯса рҭоурых иадыруеит ауаɯы даныԥслак изааигәо амаҭәар ицыржуеит, инарцә мɯа ицқәырҵоит. Уимоу, ар рпызацәа аибашьраҿ ианҭахалак рҿы ҭоуҕанқәа шьны ирыцыржуан. Ари аҵас, ақьабз аԥсуаа рыҿгьы аҭыԥ аман. Уи ауп Жана ачба иԥхьарцагьы изицыржыз. Апоет иаликааит даҽа детальк, сгәанала, уи ауп ажәеинраала асахьаркыра аганахьала изырҕәҕәаз, игәылзыршәаз. Абар иаргьы: «Ус ҟарымҵазҭгьы, аԥша ишарҵәуоз мацара, ашәаҳәаɯ дыгәхьааганы иагьыԥсыҵәҟьон уи».

Ари еилкааup, апоет гәыбҕан узиҭом, иҟаз шыҟаз иҳәеит исахьаркны. Аха сара сахьахәаԥшуа ала, еиҳа еиҕьзар ҟаларын ашәаҳәаɯ иԥхьарца ахьицыржыз хьааугартә, мамзаргьы дызлақәшаҳаҭым ала акы аныԥшуа иаҳирбар. Уи еиҳа ииашаз акы акәын. Иҵабыргуп, автор аԥхьарцагьы ашәаҳәаɯ ида ишхәарҭам иҳәарц, иааирԥшырц иҭахуп, аха рацәак хаҳара алам, избан акәзар, ашәаҳәаɯ Жана Ачба иашәақәа реиԥш иԥхьарцагьы нхар акәын експонатк аҳасабала. Уи усҟан аҭыԥ амазаарын ҲҲәынҭқарратә музеиаҿ.

Платон Бебиа иɯызцәа зырҿиамҭақәа бзиа ибо, зыԥсҭазаара иалҵхьоу аԥсуа поетцәа ирыхъҙынɯылоу ажәеинраалақәа рҿы рсахьа ҭихуеит, ҳмилатлитература иахьаԥхаз ахьхьааиго, анаɯсангьы, досу дара рɯымҭақәа цәаɯас ирымоу алкааны аарԥшра детальқәак рыла ҳарбара, ҳалаԥшҳәааҿ аагара. Абраҟа исҳәаз ахшыɯзцара арҵабыргуеит ажәеинраала «Кьыршьал Чачхалиа». Апоет игәы иалоуп асатирик ҷьбара иажәа цаҳәцаҳә иахьатәи амбакәараа ирыгханы иахьыҟоу. Уи дараҙа ҳаԥсҭазаара ишаныԥшыз атәоуп аɯымҭа иаҳәо. Автор иажәеинраала аԥҵан 1974 шықәсазы. Усҟан Асовет Еидгыла иасакьаҳәымҭаны иҟан. Аха ԥсҭазаара аҙыхь зырхәашьуаз амҿеирақәеи уи ныҟәызгоз ауаа ԥаршеиқәеи усгьы рыԥсы ҭан.

Иахьа ахақәиҵра ҳамоуп, ҳақәызхуаз ақырҵуа мпыҵахалаɯцәа ықәаҳцеит, инхазаргьы, ԥасеиԥш рыҿҭҳәаны акәымкәа, ҟыт рыхәламшәо, (рыɯнуҵҟа иҵажьу ҳгәаҕ аарла ирҵәахуазаргь) иҟоуп, иҳаргылоит идемократиатәу аҳәынҭқарра. Аха, изааҙарызеи, иахьагьы иҟоуп ҳмилатеиуоу, зыԥсы мҵәуа, акы ззымхауа, аҳәынҭқарра аџьыба знапы ҭызшьуа амбакәараа. Абри аганахьала уахәаԥшуазаргь, Платон Бебиа иажәеинраала

иахьа еиҳагьы иактуалтәуп, ҳаамҭа уадаɯ иаҵаху акоуп. Аɯымҭа аформа аганахьала уахәаԥшуазаргьы иамоу иоригиналтәу ҷыдарак. Уи ɯуп метафорак еиԥш иҟоу ɯажәак: Кьыршьал-Тҟәарчал. Уи куплетцыԥхьаҙа аɯбатәи аԥшьбатәи ацәаҳәақәа еиқәҿыртуеит, иазааигәаны ихысуеит Тҟәарчал, Кьыршьал, ма уи иацзырҕызуа ажәақәа: «Амырҕьаԥал» (дараҙа иманшәалоу ажәоуп, изызку рзын), «Анрыбжьал», «Имал», даҕрал уҳәа иреиԥшны.

Акы, арҭ ажәақәа аɯымҭаҿ аритм шьақәдыргәҕәоит «аҳәаа» ихрыжьуам, «аҕәра» рҿанакуеит. Ɯбагьы, арифм арлахҿыхуеит, икаɯуеит поезиатә бжьыла.

Ажәеинраала «Адауы ичархь» акәзар, уи ихьҙынɯылоуп иқәрахьымҙахаз апоет гәлымҵәах Анатоли Аџьыԥьал. Уаҟа иаабоит урҭ Москва сасцәаны рыҟазаара аантәи хҭыск. Адауы ичархь еиԥшитәыз акарусель ссируп Платон Бебиа ақәтәара игәаԥхеит, (ажәеинраала асиужет злаҟоу ала) Анатоли Аџьыԥьал, иҵахымхеит иɯыза иссируп ҳәа дыҙҿыз ақәтәара, аха ианимуҙах, диқәшаҳаҵхеит, амала икаууа ажәɯан ианалала, ууанҙа агәаҳәара змаз иɯыза ауаа аҵанқәа реиԥш ибо даналага: «Аа, иаанышәкыл!» – ҳәа дыҳәҳәеит, дшәеит дашьцыламызт, дақәымтәацызт «аԥрышьа» игәы ҭнаҟьеит.

Ҳәарас иаҵахузеи, ажәеинраала аиумор аҵаҵаны ирхәмаршәа иҟаҵоуп, аха иҟалаз ахҭыс иаша иахҳәааup. Абраҟагьы иубоит Платон Бебиа иɯыза Анатоли Аџьыԥьал иҟазшьа ҷыдак – еснагь амыццакра, агәҽанызаара, еихиго ашьаҿақәа аԥсҭазаара ишақәшәо, илоу аҟәыҕара.

Абарҭқәа зегьы автор иɯымҭаҿы иааирԥшуеит агәыбылра ду рыҵаны, изыхьҙныɯлаз апоет ишҟа имаз агәыбылра аԥсы шҭоу, ишҿымцәац, ацәашьы еиԥш ишаку.

Платон Бебиа играждантә лирикаҿы, аɯада ишазгәасҭахьоу еиԥш, аԥсуаа рыдагьы имаҷымкәа иаҳԥылоит адунеи иадыруа апоетцәа, ашәҟәыɯɯцәа, аҵарауаа, уимоу, аҭоурыхтә хҭысқәа, аҭыԥхьҙқәа, аҳәынҭқарратә уаажәларратә усузуɯцәа ирызку акы, ҟазарыла иапҵоу, ɯбагьы, апоет интеллект дунеихәаԥшра зныԥшуа аɯымҭақәа. Абраҟагьы, акы, автор ихаиршҭуам иажәеинраалақәа ззикыз ауаа рхаҭашьатә ҟазшьақәа аазырԥшуа рбиографиа аҟнытә иԥсҭазааратәу афактқәа, ахҭысқәа. Ɯбагьы, аԥсуа поет ихаҵа досу рырҿиамҭақәа дшырзыҟоу, ишиныруа убоит. Ихԥахаз, дара убарҭ рахьтә иҟоуп ҷыдала аԥсуа жәлар ржәытә, рҿатә здыруа, рҵоурых ҳаҭыр ақәыҙҵоз. Аԥсуа поет урҭ ирызкуа иажәа сахьарк даҽа гәыбылрак аҵаны иҟаиҵоит, имилат адоуҳатә қәыԥсычҳара иазааигәаитәуеит. Убарҭ ажәеинраалақәа иреиуоуп: «Константин Симонов». Уи апоет ишиҳәо еиԥш, Ерцахә хҭырԥаш аҕьазгьазреи

Амшын Еиқәа агәы казказреи, аԥсуа мҙырха аԥшәыматцас ихы ԥхьаҙо иҭалоз, ҳаҭаҳмадцәа дырзыҙырѡуа ирыдтәалоз, ари аԥсуа дгьылаҷ аѡымҭа ссирқәа аԥызцоз урыс шәҟәыѡѡы дуп. Уи:

Ари адгьыл иԥсы ахҭнитцон,
Ара игәалаҟан мыцхәы.
Ара аѡымҭа ссирқәа аԥитцон,
Аҷыц ахь ихон игәы.

Ажәеинраала «Сергеи Есенин» аҟны иаабоит аԥсуа поет уи дшизыҟоу.

Ашьха-ҙыхь уашәақәа аѡызоуп, Сшыцәоу сырҷыхан сыргоит». Мамзаргьы «Са схәыцрагь уалоуп ушалац, уашәа-хаа, уажәа-ԥхазы. Аҳауа цқьа шалоугьы аԥшалас уалыхәхәа уалоуп сыԥсы».

«Пушкин» ахьҙуп Платон Бебиа 1970 шықәсазы иисѡыз ажәеинраала ҟаимаҭ. Уи анцәамҭаҷы ҳаԥхьоит:

…Ицоит ашықәсқәа рымѡа шьҭыхны,
Ашьха рѡаш еиԥш иццакуа.
Кавказ иахьагь уи дышьҭыхны
Дшакыц дакуп дҳаракуа.

Арҭ ажәақәа шаҳаҭра руеит аурыс поет дуҙҙа А.С. Пушкин иѡымҭақәа Кавказтәи ажәларқәа рбызшәақәа рыла ишцәажәо ҳхаҷы иаагар. Аԥсуа литература атәы ҳҳәозар, уи иреиҕьу ипоезиатә, ипрозатә ѡымҭақәа аԥсуаа рхатәы бызшәала ирыԥхьоит. Иаагап ҷырԥштәы заҵәык. А.С. Пушкин иажәеинраалоу ироман «Евгени Онегин» ѡ-еиҭагак ҳамоуп, акы, апоет, аҵарауаѡ М.Т. Лашәриа иеиҭеигаз. Егьи, Платон Бебиа иеиҭагамҭаны, амала макьана акьыԥхь амбац, цыпҵәахақәак ракәымзар. Ахԥатәи ыҟан, ҳара ххҟынҙа имааҙеит. Уи еиҭазгаз апоет Леуарса Кәыҵниа иеиԥш ԥасатәи Аџьынџьтәылатә еибашьра ду иалаҙит[1].

Адунеи иадыруа апоетцәа Расул Гамзатов, Кәасҵа Хетагуров, Гарсиа Лорка, Ҟаисын Кулиев ирзикуа ажәеинраалақәа ракәзаргьы, иԥхаҙа, насгьы анапҟазара рыгымкәа рхаҷсахьақәа аарԥшуп адунеитә поезиазгьы ихьҙырҳәагоу ракәны.

Иаҳхысыз ХХ-тәи ашәышықәсазы адунеи зегь зыршанхаз, раԥхьаҙатәи акосмонавт Иури Гагарин, адунеиаҷ еицырдыруа ампыл анцәахәы Пеле, аҭоурых ҭыԥ Бородино Платон Бебиа ирхиҳәааз ажәеинраалақәагь апоезиатә шьаԥха рылоуп, изызку ауааи аҭыԥи заманала ирықәшәауа аԥхьаѡгьы агәахәара инаҭауа.

Ас еиԥш еиуеиԥшым ауааи аҭыԥқәеи, насгьы адунеи аҟны ирдыруа ирызкны аоригиналра злоу ажәеинраалақәа раԥҵара, ҳәарас иаҭахузеи, имариам, аҟазара зҭаху акоуп. Ус шакәу зырҵабыргуа ахшыѡҵак хыхь зыҙбахә сҳәаз ажәеинраалақәа рыҟнытә иаагап ҷырԥштәқәас акык-ѡбак. Ампыл аспорт хкы аҷы адунеи зыршанхоз, нцәахәык еиԥш ирыԥхьаҙоз Пеле ашьапылампыл ааныжьны данцоз атәы аѡымҭа аҵыхәтәантәи акуплет аҷы абар ишааирԥшуа:

Иҕьаҵәы-ҕьаҵәуа игозеи абжьыхәа:
– Уара ампыл уаԥырҵны – мап!
Пеле ираҳеикуеит ашьшьыхәа:
Ианаамҭоу иргылатәуп акәап!..

Аурыс жәлар рыԥсадгьыл азы рыхьҙ-рыԥша иашьаноу, рфырхаҵаратә қәпара иасимволны иҟалаз Бородино иазикыз ажәеинраалаҷ иҳәо абарҵ ацәаҳәақәагьы ҭоурыхтәла аԥхьаѡ заҟа ддырхәыцуазеи, заҟа иарҳәоузеи:

Уара аиааира ду уадырган,
Ухьҙ-ԥша ркуп иҳаракны.
Ддәықәлар Наполеонк иҷеҙырган,
Кутузов дгылоит дыхианы.

Ааи, диашоуп апоет. Урыстәыла ду иаман, иамоуп иара зыхьчоз, иаҭаххар иахьагьы, уаҵәгьы, есымшагьы изыхьчо Кутузовраа иреиԥшу аҵеицәа гәымшәақәа!

Адинхаҵарақәа ирҷагыланы иқәпоз италиатәи афилософ, аматериалист Џьордано Бруно (1600 шықәсазы аинквизиторцәа ирблыз) изку ажәеинраалаҷ апоет иаҳирбоит афилософ данырбылуазтәи асахьа хлымҙаахқәа («Аџь-мҷқәа аҟәҟәаҳәа еиҷахысуеит», «Амцабз лакьҭоит иҵакархан»), аха иара иихәац аҟны дгылоуп: «Ҳаҵаҟа адгьыл ду гьежьуеит!». Аа аѡымҭа еиқәызҳәало ацәаҳәақәа:

Уи дбылуеит – амца дагәылоуп,
Џьоук ҧышәыррчо ргәы ршьышьуеит.
Ируа иақәшәом – ауаа гылоуп,
Рыҵаҟа адгьыл ду гьежьуеит.

[1]Уахәаԥш: Руслан Қапба. Леуарса Кәыҵниа, Аҟәа 2008 ад. 327-328.

Ажәеинраала «Муса Џьалиль» аҟны ататар поет фырхаҵала иҭәу ихаҷсахьа (ашәҟәы «Моабиттәи атетрад» иагәылоу аҩымҭақәа ирҭаз рыла) ҭыхуп аԥхьаҩ игәаҷы инеиртә еиԥш ацәанырра ԥха рыҵаҵаны:

Уҭадырхеит, ақәпаҩ имцабзыз,
Ақәылацәа рҵыхәтәаҷ ианнеи.
Мап, унхеит уара ушеиҷамсыз,
Уашәақәа ахыҩуеит ҳдунеи.

Ирхыҩуеит, атәылақәа еимырдоит.
Ирҳәоитоуп руал-ԥшьа ахада.
Урҭ зегьы ахаҵара уаҩы ирҭоит,
Уфырхаҵан изҩыз ухаҭа!

Апоет, академик Мушьни Лашәриа «Аԥсуа поезиа Абаҭаа» ҳәа ззиҳәаз Иуа Коҭониа изикыз ажәеинраала «Аҿыхәа» идеиатә ҵакылагьы, сахьаркыралагьы, сиужетла аиҷартәышьагьы, абаллада-цәа иаҟәнышьшьуғьы зегьы рыла Платон Бебиа илирика аҟны мацара акәымкәа аԥсуа поезиаҷы иреиҒьу ажәеинраалақәа ируакуп ҳҳәар агха ҳахьуам ҳәа сгәы иаанагоит. Избанзар, автор ҳпоет гәлымҵәах ихаҷсахьа ҭихит иԥсымҭазтәи даҟьак бзиа иибоз аҷы обиектс иҟаҵаны, аԥсреи абзареи анеиқәпоз аамҭазы. Иҟалап ари аԥсҭазааратҷ иҟалаз фактзар, автор иаҳазар апоет изааигәаз ауаа рыҡнытә, иҟалап ирҷиаратә фантазиа иахылҵзар. Аха урҭ афактқәа ракәым араҟа аус злоу, ихадароу Платон Бебиа аҩымҭа ахаҭа сахьаркыратәла ишеиҷаиртәыз, иширцәажәаз, агәлымҵәах ацәарҵа илоуи нахьхьи амҳырхаҷы икьыркьыруа аҿыхәеи, игәжәажәо игәаҭеиуа иаҳәшьцәеи, аԥсра хьшәашәа абарҵаҷ иааизи, урҭ зегьы згәылбаауа аҵх лашьца поезиатә хаҷсахьаны, лоунытә иуныруа иҟаҵоуп метафорала («аҳаԥшьацәа ацәа риааины, ихырсысуеит, аҵых ҧеуп», «аԥсра хьшәашәа абарҵаҷ иааины, аблақәа ҭархәалан иԥшуп»...).

Ари ажәеинраала авторгьы, аԥхьаҩ иеиԥш, лымкаала бзиа ибоит, избан акәзар, акы, ҳпоет гәлымҵәах изкуп, ихаҷсахьа лаша ҳҷаԥхьа ҩаԥхьа илаша-лашо ицәырҵуеит иҩымҭа хьыршәыгәқәа ҳаргәыларԥшуа, ҩбагьы, поезиатә рҷиамҭак аҳасабала иахьгәылыршәоуи ҩнуҵҟала иуныруа мелодиа-хаак, алахьеиқәра аныԥшуа, аха агәкаҳара аҵамкәа, иахьыҡаҵоуи рзын, насгьы Иуа Коҭониа иеиԥш иҟоу апоетцәа ԥсра шрықәым атәгьы хшыҩзцараны ишагәылсуагьы имҩашьо иубоит. Машәыршақә акәзам, Платон Бебиа ҳзыхцәажәо ажәеинраала «аҿыхәа» иазкны изиҩыз астатиа инеиҵых. Уаҟа иаабоит автор заҟа аԥьабаа адибалаз, даҿакала иуҳәозар,

уи ирҷиаратә лабораториа идәылҵаанҳа заҟантә ирҿеиз, иршшаз, ишырҳәо еиԥш абырҵкал икылихыз, нас ауп ажәеинраала иара ишиҵахыз иангәылшәа.

Абраҟа автортә хьаҵрак аҳасабала, мачқк идуцәазаргьы, исҵахуп иаазгарц ажәеинраала «Аҿыхәа» иҵегьы иааигәаны еилаҳкаарц, иаҳнырырц азын уи автор ажурнал «Алашара» №1, 1975 шыкәсазы иҭыҵыз иаиҵаз аинтерес зҵо астатиа «Ажәеинраалак» захьҳу.

Абар ахаҵагьы:

«Ауаатәыҩса реиԥш ауп ишыҡоу аҩымҭақәагьы. Урҭ еиԥшҳам ҵакылеи формалеи ишеиԥшым еиԥш, ҭоурыхлагьы еиԥшҳам. Сара исҵахуп убас еиԥш иҟоу ажәеинраалак абраҟа сахцәажәарц.

Иуа Коҭониа. Сара мыцхәы бзиа дызбоит збаҩхатәра ссирҳаз ари апоет қәрахьымҳа. Уи инышәынҭра санавсуа сшаатыгло еиԥш, иҟыбаҩ аҷаԥхьагьы схырхәоит. Шәагаала идуцәам иҩымҭақәа реизгагьы сыстол ишықәу иқәҳоуп, сахьцалакгьы исыцуп. Шаҟантәгьы иақәскхьааз сара уи иҩымҭақәа реиԥш, ахьхьаҳәа ԥсышәа цқьала ицәажәо, ажәеинраалак иара ихаҭа ихьҳнызҩыларц. Иашоуп, Иуа Коҭониа диижьҭеи ҩынҩажәижәаба шықәса аҵра Аԥсны жәлар ианазгәарҭоз, саргьы ажәеинраалак изыскит. Аиубилеитә хәылпазы аан кәтолаагьы ицәгьамкәан ирыдыркылеит. Аха зегь акоуп, сара рацәак сгәы наҳомызт...

Ҽнак, апоет иаҳәшьа Магәа Коҭониа-ԥха лажәа иалаҵаны илҳәо саҳаит сара сзын иҷыцҳаз, сгәаҵаҷгьы зҭып зҳаз ҩ-хҵыск рыҳбахә.

Актәи. Иуа Коҭониа дычмазаҩны, амашьына изычҳауам ҳәа, ҕбала дрыманы иаауан. Аҟәа асқьала иаадгыланы дышҭыргоз ихьтәы саат лаимҕшәан, амшын иналашәеит. Иуа уи даараҳа ихьааигеит. Иблақәа ҭаа, дызхәаԥшуаз инасып лаимҟәыҵшәаны амшын илахәлабгаз аҟара игәы наҳеит. Аха амцабз иаҩызаз иҩыза еиҷамс Џьота Аҳәба иҿааилырҵәарааны, али-ԥси рыбжьара, амшын длалапҟеит. Иуа ихы-иҷы ааихалашеит рҳәеит, иҩыза асаат аҵға цырцыруа инацәкьарақәа ирыбжьакны аҳы данаатыҵ.

Аҩбатәи. Уажәы Аԥсны аиҳабыра Рыҩны аҷаԥхьа иҟоу ашҭа, усҟан баша дәны ишьҭан. Иуа Коҭониа, асаркьа данҭарҵа ашьҭахь, рнапы данҵаны иҩызцәеи иҵахцәеи дрыман ишааиуаз, абри адәаҷы икәадырны иааиԥыргалеит иԥсы зыҷҳәараз иҿы. Аха уи иақәтәоз дабаҟахыз. Нас дҩеихан, инапы наргҳаны изхара изымбацыз иҿы ахы ааишьышьын, иблақәа ҭаа иҩыза днеиҷаԥшит. Уи, ашәҟәы абгьыц ианихуазшәа, иаразнак идырит ачымазаҩ иблақәа ирҳәаз.

Џьота Аҳәба ахьышәҵҳәа дынҿыжәлан, аҿы ирхәмарит.

Абарҭ ахҭысқәа аҩба сгәы иҭахәхәа иҭан. Уаха сыцәан сааԥшыргьы дара ракәын сзызхәыцуаз. Иара ууанӡагьы лирикатә поема хәыҷык сгәы иҭаскхьан, абри ашәагала изҩыр сҭахны:

Абар, Иуа, шәизыԥшы,
Иуа — сқыҭа амҩа.
Иуа — сқыҭа ахы-аҷы,
Иуа — сқыҭа амра.

Аха, уажәы иҵатҵәыдаз уи слирикатә поема хәыҷы наԥхьацаны, сгәаҷы зҭыԥ аанызкылаз абарҭ ахҭысқәа ракәын. Дара урҭ рахьтәгьы исыздыруамызт рыуа нап зсыркрыз. Иргәаҭеиуа, иршаҟьо ишсымаз акы иазкылызгеит аҩбагьы: ахьтәы сааҵгьы аҷегьы хымԥада апоезиа иадҳәалатәуп. Ус анакәха, асаат аасҵа апоезиа ианаалоны иҟоу, ҳәарас иаҭахузеи, аҷеы ауп. Иаасгәалашәеит уи ашьақәрҵәгәаразы иара Пегас ахаҭагьы. Ааи, аҷеы иадкылатәуп, аха ишԥа? Ахаан ҭабара зыкәӡам Бзана ахыкәан Иуа қәыԥши аҷҵыс хәыҷи еицрызҳауа, ахынҵа-ҩынҵарақәа ирыкәшәо, иара аҵарахьы данцо уи агәашә иахыԥаны иҩны ишьҭало, ианааныркылалакгьы икьыркьыруа, ашьапы адгьыл аҩуа… — ахәыцрақәа срыманы ицон. — Мшәан, аҷеы ауаҩы ишьа алами! Насгьы иара Коҏониа Абас ихаҭагьы зыхьӡи зыжәлеи еидкыланы ирҳәоз ҷыбҏаҟазамзи!..

Акырԥьара исырхәмарырц ахҭыс ҷыцқәа сызцәырҵуан. Иахьа ак саҳауан, уаҵә — даҷеакы. Еихасҳауан. Аха зегь акоуп сшәаны сзалагомызт, избанзар ашьха ашьапаҷы угылар ақәцә шубо еиԥш, сзызхәыцуаз аҩымҵа ахы аҷынтәи санԥшлак, алгарҵа ҳәа еилганы акгьы збарҵамызт. Ак сыгын, саргәаҭеиуан, саршаҟьон, сгьежьуа сагьашьҭан, иара ахаҭа закәыз шысзымдыруазгьы.

Иҵит шықәсык инеиҳаны, аха сгәаҷы ихьшәашәаны хәа изыҟамлеит ари атема. Иаҳа-иаҳа сгәаҵа ипланы иҭалон. Издыруада иара сшаргәаҭеиуаз, сгәы иҭаӡамыз шаҟа жәеинраала зҩызгьы?!

Иааигәахо иалагеит Иуа Коҏониа диижьҭеи хынҩажәа шықәса аҵра амшгьы. Ҳашәҟәыҩцәа рҵаацәараҷы, уахьнеилак зегьыԥьара Иуа, Иуа рымшын, иҙбахә акәын ирымаӡазгьы. Аҙәы ҷыц иибаз уи ипатреҵк цәыригаларын, даҷеаӡәы уи иажәеинраала ачамгәыр ианҵаны раԥхьа абыргцәа ирҳәоны ишиаҳаз атәы иҳәаларын. Ашәҟәыҩцы Мушьни Аҳашба Москва аҵара шеицырҵоз ахҭысқәа лассы-лассы игәалаиршәон.

Сара сгәаҵаҷы зшьапы зҳаз атемагьы, ууанӡа еиԥш акәымкәа, уахынла самырцәо, ҷынлагьы самыртәо иалагеит.

«Иуа Коҏониа иԥсы зыҷҳәараз, дкәалкәало дзышьтаз ипоезиа изхара абаха имаӡеит, иҷеы абаха шимаӡаз еиԥш, — схәыцуан сара, — ипоезиа ааныжьны дцеит… Мап, мап агәаҟра данаҷыз дааныжьны ицеит иара ахаҭа, ицеит, избанзар уи аԥсра амҩа иангылаз иакәӡам ҩызас ишьҭнахуа, иара ахаҭа еиԥш иҷоу, згәы еибафо иоуп. Аԥсҭазаара ҵыхәаԥҵәара амам. Уи иҩызцәа ишьҭырхит, иара измырхәмарыз иҷеы иҩыза гәакьа Ԥьота Аҳәба иширхәмаруаз еиԥш. Ус анакәха, агәаҟра иаҷыз апоет дааныжьны ицеит иҷеы…

Ахы… Аҷаԥшьацәа хырсысуа итәоуп. Агәаҟра даҷуп ачымазаҩ Иуа. Уи ихчы иҵыррхьеит. Иаҳәшьцәагьы уажәшьҭа уаҳа иаарзымчхауа иалагеит. Убри аамҵазы, аҷеы кәадырны иахьгылаз икьыркьырит абжьы хҵаны. Аԥсра амҩа иангылаз ачымазаҩ дахьышьҭаз даатрысит. Инеит иҷеы агәашә иҵҟьаны. Ачымазаҩ иԥсы зыҷхәараз аҷеы аарла днахьыԥшит…»

Абри аҟны ишьақәсыргылеит сгәы иҭашыз, шықәсык аахыс сзыршаҟьоз атема. Азнык азы ус иақәскит — лирикатә поеманы изҩырц. Аха аҵыхәтәан исыҙбеит иахьынҙасзеилацало исыркьаҷырц.

Сара акы анызыҩуа, ашәҟәыҩцәа аҕырак зегь реиԥш, иҩны салгаанҙа аҙбахә аҙәгьы иасҳәаҙом. Исҳәарц салагаҙаргьы — исзеиҭаҳәаҙом. Аха, ишыҟалаз здырхуада, исыҙбеит абри ажәеинраала аҵакы апоет Ҷиҷико Ԥьонуа иасҳәарацы. Исыҙбеит, избанзар сара ибзиаҙаны издыруан уи амҩақәҵаразы акыр дшаԥсаз. Аԥҭа ҙлачқәа ҩынтуа изхажьу хәык иапхьа инаургыларгьы, урҭ зегь нахҳәаны, амра каххаа иахаԥхо, иагьа харантә уԥшыргьы, зегьы ирбарҵаны иааҟаиҵон уи.

Ҷиҷико Ԥьонуа сажәеинраала атема иаҳәаны санаалга, ихы ларҟәны такәаамҵа ус дтәан. Нас даасҷаԥшны ҷааиҵит:

— Ибзиахоит! Амала, абри ишсоуҳәазҵәҟьа умццакыкәан иҩы, иақәнагахаша ашәага-зага азыԥшаа, иуцәеиҵымҵццәааит!

Дхәыц-хәыцуа, нас иара иҟазшьала ихы ааибыг-быгын, абасгьы нацицеит:

— Амала, аҷеы агәарабжьара ибжьҟьаны ианцо, аԥсра иаҷу агәаҟ дҩеиханы ахышә днылагылааит, днылагылааит иара дазԥшуа.

— Уи ҟалашьас иамоузеи, Ҷиҷико Михаил-ипа?

— Уҙырҩла! Александр Довженко имоуп ажәабжь хәыҷык «Аԥсҭазаара агәазыҳәара» ҳәа хыс иаҭаны.

Агоспиталь аҟны иҟәаҟәаса иааргаз аибашьҩы Иван Карналиук зыхәшәтәра алымшаз инапы ҷырымхыр амуит. Агангрена ашҳам икәцәаашон. Иаҳа-иаҳагьы деицәахон.

— Ушԥаҡоу умҳәои иахьа? — дҵааит иац дҧызҡаз аҳақьым ашьыжь данааҩнала.

— Хар сымаӡам! Сыԥсы ҭахару, аҳақьым?

— Ҳәарас иаҭахузеи!

Аха аҳақьым ибон уи аҭыхәтәантәи иминуҭқәа шиԥхьаӡоз. Иара убри азоуп иарбанзаалак процедурак изалымхӡакәа днеиԥырҭны иҽӡынеихазгьы.

— Шәаагыл, аҳақьым! — ҿааиҭит агәаҟ, — сҿаҳәагақәа шәымԥсахӡои, мшәан?

Аха аҳақьым ашырҳәа дындәылҭны дцеит. Дцеит уи ачымазцәа зегьы акака нарзылѡааны. Иван иеиликааит зегьы.

Ацәылашамҭаз аҳақьым ахәцәа гәаҭо дахьааѡналаз, аӡәы апԥенџьыр дадгылоуп. Дыццакны ишҟа иҽагьынеихеит. Уи Иван Карналиук иакәын. Иџьеишьеит. Дгылан уи апхӡы хьшәашәа иқәнаҭәо.

— Сҿаҳәагақәа ԥсахтәуп, аҳақьым, сҿаҳәагақәа! — ашырҳәа иҽынеихеит уи апҟарҭа стол ашҟа.

— Шәгәы ишԥаанагои, аҳақьым, деиқәхару Иван? — инхәыҭакны аҳақьым дизҭаайт ачымазцәа руаӡәы.

— Уи ихаҭа ихы еиқәирхеит! —иаҭеикит аҳақьымгьы. Апсра даиааит ауаѡы! Иеилукаама исҳәаз?

— Иеилыскааит, Ҷиҷико Михаил-иԥа!

Аха сара рыцҳарак сыхьит. Ажәеинраала зѡаанӡа, ҳахьааидтәалаз сѡызцәа даҽеацәгьы иасҳәеит уи аҭакы. Игәаԥхеит. Нас уигьы дналаган, абас-абас ссирк даҽуп ҳәа ҳѡызцәа ирзеиҭаҳәо иҽагьынеихеит…

Ҩнак «Риҭа» аресторан аҟны ҳшеидтәалаз урҭ руаӡәы иҽыцххараӡа иаацәыригеит сажәеинраала. Изымѡыц сажәеинраала. Уи убас еиԥш цәажәаѡ бзиан (аѡгьы маҷк иқьаф ҟанамҭахьази!), зыӡбахә имаз ажәеираала сара истәызу, истәымзу сзымдыруа, аҟара ацҭаны, ирпшӡаны, еиҽкааӡаны аҳәара даҽын. Иара сара схаҭагьы иџьашьаны акәын сшизыӡырѡуаз… Уаҳа хырԥашьа амамызт. Адырѡаҽеныҭәкьа иагьызѡит абри ажәеинраала:

АҼЫКӘАША

Иуа Коҕониа ихьӡынҵылоуп

Ааԥын иеигәырҕьан иаԥылеит амра,
Аҳәиҭәаҳәагьы иаҟьоит ашәахәақәа.
Рыԥсы алахан амра ашамшамра,
Ргәышҭақәа арҭеит адәқәа, аԥшаҳәақәа.

Ираӡынԥсараха игылт ашьыжь-хаара,
Ахьы-шәахәақәа аԥсы рханаҭан.

Аҽыкәашагь ахьҭаз ашҭа-хкаара,
Иаапҵашашеит, ақьаф ҭанаҭан.

Уи агәы ҭагылом уажә иаазқәылаз,
Ашҭа иакуам — иаҭахуп адәы.
Аха уаѡ дананашьҭуам дҭахыз, дгәылаз…
Нас дабаҟоу издыруа уи атәы?!

Уа ацәарҭа дамоуп аҽеы зыбжьамҭо,
Иацоуп уи ианақәиҵа икәадыр.
Ишԥеиҭаху аапынра абжьы амдо,
Уаҳагь днакьымсуа иҟамчы ахыдыдыр!

Иацоуми уи иҵакәашо дақәтәан,
Ашҭа данҭыҵыз ҽырба-ҽырпа.
Ажәлар гәаран ахьыруаз адәы агәҭан,
Даныхәмарыз ишьхәақәа нарба.

Иҽхәаԥхьыӡ акәзан еимырҟьо ирымаз,
Ишԥарҭахыз ҽазнык дырбарцы.
Абзиарақәа рзыҳәан ижәлар рымаҵ.
Дышпазыпшыз иаргьы иурацы.

Аха абар уажә аиарҭа дахьамоу,
Дҵыкәкәоит, ишьадахеит ихы-иҽы.
Иахьак аԥсра дақәпаӡоит, иахьамоу
Иацгьы даҽын — иииаит, аха иҽеы?

Уи кьыркьыруеит ааида инадыххыла,
Иахыԥарц ана-ара аҽазнакуеит.
Аблақәа ԥшаауа аԥшәма ишьҭоуп хыла,
Адәы аԥхьоит, аҽыкәаша гәыкуеит.

Ачымазаѡ дамышьҭит игәы ахәра,
Инапқәа аирсит — дыԥшырц дѡеиханы.
— Анаџьалбеит, иаҽазҵода аҕәра?! -
Ианилымша дынхьашьшьт иҳәаны.

Аха убри аамҭаз, адгьыл дааҵыҵызшәа,
Абарҵа дааҵахҳт иҩыза, игәакы.
Дааҩналан днагылеит дадырсызшәа,
Ус рыблақәа еицәажәон ҳамҭакы.

Ахкараҷы аҷы гәыкуа икьыркьыруан,
Арԥыс ишибоз икаххаа ишеит.
Зәыр идыруазар — абри идыруан,
Ачымазаҩ ихьаа — дааикәҟьашеит.

Аҷыкәаша зыҳзымкит, зегь адырит —
Аԥшәма ида дназмышьҭуаз ҷаҳәы.
Иагьа ԥьабаа ибазаргь уи икәадырит,
Дақәтәеит Бзоу еиԥш, иагьыԥеит ҵәҩанҵәы.

Агәашә аартыхагь иамраҳакәа,
Ашьабсҭа еиԥш иууаҳа инахҟьеит.
Ишьҭаианы ицон, ицон… имцакәа
Адәеиужь азшами — уахь итҟьеит.

Ачымазаҩ уа ахышә дылагылан
Дазыԥшуан, дааныжь ицон хара.
Илаԥш итҵшәон, аха игәы ианыҩуан:
Апҟара-пҟара,
апҟара-пҟара…

Ажәеинраала ҩны сшалгазгьы, издыруан амцхәқәа шамаз, итҵегь аус шадулатәыз, абыртҵкал икылыршәатәыз ацәаҳәақәа маҷымкәа ишыҟаз. Аха уашьҭан ԥытрак зымҩа иныкәсҵар, урҭ иагқәоу иаҳа избап, уажәы Ҷиҷико Ҷьонуа, излеибаҳҳәахьаз ала, сизаԥхьап сҳәан исыман сҷынасхеит.

Иихәарызеишь анаԥьалбеит ҳәа сыблақәа ҭхаха сизыԥшуан сара уи. Иара, саԥхьан сшалгазгьы, ҷымҭҳакәа, деиқәԥшьыххаа иара ус дтәан.

— Исоуҳәаз акәзам иуҷеыз! — ҷааитит уи атцыхәтәан.

«Ҳаи, абри ажәеинраала зыҩуеит ҳәа раԥхьа скалам анаашьҭысхуаз снапқәа ԥытҵәҵәазҭгьы!..» — сгәы инҭысҳәааит сара, аԥырқьхәа амцабз ҩасыхҟьаны.

— Акымзаракгьы. Ари зымҩа инышьҭатҵаны, ани исоуҳәаз уҩуеит!

Сара сыҳаидеи ыҟамкәа сҩагылан, ашьшьыхәа сындәылҵит.

Аҩны санааи, ашә саахан инасхасыркын, иара амацара сазхәыцуа саатәеит. Зны ус сыҳбеит: изҩыз наҟ инԥыжәжәаны, уаҳа абри атема салацәажәарым ҳәа. Даҷазных ус иақәскит: Ҷиҷико Ҷьонуа иара итәы иҳәеит, сара — сара стәы зҩит. Изҩыз ахьаасҩыз иҟазааит. Аха агхақәа шамоу шыздыруоу? Мап! Уи иаанаго аус хьанҵа ацәшәара ауп, ианаамҭаҳам ахьатцра ауп.

Избан нас абри аҭыжьырҵақәа рҟны ҷыц аҩра иалагаз, ишаанагара иҟоу ажәеинраалак, ма ажәабжьк имазаргьы, акраамҵа изырымкьыԥхьуа? Избанзар, уи знык, ҩынтә снеит, аха срымкьыԥхьит ҳәа аҩра даҟәыҵуазар — дшаҟәыҵыз иаҳа иеиҕьуп. Ус акәымкәа, дрымкьыԥхьҳаргьы — уи акы даргәатәеиуеит, аламала уашьҭан ус хьанҵак аҷаԥхьа дхьатцрангьы дыҟаҳам.

Нас иарбан сара сызхьатцуа?! — сеимдырххон ахәыцрақәа. Аҵх агәы инахыҳәҳәаҳьан, аха сара ацәа сыблақәа ирхымызт. Ашьшьыхәа сҩагылан алашара насыркит. Аҭаацәа ргәы каршәны ахыр-сырҳәа ицәаан. Акыр сацәшәон сара уаха ажәеинраала напаркра. Акы: раԥхьа изҩыз саршәахьан, ҩбагьы: темак ала ҩ-вариантк зынҳаск изымҩыцызт, хҧагьы: сара уахынла цәаҳәакгьы сымч анысымшәацызт. Аха уажәы, иагьа ус акәзаргьы, иаазымҩыр ада ԥсыхәа сымамшәа збон.

Адырҩаҷены ашьжьымҭан Ҷиҷико Ҷьонуа ишә снылагылеит сажәеинраала кны.

— Уара, абас лассы иуҩыма?

— Изҩит.

— Уаԥхьеи, даба?!

Саргьы ашьшьыхәа сыбгьыцқәа неиҵысхит.

АҶЫКӘАША

Иуа Коҕониа ихьзынҧылоуп

Аԥша абаҳчаҷ инеиҩеиуа,
Амахә шьыҵәрақәа арқәацоит.
Ацәыкәбарқәа ҵаҟа илеиуа,
Алабжыш еиԥш икаԥсоит.

Ахәышҭаара амца ҷыцәо,
Аҵыхәтәантәи амҷы былуеит.
Хәычы-хәычла аҭынчра ахыҵәо —
Иара заҵәык аҳра ауеит.

Аҵаԥшьацәа ацәа риааин
Ихырсысуеит, ԥьоук ааԥшуеит.
Аԥсра хьшәаша абарҵаҷ иааин,
Аблақәа ҭархәлан иԥшуеит.

Агәлымҵәах ацәарҭа дылоуп,
Ҷыц иааинышәшәылоит ихәы.
Иан ажәрацәгьа дихагылоуп,
Излаќалҵарызеи игәы?!

Уи иқәлацәа, иҩызцәа ааира
Ишаҷыц иаҷуп, иԥшуп.
Аха ацәацәашь еиԥш заҵааира,
Заҵааира абылра даҷуп.

– Анаԥьалбепт, изыршандаз?! –
Зегьы ирцәымыӷхои уажәшьҭа.
Ихчгьы иҵырхит ашамҭаз,
Абар, абар, уажәы-уашьҭан.

Аҵаԥшьацәа зтәом иҵынчӡа,
Ақәрахьымӡа ргәы ибылуеит.
Аҭынчрагьы жәпа-хьанҭыԥьӡа,
Иара заҵәык аҳра ауеит.

Аха абар, аҿы кьыркьырит,
Аӷәра иахо амӡырхаҷы.
Дыҭрыст ачымазаҩ, идырит
Иԥсы зыҷҳәараз аҿы.

– Шәсыцхраа! – иҳәан даадыргылеит,
Нас иҿырымжәа дыццакны,
Днеин ахышә днылагылеит,
Днылагылт наќ-ааќ икны.

Адгьыл аҿеиуатәны аҿыхәа,
Иақәҷҷо амра ашәахәа,
Инеиуан ахәда ҭҳәа, аҵыхәа
Аҳауа иалаӡсо, икахәхәа.

Дгылан илаԥшгьы ашьҭан иҩуа,
Шьҭа ицәыӡуан, уи цон, ицон…
Аха ашьҭыбжь игәы ианыҩуа
Ишгац игон, ишгац игон…

– Ԥыхьатәи аҵкыс иеиҧьуп, ҳәарада! Акыргьы уҿазааигәоутәит! – иҳәеит апоет, – амала уажәшьҭа убра аус адулара аҭахуп.

Сара сгәалаќара бжьысны, иара ус сеиқәпата стәан. Исҳәара сыздыруамызт, иќасҵара шысзымдыруаз еиԥш. «Мап, мап, афаст! Зегьы ргәы иақәшәо аќаҵара ауам рҳәон, аха сара аҳәы игәы иақәшәозгьы сзыќамҵеитеи?» – ашьшьыҳәа сҩагылан сҷынасхеит.

Ауасҭа аҩны ргыланы даналгалак, иагыу-иабзоу зегьы ирбарҵоуп. Арахь изакәытә ԥьабааузеи уи иадбалоу. Аха аргылара цәгьоуп ҳәа аќаза аҩны иагыу ианарыжьӡом. Ус анакәха, изызмыргыло даламгароуп, исыргылаҵәќьоит ҳәа игәы иҵакны далагазар, идырбо агхақәагьы даарызхәыцроуп.

Ҩбаќа мчыбжьы илҭаршәны исҵәахит сажәеинраала. Иахьынӡауазгьы исхасыршҭырц саҷын. Нас ҿенак иаацәырызган, сара истәушәа акәымкәа, цәаҳәа-цәаҳәа иеиҷыршәшәо сҷагьынасхеит. Аԥхьатәи ҩ-куплетк ааныжьны, сналагеит уи ахԥатәи инаркны аус адулара:

Аҵаԥшьацәа ацәа риааин
Ихырсысуеит, ԥьоукгьы ааԥшуеит.
Аԥсра хьшәашәа абарҵаҷ иааин,
Аблақәа ҭархәлан иааԥшуеит.

Хымԥада, абрантәи ауп ажәеинраала ишалаго. Ибзиоуп актәи ацәаҳәагьы, аҩбатәи ацәаҳәа актәи ажәагьы, аха иҿеим ԥьоукгьы ааԥшуеит. Избанда, ацәа риааин ихырсысуеит анаҳҳәа ԥьоукгьы ааԥшуеит хыхьтәи иаҷагылоит, иманшәаламкәа иҳәоуп. Иԥсахтәуп ус анакәха. Салагеит аԥшаара. Актәи ацәаҳәа кьыс амоуроуп. Идыру акоуп ажәак аԥсахразы зны-зынла акуплет зегьы шхыбгало. Зегь ахырсысра иаҷуп, – инаҵасыргылеит актәи ацәаҳәа.

Аҵаԥшьацәа ацәа риааин,
Зегь ахырсысра иаҷуп.

Саԥхьеит знык, ҩынтә. Аха аҵаԥшьацәа ацәа риааин ихырсысуеит иаҳа уаҩы иҷаҷы иааиуеит, аԥсышәала, насгьы ирххамкәа иҳәоуп, имцхәу ҳәа

ажәа алаҳам. Ус анакәха, иалакьыстәым аҩбатәи ацәаҳәа актәи ажәагьы. Аус ахьыҟоу убри нахыс ауп, уи ахарҭаара ауп. Иагьыҟасҵеит абас: Ихырсысуеит, аҵх ԥҿеуп. Издыруада абыржәшьҭа уи амаҳа амҩа сақәшәазар?! Маҷкгьы саагәыргьеит. Ахпатәи ацәаҳәа сгәаԥхоит, сзалакьысуам, ицкьаҳа саԥхьа ишьҭоуп. Ус анакәха, аԥшьбатәи ацәаҳәа аҩбатәи иақәшәо иҟаҵатәуп. Уи иареи сареи мариала ҳаилгеит: аблақәа ҭархәлан ииаԥшуеит ҳәа иахьыҟаз аҵыхәтәантәи ажәа аасыԥсахит иԥшуп ала. Иҟасҵеит актәи акуплет:

Аҷаԥшьацәа ацәа риааин
Ихырсысуеит, аҵых ԥҿеуп.
Аԥсра хьшәашәа абарҭаҷ иааин,
Аблақәа ҭархәлан иԥшуп.

Саԥхьеит, сеиҭаԥхьеит, ицәгьамзаргь ҟалап! — Оҳ, гәышьа! — схы-сҷы аасхалашан, саагылан ашьшьыхәа саалеиҩеит.

Ажәеинраала сахьалагаз аҟнытәи анаҩыс ицо акуплет Агәлымҵәах ацәарҭа дылоуп… ҳәа излаго ауп. Аха ачымазаҩ агәаҟра данаҷу, аԥсра аблақәа ҭархәлан ианԥшу аус злоу аҷымҭра хьанҭа ауп, аԥсреи абзареи реиқәпара ауп. Ус анакәха, ари акуплет иҵегь наҟ инаскьоит. Аабатәи акуплет ацынхәрас иааганы исыргылеит абжьбатәи:

Аҷаԥшьацәа зтәом иҵынчҳа,
Қәрахьымҳа ргәы ибылуеит.
Аҭынчрагьы жәпа-хьанҭыцьҳа
Иара заҵәык аҳра ауеит.

Уи уа иақәшәоит, амала аус злоу дара аԥшьцәаҳәак иахьыҟоу ишыҟоу ауп.

Аҷаԥшьацәа зтәом иҵынчҳа — ихәарҭам, иашоуп ргәы раҳаҵны, ргәы каршәны изымтәозаргьы, ҳанналагоз ихырсысуеит ххәеит, уажәы ари ацәаҳәа аҭыԥ азылымхыр ҟалап. Ақәрахьымҳа ргәы ибылуеит ҳәа аҩбатәи ацәаҳәа сгәаԥхоит, еиҳараҳакгьы аԥхьатәи ажәа. Ус анакәха, ихьчатәуп ари ацәаҳәа. Аха, рыцҳарас иҟалаз, ахпатәи акуплет агәлымҵәах ацәарҭа дылоуп ҳәа иалагоит, уброуп ачымазаҩ, ишҟа ажәеинраала ааҵгыланы иахьыиасуагьы. Ишаабо еиԥш, аабатәи ацәаҳәагьы ара иканажьуеит. Ихьчатәу ахпатәии аԥшьбатәии роуп. Уи ус иагьыҟалеит:

Аԥсреи абзареи ргәы ҭынчҳа
Изеихәаԥшуам, еиқәпауеит.
Аҭынчрагьы жәпа-хьанҭыцьҳа,
Иара заҵәык аҳра ауеит.

Издыруада акы алҵзар! Актәи аԥшь-цәаҳәаки иареи еихшьаланы санрыԥхьа — еинаалазшәагьы збеит. Сыԥси ааивыганы, саԥхьа абҕыц цкьа инанысҵеит ахпатәи:

Агәлымҵәах ацәарҭа дылоуп,
Ҷыц иааинышәшәылоит ихәы.
Иан ажәрацәгьа дихагылоуп,
Излаҟалҵарызеи игәы?!

Ицәгьамзар ҟалап раԥхьатәи ацәаҳәа. Аха иабантәаанагеи, мшәан, ҷыц иааинышәшәылоит ихәы? Зынҳа иаҭахҳам. Излазбо ала, иԥсахтәуп анаҩыстәи ацәаҳәақәагьы. Ус анакәха, ари ацәаҳәа аԥшьбатәи иақәршәатәҳам, аԥшьбатәи иара иазыԥшаатәуп акәмзар. Актәи сцәаҳәа инаҵасыргылеит абас: Уаҳа имам ҷырҵысы. Аха издыруада иҵегьгьы иеиҕьны аҳәара ауазар? Иаххәап саб, ма сабду иҳәозҭгьы ишԥарҳәарыз уи? Сыԥшааууа сҷынасхеит: дкаԥсеит, имам ҷырҵысы. Иҟалап, абри иаҳа иеиҕьзар! Инеиҵазҩит:

Агәлымҵәах ацәарҭа дылоуп,
Дкаԥсеит, имам ҷырҵысы.

Сҷынасхеит ԥхьаҟа: иан ажәрацәгьа дихагылоуп. Ажәрацәгьа ԥсахтәуп. Дыгәжәажәо? Ицәгьамзар ҟалап: Иан дыгәжәажәо дихагылоуп. Аԥшьбатәи ацәаҳәаҷы изаҳамҳәарызеи иаҳәшьцәа ртәы. Иманшәаламкәа иҳәоу: иан игәы шыҟалҵо ҳаҟәыҵны. Ан лаамышьҭахь аиаҳәшьа лаҟара дарбан уаҩы изааигәоу! «Иаҳәшьцәа, иаҳәшьцәа, иаҳәшьцәа!» — схәыцрақәа еибаршаҟьо срыманы ицон: иаҳәшьцәагь гәаҭеиуеит хазы.

Акакала иааицысҵан, срыԥхьеит ацәаҳәақәа, нас иагьынеиҵасыргылеит:

Агәлымҵәах ацәарҭа дылоуп,
Дкаԥсеит, имам ҷырҵысы.
Иан дыгәжәажәо дихагылоуп,
Иаҳәшьцәагь гәаҭеиуеит хазы.

Снадгылеит аԥшьбатәи акуплет:

Уи иԥәлацәа, иҩызцәа ааира
Ишаҷыц иаҷуп, иԥшуп.
Аха ацәацәашь еиԥш затԥааира,
Затԥааира абылра даҷуп.

Иԥсахтәуп актәи аҩцәаҳәак. Араԟа иатԥаху ауаа рааиреи рцареи ракәзам: Ачымазаҩи аҭаацәеи ҭагылазаашьас ирымоу ауп зтәы ҳәатәу. Амала, инхароуп атцыхәтәантәи аҩцәаҳәак. Абас иԟалеит урҭ рхагылақәагьы даргьы:

Аԥсабара аапын ааира
Ишазыԥшу еиԥш изыԥшуп.
Аха ацәацәашь еиԥш затԥааира,
Затԥааира абылра даҷуп.

Аԥшь-куплетк неицыстан санрыԥхьа, ацәаҳәақәеи сареи ҳаибашьраҷы макьаназы сара аиааира сыманы сааиуеит ҳәа сгәы иааснатеит. Убас иагьынагзатәуп!

— Анаԥьалбеит, Изыршандаз?! —
Зегьы ирцәымыԥхоит уажәшьҭа.
Ихчгьы итцырхит ашамҭаз,
Абар, абар, уажәы-уашьҭан.

Ажәа итцырхит — итцырххьан ҳәа иԟасцеит. Ихчгьы итцырххьан ашамҭаз — анаххәа, изыршанхазгьы ԥсахтәхеит, ҳәарада. Ашамҭаз ихчы итцырххьан ауп иатахугьы, избанзар раԥхьатәи акуплет аҟны иаххәахьеит атцх ԥҵуп. Ус анакәха, еилкааup зегьы: ишахьеит. Ари акуплет изыршанхаз ажәа иԥсы мцандаз ала иԥсахны иаансыжьит.

Афбатәи акуплет:

Аха абар, аҷы кьыркьырит,
Аԥәра иахо амзырхаҷы.
Дыҭрыст ачымазаҩ, идырит
Иԥсы зыҷҳәараз аҷы.

Арҭ ацәаҳәақәа срыԥхьо, сеиҭарыԥхьо саналага, абри аҷы снеит аҷы аныкьыркьыр аус злоу аԥәра ишахо акәым, хшыҩ ззышьҭтәу иара зыркьыркьырыз ауп, убри аҟынза иназгаз ауп. Зынза ианаалазом аабатәи ацәаҳәа. Исгәаԥхомызт актәи ацәаҳәаҷы аҩбатәи ажәагьы. Уи ус ала иагьыcыԥсахит. Аабатәи ацәаҳәа еиҭаскит абас: дшамбо ҩашьом уи зааzаз. Исыԥсахит ицқьакәакәараза ишьҭаз аԥшьбатәи ацәаҳәагьы. Абас иагьыҟасцеит: аҷыхәа — иԥсы зыҷҳәараз. Аха рацәак сгәаҷы имааит арҭ сцәаҳәа ҷыцқәа. Еиҳараzакгьы аҩбатәи. Уи сгәы зеихьнашьуаз, аԥшьбатәи сцәаҳәа ахьықәнагаз акәзаргьы ҟалап. Исымԥсахыр амуит. Абар акуплет шыҟалазгьы:

Аха ус аҷы кьыркьырит,
Дабом аԥшәма амзырхаҷы.
Дыҭрыст ачымазаҩ, идырит
Иԥсы зыҷҳәараз аҷы.

Уи уа иазырханы, анаҩыстәи ацәаҳәақәа снарыдгылеит. Аха урҭ рҟны аԥсхыхра иаҷу агәаҟ даагыланы, ахышә днылагыланы иҷы ахьцоз днахәаԥшуан. Аиашазы, ари зыҟалара уадаҩу, абаллада ашҟа иԥшуа хҭысуп. Убри азын азыҟатцара бзиа атахын. Убри ауп иагьзыбжьазгалаз абас еиԥш иҟаз аԥшь-цәаҳәак:

— Шәсыцхраа! — иҳәан дхыкәдыртәалеит,
Аҷгьы кьыркьырит еиҭа.
Цәаныррак игәатца италеит,
Амч ҷыцгьы инатеит днеимда.

Аха сара акуплет аҟны исгәаԥхомызт атцыхәтәантәи ацәаҳәақәа. Аԥхьараҷгьы уиаҟара уҷаҷы имааиуашәагьы збеит. Абар, сеиҭанарыхәаԥш ирылҵыз:

Убасҟан игәатца инталеит,
Цәаныррa ҷыцк уи днеимда.

Анаҩстәи ацәаҳәақәа:

— Шәсыцхраа! — иҳәан дҩадыргылеит,
Нас иҷерымжәа дыццакны
Днеины ахышә днылагылеит,
Днылагылт наҟ-ааҟ икны.

Ари акуплет аганаҽы ууанʒа ианыстцахьан абас еиԥш иҟаз азгәатɜ: аҽыкьыркьырбжьы гароуп еиɜ! Насгьы раԥхьатәи ацәаҳәа атцыхәтәантәи ажәа: Дѡадыргылеит ацәаҳәа иɜакны аганахь абас аныстцахьан: Дышхыкәдыртәалаз ҳәатәуп! Аха сара акуплет ҽыц ибжьазгалаз аҟны ачымазаѡ дхыкәсыртәалеит, аҽгьы сыркьыркьырит. Ус анакәха, уажә араҟа аԥхьатәи ацәаҳәа ԥсахтәын, исгәаԥхомызт аѡбатәи ацәаҳәагьы. Избанзар, иҽерымжәо, дыццакуа рацәак ианааломызт уи аѡыза атɜып аҟны. Аԥхьатәи аѡцәаҳәак абас иагьысыԥсахт:

Иҽеариашан дѡагылеит,
Ишьап ԥсыдақәа рмаршәа кны.

Абри акуплет ахьаантцәоз ианаалоны избеит сгәы ззыбылуаны ажәеинраала иканажьхьаз раԥхьаʒатәи ацәаҳәақәа:

Аԥша абаҳчаҽ инеиаайуа,
Амахә шьыцтәрақәа арқәацоит.
Ацәыкәбарқәа цаҟа илеиуа,
Алабжыш еиԥш икаԥсоит.

Араҟатәи аабатәи ацәаҳәагьы мачк сгәы еихьнашьуан. Зынгьы абас иҟасцеит: ладагьы ѡадагь иахьʒоит. Аха зегь акоуп исгәаԥхомызт. Исɜаххеит аԥша арцәыуара: иɜәыуо митә ҟанатцоит. Абри аҟны иагькылызгеит. Аха ара аԥша ансырцәыуа аѡадахьтәи ацәаҳәаҽы инеиѡеиуа рацәак иаабуамызт, иагьысыԥсахит игәатеиуа ала. Иааизыскит ақьаад цқьаҽы арɜ сыԥшьцәаҳәакгьы:

Аԥша абаҳчаҽ игәатеиуа,
Ицәыуо митә ҟанатцоит.
Ацәыкәбарқәа цаҟа илеиуа,
Алабжыш еиԥш икаԥсоит.

Анаѡыс ажәеинраала иатахын аҽеы шьтыуааны ишнатцҟьаз, адәы-иатцәа шыԥшыз, иара ақәрахьымʒа (ҟаҳ, сгәы ззыбылуа икасыжьыз абри ажәагьы абра схы иасырхәароуп!) ахышә дылагыланы дшыԥшуа, иҽеы шцахьоу, аха ашьтыбжьы игәы ишаныѡуа иара аҽеышьтыбжь аритмика иакәршәаны. Иашоуп, исыман сара аҽеыхәа натцҟьаны ишцоз атәы зҳәоз:

Адгьыл аҽееиуатәны аҽеыхәа,
Иақәччо амра ашәахәа,

Инеиуан ахәда ҭхәа, атцыхәа
Аҳауа иалаʒсо, икахәхәа.

Аха рыцҳарас иҟалаз, араҟа сара исҳәарц истахыз зегьы ԥшь-цәаҳәак исзырҭамыгʒеит, насгьы даараʒагьы истахымызт аҽеыхәа иақәсыршәаз атцыхәа ақәҭәҭәара ақәшәаны, иалкьны, иманшәаламкәа иахьгылаз. Арɜ аԥшь-цәаҳәак атцәаҕәа нархьысшьын, ҽыц изѡит:

Аҽеыхәа, акалмаҳа ʒсоушәа,
Адгьыл аҽееиуатәны ицоит.
Иақәтәоу, абҕа даласоушәа,
Данаалоит, игәгьы ԥырʒоит.

Аҳәаса быбышқәа хырхәоит,
Адәы-иатцәа анапы аҟьоит.
Аԥсаа ҽыхоит, ашәа рхылҟьоит,
Амра ахьышәахәақәа аҟьоит.

Арɜ аѡкуплеткгьы сыкәҽиазшәа збеит, аха санахәаԥш, исгәамԥхеит раԥхьатәи акуплет аѡбатәии аԥшьбатәии ацәаҳәақәа. «Адгьыл аҽееиуатәны ицоит ацынхәрас инеиуан адгьыл рдыдуа ҳәа иҟасцеит. Данаалоит, игәгьы ԥырʒоит ацынхәрас — дышԥанаало игәы ԥыруа ҳәа.

Уажәшьта хадара зланы исзынхаз атцыхәтәантәи акуплет ауп. Уи ажәеинраала еиқәызҳәало акоуп, насгьы аҽеышьтыбжь аритмика иақәыршәаны иҟатцатәуп. Аритмика иақәсыршәоит ҳәа ажәеинраала злаѡу, абжьы иахоу еиламхәароуп. Аиашазы, арɜ аԥшьцәаҳәак рытҟәара акыр иуадаѡхеит. Атцыхәтәан сара имазеины исымаз акуплет аганахь иианыжьны, абри ала иаахсыркәшеит:

Ақәрахьымʒа илаԥш ыѡуа
Аҽеы иашьтан — уи цахьан.
Аха ашьтыбжь игәы ианыѡуа,
Дышгылац дгылан дыԥшуан.

Хымшҟа аатцхьаны сажәеинраала аацәырган ѡаԥхьа саԥхьа инықәсцеит. Иеиɜаҟалахит сгәы еихьышьуаз атыпқәа. Аԥшьбатәи акуплет аԥхьатәи аѡцәаҳәак ирытцшьны рганахь абасгьы наныстцеит: «Иблақәа анаахитуа зегьы ширгәыҕуа ҳәатәуп.» Салагеит аԥшаара:

Иблақәа рҭаара, иԥштәы ааира
Зегь аргәыгуеит, изыԥшуп.

Ихәарҭамхеит, избанзар аԥсра иаҷу амцхәгьы иԥштәы бзиахоит рҳәоит. Насгьы сгәы рзыбылуан сара арҭ ацәаҳәақәа:

Аԥсабара ааԥын ааира
Ишазыԥшу еиԥш изыԥшуп.

Ус иагьынсыжьит. Уи анаѡстәи акуплет аабатәи ацәаҳәа, ԥыхьа изыҵшьны исмыриашаз («Зегьы ирцәымыгхоит уажәшьҭа») абас иагьынсыжьит: Маӡа иҵәыуоит урҭ уажәшьҭа.

Абжьбатәи акуплет аҵыхәтәантәи аѡцәаҳәак ирыҵысшьын, рганаҷ азҵаара дырга сыргылеит. Иагьиашаҵәкьаны, рацәаӡакгьы иманшәалан иԥшаамызт урҭ:

Убасҟан игәаҵа инҵалеит
Цәанырра ҷыцк уи деимда.

Аҵыхәтәан, ачымазаѡ убасҟантәи иҵагылазаашьа иакәшәап ҳәа сгәы иаанаганы, абас ала иагьеиҵаскит дара:

— Шәнаскьа! — иҳәан иҷеирманшәалеит,
Блала зегьы-зегь неимда.

Анаѡыс иагьцон: Иҷеариашан даагылеит. Аха абри ацәаҳәа маӄк ахарҭәаара агын. Ашьҭахь иара ахҵыс имѡаԥысуаз ахаҵа иакәшәаратәы абас иҟасҵеит: Иҷеариашан, нас дѡагылеит.

Аҷеыхәа аҵӄьара атәы зҳәоз ажәабатәи акуплет аҵыхәтәантәи ацәаҳәақәагьы ирыҵысшьхьан. Уажәы саԥхьо, сеиҵаԥхьо снарыдтәалеит. Мшәан, уажәраанӡа изызымбази урҭ шыԥсыҷҳәаз?! Иакәтәоу абга даласоушәа — бзиоуп, аха изаҵахыузеи игәы ԥыруа, насгьы иаҵаххарыма уи аӡәы дакәтәаны ашьҭра? Аԥсахра сҷеаназыск хыхьтәи ацәаҳәақәагьы сгәамԥхо салагеит. Исгәалашәеит апоет Алықьса Џьонуа иажәеинраала «Аҷеырыѡраҷ» аҟнытә цәаҳәак: «Аӡыжь калмаҳа ӡсаны ицоушәа». Иеиԥшыми? Аԥшьцәаҳәакгьы сыԥсахит:

Аҷеыхәа натӄьеит ишьҭыууаа,
Инатӄьеит адгьыл рдыдуа.

Агәашә иакьымсӡакәа иахыууаа,
Инеиуеит мҵәыжәѡада иԥыруа.

Акыр исыԥсахит уи иашьҭанеиуаз акуплетгьы:

Аҳәаса быбышқәа гәыргьоит,
Нахьхьи адәы-иаҵәа ԥшуп.
Аԥсаа ҷыхоит, ашәа рхылҟьоит,
Зегьы ахьышәахәа рыхьшуп.

Салгеит иѡны. Акакала абгьыцқәа рҟны исҟәаҟәаз сцәаҳәақәа ааизыскын, акуплетқәа неиҵасыргылеит. Саԥхьеит. Сеиҵаԥхьеит. Мап, акы агушәа збоит. Саԥхьеит даҷеа зныкгьы. Хымԥада акы агуп. Аха иарбану сгәы еихьызшьуа, иабыкәу иахьагу?

Ѡаԥхьа саԥхьо сышнеиуаз ажәабатәи акуплет сааннакылеит. Уи аԥхьатәи ацәаҳәақәа бзиоуп, аха… рацәак исгәаԥхом ахԥатәи иа-ҳәо: Агәашә иакьымсӡакәа иахыууаа… Ихәарҭам агәашә ахыууаара. Сазаатгылеит ари ацәаҳәа. Уи аҭыԥ ааннакылеит аҷыц: Ицоит агәарабжьара ибжьыууаа. Аха ари ацәаҳәа ишԥақәҷнаҭуеи аҵыхәтәантәи: Инеиуеит мҵәыжәѡада иԥыруа? Хыхь — ицоит, ҵаҟа — инеиуеит. Ихәарҭам ҳәарада. Ианамуӡах ҵаҟагьы ицоит ҳәа иҟалароуп. Ус иагьыҟасҵеит.

Ҳабацәа ирҳәоит: ахшгьы уӡааԥшылацәо уалагар, еиқәаҵәак хумбааларц залшом ҳәа. Аха уи адагьы ԥсыхәа ыҟаҵәкьам ажәа артәараҷы, избанзар ажәлар рыбла ҵаруп: лак иамбо лакы иабоит.

Исгәамԥхеит ажәеизатәи акуплетгьы. Хыхь — Аԥша абаҳчаҷ игәаҭеиуа, иҵәыуа митә ҟанаҵоит ҳәа иҟоуп, ус иагьаҭахуп. Ҵаҟа аҳәасақәа гәыргьоит, аԥсаа ашәа еимырҟьо омоуп ирымшу. Иԥсахтәхеит арҭ ацәаҳәақәагьы, иагьысыԥсахит:

Ицоит адәы-иаҵәа ианылан,
Ашьабысҭеиԥш икахәхәа.
Ицоит ишьҭыҵуа. Амра гылан
Амѡа қәнаҵоит ашәахәа.

Аханатәгьы сгәы еихьнашьуан ахԥатәи ацәаҳәа. Уажәы акуплет ҟаҵаны, аѡызцәа инарыларгыланы санаԥхьа, иаҳагьы сгәы намӡо иалагеит. Амра агылара бзиоуп, аха ихәарҭам ицоит ишьҭыҵуа — аҷеы азын ус рҳәом. Абасала, уи ацәаҳәа аҭыԥ ааннакылеит аҷыц: Нахьхьи амра шаша гылан…

Ажәеинраала «Аҽыхәа» ахьӡуп. Избан? Иаҳгәалаҳаршәап аурыс поетцәа р-Пегас, насгьы апоезиа ианаало, издыркыло аҽеиқәа, аҽеыз, аҽеларԥь уҳәа раасҭа аҽыхәа акәзар ҟалап, хԥагьы аҽеырыѡрақәа раан, шамахамзар, аԥхьахәқәа зго аҽеыхәақәа роуп.

Ажәеинраала ахы Иуа Коҩониа изкны ҳәа аҵаѡуп Иуа Қоҩониа ихьӡынѡылоуп ҳәа акәымкәа. Избанзар, аѡымҭа уи ихьӡынѡылаӡам, иара ихаҭа иоуп изыххәааy, иара ихаҭа иоуп фырхаҵас иалоугьы. Абарҭқәа зегь рышьҭахь абар ишыҟалаз ари ажәеинраала:

Иуа Коҩониа изкны

Аҷаԥшьацәа ацәа риааин,
Ихырсысуеит, аҵых ԥҽеуп.
Аԥсра хышәашәа абарҵаҷ иааин,
Аблақәа ҭархәлан иԥшуп.
Аԥсреи абзареи ргәы ҭынчӡа
Изеихәаԥшуам, еиқәԥауеит.
Аҭынчрагьы жәпа-хьанҭыцьӡа,
Иара заҵәык аҳра ауеит.

АҼЫКӘАША

Иуа Коҩониа изкны

Аҷаԥшьацәа ацәа риааин,
Ихырсысуеит, аҵых ԥҽеуп.
Аԥсра хьшәашәа абарҵаҷ иааин,
Аблақәа ҭархәалан иԥшуп.

Агәлымҵәах ацәарҭа дылоуп,
Дкаԥсеит, имам ҽырҵысы.
Иан дыгәжәажәо дихагылоуп,
Иаҳәшьцәагь гәаҭеиуеит хазы.

Аԥсабара ааԥын ааира
Ишазыԥшу еиԥш, изыԥшуп.
Аха, ацәацәашь еиԥш, заҵааира,
Заҵааира абылра даҽуп.

— Анаҷьалбеит, иԥсы мцандаз!
— Маӡа итҵәыуоит урҭ уажәшьҭа.
Ихчгьы итҵыррхьан ашамҭаз,
Абар, абар уажәы-уашьҭан…

Аха ус, аҽеы кьыркьырит,
Дабом аԥшәма амӡырхаҽы.
Дыҭрыст ачымазаѡ, идырит
Иԥсы зыҽҳәараз аҽеы.

– Шәсыцхраа! — иҳәан, дхықәдыртәалеит,
Аҽгьы кьыркьырит еиҵа.
– Шәнаскьа! — иҳәан, иҽирманшәалеит,
Блала зегьы-зегь неимда…

Иҽээириашан, нас дѡагылеит,
Ишьап ԥсыдақәа рмаршәа кны,
Днеин ахышә дныла гылеит,
Дныла гылт наҟ-ааҟ икны.

Аԥша абаҳчаҽ игәаҭеиуа,
Итҵәыуо митә ҟанаҵоит.
Ацәыкәбарқәа ҵаҟа илеиуа,
Алабжыш еиԥш, икаԥсоит.

Аҽеыхәа наҵҟьеит ишьҭыууаа,
Инаҵҟьеит адгьыл рдыдуа.
Ицоит агәарабжьара ибжьыууаа,
Ицоит мҵәыжәѡада иԥыруа.

Ицоит адәы-иаҵәа ианылан,
Ашьабсҭа еиԥш, икахәхәа.
Нахьхьи амра шаша гылан,
Амѡа қәнаҵоит ашәахәа.

Ақәрахьымӡа илаԥш ыѡуа,
Аҽеы иашьҭан. Уи цахьан…
Аха ашьҭыбжь игәы ианыѡуа,
Дышгылац, дгылан дыԥшуан.

1965

Ажәеинраала сыманы Ҷиҷико Џьонуа иҟны сынкылсит. Иаасымихын ашьшьыҳәа днатәаны иара ихаҭа даԥхьеит. Такәаамҭагьы ҽымҭӡо ус дтәаны дысзыԥшуан. Нас, уаха ажәа мҳәаӡакәа, инацәа ду шьҭыхны инасирбеит.

Уи лассгьы акьыԥхь абеит, аха иԥьоушьаша, иарбанзаалак, аҽарҵәи иадамхаргьы џьара акы ԥсахмызт. Ууаанӡа сара сԝымҭақәа аныскьыԥхьуаз шаҟа ажәа, шаҟа цәаҳәа, шаҟа куплетгьы аԥсахракәа рыкәшәози уҳәарауазеи!

1963 шықәсазы иеицырдыруа аурыс поет дуӡӡа Александр Твардовски Самсон Ҷанба ихьӡ зху аҳәынҭқарратә аԥсуа театр аҟны данықәгылоз, ипоема ссир «Васили Тиоркин» ҿырҳәала ахкәа дрыԥхьон, иеиҭасҳәоит ҿырҳәала… Иԥьашьаны ҳаизыӡырԝуан зегьы.

Сара ԝынԝықәра нысҵыргьы ҿырҳәала издыруа «Аҿыхәа» схашҭраны ҳәа сыҟаӡам.

Ҿнак, агаҽа саваланы сышнеиуаз, ашәҭыш иаԝызаз имаҭа хәыҷы Гәында Миқаа лнапы кны Баграт Шьынқәба дшынеиааиуаз снаидгылеит. Аԥсшәақәа ааибыҳәаны ҳаиманы ҳҿынаҳхеит. Ицәажәарагьы ахы икаанӡа исеиҳәеит уи сажәеинраала «Аҿыхәа» шигәаԥхаз, иагьсыдирҿхәалеит.

— Сыстол иқәуп уи згәылоу ашәкәы «Ицәоу аӡиас», — инациҭеит Аԥсны жәлар рпоет, — сара уи ажәеинраала лассы-лассы иаашьҭыхны саԥхьалоит…

Аиаша ҳҳәар ами, сара сзын уи иеиҳау хәшьара ыҟамызт.

Москва. Ажурнал «Молодая гвардия» аредакциаҿы стәоуп апоезиа аҟәша аиҳабы сизыԥшны. Сара сажәеинраалақәа уа ишьҭаз рлахьынҵа еилыскаарц сҵахын. Сҽаԥхьа ԥҳәызба қәыԥшк дтәаны аҳаҳаираҳәа бгьыцқәак реидкылара даҿын. Ус, ԥҳәызба еиқәак даաԝналан днатәеит. Нас ақьаадқәа зхы аарылҳәҳәо ирылаз ақәыԥш, иааиз лхы налыкәлкит:

— Лариса, ажәеинраала бзиак сыбзаԥхьоит, бӡырԝла!

— Абзиа зҵахымда?!

Аԥҳәызба аномер азын ихианы иҟаз ажәеинраалақәа акы аарылылхын, аԥхьара дналагеит. Сара исаҳауаз агәра сызгомызт, иԥьашьаны сыԥшуан. Аԥҳәызба амца аркны даԥхьан данаалга, ԥытрак ҿымҭӡакәа иара ус дтәан.

— Ибзиами?

— Ибзиаҭгьы!

— Уара иахуҳәаауазеи, ҳасас?

— Ицәгьамзар акәхап, амала излаԝу абызшәала иаҳа иеиҧуп!

— Ишԥаа, уи уара иалудыраауазеи?

— Ажәеинраала зԝыз сара соуп!

Абас, раԥхьаӡа «Аҿыхәа» ҳаибанардырит аурыс поет ԥҳәызба Лариса Василиеваи сареи.

Абас иит ажәеинраала «Аҿыхәа».

Иеицырдыруа аурыс поет ду Александр Блок ҿнак бжьба-ааба жәеинраала аниԝуаз ыҟан. Зны-зынла убри аԝыза сыхьуан иара саргьы. Аха аус злоу ахыԥхьаӡара ауакәху! Блок ирацәаны дыԝуазаргьы, шәазхәыци урҭ шаҟа аус рыдиулоз, шаҟагьы хаҭабзиарала иҳараку уи иажәеинраалақәа.

Ирҳәоит иеицырдыруа америкатәи ашәкәыԝԝы ду Ернест Хемингуеи данықуаз дгыланы дыԝуан, аха иануриашоыз дтәаны акәын ишиҵәаҧәоз ҳәа.

Дараӡа уархәыцыртә иҟоуп!

Аԝада иаагаз астатиаҿы иаҳәоит Платон Бебиа ҷыдала апоезиаҿы инапкымҵа ацқьара заҟа дазҿлымхау, заҟа дацклаԥшуа, заҟа ираӡаны иҟаиҵо, насгьы аԥьабаа дуӡӡаны ишадибало. Араҟа иааго афакт зызку жәеинраала заҵәык «Аҿыхәа» ауп. Аха уи ипоезиатә рҿиамҭақәа зегьы рҿы ари аԝыза ацәаԝа убоит, иубоит иажәеинраалақәеи ипоемақәеи (ари аҵыхәтәантәи аҿы еиҳа имаҷны) ҿыц иҵыҵцыԥхьаӡа урҭ арҽеирақәа шрыхҭынхьааз, ишрыхҭыргаз. Ус шакәу дырҵабыргуеит раԥхьатәи иажәеинраалақәа реизгақәеи, нас бжь-томкны 1995—2000 шықәса рзы иҵыҵыз, иара убас апоезиатә ԝымҭақәа ԥшьтомкны 2010 шықәсазы иҵыҵыз еиднакыло апоезиатә рҿиамҭақәеи еиҿырԥшны урыхәаԥшыр. Урҭ, иҵабыргыҵәҟьаны, ҷыдала аҵҵаара зҵаху проблемоуп ҳмилаҭ поезиа зегьы азы, избанзар, иуарҳәо, иудырбо рацәоуп аҟазара ахккәа зегьы иреиҳауп ҳәа В.Г. Белински дызҿыз апоезиа адунеи аилкаараҿы. Ари азҵаара хыхь џьара ишазгәасҵахьоу еиԥш, ҳаԥхьаҟа иҵегьы снагәылаланы сазаатгылоит, усҟан жәаҳәарада, еиҳа, ишырҳәо еиԥш, ибылгьны иааԥшуеит Платон Бебиа ԥсҭазаарас имоу апоезиа аҿаԥхьа имоу аҭакԥхықәра заҟа иҳаракны дахәаԥшуеи, ибаԝхатәра аԥсымчхареи.

Автор иажәеинраала «Аҿыхәа» иазкыз астатиа иамоуп ухаҿы иааугаша даҽеа ҷакыкгьы. Уи убри ауп: Дарбан поетзаалакгьы (араҟа еиҳарак зыӡбахә сымоу ишәхьоу, апоет ҟазацәа роуп) инапы иҵыҵыз, иԥсы иалихыз аԝымҭа раԥхьаӡа адунеи шабаз, еиҳа уазааигәаны иуҳәозар, раԥхьатәи авариант, шамахаӡак акәымзар, кьыс амамкәа инхон, уи малырк амоурц, аԥхьаԝ ҽыԥныҳәак аимҭарц азын акьыԥхь ахь инеиааҧа акырынтә ишьҭихуеит, ишьҭеиҵоит, даԥхьоит, деиҭаԥхьоит, ирҽееиуеит, иршшоит, нас ауп аԝымҭа ангәылшәо. Ус анакәха, апоет (аӡәы далкааны акәымкәа) иаԥиҵо иарбан ажәеинраалазаалакгьы (егьырҭ ажанрқәагьы аҵанакуеит) иамоуп иара автор ихиҳәааша аҵоурых, ишыҟалаз зҳәаз еиԥш. Арҭ зегьы рҵоурых, ҳәарас иаҭахузеи, апоет изиԝуан, исыԝуеит ҳәагьы далагом, имчгьы ақәхом. Убри аҟнытә акы, инапы иҵыҵыз, еиҳа игәы ззыбылуа ажәеинраала аҵоурых, адунеи шабаз ҷаҵҷәыс иамоу, заҟантә иԝыз, ирҽееиз,

ихиҩаалаз уҳәа иреиԥшқәо иҩыр илшеит, насгьы ирҿиараз ҿырԥшра ауа, иҵегьы уазааигәаны иуҳәозар, ирҿиаратә «лабораториа» уныҩныԥшны ирҿиаратә процесс инагӡаны ухаҷы аагара улшартә еиԥш. Убас иҟоу акоуп Платон Бебиа истатиа «Ажәеинраалакгьы» («Аҿыхәа» – Иуа Коҭониа изку) .

Астатиа автор баша еипиграфс иахаимыргылеит аурыс поет дуӡӡа В.В. Маиаковски метафорак иаҩызоу, апоезиатә ҩымҭақәа шымариам атәы зҳәо абарҭ ацәаҳәақәа:

Поэзия –
та же добыча радия,
В граммах — добыча,
в год — труды.

Ааи, имариам апоезиатә рҿиамҭақәа раԥҵара. Ус шакәу апоетцәа роуп зегь раҵкыс ибзиаӡаны еилызкааруа. Ари ахшыҩзцара ҟәырҷахак узамыршәом, аха иацуҵар улшоит даҿакгьы: урҭ апоезиатә рҿиамҭақәа рыхцәажәара, реилыргара раԥҵареиԥшҵәҟьа иуадаҩуп ҳәа.

Егьырахь, ҳәарас иаҭахузеи, аҩада иазгәасҭаз апоезиатә, (иара убас егьырҭ ажанрқәагьы) рҿиамҭақәа ҭызҵааруа аҵарауаа, акритикцәа, алитературадырыҩцәа роуп избарҭо, уи иахҭынхьааз, арҿиара процесс аан иахнагаз зегьы. Уи хазы иҟоу аҵҵаарадырра зҭаху проблемоуп, аԥсуа литератураҷы мацара акәымкәа алитературақәа зегьы рҷы. Амала, иаҳҳәар ами аиаша, ҳлитературатә критикаҷы (иара убас алитературадырраҷгьы) ари азҵаара иахьынӡахәҭоу хшыҩзцара азум, игәыгәҭажьуп, аха уи даҿа зҵаароуп, араҟа иаҭыԥым.

АЖӘА САХЬАРК АҴАУЫЛАРЕИ АԤШӠАРЕИ

«Апоезиа иарҷыхоит, иҳаранакуеит, иагьарҟәымшәышәуеит, иагьарԥьбароит ауаҩытәыҩса зыда дхәарҭам ицәанырра ԥшьақәа. Убри аҟнытә иаахҵәаны исҳәарц сылшоит асахьаркыратә литератураҷы апоет зегь раԥхьа игылоу, ирыцку аӡә иоуп ҳәа. Избан акәзар, апоезиа ҳара иҳадаҳкылоит афилософиатә хшыҩзцара иаҵоу, излеибарку анаҩсангьы, ҳдоуҳатә ԥсҭазаара атҟарқәа зегьы ирылахәны», – ҳәа иҩуеит академик Д.С. Лихачов.[1]

Иҵабыргыцәҟьаны, аҵарауаҩ ду Д.С. Лихачов асахьаркыратә литератураҷы ҷыдала иаликааз, уи иуҳәар ауазар, аԥхьахә зиҭаз ажанр дахаҭарнак иашоуп Платон Бебиа. Аӡиас иаԥну аԥан иадыруеит ҳәа шырҳәо еиԥш, сыздыу ашәҟәы уанӡа аасҭагьы, иҵегьы исзааигәанатәит уи ипоезиа, исеилнаркааит иамоу, мамзаргьы ԥсабарала иара злаҟоу, излеибарку афилософиатә ҵаулареи аестетикатә аԥшӡареи. Ари, ҷыдала сара ҳпоет ирҿиамҭақәа ҭызҵааруа аӡәы иаҳасабала, саргәыргьоит, сызҵо «аиа» ихьанҭазаргьы иарласуеит, амч ҿыц снаҭоит. Амала, иахьанӡагьы Платон Бебиа ипоезиатә ҩымҭақәа зегьы нҭырҷҷааны, ирыгу-ирыбзоугьы (уи ахьуԥымло ҷьаргьы иҟаӡам) азгәаҭаны иҵҵаам. Ииашоуп, иҟоуп акритик Хәыхәыт Бҕажәба иусумҭеи [1] еиуеиԥшым авторцәа рлитературатә-критикатә статиақәеи, аха аԥсуа поезиа амхурсҭаҷы абриаҟара зхы аԥьыка ықәызххьоу апоет ипоезиатә рҿиамҭақәа инагӡаны рыҵҵаараҷы, ҳәарас иаҭахузеи иҵегь иаҭахуп аҵҵааратә-еилкааратә ҟазшьа змоу аусумҭақәа, ашәҟәқәа. Избан акәзар, уи аԥсуа поезиа ирбеиеит, ахаҿра ирԥшӡеит, ирҵаулеит, ихатәу, ихьыԥшым рҿиаратә цәаҩала. Ари ас шакәу сара сахьахәаԥшуала, ҳакритикцәа, ҳлитератураҵҵааҩцәеи рхаҷы иааганы изызхьаԥшша проблеманы рҿаԥхьа ишьҭоуп аргәагәара аҭахымкәа. Аха ихьааумгарц залшом абарҵқәа реиԥш иҟоу аусҷәа рҷы ҳакритикцәеи ҳҵарауааи еснагь аиҵахара ахьаадырԥшуа, ринициативақәа ахьмаҷу. Убри акәхап изыхҟьо урҭ азин змоугьы измамгьы агәынамӡарақәа аарԥшуа аҿыԥныҳәақәа иҟарҵо аԥсуа литературатә критикеи алитератураҵҵаареи радрес ала.

Аԥхьаҩ гәыраз, зыпсҭазаареи зҩымҭақәеи ҭыспҵааруа ашәҟәыҩцәа рбиографиақәа ихадароу адеталькәа рыла рхарҭәаареи рапҵамҭақәа – собиект хадақәа изларкәу ала – ирырҵо ахәшьарақәеи рҷы еснагь схы иасырхәоит сзыхцәажәо ашәҟәыҩцәа ирхаану рколлегацәа дара ирызкны иеиуеиԥшым аамҭақәа раан ирҳәахьоу, ирыҩхьоу аматериалқәа. Урҭ, сара сгәанала, аԥхьаҩгьы саргьы ҳзын иҳарҳәо, иҳарҵо рацәоуп.

Уажәы Платон Бебиа игәыла, ишәҟәыҩҩым Иура Тураа ҳаизыӡырҩып: «Аҟәа ҳара ҳахьынхо «Аԥсуа иашҭа» ҳәа иашьҭоуп ҳаҩны – Ашәҟәыҩцәа рыҩны» – ҳәа. Абри аҩны аҟны инхон, рҩымҭақәагьы аԥырҵон: Иван Папасҟьыр, Шьалуа Ҵәыцьба, Баграт Шьынқәба, Алықьса Џьонуа, Алықьса Лашәриа, Кәымф Ломиа. Иахьа уаҟа иҳамоу ашәҟәыҩцәа ҩыцьа роуп: Нели Ҭарԥҳа[2], Платон Бебиа. Аханатә ишаԥу еиԥш, абри аҩны аҟны аԥсҭазаара збо аҩымҭақәа, ҳара ҳаԥхьа аҳәгьы инапы аҟны иоуӡом. Атипографиа иаатырго раԥхьа знапы иадыркуа ҳара ҳауп, зны-зынла – иара акьыпхь рбаанӡагьы. Ҳхәыцқәагьы ҳаргьы еснагь ҳгәы хыҵ-хыҵуа

[1]Д.С. Лихачёв. Заметки и наблюдения. М., изд. «Советский писатель», 1987 г. стр. 468.

[1]Х.С. Бҕажәба. Платон Бебиа ипоезиа аҷыдарақәак, Аҟәа, 2003.
[2]Лыпсҭазаара далҵит январ 29 2014 шықәсазы.

ҳагьырзыԥшуп. Ашәҟәыɯɯцәа узларҿаԥшыша аҟазшьа ҷыдақәа рымоуп. Урҭ рырҿиамҭақәа реиԥш, рхаҭақәагьы рҵара аҭахуп.

Платон Бебиа ишырҳәо еиԥш, агәы иаɯызоу гәылоуп. Дагьаадыруеит ауаɯреи аԥсуареи мыцхәы ныҟәызго хаҵа наганы. Уи ҳхәыҷқәа рзы дырҵаɯуп, ҳара адуқәа ҳзы дɯыза бзиоуп. Уи еснагь ҳаҵәгьеи ҳабзиеи рыгәҭа дгылоуп. Иван Папаскьыр иԥшәмаԥхәыс, Алықьса Џьонуа имаҭа қәрахьымʒа Нестик, ҳгәыла ԥхәыс лаша Нели Хонелиа уҳәа аҵыхәтәантәи рымɯахь инаскьаго, рыцәгьара дахагыланы, шаҟа ирыԥшʒазеи Платон Бебиа. Закәызеи ма урҭ ирхиҳәааа ажәагьы!..

Аҵыхәтәантәи аамҭазы сара аус зуеит «Сухумприбор» иатәу азал аҟны. Изааʒарызеи, ҳчарақәа рҟны зны-зынла лабаҟьарыла ианеилало ыҟоуп. Уи аԥшәма ичара уаɯҵас имɯаԥызгоз димоуит ауп иианаго. Шәара ижәбахьоума Платон Бебиа ачара дуқәа рҟны астол мɯаԥигоны? Аԥшәмацәа иара иааидкыланы, асасцәа ҳаҭыр ду рықәҵо, изакәытә ажәақәоузеи уи инаиҿыҵуа. Платон Бебиа раԥхьатәи иныҳәаҿа инаркны аҵыхәтәантәи аҟынʒа ииаиҳәо зегьы-зегьы Аԥсны аргәгәара иазкуп, аԥсуаа ҳаидкылара иазкуп. Аԥсны аԥсуара аихаҳара иазкуп. Уи ачара напхгара азиуазар – угәы ҭынчыз: адисциплина бзиа ибоит, данцәажәо амҵ ԥыруазар иуаҳауеит. Зны Аԥсны аҵеицәа игәаларшәо угәы ирыԥшааyеит, зны лафла мацара ауаа ркьатеи ахы ԥиҵәоит. Ианаамҭоу шәаҳәарахоит, ианаамҭоу кәашарахоит... «Ҳаит, анаԥьалбеит, дзакәытә ҭамадази ачара еишәа напхгара азызуаз: иахьаҟара ихааны ачараҟны сымтәац!..» – шаҟаɯы абасгьы рҳәо саҳахьоузеи!..

Иахьа, Анцәа ду имчала, Платон Бебиа хынɷеижәижәааба шықәса ихыҵит. Аҵыхәтәантәи аамҭазы уи ачымазара иахҟьаны, кыр мыҟәмабарақәа ихигеит. Аха урҭ зегьы дыриааит Москватәи аҳақьымцәа рыбзоурала, иҭаацәеи иɯызцәеи рыбзоурала: имаҭацәа рразҟы дахьчеит. Аԥсуа жәлар рышҟа имоу абзиабара дахьчеит.

Егьырҭ уаԥхьаɯцәа реиԥш, ҳгәарԥ «Аԥсуа шҭа» аҿтәи уара уаԥхьаɯцәагьы, гәык-ԥсыкала иузеиԥьаҳшьоит, Платон Хәамԥа-иԥа Бебиа, агәабзиареи агәалаҟара бзиеи, аɯымҭа шьахәқәеи. Ԥхьаҟагьы ҳаицаԥылааит уԥшьынɷеижәа шықәсхыҵра!

Ҳаҭыр уқәызҵо, бзиагьы узбо
угәылацәа рыхьʒала Иура Тураа[1].

Ари астатиа хәыҷгьы иаҳнарбоит Платон Бебиа ишәҟәыɯɯра адагьы абзазараҿы дызлаҟоу, дызлахәарҭо агангьы. Убарҭ адетальқәагьы аԥсуара иатәышьҭроу – ихадырҭәаауеит ашәҟәыɯɯы ихаҿра, икультура, икәша-мыкәша иҟоу ауаа заҟа дырзааигәо, насгьы ихадароу ирҿиамҭақәа ҳаҭырла, бзиа ибаны ишрыԥхьо, иаргьы иаԥхьаɯцәа дышреиҷаҳауа, рыгәшәа-мшәа ишиҳәо, урҭ ирыдигало иаԥҵамҭақәагьы ишиныруа уҳәа убас иҵегьы арҿиаɯы ицәаɯоу аҷыдарақәа. Абаɯхатәраҵәкьа апоет, ашәҟәыɯɯы иқәрахь, иҵәымҭахь днеиуа даналагалак иаҳагьы илыжжуеит, иқәыҕәҕәоит иԥсадгьыли ижәлари ԥхьаҟатәи рԥеиԥшхә иазку, ирыдҳәалоу азҵаарақәа. Урҭ азҵаарақәа ууанʒатәи иɯымҭақәа рыҟны аасҵа еиҳа лассы-лассы дшырзхьаԥшуа, ишихҭынхьааyа имɯашьо иубоит. Изхысҳәааyа, абри арҿиаратә цәаɯа – апоет, ашәҟәыɯɯы, ихаҵашьатә ҟазшьа аҷыдарақәа аазырԥшуа – ҳәа иаабоит апоет, апрозаик Платон Бебиа ипоезиатә, ипрозатә рҿиамҭақәа рҿы. Иҟалап, зегь раԥхьаʒагьы убри акәзаргьы Платон Бебиа дхатәраны, дмилаҭ поетны, ажәа сахьарк дазҟаза дуны дҟазҵаз, ҳмилаҭ литература далазыргылаз. Избан акәзар, абраҟа ауп уи ɯнуҵкала, гәыла, ԥсыла доуҳатә ԥсымчхара ҭҿаак аҵаны иахьиныруа ижәлари иԥсадгьыли рышҟа имоу икод иалоу, идаракәац иацны иаауа абзиабара. Аха араҟа ихадароу уи амацарагь акәʒам. Иҟоуп даҽакгьы, уи убри ауп: арҿиаɯы (ҳазҿу ҳашәҟәы афырхаҵа иоуп) дызхаану дызлагылоу (иара иҟынʒа ҭоурыхла имɯасхьоугьы убрахь инарылаҵаны) ашәа ззиҳәо, иажәа сахьарк ззикуа ижәлар гәакьа рыԥсҭазаара аарԥшра ирҿиаратә мɯаҿы итематика хаданы ишыҟоугьы, уи зегь реиҳа дазхәыцуеит, даргәамҵуеит, аҟаза дуқәа зегьы реиԥш, ижәлар рҭоурыхтә ԥсҭазаараҿы уаҵәтәи милаҭк аҳасабала рыҟазаара шьақәырҷҭәо рлахьынҵа, рԥеиԥшхә. Абри ахшыɯзцара агәрагара аҵаны ижәлар рзы ишьҭамырʒго акы акәны нцәахәык еиԥш дахьыԥшлар иҭахуп ипоезиаҿгьы ипрозаҿгьы.

Аɯада исҳәаз ахшыɯзцарақәа рырҵабыргразы уажәы ҳнаргәылаԥшып Платон Бебиа иҭәымҭахь даннеи нахыс иахьа уажәрааʒа иаԥиҵахьоу илирикатә-патриоттә жәеинраалақәа. Ииашоуп, урҭ зегьы – рхыԥхьаʒара зламаҷым ала араҟа рзааҭгылара ауам, мацара иазгәаҳҭоит хыхь иҳәоу ахшыɯзцарақәа конкретла еиҳа иҟазшьарбагоу жәеинраалақәак, насгьы аԥхьаɯ гәыраз, иудыруаз, араҟа зыʒбахә сымоу азҵаара аладагьы, уи иепикатәи ипрозатә ɯымҭақәеи санрыхцәажәо аамҭазы сышрызхьаԥшуа, схаҿы ишаазго, сылаԥшҳәаа ишыҵызго.

Платон Бебиа ипоезиаҿы есымша асимволтә ҵакы аманы дрыхәаԥшуеит ɯажәак: – аладареи аɯадареи. Избанзар урҭ аɯбагьы ирыҟәнибаалоит аɯымҭазы ихымпадатәиу ажәа сахьарк ахаҭабзиара алызкааyа ацәаɯа. Убри азоуп уи акымкәа-иɯбамкәа ажәеинраалақәагьы зазикыз. Ари ахшыɯзцара аформула иҵегьы иаартны ахыцқәа ирҵганы ируҳәозар, ажәа

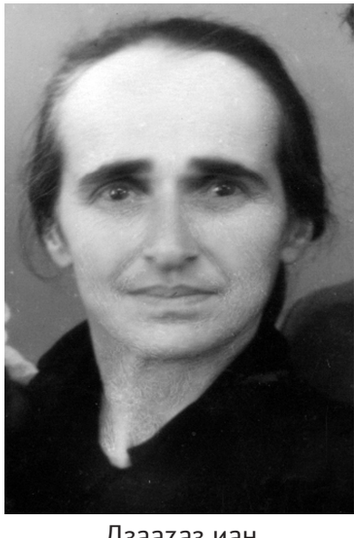
1 Алитературатә газеҭ №4, 2005 (агазеҭ «Аԥсны» агәлаҵа).

Платон Бебиа иануду Маииа Габлиа, иабду Қәаҭа Бебиа.

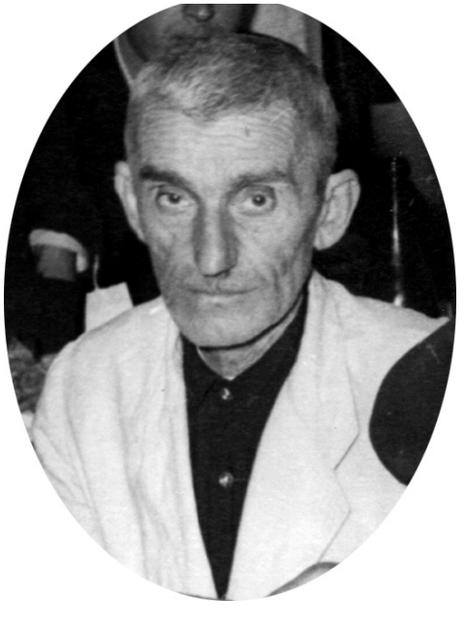
Платон Бебиа иан
Ғьагьашьа Ԛаԛкориа

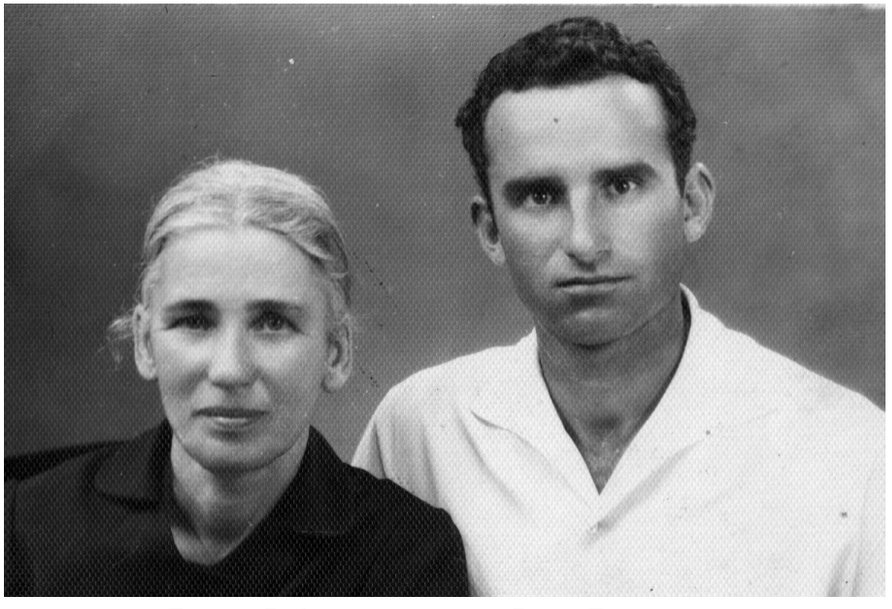
Дзааҳаз иан

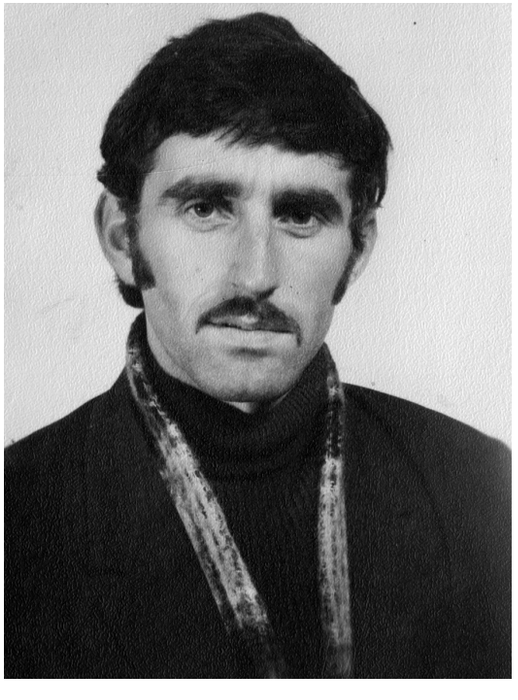
Платон Бебиа Д.Ғәлиа ихьҳ зху Тамшьтәи абжьаратә школ данҭаз.

Платон иаб Хәампа
Бебиа.

Платон Бебиа иан лаҳәшьа Гәыгә Ԛаҷкориаԥҳа.

Платон Бебиа иашьа Виачеслав

Платон Бебиа иԥшәмаԥҳәыс Ада Ԛыжәба.

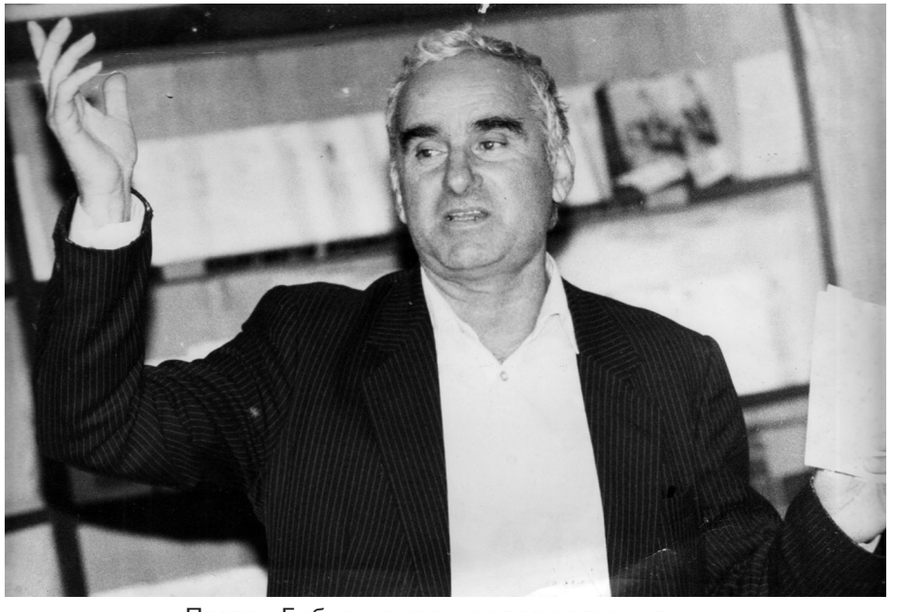
Платон Бебиа даныстудентыз.

Платон Бебиа иаҳәшьа Лима, иԥшәмаԥҳәыс Ада.

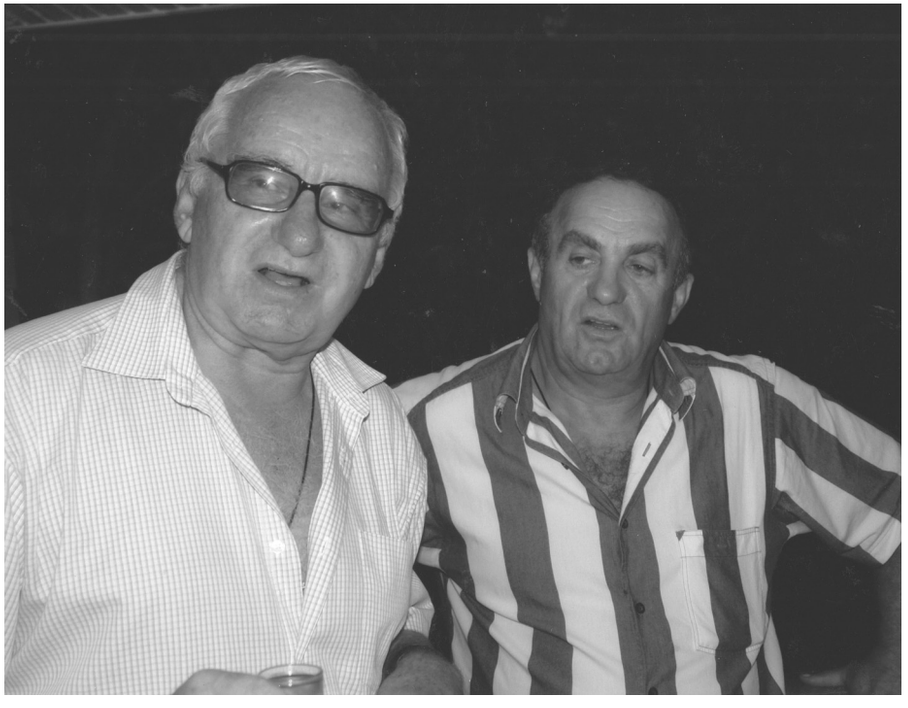
Платон Бебиа иҭаацәа.

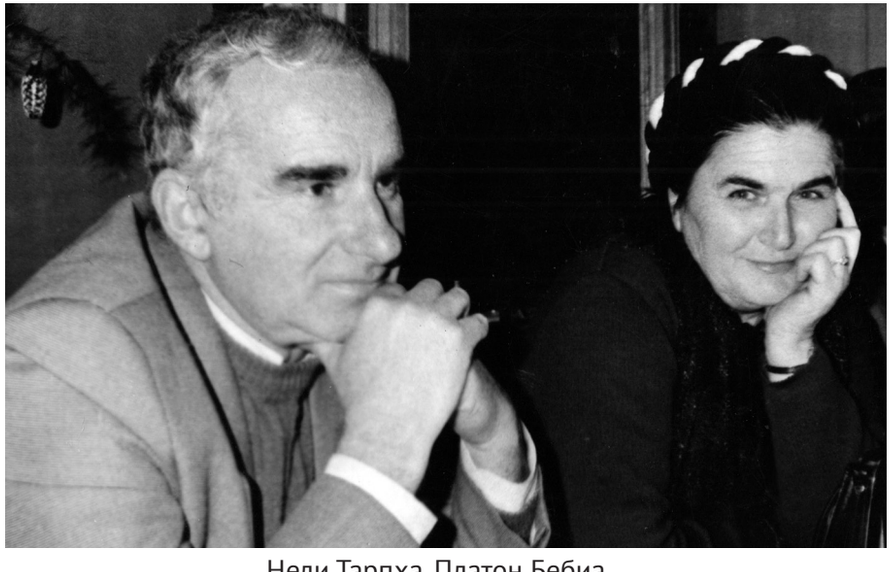
Платон Бебиа иажәеинраала даԥхьоит.

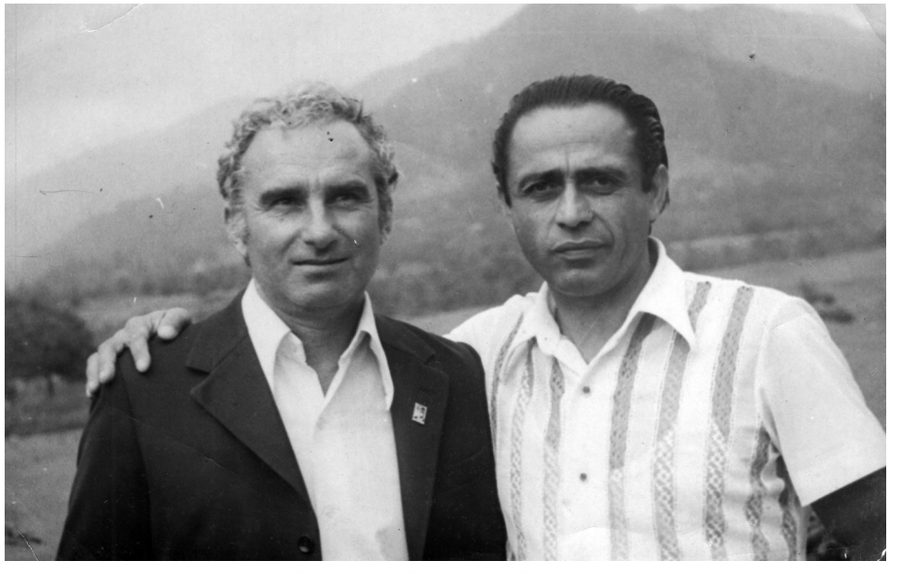
Платон Бебиа, Никәала Кәыҵниа, Руслан Қапба.

Платони Онери Бебиаа.

Нели Ҭарԥҳа, Платон Бебиа.

Платони Едуарди Бебиаа.

Гарик Ҭыжәба, иԥшәма Шьазина.

аҩадара апоет итәала (иара ус ауп зегьы рзы ишыҟоу) ажәа сахьарк, мамзаргьы асахьаркыратә ҩымҭа аҧшҙареи аҭаулареи ирсимволны, иршьаҟаны ибоит. Абри ахшыҩцак иҭегьы ираҧсшәаны иуҳәозар, иҩадароуп, имариоу усым асахьаркыратә ҩымҭа иашаҭәҟьа аҧҵара. Егьи, ажәа аҩадара антонимра азызуа аладара акәзар, уи иаҳнарбо апроцесс мариоуп, уадаҩра дук ацым, амала, асимволтә ҵакы амоуп, аҩымҭа ҧсыҿкәа ацәа рхибаауеит апоет. Уи мҩас иҭахым, дыкәлом, хәыҷы ҟаиҵа, ду ҟаиҵа алитератураҿы еихиго шьаҿакәа зегьы аҩадарахь рхы хазарц иҭахуп. Иҵабыргыҵәҟьаны, абри ахыкәкы бзиа аҧхьаҩ дзеигәыргьо, алыҵшәагьы ыҟоуижьҭеи кырҙа ҵуеит апоет ирҿиамҭакәа рҿы. Машәыршәа акәҙам Платон Бебиа 1969 шыкәсазы иифыз ажәеинраала «Аҩадара» аҟны абас иалкааны изиҳәо: «Арахәҵәҟьа ауаа ирбаразы, ихалоит аҩадара» ҳәа. Ииашоуп, апоет иҩымҭа асиужет излаҳанаҳәо ала даныхәыҷыз, даныхьчаз ицәҟьалаз иҧьмакәа рыҧшаара иазкуп, аха иаҵаиҵаз аконтекст асахьаркыратә ҩымҭа адунеи ахь ауп ахы ахьырхо. Ари ахшыҩзцара ҟаимаҭ, уанҙагьы апоет иааирҧшхьеит 1961 шыкәсазы иапиҵаз аҩада сызаатгылахьоу иажәеинраала «Аладареи аҩадареи» рҿы.

Сыззааиуа, абри аҭакҧхыкәра зцу арҿиара аус ҧшьа ауадаҩра иамоу атәы ҳара аҧхьаҩцәа еиҳагьы ибылгьаны, иаабоит Платон Бебиа иҧсадгьыли ижәлари ирызку, аҧсы рхаҵаны иифыуа, иапиҵо ипатриот жәеинраалакәа рҿы. Убас иҟоу ҩымҭоуп «Аҧсны азы ажәа». Уи ахцәажәарахь сиасаанҙа исҳәарц сҵахуп иара иадҳәалоу фактк. Аҧсны Асовет мчра шьакәгылеижьҭеи 40 шыкәсахыҵра аназгәарҭоз аныхәа мшы азын (ааи, иахьатәи аҧхьаҩ ухаҵкы, иҧьоумшьан аныхәа мшы ахьысҳәаз, уи Асовет мчы ашьакәгылара амш милаҭ ныхәан усҟантәи аамҭазы) С.И. Ҷанба ихьӡ зху Аҧсуа ҳәынҵқарратә драматә театр аҿы агәыргьаратә еилатәара анцоз Платон Бебиа даҧхьеит ҿыц иифыз иажәеинраала «Аҧсны азы ажәа».

Аиаша ами уаҩы иихәаша, абраҟа еилакь итәаз ауаа баракәа апоет Платон Бебиа дыззымдыруаз (џьара ҧсшьаҩык, сасык тәымҧьарантә иааз ракәымзар аҙәгьы дыҟамызт, ихатә ажәеинраалакәа реиҧш егьырҭ амилаҭ поетцәа рҩымҭакәагьы ибзианы дышрыҧхьоз, уи аганахьгьы абаҩхатәра шимаз рбахьан. Аха аҿены зынҙа даҿеаҙәын, зегьы ҿыцбарах дырбазшәа асцена дыкәырбаауан апоезиа анцәахәы иатәнатәны иамаз апоет. Зегьы ҳарҟәаҵып ҳхәыҷаахыс дыздыруа иҩызцәагьы уамашәа даабон. Сганаҿ итәаз сҩыза гәакьа, зыпсаҭа шкәакәахаша Иван Саҙба агәыргьара ихыиҿы ианыҧшуа, илакҵакәа ирыҵубаауа, ҿааиҵит:

– Уара, Руслан, ҳҩыза ду Платон Бебиа инагҙаны дҳаздырҙомызт, апоетра анаҩсангьы, асценагьы дазҟазазаап!

– Имариам, џьым, ас аӷәгылара! Абаҩхатәра ауп ари зыбзоуроу, – сҳәеит Иван Саҙба иажәа далгаанҙагьы. Азал аҿы анапеинҟьаракәа анеиқәтәа, – иҵабуп, аанагауа, днареихырхәан асцена дналбаait апоет агәалаҟара бзиа иманы.

Ҩажәак еихысҳәаалоит, ашьҭахь кыр анҵы ажәеинраала «Аҧсны азы ажәа» Платон Бебиа усҟан ицыз иҩызцәеи иареи изларҳәо, изларҩыз ала Ҭырқәтәыла данықаз, уаҟа инхо аҧсуааи иареи реиқәшәарақәа раан акырынтә даҧхьеит, Аҧсны данаҧхьоз аҵкысгьы аҧсы ахаҵаны, апатриоттә мцаҧшь аҵаҵаны. «Усҟан еиҧш ари ажәеинраала сара уаҳа сзаҧхьом. Уаҟа сыҧсы зегьы алаҵаны, иаҕраҵаны саҧхьеит. Рылаҕырҙ хаҟәҟәала исзыҙырҩуаз ҳџьыњџьуаа ирыбзоуразгьы ыҟан, ҳәарада. Урҭ рыҧсадгьыл иазкыз сажәа лоунытә ирныруан, ҭоурыхтәла иархәыцуан рмилаҭ хдырра зырҿыхоз гәхьаагарак рызцәырнагон. Абас акәын сажәеинраала санырзаҧхьоздара сыблаҿы ишааиуаз. Убри акәазр ҟаларын сыкәгылараҚәа (ажәеинраала санаҧхьоз) рҿы исыцхраауаз, амч ҷыда сызҭоз. Амала, иахьагьы сгәы иалоуп, хьаак еиҧш исыцрыхоит убасҟантәи сыкәгыларақәа зныз акасета ахьеиқәымхаз, аибашьра иахьалаҙыз» – иҩуеит Платон Бебиа.

Платон Бебиа аҧсуа шәҟәыҩҩцәа ҧытҩык (Алыкьса Гогәуа, Кәымф Ломиа, Нели Ҭарҧҳа) дрыцны Ҭырқәтәыла ҳашьцәа рбаразы данықаз рҿаҧхьа данықәгылоз иҵегьы ихатә жәеинралакәа дрыҧхьеит иара ишитәышьҭраз еиҧш, исахьаркны, аҧсы рхаҵаны. Урҭ иқәгылараҚәа – дзыҧхьоз ажәеинраалакәа иазыҙырҩуаз, Ҭырқәтәыла инхоз ҳашьцәа гәахәара дула ирыдыркылон, Аҧсны ацәа, абзиабара ахырбаауан. Уаҟа еицыз ашәҟәыҩҩцәа рахьтә еиканҩы димаҙамызт ҳәа ихыҿхәо иргәаладыршәон иҩызцәа. Аха ажәеинраала «Аҧсны азы ажәа» уи зынҙа даҿакуп. Убри азоуп абриаҟара ҳазаатгыланы игәцаракны ҳзахцәажәо.

Абри ажәеинраала аҧхьаҩцәа раҧхьагьы азыҙырҩцәа ибзианы ирыдыркылахьан (ус шакәу арҵабыргуеит аҩада иаагаз афактгьы. Ажурнал «Алашара» адаҟьаҿы уи акьыпхь анаба, ҳәарас иаҭахузеи, еиҳагьы ирылаҵәеит. Аха игылоит азҵаара избан иапхьазгьы иазыҙырҩызгьы абриаҟара изыргәаҧхаз, ажәеинраала ргәаҿы изнеиз, изрыдыркылаз? – ҳәа. Автор уи ибзианы артист ҟазак иеиҧш аҧсы ахаҵаны цәанырра ҵаулала дахьаҧхьоз аума, ма зынҙа даҿа рҿиаратә маҙак аҵоума? Еилкааup апоет иажәеинраала исахьаркны аҧхьара иамоу ахаҳара, иарҵысуа аестетикатә емоциа. Амала, уи апоетцәа зегьы ирылшом, иага ажәеинраала ссирқәа рыҩуазаргьы. Ари, ҟазара дула аҧхьара бырзен философк ишиҳәаз еиҧш, уи аҩбатәи баҩхатәроуп апоет изы. Абри аҩбатәи абаҩхатәра ҳәа абырзен философ дызҿыз, Платон Бебиа ирҿиараҿ насыҧк еиҧш изылыҧхан иҟоуп. Ари ас шакәу иапхьаҩцәа (изааигәоу иҩызцәагьы

убрахь иналаҵаны иудыруеижьҭеи кыраақуеит. Аха, ара иҟоу гәык-ԥсыкала ажәеинраала ҳгәазырԥхаз, уи автор ибзианы дахьаԥхьо, ҳахьитәитәуа амацара акәҙам. Сара сызлахәаԥшуала, араҟа ихадароуп апоет иҩымҭа ахаҭа поезиатә рҽиамҭак аҳасабала, иамоу аҩаҙареи атекст иаҳнарбо аҭоурых аҵахь илбаауа ахәыцрақәеи, иахьатәи аамҭагьы иахьақәҷнатуеи, амилаҭ ԥхьаҟатәи алахьынҵа ахҙыҙаара ахьеиқәҷырҭуеи, насгьы автор еиԥшҵәкьа аԥхьаҩгьы лоунытә ихҭынхьаауа ажәлари аҧсадгьыли рыбзиабара акәаш мцеиԥш ихәажжаҙа, имилаҭ хдырра рҽыхауа игәаҷы иахьаанхауа, иахьыннажьуа ауп. Убарҭ аҷыдарақәа ирхылҵуа амагиатә мчы ауп ажәеинраала ҳзааигәазтәыз, аринахысгьы хдоуҳатә дунеи иузалымхуа, иалаґьаны иҟазҵаз.

Уажәы ҳнагәылаԥшып ажәеинраала «Аԥсны азы ажәа» ахаҭа, хыхь иҳәоу ахшыҩзцарақәа еиҳа иҵабыргхаҭаны иааԥшырц азын. Заанатҵгьы иазгәасҭоит аҩымҭа асиужет злаҟоуи ацәаҳәақәа ажәала излагәылҭәаауи рыла поема хәыҷык ыҟоуп уҳәар ауеит. Автор иҩымҭа ахы икуеит ажәа аԥхьарца ала. Уи машәыршақә иауҟалах, апоет, идыруеит аԥсуа иажәеи иашәеи рҽы аԥхьарца иаҵанакуа. Уи хьаа хҷеыгоуп, гәхаршҭгоуп, ақәпараҷы амч улазҵо, ажәлар рыжәҩахыр еибызҭо, феноменуп.

Сыԥхьарца, убжьы-хаа цартә хараҙа,
Ацәаҳәақәа сшьам дгьыл иазыскуа раҙа.
О, ашьхеи агеи ирыбжьаршәу Аԥсны,
Ихазы уиҵахыҵәкьан Анцәа ду зны.
Адунеи еиԥш ужәытәҙоуп, ҳаамҭеиԥш уҷоуп.
Уара узы, Аԥсны ԥшҙа, сызхәыцуа убриазоуп!

Абас ахы акуеит ажәеинраала, нас ауп аԥсуа жәлар рҵоурыхи, иахьатәи рыԥсҭазаареи, уаҵәтәи лахьынҵеи, ҳзырбо, ус баша-машала акәымкәа, ҳцәа-ҳжьы иаҧыруа асахьақәеи, ахҭысқәеи, азхьрақәеи асцена ихаҷсахьақәааны ианықәаабауа.

Ажәеинраала ахаҭабзиара ҳаразкуа, уадзыԥхьалоу бзиа изырбо факторкәоуп: акы, автор ицәыриго, поезиатә хаҷсахьаны иҟаҵоу аҭоурыхтә даҟьақәа, иаххәап, нарҵаа дуқәа репос афырхацәеи Абрыскьыли рызхьаԥшра, ргәаларшәара уи иаанагоит ажәытәҙатәи ҳҵоурых адаҟьақәа ргәылаԥшра, реихыршәшәара – милаҭ гәадурак аҳасабала рцәыргара, рызнеира. Диоскуриагь ихаиршҭуам апоет. Ꙋбагьы, убарҭ инарывагылоит Аԥсны азы зхы-зыԥсы иамеигҙоз Инаԥҳа Кьагәа, Кьахь Ҳаԥьараҭ, нас ааскьатәи аамҭазтәи Аԥсны аҵеицәа Ефрем Ешба, Нестор Лакоба, ԥасатәи Аԥьыӈьҭәылатә еибашьра афырхаҵа Мери Аҩҙ-ԥҳа уҳәа егьырҵгьы.

Ихԥахаз, абарҵқәа зегьы апоет ажәа лыпшаахла еиҷаиртәит, исахьаиркит. Ажәеинраала арифма, аритм, ацырақәа, ақәыҕәҕәара зегьы рҵыԥаҷ инаганы иртәоуп. Ацырақәагьы 10-11 ыҟоуп, еизызгоуп. Уанаԥхьо (автор данаԥхьо аҩымҭа еиҳагьы иссирхоит, аԥхьаҩ дызтәызтәуа емоциак аҵалоит!) ашәеиԥш иуаҳауеит, икаҩуеит, ауазажәеиԥш иҟоуп. Аҷырԥштәқәа ракәзар, еибагоит ахшыҩзцара дырҵаулоит (зны идырдадоит, зны идырҵыруеит) аидеиа арҕәҕәаратә еиԥш. Иаагап ус шакәу шаҳаҵра зуа ҷырԥштәқәак: «О, ашьхеи агеи ирыбжьаршәу Аԥсны»; «Ахаҳәҵәкьагь ҵәыҕьан иаҟьон аҟата»;»Амза-ҷа уаҩызоуп, ааԥынеиԥш уқәҵоуп»; «Ерцахә, уара уаҳ ду, ахьгылоу иҷеырбоит»; «Арҩашқәа еижәхыслан иахьлеиуа ишәаҳәоит»; «Уа ашарԥаз араҙын ҙаҙагьы аҳәоит»; «Аԥхыҙеиԥш ухаами, алакә еиԥш уԥшҙоуп», ҳәа убас иҵегь.

Арҭ аҩада иаазгаз ацәаҳәақәа имҩашьо иудырбоит урҭ згәылагылоу аҩымҭаҷ апоет ихшыҩҵакқәагьы заҟа игәылыршәаны иаадырԥшуа. Иԥшьбахаз, (сгәанала, ихадароу) апоет иааирԥшуа Аԥсны ажәытә, аҷатә ԥсҭазаара ажәытәра иагахьоуи иахьатәи (ихаҭа дызлахәу) еизааигәатәны аԥхьаҩгьы иаргьы еицрыхҭынхьаауа иахьыҟаиҵо ауп. Ари, ҳәарада, ажәеинраала аидеиа арҕәҕәоит, насгьы имажәуа штемоу унарбоит. Даҷеакала иуҳәозар аԥсадгьыли аҵоурыхи, иахьатәи аԥсҭазаареи ахьааи апоет исубиективтә дунеихәаԥшра иаласаны, иахатәны иҟаиҵоит. Ус шакәу хара ҳамцаҙакәа, ҷырԥштәыс иаагар ҳалшоит фба-фба цәаҳәала ишьақәгылоу акуплет (астрофа) хзыркәшо (ажәақәак рыда) афбатәи ацәаҳәа ишьҭрақәланы «иахьаааиуа», иахьиҳәо. Абри ацәаҳәа апоети аҩымҭаҷы иҳәоу, иаарԥшу асахьақәеи еидызҳәало феноменуп.

Абасала, Платон Бебиа иажәеинраала аԥсуа поезиаҷы Аԥсны иазку апатриоттә жәеинраалақәа иреиґьу ируакны иаанхоит. Уи иахьагьы аԥхьаҩгьы иазыҙырҩуагьы амоуп ахәажәцәа ахаангьы ихалом. Ҵабыргуп, ажәеинраала аԥҵан 1970 шықәсазы Асовет Еидгыла аԥсы анҭаз, уи аидеологиа аҳра анауаз аамҭаз. «Умҵәыжәҩақәа еиҵыхны уаҷуп азҳара» ҳәа Асовет мчра дақәгәыґны ииҳәаз ацәаҳәақәа маҷк рҵакы рыԥсахит. Асовет мчра ыҟамзаргьы зхы иақәиҭу ҳәынҵқарраны аҷиара иаҷыми. Ааи, Аԥсны ақырҵуа мпыҵахалаҩцәа анықәцаха, ахақәиҭра анаиоу, Урыстәыла дуззаа ианазханаҵа, иацхраауа ианалага, ҳәарада, апоет ишиҳәо еиԥш, амҵәыжәҩақәа еиҵыхны иаҷуп аҷиара!

Ҳаԥхьап аҵыхәтәантәи акуплет:

Уԥшҙара ихнахын имцым уи жәбауеит,
Аҟармаҵыс шузышәаҳәо иазхымгакәа иԥсуеит.
Уеихазҳауа, узыршәҭуа – уи ҳара ҳауп,

Ҳаидгылап, мап, иҟам мчыс уи еиҳау!
Сшьамдгьыл, уанысыԥсах, исҭоубоуп, саргьы
Медеиа леиԥш сахьхәааит, – уаҳа акгьы![1]

Аԥсадгьыл ахақәитреи, уи уаҵәтәи алахьынҵеи агәҭынчымреи ртематика Платон Бебиа ипоезиатә рҽиамҭақәа, ҷыдала аконкреттә темақәа ирызку ипатриоттә жәеинраалақәа рҽы еилыхха иубоит, насгьы инарҵауланы удырхәыцыртә еиԥш иуныруа. Абраҟа иубоит уи апоезиа ишаҟазшьарбоу дзыхцәажәо обиект, мамзаргьы атема уаанҙа ирҳәахьазаргьы, апоезиатә хаҽсахьала иаадырԥшхьазаргьы, иалырххьазаргьы иара зынҙа иҽыцххараҙа, иара ихатәу ирҽиара аханатә иатәышьҭроу мҳәырк, «ақәиҵоит» даҽаҙәы итәы иаламҩашьартә еиԥш иҽаҽаҙа. Ус шакәу агәра аагартә ҳзырбо Платон Бебиа имоуп имаҷымкәа ажәеинраалақәа, насгьы ҷыдала иалкааны иҭуҵааша роуп дара. Аха урҭ зегьы ҳрыламлакәа ҳарзаатгылап еиҳа иҟазшьарбагоу жәеинраалақәак.

Сыззааиуа, аԥсуа жәлар ррепостә фырхаҵа, Аԥсны ахақәитреи ахьыԥшымреи, ҳажәлар наунагҙа рыԥсадгьыл аҽы рыҟазаареи ирсимволу, иршьаноу Абрыскьыл заҟаҩы ажәа сахьарк изыркхьада. Ари афырхаҵа изкны ажәлар иаԥырҵаз еиуеиԥшым аамҭақәа раан ашәҟәыҩуеа, аҵарауаа ашәҟәы ианырҵаз амацарагьы заҟа ыҟоузеи! Убас иҟоуп иҵегьы иахцәажәаз, иҭызҵааз. Иҳақуп урҭ ргәалашәара: В. Гатцук , В. Ҕарцкиа, И. Альбов, П. Ҷараиа, Н. Марр, Б. Шьынқәба, Ш. Инал-иԥа, Хә. Бҕажәба, Ш. Салаҟаиа, С. Зыхәба, А. Аншба, З. Ԥьопуа, В. Коҕониа, Ԥь. Адлеиба, И. Хәарцкиа уҳәа убас егьырҵгьы.

Егьырахь, асахьаркыратә литературатә ҩымҭақәа ртәы ххәозар, Абрыскьыл ихаҽсахьа апоезиатә рҽиамҭақәа азыркит Д. Гәлиа (ажәеинраала «Абрыскьыл»), Б. Шьынқәба («Абрыскьыл иоуп рашьла инеиуа») В. Анқәаб (иажәеинраалоу ароман «Абрыскьыл»), драматә ҩымҭа аԥиҵеит адраматург, СССР ашәҟәыҩуеа Реидгыла алахәыла А. Лагәлаа («Абрыскьыл») уҳәа иҵегьы.

Ишаабо еиԥш, азқьышықәсақәа ирықәлоу аепостә ҳәамҭа Абрыскьыл – ажәлар ԥхьаҟатәи ргәыҕреи рԥеиԥшхә бзиа змардоз, ргәы зырхаҵоз фырхаҵаны ирымаз иахьагьы, ҳажәлар азҽлымҳауп уи ихаҽсахьа аҽыццәа ахаҵаны аарԥшра. Араҟа аԥышәара ркуп акаламуаа, даҿакала иуҳәозар, ашәҟәыҩуеи аҵарауааи. Аха ашәҟәыҩуеа ртема, робиект ҳажәлар ижәытәҙатәиу репос афырхаҵа шиакәугьы (ажәлар иаԥырҵаз аҳәамҭа иатәу ажәабжьқәа еиуеиԥшым авариантқәагьы убрахь инарылаҵаны, иашаны ажәлар ишырҳәаз, ишаԥырҵаз еиԥш аизгареи аҭцааареи роуп ихадароу, аизгаҩ, аҭцааҩы ихыҵҳәаа, ифантазиа араҟа акы, имыцхәуп, ҩбагьы имчыдоуп, аҭцаарадырратә ҵакы амам) ирымоуп алшара рхатә рҽиаратә метод ала аарԥшра, ихаҽсахьа аҭыхра. Аха убас шакәугьы ашәҟәыҩуы днызкыло, ихаҽы иааигаша аԥҟарақәа ыҟоуп – дҭымҵроуп аепос зхагьежьуа агьаргьаласа, излеибарку адунеи акшәа-мыкәша дыҟазароуп уи ихаҽсахьа аԥызҵо арҽиаҩы, ажәа азҟаза.

Сыззааиуа, Платон Бебиа иажәеинраала «Абрыскьыл» ауп. Уи зынҙагьы ихәыҷҙам, игәылҭәаау – ԥшьба-хәба ажәала ишьақәгылоу 56 ҵәаҳәа ыҟоуп.

Ажәеинраалаҿ апоет ифырхаҵа исахьа ҭихуеит ижәлар рыԥсҭазаара иаԥырхаго измыргьацо, атәым мчқәа дырҽагылаҩ дуны, уи еснагь илаԥш хаа ахуп иԥсадгьыл Аԥсны, аҭынч бзазара еилахәар ҳәа дшәоит, ладеиҩадеи еимырҟьо ддәықәуп. Ус бжь-хык зхагылаз адоуы дмыждаха дазгылеит Аԥсны акалҭан аԥшәмара ду нкылан. Абар уи исахьа шҭихуа апоет: «Инапқәа қыдқәан, бжь-хык ихагылан, крифон идауышра аҳра анауы» Аҩымҭаҿ ишаабо еиԥш, абри адауи, адауцәа рдау Абрыскьыл иабашьит, кыр ҷьабаа ибазаргьы диааит, адуажә иԥсы даиҵеит. Ҳаԥхьоит:

Амра шәаԥырҳаԥуа ицәыҵыԥшны уаҟа,
Ҩ-даук ахьеибарԥсуаз ианԥшы,
Уи аблақәа аазмырԥшуаз уажә дабаҟаз,
Адауажә дымлеихьаз деизҟәыҷы.

Ари ашьҭахь аа иҟалаз:

Шьҭа абнаҿ ашәарах еилаҳәылмызуан,
Аҙиасқәа рҽы итоԥуан уаҟа аԥсыҙ.
Аԥсабарагь ашәаҳәацәа азцәыртуан,
Рашәа азыркуан урҭ зегь ирхаз ԥсыс.

Ауаагьы аԥсабарагьы ахақәитра роуит Абрыскьыл афырхаҵа ибзоураны. Уи еилкаауп. Аҩымҭа аидеиа ккаҙа иааԥшуеит аҵыхәтәантәи акуплет аҽы:

[1]Ари ажәабжь аԥсшәахь еиҵазгаз Хә. Бҕажәба абар иифуа: Ари аԥсуа жәабжь В. Гатцук иаиҵеит аурыс журнал «Южная Россия» ҳәа хыс измоу 1907 шықәсазы иҭыҵыз аҩбатәи аномер аҽы. Ажәабжь ахаҵа излаҳнарбо ала, В. Гатцук, ҳәарада, даанагахьан Аԥсны… Уи дышәҟәыҩын, уи ихы иаирхәон, исахьаркны еиқәиршәон ажәлар рҽаԥыцтә ҳәамҭақәа – ажәытә жәабжьқәа, еиҳарак алегендақәа» (Хәыхәыт Бҕажәба. Аиҵагақәеи аиҵаҳәақәеи, Аҟәа —1980 ад. 36-49.)

Дныԛәиеит, дшазхәыцуаз аду иԛәԥашьа,
Абрыскьыл ацәа даанахәеит дҭахәхәа.
Еҳ, иидыруаз, усҟан уи илабашьа,
Ани аҭларкәыкә шнадԥрааз иҿаҟәа?!

Апоет иажәеинраалаҿ акы, адауаѡ иҭархарала иаҳирбоит Абрыскьыл фырхаҵа ижәлар рзы ихы-иԥсы дшамеигӡо, ишрыԛәиҵо. Ус ауп ажәларгьы дшаԥырҵаз. Ари ахшыѡҵак давамлеит авторгьы. Ԥбагьы, Абрыскьыл ифырхаҵара анаѡсангьы, апоет иѡымҭа иацитҵоит даҽа философиатә хшыѡҵакыкгьы. Уи ауп ажәеинраалагь зырҕәҕәо. Иарбан иара? Аԥсҭазаараҿы еснагь агәҽанызаара аҭахуп, еиҳарак иуҿагылан узшьырц, иуабашьуа, уааигәа данықоу. Адоумыжьха Абрыскьылгьы изгәамҭеит, иатәеимбеит илабашьа ҿаҟәаны ицаз аҭларкәыкә.

Ааи, аԥсҭазаара адиалектика ссируп: амаҷ аду ахылҵуеит, аду – амҷ иԥхасҭанатәуеит. Адау дуӡӡа ииааиз, Абрыскьыл аҭларкәыкә аҿы дымчыдахеит – илабашьа рашьра изызуаз аҿаҟәеит.Убри ала ауп иаҕацәа дшыркызгьы. Апоет ари асиужет ихы иҭимҳәааӡеит, ажәлар иапырҵаз аепос аҿы иќоуп. Уи мацара ихы иаирхәеит алитературатә формахь икылигеит. Ажәлар рҿапыцтә ҳәамҭақәа рсиужетқәа рќнытә еиҳа иманшәалоу адетальқәа рхархәара апроцесс алитератураҿы иажәӡам, иќан, иќоуп, ари нахысгьы иќалоит. Ус шакәу рымҳәаӡои аԥсуа шәќәыѡѡцәа рѡымҭақәа рҿы иќарҵо ахархәара.

Платон Бебиа аԥсуа жәлар рҿапыцтә ҳәамҭақәа ќазарыла ихы ишаирхәо аабоит, нацәақәкыла аепос афырхацәа Нарҭ Сасрыќәа, Абрыскьыл ирызкым, абжьаапнытәи ажәеинраалақәа рҿыгьы. Араќагьы иќоуп имаҷымкәа иааугаша аҿырԥштәқәа. Урҭ зегьы ҳарҟәаҵны иаагап ҿырԥштәыс жәеинраала заҵәык «Аԥсадгьыл ашәа». Абригь асиужет змоу лирикатә жәеинраалоуп, иагьконкреттә темоуп. Иаҳгәалаҳаршәап асиужет ѡажәак рыла. Дықәуп хаҵак мѡа харак, иҳаздырам дахьцо, хықәкыс имоу. Аха уи аѡымҭа изаќаразаалак, аидеиа злаќоу ала иапырхагам. Дааԥсеит, дҿажәкит, амла дакит, амра иканаршуаз аҭакар даргәашеит, ихы дамыхәо днеизќәыҿеит. Аха убасҟан игәы иқәыѡуа шәабжьык геит: ...Уи акәхеит:

Ибла ихгылеит Аԥсны гәакьа.
Маҷаршәа арѡашқәа еилашуан.
Ашьхақәа раҳ – Ерцахә ԥагьа,
Аӡәы изыԥшшәа, хара иԥшуан.

Убригь азмырхакәа абар иаацәырҵуеит Сасрыќәа ирашь (Бзоу – Р.Қ.) кьыркьыруа, Абрыскьыл иакәзар, жәлар змырбзазоз адау дышьны дааихытҵит.

Абарҭқәа рышьҭахь аа апоет иихәо:

Уиакәхеит, ашьа хәмаруа идәықәлеит,
Нас дагьаақәтәеит дѡеиханы.
Ѡаԥхьа имѡа харагь днықәлеит,
Ԥхьаќагь днеиуан деиханы.

Аѡымҭаҿ ахшыѡҵак иаҳәоит аԥсҭазаараҿы аԥсадгьыл ашәа ауаѡы изы зегьы ишрыцку, насгьы уи аиҿкаашьа дақәшәеит, араќа ихы иаирхәоит ҳепос афырхацәа, урҭ рцәырҵра ауп ари ахаҵа ѡаԥхьа амѡа хара имаз дықәлартә амч иланы дќазҵаз. Еиҭасҳәоит, апоет араќа исахьарку ажәала иѡымҭа атема ахьааирԥшуа анаѡсангьы, иаиҭаз асиужет еиднакылеит, идырҕәҕәеит аԥсадгьыл ашәеи аепос афырхацәа рцәырҵреи, насгьы урҭ реиҿыбаара дахьақәшәаз.

Тематикалагьы еиԥшымзаргьы аѡада сзыхцәажәаз ажәеинраалақәа («Аԥсны азы ажәа», «Абрыскьыл») идеиала еизааигәоуп, доуҳатә дунеик иаҵанакуеит, иахылҵит алирикатә жәеинраала ссир «Ашәа». Абраќагьы апоет иааирԥшуеит аԥсҭазаараҿы ашәа иамоу аԥсымчхара заќа иҕәҕәоу, анырра амоу. Ардәына деихсырц рԥыск (ибжьаршәшәа исҳәоит заќа схы сазгәаауеи,сацәыԥхашьои саныхбыӏыз,ашкол аҿы аҵара анысҵоз аамҭазы ардәынақәа – адунеиаҿ гәнаҳа ќазымҵо, аԥсабара зрыцкьо, ирԥырхагоу ахәаҷа-маҷақәа зфо, Бетховени Чаиковски рмелодиа ухазыршҭуа ашәа зҳәо – ацәќьеи амалакаҳаи рыла ианускуаз, агәыз-гәызҳәа среихсны ианысшьуаз... Сара усҟан сшәарыцаѡ дуны схы сыԥхьаӡон. Агаӡара уҳәеит ҳәа ҳәааа амоума?!) ишәакь ардәына ианлақәик аамҭазы:

Иарцәажәон аԥсабара,
Абжьы-хаа карҵәа,
Ашәарыцаѡ иԥсы-апара
Акыҵәќьеит рацәа.

Ашәа датќәеит, дардысӡеит,
Деимлаҳәа дакит.
Ишәакь... мап, уи дымхысӡеит.
Ахы лаирќәит.

Абас иќоуп ашәа амч! Абри ажәеинраала ала апоет, ѡ-проблемак

иҳасабит: акы, ашәа ауаҩы изы иатҵанакуа аанарԥшуеит ԥсҭазааратә фактла. Ҩбагьы, аԥсабара абиԥара ҿа бзиа дырбареи уи ахьчареи рҿы иактуалтәу атема шьҭнахуеит, ицәырнагоит. Автор иҩымҭаҿы, ƀазарыла, насгьы аемоциа уаҩ инаҭартә, ус баша цәажәарамкәа, еиҿырԥшрала акы, ардәына ашәаҳәара, аԥсабара уи заƀа ианаало, иарԥшҙо, аԥсы аханатцоу, ҩбагьы, ацәгьа зурц згәы иҵоу (цәгьарамкәа нас закәи ашәа-хааҙа изҳәо, аԥсабарагьы уаагьы зырҿыхо ардәына аҵыԛьҳәа иагәыдҵаны ашьра!) ашәа шиашаз, дшатƀәаз, ауаҩрахьы дшархынҳәыз.

Изхсыҳәааua, апоет абри игәҭакы аарԥшраҿы – аԥсабара хьчалатәуп, ашәа зҳәо ардәына шьтәым, ауаҩы убри еиликаароуп ҳәа азеиԥш ажәала акгьы имҳәеит. Уи игәҭакы – хыхь иҳәоу ахшыҩзцарақәа ҳрыххәыцыртә игәнаҳкылартә иааирԥшит сахьаҩыртәла еиҭауҳәаша, ухаҿы инхаша асиужет аҭаны.

Арҭ ргьызцәа апоезиатә хаҿсахьала, мамзаргьы поетикатәла ахәыцрақәа, агәҭахәыцрақәа ҳара иаабоит ҳзыхцәажәо апоет иреиґьу илирикатә, играждантә поезиаҿы.

Платон Бебиа, аҩадагьы акырынтә инымҩатәшәа исҳәахьеит, ипоезиатә (иажәеинраалақәа, ипоемақәа, ибалладақәа), ипрозатә рҿиамҭақәа рҿы шыгәцареикуа, дышрызҿлымҳау, насгьы ҷыдала уаҩытәыҩсатә бзиабарак рыцаны шааирԥшуа Аԥсны аԥсабара аԥшҙара, афлореи афауneи рбеиара, ҳаԥсабараҿы иƀало аиҭакрақәа ԥшь-аамҭак реиҭасрақәа ирыԛәыршәаны, нас урҭ зегьы ауаҩы дшырзыƀоу, дышреиҷаҳауа, уаƀа иубоит, ихьааугартә аƀынҙа ауаҩы агәлымыҩрақәа ирыхƀьаны аԥсабара амчи, аԥшҙареи, абеиареи, ртәамбара, ррыцҳамшьара уҳәа иреиԥшқәоу жәпакы шихамыршҭуа.

Сыззааиуа, Платон Бебиа аԥсабара ахьчара иазку иҩымҭақәа ацивилизациа иарцәыцәыз, иахнаԥааз иахьатәи аԥхьаҩ иарҳәоит: иахумырƀьацәан, баба, узқәу адгьыл, узқәу аԥсабара умыргәаан, мамзар, уахьнархәуеит ғәғәалаҙа ҳәа. Убас иҟоу ажәеинраалақәоуп: «Абнахьча», «Ашьабсҭа-ҙыс», «Уаха ақәа ҳзауроуп», «Аҳәыҳә», «Аҵыс ашәа», «Абна атоура», «Ас ду», «Аƀармаҵыс», «Абна былуеит». «Иԥсыршьагоу ақәа анауа». Иҟоуп иҵегьы ауаҩи, аԥсабареи, ашәарахи, аԥсааи, агыгшәыги реизыƀазаашьа атәы исахьаркны изҳәо ажәеинраалақәа.

Ажәеинраала аира иссиру уаҩытәыҩсатә факторуп. Уи атема мацарагьы, иага игәылшәаны иƀазаргьы, изабзоурахом, ахшыҩ ҵары акәзаргьы, амч зқәымхо, анапаҿы иазаамго ыƀоуп. Избан акәзар, апоезиа апоет иҩнуҵƀатәи идоуҳатә дунеи ицәалашәареи реицҵәырҵра иахылҵуеит, уи ацәаныррa ауп апоет идунеиқәыԥшылара еибаркны измоу, иҳәаақәызҵо. Уи амч ауп изырпашашо, изыргәаҭеиуа атема аликаартә, иҵиҵаартә ашәа сахьаркыратәла аƀаҵара зылшо. Нас ауп идеиала еиқәхаԥс иҟоу

ахшыҩзцара, афилософиатә ҵакы анаанахәо, аныƀало, ианцәырҵуа, ажәеинраала, мамзаргьы апоезиатә рҿиамҭа аныƀало.

Арҭ аҩада иазгәасҭаз аҷыдарақәа апоетцәа зегьы алаƀоуп, ирыхҵынхьаауеит, насгьы рбаҩхатәра иалаґьаны, иатәышьҭраны иҟоуп. Ииашоуп, урҭ акатегориақәа ыƀазаауеит амч рыманы дара, апоетцәа рбаҩхатәра аҩаҙара зеиԥшроу иауарашәаны наƀ-ааƀ иҵибагартә еиԥш. Ус анакәха, Платон Бебиа ари апоетцәа рҷыдара иаргьы аԥсымчхара ду аманы иныруеит, насгьы аԥхьаҩ илаԥш иҵашәартә иҵаҳҵыґьаны. Ари ас шакәу ибоит уи иҩымҭақәа ирыԥхьо дарбанызаалакгьы. Аха абраƀа иумбарц залшом Платон Бебиа ипоезиазы (мацара акәымзаргьы) даҿеакгьы, ҷыдароуп ҳәа иуԥхьаҙаша. Абар иаргьы. Апоетцәа зегьы рыƀны еиԥш Платон Бебиа ипоезиа уасхырс иазышьҭоу, аҳра зуа ацәаныррa ауп, амала уи ахшыҩ аҿырƀасаны аконтроль азнауазар ауп, мамзар, аґәра изаҿамкыр, усƀан дахнаԥаар алшоит, аҩымҭа ахшыҩҵак хьысҳахоит. Еилкааuп, зыхшыҩҵак хьысҳахаз аҩымҭа аидеиа аганахьалагьы академик Хәыхәыт Бґажәба ишиҳәаз еиԥш, ицаҳәцаҳәо изыƀалом.

Платон Бебиа ацәаныррeи афилософиатә хшыҩзцареи ирҿиараҿ «еиқәышаҳаҭны», рнапы еибаркны аус еицыруеит – раԥхьа ацәалашәара (ацәаныррагьы убри ауп иаанаго) цәырҵуеит, иҿыхоит, нас ауп уи ҳәаақәызҵо, зда ихәарҭам афилософиатә хшыҩзцарақәа анцәырҵуа, ианавагылоу. Ииашоуп, апоезиа цәаныррoуп ҳәа ауп алитературатә дунеи ишадыруа, аха уи амацара асахьаркыратә ҩымҭа азыƀаҵом, иазыԥҵом.

Платон Бебиа ипоезиа аҷыдаразы хыхь исҳәаз ахшыҩзцара зырҵабыргуа ажәеинраалақәа (имыррацәакәа) ҿырԥштәыс иаазгоит. Аҩымҭа «Прометеиаҿ» иаабоит ифилософиатәу ахшыҩҵак змоу (афырхаҵа амифтә дунеи дшатәугьы, легендак еиԥш дшыƀоугьы) цәаныррa ҵаулала иаарԥшу ахаҿсахьа. Ажәеинраала асиужет абас иҟоуп: «Аҙынра баапсы ƀалеит, илаҳәуан, иарыхьҭшьуан шәаԥыцьаԥгьы уаагьы. Ус ажәлар еиқәирхарц дцырлыхха дгылеит Прометеи. Ҳаизыҙырҩып апоет:

Аамҭагь уаҳа имгаҙакәа,
Аԥсеиқәырхага амҩа иҙбеит,
...Анцәа дугьы имырбаҙакәа,
Фырхаҵала амца-жәла ааигеит,

Ахьҭа ԥсцәаҳагь дхьаҵит дхьагәгәа,
Амца акәын зегь ззыԥшыз.
Иҭыҵит аҳаԥгьы иҵаз зҿыԥхьакуа,
Апсҭазаара дәықәлеит ҿыц.

Прометеи уа анасыԥ ицын,
Иуал-ԥшьа нагӡан, хьыӡгьы игеит.
…Ус еиқәирхаз аӡә даарылҭын,
Анцәа иҟны ацәгьа иҳәеит.

Ишаабо еиԥш, Платон Бебиа иажәеинраала асиужет ажәытәӡа аахысгьы идыруп, иҿыцӡам. Прометеи, абырзенцәа рмифологиа излаҳәо ала, ауаа рзы амца ҕьычны иахьааигаз (араҟа уи дугәалаиршәоит зашьцәа рзы адауажә дышьны амца аазгаз Нарҭ Сасрыҟәа). Зевс идҭала Прометеи ашьхақәа рҿы ахра еиҩыцәра ақәцә аҿы дадҿарҳәалт. Уи дыргәаҟны дыԥсырц азын ашьауардын есҽны инеины игәаҭцәа ҭыжәжәаны иафон, аха уахынла еиҭа бзиахон. Абас дгәаҟуан ажәлар абзиара дуӡӡа рзыҟазҭаз афырхаҵа Прометеи. Аҵыхәтәан уи игәаҭцәа ҭызжәжәоз ашьауардын шьны ихы дақәиҭитәит Геракл.

Амифтә фырхаҵа ихаҿсахьа алитературатә ԥсҭазаара арҭеит Есхил, Шелли, амузыкаҿы – Бетховен, Скриабин уҳәа егьырҭгьы.

Аԥсуаа ртәы ххәозар Прометеи ҳара дҳацәтәымым, Кавказ ашьхақәа рҿоуп дахьықәҿарҳәаз, насгьы Нарҭ Сасрыҟәа иҟаиҵаз афырхаҵара – ауаа амца рыҭара, рзаагара ауп Прометеигьы иҟаиҵаз. Аҵарауаа аӡәырҩы ирҳәоит ари амифтә ҳәамҭа раԥхьа иахьиз Кавказ ауп, абрантәи ауп уахь Бырзентәылаҟа ишцаз ҳәа. Аԥсуаа ражәа иалоуп абга ахьҭо аҳаԥы аҟны ауп ала ахьҭашуа ҳәа. Уажәы ҳара Прометеи изку амифтә ҳәамҭа Кавказынтәи Есхил иԥсадгьыл ахь ицеит ҳәа ашьақәыргәгәара ҳалагом, мацара, иаҳгәалаҳаршәеит аҵарауаа рдунеиаҿ иҟоу аверсиа.

Апоет имаурҽхәаша иреиуоуп – уи абри амифтә фырхаҵа аӡәырҩы асахьаркыратә аҩымҭақәа зхырҳәаахьоу дацәымшәаӡакәа ажәеинраала ахьазикыз. Иаахҵәаны исҳәоит, Платон Бебиа илшеит идеиалагьы ҵакылагьы еиқәхаԥс иҟоу иоригиналтәу алирикатә-философиатә ҩымҭа аԥҵара. Ажәеинраала асиужет иаҳнарбоит ауаа ахьҭа иаганы анҵәара иаҿуп, аԥхара адгьыл иқәӡаауеит, рыԥсы еиқәзырхо дырҭахуп убасҟан дцәырҵит Прометеи. Рыԥсы ҿихит, аха изхәарҭоузеи, еиқәирхаз рахьтә аӡәы иара динапхеит.

Апоет иажәеинраала иаҵубаауеит афилософиатә ахшыҩзцара ҵаула: – ауаҩы идгьылтә ԥсҭазаара хиркәшаанӡа иага абзиара иургьы, иага бзиара ҟаиҵаргьы имч-илша дақәгәыгыргьы, ауаҩ игәра игазаргьы, еснагь имазароуп агәаҽанызаара – еихиго ишьаҿақәа ршәара, рзара. Избан акәзар, дарбан уаҩызаалакгьы ԥсабарала имоуп имч зқәымхо аԥсабара инаҭаз аԥсыҽра…

Платон Бебиа инарҵауланы аԥсҭазаара иазхәыцуа, здунеиқәыԥшылара амҽхак ҭбаау поет-философуп. Уи икәша-мыкәша иибо аԥсабаратә цәырҵрақәа, иахьатәи ауаа реизыҟазаашьақәа, абзазараҿы илаԥш иҵашәо, мамзаргьы илирикатә фырхаҵеи иареи ирыхҭынхьааyа уҳәа жәпакы ипоезиазы иобиектны иҟоуп, аҳәатәы изҭо ракәны иубоит. Уимоу, убарҭ аԥсҭазааратә фактқәа (обиектқәа, амаҭәарқәа ҳәа рзуҳәаргьы ауеит) иҩышьеи истили анҳәаақәырҵогьы ыҟоуп, даҽакала иуҳәозар, аҩымҭақәа раԥҵараҿы дандырманшәалоу рацәоуп, еиуеиԥшым, насгьы аԥхьаҩ игәы ԥызымҵәац аҩышьа аформақәа иԥшаауеит. Ус шакәу амҳәаӡои 1972 шықәсазы иаԥиҵаз аклассикатә жәеинраала «Ашьауардын». Заҟа имариаяны, аха иухамышҭуа асахьақәа рыла апоет ахы икуазеи иажәеинраала «Ашьауардын».

Ашьауардын ахра иаақәтәеит,
Маҷк иааиҭанакырц аԥсы.
Ашәарыцаҩ илаԥш аақәшәеит,
Иҿагьынеихеит уахь дласы.

Дахьеиҩаӡоз уи дазхәыцуан,
Ицәагахьаз шаҟа ӡысы.
Нас игәаҕ пеипеиуа ихыҵуан,
Днеиуан уасҭап ҳәа сыԥсы.

Ашәарыцаҩ згәаҕ имаз, иӡарақәа згахьаз ашьауардын деихсны илаишьҭит, ииашоуп, еибгаз амҵәыжәҩақәа рыла акраамҭа ажәҩан аҿы ишалшоз ала аԥырра иаҿӡан, аха ажәҩақәа рымч мцози, итәарцгьы илҭалеит иааԥсан. Анаҩсан абар иҟалаз асахьа шҭихуа автор:

Мап, изтәозма ашьапқәа рыда,
Акы иқәҟьеит, ҽакы ианҟьеит.
Нас уи акәхеит, аԥсынҵрыда,
Ашьауардын ашьа иаҿҟьеит.

Ашәарыцаҩ ашьауардын анишь ашьҭахь изааиз ахәыцрақәа: «Амҵәыжәҩақәа ажәҩан иазшазаргь, дгьылда ихәарҭамзаап, ҵаны!» – аҩымҭа ахшыҩзцара гәылнаршәеит, иарҵаулеит аҵаки аидеиеи. Апоет ифилософиа – ашәарыцаҩи ашьауардыни ирыбзоуроу – ишьақәнаргәгәоит ауаҩы иага ажәҩан далаларгьы, акосмос иҳәынҷаргьы, иԥсҭазаара дгьылда ҟалашьа амам, идгьыл ауп уи ԥсҭазаарас имоу. Аурыс ҵарауаҩ дуӡӡа К.Е. Ци-

алковски ауаҩы адгьыл аҿы наҳаҳа даанхом, ҳәа иҳәаазаргьы, ауаатәыҩса ыҟанатҵ дгьылда ихәарҭам, рыԥсҭазаара зыҟалом, ихәны ажәҩан иалаз ашьауардынгьы адгьыл ахь еихеит аԥсы еиқәнархарц азын.

Апоет иажәеинраала ацәаҳәақәа рыбжьара сара иагәылызбаауеит абас иҟоу афилософиатә хшыҩзцара: ауаатәыҩса адгьыл шәахҳыҳааны ишәыхьчала, шәыԥсҭазаара наунагҳахарц шәҭахызар ҳәа.

Ауаа рҿы мацара акәҳам, иааиуеи иеиҵааиуеи ахьыҟоу, иахьубо. Уи аԥсабаара ахаҭаҿгьы иуԥылоит, иубоит ԥьара идуны, даҽеаԥьара имаԥны зылаԥши зцәанырреи ҵару апоет урҭ рҩызцәа ацәырҵракәа абжьааԥнытәиқәа ҳаасҭагьы еиҳагьы ибарҭоуп,насгьы уаҩы дарлахҿыхыртә ибзазараҿы акы инаҭартә иҟаиҵоит, иҵихуеит поезиатә хаҿсахьала.

Убас иҟоу ажәеинраалоуп «Абна былуеит». Уаҟа иаабоит амца аҽырцәгьаҳаны ишцәырҵуа, апоет ицәаҳәақәа рыла иаҳәозар «Абнара амҽехак амца ацралоит, агәы рхаҵо иаҭәҳәоит аԥша. Амцабз алҟьо алҩагь халоит, абызшәала ицәажәоит: «Аҿ-ҿа!» Уи зыдыххыло инахьынҳалан, иагьнакәыршауа анапқәа, иагьа иҵлазаргь ақәцә инхалан, абырсаатк иагоит итҟәа. Амца амчыдақәа рҽахәладырԥсоит, аҕәҕәақәа шгылоу иԥсуеит, ԥсааи шәарахи, гыгшәыги зегьы еиланаргьежьит, анапы ахьынаҳаз зегьы ҕәых иагоит. Аҩымҭа шԥахыркәшахо ҳәа ҳаԥхьаҩ дышхәыцуа абар автор дахькылсуа, иаиҵо ахшыҩҵак закәу:

Амца аԥша аҭәҳәоит, зегьы ирхысуеит,
Ма изакәызеи иахылҵуа абжьы?
Амца хьаҵырц аԥьқәа хысуеит,
Аха ирхысуеит дара шьы.
Иццышәтәуа ишцоз абна еиқәара,
Аԥаҩ ианхыҟәгыл иқәх зегьы;
Ашьшьыҳәа илеиуан акәара...
Абра анапқәа ирҩахт иаргьы.

Абриаҟара атәыла зырбгаз амца (аԥша амчра азҵоз) акәара-ҷҷа аҟны анапы иҩахеит, акгьы алымшеит, иҵаслымхеит. Апоет иҩымҭа аԥсҭазараҿы еиԥш, аԥсабараҿгьы ииааиуеи еиҵаиуеи шыҟоу нҵәашьа шамам ҳанаҳәоит ԥсабаратә стихиала ирҵабыргны, ҿырԥштәыс иҟаҵаны. Сара сгәанала, (автор иаҳирбаз иацуҵар алшоит даҽеакгьы: «узқәымгәыгуа ҳәак иҟәнуп» ҳәа ҳажәлар ирҳәо ажәаԥҟа ахшыҩҵакгьы. Избан акәзар, ақәымгәыгра, атәамбара иазааигәоуп, иуҳәар алшоит хҭак еицҭадыршәуеит ҳәа. Ус анакәха, автор иажәеинраала «Абна былуеит» ахаҭа сахьаҩыратәла иаанарԥшуа астихиа анаҩсангьы, ахшыҩрҟәышга

ажәа агәылоуп, ишьақәнарҕәҕәоит, баша-машала акәымкәа, аԥсабара иахҵынхьаауа астихиатә ҟазшьала.

Платон Бебиа иажәеинраалақәеи, ипоемақәеи, ибалладақәеи уанрыԥхьо иугәаламшәарц залшом афранцыз шәкәыҩҩы ду Оноре де Бальзак иажәақәа: «Всегда следует стремиться к прекрасному». Еилкааун, абарҭ ажәақәа рыхшыҩҵак Платон Бебиа имацара иауиҵанакыхуа, уи ашәкәыҩҩцәагьы аҟазара аусзуҩцәагьы) зегьы ирхьысуеит ирзеиԥшу акоуп, рҿиаратә цәаҩоуп, абзиахә азхьаԥшра, уи ақәцә ахалара ауп иаанаго. Аха Платон Бебиа зысҳәаз убри ауп, уи ипоезиатә рҿиамҭақәа ирыҵоуп пафоск еиуеиԥшым аԥсҭазааратә ситуациақәа (агәышьҭыхра зҵо, ма агәалаҟара бзиа згу, изнымԥшуа, мамзаргьы аԥсҭазаара хьанҵа – атрагедиа аҟынҳа инаҳо акәзааит еиҳарак ус ахьубо аҩымҭа анҵәамҭахь ауп) раан ԥьара ицәывҵмыччар имааԥшыр ауам автор, мамзаргьы алирикатә фырхаҵа, иара убас зхаҿра нагҳаны иаарԥшым разхьрақәа зегьы абзиахә ишадҳәалоу, ишугәаланаршәо. Ус шакәу аҩада сзыхцәажәахьоу ажәеинраалақәа рыҿгьы уаҩы ибар алшоит. Аха иага убас акәзрагьы, урҭ ирыцысҵоит ҿырԥштәыс абарҭ ажәеинраалақәагьы: «Амаҭ», «Амца», «Амч», «Анасыԥда инасыԥ», «Ахәаша», «Ацәа», «Агәыгра»... Араҟа зыҳбахә ххәаз аҩымҭаҿы ауаҩы ибзазаратә философиа иагәылганы иҟаҵоуп. Ажәеинраала «Амаҭ» аҟны апоет иаликаауеит абри аҩыза ахшыҩзцара: Зышҳам зцәырҳаз амаҭ, иҟанаҵоз уаҳа (аҳаҿы аҽешархьуаз) аҽекыдҟьан аҽеашьит. Авторгьы (ари аҩыза аҽешьра, ишматуҵьы) дақәыҳбом. Абар иҩымҭа шыхиркәшо.

Амаҭ иашоуп, зхы иаԥшәымоу,
Адгьыл иқәухуеи, уанытҵ,
Аԥсҭазараҿ бҷьарс иумоу,
Аҽенышьыбжьон иануцәыҳ!

Апоет идеалс имоуп иԥсадгьыл зда дхәарҭам ахақәиҵреи, ахьыԥшымреи. Урҭ абзиахә ақәцә иқәибаауеит еиқәзаҷа! Ииашоуп, амаҭ аԥсҭазаара аманы иԥхьаҳон иара абҷьар хада – ашҳам абыз иқәнаҵ. Уи анацәыҳ, адунеи ақәзаара иаԥсамкәа иаԥхьаҳеит. Апоет араҟа илогика аҵабыргхаҭа аҟнытә иаауеит.

Ибзиоу хшыҩзцарала еибаркуп ажәеинраала «Ахәаша». Апоет игәалаиршәоит ианду иалҳәоз абарҭ ажәақәа: «– Нан, иумыцкьан ахәаша, нан, ус ҟаумҵан!.. Ирыцхауп, нан, уанаҕрагыл ахәаша ҵәаауеит!..» Усҟан анду лажәақәа рҵакы инагҳаны издырамызт, изеилкаауамызт, заԥхьаҟа ипоетхаран иҟаз ахәыҷы. Араҟа алеишәацәгьара адагьы, ахәыҷрагьы иара атәы

ҟанаҵон, дартәомызт ихәыҷратә енергиа. Исгәалашәом хаҵала изхәаз ихьӡ, аха акырынтә испылахьеит адунеи иқәу ахәыҷқәа анрызхауа ихбыцхааа3а инырхуа аенергиа (амч) еизакны аҧсҭазаараҿы ахы иархәазар, ахаан уаҩы иимбац қалақь дуӡӡак иқаруааха иаргылон ҳәа.

Убри ахәыҷра ауицәтәымхыз, баша иауиҳәах уи «слеишәа анмитәыз» ҳәа. Аха аамҭеикәшареи ашықәсқәеи акыр аиҵакракәа апоет иҧсҭазаараҿы иҟарҵеит:

Ицоит аҧсҭазаара ццакы,
Ишыҟоугь умашәоуп.
Санду лажәақәа рҵакы,
Аныздыргь уажәоуп.

Урҭ наӡаӡазы игәынкыл,
Исымангьы саауеит,
«Ирыцхауп, нан, уанаҕрагыл
Ахәаша ҵәааауеит!»

Аҧсуаа ачаҕьа ахә ҳаракны иршьон, ишабалак уазныҟәар руамызт! Сара сҩны заҟантә ирҳәо саҳахьааз акрануфо аамыҫташәара шаҵахыз. Уи иаанагон: амыццакра, амцәажәара, аҿаҵармаҷра, уҿы иҵоу афатә ибзианы аҟаҟара, (аҟып-ҟыпҳәа ар уаарцазшәа акәымкәа), нас узыҟәчо аишәа ицқьаӡазар акәын (ахәашақәа ыкәтата акәымкәа). Исгәалашәоит саб иаҳәшьа Матиа лажәақәа: «Акранышәфо, нан, ахәаша кашәмыршәлан, ииашоуп уашьҭан иҳаҧссоит, аха ҷьара ҧычхакгьы уаҕрагылар ишәиуеит рҳәоит» – ҳәа.

Арҭ зегьы акрыфараан ахы шымҩаҧгатәыз ртәы зҳәоз ацқьареи аамыҫташәареи ҳалазааҳоз, ҳазыршьцылоз ракәны иҟан.

Платон Бебиа иандугьы иалхәоз, ихшыҩ иҵалгалоз убри акәын. Абзиахә дадлыпҳьалон, уахь длырпшуан. Убри ақә иқәибааз абзиахә ауп ажәасахьарк зхиҳәааз. Абраҟа иубоит аҧсҭазаара аҵабырги апоезиа аҵабырги.

Заҟа ҳанаҳәоузеи аҧсуа иетиказы ажәеинраала «Ашьабыста-ҳыс». Араҟа апоет даҳирбоит иреалтәу ахаҷсахьа (уи аҩымҵа еиҳагьы иарҕәеит) Аҧсны еицырдыруаз ашәарыцаҩ Ҵәыць Иуака. Ашәарахқәа рыпшаара нас реиҩаҳара, ари имариоу усым, иҳәылы-сылуа аҳы иҵоу аҧсыҳқәа ирҩызам, иаҵахуп абла ҵары, ашьамхы-ҕәгәа, ачҳара, ашьхарпы ибзианы адырра, агәҽанызаара, насгьы ацәкьара кыднаҧааратә еиҧш икылкааны ахысра. Убас иҟоу иоуп абчараҳ ҳәа изышьҭоугьы.

Изхысҳәааua Платон Бебиа иажәеинраала «Ашьыбасҵа-ҳыс» афырхаҵагьы, ауадаҩрақәа (убарҵқәа зегьы апоезиатәцәа хаа рыҟәнышьшьы иаарпшуп, иаҳҳәап: «ажәеиҧшьаа исаҭәаршьарҳәа акы, иабӌьар, илабашьа, иуапа аашьҭых ддәықәлеит дыццакы. Аҳәишра ҵалашәыра дҵысит, асыпса дыкәсит усс имкы. Ахра ҿкьара наҟ даҿысит, ишпаласу ма ишьамхы»...) данырииаи аамҭазы аҳәыгәра иаакәыххит ашьабысҵа, нас уи инавагылеит апа. Абри асахьагьы иухамышҭыртә иҵыхуп аҧсабара абзиабара агәылыжжуа. Арахь ашәарыцаҩ ишәакь аҧынҵа рықәк инацәа дышнаҵхара ахаҳә ашәыгәра даватәоуп.

Игылан амрахәага рҿаҵан,
Рыгәқәа ҭынчын аҩбагьы.
Ангьы тәҩасит апа шаҵан,
Иамҵакәашеит апагьы.

Нас ҙыжәраҳәа арҩаш инҵалеит,
Иҵахәмарит, иҿырбеит...
Ашьшьыхәагь наҟ инеишьҭалеит,
Акәтаҕь былгьон адуней.

Ашәакь, абар-абар сытҟьоит ҳәа,
Иҧшын агәы аҿанҵаны.
Сгәарҵар ани апеи еицәыхҟьоит ҳәа,
Иара диан иҧсы ҙаны.

Апоет иаҳирбоит ашәарыцаҩ иааирҧшыз агуманизмра ду, ауаҩра. Абраҟа иугәаламшәарц залшом академик Д. Лихачев «Ауаҩы аҵакпхыкәра ду идуп ҷыдала зҿы мцәажәо (аҧсабара, ашәарах, агыгшәыг) зегь рҿапхьа» ҳәа ииҳәаз ажәакәа. Аҧсуа шәарыцаҩ, ашьхауаҩ Ҵәыць Иуака зҿы мцәажәо рҿапхьа идыз аҵакпхыкәра инырит, иааирпшит, даҿакала иуҳәозар зпа зымҵакәашоз, аҧсҭазаара қьаф алызуаауаз (дара ртәала) дырҧырхагамхеит, еиҧимырхеит. Ас хара ихәыцуа, иҵабыргыҵәкьаны, ашәарыцаҩ иаша иоуп. Ажәеинраала аа3аратә ҵакы амоуп аекологиа аганахь иганы уахәаҧшуазаргьы.

Ари атема иазкны аҧсуа поезиаҿы акык-ѽбак еиуеиҧшым апоетцәа ирҩымҵаны иуҧылоит. Аха досу рызнеишьа хаз-хазуп. Иаагап апоет Владимир Анқәаб иажәеинраалаҿ ихаҵа ихҭынхьаауеит иҡало ахҭыс уи дшышәарыцоз ашьабсҵа апеи иареи дрыкәшәоит, аха изымгәаҕьит апа авакәашо ишгылаз, ан инагәыдҵаны ашьра, ирыцхаишьеит. Убраҵәкьа амацәыс еиҧш игәалашәоит, ихаҿы иааиуеит аныда ихаҵа аҧсҭазаара заҟа

изтәаз, даргәаҟыз, длакша-ԝакшаны ихысыз. Ари иԥсҭазааратәу, насгьы аԥисхологизм ҕәҕәа ҭаҭгәыс измоу фактуп. Платон Бебиа иажәеинраалаҷы ашьабсҭа аԥеи иареи «рлахьынҵа» – ыҟазаареи рыҟамзаареи – знапы иакыз аԝымҭа, аперсонаж, Аԥсны еицырдыруа ашәарыцаԝ Ҭәыць Иуака иакәын. Аха убригь изымгәаҕыит ани аԥеи реиԥырхара. Ари ас изыҟалаз ҳпоетцәа рымацара ирыбзоурам. Адацкәа харантәы иаауеит, аԥсуаа шьхатәылатәи рыбзазараҷы иалаҕьоу қьабзуп, ашәарыцара аԥҟара иаҵанакуа, аханатә аахыс изыԥаныҟәо акы акәны иҟоуп, даҷакала иуҳәозар, ашәарыцаԝцәа (игәыҳәгәыҵәо, акы иаԝымсуа, зегьы ззеиԥшу, иахьатәи амш мацараз ихәыцуа ракәым араҟа зыҳбахә сымоу) иашаԥәаҵәҟьа абчараҳцәа ҳәа изышьҭоу ирдыруеит ианышәарыцатәу, ирдыруеит ишьтәу, ирдыруеит извыстәу, избан акәзар, урҭ еиҷаҳауеит, ишабалак, ҭәа збаз, ҭәа иҳәҳәеит ҳәа апринцип ала акәымкәа, иԥхасҭартәуам рыԥсабара, рыԥсадгьыл зырԥшҳо, изырбеио, ушьҭантәи абиԥара рыхәгьы нрыжьуеит. Ас иҟоуп ауаԝы аԥсабара аҷаԥхьа иныҟәиго ақьабзқәа.

Аурыс шәҟәыԝԝы М. Пришвин асахьаркыратә литература зырҷиауа ауаа ҷыдала аԥсабара абаԝхатәра шырнаҵаз шидыруазгьы, иԝуан: «Величайшее счастье писателя – не считать себя особенным, одиноким, а бать таким, как все люди» – ҳәа. Усҟан ауп ашәҟәыԝԝы ижәлар рызхьрақәа, ргәазыҳәарақәа, изыргәыргьо, изыргәаҟуа, ирыгу, ирыбзоу, рымч-рылша хыцхырҵас иамоу уҳәа иреиԥшқәо еиҳа еилыхха ианибо, ихаҷы ианааиуа, насгьы асахьаркыратә ԝымҭа аԥцара анилшо. Зхы зкәачроу дубеиа избо (урҭ рԝызцәагьы ауыҟахым аԥсҭазараҷы, машәыршақә имҳәазар акәхап М. Пришвин аԝада иаагаз иажәақәагьы), жәԝантә ахь дылбаазшәа зиԥхьаҙо, ҳәарас иаҵахузеи, «Литература изъята из законов тления. Она одна не признает смерти», – ҳәа, Салтыков-Шьчедрин иззиҳәаз амаҵ ишахәҭоу иуа бзанҵы дзыҟалом. Абри ахшыԝзцара иҵегьы иаартны иуҳәозар ашәҟәыԝԝы изы, ихымпадатәины иҟоуп абаԝхатәреи ауаԝреи.

Абас сзырҳәаз аԥсуа литература нахьхьи аахыс иаҵагылан изырҷиоз уажәгьы уи аус ԥшьа иаҷу рбиографиақәеи рырҷиамҭақәеи унарылаԥшыр, рдаҟьақәа еихыршәшәо уҷынаухар, иубоит урҭ ламысла иҵәу, зус аҵакԥхықәрала изныруа ракәны, излыҵыз ажәлар ирхаҵарнак иашаны, дубеиа барак рыламкәа. Даҷа зҵаароуп, аԥсуа шәҟәыԝԝцәа иаԥырҵаз аԝымҭақәа асахьаԝыратәла урыхәаԥшуазар, рыԝаҙарақәа шеиҟарам, абзиақәа реиԥш аԥсыҷқәагьы шыҟоу. Аха иарбан милаҵ литературоу (иага ақәра дуи аԥышәеи амазаргьы) ашедеврҭа ԝымҭақәа рыла мацара ишьақәгылоу? Сара дсыздыруам ԥсуа шәҟәыԝԝык иҟоугьы ицахьоугьы зыҷехарззалан иҟоу, зыжәлар рҷаԥхьа зыламыс зҟьышьхьоу, аҵарҭыша иахәымгахьоу. Урҭ ари аганахь имаалықьшәоуп, рыжәлари

рыԥсадгьыли рзын ипатриотцәоуп, рхы-рыԥсы еигҙом, ирылшо ала рмилаҵ литература арҷиара иаҷуп изныкымкәа, иԝынтәымкәа аамҭа уадаԝқәа ишԥыршәахьоугьы рхы аҵамырхакәа, ргәы камыжькәа. Ас еиԥш иҟоу алкаа аҟаҵара аԥсуа шәҟәыԝԝцәа рԝымҭақәеи рбиографиақәеи, азин ҳарҭоит, нас схаҵагьы, иажәамыцхәымхазар, ҳмилаҵ гәадурас иамоу ҳашәҟәыԝԝцәа аҙәырԝы (ицахьоугьы убрахь иналаҵаны) рыԥсҭазаареи рырҷиамҭақәеи ахьҭысҵаауаз, издыруаз, рыкәша-мыкәша иҟаз ауаа сахьарцәажәози имԝашьо избон урҭ рхаҵарақәа заҟа ицқьоу, ицқьаз, гәыкала рмилаҵ культура амаҵ руаз. Убри аганахьгьы аԥсуа шәҟәыԝԝцәа рыԥсҭазаара иаԝыз рбиографиақәа рнысымԝа аҙәгьы дрыхәамԥшыц, иҵимҵаац.

Алитературеи ашәҟәыԝԝцәеи амилаҵ адоуҳатә культураҷы ирыҵаркуа шьардаҙа ирацәоуп, насгьы уи аилкаара, ииашаны азнеира аҵахуп. Рыцҳарас иҟалаз, зегьыҵәҟьа, абри абас шакәу хырԝа азыруан, иныкәырԝаакҷәырԝшәа иахәаԥшуеит, ирзеилкаауам. «Писатели не могут ни на минуту сдаться перед невзгодами и отступить перед преградами. Чтобы ни случилось они должны непрерывно делать свое дело, завещенное им предшественниками и доверенное современниками. Недаром Салтыков-Щедрин говорил, что если хоть на минуту замолкнет литература, то это будет равносильно смерти народа» – иԝуан аурыс шәҟәыԝԝ К.Г. Паустовски[1].

Сыззаауа, уажәы зыҵцаара саҷу ашәҟәыԝԝы Платон бебиа иакәзаргьы, уи егьырҭ дызхаанугьы дызхаанымгьы, аԥсуа шәҟәыԝԝцәа зегьы реиԥш, ламысла, баԝхатәрала, гәацԥыхәарала имилаҵ литература амаҵ иуеит амагиатә мчы змоу исахьарку ажәала. Уи ҟаиматла ирныԥшуеит ирҷиаратә ԝымҭақәа.

Афранцыз философ, ашәҟәыԝԝ ду, ахәыцԝы Дидро ишиҳәаз еиԥш, аҟазараҷы зегьы ирыцкуп «Найти необыкновенное в обыкновенном и обыкновенное в необыкновенном».

Ааи, ашәҟәыԝԝы изы имариаҙам асахьаркыратә ԝымҭа анаԥиҵо аамҭазы иқәиргыло аԥсҭазааратә зҵаарақәа (еиҳарак ауаажәларратә ҵакы змоу) зхаҷсахьа ҭихуа ифырхацәеи рҷы Дидро ишиҳәаз еиԥш, ибжьааԥнытәым рҷы ибжьааԥнытәу рыԥшаара, ибжьааԥнытәу рҷы ибжьааԥнытәым рыԥшаара, ралкаара. Ари аформула алогика иаҳәоит: аԥсҭазаара аперсонажқәа (дара рус-ҳәыскәагьы убрахь инарыцҵаны) инарҵауланы ргәылаԥшра, рыҵҵаара, насгьы абжьааԥны уаԝы иимбо рыԝнуҵҟатәи дунеи злеибарку, рыԥсы ахьҭоу ишырҳәо еиԥш, рыцәгьарыбзиа ахьыҟоу рымаҙақәа исахьаркны, автортә фантазиагьы ацырхыраан аарԥшра ауп.

[1]Константин Паустовский. Золотая роза. Москва, «Советский писатель», 1956 г., стр. 17.

Платон Бебиа, еиҳарак ипоезиатә рҽиамҭақәа рҽы илирикатә фырхаҵацәа рдунеи иаҵоу, излеибарку амаӡақәа раарԥшра ибзианы дақәшәоит. Урҭ рыбзазаратә рфилософиатә хәыцрақәа иара ирҽиаратә фантазиа иацырҟьо, ирыцәҽызҭуа ракәны иҟоуп, еилахәуп гәҭахәыцралеи зхьралеи, еиҟараны ирыхҭынхьаартә еиԥш. Ас аҭагылазаашьа ҟазҵо, ҳәарас иаҭахузеи, арҽиаратә баҩхатәра аҧсҭазаара аибаркыра ду алаԥш ҵары иахьыҵымшәо ауп, насгьы апоет ифырхацәа рҽахәы рҽихуан, дара рцынхәрас, ирҭаху ацынхәрас иара ажәа рымԥааны дцәажәом. Дара ртәы дара ирҭаху, излаҟоу дара идирҳәалоит. Ари шьардаӡа аҵанакуеит аҩымҭа афырхацәа рыԥсҭазаара ииашаны аарԥшраҽы. Ари ацәаҩа адунеи алитература аклассикцәа рҽы идыруеижьҭеи кыр ҵуеит, насгьы иазгәарҭахьеит рфырхацәа уи аҟны «ахақәиҭра» шрымоу.

Иаагап иаҳзааигәо доуҳала ҳзааӡахьоу аурыс литература аҟнытә ҽырԥштәык: «Если же писатель заставит героев действовать не по возникшей внутренней логике, если он силой вернет их в рамки плана, то герои начнут мертветь, превращаясь в ходячие схемы, в роботов.

Эту мысль очень просто высказал Лев Толстой.

Кто-то из посетителей Ясной Поляны обвинил Толстого в том, что он жестоко поступил с Анной Карениной, заставив ее броситься под поезд.

Толстой улыбнулся и ответил:

– Это мнение напоминает мне случай с Пушкиным. Однажды он сказал кому-то из своих приятелей: «Представь, какую шутку сыграла со мной Татьяна. Она замуж вышла. Этого я никак не ожидал от нее». То же самое и я могу сказать про Анну Каренину. Вообще герои и героини мои делают иногда такие штуки, каких я не желал бы! Они делают то, что должны делать в действительной жизни, и как бывает в действительной жизни, а не то, что мне хочется»[1].

Абри ахшыҩзцара – аҩымҭақәа рфырхацәа рзинқәа еиҳагьы ихадырҭәаауеит аурыс совет шәҟәыҩҩы Алексеи Николаи-иԥа Толстои иажәақәа: «Я в самом разгаре работы, не знаю, что скажет герой через пять минут. Я слежу за ним с удивлением».

Уажәы иаҳгәалаҳаршәап аҧсуа литература аклассик иван Папсҟьыр абри азҵаара дшахәаԥшуаз 1949 шықәсазы иҭыҵит Иван Папасҟьыр ироман «Хьмур лымҩа», ашьҭахь аепопеиа ду «Аԥҳәыс лыпату» зхылҵыз. Ароман ансымԥыхьашәа иаразнак саԥхьеит. Сара стәала уаҳа аҭахымкәа исгәаԥхеит, уимоу, (аурысшәахь еиҵагазар Сталин ипремиагьы аҭәаршьар здыруада ҳәа сыгәгьы иаанагон. Сара схәыҷы хшыҩ ала, срыҵашьыцуан агазеҭ аҽы ианызбалак егьырҭ амилаҭ литература ахаҭарнакцәа (усҟан ателехәаԥшра амгәарҭагьы иҭамызт) Сталин ихьӡ зхыз аҳәынҭқарратә премиа анроулак. Аԥсуак дышԥаламшәари ҳәа иагарааны агазеҭкәа еихсырттахьан. Исгәалашәоит Гьаргь Дырмит-иԥа Гәлиа иповест «Сакьан ааԥынра» азы Сталин ипремиа ишиоуз зҳәоз аинформациа (апатреҭ ацны) агазеҭ «Правда» Ҳақыбеи Бҕажәба аҩны ианааига зегьы заҟа ҳаигәырҕьаз. Сара убри агазеҭ акраамҭа иҵәахны исыман.

Сыззааиуа, аӡынтә ҳаԥсшьара мшқәа раан акәын. Ашықәс ҽыц (1950 ш.) азын Аҟәа сааит саб иаҳәшьа Матиа лҽы. Ҩнак Хәыхәыт Бҕажәба хаҵак диццны дааит. Матиа астол лырхиан илыртәеит. Хәыхәыт ицыз дысирдырит уи, Иван Папасҟьыр иакәын. Иван Гьаргь-иԥа, ари арԥыс уроман «Хьмур лымҩа» даԥхьахьеит, игәаԥхеит (сара уи атәы заа иасҳәахьан, идыруан) – ҳәа.

Сара агәырҕьара сыкны сагон, сзыԥхьаз ароман автор дахьызбаз, столк ҳахьеицахатәаз, сгәазхара дсызбомызт.

Уи дсазҵаанит аҵара ахьысҵоз, заҟа класс рҽы стәаз, сзыԥхьаз ишәҟәы аҽы исгәамԥхаз ҳәа кыр ыҟоума. Сара исҳәеит ишысгәаԥхаз, ирласынгьы сшаԥхьаз, сҩызцәагьы убас ибзианы ирыдыркылеит ҳәа. Амала, исҳәеит сара стәала Мез ихаҽсахьа мачк ишысгәамԥхаз, уи раԥхьа дыбзианы (Хьмур данеиқәдырхоз Леуарса, дышрыцыз, нас агәҭахьы даннеи дыбжьысит ус дзыҟалеи ҳәа.

Иван Папсҟьыр сызҵаара шигәаԥхаз мҩашьо, ихы-иҽы аалашеит, ҳамҭак илаԥш сыхгауа, нас ҽааиҭит: – Иҟоу удыруоу, арԥыс, – Руслан ами иухьӡу, мшәан ҳәа нациҵан, – Мез сара исхарам иҿахьеиҭеикыз, данцәырҵҵәҟьаз дҵоуразшәа дыҟан, аха аҧсҭазаара ахаҭа дыԥнашәеит, дҵоураны ишьақәгылара иаԥырхагахаз аграқәа, еиҳарак иҧсыҿра иахҟьаны дшьақәдырҟьеит. Сара сиԥыҩланы дысзыбзиамтәит, дшыҟаз ихаҽра ааирԥшит. Еиҭасҳәоит, иҿеиҭакны дысзыҟаҵомызт, усҟан Мез дзыҟаломызт аҧсҭазаараҽы дшыҟаз еиԥш.

Нас иацыстоит даҿеакгьы, дарбан шәҟәыҩҩзаалакгьы ифырхацәа бзиазар, иуаанагақәазар иҭахуп, ҳәарада, дагьашьҭоуп, аха аҧсҭазаараҽы дара злаҟам ала еиҽасыртәуеит, иаасырԥшуеит ҳәа уалагар, улыҵшәа башахоит, уфырхацәа бжамҿамхоит.

Абарҭқәа зегьы зхысҳәааува сперсонаж Мез аҧсҭазаараҽы имаз агхақәа сара исзыхѳомызт, ииаԥшыр акәын, ус иагьыҟалеит. Егьирахь, ҳәарада ашәҟәыҩҩцәа зегьы реиԥш, сфырхацәа, иаҳҳәап, Зина, Ҭемыр, Леуарса уҳәа бзиа избоит, срывагылоит, срыцхраауеит, аха иахьамуа, еиқәырҿаҿашьа амам, аҽы иҟоуҵараны иҟои, – абас иажәа аахиркәшоит. Сара сыла ҵраа сихәаԥшуан, сырзыӡырѳуан ҳашәҟәыҩҩы ду иажәа ҟәышқәа. Насгьы уамашәа избон сара ахәыҷы абриаҟара иҭырҷҷааны сызҵаара аҵак ахьыҟаиҵаз.

[1]Ацитата аагоуп Константин Паустовски ишәҟәы «Золотая роза» аҟнытә. М., 1986 г. стр. 47.

– Иван Гьаргь-иԥа, саргьы сузыʒырԝуан исгәарԥханы уфырхацәеи уареи шәеизыҟазаашьақәа ирзкны иуҳәаз. Изааʒарызеи, саргьы раԥхьа Мез дыбзиаз ҷьысшьон, аха дышнеиуаз дбашахеит, агәлымыԝра ҭигеит иҵоурам аʒәы иакәны даақәгылт – абас ажәақәак нациҵеит Хәыхәыт Бҕажәба.

Сара дара анцагьы акраамҭа срызхәыцуан Мез изы Иван Папасҟьыр ииҳәаз ажәақәа. Аха уанʒа, схәыҷы хшыԝ ала, исҭахын Мез иҵоуроу фырхаҵаны ароман далазарц, автор ихаразшәа збон уи аперсонаж иԥхасҭахара. Аха ашәҟәыԝԝы ихаҭа лабҿаба данызба, ииҳәаз иажәақәа санырзыʒырԝы агәра згеит уи иԥхасҭахара, ауаԝымра аганахьала иҿеахьеиҵеикыз иара ихаҭа ишихараз.

Абри азҵаара аганахь ҳаизыʒырԝып К.Г. Паустовски: «Вещь по-настоящему, со всей силой начинает жить в сознании писателя только во время работы над ней. Поэтому в ломке и крушении планов нет ничего особенного и ничего трагического.

Наоборот, это естественно и свидетельствует только о том, что подлинная жизнь прорвалась, заполнила писательскую схему и раздвинула, и сломала своим живым напором рамки первоначального писательского плана.

Это ни в коей мере не опорочивает план, не сводит роль писателя лишь к тому, чтобы записывать все по подсказке жизни. Ведь жизнь образов в его произведении обусловлена сознанием писателя, его памятью, воображением, всем его внутренним строем»[1].

Абриаҟара салаланы сзырцәажәаз убри ауп Платон Бебиа ирҿиара иамоуп абри аҧыдаратә ҟазшьатә цәаԝа.

Уажәы ҳнаргәылаԥшып ус иҟоу ажәеинраалақәа (ари ахшыԝзцара сара иҵегьы сырзааҭгылараны сыҟоуп, уи ипоемақәеи иажәабжьқәеи, иповестқәеи, ироманқәеи рҿы), усҟан еиҳагьы ибылгьаны иаҳбарҭахоит хыхь зыʒбахә ҳамоу арҿиаратә цәаԝагьы.

Платон Бебиа иҟазшьоуп иажәеинраалақәа рҿы иаабо асиужеттә хҭысқәа – илирикатә фырхацәеи иавтортә хьаҵрақәеи ирыбзоураны – рыхшыԝҵакқәа зны-зынла зынʒа узлазымхәыцуа, угәы излаанамго аганахь ала афилософиатә ҵакы рыманы реиқәҳәалара. Ари, ҳәарас иаҭахузеи, аԝымҭа ахаҭабзиара ҭызго, иҳаразкуа ҟазшьоуп.

Изхысҳәааua, аԝада ишазгәаҭахьоу еиԥш, ашәҟәыԝԝцәа рфырхацәа хадақәеи рперсонажқәеи (иҵоуроугьы иҵоурамгьы еицырзеиԥшу ҷыда ҟазшьоуп) дара ирзымхәыцкәа рыԥсҭазааратә лахьынҵа шырҳасабуа, ишырыʒбо еиԥш, Платон Бебиа иажәеинраалақәа рыҿгьы ианыԥшуеит

[1]Константин Паустовский. Золотая роза. Изд. «Советский писатель». Москва – 1986 г., стр. 48.

абри аԝыза ацәаԝа. Уи апоезиаҿы «анаходка» (аԥшаара) ҳәа изышьҭоу аҵкысгьы ажәеинраала сахьаркыралеи, хшыԝҵакылеи, идеиалеи ргәылыршәараҿы алыҵшәа ҟазҵо амч амоуп, ус ишшапаʒа (асиужет амазаргьы) «ицәажәо» ажәеинраала (иага еихышәшәо ицозаргьы) гәҿыгьрак ҷьара иаҵумбаарц залшом, еиҳа ииашаны иуҳәозар, аԥхьаԝ имаԛны дархәыцуеит.

Убас иҟоу ажәеинраалақәоуп «Зегь рыцкы», «Аʒәы», «Ауаԝы ишьа злоу ала», «Ажәҵыс», «Аҳәаахьчаԝы иашәа», «Ауасҭа», «Ацҳа кнаҳа», «Ацәыкәбар», «Агәы»...

Ажәеинраала «Зегь рыцкы» аҟны иубоит уаԝ дзырхәыцша аибашьра ашьҭахьтәи асахьақәа:

Ақалақь уа аҕа дахысит,
Зегьы-зегь еибарганы.
Ишыгәынқьуаз аԥсы ахыҵит,
Ак аанымхеит еибганы.

Абас аҕа ирхәашеит ақалақь, аԥсабара акәзаргьы аа изеиԥшраз: «анаатә асуан, асыҵәҳәа аԝуан, аԥша жәылауан хаха». Убри аамҭазгьы: «ҵакәажәык лҵәыуабжь ааԝуан, иҵыԝуазшәа анышә ҵаҟа».

Аԝымҭаҿы автор аибашьра иахылҿиааз асахьақәа ахаҿра амацара ҳирбоит ҳәа аԥхьаԝ дшыԥшу (ус инижьʒаргьы зеиҕьаҭам ажәеинраала шалҵуагьы) акәымкәа, ус аҵыхәтәантәи акуплет аҿы иаацәырҵуеит иҿыццҳараʒа аидеиа зырҕәҕәо философиатә ҵакыла еиқәызҳәалоу ахшыԝҵак:

Ишьҭан адгьыл абла ҭыхны,
Ҵаҟа иаҵкьасон ашьа...
Акызаҵәык: ирыцкьа, ишьҭыхны,
Зегьы ирбартә иқәын ача.

Ари ача ахьыҟоу, аԥсҭазаарагьы ыҟоуп ауп иаанаго. Ус анакәха, ақалақь бҧьармцала ишырхәашоугьы аҕа имч ақәымхеит. Уаҟа аԥсҭазаара ыҟоуп.

Ажәеинраала «Аʒәы» асиужет абас иҟоуп: аҕа хәымга акыҵа далалеит «зегь изеиԥшны, еибарганы, иҕәыхуа, иныхуа шьаҭанкыла, аʒәы дзицәымцо деибганы». Ишәаз ирыʒбеит, ишақәхалак рхы еиқәдырхарц, ирблит русҳәарҭа, иааиуа раҕа чеиҷьыкала иԥылт, аҿырԝраҿ уа ихьʒырҳәагаз арашь ҳамҭас иԥыргалт. Иҟарымҵаз иҟоузеи ахеиқәырхаразы! Амала аʒәызаҵәык хаҵаҵас дырҿагылт, драбашьит, аҕацәа аʒәырԝгьы иԥсы

иаиҭеит, аха имчыз. Дырҳәынҷеит. Аԥхьаҩ зынӡа дызлақәымгәыҷуаз ала ажәеинраала ахьыршәыгәеиԥш игәылнаршәеит уи еиқәызҳәало акуплет:

…Аҕа, адырҩаҿены, анҭ иԥылаз
Иман днеиуан ишьразы.
Ани аӡәк иакәын зымҩа игылаз,
Уи дынижьит ихазы.

Еилкааун, аҕаҵәкьагьы ҳаҭыр зқәиҵо дызусҵоу, насгьы анҭ ишәыргәындахаз, ԥсахҩык иҩызахаз ирлахьынҵахаз! Уи акуплет иаҳәо рацәоуп, аԥсадгьыли ахақәиҭреи ирыдҳәалан уззырхәыцша акыр унаҭоит. Абраҟа ҳзыхцәажәаз аҩжәеинраалақәак рҿы аԥхьаҩ игәы еихьызшьуа акызаҵәык ыҟоуп. Уи убри ауп аибашьра аконкреттәра агны иаарԥшуп, даҿакала иуҳәозар, иарбан еибашьроу автор зыӡбахә имоу. Иара апоет агәра ганы дыҟоуп аԥхьаҩ еиликаауеит ари ԥасатәи Аџьынџьтәылатә еибашьра шакәу ҳәа. Аха уи еиԥш алкаа аҩымҭақәа ирҭом. Заҟа ибзиаз ус шакәу узырбо факт хәыҷык, ршаҳаҭгак арбазар, анаҩстәи ажәеинраала «Ауаҩы ишьа злоу ала» аҟны ишыҟаҵоу еиԥш.

Аибашьра атема ауп изызку ажәеинраала «Ауаҩы ишьа злоу ала». Абраҟагьы хыхь сзыхцәажәаз аҩымҭақәа рыҟны еиԥш, «амацәаз ахы иҵацалан, ақалақь икын аҕа». Амлакреи, агәаҟреи, аԥсреи, абзареи бҕарҵахьы аиқәпара иаҷын. Ус алемс ибла иаахгылеит ла дук ача хы аманы ишцоз, деихсит ишьырц, ача амихырц, аха азнык азы икаҳазаргьы, аԥсы аманы ицәцеит. Иара ихәыз ала ашьакәарсҵа дхыланы днеит еилаҳаз ҩныкаҷы. Аха абар иибаз ассир:

Уажә дааины уи дахагылан,
Ала ԥсуан уажәы-уашьҭан…
Иара анаҩсҵәкьа ача игәыдкылан,
Ихы дамыхәо ахә дышьҭан…

Уи нахыстәи иҟалаша атәы аԥхьаҩ уиаҟара аинтерес имам, еилкаауп азы. Араҟа ихадароу ауаҩы ишьа злоу ала иҟанаҵаз афырхаҵара ауп. Иҟалап убри ахҵыс иҳабашьуаз иара алемсгьы игәаҵәажәпара иалсызар, дархәыцзар?! Аха урҭ автор дрылалом, аԥхьаҩ иитоит зхәыцтәыс, ӡбатәыс.

Ажәеинраала «Ажәҵыс» атәы ҳҳәозар, иҵабыргхаҭаны, апоет уаанӡатәиқәа рҟны еиԥш, абраҟагьы аҟазара ду ааирԥшит. Уи игәҭакы поезиатә хаҷсахьала игәылиршәеит, даҿакала иуҳәозар, аԥсабара астихиагьы урҭ ирҷагыланы аԥсҭазааразы иқәпоз ажәҵысгьы убас асахьа ҭыхуп ухаҷы иаанхартә, насгьы уаҟа ицо аҟаларақәа ухаҵа уалагылоушәа уалахәушәа анырра уоуртә, дара злеибарку апоезиатә шәыгақәагьы хазы-хазы иалукаартә еиԥш. Ажәеинраала аидеиа хада аԥсҭазаара ахақәиҭразы ақәпара ауп. Автор уи ааирԥшит ажәҵыс ахаҷала. Ажәҵыс, ишдыру еиԥш, аӡынразы атәыла ԥхаррақәа рахь ицоит, уа иахнагоит аӡынра, нас аапынразы арахь – Аԥсныҟа (автор уи атәы иҳәом, аха ажәеинраала атекст ишаҵаҵәаху убоит) иаауеит, аԥхарреи аапынреи аманы.

Аҩымҭа автор абар ахы шикуа:

Асы леин ашьха иқәлеит,
Иҷыхьҭаӡа аԥшагьы сит.
Ажәҵыс амҩа хара иқәлеит,
Амч еибыҭан иласит.

Ахьҭа анап қәыцқәа ароузаргьы, аԥҵақәа ҳанто ихылан, уа дгьыли жәҩани арлашьцазаргьы «ажәҵыс хьамҵуа, икәараҵо мацара» урҵқәа зегьы ишрыцәцаз ҳирбоит ажәала рсахьа ҭыхны. Ажәакала, ажәҵыс ауадаҩақәа ириаайны, амч ҩбатәны инаӡеит аапынра тәылаҷ. Аха уаҟа:

Уа аҩнқәа ҟәыбаса еилажьын,
Аҵлақәа аҷҷаҳәа ибылуан.
Еилаҳанто алҩа ахажьын,
Ажәҵыс ҧыруан, иԥыруан…

Амца қьоуқьад ықәын ажәҵыс рыцҳа тәарҵа амоуит. Иалахьынҵахази нас? Абар уигьы:

Аибашьра цон ахы-аҵыхәа,
Ажәҵыс рыцҳа ԥрит, иԥрит…
Ех, ԥсеиҭакрак… иҟам ԥсыхәа…
Нас ишыԥыруаз иагьыԥсит.

Ажәеинраала трагедиала ихыркәшоуп уи аперсонаж хада ажәҵыс шыԥыруаз иҵахоит, насгьы ахы зықәнаҵаз аапынра тәыла акәзар, аибашьра цоит аҟнытә аԥхьаҩ инаҭозеи азҵаара зызцәырҵуагьы дубап (аԥхьаҩцәа зегьы еиԥшны ихәыцуама, еиԥшны еилыркааума аҩымҭа аидеиатә ҵакы, убри аҟнытә гәыбҕан аӡәгьы иузиҭом!), аха уи аҭак аҟаҵара зынӡа имариоуп. Абраҟагьы иҟоуп ауаатәыҩса рыԥсҭазааращы бзанҵы имажәуа,

аԥсҭазаара иацны иаауа – ахақәиҭреи ахьыԥшымреи ридеиа, уи ҭаҵҭәыс иамоуп, аԥсымчхарагьы анаҭоит аԥсадгьыл абзиабара. Автор уи дааразә дақәшәаны (атема аарԥшышьагьы аоригиналра аҵоуп, аҩымҭа аидеиа иацоит) иаҳирбеит ажәҵыс аха҂сахьала. Ииашоуп, ажәҵыс ҭахеит ишыԥыруаз, аха ақәԥара҂ы иаҵамхеит, иара аидеиа аԥсҭазаара҂ы ақәԥара еиқәхеит, иҟоуп еицакра ақәымкәа. Аҩымҭагьы абри ахшыҩҵак ауп изырҳәҳәо, идеиала иҳаразкуа, исахьарԥсараха иахьыҟаҵо анаҩсангьы.

Апоезиа убас еиԥш иҟоу феноменуп аԥсҭазаара злашоу зегьы иара ирхьысуеит, иаҵанакуеит, анапаҵаҟа иаанагоит. Ҳәарас иаҭахузеи урҭ зегьы анааԥшуа абаҩхатәра еицамк злоу апоет аԥшәымас данамоу ауп. Ари ахшыҩҵак ау҂ыцху, мамзаргьы сара иаусхәыцху асахьаркыратә литература ршаз аахыс иҟоуп, идыруп. Изхысҳәааua, Платон Бебиа ипоезиагьы аԥшәымас дамоуп абаҩхатәра змоу, зсахьаркыратә дунеи ҵаулоу, аԥсҭазаара еиуеиԥшым ахаҷсахьақәеи урҭ злеибарку ашәыгақәеи блаҵарыла иргәылызбааua поет. Уи анцәеи аԥсабареи иаҭәаршьеит – идгьылтә ԥсҭазаара ыҟанаҵ амаҵ иуларц.

Ажәеинраала «Ацҳа-кнаҳа» а҆кны Платон Бебиа иаҳирбоит зынӡа еиԥшым, еицәыхароу ҩ-сахьак: Акы, зықәра зфаз ауаҩы бырг ҳаҭырла аҵыхәтәантәи имҩахь дшынаскьарго. Ҩбагьы, асаби адунеи иқәлара. Аха хра хлоу автор урҭ ажәеинраала҂ы ишцәыригаз ауп. Ацҳа-кнаҳа҂ еиқәшәоит асаби (аӡҟы) дызманы иааиуеи абырг зынарцә мҩахьы днаскьазгози. Аԥхьаҩ иҟаларыземшь ажәеинраала «ишԥаԥытларишь» ҳәа азхәыцха иоуаанӡа автор иӡбоит ииашаны, аԥсҭазаара҂ы ишыҟалаша ала дахәаԥшны:

Ус, ацҳа аҵыхәа иаақәгылеит,
Ҩыцьа ақәыԥшцәа, аха лассы
Ихьаҵырцгьы р҂ҽааныркылеит,
Дышнаргоз анырба аԥсы.

Аха…
 ԥсымрала акәыба ҩыча,
Зымҩа игылан ихьӡыркы…
Амҩа рыҵан дара аҩыцьа,
Уи дрыман иааиуан аӡҟы.

Ажәеинраала афилософиатә ҵакы ҩажәак рыла иуҳәар ауеит: аԥсҭазаара ҵыхәаԥҵәара амам ҳәа. Уи ҳирбоит амҩа зырҵаз аӡҟы иха҂сахьала.

«Ацҳа-кнаҳа» ҳәа захьӡу ажәеинраала Никәала Кәыҵниа имоуп. Атема акоуп, аха раарԥшышьа, рызнеишьа, ирыҵоу ахшыҩзцара зынӡа ихазы-хазуп. Абри афактгьы иаҳәоит абаҩхатәра иашаҵәҟьа заҟа алшара дуу аԥсҭазааратә материал аарԥшра҂ы темак, обиектк заҟа рыла иазнеиуа, рхы иадырхәо. Ус иҟамызҭгьы асахьаркыратә литература зынӡа изымы҂иаргьы ауан, и҂иаӡаргьы аҩымҭақәа еиԥшцәахон, аԥхьаҩ изы аинтерес рмоур ауан. Абри а҂оуп зегь раԥхьаӡа ашәҟәыҩҩы ибаҩхатәра ахьааԥшуа.

Сыззааиуа, ҳпоетцәа дуқәа темак иалху ражәеинраалақәа «Ацҳа кнаҳа» роуп. Никәала Кәыҵниа иажәеинраала афилософиатә ҵакы зынӡа да҅еа қәыԥшыларак аиҵеит. Автор мамзаргьы илирикатә фырхаҵа аԥсҭазаара иарааԥсахьоу, иаркарахьоу аӡәы иоуп, аха хьаҵра издыруам, дхықәгылоуп ихыш-хыҵәоу ӡиаск (уи ихигахьоу, ма дызлагылоу аԥсҭазаара ауп, ҳәарада), аҭалара изыгәаҕьуам (иҟалап имч дақәымгәыҕуазар). Абар уи атәы ихаҵа ишааирԥшуа:

Сзыруамызт иаша сҵалар,
Сызхьаҵуамызт сгәы каҳан.
Амш санын, аҵх салан
Игәасҵаанӡа ацҳа кнаҳа.

Аха аҵыхәтәан аа иҟаиҵаз ашьа҂а зеиԥшроу. Уи иханарҵәаауеит зегьы:

И҂ыхьҵаӡа ԥшакгьы сҧасуеит,
Снықәымсыр – сабацо уаҳа!
Игаз҅еазуеит, игаз҅еазуеит
Сыԥсҭазаара ацҳа кнаҳа.

Аҩымҭа аҵакы – автор ииҳәарц иитахыз аҵыхәтәантәи аҩцәаҳәак ирҳәоит. Ааи, аԥсҭазаара ацҳа кнаҳа иаҩызоуп, игаз҅еазуеит, игаз҅еазуеит, уахьаршәуа, уахькыднаҟьо аилкаара уадаҩуп. Абри ауп автор ииаирԥшырц дыз҂ыз, насгьы уи ааирԥшит ихатә р҂иаратә ԥсҭазаара иадҳәаланы, иацнарҕызыртә еиԥш.

Сара арҭ аҩжәеинраалак еи҂ырԥшуа изаазгаз убри ауп, робиект акы ауп, насгьы аҩыцьагьы темак ишахәаԥшуа, иҵарҵаз ахшыҩзцара аабарц. Никәала Кәыҵниа иакәзар иҩымҭа҂ы иаҳирбоит ауаҩы иԥсҭазаара҂ы ауадаҩра шыҟоу, уи аиааираз ишықәԥатәу, насгьы иара убри ақәԥарагь дшаркароу дшараԥсо, ацҳа-кнаҳа иқәлан инеиуа дшиҩызо, дшаргаз҅еазуа, ажәакала, дшыԥнашәо.

Платон Бебиа иажәеинраала «Ацҳа-кнаҳа» а҆кны иаабо, аҩада ишысҳәаз еиԥш, зынӡа да҅еакуп, да҅еа блак ала ибеит, дазнеит. Уа҆ка иаабоит аԥсреи абзареи рышьхәа шеивҵо, аԥсрагьы ари адунеиа҂ аҳра шауа, уаҩ дшазы-

миаайуа. Аха убри инаваргылан аирагьы шыҟоу аԥсҭазаара ҭыхәаԥҭәара шимам иасимволны. Абри азоуп ацҳа кнаҳаҷгьы уи амҩа заиҭаз.

Платон Бебиа ипоезиатә дунеи ҭбааҷы лассы-лассы илаԥш иҵашәоит (дыԥшаауеит азы) аконкреттә темаҟәа. Урҭ рахьтә иҟоуп: аԥсабара цәырҵраҟәа ирыдҳәалоу, иртәу, иара убас еиуеиԥшым ахаҭаракҟәа, еиҳаракгьы иара изааигәо, иидыруа ирҷиаратә обиектны иалибаауеит поезиатә хаҷсахьаны.

Ажәеинраала «Ацәыкәбар» аԥсабара цәырҵра иатемоуп, иаанарԥшуеит ацәыкәбар хәыҷ иаҟазшьарбагоу, иссирны излаҟоу. Уи ҭаҵгәыс иамазар, иахылҵзар ауеит аԥсуа жәаԥҟа ацәыкәбар ахаҳә кылнаҵәоит ҳәа ирҳәо. Ус акәзаргьы, иабаргәузеи ажәеинраала бзиа ахылҵит, аха уи акәым аус злоу, ихадароу убри апоет ҟазарыла (аҩышьа афармеи асахьаркышьеи роуп араҟа зыҙбахә сымоу) асахьа ҭихуеит ахаҳә кылызҵәаз ацәыкәбар аусушьа. Уи уанаԥхьо улымҳа иҭаҩуеит ацәыкәбар абжьы. Уи акәҙами ирҳәо арҭ ацәаҳәаҟәа:

Аҵәак,
аҵәак,
аҵәак,
Уи мычгьы амамкәа рацәак,
Аха убла адхалартә иубар,
Ахаҳә иасуам ацәыкәбар.

Аха иааҟәаымҵҙакәа изҷыз ахаҳә асра икылнаҵәарц иаҷын. Абар аҵыхәтәаны ацәыкәбар иалшаз:

Аҵәак,
аҵәак,
аҵәак,
аҵәак...
Шьаҷак,
шьаҷак,
шьаҷак,
шьаҷак...
Абар,
абар,
абар,
абар,
Ахаҳә кылнаҵәеит ацәыкәбар!

Автор ацәыкәбар анкаҭәо иахылҵуа, абжьы иауаршәаны, уи «аусура апроцесс» иаҟәыршәаны апоезиатә цәаҳәа ссирҟәа еиҷикааит «ахҭыс» лабҷаба иубошәа, уҷаԥхьа иҟалошәа иунырыртә. Ари ахаҭагьы ҟазароуп, апоетцәа зегьы ирыцааиуам, еилкааун. Аха ара ацәыкәбар хәыҷ иҟанаҵаз – ахаҳә ахькылнаҵәаз адагьы (уи иаумаҷху, ҟәыншьашьа амам) иҟоуп еиҭарсны асимволтә ҵакы аҭаны иҳәоу афилософиатә хшыҩзцара. Иарбан уи ҳәа азҵаара гылар – абар аҭакгьы. Аԥсҭазаараҷы иҵоуроу иарбан усзаалакгьы (ихәыҷы, иду) агәаҟәкра аҭахуп, амаҷгьы ҟәыншьатәым, (иатәарымбо ҳәак иҟәнуп ҳәа шырҳәо еиԥш), ахаҷы аагара аҭахуп. Апоет ацәыкәбаргьы иаҳнарбеит амч шамоу, изҷу ианаҟәымҵ аиааира шаго.

Апоетцәа зегьы ишырцәаҩо еиԥш, Платон Бебиагьы ирҷиараҷы иалкаау аҭып ааныркылоит ибзианы иидыруа, изааигәо аус зциуа иҩызцәа, иқәлацәа, иколлегацәа (ашәҟәыҩцәа, аҵарауаа, аҟазара усзуҩцәа) ирызку аԥҵамҭакәа. Аха урҭ, хаха изххәаау ахаҭарақәа рыдагьы, иалаҟоуп даҽа ҟазшьа ҷыдакгьы – уи ауааажәларратә ҵакы ирымоу поезиатә хаҷсахьала иахьааирԥшуа ауп. Убас иҟоу ажәеинраалақәа иреиуоуп «Гьаргь Гәлиа иҟны сасра», «Агәхьаагара», «Леуарса Касланҙиа», «Уаҳа аибашьра ҟалаҙом», «Евгени Евтушенко», «Амшын», «Баимарыҟә-ԥҳа Ҳалимаҭ», «Ахаҵарашәа» уҳәа иҵегьы.

Платон Бебиа «Гьаргь Гәлиа иҟны сасра» иҩит Москва 1982 шықәсазы. Усҟан ари Ҳаԥсадгьыл ду иаҳҵнықалақьын, Асовет Еидгыла ажәларқәа зегьы ирызгәакьаны ирбон, ҳәынҵқарратә гәадуран иахәаԥшуан, иақәгәыгуан, иахьчон. Ҵабыргуп, Асовет тәыла иага ихыбгазаргьы, уи аамҵа иахаану, иааҙаз, аҵара знарҵаз ауаа иахьагьы уи агәыбылра рымоуп, ирҵахуп. Асовет Еидгыла ажәларқәа зегьы ртәы, сара исызҳәом, аха аԥсуаа ԥхьаҟатәи рҵоурыхтә лахьынҵа, рԥеиԥшхә ашәарҵара аҵамкәа аҟазаараҷы Урыстәылеи уи Аҳҵны-қалақьқәа Москвеи рроль шьардоуп, рыжәҩа ҳамадоуп, иҳавагылт еиҳа аицхыраара анаҳҵахыз, ҳаныхьчатәыз аамҵазы. Ари аԥсуаа, хәыҷык иадамхаргьы ихәыцуа, иззымдыруа, иззеилымкаауа уаҩ дыҟам. Ус анакәха, апоет Платон Бебиа иажәеинраала «Гьаргь Гәлиа иҟны сасра» аҷы «...Абас Аԥсны ԥшҙа гәазырҳаган, акәа иҭаршәуп ҳа-ҳ-Москва» ҳәа ииҳәо ажәақәа иахьагьы рыԥсы ҭоуп ирыҵоу аҳхара унируеит, еиҳараҙа ҳазҵагылоу аамҵа иақәҷнаҭуа ҭоурыхтәла удырхәыцуеит.

Егьирахь, апоет илирикатә ҩымҵакәа агәыбылра ду аҵаҵаны иҵихуеит Аԥсны жәлар рпоет Дырмит Гәлиа иԥа Гьаргь ихаҷсахьа аԥсуацәа аҟәнышьшьы. Баша иҳәон апоет абарҭ ажәақәагьы:

Ашә анаат – сылагылан,
Сзыҩнамлакәа сшанханы,

Аԥсынтәыла сыбла ихгылан,
Ерцахә ҟарулуа аханы.

Асас (аҩымҭа автор) дзыҩналаз аҩнаҭа аҩнуҵҟа зегьы аԥсуала аԥсы ҭан, агәы еисуан. Араҟа «иубон» Аԥснытәи ашьхақәа, афырхаҵа Нарҭ Сасрыҟәа, аԥхьарцарҳәаҩы Маадан, мшыннырцәтәи аԥсуаа рҳәамҭақәа, Лыхнытәи аҿырыҩрақәа уҳәа убас заҟа! Ҳашәҟәыҩҩы ду Гьаргь Гәлиа иуадақәа аԥсуарала ипеипеиуа иҭәын. Ажәеинраалаҿы иаартны иҳәамзаргьы, уи ацәаҳәақәа ирыбжьубаауеит аҩымҭа зызку Москва инхо аԥшәма иԥсадгьыл шыгәхьааиго, аха дара убарҭ аԥсуара ала «ирхиоу» иуадақәа шракәу ирҿиараҿы ицхрааула, деибаркны дыгәгәаҙа дызмоу.

Абра хыхь сзыхцәажәо ажәеинраала исгәаланаршәеит аԥсуа литература аклассик Миха Лакрба иуадақәа. Уи изкны ашәҟәы зҩырц санаҿыз, аматериалқәа анеизызгоз аамҭазы снеит Миха Лакрба дахьынхоз (Москва, Карбышев ибульвар) иуадаҿы. Иԥшәма Евгениа Исидор-иԥҳа дсықәшәеит, сызнеиз аус закәыз анеилылкаа, уаҳа аҭахымкәа деигәыргьеит. Сара иахьагьы иҿыцҙа слымҳа иҭаҩуеит Е.И. Лакрба лажәақәа: «Сара сыҟанаҵ иара иаҵанакуа архив аҙәы-ҩыџьак (урҭ зустцәадаз лымҳәеит – Р.Қ.) ирыстахьоу рыда, сааигәара иҟазар сҭахуп, сара еиҳа исыхьчоит ҳәа акәым, аха сгәы аласҟычуеит, игәахьаагара хнаҿуеит.

Ҳарҭ ахҭылҵ ҳәа уаҩ дҳамамызт, хҭылҵыс иаҳаԥхьаҙоз игәы-иԥсы иалхны иҟаиҵоз иҩымҭақәа ракәын. Убарҭ рапҵараҿы саргьы исылшоз ала еснагь ацхыраара исҭон.

Бзиа ибон абри ауадаҿы аԥсуа бызшәа дәылыҩларц. «Ари сара среспублика ауп» – иҳәон дыхәмаруа, аха зынҙа ииашаны. Аҩныҟа иааигон аԥсуа студентцәа, аспирантцәа, ус иидыруаз, Москва иаауаз аԥсуаа. Сара есымша сизхәыцуан, уамашәа избон абри аҟара аԥсуара иашьҭаз ауаҩы Аԥсны анҵытҵ аагылара, анхара злаилшаз...» даҿын уи лылаҕырҙ хаҟәҟәала ацәажәара.

Евгени Исидор-иԥҳа Лакрба ислырбеит уа санықаз ашәҟәыҩҩы дтәаны аус ахьиуаз ауада хәычы. Урҭ шьоукы-шьоукы рҟны еиԥш, иҭбаа-ҭыцәмызт, стол хәычыки ҟәардәыки ракәын иакҙоз. Убра акәын адунеи иахыҵәаз иҩымҭақәа ахьаԥиҵоз. Мшаҿены данаԥырҵыз еиԥш иҟан, еилырган, ицқьан. «Абра сааины стәаны санахәаԥшлак, схы-сыпсы ҿыцҙа, дтәаны дыҩуашәа саақалоит. Аԥсны абри акәакь хәыч ала ихаҿы иааигон», – лҳәеит лара исырбауа.

Саргьы абра стәан Миха Лакрба ицәа ахбааua, иархив сагәылаԥшуа.

...Миха Лакрба иуада сдәылҵны санцоз, Евгени Исидор-иԥҳа саасқьалгеит автобус аангыларҭа аҟынҙа. Аҵыхәтәан ҳанеиԥырҵуаз, ицқьаны

илҳәеит аԥсышәала: «Бзиала!» Так лиубил Михаил Лакербай» – ҳәагьы нацылҵеит лара. Амҩангьы уи лажәақәа срызхәыцуан. Избон лхаҵа заҟа дизгәыкыз, игәалашәара ԥсра ақәымкәа нцәахәык еиԥш ишлымаз»[1].

Аԥхьаҩ иубоит Москва инхоз ҳашәҟәыҩҩцәа дуқәа рыԥсҭазаара еидызкыло апараллел зыҟасҵоз змааноу. Урҭ аҩыџьагьы, Москва шықәсы рацәала ишынхозгьы ишыҟазгьы рыхьҙ-рыԥша рыԥсадгьыли рыжәлари рышҟа ирымаз абзиабара ду агәхьаагара шахылҵуаз, насгьы рырҿиамҭақәагьы хыҵхырҵас ирымаз убри агәхьаагара иахылҵуаз абзиабара шакәыз. Абри апсихологиатә ҭагылазаашьа ауп Платон Бебиа илирикатә иажәеинраалагьы иҳанаҳәо, ихаҵа Гьаргь Гәлиа иҟны сасра данықаз иибаз, инырыз, ацәанырра ҵаула аҵаҵаны. Ари ажәеинраала апоет иҩит 1982 шықәсазы. Усҟан Гьаргь Гәлиа аҕараҳәа дыҟан, иԥсы ҭан аҟнытә аԥхьаҩ иҟалап уиаҟара игәцареимкызар, игәнимкылазар, ибжьааԥнытәу жәеинраалак еиԥш иԥхьаҙазар ауеит. Аха ажәеинраала зызку ҳашәҟәыҩҩ ду данықам, иԥсҭазаара даналҵхьоу аамҭазы еиҳагьы аԥхьаҩ иҿы аныррa ҟанаҵоит, изааигәахоит. Ус иҟоуп аԥсҭазаараҿ аҟазареи аҟамзаареи рҳәаақәа анеидыҕәгәало, ианеилытуа-ианеилалоу. Уи апульс, мамзаргьы агәеисра иақәшәо иҟаҵоуп Платон Бебиа иажәеинраалагьы.

«Агәхьаагара» захьҙу алирикатә жәеинраалагьы, ихыҵҳәаам, аконкреттә тема иалахуп, иҵегьы уазааигәаны иуҳәозар, Қарҵтәи аҳәынҵқарратә университет атәым бызшәақәа рфакультет аҿы аҵара зҵоз апоет иԥҳа Кама илызкуп. Аха уа аҳәаақәа ирҵысуеит, цәанырра ҵаулала иаҳнарбоит, уаргьы, саргьы, даҿеаҙәгьы иԥсадгьыл, иҩны, игәара, иҵахцәа иуаажәлар данырҟәыҵхоу (аҵараҿы дыҟаз, аматураҿы дыҟаз зегьы акоуп) аамҭазы (ҳәарас иаҵахузеи, иҵоуроу уаҩызар) ихҵынхьааua апатриотизмтә ҵаҵгәы змоу агәхьаагара ду. Автор иԥҳа аҩныҟа – Аԥсныҟа илымаз агәхьаагара дызлаиашаз ахәшә хазына поетикатә харҳәагала иԥшааит. Ҳаԥхьап иара:

Аҩныҟа игәхьаалгоит Кама,
Илҵахым ҿакы.
– Алекциа ҳагхоит, беилагама,
Баала, быццакы!

Ицоит лҩызцәа рхы неидкыло,
Уаҳа ажәак мҳәа.
Лылабжышқәа лыбла ихгыло,
Лара дцоит зымҩа.

[1]Руслан Қапба. Миха Лакрба, Ашәҟәҭыжьырҭа «Алашара», Аҟәа – 1980, ад. 100-101.

Ус, аа Дырмит Гәлиа дзышза,
Иаачоит лхы-дҽы.
«Аԥсны аныгәхьаабго, – иҳәоит, – сыԥшза,
Бааила, дад, са сҽы!»

Еиҭасҳәоит ажәеинраала конкреттә уаҩы илызкуп, аԥсҭазаара аҭабыргхаҭа иалхуп. Аха апоет имаурҿхәаша абри аԥсҭазааратә факт ауаажәларратә ҭакы аҭаны (Дырмит Гәлиа ихаҽала), насгьы зегьы иаҳнырыртә, Кама лыгәхьаагара лыцеиҩаҳшартә еиҽаиртәит алирикатә ҩымҭа.

Ажәеинраала «Ахапа» аҟны акәзар апоет дрызгәдууеит «Зҿеыԥхьакны, сыжәбо мҳәаҙакәа, Аԥсынтәыла ахьҙ дзырго ауаа. Убарҭ дреиуан автор иажәеинраала зыхьҙниҩлоз Фрикан Амҷбагьы.

«Воображение – великий дар природы. Оно заложено в натуре человека.

Воображение, как я уже говорил, не может жить без действительности. Оно питается ею. С другой стороны, воображение очень часто в какой-то мере влияет на течение нашей жизни, на наши дела и мысли, на наше отношение к людям[1]» – иҩуан К. Паустовски.

Аԥсҭазаара инарҵауланы азхәыцра, уи злеибарку зегьы ахаҽы аагара, насгьы поезиатә обиектны аҟаҵара апоетцәа зегьы зеиҩаҙоу ҳаракыроуп, ҟазароуп. Платон Бебиа итәы ҳҳәозар, иҵабыргыҵәҟьаны, аокеан иаҩызоу аԥсҭазаара апоезиатә хаҽсахьақәа алызбааua, гәынхәҵысҵала зхаҽы иаазгауа, аиҽыршәшәарҵақәа збо, абара анаҩсангьы, емоциала изныруа рҽиаҩуп. Ус шакәу зырҵабыргуа алирикатә, аграждантә, апублицистикатә жәеинраалақәа рацәоуп Платон Бебиа ипоезиаҽы, еиҳаракгьы иҵәымҭахь даннеи, ишырҳәо еиԥш, иҭәҭәамҭа данҵагыла иаԥиҵаз. Апоет иҟазшьа ҷыдақәа рахьтә иалукааша рацәоуп (урҭ аҩадагьы акырынтә ирыҵшьны иазгәасҵахьеит), иаагап, уажәазы даҽеакгьы. Уи дзыхцәажәо амаҭәар, обиект, асубиект злаҟоу, излеиҽартәу абри абриоуп ҳәа аҟазшьарбагақәа дрылацәажәом, аамҭеи ажәеи рыҟәирҙуам, мацара уи иаликаауеит деталь, ма хҵыск, ҟаларак уи ала ииаирԥшуеит зсахьа ҭихыз обиект, асубиект зеиԥшроу, иаҟазшьоу, насгьы аԥхьаҩ ишинырыз. Ари ахшыҩҵак амырҵабыргуеи ажәеинраала «Азар». Уажәы ҳахәаԥшып аҩымҭа ахаҭа автор ишеиҽаиртәаз, ихшыҩҵак шааирԥшыз.

Платон Бебиа ашәа «Азар» иамоу амагиатә мчы атәы ажәеинраалаҽы ажәак мҳәаҙакәа ииаирԥшит иҟалаз ахҵыс ала. Иҟалазгьы убри ауп – аԥшәма иҿыҵра амца акит, зегьы ҭаҳаны ишәоуп, аҿы кьыркьыруеит, абжьыцәгьа атҳ арҙыҙеит, ауаа еизнагеит, аха ацхыраара ҳәа акгьы рзыҟатҩом, абар, абар аҿыҵрагьы аҿгьы илеимгәабыл ицоит.

Аԥсреи абзареи ирыбжьагыла,
Амцабз аҳәаццышә аҟьеит.
Убасҟан иҩызцәагь неидкыла,
Хаҵак «Азар» ааҭирҟьеит.

Амцахь уи ддәықәлеит ирҩашха,
Амҩа ылнахызшәагь, шәыԥшы,
Уа «Азар» ахьаатдырҟьаз ашҟа,
Иԥа аҽааанахеит аҿы.

Апоет абриалагьы ииаирԥшит ашәа «Азар» иамаз амч. Уи абылра иалахаз аҿыҵәҟьагьы иадырит, ианырит ари шхаҵарашәааз, иаргьы еиқәнархеит.

Зыԥсадгьыли, зыжәлари, зҵоурыхи, збызшәеи, зқьабз бзиақәеи бзиа изымбо, ирхымҙыҙааua уаҩы дыҟаҙам. Аха Н.Г. Чернышевски «амилаҭ амазара» ҳәа дзышьҭаз аинтеллигенциа ртәы зынҙа даҿеакуп, даҿеа қәыԥшыларак ала еибаркуп урҭ рыбзиабара, урҭ рхьаа, урҭ рхаранаԥшра.

Сыззаaиуа, Платон Бебиагьы убарҭ дырхаҭарнак иашоуп. Уи имилаҭ адоуҳатә культура хыԥхьаҙара рацәала иазикхьеит асахьаркыратә ҩымҭақәа. Уажәазы ииаҳгап акы заҵәык аграждантә жәеинраала «Ахатәы бызшәа». Уи ахцәажәарахь сиасаанҙа исҵахуп ииазгарц иара аҩымҭа ахаҭа исгәаланаршәаз, аҩада акырынтә зцитатақәа аазгахьоу аурыс совет шәҟәыҩҩ ду К.Г. Паустовски истатиа «Язык и природа» аҟнытә иҳәахьак: «Я уверен, что для полного овладения русским языком, для того, чтобы не потерять чувство этого языка нужно не только постоянное общение с простыми русскими людьми, но еще и общение с пажитями и лесами, водами, старыми ивами, с пересвистом птиц и с каждым цветком, что кивает головой из-под куста лещины»[1].

Аԥсадгьыл ауаҩытәыҩса иеиԥш ахатәы бызшәа амоуп, лоунытә ианыруеит. Платон Бебиа иажәеинраала «Ахатәы бызшәа» аҟынгьы ус шакәу аныԥшуеит. Ҳарзыҙырҩып абызшәеи аԥсабареи шеилахәу ҳзырбо аҩымҭа аҟнытә ҭыԥқәак:

[1] Константин Паустовский. Золотая роза. Изд. «Советский писатель». Москва, 1956 г., стр. 150.

[1] Иара уа, ад. 85.

Илбаақьа арҩаш цоит аҽҿаҳәа,
Абжьыҳәа иахылҵуагь ашәоуп.
Ма изакәызеи иамоу алшаҳәа,
Уи злацәажәо – са сбызшәоуп.

Еиҧа: «Геи-шьхеи арԥшʒауеит ашыцра, абжьыҳәа иахылҵуагьы ашәоуп. Аҟәара иасуеит ахьхьа-хьхьаҳәа, уи злацәажәо – са сбызшәоуп».

Ааи, апоети, аԥсабареи абызшәеи акны ауп ишыҟоу, ишеиларсу, ԥсҭазаарак ауп ирымоу. Аҩымҭа хыркәшоуп уи аидеиа зырҕәҕәо, автор игәҭакы, ифилософиатә хшыҩзцара аазырԥшуа ацәаҳәақәа рыла:

Иссируп абызшәа аԥсабара,
Амчхара рныруеит зегьы.
Измоу агәыбылра, абзиабара,
Еилыркаауеит есқьынгьы.

Ааи, абызшәа ауп амилаҭ ԥсыс иахоу. Зибнаҟа, уи аныҟамгьы дара зқәыз адгьыл акраамҭаʒа рбызшәа ықәыҩуеит. Заҟа ииашаны иҳәазеи Аԥсны жәлар рпоет, академик Баграт Уасил-иԥа Шьынқәба иҭоурыхтә роман «Ацынҵәарах» афырхаҵа хада Зоурҟан Золак абарҭ иажәақәа: «... Урзыʒырҩызар, ара зхабар умбо уатәи аԥсаатәқәа? Иумаҳаʒеи нас, рашәа хаақәа зларҳәо рбызшәа?

– Мап, дад, саншьа Шәарах сызкәыхшоу, уара угәы ишаанаго еиԥш ус иаармариан абызшәа бжьаʒуам. Уи ауаҩ ибз анҵәамҭаҿ адагьы, иҭаҵәахуп иара игәаҵаҿы, иара убас иҭаҵәахны ирымоуп адгьыл, аʒы, ахаҳәқәа. Агәра ганы сыҟоуп сара, аублаақәа рышьха ʒышқәа, рʒиас еижәхыслақәа, рбаа хыҿеырақәа, рныҳәарҭақәа, рҳаҭгәынқәа, дара-дара еиқаҿырҭуеит, дара-дара иахьагьы ахьхьаҳәа еицәажәоит, абри сара сызлацәажәо абызшәала»[1].

Аҟазацәа зегьы рыҟны еиԥш, Платон Бебиагьы ажәеинраала иҩырц атема аналихуа зегьы раԥхьаʒа ихаҿы иааигоит уи иахьыкылсуа, насгьы идеиаси хшыҩзцараси иаҵаиҵо. Еилкааун, урҭ ахьаапшуа бжеиҳан аҩымҭа анҵәамҭахь, ахы ахьеиқәнаҳәало (ҵоуп, зны-зынлагьы ус еиԥш иҟоу ацәаҩа асиужет анԥытлогьы иануԥыло ыҟоуп, аха еиҳа имаԥны) ауп. Абри ахшыҩзцара, изыҵшьны иазгәасҭаз зырҵабыргуа аҿырԥштәқәа Платон Бебиа иҭәымҭазтәи ипоезиаҿы ирацәоуп, аха урҭ зегьы ҳрылаларым, иаагап акык-ѽбак.

[1]Баграт Шьынқәба. Иҩымҭақәа реизга ахԥатәи атом, Ашәҟәҭыжьырҭа «Алашара», Аҟәа, 1989, ад. 32.

Уажәы ҳахәаԥшып ажәеинраала «Амҵарсра», 1982 шықәсазы иифыз. Уи асиужет имарианы еиҿаиртәит, иҟалаз (автор дызлахәу, икәша-мыкәша иибо) ахҭыс фактла ицәажәоит: зыкәҷышь ахьшь иагаз аԥхәыс арҵәаа ҭлыргеит, ақәыцьма зышьтәа агазгьы, ихахәлан дгылоуп, аҿы зцәырʒаз анхаѽгьы игәы ҭаԥнаҿит. Арҭ аперсонажкәа ргәаҟраҟәа, ррыцхарақәа иауреиҵаху (аѽымҭа илирикатә фырхаҵа иҿымҭʒо дгылазаргьы, дрыцмыҵкьазаргьы) дзыкәшәазгьы. Иҟалаз уи ауп – ипҳа дымҵадырсит. Аха ииури, иҟалаша ҟалахьеит, дацыҵкьеит ҳәа инаҭозеи? Акгьы. Убри аҟнытә дызҳәаз абар изакәу:

О, иаҳхылаԥшхәу, жәѽан иқәтәан,
Суҳәоит уаҳа мѽа сымбеит,
Абасгьы лырҳәа сыԥхьа аҵыхәтәан:
– Сара анасыԥ сагеит!

Ажәеинраала аидеиас иамоуп иҟалаз – амҵарсра аконфликт аҟыбаʒыба, аҟыҟ-ҿыҟ ахылымҵра, аиқәтәара – анасыԥ ахь акылсра. Егьирахь, ахьшь ишьҭнапааз акәҷышь, ақәыцьма иаҿыҵахәхаз абшьтәа, аҿытра иҭыргаз анхаѽы иҿегьы, ажәеинраала аидеиа хада арыгәгәаразы ицхыраагʒоуп, поетикатә маҭәахәқәоуп. Ииашоуп, урҭ афактқәагьы дара рхалагьы ирҳәо, изқәыʒбо маҷʒам. Аха ихадароу анасыԥ аазгаз амҵарсра ауп. Алирикатә персонаж иԥҳа дымҵарс дыргеит, игәы иамыхәазаргьы, ичҳаит, ацәгьа алимхит, хара дыԥшит, иҭахуп иԥҳа илҳәарц:

– Сара анасыԥ саанагеит!» – ҳәа.

Ҳаԥсҭазаараҿы иауҟахым аҭыԥҳацәа хаҵа ианцалак (имҵадмырсызаргьы) анацәеи абацәеи иацрало иаҿаапкуа. Ииашоуп, урҭгьы гәыбган узрытом, досу рыхшара анасыԥ роур рҭахыми, ҧьара иахьҽеим, анасыԥ аҟалара ахьзалымшо тышак иҭаҳар ҳәа имшәои! Убри аҟнытә имариам ауаѽы дуʒʒа дааʒаны думпыҵпааны данырго, насгьы илразҟхо анузымдыруа аҭагылазаашьаҿ аҿынкылара, емоциада ацәажәара. Абри абзазаратә философиа ауп ажәеинраала иаанарԥшуа, иаҳнарбо, аиндивидтә, мамзаргьы аконкреттә ҟазшьа шамоугьы.

Аконкреттә темоуп излыху, аха ауаажәларратә ҵакы аҭаны иҟаҵоуп апоет имоҭа Анри Аргәын ихьʒынѽылоу ажәеинраалагьы. Аѽымҭаҿы арахәыц ҟаԥшь еиԥш иагәылсны ицоит аҭынчреи ахәыцқәеи ԥхьаҟатәи рразҟы лашеи ридеиа. Автор дахʒыʒаауа лоунытә иныруеит ауаѽытәыѽсатә ашәаʒыʒарақәа, азхьрақәа, агәыгра ду ацны:

Агарашәа еихсыгьны ауʒом,
Дыцәоуп асаби дҭахәхәа,

Пхыҙ ссиркгьы дагоит дытҟәа…
Уаҳа аибашьра ҟалаҙом!

Ишаабо еиԥш, апоет иҩымҭа изыххәааау имоҭа хәыҷ иоуп, аха уи ихаҷала ахәыҷқәа зегьы еибашьра ахаан ирымбо, аҭынч ԥсҭазаара, азҳара-зыгьара рымазарц иҭахуп, иашәагьы убри иазкуп.

Абаҩхатәреи, аԥышәеи, агәаҳәареи апоезиа анцәахәы амызгәыҭхадақәа ируакуп. Аҕба мызгәыҭда изыҙсара аҳа апоетгьы урҭ афеноменқәа рыда ирҷиаратә усура лыҭшәадахоит, ихцәышаахоит. Иара ажәа апоезиа атәы ҳҳәозаргьы, бырзен бызшәоуп, иаанагоит асахьаркыратә ҩымҭақәа поезиала прозала рырҷиара, раԥҭара. Ари ажанр, иахьатәи аҭакала уахәаԥшуазар, асахьаркыратә ҩымҭақәа ажәеинраалала раԥҭара ауп изызку, апрозагьы излеиԥшым убри ауп. Аха уи изаҟаразаалакгьы иаанагом апрозатә ҩымҭақәа рыҷгьы апоезиа алыхәдааup ҳәа аҳәара, алкаа аҟаҵара. Прозала иҩу ажәеинраалақәа рыдагьы иарбан ҩымҭазаалакгьы (ажәеинраала аформала иҩымзаргьы) апоезиа аҭазароуп, ацәа ахазароуп, избан акәзар, В.Г. Белински акырынтә ишазгәасҭахьаз еиԥш, аԥсҭазаара ахьыҟоу апоезиагьы ыҟоуп, урҭ аҩбагьы ауаҩы (дпоетҙамзаргьы) иҩнуҵҟатәи дунеи аҷы аҭыԥ рымоуп иԥсы ахәага ҭанаҵы игәы есуанаҵы.

Платон Бебиа, аҩада ҳзыхцәажәахьоу ипоезиатә рҷиамҭақәа рылагьы имҩашьо иаабоит ирҷиаратә диапазон амҿхак шыҵбаау, иҵегьы уазааигәаны иуҳәозар, итематика иара автор дызхаану ауаажәларратә ҵакы змоу аԥсҭазаара аҵкарқәа ишрыласу ишырхьысуа, ишцәырнагоу иаамҭанытәу ауаҩы ихаҷра, ихаҭара (игәазыҳәара, игәыҵха, дзыргәамҵуа, уҳәа жәпакы) исахьаркны аҟаҵара, аԥхьаҩ иҷы анагара.

Ҳәарада, арҭқәа зегьы Платон Бебиа заатәи илирикаҷы рышьҭамҭа шану, ишцәыргоу, аԥхьаҩ ибахьеит, идыруеит. Аха, аҟазараҷы ишаԥу еиԥш, апоет (ари ахшыҩзцара дарбан рҷиаҩызаалакгьы иҵанакуеит) раԥхьатәи ишьаҷақәа анеихигоз, ипоезиа амҩақәа аныlнагоз, аԥшаара ианаҷыз иаԥиҵази иҭәымҭа данҭагылоу иаԥиҵои, шырҳәо еиԥш, хәыки шьхаки рыбжьоуп формалагьы, ҵакылагьы, идеиалагьы, сахьаркыралагьы. Уи зыбзоуроу абаҩхатәреи, аԥышәеи, агәаҳәареи русеицуроуп, реицыҟазарооуп. Абри аицыҟазаара апоет ирҷиаратә усура, ҿаԥарак иарԥеит.

Ҳәарада, абраҟа иацумҵар залшом урҭ ахфеноменк ҳәаақәызҵо, ихымԥадатәиу ҷыдарак. Уи, иара ахаҵкы, зегьы зымчу аамҭеикәшароуп. Ишдыру еиԥш, Платон Бебиа, иара иҵанакуа абиԥара зегь реиԥш алитератураҷы дцәырҵит иаҳҳысыз ашәышықәса 50-тәи ашықәсқәа рҿанеиҩыршоз инаркны. Уи аахыс апоет дызхаану, ибла иабаз, ихҭынхьааз заҟа аҭоурыхтә хҭысқәа ниакәкәа ицази, заҟа еиҵакра ҟалази

ауааажәларратә ԥсҭазаараҷы (уажәы араҟа схаҷы иаазгауа ԥасатәи Асовет Еидгыла иаҵанакуаз амилаҭқәа рыԥсҭазаара ауп), адуneи даныҵит «ажәлар раб» Сталин, уи дишьҭаргалеит атәыла апалач Бериа, иааит «аԥсасира» ҳәа изҷыз Хрушьчов иаамҭа. Аҵабырг ҳҳәозар, уи аԥсгара ҟанаҵеит. Аха уи жәабаҟа шықәса раҳа ахымҵит, игылеит ашьақәхалара ҳәа аҭоурых аҷы ахьҙ зауз Брежнев иепоха. Ари аамҭагь 18 шықәса аҳра ауан, нас, Брежнев даныҵсы амчра инапаҷы иҟалеит зылахь аҷашараҷ атҟьыл шьанаҵас изныз, аҿеиҵакра, аҿырҷыцра ҳәа адәахьы ахьҙ ҟәаз змаз СССР ауахҭа зыркьаҷыз, аԥьал аазгаз Горбачов. Уи аполитикатә арена дшылбаарцазҵәҟьа аҳәынҵқарраҷ амчра рнапаҷы иааргеит Б. Ельцин дызхадаз атәыла ду хыла-гәыла еилазҵаз, амилаҭқәа, анкьа зны ҳаишьцәоуп ҳәа зҳәоз, ҳәаҭыхла еиҷазыргылаз адемократцәа. Урҭ адемократцәа (Б. Ельцин, Шеварднаҙе, Иаковлев, Бурбулис, Чубаис уҳәа зегьы злеиқәуԥхьаҙарызеи аҩыҫтаа ихәхартә, ишихәхаз еиԥш) роуп Шеварднаҙе ибандеи иареи Аԥсны ашьаарҵәыратә еибашьра казыршыз, акыраамҭа аполитикатә, економикатә блокада иҭазкыз. Иҵегьы ирацәоуп еиқәуԥхьаҙаша аҭоурыхтә хҭысқәа ажәлар рыԥсҭазаараҷы хашҭра рықәымкәа рцәа-ржьы ианыруа ихьааргартә иаанхаз.

Сыззааиуа, абарҭқәа зегьы Платон Бебиа ирҷиаратә мҩаҷы аҭыԥ ааныркылоит, иҵегьы ииашаны иуҳәозар, лоунытә инырыртә итематика ишьҭнахит аԥсҭазаараҷ еиуеиԥшым аганқәа рыла дазнеины. Уаҳагьы ҟалашьа амам, избанзар апоет (апрозаикгьы убас) дызхаану иибаз, иаҳаз, инырыз, аԥсҭазаара аҵабыргхаҭа ами исахьаркыратә ҩымҭақәа ԥсыс ирхоу, рҷы зырцәажәо.

Иашоуп, апоетҵәҟьа иибо, иаҳауа, дызлагылоу аԥсҭазаара – иага аҵабыргра аҵазаргьы ишцәалоу идикылом, акы, аобиект ахаҭа (иҩымҭақәа ззикуа) ҭиҵаароуп, илаԥшҳәаа иҵигароуп, ишырҳәо еиԥш, ѡнуҵҟала «илагароуп», ацәгьеи абзиеи еилихроуп. Убасҟан ауп дызхаану дызлахәу аԥсҭазаараҷы дызҷагылоуи, дзыдгылоуи, ииҭахуи, ииҭахыми еилыхха ианибо. Убри ашьҭахь ауп иажәа анҵырхо, асахьаркра аганахьалагьы игәылшәаны ианыҟало.

Аҩада зыҙбахә сҳәаз – еилашәа-еилыҵуаз аамҭеикәшара зыхҭынхьааз иалаԥшны избаз, изныз Платон Бебиа имацара ауиакәху. Уи иаҵанакуеит аԥсуа шәҟәыҩҩцәа рабиԥарақәа зегьы. Амала, досу рҩымҭақәа ирныԥшит рбаҩхатәрақәеи рырҷиаратә ҟазшьа ҷыдақәеи, рдунеихәаԥшышьақәеи, рыҩаҙарақәеи ирауаршәаны. Убри еиԥш аҭагылазаашьа азын акәхарын аурыс критик ду В.Г. Белински изиҩуазгьы: «Для успеха в поэзии теперь мало одного таланта, нужно еще и развитие в духе времени; каждый век и каждое время питает свою думу о жизни, стремится к своим целям, и ис-

точником всех своих побуждений имеет единое начало, – и чем поэт выше, тем более выражается в нем эта дума его времени».

Абаҩхатəра аԥсабара изнаҭаз ашəҟəыҩҩы, ҳəарас иаҭахузеи. Иԥсадгьыли ижəлари ԥхьаҟатəи рҭоурыхтə лахьынҵеи, рсоциалтə рекономикатə ҭагылазаашьеи ирҿиамҭақəа рҿы тема хаданы иҟоуп, игəыцəны иагəылсуеит, избанзар, уи зегьы раԥхьаʒагьы иԥсадгьыл дауаҩытəыҩсоуп, уи ахьаа ихьаауп, агəыргьара игəыргьароуп, уиалагьы, дызну ашəышықəса даԥоуп, ауаатəыҩса дырхаҭарнак иашаны дыҟоуп.

Ари ахшыҩзцара апоет, ашəҟəыҩҩы дызхаану ишəышықəса дшаԥоу ҳара иаабоит Платон Бебиа ипоезиатə, ипрозатə, ипублицистикатə ҩымҭақəа рҿы. Аха урҭ зегьы араҟа ҳрыламлакəа, ууанʒагьы иазгəаҳҭахьо азырханы аҩада иаҳҳəаз ахшыҩцак арҵабыргразы, иааҳгап ипоезиатə рҿиамҭақəа рҟнытə иҟазшьарбагоу ҿырԥштəык.

Аамҭеикəшарақəеи уи иахылҿиааува арыцҳарақəеи, аҟыбаʒыбарақəеи, азалымдыррақəеи, насгьы апоет ихаҭа урҭ уаҩытəыҩсак иаҳасабала, ишиныруеи, ишихҭынхьаауеи ҳзырбо, иаазырԥшуа ажəеинраалоуп «Аҩежəатəи ашəышықəса». Ари игəылҭəаау аҩымҭа автор иаԥиҵеит аҩежəатəи ашəышықəса анҵəамҭазы, – 1992 шыкəсазы. Иҵабыргыҵəҟьаны, ажəеинраала иаԥхьалак имбарц залшом, атема заҟа амҿхак ҭбаау, заҟа зҵаара лассы ицараны иҟоу ХХ ашəышықəса аҿаԥхьа ицəыргоу, ишьҭыху. Урҭ зегьы гəынамʒарала иҭəу афилософиатə хшыҩзцарала еибаркуп. Насгьы, ас иҟоу азҵааракəа ауаҩы уажəазы ажəеинраала автор рышьҭыхра, рыԥəыргылара азин имоуп, иԥсабаратəуп, иҭакԥхыԥəракəа ируакуп. Згəы иаанагоугьы дубап, ажəеинраала зеиԥшцəоуп, ХХ ашəышықəса «абиографиа» ааркьаҿны ажəеизадала иҳəоуп ҳəа. Ара араҟа ус иҟам, аҩымҭа афилософиатə хшыҩзцара зынʒа даҿакуп, хара ицоит, насгьы уи злеибарку ала, иҳаҩсхьоу аҵкысгьы аԥхьаҟатəи аԥсҭазаарахь, дук мырҵыкəа игылараны иҟоу ашəышықəса ҿыц ахь ирхоит, ихшыҩзцарақəа аҩежəатəи ашəышықəса агхақəа ҩаԥхьа ишьҭрақəымларц. Аха ари ацəаҳəақəа рыбжьара ирыҵубааува ахшыҩзцара ауп. Уажəы ҳахəаԥшып ажəеинраала раԥхьа иҳазцəырнаго закəу. Ари ҳəарада, асиужет змоу ԥцамҭоуп, поема ҭбаа-ҭыцəк иазхаша аматериалгьы агəылоуп, игəылҭəаау апоезиатə цəаҳəақəа рыла ишьақəгылоуп, еиҿыбааувп, насгьы ауаҩы ҭоурыхтəла дзырхəыцуа, ишьҭахьҟа дхьазырԥшуа, иаԥхьаҟагьы агəҿанызаара изҭо, апублицистикатə цəаҩа зыҟənубаало акы акəны иҟоуп. Иара убри аполитикатə цəаҩа иаҵубааува ауп ажəеинраала иактуалтəны, иахьатəи ҳаамҭа уадаҩ иақəҷнаҵуа, иглобалтəу аԥсҭазааратə проблемақəа ирыцдыргызуа изыҟоу. Апоет иажəеинраалаҿ зыʒбахə имоу, зхы иртытыз азҵааракəа ҳаамҭазтəи ауаҩы иахьеи уахеи дзырхəыцуа игəыҵхақəа роуп. Убри адетальгьы ажəеинраала ахаҭабзиаразы аефектра ауа иҟоуп.

«Уаниуаз иуԥылт аҟəҟəаҳəа ихысуа», – иҳəоит апоет иҩымҭа «Аҩежəатəи ашəышықəса алагамҭазы». Аха ари аԥсуаа рҿы аҵеи данилак гəыргьаҿҳəашак аҳасабала, ирымаз қьабзымызт, агəыргьара иазкыз хысрамызт. Уи аха «змадаз, ргəаг пеипеины ихыҵуа, иазықəԥон ахақəиҵра». Арҭ ацəаҳəақəа рыхшыҩҵак унаргəылаԥшыр, уаԥхьа иҿаҿаʒа иаацəырҵуеит (зыʒбахə ҳамоу Урыстəылатəи аимпериа ауп) аҩежəатəи ашəышықəса ианыҩагыла инаркны асоциалтə хьыпԥшымреи, аиҟарареи рзын ицоз ақəпарақəа, аусуцəеи анхацəеи (аҵыхətəантəиқəа еиҳа рактивра маҷны) рықəгыларақəа, урҭ шьаарҵəырала рыхəаҿра…

«Ауаҩымш даниы – ааԥынрагь ицгылоит, аҿиара аҿаԥхьа имчыдоуп аҿакы», – иҩуеит апоет. Ус ауп ауаҩы иԥсабара шыҟоу, иагьшиҭаху. Аха апоет реалла – аԥсҭазаараҿы ишыҟазҵəкьаз – ихаҿы ииаигоит, дхəыцуеит, насгьы аргументла ирҵабыргуеит аҭоурыхтə хҭысқəа: «Уара (дызҿу аҩежəатəи ашəышықəса ауп – Р.Қ.) уаниы – амчра ду ааныркылоит: анибарҵəара, амлакра, аҿкы…»

Ааи, ус иҟагəышьан усҟан аԥсҭазаара аҵабыргхаҭа! Аҩежəиактəи ашəышықəса ҳазҭалаз акəзаргьы урҭ рҩызцəа арыцҳарақəа – апоет иажəеинраалаҿы зыʒбахə имоу – рылыхəданы иауҟаху! Аха уи автор уажəазтəи иобиект иаҵанакуам, ҳзалалом. «Аамҭа лаша ашəшьеиқəара иагəылсуеит, аҵх иагьа иҵалашəызаргь иаршоит» – ҳəа агəыгра ԥхьаҟатəи аԥсҭазаара бзиа агəрагара аҩымҭаҿы ишаабоугьы (иҟалап ус еиԥш иҟоу ахшыҩцак зхылҿиааз аҩежəатəи ашəышықəса ҟəыҵəа-ҟəыҵəала иалаз абзиарақəа ракəзаргьы. ХХ ашəышықəса еиҳарак анаукатə-техникатə прогресс аганахьала абзиарақəа, аихьʒарақəа, аартрақəа, иагаз аиааирақəа ухаҿы аамгашьас иҟоузеи, иага иларҟəны, ма уазгəааны уахцəажəаргьы! Аха апоет имҳəар ауам, дызрывсуам абарҭ рҩызцəа аҭоурыхтə фактқəа: «Уара ауаа шыбзоугьы изжуаз ухылҵуеит, уара Сталини Бериеи ухшоит… Уара аԥсцəаҳа хьшəашəа ичаала наган Гитлер инапы шҳамқəа идуркит» – ҳəа. Урҭ ирхылҿиааз, ажəларқəа заҟа ирызтəаз амца қьоуқьад адунеи ишадыркыз еилкааувп.

Платон Бебиа иажəеинраалаҿы ицəырҵуа иглобалтəу, ифилософиатəу ихəыцрақəа рхьысуеит аҩежəатəи ашəышықəсазы имоу агəынамʒара рныԥшуа) абас еиԥш иҟоу азҵаарагьы:

Анаҷьалбеит, ҳзынхарушь ҳəа ҳҭынчны,
Аԥсра иацəынхаз – амлакра ҳшаҿыз.
Адгьыл аҟны зегь ҟоуҵазшəа, иианыжьны.
Ажəҩан уалалеит иҭуҵаарц ҿыц.

Ари азҵаараҽы апоет дахьиашоу ыҟазаргьы аҧхьаԝ инагӡаны дызиқәымшаҳаҵхар ауеит, избанзар, аурыс аҵарауаԝ ду, ҳаамҭазтәи акосмонавтика ашьаҭаркԝы Е.К. Циалковски ишьҭеиҵаз ауасхыр, уажәшьҭа аӡәгьы мап ацәкышьа имам, уи ихымпҭадатәиу цәыргьроуп ауаатәыԝса ҧхьаҟатәи рыпсҭазаараҽы. Ус шакәу шьақәнаргәҭәоит аҭҵаарадырра ахаҭа. Аха Платон Бебиа иԝымҭа иагәылсуа ахшыԝзцарагьы зынӡа уҽыргаәаны узавсуам, иҟоуп ухаҽы иааугаша. Автор иажәеинраалаҽы аԝежәатәи ашәышықәсазы иҟаиҵо аҽыпныҳәа, хымпада иугәаланаршәоит аҧсуа жәаҧҟа «акәты ашьыга ашьаҧхыц иҵнахуеит» ҳәа ирҳәо. Ажәакала, иаԝырҟьацәоу, насгьы зегьы рыла инагӡаны иҭҵаам азҵаарақәа рҽы анаукатә-техникатә прогресс иахылҽиаар алшоит ауаатәыԝса рцивилизациа зегьы азы риашашьа змам ауаҕеимшхара, адунеижәларбжьаратәи атермин ала иуҳәозар атрагедиа.

Абри ахшыԝҵак ауп аԝада иаазгахьоу апоет ицәаҳәақәа иаадырҧшуа. Арҭ агәҽанызаара ҟазҵо поезиатә цәаҳәақәоуп.

Акырӡа агәкаҳара рыҵазаргьы, ирылубаауазаргьы ииашам ҳәа узрызҳәом аҧсабара арыцҳарақәа (астихиа) ирызку абарҭ ахшыԝҵакқәа: «Мшәан, адыд-мацәыс аӡын избахьадаз, ма аҳәалыҳәа аҧхынгьы асы ауа?!», «Адгьыл ҵысуеит, ана-ара аӡқәа хыҵуеит... Ԥьара амшын ҭабоит, ԥьара адгьыл бгоит». Урҭ аҧсабара арыцҳарақәа апоет дызқәыӡбо аԝежәатәи ашәышықәса иахараитәуеит... аҧсабараҽы иҟало арыцҳарақәа рнаԝсангьы, дара ауаагьы реизыҟазаашьақәа ауҽеиху, уигьы игәы дырмаҷуеит, дпессимистны дҟарҵоит автор. Абар ҳаизыӡырԝып уи ииҳәо: «Агәы иаԝызоу агәылацәа еибаҧсахуеит, аешьеи аешьеи еибафоит ҷан-ҷаны». Автор араҟа ирыциҵоит «Дад, ари адунеи лассы аҽаҧсахуеит!» ҳәа иабду иажәақәа. Уигьы баша иауиҳәахуаз, ҵатҵгәыс иаман аҧсабара арыцҳарақәеи ауаатәыԝса иҷан-ҷаны реибафарақәеи, иааҟәымҵӡакәа изҽуи.

Апоет зегьы ҳзы иқәиргылоит иҧсабаратәу азҵаара.
Убриазоума нас цхала угәы хызхуа,
Ашьхыцқәа иаҽу маҷ-маҷ аҧсра?!
Убриазоума мҵәыжәԝан адгьыл шьҭызхуа,
Змаҷхауа асабицәагь рира?!

Платон Бебиа дызҧоу, дызхылҵыз, дзааӡаз аԝежәатәи ашәышықәса иага игәы ацәкаҳаны дахцәажәазаргьы, аоптимизм зҵам ажәеинраала азикызаргьы, аҵыхәтәан ихы акәкны иҳәоит:

Аҧшқа дҵәыуа диуеит, нас дуаԝызар –
Аччаҧшь лаша ирхиоит иҧсразы.

Аԝежәатәи ашәышықәса, уҵәыуа уизар,
Уцамҭазын уччартә ҟаҵа абааҧсы?!

Ишаабо еиҧш, апоет ибарц ииҵаху агәаҳәарала ихыркәшоуп аԝымҭагьы. Адунеи ажәларқәа зегьы ртәы ҳҳәарым, мацара иаҳгәалаҳаршәап, СССР иқәынхо амилаҵқәа аԝежәатәи ашәышықәса анҵәамҭазы заҟа «иарччаз», заҟа ацәгьарақәа рзаанагаз, уи иқәынхоз ажәларқәа аӡәырԝы бҧьар шьҭыхла еиҽагылеит, инибамырҵәар амуа, уи ахыхьгьы ибгаз атәыла – Ҳаҧсадгьыл ду ҳазхыҽхәо иҳамаз – економикала аҭагылазаашьа бааҧсхеит, аҵанӡа илбааит, Урыстәыла ахаҭагьы убрахь иналаҵаны. Насыпҵны, аҵыхәтәантәи ашықәсқәа рыԝнуҵҟала Путини Медведеви ирыбзоураны, «адемократцәа» еиларыжьыз Урыстәыла аиҭарҽиара амԝа ианылеит. Уи рыпсы иаҧшәмахеит иара Урыстәылатәи афедерациа иалоу егьырҭ ажәларқәагьы.

Ҳәарас иаҭахузеи, аԝада зыӡбахә сҳәаз ахҭысқәа апоет рыӡбахә дзалацәажәомызт иажәеинраалаҽы, избанзар, уи ԝын 1992 шықәсазы, даҽеакала иуҳәозар, Асовет Еидгыла аҧсы ҭан, адунеи ахсаала ианын СССР – ҳәа. Аха аҭоурыхтә хҵысқәа рцашьа злаҟаз ала (еиҳаракгьы, Горбачов аҽееиҵакра ҳәа дызҽыз иабзоураны) уаԝы ибартә иҟан ҳазхааныз аамҭа ҽеирак зхылҵуаз акы шакәмыз. Абри аҭагылазаашьа ауп, сара сгәанала Платон Бебиа иажәеинраала «Аԝежәатәи ашәышықәса» изырԝызгьы. Иашоуп ҳәа сгәы иаанагоит аԝымҭа иамоу еиҭарсу ахшыԝҵакгьы. Уи автор аԝежәатәи ашәышықәса ҳәа дызҽу ари аҧсабареи ауааи роуп, ацә иақәкны ажә ҳәа ишырҳәо еиҧш, иҟарҵо астихиақәеи азалымдарақәеи рзы дрықәыӡбоит, дырҽагылоуп, аҧсабарагьы гәыбзыҷзарц, иԥьбарамазарц, ацәгьара ҟанамҵарц иҭахуп. Ауаԝы иакәзар, ацәгьа-мыцәгьа ҟамҵакәа, имыршакәа, ауаатәыԝса зегьы рзы агәыҳалалра иланы, идгьылтә ҧҵазаара анарха аманы иҟазарц ахәҵоуп, иҧсабаратәуп ҳәа иҧхьаӡоит. Ааи, иахьынӡалшо дырым акәымзар, Сталини, Гитлери рԝызцәа ашәышықәсақәа бзанҵы ирхымшаларц иҭахгәышьоуп автор. Избанзар ажәлар ашьаарҵәыра рызкадыршуеит, ршьара иқәырҟьоит ԥьаҳаным аҵахь иҭарпшуа.

Ажәеинраала, ус узазҳәар ауазар, адәахьала уахәаҧшуазар, асиужет змоу аҭоурых ахь ухьазырпшуа апублицистикатә цәаԝа аманы еиҽартәуп. Аха иара иаҵоу апафос, аидеиа иқәыргылоу апроблемақәа излаглобалтәу ала акыр инарҵауланы уархәыцуеит, уаҧхьа иҽаҽаӡа ԝаҧхьа иҽцбарахха ицәырҵуеит ҧшьышә шықәса уажәаҧхьа Шекспир ду ҧсра зқәым ифырхаҵа Гамлет дызмырҭынчуаз азҵаара: «Быть или не быть». Аха уи ихатә ҧҵазаара мацара акәын изызкыз «Гамлетизмра» (агәкаҳара) илаҽены дыҟан. Араҟа Платон Бебиа иажәеинраала»Аԝежәатәи ашәышықәса» аҟны ауаатәыԝса

ԥхьаҟатәи рлахьынҵа заҟа дахҙыҙаауа, уаҵәтәи абиԥара рԥеиԥшхә бзиахарц, шәарҭарак (ауаҩы ихараны) иҭамгыларц азоуп митә зхылҿиаахьоу XX ашәышықәса ацамҭазы иччарц зиҭаху. Аҩымҭа хзыркәшо «Аҩежәатәи ашәышықәса уҵәыуа уизар, уцамҭазын уччартә ҟаҵа абааԥсы?!» ҳәа апоет ииҳәо ацәаҳәақәа 21-тәи ашәышықәсахьгьы ҳхьанарԥшуеит, даҽеакала иуҳәозар, ауаҩы иҭоурыхтә ԥсҭазаараҿы дҟәышзарц иҭахуп, мап анакәха, ауаатәыҩса ԥхьаҟатәи рлахьынҵа шыҟалаша атәы аҳәара уадаҩуп ихжәаны иуҳәозар, акәты ашьыга ашьапхыц иҵнахыр ҟалоит...

Аԥсабара аномалиатә цәырҵрақәеи, урҭ ирхылҵуа арыцҳарақәеи ауаҩы иааикәыршаны иҟоу зегьы зеиҿаҳара ицәмаҷу (ихатә ԥсҭазаарагьы убрахь иналатҵаны) гәлымыҩрыла (зегьы ракәымзаргьы, есымша акәымзаргьы) дшырзыҟо, дышрыхәаԥшуа, ишизеилымкаауа, уимоу, зны-зынлагьы еиликаарц шиҭахым уҳәа иреиԥшқәо азҵаарақәа Платон Бебиа играждантә поезиаҿы аԥхьаҩ дрызхьаԥшыртә, дызхьаԥшра амацара акәымкәа, ауаҩы адгьыл иқәзаараҿы филасофиатәла ддырхәыцыртә аҭып имоуп. Ҭабыргуп, урҭ ргәаанагарақәа аабоит илирикатә жәеинраалақәа рҿы, аха еиҳа имаԥны, мамзаргьы хыҟәкыла уи атема иазкым жәеинраалақәак рҿы.

Абригьы Платон Бебиа ипоезиа аҧыдарақәа рахь иуԥхьаҙар алшоит, амала, иахьанҙагьы аҙәгьы иазгәеимҭац умҳәозар.

Уажәы ҳаламлацәакәа иаагап хыхь иаҳҳәаз ахшыҩзцара зырҵабыргуа ҿырԥштәқәак. Ажәеинраала «Ажәылареи ахьатҵреи» аҿы апоет абар амшын иамоу амчра асахьа шҭихуа:

Амшын гәаан ихытҵуеит,
Нас аҟәарахьы ижәылоит.
Иашәылоит – инашәхытҵуеит,
Иашәхытҵуеит – инашәылоит.

Иатҵоушәа Нарҭаа рымца.
Еилашуеит агәараҳәа.
Нахьхьи инаркны аахьынҙа
Иагази ма аҟәараҳәа?!

Аха араҟагьы иаагылом, игәааау амшын иарбгоит, иагоит: адәаҙа, атәатҵла, аҩны-агәара уҳәа иаамԥыхьашәо зегьы. Аха уаҩгьы ари астихиа дзанышәом, уи амчра, агәыжәла цәгьара иаҿаиргылоит адамба, аха уи нахьхьи ҷьара ишхьатҵызгьы «Ҩаԥхьа иапшаауан амҩа».

Ари ацәаҩа аԥсабара иадиалектикоуп, азакәан хадақәа ируакуп ажәылареи ахьатҵреи.

Абар аԥсабара амчра ҳзырбо даҽеа сахьакгьы:

Еибах-еибафо Кәыдры цоит агәгәаҳәа.
Уи иамԥыхьашәо зегь атәытәны.
Аԥсҭазаареиԥш иеилашуа агәараҳәа,
Иагьлеиуеит аԥсҭазаареиԥш иҭәны.

Иҵабыргуп, Кәыдры аҙиасгьы аԥаҩқәа ирызнымкылакәа ианхытҵуа аԥхасҵа аныҟанатҵоугьы ыҟоуп, аха автор (уи агәалашәара иахәҵаны ибом Аԥсны аҙиас дуқәа руак «агәы нирхар» иҭахым! Ари аԥшь-цәаҳәак рҿы апоет иаҳирбарц иитҳаху уи амчи аҟазшьеи роуп. Аҩымҭа гәылыршәаны иҟаҵоуп ҟазарыла. Зҵакы гәылыршәоу, иркьаҿу ажәеинраала аԥхьаҩ еиҳа изааигәоуп, ахы игәанарԥхоит.

Ажәеинраала «Иҭадыдуеит Кәыдырҵа» аҟынгьы апоет иааирԥшуеит аԥсабара ацәырҵра, ииашоуп, араҟа уи цәгьара аҵан иаабом, излаҟоу ала ауп асахьа шҭихуа, амала аԥсы ахаҵаны:

Камбашь – аачшәа игәагәоит,
Уажәы амшгьы – аҵыхгьы.
Арҩаш – жәыла гәырҟәҟәоит,
Иагьхысуеит аҵыкьгьы.

Ашьхақәа ахара иԥшуеит,
Кырзычҳаз крибеит ҳәа.
Амшын агәы еилашуеит,
Са баша сықәпеит ҳәа.

Аԥша, ҳгәыгра ацәашьы
Умырцәан уаҿаҵәҳәан!
Амра, ахәы ухытҵ шьыжьы,
Ашәеиқәара ҳақәҳәан!...

Платон Бебиа иԥсадгьыл гәакьа аԥсабара аԥшҙареи ацәаҩеи ипоезиаҿы аԥхьаҩ инырыртә еиԥш иагәылыччаауеит. Иара убас илитмотив хаданы уи ипоезиа иагәылоуп 20-тәи ашәышықәса ахьаақәа, даҽеакала иуҳәозар, ажәлар рҭынч бзазара иаԥырхагаз, изымырбзазоз арыцҳарақәеи, аҭагәҵасрақәеи, ахынҵаҩынҵарақәеи жәпакы. Уи изаҟаразаалак иаанагом

Платон Бебиа ипоезиаҿы зегьы ашәшьы рхушәа, ашәыгақәа еиԥшны еизаданы иҟоушәа. Мап, уаҳцас игәцаракны иаԥхьо ибоит уи ипоезиа иатцоу аоптимизмра, аԥсҭазаара агәрагара. Ари иуаароу адунеиаҿ ацәгьа зхәыцуа, ацәгьа ҟазцо, изыршо раҵкыс абзиа аҟаҵара иашьҭоу, инзыжьуа шеиҳау, урҭ шракәу аԥсҭазаара амаа зку, изырҿиоу, еихазҳауа.

«Апоезиа ҳәаа амаҙам, ахақәиҵра наҙа иаҳызоуп. Ауаҳы иҳнуҵҟатәи идунеи, ихәыцрақәа, дызлеибарку зегьы, алашара асаркьа ишаныччало еиԥш ианыччалоит.

Апоезиаҿ шьҭыбжьы ссирны еилаҙҳоуп, аԥсабараҿ еиԥш, урҭ зегьы еинаалан еицааиуеит. Аха иуҵароуп урҭ рзыҙырҳышьа. Измаҳауа изы урҭ ҵакы рымаҙам. Аха уаҟа иҟоуп агармониа, аԥсҭазаара алагамҭагьы анҵәамҭагьы. Урҭ ашьҭыбжьқәа ирхылҵит анкьаҙа зны, ԥсра зқәым Ажәа[1], азгәалҭоит абаҳхатәра змоу апоетесса Гәында Кәыцниа-ԥҳа апоезиа анцәахәы аԥсабара зку лхаҿы иааганы данахцәажәо. Сыззааиуа ԥсра зқәым Ажәа адоуҳатә ԥсымчхара аманы Платон Бебиа ипоезиаҿы аԥхьаҳ имҳашьо ибоижьҭеи кыр ҵуеит, дзышьцылахьоу акакәны иҟоуп. Уи апоезиа ԥсҭазаараны ишицу, ада дышхәарҭам, ицәа-ижьы ицәаҳан ишалоу ҳара иаабоит ирҿиамҭақәа, ҷыдала иажәеинраалақәа рҿы. Аха уи анаҳсангьы, ус шакәу зырҵабыргуа даҽа факторкқәагьы ыҟоуп: апоет иныкәара аан, даҽакала иуҳәозар, Аԥсны анҭыҵ данықоу, дсасны, атәым қалақьқәа данырҵааруа, дыԥсшьаҳны аамҵа анихиго (ашәкәыҳҳы, арҿиаҳы инагҙаны бзанҵык иԥсы изшьаҙом еиҵарсшәа иуҳәозар апоезиатә еидара даҵоуп) аамҵақәа раангьы ирҿиаратә усура еиқәтәаҙом, уимоу, усҟан еиҳагьы иҵаауеит апоезиа анцәахәы, иԥсадгьыл гәакьеи ижәлари рлахьынҵа, уаҵәтәи рԥеиԥш бзиа иадҳәалоу нахьхьынҙа аахыс зҭышәынтәалара уадаҳу азҵаарақәа. Платон Бебиа Урыстәылеи Ҭырқәтәылеи, уҳәа убас егьырҭ ақалақьқәеи атәылақәеи рҿы иҟазарааны иаԥиҵаз аҳымҭақәеи апублицистикатә нҵамҭақәеи абрахь инарылаҵаны ирыҵубаауеит урҭ злеибарку апатриотизм пафос заҟа иҳараку, заҟа гәтыгьгьала иҳәоу, аемоциатә цәанырра рыҵоу, ихадароу ҭоурыхтәла аԥсадгьыли ажәлари рлахьынҵазы удырхәыцуеит, еиҳаракгьы ас еиԥш аԥсихологиатә ҭагылазаашьа ахьаапшуа, Платон Бебиа Ҭырқәтәыла данықаз иаԥиҵаз ирҿиамҭақәа рҿоуп.

Ҵабыргуп, аҷыдарақәа аԥхьаҳ ибоит Москва, Переделкино иԥсы анишьоз, арҿиаратә командировка анимаз, иаԥиҵаз иҳымҭақәа рҿы. Аха араҟа, Аԥсны анҭыҵ шакәызгьы, апоет иԥсадгьыл ду аҳҵныкалақь аҿы дыҟан дтәымуаҳымызт, дсовет уаҳны ихы иԥхьаҙон. Егьирахь, Ҭырқәтәыла иҟазаара зынҙа даҽакуп, иҧьынҧьуаа шәнызкьҳыла уаҟа ишынхозгьы, ԥсадгьылс ишрымоугьы дара рызгьы иара изгьы итәым ҳәынҵқарроуп – рҵоурых ԥсадгьыл акәым.

Исҳәарц исҵаху, абри атәым ҳәынҵқарраҿы ииз апоет иажәеинраалақәа абжьааԥнытәи иҳымҵақәа иреиԥшхом, мыцхәы ирныруеит иԥсадгьыли ижәлари рҵоурыхтә ԥсҭазааратәи рхьаақәеи, ргәыцхақәеи, ргәазыҳәарақәеи рхы зыртытуа апроблематә зҵаарақәа еиҳа ирыҵшьны, дрықәыҕәҕәаны дырзаатгылоит, насгьы аԥхьаҳ ихы-игәаҿы инхартә, ицәа-ижьы ианырыртә еиԥш иҟаиҵоит, баша-маша акәымкәа, поезиатә хаҿсахьақәаны.

Аҳада исҳәаз ахшыҳҵак шьақәдырҕәҕәоит Платон Бебиа иажәеинраалақәа «Омар имаҵа илыхьҙуп Шьыри», «Сшьап иамоу аҳәынҵәа амазааит», «Ак хьааигоит иажәымҭыҵеха».

Омар Беигәаа изку арҭ ажәеинраалақәа рцикл апоет иҳит 1975–1990 шықәсҟәа рзы Аҟәа-Сҭампыл. Заанатгьы исҳәоит, арҭ ахжәеинраалак равтор ҟазарыла илшеит философиатә хәыцрала иҵәу, зҵоурых ԥсадгьыл згәыҵхоу, ихьаазгоу Аԥсны аҵеи ду, зҵоурых ԥсадгьыл абареи уаҟа аҟазарареи ирызгәышьуа Омар Беигәаа ихаҿсахьа аарԥшра. Иҵабыргыҵәкьаны, ҳҵарауаҳ ду, ҳпоет патриот цаҳәцаҳә изку ари ацикл апоет истандартәым аҳышьа формагьы акы иаламҳашьауа аоригиналра аныԥшуа иҟаҵоуп. Актәи ажәеинрала «Омар имаҵа илыхьҙуп Шьыри» ацәаҳәа (аҳымҵа хысгьы иамоуп) ритмалагьы рифмалагьы иацназгауа, ашәага-заго иҵашәо зҵоурых Аԥсадгьыл зымбац ҳҧьынҧьуаа рыгәхьаагара ду аҵубааua еиҿартәоуп. Омар Беигәаа имаҵагьы баша иаулыхьҙиҵах Шьыри. Ари ажәа аԥсадгьыл абара, ала анҵаԥшра иҕәҕәаҙаны изыхҵынхьаауа изныруа роуп. «О, Аԥсны знык иаабахгьы, шьыри! ҳәа, – аҳәара зылшо, иазгәышьуа.

Платон Бебиа Омар Беигәаа имаҵа лыхьҙ Шьыри инаҵеит, мамзаргьы уи ахьҙ ихы иархәаны (иаҵоу амелодиа хааи лабду ихаҵареи ирыбзоураны) иҳит Аԥсны анҭыҵ, конкретла иугозар, Ҭырқәтәыла инхо ҳҧьынҧьуаа рыԥсадгьыл гәакьа абзиабареи, уи абареи рзы ирымоу азхьреи ртәы аазырԥшуа апатриот жәеинраала ссир. Дарбан аԥсуоу ныркә дыҟа, аарцә дыҟа зхы-згәаҿы имнеиуа аҳымҵа хзыркәшо абарҭ ацәаҳәаҟәа.

Ҳашьцәа, рыцҳа, ргәы иамыргакәа,
Ауаа мцқьақәа ирымхәнгакәа,
Ахьхьаҳәа илеиуоушь аҙыхьқәа,
Игоумашь ҳаԥсшәагь меихсыгькәа…
О, Аԥсны знык иаабахгьы, шьыри!

[1]Гәында Кәыцниа-ԥҳа. Аԥсаатә мҳас, Аҟәа, Аԥхәынҭшәҟәтыжьыртә «Алашара», 2010, ад. 1.

Аҳбахә рымҵәом – ргәы иахәоит,
Ишалацәажәогь ацәа иаанахәоит.
Ршьамтәылоуп урҵ ирбо ԥхыҳны,
Ԥхыҳла шьҭахьҟа иагьцоит ихыҵны...
О, Аԥсны знык иаабахгьы, шьыри!
...Омар имаҭа илыхьҳуп Шьыри...

Ажәеинраала «Омар имаҭа илыхьҳуп Шьыри» убас апоезиа амаҳа аҵаҵаны еиҷартәуп изызку ихьҳ ԥьарак ада иҳәаҳамкәа, арахь иара ихаҷсахьа атекст иаласаны иҟаҵоуп, Аԥсны гәхьаазго ҳԥьыԥьуаа рыгәҭа дгыланы. Араҟа зегьы аҳасабит акуплет анҵәамҭаҷы рефрен иаҳасабала ицо ацәаҳәақәа: «О, Аԥсны знык иаабахгьы шьыри!.. Омар имаҭа илыхьҳуп Шьыри...»

Ацикл аҟнытә аѡбатәи ажәеинраала «Сшьап иамоу аҳәынҵәа амазааит»!» акәзар, апоет угәы архыҵхыҵуа асахьа ҭихуеит раԥхьаҳа акәны (1975 шықәсазы) Омар Беигәаа Аԥсныҟа иаара заҟа игәыргьара дуны аԥсуаа ҳзын иҟалаз ишаабо еиԥш, аѡымҭаҷы гәыцә хаданы дагәылоуп Омар Беигәаа. Аха Платон Бебиа ибаѡхатәра ишацәаѡо ала уи иахьынԥсса иаарԥшуп Ҭырқәтәылатәи ҳашьа ду иаара ҳажәлар ирнаҭаз агәыргьара, насгьы ахаан еибамбацыз аешьцәа ҭыхәаԥҵәара змамыз ргәыргьара мацара акәымкәа, уи иахылҵуан даҷеа гәыргьара дук – уи убри акәын: ари нахысгьы амшын зыбжьажьу ҳажәлар реиҭанеиааира, реибабараз, ууанҳа иҵарбаҟа иакыз агәашәқәа шаатуаз аҟара дхазырҵоз агәыҷра. Абри аидеиа ауп аѡымҭа ԥсыс иахоу, изырҷәҷәо исахьаркны иахьѡычоу анаѡсангьы. Апоет инапҟазара иаҟазароуп, ажәеизадала акәымкәа, иѡымҭа ахшыѡҵак агәылыршәара, уи зхагьежьуа «алыра» аидеиа зегьы аҵанакыртә абарҭ ажәақәа: «...Са исҭаху, шәа шәымсаait, сшьап иамоу аҳәынҵәа амазааит»! Уи иашьцәа – Аԥснаа – ирҭо аҳамҭақәа дышреигәыргьоугьы ишҟа ирымоу абзиабара иашьананы дрыхәаԥшуеит. Аха уи акәым иара изы ихадароу. Иара изы ихадароуп Аԥсны дгьыл дахьыҷәныҟәоз ишьап ишьҭнахыз аҳәынҵәоуп. Ари аметафора иаанарԥшуеит Омар Беигәаа ижәлари рыԥсадгьыли дшырзыҟоу, иара изын ишинасыԥу ишьапы иамоу аҳәынҵәагьы. Уахь дахьцо игоит иҭоурыхтә ԥсадгьыл иаҳамҭаны, даныԥслакгьы иахраҭҟа иҭеигаларц.

Ажәеинраала ахшыѡзцара еиқәызхәало аҵыхәтәантәи акуплетгьы иссиршәа иҟаҵоуп.

Уи аѡныҟа дцоит, днаскьаргоит,
Рылабжышқәа цоит еиқәҳәалан.
Акака гәаларшәага изнаргоит,
Иара ҽааиҵуеит игәы еиқәҳәалан:

«– Уа-а, сшьап аҳәынҵәа амазааит,
Санԥслак уи сгәы иныҚәрыԥсааит!..»

Абас Омар Беигәаа иԥсадгьыли ижәлари игәы иҵахәхәа, дышрызхьуа мацара амѡа дықәлоит ҭырқәтәылаҟа. Ари аамҭа аҙыблара аҵоурых агәымбылԥьбара изнархиаз лахьынҵан. Аха даҷеа разҟыкгьы ацуп. Уи – Аԥсадгьыл абзиабара аҿымцәаара ауп. Мышкы зынгьы уи акәхоит урҭ аразҟыдақәа рыԥсадгьыл ахь изыргьежьуа. Насыԥны, уи амш ҳарҭ ҳахаанхеит. Массала акәымзаргьы, ҳашьцәа рҭоурыхтә ԥьынԥьдгьылахь ахынҳәра иаҿуп. Платон Бебиа ажәеинраала ззикыз ҳпоет, ҳҵарауаѡ ду Омар Беигәаа Аԥсны раԥхьаҳа акәны данааз, уи аѡыза аҵагылазаашьа ыҟамызт. Иҟаз акы акәын – агәыҷра агәашә аатхьан. Усҟантәи аамҭазы убригь акыр иаԥсан.

Ацикл аҟынтә аҵыхәтәантәи ажәеинраала «Ак хьааигоит иажәымҭыҷеха» аҿы апоет ифырхаҵа иѡнуҵҟатәи дунеи аҵанҳа дҭаԥшны, иԥсихологиатә ҭагылазаашьа хьанҵа азгәаҭаны даҳирбоит иажәымҭыҷеха зегь реиҳа ихьааиго, дызмырҭынчуа, деимырхха, деимлагәа дызку закәу. Уи, иҵабыргыҵәҟьаны ҕәҕәалаҳа даргәаҭеиуеит. «Дзаԥырымҵуа ахышә дадгылоуп, хәыцра дулагь дԥах даанкылоуп» иҳәоит апоет. Иѡны, игәара, исас, ицәас акы игмызт ауеибаҳәа дыҟан, ихьҳ, иԥша, ипату ыҟан, иѡымҭақәагь томла иҭыжьуп (акьыԥхь зымбацгьы аумаҷху), ажәакала, аамҭа ихигон ишәҭышха, ибзианы. Аха аҵыхәтәан абар иҟаиҵо алкаа зеиԥшроу:

Иеидара хьанҵоуп, дгәаҭеиуеит,
Ахәыцра гәхьаагақәагь изнеиуеит:
«Шәышықәса нысҵуеит – акырҵыма,
Зегь сымоуп, аха акгьы сымам...
Сыԥсыр сҭахуп угәы снап адкыл,
Иаҳауеи, шьыри, Сыԥсадгьыл!..»

Абас иԥсадгьыл дшазгәыкуаз, Ҭырқәтәыла наунагҳа аҟазаара злахьынҵадахаз, шәышықәса днарҭысны инарцә мѡа дықәлеит Аԥсны аҵеи ду, Дырмит Гәлиа ицнагаѡ, апоет, аҵарауаѡ Омар Беигәаа.

Ҭырқәтәыла (уи анҵытгьы) инхо ҳԥьынԥьуааи ҳашьцәеи ҳареи ҳанаигәыѡ – аамҭеикәшара иабзоураны – ҳаиҵанеи-ааиуа ҳаналага инаркны ҷыдала Омар Беигәаа, иҙбахә анааѡ, иѡымҭақәагьы агазеҭ «Аԥсны ҟаԥшь» (уажәы «Аԥсны»), ажурнал «Алашареи» рдаҟьақәа рҿы акы-ѡбак акьыԥхь рбо ҳмилаҭ адоуҳатә ԥсҭазааращы алшара аныҟала иѡызцәа аԥсуа шәҟәыѡѡцәа днарывагыланы ихатә ҭып анааникыла нахыс, иара изкыз

ажәеинраалақәагьы цәырҵуа иалагеит. Уажәшьҭа иагьмаҷзам дара. Убарҭ акы ашьҭахь игылам Платон Бебиа Омар Беигәаа изикыз, ажәеинраалақәа. Аԥсны дыҟоума, Ҭырқәтәыла дыҟоума, мамзаргьы даҽа тәымтәылак аҿы дыҟоума арҭ ажәеинраалақәа ирыԥхьалак имилаҭ хдырреи ипатриотизмреи, иаҳҳәап, иага игәаҵаҿы иҵәахызаргьы, идырҿыхоит, ддырхәыцуеит идгьылтә ԥсҭазаараҿы иԥсадгьыли ижәлари рҿаԥхьа иҭакԥхықәра ҳараркуеит, илаԥшҳәаа дырҵаулоит, ифилософиатә дунеиқәыԥшылара дырҭбаауеит. Еиҭасҳәоит Омар Беигәаа изку ажәеинраалақәа иреиғьқәоу ируакуп аҩада ҳзыхцәажәаз Платон Бебиа иахжәеинраалакгьы, избан акәзар, аурыс критик ду В.Г. Белински ишиҳәаз еиԥш: «...Чтобы быть выражением жизни, поэзия прежде всего должно быть поэзией»[1]. Араҟа аԥсуа поет иҿгьы – апоезиа иашаҵәҟьа ауп аԥсҭазаара аҵабыргхаҭа сахьаҩырала иаазырԥшуа, иаҳзырбо.

Хыхь ишысҳәахьоу еиԥш, Платон Бебиа Ҭырқәтәыла ҩынтәтәи иҟазаараҿы иабзоураны аԥсуа поезиа иалеигалеит апатриоттә жәеинраалақәа ма-ҷымкәа. Урҭ зегьы рҿы идеиа хаданы иргәылсуеит аԥсадгьыли ажәлари наҟ-ааҟтәи реизыҟазаашьа, еиҳаракгьы, лахьынҵадарала зыԥсадгьыл иаҟәыҵхоу, тәымԥьара аҟазаара злахьынҵахаз ирҭагылазаашьоу, рҭоурых тәылаԥьынџь ишазыҟоу, ишырныруа, уи азы ирхәыцшьоу, ԥхьаҟатәи рмилаҭтә разҟы ҿеиԥшхәыс иамоу уантәи – тәымԥьарантәи рхаҿы ишаарго, ишырныруа.

Апоет Ҭырқәтәыла даныҟаз, ҳашьцәа рыбзазара далаԥшны, рынхарарынҵыра аниба, данырҿцәажәа, данрылатәа, рыԥхара анилс, рыбзиабара аниныр иаԥиҵаз ажәеинраалақәа хыҵҳәаам, ифантазиа иарҿиаз ракәым, аԥсҭазаара аҵабыргхаҭа ирылхуп, иибаз, иаҳаз, инапала «еиԥхьишьааз обиектқәа роуп хыҵхырҭас ирымоу, рҿы зырцәажәо, убри азоуп урҭ апатриоттә жәеинраалақәа аԥхьаҩ еиҳагьы агәыкцәа зырхеикуа, бзиа изибо. Насгьы, апоет зсахьа ҭихуа, иаҳирбо аԥсҭазаара ҳцьынцьуаа ирыхҭынхьаауа, ҳара дала-шьала, гәыла-ԥсыла иаҳзааигәоу роуп.

Омар Беигәаа изку ацикл анаҩсангьы Платон Бебиа Ҭырқәтәыла даныҟаз (1990) иаԥиҵеит ажәеинраала шьахәқәа аԥсадгьыл аҟны аҟазаара шнасыҧу аазырԥшуа. Убарҭ иреиуоуп: «Аиԥылара», «Семиҳа», «Аҭоуба», «Ага бгьыци ашьха бгьыци», «Сҭампылтәи асы», «Сара соума бзиа бзымбо?!», «Ахьтәы цҳа», «Аҳәаа», «Сҭампылтәи ацьырмыкь аҟны», «Анцәа суҳәоит», «Қьалышь Чачба», «Аԥсуа ашәа», «Саб исеиҳәон», «Ба бансыцу», «Анасыԥ закәу».

Ауаҩы дарбанзаалакгьы раԥхьаҵа акәны дахьнеиуа атәылаҿ зҿлымҳара ззиуша, илаԥш иҿыцбарахха иҵашәаша рацәахоит, дышәҟәыҩӡымзаргьы, ишьҭахьҟа данигьежьлак иеиҵеиҳәаша маҷымкәа иҟалоит. Ари зегьы ҳзын иԥсабаратәу ҟазшьоуп, ԥсихологиатә цәаҩоуп, иҵагылазаашьоуп. Аҩада еиқәысыԥхьаҵаз ажәеинраалақәа равтор ҭырқәтәылатәи иныҟәара атәы ҳҳәозар уи зынҵа даҽеакуп, туристк иаҳасабала акәымкәа, уахь днанагеит, лоунытә ицрыхауаз милаҭ хьаак, еиҳа уазааигәаны иуҳәозар, азалымдырра ҵаҵгәыс измаз аҭоурыхтә ҙыблара иахҟьаны атәымтәыла аҟазаара лахьынҵас изауз ҳцьынцьуаа, ҳашьцәа рыԥсҭазаараҿ гәыҵхас, гәазыҳәараси ирымоу, изыргәамҵуа, рыԥсадгьыл гәакьа шыгәхьаарго уҳәа акыр зҵаара хаҵала инырны лабҿабала еиликаарц. Абри инаваргыланы уи поетк иаҳасабала, илаԥшҳәааи игәынкылареи ирыҵаркыз аԥсҭазааратә факторқәа сахьаркыратәла раарԥшрагьы гәҭакыс иман. Заагьы саԥыѽланы исҳәоит ари агәҭакы иман. Заагьы саԥыѽланы исҳәоит ари агәҭакы ипоезиа аҟны адагьы ҳара иаабоит ипублицистикатә ԥцамҭақәа рыҿгьы.

Аԥхьаѽ имбарц залшом Платон Бебиа иаԥиҵаз сҭампылтәи ажәеинраала зегьы (урҭ 18 ыҟоуп) мызкы иалагӡаны иѽит Ҭырқәтәыла даныҟаз аамҭазы. Ари афакт автор дыццакны иѽит ҳәа аҳәаӡом, уи ахшыѽзцара иацәыхароуп. Сара сгәанала, иаанагоит дхәыҷы аахыс уи иаҳауаз, ихыигәы иҵаз, ихьааигоз Ҭырқәтәыла амшын ныркә иҟаз ҳашьцәа рбара, рынарылаԥшра, раԥсуара – зегьы раԥхьаӡа рбызшәа абанӡа еиқәхеишь, – имаз ахәыцрақәа еиҳабацәа иабацәа, иабдуцәа рҟнытә иаҳауаз, игәы зырхыҵхыҵуаз лабҿаба ианиба убранӡа ѽнуҵҟала агәаҳәара иоуз ибаѽхатәра аԥсымчхареи ипатриотизмтә цәанырреи ипоезиа дырҿыхеит, амч ҿыц алҵт, дмааԥсаӡо дҟарҵеит. Насгьы, дара ажәеинраалақәа рҿы иаабо иреалтәуп иконкреттәу хҭысҟәоуп, фактқәоуп, раарԥшышьа аформагьы напҟазарыла, еиҵарҳәахьоу, идыраԥсахьоу темак еиԥш акәымкәа, аоригиналра аҵаны, аҿыц-цәа аханы иҟаҵатәуп. Ус шакәу дырҵабыргуеит дара аѽымҭақәа рхаҭақәа. Зегьы ҳарҟәаҵны, иаагап ҿырԥштәыс ажәеинраала «Аиԥылара». Апоет иҳәоит: иабду, иаб, егьырҭ зегь реиԥш еснагь хьаас ишрымаз рыжәлар рыбжеиҳараѽык амшын ныркәҟа иахьагаз, урҭ ҵәымгны ргәы ишалаз, мшын ныркәҟа ишыԥшуаз, агәыгра ду шрымаз, издыруада мышкы зны рыԥсадгьыл ахь изыгьежьыр ҳәа. Уи, анцәа ду имҭаны, иҳәахьала иааит, иага ихьшәахазаргьы ауадаѽрақәа ахнагазаргьы апоет иабацәа, иабдуцәа зызхьуаз аиҭанеиааира, аибабара аамҭа:

Адгьыл аԥсы еивнагеит, уаҳа икьуам,
Амшын агәы ҭынчхеит, игәынқьуам,
Ажәѽан кеикеиуеит, аԥҭақәа хым.
Кыргьы иҳачҳаит, уаҳа уи ҳҭахым!
Аа, сара иахьа Ҭырқәтәылаҟа сцоит.
Сабдуи сандуи ргәыцха насыгӡоит.

[1]В .Г. Белинский. VII том. М., изд-во АН СССР, 1955, с. 319.

Платон Бебиа дызҭаауа иԥьынԥьуаа иреиҳаашa рацәоуп – иабдуи иаби гәҭыхас ирымаз, иара ихаҭагьы заҟа ҳәатәы имоузеи иимбац иуааҩәлар рҿы. «Исызҳәома асҟаԥык зегьы рҿахәы?!» – ихы дазҵаауеит. Аԥхьаԥгьы игәы хыҵхыҵуа дазыԥшуп уи ииҳәарызеишь, реиԥылашьа шԥааирԥшуеишь ҳәа. Абри аҭагылазаашьа заманала иаҳнарбоит аԥымҭа хзыркәшо ацәаҳәаҟәа:

«Убас салагап сара ажәытә-аҿатә…» –
Убас ахәыцра сама ицоит сымшаҭ.
Ус, наҟ-ааҟ ҳаиԥылеит ҳаиханы,
Аха егьысзымҳәеит, сгылан сшанханы.
Сҿы ахьааихысхыз инхеит, сгәы ҳәҳәеит,
Ҳалабжышқәа наҟ-ааҟ зегьы рҳәеит…

Апоетгьы дызпылазгьы убриаҟара еизгәыкны иҟан заҟа еиҿгәыҳәаауаз аҭоурых атәы ажәак рзымҳәеит, амала рылабжышқәа икаҭәоз ажәада зегьы рҳәеит. Абарҭ аԥцәаҳәак ажәеинраала аҵакы дыргәгәеит, насгьы иаадырԥшит еицәыҙыз ажәларқәа, реиниара, реиқәшәара заҟа амч амоу, ирхәыцгоу.

Платон Бебиа ипоезиаҿгьы (егьырҭ ажанрқәа рҟынгьы) иналукаашa аҭып амоуп аԥсуа ԥҳәызба (аԥҳәыс) лхаҿсахь. Уаҟа иаарԥшуп Аԥсны ахьҙ-аԥша ҭызгоз, иахьа баагәарас иаҵагылоу аҵеицәа гәлымҵәахқәа азызааҙаз, уаҵәтәи алахьынҵа знапы ианылоу азызааҙауа, рмилаҭ ҭеиҵыԥш, анаҙааҙара, аԥсуара еибаркны измоу ауаԥышәатә ҟазшьа бзиақәа: аламыс, апату, ауаԥы ҳаҭыр иқәҵара, асас-ацәас гәаартыла идкылара, ауаԥытәыԥса ибзиабара доуҳатә малс изаҭәанашьоу – абарҭ ацәаԥа хьҟәыршәақәа дрылаҟаны ауп аԥсуа ԥҳәыс Платон Бебиа ипоезиаҿгьы лсахьа шҵыху. Аха ари ахшыԥҵак зынҙа иаанагом уи аԥсуа ԥҳәыс лхаҿсахьа идеализациа азиуеит, инцәеитәуеит ҳәа аҳәара. Мап, апоет уи аԥыза ахшыԥҵак дацәыхароуп. Аԥстазааратҿы акы зғым уаԥсы дыҟамзар акәхап, аха уи иибо, ус узазҳәар ауазар, икалам алаԥш ҵары иҵашәо аԥсуа ԥҳәыс дызлаҟоу лыбзиарақәа роуп, лыпсыҷерақәа хырԥа рзиуам, иара изын ихадароу лыпату шьҭызхуа, дзыргәгәо, луааҩәлар дҵоураны дрылазыргылауа лхаҭашьатә ҟазшьақәа роуп.

Сыззааиуа, Платон Бебиа Ҭырқәтәыла данықазгьы ипоезиа алаԥш иҵамшәар ауамызт уаҟа инхо хцьынҵьуаа – аҳәсақәа рхаҿсахьа. Уи ааирԥшит аконкреттәла иигаз аԥсуа ԥҳәыс Семиҳа лхаҿсахьала. Ари Ҭырқәтәыла инхо, Аԥсны лассы-лассы иаҭааua аԥсуа ду Аҭаи Ҵәышба иԥшәмаԥҳәыс лоуп ажәеинраала зхиҳәааз. Аха уанаԥхьо иумбарц залшом еизыркәкәааны иҟаҵоу аԥсуа ԥҳәыс лхаҿсахьа. Аха уи изаҟаразаалак иаҵаҙуам аԥымҭа зызку аԥҳәыс дзырԥшҙо, дҳаразкуа лхаҭашьатә ҟазшьақәа. «Шәыԥны, мрангьы быԥнагылоуп бара аԥҳәысхаа, Семиҳа» ҳәа, – длылаҷхәо дылзыгәдууа иҳәоит апоет. Анаԥсангьы иацитҵоит: «Бара убас быԥҳәыс патууп», «Сасдкылара асҟак бызлахәои, зегь ирԥылауа еилыхха?!»

Абас апоет Семиҳа лхаҭашьатә, луаԥышәаратә ҟазшьақәа, лцәаԥақәа иҵихуа, егьырҭ Ҭырқәтәыла иҟоу аԥсуа ҳәсақәагьы ишырҟәырҷахоу, ишыртәышьҭроу, ишалыхәдам, ишалахәу убоит. Аха абас шакәугьы, апоет ибоит Семиҳагьы лԥызцәагьы рзы абзазаразы аԥстазаара шуадаԥу, акәҭаҵь былгьо ишыҟам. Уи ауп ирҳәо арҭ ацәаҳәақәагьы:

Сҵампыл ачархь дуеиԥш уахуеит,
Амал иазықәпауеит хаха.
Саргәырҵьеит шуҳәо уаргәаҟуеит,
Урҟьацны ицоит, Семиҳа!…

Икәараҵоит бмашьына шьҭхысны,
Зегь ахьуқәыҵәгәо имитәха.
Убас ижәылоит цәқәырпак хыҵны…
Аа-а, акы бмыхьааит, Семиҳа?!

О, ибықәыпхо быгәхьаазго амра,
Аԥсны банызҭгьы уи аԥҳа,
Зегьы-зегь уа ибырҭон амԥа,
Бара, Кәаҙпҳа Семиҳа!

Апоет агәра ганы иҳәоит, хымпада дагьиашоуп, аԥсуа ҳәсақәа Аԥсны анҭыҵ иҟоу, рҵоурыхтә ԥсадгьыл аҿы, Ашәуаа рыҟны ишырҳәо еиԥш, ибзазозҭгьы, еиҳагьы рымч, рылша иацызҵаша агәазыҳәара роуан, рыԥшра, рсахьа, рҟазшьы еиҳагьы аԥсымчхара аманы иҟалон. Ауаԥы итәылаԥсадгьыл аҿы игәалаҟарагьы илшарагьы еснагь иҳәаақәҵагоу ақәыԥшылара амоуп. Ус ишоуп адунеи.

Апоет лирикцәа зегьы реиԥш, Платон Бебиа ауаԥы дфырхаҵаны дҟазҵо, деиҿызкааua, абзиабара иазку ажәеинраалақәа лассы-лассы ипоезиатә нцәахәы цәалашәара ссирны изцәырнагоит ақьаад ианимҵар амуа. Уи аԥыза ацәалашәара хаа, ацәалашәара ҟәымшәышә еиҳарак иахьааԥшуа исахьаркшәа иуҳәозар, аԥсы ахьахалоу ауаԥы аинтимтә ҭагылазаашьаҿы ауп. Ажәа (intimus) латын бызшәоуп, иаанагоит глубоко личный, сокровенный задушевный. Абас иҟоу аԥсихологиатә ҭагылазаашьаҿы ауп апоетцәа

абзиабара иазку ажәеинраалақәа рыѡра анрылшо, мамзаргьы агәаҳәара анроуа.

Платон Бебиа абас еиԥш иҟоу агәаҳәара иоуит азоуп изаԥиҵаз абзиабара цқьа иазку, интимтә дунеи иахылҵыз ажәеинраалақәа: «Са соума бзиа бзымбо?!», «Ба бансыцу». Арҭ ажәеинраалақәа апоет гәык-ԥсыкала изыҟоу, дыззыҟоу иарҕьажәѡа Ада Ҭыжәԥҳа илыхьҙынѡылоуп. Амала, аԥхьатәи инициалқәа А.Ҭ. азирхоит, иаахтны иҳәом лыхьҙ, лыжәла, аха аѡбатәи аҽы, аргама иаҳәоит аѡымҵа зызку. Дубап аԥсуа згәы иаанагогьы: иԥҳәыс ажәеинраала шԥалзикуеи, ишԥалыхьиҙныѡылои аԥсуала игәнаалам ҳәа, иахәаԥшуа. Ус ихәыцуа изы иуҳәар ауеит абас: Избан апоет Платон Бебиа иԥҳәыс, ихәыҷқәа ран, иԥсҭазаара зегьы зшьапы иқәгыланы изҷаԥшьо, ихҙыҙаауа, ԥсыс ихоу ажәеинраала зылзимкра, ирҽиамҵаҽы анык лаҳасабала, ԥхәыск лаҳасабала лхаҽсахьа знымхара, изынимыжьра? Ус еиԥш аҟаҵара азин имоуп апоет Платон Бебиа. Уи иажәақәа агәаҵантә иаауеит, насыԥла иҟоу абзиабара иаша иахылҵит, иазышәаҳәеит. Автор иаахтны иҳәоит уи – илирикатә ѡымҵа афырхаҵа – иара изын лара дшынцәахшоу, дшыҵхылашоу, еизҳа-зыгьара зегьы лара ишлыбзоуроу, нас ас изыҟоу ауаѡы (иԥҳәыс, ихәыҷқәа ран) бзиа димбар ауама, ажәеинраалақәа ракәым апоемагьы зылзимкри?! Уи изаҟаразаалак ҳаԥсуара иаԥырхагам, уи атрадициа еиланагом, иамырҽыцуазар, ацәаѡа бзиа аханамҵозар.

Алирикатә жәеинраала «Ба бансыцу» апоет иарҕьажәѡа Ада Ҭыжәԥҳа илызкуп, лышҟа имоу ауаѡытәыѡсатә бзиабара иахҳәаауп, избанзар, апоет иарҕьажәѡа даницу зегьы рыла игәы ҭынчуп – иҵхы лашәызаргь дшарԥы иаҵәан, ахьҭа дакуазар, дхәышҵаарамцахоит, аҙба дакуазар, дышьха ҙыхьны дылбааҽеоит. Апоет иметафорқәа, иеиҽырԥшрақәа иаадырԥшуеит, идырҵабыргуеит, ус узазҳәар ауазар, абаагәареиԥш дзықәгәыҕуа ибзиабара цқьа. Уи ауп ирҳәо аѡымҵа хзыркәшо аҵыхәтәантәи ацәаҳәақәагьы:

Ба бансыцу, тәым дгьыл сыҟан –
Аԥсны сыҟоуп сыҕҕаҙа.
Ба бансыцу, ԥсцәаҳагь дыҟам –
Быԥсҭазаароуп, ихаҵа!

Ба бансыцым, са сызлахои –
Аидара ишьҭысхыз слаҟәы?!
Ба бансыцым, са сызлаҟои –
Бахьыҟоу ибыцызар сгәы?!

Ажәеинраала «Анасыԥ закәу» акәзаргьы (лыхьҙ шарбамгьы) иудыруеит иззырхо, изызку апоет иԥшәмаԥҳәыс шлакәу. Аѡымҵа зынҙа ѡ-куплетк роуп иҟоу. Иаагап ишеибго:

Зны ишьҭысхит, зны ишьҭасҵеит,
Иласырхеит, иѡасырхеит.
Схы иҵысхит, сгәы иҵасҵеит,
Исырхьшәашәеит, исырԥхеит.

Анасыԥ закәу ҳәагьы схәыцуа,
Аа сахькылс аҵыхәтәаны:
Угәырҕьаҵәа аѡны уандәылҵуа,
Угәырҕьацәа уанаайуа аѡны.

Платон Бебиа Ҭырқәтәыла данықаз иаԥиҵаз апатриоттә жәеинраала цәаҳәцаҳәқәа уаҟа инхо ҳашьцәа ирзикыз инаваргыланы иѡит усҟан иныҟәараан ицаз иԥшәмаԥҳәыс илыхьҙынѡылоу абзиабаратә жәеинрала шьахәқәа. Арҭ алирикатә ԥцамҵақәа конретла изыххәааy, обиектс иҟоу апоет иарҕьажәѡа Ада Ҭыжә-ԥҳа лоуп. Аха уи амацараҽы иаагылаҙом апоет ихшыѡзцарақәа, иареи лареи рҳәаа иҵыҵуеит, еизыркәкәо аҵакы амоуп, даҽеакала иуҳәозар, аԥхьаѡгьы ихаҽы анубаалоит, иԥсҭазаара иаҵанакуеит, изааигәоуп, иара итәык, иҟәырҷахак анибаалоит. Ус акәмызҭгьы алирикатә ажәеинраалақәа хаҵала изызку лыда аԥхьаѡцәа уиаҟара игәцарарымкыр ауан, уимоу, иззырхо рҽы иаанхар алшон. Аха уи амч азҭо зегьы ирзеиԥшу акака рбоит, ирныруеит. «Лирика тяготеет к стихотворной речи, которая способствует выражению чувств поэта и более сильному эмоциональному воздействию на читателя. В лирическом произведении запечатлены личные переживания поэта, которые, однако, характерны для многих людей, обобщают и выражают их с присущей поэзии силой. В лирическом произведении через личное поэт передает жизненно важное, типическое», – ҳаԥхьоит «Краткий словарь литературоведческих терминов» аҽы[1].

Платон Бебиа аепикатә ѡымҵақәа раԥҵара дышрызҟазо, дышрымароу зырҵабыргуа афактқәа ируакуп: акы, уи ианпы иҵыҵхьоу рхыԥхьаҙара (ахыцқәа ирҵакны иазгәаҳҵап макьаназ урҭ 23 ыҟоуп) амацарагьы. Аҟазареи, абаѡхатәреи, аԥышәеи роуп асҟатәи поема аѡра зылшо. Ѡбагьы, хыхь акырынтә ишазгәасҵахьоу еиԥш, сиужетла ихәыцы иду аѡымҵақәа реиҽбаара аханатә даманшәалоуп аҵаки асахьаркыреи зырҕәҕәо

[1]«Краткий словарь литературоведческих терминов». Москва, «Просвещение», 1978, стр. 72.

апоезиатә шьаԥха рылаиҵоит. Ари ас шакәу аԥхьаҩцәа игәарҭахьеит, уимоу, асиужет змоу ажәеинраалакәа аҵаки аидеиеи рганахьалагьы еиҳа игәылҭәаауп ҳәа иахәаԥшуеит.

Апоет абри ицәаҩа ҳара иаабоит Сҭампылтәи иажәеинраалакәа рцикл аҿгьы. Убас иҟоу ажәеинраалакәа иреиуоуп «Аҭоуба». Аҩымҭа мҽхакыла поема жыцәк иаҡароуп игәылҭәаау 90 цәаҳәа ыҟоуп. Апоет Сҭампыл (уаҡа ауп урҭ зегьы ахьаԥиҵаз) иҟазаара аан ижәлар идаракәац ирызкны изцәырҵуа ахәыцрақәа дыргоит (дызхаану еиԥш дызхаанымгьы, ирҳәоны иаҳахьоу, игәы иԥсы иалаханы иҟоу) хара, ииасхьоу, аамҭа иагахьоу, аха хашҭра зқәым, аҭоурых ҵаулахь. Аҩымҭаҿы иаарԥшу ахҭысқәа ари аԥсҭазаараҿы иҟалахьоу акоуп, ихыҵҳәаам, ҳажәлар зҭашәаз агәаҡра ду – амҳаԥьырра иахылҿиааз акоуп, насгьы апоет игәакьацәа – иабду иашьа Хәлаҷ уи иашьцәеи зықәшәаз арыцҳара иазкуп. Уаҡа исахьа иалкааны иҭыхуп Хәлаҷ рыцҳа. Уи дыхьчон, арахә иман ашьха дыҡан, иашьцәа амҳаԥьырра ианагоз. Аха иахьнеиз имаагылакәа ихынҳәит рышьтахьҡа. Абар уи асахьа шҭихуа автор:

Ҳажәлантәқәа анага мҳаԥьырра.
Иахьнеиз иазҳазшәа рхдырра,
Ирулакгьы шьҭахьҡа идәықәлеит,
Амҩан аҿкы бааԥсгьы рыкәлеит,
Иагьа игәаҡзаргь ҳага иҙхыҵит,
Иагьҵәыуеит, ргәырґьагь хыҵит…

Иҟалаз убри ауп Хәлаҷ рыцҳа иҙхыҵыз иашьцәа дрыламызт иҵаца, убри дсыԥшаауеит, даазгоит ҳәа дцоит Ҭырқәтәылаҡа. Сҭампыл, Трабзон, Самсун дахьымнеиз абыкәу, аха иҵаца дабаибахуаз. Хәлаҷ илахьынҵахаз апоет ихьаагауа ихиркәшоит иажәеинраалагьы абас:

Акырцх исит, анатә исит,
Имчгьы – игәыґрагь ыҟам иҙит,
Аґрыхь ацәҳәыраҿ изҵысыхит,
Мышк иара изын шыкәсык ҵыхит.
Иҵаца ԥшҙагь ибла дшыхгылаз,
Аа, наҙаҙа дахьаагылаз…
Имаҭәакәа ишәҵо уа ишәыхуа,
Анаатә асуан уа ишәышәыхуа.
Абас атәым дгьыл дыкәҳаит ҿыцха,
Са сабду иашьа, Хәлаҷ рыцҳа!..

Уи акәхеит, Хәлаҷ рыцҳа Анцәа ду диашьапкуа иҟаиҵаз аҵоуба: «сҭацагь дсырба, ус снумыжьын, дсымбар – уа амшын сырумыжьын!..» инаҙеит арыцҳара аганахьала. Ари ажәеинраала автор Ҭырқәтәыла иҟазаараан иахьиҩыз еиҳагьы аҵакы ҵархеит, ажәытәи аҿатәи рхы угәаладыршәоит, Аԥсадгьыл ахьаақәа уцәа-ужьы ианыруеит, ҭоурыхтәла уархәыцуеит. Иага умҳәан, заҡа рыбжьоузеи, заҡа еиԥшымзеи Хәлаҷ рыцҳа сҭаца даазгоит ҳәа Ҭырқәтәылаҡа данцази уи идаракәац еиуоу апоет иџьынџьуаа ибарц даннеи аамҭеи. Ҳәарада, акырԥьара аҽеиҭанакит, абзиара аганахьала. Хәлаҷ рыцҳа иаамҭеи иареи абаҡоу, хәыки шьхаки рыбжьоуп.

Амала, апоет иажәеинраала поемак ишьҭнахша асиужет анаиҭах иҵегьы еилганы иҟазар, иаарԥшызар еиґьын, Хәлаҷ ихы зқәиҵаз иҵаца дызусҭоу, лхаҵа уа дынхама (дшаауаз дыԥсызар акәхап), мамзаргьы ииаз дрылоу, еилырганы иҳәам. Абри хәыцык ажәеинраала арԥсыҽуеит. Ус конкретла лхаҿсахьа анҭимхы абаллада ҳәа аҵаҩызар аҩымҭазы еиҳа еиґьын. Аха, еиҭасҳәоит, ажәеинраала «Аҭоуба» (аҵаца лхаҿсахьа аарԥшраҿы) аԥхьаҩ агәынамҙара изнарҵысуазаргьы, уиаҡара ибыргым, апоет иқәҿиаз рахь иԥхьаҙатәуп. Зегьы ирыцку уи ахаҵабзиарақәа ируакуп иацтәи, иахьатәи, уажәтәи амш ҭоурыхтәла уахьархәыцуа, иахьеиҿурԥшуа аазырԥшуа: «Уа рылабжыш рыблақәа ирхыҳәҳәыла, аԥсуаа рыцҳа».

Апоет Ҭырқәтәыла аҩынтә раан данықаз ауп ианаԥиҵаз (декабр мзазы) Сҭампылтәи ажәеинраалакәа рцикл. Урҭ ирныԥшит иҵегьы уазааигәаны иуҳәозар, асахьа ҭихит Ҭырқәтәыла, хәҵакахьала Сҭампыл аҙын асы анауа аԥсабара. Убас иҟоу жәеинраалоуп «Сҭампылтәи асы». Араҡа апоет аԥхьаҩ игәникылаша ҩ-детальк ҳирбоит: акы, асы шауа, «апроцесс», иҩбахаз, Сҭампыл шмал қалақьу, настәи асахьақәа ақалақь ду еилашуа ацәқәырԥақәа ирхылҵыз роуп. Уажәы ҳахәаԥшып автор аԥсабара ацәырҵра заҡа дақәшәаны асахьа шҭихуа:

Иахьа Сҭампыл иауеит асырҳәы,
Зхы зҵаху зымҩа наҡ уҿы рҳәы.
Ас– хага ауеит, ишьха-су, ига-су?!
Иканаршәуа шьал шкәакәоу, икасу?!
Амал-қалақь атҟәара цәгьоуп азы,
Ихагахаҙаны иауеит ари асы!..

Апоет амал қалақь атҟәарц аҵахушәа изгәарԥхаҙаны илеиуа асырҳәы иалибааueит аԥсабара ацәырҵра изаанартыз, улаԥш зыдхало егьырҭ асахьақәа: зыбґа хәаны аиа назго ахәыҷы; зхы иқәыргыланы изҭиуа

ачарҳәы; зжакьа асаара илеиуа ахәаԥьа иԥьаама ныжьны дышцо, амалуаѡ иԥагьара, ас-хага, агәхьаа мкра уҳәа иҵегьы. Абарҭқәа зегьы аԥсуа ԥхьаѡы изы иҿыцуп, аѡымҭа агәаԥхара унаркуеит. Авторгьы баша иауиҳәах: «ақалақь шыцәқәырԥац ицәқәырԥоит, зегь ирымбо – саркьоушәа иснарбоит». Аха зегьы акоуп апоет игәаԥхоит иеилахҵәаҙан илеиуа Сҭампылтәи асырҳәы: «...Сара Аԥсныҟа узгоит убри азы, улеишәа шыцәгьоугьы сҭампылтәи асы!»

Платон Бебиа Сҭампылтәи иажәеинраалақәа рцикл (уаҟа иисыз) атәым жәѡан аҵаҟа иҟоу ҳашьцәеи ҳареи ҳпроблемақәа иаурызкыу, уи атема аҳәаақәагьы ирҭыҵуеит, азеиԥшра рыманы ауаатәыѡса рыԥсҭазаара аҵкарқәа зегьы ирыцәҿнаҭуеит, избанзар – уи апоезиа алаԥшҳәаа ҭбааун, аинтерес зҵо азҵаарақәа шьҭнахуеит. Ус шакәу аҳәоит ажәеинраала «Ахьтәы цҳа». Аѡымҭа абас иалагоит: «Ицәоуп аҵых ашьапы аҵх, ашьшьыҳәа иныцәҵан ахы. Аха иҭынчым зегь рзы аҵх, ѡыцьа еимаркуеит ус акы». Ажәа еимазкуаз аби аԥеи ракәзаап, «апоет исахьаркны ишиҳәаз еиԥш, амал иахҟьаны урҭ рыбжьара ихыз ахьтәы цҳа, аԥа инапала иҵабгеит». Ари «Уаха аб игәеиҵеит, аб рыцҳа, уи амал анхыҵ, иагеит».

Аби аԥеи иҩҕәахаз реимак апоет ҟазарыла асахьа ҭихуеит: «Ҳҳаҿы ауада дырхыц-хыцуеит... Абжьы цоит ицәқәырԥаны... Аҟәардә гәааны икәашоит... Аҵәца ахьангыло икшоит... «Аҳра анауа уа аҵх ҵәцара, агәыр кашәар – атәыла бгоит... Аҟәҟәаҳәа алымҳа иҵахысуан аби аԥеи рыбжьы ҕәҕәа...» убас иҵегьы.

Ахьтәы цҳа иаѡызами ахшареи ани аби рҳәоу анеиқәшәо, хҵак ианеицҵахысуа, ҿык ианеицҵацәажәо. Авторгьы баша еиҵарсу аҵакы змоу ажәақәа ахьтәы цҳа ихы иауирхәах, ацҳаҵәҟьа акәым араҟа зыҙбахә ҳәоу – аби аԥеи рыбжьара иҟоу абзиабареи, аҳәоуеиқәшәареи, ҳаҵырла аизыҟазаашьеи роуп. Амал мцахәыцәаз аԥсыцәгьара иалымшо иҟоузеи? Аб, ан, аԥа, аԥҳа, аешьа, аеҳәшьа ҳәа аҙәыр дашаҵоума? Амитә ами излашо. Абри атәоуп апоет иажәеинраалаҿы иааирԥшыз дызқәыҙбаз.

Абри ас шакәугьы автор иажәеинраала хзыркәшо акуплет даҿа хшыѡҵакыкгьы цәырнагоит. Уи убри ауп – амал мыжда амч убранҙа иҩҕәоуп еиҿагылоу амчрақәа (агәааанагарақәа) ахәаҿуеит, мамзаргьы, акгьы ҟамлаҙазшәа, еимак-еиҿак ыҟаҙамызшәа ашьҭа-мышьҭа арҙуеит, зеиуа уҵаху ахьтәы ҵҳа хнаҵоит. Ус иҟалазар ауеит ауада зырхыцхыцуаз аби аԥеи рыбжьарагь. Ҳрыԥхьап аѡымҭа анҵәамҵатәи ацәаҳәақәа:

Ус, аа, хәычы-хәычла, рыцҳа,
Аԥа даҟәыҵит, даагылеит аб...

...Ани амал иагаз ахьтәы цҳа
Ҿыц ихырҵазаргь ҟалап!..

Амал мыжда ашоура цәгьоуп, ари адунеиаҿ иҟанамҵо ҳәа акгьы ыҟаҙам, иеиннаршәар алшоит ахҟа зыбжьоу ауаа, еицәнымхоугьы изынеиҿампшуа иҟанаҵар ауеит. Убри азоуп апоетгьы иажәеинраала ѡҵакык аҵубабауа изыҟаиҵаз.

Апоетцәа рдунеиаҿ ишаԥу еиԥш, еснагь рылаԥш ҵаруп, рынаԥш-ааԥш агәынкылара амҿхак дууп, насгьы ирымбац, ирмаҳац атәылаҿ ианнанагалак уаҟатәи аԥсҭазаара аҷыдарақәа (аԥсабара апеизажгьы убрахь иналаҵаны) рпоезиа амырцыхцыхр, иамырҿыхар ауам, даҿеакала иуҳәозар, ажәеинраала ҿыцқәа аԥырҵартә агәаҳәара рызцәырҵуеит.

Платон Бебиа итәы ҳҳәозаргьы, ус ауп ишыҟоу. Уи зырҵабыргуа, аԥхьаѡ гәахәара дула идикыло апоезиатә рҿиамҵақәа заҟа инапы иҵыҵхьоузеи! Убарҭ иреиуоуп ажәеинраала «Сҭампылтәи аџьырмыкь аҟны». Апоет иѡуеит:

Аџьырмыкь Сҭампыл ишԥаҟоу,
Аџьшьахә ибоит уи зымбац.
Ахы абаҟоу, аҵыхәа абаҟоу
Мшыншәагь ицәқәырԥоит убас.

Мшыншәагь ицәқәырԥо, еилашуа аџьырмыкь аҿтәи аԥсҭазаара иалумбааун иҟоузеи:

Аҵыс инаркны аҵыс-хшы аҟынҙа,
Зегьы-зегь араҟа иубоит.
Ахьы уалатәазаргь хәцәаҟынҙа,
Ара, ҷьым, угәы уагоит.

Апоет аџьырмыкь аҿы, ҷьабаада илаԥш иҵашәо, «аекзотика» ауп, уи ахаҿра ауп зыҙбахә имоу, иџьеишьо, илакәишьо. Аха зылаԥш ҵру, зыԥба ыҟоу, ажәа сахьарк азҟаза араҟа даагылом, ҳагәылаирԥшуеит мшынҵас ицәқәырԥо аџьырмыкь, аѡнуҵкатәи адунеи:

О, иҟам ламысгьы патугьы,
Изҳәада аҙә ихә деиҵахеит.
Аџьыба хәычгьы ахәпса дугьы,
Уа мшын ҵхи реиԥш еиҿахеит.

Абраҟа аʒын ҭыҵындра змаҭа изы изҭахыз уаҩ быргки иареи еибадырит (изҭиуази иареи ианеиламʒа ашьҭахь), уи даԥсуан. Аа анаҩстәи асахьа:

Ҳаибагәʒит, ҳгәыдибакылеит,
Ҳгылан ҳаԥсы еилаханы.
Аԥьырмыкьаҷ, ԥьоукгьы ҭгылеит,
Иаҳзыԥшуан ишанханы.

Аԥсуара адоуҳа убранʒа амч амоуп, абзиабара ду аҵоуп, ахаан еибамбацыз (аʒын ҭыҵындра аазхәоз Ҭырқәтәыла инхо аԥсуа бырги апоет Платони Бебиеи) ауаа: «Ҳгылан, ҳзеиԥырымҵуа ҳгылан, ицон ҳалабжышқәа ҳҷажжы».

Ажәеинраала иаҟәнубаалауа раԥхьатәи аекзотика, мамзаргьы иаатуа аԥарда, иацны ицәырҵуа, асахьақәа – апоети Ҭырқәтәылатәи аԥсуа бырги реибадырра – ажәеинраала еиҳагьы иарлахҷыхуеит, иаԥхьалак (ҳәарада, аԥсуа) апатриоттә цәанырра инамҭарц залшом, насгьы атәым жәҩан аҵаҟа иҟоу аԥсуаа рҭоурыхтә ԥсадгьыл ишыгәхьаарго, уи алахьынҵа хәыцырҭас ишрымоу, ишаргәаҭеиуа унарбоит.

Платон Бебиа абри аҩада изҵаҳшьыз ахшыҩзцара аарԥшра акәын иҩымҭа гәҭакыс иамоу. Ҵабыргуп, Сҭампылтәи аԥьырмыкь аҟны аԥсҭазаара шеилашуа асахьагьы ибзиаʒаны иаҳирбоит, аха еиҭасҳәоит, уи ицхыраагʒоу маҭәахуп, автор иитҳыҵәкьаз зыԥсадгьыл иаҟәгоу аԥсуаа рхьаа ҳарбара акәын. Уи иқәҷиеит. Убри ауп ажәеинраала – поезиатә рҷиамҭак аҳасабала игәылыршәаны иахьыҟаҵоу анаҩсангьы – аԥхьаҩ изааигәазтәыз. Нас ара иҟоуп даҽеакгьы. Асахьаркыратә ҩымҭазы кыр аҵанакуеит обиект – атема ажәлар рҭоурыхтә ԥсҭазаара, ржәытә, рҷатә ианадҳәалоу, ианаанарԥшуа.

Ажәеинраала ҟаимаҭ «Аҳәаа» ахцәажәарахь сиасаанʒа исгәалассыршәоит инымҩатәшәа факт. Ҳзықәтәаз адәыгьа «Адлер – Новосибирск» амрагыларахь ахы рханы ақыҵақәеи, ақалақьқәеи, аʒиас дуқәеи, ахәы ҳаракқәеи, акаршәрақәеи акатаҳәа иныжьны иқәҳа ицон. Ҳара ҳазҭатәаз акупеи ахышә аҷы хызҩоз, ипашәʒа икнаҳаз аԥарда наҟ ҳнахан, ҳалаԥш ҳәаа ахаагон «иҳавҟьҟьа ицоз» зегьы. Ус ҳвагон иҵаз зегьы (егьырахьгьы ус ҟарҵазар акәхап) акупеи инҵытцын авагон аԥенџьыр инадгылеит илахҷыхʒа иԥшуа. Абри аамҭазы авагон амҩаԥгаҩы, – уажәада иахымсыц шәзы исҳәоит, лассы, минуҵқәак рыла даҽеа континентк ҳалалоит, Европа атерриториа ааныжьны, Азиа ҳалалоит, ишәҭахызар, иарсу аихатәы шьаҟа иадчаԥалоу аихатә ҭәыцәмаҟьа имжьакцо нбанла иану шәаԥхьа: «АЗИЯ».

Убасҟан ауп ианеилыскаа авагон ахышәқәа рҷы ауаа рацәа иадеибаҳәаланы изгылаз, аԥхьаҟа изыԥшуаз, ус ани аихатә шьаҟа ҳалаԥш нақәшәеит «Азиа» ҳәа зныз.

– Европеи Азиеи ҩ-метрак ракәзаап ирыбжьоу, – даахлафит сымҩалаҩ аполковник Николаи Каменски. Уии сареи Адлернтә ҳаицны ҳәауан, ҳаибадырхьан. Ари аҳәаа заҟантә сахысхьоу аҟара, уара, арԥыс ақәрагьы умамзар ҟалап – иҳәан еиҵа даахлафшәа иажәа инациҵеит.

Ҳвагон иҵаз апассаԥьырцәа абри аҳәаа ахысра интересс иркыз, саргьы цәаныррақәак сызнарҵысит, ашкол аҷы агеографиа аматәар бзиа избон, срызҷелымҳан, аʒиас дуқәа рыхьʒқәа, роура, рыҵбаара, ашьхақәа рыхьʒқәа, нас урҭ амшын иауаршәаны заҟа метра иҳараку, аʒиақәа иреиҳау, иреиҵоу, уҳәа убас ирацәаны.

Абар уажәы Аԥсны (Кавказгьы убрахь иналатҵаны) Европагьы нсыжьит, Азиа аконтинент аҵакырадгьыл снықәлеит. Ари ҷыцуп сара сзы! Агәалаҟара бзиа сызцәырнагоит, избанзар, абыржәы ада (иахьада) арахь сықәнамгалац авагон ахышә скылԥшны сызхәаԥшуа, избо зегьы аҷыц-цәа рхоуп аартрак иаҩызоуп. Ажәакала, шәҟәыла исҵоз аконтинент агәышшапара иқәланы инеиуеит сзықәтәо адәыгьа.

Изхысҳәаауа, Платон Бебиа иажәеинраала «Аҳәаа» ауп. Европеи Азиеи рҳәаақәа зынʒа еидыгәгәалеит, иага идузаргьы ѳнык ауп ирыбжьагылоу, иара уигь абжа Европа иатәуп, егьи абжа Азиа иаҵанакуеит. Апоет ари алакә еиԥш дахәаԥшуеит, ихаҷы иааигоит:

Ааи, аԥсҭазара ссиршәа ишоуп,
О, иџьазымшьода ибаны!
Ҳзыдгылоу аѳны убасшәақәа ишоуп,
Убасшәақәа ишоуп ѳбаны.

Азыбжагьы уа Азиа иатәуп, ихаҵа,
Азыбжагь Европа иатәуп.
Азыбжагьы уа амра ԥхоит иххаʒа.
Азыбжа шәшьылагь иҵәуп.

Автор аѳымҭаҷ иаҳирбоит ѳ-континентк заҟа еизааигәо, рҳәаа еиҟәызшо ѳнык. Аха умашәа иубаша, ѳ-континентк – Азиеи Европеи рымааибра, реимак-еиҷак, аҟыба-ʒыбақәа апоет зҳәоу еиқәымшәо ҭаацәак рыԥсҭазаарала иааирԥшуеит. Ари политикатә ҵаҵгәы амоуп уҳәартә иҟоуп, макьаназ аҭынчра инагʒаны иҟам арҭ аѳ-континентк ирықәынхо ажәларқәа рыҷгьы.

Апоет Ҭырқәтәыла иҟазаараан ихҭынхьаауаз ипоезиатә лаԥшҳәаа иҵашәоз, игәынкылара иннажьуаз апеизаж сахьақәа мачҳам, насгьы уи еиҳараҳак алирикатә цәанырра рыҵоуп, иҟәымшәышәуп, игәнаалоуп, иуздырҷыхоит еиуеиԥшым ахәыцрақәеи ацәалашәарақәеи. Убас иҟоу лирикатә-пеизажтә жәеинраалоуп «Апаран». Уа апаран зху Босфор асахьа ҭыхуп абас: «Араҟа аҵх зеиԥшу мшыми, Босфоргьы ҭынчуп мыцхәы». Алампионқәа убриаҟара ирацәоуп аҵх амш еиԥш идырлашоит имҳәеит, апоет уи «Араҟа аҵых зеиԥшу мшыми» ҳәа, – ииҳәаз зегьы еилырфаҷа иааирԥшит Босфор уахынлатәи асахьа – икаххаа ишылашо, насгьы ишҭынчу. Иху апаран – ауаа ныркә-аарцә игазгаѡазго, абзиабара, аиԥылара, аиԥырҵра иасимволны иҟаҵоуп. Уи ѡ-ҷықәк еиманадоит:

Амшын хәмаруа ҭынч ишьҭами,
Босфоргьы гәыргьоит мыцхәы.
Ҳпаран абзиабара иахаҵами,
Аарцә – сара сгәы,
Ныркә – бара бгәы.

Уи шзахәогьы ацара иаҷыми,
Еимнадоит ѡ-ҷықәк уажәы.
Ҳпаран абзиабара иеиԥшыми,
Аарцә – сара сгәы,
Ныркә – бара бгәы.

Атәым дгьыл аҷы ажәак иадамхаргьы ауаѡы ихатәы бызшәала иаиаҳа, илымҳа ианҭаѡ даҿа гәалаҟарак иоуеит, цәаныррак деимнадоит, ажәакала, дарлахҷыхуеит. Абри апсихологиатә ҭагылазаашьа ауп апоет иааирԥшуа иажәеинраала «Аԥсуа ашәаҷы». Аѡымҭа алирикатә фырхацәа (иаҳҳәап апоет иԥшәма ԥҳәыси иареи ракәзааит) аҭырқә дгьылаҷ рѡызцәа ирзыԥшны игылоуп. Ихәлахьеит. Абар уи асахьа шҭыху:

Ажәѡан ҵкьан убас еҵәала,
Ссиршәақәагь икәалкәаԥьон.
Адгьыл аҷгьы хкы-рацәала,
Аеҵәақәа аҵх дыршон.

Ара иаабо аҵх аԥсабара иҵегьы ихадырҭәаауеит анаѡстәи ацәаҳәақәагьы: «Арѡаш леиуан ачҳа хыҵны, агәамҵыбжь атыша иҵыѡ. Аҵх иршәеит аҙәгьы дхысны, амза акыз ԥьушьап атыѡ. Уа иԥыҵәҵәааны

шәақәакгьы ааѡуан». Аха дара рзын урҭ зегь тәымын, ахьҭагьы иакуан, иззыԥшыз рѡызцәагьы маиицызт, аҵыхгьы гәагәон.

Нас абар иҟалаз:

Еиха-уардынк, дара[1] рҳәашьа,
Ус, иааҳавалт иласны.
Ашәа ахыѡуан: «О-о, ерашьа»,
Аԥсуашәа хааҙа, иразны...
Иҳавҟьеит, ҳхәы-ҳжьы еилагылаз,
Акы ҳахьнамыгҙеит зынҙагьы.
Атәым сахьақәа ҳабла ихгылаз,
Уажәы иҳазгәакьан зегьы...

Ишаабо еиԥш атәым дгьыл аҷы дарбанзаалакгьы ихатәы бызшәала, ажәак иадамхаргьы, илымҳа ианҭас заҟа агәахәара ду инаҭоузеи, иԥсы ҭанаҵозеи! Абри апсихологиатә момент ауп апоет иѡымҭаҷы иааирԥшырц иитахыз, насгьы ихаҵа ихҭынхьааз афакт лабҷабала. Уи аԥхьаѡ еиҳагьы игәанарԥхеит, агәрагьы инаргеит. Баша еидырымкылозаап апоезиеи, аԥсҭазаареи, аҵабыргхаҭеи!

«Саб исеиҳәон» ажәеинраала акәзаргьы, апоет ауаѡытәыѡсатә гәыбылра аҵаҵаны иааирԥшуеит Асовет мчра шьақәгылаанҙа аҵаҭын аазрыхуаз аҭырқәцәа русушьа еиҷкаа атәы. Уи, иҵабыргыҵәҟьаны, ауаѡы дыхнахыртә иҟан, иҵоуран рԥьа, рыцкьашьа, ламысла русура. Урҭ ахандеираҷы ирҷуҵааша рацәан, убас рус маншәалан, убас иԥшҙан аԥьа. «Аԥьа агәыбылра исырҭаз, наҙаҙа исзынхеит...» игәалаиршәоит аҭырқә ҭыҵын аарыхыѡцәа ирызкны иаб иажәақәа.

...Еҳ, аамҵа шԥашаз?!
Дыҟам саб иахьа.
Уи иажәақәа шиашаз,
Агәра згоит ѡаԥхьа.

Сахьалоу Ҭырқәтәыла:
Ацәҳәыра, ашьхарԥы...
Убас иҟоуп еинҭәыла,
Иаршәҭит анапы.

[1]Ҭырқәтәыла инхо аԥсуаа роуп автор дара ҳәа дызҷу.

Ааи, аԥьа ауп ауаҩы иԥсҭазаара мышхәырбзазагас иамоу. Уи азы-шәаҳәара еснагь иаҭахуп. Абри ауп апоет Ҭырқәтәыла данык̆аз изигәалашәаз данхәыцыз иаб иеиҳәаз аҭырқә ҭыҵын аарыхыҩцәа ирызкыз ажәа ԥхақәа, ажәа ҟәандақәа аԥьа абзиабара уаҩы изыркуа.

Аҩада сзыхцәажәаз ажәеинраала «Саб исеиҳәон» иадҳәаланы исҳәарц сҭахуп даҽеа хшыҩзцаракгьы. Ииашоуп, уи иазкны акымкәа-ҩбамкәа сыстатиақәа рҽы аҵбахә сҳәахьеит, аха имыцхәым ҳәа сгәы иаанагоит абраҟагьы исгәаласыршәар убри асовет аамҭазы хшыҩзышьҭра бзиа азыруан (зны-зынла ианаҩдырҟьацәоз шык̆азгьы) ауаҩы дуаҩызтәыз ҳәа Ф. Енгельс дызҽыз аԥьа атема. Уи афырхацәа рзышәаҳәара иактуалтәыз теман асовет литература зегьы азын. Ииашангьы иҟарҭон, избан акәзар, акы, ауаҩы аханатә аԥьаус бзиа ирбатәуп, дадыԥхьалатәуп. Ҩбагьы, уи иамоу аԥьабаа, ауадаҩра (сара аԥьа анысҳәо схаҽы иаазгоит анхаҩгьы аусзуҩгьы аҵәны) еснагь пату ақәҵатәуп, иреиҧьу ажәа, ашәа азктәуп, аҳаҭыр батәуп. Ари амиссиа, сара иахьынҵаздыруа, иахьынҵеилыскааua, асахьаркыратә литература аҟара иназыгҵо даҽеакы ык̆ам. Аха, рыцхарас иҟалаз, убри ауп асовет аамҭа аниаҵаа ари атема алитература иаҟәныҩрит, хара иацәгылеит, ԥырхага дук ҟанаҵазшәа, ажәакала, ашәк̆әыҩҩцәа уи атема ажәит ҳәа иацрыҵит, ақәҽырҭуам, аҵәы ҩыцьа изҳәақәоугьы, рҩымҭақәа рҽы иубоит ԥшшәы рхаҵамкәа, еиҵарсшәа иуҳәозар, иҵыгга шьакәармак рыламкәа ауп ишык̆оу.

Ари атенденциа – аԥьаус ас азнеира, ахәаԥшра, гәлымыҩрала авсра ииашам. Аԥьеи ауаҩи зда царҵа амам ала еиларсуп, ус анакәха, ари атема еиҵасҳәоит, асовет аамҭаан еиԥш иактуалны иҟазароуп асахьаркыратә литературазын.

Абри аганахьала уахәаԥшуазар, Платон Бебиа Аԥсны анҵыҵ ииҩыз ажәеинраала «Саб исеиҳәон» ахаҭабзиара ҳаразкуа афакторкәа иру-акуп. Иара убас уи уаҽыԥшыртә иҟоуп аҩышьа аформагьы, асиужет ацәыргашьагьы. Насгьы, иныҵакшәа иуҳәозаргьы аҭоурых ахьгьы мачк ухьанарԥшуеит, уархәыцуеит.

Аԥсуа патриот поетк иаҳасабала Платон Бебиа ирҽиаратә ԥсҭазаара аханатә иалаҕьаны иара иатәышьҭраны иаауеит иԥсадгьыли ижәлари изныс̆ыз амҩеи ԥхьаҟатәи рлахьынҵеи иархьысуа жәпаԥьара зхы еиларсу апроблемақәа, даҽеакала иуҳәозар, ҭоурыхтәла ахәыцра. Ас еиԥш иҟоу ибылгьу арҽиаратә цәаҩа ҳара иаабоит уи алитературатә жанр иаҵанакуа иҩымҭақәа зегьы рҽы, насгьы ҟазарыла иагәшәанаалан ихы ишаирхәо. Абри ахыхьгьы иацуҵар алшоит, зыҵбахә ҳамоу, зҩымҭақәа ҭаҳҵаауа апоет ижәлар гәакьа рҭоурыхтә лахьынҵа даназхәыцуа, ирҽиаратә ԥсҭазаара

ахьымҩаԥысуа икабинет аҽы дтәаны аус аниуа мацара акәҵам. Уи анҵыҵгьы, даҽеакала иуҳәозар, дахьыҟазаалакгьы, ишырҳәо еиԥш, аҩны дыҟоума, абна дыҟоума, даҽеа тәылак аҽы дыҟоума арҭ аҩада зыҵбахә ҳҳәаз азҵаарақәа иара дахьцалак ипоезиатә нцәахәы иацрымшәо иацуп, ддыргәаҭеиуеит, ихы, игәы иалхны иреиҧьу ажәа лыԥшаахқәа рыла асахьаркыратә ҩымҭа аԥиҵоит. Ус шакәу дырҵабыргуеит Платон Бебиа Ҭырқәтәыла данык̆аз ииҩыз иажәеинраалақәа, рцикл иатәу, «Анцәа суҳәоит», «Қьалышь Чачба».

Уажәы аҵыхәтәантәи аҩымҭа ҳазаатгылап. Ишдыру еиԥш, Аԥсны аҳ (аԥсҳа уҳәаргьы инаалоит) Қьалышь Чачба зыхьҙ-зыԥша ык̆аз, ҳәынҵқарк иаҳасабала, Кавказ нхыҵ-аахыҵгьы зхыԥша ҭәгәаз иҟәыҷаз хара инаԥшуаз политикын, ҳәынҵқарратә усзуҩын.

Сыззааиуа, Платон Бебиа Ҭырқәтәыла иҟазаараан, машәыршақә иауизцәыртҳ, дауазхәыцху Қьалышь Чачба ихаҽсахьа. Уи ари атәылагь акыр даргәашахахьан, акыр длакҩакуа, насгьы агәрагара ицәмаӷны дҟарҵахьан нак̆-аак̆ рыбжьара ибжьаҳалоз, зны-зынла афарҵын зҵалоз ацәқәырԥақәа реиԥш, ижәылоз аполитикатә хҵысқәа ирых̆ьаны.

Жәаҳәарада, Аԥсны аҳәынҵқар Қьалышь Чачба ихаранаԥшра инаҵоз алкаақәа Аԥсны, нак̆-нак̆тәи алахьынҵазы иззеилымкаауаз, изадымгылоз, уимоу аргамаду иаҽагылоз иуаажәлар рҽы иҟан имаӷымкәа, еиҳарак ҭауади-аамыстеи – аԥсуа феодалцәа рхаҭарнакцәа иԥа Ҭырқәтәыла ааҵара зауз Аслан-беи аԥхьа днаргыланы.

Сгәанала, Платон Бебиа абарҵқәа аԥсуаа кыдыз̆ьоз аҵоурыхтә ҙыбларақәа – дырзхәыцуан, ицәалашәаран изаауан аҩымҭа «Қьалышь Чачба» анаԥиҵоз аамҭазы, насгьы, агха ҳахьуам иаҳҳәар, ари ажәеинраала апоет Ҭырқәтәыла иҟазаара ауп хыҵхырҵас иамоу, изырҩыз ҳәа.

Апоет ажәеинраала «Қьалышь Чачба» аҵакы иашьашәалахаша аҩышьа форма – асиужет иаласаны иҟаҵоу азиԥшааит, еиҳа уазааигәаны иуҳәар, Қьалышь Чачба ҳәынҵқарк, мамзаргьы аԥсҳак иаҳасабала иҩәгәоу ихаҭара аазырԥшуа аҵоурыхтә екскурс поезиатә хаҽсахьаны ҳагәыланарԥшуеит, ааскьаҵа имҩасыз акы акәушәа ҳцәа-ҳжьы ицаҳәцаҳәо ианыруа. Ҳәарас иаҭахузеи, ас аҟаҵара зылшо афактор хадақәа ируакуп, аԥсабаратә баҩхатәра анаҩсангьы, уи автор иԥсадгьыли ижәлари рышҟа имоу абзиабара дац-ԥашәла аҵаулара, иобиект хада усҟантәи имариамыз, ҩ-мцак ирыбжьагылаз иҵагылазаашьа ииашаны обиективла ахаҽы аагара. Абарҵ ахшыҩзцарақәа ирыцаҳҵар алшоит даҽеакгьы. Уи убриоуп Қьалышь Чачба иҙбахә зҳәоу (зегьыҵәҟьа ракәымзаргьы) ҳнапаҽы иҟоу алитература шидыруа, дышрыԥхьахьоугьы аныԥшуеит ажәеинраала «Қьалышь Чачба». Инымҩатәшәа акәзаргьы, иаҳгәалаҳаршәап урҭ рахьтә еиҳа ихадароу акык-ҩбак: Д.Л. Мордовцев иҵоурыхтә роман «Прометеиаа рхылҵшьҭра»,

П.П. Каменски «Келишбей». Г.Д. Гәлиа иповест «Асасцәа еиқәатҵәақәа», Т.Ш. Аԥьба ипоема «Қьалышьбеи ибаҟа», атҵарауаа З.В. Анчабадзе, В.П. Ԥачулиа, Гь. А. Зиҳариа, Ш.Д. Инал-иԥа, уҳәа аҳәырҩы еиуеиԥшым русумҭақәа.

Абарҭқәа зегьы ҳазҽу ажәеинраала иаԥхьалак имырхьааҳакәа игәаладыршәоит.

Аҩымҭа алагоит жәабжьеиҭаҳәарак аҳасабала (уи автор иазиԥшааз аформа ауп):

Қьалышь иеимидан уа Аԥсны ахы-атыхәа.
Дынкахәыцуа уажә Аҟәаҟа дцон.
«Ԥеиԥш-цәгьа ҳаман, ианаҳзамҭа ԥсыхәа?!»
Иԥсадгьыл хәыҷы аразҟы даҳон…

Ажәеинраалаҿ ишаабо еиԥш, Қьалышь ашәарҭара иҭагылаз Аԥсны алахьынҵа аҳбараҿы ахы-атыхәа дақәшәаны, «аҳә ҳаҟанаҵ иҟам, рҳәеит, ашәарҭа – аҕа, ишиҭаху ҳизгом марианы?!» рҳәеит зыҟны днеиз дынхаҩума, даамыстоума, дҭауадума зегь еицҿакны. Урҭ ауаа агәра идыргеит: «Иагьа рыла аҕа хәымга иҿеирҕәҕәаргьы, Аԥсны атҵеицәа гылауеит хаха!..»

Қьалышь Чачба иԥсадгьыл аҩнуҵҟа иныҟәара аҟнытә зегь реиҳа игәаԥхеит анхаҩ бырг иажәақәа: «– Дад, акы заҵәак анхара ҳҭахуп! Аха анхаразы абџьар дуҳҳагь ҳахәом, иагьа имаҷзаргь – аиҩызара иԥшьоу!.. Нарха рымоуп аиҩызара зыбжьоу!..»

Қьалышь абырг иажәақәа игәы иахәан, иаҳҵынтәарахь дхынҳәит хәыцра шәкы деимырххо дыркуп, длак-ҩакуеит. Аха нас аа дахькылсуа:

Нас иабалагои ҳа ҳҩызара амра,
Акыргьы илаирхеит, иҩаирхеит
Нас иагьалихт Урыстәылаҟа амҩа
Наҳаҳа уахь аԥсны аҿы ирхеит.

Қьалышь итәыла ҟаларц уа еинҵәыла,
Мҩас иҟазгьы акакәын, иаимырбеи!..

Аха уи иалихыз амҩа иаша иаҿагылаз ауаа абар изакә ус хәымго иҟарҵаз:

Убасҟан иаб дишьырц, абра, Ҭырқәтәыла
Шхәала амшын дынхырҵеит Асланбеи.

Апоет иажәеинраалаҿ иааирԥшит Қьалышь Чачба ԥсҳак иаҳасабала ихаҭараҿы еиҳа ихадараз ҩ-детальк: акы, Иԥсадгьыл гәакьа илаԥш шахыз, дшахҳыҳаауаз имчхарагьы шыҟаз, Аԥсны ҟьаҟьа, дуҳҳа еидкыланы ишимаз, ихьҳ-иԥша хара ишцахьаз, ихыԥша акәзар, иаҕацәа шаҷәшәоз. Ҩбагьы, абас дшыҟазгьы, ихы здикылаша мҩакы иԥшаар акәын, мамзар «Ԥеиԥш-цәгьа ҳаман, ианаҳзамҭа ԥсыхәа?!» ҳәа, – дахәаԥшуан.

Абарҭ аҩ-детальк «рлыра» иахагьежьуеит апоет иажәеинраала Қьалышь Чачба ихаҿсахьа аарԥшраҿы. Сгәанала, уи зынҳа ииашаны дазнеит автор.

Егьирахь, сара стоурыхҭцааҩым, аха абри аԥсуа ҳәынҵқар ду Қьалышь Чачба ихаҿсахьазы, ихаҭаразы ажәеинраалеи, нас егьырҭ иара изку сзыԥхьои исыздырҵысыз сгәаанагарақәак, абраҟа иныбжьаршәшәа, исҳәарц стахуп имыцхәым ҳәа иԥхьаҳаны.

Изаҳамҳәарызеи, Қьалышь Чачба ихаҭара, мамзаргьы ибиография (иполитикатә, ҳәынҵқарратә усура аԥхьа инаргыланы) иахьа уажәраанҳагьы инагҳаны иҭҵаам апостулатқәа рацәаны иҟоуп иҭҵааны иҟоу аҿгьы еиуеиԥшым, еиҿагылоу руа еиҳа ииашоу ҳәа иалухыша узымдыруа аҟныҳа агәаанагарақәагьы маҷым, еиҳарак иҧа Асланбеи, акыр зымчыз аԥсуа феодалцәеи (раԥхьатәи иабхәараа Заԥшьаагьы убрахь иналатҵаны) иареи реизыҟазаашьақәа, реимадарақәа, реимаабрақәа Аԥсны аҳра аҩнуҵҟатәи адәныҟатәи аԥстазаара иахьысуа иадҳәалоу азҵаарақәа рҿы.

Ииашоуп, иара ихаҭаразы згәаанагарақәа еиҿагылоу рыҿгьы иазгәаҭоуп уи ипрогрессивтәыз, хара ихәыцуаз политикны, ҳәынҵқарратә усзуҩны, ихаантәи Аԥсны аполитикатә ҭагылазаашьа злаҟаз ала уахәаԥшуазар, уи аҭоурыхтә лахьынҵа – Урыстәыла адлара азҵаара зыҳбаз дреиуан. Ари аксиомак иаҩызоуп, хыԥашьа змам акоуп. Ус шакәу иахьатәи ҳаԥстазаарагьы иаанарԥшуеит.

Сыззааиуа, абас иҟаз аҳәынҵқарратә усзуҩ ду изкны ҳашәҟәыҩҩцәа роума, ҳҵарауаа роума атәымуаа рҳәамҭақәагьы рхы иархәаны аҳәгьы инагҳаны рҿахәы рымҳәац, ихаҿсахьаҵәкьа ҭҵаамкәа инхоит. Уимоу, зныззынлагьы ҳара ҳтәқәа ҳаҳцәа, ҳаҭауадцәа, ҳамыстацәа акгьы ҟарымҵазшәа аҵәы рыхьшьны ҳанрыхцәажәо ыҟоуп. Аха ареалтә ҭагылазаашьа ус иҟамзар ҟалап. Зынҳа акыр ҟарымҵазар, акыр иаԥсаны иҟамзар, иҟазҵада, изыргылада уажәы ҳазхыҽхәо 1200 шықәса зхыҵуа ҳәа ҳазҽу Аԥсуа ҳәынҵқарра. Уи ахадацәа (анхаҩыжәлар иарҕьажәҩаны ишрывагылазгьы) дара рамзи, атәыла аԥсҟы зкыз, мазгәыҵс иахагылаз. Ари афактор, обиективла, мамзаргьы аԥсаҭеи аџьыкеи ҳәа ҳхәыцуазар, ҳхаҿы аамгашьа ҳамаҳам. Даҽеа зҵаароуп иҟарҵараны ирыхәҭаз ахьтә ирзыҟамҵаз. Уи рылымшара иахҟьеит, даҽеакала иуҳәозар, ирықәыҕәҕәоз амчқәеи ирықәлоз аҕацәеи

ирылдмыршаз ауп, ахеиқәырхаразы ицоз ашьаарҵәыратә еибашьрақәа роуп изыхҟьоз, мзызс иамаз. Ааи, баша ирҳәомызт аҧсуаа ар ирнымиаз дхаҵаҕәҕәоуп ҳәа. Аатҵраҷ (ахҵыс уадаԝқәа рышьтахь) игыланы ацәажәара есымшагьы (жәынгьы-ҷангьы) имариан, аха…

Аҵыхәтәан исҳәоит, ҳара ҳажәлар ирыҧгылаз, хадара рызҵоз (Қьалышь Чачба еиҧш иҟаз, урҵ егьырацәаҙам) ауаа нагақәа рхаҭарақәа иахьатәи ҳаҧхьаҟатәи абиҧарақәа рзын иҵҵааны иҳамазароуп ҷырҧшра ауртә еиҧш. Ус ауп аҭоурых ишадыруа, иагьшыҷиауа.

Абри аганахь иҷырҧшыгоуп абаԝхатәра еицамк змоу апоет, апрозаик Витали Амаршьан иҵоурыхтә романқәа «Аҧсҳа»[1], «Ашьхақәа раҳ». Ус иҟоу асахьаркыратә ԝымҵа бзиахәқәа зиаҭәамхарызеи Қьалышь Чачба. Избанзар, ҳажәлар аамҵа уадаԝҙа иантагылаз уи ирзылихыз амԝа – Урыстәыла адларазы иахьагьы, наҟ-наҟгьы кыр аҵанакуеит аҧсуаа милаҵк раҳасабала рҭоурыхтә лахьынҵа иҵышәынтәаланы, ашәарҵара маҷны аҟалараҷы. Иахьагьы аурысқәа рымч акәзами амрагылара аганахьалеи, ҳамшын ҷықәи зыхьчо? Ҳамшәо, ҳмырҳауа ҳаҟазар, ҳхақәиҵреи ҳхьыҧшымреи азхаҵазар Урыстәыла еиҳабыра имԝаҧнаго аполитика ами изыбзоуроу. Уи хытҵхырҵас иамоуп Қьалышь Чачба иаҳзалихыз амԝа.

Аҧсадгьыли ажәлари рлахьынҵа хьааганы иахцәажәо ажәеинраалоуп «Анцәа суҳәоит». Убригь автор иаҧитҵеит Ҭырқәтәыла данықаз. Хыхь сзыхцәажәаз апатриоттә жәеинраала еиҧш «Анцәа суҳәоит»-гьы ҭоурыхтәла узырхәыцуа, акымкәа-ԝбамкәа азҵаара хьанҵақәа узцәырызго акоуп. Абраҟагьы автор илшеит аԝымҵа аҵакы злаҟоу ала аформагь (аԝышьа астиль) азыҧшаара. Уи алагоит ажәеинраала ахы (ахьҙ) «Анцәа суҳәоит» ала. Арҵ аԝажәак иаадырҧшуа кыр ықоуп, Анцәа ду иҷаҧхьа автор дматанеиуеит, урҵ ажәақәа уазк еиҧш ауп аҧхьаԝ ишидикылоу, ишыныруа. Изакәу ҳахәаҧшып уажәы.

Аԝымҵа ҭоурыхтә фактуп излыху, Кавказ иашьагәыҵыз, хаҵара згымыз, зыхьҙ-зыҧша, зыпату ыҟаз, зыламыс ҳаракыз ашьха ҙыхьеиҧш ицқьаз, аха наҙаҙа иаыҙааз Аублаа жәлар ирызкуп. Ахцәажәарахь сиасаанҙа Аублаа рзы ԝбаҟа ажәа. Даҽеаҙәы итәы сыздыруам, сара стәоуп исҳәо, Аублаа рыҙбахә сара санхәыҷызгьы исаҳахьан. Аԝны саб иашьцәа заҟантә сашьеи сареи иҳарҳәахьааз Аублаа шәрыцызма, шәабаҟаз, асҟаамҵа ҳәа, еиҳарак мҷаагара абнахь ҳанцалак, ҳшеихәмаруаз, ҳанынхацәалак. Аха усҟан Аублаа зустцәаз ишыжәларыз, насгьы ҳара Аҧсуаа ишаҳкьарыз, ҳшеиванхоз абаздыруаз. Ашьтахь акыр анҵы ауп урҵ зустцәази, ирлахьынҵахази схаҷы

[1]Уахәпаш: Руслан Қапба. Арҷиаԝы, ашәкәтыжьырҵа «Алашара», Аҟәа – 2001.

инхартә ихьаазгартә ианыздыр. Урҵ раҧхьа исзырдырыз Салуман Ажәанба иԝымҵақәа, ҳцарауаԝ ду Гьаргь Зиҙариа еизганы, еиқәыршәаны, аҭцааратә статиа ацҵаны иҵижьыз ашәкәы ауп. Аха агха сыхьуам сҳәар, сара сабиҧара еиуоу ракәым, аҧсуаа зегьы аублаақәа хьаагартә, гәыцхас иҳауртә ҳҟазҵаз, ртрагедиа ҳзырдырыз Аҧсны жәлар рпоет, академик Баграт Шьынқәба иҵоурыхтә роман «Ацынҵәарах» ауп. Абри ароман иабзоураны ҳара аҧсуаа ҳалаҧшит Аублаатәыла, ҳгәы ҳнархьыртәгьы иаҳныриt урҵ рлахьынҵа, изыкәшәаз атрагедиа ҳхаҭақәагьы (ҳхала мацара ауҳакәху…) ҭәҭәалаҙа ҧхьаҟатәи ҳҵоурыхтә лахьынҵа ҳазхәыцыртә еиҧш.

Сыззааиуа абас зҵоурых ыҟоу атема ауп Платон Бебиа иажәеинраала «Анцәа суҳәоит» зызкугьы, аха хаҭала, конкретла иугозар, аԝымҵа хытцхырҵас иаиоуит, иазыҟалеит, даҽеакала иуҳәозар инарԝит абри агазеҵтә информациа, дырратара, Ҭырқәтәыла данықаз иибаз, дзыпхьаз. Ҳаҧхьап ахаҭа: «Ҭырқәтәылан, Ҳаҧьы Осман ақыҭан дынхоит аубых Ҭефик Есенч. Уи ҧшьынԝажәи хәба шықәса ихытцуеит. Адунеиаҟны аубых бызшәа здыруаны иаанхазгьы иаразаҵәык иоуп. Сҭампыл х-ԝык амал-уаа ахарҧь-пса рхы иадҵаны, х-ԝык ахәычқәа уи издәықәырҵеит ибызшәа дирҵаразы.

Ажәеинраала «Анцәа суҳәоит» уажәы ишеибгоу иаагап, нас ҳахәаҧшып ҳнагәылаланы автор инапҟазара:

О, Анцәа суҳәоит сара,
Ирхара абри ауаԝ иҧсра!
Ус акәымкәа абри дыҧсыр:
Иҟалоит уа абҕа ҵысыр,
Иҟалоит адгьыл ҭаҧеыр,
Иҟалоит Амра млаҧшыр…
О, Анцәа суҳәоит сара,
Ирхара абри ауаԝ иҧсра!

Ус акәымкәа абри дыҧсыр,
Иҟалоит зегь ҳгәы уцәыпсыр:
Уаҳа ибызшәа аҙәы иҳәаҙом,
Уаҳа аҵыс хәыҷы шәаҳәаҙом,
Арԝаш хыҷеаны икаҵәом,
Аҙыхь ацәқәырпақәа еиқәтәом.
О, Анцәа суҳәоит сара,
Ирхара абри ауаԝ иҧсра!

Ус акәымкәа абри дыԥсыр,
Иҟалоит зегь ҳгәы уцәыԥсыр:
Игәнаҳахап адгьыл дызну,
Икнаҳахап ашәҟәы дызну,
Уаҳа бызшәадыр даарым,
Уаҳа ирҳәарым: «Аферым!».

Ус акәымкәа абри дыԥсыр,
Иҟалоит зегь ҳгәы уцәыԥсыр:
Аҙбахә ыҟамкәа алушәак,
Адунеи ианыҵып бызшәак,
Иахьгылоу ашьхақәа шлап,
Илабжышо зымҩа иԥшлап…
О, Анцәа суҳәоит сара,
Ирхара абри ауаҩ иԥсра!..

Ус акәымкәа абри дыԥсыр,
Иҟалоит зегь ҳгәы уцәыԥсыр:
Х-ҩык ахәыҷқәа уахь ицоит,
Аҵыхәтәантәи абызшәа рҵоит.
Милаҵк мыҙыртә. О, иҟаҵа,
Акыргьы ныртыртә иҟаҵа!
О, Анцәа суҳәауеит сара,
Ирхара абри ауаҩ иԥсра!..

Зегьы раԥхьаҙагьы иазгәауҵаша иреиуоуп ажәеинраала злеибарку ахшыҩцак заҟа гәҵыгьҕьала иҳәоу, насгьы Анцәа ду иҷаԥхьа аматанеира амотив ацәаара шаныԥшуа, иаҳҳәап аҩымҵа актәи ацәаҳәа «О, Анцәа суҳәоит сара…» иара ажәеинраала аҵакы аформеи еицнарго игәылнаршәеит астрофақәа ааба-ааба цәаҳәақәа рыла иахьеиҷкаауи рефрен ҳасабла иахьышьҭрақәлои. Урҭ рнаҩсангьы, автор ицәаҳәақәа рритм еицнагашьеи ирифмақәа рыртәашьеи еиқәҷыртуа, еицдыргызуа, нас ихшыҩзцара Анцәа ду дызиҳәо – милаҵк абызшәа мыҙырц, еиқәхарц – алнакаауеит, акцентра азнауртә иҟаиҵеит.

Апоет иажәеинраалаҷ Анцәа дзызиҳәоз, Ҭефик Есенч иԥсра ирхарарц, Аублаа хәыҷқәа рхатәы бызшәа дирҵарц, уи алагьы милаҵ бызшәак адунеиаз еиқәирхарц, аха илҵшәадахеит. Ари уаҩы ихьааигаша акоуп. Аха иҟауҵари, аублаақәа ус ирлахьынҵан, рыԥсы шҵаз рбызшәа рҷыҙааит!

Апоет дзыхәаз анцәагьы урҭ иҟарҵаз агха – Аԥсадгьыл наҙаҙа ишҳәыԥкыз рцара – ранаимыжьзар! Иага агәаҟра иҵагылазаргьы аублаа рабацәа рԥьынҵь дгьыл аҷы иаанхартә иахьзымныҟәаз, амҩа иаша ахьырзалымхыз, рыԥсадгьыл ахаҵа иахьнархәызар? Ааи, абызшәа ауп амилаҵи аԥсадгьыли ԥсыс ирхоу, еибаркны измоу, изку. Ҳзыхцәажәо ажәеинраала игәцаракны, хшыҩзышьҭра азуны иаԥхьо ауаҩы имбарц залшом уи иҳаҵанаҳәо даҿа ганкгьы. Апоет иажәеинраала «Анцәа сиҳәоит» аниҩуаз аамҵазы аублаа бызшәа здыруаз, 85 шыҟәса зхыҵуаз Ҭефик Есенч аублаа хәыҷқәа ирҵеит ахаан ирмаҳацыз, згәыбылра рымамыз рхатәы бызшәа дирҵарц. Далагазар акәхап иаргьы, аха акгьы алымҵит (ихьшәаҙаны напы ахьадыркыз азын. Уааҙа акәын иангәцарактәыз…), илыҵшәадахеит. Ус шакәу аҳәоит аублаақәа рбызшәа Кавказгьы Ҭырқәтәылагьы, убас даҿаԥьарагьы, ахьыҟәмыҩуа, ҙшәахха иахьыҟәбаз. Еиҵасҳәоит, ари уаҩы ихьааигаша фактуп, итрагедиоуп, еиҳарак, дара шьала-дала изкьарзыз амилаҵ (аԥсуаа, адыгақәа, аҟабардақәа, ачерқьезцәа, абазақәа) ҳзын.

Сыззааиуа, Платон Бебиа иажәеинраала «Анцәа суҳәоит» уажәгьы иалшо ыҟоуп (зегьы иреиҕьыз Анцәа дызиҳәоз инагҙахар акәгәышьан, усҟан аублаа миалҵк аҳасабала рбызшәагьы даргьы еиқәхон, аха еиҵасҳәоит, ус ирлахьынҵамхеит, ҳазшаз иахибааит), ҭоурыхтәла уархәыцуеит, абызшәа аныҵра закә рыцхароу унарбоит, арбара мацара акәымкәа агәҿанызаарагь унаҵоит, ҳаидырҕәҕәаланы ҳазмоу иахьатәи аамҵеикәшара, уангәлымыҩха, умилаҵ хдырра ануцәыцагәха ишумеигҙо, уҕәых ушыҟәнаҵо уанаҳәоит.

Абри аганахьала уахәаԥшуазаргьы ажәеинраала иҟәыҕоу хара узырԥшуа зидеиа ҳараку ахшыҩцак аҵубаауеит, уархәыцуеит. Анапҟазара атәы уҳәозар, апоезиа хаа ацәа аҟәнышьшьы, иуныруа иҟоуп, насгьы имариоу, иласу аметафорқәа згәылубааура ажәа лыԥшаахла «Аҙбахә ыҟамкәа алушәак, адунеи ианыҵны бызшәак. Иахьгылоу ашьхақәа шлап, илабжышо зымҩа иԥшлап» рыла ихырҷоуп ицәаҳәақәагьы.

Платон Бебиа иԥсадгьыл анҵыҵ уи иазкны иимҩуа аҩымҵақәа ихәыҷы иду зегьы иҷыдоу ҟазшьа бзиак рымоуп – урҭ рыԥхоуп ижәлари иԥсадгьыли рышҟа имыцәаҙо амцеиԥш ицроу, дзыргәаҵеиуа, игәаҳәара зырҷыцхо абзиабара. Ус шакәу зыртабыргуа фактуп, аҵоурых ахь ухьазырԥшуа Сҭампылтәи ажәеинраалақәа рциклгьы.

Платон Бебиа иԥсадгьыли ижәлари ртема ирҷиаратә дунеи инаҙааҙаны иагәыласоуп, дахьцалакгьы ахы инардыруеит апоезиатә цәаҳәа ссирқәа «ҳамҵас» иҵауа. Абри ахшыҩзцара зыртабыргуа иреиуоуоп Переделкино данықаз (1991) апоет иимҩыз ажәеинраала ссир «Мыкә». Платон Бебиа Мыкә ақыҵа лымкаала изааигәоуп, избанзар, иан абраҟоуп дахьиз, дахьааҙаз, уи лцәа, лыбзиабара ахикаауеит, машәыршақә акәҙам Мыкә ақыҵа иазкны

аҭоурыхтә-етнографиатә очеркгьы зиишьыз, 1992 шықәсазы ашәҟәҭыжьырҭа «Алашара» аҟны иҭыҵыз. Араҟа уи иҭиҵааит ақыҭа аҭоурыхи уи иалиааз, ахаҿра зырҧшӡо ауаа нагақәа рнысмѡеи. Уажәы ҳзыхцәажәо ажәеинраала «Мықә» ашәҟәы аҵыхәтәантәи абгьыц алахиркәшоит автор.

Платон Бебиа ажәа азҟазацәа дуқәа ишырцәаѡоу еиҧш, ипоезиа иалнахуа обиект (атема уҳәаргьы ауеит цқьа иблала ибароуп, инапала «еиҧхьишьшьааројп», ѡнуҵҟала иныррои, уи аҧхарра илалароуп, нас ауп ажәеинраала аѡра анилшауа, ус гәынхәҵыстәала, мамзаргьы ҳәанҳәахла, наҧшыхақәла сылаҧш нахьысит, иҵызгеит ҳәа иҿазикуам аѡымҭа аҧҵара, уи аҧсабара инаҭаз ипоезиатә нцәахәы ус аҭәаишьом. Абри сыхшыѡзцара зыртабыргуа иреиуоуп ажәеинраала «Мықә». Апоет абар уи ахы шикуа:

Снеины снамҵагылоит уа абаа-ныха,
Исымбаӡакәа сытҟәа акгьы саӡоит.
Наҟ-ааҟ Мықәи Дәаби цоит рыѡныҟа,
Сара ашәышықәсақәа сыргәылыхәхәа сцоит.

Абри нахыс апоет амшын ацәқәырпақәа реиҧш ихыҵны рҽаархоит, аҭоурыхтә екскурск аҳасабала ихәыцрақәа. Урҭ ирылаҳбаауеит абри абаа-ныха иадҳәалоу, ҳара ҳзы акыр иаҧсоу, ҳдаракәац зырҵауло, ацивилиза-циа ду ҟазҵоз амилаҭқәа ҳашрылахәыз ҳзырбо, аҧхьагылаѡцәа нагақәа – аҧҳацәа шҳамаз ҳзеиҭазҳәо ахҵысқәа жәпакы. Ус шакәу амҳәои иара автор дзымҵагылоу абаа-ныха ахаҭагьы.

Аѡымҭа ареалра иамоу анаѡсангьы абаллада ицәагьы ахоуп, уимоу, абаллада ҳәа иаҵаиргылар ауан. Апоет ажәлар рҳәамҭа ихы иаирхәеит, уа излаҳәо ала, абаа-ныха аҟаза иргыланы даналга, иџьабааз излеилаҵаз ахә ахьы рамхарацәахан, абааш ахь дызлахалаз акьыба иҵырхит аҧсҳа иҳәахьала. Даҿа вариантгьы абас аҳәоит: аҟаза иргылаз Мықә абаа-ныха убриаҟара ибзиан уи иашьашәалоу уаҳа џьара имыргыларц азыҳәан, ҵаҟа дылбаазгоз, иҵагылаз акьыба иҵырхит ҳәа. Арҭ аѡбагьы легендақәоуп, заҟа ииашоу атәы аҳәара уадаѡуп, аха иҟоуп имѡашьо акы – игылоуп Мықәтәи абаа-ныха ауахәама! Абри ауп апоет иажәеинраала зызку. Амала, хыхь иаазгаз ажәлар рҳәамҭақәа аѡ-вариантқгьы автор иѡымҭа ианирҧшыр илшон, избан акәзар, аҧшьаҭыҧ аҭоурых дызлацәажәо, излааирҧшуа ала. Мықәтәи абаа-ныха андыргылоз Аҧсуа ҳәынҵқарра иасакьаҳәымҭаӡаны ианыҟаз акәын. Аҧсҳа ихаҭагьы ихатәымчра ҭәҭәан. Ииуаз, ииҳәоз зегьы рзы изакәанын, хыҧашьеи валашьеи рымамызт. Уи аныҧшит ажәеинраалагьы.

Аҧсҳа дыхәнаны ибоит аҟаза иҟаҵамҭа абаа-ныха, «Инаигӡеит» – иҳәоит ихазы, изхәарҭоузеи ашәындыҟәра иҵаз ахьы шиҭатәыз анигәалашәа, зынӡа иҿиҧсахит аҟаза изын имшымыждарахартә еиҧш. Абар иҟалаз арыцҳара закәу:

Икьыба наиҵхны ицеит. Аҧша уыууан,
Дыззааигәахаз Анцәа шьҭа длаҟәуам.
Ажәѡан иалшоз – иқьыз-қьызуа иҵәыуан.
Адгьыл – дыҧар акәа дҭаршә дакуан…

Апоет абаа-ныха ҟазҵаз аҟаза, заамурала изызныҟәаз, дрыцҳашьауа ихы иқәкны иҳәоит:

Аҟаза рыцҳа, ублақәа амса рхума,
О, абас иҟан, иҟоуп иахьагьы:
Аҟыбаѡ злам ауаѡ аҳәыр диҭахума,
Аҟыбаѡ злоу дырцәымгуп иаҳагьы.

Ари аҧшьаҭыҧ аҿы «ҳажәлар ахьаа анрымаз абра еиҧылон, абра еизон, иагьырчаҧон абраҟа рразҟы». Ашәышықәсақәа абас иқәҳа ицон. Ишдыру еиҧш, «аҧсуаа еснагь акака ҳхауаҭыруан, аамҭа хьанҭан иаҧсахуан ҿакы». Ари аѡыза абаа-ныха аҧсҳа баша иауиргылах, иҵахын ижәлар ирымазарц иҧшьоу ҭыҧк еидызкыло, зҳәатәы харҵаша акы. Аха, рыцҳарас иҟалаз, уи аҧшьаҭыҧ аҿы игылаз абаа-ныха акыр шықәсақәа игәыгәҭажьын, ауаа уахь инеиуамызт. Уи ауаа азхьаҧшырц акәхап Ҳамыҭбеи Чачба убри ауахәама аѡнуҵҟа дыржырц ауасиаҭ зынижьызгьы Аҧсны аҵыхәтәантәи аҳ Ҳамыҭбеи Чачба Воронеж даныҧсы (уахь дахганы дыҟан) дааганы Мықә абаа-ныха аѡнуҵҟа (иани иаби анышә иахьамадаз дыржит.

Апоет иажәеинраала нирҵәоит аҵакы зыргәгәоу хшыѡзцарала иара субиективтә дунеи қәыҧшылара иауаршәаны:

Са схәычра ара имѡасуан, ҿыц саҭаait,
Ѡаҧхьа избоит аҟаза дышҭахо…
Зны сҭахозар – убри еиҧш сҭахааит,
Иара иеиҧшгьы анапкымҭа сҭынхо!..

Ааи, диашоуп апоет ҧсра зқәым анапкымҭа зҭынхаз ҧсра иқәым. Амала, уи аҟазацәа зегьы ирлахьынҵахом акәымзар.

Ажәеинраала асиужет аҵакы злаҟоу ала, сгәанала, еиҕьзар ҟаларын Мықәтәи абаа-ныха ҳәа ахьӡызҭгьы избанзар, Мықәтәи ауахәама аҭоурых (уи аумаҷху аха) атәы ауп араҟа автор еиҳа дыззааҭгылауа, изҵишьуа. Ии-ашоуп, ажәеинраалаҿы иаабо ахҭысқәа Мықә ақыҭаҿ ауп иахьымѡаҧысуа,

аха урҭ асахьақәа маҷцәоуп, еиҭасҳәоит, аҩымҭа шпоемамгьы Мыкә ҳәа анахьҙиҭах амҽхак иҵегьы ирҭбаар ауан. Егьирахь, ҳәарас иаҭахузеи, автор илшеит аԥхьаҩ ҭоурыхтәла дзырхәыцуа, иахьатәи амшгьы ихазмыршҭуа, уаҵәтәи амш ахьгьы дхьазырԥшуа апатриоттә жәеинраала аԥҵара.

ҲҴЬЫНҦЬТӘЫЛАТӘ ЕИБАШЬРА (1992–1993) ИАЗКУ АЖӘЕИНРААЛАҚӘА

«Тот не писатель, кто не прибавил к зрению человека хотя бы немного зоркости.

Писателем человек становится не только по зову сердца. Голос сердца чаще всего мы слышим в юности, когда ничто еще не приглушило и не растрепало по клочкам свежий мир наших чувств.

Но проходят годы возмужалости – и мы явственно слышим, кроме призывного голоса собственного сердца, новый мощный зов – зов своего времени и своего народа, зов человечества»[1], – иҩуан аурыс шәҟәыҩҩ ду, Аԥсны иазкны асахьаркыратә ҩымҭа ҟаимаҭ («Бросок на юг»[2]) аԥызҵаз Константин Паустовски.

Ашәҟәыҩҩы иԥсадгьыли ижәлари рлахьынҵа еснагь игәы дырцыхцыхуеит, еснагь ихы-игәы иҵымҵәо иҵоуп ихьаа, игәыҵха, аха арҭ аҩ-феноменк аамҭа уадаҩ ианҭагылоу, аибашьра иахылҵыз ашәарҭа бааԥсы ааины рышә ианылагылоу, рыҟазаареи рыҟамзаареи хашәара-ҵашәарала рҳәаақәа анеидыгәгәалаҙо, усҟан зынҙа даҽа қәыԥшыларак аанахәоит ашәҟәыҩҩы иҵагылазаашьа, иажәа сахьаркгьы уаанҙатәиқәа иреиԥшым ачыда ҟазшьа змоу даҽа ҵауларак шьҭнахуеит.

Араҟа, аԥхьаҩ ишубо еиԥш, иҿыцу мамзаргьы ашәҟәыҩҩы ицәтәыму ҳәа акгьы ҳәаҙам. Ус иҟан иаауеит аханатә аахыс. Ажәлари аҧсадгьыли ашәарҭара ианҭагыла ашәҟәыҩҩы раԥхьатәи иабҧьар – иуаажәлар злеихьчо, ргәы злаирхаҵо икалам иҵыҵыз иажәа сахьарк ауп. Аха уи азмырхакәа ашәҟәыҩҩцәа (араҟа зыҙбахә сымоу аԥсуа шәҟәыҩҩцәа рымацара ракәҙам) рхаҭақәагьы заҟаҩы абҧьар ркыда, заҟаҩгьы рхы ақәырҵада рыԥсадгьыл аибашьра мцабз ианалагыла. Иалкааны аԥсуаа ртәы ҳҳәозар, Аҧьынҧьтәылатә еибашьра ду аҟны фырхаҵарыла еибашьуан: Миха Лакрба, Алықьса Ҧьонуа, Ҷыҷыкәа Ҧьонуа, Шамил Аҟәысба, Қьаазым Агәмаа, Сандра Сангәлиа, Шьалуа Сангәлиа, Қьыҵа Ачба. Арҭ зыҙбахә сҳәаз ашәҟәыҩҩцәа афронт аҟынтә ихынҳәит, уи ашьҭахь акраамҭагьы рырҿиаратә усура еилашуан. Мацара Қьаазым Агәмаа аибашьраҿы иоуз ахәрақәа иахҟьаны иԥсҭазаара зааҙа иҿахҵәеит.

Афронт аҟнытә изыхнымҳәит, иҵахеит змилаҭ литературазы ихьҙырҳәаганы иҟалашаз апоетцәа, ашәҟәыҩҩцәа аҙәырҩы. Убарҭ иреиуоуп: Леуарса Кәыҵниа, Сҭеԥан Қәычбериа, Владимир Ҷиҷериа, Михаил Гочуа, Владимир Қапба, Камыгә Хәырцлаа, Пиотр Ануа, Рауфбеи Ҧьопуа, уҳәа аҙәырҩы.

Уажәтәи аибашьра (1992–1993) акәзар, Аԥсны амцақьоуқьад иалагылан, уи ахьчаразы хыцәнымырха игылт аҵеицәа гәымшәақәа. Абраҟа каламла урҭ ирывагылеит ҳашәҟәыҩҩцәа, ҳжурналистцәа ргәы рхаҵауа, ражәа сахьарк амчра аманы, апозициаҿы инеиуан, иқәгылон. Егьирахь абҧьар хаҵала иркын, еибашьуан: Енвер Ажьиба, Владимир Қапба, Даур Нағҟьебиа уҳәа еиҵа аҙәык-ҩыцьак. Кәымф Ломиа, Алықьса Гогәуа Витали Амаршьан, Борис Гәыргәлиа рыхшара абҧьар кны еибашьуан. Аҵарауаа еибашьуаз иреиуоуп: Валикәа Ҵачулиа, Виачеслав Бганба, Аполлон Шьынқәба (аҩыцьагьы Аԥсны Афырхаҵа ҳәа ахьҙ рыхҵоуп), аибашьраҿы иҵахеит абаҩхатәра змаз афизик Адгәыр Инал-иԥа, аҭоурыхҭҵааҩы Витали Быҵәба, аматематик Маврик Нағҟьебиа, ажурналистцәа Ахра Акаба, Анзор Кәарҷелиа... Ахаан лыхьҙ кашәара ақәымкәа инхоит Аԥсны зхы ақәызҵаз апоетесса Саида Делба. Уи аибашьраҿы иаалырԥшыз лфырхаҵареи илҵынхаз лҩымҭақәеи рыла еснагь дыҡазаауеит лыжәлар гәакьа ргәаҿы.

Сара, аԥхьаҩ ишубо еиԥш, ара хыцәкыс исымам Аԥсны жәлар рҧьынҧьтәылатә еибашьраан (1992-93) аԥсуа шәҟәыҩҩцәеи, аҵарауааи, урҭ рыхшареи аҟазара усзуҩцәеи иаадырԥшыз афырхаҵареи, наҙаҙа зхы ақәызҵази ирызку аусумҭа аҩра. Ари даараҙа игәцарактәу темоуп ҳлитературазы. Сгәы иаанагоит ари аҩыза ашәҟәы лассы акәымзаргьы иапҵахап ҳәа. Ус ҟамҵакәа ианҳаҩхажь уи иҳақхом, ҳара зегьы ҳзын.

Сыззааиуа, Платон Бебиа итәы ҳҳәозар, иабиԥара иаҵанакуа зегь реиԥш уи абҧьар кны деибашьыртә еиԥш иқәра дҵагыламызт, алшарагьы имамызт. Аха Аԥсны аҵеицәа гәымшәақәа ирывагыланы иашьцәа (Славик, Котик) аҩа хәымга иҿагыланы еибашьуан, рыԥсадгьыл ашьа руан. Иара иакәзар, каламла аҩа хәымга диҿагылон. Ари ахшыҩзцара лабҿабаратәуеит, идырҵабыргуеит аибашьраан иапиҵаз апатриоттә жәеинраалақәа. Уаҟа иааԥшуеит, ишырҳәо еиԥш, апоет игәы аҭып иҵамгыло, иԥсадгьыл ианылоз ахәрақәа заҟа ицәа-ижьы ианыруаз, иԥсы ҿыркаауаз, заҟа инарҵаулаҙаны ихҭынхьаауаз, ддыргәаҵеиуаз. Иара убасҵәкьа уи игәадураны изцәырҵуан,

[1]К. Паустовский. Золотая роза. «Советский писатель», Москва. 1956 г., стр. 18.
[2]Ари аповест аԥсшәахь иеиҵеигеит абаҩхатәра еицамк змаз изаамҭанымкәа зыԥсҭазаара иалҵыз Алықьса Ҧьениа. Уи ҭыҵит 1970 ашәҟәҭыжьырҭа «Алашара» аҟны.

ддырҕәҕәон, иажәа сахьарк аԥсы ахарҭон ижәлар иаадырԥшуаз агәымшәареи ахақәиҭреи аиааиреи рзы ахамеигъареи, ақәԥараҷы агәыҕра лаша ирымази. Абри аԥсихологиатә ҭагылазаашьа ухаҷы иааугозар, ҳәарас иаҭахузеи, Платон Бебиа ипоезиагьы иаргьы Аԥсадгьыл иасолдатцәаны еивагыланы еибашьцәан.

Уажәшьҭа ҳаиасып аибашьра иазкны, еиҳа ииашаны иуҳәозар, аибашьра анцоз аамҭазы апоет иицыз ажәеинраалақәа рахь. Уаҟа ҳамԥашьо иаабоит хыхь зеиԥшлашәа иаагаз ахшыԥзцарақәа заҟа ииашоу, насгьы аԥымҭақәа рыԥсы ахьҭоу ирықәыршәаны иҳәоу.

Аибашьра цонаҵы апоет иаԥиҵеит 43 ажәеинраала (Ахыцкәа ирҭакны иазгәасҭоит араҟа акы, зыҳбахә сымоу ажәеинраалақәа рымацара роуп, егьырахь урҭ рыдагьы инапы иҵыҵыз апублицистикатә статиақәа ыҟоуп, ԥбагьы, уи аибашьра анеилга ашьҭахь ари атема иазку иаԥҭамҭақәа аумаҷху). Абарҭ иааизакны знык ҟьара ирыҧхьалак имҳәарц залшом аибашьра иазку поемоуп ҳәа. Ус аԥхьаԥ агәаанагара изҭо афакторқәаируакуп, дара ажәеинраалақәа рҷы автор илирикатә фырхацәа ицырхырааны ҳажәлар зҭагылоу агәаҟра иааирԥшуа «ахҭысқәа, аҟаларақәа реишьҭаргылашьа, жәеинраалак анҵәамҭа егьи ажәеинраала иалагарҭаны иҟоуп ҳәа ацәаара ахьубо, ԥымҭак акәны, сиужетк еиднакылоушәа иахьааԥшуа. Сгәанала, абри аҷыдара иааидкыланы жанрла поемоуп ҳәа азуҳәартә иҟоуп аԥада зыҳбахә сымоу аибашьра иазку Платон Бебиа иажәеинраалақәа.

Абри ахшыԥзцара иацхраауеит даҷеа фактгьы. Апоет иԥымҭақәа аԥбатәи атом, Аԥҳәынҭшәҟәтыжьырҭа «Алашара» Аҟәа 2010 шықәсазы иҵыҵыз аҟны Аԥсны жәлар рцьынцьтәылатә еибашьра иазку иажәеинраалақәа ирхагылоуп «Ашәҟәы «Аԥсны аҭоурых» санаԥхьа ашьҭахь» ҳәа захьӡу аԥымҭа. Иашоуп, уи зхала иҟоу, зхала ииз ажәеинраалоуп, аацәаҳәак роуп иҟоугьы. Аха убри уанԥхьалак ашьҭахь иашьҭанеиуа ажәеинралақәа уанрыԥхьалак, иумҳәарц залшом ииз ажәеинраала рыхшыԥзцара иацзыргьизуа, иақәҷыҵуа акоуп ҳәа. Ажәакала, аепиграфра рызнауеит аибашьра анцоз иицыз ажәеинраалақәа. Иҟалап автор аԥбатәи итом анеиқәиршәоз уи зынӡа дазымхәыцзаргьы, ихаҷы иааимгазаргьы, иҟалап дазхәыцзаргьы. Араҟа ҳара уи иҷахәы иҷаҳҳуам. Аха логикала уазхәыцуазар, «Ашәҟәы «Аԥсны аҭоурых» санаԥхьа ашьҭахь» егьырҭ аибашьра цонаҵы иицыз ажәеинраалақәа рзы еипиграфра ауеит, насгьы урҭ рыхшыԥзцарақәа хаҵахаҵала ирыларсуп, ирыдҳәалоуп.

Уажәы зны иаагап ажәеинраала.

Ҳа ҳҭоурых ҵаулан – ҳара ҳмаҷны,
Аҕацәа дуқәа ҳгәылан – ҳара ҳмаҷны,
Ҳара ҳадгьыл ԥшӡаны – ҳара ҳмаҷны,
Ҳа ҳаимҵәара иаҷӡаны – ҳара ҳмаҷны,
Ҳԥишәаларц ҳаишазшәа – ҳара ҳмаҷны,
Геи шьхеи ҳаиԥыршазшәа – ҳара ҳмаҷны,
Имырӡкәан иаазгаз ҳаламыс – патугьы,
Анцәа суҳәоит: иҳаҭ амчхара дугьы!..

Апоет ицәа иалашәахьан (ламшәашьасгьы иҟаз аполитикатә ҭагылазаашьа злеибарххаз ала!) иԥсадгьыл гәакьа ашәарҭара – ашьҭахь аибашьра хлымӡаах зхылҵыз – ҳашәхымс ихыҵхьан, абар, абар ашьа каҭәарахьы ахы архахьан азоуп апоет ари ажәеинраала изырԥыз, дзыматанеиуа «Анцәа суҳәоит: иҳаҭ амчхара дугьы!..» ҳәа.

Ааи, Аԥсадгьыл аԥсы ҷыхыԥцәа аҵеицәа дауаԥшьқәа апоет дызҳәоз амчхара дугьы Анцәа иитеит, аиааирагьы ранеишьеит. Аха уааӡа инеиааӡа аибашьра заҟаԥ рыԥстазаара ҷахнаҵәазеи? Заҟа материалтә ԥхасҭа ҟанаҵазеи? Заҟа илакша-ԥакшаны иаанырҳәызеи абжьааԥнытәи аҭынч бзазара? Абарҭқәа зегьы апоет ибла иабаз, ицәа-ижьы ианырыз, ихҭынхьааз зеиԥш поезиатә хаҷсахьаны ицәыригоит, насгьы иԥымҭақәа ирыҧхьо аибашьра иалахәызгьы иалахәымызгьы ихьааргартә, ирнырыртә еиԥш. Ас еиԥш аан, ҳәарас иаҭахузеи, аԥстазаара ҵабырги асахьаԥыратә ҵабырги ииашаны иҳәаақәызҵо абаԥхатәра ауп.

Еилкааун, аԥсадгьыл абзиабара ауаԥы иԥстазаараҷы афактор хадаракәа ишреиуоу. Уи еиҳагьы ахы аанарԥшуеит Аԥсадгьыл ашәарҭа иантәгылоу аамҭазы. Баша иауиҳәах Н. Карамзин абарҭ ажәакәагьы: «Патриотизм есть любовь ко благу и славе отечества и желание способствовать им во всех отношениях».

Ааи, ауаԥы инасыԥи иԥсадгьыл абзиабареи рхы-рҵыхәеи еиларсуп, шьагәыҵк ауп ирымоу. Апоет итәы ххәозар, уи иԥсадгьыл абзиабараҷы ицәанырра абжьааԥнытәкәа рҷы аасҭа акырӡа иаԥнагоит ҳәа ххәар ҳалшоит. Арҷиаԥы иԥсабара ус иҟоуп жәынгьы ҷангьы, аринахысгьы ус иаанхазар акәхап.

Платон Бебиа аҕа хәымга иаҳзааигаз аибашьра атема хациркит (октиабр 5 аҿны 1992) ажәеинраала «Ешыра» ала. Ари иссиршәа зрелиеф еиҷартәу аԥсуа қыҭа аҭоурыхи, аԥсабара аԥшӡареи, уи иалиаахьоу аҵеицәа фырхацәеи апоет дрызгәдууеит, иҳәоит иара изын ишхьырҵәаҵәоу, ишымзаҷоу, Акьахьба ихаҵабжь шахыԥуа. Игәы инархьуеит аибашьра амца иахьалагылоу. Аха игәы архаҵоит аҵеицәа хьӡырҳәагақәа рыкәԥара,

агәрагьы игоит Ешыра аиааира шазыԥшу. Уи иасимволны ибоит аҕа Гәымсҭа мшынха дызмыркәа дахьааныркылаз. Ухьӡ-уԥша амреиԥшгьы игылан, иахьа адунеи зегь уадырт». – иԥуан апоет Ешыраа рҵеицәа иаадырԥшуа афырхаҵара дазгәдууа.

Автор иҟаиҵо аиҿырԥшраҟәа аибашьратә мца Ешыра икашуа асахьа ҭнахуеит, убла ихнаргылоит уԥсахы еибанаркуа. Иаагап ҿырԥштәқәак: «Ахымцақәа еишьҭалоит итҟәацны, ишнеиуа укәа иҭаԥсоит», «Аԥыиьбара иаԥызазгьы уԥшами, уи иахьа убас иҵәыҵәуп», уҳәа убас иҵегьы.

Апоет иажәеинраала хиркәшоит аҕа хәымга имч акыр ишырҕәҕәазгьы, Аԥсны абжа инапаҿы ишыҟазгьы, аиааира ҳара ишаагауа ала агәрагара иманы:

Идырхаҵауа ашьхақәеи амшыни
Уҵеицәа ахьӡырҳәагақәа қәпоит.
Аиааира Ешыра иузыԥшыми,
Хымпада уи са агәра згоит.

Угәеисра адунеи зегь ианыԥуеит.
Ухьӡ змаҳацгьы ирмаҳаи.
Акьахьба ихаҵабжьы ухыԥуеит:
– Аҳаҳаи, амарԥьа, аҳаҳаи!..

Ажәеинраала «Ешыра» аҟны апоет адәахьы ицәырганы иимҳәаз, аха уаԥҵас уазхәыцны уаԥхьар уи ацәаҳәақәа рыбжьара иаҵумбаарц залшом даҿа хшыԥзцарақәакгьы. Уи убри ауп ижәылоз, ҳақәызхырц иаҿыз аҕа хәымга Ешыра агәаҕ ԥ-ганк рыла иман: акы, уи иавсны инеиуа алаҕырӡ еиԥш ицқьоу ашьха ӡиас – апоет Кәымф Ломиа аԥсуаа ҳ-Волга ҳәа ззиҳәаз – Гәымсҭа иахьызмырыз, рымч ахьақәымхаз, иахьышьхынԥсылаз. Ԥбагьы, аԥсуаа жәԥангәашәԥхьаран ирзыҟалаз, ҵеи гәымшәаны, драԥхьагыланы ддоумыжьха иаацәырҵыз Владислав Григори-иԥа Арӡынба, апоетцәа ражәа ишалоу еиԥш, «иԥсадгьыл хәыҷы» – иқыҵа гәакьа акәын. Абри агәаҕгьы ахыргон зҵоурых адунеи аҵантә иаауа ақыҵа Ешыра. Аха, аиашазы иқәпо, зыԥсадгьыл хеигӡарак ҟамҵакәа изыхьчо ажәлар, жәаҳәарада анцәагьы дибоит, дихылаԥшуеит, аиааирагьы ииргоит.

Ҳсахьаҭыхԥы, Валери Гамгиа игәалашәара иазку ажәеинраала «Аԥшӡара», октиабр 5 1992 шықәсазы иаԥитҵаз аҟны апоет аибашьра хлымӡаах (арыцхарақәа, аԥынқәа рыбылра, аҵахара, ахҵәара, анкыдыгәгәлара) иалубаауеит апатриот, арҿиаԥы ихаҿсахьа лаша. Уи изхымгеит Аԥсны зҵашәаз арыцхара ду, иаԥьал аркьаҿит. «Аԥсны арыцхара

аӡәы изымгац, изгарц дыҟам ԥхьаҟагьы», – иҳәоит апоет амилаҭ рҧеиԥшхә бзиа агәрагара, иманы.

Платон Бебиа Валери Гамгиа изикыз ажәеинраалаҿы иаликаауеит х-факторк: акы, ҳсахьаҭыхԥы ду, амцабз иаԥызаз апатриот аибашьраан иԥсҭазаара далҵит, идунеи иԥсахит. Уи аибашьра иахаран иԥхьаӡоит апоет. Ԥбагьы, уи сахьаҭыхԥык иаҳасабала ибаԥхатәра иарҿиаз аҧцамҵақәа ԥсра шрықәым, наунагӡа ҳдоуҳатә дунеи зырԥшӡоу изырбеиоу акы акәны ишаанхо исахьаркны иаҳирбоит, иҵихуеит. Ихпахаз, автор дзавсуам, (уи ада иажәеинраала хаҵәааны ибом) уаԥык иаҳасабала асахьаҭыхԥы иԥшӡара иҵаз агәыкра, ахаара, иуаԥышәаратә аамыҫташәара.

Абарҵқәа зегьы Валери Гамгиа ихаҿсахьа гәылҵәааны, иԥсы анҵаз еиԥш иаҳзааигәаны иҟарҵоит, дҳаланаргылоит ҳгәалашәара дузалымхуа дацны.

Асахьаҭыхԥы ихаҵа зегь раԥхьа аҟазара иргылон, уи акәын иҧсҭазаара шәагас иамаз, хаарас иаҵаз. «Абжьыуаа рҿы ҳнеир днаҳҧылон, зҳапы иҵугаз Абрыскьыл. Бзыԥын ҳааир: аа, Лыхнашҵа ныҳәоуп, иҟоуп еизаны. Ԥыиьа ԥрыртә ажәԥан ашҟа уа иуркәашон еисаны. Ԥсоуҟа ҳцозар ҳамԥа нкылан, иаҳҿахәмар-ҿахәмаруа аԥша, раԥхьа убираҟ ҳабла ихгылан, изну ҳгәаартра амаҿа» – иԥуеит апоет иажәеинраалаҿ Валери Гамгиа аҟазараҿы илиршахьоу алкаауа.

Апоет игәы инархьуеит, лоунытә ихьааигоит асахьаҭыхыԥ ду иԥсра, уи иҟамзаара ҳмилаҭ культуразы ишцәыӡ дуу, насгьы аамҵа уадаԥҳа ҳанҵагылаз иуахҵа ахьааиз.

Апоет иазгәеиҵеит Валери Гамгиа дыпсны дахьыкәугьы идубало даҿа ҟазшьакгьы:

Уажә ҳаԥхьа уқәуп аа, уԥыча.
Рыцҳа, шәҵышла уҵаҳәҳәааны.
Уԥацәа ԥыиьа, уԥҳацәа ԥыиьа,
Игылоуп урыцәцар ҳәа ишәаны.

Убас уԥшӡоуп. Иԥьашьо сгылоуп,
Ҳаи ҳҳәар, иҵалартә уԥсы.
Ана ҳаҷкәынцәа ахы иаҿагылоуп,
Шьҭахьҟа ухьамԥшын, абааԥсы!

Апоет иажәеинраала «Аԥшӡара» злахиркәшо акуплет ахшыԥзцара ҳажәлар рмифологиатә хәыцра аҟнытә иаауеит. Аԥсы дыԥшӡазар (Валери Гамгиа аԥҵазаараҿгьы аҟазараҿгьы, дыԥшӡан, дгәыкын, улаԥш зыдхалоз аӡәы иакәын), ибзиам, ишьҭахьҟа дхьаԥшуеит ҳәа. Платон Бебиагьы

«Ана ҳаҷкәынцәа ахы иаҿагылоуп, шьҭахьҟа ухьамҧшын абааҧсы!» ҳәа, – зиҳәоугьы убри ауп.

Ажәакала, апоет иажәеинраалаҿ ҟазарыла илшеит Валери Гамгиа иҧсреи ицоз аибашьреи ирыласаны, ихаҿсахьа сахьаркыратәла аарпшра, аамҭа бааҧсы агәеисреи ақәыпсычҳареи аныпшуа.

Аибашьра цоит ишцац хыпхьаҙара рацәала аҧсыҭбаракәа аманы. Аҧсны аҭеицәа гәымшәақәа рхы-рыпсы ақәҭаны еибашьуеит ранрыпсадгьыл, рдаракәац аиқәырхаразы, алаҳәа реипш иҟыруа зҿаазхаз аҭа хәымга иқәцаразы. Ҳажәларгьы даҽа аамҭанык еипшымкәа рымч еиларҭәаны ма ахақәитра, ма аҧсра ҳәа игылт. Ас аҧсадгьыл аншәарҭоу аҭагылазаашьа ажәа сахьарк азҟазацәа еиҳагьы рҭакпхықәра ҳаракхоит, рдоуҳатә ҧсымчхара зегьы еизыркәкәаны аҭа ицәымгреи игыгшәыгреи абџьар зкны уи иабашьуа рфырхаҵареи аазырпшуа аҩымҭақәа аҧырҵоит, акы, урҭ аибашьраҿы шықәсынҵак иаҩызоуп, аҭоурых адаҟьақәа аҩуеит. Ҩбагьы, атәылаҧсадгьыл ахьчаҩцәа рыпсы ҭины иаадырпшуа ахамеигҙара знылоу ҭоурыхтә даҟьақәоуп, наҟ-наҟ игылоу абиҧара-ҿагьы иранаҳәо рацәахартә, иаҿыпшыртә еипш. Ихпахаз, аҭа игыгшәыгра анаҙааҙарагьы ахьынҙаҡоу аанарпшуеит. Араҟа ашәҟәыҩцәа реипш, ркалам ҵархоит ажурналистцәа, аҵарауаа, уҳәа аҩра зылшо зегьы.

Сыззааиуа, Платон Бебиа ипоезиагьы ҳазлагылаз аибашьра ашьҭа ихын, алаҧш ҵарын, уи атема инаҭоз асиужетқәа сахьаҩырала аҧхьаҩ иҿы анагаразы, даҽеакала иуҳәозар, ирҿиаратә процесс зегьы еиҧымкьарада аибашьратә хҭысқәа раарпшра акәын хыкәкы хадас иамаз. Ус шакәу агәра ҳнаргоит Аҧсны аибашьра цонаҵы уи иаҧиҵаз ажәеинраалақәагьы.

1992 шықәса декабр 30 аҽены ииҩыз апатриоттә ҩымҭа «Аҙы аҩада ицоит», аҟны автор аҭоурых ахьгьы дхьапшуеит, игәалаиршәоит иҧсадгьыл бзиахә ажәытә, аҿатә фырхацәа иахьа амца иалагыланы еибашьуа хҵеицәа доуаҧшьқәа анырра рнаҵартә, ирҿыпшыртә. Ари аҷыдара ажәларқәа рҭоурыхтә ҧсҭазаараҿы иҟан, иҟоуп, иҟалоит есқьынгьы. Ҳара ҳазцарызеи, иаҳгәалаҳаршәап Аџьынҧьтәылатәи аибашьра дуззаа (1941-45) анцоз аурыс шәҟәыҩцәа рҭоурыхтә фырхацәа рахь ихьаҧшит, иргәаладыршәеит (урҭ ууанҙагьы ирхашҭны иауҟахыз) рыхьҙ ҧшьақәа. Аурыс шәҟәыҩцы ду А. Толстои иаҧиҵеит Пиотр Актәи ихаҿсахьа аазырпшуаз аҭоурыхтә роман. Ус еиқәуҧхьаҙаша асахьаркыратә ҩымҭақәа (ажәеинраалақәа, апоемақәа, ажәабжьқәа, ароманқәа) заҟа ыҟоузеи. Аҧсуа шәҟәыҩцәа, апоетцәа ракәзар, уи аамҭазы ирҩыз рҩымҭақәа рҿы иуҧылоит, рфырхаҵарақәа гәахәарыла иргәаладыршәоит: Нарҵаа дуқәа, Абрыскьыл, Инапҳа Кьагәа, Кьахьба Ҳаџьарат уҳәа убас ираҷәаҩны.

Ас аҟаҵара, ииасхьоу, аха зыхьҙ-зыпша бзанҵык ҧсра зқәым ргәалашәара, аибашьцәа ирывагыланы рыхьҙ аҳәара, аҙыргара дарбан-

заалакгьы имилаҭ хдырра арҿыхоит, ипатриоттә цәанырра арҵаулоит, дызхылҵыз идаракәац дазгәдууа дҟалоит. Ари аксиомак иаҩызоуп. Ус машәыршақә акәҙам алитератураҿы иналукааша аҭып замоугьы.

Зегьы зхысҳәааua, «Аҙы аҩада ицоит» ауп. Ари ажәеинраалаҿ апоет рыхьҙ дазгәдууа игәалаиршәоит, игәалаиршәоит акәым ҳаибашьцәа ирывагыланы ибоит, Аҧсадгьыл азы зхы-зыпсы иамеигҙакәа иқәпоз, зфырхаҵара ҭарчеира иара иахьагьы уаҵәгьы изуа Аҧсны аҭеицәа гәымшәақәа, иаагап Инапҳа Кьагәа («Ҷкәынак жәларак ҭеицалеит уа ахҭа…»), Владимир Ҳаразиа («Махәҿала дырпылт – атанкқәа аагылт…»), Мери Аҩзпҳа («Ҿыц дгылеит иахьа, ажәҩан иалоу аҳаирпланқәа каҟьҟьа, хланҵы иҭаҵо…», Алықьса Аршба («Аҙәы ихалагь ҕба гәарҵак ҭаирхоит»), Кьахь Ҳаџьарат («Ибжьы шгацгьы игоит…») Арҵ ауаа Аҧсны аншәарҵаха зегьы ирмаҳаи, «Шәнеибац, аҙәы ухьамҵын аҳаҳаи!» ҳәа, – игылт Аҧсадгьыл ахьчаҩцәа ргәы рхаҵауа. Ари фантазиам, автор ихыҵхәаа акәым (адәахьала уахьынагәыдыпшылоу азнык азы усшәа иҟазаргьы), абџьар кны хыцәнмырха еибашьуаз рхаҿы иаарымгарц залшомызт, доуҳалагьы ирыцны ирбон, ирныруан дара рҟынҙа зыпсадгьыли зыжәлари рзын ахца иаҿалоз Аҧсны аҭеицәа. Урҭ ҳҵоурых иазынрыжьыз псра зқәым рфырхаҵаратә хьҙы амч ҿыц рыланаҵон ақәпараҿы, ирзааигәартәуан Аиаааира амш, аҧхьагыларагь рызнауан. Ааи, ҳаибашьцәа азгәыдууан рабацәа рфырхаҵара, ҭарчеик, бираҟк еипш иаҵагылан иқәпон. «Иахьа Аҧсны ахьчара ҳҵеицәа ахьаҿыз, арҭ ҳфырхацәа ааины ианҳадгыла ҿыц ар-маҷ хьҙы ргоит ҳәа ирҳәогь ҟалоит…» – ихиркәшоит автор иажәеинраала ҳашиааиуа агәрагара иманы. Усҟан апоет ари ажәеинраала аниҩыз, ҳақәызхырц иҳабашьуаз Шевардназе ифашистцәа рымч ҕәҕәан, аҙы аҩада ицараҳа ҳаҵахоит ҳәа ргәы иаанагомызт, иҟьалангьы рыпхыҙ иалашәомызт ҩынҩажәантә изеиҳаз ажәлар рҵеицәа иҟәыбаса иқәырҵоит ҳәа. Аха иҟами адгьыл аҿы аҳақ, иҟоуп агәымшәара, афырхаҵара. Аҧсадгьыл аншәарҵаха ахамеигҙара. Абарҭ роуп Аҧсадгьыли Ажәлари наҙаҙа еибаркны измоу!

Ишазгәасҵахьоу еипш, Платон Бебиа иҩышьа аформа аханатә иаҟазшьа ҷыдоуп аҩымҭа (уажәазы зыҙбахә сымоу ипоезиатә рҿиамҭақәа ажәеинраалақәеи апоемақәеи роуп) асиужет злеиҿкааy, атекст шпытлоу иауаршәаны аҟаҵара, ахшыҩзцара агәылыршәара. Абри ацәаҩа ҷыда, шамахаҙак акәымзар, Платон Бебиа ипоезиатә рҿиамҭақәа рҿы, дшықәныҟәо, ишыгәцараикуа мҩашьо иубоит, насгьы ибзиангьы иқәҿиоит, иҩымҭақәа икаҩуа амелодиатә бжьы-хаа рханаҵоит. Ҿырпштәыс иаагап ажәеинраала «Аҙы аҩада ицоит». Абраҟагьы атекст зегьы ҳәаақәызҵо апоет иануданхәыҷыз лафшақә иалҳәоз – метафорак иаҩызоу – лажәақәа «Аҙы аҩада ицоит сҳәар агәра угоит!» ацәаҳәа ашәага-азага иҵаршәны иҩу ажәеинраала, ацырақәа ракәзаргьы хҭак еицҭадыршәуеит, насгьы

куплет-цыԥхьаҙа аԥшьбатәи ацәаҳәа «Аҙы аҩада ицоит сҳәар агәра угоит!» рефрен ҳасабла иахьышьҭракәлогьы аҩымҭа ахшыҩзцара арҕәгәоит, аритмгьы ҭышәынтәаланы иҟанаҵоит.

Платон Бебиа аибашьра цонаҵы мышкы аабжьамыжькәа есымша аҩра даҷын, аҿены иҳаз, иибаз, иҟалаз, шыҟалаз (иара инапы ахьынҙаназоз ала) ақьаад ианиҵон. Ииашоуп, урҭ макьаназ акьыԥхь рымбац, аха мышкы зны адунеи рбозар акәхап, макьаназ дырхыццакуам имшынҵақәа рҭыжьра. Аибашьра ахҭысқәа рцашьа акыр иазааигәаны рсахьа ҭнахуеит еидызҳәало, насгьы зсиужет аку поезиатә ҩымҭа дук еиԥш, ибоит игәҵаракны иаԥхьо дарбанзаалакгьы.

Мҿехакыла рацәак идуум ажәеинраала «Азҵаареи аҭаки», аԥҵан декабр 31, 1992 шықәсазы «Аԥсны игарцаз аҕа джәылеит, аха игәыҕра-ҕба ҙааҟәрылеит... Ашьхарыуаа зегь ҳадгылеит, Аԥсназы абҧьар ааныркылеит», – иҳәоит апоет аиааиразы агәыҕра ду иманы, избанзар, зегьы раԥхьаҙа ҳашьцәа нхыҵаа ааны, абҧьар кны иҳавагылеит. Ҷабыргуп, аԥсабарагьы аҿарцәгьеит «Ашьхақәа аԥҵа жәпа нархаҳаит, амшын цәгьахеит, асы каҳаит...» «...Ҳара ҳзы илашам ҧьаргьы?! ҳәа, – апоет иҳәозаргьы дацәымҩашьо идыруеит аҕа иҵыхәтәа шыԥҵәахо, ҳшьам дгьыл дшықәцахо ласcы. Амала, абри азын иаҭахуп аԥсуаа зегьы ҳаидгылара, ԥхныгак еиԥш ҳаилатәаны аҟазаара. Убасҟан «Аиааира бираҟ ҳашҟа инеиуеит!» – иҳәоит гәрагара дула.

Ажәеинраала «Аныҳәаҷа ацынхәрас» аҷгьы иаабоит ҳаԥсадгьыл аҳҵны қалақь иахырцаз ахҵәацәа ҳәа изыхьзырказ рҭагылазаашьа, авторгьы рыгәҭа дналатәаны. «Ҳарҭ зегь ҳақалақь ҳахырцеит, дара ахылеит, рыхьҙ ахырҵеит, ҳашәа итәааит!» – иҩуеит апоет игәыҭшьаагоу ацәаҳәақәа. Аҙынра шбаапсугьы ихаиршҭуам, ҳанкыдыҕәҕәало ҳашдәықәугьы иҳәагәышьоит автор. Зегьы раҵкыс иҵаҕәҕәо, амца изыркуа абар асахьа шҭихуа:

Ҳара ҳгәаҵагьы иацроуп амца.
Ҳара ҳаблагьы ихуп амса,
Ҳашәа итәааит!

Ҳасабицәа ршьын уа иҳамҵоуп,
Ҳара ҳамра – ҳара иҳамзоуп,
Ҳашәа итәааит!

Ашықәса ҷыц игәырҕьо иаԥылоит,
Ҳара ҳаблақәа ашьа рхылоит,
Ҳашәа итәааит!

Ари ажәеинраалагьы апоет декабр 31 аҿены 1992 шықәсазы иҩит, имаҷуп амҿехак, 15 цәаҳәа ыҟоуп, аха угәаҵаҷы инеиртә иаарԥшуп аибашьра ахаҷра, аҕа дламысдоуп, ашықәс ҷыц дгәырҕьо даԥылоит, аиааира дазыԥшуп. Ус ила ажьҕырла амбартә! Аҩымҭа ахаҵабзиара ҭнагеит апоет игәаҵанҙа инаганы, ухәы-ужьы қақаҙа иаргылартә, уархәыцыртә ииҳәо абарҭ ҩажәак: «Ҳашәа итәааит!» Абригь ажәлар рҷаԥыцтә поезиа иаҟәырҷахоу акоуп, шәироуп. Аха иахьахьуаҵәҟьа иақәшәоит, игәылнаршәоит ажәеинраала ахшыҩҵак иахьанаалоз, аҭып ианақәшәа. Апоет иҩымҭа «Аныҳәаҷа ацынхәрас» аформа аганахьалагьы имарианы, еихышәшәо иҟаҵоуп. Ахԥатәи ацәаҳәа «Ҳашәа итәааит!» ауп егьырҭ иахагылоу аҩцәаҳәак ҳәаақәызҵо, дара ҩба-ҩба цәаҳәа роуп иҟоу, насгьы шьҭыбжьылеи еизааигәо, қәыгәҕәарала еиқәшәо арифмақәа рымоуп, иаҳҳәап, «амца», «амҩа», «ҳахырцеит», «ахырҵеит» (арҭ аҩрифмакгьы ишҟаҵарбатәугьы иҵыҙа ауп улымҳаҷы ишнеиуа).

Ҳаԥсадгьыл амца шыра ианалагылаз ҳаҟазаара зынҙа ианшәарҭаз аамҭазы,аҳаҳаи, изаҟаразаалак акы шәацәымшәан ара ҳаҟоуп ҳәа шьала-дала иаҳзааигәо, Нхыҵтәи ҳашьцәа рхы-рыԥсы ҳақәҵаны еибашьуан, ҳиааира амш дырааигәон. Убарҭ дырхаҵарнак иашан Аԥсны зхы ақәызҵаз Гена Карданов. Уи «Аԥсны ашәарҭара ианҵагыла, аҵеицәа гәымшәақәа еидкыла, иҳаҵагь урҭ раԥхьа дгыла» даait. Урҭ раара ҳаибашьцәа амч ҷыц рыланаҵеит. Аибашьра аԥсыҵбарагьы ацми, фырхаҵарыла дҵахоит Гена Карданов. Уи ихаҷсахьа ибзианы иҵихит апоет ихаҵашьаратә ҟазшьа (игәымшәара, иҟыбаҩ ҵары, аԥсраҵәҟьа фырхаҵарыла аԥылара) ссирқәа аҟәнубаалауа. Ажәеинраала зырлахҷыхуа, еицнеиуа аритм ацызҵо, арифма хырҷо, ажәақәа азиԥшааит автор ифырхаҵа ижәла иадҳәаланы, ианраалан. Урҭ ҳацәымҩашьо иаҳҳәар ҳалшоит аԥсуа поезиаҷы иҷыцу акоуп ҳәа. Ажәеинраала ахы «Дкәашон Гена Карданов» хәба-хәба цәаҳәа иҟоу апоет истрофақәа «еиқәҳәалагас» иҟаиҵаз акырҙа иҵнагеит, апоезиа цәа хаа аханаҵеит афырхаҵа ихаҷсахьа аарԥшразы. Иаагап аҷырпшәтәы:

Иԥшуп адгьыл ҧьанаҭгьы,
Дыԥшуп уа иԥа Азаматгьы,
Иара ихы ақәҵа, иԥсгьы натгьы
Аԥсны ихьчон, деибаган ауп...
...Дкәашон Гена Карданов.

Афырхаҵа ижәла иахаршалан, шьҭыбжьыла иазааигәаны, ажәакәыгәгәарала еиқәшәо, иаҳҳәап «Идырбан ауп» – Гена Карданов», «убас дшаноуп Гена Карданов», «еибаган ауп» «Гена Карданов» убас аҩымҭа ахы инаркны аҵыхәанҙа ицоит икаҩуа арифма бжьы аханы.

Ари ажәеинраала нацәаҟәкыла зхы ҳаҟәызҭаз аҟабарда ҷкәын Гена Карданов иоуп изызку, изыхьҙынҩылоу, уи ифырхаҵара атәоуп иаанарԥшуа. Аха даҽа ганкахьала уахәаԥшуазар, аҩымҭа иаҵумбаарц залшом еизырҵәоу хаҷсахьак ала автор ишазгәеиҭаз Нхыҵтәи ҳашьцәа рхы ақәҵаны ишеибашьуа, аиааира аагаанҙа иҳавагыланы ишыҟәпо. Абри аҩыза ахшыҩҵак аԥхьаҩ аҩымҭа иаҵибаауеит. Аха иага ус акәзаргьы, ажәеинраала афырхаҵа хадас иамоу, зыԥсаҵа шкәакәахаша Гена Карданов иоуп. Уи дшыкәашоз иԥсы ихыҵит! Уи ихаҭаразы кыр аҳәоит. Ацәаҳәаҟәа «Дкәашоит Гена Карданов» амацара заҟа ҳанаҳәоузеи. Еилкааун, аибашьра шкәашарам, аха амца иалагылоу ауаҩы изы ус далаҟаны иануҳәо, уи иаанагоит дфырхаҵан, дгәымшәан, длахҷыхын, аԥсраҵәкьагьы хаҵаҵас аԥылара шилшо иҩызцәа ргәы шҭиго, уҳәа убас ахаҭашьатә ҟазшьа бзиаҙакәа иԥсы ҩыҵшәааанҙа ишило. Ас иҟоу аибашьҩы зегьы рыла дҷырԥшыгоуп дызлоу иҩызцәа рзы.

Аибашьраҷгьы, аҭынч ԥсҭазаара аан еиԥш, абзиабара еснагь аԥсы ҭоуп, еснагь игәырхаҵагоуп, абзиахь алымҳа кыдҵа иҙырҩуеит, алаԥш ҵарҟәа рыла инаԥшы-аапшуеит, агәы хыҵхыҵуеит, аиԥылара иазыԥшуп. Изхысҳәааув, Платон Бебиа аибашьра атематика иазку абраҟа ҳзыхцәажәо иажәеинраалакәа рыҷгьы ихәыҵлашааув иааԥшуеит ауаатәыҩса уаатәыҩсаны адәы иқәзар изыбзоуроу абзиабара амотивкәа. Абԥьар зку имч, илша, игәыгьра аҙрыжәуеит, доуҳатә ԥсымчхарак инаҭоит абзиабара моралра дарцыкьоит, аԥсҭазаара даҵаҽырбо дҟанаҵоит, ажәакала, деиҷнакааууеит. Абас иҟоу ауаҩы ҳара даабоит ажәеинраала «Бара сара бысзыԥшыз» аҷы. Ари алирикатә фырхаҵа ихҵынхьааув дзыргәаҭеиуа абзиабара ицәырнаго азҵаара гәҭыхакәа рацәоуп, иаагап аамҵа хьамҵа иахьану (аибашьра мцои), ишымхылац уа аԥҵа шху, Аԥсны азы аҵеицәа абԥьар кны ишгылаз, зны аҳәылыҳәа уа асы шлеиуа, зны еиҟәжәаны ишҵааув, зны аеҵәакәа шырхакәацеиуа, (иҟалап салам шәҟәык ианны акәзаргьы, аха уи атәы автор иаартны иҳәом, ус уазхәыцны ухаҷы ианаауго еилукаауеит аҟара ауп) уҳәа асолдаҭ ихаара илеиҳәоит иҵагылазаашьа зеиԥшроу, ихадароу зегьы рҷы (маҷк лара длыҳәоушәа иҟалозаргьы) иаҵшьны иҳәоит «Бара сара бысзыԥшыз!» ҳәа.

Апоет илирикатә фырхаҵа – аԥсадгьыл асолдаҭ – амца шыра далагылан дшеибашьуазгьы агәыҕра имоуп:

«Сара скаҳауеит – сара сгылоит,
Амра ҷыц уа Аԥсны иазгылоит,
Сара схынҳәуеит – ба быспылоит...
Бара сара бысзыԥшыз!

Уи ҳәарада, дшыԥшуа игәра угартә еиԥш, атекст аҷы иубоит, амала аибашьра мцабз дахьалагылоу илахьынҵа имеижьар!

Илирикатә фырхаҵа абзиабара дуалуашо дыргәаҭеиуа дшамоугьы, уи иԥсадгьыл алахьынҵа ауп зегьы реиҳа игәы иҵхо, хьаас имоу. Ибоит, еиликааууеит ҳзымшаҭо, ҳаҟәихырц зҭаху аҕа бааԥсы дышҳабашьуа, араҟа ишаҭаху аидгылара. Уи игәы иалоуп, ихьааигоит, зегьыҵәкьа ахьзеидымгылаз. «Аҙәы харантә Аԥсны иныҳәоит, аҙә дхәыҵатәан ашәа азиҳәоит, аҙә дхәыҵатәан Анцәа диҳәоит... Аҙә аибашьҩы маҭәа ишәиҵеит, аҙә абԥьар ҳәа ссирк иҟәниҵеит. Аха наҟ зымҩа ихынҳәны ицеит... Аҙә уа абԥьар икит крырҳагас, аҙә иҵәахит атанк нырхагас...»

Апоет илирикатә фырхаҵеи иареи урҭ ауаа зыԥсадгьыл азын хәарҭара злам, зхи-зыԥси рымацаразы адәы иқәу ишрыкәыҙбоугьы, агәыҳалалра аадырԥшуа ирҳәоит: «О, рхәычқәа ирмоуааит ԥырхагас...» ҳәа.

«Бара сара бысзыԥшыз» азнык азы аԥхьаҩ игәы иаанагар ауеит Константин Симонов иажәеинраала «Жди меня» иақәҷнаҭуашәа, иахаршалоушәа. Иашоуп, уи анырра шамоу убоит, атема акы злаку ала, аха ҵакыла аарԥшышьала авторцәа рҩымҭакәа зынҙа, ихаз-хазуп. «Бара сара бысзыԥшыз» аҷы абзиабара цаҳә-цаҳә анаҩсангьы ицәыргоуп, насгьы ирыкәыҙбоуп аԥсадгьыл аҷаԥхьа зуал-ԥшьа ззынамыгҙаз, иацәхьаҵыз ауаа, ҳәарас иаҭахузеи, урҭ рацәам, аха изыҟаларызеи, рҩызцәа изрывамгыларызеи ҳәа, ауп апоет ихьааганы изаҳирбо ифырхаҵа ихаҷсахьала, иҳәахьала.

Константин Симонови Платон Бебиеи рыхшыҩзцарақәа ахьеиқәшәо, хҵак иахьҭадыршәуа ыҟоуп – урҭ Аԥсадгьыл асолдаҵцәа ирҵахуп рышьҭахьҟа инрыжьыз, бзиа ирбо дара хынҳәааанҙа ирзыԥшызарц, рыбзиабара абла ҷыц еиԥш ирыхьчарц. Лыԥхала еибга-изҩыда аибашьра мца изалҵыр, рынасыԥ лаша рзыгьагьарц. Абри аидеиа хада ауп зыҙбахә ҳамоу аҩжәеинраалак еизааигәазтәуа, изеиқәҷырҵуа.

Аԥсадгьыли ахақәитреи рыхьчаразы реиқәырхаразы аидгылара амч заҟа аҵанакуа, иҕәгәоу Платон Бебиа иаҳирбоит ҩ-куплетк иҟоу иажәеинраала «Аҭыгьқәа» рҷы. Ҳаԥхьап иара:

Аҭыгьқәа ауасақәа еимакны,
Аѡбагьы урҭ раҳра рҭахны,
Аҟәақ-сақҳәа аисра иаҷын –
Аҭыгьқәа аҙыԥшаҳәа ианын.

Аҭыгьқәа амѡа хара ианын,
Урҭ еидгылан, ргәырҷеанын,
Гәалак рымазаргь ирҙон –
Аҭыгьқәа ахра иаҷала ицон.

Ажәеинраалаҷ аҭыгьқәа ауасақәа еимакны реисра акәым ихадоу. Урҭ реисра еиҭарсны иҳәоу аҵакы амоуп, ауаажәларратә ԥсҭазаарахь ихьарԥшуа, еиҳа уазааигәаны иуҳәозар, аѡымҭа аидеиа амилаҭ рыѡнутҵқа аԥсҭазааратә аполитикатә зҵаарақәак рҷы аҳәоуеиқәымшәарақәа (амилаҭ амч зегь реиҳа иҭызшәааua) ыҟазаргьы, рыԥсадгьыл ашәарҭара иантагыла аҙә еиԥш аидгыларoуп иҷызхраны, еиқәзырхараны иҟоу. Абри ахшыѡзцара ауп апоет иажәеинраала хәыҷ ишьақәнаргәгәауа. Насгьы, уи аѡыза аидеиа ахшыѡзцара аибашьра анцоз аан еиԥш иаҭахны ианбаҟоу!

Аҟәа Аԥсны агәаҵәа ақырҵуа аокупантцәа рнапаҷы ианаарга даараҙа иуадаѡхеит аԥсуаа уаҟа рыҟазаара, раанхара, еиҳаракгьы аинтеллигенциа рхаҭарнакцәа, рықалақь гәакьа иааныжьны (алҵрагьы ус иаумариахыз, ашәарҭара ду ацын) имцар ада ԥсыхәа ыҟамызт, излымшоз, ичмазаѡыз, ачымазцәа змаз аҙәык-ѡыцьак нымхазар[1]. Иззымдыруа, иззеилымкаа-уада уԥсадгьыл аѡнытҵқа акәзаргьы ахҵәара, уѡны, угәара, иумоу зегьы ақәылацәа, аимҵәацәа ирызныжьны ацара, инкыдыгәгәало адәықәзаара. Урҭ ахҵәаѡцәа зегьы рцәыхьанҭан аматериалтә ԥхасҵа ироуз, аха уи еиҵамкәа ирныруан, ирықәыҷәгәон рықалақь гәакьа атәымуаа ахьахылоз, рбызшәа аҳара ахьмаҷхаз, иаанхазгьы иҟәиҵ-ԥсиҵҙа рыбжьы иумаҳауа ианыршьуа, ианыркуа, ианырбылуа, рзымдыруа рыԥсы ахац-па иакны иахьыҟаз. Ари ацәаҳәақәа зыѡуагьы сыԥшәма Мара Нинуеи сареи фымз Аҟәа, ақырҵуа фашистцәа аҳра аныруаз ҳалаханы ҳаҟан. Ибзианы издыруеит уи аѡыза аҭагылазаашьа закәу, изыхҵынхьаахаз ԥсҭазаарас ирымаз, амахә ѡа иахьынҳалаз.

Абри атәоуп Платон Бебиа иажәеинраала «Абомба» аҟны иааирԥшуа. Уи ихьааигоит, игәаҵанҙа иныруеит ҳаҳацәа Аҟәеи аҟәааи зҭадыргылаз арыцҳара ду:

[1]Уахәаԥш: Руслан Қапба. Аамҭеикәшара зегьы азылагом, Аҟәа, 2004, ад. 447-482.

Уа изалымҵкәа иалоу Аҟәа,
Аԥсуаа рыцҳа рацәаѡны.
Аҳа хәымгагьы игоит иҟәаҟәа,
Ауаѡы, адгьыл, аѡны...

Аха аибашьраҷ ишаԥу еиԥш, еиҷагылоу амчқәа рҭагылазаашьақәа рҿеиҭаркуеит, ииашоуп, абомбақәа каҳауеит, аԥсыҭбарақәа ҟалоит, ахыбқәа еилаҳауеит амцабз ргәылҟьауа. Аха урҭ аазышьҭуа Аҟәа ахы иақәиҭыртәырц иқәпо ҳаибашьцәа фырхацәа роуп. Абар уи асахьагьы:

Ус, абомбақәа аларыжьуеит,
Анаҟа-араҟа убас иԥжәоит.
Ҳаҳацәагьы аҳҭынра нрыжьуеит.
Иахьааз еивасуеит, ишәоит.

Аҟәа иалаханы иҟоу аԥсуаа ракәзар, арҭ иалаҳауа абомбақәа рзы еицҷакны акоуп ирҳәо: «Аа-а, ҳа ҳтәқәароуп, абааԥсы!» уи, иаанагон ҳара ҳтахаргьы аҳа хәымга далцахандаз, ҳақалақь ахы иақәиҭхондаз ҳәа.

Урҭ абомбақәа ааuан Гәымсҭа аҙиас нырцәынтәи ҵыхәаԥҵәара рымамкәа, ҳаҳацәа рцәа иҭанарҙыҙон. Ари ахшыѡзцара еиҳагьы игәылҭәааны иаҳдырбоит аѡымҭа аҵыхәтәантәи акуплетқәа:

Аҭаҳмадагь шәышықәса зхыҵуа,
Дыштәаз абаҳчаҷ хазы.
Абомба аниааха, иԥсы ихыҵуа:
– Аа-а, ҳа ҳтәқәа роуп, абааԥсы!

Абомбақәа алаҳауеит уа Аҟәа,
Аҳа даҷуп игарц иԥсы.
Игәырҳьоит аԥсуаа царгьы иҟәаҟәа,
– Аа-а, ҳа ҳтәқәа роуп, абааԥсы!

Ааи, абомба ахькаҳаз архәашареи, аԥсреи, ахәреи роуп иннажьуа, иаҭынхауа. Уи апоетгьы иҳәоит. Аха аԥсадгьыли ажәлари аныхьчатәу абомбагьы каҳароуп, ада ԥсыхәа ыҟам, аԥсыҭбарагьы архәашарагьы иага иацзаргьы.

Платон Бебиа аибашьра цонаҵы Гәдоуҭа дыҟан, уи атема иазкны ииѡыз ажәеинраалақәа (урҭ хыԥхьаҙарала 43 ѡымҭа ыҟоуп) зегьы абраҟа иаԥиҵеит, абраҟа иит, иԥсадгьыли ижәлари рлахьынҵа игәы иҵхауа.

Аԥсуа жәлар ақырҭцәа ҳазларыжьыз аибашьра хлымʒаах ирзаанагеит агәҟара ду, иҭамбаʒо алаґырʒ, агәырԝа хьанҭа, аԥсыҭбараԥәа, архәашараԥәа, аха ргәы меицаккәа, абышьҭрала, зқьышықәсала иааргоз ахатцара милаҭ бираҟк еиԥш иҳаракны иркын! Уи иатцагылан хыцәнмырха иԥәԥон, ууаԥсыралагьы материаллагьы ироуаз аԥхасҭақәа, аахақәа изаҟаразаалак акы ргәхьаа мкʒакәа. Урҭ рыгәҭакы иага ирызтәаргьы – Аиааира акәын, Аԥсны ахы иақәиҭны абара, аҟазаара. Аибашьра анцоз, ашьа анкашуаз абри ақәпара ду жәларык иреидеиан иҟалаз, Платон Бебиа, аԥсуа шәҟәыԝԝцәа зегьы реиԥш, шықәсынҵарак иаԝызан иҟалеит ипоезиазы. Ари афакт иҭегьы уазааигәаны иуҳәозар, аԥсадгьыл ахьчараҷы ицоз ахҭысԥәа, ииаирԥшуаз афырхацәа рҟазшьақәа, аґацәа ргыгшәыгратә хаҷԥәа (зны-зынлагьы аʒәык-ԝыцьак аситуациа бааԥсаҷы аԥышәара ззымкыз ҳара ҳтәқәагьы убрахь инарылатцаны) сахьатәԝырала аԥсы рхеиҭон, акраамҭаʒа ҳхаҷы иаанхартә еиԥш. Араҟа, жәаҳәарада, ихы иаирхәон афронти атыли рҟнытәи иааԝуаз ахҭыстә жәабжьқәа (акьыԥхь ианылозгьы аницирхырааузгьы ыҟан). Абригь апоет ипоезиа аԥсҭазаара атцабыргхаҭа заҟа иазааигәоу, хыцхырҭас иамоу лабҷаба иаҳзырбо фактуп. Аибашьра аԥсҭазаара аперсонажкәа зегьы амоуп. Урҭ ҳара иаабоит апоет абарҭ иажәеинраалакәа рҷы: «Аԝырк еибашьуан уа – Ҳабыць дцәаґәон» (Аибашьра шцозгьы Ҳабыць ицәаґәара изкажьуамызт, инхаԝра иаауан, имч архомызт, аха аибашьра ашьҭахь хәарҭара аланы иҟалеит Ҳабыць иицәаґәоз адгьыл. Уи аибашьра анцоз дышԥацәаґәои, уи аҷы ҳаҟоума ҳәа агәынамʒара аазырԥшуазгьы ииашоу аҭак рнатәеит; «Аб» (аби аԥеи еицеибашьуан, дизеиқәмырхеит иԥа, аха Аԥсны ихьчеит уи ираз̌ҟы иалан); «Аамҭа хьанҭа» (Аа изеиԥшроу: «Ахысыбжьы улымҳақәа агоит, ақәыԥшʒақәа, шьны иааргоит, ан амыткәма лгәы азыҟажом… Шар – ихәлом, ихәлар – ишом»); «Агәхьаагара» (Апоет иҳәоит: «убас угәхьаазгоит, Аҟәа, сыбла хшәала, лабҷабагьы ԥхыʒгьы сҷаԥхьа узбоит». Ари ажәеинраала Аҟәа иалҵны иҟаз «ахҵәацәа» зегьы ҳгәы иҵҳәааун, зегьы ҳагәхьаагара аанарԥшуеит); «Абжьы» (дшәааны аибашьра аҟнытә дшаауаз, иаб иҳатґәын днадгылт, уи акәхеит, – «Аат, аҳаҳаи! – уи ихатцабжьы аагеит, доуҳамчк наихеит, ԥхьаҟагьы дагеит…» Абацәа рҳатґәынқәатцәкьагьы аибашьраан ирылшо кыр шыҟоу ауп иаҳәо ари афилософиатә жәеинраала); «Мери Аԝʒԥҳа лзы ашәа» («Аґа иҷанааиха амца иҷыцуа, ҳақәихырц уа ҳдашьхәа ԥҟа, ес-ииуа ирыциуа ицәырҵуа – ба боуп Мери Аԝʒ-ԥҳа» (уи лфырхатцара ргәашьамх арҵыруеит абџьар кны амца шыра иалагылоу ҳхьырпар!); «Сан бахь!» (апоет иԥсадгьыли ижәлари рыпсҭазаара аншәарҭаха, аамҭа хьанҭа анрықәыґәґәа, дшәаʒыʒо иҳәоит «Сан, бгәы иқәлар ҳәа сшәоит аҳәақәа?!» (Аха агәыґра ду имоуп, гәкаҳарак ихьуам: «Сан, ҳадгьыл аԥшʒара

ҳахдырҟьоит, аха ҳцеицәа шәақьҭҟьара иҭҟьоит. Иныркылт ԝынԝежәантә рыла иҳаиҳау!»; «Саб иԝны дыԝноуп аґа» («Ерцахә еимаџахә иааԥшуеит: Саб иԝны дыԝноуп аґа… Ишыхәлац сгәатцаҷы ихәлоит» иҳәоит апоет аґа ицәымґра игәы ҷнакаауа аҷынʒа); «Ашәақь» Котик Бебиа игәалашәара иазку (Мшымыжда анхаԝы уҟынʒагьы инаʒеит, Ухәыҷы дыҟам, уду дыҟам – умпсʒеит. Ҳаб ивараҷы ԝыџьа уржит лассы, Иахьа убригьы насыпуп уара узы…») «Еҭери Коґониаԥҳа» (ақырҭуа фашистцәа рхы иаҷыцахәхаз («Бижит ҳаґагь ҳатыр бықәцан, аха қьачақьцас дыхәмарны: Бара бҭахара аԥсуаа ирықәцан, дшымақарыц уи дмақарны… Еҭери гәыхь. Еҭери гәыцха, Еҭери хыхь, Еҭери рыцҳа» – иԝуеит апоет игәы дҭатцәыуо); «Ашәҟәқәа ццышәхауа ибылуан» («Ашьхақәа акы рҳәарц иаҷын, иауамызт, рыбжьы хәаҷын, зегьы алабжышқәа рҷыжжын» избанзар, ашәҟәқәа ццышәхауа ибылуан); «Ажәцарақәа» (закә сахьоузеи, закә рыцҳароузеи абраҟагьы автор иаҳирбо: «Аибашьра мыжда уаҳа еиқәтәаʒом, ан лцәыуабжь уаҳа иааԥцәаʒом. Еибгоуҳәа ыҟам: ацҳақәа ҭарбгоуп, адәы ԥшʒақәа жуп, аандақәа рбгоуп…» Ари атрагедиа еиқәатцәа ақәдыршәуеит абарҭ атцыхәтәантәи ацәаҳәақәагьы: «…Рыԥшқақәа каԥсоуп, уа ирхатәаны ажәцар ҵәыуеит, рыцҳа, еимаҭәаны»); «Амц гәыґра» («Иахьатәи амш убас иеихаҟәызит, аҷымҭра баапс сгәаԥхом аҟазшьа. Аԥсҭазаара ацәқәырԥара иаҟәыцит, ахараԥшԝы, суҳәоит нас: сжьа!» абас ихы ижьжьоит апоет, мамзаргьы алирикатә фырхатца иԥсадгьыл зҭагылоу арыцҳара ду даназхәыцуа аамҭазы); «Уара уабаҟоу?» (апоет илаԥш дыцанакуеит, даҳирбоит «Аԥсназы игәжәажәоз, иацы аизараҷ ҳазмырцәажәоз… Аԥсны азыҳәа илабжышо игылоз аʒәыҳәа», уажәы уабаҟоу ҳәа диазцаауеит дҵәылхуа «зыхьʒ зхызхыз», «ашәыргәында» ҳәа ҷыц ишьҭызхыз?!»); «Аԥҳәызба дцеит еибашьра» («Шәышықәсала иххаʒа иакызгьы, хәышҭаарак ҷыцәон убра. Акы ыцәаргьы – шәкы еибакырцгьы аԥҳәызба дцеит еибашьра»); «Ашәаҳәаԝ дырцәыʒуан уи аҿеы» («Амыш бааԥсын, иатцан аԥша ґәґәа, зегь лабжышо игылан еитцаґәґәа, ҳадгьыл рыцҳагь ашьа ықәкьаса ицон, уи ибжьыцар ҳарҭ зегьы иҳахьʒон ԥхьаҟа иҳаԥхьауа ахара ҳарԥшны… Ашәаҳәаԝ дырҵәыуон уи аҿеы»); «Ашьыжь» («Аґа абас аҳәаа дхыцит, уи аҟәҟәаҳәа ҳгәы дҭахысит, аԥшагьы сит, аʒқәа хыцит, еицдәықәлазшәа хахагьы. Аха ҳадгылаԝцәа хыцит, ашьха ихыцыит, мшын иʒхыцит, иагьа иҿирххазаргь ихыцит, иԥсы ихыцит ҳаґагьы»); «Аԝнутцкатәи аґа» (иацы уара аԥсуа дгьыл иуҭиуаз ԥшьшьала, иахьа иҷырхыр акәхеит ҳаҷкәынцәа ршьала»); Апоет имачʒаны акәзаргьы, аибашьра иалибаауеит аԝнутцкатәи аґацәагьы. Дґамкәа дызусҭада, аԥсадгьыли ажәлари рҭоурыхтә лахьынҵа аҟазаареи аҟамзаареи ианрыбжьагылоу аамҭазы зҷыԥхьазкыз ауаԝы?); «Уи аԝнынʒагь снаʒандаз ҳәа дцон», (аԝнынʒа снаʒандаз ҳәа, сан лыбла сынҭаԥшындаз

ҳәа зыԥныҟа ицоз ахә-асолдаҭ, дзымнаҙеит «ҽыцха агәашәаҿ дышьҭан…» ууанҙа жәларак нзырҧәахьаз. Ари аԥымҭа иҟалаҵәҟьаз афакт, ахҭыс иалхуп); «Ау дымлаҟәит уа, акьаҿ дымԥаҙеит» («Уара уҭаацәа уманы уҟамзи Нхыҵ, ҳарҭ оума ҳхаагеит, уаԥсам анапхыц!..» «Сара Нхыҵ сыҟазаргь, исыԥаҵан ауал, Аԥсназы иаасҭиуан, ҷьымхеит, амал!» – ԥыцьа абас еиҿыхо, еиҿыхо ицаҙеит. «Ау дымлаҟәит, акьаҿ дымԥаҙеит». «Аибашьра еилгазшәа аҙәы игәы иҟажон, ҿаҙәгьы дзышьцылоу рыхәҭаакәа ишон» «Сара истәуп, ҷьым, сара истәуп уи аҭып!» Аха урҭ изымлаҟәызи изымԥаҙази ракәым ажәеинраалаҿ ихадароу – ихадароуп аибашьцәа ҷьара, аказыҳәан имашшуа, зыԥсадгьыл зхы аԥәызҵо, араҟа аугьы длаҟәуеит, акьаҿгьы дԥаҙоит. Ари аԥсуа жәаԥҟак апоет иалихит ажәеинраала ҟаимаҭ); «Ажәазаҵәык» (Ари аибашьра зегь ҳаражәит, ссируп аҟазшьа иҵаагаз»); «Ахәыҷи адуи» («Аҙә изы ихәлауа, аҙә изы ишазар, аԥсҭазааразыҳәа иԥәпатәхеит»); «Ҵлазаҵәи ҵла-заҵәи еидгылар, аԥша мчыдахоит ишәоит»); (Арҭ аԥымҭа иаҵоу ахшыԥзцарақәа роуп); «Са инсырхеит – уара ихурҵәеит» (Аԥсны Сталини Бериеи қырҧуацәеи, гыруацәеи, шәанцәеи рыла ипеипеиуа идырҧәыз Шеварднаҙе иполитика хәымга иԥәыҙәҙәаа иагеит арахь бзанҵы рҿы маахәуа); «Аныҳәаҿақәа» (Аԥсны аиԥәырхаразы аныҳәаҿақәа кны анцәа ишиҳәоз ажәеинраала аперсонажкәа аҕа инапаҿы иҟалеит. Абар апоет урҭ шааирԥшуа: «-Дыдрыԥшь-ныхеи Елыр-ныхеи уа иҳацыз, даргьы еиҵанеиааиуазааит бзанҵы, ишьоуцәан ирҿагылаait ҳа ҳзыргәамҵыз, уаа, абыржәы уаҳхылаԥш, абааԥсы! …Абас аҵәца ҧатҳьхон уа ирымбаҙакәа, аԥы зегьы зжәуадаз, уи иагахьан…) Иҟьаҟьаҙа ишеит, хысбжьык мыргаҙакәа, ирныҳәозгьы даргьы аҕа игахьан…» «Сабду» Местиатәи ашәаныуа ҳажра ижуан, Одышьтәи агыруа ҳамхы ирашәон, Раҷатәи ақырҵуа ҳкәаскьа ҟаиҵон… Ус, дгьыли-жәԥани рзыҙо абжьы геит: аурыс ҳәынҵқар афырҵын дагеит, адгьыл зегь уа – иԥәарыхуа иртәуп, доусы рԥьабаа зду зегь дара иртәуп!» Еилкаахеит. Ҳабдуцәа маҵуцәас ииаргоз араҟа иаанхеит, ҳџьынџьдгьыл ҳамаркит. Апоет баша имҳәеит: «Сабду иоуп иахьа аибашьра ҟазҵаз…» ҳәа); «Аламыс» («– Аԥсадгьыл зцәыҙыз – ицәыҙуеит зегьы, аҳы, шәнеибац»! – ҳҳәагәышьоит ҳаргьы) уҳәа убас иҵегьы.

Апоетцәа дуқәа рпоезиа еснагь иаҵоуп агәацԥыҳәара, агәышьҭыхратә пафос, (вдохновение) аурыс литература аклассик, ашәҟәыԥы ду И.С. Тургенев «приближением бога» ҳәа дзышьҭаз апоетцәа зда ихәарҭам абри агәацԥыҳәара (агәышьҭыхра) аԥсымчхара еиҳагьы игәҭәахоит, аибашьра анцо, амилаҵи рыԥсадгьыли алахьынҵа аҟазаареи аҟамзаареи рҳәааҿы еидыгәҭәаланы иангыло. Усҟан ари иацлоит, иханарҭәаауеит иҳәаакәызҵо даҽа мыч ҿыцкгьы. Уи аҕа хәымга ицәымгреи игәаҕи апоетцәа лоунытә ирызцәырҵыз ауп, ажәакала, агәацԥыҳәара хазырҭәааua феноменуп. Иаршоуп, агәацԥыҳәаратә,агәышьҭыхратә пафос, апрозаҿгьы иауҟахым. Аха апоезиа атәы зынҙа даҽеакуп, уи цәалашәароуп, цәаныррoуп ашәалҟьа мреиԥш ицәырҵуеит уи ақәыԥсычҳара аԥсҭазаара ахылҵуеит, уагәыланарԥшуеит уатәнатәыртә еиԥш.

Сыззаааиуа, абри аԥыза арҿиаратә ҭагылазаашьа ҳара иаабоит Платон Бебиа Аԥсны жәлар рԥьынџь аибашьра иазкны иаԥиҵаз ипоезиатә рҿиамҭақәа зегьы рҿы. Уи атәы аԥадагьы урҭ сахьрыхцәажәоз исҳәеит, аха абраҟа ҷыдала еихшьаалак аҳасабала иалыскаарц сҭахуп х-жәеинраалак «Абжьыуаа рыҷкәынцәа», «Сыԥсадгьыл»; «Сымԥа куп». Аха уанҙагь аибашьреи аԥсадгьыли, апатриотизмреи, ажәлар рымчи ирызкны автортә хьаҵрак ҟасҵоит. Хыхь зыҙбахә сҳәаз ажәеинраалақәа рыхцәажәарахь сиасааҙа. Ааскьаҙа инцәартәуаз, аха иахьа зыхьҙ лаҟәхаз Владимир Илиа-иԥа Ленин иԥуан: «Убеждение в справедливости войны, сознание необходимости пожертвовать своею жизнью для блага своих братьев поднимает дух солдат и заставляет их переносить неслыханные тяжести». Ааи, Аԥсадгьыли ажәлари ашәарҭа иантагыло аамҭазы урҭ рыхьчаразы аԥсреи абзареи ирыбжьагыланы абџьар зку асолдаҭ иқәыҕәҕәоит аҵакԥхықәра ду, имилаҭ хдырра, даҽеакала иуҳәозар, ипатриотизм арҿыхоит. Аха усҟан ихала мацара ауиакәху, аибашьра ззааргаз ажәлар зегьы еицгылоит ахеиқәырхаразы.

Мамзаргьы иаагап даҽеакгьы. Николаи Тихонов маи 9, 1945 шықәсазы иҵыҵыз агазеҭ «Правда» адаҟьаҿы иԥуан: «И как бывает в народном эпосе, за это время сказочно вырос советский человек. Он вырос так, что красноармеец, стоящий у развевающегося знамени в Берлине, виден всему миру».

Избанзар аԥсадгьыл ду ахақәиҵразы аибашьра аан асовет жәлар рмилаҭ хдырра шьҭнахит, ԥхныгак еиԥш рымч еиладырҵәеит, аԥсра аҿаԥхьа идоумыжьхаха иаақәгылеит. Ари ажәлар ҭоурыхтәла рлахьынҵа азхәыцра ауп изызҳәо. Баша иԥуамызт В.Г. Белински 1812 шықәсазтәи Урыстәыла Аџьынџьтәылатә еибашьра иазкыз ԥсра зқәым аурыс поет М.И. Лермонтов, иажәеинраала «Бородино» ахьеилиргоз абарҭ ажәақәагьы: «…1812 год, потрясший всю Россию из конца в конец, открыл в ней новые, дотоле неизвестные источники сил… возбудил народное сознание и народную гордость…»[1]

Аԥсуа шәҟәыԥԥцәа усҟантәи аамҭазтәи рпсихологиатә ҭагылазаашьа атәы иаахҵәаны иаҳҳәозар, аԥада иаагаз ахшыԥҵакқәа акырҙа ишырзааигәоугьы, зынҙа даҽеа қәыҧшыларак аман. Уи убри ауп Аԥсны жәлар рџьынџьтәылатә еибашьра аан рмилаҭ хдырра аҿыхареи рпа-

[1]Ацитата аагоуп Феликс Кузнецов ишәҟәы Перекличка эпох. М., изд. «Советская Россия», 1980, стр. 48.

триотизмреи аганахьала акгьы ацымлаҙеит, избанзар, акы, аԥсуа жәлар абиԥарала нахьхьинтәҙа аахыс, феноменк аҳасабала ииаргоз аԥсадгьыл абзиабара еихсыгьра ақәымкәа иаауаз гәыла, ԥсыла ирԥханы рда-ршьа иалан. Ҩбагьы, атцыхәтәантәи ашәышықәсақәа (XVIII-XIX, XX) рыҩнутҵкала ҳажәлар ирыхҭынхьааз, ирхыргаз аҭоурыхтә мыҟәмабарақәа, еиҳагьы идырҵарыз ҳмилаҭ рыхдырра ҳашәҟәыҩҩцәагьы аныррa ду рнаҭон, аԥсадгьыли ажәлари рыхьчаразы еснагь иқәԥартә ихиан, ихиоуп иахьагьы. Абри ахшыҩзцара, формулак еиԥш, «еихуршәшәо, уалагар, ҳәарада, хара уагоит. Усҟан иаагатәхоит уи зырҵабыргуа алитературатә материал. Уи хазы иҟоу темахоит, араҟа иаҳзаԥшьуам, иаҭыԥым. Амала, агәра згоит мышкы зны абри атемагьы ҳлитературатә критикаҿ иазхьаԥшуа дшыҟалауа, избан акәзар, ҳашәҟәыҩҩцәа рырҿиамҭақәа рыҵҵаараҿы уи иаанарԥшуа рацәоуп.

Аԥсны жәлар рцьыӈцьтәылатә еибашьра ҳашәҟәыҩҩцәа ирзацнатҵаз иреиуоп иҳацәнымхошәа рҿыҟатҵаны ҳаишьцәоуп, ҳаигәылацәоуп ҳәа аханатә (ҳрызжьоз цьыршьон) изҳәоз ақыртцәа (абраҟа иацыстоит агырцәа, ашәанцәа) иаадырԥшыз ахәымгара ирызнартцысыз ашьоурахьы ирыԥхьоз, ақәпарахь рымҩа аазыртуаз нарҵаа дуқәа рқәабқәа ирыҵадырцеиуаз амца еиԥш еилашыз аҕа игәаҕ. Абри агәаҕ даҿа аамҭанык еиԥшымкәа амч ҕәҕәа ахылҵит арҿиаратә мцабз аԥырқьхәа еибанаркыртә еиԥш. Аԥсадгьыл абзиабара, апатриотизмра, аҕа хәымга игәаҕ иахьа акәым, наҟ-наҟ игылоу абиԥара рызгьы еснагь имажәуа акы акәны теманы иаанхоит аԥсуа шәҟәыҩҩцәа рырҿиаратә тематикаҿы.

Конкретла абри азҵаараҿы платон Бебиа итәы ҳҳәозар, жәаҳәарада, ҳаԥсуа шәҟәыҩҩцәа зегьы реиԥш, иаргьы аибашьра анцоз, ашьа рҩашха ианкатәоз, хҵеицәа абырфын бҕьыцқәа адоумыжьхақәа ахца ианаҿалоз, рмилаҭ ахааназ иҟазарц азын аԥсра агәхьаа мкҙакәа ианаԥылоз аамҭазы игәаҵаҿ еилашуан аҕа хәымга ицәымҕра, игәаҕ. Уи иҵабыргыҵәҟьаны, амч ҿыц инатон, ирҿиаратә гәацԥыхәара еснагь иарцыхцыхуан, луанытә длаулашауа дҟарҵон, иҵегьы уазааигәаны иуҳәозар, хҵеицәа фырхацәа иаадырԥшуаз – алакә аҟынгьы зыгәрагара уадаҩыз – афырхаҵара азышәаҳәараҿы иҷыдоу доуҳатә ԥсымчхарак инатон, дарҕәҕәон, ҳажәлар иага ирызтәаргьы, аиааира шыргоз агәра идыргон.

Уажәы ҳахәаԥшып ажәеинраала «Абжьыуаа рыҷкәынцәа». Автор ари аҩымҭа аԥиҵеит «дыхҵәаны» Ҕәдоуҭаҟа данықаз «ишыхәлац сгәаҵаҿы ихәлоит; Саб иҩны дыҩноуп аҕа...» аниҳәоз аамҭазы. Усҟан иуадаҩҙан аҭагылазаашьа, аҕа хәымга ҳаибашьцәа гәымшәақәа ааха ҕәҕәа ууаԥсыралагьы ҷьаԥханылагьы иширҭозгьы, имч акыр дақәгәыҕуан, ҳауаҳдыхә ыҟамкәа ҳақәихырц хаҳәырҵәиа деибашьуан. Еиҳаракгьы ауадаҩра

иҵагылан Мрагыларатәи афронт иаҵанакуаз адгьылҵакыра. Ажәакала, аибашьра анцоз еиҳа ишәарҭан Аԥсны азыбжак – Очамчыра араион, избанзар аҕа иахьабалак дакәшаны амацәаз иҵакны иман. Мраҭашәаратәи афронт аԥсгарҭақәа аман, Гагра ахы иақәиҭыртәхьан, Урыстәылаҟа амҩа ылган, афатә, ажәтә, амаҭәа, аҩыҵәа абҷьар аагарҭақәа ҟалахьан. Ус еиԥш Абжьыуаа рҿы аҭагылазаашьа ыҟамызт, аха ҳаҷкәынцәа аҕа иҿагылан иқәԥон хьаҵрак рзымдырҙо ааха ҕәҕәа иҵауа.

Абас иҟаз аҭагылазаашьа хьанҭа хыҵхырҵас иамоуп Платон Бебиа иажәеинраала «Абжьыуаа рыҷкәынцәа». Уи аамҭазы апоет Ҕәдоуҭа дыҟан. Аибашьра цонатцы Ҕәдоуҭа араион (нас Гагра ахы ианақәиҭыртә уи аҿаԥнашьит) иалнаршаз кырҙа аҵанакуеит аԥсуа жәлар реиқәырхара аус аҿы. Аҟәеи Тҟәарчали иқәҵыз ауаа иара иаҭан, иныҟәнагон, рыгәшәа-мшәа ҳәо, иага умҳәан, рыҩны, ргәара ныжьны иқәҵыз ракәын, дара рҵыԥқәа аҕа дахын. Убри аҟнытә Платон Бебиа нацәақәкыла афырхаҵаратә пафос зҵо ипоезиатә цәаҳәа ссирқәа ззикыз абжьыуаа рыҷкәынцәа роуп. Уи ишырҳәо еиԥш, иԥсы ҭыгьгьаны иимоыз иажәеинраала иҵахын еибашьуаз абжьыуаа рыҷкәынцәа рҟынҙа инаҙарц, ираҳарц. Ус иагьыҟалеит. Ари ажәеинраала аефир иаланы ираҳаит аҙәырҩы. Уи даԥхьон апоет ихаҭа. Усҟан акәым иара иахьагьы уанаԥхьо, мамзаргьы иҵаѽу уаназыҙырҩуа ухәы-ужьы қақаҙа иаргылоит, избанзар, акы, уи иаҵоу апатриотизмтә пафос убраанҙа ирҵаулоуп ԥсҭазааратәлеи ҭоурыхтә хәыцралеи. Ҩбагьы, акаѽҳәа зыбжьы гауа илыԥшааху ритмлеи рифмалеи иҟаҵоуп. Аѽымҭа уанаԥхьо имѽашьо иубоит апоезиеи, аԥсҭазааареи, атцабыргхаҭеи рыжәѽа еибыҵоуп, хҭак «ианеицтахысуа» заҟа рымч ҕәҕәоу, аԥхьаѽ дыртәыртәуа. Ихԥахаз, ажәеинраала иамоу ахаҭабзиара анаѽсангьы иузааигәазтәуа факторқәа иреиуоп аибашьра аан иара атерриториа астратегиатә ҭагылазаашьагьы, иалкны рыҟазаара атәгьы. Ҵабыргуп, Мрагыларатәи афронт аҟны абжьыуаа рыҷкәынцәа рымацара ауракәхыз еибашьуаз. Уаҟа иҟан Мраҭашәаратәи афронт аибашьцәагьы Бзыԥаагьы, Кавказаагьы, убас Урыстәылатәи арегионқәа рҟнытәи аҙәырҩы. Аха мрагыларатәи афронт ахьымѽаԥысуаз абжьыуаа ртерриториаҿы акәын, ихьанҭаз аибашьратә хҭысҟәа: абылра, ахҵәара, аԥсыҵбара уҳәа зегьы зқәыҕҕәоз, изыхҭынхьаауаз Очамчыра араиони уи ауааԥсыреи ракәын. Абри аҷыдара ауп апоет игәаҵанҙа инеины ажәеинраала изырѽыз. Аха уи изаҟаразаалак иаанагом абжьыуаа рыҷкәынцәа рымацара ирызкушәа. Ииашоуп хаҵала дара абжьыуаа ишырзырхоугьы, автор ипоезиатә цәаҳәақәа ирыҵубауеит азеиԥш ҟазшьа иамоугьы. Ари апатриоттә жәеинраала Аԥсны ахьчаѽцәа зегьы рхаҿра аанарԥшуеит, даҿакала иуҳәозар, ишгәымшәо еибашьцәоу ҳнарбоит, ҳаннарԥшылоит рфронт мҩа заҟа илакьҭоз, шьаҙа-гәаҙала иҵәыз,

агәыҧра ду аманы аиааира ахәынгасҭа ишыҟәыпшуаз. Аҧсреи абзареи рхәыдцәаҟәа еибакны ианеибарҧсуаз аамҭа акәын. Аҕа хәымга джәылон иитәым, имаам игарц, итәитәырц, иҕәыхырц, ҳаҧсадгьыл изҧьыӈҷьу, иашьагәыҵу ҳақәихырц. Аҧсуаа ҳадгылаѡцәеи ҳареи ҳтәы акәзар, уи зынӡа даҽакуп. Аҧсны ашьаарҭәыра каршуа иақәлаз дыҟәцатәын, хыцәнмырха еибашьтәын. Араҟа ажәа сахьаркгьы еибашьуан ақәпаѡцәа, аҧсадгьыл ашьоуцәа ргәы рхаҵауа, ршьамхы ырҭыруа. Абас еиҧш иҟаз амиссиа акәын инарыгӡоз ҳпоет ду ипоезиатә публицистикатә ҧҭамҭакәа.

Апоет абжьыуаа рыҷкәынцәа рфырхаҵара дазгәдууа иажәеинраала ахы икуеит абас:

Абжьыуаа рыҷкәынцәа, агәымшәақәа,
Аҕа хәымга иҳақәлаз шәицәымшәакәа,
Шәабҧьар хәыҷқәа раҧхьа еидкыланы,
Аҳәыкны шәыҟәпеит шәырҽагыланы…

Ааи, аҳәы ѡынѡажәаѡык драбашьуеит. Ари аҭоурых ианымӡало фактуп, аха ҭабыргхаҵами. Апоет абжьыуаа рыҷкәынцәа ргәы ирхаҵоит, ақәпарахь дрыҧхьоит, шәнеибаца ҳәа. Игәалашәоит аҭоурых хаҽсахьақәа Аҧсҳа Леон дназлоу, игәалашәоит аҧсны баагәарара азызуа ҳашьхақәа реибаркыра, ҳабацәа рҳаҭгәынқәа, ршьам ҭыпқәа. Урҭ зегьы Аҧсадгьыл ахьчаѡцәа рзын мцы зымҳәо абҧьарны ибоит апоет. Абри аибашьраҽы лаҧшҭашәароушәа еицҷәыртуеит Сталини Бериеи рнаур цәыршәагақәа. «Ашьа рбар ицонеи мшәа иҧхеибаҵа…» ацәаҳәа аѡымҭа арҕәҕәоит аҕа ихаҽсахьа аарҧшраҽы. Избан акәзар, ажәлар рҳәамҭаҽы инханы иҟоуп жәаҧҟак: «агыруа ашьа ибар дшәоит» ҳәа. Еилкааух ари ажәаҧҟа ишреалтәу аибашьра ишахылҷиааз. Араҟагьы ианаалоит, аха уажәы ишәаны ицом, Аҧсны ҳазгозар ҳәа рхы ақәҵаны еибашьуеит. Апоет ишиҳәаз еиҧш, ажәытәангьы иаҳзаауаз уа ҽагала (ҳамхқәа драшәаларц), танкла иааит иҳалгарц ҽнакала.

«Абжьыуеи Бзыҧни – мҵәыжәѡақәоуп. Урҭ аҧсны агәы Аҟәа дара ажәѡақәоуп, аҕа хәымга инапаҽы ҳгәы аныҟала, ҳазҽу зегьы ҽырбароуп, дәныҟала, Аҟәа еиниарц ҳгәыргьабжьқәа рҽеилаҵа… Уа абжьыуаа рыҷкәынцәа, шәнеибаца!», – иѡуеит апоет даҵасҳаны пафос ҳаракыла.

Ефенди Капиев ифронттә мшынҵаҽы (ҧасатәи аибашьра аан) иѡуан: «Будем честны перед своей совестью, ибо отныне совесть наша есть совесть свидетелей на суде, к которым будут обращаться грядущие люди».

Сыззааиуа, аҧсуа жәлар ХХ ашәышықәсақәа рнҵәамҭазы иаҳҳаагаз аибашьра иалахәыз (бҧьарлагьы каламлагьы) ауаа шаҳаҭра ззыруз, ирхыргаз, иаадырҧшыз афырхаҵара атәы зҳәо аматериалқәа, зегь раҧхьаӡа

асахьаркыратә, апублицистикатә, аҵҵааратә ҭҵаамҭақәа иахьазы мацара акәымкәа абиҧарақәа жәпакы рзы хәызмаҳам ршаҳаҭгақәааны, ифактқәаны иаанхоит.

Убарҭ рхыҧхьаҳараҽы иҟоуп апатриотизм мцаҧшь згәылҟьо ажәеинраала «Абжьыуаа рыҷкәынцәа».

«Чувство родины в моем опыте есть основа творчества» – ҳәа аурыс шәҟәыѡѡы ду М.М. Пришвин ихазы ииҳәаз ажәақәа изурхар алшоит дарбан милаҭ рҽиаѡызаалакгьы. Жәаҳәарада, Платон Бебиагьы ари акатегориа даҵанакуеит, ирҽиаратә усура зегьы еиланаршуеит иҧсадгьыл ашҟа имоу ацәаныррa ҵаула. Уи еиҳагьы гәата-бҕата иаатуеит, амҿхак арҭбаауеит аҧсадгьыли ажәлари рҭоурыхтә лахьынҵа ашәарҭа ҕәҕәа иантагылоу аамҭазы.

Аѡада иҳәоу ахшыѡзцара Платон Бебиа Гәдоуҭа ииун 4, 1993 шықәса аҿны ииѡыз ажәеинраала «Сыҧсадгьыл» амацарагьы иамырҵабыргуеи. Аѡымҭа епиграфс иамоуп Д.И. Гәлиа еицырдыруа иажәеинраала «Сыҧсадгьыл» злахыркәшо ацәаҳәақәа «Сылашара сыҧсадгьыл, абас улахь зеиқәузеи?» Арҭ ажәеинраалақәа аѡбагьы ѡуп Аҧсны агәаҟра иантагылаз аамҭазы Д.И. Гәлиа иѡымҭа мҿхакыла ихәыӵны, аха ҵакыла итҵауланы, насгьы акәиц еиҧш иуцрало, аҧсадгьыл ахьаа лоунытә иуныруа иҟазҵо аҧҵан ақырҵуа меньшевикцәа Аҧсны ишьагьуа, ирҵаху алагӡауа ианалаз, ақырҵцәа рымчра аҧҭа еиқәаҵәа еиҧш ианаҳҳаҧаз, ҳҵеицәа гәымшәақәа ахакәиҭразы ашьа анкарҭәаз аамҭазы.

Платон Бебиа иажәеинраала «Сыҧсадгьыл» аҷгьы иаабо ақырҵуа меньшевикцәа – 1918 шықәсазы иҳақәлаз рмоҭацәа иаҳзааргаз аибашьра хлымӡаах ауп. Арҭ аѡбагьы еиқәҷырҵуеит, темак ауп изызку, идеиак ауп ирыҵоу – аҧсадгьыл ҧхьаҟатәи алахьынҵа иаргәаҭеиуеит, ихьаа-бааны ирыцрыхоит. Ҵабыргуп, Д.И. Гәлиа 1920 шықәсазы ииѡыз, агазеҭ «Аҧсны» ианыз иажәеинраала «Сыҧсадгьыл» аҟны аллегориатә ҟазшьа аҭаны, инхьарҧш-аахьарҧшуа (алахьеиқәра, нхыҵҟа ицаз ргәырѡара, мшын ныркәа иҟоу рҧьабара, аҵарадара, ма даҽакы агәынгара…) ииҳәо зегьы ақырҵуа меньшевикцәа рдиктатура иаҷаргыланы иҟаҵоу философиоуп. Ус шакәу аҧхьаѡ имѡашьо ибоит, еиликаауеит. Егьирахь иҟаҵәкьаз ус иаахтыҵәкьаны аҳәара, аѡра усҟан аҳра зуаз аменьшевикцәа рдиктатура ашәарҭара иҵанаргылар алшон, аҧсуаа ҷахәҳәагас ирзыҟалаз рмилаҭ газеҭ «Аҧсни» уи ажәеинраала автори. Араҟа иаҭахын адипломатиатәи аполитикатәи ахшыѡҵары. Уи зыгхоз иакәмызт Дырмит Гәлиа.

Платон Бебиа иажәеинраала «Сыҧсадгьыл» анаҧиҵаз атәы ҳҳәозар, араҟа даҽеа ҭагылазаашьоуп иҟаз. Аҕа хаҳәырҵәиа дҳабашьуеит, ҳақәихырц, имч ҳақәхозар дҳаигӡом, адунеи ҳанихырц даҷуп. Абри

аҭоурыхтә ҭагылазаашьа хьамҭа атәоуп Платон Бебиа иажәеинраала «Сыԥсадгьыл» аҿы иааирԥшуа. Аԥхьаҩ игәы ҭнашьаауа аҟынӡа иҭыхуп ихәынгартәыз ҳацкьа ҭыԥкәа, анцәа ихазы иалихыз адгьыл иҳаиҭаз, иаҳцьыԥць ԥсадгьылны иҟалаз, злагылоу амца шыра, аҿҽаҳәа абылра иахьаҿу, аҵеицәа хазынақәа алахәаша иахьцо, рхы-рыԥсы ахьақәырҵо. «Иҵаӡои уаҩ ицәа мыжда, агәаҟраз уи егьихьӡауам. Уа анацәа еибацәа мыжда, руазырбжьык еихсыгьӡауам», – иҩуеит апоет иҵаҕәҕәауа, ичҳара иалыжжуа. Апоет иԥсадгьыл аибашьра хлымӡаах иалибаауеит: «...алабжыш уахәаҿуеит»; «убла ҭаа ҳа уҳахәаԥшуеит»; «ицоит уа ашьа угәыцкьаса, иулыхьхьауа ахәхәаҳәагьы», уҳәа иреиԥшқәо аметафорқәа аҩымҭа ҳәаақәырҵоит ашәыга мыцхәы ақәмыртатакәа. Зегьы ҳарҟәаҵыргьы заҟа аҳәоузеи абри ацәаҳәа «Убла ҭаа ҳа уҳахәаԥшуеит» амацарагьы. Уи аԥсадгьыл ашәарҭа ҕәҕәа ишҭагылоу, насгьы уи ҳара изԥьыԥьу ҳада ԥсыхәа шамам аҳәоит, аҳәара акәым, ацхыраара иаҳәоит ахақәитра аиурц, изтәышьҭрам инапаҵаҟа иҟамларц азын.

Платон Бебиа идыруеит Гәында аԥшӡа зегьы дшырҭаху, қьаф лылуааува дрымазарц. Иԥсадгьылгьы Гәында ԥшӡа илҿирԥшуеит илыдикылоит «Џьым, зегь улаԥшықәырҵоит» ҳәа. Апоет игәы инархьуеит, ихьааганы иҳәоит, аибашьраан, уи ада даҿа ԥсыхәак шыҟамгьы, иԥсадгьыл аҵеицәа ахьаԥхауа, рхы-рыԥсы ахьақәырҵо. Аха аԥсадгьыл ахақәитра ԥсыҵбарада изыҟалом. Ус иҟан ажәытәгьы, ус иҟоуп иахьагьы, ари нахысгьы ауаатәыҩса рыԥсы ҭанаҵы ус акәхоит.

Ҳзыхцәажәо ажәеинраала «Сыԥсадгьыл» аҿы ԥхьаҩыкгьы азнык азы игәы иаанагар алшоит агәкаҳара аԥыжәара амоушәа. Ииашоуп, ус агәааанагара цәырызго аҭыԥкәа убоит аҩымҭаҿы: «Рыцҳа, гәыҕраҳәагь кыр ухоума»; «Ирыцло угәахәрақәа, шаҟаҩ умбо ирылаӡи?!», «Ҳара ҳаҭыр ҳзақәымҵеит...»

Аҩымҭа «Сыԥсадгьыл» азы ас агәааанагара ҟазҵо, сгәанала, уи злиааз аамҭа уадаҩӡа аҟазаареи аҟамзаареи рҳәаақәа ахьеидыҕәҕәалаӡази уи иаҵоу аконтексти роуп. Егьирахь, ҳәарас иаҭахузеи, ажәеинраалаҿ арахәыц ҟаԥшь еиԥш иагәылсуеит аиааира агәрагара.

Платон Бебиа ипоезиаҿы иналукааша аҭып амоуп ан лхаҿсахьа, уи агәыбылра ду аҵаны, дарбан ԥхьаҩызаалакгьы игәаҿы инеиртә, дархәыцыртә, антикатә поезиаҿы ишырҳәоз еиԥш ихаҭа ихҭынхьаартә еиԥш, цәалашәараны инырыртә еиԥш аҟаҵара дазҟазоуп. Еиҳарак ари ахыҵхырҭақәа иреиуаны иҟоуп ихаҭа дшыԥшқаз ихҭынхьааз ихигаз агәырҩа – аныда азҳара, дахьеиҭымхаз. Ииашоуп, Платон Бебиа анра изылуит, длааӡеит илыхшаз реиԥш, Хәамԥа аҩбатәи иԥҳәыс Венера Қапԥха. Уи ус шакәу аабоит ипоезиатә рҿиамҭақәа рыҿгьы. Уи азҵаара атәы

аладагьы, ипоемақәа сахьрыхцәажәогьы сазаатгылараны сыҟоуп араҟа стема иахыҳәҳәо рацәак салалом. Ауаҩытәыҩса иԥсҭазаара инагӡаны иҵҵаам философиатә категориоуп, еиҳарак ани аԥсадгьыли хаха ирхьысуа азҵаарақәа рҿы, насгьы узыхшаз, жәымзы мгәарҭала унықәызгоз, згәыҳәԥыхш уцәоз, ажәала зеиҭаҳәара мариам доуҳатә ԥсымчхара дук ала еибаркуп. Заҟа ииашаны иҳәазеи аурыс шәкәыҩы, аԥсабара азышәаҳәаҩ М. М. Пришвин абарҭ ажәақәагьы: «Чувство родины неизъяснимо, мы связываем его с чувством материнства»[1] ҳәа.

Изхысҳәаауа, Платон Бебиа ипсадгьыл гәакьа ашәарҭа ианҭагыла, аҕа хәымга данҳақәла, ҳажәлар зҭашәаз арыцҳара ду хьанҭаны изыҟалеит, ипоезиатә мцаԥшь аҿҽаҳәа амца инаркит. Зегьы раԥхьаӡагьы иан лхаҿсахьа ааины, игәы архаҵарц аҭахны иаԥхьа иаагылт. Уи аабоит иажәеинраала «Сымҩа куп» аҿы. Апоет еиҭымратә шықәсқәа игәаларшәо, илаҕырӡ игәаҵа иҭаԥсо иҩуеит:

Сан рыцҳа исымаӡам зыда,
Бамҵоуп быхьшәашәаӡа ҳхәы.
Ԥсҭазаарас аиҭымрагь сыҵа,
Бцеит сыруазыруа мыцхәы.

Ари – аныдара иацу, иатәышьран иамоу ахьаа, мамзаргьы ахьаагара ахгара аиҭым хәычы изын ишуадаҩызгьы аԥсҭазаара иара атәы ҟанаҵон. Ахәра арҕьон анра изызуз аныԥсеи иаб Хәамԥеи ирыбзоураны: «Бжаҵәыуабжачча исыҳазаргь, аԥь-ҵлеиԥш са сыҕәҕәахеит» иҳәартә еиԥш.

Апоет иан лыԥсы ҭоушәа, иаԥхьа дгылоушәа (ус ауп иара идунеибара шыҟоу) длацәажәоит, илеиҳәоит иԥсадгьыл гәакьа ақыртуа фашистцәа изҭадыргылаз ауаҕеимшхара:

Иҳакәшан иахьа амцагь ашыра,
Ҳгәыла ду ҳашьҭихын ҕас,
О, ибылуеит инсыжьыз Ешыра,
Аҟәа былуеит – зымҩа инхаз.

Сан бышҟагь иҟаӡам амҩа,
Аха ахәы сықәгыл сыԥшуеит.
Алабжыш ықәкьасоит сӡамҩа,
Аҳауа хьанҭами, схәаҿуеит.

[1] С. Липеровская. За волшебным словом. М., 1964, стр. 156.

Апоет ихы авба аҭо, игәы инархьуа ихьаагауа иҳәоит «Иараби, сзымцоз ба бышҟа, амҩаду каххаа иангаз. Исзыԥшын ахәы-ԥшҙа шәҭышха, амца қьоуқьад иахьа иагаз». Аха акы, ас еиԥш арыцҳара ду зхылҵыз аибашьра шҵысуаз, иан лнышәынҭраҿы дзымнеиртә еиԥш аҭагылазаашьа ҟалап ҳәа бзанҵы ихаҿы изаагомызт. Ҩбагьы, ашәҟәыҩҩы иԥсҭазаарҿ есымша деилахоуп, ирҿиаратә планқәа деилаԥах дыркуп, доурышьҭуам, иахьа акәымзаргьы уаҵәы ҳәа ддыргәыҷуеит. Ус ауп аҩада иаазгаз ацәаҳәақәа равтор аԥхьаҩ дшеиликааура, аха еиҭасҳәоит, зегьы акоуп, апоет ихы гәыбҷан аиҭоит амҩаду каххаа ианыҟаз иан лнышәынҭра зны-зынла агәы аныкәԥшра ахьицәагхоз дахьзымнеиуаз. Уи еиҳагьы иныРит, илсит уахь анеираз амҩақәа анкха, аибашьра амҟәыл анахаԥа. Аа уи иахылҵуа ауазажәа зеиԥшроу:

Ахааназ уа иҭаҵәаху, рыцҳа,
Ихьшәашәаҙа иамҵоу ашьхарԥы,
Ишԥасҵаху, ишԥасҵаху, рыцҳа,
Иныкәысшьыр бгәыԥшқа снапы.

Шәхьаак саныркугьы суазыруа,
Сан рыцҳа, убас быҫтахуп…
Бара боуп са сыхәшә здыруа,
Аха сназгода, сымҩа куп…

Аибашьра мыжда ус заҟаҩ рымҩақәа акыда, заҟаҩы лахьынҵаданатәызи, заҟаҩ рыԥсҭазаара ҿахнаҵәазеи. Ус иҟоуп уи аԥсабара… Аибашьра атема иазку ажәеинраала «Сымҩа куп» акәзар, исубиективтәу, апоет ихатә ԥсҭазаара иадҳәалоу, насгьы иан лыҟамзаара ахьаагара ҷыдала иалкааны ишиныруа ишаанарԥшуагьы, конкретла уи иззырхоу ауаа рҳәаа иҭытҵуеит, згәы иҭҳәаау, зхаҿра ҳнарбо рацәаҩуп, аибашьра аҭәагашоура атипра азнауртә еиԥш.

Платон Бебиа иаҳхаагаз аибашьра атематика иалхны иаԥиҵаз ажәеинраалақәа еизакны ухаҿы иааугозар, апублицистикатә ҟазшьа змоу аграждантә лирика цаҳә-цаҳә абжьы шырхыҩуагьы, ирытҵумбаарц залшом амедитативтә лирика ацәаҩагьы, даҽакала иуҳәозар, уи ахәыцра ҵаулақәа узнарҵысуеит, избанзар ахақәитреи ахьыԥшымреи рзы иқәԥо амилаҭ рыпсҭазаара ржәытә рҿатә уҳәа уагәылархалоит, ухы-уԥсаҿы ашьҭа-мҭа ннажьуеит, ауаҩи апсадгьыли реизыҡазаашьа ицәырнаго афилософиатә зҵаарақәа рахь иухоит, аиааирахь иуԥхьоит, уи ақәцә уқәнарԥшуеит аоптимизмра аҵаны.

Ииашоуп, Платон Бебиа ԥасатәи аҧьынҧьтәылатә еибашьра (1941-1945) атематика иазку ажәеинраала шьахәқәа маҷымкәа инапы иҵыҵхьеит (урҭ рыҙбахә аҩада исҳәахьеит). Аха уажәтәи Апсны жәлар Рҧьынҧьтәылатә еибашьра иазикыз ажәеинраалақәа ртәы зынҙа даҽакуп, избанзар, уаҷәымшәакәа иуҳәар алшоит урҭ апоет дызлагылаз, ибла иабоз, ихҭынхьаауаз аибашьратә ԥсҭазаара иалииаит ҳәа. Егьи ԥасатәи акәзар, апоет уи аибашьра ду дахааныЗаргьы, хәыҷык иаҳасабала уи ахҟьаԥҟьақәа ихҭынхьаазаргьы, агәаҟра, аҵәаҟра ибазаргьы, ихигазаргьы, маҷк инасҵханы игылан иара изын, акы, ҳҵеицәа ҳапсадгьыл ду рхы-рыпсы шақәырҵозгьы, афронт ахьыҡаз апсны анҭыҵ акәын (Апснытәи ашьхақәа рҷы ицоз аибашьреи Аҟәеи Тҟәарчали ирыларыжьыз абомбақәа ртәы ҳамҳәозар). Ҩбагьы, апоет ихаҵагьы, егьаумҳәан дхәыҷын, апсҭазаара инаҵаз, инарбаз аҵкыс, ашьҭахь данпоетха, шәҟәыла быҷьшәыла иитҵаз еиҳан.

Еиҭасҳәоит, Апсны жәлар Рҧьынҧьтәылатә еибашьра атематика иазку апоет иҩымҭақәа (арахь иалауҵар ауеит апрозатә, апублицистикатә ԥҵамҭақәа, астатиақәа) арҭ зынҙа даҽа «материалуп» излыху. Уи апоет ихаҵа ихҭынхьааз иахьеи уахеи ибла иабоз анацәа рмыткәмабжьы иаҳауаз, ижәлари иареи злагылаз амцақьоуқьад иалииааз роуп ацәеижь егьырҭ амаҭәақәа раасҭа ахарԥ еиҳа ишазааигәо еиԥш, акәын ари атема иара ишизыҡаз. Жәаҳәарада, Платон Бебиа ихала иакәҙам абас еиԥш иҟаз апсихологиатә ҭагылазаашьа змаз, уи ирҟазшьарбаган егьырҭ апсуа шәҟәыҩҩцәагьы, ажурналистцәагьы.

Сыззааиуа, абри афактгьы Платон Бебиа ибаҩхатәра анаҩсангьы Апсны жәлар Рҧьынҧьтәылатә еибашьра иазикыз иҩымҭақәа рхаҵабзиара ҳаранакит. Избан акәзар, араҟа рхы еиларсуп асахьаркыратә ҩымҭа ԥсыс иахоу апсабаратә баҩхатәреи апсҭазаара аҵабыргхаҭеи. Урҭ аҩфеноменк роуп апоет алшара изҭаз аибашьра иазку илирикатә, играждантә жәеинраалақәа ҵкар рацәала еиланы, рфилософиатә хшыҩзцарақәа ҵауланы, апсадгьыли, ажәлари, ахақәитреи ԥхьаҟатәи рразҟы уазхәыцыртә, иухҭынхьаартә, нас азеиԥш уаатәыҩсатә ҵакы змоу апроблемақәа шьҭнахыртә еиԥш.

Иара убас иазгәаҭатәуп лымкаала Апсны жәлар Рҧьынҧьтәылатә еибашьра апоет иазикыз иажәеинраалақәа, аҩада сзыхцәажәахьоу: («Абжьыуаа рыҷкәынцәа», «Сыпсадгьыл», «Аԥхәызба дцеит еибашьра», «Аламыс»), ирыҵоу амелодиа (ари атермин бырзен ажәоуп иаанагоит – ашәабжьзхыҩуа) аемоциатә цәанырра иатҵоу аинтонациа зны ихалоит, даҽазны илаҟәуеит автортә хәыцрақәеи хшыҩзцарақәеи аконтекст рҽанрааланы, рҽалаҙҩаны.

Арҭ аҩыза ацәаҩа ҷыда акы, апоет илирика аԥсы ахарҵоит, аԥхьаҩ даргәаҭеиуеит, емоциала иныруа дҟарҵоит. Ҩбагьы, дзыхцәажәо сахьаҩыратәла иааирԥшуа ихҭынхьааua ахҭысқәа исубиективтә дунеиеибаркыра иахылҵыз акы аҟны иубоит. Ара иҟам арҿиаратә хыҭҳәааи афантазиеи. Иҟоуп аԥсҭазаара аҵабыргхаҭеи аемоциа зҵоу апоет ицәалашәареи ирхылҵыз адоуҳатә «ҽаҩра».

Аибашьра атематика иазку Платон Бебиа ипатриоттә жәеинраалақәа ҳанрыхцәажә, ҳалаԥш зеиԥшлашәа акәзаргьы, инырхааго аамҭазы ҳавсны ҳцар ҳиашахом иара иаҩимыршәаз даҽа зҵааракгьы. Уи убри ауп апоет игәы идырхьуеит еиуеиԥшым амзызқәа ԥшааны Аԥсны аншәарҭаз иалҵны ицаз. Ҭабыргуп, аԥсадгьыли ажәлари амца ианалагылоу, аҟазаареи аҟамзаареи рҳәаақәа зынӡа ианеидыгәгәало аамҭазы, изааӡарызеи, ауааԥсыра зегьыҵәҟьа абԥьар кны изеибашьуам, ус еиԥш иҟоу аҿырԥштәы иҟалап аҭоурых иазымдыруазар. Аха аԥсадгьылгьы ажәларгьы сымоуп ҳәа зҳәо, изыԥхьаӡо ихәҭоуп иуаҩытәыҩсара хазырҭәааua уалԥшьоуп иԥсы, инха ижәлар рҿы аҟазаара. Араҟа иҿыцу ҳәа акгьы ыҟаӡам. Аԥсадгьыли ажәлари ршаз аахыс ус иҟоуп, ус иҟалоит ари нахысгьы. Ашәарҭара ду аан ужәлар рҿы аҟазаарагьы фырхаҵароуп.

Абри афакт иазкуп Платон Бебиа иажәеинраала ҟаиматҭ «Аибашьра зегьы аанарԥшит».

Ари ажәеинраала апатриотизмратә емоциа зҵоу реиԥш акәымкәа, иара аԥсабара злаҟоуала, апоет дацрамлакәа, аҩымҭаҿы ицәыргоу аперсонажкәа аибашьра хлымӡаах анцо аамҭазы рхымҩаԥгашьа дацәыԥхашьоума уҳәа аҟынӡа иныҵакшәа, аха иахьахьуа иақәшәо, изыкәку ахҭа иҵашәо рсахьа ҭихуеит илыԥшааху ажәала ауаа шәаргәындақәа. Аҩымҭа автор ахшыҩцак, иааирԥшуа аҟаларақәа аргумент ҳасабла ишьақәнарҕәгәоит, шаҳатра азнауеит, куплет-цыԥхьаӡа ишьҭрақәланы ицәырҵуа аԥшьбатәи ацәаҳәа: «Аибашьра зегь аанарԥшит». Ари метафорак иаҩызоуп автор игәҭакы игәылршәаны анагӡараҿы.

Аԥсны ԥшӡа ашәара иҵагылеит,
Уи аҵеицәа абԥьар ныркылеит,
Аха ԥьоук ҽа мҩак ианылеит...

Ус шакәыз аибашьра иаанарԥшит. Уимоу, «уаанӡа Аԥсназыҳәа згәы иҵасуаз, уажә ианиба аԥшацәгьа шасуаз, ҳалаԥш ихьӡомызт данхьаҵуаз» – иҳәоит апоет. Уи иҵкыс дызлеиҷьхази ари ахаҵагьы:

Сыҷкәын дгылеит зҳәоз аӡәыҳәа,

Уажә дитҵәахын: сԥа-заҵәыҳәа,
Дыԥшуп иҟалоишь уаҵәы ҳәа...

Аибашьра «иахшаз ашәыргәындара» еиҳагьы иҿаасҭахоит аԥсықымқымра анацлалакгьы. Убарҭ реиԥш иҟоу ауаа цәыхьлысқәагьы аибашьра иаанарԥшит азоуп Платон Бебиа «Аибашьра зегь аанарԥшит» еиԥш иҟаз ажәеинраала изырҩыз. Араҟа асатирагьы атрагедиагьы рхы ахьеиларсу, иахьеиқәҿыртуа аԥхьаҩ ибоит. Асатира аганахьала аҩымҭа уахәаԥшуазар, Аԥсны ашәарҭа ҕәгәа ианҭагыла аамҭазы схы еиқәсырхоит ҳәа зҿеыԥхьазкыз, зыжәлар рылымкаа асаара зҿыҵазкыз апоет дырхыччоит ҳалаԥш ихьӡомызт данхьаҵуаз», инымха-хымҵәан иацы игылаз, абар, иахьа хыҩнык шникылаз, нас дныҵаҳа дышцаз ҳәа убас иҵегьы. Атрагедиа атәы ҳҳәозар аԥсадгьыл аҿы аибашьра анцо, ашьа анкатәо аԥсыҵбара аныҟоу, ианхәашо қытеи қалақьи акы хьаааас имкӡакәа, ҳаԥсажә ҳзеиқәырхозар, насгьы мал-шьалкгьы ҳзалгозар ҳәа иаҿу ауаа ухаҿы иааугар, уаҩҵас урызхәыцыр ирыцҳақәами, излаз рыжәлар рыԥсы шҭаз ианрылыԥсаа нас изакәи рхатәарақәа. Аԥсадгьыли ажәлари рфилософиатә ҵакы ухаҿы иааганы урыхәаԥшуазар, инаурқәами нас уаҳа изусҵҭәада?!

Ажәеинраала «Уара уабаҟоу» акәзаргьы хыхь сзыхцәажәаз иақәҽнатуеит, мамзаргьы уи адунеи аҟнытә ииаз акоуп. Араҟагьы апоет игәы ихымкәа дыҵкьыҵкьашьо аҟынӡа исахьа ҭихуеит аибашьра ашәыргәында ҳәа зхаҿра аанарԥшыз ауаҩы. Аҩымҭаҿ иаарԥшуп мшын-ныркәынтә, шьха нхыҵынтә иааны ҳаԥсадгьыл зхы ақәҵаны изыхьчо рфырхаҵаратә қәпара, уи афонаҿ ицәыргоуп иԥсабаратәу ахҭысқәа: иаҳҳәап, бжьҩык зыцәҭахаз ан, лыхшара рзы, «шәыԥхамшьеит!» зҳәаз, зашьазаҵә дҭахаз апҳәызба лашьа ицынхәрас, ишьа лурц иҩызцәа ирывагылаз. Ари зегьы зыԥсадгьыли зыжәлари зҭаху изын иԥсабаратәу акоуп, ус иахәҭоуп иԥьоушьаша ҳәа акгьы ыҟаӡам, насгьы автор зсахьа ҭихуа, иаҳирбо аибашьра иалиааз аԥсҭазаара аҵабыргхаҭа ауп, аԥхьаҩгьы идикылоит милаҭ гәадурак зырҵысуа. Аха апоет еиԥш аԥхьаҩгьы дизыхгом, ицәырԥхашьагахаз «Уара уабаҟоу» зхиҳәааз ауаҩы. Ҳәарас иаҭахузеи, уи дхыҭҳәаам, аԥсҭазаараҿ иҟаз, нас аибашьра ихнатыз аӡәы иоуп. Уи аибашьра ҟалаанӡа ажәлар рҳәамҭаҿы ишырҳәаз еиԥш, иаҳәа авырвырҳәа иҟьон, аха аибашьра аныҟала аҭраҵәҟьа изҭымхит, «хабарда дыбжьаӡит». Убри ауп апоетгьы дызиазҵааua: «Уара уабаҟоу – зыхьӡ зхызхыз «ашәыргәында» ҳәа ҿыц ишьҭыхыз?!»

Апоет урҭ рхаҿра ааирԥшуеит ганкахьала иҵкьыҵкьашьаны иуцәымыҷхартә еиԥш, даҽаганкахьалагьы, иаарыцҳаушьартә еиԥш. Ирыц-

ҳаушьоит, избан акәзар, рыжәлар ирыҟәҟьеит, аҧсҭазаара уадаԝ изҭашәаз иаҿагыланы иқәпартә адоуҳатә мчы рмоуит, еилышшеит, аҧышәара рзымкит аҧсҭазаара аҿаҧхьа.

Апоет игәыкра рыцуп, ибзиабарала ирҧхоуп, аҧсадгьыл аҭынч ҧсҭазаара анамаз. Иҟәбаҟәшәо, рдоуш дуцәамкәа инхоз ауаа:

Иҧхашьаны имцәажәоз зҿы еихыхуа,
Иузмыркуаз знапгьы неиҵыхуа,
Дцоит дфырхаҵахан аҕа дныхуа –
Аибашьра зегь аанарҧшит.

Абарҭ ацәаҳәақәа рҿоуп ажәеинраала аҧсы ахьҭоу, изырҕәҕәо аидеиатә ҵакы ахьааҧшуа, авторгьы ҷыдала иаҵшьны изазгәеиҭоугьы.

Аҧсны жәлар Рҧьынҵьтәылатә еибашьра иазку, Платон Бебиа иажәеинраалақәа иҵегьы ыҟоуп, насгьы еиҳа инарҭбааны унагәылаланы ирхуҳәааша рацәоуп, аха ҳара иаҳҳәаз азырханы ҳаагылап. Егьирахь, жәаҳәарада, ари атема аҧсуа поетцәеи, апрозаикцәеи, апублицистцәеи (1992 шықәса инаркны иахьа уажәрааԥагьы) рзын актуалра аманы иаанхоит, избан акәзар, ҳажәлар иаадырҧшыз афырхаҵара атәы иаҳҳәап, процентла иугозар шәпроцентк рахь хәыпроценткгьы ҳәам. Араҟа иугәаламшәарц залшом, ҳашәҟәыԝоцәа аҳәырԝы рхы ишадырхәахьоугьы, инагԥаны зҵакы аилкаара ҳцәуадаԝу аҧсуа жәеицааира «Уа иҳәала, иҳәала макьана, Аҭла ҧсирири ҧсиҟәана...» Аҳәатәы ыҟагәышьоуп, иҳәатәуп ҳәа акәхап иаанаго.

Ааи аибашьра аҭәагашоура иахааныз, иалагылаз ракәым ҳаҧхьаҟа игылоу абиҧарақәа рзынгьы уи иҿыцу имажәуа теманы иаанхоит. Уи аҧсымчхара ашәҟәыԝԝы ицәа-ижьы алоуп, ицәалашәаран. Ишдыру еиҧш, ацәалашәара амц аҳәаҳом.

Ашәҟәыԝԝра ауаатәыԝса рҭоурыхтә, рдоуҳатә ҧсҭазаараҿы зегьы иреиҳау философиатә категориоуп, ифеноменуп. Ари ахшыԝзцара даҽакала иуҳәозар, маҵура дууп ауаажәларратә шьақәгылашьаҿы. Машәыршақә иауиԝых аурыс шәҟәыԝԝы ду Н.В. Гоголь иуасиаҭ аҿы абас: «Мысли о службе меня никогда не оставляла. Я примирился и с писательством своим только тогда, когда почувствовал, что на этом поприще могу также служить земле своей».

АИБАШЬРА АШЬҬАХЬТӘИ АЖӘЕИНРААЛАҚӘА

«Чувство родины в моем опыте есть основа творчества», – ҳәа иԝуан М.М. Пришвин. Ааи, аҧсадгьыл ахь имоу ацәаныррa ауп ашәҟәыԝԝы ирҿиарагьы шьаҭас иазыҟоу. Уи еиҳагьы иааԥшуеит аҧсадгьыл аншәарҭоуи агәышьҭыхра зҵо аҭагылазаашьа анамоуи аамҭазы. Ауаԝы индивидтә ҧсҭазаараҿ еснагь ажәаҿ ишырҳәо еиҧш, акәҵаҕь былгьо иауҟаху, иҟоуп аҳаракырақәа (агәалаҟара бзиа зцу), иҟоуп алаҟәарақәа, аҵаҟәа-ҵаҿарақәа (агәынамʒареи алахьеиқәреи аҳра аныруа аамҭа). Абасшәа ауп ишыҟоу ауаажәларратә ҧсҭазаарагьы: Зны ихалоит аԝада, даҽа зных илбаауеит алада. Аладеи аԝадеи изакәтәы философиатә категориоу изҵанакуа еилкаауп, алацәажәара аҵахʒам.

Платон Бебиа аибашьра (1992-1993) ашьҭахьтәи ипоезиа атәы ҳҳәозар, уи иадаабалауеит ҿыцла агәы шеисуа, аҧсымчхара аԝаʒара шыҳараку, иалшахьоугьы шмаӄым, ирҿиаратә цәаԝа аӄыдарақәа шлабҿабатәу. Иазгәаҵамзар залшом аҧсуа жәлар ашьа каҵәаны иааргаз Аиааира ҳашәҟәыԝԝцәа зегьы рыҟны еиҧш, Платон Бебиагьы арҿиаратә гәалаҟара бзиа шинаҵаз ипоезиатә (ипорзатәгьы убрахь иналаҵаны) ду еибаркыраҿ адаҟьа ҿыцқәа аартра шалшаз, еиҳа ииашаны иуҳәозар, алирикатә хаҿсахьа (ҿыц иҵоурамгьы убра днахыҧхьаʒалан) дышцәырҵыз. Алирикатә хаҿсахьа анысҳәах, исгәалашәоит афилологиатә рыҭҵаарадыррақәа рдоктор, алитературатә критик, апоет, апублицист В.К. Занҭариа иажәақәа: «Алирикатә хаҿсахьа, даҽакала иуҳәозар, алирикатә хшыԝзцара аҿиареи, амҽхак аҭбаахареи рыпроцесс аҿы аҭыҧ ҷыда ааннакылеит 1992-1993 раан аҧсуа жәлар ирхыргаз атрагедиа ду сахьаркыратә-философиатә знеишьала иаҵахаз ахәшьарагьы. Амилаҭ – хақәиҵратә қәпареи доуҳала аҽышьақәырҕәҕәареи рымԝаҿы зроль ҕәҕәоу ари апериод аантәи аҭоурыхтә хҵысқәа иаҳа ирласаны, насгьы план рацәала, полифониатә ҟазшьала анырра, анырҧшра ахьроуз зегь раҧхьаʒагьы апоезиаҿы ауп. Аибашьраан иит, ауаа ирылаҵәеит, насгьы амилаҭҭа музыка еиуеиҧшым ажанрқәа рҿы аларҵәара роуит ахьыҧшымраз ақәпара атемала иапҵоу ажәеинраалақәа, ашәақәа, абалладақәа. Традициала ишаҧу еиҧш, ажәеинраала иаҳа ирласны ианыруеит ашәарҭара баапс иацу аибахаеибафара, аибашьра аҭәагашоура иалагылоу ауаа рхьаа-рыгәҵыха. Насгьы апоет иахьеи-уахеи дызлаҧшуа, лабҿаба иибо ахҵысқәа зны-зынла емоциала, гәышҧлымҳала, даҽазныхгьы хшыԝзцара хьшәашәала, ҳәоу ҭынчла, илирикатә хаҿсахьа аҿиара зырцыхцыхуа цәырҵрақәак реиҧш

раарԥшышьа дақәшәоит»[1]. Аҩада иаазгаз ацитата автор, ишазгәеиҭо еиԥш, ҳара ҳҽы ари атематика иаҵанакуа апоезиа, апроза, асахьаркыратә публицистика макьана инарҭбаау ахәшьара (аҭҵаарагьы убрахь иналаҵаны – Р.Қ.) ҷыдагьы амоуц. Уи, ҳәарада, ҳакритикеи ҳлитератураҭҵаареи иахьынӡахәҭоу ари азҵаараҿ азҽлымҳара ахьазаамырԥшуа иахҟьоит, аха устҵәҟьа ишԥацари. Ухаҿы иааумгарц залшом Владимир Занҭариа абраҟа иаазго иҳәаахьагьы: «…Аԥсны жәлар Рԥьынԥьтәылатә еибашьра апроблематика иаҳа-иаҳа аҽеарҵаулоит, ган рацәала, план рацәала аҽеаанартуеит аибашьра ашьҭахь (1994 инаркны иахьанӡа). Уи адоуҳатә-сахьаркыратәи, аҭоурых-философиатәи аспектқәа рыҭҵаара макьана ишхьысҳаугьы, иҟоу аҽазышәарақәа ирныԥшыроуп агәҭахәыцратә-гәҭыхаарԥшратә (рефлексиатә) лирика азы агәааанагарақәа рыспектр[2]».

Ҳәарас иаҭахузеи, ҳмилаҭ ирхыргаз аибашьра хлымӡаах аҭәагашоура иахылҵуа (жәашықәса инареиҳаны ишцахьоугьы) аҟыба-аӡыба, агәырҩа макьанагь еиқәтәашьа амаӡам, зҕьара уадаҩу, насгьы лассы-лассы имжьыжькуа хәраны ҳаԥсҭазаара акыр аамҭа иацзаауеит. Ииашоуп, аамҭа ауп уи хәырбҕьыцс иамоу, изхәышәтәуа ҳәагьы рҳәоит ажәлар, аха аамҭагьы аԥсҭазаара иалаҕьаз агәырҩа амч анақәымхо, ианазымиааиуагьы ыҟами! Насыԥны абраҟа адоуҳатә ԥсымчхара змоу факторны ицәырҵуеит асахьаркыратә литературеи уи амаҭ азызуа ауааи. Урҭ ражәа сахьарк аныра ду ҟанаҵоит ауаажәларратә ԥсҭазаараҿы, еиҳаракгьы иҳәаақәнаҵоит изҩыдоу, ԥхьаҟа уаҩы дызго, аибашьратә синдром – апылхатра далызхуа, ацәгьеи абзиеи еиҿазыргылоу, еиҿзыршәшәо афилософиатә хәыцрақәа. Ари аҷыдара лымкаала амца иалагыланы еибашьуаз, аԥсҭазаараҿы инагӡаны зымҩа ылзымхыц, зԥышәа мачу (аибашьра иага иԥнашәаазаргьы) аҿар рзын шьарда аҵанакуеит, хшыҩзцара ззыруша акы акәны иҟоуп.

Зегьы зхысҳәааua, абас иҟоу иҵоуроу, аԥсҭазаара аҵабыргхаҭа бла ҵарыла иахәаԥшуа атенденциа ҳара иаабоит Платон Бебиа аибашьра ашьҭахьтәи ипоезиаҿгьы. Уи иахьанӡагьы иаауеит арҿиаратә мҽехак ҭбаа аманы. Уи аԥсуа поезиатә дунеиеибаркыра иагәеисыбжьуп шьала, дала, гәыла, ԥсыла иазааигәоуп, иатәышьҭроуп, насгьы ҳмилаҭ рдоуҳатә культуреи рҭоурыхтә лахьынҵеи лоунытә ирыхӡыӡаауа асаркьал бжьы ахоуп. Ари сара сахьахәаԥшуала, апоет арҿиараҿы имоу ихаҭашәатә ҟазшьа аҷыдарақәа аазырԥшуа, мамзаргьы ишьақәзырҕәҕәоу акоуп.

Платон Бебиа аибашьра ашьҭахь иаԥиҵаз (еиҳарак аԥхьатәи ашықәсқәа раан) иажәеинраалақәа рҿы имҩашьо иаабоит аибашьра иаанагаз, ҳазҭанаргылаз арыцҳарақәа – ууаԥсыралеи материаллеи иҳауз ацәыӡқәеи аԥхасҭақәеи – рнаҩсангьы, уи иахылҿиааз амыҟәмабарақәа ҳажәлар рпсихологиатә, рсоциалтә ҭагылазаашьа ишаныԥшыз, иҵегьы уазааигәаны иуҳәозар, ишаанарԥшыз. Жәаҳәарада, аиааира згаз ҳажәлар, аибашьра анеилгагьы, ауадаҩрақәа ирықәшәазаргьы, Б. Ельцин уи икомандеи аполитикатә, аекономикатә блокада, иҵадыргылазаргьы, ргәы каҳаны бзанҵык иҟамызт, иргаз аиааира, ироуз ахақәиҵра ԥхьаҟатәи рҭоурыхтә лахьынҵазы адырра мацара акәым, ргәы-ршьамхы арҵыруан, рмилаҭ хдырра амч ҿыцқәа ацнаҵон. Ари зегьы раԥхьаӡагьы хшыҩзышьҭра ззутәу факторуп ҳауааажәларратә ҧсҭазаараҿы. Аха убас шакәызгьы, аибашьра ҳажәлар ирзаанагаз арыцҳара ду ашьҭамҭа (уи иахьагьы иҟагәышьоуп, ҳаԥсҭазаараҿы,иахьабалак акәымзаргьы иуԥылоит) ҳабла ихымҵуа ихгылоуп, уи иахылҵыз ахәшәбылфҩи ауарқьи макьанагь ҳԥынҵа иҵасуеит, ҳцәа-ҳжьы ианыруеит…

Изхысҳәааua, убарҭқәа зегьы Платон Бебиа ипоезиаҿы иалкааy аҭып рымоуп, насгьы иҟаз аибашьра хлымӡаах аҭәагашоура ҟазарыла иаарԥшуп, урҭ уанрыԥхьо уаԥхьа иҿаҿаӡа ицәырҵуеит ииааиз афырхаҵагьы иаҵахаз ақәылаҩгьы рхаҿсахьақәа апоезиатә гәылҭәаара рыманы, инаӡа-ааӡаны. Аҩада исҳәаз ахшыҩзцарақәа рышьақәырҕәҕәараз иаазгар акәхоит аҿырԥштәқәа, усҟан аԥхьаҩ еиҳагьы еилыхха ибоит Платон Бебиа аибашьра ашьҭахьтәи ипоезиа аҭагылазаашьа зеиԥшроу, тенденциа хадас ианыԥшуа, хыҷкыс иамоу. Ажәеинраала «Аибашьрахьтә дхынҳәит сашьа» апоет еибашьуаз иашьа (нацәаҷкыла ихьӡ имҳәаазаргьы) ишизку аабоит, уи деибга-дызҩыда амца шыра дахьалҵыз иааирала дахьыхынҳәыз инаҭаз агәырҕьара ду иахылҵит аҩымҭа. Ари ажәеинраала аԥҵан Аиаира жәеиза мшы анахытҵуаз аҽены. Уи уанаԥхьо ицаҳә-цаҳәо иунырueиит аибашьратә хҭысҷәа. Иҿыцӡа иугәалашәоит ҳажәлар ирзаанагаз арыцҳарақәа, изҭанаргылаз ауадаҩрақәа. Аибашьрахьтә ихынҳәыз апоет иашьа абар исахьа шҭихуа:

Убас иԥсахит уи иҟазшьа,
Амра даӡт, аҵаа даршәит,
Убас шықәсыкала дажәит:
Ихахәы аршлеит, иарыгәӡеит,
Иблақәа алашара рцәцеит,
Уи илакыҵақәагь ҵнакааит,
Ишьап ԥсадақәа дрыман иааит…

[1]В.Занҭариа. Аԥсуа лирикеи амилаҭтә сахьаркыра-философиатә дунеихәаԥшреи. Аҟәа – 2011, ад. 29-30.
[2] Иара уа, ад. 30.

Аха аибашьԥы, аԥсадгьыл ахьчаԥ абриаҟара митә зхызгаз уи аҿы мацара дауҟаху, ихҭынхьааз дызлаԥсахԥааз, итцегьы ирацәахеит ак атқыс егьи еиҳа ихьанҭаны инырыртә, иқәыгәгәартә еиԥш. Акәты зымшьыцыз ауаԥы иԥсадгьыл имазкыз ауаа имшьыр амуит, аҭагылазаашьа инарҟатцеит, иабџьар ҟьашьуп аға ишьала, ихаҭа иакәзар, ауаԥра ицәыӡит, дыбгахеит илаӡара маҷхеит, инервқәа деибархха дыркит.

Ари ауџьшьатәыху, аибашьра иатцасуп, иаҟазшьоуп. Ус иҟан иаауеит аханатә аахысгьы. Апоет иашьа аибашьра инаҭаз аахақәа итцегьы дԥыршәоит, даҽакала иуҳәозар, ихьаақәа ирыцлоит:

Ҳаԥнқәа блуп, ҳашҭа ҭацәуп,
Ҳаитцбы дҭахеит, уахь ҳзатцәуп,
Ҳарахә-ҳашәахә зегь ныртцәоуп,
Ҳгәылацәа ыҟам – ихыртцәоуп!..
Узбо дарбан, ма узаҳауа,
Убасгьы ихьанҭоуп аҳауа…

Абас шакәугьы, уи апоет иашьа – Аԥсадгьыл асолдат «дгәыргьоит – зегьы акоуп: дыззықәпоз аиааира гоуп».

Абри аиааира ауп аԥымҭа аидеиа хадас иамоугьы, иагьзыргәгәоугьы. Уи еиҳагьы игәылыршәаны иаабоит атцыхәтәантәи акуплет аҿы:

Уа амра гылоит иххаӡа,
Ажәԥан еилгоит иккаӡа,
Ишкәакәоуп Ерцахә ахҭырпҳа,
Ихәмаруеит амшын ацәқәырпҳа,
Аԥшалас ҿыхагь кәаратцоит,
Аӡыхь хәыҷы ахьхьаҳәа ицоит,
Икьыркьыруеит агәашәаҿ ҳҿеы,
Нахьхьи ԥҳәызбак… улзыԥшы!
Дгәыргьоит сашьа – аиааира гоуп,
Аԥсынҵры ду ахь имԥа гоуп…

Славик деибашьуан иԥсадгьыл азы ихы иԥсы дамеигӡа, имшаҭа, егьи иашьа Котик аибашьраан дҭахеит, рыԥнқәа блуп, рырахә-рышәахә ныртцәоуп, ашҭа ҭацәуп, агәылацәа хыртцәоуп. Абас иҟоу аԥстазааратә ҭагылазаашьа ауп Платон Бебиа иажәеинраала «Аибашьрахьтә дхынҳәит сашьа» аԥцара илзыршаз. Араҟа ихыҭҳәаау, мамзаргьы ихәыцу, арҿиаратә фантазиа иатәу ҳәа акгьы ыҟаӡам. Изхысҳәааua, абри аԥада исҳәаз, – атекст иҳанаҳәо ада

даҽеа хшыԥзцарак ахҭа ҳҭанамырԥшуазаргьы, ажәеинраала ыҟоуп изыззку имацара идҳәаланы уахәаԥшуазаргьы. Ара ҭаацәарак рыӡбахә атәы аҳәоит. Нас уи маҷума. Аха араҟа иаабоит аԥымҭа аконтекст иатцубааua ихадароу даҽеа хшыԥзцаракгьы. Убри ахшыԥцак ашьҭа-мҭа аԥымҭаҿы иҩгәахарц, аԥхьаԥ иатцшьны иазгәеитарц, автор иашьа нацәақәкыла ихьӡ иҳәом. Апоет иҭахын, иагьилшеит (иажәеинраала обиект хадас иашьа дшамоугьы) еизыркәкәо апоезиатә хаҿсахьа атипра аланы аҟатцара. Ара излацәажәо, иаарԥшу аибашьратә ԥсҭазаара асахьақәа, Аԥсны ԥнаҭацыԥхьаӡа иахьумбоз ыҟаӡам, аибашьра иахшаз, иаанагаз акоуп, ҳаԥсадгьыл зыхьчоз ҳҵеицәа заҟаԥы ргәы итҳәааузеи, рхаҿсахьа унарбозеи ари ажәеинраалаҿ иаарԥшу аибашьра ашьҭахьтәи ҳаԥсҭазаара уадаԥ аҟнытә. Аха урҵқәа зегьы раҵкыс ирхыҳәҳәон ҳажәлар иргаз аиааира акыр шыкәса изызхьуаз ахақәитра. Машәыршақә акәӡам апоет зсахьа ҭихуа аԥсҭазаара уадаԥ, хатала алирикатә фырхатца ихигаз ҳабла иаахиргылауа, поезиатә хаҿсахьала иааирԥшуа аибашьратә фактқәа инатцшьуа, дышьҭрақәло изрыцитцо абарҭ ацәаҳәақәа: «Аха дгәыргьоит – зегьы акоуп: Дыззықәпоз аиааира гоуп».

Ааи, аԥсҭазааraҿы Аиааира зегьы ирыцкуп. Абри аханатә аахыс ирдыруан, ирдыруеит гәеитцахара зқәым аԥсуа жәлар. Апоет илирикатә фырхацәагьы убри азоуп, иага, агәаҟра рхыргазаргьы, аԥсыҭбаракәа рацәаӡаны иҟалазаргьы агәкаҳара заадмырԥшуа, изырцәыламсуа аиааира иаанагаз ахақәитра хәызмам акы акәны иахәаԥшуеит.

Аибашьра ашьҭахьтәи аԥсҭазаара уадаԥ еиуеиԥшым ахаҿсахьақәа ирацәаны иаҳпылоит Платон Бебиа илирикаҿы. Ҵабыргуп, урҭ алакә аҿы ишырҳәо еиԥш иихьан, ишәхьан аға хәымга дҳақәлаанӡагьы рмилатә ахьаақәа идыргәаҭеиуа, ирныруа адәы иқәын, аԥсадгьыл аныхьчатәхагь абџьар кны хаҳәыртцәиа ижәлеит… Убас иҟаз ауаԥ ихаҿсахьа ауп апоет иажәеинраала «Ахага» аҟны иааирԥшуа. «Уи абарҭ зегьы-зегь дҳаиԥшны дыҟан, аха Анцәа дишеит иаҳа дразны. Уи абарҭ зегьы-зегьы ҳаиҳа игәтыхан, хьаас иман ас иахьибоз Аԥсны. Убри азын џьоукгьы, изҵалаз ахәаӡ, дхагоуп рҳәон, иҳәалааит шәиҟәатц!»

Аха уи дхагамызт. Ус изызҳәоз ракәын ибашақәаз, аԥсадгьыл ахьаақәа зцәа-зжьы иалымсуаз, гәытцхас измамыз, зхатәы мышхәыбзазара аԥхьа изыргылоз, атәым мчқәа ирымҵахырхәоз. Урҭ рхаҿқәагьы алирикатә фырхатца идҳәаланы ажәеинраалаҿы иҷаԥшьӡа игәылыршәоуп аԥхьаԥ гәцәак рхеимкыртә еиԥш.

Ари ахага хьаас иман: амԥаду зыԥссозгьы аҟьамсар дахырԥны дахьцоз, лнап ианыз аус гәыкала иахьыҟалымҵоз, акламуаа ааганы Аԥсны иахьаларыжьыз, ҳҭыпқәа рыхьӡ ахьахырхыз, «аиҳабы Аԥсны ҭиуа итып

ахьихьчоз, Аԥсны абҕа ахьдырхәоз, азинқәа ахьдырмаҷуаз уҳәа иҟаз аиакәымраҟәа, азалымдараҟәа заҟа дырҷагылазеи, дықәԥазеи?! Шьоукы изашьҭази ицәыҵаччон, шьоукы дхагоуп, иҳәалааит рҳәон, уи ала ирҭахын иладырҟәырц ипатриоттә қәԥара иамаз анырра. Аха ҳгәыла бзиахә дхагахан данҳақәла абар иҟаиҵаз афырхаҵара:

Жәаԥык ыҟан, шәԥык рыкәшеит, мԥакоуп
Ирзынхазгьы – аԥсадгьыл азы ашьа…
«Еи, ақырҵқәа, шәаангыл, сара схагоуп,
Ишәсырбоит аԥсуа хага иҟазшьа!..»
Иҷынеихеит, аҕацәа иԥшызгьы шәеит,
Днарылагылт, икәыршаз зегь ԥжәеит…

Апоет ифырхаҵа аиааира дахьымҙеит, дҭахеит фырхаҵала. Аиааирашәа ахыԥуеит ҳашьха, ҳага!..

Аԥымҭа злахиркәшо акуплет «ахага» ихаҷра еиҳагьы хҕәаҷы инеиртә иҟаҵоуп, насгьы зны-зынла, иааҳаҭәоумшьартә аҟынҙа иааҳарԥшуа агәлымԥрагьы заманала ианыԥшуа:

Аиааирашәа ахыԥуеит ҳашьха, ҳага –
Дыҟам ҳаҙбахә змаҳаз, изымҳәа.
Ана джуп, рҳәоит, рыцҳа ани ахага –
Ауаа навсынгьы ицалоит зымԥа.
Иҵынхаз дыҟам, иҟам ихьҙ-иԥша,
Уахынла игәаҷы иҵәыуалоит аԥша.

Апоет иажәеинраала «Ахага» ари даухагахыз, зеиҕьҭам патриот хаҵан, зыԥсадгьыли зыжәлари рзын згәы былуаз, зхы-зыҵсы иамеигҙоз, ианаҭаххагьы зыԥсҭазаара ахҵнызҵаз иашауаԥын. Аха иҟазшьаны имаз ацәаԥақәа, аԥада зыҙбахә ҳҳәахьоу, рзын дыззеилымкаауаз ауаа цәаҭачқәа, зчын ҟәаз иацәшәоз, ирыхҙыҙаауаз убрахь иналаҵаны, наҟ даларҟәыргарц, иихәо хшыԥзцара арымҭарц азын «ахага» ҳәа изырҳәон. Ус дагьымԥасит ихьҙҵәҟьа аҵанарҙыртә аҟынҙа. Авторгьы ииашаны иҟаиҵеит ихьҙҵәҟьа ахьимҳәазгьы, избанзар, уи ихьҙхалаз «Ахага» иԥсҭазааращҷы еиҳа аԥыжәара агахьан, уи акәын ирылаҵәаны ирдыруаз дызлазгьы.

Ари ажәеинраала ҵаҵгәыда имиит, прототипк, ма изхыку хсаалак автор имамкәа дыҟамызт, аԥсҭазааращҷ иалибааз дреиуоуп, насгьы уи иԥызцәа заҟаԥы ыҟада, зыԥсадгьыли зыжәлари рзы ргәы хьыу-хьыууа ишыбылуа имԥасуа «ахагақәа», амала ҳара иаабом акәымзар.

Апоет иуадаԥыз аамҭақәа реикәшара иауаршәаны иҵихит Ахага ихаҷсахьа аԥхьаԥ акраамҭа ихамышҭуа аҟынҙа. Ажәеинраала иамоу ахаҭабзиарақәа ируакуп сахьаркыратәла игәылыршәаны иахьыҟаҵоу анаԥсангьы, уи иаҵоу цәаныррa ҵаула аԥсадгьыл иахнагахьоу аҭоурыхтә лахьынҵа ахьаагара, уаҵәтәи аразҟы бзиа азхәыцра аидеиа.

Аибашьра иаҳнаҭаз аԥхасҵа ҕәгәа Платон Бебиа ипоезиаҷы макьаназы итема хаданы актуалра аланы иҟоуп, избан акәзар, имоуп ирацәаҙаны аҳәатәы; иаҳхаагаз агәаҟра иадкыланы иугозар уахәаԥшуазар, егьырҭ аԥсуа шәҟәыԥԥцәа аҙәырԥы реиԥш, ииԥхьоу, ииҳәахьоу маҷуп, иазхом, насгьы апоет ихаҵа дызхаану, ихигаз, ицәа-ижьы ианырыз, игәы ҷызкааз, илаҕырҙ аҳәҳәыҳәа иҙамԥа иахьыкәкәо изышьҭыз ахҭысқәа рами дара иԥымҭақәа хыҵхырҭас ирымоу. Ари, еиҭасҳәоит, шәҟәыла, быҕьшәыла, мамзаргьы шьоукы изеиҭарҳәаз ала иитҵаз, еизигаз материалым. Бла иабо хы иаԥсоуп ҳәа баша иаурҳәаху ҳажәлар.

Ажәеинраала «Агәнаҳа» апоет инарԥит агазеҭ «Ҳороли» ианыз аинформациа. Абар ахаҭагьы: «Ашьаҟа-уаа рфырхаҵаразы» ҳәа амедал, раначьазааит: Зухбаиа Зурико Шьаҳан-иԥа (данҭаха ашьҭахь). Ҷецбаиа Нугзар Рамшьыхә-иԥа (данҭаха ашьҭахь). Ҭарбаиа Ҭамази Ҭлабган-иԥа (данҭаха ашьҭахь). Тузбаиа Рамази Ҭарашь-иԥа (данҭаха ашьҭахь).

Қыртҭәыла арбџьар мычқәа ркомандаҟаҵаԥы хада Едуард Шеварднаҙе».

Арҭ ауаа абгахәыцы шкәакәа афырхаҵаразы амедалқәа (иантаха ашьҭахь) зиҭаз рабацәа аԥсуаа гәышьан (рыхьҙқәаҵәҟьа ирымҳәои иузусҵцәоу), аха дара рԥацәа уи рхадыршҭит, изыхҟьазаалак ирылабеит раԥсуара «Рыдгьыл рыцҳа, рытҵууаны ицеит, рбызшәа, рыцҳа, ирҷыууа ицеит, рҭоурых, анышә иагазшәагьы ицеит, рабацәа, ирызхымгазшәагьы ицеит», – иҳәоит апоет игәы иаланы. Уимоу, абџьар кны еибашьуан, рашьцәа ршьуан, рхаҭақәагьы ҭахоит. Аԥымҭа философиатә ҵакала уахәаԥшуазар, ари гәнаҳароуп иаанаго. Ус заҟа гәнаҳа ҟарҵази иаҳхаагаз аибашьраҷы! Аха «ицон» аамҭагь, иара аус иаҷны, арԥашгьы маҷ-маҷ аԥаԥ арбгон. Аиашагьы ус итәозма, хара иԥшны, аҙ ахьышьҭрахь игьежьырц иқәԥон» – иԥуеит автор аамҭеикәшара иамоу амч азгәаҭауа.

Ажәеинраала ацәаҳәақәа рыбжьара иргәылубаауеит ҳажәлар иргаз аиааира иаҵоу амилаҭ гәадура апафос заҟа иҳараку, заҟа иҳақу, ихымԥадатәины аҟалара зыхәҭаз акы акәны ишыҟоу. Убри аидеиа хада анаԥсангьы, араҟа ибылгьны иааԥшуеит аԥымҭазы ихымԥадатәиу даҷа философиатә хшыԥзцаракгьы. Уи убриоуп – ауаԥы ижәлар гәакьеи иԥсадгьыли рҷаԥхьа дызусҵзаалакгьы – дхархьуаԥыз, дчынуаԥыз, уи-

моу, аханҙа игылоу аҳәынҭқар иакәыз агәнаҳа – иҳақым иҟаимҭар ауп, иҟаиҭар дахьымхәыр ауам, иахьа акәымзаргьы уаҭәы ихьҙоит. Ас еиԥш ахымҩаԥгара зегьы ҳарԥәаҭып ан лгәыҳәԥыхш еиԥш зегьы ҳзаазо, зда ԥсыхәа ҳамам аҧсабараҵәԥьагьы иаҵахым, иаҵахым мацара акәым иҳананажьуам, ҳахьнархәыр алшоит, ажәакала, иазымчҳакәан адгьылгьы ачҳа хыҵыр, иазымчҳакәан ажәҩангьы хыԥь-хыԥыр ауеит.

Ауаҩы агәнаҳа дахьаҵо, дааԥәымҭҙакәа агәнаҳара ахьыԥаиҵо ирхԥьоушәа ибоит ҳаҧсҭазааразы лассы-лассы аҵып зауа, аҧсабара хьырхәрак аҳасабала «ҳамҭас» иаҳнаҵо азаамуратә цәырҵракәа. Убри акәхап аҩымҭа анҵәамҭа ахшыҩҵакгьы иаҳәо:

Нас адгьыл зыҵысызеи, – ххәоит ҳара,
Нас амшын зыԥсызеи, – ххәоит ҳара,
Нас ашьха зыбгозеи, – ххәоит ҳара,
Аҙ ицәоу заҳамбозеи – ххәоит ҳара.

Абиблиагьы агәҿанызаара ҟаҵо, иамҳәахьеи агәнаҳа уаҵамлан ауаҩы ҳәа. Иаҵалаз мышкы ахы мышкы аҵыхәа дахьымхәыр ауам.

Аҩада ҳзыхцәажәоз ажәеинраала иажьрацәароуп темала иақәҷнаҭуеит «Ҩ-ныҳәаҷак». Ажәеинраала ԥшьба-ԥшьба ацәаҳәа ԥшь-строфак роуп иҟазо, аха автор еилыхха иаҳирбоит ҩ-ныҳәаҷак рконтраст заҟа еиԥшым, ҵакылеи хықәкылеи ихаз-хазуп. Уажәы ажәеинраала ҳаԥхьап:

Ақырҵаа аныҳәаҷа ныркылон,
Уа згәы хнахыз Аҧсны ашша.
Аҙәк иеиԥш ршьапы иқәгылон,
Аҭамада ибжьгьы ицон аҿша:

– Урҭ мцар Аҧсны ҳзырбодаз,
Аҧсны ҳзырбода урҭ гьежьыр.
Абас ҳара ҳтәгьы иазыргодаз...
Рныҳәаҷа ҳара шьҭышәх: амҳаԥьыр!

Араҟа актәи аконраст аҷы иаабоит аҧсуаа ҳахзырҵәаз, ҳабҕа шшара ԥызҵәаз амҳаԥьырра – ҳгәылацәа бзиахәқәа заҟа иаргәырҕьаз иҵацәыз ҳадгьыл чашәрақәа ҕаата-бҕата инхо, инҵуа, имышхәырбзазахо ианыҟала – изԥьынԥьыз ажәлар рахь рҷы маахәырц аныҳәаҷа шыржәауаз, урҭ араҟа инхазҭгьы, дара рлымҳа саркьада ирбараҳа ишырымбоз. Ари, ихыҵҳәаам, ҳадгьыл зымпыҵазхалаз рыҩнуҵҟа иҟаҵәҟьаз ныхҳәаҷоуп[1]. Иахьнамырхәҙеи, ирхьымҙаҙеи ҳгәылацәа хазынақәа, ҳаишьцәоуп ҳәа иааҟәымҵҙакәа иркьыкьны изҳәоз иҟарҵаз агәнаҳара ду. Ишҳәыԥкыз, хара здыз зегьы асыҧса рытабгазшәа иамгеи иҟарҵаз агәнаҳара ду. Аха анцәагьы дыҟоуп, аҧсадгьыл аҳақгьы ыҟоуп. Ус шакәу ауп иаҳәо аҩымҵа аҩбатәи ахәҵаҷы ишьҭыху аныҳәаҷа:

Аҧсуаа аныҳәаҷа ааныркылон,
Ԥьоукы ирбозаргь оумашәа.
Аҭамада ибжьы аҳра ннакылон,
Убасгьы ицон иԥыррашәа:

– Аҧсны ҭарцәы ас иаҳзырбада,
Қырҵуа дыҟамкәан уажәы,
Ҳа ҳтәы иагазар – иаҳзыргада...
Абга шкәакәа изын ижәжәы!

Ажәеинраала «Ҩ-ныҳәаҷак» мҿхакыла ишмаҷугьы, иаҵоу аидеиа иабзоураны ҭоурыхла уархәыцуеит, иугәаланаршәоит, иахьа иҟалазшәа ублаҷ иааиуеит атрагедиатә хҵысҟәа жәпакы (нацәаҟәкыла рыҙбахә шҳәамгьы). Амҳаԥьырра ҳ-Аҧсны ԥшҙа шҭанарцәыз, демографиала ҳашмаԥьаназахаз, атәымуаа амаҵ реиԥш ишыкәҳаз, еиҳарак ақырҵәа ҳҷьынԥьуаа амшын нырцәҟа иагаза рныхәаҷа аҧызҵаз... Аа зқьышыкәсала иҳаванхоз ҳгәылацәа хазынақәа зеиԥшроу, ҳшырҵаху, хаҷрас ирымоу. Агәыла агәы даҩызоуп рымҳәоз аҧсуаа. Аха агәыла бзиа иоуп ус ззырҳәо. Уи дабаҟоу!

Аха уара иушьуа анцәа дишьуам аҳәоит аҧсуа жәаԥҟа. Аамҭа еиҵасит 1992-93 шыкәсқәа рыҩнуҵҟа ареакциатә мчқәа иааргаз аҧҵа еиқәаҵәакәа ҳажәҩан ихытцит, ҳадгьыл аҧсы агеит, ицкьахеит, ҳаҕа бааԥсы Едуард Шеварднаҙе ибзоураны. Ипарадоксызаргьы, уи иныҳәаҷа ктәхеит. Абригь аҧсадгьыли ажәлари рҳақ ауп абас еиԥш иалшартә аҵагылазаашьа ҟазҵаз.

Абарҵ рҩызцәа ахшыҩзцарақәа аҵубаауеит адәахьала имариоушәа иҟаҵоу, еиҷартәу, аха ѡнуҵҟала уагәылаԥшыр, ҭоурыхтәла уазхәыцуа ухаҷы иааугар – иубоит ажәеинраала аҵаулара милаҵк аҳасабала ҳаҟазаара иазку азҵаарақәа заҟа аҵанакуа, ишьҭнахуа, ҳмилаҵ хдырра арлахҷыхуа, ҳаргәаҭеиуа агәаҿанызаара ҳнаҵо.

Ажәеинраала «Аԥша лазҵоз» аҟны иаарԥшуп аибашьра ҟалаанҙатәи ҳаҧсҭазааразҷ иҟаз, ххаҷра ианымаалоз, иаҳтәымкәа ианыԥшуаз,

[1]Уахәаԥш: Руслан Қапба. Аамҭеикәшара зегьы азылагом, Аҟәа, 2004, ад. 447-454.

ҳазмырԥшзоз, ҳҵызшәаауаз ашьцылара бааԥсҟәа иаҳҭәымкәа ԥсабаратә цәырҵрак еиԥш ишьақәгылахьаз рхатә зинкәа рыманы иҟалахьан. Апоет иаахтны диқәыʒбоит: ауаѽра зцәыʒыз, аԥсуара хьаас измам, зхәыцрақәа ҳарамхаз, иааигәахаз, зхатәы дгьыл зҭиуаз уи ала амал зырҳауаз акарера ҟазҵоз ауаѽы ԥаршеи. Уи аҵакы еиликаа-еилимкаа аԥша лаиҵон, афарҭын ааирыхуан. Ари иаанагоз ҳаԥсадгьыл амчхара аҵшәаара акәын, аха иара уи агәхьаа икызма, Шәача, Москва уҳәа аѽнқәа ихәҳауан «иҵаацәеи дареи хьчахарц» зеиԥш ҟамло акгьы ыҟам ҳәа дахәаԥшны. Абар закә сахьақәоу автор иҟаиҵо:

Адгьыл иҵиуан ауаа, аанагон,
Ҳабнара хнашьаауан, ҳʒыхь ҭабон.
Џьара анышә еиҟәԥон, џьара иҵабгон
Урҭ зегьы ахьабоз Ерцахә џьабон.

Ари збоз амшынгьы, автор исахьаркны ишиҳәаз еиԥш «…игәаан иԥыххааса ицон».

Ажәеинраала ахьысуеит аибашьра ашьҭахьтәи ҳаԥсҭазаара уадаѽгьы. Апоет зсахьа ҭихыз ауаа иларҵоз аԥша афарҭын ахылҵит нас аибашьра арҵысит, ҳадгьыл шьам, аҿыхразы иахҭнырҵеит ҳаҷкәынцәа ршьа. Аиааира ааргеит ахақәиҵреи ахьыԥшымреи ацны.

Ҳәарас иаҭахузеи, апоет зсахьа ҭихыз атип иѽызцәа ҳауаажәларратә ԥсҭазаараҿы аибашьра ҟалаанʒагьы иаҳԥылон, иара иахьагьы аиҵакрақәеи аҿеиҵакрақәеи кыр ҟалазаргьы – иҟоуп, уимоу, адемократиа аамҭа рҿақәыршәаны даҿа ҭыҳәтеик иҵаны ицәырҵуеит иуадаѽу, инагʒаны иҭышәнымтәалац ҳаԥсҭазаараҿы. Урҭ иҟарҵоу иҵоурам анырра, ирҿыԥшуа рыҟалара, рцәырҵра шшәарҭоу ухаҿы иааганы уахәаԥшуазар, ажәеинраала «Аԥша лазҵоз» хаҳара алоуп, актуалра аҵоуп. Амала, асиужет иацны, иалаганы ицәырго аҳәалыҳәа Москва асоура, ашәҵқәа рзыҳәан анышә аҭира уи иаазхәогьы игәыргьаҵәа иахьырго аҭыԥқәа, сгәанала, ажәеинраала иахьахәо, иахьаҭаху ҳәа збом. Имыцхәуп. Урҭ рыдагьы ажәеинраала бзиа ыҟоуп ҳаԥсҭазаараҿы иҳамоу, хшыѽзцара ззаамуа, ҳзышьцылоу ҳагхақәа ҿаԥнаҿыртә, илабҿабатәны иаабартә еиԥш ауаажәларратә ҵакы аманы.

Платон Бебиа Аԥсны жәлар рԥьынцьтәылатә еибашьра ашьҭахь ииѽыз, аха аибашьра аҭәагашоура ахыԥша зхыѽуа, ахылҟьа-ҿылҟьа макьанагь ҭәҭәала изныруа, уахь ухьазырԥшуа, ҳажәлар ирхыргаз ахҭыс хьанҭақәа угәалазыршәо, ибызбызуа уцәа-ужьы ианыруа уҟазҵо иуҳәар ауазар, қәыԥсычҳарыла иѽу ажәеинраала ҟаиматқәа жәпакы аԥиҵеит иаҳҳысыз аѽажәатәи ашәышықәса анҵәамҭазы. Урҭ рҿы имѽашьо иаабоит апоет аибашьратә ԥсҭазаара инаҭаз аԥышәа иҟанаҵаз анырра ҵаула хаҭала уаѽытәыѽсак иаҳасабала аамҭа бааԥсы аан иибаз, иаҳаз, ихигаз ипоезиатә еибаркыра, амҿхак шарҭбааз, ажәа асахьаркра аҟны инапҟазара шьарда ишазҳаз, аҿшарҭәҭәаз. Сгәанала, агха соуам исҳәар арҿиара аус аҿы ас еиԥш аизҳа-зыҵьара зыбзоуроу, мамзаргьы хытҳырҵас иамоуп ѽ-факторк. Акы, апоет ижәлар гәакьа ирыхҵыргаз аибашьра ду, уаҟа урҭ рҵеицәа доумыжьхақәа иаадырԥшыз агәымшәара, аԥсадгьыл азы ахамеигʒара, аҵыхәтәан, иага ирызтәазаргьы, иргаз аиааира, Аԥсны ихьыԥшымым, зхы иақәиҭу ҳәынҵқарран аҟалара, аԥсуа жәлар ԥхьаҟатәи рҵоурых лахьынҵа, аԥеиԥшхә бзиа шазыԥшу агәрагара.

Иѽбахаз, ахәра ҭәҭәа зауз, ишырҳәо еиԥш, митәеиқәаҵәа иʒааԥшылаз апоет ижәлар гәакьа аҟазаареи аҟамзаареи рҳәааҿы инеины игылаз даҿеааамҵанык еиԥшымкәа ирҵахуп ирыхыргахьоуи изҵагылоу аамҵеи аазырԥшуа, рхаҿсахьа ҟазҵо, игәылызцәаауа, насгьы аҿар рмилаҭ хдырра ҳаразкуа, рпатриотизмратә цәаныррa амцаԥшь еиԥш аԥырқьхәа иазыркуа, сахьаркыратәла зыѽаʒареи зыгыдреи наʒаʒаны иҟоу аѽымҵақәа. Аԥсуа шәҟәыѽѽцәа зегьы реиԥш аҵакпхықәра змоу абри амиссиа арҿиаратә ԥсҭазаараҿы анагʒара, амаҵура апоет иуал-ԥшьа хадақәа ируакын иԥхьаʒон, иԥхьаʒоит иахьагьы.

Амала, абраҟа иаҭахуп, абаѽхатәра анаѽсангьы, апоет иаԥиҵо иѽымҵақәа абырҵкал икылхны аҟаҵара, ашәара, азара, амццакра уҳәа арҿиара зда ихәарҭам ацәаѽа, аҟазшьа. Убри азакәхап анемец шәҟәыѽѽы Артур Шопенгауер абас зиѽуазгьы: «Кто хочет писать для всех времен, тот должен быть краток, сжат и ограничен существенным: он должен до скупости задумываться над каждой фразой и над каждым словом…»

Сара сахьахәаԥшуала, анемец шәҟәыѽѽы иҳәахьа иқәныҟәо ашәҟәыѽѽцәа дреиуоуп Платон Бебиа. Ус шакәу ҳнарбоит ирҿиаратә лабораториа ҳнықәыԥшыр, инапы иҵыҵхьоу ипоезиатә, ипрозатә ѽымҵақәа ҳрыԥхьо ҳҿынаҳхар.

Сыззааиуа, Платон Бебиа хыхь зыʒбахә сҳәаз аамҭа иаҵанакуа ажәеинраалақәоуп: «Борис Гәыргәлиа уахь», «Евгени Евтушенко уахь», «Сара иахьа исхыҵуеит хынѽежәа», «Абаҕырқәа», «Аԥшʒа хәыҷы», «Уаҳа анцәа еибашьра ҟаумҵан», «Абригь аибашьра иаанарԥшит», «Саида Делԥҳа», «Алақәа ԥсуан», «Ахра ашәа». Арҭ рҿы иубоит апоет ишыныруа, дышдыргәаҭеиуа аибашьра иннажьыз, ауадаѽрақәа рхҟьа-ԥҟьақәа, иʒбамкәа иҟоу аԥсҭазааратә зҵаарақәа ҷыдала аеекономикатә блокада ҳазҭанаргылаз ауадаѽрақәа. Аха, узеигәыргьаша, апоет џьаргьы, машәыршақә акәзаргьы, усҟан иаԥиҵаз иѽымҵақәа ирныԥшуам агәкаҳара, ахьаҳә-хьачара, арыцҳара ацәа зхьыкәкәо ажәеинраалақәа ракәым,

шамахаҳак акәымзар, ацәаҳәақәагьы уҧылом. Уи илирика иатҵубаауеит ҳажәлар аханатә иаарго амилатҵ гәадура пафос ҳаракы, ҭарчеик еиҧш иатҵаҿырбоит аибашьраҿы иргаз аиааира ду. Платон Бебиа ипоезиатә (ипрозатәгьы арахь иахыҧхьаҳалатәуп) рҿиамҭақәа рҿы ҭәҭәала ианыҧшит Аҧсны атцыхәтәантәи ашыкәсқәа рзы иҟалаз, имѡаҧысыз аиҵакраҟәа. Уи исахьатәѡырала иаҳирбоит Асовет Еидгыла аныхдырбгала нахыстәи (уи аѡыза аҭагьы ауагьы иакәгәыҭуадаз, аха…) ҳаҧсҭазаара адаҟьа ҿыцқәа. Ари, жәаҳәарада, аҭакҧхықәра зҭаху ибзианы иҵатәу, ганрацәала еилкаатәу акоуп. Избанзар, ауаажәларра реилазаашьа, рхәыцшьа, рыбзазашьа изыргәырҭьо, изыргәаҟуа уҳәа рҧсихологиатә рдунеибаркыра иатҵанакуеит, иҳәаақәнаҵоит.

Апоет аҧсуак патриотк иаҳасабала еснагь хьаас, гәыҵхас имоуп, даргәаҭеиуеит, иѡнуҵҟатә доуҳатә дунеи еиланаршуеит, еиланарҳыҳоит иҧсадгьыл Аҧсны ашҟа имоу ҳәаа змаҳам, бзанҵы, иҧсы ҭанатцы, еихсыҕьра зқәым абзиабара ҧшьа. «Уи агәы ахьыр – сара ахәрашәа сҳәон, уи агәы каҳар – сара ахрашәа сҳәон, аҭоурых саҧхьар – сҵәыуан са стәаны, уаҵәы агәра згон – сҵәыуамызт сшәаны», – иѡуеит апоет иреиҕьу ипатриоттә жәеинраалақәа ируаку «Сара иахьа исхыҵуеит хынѡажәа» аҟны. Аѡымҵа автобиографиатә ҟазшьа шамоугьы уи аелементқәа шагәылоугьы араҟа ѡнуҵҟатә гәҭацәажәарала, насгьы исубиективтә дунеи иадҳәаланы, иҳәоит иҧсадгьыл аҭоурых иузадымхуа ахҵысқәа.

Ѡежәи жәаф рзы даныршь Аҧсны апҳа,
Зегьы ахьҵәыуаз – сҵәыуан, аха ишпҳа?!
Аҕа данҳақәлагь – ѡынѡежәи аказы,
Слабжышон саргь уаҵәтәи ҳразҟазы.
Уи ашьҭахь – ианырга ҳбызшәа ҳҿых,
Сгәаҵахьтә иҳәҳәон: «Уҿых, ҧьым, уҿых!»

Араҟа иаабауа, Аҧсны апҳа Нестор Лакоба иҵархара хьаазгауа апоет имацара ауиакәху. Уи аҧсуа жәлар зегьы ирхьаан, иргәалсран акәгәышьоуп ишаарҧшу. Ажәеинраала ишаҳәо еиҧш, уи ашьҭахь ҳажәлар зыкәшәаз арыцҳарақәа рацәахеит рбызшәа рҿырхт (рышколқәа адыркит, ралфавит рыҧсахит, харада-барада амилатҵ гәыцәс иамаз ауаа барақәа ҭадырхеит. «Нас кыр анҵы 1992-93. Аҧсны жәлар Рҧьынҧьтәылатә еибашьра ҟалеит, уи аҧхасҵа ду ахылҵит, аха зегьы ирыцкыз аиааира ргеит ҳмилатҵ. Абри аамҭазы апоет зымѡа дымгылеит иҿыҧхьак, ѡада дахон – ишихозгьы лаҕьак…

Платон Бебиа рҿиаѡык иаҳасабала иабҧьар хада – ибызшәазы иѡуеит:

Еснагь гәыҵхас исыман ҳбызшәа,
Уи ацқьараз сгылан сымч азшәа.

Уи ибоит абызшәа амацара шазымхо, аҧсуара еиқәхарц, иҿиарц азыҳәан иҟоуп игәцарактәу, ихьчатәу, амѡа ҭбаа зҭатәу: «Ҳаҧсуара абираҟ ҳаракуа искын, ауаѡы абзиа даниарцгьы сҭахын, аҳә дыҧсыр – дак сылаҧсуан саргьы, аҳә диир – сгәырҕьон: «Уи даҿаҳәгьы!»

Апоет иҵахуп:

Абриаҟара изыжәхьоу Аҧсны аҳы,
Исылшазгьы цәыкәбаруп Аҧсны азы,
Аҭахызаргьы срымжаait уи ахәаҿы,
Сыҳбахәгьы рымҳәааит уи агәаҿы,
Амала иҟазаait иара аҧшҳа – Аҧсны,
Аҧсышәала ицәажәо, ишәҭны, иразны.

Платон Бебиа ибзианы идыруеит иахьатәи анаукатә-техникатә революциа иасакьаҳәымҭаны ианыҿиауа, аџьармыкьатә економика есааира амчра анапаҿы иаагауа аҿеанарҕәҕәауа, ауаѡра, аҳалалра, агәыбылра рыкапан аласхара, рыѡаҳара алаҟәра ианаҿу аамҭазы иарбан милатҳаалакгьы иҵәы, иҧха, кьыс амамкәа аҟазаара шуадаѡу, ашәарҭара шацу, насгьы упара ишашьҭоу, Даур Лагьынба[1] ишиҳәаз еиҧш, утәы-умаа еиҧхыҳуа, еиѡаҳауа агәылацәа анумоу аамҭазы.

С. Аксаков имемуартә ѡымҭақәа «Аҭаацәаратә хроника» народник И. Худиаков данаҧхьа уи автор изиѡуан абас: «Оглянитесь кругом себя: сколько бледных, слабых, идиотов, сумасшедших, полусумашедших, лгунов и извергов чиновных и не чиновных, богатых и бедных живет и действует в обществе. Вглядитесь хорошенько в правительство, в это ужасное судовище, которое движется с медленной неповоротливостью допотопных животных и давит на ходу весь народ, составляющий основную силу государства»[2]. Апоет иҧсадгьыл ѡнуҵҟала амчра бзанҵы еилмышшарц, дәныҡалагьы шәарҭарак ахҵнымхьааyа, имшәауа, имырҳауа, аҭынч ҧсҭазаара аманы иҿиаларц, ҧхьаҟа ицаларц азын абар иитаху (арҭ ацәаҳәақәа ныҳәаҿак иаѡызоуп ус урыхәаҧшуазар):

[1]Л. Кәыҵниа ипоема «Даур» афырхаҵа хада. Уахәаҧш: Руслан Қапба. Леуарса Кәыҵниа», Аҟәа – 2008.
[2]И. Янская, В. Кардин. Пределы достоверности. Москва, изд. «Советский писатель», 1981, стр. 8.

Уи аҵеицәа еидгыло – ражәа акны,
Рыԥшҙареиԥш – акрурагьы рҧахны.
Ишгылац амра гылоз уа ахәаҷы,
Ашьац-аагага ауазааит агәаҷы,
Ерцахә ҙышҙа иахазааит ахҭырпа,
Акалҭ аҟны, иччозааит ацәқәырпа.

Автор арҭ иажәа хьыршәыгәқәа, аметафорақәа згәылԥҷааууа, аԥхьаѡцәагьы ҳгәы иҭҳәаауп, ҳажәлар иаҳҭаху, ҳзызхьуа ауп ирхәо, иаадырԥшуа. Апоет иԥсадгьыл дахҙыҙаауеит, атәым реакциатә мчқәа – ҳчашә дгьылқәа иреиѡаҙо, ҳбеиара – ҳцыха зыхьқәа, ҳашьха зѡыдақәа, ҳамшын ҟәандашьшьыра, ҳамра гәыбзыԛ, ҳ-ҳауа зѡыда, ҳаԥсабара аԥшҙара ҳахызбааууа дырҷагылоуп, ажәытәҙа аахыс адоуҳатә ԥсымчхара змоу иара ахаҵкы ажәа сахьарк иарҷиоу ҷыдала апоезиатә ԥцамҭақәа рыла. Избан акәзар, аԥсҭазаараҷы апоезиа зҵакы ҳараку, насгьы еицамкуа фактуп ауаѡы игәҭыхеи игәазыҳәареи анаԥшѡ, мамзаргьы аԥхьаѡ ибартә, иаҳартә, ицәа-ижьы ианырыртә ицаҳәцаҳәо.

«Сущность всякого факта не в самом факте, а в его значении… и если поэт сумел схватить значение факта и этим значением, как граненый хрусталь светом, просквозить факт – этот факт всегда будет поэтичен…»[1] иѡуан аурыс критик ду В.Г. Белински апоезиеи аԥсҭазааратә факти ирзеилоу, еидызҳәалоу, «реиуара», рыжьрацәара азгәаҭауа. Изхысҳәааууа, Платон Бебиа ипоезиаҷы иубоит, иуԥылоит, насгьы ахархәара бзиа рымоуп аԥсҭазаара аҵабыргхаҭа хыҵхырҵас измоу, арҷиаратә фантазиа иацәыхароу афактқәа. Урҭ ҳара иаабоит апоет зегьы реиҳа игәы иҵхоу, апоет патриотк иаҳасабала дызмырҭынчуа иԥсадгьыл ахьҙ-аԥшеи, аҭоурыхтә лахьынҵеи ирхьысуа, ирыдҳәалоу азҵаарақәа рҷы. Сара сгәанала, ари ацәаѡа апоет иажәа ззикуа, иматәарыз дуаѡыз, ихҭысыз досу дара злаҟоу, излеибарку игәылыршәаны раарԥшраҷы поетикатә мыругак еиԥш цхыраагҙаны дахәаԥшуеит. Аибашьра ашьҭахь иапҵоу, аха аибашьра ахәшәыблы афѡы зхоу, уи аамҭа уадаѡ аҟыба-зыба угәалазыршәо апоет ипоезиатә ѡымҭақәа иреиҕьу ируакуп апублицистикатә пафос бжьы иҷаҷаҙа изхыѡуа апатриоттә жәеинраала «Евгени Евтушенко уахь» – иѡын 1995 шықәса август 15 аҽены. Абригь аԥсҭазааратә – факт ҵабыргхаҭа автор игәы иҵаххыз имѡыр зымуаз – иахҳәааууп. Аѡымҭа ахцәажәарахь сиасаанҙа исҭахуп, автортә хьаҵрак ахасабала, ҳашьҭахьҟа ҳхьазырԥшуа, гәҭахәыцрақәак сырзаатгыларц имыцхәым ҳәа сгәы иаанагауа.

[1]Иара уа, ад. 200-201.

Аурыс шәҟәыѡѡы М. Горки иѡуан: «Литература всего легче и лучше знакомит народ с народом»[1]. Ааи, уи ажәларқәа еибазырдыруа, доуҳалагьы еизааигәаазтәуа феноменуп, философиатә категориоуп. Аха аԥсҭазаараҷы зны-зынла зыламыс цқьам ауаа ԥаршеиқәак (уахь иаҵанакуеит ашәҟәыѡѡцәа, ажурналистцәа, аҵарауаа, аныҟәаѡцәа еиуеипшым ауаажәларратә усзуѡцәа уҳәа иҵегьы) ирыхҟьаны урҭ зҭааууа атәыла иқәынхо ажәлар рыԥсҭазаара, рҭоурых, рхы-рҧыхәа ииашамкәа ианахцәажәо, иандырхәанчо, ианеиларго (идырымкәа ианыҟарҵоугьы убап) ыҟоуп. Амилаҭ ахатә хаҷра аазырԥшуа, ақьабзқәа, аҵасқәа рхаҷы иаамгаҙакәа, рҵакы еилымкааҙакәа агәы анындырхо, иахьуа аныҟарҵо, ҳәарас иаҭахузеи, ауаатәыѡса ркультура акы, атәамбареи, ѡбагьы, азеиԥш доуҳа аԥхасҭа аҭареи, дақәак алаԥыҵәҵәареи ауп изызҳәо. Ари афакт кыр ахытуеит. Баша иѡуамызт В.Г. Белински: «Часто путешественники вредят себе и своим книгам, дурною замашкою видеть в той или другой стране не то, что в ней есть, но то, что они заранее, еще у себя дома, решились в ней видеть, вследствие односторонних убеждений, закоренелых предрасудков или каких-нибудь внешних целей и корыстных расчетов. Нет ничего хуже кривых и косых взглядов; нет ничего несноснее искаженных фактов. А факты можно искажать и не выдумывая лжи»[2].

Анаѡсан акритик ихшыѡзцара еиҳагьы изықәку ацәҟьара иақәшәо ихиркәшоит: «Нет ничего легче, как оклеветать или превознести страну: не нужно выдумывать фактов, стоит только обратить внимание преимущественно на те факты, которые подтверждают заранее составленное мнение, закрывая глаза не те которые противоречат этому мнению»[3].

Амилаҭ ажәытә, аҷатә, уаҵәтәи алахьынҵа иадҳәалоу азҵаарақәа ауаѡы зхы, зыԥсы, зуаажәлар, зыԥсадгьыл зҭаху еснагь ддыргәаҭеиуеит, абзиа иазҳәазар, даргәырҕьоит, иаҟара ицнаҵоит, игәаҷы иҷыхоит кьатара зқәым милаҭ гәадурак уаҵәтәи амш агәра инаргартә, ишьамхы арҵырыртә еиԥш. Ус акәымкәа, уи ацәгьа азызхәыцуа, иазыҟазҵо, аҭоурыхи адоуҳатә культуреи лазырҟәуа акәзар, ахәышҭаараҷы аҧьмҷы иаршыз аԥыргы уакьысыр ушабылуа еиԥш иуцралоит, аҭак аҟаҵарахь иухоит, уимоу амчқәа, – доуҳала, маха-шьахала – аҷаургылоит. Ари ауаатәыѡса рҭоурых иадыруа, насгьы аԥсуаа ражәа ишалоу еиԥш, кәрыжәаа ирықәлоу акоуп. Абраҟа исгәалашәоит аурыс поезиа агени А.С. Пушкин иажәеинраала «Клеветникам России» захьҙу. Апоет иԥсадгьыл анаҙаҙареи, аԥсабаратә

[1]Ацитата аагоуп: И. Янская, В. Кардин рышәкәы «Пределы достоверности» аҟнытә, М., 1981, стр. 121.
[2]Иара уа, ад. 125.
[3] Иара уа, ад. 125.

мали, ижәлар гәакьа рҭоурыхи, ртәыла ахақәиҭреи, ахьыԥшымреи рзы наԥьнатә аахыс иаадырԥшуа афырхаҵареи рдоуҳатә аԥсымчхара аҵаулареи ирыҵашьыцны инҵәауа, иахызбаауаз заҟаѡ ыҟадаз! Урҭ еснагь апасквилькәа, аиҵаҟәаҟәаақәа рыѡуан, иркьыԥхьуан. Урыстәыла ду аҳаҭыр ладырҟәырц (ирылшомызт акәымзар!) ахьʒ, аԥша, амчра аҵәы ахьыршьырц. Араҟа иркьыԥхьуаз рҿы мацара иауадгылахуаз, бԥьарла рҿеибыҵа имжәылоз аурыс жәлар ҳазрылгозар, иҳазнырхуазар ҳәа. Наполеон иҟынʒагьы Урыстәыла заҟаѡы ақәлахьадаз ҳнапаҿы иааҳгароуп, аурысқәа (аславианцәа зегьы убрахь иналаҵаны) ҳтәаҳтәып ҳәа, аха илыҵшәадахон, атәыла ду амч дугьы аман, иақәлоз ргәы иажьон «Россия багатыр без ног» ҳәа изҳәоз Гитлергьы иԥсышьа цәгьанатәит, ампыҵахалаѡцәа аʒәырѡы рлахьынҵа рыцеиѡишеит! Ус заҟа ыҟоузеи иҿырԥшыгоу аҭоурыхтә фактқәа иааугаша!

Убарҭ рѡызцәеи акьыԥхь аҿы ацәгьа-мыцәгьа, даҽакала иуҳәозар, аиҵаҟәаҟәа зыршоз, изыѡуаз роуп изықәку А.С. Пушкин иажәеинраала «Клеветникам России». Уаҟа ҳаԥхьоит:

О чем шумите вы, народные витии?
Зачем анафемой грозите вы России?
Что возмутило вас?..

Анаѡсан еиҳагьы ирҵыруеит апоет ихшыѡзцара мраҭашәаратәи агрессорцәа, Урыстәыла атәазымбоз ирҿагылауа:

И ненавидите вы нас...
За что ж? Ответствуйте: за то ли,
Что на развалинах пылающей Москвы
Мы не признали наглой воли
Того, под кем дрожали вы?
За то ль, что в бездну повалили
Мы тяготеющей над царствами кумир
И нашей кровью искупили
Европы вольность, честь и мир?
Вы грозны на словах – попробуйте на деле!
Иль старый богатырь, покойный на постеле,
Не в силах завинтить свой измаилский штык?
Иль руского царя уже бессильно слово?
Иль нам с Европой спорить ново?
Иль русский от побед отвык?

Апоет иажәеинраала анцәамҭа акыр иԥьбароуп, насгьы Урыстәыла аҕацәа ирлахьынҵахахьоу иатԥьны иугәаланаршәартә, иунырыртә иҟаҵоуп. Ҳаԥхьап:

Так всылайте ж нам, витии,
Своих озлобленных сынов:
Есть место им в полях России,
Среди нечуждых им гробов[1].

Апоет иԥсадгьыл жәынгьы-ҿангьы ҭаха азымҭоз, иахәлаҕыҕуаз, иақәлоз Мраҭашәаратәи Мрагыларатәи аҕацәа ирдыруазарц ахәҭоуп рнышәынҵрақәа Урыстәыла акаршәрақәа ргәаҿы аҭыԥ шрымоу, иззеилымкааура ракәзар – аҿыц қәылаѡцәа, ампыҵахалаѡцәа – урҭ рлахьынҵа шыцеиѡыршо. Аѡада иҳәоу ахшыѡҵак исгәаланаршәеит акырʒа зхыҵуа фактк. Ԥасатәи аԥьынԥьтәылатә еибашьра дуʒʒа еилгеижьҭеи ѡышықәса ирықәын. Аамҭа даараʒа иуадаѡын. Аҿаѡа қыҵа Арасаʒыхь атәы ҳҳәозар, аҭагылазаашьа цәгьан, уи аҵеицәа адауаԥшьқәа 108-ѡык рыԥсадгьыл рхы ақәырҵеит[2]. Ари, ҳәарас иаҭахузеи, ақыҵа аԥсҭазаара шьардаʒа ианыԥшуан, еиҳараʒак иагын махәҿала аус зуаз, иаарыхуаз ауаа.

Ҩнак ҳааигәара Кәынча иҳәыста ҳәа иахьашьҭаз ирашәоз амыхнызцәа аʒыхь рҵаххан ирызназгеит, хьаца дук ашәшьыраҿ итәаны рыԥсы ршьон, еиҭаркуан, ажәабжьқәа рҳәон. Уа иҟан афронт аҟнытә игьежьыз ахацәагьы: Ҭедат Габниа, Шәакәа Маланʒиа, Мышьа Маланʒиа, Мыцьа Маланʒиа, Ладикәа Ҳаԥьымба... Уи акәын бригадирс ирымаз. Урҭ тәанаҵы ргәы арҿыхартә амч рнаҭарц иркьаҿ-ркьаҿны еиуеиԥшым ажәабжьқәа – асамарҟәыли, алафи злаз рҳәон. Абраҟа аʒыхь зызназгаз амхнызцәа – арашәаѡцәа иахьырзеиҭеиҳәоз исаҳаит аибашьра иалахәыз, Ладикәа Ҳаԥьымба иҳәамҭаны:

«Днепр аʒиас ахыҷә рацәак иацәыхарамкәа аҕа иҿагыланы еибашьуан ҳар хьаҵра рзымдырʒо. Наҟ-ааҟгьы аԥхасҭақәа ууаԥсырала ҷьаԥҳанылагьы иҳауан. Аха ҳар шәарак, гәеиҭасрак ҟамҵакәа ижәылон, ижәылон хәыҷы-хәыҷла акәзаргьы ԥхьаҟа ицон, сара сыда даҽеа милаҵк дыҟамызт, зегьы аурысцәан, анаԥьалбеит, закә ҷкәынцәааз, закә сахьааз ирымаз, адоукәа, ма закә гәымшәароузеи иаадырԥшуаз ажәылараан. «За родину, за Сталина!» анырҳәа иныкылоз мчы ыҟамызт. Урҭ аибашьраҿы иаадырԥшуаз афырхаҵара хашҵшьа амоума. Сара, аҵара змамыз ақыҵа иааʒаз анхаѡы

[1]Александр Пушкин. Том третий, Ленинград, 1977 г., стр. 209-210.
[2] Уахәаԥш: Очамчыра 2500 лет, Сухум, 2008, стр. 112-120.

ҷкәын илабҽабаны агәра згартә избон аурысҟәа ахаан Урыстәыла аҙәы иширымҭо, аҳра уа дышдмыртәо.

Ҳәарас иаҭахузеи, егьырҭ Асовет Еидгыла иҟәынхо амилаҭқәа рхы иамеигҙеит, еибашьит, афырхаҵара дуҙҙа аадырԥшит. Ари ибылгьу фактуп. Аха, еиҭасҳәоит, аурыс жәлар рҵеицәа ирылдыршаз Ҳаԥсадгьыл ду аиҟәырхаразы, афронт аҿы ахә ицхыраараҿы, иԥсы аиҟәырхараҿы иҟарҵоз даҽеаҙәы илшо сымбеит. Сара исҳәо сыла иабаз ауп.

Абраҟа дҳалан Петиа ҳәа ҷкәына аԥшькы, кьаҿк, аха амца даѡызан, дласын ахыҵҟьара дахьҙартә еиԥш. Уи иаҷыданы длаф ҳәаѡын, аиҿахысраҟәа аамҭала ианеиҟәтәалак ҳзырччаша ажәабжь кьаҿҟәа, анекдотҟәа иҳәон. Урҭ бжеиҳарак ихы иҭиҳәаауан, афронт ԥсҭазаара иалхны. Убри аҟнытә ҳкомандир дихлафуа «наш писатель, юморист» ҳәа дишьҭан, иѡызцәагьы ишнеиуаз ихьҙцәҟьа Петиа (Пиотр) аҳәара иаҟәыцын «наш писатель, юморитст» ахь ииасит. Урҭ рахьтә акы шәасҳәоит шәазыҙырѡы. Шьыжьымҭанк (ауха ажәыларагьы ыҟам, аиҿахысраҟәагьы ыҟам, иҭынчран) Петиа дгәыргьатцәа ҿааиҭит, иаха ԥхыҙк збеит, – ишәасымҳәар, сгәы иауам ҳәа. – Ԥхыҙ бзиа убааит, иҳаҳәишь иубаз! – зегьы аҕу аилҳаргеит ҳаиҵҿакны. – Аа, сыԥхыҙ закәу, – дналагеит уи иажәа: – Афашист Гитлер Европа зегьы инапсыргәыҵа иантҵаны икуп, дгәыргьатцәа длеиѡеиуеит хан дук аԥхьа. Саргьы сцәырҟьа-цәырасуа, сынкылкәыр-аакылкәыруа сишьҭоуп, шьыри, имариа соуны дсызшьыр итәитәыз атәылақәа ажәларқәа смыркьатоз, ахьҙ дугьы сымгоз, ҳвожд иҿы сымнеиуаз ҳәа. Ус сшыԥшыз, Гитлери Наполеони еидгылоуп, еицәажәоит, акы еимаркуеит, ирҳәо саҳарц иҵегьы, дара срымбаратәы снаскьеит. – Изуасҳәазаалак, – даацәажәеит Наполеон ибжьы нҵганы, Гитлер икылкааны днаиҿаԥшуа, – Урыстәыла уақәымлан, уҵадырхоит, аурысҟәа ириааины Урыстәыла зтәызтәхьоу уаѡ дсыздырам, иугахьоу узырха, имаҷума Европа зегьы унапаҿы иҟоуп! Сара уара уеиҳа аԥышәа сымоуп, изгаз (Европа ауп дызҿу) сыззырхазҭгьы иахьагьы сыҟазаарын симператорны, аха ахамаԥагьара сиааит, убри сагьаҵанархеит. Уаргьы убри ухьуеит, – иҳәан иажәақәа рҵак иаҳарц иҵахны дизыҙырѡуа днатәеит.

– Мап, Наполеон, иуҳәаз сақәшаҳаҭым, сара сыр ирымоу абԥьар, уара ухаан иҟамызт, насгьы сеибашьцәеи уара усалдаҵәеи еиԥшым. Сара стәқәа: «Ҳаи Гитлер!» анырҳәа ԥьаҳаным амца шыра рҿаларыжьуеит! Урыстәыла снапаҿы иҟоуп! Хьаас сумкын иаҵахахьоу аимператор Напалеон иҳәан Гитлер ацара дазыхианы даагылт.

Наполеон, дааччашәа, аха хаарак аҵамкәа адунеи шеибгоу илбааздарц зҵаҳыз Гитлер инаиаҭеикит: – Еиҭауасҳәоит, Урыстәыла уақәлар аҵкыс заанатҷ абраҟа ууаины усываиа, ус еиҕьуп, избанзар, зегьы акоуп, арахь уанагоит, зхы замакәачроу аимператор! – иҳәан инапы наиҟьеит, иумуазар, ишуҭаху уныҟәа, ҳәа аанаго днаиԥырҵит.

– Молодец Петиа, фильмк шеибгаз ԥхыҙ иубеит! – аҕыу ааилҳаргеит изаҳауаз зегьы. Даҽеа «цыфақәак» рыла аԥхыҙ аххәааа ҟарҵаанҙа иаха аахыстәи «аҭынчра» тҟәацит, иԥжәеит, аиҿахысра иалагеит. Иахьагьы сыбла дыхгылоуп, дысхашҭуам ҳгәы рҿыхаѡ, «наш писатель, юморитст» ҳәа ҳзышьҭаз абри иаалырҟьаны иҟалаз аиҿахысраҿы дҵахоит Пиотр. Ус заҟаѡы аҿыҵахәхада усҟантәи ажәыараҿы, аиҿахысраҿы – даақәыԥсычҳаит иажәақәа уаҳа рыцымҵакәа иҽеага кны аматә днахагылт. Иѡызцәагьы ҿымҭҙакәа инаивагылт ирашәауа. Иара саргьы аҙы злаазгаз сыкәмаан ду сыманы аѡныҟа сҿынасхеит, избанзар сара зинтерес сымаз сыззыҙырѡуаз ирҳәоз ажәабжьқәа ракәын, егьирахь русура процесс арашәара есымша избоз, издыруаз акәын, сара стәала иҿыцыз ҳәа акгьы санаҳәомызт. Ажәабжьқәа ракәын исҵахыз, бзиа избоз, уи иалгеит, арашәара сылшомызт, схәыҷын. Сымч зыҟәхоз аҙыхь аагареи ражәабжьқәеи рзыҙырѡра ракәын.

Абриаҟара зхысҳәааауа, Урыстәыла дуҙҙагьы изыргәамҵуа ахьаақәа – атәым мчқәа амԥытҵахалаѡцәа ирыхҟьаны – маҷымкәа иҟан, иҟоуп иахьагьы. Аԥсадгьыл ахьчараҿы еснагь агәаҿанызаареи ахшыѡ ҵари абԥьар еибага еиԥш иаҭахуп.

Иахьагьы заҟаѡы аҵашьыцуада, маҙа-аргама еиѡаҙода, апара ԥьара иаҳбозар ҳәа икылыԥш-кылҙырѡауа. Абри аганахь Наполеонгьы Гитлергьы рдаракәаҙ зынҙа имыҙҙацзаргьы ауеит шәихкы рыла еибарку аԥьармыкьатә економикеи еилабаахьоу абуржуазиатә демократиеи рдунеиаҿ!

Аԥсни аԥсуа жәлари ртәы ххәозар, ҳтәыла анҵыҵтәи аҵарауаа, ашәҟәыѡѡцәеи, аныҟәаѡцәеи, аҙәырѡы ҳабзырҙы рҳәахьеит, ҳашҭоурых жәлару еиуеиԥшым абызшәа рыла ашәҟәы ианырҵахьеит, иркьыԥхьхьеит, амилаҭқәа ирыладырҵәахьеит. Уи кырҙа аҵанакуеит ааскьа ашәҟәыѡѡра зауз ажәларқәа иреиуоу рзын. Иашоуп, урҭ зегьыҵәҟьа обиективла, аиаша иавамгылакәа – ҳрызҭҵаауамызт, ххаҿра – ҳҭоурых, ҳкьабз, ҳбызшәа аарԥшраҿы иҳагрыжьуаз рацәан, шьоукы, инагҙаны ҳахьрызҭымҵаауаз, рнапы ахьзымнаҙоз иахҟьон, даҽеа ԥьоукы иныкәырѡны, ҳатәамбакәа иҳахцәажәон аханатә аахыс иаагоз, ҳаибаркны ҳазкыз ҳаԥсуара ларҟәны. Аха зегьы ус иауҟахыз, «французы кавказа» ҳәа ҳзызҳәозгьы ыҟамыз, «Аԥсны зегьы иботаникатә баҳчоуп» ҳәа изыԥхьаҙозгьы аумаҷхыз! Абри аѡыза ашьам дгьыл – аԥшҙара икны иагауа атәыла зыԥсадгьылу, лахьынҵала изԥьынԥьу амилаҭ жәлар дууп ҳәа иахәаԥшуазгьы аумаҷху. Аѡада иҳәоу ахшыѡзцара зырҵабыргуа афактқәа, аҿырԥштәқәа заҟа ыҟоузеи! Аха урҭ ҳаргәылалом, хара ҳагоитаз, амала уи еиԥш иҟоу алитература ҳгәалаҳаршәеит ауп.

Ҳаԥсуа шәҟәыԝԝцәа, ҳҭарауаа, ҳаинтеллигенциа ҳаҭырла ирзыҟоуп, ирыхцәажәоит, абзиа ҳзызԝыз, абзиа ҳзызыԝхьоу ауаа зуҫцәоу рдыруеит асахьаркыратә ԝымҭақәа ртәы ҳҳәозар, акымкәа-ԝбамкәа аԥсшәахь еиҭаргахьеит, ҳаԥхьаԝцәа ирдыруеит, ахә ҳаракны иршьоит: Д. Мордовцев – «Прометеиаа рхылҵшьҭра», А. Ҷереҭели – «Абаҙҙеи», К. Паустовски – «Ладаҟа аныҟәара», К. Федин – «Аԥсуа жәабжьқәа», А. Толстои – «Ешер» уҳәа убас жәпакы. Иара убас ацәгьа ҳзызыԝуа, ацәгьа ҳзызҳәо ҳҭоурых еицазкуа, изырхәанчо ракәзаргьы, иаадыруеит, уи адагьы, иҷаԥызҷуа, аҭак рыҭашьагьы иақәшәо анцәа иҟынтә изыҟаҵо – ҳмилаҭ рҷахәы иҭыцҟьааны изҳәо аҵарауаа ҳаман, иҳамоуп иахьагьы. Амыцхә салалом иаазгоит факт заҵәык. Ақырҵуа шовенистцәа ридеолог аԥсуаа ҳҭоурых азы амц теориа шьақәзыргыларц иаҷыз Павле Ингороҟва ишәҟәы «Георги Мерчуле» анҵытҵ 1954 ш. аԥсуаа ирызкыз ашәҟәы асиужет зынҙа иаҭәаҙамкәа, иадҳәалаҙамкәа иалаигалаз – ахәҭа аԥсуаа абжьаратәи ашәышықәсақәа рызтәи ҳҭоурых иаахҵәаны аҵәы ахьызшьуаз – ҷаԥызҷеуаз ҭцаарадыррала ишымцыз аазырԥшуаз статиақәа рԝит ҳҵарауаа дуқәа З.В. Анчабаҙе, Х.С. Бҕажәба[1]. Нас, урҭ рышьҭахь иқәгыланы Павле Ингороҟва ишәҟәы акритика ҭәҭәа азыруеит Қь. Ломҭатиҙе, Г. Соселиа, Ц. Бжьаниа уҳәа егьырҵгьы.

Имцырку ашәҟәы (аԥсуаа иҳазку ахәҭа, егьи Мерчуле иҵанакуа ҳара ҳус алам, ҳҭарауаа иагьаламцәажәеит, ииашангьы иҟарҵеит) «Георги Мерчуле», еиҭарсшәа иуҳәозар аҟамчы ҭәҭәа ахырҟьеит, авара кыддыршааит аҳәынҵқарратә уаажәларратә усузԝцәа А. Лабахәуа, А. Чочуа, И. Ҷарба Қырҵтәылатәи акомпартиа ЦК ахь ирыԝуаз ашәҟәы аҷы. Уаԝы ихаҷы аагара уадаԝуп Асовет мчра аҵыхәа ԥҵәеижьҭеи, Қырҵтәыла «адемократиатә мчқәа» шьақәгылеижьҭеи, ақырҵуа ҵарауаа (рышәҟәыԝԝцәагьы рпублицистцәагьы убрахь инарылаҵаны) Аԥсни аԥсуа жәлари рзы ирыԝхьоу, еиқәдырҿаҿеахьоу ҳҭоурых шьаҭанкыла аҵәы ахьызшьуа аус хәымгақәа – аԥсуаа қырҵцәоуп, Аԥсынгьы Қырҵтәыла иахәҭакуп ҳәа зҳәауа аусумҭа еиқәаҵәақәа. Ари аԝыза аҳақдара иахьагьы иаҷуп ирҳәац рҳәоит иԥхамшьакәа, анцәагьы ицәымшәакәа. Ҳҭарауаа урҭ ирҷагыланы иҵаҵгәыдоу «ртеориақәа» иҷаԥызҷуа ашәҟақәа, аусумҭақәа, астатиақәа маҷ рыԝхьоума, аха зыбз ҭахырҵааз аџьныш ԥҳәыс леиԥш ирҳәац рҳәоит, ирԝырц рыԝуеит аҵарауаа, ашәҟәыԝԝы ашьаб еиԥш деибаркны дызмоу аламыс анышә иаҭаны. Ауаԝы иламыс дҷанамҳәар, иҟаимҵара иҟоузеи?!

Сыззааиуа, ҳҭарауаа реиԥш, аԥсуа шәҟәыԝԝцәагьы абри еиԥш иҟоу амилаҭ азҵааракәа рыжәлар гәакьа рҭоурых еицазкуа, илазырҟәуа, иацы адунеи ҳақәнагалазшәа, иҳахцәажәо, ирықәыҙбо рсахьакыратә ԝымҭақәа иубоит ихатәраны. Уи нахьхьи аахыс (Самсон Ҷанба иромантикатә поема «Аԥсны-Ҳаным» анаԥиҵа инаркны) атрадициа аманы иахьагьы аԥсы ҭаны иаауеит. Амала, араҟа ҳзалалом хазы иҟоу, насгьы лымкаала изыхцәажәатәу, иҵҵаатәу темоуп ҳлитературатә критикаҷы.

Павле Ингороҟва ишәҟәы «Георги Мерчуле» ипалҳаҵха ианцәырҵ аԥсуа шәҟәыԝԝцәа аҷагыланы рыбжьы ҷацаҙа иақәдыргеит, рҭоурых еилазго акы акәны ишыҟалаз рҳәеит рықәгыларақәеи, рԝымҭақәеи рҷы, аха, ҭцаарадыррала уи аҷыԥҿраҷы ҳҵарауаа рҵакԥхықәра еиҳан, урҭ ражәа акыр иԥхылдан аҭоурыхтә ҵабыргхаҵа ашьақәыргылараҷы. Аха еиҭасҳәоит, ҳашәҟәыԝԝцәагьы аганахь игыламызт, ражәа сахьарк иқәкын ҳдаракәац еилазхәоз ауаԝы. Ус шакәу арҵабыргуеит Аԥсны жәлар проет Д.И. Гәлиа 1957 шықәсазы ииԝыз ажәеинраала «Абри соуп сара». Араҟа Дырмит ду иԝымҵаҷы Аԥсны аҭоурых еилазхәоз «аҵарауаԝ» ихьӡ аҳәарагьы иаԥсаны имԥхьаҙеит, аха ицәаҳәақәа ахы инаркны изықәку Павле Ингороҟва иоуп. Сара саԥсуоуп! Аԥсуа жәлар рԥа соуп сара, ажәытәҙа зны аџьамцәеи арабқәеи Кавказ иқәцаны иказцоз иреиуоуп дара. Сара саԥсыуоуп, стәыла хәыч ала сыҿхәоит. Сара бызшәала сырзааигәоуп, срашьоуп аедыгьқәа, ачерқьезқәа... сара саԥсыуоуп, сышьха шлақәа сырԥоуп. Сабдуцәа рабдуцәа анышә иахьамоу саԥоуп...»[1]

Ҳлитература апатриарх ду амцабз иаԝызоу арҭ ипоезиатә цәаҳәақәа идаракәац, азқьышықәсақәа иргәылсны иаауа дазгәдууа иҷаԥнаҿуеит ақырҵуа «ҵарауаԝ» итеориа хәымга. Амала ишыҟала сыздырам аха абри аҭоурыхтә жәеинраала Павле Ингороҟва ишиқәку ҳҵарадырраҷы аҙәгьы ақәҷимҭыц. Ҳҵарауаԝ ду Сергеи Зыхәба ааскьаҙа ииԝыз аҵҵааратә усумҵа замана «Ишԥеилкаатәу Дырмит Гәлиа иажәеинраала «Абри соуп сара» аҟны еиԥш. Араҟа академик инарҵауланы, насгьы инарҵбааны днаргәылаланы иҷаԥиҿуеит ақырҵуа шовинист имцырку «итеориа».

Иара убас абаԝхатәра еицамк змаз, изаамҵанымкәа зыԥсҭазаара иалҵыз апоет Кьыршьал Чачхалиа иажәеинраала «Ингороҟва ичаҟәа?!» аԥҵан ашәҟәы «Георги Мерчуле» Аԥснытка ианаарга, ихыԥеыгаха ианҳалаҳаҵәҟьа. Автор аԥсыуак иаҳасабала аԥсыԥжәара, агәыԥжәара инаҵеит аҿенышьыбжьон амц зҳәоз, еиқәзырҿаҿоз, ҳҭоурых аҵәы ахьызшьуаз абжьаратәи ашәышықәсҟәа рзы аԥсуаа Аԥсны ахсаала ианымкәа рыҟаҵара ахьигәыҕьыз. Аԝымҵа ахытәҟьагьы иаҳҳәоит ҳпоет, асатирик иажәа заҟа иџьбароу. Ингороҟва иадгылоу ажәа ичаҟәа – метафорк

[1]Уахәаԥш: Труды Абхазского института языка, литературы и истории им. Д.И. Гулиа. Т. XXVII, Сухум, 1956.

[1]Д.И. Гәлиа. Иԝымҵақәа реизга, актәи атом, Аҟәа, ашәҟәҭыжьырҵа «Алашара», 1981, ад. 222.

аҳасабалагьы ихысуеит, аформат дуны, зыкь даҟьа раҵкыс инеиҳаны иҟоу ашәҟәы даҽеа ажәак – уи асахьа ҭыхразы иузаарбуам, ари ажәа иаҳәеит зегьы, иаҧроу ҳагәылаҧшаанӡа. «Инеиҧишьын уахынлеи ҽынлеи, хыс инеиҵан «Георги Мерчуле», зыкь раҵкыс инеиҳаны ашәҟәы адаҟьа, иҩит днатәан Павле Ингороҟва», – абас ахы икуеит апоет иажәеинраала.

Анаҩсан ҳаҧхьоит:

Ишааҭыҵыз еиҧш, иҳауит ари Аҟәа,
Аха ишәасҳәоит, аҩызцәа имӡакәа,
Аиашареи амцреи иаанымхеит имҵакәа,
Убри ашьҭахь убас хымзгьы мыртцӡакәа.
Насгьы имаанҷасит убраҟа дмырԥьакәа.

Абри ажәеинраалаҷгьы иубоит апоет исатира ахыҧшагьы. Уи имырхьааӡакәа, насгьы дмаҕьӡакәа заҟа дицрасуа, дыширҧхашьо аҧсуаа ракәым, иара имилаҭ иазеицәо аусгьы шыҟаиҵаз иҳәоит. Аҟырҭуа литература аклассик А. Ҵереҷели иҳәахьан: змилаҭ зҭаху, бзиа избо даҽеа жәларык рзы ацәгьамыцәгьа ҟаимҵароуп ҳәа. Апоет ихшыҩҵак заҟа ибзиоузеи, ижәлар зыкәныҟәом акәымзар.

Кьыршьал Чачхалиа иажәеинраала хиркәшоит ирмарианы, аха иҵаулоу аҵакы аманы:

Уара иумазааит, дад, ушәҟәы еиқәычаҟәа,
Иаҧхьо ҳәа уаҩ, дызбом уи ҳара ҳ-Аҟәа.
Ҳаешьара иазыҟазҵаз абас аиҵаҟәаҟәа,
Уара уоуп ҳәоуп ишаадыруа Павле Ингороҟва.

Ааи, усҟан асовет аамҭазы ажәларқәа реашьара ҭарчеик, бираҟк еиҧш иҳаракны иркын Ленинтә милаҭ политикцәа хадар азҭоз, иҳәаақәызҵоз акоммунисттә идеалқәа рыла иааӡаз ауаа. Уи аидеиа ауцәгьахыз аҧсҭазааращы еиҟараны ахархәара анамаз. Убри атәгьы аныҧшуеит аҩада ҳзыхцәажәаз апоет иажәеинраала «Ингороҟва ичаҟәагьы».

Зегьы зхысҳәааув Платон Бебиа иажәеинраала «Евгени Евтушенко уахь» ауп. Кьыршьал иажәеинраала аҧҵан 1956 шыкәсазы. Ииашоуп, усҟан Асовет мчра ыҟан Ленинтә милаҭ политика излақәныҟәоз, излаҳәоз ала зхыҧхьаӡара маҷыз амилаҭгьы зхыҧхьаӡара дууз амилаҭгьы еицырзеиҧшыз, аконституциа ирнаҵаз азин ала ихьчан, иакәымла урызныҟәар ҟаломызт. Аха убас шакәызгьы, Сталини Бериеи рыбҕа змаз ақырҭуа национал-фашистцәа аҧсуа жәлар рхәыдацәа ҵкааны иркын

рыҧсы ҭыршәаны иҳазқыртуатәуазар, Аҧсны шьапықәҟьала иҳазгозар, Қырҵтәыла иажьны-иацәаны иаҳзалаҵозар ҳәа рыҽшьны иаҽын. Абри еиҧш иреакциатәу ахықәкы анагӡаразы, уаа иахьырбо аҧсуаа шқырҵәоу агәра ддыргарц, Аҧсынгьы Қырҵтәыла иатәышьҭроуп ҳәа рҳәарц азын ауп шықәсыла дадтәаланы имцырку, анаука амҧын ахь иҟам «теориала» ишьақәзырҕәҕәо ашәҟәы «Георги Мерчуле» заҧиҵаз Павле Ингороҟва. Ари ус баша-маша автор ихы иҵашәаны иаҧиҵаз акы акәым. Уи идҵаны идырҩыз усумҭоуп. Убри абриаҟара ҵарауаа дуқәа ишақәыӡбахьоугьы, алаҳарҭ еиҧш ацәа шахырххьоугьы, уи иаҳәо хазҵо, иацныҟәо иахьагьы иҟоуп Қырҵтәыла. Ус шакәу амырҵабырги 1992-93 шыкәсқәа рзы Аҧсны жәлар Рҧьыӈьтәылатәи аибашьра. Уи ашәҟәы ақырҭуа шовинистцәа бираҟк еиҧш иаҵагылан иқәпон, насгьы рхы зладырқьиоз акы акәны иахәаҧшуан. Аха адгьыли ажәлари рҳақ уаҩ дызмыхәо мыч дуӡӡак амоуп. Ус шакәу ауаатәыҩса рҭоурыхтә ҧсҭазааращы идыруижьҭеи акырӡа ҵуеит.

Сыззааиуа, Кьыршьал Чачхалиа иҩымҭа «Ингороҟва ичаҟәеи» Платон Бебиа иажәеинраала «Евгени Евтушенко иахьи» дунеик иахылҵит сиужетлеи ҵакылеи ихазы-хазызаргьы, аамҭак ишатәымгьы идеиала еиқәҷырҭуеит, еизааигәоуп, Аҧсадгьыли, Ахақәиҭреи, Ахьыпшымреи, Ажәлари наҟ-ааҟ реизыҟазаашьа ииашаны иалызкааува, иҳәаақәызҵауа аплатформа иқәгылоуп, даҽеакала иуҳәозар, хыхь зыӡбахә ҳәоу афилософиатә категориақәа рыхьчара иазкуп, атәым мчқәа ирҷагылоит. Аха иҟоуп арҭ зынӡа излеиҧшым, излеиҧшымгьы убри ауп, Кьыршьал Чачхалиа иажәеинраала зыххәааву аҧсуа жәлар зҭахым (уҵоурых лазырҟәуа уҧьынъь уалызхуа, бзиа сибоит, сиҵахуп ҳәа злауҳәарызеи?), зыҧсадгьыл иахызбааува аӡәы иауп, егьи Аҧсны ибзианы издыруа, абзиагьы зыҩхьоу, изҳәахьоу (инымҩатәны иаҳгәалаҳаршәап аҵарауаҩ Инна Кәыҵниаҧха еиқәлыршәаз ашәҟәы «Абхазия в русской литературе» 1982 шыкәсазы Аҟәа иҵыҵыз (актәи аҭыжьра) иациҵаз аҧхьажәа «С душой – о стране души» ҳәа хыс измоу дреиуоуп. Уи ахыхьгьы Платон Бебиеи иареи ибзианы еибадыруеит, дизааигәоуп, ѡнаҵалагьы еиҵанеиааихьеит, ачеиԥьыкагьы еицырфахьеит, алитературатә еиҧыларақәеи ахәылпазқәеи рҷы еицыкәгылахьеит ажәеинраалақәа еицрыҧхьахьеит. Абарҵқәа зегьы, ҳәарада, аҧсуа поети арыс поети реиҩызара арҕәҕәон, еизааигәанатәуан. Аҟәа аума, Москва аума иахьеиқәшәалакь, иахьеибабалак агәахәара рнаҵон ҩ-милаҭк ркультуратә, литературатә еимадарақәеи реилысрақәеи ирсимволны акәын аҩыԥьагьы шахәаҧшуаз. Абри ауп шьаҭас иамаз, изхылҵыз Евгени Евтушенко изикыз Платон Бебиа иажәеинраалагьы «Евгени Евтушенко». Араҟа аҧсуа поет иколлега дизгәдуува зны изиҳәоит «Мичурин ихаҵа!» ҳәа Гәылрыҧшь идачаҷы абаҳча гәцаракны иахьааӡо азын, даҽеазных илафи, исамырҟәыли,

илахҿыхреи рзын Аԥсны еицырдыруа алафҳәаҩы Чатҵә Чагә дидикылоит, еиҳарак ачеиҵьыка данахатәо. Ажәеинраалақәа данрыԥхьо акәзар, Ерцахә шьапҵыркьакьан ишанханы иԥшуеит. Усҟан абар дзеиԥшрахоз:

Ибжьы лаҟәуан, ибжьы халон,
Ихәашьуан, иччон илакҵа.
Дпоезиа мцан уи деицралан,
Аа, Пушкин ихаҵа!

Иазгәаҳҵап инымҩатәны Платон Бебиа ари ажәеинраала иҩит 1983 шыкәсазы Асовет мчра аԥсы анҵаз, аха уи итҵазырбгараны иҟаз «адемократиа» ахы анцәырнагоз аламҵалазы.

Ишдыру еиԥш, Платон Бебиа аклассикатә ҩымҵақәа реиҵагаҩык иаҳасабалагьы дҟазаны ихы аирԥшхьеит. Абра зыӡбахә ҳамоу апоет иапҵамҵақәа имаҷымкәа, насгьы анапҟазара рыгымкәа аԥсшәахь ирцәажәахьеит, иаҳҳәап: «Аурысқәа ирҵахума еибашьрацы», «Иван Ҭарба иахь», «Ҳиқмеҭ игәы», «Симонов иуасиаҵ», «Ахәыҟатҵаҩцәа шәышәуеит», «Амаршал иԥсра», «Сара сла», «Ашә иасит», «Аԥенџьыр», «Ашьыцра», «Сгәырҩом, сҵәыуом акьажәхәа», «Амшын».

Араҟа аҩада иаазгаз афактқәа иаҳдырбоит Платон Бебиеи Евгени Евтушенкои заҟа еизааигәо, доуҳала еилахәыз. Иара Евгени Евтушенко И. Ҭарбеи А. Лашәриеи ражәеинраалақәа аурыс бызшәахьы еиҵеигахьан…

Аԥхьаҩ дазҵаар илшоит (арҵ аҩ-поетцәак реизыҟазаашьа ыҟами) избан, нас абас еизааигәаз, доуҳала еилахәыз ишырҳәо еиԥш рыбгьыцқәа зыԥжәеи, иҟалеи «Евгени Евтушенко уахь» ҳәа хыс измоу агәала ду зцоу ажәеинраала иҩыртә еиԥш. Ари аҵак аҟаҵара зынӡа имариоуп аԥсадгьыли ажәлари рлахьынҵа ухаҷы иааугар ақырҵуа фашистцәа 1992-1993 шыкәсқәа раан ҳазларыжьыз аибашьра хлымӡаах иаҳзаанагаз арыцҳарақәа урызхәыцыр, рышьҭа уқәлан уҷынаухар иубоит еилыхха аԥсҭазаараҷы аԥсадгьыл зегьы ишрыцку. Апоет иԥсадгьыл гәакьа аибашьра ианаҵаз ахьаақәеи, ахәрақәеи, аԥсыҭбарақәеи, иазаанагаз арыцҳара ду ицәа-ижьы ианыруеит, ихьааха игәы итҳоит, даргәаҵеиуеит, ииашамкәа издызкылауа, иахәаԥшуа иага дизааигәазаргьы, аԥсуаа ишырҳәо ԥуҵк аџьыка ицифахьазаргьы, диҵахызаргьы иаҷԥнимкылар, иаҷԥнимҳәар ауам, дышиашам илакҵа итаиҳәароуп мыц зымҳәо афактқәа иҷаргыланы. Абри ауп Платон Бебиа иажәеинраала «Евгени Евтушенко уахь» изырҩызгьы… «Готов прожить на хлебе я и на воде лишь только б друг мой Бебия со мной был везде!» ҳәа шиҳәахьазгьы. «Апоет – адунеи ду иқәу инаҳәааҳәуа, суацәажәоит ирҵахаз Аԥсны аҳәаақәа» ҳәа иалагоит ажәеинраала. Абарҵ ацәаҳәақәагьы ирҳәоит апоет иԥсадгьыл аблокада шазыҟатҵоу, еиҳа ираԥсшәаны иуҳәозар, амацәаз ишҵаку. Платон Бебиа апублицистикатә бжьы ҷаца ахыҩуа, апоезиатә мцаԥшь аҵаҵаны, насгьы аиаша ҵабырг днавамгылакәа гәаартыла цәымҷра дук аҵамкәа, аха дышизгәаау, ишиаҵәаимшьаз мҩашьо иҳәоит дзыхирҟьо, игәаларшәауа. Евгени Евтушенко: Аԥсынгьы аԥсуагьы бзиа ишибоз дымҩасны дцозаргьы «салам ԥхада» дышрывымсуаз, хҵоурых, ҳфырхацәа гәылшәақәа ишырзикуаз апоезиатә цәаҳәа гәымшәақәа. Анаҩсан аҩымҵа автор иҳәоит, иҷеыԥныҳәан акәымкәа, аԥсҭазаараҷы иҟаҵәҟьаз, аԥсуаа шизыҟаҵәҟьаз. Абар дара афактқәагьы:

Мыкә унаган ашәа аԥаҳҵеит ухьӡала,
Лыхны аҷеырыҩраҷ ԥхьахә аԥаҳҵеит ухьӡала,
Ҳуахьад рҟны арашь анаҳҵеит ухьӡала,
Ҳаҩнқәа ушәцәқәа рыҩнаҳҵеит, ухьӡала,
Аԥсны иреиҕьыз аҭыԥ ссир аанкыланы,
Уныҩнаҳҵеит ахан хьыцәҟара ргыланы.

Усҟан Аԥсны иашьагәыҵха инхоз Евгени Евтушенко ҳаиҵахызшәа дыҟан… «Еибашьрада ҷьым шәыԥсадгьыл шәымырхит» – ҳәагьы иҳәалон, аха дара убарҵ ажәақәагьы агәаҵантә ишымаауаз, зыгәра угаша шракәмыз удырбон «акызаҵәык уажәшьҭа ишәзынхаз – ачҳароуп!» ҳәа, – иациҵаз.

Платон Бебиа иажәеинраалаҷ Аԥсны иахнагахьоу аҭоурых адаҟьақәагьы жәпакы ҳаргәылаирԥшуеит (иҩымҵа афырхаҵа ирдырырц, еилиркаарц азын): «Ирацәаҩгәышьоуп ари ҳадгьыл ҳамазкуа, аха ашәышыкәсақәа ҳаргәылст ишҳамаз уа», аха зегьы иреицәахеит, «аԥсуаа амҳаҷьырра иагарцаз, цхырааҩцәан, нас ҳадгьылқәа ахьҵацәыз дара ахылаҩцәан» иахьыҟалаз. Автор иара убасҵәкьагьы ҳхаҵақәа иҳамаз аԥсыҷерақәагьы ихаиршҭуам.

Ажәеинраалаҷ уазк еиԥш ауп ишҳәо иаҳҳысыз ашәышыкәса анҵәамҵаз ақырҵцәа иаҳзааргаз арыцҳара ду атәы. Урҵ абар ишҭихуа:

Хҵоурых рыблит –
уаҳа иацы ҟамларц азы.
Ҳанхара рыблит –
уаҳа иахьа ҟамларц азы.
Мгәарҵа аӡкы дҵаршьит –
уаҵәы ҳҟамларц азы

Ҳадгьыл рыблит –
ахаангьы ҳҟамларц азы.

Абри еиԥш ауаҕеимшхаратә ҭагылазаашьа аан ақырҭцәа иаадырԥшыз агыгшәыгра аԥсабараҭәҟьагьы иазычҳауам игәырԥоит: Аԥсны ашьхақәа раҳ «Ерцахә гылан, рыцҳа, уа илабжышуа, амшын хьаҵны, рыцҳа, ицон иҙышауа».

Евгени Евтушенкои Аԥсни реизыҟазаашьа злаҟаз, аԥшәымак еиԥш ихы злаиԥхьаҙози рыла абарҭ асаашьақәа иаҳзыҟарҭаз ахьимбаз ихыигәаҷы иахьааимгаз, ажәак ахьахимҳәааз (ахыцқәа ирҭакны иазгәасҭоит ҳгәаҟра иақәҷырҭит иҳадгылт, моралла ҳгәы дырҕәҕәеит ақырҭуа фашизм иаҷагылт аурыс шәҟәыԥцәа дуқәа Л. Леонов, С. Михалков, уҳәа аҙәырԥы) аҷыԥныхәа ду ииҭоит, ус имыхьыр акәын, избанзар, уи адунеи дадыруеит аиаша иазықәпоз аҙәы иакәны. Уажәы ҳаизыҙырԥып апоет ихаҵа:

Ҷымҭ узлатәазеи – уаҵалан агәнаҳа…
Зыԥшҙара иахырҟьаны иршьуаз ҳахьҙала,
Убжьы адунеи иаурҳазҭгьы ҳахьчараз.

Аха урҭ иҳаҕацәахаз, ҳазшьуаз, ҳақәызхуаз рзы акыр дшәаҳәахьан, насгьы маакыра изызушаз, аԥызцәагьы иман, дыржәагәеит, дааныркылеит. «Аха апоет иҷаԥхьа аиаша гыларуп, ԥсраҽенынҙагь уи аиаша дазгыларуп. Апоет дызпоету дгәеиҵарцоуп амчымха, дагьхьамҵроуп урҭ ртәы шьҭа иамчым» ҳәа, – иԥуеит апоет идиҵо ахара аргумент фактла ишьақәырҕәәауа.

«Аԥсуа абзиа ауразы еснагь дыҟаҙоуп, аха ианаму – ашьоура убас дазыҟаҵоуп…» – ихаиршҭуам апоет имилаҭ иамоу ачыдаратә ҟазшьақәагьы. Уи ауп иаанагоу Евгени Евтушенко иқәкны иҳәо абарҭ ацәаҳәақәагьы: «Мыҟә иаԥырҵаз ашәа уаҳа иузырымҳәаҙеит, Лыхны ашҭаҷгьы: ишәырԥы, дад, иҷеы рымҳәеит, арашь ианырҵаз уаҳа иахьцаз рымбеит, рҳәеит, ушәҟәқәа изыԥхьоз уаҳа рҷы меихԥеит, рҳәеит…»

Апоет ииҳәо ииашоуп, уи шьоурак иаԥызоуп, хьырхәроуп. Изыԓьшьатәузеи ажәлар рыбзиабара ҳаҵыр ззакәымҵаз, иззеилымкааз апоет иԥымҭақәа бзиа изларбарызеи, изларҭаххарызеи.

Апоет ишиҳәо еиԥш, иажәеинраала афырхаҵа – Евгени Евтушенко аибашьра ашьҭахь аабыкьашәа Аԥсны даҵааит, ууанҙатәи аибашьра анцоз аамҭазы иҷымҭра, Аԥсны дахьзадымгылаз, иԥызцәа аурыс шәҟәыԥцәа аҙәырԥы реиԥш ибжьы ахьимыргаз, аҵкысгьы еицәаз, акәны иҟалеит аибашьра иаҟәаҟәаз, иблаҷ иахьымааиз, ддысҙа, акгьы ҟамлазшәа дахьавсыз. Ари, апоет изын дызмырԥшҙоз, ууанҙа ииҳәоз зегьы агәы шрызҭамыз,

цәала ишицәажәараз акы акәны иаанарԥшит. Мацара иибаз, игәы иасыз идачеи идачахьчаԥы рыҟамзаара ауп.

Абри атәгьы Платон Бебиа ибзиаҙаны ухаҷы инхартә ажәеинраала иагәылаиҵеит:

Ари адгьыл ҵәыуа ишажәыз узгәаҭама,
Арҭ ашьхақәа ашәы шыршәыз узгәаҭама,
Ари амшын зымԥа аҷы шҳәыз узгәаҭама?!
Иузгәамҭаҙеит.
Уа узышьҭаз уԥызцәа роуп,
Аԥсуаа рзы зыбла ашьа хылоз…

Алада иааго ацәаҳәақәа еиҳагьы иҕәҕәоуп, ирыҵоу ахшыԥзцара инаҙааҙаны иҭырхуеит: изызку ҳаҕацәеи урҭ рԥызцәеи рхаҷсахьақәа:

Ҳаирпланк азна асабицәа зшьыда нас?
Аҷар шшәаҳәоз – рыԥсы шҭаз изжыда нас?
Ан лцәа ҧҷеуа ишакәым илызныҟәада нас?
Ашла дыргәаҟуа иҷызхда аҟәада, нас?
Уара иуԥызцәан,
аха ҳара иҳаҕацәаҵәҟьақәан.
Ҳадгьыл ада акы аазымбаҙоз уаацәгьақәан…

Аха аԥсуаа ирымуит, ирхабабарц зҭахыз, ԥынԥажәантә рыла иҳаиҳаз аҵадырхеит, аҙәырԥы рыԥсыбаԥқәа араҟа – «чвени миҵа» ҳәа изышьҭаз аҟны наҙаҙа ирҭыҧхеит. Иаанхазгьы, апоет ишиҳәо еиԥш, «зыԥсы ҭахаз ыԥит, ҩьым, рԓьынԓьахьгьы»…

Ари афырхаҵара – аԥсуаа иргаз аиааира иреалтәу, илабҷабоу хҭысны ҳҭоурых азы адаҟьа ҷыц аанартит. Уи иадҳәалоуп дара ақырҭцәа Егры аҙиас иреибаҳәаны, асхыс аныԥжәоу еиԥш, ижәыланы ицоз иаԥырҭаз анекдотк. Аԥсы мыжда ҵааун аԥсра алакҭа уанҭаԥшлак, насгьы узымшаҭо (ацәгьара иууыз, ашьаҙа-гәаҙа икоуршыз азын) ахы цаҳә-цаҳәо уԥсырҭа ианақәку иҟаумҵара иҟоузеи, ԥсеиқәырхарҵак уоур, уеихоит ԥхьаҟа аҭәиц ҵәҟьа уахьынҳалоит. Убри аԥыза аҭагылазаашьа акәын ирымаз Аԥсны ахы ианақәиҭыртә, ҳар рымчра аиааира анага, абԓьар зкыз, урҭ ирыцхраауаз (аԥсуаа ҳзықәхуазар ҳәа) зегьы еибарԥны, игәыҭҟьа-ԥсыҭҟьаха Егры аҙиас ацҳа иқәсны ицон иахьынтәааз рԓьынԓьԥсадгьыл ахь – Қырҭтәылаҟа, Гыртәылаҟа, Шәантәылаҟа. Гәыԥԥык ақәыцьма злалаз ауасақәа реиԥш ирҳаны ицоз ацҳа ианықәс, уаԥ быргк (уажәшьҭа усгьы ишәарҭамызт, аԥсуаа уахь ирны ирыжәломызт, гәҭакыс ирымаз ҳҭәыла ралцара акәын, уи

акырҙа ирызтәазаргьы шьакаҭәарала, аха хьҙыла-ԥшала инагҙан!) ажәлар ижәыланы ицоз (макьанагь ишәон аԥсуаа Егры ирны иҳашьҭалоит ҳәа, уасҟа ишәацәап аниаҟара гәнаҳа ҟазҵаз) дрылаҳәҳәеит: Халхо, гҵховт гачердит![1] ҳәа. Даргьы ԥьара иҳахәо акыр иҳәозар ҳәа рылакәа ҭырхаха иҙыгәҙа иааилагылт: – Ажәлар, шәхаҵкы, абра иалагоит ҵквени мшьоблиури миҵа! Игәыдышәкыл, ихыдышәкыл шәыҷекажьны! – Ҳамҭак дрылаԥшуан иҟарҵо збоит ҳәа. Ажәлар ишьхныԥсылан игылан ҟыт рыхәламшәо. – Абри акәын шәзыргәаҟуаз ҵквени деда… иҳәан уаҳа ацымҵакәа иҩнапык шьҭыхны иикыз иааԥсазар акәхап иварақәа инарываҳаит. Ажәларгьы еилагылазгьы ԥхьаҟа рҽынархеит.

Ҳзыхцәажәо аҩымҭа Платон Бебиа ианаԥиҵаз (1995) аамҭазы аԥсуаа аиааира шыргазгьы ртәыла ашәарҭа иҵагылан, акы, ашьхарԥы иахьаҵанакуа Кәыдры аҩхаа Аԥсны акәакьқәа иреиғьу акыртцәа рымчрақәа рнапаҿы иҟан, ибылдыҳәылдачо иҵан, ашьажәҩы Шеварднаҙе иакәзар, дахьықәгылалакгьы иҳәон ари адгьыл Қыртәыла иатәуп ҳәа. Уи иажәа хәымгақәа ишьақәнаргәгәон араҟа ҳаҟазаара политикалагьы ииашоуп, аҙәгьы даҳԥырхагахар аауам ҳәа. Ԥбагьы, Аԥсны азхаҵара амоуцызт, аҳауаҿы иҟоу тәылак еиԥш иҳахәаԥшуан Шеварднаҙе иҩызцәеи иареи. Убри азоуп апоет иажәеинраалаҿ абас еиԥш иҟоу ацәаҳәақәа ҳазрыԥхьо: «Ҳабацәа рыбаҩ ҳадгьыл агәы иахьадкылаз, ҳԥацәа рыбаҩгьы нарыцлеит ҳадгьылаз. Анцәа иаҳаман ҳа ҳзы абас иҿыхлатәуп. Ианбаҳақәлои ҳәа нас ҩаԥхьа иԥшыхәлатәуп».

Апоет игәы иамыхәо зыхьҙ хара инаҩхьаз – Евгени Евтушенко иадрес ала иаахтны иҳәоит:

Уара ууаила уҽаурбылырц амра ашәахәа,
Уара ууаила иаԥуҵаларц нас уашәақәа,
Уара ууаила ақьафураз – ара иубаҙаз…
«Иаажәып!» – ауп уара аԥсышәасгьы иуҵаҙаз…

Арҭ ацәаҳәақәа идырҵабыргуеит аԥсуа ԥхьаҩцәеи, ууанҙа ҷыдала бзиа ирбоз апоети дареи ргәы шеицәыхьшәашәаз, иргәарԥханы иҩымҭақәа ишрыԥхьоз, аԥсышәала еиҵагазгьы убрахь иналаҵаны, ажәакала, ахҟа рыбжьалеит, избан акәзар, Аԥсни аԥсуааи ашәарҭа иантагылаз аамҭазы рыҟазаара ахәыц-па ианакыз, аҩада ишысҳәахьоу еиԥш, ажәак ихәлымшәеит, иҿы аҙы ҭаҭәаны дтәан Қарҭаа гәаауеит ҳәа дшәаны. Платон Бебиа иажәеинраала злахиркәшо ацәаҳәақәагьы еиҳагьы иҵарны

[1]Ажәлар, сшәыҳәоит шәаанҿас.

ицәажәоит. «…О, Анцәа ду, иҟауҵозар уара иулшо зегь, ашәҟәыҩҩ бзиа – дуаҩы бааԥсны дзушозеи?!»

Арҭ ацәаҳәақәа ҳхьаакәеи, ҳахәрақәеи, ҳрыцҳарақәеи, насгьы Евгени Евтушенкои Аԥсни реизыҟазаашьа ззымдыруа, уи иашьагәыҵыз, иаԥшәымаз аҙәы еиԥш дшырԥхьаҙоз, ззеилымкаауа иҳәар илшоит иҕьцәоуп, иԥьбарацәоуп адунеи иадыруа (адунеи ихьҙ шадыруа ихамыштҙеит) апоет маҷк аҟара иаҳатыр ибар акәын ҳәа. Мап, ус ихәыцуа аԥхьаҩ (аҵахызаргьы дышәҟәыҩҩыз, дҵарауаҩыз, дхархь уаҩыз) диашам зыҙбахә ҳамоу ажәеинраала автор изаҟаразаалак гәыбҕан узиҵом, иламыс цқьоуп ԥьаргьы давамгылеит, ихадароу тәамбашақә иҳәам. Амала, абра иацҵатәуп даҽа хшыҩзцарак. Уи убри ауп – апоет аҵыхәтәантәи (аҩада иасырбаз) ицәаҳәақәа нацәақәкыла иаадырԥшуа, Аԥсны аибашьра ҟалаанҙа дшазыҟази, аибашьра аани, уи ашьҭахьи ихы шааирԥшызи еидкыланы, еиҿырԥшны анализ азыҡауҵар, апоет ииҳәаз аҟны диашоуп, ажәакала, Аԥсни аԥсуаа рзы ихы бааԥсны имҩаԥигеит ауп иаанаго, насгьы дара ус иқәыгәыҕуамызт. Убри аҟнытә апоет моралла азин иман ус еиԥш иҟаз апатриоттә жәеинраала аҩра. Егьирахь ихаҵара, иуаҩра ишырҳәо еиԥш, дызша дисасуп, апоет далагом, иара иитәым даҽа «хкаароуп», даҽа темоуп, еиҵасҳәоит, ҳпоет дызхьысуа Евгени Евтушенкои аԥсуааи реилахәра, реиҩызара, насгьы ирҿиаратә усура Аԥсны иадҳәаланы иахьынҙаҟаз ауп. Убри ауп Платон Бебиа иажәеинраалагьы шьаҵас иамоу. Насгьы, иара аҩымҭа ахаҵагьы иаҳҳаагаз аибашьра ауп изхылҵыз, уи афакт ԥьбарақәа роуп шьаҵас иамоу.

Платон Бебиа ипоезиа азҿлымҳауп аполитикатә хҭысқәа иара ус ҩнуҵҟала иҳахҭынхьаауа аҽрыцкьареи аҽееиҵакракәеи знык шуа аҩымҭақәа раԥҵара. Ҳсахьаркыратә литература аҿаԥхьа, иҵабыргыҵәҟьаны ицәырҵит аҿыц цәа зхоу, аҿыц ҵакы змоу аамҭа иахшаз ахатә персонажққәа аманы. Избанзар, урҭ ауаа (аҩымҭақәа рфырхацәа роуп сара сызҿу) иахьа зынҙа рхәыцшьа, ргәазыҳәара, изыргәаҭеиуа, ирыцәтәыму, ирызгәакьоу зынҙа даҽа қәыԥшыларак рымоуп, иҵбаау, иуадаҩу, ҵкар рацәала еиларсу дунеибаркырак иатәуп, уи аҩнуҵҟа ауп рыԥсҭазаара зегьы ахьымҩаԥысуа. Асовет аамҭаз асахьаркыратә литература «аҟәаҟәа» иқәыз аидеологиа аканонқәа зцәа-зжьы ианырны, уи ақәыԥсычҳара иахылҵыз алитературатә фырхацәа (иҵоуроугьы, иҵоурамгьы) асоциалисттә ууажәларра аргыларазы иқәпоз, акоммунизм аидеал лашақәа иреиҽырбоз рдунеиқәыԥшылара, рыԥсҭазаара шьагәыҵс иамаз рфилософиатә хәыцрақәеи, рызхьрақәеи зынҙа аҽакын, рыҩаҙарагьы ҳаракын. Аха, уажәы урҭ рҩызцәа афырхацәа аԥсуа литератураҿы акәым, ԥаса асовет литература ҳәа изышьҭаз зегьы аҿы иубом. Урҭ цәгьоуп, мамзаргьы асоциализм аидеиақәа ԥсит, адунеи

ианыҵит ҳәа акәым исҳәарц исҵаху, уимоу, акоммунисттә ууажәларра аргылара аидеиа иахьагьы аҧсы ҭоуп, иҟоуп, сгәанала, иҟалоит ҧхьаҟагьы, избанзар, акы, анаукатә коммунизм ашьаҭаркыѡцәа К. Маркси Ф. Енгельси ишырҳәахьоу еиҧш, уи еиҳау, насгьы еиҕьу, ауаатәыѡса рзы ауаѡ ихшыѡ макьана акгьы амхәыцыц, иамырҷиац. Ԥбагьы Миллиарди бжаки иҟоу Китаитәыла ауааҧсыра акоммунизм аидеиаҟәа шьаҭас иҟаҵаны аҷиара амѡа ианup.

Сыззааиуа, егьырҭ аҧсуа шәҟәыѡѡцәа зегьы рҷы еиҧш, аѡада зыҙбахә сҳәаз аамҵа ҷыц ахаҷра ҳара иаабоит Платон Бебиа ипоезиатә, ипрозатә рҷиамҭакәа рҟны ицәырго ифырхацәакәа рыла. Уаҟа иҵыхуп афырхацәеи аперсонажкәеи рыѡнуҵҟатәи дунеи иагәылаланы рҧсихологиатә ҭагылазаашьеи ирыгу ирыбзоу зҳәо рхатә хәыцракәеи ирауашәаны, насгьы иубоит автор илирикатә фырхацәа рхы-рыҧсы мацараз акәымкәа глобалла, ауаатәыѡса зегьы ирзеиҧшу аҧсҭазаара ахаҵа ипроблеманы ицәырнагоу афилософиатә зҵаарақәа шьҭнахыртә еиҧш.

Жәаҳәарада, ари азҵаара ахьаабо Платон Бебиа иѡымҭакәа рҷы мацара ауакәху, уи иҟоуп, ибылгьҙа иааҧшуеит егьырҭ аҧсуа поетцәеи апрозаикцәеи раҧҵамҭакәак рҷы. Ииашоуп, зегь рыдгара еиҟараны иауҟаху – ԥьара иҳаракуп, даҽеаԥьара илаҟәуп, ажәакала, анапҟазараҷы излеиѡудыраауа ыҟоуп.

Аамҵа ҷыц ицәырнагаз апоет илирикатә фырхацәагьы рҟазшьақәагьы ирымоуп рхатә ҷыдарақәа. Иахьатәи аҷараамҵа уадаѡҙа аҟырҟы икылсыз – абзиабара ирызнарҵысыз ацәанырраҷы рхатәы аҷыда ҟазшьақәа ирымоу иаҳхысыз ашықәсҟәа раантәи аҷар иузрыдкылом, избанзар, аҧсҭазааратә ҭагылазаашьа иақәшәо, иацзырғызуа аформа ҽыцқәа рыҧшааит, аҧсуа жәаҧҟа ишаҳәоу еиҧш, зышхәа уҵоу иашәа уҳәар акәхоит. Араҟа иазгәауҭаша атрибутқәа рацәоуп аҽеилаҳәашьаҵәҟьагьы иҟанаҵоит ахатә аҵаҳәарақәа. Аҷар – абзиабара зыхҵынхьааува реизыҟазаашьақәа рыҽегьы ианыҧшуеит ирымоу ахатә цәаѡақәа. Араҟа аматериалтә ҭагылазаашьа аганахьала иҟоуп излеиҧшқәам. Иахьатәи аҧҳәызба, мамзаргьы арҧызба аҭаацәа ралалараҷы ауадаѡрақәагьы аумаҷху – аҭахрақәа ироуа ирыхҟьаны. Абзиабара – уи зегьы ишрыцкугьы – амацара ззымхоугьы аумаҷху. Ирҭахуп амал – уи иаҵанакуеит: аҧара, амашьына, анхара бзиа. Ԥасатәи арҧызбеи аҧҳәызбеи арҭ рѡызцәа аҭахрақәа ыҟамызт, избанзар, аҧсҭазаара ицәырнамгацызт, уи еиҧш алшареи агәаҳәареи. Иахьа зынҙа даҽеакуп, даҽеа хәыцрак еибаркны иакуп, иуҭахы-иуҭахым уахаҵгылар акәхоит.

Абарҭқәа зегьы еилашуа иахьатәи ҳаҧсҭазаара аҵабыргхаҭа ауп. Абри сахьаркыратәла аарԥшроуп ҳлитература хыкәкы хадас иамоу.

Аѡада зыҙбахә ҳәоу аамҵеикәшареи аамҵеиҵасреи иаанартыз адаҟьақәа шықәсынҵарак еиҧш ишьҭнакауеит (еснагь аганқәа зегьы поезиатә хаҷсахьала инҵырҵәааны акәымзаргьы), агәеисыбжь аныруеит, аҧсуа поетцәа зегьы рыҟны еиҧш, Платон Бебиа илирикаҷы. Уи исубиективтә дунеии иааикәыршаны иҟоу аҧсҭазаара аҵабыргхаҵеи еимадоуп, еиларсуп инаҙааҙоу исахьаркыратә хәыцра алаҧшҳәаала.

Уи шакәу дырҵабыргуеит 1993 шықәса раахыс иаԥиҵахьоу аграждантә, апатриоттә, афилософиатә, абзиабаратә апоезиатә ацәахаа зыҟәнышьшьу арҷиамҭакәа. Абарҭ аԥҵамҭакәа, жәаҳәарада иаадырԥшуеит апоет аҵыхәтәантәи аамҭазы (абриаҟара анаҳхаага ашьҭахьгьы) инапҟазара еиҳагьы ишазҳаз ишгәылтәааз.

Уажәы ҳахшыѡзцара арҵабыргразы ҳагәыламлацәакәа иаагап ҷырԥштәқәак. Аҧсуара атрибутқәа зегьы иреиҳаны апоет иипхьаҙо абар изеиԥшроу: «…Жәаѡык акәтаҕьцәа илкәкәаа илааҙеит… Абри ауп са саԥсуара, сгәыҵхагь наҙеит!» («Сара саԥсуара»), «Аԥсадгьыл агәыбылра ҭәҩәахон есааира, уи наԥьнатәгьы аҵых-лашә аршон… Ҳар-маҷ иахьа шьала ианырга аиааира. Иԥазаҵә инышәынҭраҷы аб дкәашон. («Аҧсуа баллада»), Амҵәыжәѡа иаҳәаз ашышкамс абар иахьыз: «Аԥша ахы иҵарԥа иара иагауан, избанда ажәѡа аҵкыс ахы ԥыруан». («Ашышкамс»); «Ууардын царцаз лыԥхала, ахы хьанҭазароуп, дад!» («Ауардын ахы»), …Бани баби ршьагьы руазшәа, ҳахшарагь цеит иаҳҳыҵ» («Аамҭеикәшара»); Уара аҕҵлеиԥш уҕҩан, лҳәеит, мрашәа улашон, умыхәлан, лҳәеит… Иаргьы ашьшьыҳәа дѡагылт, рҳәеит, убас… аҧсрагьы даԥылт, рҳәеит» («Ауахҭа»), «Уабаҟоу сыҕба – сыҕба шкәакәа, схәыҷын – сыԥшын, сажәын – сыԥшын. Сыҕба шкәакәа – сгәыҕра шкәакәа, абасҵак идухама амшын?» («Аҕба шкәакәа») «…Ашәҟәыѡѡцәа рыцҳақәа заа иҵахоит, ашәҟәыѡѡцәа рыҳәсақәа заа еибахоит…» («Ашәҟәыѡѡцәа рыҳәсеибацәа»).

«…Ауардынхьча иашәа», (ажәлар рҷаԥыц ҳәамҭақәа рстиль, рритмика аформала иҟаҵоуп); «Аԥсцәаҳа иԥсра» (аҽы аибашьраҷы иаанарԥшыз – ахә аибашьра амца далнагеит «аԥсцәаҳа дышьны); «Ҭырқәтәылатәи аҧсуаа шәахь» («Аԥсны, рыцҳа, смыҙындаз ҳәа иаҷуп, адунеи иалаԥсоу аҵеицәа ирзыԥшуп, урҭ зегь рымоуп, аха ирымам акы, са убри сымоуп: Аԥсадгьыл зегь рыцкы!»); «Иҵабуп», (ҳбызшәеи ҳтәылеи ҳамазкуаз, ҳахызбаауаз, ҳаззымычҳауаз дрызхәыцуа апоет иқәиргылоит азҵаара абас: «Ҳашԥаҟалоз о-о, анаҧьалбеит, иҳацәажәазҭгьы ихааны?!; «Асабрадақәа» (ҳаԥсыҽрақәа – аибашьра ашьҭахь иҵаагаз аԥсымҭарақәа ртәы зҳәо, ирықәыҙбо); «Агәыҵха» (Ҷыҷыкәа Ԥьонуа игәалашәара иазку); «Омар Беигәаа иԥсра» (шәышықәса дзымааит Аԥсныҟа нас… мышкала иааит иԥсҙы); «Акаҳуа еиқәаҵәа»; «Амра ахьҭашәо», «Исзымдыруа»

(абзиабара ашықәсқәа ирзырҭаслымуам, алирикатә фырхаҵа ихәыцқәа ран лакәымзаргьы, бзиа дибеит, гәыбҕан дук узиҭом); «Диоскуриада» (хҭоурых ҵаулахь ҳхьазырԥшуа, ашәаҙыҙарагьы ҳазцәырызго); «Апоет шәаргәында» (ус иҟаз ҳаибашьра иаанарԥшыз аҙәы дибазар акәхап автор баша ихы иҭиҳәаарымызт); «Абыз баԝ злам» (асатира цаҳә-цаҳә); «Владимир Анқәаб»; «Аԥсцәаҳагьы ииааиуа» (ахаан имажәуа, имыԥсуа ашәа ауп изыхҳәааау); «Аҟәыҕара», «Ақьиара», (алакә амотив иалхуп, рыхшыԝҵак ҵаулоуп ижыцәу поемақәак раҟара рыкапан ыҟоуп, А.С. Пушкин илакәқәа, ртрадиция иқәныҟәаны иҟаҵоуп, амала дахьыԥшны акәымкәа ихатәу ацәаԝа иманы) уҳәа убас иҵегьы.

Аԝада еиқәысыԥхьаҙаз ажәеинраалақәа (маҷк исыррацәазаргьы аԥхьаԝ, сатоуҵарым ҳәа сгәы иаанагоит, избан акәзар, адоуҳатә мал рацәа уаналахалак, реилыԥшаара уадаԝуп, акы нужьыр егьи гәаауашәа убоит) рҽы иубоит ԥшь-цәаҳәак иҟоу ажәеинраала ахшыԝҵак:

Са сбаԝхатәра амла иакуеит,
Саниозар ҳәа аҽаҵахәы –
Сеимдо сашьҭоуп, сыццакуеит,
Сагьышьацәхыслоит мыцхәы.

Ааи, Платон Бебиа ибаԝхатәра аҽаҵахәы аиоурц азы, иара еиҭарсны ишиҳәаз еиԥш еснагь амла иакуеит, иԥшаауеит (зны-зынлагьы инышьацәхыслогьы ыҟазаргьы, уи зынҙа иуарла-шәарлоуп, насгьы арҽиара иацу, зегьы ирзеиԥшу цәаԝоуп) азоуп алыҵшәагьы зыбзиоу аԥхьаԝ игәы зырхыҵхыҵуа ҵкар рацәала еилоу ҳаԥсҭазаара аазырԥшуа игәылҭәааy апоезиатә хаҽсахьақәа заԥиҵо. Араҟа уи аазырԥшуа илирикатә фырхацәагьы иаргьы аԥсҭазаара шәагас, загас иамоу зныруа, еилызкааyа, ацәгьеи абзиеи рҳәаа ахьыҟоу здыруа, абзиабареи ацәымҕреи рышьхәа ахьеивҵо збо, аиаша иадгылоу, ахәахәеи аикәымреи иақәыҙбо, зыԥсадгьыли зыжәлари рзы зхы-зыԥсы иамеигҙо, ажәакала, аԥсҭазаара философиатәла иазхәыцуа ракәны иубоит. Сгәанала, абарҭ ацәаԝа ҷыдақәа ракәзаргьы ҟалап апоет ихәыцрақәа рдунеиеибаркыра зырҵаулоу, иҳәаақәызҵо.

Иуадаԝуп ауаԝы (дарбанызаалакгьы) иԥсҭазаара аҵҵаара, аилкаара, инагҙаны игәазыхәарақәеи игәыҵхақәеи сахьаԝыратәла аарԥшра, атипра злоу ахаҽсахьақәа рыҟаҵара. Араҟа ашәҟәыԝы зегьы раԥхьаҙагьы дгуманистзароуп, дыԥсихологзароуп, дфилософзароуп, мамзар ҟазак иаҳасабала дмаҷьанахоит. Иара усгьы аурыс шәҟәыԝы Григори Бакланов ироман «Друзья» аперсонажқәа руаҙак иҳәоит еиԥш: «Человек не бывает

свободен. Ни от тех, с кем вместе жизнь свою жил, ни от тех, кто жил до нас и нам жизнь оставил. И ни от тех, кто после нас жить будет. Не дано людям освобождение от того единственного, что сделало их людьми!»[1]

Ус анакәха, аԥсҭазаараҽы ахақәиҵра нагҙа аҙәгьы имаҙам, ҳаҕоу ишиҵаху адәы дықәлаait, дҽанаҳәозар ауп аԥсҭазаара зда ихәарҭам азакәанқәа. Уи ауп Г. Бакланов иперсонажгьы ииҳәо. Ари, апсихологиатә ҭагылазаашьа дарбан шәҟәыԝԝзаалак хшыԝзцара рзимурц залшом ирҽиамҭақәа рҽы ифырхацәеи иперсонажқәеи игәылҭәааны рхаҭақәа аԥсҭазаараҽы ишыҟаз, ишыҟоу раарԥшра напы анаиркы нахыс.

ЕИҞАРА-ЕИҞАРА

Платон Бебиа ипоезиатә ԝымҭақәа рыҽгьы имԝашьо иубоит ауаԝы ихаҭара аилкаара иаҵанакуа, философиатәла узырхәыцуа азҵаарақәа рацәаны, насгьы ишымариам. Ус шакәу ипоезиатә ԥҵамҭақәа зегьы срыламлакәа, иаазгарц сҭахуп, «Еиҟара-еиҟара» ҳәа, – зыхьҙиҵаз – ааба-ааба цәаҳәа иҟоу иажәеинраалақәа. – Иԝымҭақәа аԝбатәи атом иагәылоу ажәеинраалақәа рҟнытә. Зны урҭ злаԝу рструктура аформа насгьы иахьынтәааyа маҷҙак иадымхаргьы ирзаатгылатәхоит.

Ҳлитератураҭцааԝцәа ишазгәарҭахьоу еиԥш аԥсуа поезиа аҽиарамԝаҽы зегьы раԥхьаҙагьы анырра ҟазҵаз афакторқәа иреиуоуп ҳажәлар рҽаԥыцтә поезиа, нас аурыс поезиа, ишнеи-шнеиуаз Европатәи алитература ахьгьы ихьаԥшуа иалагеит. Ари еицырдыруа фактуп, иаарту Америка иаԝызоуп, амыцхә ахцәажәара аҭахҙам, аха иага ус акәзаргьы, хатә гәааанагарақәак сҳәарц сҭахуп.

Ишдыру еиԥш, Дырмит Гәлиа иҟынҙа асахьаркыратә литература иахылҵны, мамзаргьы иатәышьҭраны аԥсуа жәеинраала ҳәа аҙәгьы акгьы имбацызт, дамыԥхьацызт. Егьирахь, ҳәарада, аԥсуа жәлар рҽаԥыцтә поезиаҽы иҟан, афырхаҵареи афырхацәеи ирзышәаҳәоз, рхаҽсахьа аазырԥшуаз ажәеинраала, иаԥҵоу аҳәамҭақәа. Урҭ зегь раԥхьаҙа иаабоит Нарҭаа дуқәа ирызку аҳәамҭақәа рҽы. Иаагап ҽырԥштәык:

Иахьа хәашоуп,
Исҳәо иашоуп,

[1]Феликс Кузнецов. Перекличка эпох. М.,изд. «Советская Россия», 1980. стр. 221.

Сзықәтәоу лашоуп.
Аҙә иаб иҽеагала дыҽхәоит,
Сасрыҟәа иԥҳәыс лнацәкьыс ала дыҽхәоит!
Убри азы, иашьцәа,
Даарыцҳашәшьаргьы ҟалоит![1]

Нас еиҳагьы амҽхак аманы ицәырҵуеит аԥсуа ҭоурых-фырхаҵаратә ашәақәеи аҳәамҭақәеи, абзазаратә поезиеи рыҟны.

Абар аҭоурых фырхаҵара аҟнытә ҿырԥштәык:

Зааш лабаҙагьы еиргь-аҳәаз тәыз,
Зыфрангь аҳәагьы зцыцашхәашәа иқәызҵаз.
Ҽеи-ҽаҳәыси еибазмырцәаҙоз,
Ҽа шьахәрала згәара кәзыршаз
Ԥсҭа-цыԥхьаҙа зеиргь ашәа ықәыз
Ураида, рыуауоу, Наԥҳа Кьагәа»[2]

Уажәы абзазаратә поезиа аҟнытә ҿырԥштәык:

Раҙны даҷшәа деихаԥсоуп,
Захә ҟамчушәа деихатыруа
Лыхәда ҵәыцоуп, лыхцәы сырмоуп.
Амшын қаруа абла лыблоуп.
Амсыр қьаадыш ацәеижь лымоуп.
Ашьха каԥкаԥ абжьы лхоуп,
Ашьауардын ахшыɷ лыхшыɷуп![3]

Ишаабо еиԥш ажәа сахьарк аԥсуаа ибзианы ирдыруан ажәытәҙа аахыс, ҳаҭыргьы рзақәын, рыхгьы иадырхәон асубиекти, аобиекти, ахҭысԥәеи ииашаны, ауаɷы игәникылартә, ихаҿы инхартә рааԥшраҿы. Даҽеакалагьы, ҟалашьа амаҙам абриаҟара ибеиоу, ихьыршәыгәу аҿаԥыцтә ҳәамҭақәа аԥызҵаз ажәлар рҿы. Аха, еиҭасҳәоит, асахьаркыратә литература, ҷыдала апоезиа атәы ҳҳәозар, уи аҭоурыхтә аҵакы зынҙа даҽеакуп амилаҭ рдоуҳатә культура еснагь арҿиараҿы зегьы ирылыҳәҳәо феноменуп. Машәыршәа акәҙам Д.И. Гәлиа ишәҟәы «Ажәеинраалақәеи ахьҙыртәрақәеи» Қарҭ 1912 шықәсазы иҭыҵыз аԥсуаа рҭоурых ԥсҭазаараҿы (назҳараара ргәаҵәа

[1]Ацитата аагоуп С.Л. Зыхәба ишәҟәы «Аԥсуа жәлар рҿаԥыцтә рҿиамҭақәа» аҟнытә, Аҟәа 2009, ад. 487.
[2]Иара уа, ад. 552.
[3]Иара уа, ад. 583-584.

згәаҵәаз ракәымзар) ихҭыс дуны изрыдыркылаз. Акы, раԥхьаҙа акәны иҭәҭәаҙа аԥсуа сахьаркыратә литература ашьапы акит, адац-ԥашә ҿиартә, ԥхьаҟа ицартә еиԥш ашьаҭа аҳаит, амилаҭ шьаҭамырҙгақәа ируакны. ɷбагьы, аԥсуаа раԥхьаҙа акәны рхатәы бызшәала ираҳаит аԥсуа бызшәа иагәаԥханы, иажьрацәараны (уи ажәытәҙа аахыс ауасхыр шьҭарҵахьан жәлар проезиатә рҿиамҭақәа, хыхь иаазгаз реиԥш иҟоу) иаднакылаз – апоезиатә формала еиҿартәу – ажәеинраала. Абри атермин ахаҭагьы Дырмит Гәлиа иоуп иаԥызҵаз, амала раԥхьа аɷышьа аформа «ажәаеинраала» ҳәа иҟан, аха нас ажәакны, ацәаҳәа кьаҷ бжьаҵамкәа, «ажәеинраала» ҳәа аɷра иалагеит.

Ари ашәҟәы – ҳмилаҭ литература аҟырҟы зырхәыхәыз, ԥсыс иахалаз араҟа ахцәажәара салагом, избанзар, акы, сара ҿырԥштәык аҳасабала ауп ишаазгаз. ɷбагьы, ари ашәҟәы инарҭбааны изыԥсоу ахәшьара ҳарак аҭаны иахцәажәахьеит аԥсуа ҵарауаа реиԥш, егьырҭ амилаҭқәа рхаҭарнакцәа рҵарауаагьы. Зны-зынла Дырмит ду изкны иаԥҵоу ашәҟәқәеи, аусумҭақәеи астатиақәеи ҳалаҷ иааиуам, иҟәнаҳшьоит иҟоу акы, инагҙаны иахьаҳзымдыруа, ɷбагьы, еизганы иахьҳамам. Ак ыҟаҙамшәа аԥхьаɷ иаҳәара, изнагара, сара сыхәҭаахьала, аиаша иацәыхароуп, иагьыԥхашьароуп. Урҭ иҟоу аматериалқәа Дырмит Гәлиа иԥсҭазаареи ирҿиамҭақәеи ирызку – реиқәыԥхьаҙара салагом аурыс ҵарауаɷ А.В. Фадеев инаиркны ааскьатәиҙа аҵарауаа рҟынҙа ирхцәажәахьоу, ирҿиамҭақәа ҭызҵаахьоу рацәаɷуп, амала, еизакны, асистематизациа рызум акәымзар. Иубилеитә рыцхәқәа раан изырҳәахьоу рымацарагьы заҟа ыҟоузеи. Сара араҟа исҳәо Дырмит Гәлиа изкны ирыɷхьоу, ирҳәахьоу рацәасшьоит, ма иазхоит ҳәа акәҙам ианаго. Аԥхьаɷ аиаша идыруазарц аҭахуп. Егьирахь, ҳәарас иаҭахузеи, Дырмит Гәлиа изкны иҿыцу аɷымҭақәа рапҵара аҭахуп, амала иɷымҭақәа рҿыцуа иимҳәаз дырҳәо акәымкәа, иара ишиɷыз, ишыҟоу. Адемократиа, мамзаргьы уи аидеиа иамҵахырҳәо иага ирҵаххаргьы ароман «Камаҷыҷ» рҿыцшьа амам, ҳҵарауаɷ ду Ш.Д. Иналипа ишиҳәоз еиԥш, ареволиуциа ҟалаанҙатәи аԥсуа жәлар рыԥсҭазаара иаенциклопедиоуп. Ари еиҳаны ароман «Камаҷыҷ» ахәшьара аҵарауаагьы акритикцәагьы (аҙәырɷы шахцәажәахьоугьы) аҙәгьы иаимҭац.

Асовет аамҭазы иапҵаз аɷымҭақәа иахьа ҿыц блала ирыхәаԥштәуп, ирыхцәажәатәуп, адемократиа «акәал» иҵашәо (ус узазҳәар ауазар), иацнарҕызуа иҟаҵатәуп ҳәа анаҳҳәо, ианаɷуа ыҟоуп. Аха, сгәанала, абраҟа инагҙаны ҳиашамзар ҟалап, асахьаркыратә литература аҿиара аҭоурых (ҳара ҳаҟны мацара акәымкәа) амɷа ханыԥшыланы, уи нахьхьитәи ааахыс адиалектика ҳҳаҿра иааганы ҳахәаԥшуазар. Избан акәзар, иарбан гуманитар дисциплиназаалакгьы (алитература, афилософиа, аҟазаара,

аҭцаарадырра уҳәа убас, иҵегьы) аҳра зуа аидеологиа иадҳәалоуп, уи амаҵ амур ауам, иага атәыла, арбгаргьы уи аҳәаа изҭытцуам, аҙәык-ѡыцьак иаҷагылоу ҟалақәозаргьы, урҭ лытцшәадақәоуп, аҳра зуа аиделогиа ахырхарҭа рзыпсахуам амчра аманаҵы иара атәы ҟанаҵоит. Ажәларқәеи атәылақәеи рыпстазааратә ари ас иҟоуижьҭеи иҵзозеи, ашәышықәсақәа иргәылсны иаауеит.

Сыззааиуа, Асовет Еидгыла аҧсы анҭаз, аҕьараҳәа иаанықаз, уи агәеисыбжь атәылақәа ианырныруаз, ианазыҙырѡуаз, ианаҷәшәоз аамҭазы иапҵаз асхьаркыратә аҟазаратә, аҭцаарадырратә ѡымҭақәа акоммунисттә идеологиа, шамахаҙак акәымзар иақәҷнаҭуан, иара изы иарҕьажәѡаны иавагылан. Ари еилкаауп, аксиомак иаѡызоуп. Аха уи анеилаҳа, ишырҳәо еиҧш аҳаидеи аныпсы 70 шықәса рыѡнутҵка асовет жәлар идырҷиаз, иапырҵаз адоуҳатә мазара ду, ҷыдала асахьаркыратә литература акгьы иаҧсам, иахьатәи ҳаҧстазаара иақәҷнаҭуам, иацәтәымуп ҳәа иҧхьаҙаны, Хәыхәыт Бҕажәба иажәала иуҳәозар ҳрыгәтасны ахыпстахь иҭахҵар, агәра ҳамгарц залшом, иаҳцәыҙуа шырацәахо, насгьы ҭоурыхтәла ҳхәыцуазар, ҳиашахом, ауаажәларратә шьақәгылашьа адиалектика ҳацәхьаҵит, иаҳзеилымкааит ауп ииаанаго. Избанзар, ицәгьа-ибзиа (ицәгьоуп ҳәа ҳәашьа рымоума Д. Гәлиа ироман «Камаҷыҷ», С. Ҷанба иповест «Сеидыҟ», И. Папасҟьыр ироманқәа «Ҭемыр», «Аҧхәыс лыпату», Баграт Шьынқәба иажәеинраалоу ироманқәа «Аҷатә-уаа», «Ахра ашәа», М. Шолохов, «Дон ҭынч» уҳәа убас заҟа? Урҭ зегьы злеиқәуҧхьаҙарызеи?) изгәылѡааау аамҭеи изыххәааау ажәлари рыпстазаара аанарҧшуеит. Ҭоурыхла уазхәыцуазар, иҟан, нас ишеит изҵанакуа аамҭа ахаҷра аныпшуа. Убри аҟнытә урҭ исырҷыцуеит ҳәа рылакьакьара аҭахҙам, иага уургьы иахьатәи аамҭахь иузаагом аҧсы дыбзоутәраҳа. Насгьы шәышықәсала ақәра змоу, зтрадициа ду аурыс литература аҭоурых аамҭақәа реиҭарсра иақәыршәаны «ирҷыцны», иахьатәи апстазаара иауаршәаны ирыхцәажәахьада? Урҭ излиааз аепоха иапацәоуп, уи иадкыланы ауп ишҭырҵаауа, «ҷыц блала» ҳәа уажәы ишаҳҳәоу еиҧш акәымкәа. Аҷеазҵаароуп иахьатәи ауаѡы (аҧхьаѡ иоуп сара сызҷу) дшахәаҧшуа, даҧхьо, дамҧхьо уи иара иусуп. Аха абраҟагьы иҟоуп даҷеакы. Зыпсадгьыли, зыжәлари, зҭоурыхи, збызшәеи бзиа избо, инаҙааҙаны идыруазарц иазҷелымҳау ауаѡы, 70 шықәса рыѡнутҵка иапҵахаз адоуҳатә мазара аилкаа имазароуп, аамҭеиҭасра апстазааратә сцена иахьықәнагаз дацәымыхьшәашәароуп. Усҟан ауп уи ауаѡ (дарбанзаалакгьы) иҧсадгьыл данапатриоту, аҭоурых анидыруа, абиҧара еимданы иаарго ауаатәыѡса рцивилизациа ҳаҭыр анизақәу. Иаҳгәалаҳаршәап аурыс совет шәҟәыѡы Иури Трифонов ироман «Утоления жажды» апер-

сонаж Ермасов иажәақәа: «...Если нет дела, которое любишь, которое больше тебя, больше твоих радостей, больше твоих несчастий, тогда нет смысла жить».[1]

Ааи, иуадаѡуп, аҭакҧхықәра ду ацуп уҧсадгьыли ужәлари урпатриотны, рхьаа ухьааны, ргәыргьара угәыргьараны, удгьылтә пстазаара шәыҵхак амамкәа аҟазаара.

Ишдыру еиҧш, апоетцәа, ашәҟәыѡцәа рынаҧш-ааҧшра амҿехак ҭбааруп, адунеитә литература аклассикцәа рырҷиамҭақәа бзиа ибаны ирыпхьоит, ирдыруеит, еиҭаргоит аҧсшәахь, уимоу, агха ҳахьуам иаҳҳәаргьы, рнапҟазара (рѡышьа, рформа, рстиль, ржанртә система ахырхарҭақәа) иаҷырҵааua, анырра рызҭо ыҟоуп. Ари аѡыза ацәаѡа традициак иаѡызоуп ажәларқәа рлитература арҷиара апроцесс аҷы идыру, аҧстазаара змоу факторуп. Ус анакәха, аҧсуа поетцәагьы, апрозаикцәагьы, Дырмит Гәлиа ихаан еиҧш, (иахьатәи абиҧара-ҷа иаҵанакуагьы убрахь инархыпхьаҙаланы) адунеитә литература аклассикцәа раҧҵамҭақәа азҷелымҳара азыруеит рҟазара амаҙақәа рытдыраара русхкы аҟны. Аха уи изаҟаразаалак иаанагом ҳашәҟәыѡцәа рырҷиаратә процесс даҿа литературак, иага амҿехак дузаргьы иахьыпшуп, аныррала аҷиара иаҷуп ҳәа аҳәара мап! Аҧсуа литература аҧсуа иҧстазаара аҵабыргхаҵа, аҧсуа ипсихологиа, идунеихәаҧшышьа, исоциалтә бзазара, ицәгьа, ибзиа, ижәытә, иҷатә роуп еибаркны изку, шьагәыҵс иамоу, уасхырс иазышьҭоу. Аха аҧсуа шәҟәыѡцәа рсахьаркыратә ѡымҭақәа раҧҵараҷы, жәаҳәарада, рхы иадырхәоит Европатәи алитература иадыруа, зегьы еицырзеиҧшны ирыдыркылахьоу еиҳарак ажәеинраалақәа раҧҵараҷы системак еиҧш ишьақәгылахьоу аѡышьа формақәа. Абраҟа ҳпоетцәа, ҳашәҟәыѡцәа иара Дырмит Гәлиа ихаҵагьы дналаҵаны изыҷцааuаз, ҷырпштәыс иргоз, еиҳарак аурыс литература акәын. Мрагыларатәи ажәларқәа рлитератураҷ идыру, иара иахьагьы арҷиаратә практикаҷы аҵып змоу аѡышьа аформақәа иаҳҳысыз ХХ ашәышықәса аѡбатәи азыбжа аҟынҙа ахархәара амамызт аҧхьаѡ ибартә иаликаартә. Иаҳҳәап аџьам-аҭадџьыкь поет Омар Хаиам иажәеинраалақәа злааѡуаз аформа рубаи еиҧш иҟаз. Уи «Краткий словарь литературоведческих терминов» (1978 г.) ишаҳәо еиҧш: «Рубай – одна из самых распространенных стихотворных форм лирической поезии народов Востока. Четверостишие, как правило, философского содержания, в котором рифмуются первая, вторая, и четвертая строки, а третья остается без рифмы. Иногда после рифмы следует редиф.[2] Признанными мастерами Р.

[1]Феликс Кузнецов. Перекличка эпох. М., «Советский писатель», 1980, стр. 129.
[2]Редиф – термин поэтики восточных народов, слово или группа слов,

были Захиреддин Бабур в тюркоязычной поэзии и Омар Хайям – в иранской. Вот образец рубай Омар Хайяма:

Чтоб мудро жизнь прожить, знать надобно немало,
Два важных правила запомни для начало:
Ты лучше голодай, чем что попало есть,
И лучше будь один, чем вместе с кем попало.[1]

Изхысҳәаауа, Мрагыларатәи ажәларқәа идырҷиаз ацивилизациа аԥсуаа ҳацәыхараҙамызт, ус шакәу ижәытәҙатәиу ҳҭоурых адаҟьақәа ирнуп, аха рпоезиа, ҷыдала алирикатә жәеинраалақәа раԥҵараҷы ҳхы иаҳархәо, ҳлитератураҷы иубо ианалаго, аҩада ишысҳәахьоу еиԥш иаҳҳысыз ХХ ашәышықәса аҩбатәи азыбжа нахыс ауп. Уи агха сыхьуан ҳәа сгәы иаанагоит, ихациркит сҳәар абаҩхатәра еицамк змаз, харада-барада сибратәи аҵааршәыра 20 шықәса изхызгаз апоет, апрозаик Шалуа Ҵәыԥьба ишәҟәы «Маҷа-маҷа» Аҟәа 1966 шықәсазы иҭыҵуз ала. Абри апоезиатә шәҟәы «Маҷа-маҷа» аредактор Аԥсны жәлар рышәҟәыҩҩы А.Н. Гогәуа иациҵаз аннотациа хәыҷ аҷы иаҳәоит: «Абри ашәҟәы иану, инеибеиԥшны аацәаҳәакны еибыҭоу ажәеинраала харҙақәа рыла апоет Шьалуа Ҵәыԥьба иаԥхьаҩцәа шьарда реиҳәоит, шьарда дирҵоит. Аԥсабара асахьа ҭихуаз, ибаапсу, аԥсҭазаара зырхәашьуа ауаа аҷаԥиҷеуаз, ауаҩытәыҩса имчхара дахцәажәоз – зегьыԥьара ианыԥшуеит апоет шаҟа игәра иго ауаҩытәыҩса, шаҟа агәра иго уи ихшыҩ игәыблра, ибзиабара.

Апоет иҷеацәихьчоит ажәа мыцхә. Уи иаҭахуп амцхә мҳәакәа, дзыхцәажәо аҵакы аҵаулара, аарԥшра, ацәыргара».[2]

Абри нахыс ҳпоетцәа, еиҳарак абжьаратәи абиԥара иоуаз абри афомала – ааба-ааба, зынгьы ԥшьба-ԥшьба цәаҳәа иҟаз ажәеинраалақәа ирзхьаԥшит. Кьыршьал Чачхалиа урҭ ашьацмақәа ҳәа рыхьҙиҵеит, дара зны ԥшьба-ԥшьба иҟоу ацәаҳәақәа рыла ишьақәгылоит, аха даҷеа зныхгьы ааба-ааба цәаҳәақәа рыла.

Кәымф Ломиа иакәзар, «Аԥсуа цәаҳәақәа» ҳәа азеиԥш хьҙы риҭеит, урҭ актәи ахәҭа ԥшьба-ԥшьба цәаҳәа рыла ишьақәгылоит, аҩбатәи – ааба-ааба цәаҳәа ыҟоуп. Ҳлитературатә критикаҷы ҳпоезиаҷ ишлагала бзиоу азгәарҭахьеит. Абар урҭ рзы академик Хәыхәыт Бҕажәба ииҩуа: «Арҭ (аԥсуа цәаҳәақәа – Р.Қ.) даҷеакала иуҳәозар, афоризмқәоуп, аҟәышреи, аиашареи, ақьиареи рыхә дуны изшьо, амци, ақәнамгеи, ахшыҩдареи ҷаԥызҷеуа хшыҩрҵага поезиатә куплетқәоуп».[1]

Ишаабо еиԥш, аҩада зыҙбахә ҳәоу ажәеинраала кьаҷқәа рформа аԥсуа поезиа иатәышьҭраны, «иажьрацәараны» иаланагалт. Ус шакәу акритикцәагьы иазгәарҭеит, ахәгьы ҳаракны иршьеит. Амала уи апоезиатә форма зхылҵшьҭроу, иахьынтәааua, насгьы ҳпоетцәа конкретла знырра роуз, изҷыԥшыз Мрагыларатәи ажәларқәа рпоезиа аклассикцәа шракәу аҙәгьы иазгәеимҭеит. Сара сахьахәаԥшуала, «Маҷа-маҷа» акәыз, «аԥсуа цәаҳәақәа» ракәыз (убас егьырҭгьы) анырра рызҭаз аклассикцәа ртәы инымҩатәшәа акәзаргьы, аԥхьаҩцәа (уи дара ирзеилымкааua ишыҟамгьы) ираҳәатәын иныкәырԥшшәа акәзаргьы. Ус аҟатцара изаҟаразаалак иланарҟәуамызт аҩада иаазгаз, ҳмилат поезиа наунагҙа ихьыршәыгәха иалалаз ажәеинраалақәа равторцәа раҳатыр. Насгьы араҟа иԥьшьатәу, мамзаргьы иԥхоушьаша ҳәа акгьы ыҟам. Алитература адунеи абаз аахыс аҷиара адиалектика иаҟазшьарбагоуп ари ацәаҩа – аинырра, аиҷыԥшра.

Абриаҟара зхысҳәааua, аԥхьаҩ ухатцкы Платон Бебиа иажәеинраала кьаҷқәа «Еиҟара-еиҟара» зыхьзиҵаз роуп. Урҭ раԥхьа иҭытцит хазы шәҟәны 1965 шықәсазы «Аеҵәақәа» ҳәа ахьҙны. Ашәҟәы ахьҙгьы машәыршақә иауҟаиҵах автор.

Аҵх ҵәца ажәҩан аҷы зқьы бла змоу аеҵәақәа шаҵыччааua еиԥш ауп Платон Бебиа иқәыԥшреи иҭәымҭеи шыкәсқәа (1951-1968 ш.) раан иаԥиҵаз «Еиҟара-еиҟара» еиднакыло иажәеинраалақәагьы илирика ишагәылччааua. Абраҟа апоет классикцәа рҟазара иаҷиҵааз ыҟазаргьы, рныррa убозаргьы (ус еиԥш аҟатцара акы, иԥхаушьо иҟам, ҩбагьы арҷиараҷы иапу факторуп) иара ипоезиатә дунеи инаҵаз, иажәа сахьарк апсымчхара аҷеарҵаулеит, адац-ԥашәқәа арҕәҕәеит, иааикәыршаны иҟоу ҟыба-зыба згым аԥсҭазаара ицәырнаго афилософиатә зҵаарақәа ажәа мыцхәы нымҙакәа ацәаҳәақәа, аҵыхәтәантәи аамҭазы ҳлитератураҷы иаланагалаз амермик апоетикатә инфлиациа ахыԥшаҵәкьагьы рхьымҙакәа, доуҳала еибга-еизҩыда иҟоу, каҳара злоу, аестетикатә гәахәара узҭо, узмырааԥсоу, узырхәыцуа, кыр уазҳәо, поезиатә хаҷсахьала иааирԥшит. Ари, жәаҳәарада, абаҩхатәра иазҳәоуп, ажәакала, аԥхьаҩ дзыргәыргьо, автор арҷиара аусхкы аҟны еизҳа-зыгьара аазырԥшуа афактор хадақәаируакуп.

«Еиҟара-еиҟара» уаҳа саламлакәа, уи хазы шәҟәны «Аеҵәақәа» ҳәа хьҙыс иаман ианҭыҵ иахцәажәаз, иахьа еицырдыруа ҳҵарауаҩ ду академик Сергеи Лад-иԥа Зыхәба иазикыз астатиа «Ажәа ҷыц аԥшааразы» абраҟа иаазгоит рацәак иагмырхаҙакәа. Избан акәзар, аҩада исҳәаз

повторяющихся в стихе вслед за рифмой.
[1]Краткий словарь литературоведческих терминов. М., 1978, с. 157.
[2]Шалуа Ҵәыԥьба. Маҷа-маҷа, Аҟәа, 1966, ад. 4.

[1]Кәымф Ломиа. Иалкаау иҩымҭақәа, Аҟәа, 1977, ад. 78.

ахшыѡзцарақәеи, нас иара «Еиҟара-еиҟара» аԥсабара злаҟоуи рыла имыцхәым ҳәа сгәы иаанагауа, абар ахаҭагьы:

«Алитератураҷы амѡа иаша, ажәа ҷыц аԥшаара иашьҭоу аԥсуа поетцәа ҷарацәа дреиуоуоп Платон Бебиа. Иара ихьӡ аԥхьаѡцәа ҳзы иҷыцӡам. Еиуеиԥшым астатиақәеи ажәабжьқәеи агазеҭқәеи ажурналқәеи ирниҵахьоу рыӡбахә ҳамҳәозаргьы, уашьҭа х-шәҟәык авторс дрымоуп. Иара иѡымҭақәа ирыԥхьахьоу игәаимҭарц залшом апоет знык импыҵаихалаз ахьӡараҷы дшаанымгыло. Иҷеԥишәоит иара изы ҷыц формала аѡымҭақәа раԥҵараҷы. Сара сгәанала, уи ус шакәу агәра ҳнаргоит сынтәа иҵижьыз аҵыхәтәантәи ишәҟәы. Аизга иахьӡиҵеит «Аеҵәақәа», иагәылоуп формала еиԥшу шәага-загала еиҟароу ажәеинраалақәа шәкы.

А. М. Горки ишиҳәаз еиԥш, иуҳәо акәым ихадароу, ишуҳәо ауп аус злоу. Сгәанала, зегьыԥьара акәымзаргьы, Пл. Бебиа ииҳәарц ииҵаху поезиа бызшәала ирԥшъаны аҳәашьа дақәшәоит. ҳзыхцәажәо аизга ианылаз ажәеинраалақәа зегьы акакала цәаныррак-цәаныррак, хәыцрак-хәыцрак ирызкуп. Сгәанала, иаҵшьны иазгәаҭатәуп ас аформа кьаҷла еибыҭоу ажәеинраалақәа рыла аизга аиқәыршәара иуадаѡу усуп, убри аҟнытә иагьа гха амазаргьы уаѡы игәаԥхаша шәҟәуп.

Абраҟа ѡ-ажәак рыла исҳәарц сҭахуп даҽа згәаҭакгьы ҳлитератураҷы иҟан периодк алирика уи аҟара хшыѡзышьҭра анарымҭоз, даҽа жәақәак рыла иуҳәозар, алирикатә ѡымҭақәа алитература иаԥаҧсацәоушәа ианахәаԥшуаз. Аха алирика иаша, ахатәи ауаажәларратәи интересҟәа зыхьчо алирика аԥхьаѡцәа ианакәызаалакгьы бзиа ирбоит. Пл. Бебиа ишәҟәы «Аеҵәақәа» иагәылоу зегьы лирикатә ѡымҭақәоуп. Ашәҟәы иаԥхьалакгьы илаԥш иҵамшәарц залшом атематика шыҵбаау: ара иҟоуп аԥсабара асахьаҭыхра иазку, абзиабара иазку, амҵақьақьацәа, аԥсҭазаараҷы аҭыԥ ԥхақәа ирышьҭоу рҷаԥҵера иазку. Аха иҟоуп арҭ ажәеинраалақәа зегьы еидызкылоу: хыҵхырҭас ирымоуп апоет ицәанырра бзиақәа, иуаѡра, иқьиара, ибзиабара, ицәымгра рныԥшуеит.

Аизга имаҷӡам Аԥсадгьыли ажәлар гәакьеи рыбзиабара знып҇шуа ажәеинраалақәа. Апоет аԥсҭазаараҷы ихьлакгьы дзышьҭоу, гәҭакыс имоу акоуп:

Саргьы сыблааит сбылуазар,
Сыжәлар шәгәаҵаҷ снаӡаны.

Апоет гәҭыхас имоуп ҳажәлар ирхыргахьоу амаҟәмабарақәа, деигәыргьоит аԥсуа ԥацха – ихәышҭаара мырцәакәа иахьанӡа иаазгаз.

Аԥхьаѡ игәаԥхартә ибзианы, асахьа гәникылартә иҳәоуп аԥсуа ԥацха иазку ацәаҳәақәа.

Саԥсуа ԥацха кылыххоуп,
Ицоит аԥша кылшәшәа.
Саԥсуа ԥацха кылыҟҟоуп,
Иануп ахҭып кылыжәжәа.

Уи аҵанӡа инарымгеи
Агәаҟрақәа, ахымцақәа.
Аха иахьанӡа иаанагеит[1],
Са схәышҭаара мырцәакәа.

Пл. Бебиа илшоит иконкреттәу фактк иалхны алкаа аҟаҵара, аизакра, ҷырԥштәыс иаагозар, ашьхыцқәа маашьарада, тәамѡахә рықәӡамкәа ацха ҟарҵоит. Апоетгьы иҵахуп ашьхыц реиԥш ауаагьы еицҷакны аус руазар, уи азоуп изиҳәо абарҭ ацәаҳәақәа:

Ҳашԥаҟалоз зегь крааузар,
Ашьхыцқәа реиԥш ҳаиқәшәаны?!

Аизга «Аеҵәақәа» иагәылоу ажәеинраала бзиақәа иреиуоуп ҳәа сгәы иаанагоит «Аѡада ԥьоук рхы хоуп...» иахьагьы ҳаԥсҭазаараҷы иуԥылоит ԥьоукы-ԥьоукы ахымдырцәа, акариера иашьҭоу, зхашәа-зхы зымбо. Урҭ ҵара дук рымамкәа, баѡхатәра дук рымамкәа икалышь-малышьуа, ибалдаҳәы-балдачо аԥсҭазаара иалоуп. Аҭып бзиа, ақьафурҵа изыԥанагамкәа изауа ажәѡан аҟнытә иаурзылбаахуа, «абҕа рымоуп», «абҕа» ирнаҭоит. Ас иҟоу ауаа ирызкуп хыхь зыӡбахә ҳҳәаз ажәеинраалагьы:

Аѡада ԥьоук рхы хоуп,
Ҵаҟа иҟоу рбарҵаӡам.
Аҭып иашьҭоуп, изго бҕоуп...
Дара ртәала ишәарҵаӡам.
Аха ҭыԥда ак зымбауа,
Изхалаӡом, ибҕалауеит.

[1]Араҟа сара иаазгоит акритик истатиаҷы ишыҟоу. Егьи апоет иҟаиҵаз арҽеирақәа – аѡбатәи атом аҷы иаабо ртәы алада иазгәасҭоит иахьаҭыԥу саннеилак.

Шаҟа ауаа рахь улбаауа,
Убри аҟара ухалауеит.

Ишысҳәахьоу еиԥш, ари еиԥшу, уаҩ игәы иахәаша маҷзам аизгаҿы. Аха имзакәа иҳәатәуп ажәеинраалақәак рыԥсыҿра еиуеиԥшым аҵакқәа змоу формак, шәагак иҵаргыланы иҟаиҵарц дахьашьҭалаз иахҟьазар. Иҟоуп жәеинраалақәак инеидкыланы урыхәаԥшуазар ибзиоуп, аха цәаҳәак-ҩцәаҳәак азеиԥш ритм еиларгоит. Иаагап ҿырԥштәыс абас иҟоу ацәаҳәақәа:

Идыды-мацәысит аҵыр-ҵырҳәа,
Нас ихысит аҵықь-аҵықьхәа,
Ақәа каҭәеит ахыр-хырҳәа,
Аҩар кьасеит ахьыр-хьырҳәа.

Ақәа каҭәоит ахыр-хырҳәа,
Адгьыл иажәуеит аҟәыр-ҟәырҳәа,
Аҩар еихәлаччоит ахыр-хырҳәа,
Ашәҭ хаҿ-хаччоит акыр-кырҳәа.

Ари ажәеинраала азнык азы уанаԥхьалак агәҭакы нанагзеит, иласынгьы иҳәоуп ҳәа угәы иаанагар алшоит. Араҟа иалырԥшаан иҟаҵоуп алитерациа зуа ажәақәа: «аҵыр-ҵырҳәа», «аҵықь-ҵықьхәа»... Аха, сгәанала, автор ажәа архәмарра мацара дханагалоит, аҵакы рацәак дазымхәыцкәа иааилишьыз жәеинраалоуп. Ари ас шакәу ашьақәыргәгәаразы хшыҩзышьҭра аҳҭап иара ажәеинраала ахаҭа. «Идыды-мацәысит аҵыр-ҵырҳәа». Аԥсышәала ас аҳәара маншәалам, избан акәзар, «имацәысит аҵыр-ҵырҳәа» уҳәар ҟалоит, аха «адыдра» атәы ара иузаԥшьуам. Анаҩсан «ақәа каҭәеит ахыр-хырҳәа» ибзианы иҳәоуп, аха аҩар кьасеит «ахьыр-хьырҳәа» узҳәом. Еиҳа иануршәар ҟалоит, иаҳҳәап, «азыхь ыҵыҵуеит ахьыр-хьырҳәа» уҳәозар. Ибзиоуп ахәбатәи аабатәи ацәаҳәақәа, аха иҿеины иҳәам афбатәи, абжьбатәи ацәаҳәақәа: «Адгьыл иажәуеит аҟәыр-ҟәырҳәа, аҩар еихәлаччоит ахьыр-хьырҳәа». Иԥшзам, агәынкыларагьы уадаҩуп адгьыл аҟәыр-ҟәырҳәа азы ажәуеит ҳәа, аҳәара, аҩаргьы ахьыр-хьырҳәа ишԥеихәлаччо?

Иажәеинраала цәгьам, аҵакгьы бзиоуп «Аԥсуа шәақәа збада ихьшәашәан»... Автор ара излеиҳәо ала, аԥсуа жәлар рашәа ацқәпон аҳәа ахы-аҵарра», «ахәра иашәан, ахра иашәан, иашәан афырхаҵара». Ара зегь иашоуп, жәа-лыԥшаахлагь иҳәоуп. Амала, ҳрыхәаԥшып аҵыхәтәаны аҩцәаҳәак. Арҭ изларҳәо ала аԥсуа ашәақәа «лаф-шәак рылам иауан-иашәан.

Ех, аҳәахагьы рызҭадаз!..» Еиҭасҳәоит, арҭ ацәаҳәақәагьы иманшәаланы, иласны иахьҳәоу уаҩ дхырхыртә иҟоуп, аха ирҳәо аҵакы иашам. Аԥсуа шәақәа алаф ашәа шԥарылам, ирацәангьы ирылоуп, урҭ ажәлар идырҿион ажәытә аахыс.

Идыру усуп, иуадаҩзоу акоуп ажәлар рҿаԥыц ҳәамҭақәа ирылхны алитературатә рҿиамҭақәа раԥҵара. Уи уадаҩуп еиҳараҙакгьы аформа кьаҿқәа рыла аҩраан. Афольклортә рҿиамҭақәа рсиужетқәа алитератураҿы ахархәара ахатә ԥҟарақәа, зеилагара ҟамло аԥҟарақәа (акононқәа – Р.Қ.) амоуп. Пл. Бебиа зны-зынла ицәеилагоит уи. Ари аганахьала уаҩы иазгәеиҭар алшоит ажәеинраала «Ахәыҷы дцан аҙахьы»... Ахәыҷы аҙахьы дахьцаз амҩан аирыз ицәыԥҿеит, аҩны данааи иан длыпҟеит. Ари афакт ҳавтор ан илабжьигоит абас:

Биашам, ди бнапы мҩанҵо,
Дзыбыпҟахуеи уи уажәшьҭа?!
Дбыпҟар анамух, данцо
Дыпҟан аҙахьы дышьҭла.

Ари абжьгара иашам, насгьы ажәлар рҳәамҭа ишаҳәо атәы араҟа азааҭгылара уадаҩуп, аха уаҟа зынза даҿеакалоуп ишҳәоу. Еиҳа еиҧхон ажәлар рҳәамҭа аҵакы дҭымсызҭгьы.

Зны-зынла Пл. Бебиа зыгәрагара, ма згәынкылара уадаҩу асахьақәа ҭихуеит «Дымҵанарсуан, зны дканажьуан» ҳәа аизга иану ажәеинраалаҿы автор иааирԥшырц иҵахуп аҿы зааҙаз иахь агәыбылра иамоу. Изааҙаз дыԥсит. «Аҿгьы инышәынҭра инахымҵзеит, иахагылоуп баҟаҵас!» Аҿы зааҙаз иага игәы азыбылуазаргьы инышәынҭра инахымҵзакәа ишԥахагылари баҟаҵас?

Аизгаҿгьы иҟақәоуп жәеинраалақәакгьы рацәак иҿыцу ажәа зымхәо, мамзаргьы алитератураҿы аԥхьаҩцәа ибзианы ирдыруа афактқәа ртәы зҳәо. Убас иҟоуп, иаҳҳәап, «Агәашә иаалаххит аҿы». Уи иаҳәо аҵакы ааркьаҿны ҳәоук ала иаҳҳәар ҳалшоит. Зхаҵа дыршьыз аԥхәыс шьоураҳәа ақәԥарахь дцоит. Нас иҟалазеи? Ари еиԥш ахҭысқәа аԥсуаа рҿы ирацәаҙан. Урҭ ҭәҭәалагьы ирныԥшит аҿаԥыцтә ҳәамҭақәа: ашәақәа, алакәқәа. Хара ҳцарым, уи азы иаҳгәаланаршәоит еицырдыруа, аҳәамҭа «Ԥшькаҿ-ипа Манча хаҵеи Баалоу-ԥҳа Мадинеи».

Агәынкылара, азхәыцра уадаҩуп «Арҩаш анаатә иаҩызан...» ҳәа излаго ажәеинраалагьы. Апоет араҟа иихәарц иитахыз инагзаны иазымхәеит ажәеинраала Арҩаш шуеит, ижәылоит, аха «уи шаҟа ишуа аҟара, илеиуеит ицқьаны» ҳәа автор иихәо иашам. Арҩаш шаҟа ишуа аҟара излацқьахозеи?

Иҽыцу акгьы рҳәом ажәеинраалақәа: «Аҭаҳмада абна дшылаз»… «Аԥошьҭанықәгаѡ дыццакуа»… «Ааԥын сахьа шәкыла»… Иаахҭәаны иаҳҳәозар, арҭ ажәеинраалақәа рҭакқәа ԥсыҷуп, иҽыцым. Сгәанала, апоет ихаимыршҭыроуп иахьатәи аԥхьаѡ «аликбез» дышҭам…

Абас иҟоуп иааркьаҷны аизга «Аеҵәақәа» иагәылоу ажәеинраалақәа рыбзиареи рыгхақәеи. Иҟалап агхақәа ртәы мачк икьакьаны исамхаҳәазар. Аха сгәы иаанагоз ауп исҳәаз. Ари астатиа сыѡуамызт Пл. Бебиа ибаѡхатәра аҟазшьақәа ируаку, насгьы аҵыхәтәантәи ишәҟәы ианыԥшыз ҟазшьак сзымдыруазҭгьы. Ашәҟәы злаатуа ажәеинраала «Ашәарыцаѡ бназара дандәыкәла»… аҽы автор амѡа дшыкәу атәы иҳәоит, дазхәыцуеит амѡа дызкәу аҟнытә иѡызцәа инаҳәаҷа кны иԥылартә дзыҟалауоу, дзыҟамлауоу. Аизга аҵыхәтәан иану ажәеинраалаҷы иҳәоит иѡымҭақәа ирҳәарызеишь ҳәа дшазыԥшу. Ус анакәха, Пл. Бебиа аԥхьаѡцәа дрызҽлымҳауп, урҭ ргәакәшәара дашьҭоуп. Агхақәа иауа рыриашара илшоит».[1]

Ишаабо еиԥш, акритик Сергеи Зыхәба ашәҟәы «Аеҵәақәа» иамоу акыѡбак агха-ԥхақәа ртәы иҳәазаргьы, иааизакны ахәшьара бзиа аиҭоит, насгьы уи автор Платон Бебиа ибаѡхатәра алшарақәа ԥхьаҟа итҽгьы рыҷшдыртбаауа узырбо акы акәны иԥхьаӡоит. Акритик иажәақәа, 1965 шыкәсазы иҟаитҵаз азаԥхьагәаҭарақәа итҵабыргыхаҭахаз, ибылгьны ишааԥшыз лабҽаба иаабоит уи аахыстәи иахьанӡа дызнысхьоу зтематика мҽхакы ҭбаала еиларсу ирҽиаратә мѡа ҳаныԥшылар. Амала, абраҟа иаазгаз Сергеи Зыхәба истатиа гәаанагарак ацыстцарц сҭахуп. Уи убри ауп – Платон Бебиа ишәҟәы «Аеҵәақәа» еидызкылоу ажәеинраалақәа аформа ҷыц ала иѡуп ҳәа иихәо ахшыѡзцара фактла итҽгьы ишьақәиргәгәар, иаликаар акәын. Сгәанала, ааба-ааба цәаҳәа иҟоу (ашьҭахь «Еиҟара-еиҟара» ҳәа рыхьӡҵаны Иѡымҭақәа аѡбатәи атом ианитҽеит (аформа ҷыц аԥсуа жәлар поезиаҷы анаѡсангьы, уи ахыԥша ахьынтәаауа, иаагап Мрагыларатәи апоезиа аклассикцәа рныррa шыҟоу, ахархәара шамоу, ишаҷгоу ртәы иҳәазҭгьы, насгьы, уи аформа аԥсуа поезиаҷы ахархәара азҭаз апоетцәа рыӡбахә ҷырԥштәқәак рыла акәзаргьы, иазгәеиҭазгьы ауан. Избанзар урҭ усҟангьы ицәырҵхьан аԥсуа поезиаҷгьы. Иаҳгәалаҳаршәап апоетцәа: Ш. Ҵәыцьба «Имаҷа-маҷа», Кь. Чачхалиа «Ишьацмақәа», К. Ломиа «Аԥсуа цәаҳәақәа». Акритик уи алагьы агәра ҳиргон аԥсуа поетцәа рылаԥшҳәаа шыҵбаау, Европатәи алитература мацара (апоезиа) акәымкәа Мрагыларатәи апоезиа аклассикцәагьы рырҽиамҭақәа шырдыруа, реилкаа шрымоу, рҟазараҷгьы рхы ишадырхәо, рҽиаратәла ишрыдыркылоу. Ари аѡыза ацәаѡа арҽиаратә дунеи иакьабзны иамоуп, итрадицианы иазышьҭоуп жәытә-натә аахыс. Нас уи аԥсуа литература иамбакәа, иахҵнымхьаакәа ҟалашьа амазма.

«Еиҟара-еиҟара» еидызкылоу ажәеинраалақәа рҽы ҳара иааибоит иаҳҳысыз ашәышықәса аѡбатәи азыбжа инаркны адунеи ианыз, зыԥсҭазаара еилашуаз алирикатә фырхаҵа инаӡаажо, гәырѡеи, гәырҕареи, гәыхыҵхыҵреи, ҭагәҭасреи зегым, аха аԥсҭазаара оптимизмла, гәрагарала иахәаԥшуаз ихаҷсахьа. Ҵабыргуп, араҟа афилологиатә ҭҵаарадыррақәа рдоктор, акритик В.К. Занҭариа ишиҳәоу еиԥш, алирикатә «Сара» дарҕьажәѡаны дивагылоуп, дицхраауеит «Еиҟара-еиҟара» еиднакылоу ажәеинраалақәа гәыцә хаданы иргәылсуа, ицәгьа-ибзиа аԥсҭазаараҷы иаакалоу ахҵысқәа зегьы зыдҳәалоу, иҳәаакәызҵо автор ихаҵа. Уи ипоезиатә дунеибаркыра иамоу адоуҳатә ԥсымчхара алаԥш ҵаруп, иаҵанакуа ҟыба-зыбала итәу аԥсҭазааратә проблемақәа рацәоуп, еиҳарак урҭ зырҕәгәо, насгьы иузааигәазтәуа афакторқәа ируакуп аԥхьаѡ игәҭахәыцрақәеи аромантикатә цәаѡа змоу изхьрақәеи, игәхьаагарақәеи иахьрыдҳәалоу, иахьырхьысуа, еизаданы акәымкәа, емоциала, цәаныррала ицәа-ижьы ианырны. Насгьы, иаадыруазароуп апоет иҵихуа апоезиатә хаҷсахьақәа ааба-ааба цәаҳәа («еиҟара-еиҟара») ацәа аҭагӡара шымариам, анапҟазара шаҭаху апоет дымѡашьо идыруеит, ибаѡхатәра аѡаӡара ахьынӡаҟоу, дагьақәгәыҕуеит азоуп абасгьы зиҳәо: «Сымѡа хырҟьон ашәҭ рыбҕьыцқәа, ашәа хаак аԥҵаразы»

Ашәа хаа аԥҵараҷы Платон Бебиа иарҕьажәѡаны ивагылоуп, ипоезиа арҷыхоит алакәцәа зхоу иԥсадгьыл гәакьа аԥсабара ԥшӡара, шәыга рацәала аилазаара. Уи ҟармаҵысызшәа азышәаҳәара иара изын рҽиаратә насыԥуп.

Аѡада ишазгәаҳҵахьоу еиԥш, апоет илирикатә фырхацәа рыдгьылтә ԥсҭазаараҷы изыргәаҭеиуа, измыртәо, измырҭынчуа кыр ыҟоуп. Абзиабара рҵаазар иаргәаҭеиуеит, избанзар, рынасыԥ лаша ирзаанаго, ирзаанамго макьаназ ирыздыруам, ирпеипеиуа имоуп. Абар урҭ руаӡәк ишиҳәауа: «Амца ибҷықәу сгәаҵа иаакәшан, аҷҷаҳәа сбылуа исыцралеит». Даҽаӡәгьы ҳаизыӡырѡып: «Зегь сыцгәырҕоит ирдыруашәа, уаха ишсалхәаз уи аҷа». Абзиабара ауаѡы дызтәызтәуа амч дуӡӡа амами. Уи иатәнатәыз, иатҟәаз, арԥыс иами арҭ аромантикатә цәа-хаа зыҟәну ажәақәа зҳәаз: «Еҳ, саргьы сиеҵәа шеишеины скыдызҭгьы аҵх ахьдыршоз, убри аухаҵәҟьа ҵаҟа слеины бара быкәа сымҭашәоз!» Даҽа лирикатә фырхаҵагьы (уи апоет иакәзаргьы, аԥхьаѡ иакәзаргьы ауеит) иԥсадгьыл убри аҟара бзиа ибоит «ӡынгьы ԥхынгьы ишәҭуп!» иара изын. Ааи, Аԥсны ус ауп ишыҟаҵәҟьоу! Ҷьанаҭтәылоуп!

[1]Агазет «Аԥсны ҟаԥшь». 1965, декабр 3.

Ауаҩытәыҩса иԥсадгьыли ижәлари рҽаԥхьа иуал-ԥшьа хадаҟәа ируакуп ицқьаны аҟазаара:

Аус хьанҭа, абзиабара,
Амшәара, акрура,
Сгәы исыдумҭо аԥсабара
Крыҟоума џьара!

Удҭа аҽаԥхьа исымоу ҽыкоуп,
Сцоит инагзаны.
Сызлауҳәо акызаҭәыкоуп:
Уҟаз уцқьаны.

Абас дхәыцуеит апоет иҭоуроу илирикатә фырхаҵа. Аԥстазаараҽы ажәа ацқьара инарҭбааны ухаҽы иааугозар, аҵак ду амоуп, амҽхак ҵаулоуп: ацқьара иахьабалак (аусураҽы, абзиабараҽы, аԥсадгьыл ауалԥшьа анагзараҽы, аԥышәараҽы уҳәа убас егьырҭ атрибутҟәа жәпакы рҽы) иаҭахуп, ихымԥадатәу категориоуп ауаҩы иԥстазаара аҵыхәтәантәи амшқәа рҟынзагьы.

«Ҳашԥаҟалоз зегь краауазар ашьхыцкәа реиԥш ҳаиқәшәаны?!» ҳәа, – апоет иқәиргыло азҵаара даараза зфилософиатә хшыҩзцара ҵаулоу, жәынгьы ҽангьы ауаатәыҩса рыдгьылтә ԥстазаараҽы избатәны иҟоу, ҵыхәаԥҵәара змам акоуп. Автор игәы иалоуп ашьхыцкәа реиԥш ауаа зегьы (ари афилософиатә хшыҩзцара ажәларкәа зегьы аҵанакуа ицәыргоуп) ҳәоуеиқәшәала иахьымхандеиуа. Ус иҟазҭгьы ашьхыцкәа реиԥш зегь краауазҭгьы заҟа ибзиааз, аха ирыцҳарахаз ус ҳаҟам. Аԥхьаҩ шьарда дархәыцуеит усда идәықәлаз ашьхыц ихандеиуа аҩызцәа иазырызбо алахьынҵа.

Ҳзыхцәажәо ажәеинраалакәа «Еиҟара-еиҟара» ацикл иатәу рҽы иабоит ҳаԥстазаара еиуеиԥшым аганкәа философиатәла иаазырԥшуа, изныруа алирикатә фырхаҵеи апоети еицырзеиԥшу, хаҽсахьакны иҟазҭо агәтахәыцракәа. Урҭ ааууеит ауаа рыжәпара аҟнытә рыцәгьа, рыбзиа еиҭазхәо, рдоуҳатә ԥсымчхара аҩазара ахьынзаҟоу, изыргәамҵуа уҳәа иреиԥшқәоу. Аха зегьы раԥхьа игылоуп апоет иԥсадгьыли ижәлари рҭоурыхтә лахьынҵа. Апоети илирикатә фырхаҵеи абри амилаҭтә зҵаара ианазымхәыцуа ыҟазам, еснагь гәыҵхас ирымоуп. Еилкааун, Платон Бебиа «Еиҟара-еиҟара» аниҩуаз 60-тәи ашықәсҟәа раан амилатқәа зегьы баагәарацас изыкәгәыгуаз СССР аԥсы ҭан, адунеи архыцхыԥуан, бираҟк еиԥш ирхагылан Ленинтә милаҭ политика. Аха убас шакәызгьы, нахьхьиза

аахыс игәы ҭынчмызт ақырҭуа ашовинистцәа имҩаԥыргоз аполтика хәымга иахҟьаны, убри азын аԥсуа уаҵәтәи иҭоурыхтә лахьынҵазы еснагь ихатә проблемақәа иман, имилаҭ хьыԥшымратә қәпара аидеиа игәаҵаҷ аԥсы ҭан. Ус шакәу дырҵабыргуеит: 1957, 1967, 1978, 1989 шықәсқәа раантәи Аԥсны иҟаз ахҭысқәа.

Сыззааиуа, аԥсуа шәҟәыҩцәа зегь реиԥш Платон Бебиа иарҷиамҭақәа рҽы ижәлар рмилаҭ хьыԥшымратә қәпара аидеиа имҩашьо иагәылубаауеит ҳзыхцәажәо ажәеинраалакәа рцикл аҷгьы. Иҵабыргуп, уи наҟ-наҟ еиҳагьы аҿцәырнагоит, аҿаанартуеит, аамҵеикәшара аҿауаршәаны. Асовет Еидгыла анеилаҳа, адемократиа аҳра анага, ақырҭуа фашистцәа анҳақәла, ианықәаҳца нахыс даҿа хырхарҵак, тенденциак аанахәеит урҭ рполитика хәымга ҷаԥызҿуаз ҳсахьаркыратә (ианаҳҵар алшоит ҳпублицистикатә) жәа. Уи нахыс инавагыла-аавагыланы, мамзаргьы ирмаананы акәымкәа, иаартны цәажәаран, амаҭәар ахьӡ, ажәла ҳәан, ажәакала, иԥукуаз, узыцәшәоз, узцәыԥхашьоз ҳәа акгьы ыҟамызт. Сара сахьахәаԥшуала «Еиҟара-еиҟара» асовет аамҵазы ицәырҵыз аԥсуа ихьаакәагьы амилаҭ хьыԥшымратә қәпара аидеиа, зынӡак иаахтны акәымзаргьы ианыԥшит. Ус шакәугьы рҳәоит абарҭ аҷырԥштәқәагьы: «Ҳаԥсуа чамгәыр бзиа избоит, исзақәуп пату. Абжьы-хаа ахәыцрахь сагоит. Иарҳәала санду». Ашәа ауаҩы ихәра арҕьоит, ақәпарахь иԥхьоит. Баша бзиа ибом апоет ачамгәыр! «Сымшыни сышьхеи рыпшӡара, изыпсоузеи рбара мацара!... Нас уи рыцхәми, есымша Наԥҳа Кьагәак данахымша! «Ааи, апоет идыруеит иԥсадгьыли ижәлари еиқәхарц азын есымша Наԥҳа Кьагәараа рҩызцәа афырхацәа шаҭаху.

Амҳаҧьырра иаҳзаанагаз арыцҳара ду – ҳмилаҭ рыбжеиҳарак амшын ныркәа ихызҵаз – апоет (мамзаргьы илирикатә фырхаҵа) хашҭшьа имам азоуп абарҭ реиԥш азҵаарақәа ихаҷы изцәырҵуа:

Сзуԥырҵуам есҿены узболозаргь,
Нас иарбан ахьаа зысзаа?!
Акы суҳәоит, иҳәа иҟалозар:
Мҳаҧьыр лабжышума узҵаа?

Абацәа аԥсадгьыл азын ирылдыршахьоу азгәдура, рфырхаҵара ахамыршҭра акәӡами ирҳәо абарҭ ацәаҳәақәагьы: «Раҳәақәа ҭгәыцәааны урҭ абаагәаракәа, аға иԥылон абас ҳара ҳҷы». Ахақәитреи ахьыԥшымреи ридеиа ауп иаанарԥшуа абраҟа иааго ажәеинраалагьы:

Саԥсуа ԥацха кылыххоуп,
Ицоит аԥша кылышәшәа.

Саԥсуа ԥацха кылыҟҟоуп,
Иануп ахҭыԥ кылыжәжәа.

Уи аҵанҙа инарымгеи
Агәаҟрақәа ахымцақәа...
Аха иахьанҙа иаанамгеи,
Са схәышҭаара мырцәакәа.

Платон Бебиа форма ҿыцла – Мрагыларатәи апоезиа аклассикцәа рныррa зныԥшуа, аԥсуа ԥсҭазаара аҵабыргхаҭа ҵаҵгәыс измоу иажәеинраала кьаҿқәа «Еиҟара-еиҟара» аҟынгьы, илирика зегьы аҟны еиԥш, имѡашьо иаабоит иаҳхысыз ашәышықәса аѡбатәи азыбжа инаркны илирикатә фырхаҵа иԥсҭазаараҿы ихадараны ихҭынхьаауаз, дзыргәамҵуаз, имч зықәхоз, изкәымхоз, ицәымгьыз, иитахыз, уҳәа жәпакы. Урҭ зегьы апоет зҿала дцәажәоз илирикатә фырхаҵа «сара» идгьылтә ԥсҭазаара иадҳәаланы ицәыргоуп, баша-машала акәымкәа, сахьаркырала иѡычаны.

ПЛАТОН БЕБИЕИ АХӘЫҴҚӘЕИ

«Книги, которые пишутся собственно для детей, должны входить в план воспитания, как одна из важнейших его сторон», – иѡуан аурыс критик ду В. Г. Белински ахәыҷтәы литература иамоу ахықәкы хада алкааyа истатиақәа руак аҿы. Иҵабыргыҵәҟьаны, ахәыҷқәа ирызку асахьаркыратә ѡымҭақәа иажәеинраалаз, ипоемаз, иажәабжьыз, иповестыз, ироманыз, ипиесаз – зегь раԥхьаҙагьы хшыѡзцарас ирыҵоу, философиатә ҵакыс ирымоу, адуцәа ирызку асахьаркыратә литература аҟны еиԥш, ахәыҷқәа, ахбыԥқәа аԥсҭазараҿы иҵоураны, рыжәлар рзы хәарҭара рыланы рааҙара ауп. Абри ауп уи аханатә иара ршаз аахыс миссиас иамоу, рольс инанагҙо. Ус шакәу шаҳаҭра ауеит адунеитә литература аҭоурыхгьы. Аха уи атәы араҟа ҳзалалом, акы, ҷыдала аҭцаара зҭаху проблемоуп. Ꝋбагьы, ҳара нацәаҟәкыла зыҙбахә ҳамоу, ҳзыхцәажәо Платон Бебиа ахәыҷқәа ирызкны иаԥиҵахьоу иѡымҭақәа роуп. Аха иага ус акәзаргьы, инымѡатәны ҭоурыхтә хьаҵраҟәак ҟасҵарц сҭахуп конкретла Платон Бебиа ахәыҷқәа ирызку иѡымҭақәа рыхцәажәарахь сиасаанҙа.

Ишаадыру еиԥш, адунеитә литература аклассикцәа аҙәырѡы рѡымҭа хатәраҟәа ҷыдала ахәыҷқәа ишрызкымгьы, дара рдунеихәаԥшра, рԥсихологиа иаҟәшәо, абиԥара-цыԥхьаҙа ирзааигәаны бзиа ирбо иҟалеит.

Ари, жәаҳәарада, ажәа сахьарк иамоу амагиатә мчы иабзоуроуп. Убас иҟоу, аԥҵамҭақәа иреиуоуп: «Дон Кихот» – С. Сервантес, «Робинзон Крузо» – Д. Дефо, «Гулливер иныҟәарақәа» – Ҷь. Свифт, «Спартак» – Р. Ҷьованноли, «Абиашьа Тома иқәацә» – Г. Бичер – Стоу, «Миунхаузен ихҭысқәа» – Р.Е. Распе уҳәа убас иҵегьы ирацәоуп ҿырԥштәыс иааугаша.

Аурыс литература атәы ҳҳәозар, ахәыҷқәа рдырра, рықәра, рдунеихаԥшышьа, реилкаара ианаалоз, уахь иадзыԥхьалоз ашәҟәы, абзиабара рылазҵоз, ирылазааҙоз иреиуоуп: А.С. Пушкин иажәеинраалақәеи илакәқәеи, В.А. Жуковски ибалладақәа, И.А. Крылов иажәамаанақәа, П.Е. Ершов Конек – Горбунок», М.И. Лермонтови Н.А. Некрасови ражәеинраалақәа, Н.В. Гоголь, И.С. Тургенев, Л.Н. Толстои, Д.В. Григорович, А.П. Чехов, В.М. Гаршин, В.Г. Короленко, Н.Г. Гарин, М. Горки уҳәа убас аҙәырѡы ражәабжьқәеи рповестқәеи.

Асовет аамҭа (1917-1991) аангьы, ԥсаҭала уцәажәозар, игәцаракын ахәыҷтәы литература, уи зырҿиаша абаѡхатәра змаз ашәҟәыѡѡцәагьы ыҟан. СССР иреиҳаз ирхыԥхьаҙалан ашәҟәҭыжьырҭа «Детская литература». Иамԥхьацдаз, иззымдыруадаз, аҳәааныpцәгьы зыхьҙ-зыԥша неѡхьаз, зѡымҭақәа рдыруаз: К.И. Чкуовски, С. Маршак, С. Михалков, А. Гаидар, Л. Кассиль, А.Н. Толстои, В. Катаев, П. Бажов, А.Е. Ферсман, А. Барто уҳәа убас иҵегьы.

Амала «Да, для детей предметы те же, что и для взрослых людей, только изложенные сообразно с их понятием, а в этом-то и заключается одна из важнейших сторон дела» ҳәа, – В.Г. Белински зыҙбахә имаз ахәыҷтәы ѡымҭақәа, ҳәарас иаҭахузеи, усҟангьы уажәгьы раԥҵара мариам, иуадаѡуп иарбан баѡхатәразаалакгьы аҿаԥхьа. Избан акәзар, аԥхьаѡцәа хәыҷқәа, адуцәа раҵкысгьы ирҭахуп ԥсҭазаарала игәылҭәааy, цәаныррала ирыԥхоу, илахҿыху, имариоу, иласу бызшәала еиҿартәу аѡымҭақәа, насгьы ихадароу рықәреи рдырреи ирауаршәаны.

В.Г. Белински икритикатә-философиатә хшыѡзцарақәа ирыдгылаз, ԥхьаҟа еихаҳаны изгоз Н.А. Добролиубов иакәзаргьы ахәыҷқәа ирызкыз ашәҟәы азын абар ииѡуаз: «Детская книга должна увлекать прежде всего воображение ребенка, как способность, сильнее всех других действующую в детском возрасте и потому более других нуждающуюся в пище и надлежащем направлении».

Акритик «надлежащем направлении» ҳәа, дызҿыз иаанагон ахәыҷқәа рааҙараҿы хәарҭара шрылоу ауаажәларраҿы ԥхьагылара змоу аидеалқәа згәылҷҷааy асахьаркыра зегым аѡымҭақәа роуп.

Ари ахшыѡзцара иахьагьы аԥсы ҭоуп, амч амоуп, ахәыҷтәы ѡымҭақәа раԥҵара знапы алаку дархәыцыртә, ихаҿы иааигартә иҟоуп.

Аԥсуа литература атәы ҳҳәозар абраҟагьы егьырҭ амилаҭ литературақәа зегьы рҟны еиԥш, аханатә хшыԥзцара азуп ахәыҷқәа ирызку аԥымҭақәа рапҵара. Ииашоуп, еиуеиԥшым аҭагылазаашьақәа ирыхҟьаны ҳалшарақәа есымша еиҟарамызт, хаха иаҳԥыкәсылоз, ҳазмырбзазоз, иаҳԥышьклаҳәуаз, егьырҭ ҳдоуҳатә культура ахққәа зегьы рҟны еиԥш ирацәан. Аха Аԥсны атцеи ду Д.И. Гәлиа ҳмилаҭ сахьаркыратә литература иан-хацирк инаркны ахәыҷқәа ирызку аԥымҭақәа хшыԥзышьҭра рзиуа далагеит, еиҳа уазааигәаны иуҳәозар, исахьаркыратә ԥымҭа хадақәеи иҵцааратә усумҭақәеи инарываргыланы, насгьы абиԥара ҷа рзы ирыцҳаркуа дырны гәахәарыла иаԥиҵон зеилкаара мариаз исахьаркыз ажәеинраалақәа. Егьырҭ абызшәақәа рахьынтә еиҭеигозгьы ыҟан.

Ииашоуп, Д.И. Гәлиа ида ҳлитература анцәырҵ раԥхьатәи ажәашыкәсақәа рыԥнуҵҟала дзыҟамлеит ахәыҷқәа рзы ажәеинраалақәа зԥышаз поетк. Ахәыҷтәы жәабжьқәеи ахәыҷтәы статиақәеи (аиҭагақәагьы нарыцҵаны) дыҟан аҳәы заҵәык. Уи Андреи Максим-иԥа Ҷоҷуа иакәын. Ус шакәу дырҵабыргуеит Асвет мчра шьақәгылаанҳагьы, уи ашьҭахьгьы А.М. Ҷоҷуа иаԥиҵаз, иҭынхаз ажәабжьқәеи, ажәамаанақәеи, астатиақәеи.[1] Урҭ рнылон анбан ашьтахь ахәыҷқәа зыԥхьоз арҵага шәҟәқәа. Абар ҳаԥсуа ҵарауаԥ ду Гьаргь Алықьса-иԥа Зиҳариа ииԥуа: «А.М. Ҷоҷуа арҵаԥреи ауаажәларратә усуреи раԥхьаҳа дышрылагаз инаркны анаука-методикатә усура дугьы мԥаԥигауан. 1905 шықәса раахыс уи иеиқәиршәоит аԥсуа школқәа рзыҳәан арҵага шҟәқәеи арҵага матәаахәқәеи. 1909 шықәса инадыркны Андреи Мақсим-иԥа ахәыҷқәа аԥсышәала аԥхьареи аԥреи рырҵара далагоит, иара ииԥыз анбан шәҟәы ала. Иара абри анбан шәҟәы аԥхьажәаҷы автор иԥуан: «Абри нахыс исылшо акы агмырхаҳакәа, абри анбан шәҟәы ареалла сҷазыскуеит, ҳамчқәа зегьы еилаҵаны абри аус уадаԥҳа – аԥсуа жәлар рзыҳәан амбатәҳа злоу аус аиҵбыраҵара аус ԥхьаҟа ҷиара аиуп ҳәа сгәыҕны».

1914 шықәсазы Андреи Мақсим-иԥа «Аԥсуа анбан» шәҟәы харҭәааны, ԥаԥхьа иҭижьуеит. Иара убри иацҵаны хәыда-ԥсада иҭижьуеит «Аԥсуа нбан» азы «Аметодикатә алабжьарақәа» ҳәа, – С. Алфиоров ииԥыз астатиа. Абри инаркны автор иԥсы ахьынҳаҭаз есышықәсааира ирҷееиуан, иеиҕьитәуан ианбан шәҟәы, 1967 шықәсазы иҭытцит иара аҵыхәтәантәи аҭыжьра.[2]

Андреи Мақсим-иԥа иара убасгьы аиҵбыра аҵара ашколқәа рзыҳәангьы иԥит арҵага шәҟәқәа. 1920 шықәсазы уи иҭижьуеит арҵага шәҟәқәа – «Аԥсуа бызшәа» – аԥбатәи ахԥатәи ашықәсқәа раан аҵаԥы иитҵаша. 1922 шықәсазы иҭытцит «Аԥсуа бызшәа» анбан ашьҭахь аҵаԥы иитҵаша. Убарҭ ашәҟәқәа ирыциҵаз аҧхьажәа аҟны иара иԥуан: «Абарҭ ашәҟәқәа аамҵа бааԥсҳа аан ауп акьыԥхь раарханы ианҵытцуаз. Убри инахырҟьаны дара ашәҟәқәа жәпакы рыгуп. Ирыгу ирыцкуп дара сахьала иахьеиқәыршәам, асахьақәа ахьырным. Ашәҟәқәа асахьақәа рынҵаразы иаҵаху аклишеқәа Аҟәеи егьырҭ ақалақьқәеи рыҟны убасҟак рыхә дууп, асахьақәагьы рыцҵаны ашәҟәқәа рҵыжьра аҳәы дахәо иҟам. Убри аҟнытә, ҳазну аамҵа гәаҵаны ҳара иахәҵаны иҳаԥхьаҳеит, асахьақәа рнымзаргьы, абарҭ ашәҟәқәа ҭҳажьырц».[1]

Аԥсуа хәыҷқәа рзын иҳамҵа бзианы иҟалеит 1962 шықәсазы Аҟәа «Ахәыҷқәа рзы ажәабжьқәа» ҳәа, хьҳыс изманы иҭытцыз.

Абарҵқәа зегьы азин ҳарҵоит иаххәарц А.М. Ҷоҷуа аԥсуа хәыҷтәы литература арҷиареи аизҳа зыҕареи иашьҭаз, даараҳа иазааԥсаз дыруаҳәкуп ҳәа.

Аԥсуа жәлар рхәыҷқәа рхатәы бызшәала аҵара дырҵареи рмилаҭ шәҟәыԥҵра шьапы ақәыргылареи аусхкы аҷы акырҳа рыцҳаркуеит раԥхьатәи аԥсуа интеллигенциа рхаҵарнакцәа: Ф. Ешба, А. Чукбар, Н. Патеиԥа, Н. Ладариа, П.С. Шьаҟрыл, В. Ҕарҵкьиа, С. Ҷанба ишырҳәо еиԥш рхы аҧыыка ықәхны ирбаз аҧьабаа. Уи иҷаҷаҳа ҳҵоурых адаҟьақәа ирнуп, амала, иахьанҳагьы ишахәҵо еихыршәшәаны ҳазырмыԥхьац, иҳазҭымҵаац умҳәозар. Ишдыру еиԥш, ахәыҷқәа ирызку асахьаркыратә ԥымҭақәа (ажанрқәа зегьы аҵанакуа) анеинылалак ауп ахәыҷтәы литературагьы аныҟало. Сыззаааиуа, аԥсуа шәҟәыԥҵра ахы анакы инаркны уарла-шәарла акәзаргьы, иҭытцуаз ашәҟәқәа, еиҳарак арҵагатә шәҟәқәа ирнылон ахәыҷқәа ирызку ажәабжь хәыҷқәа, аиҵагақәа. Аха еиҵасҳәоит, Асовет мчра шьақәгылаанҳа ахәыҷқәа ирызкыз ажәеинраалақәагьы ажәабжьқәагьы Дырмит Гәлиа ида аҳәгьы имԥыцызт, ус ҳлитература аҵоурых уаҳа уаԥ даздыруам.

Уажәы ҳаԥхашьа-ԥхаҵо аарла, уигьы зны-зынла, зыҳбахә ҳҳәо Асовет аамҵазы аан ауп ҳмилаҭ сахьаркыратә литература анышьақәгыла, ианыҷиа Аԥсны анҵытцгьы ахьҳ неиртә, иахцәажәартә, аенциклопедиатә жәарқәа ирнылартә ианыҟала. Ари, ҳәарас иаҵахузеи, ҳмилаҭ змырҳуа, еиқәзырхо адоуҳатә малқәа зегьы иреиҳау феноменуп.

Сыззаааиуа, убарҭ ашыкәсқәа рыԥнуҵҟала ауп ҷыдала ахәыҷқәа ирызкыз аԥымҭақәа аԥызҵоз апоетцәа, ашәҟәыԥҵцәа анцәырҵ, иангыла. Иаашоуп, урҭ рхыԥхьаҳара рацәам. Иҟалап уи зыхҟьо ахәыҷтәы ԥымҭақәа

[1]Урыхәаԥш: А.М. Ҷоҷуа. Иԥымҭақәа реизга, х-томкны иҭытцыз (1968-1976).
[2]Даара иԥхаушьартә иҟоуп шәышықәса абжа инеиҳаны аԥсуаа рхәыҷқәа аҵара зларҵоз Андреи Мақсим-иԥа Ҷоҷуа ианбан шәҟәы ҳагәҭасны ахыпсҭа иахьҭахҵаз. Уи аиқәырхашьа аман, аха ҳхаранаԥшра азымхеит.

[1]А.М. Ҷоҷуа. Иԥымҭақәа реизга, актәи атом, Аҟәа, 1968, ад. 17.

рыԥра лымкаала иацу ауадаԥрақәа ракәзаргьы. Рыʒбахә хгәалаҳаршәап, даргьы: Шьалуа Ҭәыцьба, Гәышька Папасқьыр, Џьота Тапаҕәуа, Нури Бараҭелиа. Еилкааup, арҭ рымацара, егьа ихатәразаргьы, ула-уҷы иааиуа аԥсуа ахәыҷтәы литература рзыԥаҵомызт. Уи, ҳаԥсуа шәԥәыԥԥцәа зегьы рырҷиаратә мчы еилаҵаны иаԥырҵеит иахьа иҳамоу аԥсуа хәыҷтәы литература. Изаԥаразаалак уи иԥәнушьо, улаҷы имааиуа иԥаʒам. Избан акәзар, ҳаԥсуа шәԥәыԥԥцәа Дырмит Гәлиа инаиркны, зегьы шамахаʒак акәымзар, ахәыҷқәа ирызкны акы зымԥыц аʒәгьы дыԥаʒам. Амала, акы, урҭ иԥсаԥьаны ҳашәԥәыԥԥцәа рԥымҭақәа иргәылаԥсоуп, еизакны иубартә, ҳхәыҷқәа аԥхьартә иԥам. Убри аԥнытә иҳамоу инагʒаны иҳаздыруам, имаҷушәа аабоит. Ԥбагьы, ааскьанʒа ҳаԥсуа хәыҷтәы литература иазкны инеиҵыху, аҭҵааратә ҟазшьа аманы ихатәроу ҳамамызт. Аԥсуа хәыҷтәы литература ицәырнаго апроблема рырцыхцыхра, рыхцәажәара аҵарауааи акритикҵәеи рымацара ракәʒам изуалу, ашәԥәыԥԥцәа рхаҭақәагьы рхы аладырхәуазароуп. Ус иԥоуп алитературақәа зегьы рҷы. Насгьы иахәҭоуп ҳәа сгәы иаанагоит ахәыҷқәа ирызку аԥсуа шәԥәыԥԥцәа иреиӷьу рԥымҭақәа (араԥа аиҭагақәагьы рыцуҵар ауеит) еизакны (апоезиатә, апрозатә хазы-хазы иалхны) иҭыжьзар, усҟан ахәыҷқәа еиҳа имарианы рылаԥш иҵашәоит, аԥхьара ргәанарԥхоит. Уи, ҳәарада, ҳамҭа бзиахон ҳаԥсҭазаара уаҵәтәи аԥшәмацәа – ҳхьыбҷар рзы.

Аԥсуа хәыҷтәы литература иахьа иҳамоу иԥәнызшьо ыԥказаргьы жәаҳәарада, ҳашәԥәыԥԥцәеи ҳпоетцәеи рымацара ирзаԥҵомызт, ус џьаргьы иуԥылом ахәыҷытә шәԥәыԥԥцәа рхала иаԥырҵаз ахәыҷтәы литература. Уи алитература цыԥхьаʒа аклассикцәа рырҷиаратә усура аԥшьуп. Амыцхә афактқәа ҳрылаларым. Иаагап аурыс шәԥәыԥԥцәа рахьтә ҷырԥштәыс: А.С. Пушкин, Л.Н. Толстои, М. Пришвин, М. Горки, В.В. Маиаковски. Урҭ ахәыҷқәа рзы ашедевртә ԥҵамҭақәа маҷ рԥыма. Аԥсуа шәԥәыԥԥцәа: Д. Гәлиа, С. Ҷанба, И. Коҕониа, И. Папасқьыр, А. Лашәриа, А. Џьонуа, Ҷ. Џьонуа, В. Ҷиҷериа, И. Папсқьыр, Кә. Ломиа, Н. Ҳашыг, Б. Гәыргәлиа, Т. Аԥьба, В. Амаршьан, Н. Кәыҵниа, Шь. Аԥьыԥьал уҳәа аʒәырԥы ртәы ҳҳәозар, аԥсуа хәыҷтәы литература аҷиара рԥьабаа ду адуп. Досу рырҷиаратә аамҭа иахаршәаланы ахәыҷқәа рзы иаԥырҵоит аԥсҭазааратә иақәыʒбо амԥа иқәызҵо, ахәахәа иацәызыхьчо, афырхаҵара, агәымшәара, аԥсадгьыл абзиабара рылаҵаны изааʒо асахьаркыратә ԥымҭақәа.

Аԥсуа хәыҷтәы литература аԥхʒы азказҭәахьоу, иазааԥсахьоу дырхаҭарнак иашоуп Платон Бебиа. Абраԥа исҳәаз сыхшыԥзцара ҷыцым, уи шҵабыргхаҭоу аԥхьаԥ идыруеижьҭеи кыр аатцуеит, аха иага ус акәзаргьы иара изку сышәԥәы аԥны исҭахуп, Платон Бебиа ахәыҷқәа ирзикхьоу ипоезиатә рҷиамҭақәагьы маҷк аԥара сырзаатгыларц, снагәылаԥшны

избарц. Уаԥа ҳәарада, иааԥшуеит иахьатәи ахәыҷы идунеи шеибарку, дышхәыцуа уҳәа жәпакы.

Амала убранʒа иазгәасҭоит даҽакы. Уи убри ауп, Платон Бебиа шьоукы-шьоукы ашәԥәыԥԥцәа (араԥа зыʒбахә сымоу ипрофессионалтәу ахәыҷтәы шәԥәыԥԥцәа ракәым) рырҷиаратә усура, анҭышәынтәалалак, еиҳа ииашаны иуҳәозар, рԥымҭақәа аԥхьаԥцәа ианрылаҵәалак, еицырдыруа ианыԥалалак ахәыҷқәа згәалазаршәо аԥымҭақәа рзаԥызҵо дреиуам. Ус аԥаҵара цәгьоуп ҳәа акәым исҳәо иаанаго, ашәԥәыԥԥы иҷыдара ауп иазгәасҭарц исҭаху. Сыззааиуа, Платон Бебиа аханатә поетк, прозаик иаҳасабала аԥра даналага инаркны ахәыҷқәа ирызкны аԥымҭақәа (ажәеинраалақәа, ажәабжьқәа) рыԥра далагеит. Ус шакәу арҵабыргуеит ирҷиаратә мԥа. Ҷырԥштәыс иаагаша ажәеинраалақәа рацәоуп, аха иаагап акык-ԥбак: «Азҵаара», «Сбаҳча», «Аԥны», «Ацәаажәара»... Арҭ апоет иаԥиҵеит данқәыпшыз, данстудентыз, ажәакала, поетк иаҳасабала ашәра, ашьақәгылара данаҷыз. Убри инаркны апоет ипоезиатә лаԥшыхаа изызҳауаз ахьыбҷар ирықәкын, насгьы иаҳҳәар алшоит, ахәыҷқәа рахь имаз абзиабара еиҳагьы иарҕәҕәеит, иԥымҭақәа рыла лассы-лассы дрызхьаԥшуа дҟазҵаз фактқәоуп ҳәа уи акыр шықәса ахәыҵтәы журнал «Амцабз» аредакциаҷы аус ахьиуаз. Ҵабыргуп, Платон Бебиа ирҷиараҷы мацара акәымкәа ари ажурнал ацхыраара ҕаҕәа ҟанаҵеит, аԥсуа хәыҷтәы литература аҷиара аус аҷы. Ишдыру еиԥш 1957 шықәсаʒа ҷыдала ахәыҷқәа ирызку аԥымҭақәа ахьыркьыԥхьуаз изаԥаразаалак журналк ҳамамызт. Ҳәарас иаҭахузеи, уи аҟамзаара аԥсуа хәыҷтәы литература аҷиара иаԥырхаган. Акраамҭа ус иааиуан, аха нас Сталини Бериеи ананыʒаа ашьҭахь ажурнал «Алашарагьы» «Амцабзгьы» адунеи рбеит. Ари уаԥ дзеигәырҕьоз акы акәын ҳкультуратә ԥсҭазаараҷы. Ахәыҷтәы журнал «Амцабз» редакторс дҟарҵеит Мушьни Аҳашба. Уи аԥсуа шәԥәыԥԥреи ажурналистикеи рҷы шьардаʒа аԥьа збахьаз дреиуан, иԥышәеи, идырреи ҷыц аҭыҵра иалагаз ахәыҷтәы журнал ибзианы ахархәара роут, уи иҭышәынтәаланы ашьақәгылараҷы. Уи анаԥсангьы уаԥа аредакциаҷы аус руан абаԥхатәра еицамк змаз зԥымҭақәа аԥхьаԥцәа ибзианы ирдыруаз, ашәԥәыԥԥцәа: Шалуа Ҭәыцьба, Ҷиҷико Џьонуа, ахәыҷтәы шәԥәыԥԥы Нури Бараҭелиа.

Абарҭ рколлектив аҷы аусура далагеит апоет қәыԥш. Урҭ ирҷиҵаауаз ыԥкан, зегьы раԥхьаʒагьы ауаԥы инапы иану амаҵура ихәыцы иду, ҭакԥхықәрала азнеира шаҭаху. Аԥьатә леишәа ахаҷы аагара, даҽакала иуҳәозар, иааиԥмырҏьаʒакәа (уԥсы умшьан ҳәа акәым уи иаанаго) есымша аусура, аамҭа баша амырʒра, азеиԥш (аредакциа иаҵанакуа) уск ахатә уси еизызаганы ахы архәара. Платон Бебиа ихаҭа излеиҳәо ала ржурнал «Ам-

цабз» аредактор Мушьни Аҳашба уусура иазыԥцәо аамҭазы еилаугар иуамызт, аџьа дисциплина еиҷкаааны иман. Ари ҷыц аусура иалагаз изын иурокын, инаҭоз рацәан, ирҷиаратә усурагьы еиҷнакаауан, ажәакала уарлашәарла акәымкәа, еиԥынкыланы арҷиаратә усура даднаԥхьалон, инарҭон. Ус иҟан асаовет аамҭазы ажәытәҳатәи акадрқәа аҳрыжуан. Уажәы аҳра зуа, иара ахатқы адемократиа еиҳа ауаҩы ԥсгарҭәақәак инаҭоит, аха уи заҟа изеиґьу, изеицәоу атәы аҳәара уадаҩуп.

Сара ԥхьаҩык, критик иаҳасабала, насгьы сзыхцәажәо апоет нахьхьиҳа аахыс дызлаздыруа, дызласзааигәо ала, ахәыҷқәа ирызку иҩымҭақәагьы здыруеит, срыԥхьахьеит, аха уажәы – иара изку амонография аҩра санаҷу еиҳа иааигәаны исбарҭахеит акы, хыԥхьаҳараалагьы ишмаҷым, ҩбагьы рхаҭақәагьы аҳәы итәы еиҵамкәа ишхатәроу, ҳхьыбҷар ауаҩышәа бзиа рыманы, ацәаҩа бызшәа рыланы рааҳараҷы изыԥсоу шырацәоу ирарҳәо иреилдыркааууа кыр шыҟоу. Урҭ рґьырак еизакны аԥхьаҩ инапаҷы иоуит иҩымҭақәа ахпатәи атом, Аҟәа 2010 шықәсаз иҭыҵыз аҷы. Араҟа зыҳбахә сымоу апоезиатә рҷиамҭақәа роуп. Апрозатә ԥҵамҭақәагьы ыҟоуп, ҳәарада, аха урҭ ҳаԥхьаҟа апрозатә ҩымҭақәа ҳанрыхцәажәо ҷыдала ҳарзаатґылоит, ҳалаԥшҳәаа иҵаагоит зеиԥшхҳәаак аҳасабала акәзаргьы.

Платон Бебиа ахәыҷқәа ирызку иажәеинраалақәа (иажәабжьқәагьы убрахь инарылаҵаны) уанрыԥхьо иԥхаҳа, иҟәандаҳа цәаныррак уздырҵысуеит, изакәу арбан ҳәа уаназхәыцлак аҳаҷаҳәа иугәалашәоит ухәыҷратә шықәсҟәа. Ус анакәха, урҭ ажәеинраалақәа иқәыԥшу, азҳара иаҷу аԥсҭазаара аҵабыргхаҭа иагәылҩаауп, иахыҵхырҭоуп, насгьы аиҷаҳара зҭаху акы акәны иҟоуп дарбанзаалак изгьы. Заҟа диашаны иҳәазеи аурыс шәкәыҩҩы М. Пришвин абарҭ ажәақәа: «Дорогие друзья мои, не забывайте иногда свои детские мечты, храните это дитя свое в себе со всеми его задушевными мечтами».[1]

Аҩада ишазгәасҭахьоу еиԥш, Платон Бебиа ахәыҷтәы жәеинраалақәа рыҩра далагеит, дшыҷкәынҳаз, поетк иаҳасабала деицырдыруа дҟалаанҳагьы. Иссируп, уамашәа еибаркуп ахәыҷқәа (ихбыцхаанҳагьы) рдуней! Урҭ рыкәша-мыкәша иҟоу аԥсҭазаара абзиабара ду аҵаны ирныруеит, насгьы дара рдунеихәаԥшрала иазнеиуеит, еилыркаауеит, еиуеиԥшым азҵаарақәагьы (реиҳабацәа рахь) цәырыргоит, аҭакқәагьы рхала ианыҟарҵо ыҟоуп ауаҩы наҳа ддырхәыцыртә еиԥш иҵаулоуп рыхшыҩҵакқәагьы.

Нацәаҟәкыла иазгәасҭоит даҷа ҷыдаракгьы. Уи убри ауп – апоет ихәыҷтәы жәеинраалақәа (иажәабжьқәагьы убрахь инарылаҵаны) иушар алшоит ҩ-категориакны, акы, иаҵанакуеит ашколқәранҳатәи ахәыҷқәа. Ари еиҳагьы иаҭаху акоуп, ахәыҷтәы литература аҷиараҷы – лагарҭак хыҵхырҭак иаҩызоуп. Ҩбагьы, ашколқәратәи ахәыҷқәа. Ҳәарада, актәи аасҵа аҩбатәи еиҳа амҷехак ҭбаауп.

Ари ас шакәу имҩашьо ибоит апоет ахәыҷқәа ирзикхьоу аҩымҭақәа игәцаракны ирыԥхьо дарбанзаалакгьы. Уажәы ҳаиасып дара ажәеинраалақәа рыхцәажәарахь, аҩада иҳәоу ахшыҩзцарақәа рырҵабыргразы Платон бебиа иҷара ашықәсқәа раан иаԥиҵаз рыҷгьы иҟоуп ашколқәра иаҵанамкуа ахәыҷтәы жәеинраала шьахәқәа. Урҭ ахәыҷқәа умашәа ирнаало иҟаҵоуп, еиҷартәуп, насгьы иазгәауҭаша акоуп аҩымҭақәа рфырхацәа хәыҷқәа рыкәша-мыкәша иҟоу аԥсҭазаара рхы шаладырхәуа, ишырдыруа, ицәырырго азҵаарақәа уҳәа зегьы ахәыҷы иакәым адугьы азҷлымҳара азиуеит, аинтерес икуеит. Еиҳарак ас иҟазҵо, сара сгәанала, афакторқәа ируакуп автор ифырхацәа хәыҷқәа рҷахәы рхала иахьыдирҳәо, дырԥылан, ажәа рымԥааны дара рзын иара дахьымцәажәо рызҵаарақәа рҵак дара (есымшаҵәҟьа акәымзаргьы) иахьыҟарҵо, иахьырԥшаауа. Жәаҳәарада, рымч зқәымхо аныҟалалак автор аҭак иара иҟаиҵоит, мамзаргьы аԥхьаҩ изын иаартны инижьуеит. Ус шакәу ҷырԥштәыс иаагап ажәеинраала «Азҵаара».

Сара ахәыҷбаҳчаҷ сраазоит,
Хәышықәса сырҵоуп.
Саҳәшьа Хьына аҵара лҵоит,
Хә-класск рҷы дтәоуп.

Сызлазҵаауа уи рҵак салҳәоит,
Илзымдыруа еигьсымбеит.
Нас есымша ашәкәы дзаԥхьои,
Ашкол ахь дызцауеи?

Ахәыҷы ихәыцшьа, изҵаара аҭишьа уҳәа ииашаны даарԥшуп, иара иитәым имыцхәу, изышьҭымхша автор акгьы ихьынирҳалом, насгьы имарианы, аԥхьаҩ хәыҷы игәынкылараҷы иааиуа еиҷартәуп. Еилкаауп, асахьаркыратә ҩымҵа илыԥшааху ажәала ишеиҷартәу, аха ахәыҷқәа ирызку абри аус аҷы еиҳагьы ишыгәцарактәу. Заагьы исҳәоит, абраҟагьы Платон Бебиа знапҟазара ԥкым, насгьы ҷыдала иацклаԥшуа аҳәы иоуп. Уи ахәыҷқәа ирзикуа аҩымҭақәа анаԥиҵо аамҭазы ихаҷы есымша иааиуеит, игәалаиршәоит ҳмилаҭ литература аклассикцәа рыдагьы адунеизегьтәи алитература иреиґьу ахаҭарнакцәа заҟа зҷлымҳарала абри азҵаара ду

[1] С. Липеровская. За волшебным словом. М., 1964, стр. 20.

иахәаԥшуаз, иршәоз, ирзоз, иркапануаз уаҵәтәи аԥсҭазаара алахьынҵа знапы ианулараны иҟоу абиԥара рахь ирханы иҳәоу ажәа. Ус иҟоу ажәа, ҳәарас иаҭахузеи, ахәыҷқәа рзын ҷыц аартроуп, хатәы блалеи хатә хшыԥлеи адунеи агәылаԥшроуп иианаго. Араҟа автор еснагь иажәа сахьарк, мыц зымҳәо бџьарны иҟазароуп. Аханатә идыруп ахәыҷы идунеи ишацәтәыму иԥаршеиу, мцыла еидыргәагәало иарбанзаалакгьы. Уи икәша-мыкәша аԥсҭазаара иалибаауеит иқәреи, идырреи, ирышьашәало, ирықәҷызҭуа аромантикатә цәа зыҟәнышьшьы иҟоу иссиру, (аду рацәак ибарҭам, мамзаргьы ицәанырра иахашҭхьеит, инԥаны хара ицахьеит) дунеибаркырак. Уи иамоу амагиатә мчы ауп ахәыҷратә шықәсқәа дрылганы амԥа иашала аизҳа-зыгьарахь дызго.

Апоет қәыԥш заҟа дақәшәаны иҳәозеи ажәеинраала «Ацәажәара» аҟны (1957) абарҭ апоезиатә цәаҳәақәа:

Ажәа иреиґьу маҭәахәуп,
Ацәажәара – краҭахуп.
Ажәа-хаа зҳәо ауаԥы,
Ргәаҵа дҭыҵәом аҙәырԥы.

Араҟа иҳәоу ахшыԥзцара еиҳагьы ихадырҭәаауеит аԥымҭа хзыркәшо ацәаҳәақәа:

Абри хыс уа иҟаҵаны,
Абри ишиашоу хаҵаны,
Ишраҭәо аиҳабгьы-аиҵыбгьы,
Ҳцәажәарц ҳахәҭоуп зегьы.

Хыхь иаагаз аԥымҭа аԥхьаԥ хәыҷы еилнаркаауеит ажәа хаа, ажәа ҟәыш зҳәо ауаԥы, акы, изаҳауа, аҙәырԥы ргәаҵа дышҭымҵәо. Ԥбагьы, ааҙаратә ҵакы шамоу, зегьы ус ҳцәажәаларц шҳахәҭоу. Апоет араҟа ажәа зыԥсоу, уи аҵакы аилкааразы философиатәла дхәыцуам, дагәылалом, уи ихадароу ахәыҷы ихы азцартә, дархәыцыртә изнеигоит ацәажәараан ажәа иреиґьу шматәахәу, насгьы ирхааны аҳәара ахшыԥзцара агәынкыларазы амч шамоу уҳәа убас иҵегьы.

Платон Бебиа ахәыҷқәа ирызку иажәеинраалақәа рыҷгьы иаҳԥылоит абиографиатә ҟазшьа змоу елементқәакгьы. Уи, сара сахьахәаԥшуала, акы, аԥымҭа еиҳагьы иарлахҷыхуеит, ԥбагьы, автор ифырхацәа хәыҷқәеи иареи еиҳа еизааигәанатәуеит, ирҭаху еиликаауеит, дырзыҙырԥуеит, ирцәажәоит, ажәа риҵоит дара ирызку аԥымҭаҷы ифырхацәа хадақәаны иааԥшыртә еиԥш.

Ус шакәу ҳанаҳәоит ажәеинраала «Ахәыҷтәы ҟазшьа». Уи апоет иашьеиҵб хәыҷ ихиҳәааит, ихыҵҳәаам аԥсҭазаараҷы иҟалаз акоуп. Убри азы ахәыҷ ҟазшьа ахьаанарԥшуа анаԥсангьы, еиҳагьы аинтерес аҵоуп, апоет данқәыпшыз, алитературатә ԥсҭазаара аилашырахь днаҙаанҙа иаԥиҵаз акоуп. Аԥымҭа еиҷартәуп автор ишицәаԥоу еиԥш, имариоу аҳәоуқәа рыла ишьақәгылоу автори афырхаҵа хәыҷи рдиалог ала:

Ахәыҷ ҟазшьа ҷьшьатәуп, ааи!
Ҷьара сыҟа аԥны санааи,
Сашьеиҵыб хәыҷ дсазҵаауеит:
– Уабаҟаз?
– Аҟәантәи саауеит!

– Аҟәа абыкәу, ихароу?
– Наҟҙоуп!
– Ҳаԥны иаҟароу?
– Идуҙҙоуп, ҳаԥнеиԥш даҷа зқьы.
– Абри Аҟәа захьҙуи уеизгьы?

Абас ахәыҷы изы кыр зҵазкуа, аинтерес змоу, зҵак иоурц иҵаху азҵаарақәа изцәыртцуеит, датәамбакәа, дҟәыншьаны уивсыргьы, ҳәарас иаҭахузеи, дгәаауеит, агәынамҙара иоуеит. Ус иҟоуп ахәыҷы иԥсихологиа. Уи еснагь амаршәа ктәуп, ишаҭатәуп. Убри азоуп апоет иашьеиҵыб дыргәыбзыґны (ихцәажәааны акәымкәа) абас аҭак зыҟаиҵо:

– Зегьы убоит, иуаҳауеит,
Уаамццакын, иузҳауеит.

Платон Бебиа ихәыҷтәы жәеинраалақәа ирымоуп рхаҭабзиара ҳаразкуа, ахәыҷы дадзыԥхьало даҷа ҟазшьакгьы. Уи убри ауп – ианаҳәоит, инарбоит аԥсабара злаҟоу аԥшҙареи абеиареи, нас урҭ ауаԥы изы хәарҭас ирылоу, бзиа ишбатәу, ишреиҷаҳатәу. Убас иҟоу ажәеинраалақәоуп: «Абна», «Хәылпазы», «Аҳәыҳәқәа», «Аԥсаа гәырґьоит», «Ажьа», «Аԥхын»…

Апоет иаԥхьаԥцәа хәыҷқәа иреиҳәоит абна аԥсабара шарԥшҙо, аҳауа зԥыданы ишыҟанаҵо, ауаԥы игәабзиара шахьчо, аргылараҷы хәарҭара ду шалоу. Абарҭқәа зегьы имарианы ргәынкылараҷы инхартә еилыркаартә еиԥш рсахьа ҭихуеит:

Игылоуп абна мшын цәқәырԥоушәа,
Абна еиқәараҙа еилачы.
Аԥша анасуа уа иҽеырбоушәа,
Атԥлеи атԥлеи рхы неихшьы.
Шәарах рацәа ргәыҵак ԥшьаала,
Ҳабнара ашьапы аҳауеит.
Ҳара ҳқыҵаҷгьы уи амчала
Аѡны ҷыцқәа ирызҳауеит.

Ажәеинраала «Аҳәыҳәқәа» ракәзар, иатԥоуп ахәыҷы дзырхәыцуа ахшыѡҵак: – ашәарахгьы, аԥсаатәгьы шыхьчатәу, аха иаахҵәаны имҳәеит, ихаҵа данхәыҷыз иҟаиҵаз афакт иадиҳәалеит апҳьаѡ хәыҷы дазхәыцыртә еиԥш. Урҭ аҭынчра ҳәыҳәқәа дахьрыхәаԥшуа апоет дгәыргьоит, амч ирҭоит. «Аха ихьу-хьууа ак сызцәырҟьоит – аҳәыҳә ахьыссшьыз санхәыҷыз!» – иҳәоит иара иахьагьы игәы иаланы. Ус еиԥш иҟоу афакт ахәыҷы дамырхәыцыр ауам. Избанзар, абри аҟара аамҭа шцахьоугьы апоет игәы иалоуп аҳәыҳә ахьишьыз. Иламыс аҷаԥхьа дыԥхашьоит. Ҭабыргуп, усҟан дхәыҷын, аха…

Ахәыҷы аԥсабара иамоу алшарақәа – иара изы макьаназ имаҙоу – еилызкааua иреиуоуп ажәеинраала «Ҳара ҳҟны». Ҳаԥхьап иара:

Амра ҕәҕәалаҙа иԥханы,
Аҟәара ҭанарбоит.
Аха, абар, ҳара ҳҟны
Ерцахә сыла иҽеырбоит.

Ус анакәха, аарѡара иага иҟаларгьы, ҳашьхақәа рыцәцәа ирыцәу, реиѡхаақәа ирҭажьу, иҵааршәха иҟоу асыԥсақәа ыҟанаҵ ҳаҙқәа, ҳҙиасҟәа ишәарҭам, хыҵхырҭас ишрымоу аԥсабара амаҙақәа иамоу макьана иззеилымкааҵ ахәыҷы ианаҳәо рацәоуп. Ари ахәыҷы изы аартрак иаѡызоуп, даҟьа ҷыцуп иԥсҭазааратҷы.

Ааи, ахәыҷы иакәым адугьы ажәа ҟәыҕа аҳауеиԥш иҵахуп!.. Платон Бебиа ихәыҷтәы жәеинраалақәа иатԥшьны иазгәеиҭоит аԥсҭазааратҷы аԥьа аҷы иатҵанакуа атәы.

Убас иҟоу ажәеинраалақәоуп: «Аԥхын», «Ҭагалан», «Аҟабақ акаҳара», «Баҭа дҷыхеит». Арҭ ажәеинраалақәа рҷы ахәыҷы ибоит аԥьа – аусура ауаѡы агәалаҟара бзиа шинаҭо, иматериалтә база ахьарҕәҕәо анаѡсангьы. Убри иалыҵшәоуп азоуп апоет изиѡуа абас:

Ҭагалара гәазырҳага,
Ҳара ҳҷы исасуеит.
Ибаракьаҭуп ҳашьха, ҳага
Ҿаѡрала изазоит.
Амхқәа ҭаргалоит аҷҷаҳәа,
Анхацәа гәырҕьаҵәа.
Абаҳчаҷы ахәыҷқәа аԥьԥьаҳәа,
Ирҭаауеит аҵәа.

Платон Бебиа дазҟазоуп иаԥхьаѡцәа хәыҷқәа игәныркылартә, бзиа идзырбаша, иргәазырԥхаша аԥсабара аԥшҙара иадҳәалан иаанарԥшуа ахҭыс хәычқәа, аҟаларақәа, илыԥшааху ажәала рсахьақәа. Иаагап аҷырԥштәқәа: «Ҿаѡрала иҙсауеит» (аҿаѡра бзиа ҟалеит ауп иааиаго); «Амхқәа ҭаргалоит аҷҷаҳәа» (аура ҭазгалоу анхацәа рдоуш, рышьҭыбжь ула иабоит, улымҳа иаҳауеит); «Ерцахә сыла иҽеырбоит» (уи ҙынгьы ҧхынгьы асы амҵәаҙом ауп иаҳәо); («Уаха-саха, уаха-саха аусура еилашҙоит» (Аусура апроцесс асахьа ҭнахуеит); «Аҵарақәа ҵәитуеит» (хкы рацәала еилаԥсоу аԥсаа рашәаҳәабжь ари еиҕьны асахьа ҭыхра мариам); «Аҟабақ абақ аргеит» (заҟа ииашаны иаанарԥшуазеи аҟабақ акаҳара!) уҳәа убас иҵегьы ирацәоуп аҷырԥштәқәа иааугаша.

Ажәлар рпоезиа амотив ала иаԥҵоу ажәеинраала «Ҵиу-ҵиу, ҟәарҭ-ҟәарҭ» акәзар, ахәыҷқәа ҷыдала иргәаԥхо, ашәаны ирҳәартә еиԥш иҟоу акоуп. Ахцәажәара ҳаҟәыҵны иаагап ажәеинраала ахаҵа шеибгоу. Усҟан еиҳа иаҳбарҭахоит уи ахаҵабзиара шаҟа иҳараку, ахәыҷқәа ишырнаалоу:

Ҵиу-ҵиу, ҟәарҭ-ҟәарҭ,
Арахь шәааи.
Ҳаицыхәмарып шәарҭ-ҳарҭ,
Шәааи-сааи!

Ҩына-ѡына, ѡаԥа-ѡаԥа,
Уҽҙа!
Уаргьы уишьҭал, укаԥа-чаԥа,
Уихьҙа!

Шәааи, аѡызцәа ҳаизап,
Ҳаи-чаи!
Ҳаицыхәмарып, ҳаисап,
Шәааи-сааи!

Ирхәмарны иҳәо ажәакәа: «Ҭиу-ҭиу, ҟәарҭ-ҟәарҭ, ԥына-ԥына, ԥапа-ԥапа, капа-чапа, ҳаи-чаи» итабыргытәҟьаны, аԥымта дырлахҿыхуеит, амузыка абжьы ахарҵоит исахьадыркуеит. Ганкахьала, араҟа уеизгьы-уеизгьы философиатә хшыԥҵакык ыҟазам, ахәыҷқәа арҟәыгартә еиԥш. Автор уи аԥыза гәтакысгьы имамызт. Уи итахын илахҿыху хәмаррак асахьа аарԥшра аԥсуа жәлар рпоезиа аҟнытә иаагоу аелементқәа рхархәарала. Иагьиқәҿиеит!

Ажәеинраала «Атәыԥакәеи алымҳакәеи» рҿы апоет ахәыҷқәа идирбоит ажьа ахаҿрала ашьыцра, ашәыргәындара аԥстазаараҿы аграқәа зегьы ишреиҳау. Ашәыргәында дыԥсахыԥхар ҟалоит. Ашьыцра акәзар, уигьы абзиа иазҳәам, ацәгьара ашта итаԥшуеит.

Платон Бебиа ашколқәра аҟынӡатәи ахәыҷқәа ирзикуа иажәеинраалақәа еиҳа игәныркыларц, ирытҵаитҵо ахшыԥзцара итегьы еилыхха ирбарц азыҳәан ириҵоит дара рхаҵақәа рымч зықәхаша асиужетқәа, ахҵыс кьаҿқәа. Усҟан раԥхьареи рзыӡырԥреи мариахоит, нас азҿлымҳара азыруа иҟалоит. Ашкол ахь имцац, зықәра аҵанамкуа ахәыҷы идунеи ссируп, ихәыцшьа, илогика, зны-зынла ахбыцқәа рыԥаӡара аҟынӡа ианынаӡо ыҟоуп. Абраҟа иаазгоит, имыцхәым ҳәа сгәы иаанагауа, ахәыҷқәа ргәеилыччара аазырԥшуа фактк.

Иаҳхаагаз аибашьра (1992–1993) ашьҭахь, мызкы аҟарагьы мцацызт, сашьа иԥа Ахреи сареи аԥныҟа Арасаӡыхьҟа ҳцон. Аха Мыкә иахәшьа Дариҷьан Велод Гогохиа иԥшәма ԥҳәыс (Кыркыр ҳәа хәыҷы хьӡны изасҳәо лҿы ҳнеир акәын, уигьы аԥныҟа Арасаӡыхьҟа дҳаццараны дыҟан, даҳзыԥшын. Уаҟа ҳаннеи ҳамҭакы ҳаҟан. Ахра «ижигули» акы агхан имаҳәи иареи аҟаҵара иаҿын. Сара ашта сыкәгыланы абжьуаа реизарҵа Мыкә ақыҭа салаԥшуан. Уи аибашьра амца ааскьаӡа ишалҵызгьы, агәырԥа зыԥналаз аԥнаҭақәа шмаҷымзгьы, ақыҭа аԥсы ҭан, аԥсҭазаара еилашуан, аԥсуа жәлар иргаз аиааира ду ахаҿра ианубаалауан. Сара сахьгылаз ашта аҟнытә ибзианы иубарҵан Аԥсуа ҳәынҵқарра иаркы-ирцә ҳәа ианыҟаз, Кавказ Нхыҵгьы-Аахыҵгьы амчра анырра ҭәгәа анамаз ақыҭа агәҭаны ԥ-ӡиаск – Мыкәи Дәаби – ахьеилало рыбжьара аԥаимбар дзеилаҳаша ахәыԥшӡараҿы идыргылаз Мыкәтәи аныха-бааш. Абри ахьыҵәцара, амацарагьы иамҳәои абри ақыҭа аҵоурых! Нахьхьи иагьыхарацәамкәа иагьааигәацәамкәа иааԥшуа Ҧанаԥи, уи иахыкны армарахьгьы арыгьарахьгьы еихыҳәҳәо-еиҵыҳәҳәо иахагылоу ашьхақәа реибаркыра уҳәару, Мыкә ақыҭа акаршәрақәеи, анаара иалку ахәқәеи уҳәару заҟа иссирузеи, заҟа ауаԥы даргәытәуазеи илаԥш ахашәара-аҵашәара иҵаӡауа аԥсабара ссир апонорама.

Сара сахьгылаз, сахьынаԥш-ааԥшуаз абри еиԥш иҟаз ахәыцрақәа схаҿы иааиуан: – Мап, абри аԥыза аԥсадгьыл ԥшӡа змоу, изҷьынцьу ажәлар бзанҵык атәымуаа, иага рымч ҭәгәазаргьы, ибалдаҳәы-балдачо, қьаф уа иқәырҵом, рхы ақәырҵоит акәымзар. Ус шакәу иҳаԥсхьоу аҭоурых адаҟьақәа ааҳмыртыргьы, уажәы ақырҵуа фашистцәа ҳазларыжьыз аибашьра амацарагьы иамҳәои!

Абас ҳҵоурых ҵаулахь сызгоз ахәыцрақәа сышрылаз дыԥшӡаӡа, хәбаҟа шықәса макьанагь изхымҵыцыз, Дареҷьан лыԥҳа Нона дбажәгәаламуа даасыдгылеит, – мама, афатә лырхиеит, астолахь дшәыԥхьоит – ҳәа.

– Уи лааԥхьара мап ацәаҳкуам, аха аԥшәма ихаҵа ара дыҟоуп, ибжьы иргаӡоме, – сҳәеит сара аҵакс саахлафны.

– Урҭгьы аҵанакуеит, – лҳәеит лара уаԥы наӡак еиԥш лҿырҟасаны.

Сара даба аҵак шыҟалҵо збап ҳәа слазҵааит.

– Нона, бани баби реиҳа бзиа иббода, иреиҕьабшьода? – ҳәа.

Лара уамашәа сбаны дысҿаԥшуан, ҿымҵӡо ҳамҵак илыстаз азҵаара шылгәамԥхаз удырыртә еиԥш. Нас даалҟьеит, лыбжьгьы нытганы ҿаалҭит. – Сара аԥыцьагьы еиҟараны бзиа избоит, сани саби роуп ҳәа.

Быздаара аҵак ииашаны иҟабҵеит акгьы узахҳәаауам, Ноначка, – сҳәеит сара лхы аасшьшьын. Аха нас даҽакгьы нацыстеит, аҵак шыҟалҵо еилыскаарц азын. Сарҕьа напы нахьхьи иҽырбо иқәгылоу Мыкә аныхабаш инақәкны Ноначка сылҿаԥшуа исҳәеит: – Ноначка, баб шьыжьымҵан дԥагылацыԥхьаӡа, убри ихы ақәкны дныҳәалааит: – Анцәа ду иуҧьшьоуп, иумҵоуп, аринахысгьы улыԥха, угәыԥха ҳаҵ! Абри лԥыза аԥшәма ԥҳәыс дахьсымоу сразҟы дахьаҵанакыз сара сзын инасыԥ дууп – ҳәа. Лара дӡыгәӡа дӡырԥуан, сцәажәонаҵы, сажәа саналга, зны лаб иахь дыԥшуан (иаргьы Ахрагьы ираҳартә иҟан исҳәаз), нас сара сахь дааԥшуан, аҵак шылҳәарыз дазхәыцуан. Избоит, Нона хәыҷы илцәыуадаԥуп, азыразхара, лаб дланарҟәуазшәа илбазар акәхап, арахь саргьы сгәы нлырхар лҵахым. Ус, даалакԥакуа дышгылаз, нас ҿаалҭит дгәыргьаҵәа: – Ауахәама ашә аркуп, аус ауӡом, саб дабамҵаныҳәои! – ҳәа.

Сара умашәа избеит ахәыҷы лабгьы саргьы «ҳамгәаартә» лхы злаҿылхыз, аҵак иҟалҵаз.

Нас ахәыцқәа рдунеи ҭбаам, иҟәыҷам ҳәа.[1] Хәышыкәса зхымҵыц ахәыҷы логикала дхәыцуеит, абзиа шыбзиоу идыруеит, ацәгьа – шыцәгьоу.

Сыззааиуа, Платон Бебиа ашколқәра иаҵанамкуа ихәыҷтәы жәеинраалақәа рҿы еилыхха иаабоит ахәыҷқәа ишхәыцуа, адуцәа ишырҿыԥшуа, урҭ рҟнытә ирбо, ираҳауа шырҿырҵааууа, рхатә логикала ишьақәдыргәгәар шырҵаху уҳәа убас иҵегьы.

[1]Нона Гогохиа-ԥҳа Аԥснытәи аҳәынҵқарратә университет абиологиатә факультет далгахьеит, дҭаацәароуп, дыԥнагылоуп Алхас Занҭариа иԥнаҭа, ирымоуп ԥыцьа аԥацәеи (Асҭан Осман) аԥҳаи (Николь).

Аԥхьаҩ гәыраз, аранҙа сзыхцәажәаз ҳԥоет ашколқәра аҟынҙатәи ахәыҷқәа ирзикыз ирхиҳәааз, насгьы иҷара шықәсқәа раан иаԥитҵаз, еиҳа иҟазшьарбагоу ҳәа уаҩы иипхьаҙоу ажәеинраалақәа роуп. Еигьирахь, ҳәарада, итҵегьы иҟоуп ажәа зхуҳәааша, аха аранҙа иаҳҳәаз азырханы, ҳаиасып уи ашколқәра иатҵанакуеи, ахбыԥқәеи ртәы зҳәо ажәеинраалақәа рахь. Уаҟа еиҳагьы Платон Бебиа дааԥшуеит ихатәроу хәыҷтәы поетны. Урҭ аитҵбыреи аиҳабыреи классқәа рҷы атҵара зҵо ахәыҷқәа, ахбыԥқәа рдырреи, рыԥәреи, уимоу, рышәагааи ирыԥәшәо иҟазароуп ирызку аҩымҭақәа. Насгьы автор идыруеит иахьа изызҳауа ахәыҷқәа рдырра, реилкаара иацхрааура, адырра ҷыцқәа рзаазыртуа кыр шыҟоу, иаҳҳәап, анаука-техникатә прогресс иаанагаз аҷыцрақәа, ателевизор, аитернет, акомпиутер, амобилтә телефонқәа уҳәа ирацәоуп зыҙбахә уҳәаша, ахәыҷқәа рдырра еихазҳауа иреалтәу афактқәа. Иаҳхысыз XX-тәи ашәышықәса аҩбатәи азыбжа аантәи ахәыҷқәа иахьатәиқәа раасҭа еиҳа илаҟәын рдырра, апоет иабиԥара иатҵанакуа ахәычҷқәа ртәы ҳҳәозар, итҵегьы, ихьысҳан, усҟантәи аамҭазы техникатә прогресс иҟанаҵоз аартрақәа имаԥны ирныруан, ажәакала, ирыҵахон дыррала уажәтәи ахәычқәа.

Изхысҳәааua, абас ахәыҷқәа реиԥшымра, абиԥарақәа реиҟарамра Платон Бебиа ихәыҷтәы жәеинраалақәа – ашколқәра иатҵанакуа – рыҷгьы иаабоит. Избан акәзар, уи идыруеит ҳара ҳаамҭазтәи, уимоу, итҵегьы иааскьангьы, ахәыҷқәеи иахьатәиқәеи, ишырҳәо еиԥш, агеи ашьхеи шрыбжьоу, дыррала ишеиҟарам. Уи, ҳәарас иатахузеи, усҟантәи ахәычқәа иаурхараху, иҟаз аҧсҭазаара аҩаҙара иауаршәаны акәын ишхәыцуаз, рыкәша-мыкәша иҟаз ишагәылаԥшуаз, ишеилыркааuаз. Иахьатәи ахәыҷы идунеигәынкылара зынҙа даҽеакуп, даҽеа ҵауларакы қәыԥшылараки амоуп. Ари ҷьашьатәҙам акомпиутари аинтернети раамҭа ауп. Уи анырра ахәыҷқәа ирнамҭар ауам, ҳаԥхьаҟагьы итҵегьы адац-ԥашә арҭәоит рдоуҳатә интеллект ҳаранакуеит.

Абас еиԥш иҟоу ахшыҩҵакқәа, ирацәамзаргьы, ашколқәра иатәу Платон Бебиа ихәыҷтәы ажәеинраалақәа рҷы иаабоит, еиҳаракгьы аҵыхәтәантәи ашықәсқәа рыҩнутҟала иаԥитҵаз ҳаныргәылаԥшуа.

Аԥхьаҩ ибоит апоет итәымҭахь днеиуа даналага, насгьы данабха, данабдуха ихәыҷтәы жәеинраалақәа рфырхацәа еиҳа ишхатәроу, иаарыкәыршаны иҟоу аҧсҭазаара дара ртәала ишазхәыцуа, насгьы зҭак рҭаху азҵаарақәа шрызцәырҵуа. Ари изызҳауа ахәыҷқәа рхаҭашьатә ҟазшьақәа ируакуп. Уи апоет игәеимҭарц залшомызт, ууанҙа ашәа ззиҳәоз, ирацәажәоз ашколқәра иатҵанамкуаз ахәыҷқәеи уажәтәиқәеи акыр еиԥшымызт рдыррагьы еиҳан, рхәыцшьагьы зынҙа даҽеакын. Ҳәарада, егьырҭгьы (ууанҙатәиқәа ифырхацәа) уажәтәиқәагьы досу дара ртәала – рыԥәра излатҵанакуаз ала – игәылҭәаақәан, мамзаргьы инаҙа-ааҙаны

иубоит, автор иртәым, излаҟам акы рыдимгалт, ажәакала, иԥсабаратәны иаарԥшуп, рсахьа ҭыхуп.

Ажәеинраала «Амшын зеисуа» аҟны згәы алаҟоу аԥа аб ииҵоит азҵаара:

Изеисуазеи, саб, амшын?
Абасгьы иҳәоит даасҷаԥшын:
– Уи иалалоит есқьынгьы
Зиасыс иааҟоу зегьы.

Урҭ ак дууп, ак хәыҷуп,
Жәаба цқьақәазаргь – ак хәашьуп.
Иамангьы иаауеит агәам,
Аха агәам – амшын иауам!

Имгакәа наҟ агәахьы,
Иҷыҷәнажьуеит аҟәарахьы.
Амшын цқьазарц аҭахуп,
Уи зеисуагь абри рыцкуп!

Ахәыҷы дрызҷлымҳауп аԥсабараҷы иҟоу, насгьы ҷыц иибо, дзыхҭыгәло ацәыртцрақәа, иҭахуп досу зызку аилкаара, адырра. Абри ахшыҩцак ауп иаҳәо ажәеинраала «Амшын зеисуа»-гьы.

Платон Бебиа ахәыҷқәа ирызку иажәеинраалақәа рҷы иаабоит дара рҟазшьа аҷыдарақәа аазырԥшуа рнаҩсангьы, аԥсуа бызшәа иамоу абеиарақәа, алшарақәа, иаҳҳәап исахьаркны, ажәақәа реиҷартәашьа ирхәмарны ирлахҷыхны аҟаҵара. Ари, жәаҳәарада, ахәыҷқәа ракәым адугьы аестетикатә гәахәара инаҭоит ус еиԥш иҟоу ажәеинраалақәа данрыԥхьо. Акритик ду В.Г. Белински ишиҳәаз еиԥш, ахәыҷқәа рзы аҩымҭақәа аԥызҵо дарбан шәҟәыҩҩзаалакгьы адуцәагьы дрызхәыцуеит, урҭгьы шаԥхьо идыруеит. Ус анакәха, Платон Бебиа ари арҷиаратә цәаҩа зегьы рыҟны еиԥш, иара иҷгьы аҭып амоуп, ԥсабаратәла итәышьҭроуп. Ус шакәу ҳзырбо ахәыҷқәа ирызку ажәеинраалақәа рацәоуп. Нас, иаагап урҭ рахьтә ажәеинраалақәа, аҩада иҳәоу ҳахшыҩзцара еиҳа ибылгьны аԥхьаҩ ибаразы: «Аимак», «Ахылпа ҟаԥшь», «Ан лашәа», «Аамҭеи аусуреи», «Аҵыс хәыҷы», «Пила – пи-пи Хапара», «Ажәахәмарра», «Тыгә-тыгә-тыгә», «Шьыри-шьыри», «Дырмит Гәлиеи ахәыҷқәеи», «Аҿыкәабара», «Аҙлагараҷ», «Хатәы бызшәала»...

Уажәы хыхь еиқәаҳаԥхьаҙоз ажәеинраалақәа ҳрыхәаԥшып изакәу, апоет урҭ шеиҷәаиртәыз, хшыҩцакыс ириҵаз.

Аҩымҭа «Аимак» абас иалагоит.

Шьыжьы шаанҙа игылан,
Рарҭмаҟқәа аанкылан,
Амҩа хара ианылан,
Ицон уа еишьҭалан
Гәыгәли Кәыкәли,
Хәыхәни Хәыхәти
Камыгәи Хабыгәи,
Абзагәи Камсагәи.

Араҟа апоет акы, иаҳгәалаиршәоит еихаршало, ритмлеи рифмареи ззеибауа, лассы-лассы, иаҳпымло, уимоу, иаҳхашҭхьоу, зны-зынла иҳаҭәаҳамшьо (арахь харак рыдҙамкәа) аҧсуа хьыҙқәа. Ҩбагьы, урҭ ахьҙқәа убас ажәеинраалаҿ автор ирхәмаруеит, апоезиатә цәа-хаа рыҟәниҵоит ахәыҷы игәарҧханы даҧхьартә еиҧш. Ихҧахаз, арҭ ахьҙқәа рыла ишьақәгылоу ишьҭрақәлан ицо ацәаҳәақәа ахәыҷы ибыз ҧырҷуеит, ихатәы бызшәа абзиабара идыркуеит. Абар даргьы: «Таташьи Нанашьи, Кәалашьи Кәаташьи, Ҷьаханеи Ҭарханеи, Арсанеи Сусанеи (аҵыхәтәантәи иаҧсуа хьҙым, аха уи акгьы иаҧырхагам) уҳәа убас иҵегьы. Араҟа еимак дукгьы ыҟаҙам, апоет иитахыз, еиҭасҳәоит, акы, аҧсуа хьыҙқәа рцәыргара (ахәыҷқәа идирдырыц иҭахын. Ҩбагьы, аҧсуа поезиаҿы ажәа архәмарра, ашьҭрақәлара, рефрен ҳасабла аҟаҵара, шалшо ҳирбоит ахәыҷқәагьы адуқәагьы.

Платон Бебиа ихәыҷтәы жәеинраалақәа рҿы ицәаҳәақәа, иажәақәа рырҧшҙареи, рырмариеи, ажәакала, апоезиатә-цәа хаа рҟәынҵареи рымацара рҿы даагылом (уигьы асахьаркыратә ҩымҭа) гәылшәарц ҟаларц азын афактор хадақәа ируакуп), уи иаҵаиҵоит иара хазыртәааууа, сахьаркыратә ҩымҭак аҳасабала аҧсы ахазҵо аидеиа хада. Иаагап ажәеинраала «Ахылпа ҟаҧшь» ҿырҧштәыс:

Ахылпа ҟаҧшь аҵларкәыкә,
Ана – ҟыгә-ҟыгә, ара – ҟыгә-ҟыгә.
Рылахь еиқәыршьшьы, игәырҩо,
Иарбан аҵлақәа зурҩо?

– Мап, са ахәаҷақәа нсырҵәоит,
Сара сымш ҷьала инҵәоит,

Аҵла-ҩа иахаларц аҧсы,
Са сҳақьымуп иара азы!

Излаабо ала, аҧсуа жәапҟа «аҵларкәыкә абажә ианамысуа ахы ахьуеит» ҳәа, – аҳәозаргьы, хәарҭара алоуп, ашәаҧыцьап арыцкьоит, ахәаҷамаҷақәа афоит. Апоетгьы убри ауп епитетла аҵларкәыкә «ахылпа ҟаҧшь» ҳәа изаликаауа, ахәыҷқәа рылаҧш иҵашәарц, насгьы игәныркыларц.

Аацәаҳәак иҟоу аҩымҭа «Ан лашәа» акәзаргьы илахҿыхҙа ихырҷоу ажәақәа ахәыҷы еилнаркаауеит аҧстазаараҿы ацкьара зегьы ишрыцку. Ан лхәыҷы дылкәабоит абас еиҧш иҟоу ашәа ҳәауа:

Уара уцкьан – уара уҟьашьит,
Сыҷа, сыҷа, сына.
Сара ускәабеит, усшьышьит,
Сыҷа сыхазына.

Аҙы цкьан – аҙы ҟьашьит,
Сыҷа, сыҷа, сына.
Аҙы ҟьашьит – уара уцкьахеит,
Сыҷа, сыхазына.

Ажәеинраала хәыҷ аҵак ду ааннакылоит «Сыҷа, сыҷа, сына» (ииашоуп, ажәа, «сына» иаанаго цкьа еилкаам, аха, апоет иакәымкәа зхәыҷы дызкәабо ан илхәыцзаргьы ауеит, агәышьҭыхратә пафос злаҵо ала. Хажәак рыла ишьақәгылоу ацәаҳәа, жәлар рпоезиа ахыҧша аныруеит, амотив угәаланаршәоит, уи еиҳагьы иацхрааууеит ажәеинраала ҵакылагьы сахьаркыралагьы агәылшәараҿы.

Ажәеинраала «Аамҭеи аусуреи» аҟны апоет иаҧхьаҩцәа хәыҷқәа иреилдыркааууеит аусураҿы (иарбан усзаалак аҿгьы) аамҭа иаҵанакуа, изыҧсоу. Аамҭа малуп рымҳәахьеи жәытәҙа аахыс аекономистцәа. Аха апоет ари ас шакәу ахәыҷқәа поезиатә бызшәала ахаацәа аҟәнышьшьы, насгьы лымкаала аусура апроцесс заманала иаанарҧшуа идирбоит. Аҩымҭа алагоит:

Аҧш ааргоит – ашыла ргоит,
Алу ахыу кҿаҧыруа илагоит.
Ахыу,
ахыу,
ахыу
Алу кҿаҧыруа илагоит

Идырҽхәоит, -
аамҭа иаԥнагоит.

Ақыдқәа еиԥдырффоума («ахыр, ахыр, ахыр, ахыр») ачархь аихаԥсыхә ахуама («ахыр, ахыр, ахыр, ахыр») асаат аус ауама («Чиқ, чиқ, чиқ…) зегьы аматәарқәа иҟарҭо апроцесс иауаршәаны иаарԥшуп аамҭа иадҳәаланы, уи зшәо, избо асаҭгьы аамҭа аҿаԥхьа имчыдоуп. Уигьы ихаиршҭуам апоет.

Ари ажәеинраала иамоуп ахатә философиа – ауаԥы, аамҭеи, аусуреи, реизыҟазаашьа ахь ухьанарԥшуеит. Амала маҷк ахәыҷқәа рзы аилкаара хьанҭазар ауеит: иаҳҳәап: «Асаат урҭ рыгәрагь агоит, асаат аамҭа иаԥнагоит. Нас… асаатҟатԥаԥ иахь иргоит…» ҳәа, – аԥымҭа хзыркәшо астрофагьы.

Ари ҳзыхцәажәо ажәеинраала иамоуп егьырҭ аԥызцәа ихәыҷтәы жәеинраалақәа излареиԥшым хатә ҷыдарақәак. Уи иугәаланаршәоит аурыс поет ду В. Маиаковски иԥышьа форма – ажәақәа, ацәаҳәақәа иԥсаҟьаны аԥра. Ари цәгьоуп ҳәа акәым изысҳәо, иахьфакту азоуп изысгәаласыршәаз. Ииашоуп, ажәеинраала аҵакы злаҟоу ала, ус иԥыр, уи астиль иазышьҭихыз еиҳа ианаало ибоит. Аха В. Маиаковски истиль, иԥышьа аформа иахьа аилаҳара, азхьаԥшра рацәак хаҳара аламшәа избоит. Убри азы акәзар ҟалап, аҵыхәтәантәи аамҭазы амилат поетцәа ари аформа аԥышьа астиль мап зацәыркыз, рацәак изазхьамԥшуа. Уи изаҟаразаалак иаанагом аурыс поет ду ибаԥхатәра аларҟәра. Уи дышпоет ду даанхоит океанҵас иҵбаау аурыс литератураҿы. Аха уажәы амилат поетцәа ракәым дара аурысқәагьы В. Маиаковски иԥышьа аформала данцәырҵ инаркны аурыс поезиаҿы реформаторк иаҳасабала изхәаԥшуаз, ҧасеиԥш аныррa аман иазыҳатҳатԥо иҟам. Дарбан поетзаалакгьы имоуп ихатәы цәаԥа, уи ала ирҿиот иԥымҭақәа. Уи ауп ихадароугьы.

Платон Бебиа ипоезиаҿы аԥада ишаҳҳәахьоу еиԥш, еснагь аԥыжәара амоуп аконкреттә тема, даҽеакала иуҳәозар, иара хаҭала ибзианы иидыруа, изааигәо, мамзаргьы апоетцәа зегьы реиԥш инырыз, ихҭынхьааз ахҭыс. Абри ацәаԥа ихәыҷтәы ԥымҭақәа рыҿгьы иубарҭоуп. Ус шакәу шаҳатра зуа ажәеинраалоуп «Ахьҭа». Араҟа иаабоит ахьҭа иакыз аҵыс хәыҷи автори «реиԥызара», «реизааигәахара». Ахҭыс ахьыҟалазгьы апоет есҙынра ҧсшьара, усура дахьцалоз Москва азааигәара иҟоу ашәҟәыԥԥцәа рыпсшьарҭа ԥны Переделкино ауп. Ажәеинраала убас ирмарианы, насгьы исахьаркны иҟаҵоуп ахьҭеи амлеи иркыз аԥсаатә хәыҷы ирыцҳаушьартә, ацхыраара асҭандаз уҳәартә еиԥш. Излаԥу аформагьы (аԥбатәи аԥшьбатәи ацәаҳәақәа рифмара ззеибауа ажәак-ажәак рыла ишьақәгылоуп) иҟалоу ахҭыс хәыҷ ианаалоит, иақәшәоит. Ахьҭеи амлеи иркыз аҵыс рыцҳазшьаз абар абар аԥсы шҿихуа дшацхрааyа:

Нас сынцәылан сара адәы.
Иаша
Уа инеиҵысхит иабаратәы
Саҿа.

Игәырҕьаҵәа уи нантәалт,
Сҵысгьы.
Ахәша абеит – аԥсы ҭалт
Ҷыцгьы.

Уаҳа уи ҧырны имцаҙеит,
Крахьма?
Ҳарҭ ҳаиԥызцәан ҳҟанаҵеит
Ахьҭа.

Игәылыршәаны иҟаҵо абри ажәеинраала ахәыҷы изы (аду изгьы иуҳәар ауа) кырҙа зҵазкуа, дзырхәыцуа ԥ-хшыԥзцарак аҵубааyеит: акы, аԥсаатә ихәыҷы-иду ишыхьчатәу, уи ада аԥсабара шызхамҭәааyа, иагхоу шырацәахо. Ԥбагьы, агәаҟра, ашәарҭара аан адгылара шаҭаху. «Ҳарҭ ҳаиԥызцәан ҳҟанаҵеит ахьҭа» ҳәа, – апоет иажәақәа асимволтә ҵакы рымоуп, ахәыҷгьы адугьы иранаҳәо рацәоуп.

Аԥада сзыхцәажәааз аԥымҭа «Ахьҭа» аформа ала иԥуп ажәеинраала «Ашьхыц». Абраҟагьы арыцҳара иаҟәшәаз (ашьхыц ажәԥан иалшәан инкашәаз) ахәыҷ гәеилыччa ацхыраара аиҭоит, еиқәирхоит. Аԥымҭа ахәыҷы ианаҳәоит аԥсҭазаараҿы хәарҭара злоу (ашьхыц аҟара хәарҭара злоу арбан) зегьы агәцаракра рҭахуп ҳәа. Автор уи еиԥш ахшыԥзцара исахьаркны иааирԥшит «Ашьхыц» аҟны.

Платон Бебиа ихәыҷтәы жәеинраалақәа рҿы иаҳԥылоит дызқәыҙбо, ауаа рзы хаҳара злам, цәгьа-мыцәгьамзар бзиа зымҳәо, изымхәыцуа, иҟазымҵо ахаҿсахьақәагьы. Урҭ рцәаԥа бааԥсы, руаԥымра асатиратә ҟазшьа аҵаны рсахьа ҭихуеит ахәыҷқәа рцәымгра ркыртә, ишҽеим рдырыртә, насгьы рымԥын иқәымлартә, рхы рцәырхьчартә еиԥш. Убас иҟоу жәеинраалоуп «Пила-пи-пи – Хапара»-гьы. Уи иҟазшьан, апоет ишиҳәо ала: «ашьыжь днеины дышьҭалон, цәыблаҟ икәагь дынҵалон, дыцәан – игәы раҳаҭны, амш – акруԥы шаҳатын… Ауаа аныцәаз – днаҿыхон, крифон, аԥы днаҿыхәон, днеиуан аҵых дагәыла, зегь неилаҵо хыла-гәыла».

Уи аҿы дауаагылахуаз: «Абаҳча шәыр ҷахомызт, шьынка уҭра иҵахомызт, ажәи ҳәыси неиҵеиҵон, аҭәаҟәа амца нацреиҵон» убас ирацәоуп иҟаиҵоз

агмыграқәа. Аха зегьы ҽҳәарак-ҽҳәарак рымазаап. Пила-пи-пи Хапара акәараҽ дшыцәаз абар илахьынҵахаз:

Нас идыдит, иагьхысит,
Ақәа леит, аҳқәа хыҵит.
Уи иҟынҳагьы инаҳазаап,
Дшыцәазгьы дыхнаҵазаап.

Аха уи азы акыр ҟалама? Акгьы цәгьа баны бзиа ҟазымҵо мҽеик даныҵит ҳәа ауп иаҳәо ажәеинраала хзыркәшо акуплетгьы:

Пила– пи-пи – Хапара
Дықәым уаҳа аԥсабара.
Амра шгылац игылоит,
Игәыргьаҵәа зегь аԥылоит.

Ахәыҷқәа моу адуцәагьы гәахәарыла ирыԥхьоит, иргәаԥхоит абарҭ ажәеинраалақәа: «Ашықәс ҽыц», «Ҵи-ҵи – кәа-кәа», «Аҷкәын ԥагьа», «Ажәаахәмарра». Араҟа автор иҩымҭақәа аԥсы рхаҵаны реиҽартәышьа мариаҳаны, амузыка бжьы-хаа рханы, ицәаҳәақәа ҩба-ҩба ажәа иреиҳамкәа ишьақәыргылоуп хаҳара злоу ахшыҩцак рыҵаны. Урҭ аиашазы исахьақәан ауп ишубо, ишуныруа. Ажәа мыцхә мҳәаҳакәа Ашықәс ҽыц асахьа ҭыхуп:

Аҳы ирит,
Ахәы ихыҵит.
Ҳа ҳадырит.
Имҩахыҵит.

Гәыргьа ччареи
Уи рызкхоит.
Иареи ҳареи
Ҳаицынхоит.

Ажәакала апоет жәиԥшь ажәа рыла зегьы ргәы хыҵхыҵуа, абзиарақәа ҳзаанагоит ҳәа иззыԥшу Ашықәс ҽыц асахьа ҭихит.

«Ҵи-ҵи кәа-кәа», «Аҷкәын ԥагьа» аԥсуа поезиа амотив ала иҩит. Хыхь ишысҳәахьоу еиԥш, аԥсуа жәлар рпоезиа Платон Бебиа ибзианы идыруеит, иҩымҭақәа рҽы ҷыдала ипоезиаҽы ҟазарыла ихы иаирхәоит рҽиаратәла дазнеины. Ҳаԥхьапи:

Ҵи-ҵи кәа-кәа,
Маахыр ҷьаҷьа.
Аиҵаркәакәа
Ифама Чача?

Аиҵаркәакәа,
Имфаҳеит –
Имҳаҵә шкәакәа,
Имбаҳеит.

Иҵабыргыҵәҟьаны, араҟа аартра дук ыҟаҳам, иҽыцу ҳәа акгьы ҳәаҳам. Аха ахәыҷы аиҵыркәакәа шизымфаз, дшаашьоу (ма дахьхәыҷцәоу акәу) асахьа ҭыхуп цәаҳәа кьаҽла ажәа мыцхә ыҟаҳамкәа ахҭыс бзианы иубо!

Абар аҩбатәигьы:

Аҷкәын ԥагьа
Ԥаҵа кьакьа,
Уахьзымнаҳо
Уҽҵыркьакьа.

Наҟ уаашьара
Шьҭаҵаны,
Аҵәа ҳазҽых
Уҩаҳаны!

Абраҟагьы мыцхә цәажәарак, еиҵаҳәарак ыҟамкәа, иааирԥшуеит аашьара (ҳәарада, уи далҵуеит ҳәа агәра гара рымоуп «аҵәа ҳазҽых уҩаҳаны!» ҳәа иазҳәо иҩызцәа) ицәылаҟәаҟәан иамоу, макьаназ изиааиуа ахәыҷы ихаҽсахьа. Иаашьара адагьы имоуп, ауаҩы дызмырԥшҳоу даҽа гра бааԥсыкгьы – аԥагьара. Аԥсуаа баша ирҳәом аԥагьара мдырроуп ҳәа. Автор ифырхаҵа хәыҷ убри аԥагьарагьы дшаиаааиуа аҟара агәрагара шимоу аҵубаауеит аҩымҭа ахшыҩцак.

Сара иахьынҳаздыруа, аԥсуа хәыҷтәы поезиаҽы «Ажәаахәмарра» иашьашәалоу ажәеинраалақәа иҟалап имаҷҳазар. Изхысҳәааua, абри аҩымҭаҽгьы имҩашьо иубоит апоет дшыԥшааua, ахәыҷқәа иргәаԥхаша, дара ирмаҳац, иҽыцу, насгьы рхаҽы инхаша акы рзиҳәарц, ирзаԥиҵарц шиҭаху. Иҵабыргны, ажәеинраала ахы шҳәоу еиԥш, ажәаахәмаррала иҟаҵоуп, ахәыҷы дазҽлымҳахартә еиԥш, насгьы амузыка абжьы аханы апоезиатә хаара аҵаны.

Абар инарҳәаарҳәуа ажәақәа ирылҵуа:

– Арма, арма, арма!
Иаарҳәны урыԥхьи, да!
– Амра, амра, амра! –
Рылҵит урҭ уажәшьҭа.
Еиҭах иацаҳҵап:
– Арха, арха, арха! –
Иаарҳәны урыԥхьи, да!
– Ахра, Ахра, Ахра!
– Рылҵит урҭ уажәшьҭа.

Ажәеинраала хзыркәшо астрофа аҩымҭа ахшыҩҵак ҿыц анаҭоит, ахәыҷы дархәыцуеит, ажәа ираҙаны ишҳәатәу ацәажәараан лымкаала ишацклаԥштәу аҳәоит:

– Аҙынаа, Аԥьынаа, Арынаа! –
Нбан-заҵәык еивнагоит.
Урызхәыц, уажәа анынаа –
Иахьакәым уагоит.

Ахәыҷқәа иргәаԥхо сахьаҙами абригь:
Амра – ԥҳәызбоуп,
Амза – рԥызбоуп.
Урҭқәа аныздыр –
Ԥхыҙ ианызбоуп.

Нас иҟоума,
Убас ҵаны?
Ижәбахьоума,
Дара еицны?

Ааи, иҟоуп аԥҳәызба ԥшҙа амра дадызкыло, арԥызба нага – амза. Аԥсуаа ирҳәеит зынасыԥ еилазҵаз арԥызбеи аԥҳәызбеи рзын амреи амзеи реиԥш шәеидажәлаait ҳәа. Ус анакәха, апоет иажәеинраала хәыҷ «Амреи амзеи» хәыҷгьы дугьы иҳанаҳәо мачҙами.

Платон Бебиа еснагь зҽлымҳара рзиуеит, милаҭ доуҳатә малуп ҳәа дрыхәаԥшуеит аԥсуа хатәы хьҙқәа. Урҭ ахәыҷқәа игәныркылартә, раԥхьаҟа идмырҙырц, апрактикатә харҳәара роурц азын лассы-лассы

иажәеинраалақәа рҿы ицәыригон, иҙыригон, ирылаирҵәон. Урҭ аԥсуа хьҙқәа злаз ажәеинраалақәа рхаҭабзиара, рымариа, рсахьаркыра ҷыдала дрыцклаԥшуан, ҳакритик ду Хәыхәыт Бҕажәба ишиҳәаз еиԥш, абырҵкал икылихуан. Ус шакәу аҩада сзыхцәажәахьоу ажәеинраала «Аимак» аҿгьы иаабеит. Уи ханарҭәаауеит ҩ-куплетк иҟоу аҩымҭа хәыҷы. «Ҳара ҳахьҙқәа»:

Сан илыхьҙуп **Амра**,
Уи длашоит мраҵас.
Сабгьы ихьҙуп **Ахра**,
Уи ҳихьчоит храҵас.

Хьымца сашьа хьҙыс ҳәа,
Имоуп, дагьымцоуп.
Сара исышьҭоуп Хьҵыс ҳәа,
Аҵыс еиԥш сагьыԥшҙоуп.

Аҩада ҳзыхцәажәаз ажәеинраала иаҵоу еиҳагьы иханарҭәаауеит «Дырмит Гәлиеи ахәыҷқәеи» ҳәа хьҙыс измоу аҩымҭагьы. Уи иҵегьы аԥсуа жәытә хьҙқәа рҭоурых аҵахь илбааueит, насгьы иахьатәи ацивилизациа ишацәтәымым, иаднакылар шалшо агәра ҳиргоит. Абар ажәеинраала зхылҵыз аԥсуа нахьхьиҙа аахыс итәышьҭраны дааua (иахьа урҭ ҟәнызшьо, изаҭәазымшьо, иажәызшәа зыԥхьаҙо ыҟазаргьы) ахатә хьҙқәа. Еиқәаҳаԥхьаҙап апоет ишеишьҭаиргылаз, ишыҟаиҵаз аформала:

Аидеи Саидеи,
Саидеи Асидеи,
Асидеи Фаридеи,
Фаридеи Рафидеи,

Шьханыҟәеи Дарыҟәеи,
Дарыҟәеи Базрыҟәеи,
Лабдаҭи Набдаҭи,
Набдаҭи Сабдаҭи...

Еиҭасҳәоит, арҭ ахьҙқәа автор, ицәыриго, ажәаҧы ишырҳәо еиԥш: «Ҩ-жьак диркуеит», игәылҭәааy, зхала иҟоу ҩ-хшыҩзцарак рымоуп. **Акы**, ахәыҷқәа идирдыруеит, мамзаргьы ирдыруазарц иҭахуп, (идмырҙырц азын) наԥьнатә аахыс ҳажәлар иныҟәыргоз ахьҙқәа, аҭҵаарадырраҧы, ажәлақәагьы нацҵаны антропонимиа ҳәа изышьҭоу. Ҩбагьы, ахәыҷқәа рыбз аԥераҧы, рҿаҧы иааиуа аҟараҧы ҿаршьцыларак иаҩызоуп, нас-

гьы еизааигәо ашьҭыбжьқәа бжьгарала, даҽеакала иуҳәозар, ажәаҧы абжьыҟақәа злеиҳау, излаҧырго ала еиқәҧыртуеит ахәыҷқәа ргәынкылараҧ инхартә еиҧш.

Ахьӡқәа ауаҩы иҧсҭазаараҧы иатҵанакуа рацәаӡоуп, аҭҵаарадырраҧы уи анамастика иахәҭакны иҟоуп, аҵарауаа дуқәа антропонимиа аҭҵаараҧы аӡәырҩы ҷыдала аҭҵааратә усумҭақәа азыркхьеит. Аҧсуаҭҵаараҧы акәзар, раҧхьаӡа акәны абри амилаҭ зҵаара амонографиатә усумҭа ду «Антропонимия абхазов» (Аҧсуаа рантропонимиа») азикит иналукааша аҧсуа ҵарауаҩ, Кавказдырҩы, аҭоурых ҭҵаарадыррақәа рдоктор Ш.Д. Инал-иҧа. Уаҟа ҳаҧхьоит: «Личные имена и фамилии ярко отражают жизнь народа, развитие хозяйственной жизни, его культурные связи с соседними странами и народами, его верования, эстетику и мораль, его представления. Они являются чрезвычайно ценным источником при изучении языка, а также истории социальной организации прошлого того или иного общества. Анализ собственных имен может служить источником для исторического синтеза – прозвище проливает свет и на мифологию, и на историю общественного строя. Так, полистадийность гомеровского эпоса, нашла, между прочим, свое яркое выражение в собственных именах гомеровских героев. Например, имя Андромахи уводит нас от романтического и трогательного образа женственной супруги Гектора к древним воинственным амазонкам. Имя Клеопатры и Патрокла, отразив переход от матриархата к отцовскому праву. Клеопатра и Патрокл – тождественные фигуры, и последний есть лишь мужской коррелят к древней Клеопатре, возникший уже после победы патриархального начало в семье.[1]

Ҳҵарауаҩ ду ишиҳәаз еиҧш, ахатә ахьӡқәа ауаа рхьаҧршреи ралкаареи рнаҩсангьы ауаатәыҩса рыҧсҭазаараҧы аҭоурыхтә ҵакы рымоуп, зда ихәарҭам афакторқәа ируакуп. Платон Бебиа ахаҭатә хьӡқәа ахьаликааура, ҳалаҧш аҧы иааиртә иахьцәыриго машәыршәаӡам, поезиатә цәалашәара мацараӡам изхылҵыз, уи иаҧхьаҩцәа хәычқәа, адуцәагьы уахь инарылаҵаны, аҭоурых ахь ихьаирҧшуеит рабацәа, урҭ рабацәа наҷьнатә аахыс икамыжькәа иаарго ахаҭатә хьыӡқәа рахь ихьаирҧшуеит, рыбзиабара диркуеит абиҧарақәа рзын еиқәдырхартә еиҧш.

Ахәычқәа аҟәыҕара разҳәо, абзиахә иадзыҧхьалоу, аҧсҭазаараҧы ауаҩытәыҩса (дануаҩха, дгыгшәыгымкәа данықала, урҭ рҩызцәа аперсонажққагьы ари адунеиаҧ иауаҳҧымлахуа…) дразызарц, дқьиазарц, аиаша иҳәарц, иҟаиҵарц ус анцәа ду дишеит, ихәҭоуп ҳәа алогикатә алкаа ҟазҵо ахәычқәа ирызку ажәеинраалақәа рацәоуп Платон Бебиа ипоезиаҧы.

[1]Ш.Д. Инал-иҧа. Антропонимия абхазов. Гурипп «Адыгея», Майкоп, 2002, с. 10.

Ааи, ауаҩы ауаҩы изын дразызароуп, диашаҳәаҩызароуп. Баша иауиҳәах XIX ашәышықәсазтәи афранцыз шәҟәыҩҩы ду Виктор Гиуго: «Ауаҩы иссиру иџьашьатәу феноменуп. Аҧсҭазаара аџьбарара дахькыднаҟьо, дахьаршәуа иахҟьаны, есымшаҵәҟьа диашаны дзыҟамлар ауеит. Аха уи иуалҧшьоуп дқьиану, дразны аҟалара. Арҭ аҩажәак уи дҳәаақәырҵоит, дҟарҵоит иаҧсоу уаҩны».

Хыхь исҳәаз ахшыҩзцарақәа зырҵабыргуа ажәеинраалақәоуп: «Аҧсыцәгьара», «Аашьаҟә изы ашәа», «Ианырҵәахуаз зегьы рхәы», «Ахьапарч», «Дҳаман ҳара гәылак»…

Аҧсыцәгьара аҵыхәтәа ианакәызаалак ибзиахаӡом, ақәыџьма иахьыз ауп лахьынҵас иаиоуа. Иахьзи ақәыџьма? Ажәытә ҵеџьажәк машәыршәа иҵашәеит аӡыс, сҭыҵуеит ҳәа иалагеит, аха иҵаулан изҭымҵит. Уи збаз ақәыџьма агәаҧхәа уахь аҿҵанажьит аӡыс сфоит ҳәа. Иагьафеит, аха иаргьы абар иахьыз:

Аӡыс уаҳагь иҟаӡамызт,
Иҧыхааса уи амгәа иҵан.
Аха ақәыџьмагь ҭынч итәамызт,
Абар-абар уажәы-уашьҭан…

Иҭыҵырц иқәпон, иҵагәаҟуан,
Аха ус мҩа ҟамлаӡеит.
Уа амши аҵхи еибаҧсахуан,
Иара убра илҵаҧсы иагьцеит.

Абас иҟалоит ацәгьара ҟазҵо, аҧсыцәгьара иазымиааиуа илахьынҵа. Еилкааун, ақәыџьма гыгшәыгуп, даҽеакала ишымныҟәо, ахы шымҩаҧнамго. Убригь ахәыҷқәа ирдыруазарц шрыхәҭоу атәоуп аҩымҭа хшыҩҵакыс иамоу. Аха уаҟагьы иаагылом, ажәеинраала иҵегьы хара инаскьоит ауаа рахьгьы ухьанарҧшуеит, ауаҩы ацәгьара ҟаимҵароуп ҳәа алкаа инаҭоит, аха ихы дазымиааикәа ацәгьара ҟаиҵар дшахьырхәо аҳәоит.

Ажәеинраала «Уалымшәаҩ Ҭрыси уалҭамыжь Едрыси» ажәлар рҳәамҭа амотив аныҧшуеит, насгьы аиумор аҵубаауеит, асиужетгьы амоуп, аперсонажққәа Ҭрыси Едрыси рыхьӡқәагьы рифмара рзеибауеит, сахьаркыратә маҭәахәык еиҧш аҩымҭа иацхраауеит, рдиалоггьы аҧхьаҩ хәыҷгьы аинтерес инаркуеит, еиҳаракгьы уалымшәа, ауалҳәацәа ирцәыбналаны ицо Ҭрыс зтәы иқәу Едрыс иҿаҧхьа еиқәиҿаҿо амц (уажәгьы схы сызҿыхуазар ҳәа дызҿу) аиҿартәышьагьы аҧхьара угәаҧхоит асиужет змоу жәеинраалак аҳасабала. Иихәо уи ауп: Ҭрыс дышуалмшәаҩу

ззымдыруа аҳәы иҽы дцаны аԥара ԥсахны, нас ҭакәажәык бжьшьах рынхытҵ иҟоу лҽы ақәны жәла бзиа ааганы, илатҵаны иаарыхны, иршҳаны, нас атуԥьар иҟны итины, аԥара имхны, иуалхәацәа ртәы риҭарц. Убасҟан акыр ахашәалар, Едрысгьы итәы ишииҭо агәра иргоит. Ари алакә иаҩызоу ахҭыс захаз Едрыс «Дыччеит убасгьы инароу… – Узымыччозеи утәы ануоу! – Абас иатеикын уа Ҭрыс, ддәыкәлеит дышзахәо дыҭрыс».

Абас ауалхәацәа ирцәыбнало Ҭрыс ԥсҭазаарак шимам, итҵоурам шхаҽсахьоу ахәыцқәагьы еилыркааyеит. Авторгьы баша аҩымта «Уалымшәаҩ Ҭрыси уалҭамыжь Едрыси» аԥитҵеит. Уи иаҳәоит аԥсҭазааратҽы макьана ирацәаны ишуԥылоу Ҭрыс иҩызцәагьы. Иара убас уалҭамыжь Едрыс иҩызцәагьы. Уи диашоуп, гәыбга узиҭом итәы ҭаижьуам. Амала, иаргьы идыруазарц ихәҭоуп ауал зымшәо акапеи кылҵәа шиҭатәым. Убригь ауаҩы игхақәа рахь иуԥхьаҙар алшоит.

Платон Бебиа ибзианы ицаааиуеит ахәыцқәа игәныркылаша, иргәаԥхаша, иаахытҵәҵәа-хытҵәҵәааны аԥсабара ацәырҵра иадҳәалоу асахьақәа рҭыхра. Иаагап аҽырԥштәқәа:

Ахыр-хыр ҳәа
Иауеит ақәа.
Акыр-кыр ҳәа
Иччоит амхқәа.

Мамзаргьы:

Аԥсҭҳәа хытҵуан
Шьҭа иҽырбо.
Амрагь цәырҵуан
Рхаҽқәа рбо.
Абар ааԥын асахьа шҭыху:
Ҷырри-ҷит,
Ҷырри-ҷит! –
Изҳәада аҷынҷа
Абжьы архәыҷит.

– Ҷәыр-ҵәыррит,
Ҷәыр-ҵәыррит! –
Ардәына ԥшҙа
Зымҩа иԥрит.
Ҷыр-ҷыр-ҷыр,

Ҷыр-ҷыр-ҷыр!
Ажәҵарақәа
Рытра рҳаит.
– Оҳ, шьыр-шьыр,
Оҳ, шьыр-шьыр! –
Ааԥын гәыргьаҵәа
Иаҳзааит.

Аҟалара ахҭыс ашьҭыбжь иауарашәаны аҩымтақәа раԥҵара Платон Бебиа дазҟазоуп ахәыцқәа ирызкым иҩымтақәа рыҽгьы аарԥшра. Абар аихамҩа иқәпраа ицо адәыгба иахылҵуа абжьы иара ишиаҳауа, мамзаргьы ахәыцқәа ишрызнеиго:

Шыԥ-шыԥ-шыԥ
Шыԥ-шыԥ-шыԥ –
Адәыгба цоит.
Шыԥ-шыԥ-шыԥ –
Абжьы хнаҵоит.

Шыԥ-шыԥ-шыԥ,
Шыԥ-шыԥ-шыԥ –
Амҩа уанытҵ!
Шыԥ-шыԥ-шыԥ,
Шыԥ-шыԥ-шыԥ,
Угәуҽеаныз!

Аҩада сзыхцәажәаз ажәеинраала исгәаланаршәеит раԥхьаҙа акәны адәыгба анызба иахысҳәааз ажәақәа. Фышықәсагьы схымҵыцызт саб иаҳәшьа Мыҷыҷ Аҟәаҟа саалгеит аанҽасра. (Усҟан Аҟәа инхон саб иаҳәшьцәа хҩык: Мыҷыҷ (Ҭемыр Аҩҙба иԥшәма ԥҳәыс), Цацу (Уарҭан Аршба иԥшәма ԥҳәыс), Матиа (Салуман Бгажәба иԥҳәыс). Гәыԥ адәыгба аанҽасырҵа аҟынҙа саб иашьа Зыкәыр ҽыла ҳааигеит. Ус адәыгба Аалҙга ацҳа иқәсны Гәыԥ аанҽасырҵаҽы иаагылт, сара сшәеит абжьы исаҳази, алҩеи (паравозмыз) иахылбыбуази анызба, ҳанҵала аҵлакәа сывыҟьҟьо ицо ианалага аиаша ами иуҳәаша, сшәаны аҵәыуара салагеит. Аха гәыбга дукгьы суҭартә сыҟамызт, избанзар, усҟан адәыгба сымбацызт, сҭаланы ԥьаргьы сымцацызт. Аха нас еилыскааит цәгьарак шыҟамыз, авагон ауаа ҭатәоуп, адәыгба ықәҳа ицоит, саргьы сеибгоуп…

Сыззааиуа, Аҟәантә аҩныҟа санаа, саб иашьцәа уаҩы наҙак еиԥш

исазҭаауан (ус зыԥкарҭоз Аԥәа избаз, исаҳаз схәыҷ хшыѡ иахьанҙа гәыннакылоз еилыркаарц акәын, ҳәарада), иубази, иуаҳази, Руслан ҳәа. Саргьы сгәыргьаҭәа урҭ рҭак ԥасҭон: амшын шызбаз, ишдуҙҙоу, зны ишҭынчу, даҽа зных ишыцәқәырпо, аѡнеихагылақәа шгылоу, урҭ рыбжьара амѡақәа шыргәылго, ақалақь уахыла афымца лашарақәа каххаа ишаку, ишыԥшҙоу, ауаа шырацәоу уҳәа убас иҭцегьы. Сара зегь реиҳа исгәалашәоит, Гәыԥынтәи Аԥәаԥа сызгаз, нас арахь саазгаз адәыгба зеиԥшраз, иаҳәоз: «шыԥ-шыԥшыԥ, гәыр-гәыр-гәыр», алѡа шахыбыбуаз, ианаагылози иандәыцәлози ишҳақьԥсыцьуаз, ԥѡѡит, ԥѡѡит ҳәа, ишыҳәҳәоз, уҳәа сара стәала асахьа ҭысхит.

Сыззаааиуа, Платон Бебиа иажәеинраала «Адәыгба» ауп. Уи ахәыҷы изааигәоуп, иара итәала идикылоит, еиликаауеит. Абри аганахь сара сабиԥара иатәу ахәыҷқәа реиԥш, иахьатәи ахәыҷқәагьы ус ауп ишырбо, излаԥоу ала «асахьа» шҭырхуа.

Аматәар иԥанаҵо апроцесс аазырԥшуа, уи иахылҵуа ашьҭыбжь иақәшәо ажәеинраалақәа маҷым Платон Бебиа ихәыцтәы поезиаҿгьы. Урҭ, аѡадагьы исҳәахьеит, ирԥазшьаҷыдоуп цәаҳәа кьаҿла (шамахаҙак акәымзар, ѡбаѡба ажәа иреиҳаитәуам) реиқәыршәара насгьы ргәынкылара марианы (ахәыҷқәа рзын уи ауп ихадароу) хаҳара злоу ахшыѡзцара рыҵаны. Убас иԥоу ажәеинраалоуп «Асаат». Уажәы ҳаԥхьар иаабоит ус шакәу:

Ҷиқ-ҷақ, ҷиқ-ҷақ
Крауеит асаат.
Ҷиқ-ҷақ, ҷиқ-ҷақ
Иахьҙом аԥсаатә.

Ҷиқ-ҷақ, ҷиқ-ҷақ
Мши-ҵхи ирызцоит.
Ҷиқ-ҷақ, ҷиқ-ҷақ
Аамҭагьы цоит...

Ҷиқ-ҷақ, ҷиқ-ҷақ
Иԥшуам бзанҵы.
Ҷиқ-ҷақ, ҷиқ-ҷақ
Шәгыл шьыжьнацы!

Асаат баша аус ауам ахәыҷқәа (ашкол ахь ицо) иранаҳәоит иахылҵуа абжьала шьыжьнаҵы ишгылатәу.

Абри аформа акыр иазааигәаны иѡуп ажәеинраалақәа: «Тыгә-тыгә-

тыгә» (аԥабарда жәлар рҳәамҭахьтә), «Ашьапы ԥшҙа хәыҷқәа», (Даҕьсҭан жәлар рҳәамҭахьтә), «Ацәажәарақәа» (Ачуваш жәлар рҳәамҭахьтә), «Амра» (Александр Прокофев иԥнытә), «Сара сыкьаньа чмазаѡуп» (Валентин Брестов иԥнытә), «Сара схала» (И. Муравеика иԥнытә). Урҭ рыҿгьы автор акы, ишицәаѡоу еиԥш, дацклаԥшуеит ажәа сахьаркны артәашьа, ѡбагьы, дызҿыԥшыз аѡымҭақәа реиҿкаашьагьы ихаиршҭуам, ихаҿы иааигоит, ажәакала, иуҳәозар, иаԥсуеитәуеит.

Иаагап аҿырԥштәы аԥабарда жәлар рҳәамҭахьтә:

Угыл, сыҷын, сгәы ԥатҵа,
Ихәыҷызаргь шьаҿак ԥатҵа:
Тыгә-тыгә-тыгә!
Дкаҳа-бҕалауа ахәыҷы,
Аѡны дакәшоит хәыҷ-хәыҷы:
Тыгә-тыгә-тыгә!

Ҿыц аныԥәара иалагаз асаби хәыҷы иан агәыргьара ду лымоуп, избанзар, лԥа лгәыҕрақәа зегьы идылҳәалоит, аԥсҭазаараҿы аԥеиԥш бзиа иоур лҭахуп. Ажәеинраалаҿы ан лыхшара рахь илымоу абзиабара ҵаула аныԥшуеит, ҿыц аныԥәара зҵаз ахәыҷы ишьапышьтыбжьқәа «тыгә-тыгә-тыгә» ҳәа, – улымҳа иҭаѡуеит, ихаҭагьы уаԥхьа дгылоушәа убоит. Сгәанала, цәаҳәазаҵәык «тыгә-тыгә-тыгә!» «иаҙбеит» аѡымҭа алахьынҵа еиҳа игәылнаршәеит.

Ажәеинраала «Сара схала» (И. Муравеика иԥнытә иԥатҵо) аҟынгьы ани аԥҳа хәыҷи рцәажәарала иаарԥшуп изызҳауа аҭыԥҳа хәыҷы лҿаԥхьа ан илымоу аҭакԥхықәреи абзиабареи.

Ан илҳәоит:

– Бааи, беиласҳәап, ибсырҵап.
– Сара схала! Сара схала!
– Баала, ҿыҙәҙәара ҳаиццап...
– Сара схала! Сара схала!
– Быхцәы сҳәарын ма сара...
– Сара схала! Сара схала!
– Крыбҿасҵарын ма сара...
– Сара схала! Сара схала!

Ажәеинраала ахшыѡҵак абас аҳәоит: изызҳауа ахәыҷы аханатә ирҵалатәуп, даршьцылатәуп ихала ихы амаҵ аура (аҽеилаҳәара,

аҽыʒәʒәара, акрыфара…) Ари цәаԥан илалароуп иԥсҭазаараҽы ихәартә еиԥш.

Даҕыстан жәлар рхәамҭахьтә иаагоу аԥымҭа «Ашьапы ԥшʒа хәыҷқәа» аҟынгьы аԥхьаԥ ибоит аԥсҭазаараҽы маха-шьахала аԥшʒахареи аҕәҕәахареи рҽы акырʒа шаҵанакуа аԥьатә усура. Уи аҵак ду амоуп, уимоу, ихымпадатәиу акы акәны иҟоуп.

Аурыс поет Александр Прокофев иҟнытә ҳәа зҵаԥу аԥымҭа хәыҷы «Амра» аҟны апоет амра асахьа ҭихуеит: «Амра шеишеи, амра шаша, амра цеицеи, абла ҭшаша – ашәаԥшь каба ушәҵа убас… Амыш бзиа ҳаҭ убас» – абас рхәоит ахәыҷқәа гәыргьаҵәа. Амра аҟазшьақәеи ахәыҷқәа ргәалаҟареи ажәеинраалаҿ иубартә иҟаҵоуп.

Ачуваш жәлар рхәамҭахьтә ҳәа зҵагылоу ажәеинраала «Ацәажәарақәа» рҽы аԥсаатқәа (акәукәу, арбаҕь) рҟазшьақәак, иаҳҳәап, акәукәуи арбаҕьи шҿырҵуа аԥсыʒ зынʒа акгьы шамхәо. Иаагап ахаҵа:

Акәукәу ҿнатҵеит:
– Кәу-кәу-кәуу!
Арбаҕь ҿнатҵеит:
– Кри-ка-кыу!
Аҵыс иаҳәоит
Ԥаԥхьа ашәак.
Аԥсыʒ иаҳәом
Ԥьара ажәак.

Аԥада сзыхцәажәаз ажәеинраалақәа (егьырҵ ажәларқәа рҽаԥыцтә ҳәамҭахьтәи А. Прокофеви И. Муравеикаи рыҟнытә иааигаз) ирымоуп изызку атема анаԥсангьы даҽа ҷыдарак. Уи убри ауп – ахәыҷқәа иреилднаркаауеит ишыҟоу ажәларқәа, ишрымоу рхатә культура, даҽеакала иуҳәозар, рмилаҭ аҳәаақәа ирҵыҵуа, адырра-еилкаарақәа. Аригьы шьарда аҵанакуеит изызҳауа ахьыбҽар рзы.

Платон Бебиа ихәыҷтәы жәеинраалақәа рҽы акырʒа игәцаракуп, исахьаркынгьы иҟаиҵоит аԥсадгьыли, ажәлари, абызшәеи, Аԥсны аԥшʒареи ирыҵаркуа азҵаарақәа. Урҭ рыҟны иаҵшьны иазгәаҭоуп – изызҳауа ахьыбҽар рыҟны инеиртә, иархәыцыртә, ԥнуҵҟала ирнырыртә хыхь зыʒбахә сҳәааз акатегориақәа. Аха абри аамҭазы, апоет ихаҽы иааигоит иԥымҭақәа ззикуа ахәыҷқәа рыԥәра, рдунеи, рдырра. Убарҭ аҳәаақәа ирҭаʒозар, ирхымыхәхәозар ауп ирыҵаҵаны ахшыԥзцарақәа, иаахҵәаны иуҳәозар ихнамҵаауазар ауп. Еиҭасҳәоит, абарҵқәа зегьы ишәаны, изаны ауп апоет ирҿиаратә процесс шцо, иԥымҭақәа ишырныҵшуа.

Хыхь исҳәаз ахшыԥзцарақәа зырҵабыргуа ажәеинраалақәа иреиуоуп «Ахатәы бызшәа». Ҳаԥхьап ишеибгоу:

Убас ихәмаруеит амшын ҟәанда,
Ацәқәырпа акәа уҭанаҳәҳәоит.
Абжьгьы ԥсыршьагоуп, избанда,
Уи ахатәы бызшәа аҳәоит.

Аҟарматыс уа абжьы ԥымҵәанда,
Аҵх иалыхәхәа оума аҳәоит.
Убас угәы хнахуеит, избанда,
Ахатәы бызшәала ишәаҳәоит.

Ашьха арцәажәоит арԥаш ԥанда,
Утҟәа ацәқәырпа уҽанаҳәоит.
Абжьы уеибанарфоит, избанда,
Уи ахатәы бызшәа аҳәоит.

Ажәеинраалаҿы идеиа хадас иагәылсны ицоит ахатәы бызшәа абзиабара. Уи, еилырфаҷа иҳәоу ахшыԥзцара еилкааун. Аха ара иҟоуп автор ихадароу акы – аҳәашьа аформа, еиҳа ираԥсышәаны иуҳәозар, «иатҵаиҵаз» амаана. Апоет иаахҵәаны, мамзаргьы иаахжәаны имҳәаʒеит, ахәыҷқәа ирыдимгалаʒеит шәхатәы бызшәа бзиа ижәбароуп, уи ада (ус шакәугьы) шәхәарҭам ҳәа. Ацәқәырпа, аҟарматыс ашәа, ашьха илбааҽеаны илеиуа арԥаш зегьы рыбжьы хаауп, иԥсҭаҵагоуп, избанзар, урҭ рхатәы бызшәа рҳәоит,.

Ус анакәха, ахәыҷқәа рхаҵақәа еилыркаауеит, рыԥсҭазаараҽы рхатәы бызшәа иаҵанакуа, изыԥсоу. Абарҵқәа зегьы апоет х-куплетк иреиҳам апоезиатә ԥымҭа хәыҷы аҟны аарԥшра, аҳәара илшеит. Ари, хымпада, иҟазароуп.

Ахатәы бызшәа атема иақәҿнатҵеит, убри атәоуп ахәыҷқәа иранаҳәоу «Хатәы бызшәала» захьʒу ажәеинраалагьы. Абраҟагьы апоет ихы иаирхәеит аԥада ҳзыхцәажәаз аԥымҭа «Ахатәы бызшәа» злаԥу аформеи излацәыриго «аперсонажққәеи».

Уажәы ҳаԥхьап:

Арбаҕь ҿнатҵеит:
– Кри-ка-кыу!

Аласба цәаауеит:
Ҟыу-ҟыу-ҟыу!

Аʒыс ҟаауеит:
Бе-ке-ке!

Аҳәыс хәаауеит:
– Му-му-му!

Ашьышь ҕәыруеит:
Ѡаҳ-ѡаҳ-ѡаҳ!

Гач дцәыуеит:
– Наҟ-наҟ-наҟ!..

Абарҭ апоезиатә сахьақәа зегьы ахәыҷы аинтерес зҭо, ууанʒа изымдыруа аҧсҭазаараҿ иҟалоу, ицәырҭуа афактқәа рыла ихатәы бызшәа – иаҧсуа бызшәа – агәыбылра идыркуеит, бзиа идырбоит. Иныбжьаршәны иаҳҳәар ҳалшоит арҭ аѡада сзыхцәажәаз ажәеинраалақәа иаҧсуам ахәыҷқәагьы иранаҳәоит ахатәы бызшәа еснагь бзиа ишбалатәу, ишдыртәу.

Платон Бебиа иҭахуп ахәыҷқәа дара иҧсабаратәны иҟоу ацәырҭрақәеи аҧсҭазаара иацу, злеибарку аҷыдарақәеи, уимоу, адац-ҧашәқәеи рдыруазарц, аилкаа рымазарц. Уи азын ихы иаирхәоит апоезиа цәа зхоу асахьақәа, апоетикатә мыругақәа, аҧсабара ацәырҭрақәа.

Иаагап ҳахшыѡзцара зырҭабыргуа ҿырҧштәқәак:

Амра ԥхоит,
Иҟоу гәашәҭ!
Амра ԥхоит,
Ишәҭуеит ашәҭ.

Амра ԥхоит,
Аҵыс шәаҳәоит.
Амра ԥхоит,
Ауаа нхоит...

Амра ԥхоит,
Ихым ашәшьы.

Амра ԥхоит,
Шәгыл шьыжь!

Мамзаргьы:

Акырцх ауеит,
Ажә ҳәуеит.
Асгьы ауеит,
Ажә ҳәуеит.

Итәом, итәа –
Аа, ижәбоит.
Ахш рацәаны
Иаанагоит.

Заҟа ирмарианы, насгьы еилыхха иааирҧшуазеи ажә змыртәо, уалс иамоу. Уи ахш рацәаны иаанагарц азын амш цәгьазаргьы, ибзиазаргьы иҳәуеит ахш ирацәаны иамҵырц азын. Астол иқәло афатә злыҵуа ахәыҷқәа ирдыруазароуп, усҟан еиҳагьы ҳаҭыр рзақәуп ауаѡы иԥьабаа, арахә ирымоу бзиарас. Акәац зхыхуа идыруеит изфо, имазеины изымҵарҵо иаасҵа, ҳәа акәымкәа.

Ажәеинраала «Амаамыни ауаѡи реицәажәара» акәзар, ахәыҷқәа рзы ахшыѡҵак бзиа амоуп, иугәаланаршәоит Ф. Енгельс аԥьа ауп ауаѡы дуаѡызтәыз ҳәа ииҳәаз иажәақәа. Ауаѡи амаамыни реицәажәара нҵәоит абас:

Ииашоуп, ҳаихылҵызаргь аʒәы,
Стәаны сазыҧшымызт уаҵәы.
Сара сгылеит, са сыҟәҧеит,
Сара схьамҵит, аԥьа збеит.

Сақәҧеит асыҵәхәа, аҧшаҕьы...
Скылсит сара ауаѡрахьы.
Уара утәан – уи азурхеит,
Умаамынын – ус уагьынхеит.

Амала апоет «ҳаихылҵзаргь аʒәы» ҳәа дызҿу аҵарауаа дуқәа аʒәырѡы уи ишадгылоугьы, даҽакала иуҳәозар, амаамын еиҧш зеиҧшыз акы ҳахылҵит ҳәа иаԥырҵаз атеориа, Дарвин дугьы дназлоу, зынʒа иҵабыргхаҭоуп

ҳәа ашьақәыргәгәара уадаԥуп. Еиҳарак ари атеориа аҵыхәтәантәи аамҭазы аҵарауаа изадымгылоу, агәра зымго рацәаԥхеит. Аха урҭ еиуеиԥшым агәааанагарақәа Платон Бебиа иажәеинраала ахаҭабзиара изаԥырхагахом, аидеиа хада аԥьатә усура алыҵшәа бзиа шахылҵуа ахәыҷқәа ҟаиматла иранаҳәоит. Аԥымҭа хыкәкыс иамоугьы убри ауп.

Платон Бебиа ихәыҷтәы жәеинраалақәа рҿгьы иуԥылоит, еиҳа уазааигәаны иуҳәозар, иазыҟаиҵоит еиҭарсны иҳәоу ахшыԥзцарақәа, аилкаакәа. Убас иҟоу ԥымҭоуп «Аҟызкәа». Араҟа асиужет (ахыцкәа ирҭакны иазгәасҭоит апоет ахәыҷқәа ирызку иажәеинраалақәа рыҿгьы, шамахаҙак акәымзар, еиуеиԥшым аепизодтә хҭысқәа рыла ишьақәгылоуп) излаҳәо ала аус «змоу» аҟызкәа роуп. Урҭ ргәарҵшьа, ргәарлашьа, рҳәышьа уҳәа аԥхьагыла дрымоуп. Аа иҟарҵо:

Агәашә анҵыҵ дара ҳәны,
Шьыбжьон еикәагыла,
Иаауеит хәылпазы ихынҳәны,
Иаанагоит ԥхьагыла.

Урҭ изну рымԥа ианыҵуам, иага ихәахәазаргьы, раԥхьагыла иаххәыцуеит.

Ишаабо еиԥш, ажәеинраала аҟызкәа рҟазшьа, рхы шымԥаԥырго, раԥхьагыла ишаххәыцуа аанарԥшуеит. Ари амацара акәзаргьы аԥымҭа аҿахәы аҳәон. Аха уи иҵегьы иҵаулоу ахшыԥзцара аҵоуп, ауаа рахь ухьанарԥшуеит. Аҧсҭазаара адиалектика ус иҟоуп, иахьабалак аԥхьагыла аԥыза даҭахуп, насгьы иххәыцтәуп. Абас шакәу ахәыҷқәа аханатә аилкаа рыманы ирызҳаларуп. Абри ахшыԥзцара ажәеинраала еиҳагьы иаргәгәоит, игәылҭәааны иҟанаҵоит.

Аҧсҭазаараҿы заамурала иуқәыгәгәо амчқәа ишырҿагылатәу, ишрақәԥатәу, аиашаҵабырг шыхьчатәу изызҳауа ахәыҷқәа еснагь иқьабзны ирылааҙалатәуп, иазырхәыцлатәуп. Уи азы амыруга хадақәаируакуп ахәыҷтәы литература. Убри азоуп ҳзыхцәажәо апоетгьы абри азҵаара ихәыҷтәы ԥымҭақәа рҿы иналукааша аҭыԥ замоу. Ҳахшыԥзцара арҵабыргразы иаагап ҿырԥштәыс ажәеинраала «Арԥаши ақди»:

Арԥаш жәылоит,
Арԥаш жәылоит,
Арԥаш иианахәеит ақды.

Анахь иагоит,
Арахь иагоит,
Арԥаш ихыми уа ақды.

Ақды қәпаҙом,
Ақды қәпаҙом,
Арԥаш иххалеит ақды.

Арԥаш тәаҙом,
Арԥаш шәаҙом,
Арԥаш иагьагеит ақды.

Аҧсҭазаараҿ изымыкәпаз, зхы ззымыхьчаз, азалымдарра, ацәгьара изаҿамгылаз арԥаш ииаанахәаз ақды шагаз еиԥш дылҭаҳәахаа дагоит, дгәых дыкәнаҵоит. Аҧсҭазаара шыцьбароу, имарианы акгьы шумоуа, ақәпара уаԥ дшаҙрыжәуа ауп апоет иажәеинраалаҿ ииҳәарц иитаху.

Еизааигәоу ашьҭыбжьқәа, (афонемақәа), еихаршалоу ажәақәа, ҷыдала ахьҙқәа ахәыҷқәа зҿлымхара ззыруша, аҧсабара ацәырҵракәа, аматәар аҟазшьа аазырԥшуа апоезиатә хаҿсахьақәа рыла ишьақәгылоу ҟазарыла иԥу ажәеинраалақәа маҷым Платон Бебиа ихәыҷтәы поезиаҿы. Убас иҟоу ԥымҭақәоуп: «Кәукәу», «Лагәи алакәи», «Фынеи Дамшәи», «Ахьҙыда» (ари поемоуп ҳәа азуҳәартә иҟоуп), «Ацәаҟәа», «Аиаша», «Ашьхыцкәа», «Саб иҿы», «Саиди Саидеи», «Аԥьыкахра», «Аапынра аҟазшьа», уҳәа убас иҵегьы.

Хыхь еиқәаҳаҧхьаҙаз ажәеинраалақәа равтор досу рсиужети рҵаки апоетикатә мыругақәа ирнаалауа рзиԥшааузеит рхаҭашьаратә ҟазшьақәа исахьаркны ииаирԥшыртә еиԥш. Урҭ зны-зынла зынҙа еилацалоуп, ԥбахҧа куплет, иреиҳамкәа, даҿа зныхгьы иҳәоу-ԥшьоуны иҟаҵоуп, аха ажәарацәара рнымԥшуа. Ҳаԥхьап ажәеинраала «Кәукәу»:

Кәукәу, кәукәу.
Аапын мааи,
Кәукәу, кәукәу
Аус ахь шәаа.
Кәукәу, кәукәу
Латҵароуп.
Кәукәу, кәукәу
Ԥхьацароуп.

Ишаабо еиԥш, Платон Бебиа дазҟазоуп ахшыԥҵак хьыршәыгәкәа згәылоу ахәыҷтәы жәеираалақәа раԥҵара. Уи ҳхәыҷтәы литература иалаи-

галахьоу аҩымҭақәа шьардоуп, араҟа сзыхцәажәазгьы маҷзам аҟнытә уаҳа срыламлакәа сырзаатҭыларц, сҭхауп хыхь-хыхьшәа акәзаргьы, ихәыцтәы поемақәоуп ҳәа ззуҳәаша, XXI ашәышықәсазы иаԥиҵаз иҩымҭақәа: «Ахьҙыда» (2002), «Шьхалакә изыҳәан алакә» (2002), «Амаамын ахақәиҵра» (2002).

Аҩымҭа «Ахьҙыда» ахәыҷқәа ирызкуп, аха адуцәагьы архәыцыртә иҟоуп, насгьы иашьашәалоу, иара еиԥшу сара иахьынҙаздыруа апоезиаҽгьы апрозаҽгьы ҳхәычтәы литератураҽы иуԥылом. Араҟа «персонаж» хадоуп ахаргьежь «ә» апоет ишазиҳәаз еиԥш, «ахьҙыда». Апоет иҩымҭаҽы анбанқәа ырхәмарыны ирцәажәоит, досу излаҟоу, хәарҭарас ирыло аарԥшуа анбан кьаҳәқәа, ахәахәақәа, амараҳәқәа шыҟоугьы ихаиршҭуам. Аха иатцшьны, ирыцҳаишьоума уҳәаратә еиԥш иазгәеиҭеит, ахаргьежьратә дырга «ә» аԥьабаа арахь хьҙы амаҙам, хаҳада ԥьшьада мгьал рхаара ицаз ахаз иаҩызоуп. Аха иарадагьы анбанқәа тә, тә, гә, ғә, жә, дә, қә, ҙә, цә, тә, кә, қә, ҟә, ҳә уҳәа ишзыҟамло. Абар уи шцәажәо, агәынамҙара шаанарԥшуа:

– Са сыхьҙыдоуп,
Са сыхьҙыдоуп,
Ахаргьежь ҳәа хьҙыс исыҭоуп,
Аха изҳәада: са сымчыдоуп,
Сымчыдоуп акәым – сагьҷыдоуп.
Нас иҟамзар сыда ԥсыхәа,
Сызгылоузеи зегьы рҵыхәа?!

Ари ахьҙыда дырга автор ишиҳәо еиԥш, жәохә еидара ирыҵан, ирҿан жәохә ҩадара. Аха зегьы акоуп ишыхьҙыдаз иаанхеит, рыда ԥсыхәа шрымам, жәохә нбан шзышьақәымгыло, ишзыҟамло зегьы рзы еилкааны иаанхоит.

Сара сгәанала, апоет абри иажәеинраала анбанқәа ирхәмарны иахьирцәажәо аграмматикахьгьы ахәыцқәа ахьхьаирԥшуа анаҩсангьы, иаҵоуп ҳәа сыҟоуп даҽа хшыҩзцаракгьы. Ауаҩы еиуеиԥшым аусхкқәа рҿы аԥьабаа збо, ишырҳәо еиԥш, зхы аԥьыка ыкәызхуа ауаажәларраҽы данырбарҭамхо ҟалалоит, данрызгәамҭо еиҳахоит. Ари, ҳақдароуп, уимоу, иагьзалымдарразаргьы ҟалоит. Убас иҟоу ауаа ргәаҭара рыкәша-мыкәша игылоу ирбарҭазароуп, игәцараркуазар ауп. Мап, анакәха, анбанқәа рыҩнуҵҟа ахаргьежь дырга («ә») хҙыда ишаанхаз еиԥш, иҟалар алшоит. Амала, ихьҙыдамзар ҟалап уи ахаҭа ахьҙыда ҳәа ахы ишазнаҳәоугьы. Ахаргьежь дырга «ә» уи иара ахьҙ ами? Нас уи изыҟәыннашьои?

Платон Бебиа иажәеинраалаҽы ахаргьежь дырга «ә» изтәу анбанқәа дә, тә, ҭә, ҵә, цә... ирхәмарны, исахьаркны ирцәажәоит. Уи акы, ахәыцқәа анбанқәа досу рхатә ҷыда ҟазшьақәа ирымоу днарбоит, иднарҵоит. Ҩбагьы, рыбз ԥнаҽуеит, ажәеинраала ҿырҳәала аҳәараҽгьы ҽаршьцыларак иаҩызоуп.

Иазгәаҭатәуп даҽеакгьы. Автор араҟа ихы иаирхәоит аԥсуа жәлар рпоезиатә ҿаԥыц хәамҭа амотивгьы асиужет акәым, аҩышьа формаҽы. Иаагап ҿырԥштәыс ахаргьежь дырга «ә» иахьыхьҙыдоу, зегьы рҵыхәан иахьгыло аҟнытә аханатә иамоу агәынамҙара абар ишаарԥшу, асахьа ишҭыху:

Импар-парит,
Имбар-барит,
Имуар-уарит,
Имгәар-гәарит,
Иҟар-ҟарит,
Имҳар-ҳарит...
Абар даҽеа сахьакгьы:
Игәыр-гәыруан,
Иҟәыр-ҟәыруан
Иқәыр-қәыруан
Икәыр-кәыруан,
Ихәыр-хәыруан.

Убас иҟоуп иҵегьы иааугаша аҩымҭа сахьазыркуа аҿырԥштәқәа. Аха иаагаз азырханы ҳаиасып егьи апоема «Шьхалакә изыҳәан алакә» ахцәажәарахь. Ари аҩымҭа ишаабо еиԥш, Шьхалакә идагьы персонажқәас иалоуп аԥстәқәеи агыгшәыгқәеи. Урҭ рхҭыс рыдҳәалоуп аԥсабара ацәыртҵра, амшцәгьа бааԥсҟәа, аурҭ, асы, акырцх зҳәаз еиԥш. Асиужет абас иҟоуп: дыҟан бнахьчак хьҙыс измаз Шьхалакә. Уи даалаган ақды шәпақәа еидсалан атыҩ ҟаиҵеит, ибиаҟгьы ахаирсит, аҙгьы ихиҵеит. Абар уи асахьа автор ишҭихуа:

Ацәқәырԥақәа ираҟәԥо ҕәҕәала.
Атыҩ цоит аҙы ихыхәхәала.
Иахьынҷасуа анакә-аракә
Ирманшәало игоит Шьхалакә.

Уи атыҩ иҵаиртәеит дахьцо игарц: ацгәы, аҳәынаԥ, абгахәыҷы, арбаҵъ, ақәыцьма, асыс, абгалаԥ, ажьа. Агыгшәыгқәа ракәзар, рҿы аҙы ааугит, им-

лашьуеит, егьырҭ рцәа иҭаҙыҙоит, ишәаны иԥсуеит анҭ ирҿыҵахәхар ҳәа. Уажәы-уашьҭан ижәыларц ргәы ишҭаз, амшын цәгьахеит, аԥшацәгьа ҵысит атыѡ иҭатәаз зегьы рыԥсы рҙеит, ишәа-ҙыҙо еилахеит, агыгшәыгқәагьы заҵа ацәгьара рмурыз иҵысыз аԥшатлакә, ишьҭнахыз ацәқәырпақәа «имаалықьны» иҟанаҵеит. Аха аԥшагьы аамҭала ианеиқәтәа, аихсыгьра ианалага, ѡаԥхьа рхәыжәла цәгьа аадырԥшырц иақәыркит агыгшәыгқәа. Аа иҟарҵо:

Ацгәы мыжда ахы шьҭнахит,
Иԥаны Аҳәынаԥ акырц.
Абгахәыҷы алымҳа еиҵнахит,
Иԥан Арбаҕь уа иакырц.

Ақәыцьмагьы асаса еихнахит
Иԥаны Асыс уа иакырц
Абгалаԥ анапы еиҵнахит,
Иԥаны Ажьа уа иакырц…

Аха убас Анцәа ду иабҧьар датҵхеит. Уи акәхеит, идыдит, имацәысит, ақәа, акырцх уҳәа еиматҵәеит ажәѡан. Ауеиа бааԥсы иҟалаз атыѡ иақәтәаз зегьы еиннаршәеит, анык илыхшазшәа еибабо иҟанаҵеит. Уи ахҭыс автор иааирԥшуеит уамашәа исахьаркны:

Аҳәынаԥ Ацгәы акәа иҭаршәын,
Аѡбагь наҟ-ааҟ еибарԥхон.
Акәты Абгахәыҷы акәа иҭаршәын
Аѡбагь наҟ-ааҟ еибарԥхон
Асыс ақәыцьма акәа иҭаршәын,
Аѡбагь наҟ-ааҟ еибарԥхон.
Ажьа Абгалаԥ акәа иҭаршәын,
Аѡбагь наҟ-ааҟ еибарԥхон.

Апоема «Шьхалакә изыҳәан алакә» асиужет, ицо ахҭысқәа (атыѡ аҟаҵара, аҙы ахҵара, аперсонажқәа реизгара, амшыцәгьа – ауеиа бааԥсы ацәырҵра…) аԥхьаѡ хәыҷы дазҿлымҳахартә, аинтерес иоуртә иҟаҵоуп. Аха ари амацараҿы даагылом автор, ихадароу уи иаҵаиҵеит аѡымҭа зырҕәҕәо афилософиатә хшыѡҵак. Иарбан уи ҳәа ауаѡы дазҵааузар, абар аҭак: аҟазаареи аҟамзаареи ахықәаҿ аԥсҭазаара аннеилак ишеибафара еидтәалазаргьы бааи-ԥси еидымгылар ауам, ус иҟоуп ԥсы зхоу

рԥсихологиа, ари рдиалектика иазакәануп. Абраҟагьы иҟалаз убри ауп: ацгәы аҳәынаԥ акырц, абгахәыҷы акы акырц, ақәыцьма асыс акырц, абгалаԥ ажьа акырц ишаҿыз атыѡ иҭатәаз рыԥсҭазаара аншәарҭаха, зегьы ԥхныгак еиԥш еилаҵәеит, еизааигәахеит, агыгшәыгқәагьы иқьиахеит, имаалықьхеит, рыгәҭакқәа хәашхәашеит, ихыбгеит. Аха ари аҭагылазаашьа – апоемаҿ иаабо ахҭыс еиҭарсны уахәаԥшыр, ауаа рахь ахы урхар акәхеит. Аԥсҭазаара ашәарҭа ианҭагылам, аҭынчра аныҟоу, еибаҭахымзар ҟалоит, ишырҳәо еиԥш, ршьа рыҵеибажәыргьы ауеит, аха еибаҭахугьы еибаҭахымгьы ирзеиԥшу ашәарҭара ҟалар, еидымгылар ауам, ринстинкт иабзоураны. Избанзар, ажәаԥҟа ишаҳәо еиԥш аԥсы ҵааууп…

Абарҭқәа зегьы ҳзыхцәажәо апомаҿ исахьаркны иҟаҵоуп. Уи аганахь акгьы узавбом. Амала акызаҵәык апоемаҿ еиҭарсны иҳәоу ахшыѡҵак ахәыҷқәа рзын маҷк ихьанҭазар ауеит, убри аҟнытә уи адуцәа еиҳа ирзааигәоуп, рдырра, рықәра иаҵанакуеит. Егьирахь, аѡымҭа исахьаркуп, иҷыгәҙа еиҿартәуп апоезиа ацәа-хаа аҟәнышьшьы иҟоуп.

Апоема «Амаамын ахақәитра» атәы ҳҳәозаргь автор илшеит зхәыҷықәра иҭытҵыз амаамын ахҭысқәа жәабжьк еиԥш асиужет аҭаны иҟаҵоу исахьаркны аарԥшра, арҿиаратә фантазиагьы ицырхырааны. Аѡымҭа алагоит абас:

Амаамын хәыҷықәра иҭысит,
Амаамын хәыҷы ацәа иҭытҵит.
Ана иакуамызт,
Ара иакуамызт,
Мла иакуамызт,
Хьҭа иакуамызт.

Аха аҵыхәтәан аѡыстаацәа ақәтәазшәа «аѡызцәа ирызрыламгылеит, аҿынастхан зымѡа игылеит», ажәакала, ибналеит, нас иахьнанамгазҳәагьы иҟоузеи! Зны ахәыҷ баҳчаҿ инанагеит, уаргьала иақәтәеит, ахәыҷқәа ахьыцәаз ауада иѡналеит, хызеи хчи хыла-гәыла еиланаргьежьит жәларак, уи агәы анахшәа даҽеаԥьара еихеит, акьанԥьа маамынгьы аԥсы ҭанаҵарц аҭахызшәа иланарха-ѡанархеит, иахәлаҭәҳәеит. Уаҟагьы изымаагылеит, ақалақь иалалт, автобус иҵалеит «аҳра нкылан», «ус, амаамын, шәақьҭҟьаран, иԥан аныҟәцаѡы ихәда ианахаҳа, акы ааилымшаҙа уаҳа, аԥсҟы аницәца, имѡахыҵны автобус ажра иҭаҳаит, еиланарҳәуа зегь еилаҳаит». Ажәакала автор ишиҳәо еиԥш:

Амаамын хәыҷы аҭра иҭытҵит,
Амаамын хәыҷы ацәа иҭытҵит,

Ицоит амаамын ҭагә-ҭасуа,
Ицоит инеиҭаҵ-ааиҭаҵуа…

Абас апоет ажәакәа ирхәмарны, еиуеиԥшым ашәыгакәа рыла иҩычаны ицо ахҭысқәа амаамын персонаж хадас иаманы аԥхьаҩцәа хәыҷқәа азҿлымхахартә еиԥш рсахьа ҭихуеит. Апоема «Амаамын ахақәиҭра» анҵәамҭа еиҳагьы еибархханы, иҵару ахҭыс ҿыцқәа рыла иҟаҵоуп. Уи аҿенынтәарак иахьгәараз ассирқәа акыр абеит. Ԍныла҆ҟаык иахьыҩналаз абԥьаргьы аԥшааит, уи азмырхакәа аԥшәмаԥҳәысгьы илықәнакит (даршәарц акәхап), иаахҵәаны иуҳәозар «амаамын хәыҷ зцәа иҭытҵыз» еиланаргьежьит жәларык, аха аҭел ианас: ииаз ирҳәынҷеит, ашәақь шакызгьы. Ҳрыԥхьап аҵыхәтәантәи ацәаҳәақәа:

Амаамын урҭ хыс ишакызгьы.
Уа идәылпҿеит абԥьар шакызгьы.
Аха рҿеибыҭа иакәша игылан,
Иаргь гылан абԥьар аанкылан,
Аха уи ахархәашьа здырхуадаз?!
Абԥьар бԥьарым ухы ианаумырхәа,
Ахақәиҭрагьы – ухы ианаумырхәа,
Ԍазны ас уаҳа иузҭахуадаз?!

Апоема афилософиатә, идеиа арҭ аԍада иаагоу ацәаҳәақәа рҿы ҟаиматла иаарԥшуп, ирыҵаҵәаху аконтекст еиххарԥхьар, еимгәырттааура ҳаргәылаԥшыр иҵегьы иԥсҭазааратәу, иреалтәу ахшыҩзцарақәа ҳдырбоит, иҳаҵарҳәоит. Ишаабо еиԥш, аԍымҭаҿы конкретла ибналаз амаамын ахақәиҭраҵәҟьа ахҭысқәа ртәоуп иаҳәо, иаарԥшу. Аиашазы, ԥьара-ԥьара афантазиатә цәа ахаиҵазаргьы апоема ахаҭабзиара еиҳагьы иацхраait, иахьатәи атермен ала иуҳәозар, иҳырнагеит. Аха аԍымҭаҿы иаарԥшу зегьы еиҭарсу ахшыҩзцарақәа рыла иҳәоуп, аметафортә ҟазшьақәа рымоуп ауаԍы иҵанакыртә изырханы ишҳәоу удырыртә еиԥш. Ҭабыргуп, урҭкәа зегьы ахәыҷы изеилымкааргьы гәыбԍан узиҭом, избан акәзар, рхқәа ахьеиларсу рацәоуп, аха ҷыдала ҩ-зҵаарак ирхьысуеит. Ахақәиҭреи абԥьари. Арҭ аԍбагьы ауаатәыҩса рыԥсҭазааратҿы кырҳа зҵазкуа роуп, уи азы аҭоурых агәылаԥшра, аҵахь албаара аҭахҳам. Аха иага ус акәзаргьы, маҷк хшыҩзцарақәак ҳнархьаԥшып.

Ауаатәыҩса рыԥсҭазааратҿы еилкааup абԥьар рольс иамоу, иатҵанакуа. Уи ршаз аахыс ихыхьчагоуп, ауаа рганахьала, агыгшәыгқәа рганахьалагьы. Ус анакәха, атәылақәа, аҳәынҵқаррақәа уи ада рышьақәгылара залшомызт, изыҟаломызт. Иара ишдыру еиԥш, ахы акит ахыци ахәымпали рыла. Ииашоуп ууанҳагьы ашьанҵа-хаҳәқәа ирылырхуа иалагахьан ахыхьчага мыругақәа. Иахьатәи абԥьар атәы ҳҳәозар, атомтә, аҳритә, ахимиатә бԥьарқәа уҳәа заҟа ыҟоузеи. Урҭ зегьы ганкахьала иахырҟьаны иҟаҵоу адунеитә цивилизациа ашәарҭа ҭәҭәа – ақәҳаара аҟынҳа иҵазыргылоу роуп. Даҿеа ганкахьала, ажәларқәа, атәылақәа рҵынчреи, рхақәиҭреи, рхьыԥшымреи рыхьчоит. Уаҳагьы ԥсыхәа ыҟамзар акәхап проблема рацәала еибархххароуп адунеиаҿ. Аха убас шакәугьы, ауаԍы ихшыҩ иарҿиаз абԥьар иара имч ақәхароуп, аҭәра аҿакны аҳәынҷара илшозар ауп, акәымзар, акәты ашьыга ашьапхыц иҵанахит ҳәа ирҳәо ҟалар ауеит. Абри азы ажәытҳатәи абырзен философ аенциклопедист Аристотель абар ииԍуаз:

«Природа дала человеку в руки оружие – интеллектуальную моральную силу, но он может пользоваться этим оружием и в обратную сторону, поэтому человек без нравственных устоев оказывается существом и самым нечестивым и диким, низменным в своих половых и вкусовых инстинктах».

Апоемаҿы ишьҭыхуп ахақәиҭра азҵаарагьы уархәыцыртә еиԥш.

Ахақәиҭрагьы аԥсҭазааратҿы еилоу категориоуп, еиҳа ираԥсшәаны иуҳәозар, ахақәиҭра иагьакуп, иагьыҩбоуп. Ауаԍы акы дҿанаҳәозар ауп, дыннакылазароуп. Ахақәиҭра сымоуп ҳәа ииааиҭаху зегьы ҟаиҵо далагар, мамзаргьы схы сақәиҭуп ҳәа ишырҳәо еиԥш ишьапы иҵыржьны дтәар, дыԥхасҭахоит, ихақәиҭрагьы аҳшәах еиԥш импыҵаҳыҵуеит. Анемец жәаԥҟагьы баша иамҳәозар акәхап, ауаԍы дуцәымгзар – уамеигҳакәа ахақәиҭра иҵ ҳәа. Ус иҟоу ахақәиҭра лыҵшәадоуп, иҭархагоуп.

Сыззааиуа хыхь сзыхцәажәаз «Амаамын ахақәиҭра» абас иҟоу афилософиатә хшыҩзцарақәа аԥхьаԍ (дхәыҷызаргьы ддузаргьы) иатҵимбаарц залшом. Уи аԍымҭа аԍаҳара еиҳагьы ишьҭнахуеит. Абызшәа атәы ҳҳәозаргьы, ԥықәсларада ахьхьаҳәа еихышәшәо ицо ицәажәоит. Уи атәы уаҳа салалом, избан акәзар, ҳпоет ипоезиатә рҿиамҭақәа иажәеинраалақәеи ипоемақәеи ирызкны сышәҟәы аҟны иалкаау ахы ыҟоуп, уаҟа инарҵбааны сазаатгылоит ари азҵаара.

Платон Бебиа ахәыҷқәа ирызку иԍымҭақәа ирымоуп зеиԥш ҟазшьак иацыргоу ҷыдарак. Уи убри ауп – урҭ рҿы иубоит ахәыҷқәа дара иртәу, ирҵаху, рдунеи иатҵанакуа, рпсихологиа иакәшәауа, рцәажәараҿ рхы иадырхәо ажәакәа, афразақәа, лассы-лассы рылаԥш иҵашәо, ирныруа асахьақәа, ахҭыс хәыҷқәа. Убарҭ рҷыдарақәа апоет игәцаракны иԍымҭақәа иргәылаисоит, иалахирҷоит ахәыҷқәа игәныркылартә, бзиа ирбартә, насгьы дара ишыртәу рдырыртә еиԥш.

Ари ацәаԍа, ҳәарада, зынҳа иҿыцу акоуп, мамзаргьы Платон Бебиа ихалазаҵәык итәуп, егьырҭ ҳпоетцәа рҿы иуԥылом ҳәа узыҳәом. Уи ыҟоуп

ахәыҷқәа ирызку аҩымҭақәа (араҟа зыҙбахә сымоу апоезиатә рҽиамҭақәа роуп) зегьы рҿы. Ус ада ахәыҷтәы литература зыҟалом, имаԥьанахоит. Аха, уаҩҵас хшыҩзышьтра азуны ҳзыхцәажәауа апоет ахәыҷқәа ирызку иҩымҭақәа ирыԥхьалак имбарц залшом ахәыҷқәа рлымҳа иаҳауа, иртәу аматериалқәа (ражәа, рхәыцшьа, иҟарҵо, ирхәо, рхы шымҩаԥырго зҳәаз еиԥш) заҟа ирацәоу, насгьы мцрак, ԥаршеирак рыламкәа ирԥсҭазааратәны иаарԥшу, иҟаҵоу. Абарҭқәа зегьы автор инапы иҵыҵыз иҩымҭақәа апоезиа ацәа хаа рхаҵаны иахьгәылдыршәо анаҩсангьы изызҳауа ахьыбҿар аҟәыҷара злоу ахшыҩзцарақәа рыла ирабжьоит, иааҙоит, рхы-ргәы алаҟаны асахьаркыратә ҩымҭақәа бзиа ирбо иҟанаҵоит.

Аԥсуа хәыҷтәы литература адаҟьақәа еихазҳауа, изырԥшҙо акоуп Платон Бебиа ахәыҷқәа ирзикыз ипоезиатә рҽиамҭақәагьы. Урҭ иса-хьаркыратә ҩымҭа хадақәа иртәышьтроуп, иркьарзуп. Ус зны-зынла шәҟәыҩцәақәак иныбжьаршә-аабжьаршәны ахәыҷқәа рзы аҩымҭақәа аԥызҵо (урҭ иҟарҵо сгәамԥхо, ма ицәгьоуп ҳәа акәым зысҳәо) дреиуам. Уи ирҽиаратә усура – ипоезиа ас ахы анаҵнах инаркны далагеит, иахьагьы даҽеуп ахәыҷқәа ирызку асахьаркыратә ҩымҭа ссирқәа раԥҵара.

АПОЕМАҚӘА

Апоема ишдыру еиԥш, абырзен бызшәа аҟнытә иаауеит, иаанагоит иҟасҵоит, исырҿиоит. Егьирахь, идуу, хәҭарацәала еилоу, ажәеинраалала иҩу аепикатә, мамзаргьы алирикатә ҟазшьа змоу сахьаркыратә ҩымҭоуп. Апоема аҩышьа, аформа литература аҭоурых зегьы аҿы акырынтә, насгьы иааубартә иахҭынхьаауан аиҭакрақәа, аҽаԥсахуан.

Аклассикатә поема – ари еиҳараҙак епостә жанруп. Иара аепос ахаҭа ажәабжьтә литература ахккәа руакы ҳәа иԥхьаҙоуп. Уи иаҵанакуеит ароман, апоевест, ажәабжь, исахьарку анҵамҭа, алакә, алегенда. Иаагап ҿырԥштәқәак: «Одиссеиа», «Илиада» – Гомер; «Инцәатәу акомедиа» – Данте; мамзаргьы аҭоурыхтә-фырхаҵаратә «Зхы иақәиҭу Ирусалим» – Торквато Тассо; «Неистовый Роланд» – Л. Аристо; «Пиотр Дуҙҙа» – М. Ломоносов; «Россиада» – М. Херасков ҩымҭақәа. Аклассикатә поемақәа аромантикатә поемақәа изыареиԥшым маҷзам (ҿырԥштәыс иҟауҵар ауеит Џь. Баирон ипоемақәа), урҭ ауаҩы иԥсҭазаара иазааигәоуп, алиризм аелементқәа ргәылубааueит.

Убас иҟоуп А. Пушкин, Е. Баратински, М. Лермонтов, К. Рылеев уҳәа XIX ашәышықәсазтәи аурыс поетцәа аҙәырҩы рпоемақәа. Аурыс литература араҟа аҙбахә анаҳҳәа, уи XIX ашәышықәса анҵәамҭеи XX ашәышықәса

алагамҭеи раан апоема литературатә жанрк аҳасабала еиҳа иуарлашәарлан иҟаз цәырҵран. Иаҳгәалаҳаршәап: «Возмездие», «Жәаҩа» – А. Блок; «Листопад» – И. Бунин; «Раԥхьатәи аиқәшәара» – А. Белыи. Аурыс поема ҿыц аиҭаҿиара иалагеит В. Маиаковски ипоемақәа рыла. Иахьа алитературатә ԥсҭазаараҿы апоема ажанр зегьы реиҳа ирылаҵәаны иҟоу акоуп ҳәа иԥхьаҙоуп.

Аԥсуа поема атәы ҳҳәозар, абар уи азы ҳҵарауаҩ ду Хә. Бҕажәба 1958 шықәсазы ииҩуаз: «Аԥсуа поема шьҭа атрадициагьы амоуп. Аԥсуаа жәытәнатә аахыс ирымоуп ажәеинраалала еиҿкаау аепостә ҳәаҭақәа, урҭ ирыхьҙуп афырхаҵаратә поема ҳәа. Абас иҟоуп еицырдыруа апоемақәа: «Ԥшькьаҿ-иԥа Манчеи Баалоу-ԥҳа Мадинеи», «Инаԥҳа Кьагәа», «Кьахь Ҳаԥьараҭ», убас иҵегьы. Иара нарҵаа ирызку аепосгьы, уажәы излеилаҳкааua ала, ажәытә жәеинраалала иҩын ҳәа иуԥхьаҙартә иҟоуп. Уи – епопеиан.

Аԥсуа поема аҿиара аамҭала афольклортә традициа иахьыԥшын. Раԥхьаҙа ари ажанр ала аԥсуа литература иаланагалаз аҩымҭақәа, иаҳҳәап, ареволиуциа ҟалаанҙа, «Ешсоу итапанча» ҳәа Д. Гәлиа ииҩыз апоема, нас 1925 шықәса рзы иҵыҵыз И. Коҕониа ипоемақәеи, убас егьырҭгьы, ажәлар рҳәамҭақәа иузырҟәымго ирыдҳәалоуп, насгьы ажәлар рпоезиа апоетика акырҙа ирныԥшуеит. Ас узҳәом 1920 шықәса рзы агазеҭ «Аԥсны» ианылаз «Цәгьаҙа дыссирын лара» ҳәа хыс измоу С. Ҷанба ипоемазы. Уи ажәлар рҿаԥыцтә поезиа апоетика аҽаҟәнагоит. Апоема атема ҿыцын усҟантәи аамҭазы. Араҟа автор диасит аҭоурыхтә темахь – иаҳирбоит аромантикатә-символтә ҵасла Аԥсны жәытә-натә аахыс иахҵысқәахьоу. Ари – лирикатә поемоуп, араҟа иаабом аҟазшьақәа, аус злоу алирикатә фырхаҵа, иара автор игәаанагарақәа ихәыцрақәа роуп.

Асовет мчра Аԥсны ианышьақәгыла ашьҭахь, аҩажәатәи ашықәсҟәа раан аԥсҭазаара ҿыц иазкны поема зҵымҵит. Изҵагылоу аамҭа аанарԥшуа, аԥсуа поема шьақәгылоит 30-тәи ашықәсҟәа раан. Уи еиҳарак тематикас иаднакылоит усҟантәи аамҭа иқәнаргылаз, иактуалтәу апроблемақәа»[1].

Иҵабыргыҵаҟьаны, Хәыхәыт Бҕажәба ишазгәеиҭаз еиԥш, аԥсуа поема жанрк аҳасабала ишьақәгылт, иҕәҕәаҙа иҟалеит иаҳҳысыз аҩажәатәи ашәышықәса 30-тәи ашықәсҟәа инадыркны. Убасҟан ауп адунеи анырба асоциалисттә ргылара атема иазкыз (уи усҟан ихадаз, высшьа змамыз акы акәны иҟан асовет литература зегьы азгьы) акымкәа-ҩбамкәа аԥсуа поемақәа, иаҳҳәап, «Атәыла ҿиоит» (1932), «Шьаризан» (1933), «Даур» (1936) – Л. Кәыҵниа, «Аҟама», «Аҭаца» (1934) – Ш. Ҵәыцьба, «Адгьыл еимак», «Ацәышлардыгә», «Тҟәарчал абжьы» (1933-34) – Л. Лабахәуа.

[1] Х.С.Бҕажәба. Аԥсуа литературазы… Аҟәа, 1960, ад. 206.

1941-1945 ш.ш. раан – Аҧьыԥьтәылатә еибашьра ду анцоз Хә. Бҕажәба ишиҳәаз еиԥш, аԥсуа поезиа еихсыҕьра ҟамҵакәа аҿиара иаҿын. Убасҟан ҳлитератураз акыр иаԥсаны иаланагалеит ҩ-поемак: «Тариал Рашьба» – Қь. Агәмаа, «Аҳәачаԥа» – Б. Шьынқәба.

Иаҳҳысыз ХХ ашәышықәса ҩынҩажәижәабатәи ашықәсқәа инадыркны аԥсуа литература, даҿа аамҵанык еиԥшымкәа апоема ажанр аизҳаҙыҕьара аиоуит. Убри аамҵазы адунеи рбеит иажәеинраалоу ароман: «Аҿатә-уаа» – Б. Шьынқәба, «Хашҭра зқәым», «Аамҵа зтәу» – А. Лашәриа, «Аҭоуба» – А. Џьонуа, «Жәашықәса рышьҭахь» – И. Ҭарба, «Ашәахсҭа» – Н. Ҭарԥҳа, аҭоурых тематика иазку апоемақәа «Схәышҭаара» – Д. Гәлиа, «Ахра ашәа» – Б. Шьынқәба, «Аԥҳәысҳәаҩы» – Ҷ. Џьонуа, «Снеиуан Доу ақытан», «Ауаҩытәыҩса игәы» – К. Ломиа уҳәа убас иҵегьы.

Ҳәарас иаҭахузеи,аҩада еиқәысыԥхьаҙаз аҩымҵақәа рахьтә зегьыҵәҟьа ҟазарыла еиҟараны, игәылҭәааны ишыҟамызгьы (ус шакәу акритикцәа Х. Бҕажәба, Ш. Инал-иԥа, В. Аҵнариа, В. Занҭариа, Б. Гәыргәлиа, М. Лашәриа иазгәарҭахьеит еиуеиԥшым рыстатиақәеи рықәгылараҚәеи рҿы) урҭ аԥсуа поезиа, ҷыдала апоема ажанр аҿиара аус шьардаҙа иацхраait, еиҭарсшәа иуҳәозар, аҿы дырцәажәеит, иҙырыргеит.

Иаҳҳысыз ХХ ашәышықәса 60-тәи 70-тәи ашықәсқәа инадыркны иахьанҙа ҳмилаҭ литература иаланагалахьоу апоема ажанр ала аҩымҵақәа ҳхаҿы иааганы ҳрыхәаԥшуазар,ҳәарас иаҭахузеи,ҳпоетцәагьы (абиԥарақәа зегьы) ирылшаз кыр ыҟоуп, ҳмилаҭ литература зҭаху деигәырҕьартә иҟоуп. Урҭ гха змамыз, иԥсыҿу аҩымҵақәа рылам ҳәа акәым исҳәо, уигьы уԥылоит, жәаҳәарада. Аха ихадароу дара ыҟоуп, аԥсуа поема ажанр есааира игәылҭәааua аҿиара иаҿуп, ҳмилаҭ литература иагәылҷҷааua. Насгьы уи еихазҳаша, ари нахысгьы анапҟазара еиҕьызтәыша, аҩаҙара ҳаразкша, насыԥны акадр ҿыцқәа аҵагылоит абиԥара-цыԥхьаҙа.

Иазгәаҭатәуп аԥсуа поема ажанр ҭцаарадырралагьы ишгәыгәҭажьым, акымкәа, иҩбамкәа амонографиатә хатәрақәеи, аҭцааратә статиақәеи асумҵақәеи азыркхьеит хҵарауаа, ҳакритикцәа. Ҳәарас иаҭахузеи, урҭгьы аԥсуа поема аҿиара апроцесс атематика дырҿыхеит,анапҟазара иацхраait.

Сара иахьынҙаздыруа, аԥсуа поема жанрк аҳасабала зегь раԥхьаҙа дахцәажәеит Хәыхәыт Бҕажәба 1933 шықәсазы Леуарса Кәыҵниа изкны ииҩыз астатиаҿы. Усҟан абжьаратә школгьы далымгацызт уи автор. Араҟа акритик қәыпш блаҵарыла дырзаатҕыланы ирыгыз, ирыбзаз, изаԥсазгьы азгәаҭаны дрыхцәажеит 1932 шықәса рзы иҭытцыз Леуарса Кәыҵниа ишәҟәы «Атәыла ҿиоит» ианылаз апоемақәа: «Апролетарцәа», «Тҟәарчалргылара», «Ленин», «Миллион бжьы», «Акомҿар», «Шәҙырҩы».

Анаҩсан 1933 шықәсазы иҭытцыз, аԥсуа литератураз, ҷыдала апоема ажанр аҿы – акыр иԥхылданы иҟалаз апоема «Шьаризан». Уи иазкны инеиҵыху, насгьы аҭцааратә ҟазшьа змоу астатиа акьыԥхь абеит «Алитературатә журнал» № 1 адаҟьақәа рҿы (Аҟәа, Аԥҳәынҭшәҟәтыжьырҭа, 1940) Уи авторс даман заԥхьаҟа иҵарауаҩ духараны иҟаз Ш.Д. Иналипа. Араҟа астатиа автор акыр ажәаԥьбарала дцәажәазаргьы «Шьаризан» хәышҭаара поемоуп, адәы идәылҵны, адәахьы иҟоу зынҙа имаԥны иаҳнарбоит ҳәа иҳәазаргьы, аҩымҵа хәыц-хәыц еиҿыршәшәаны еилригеит, анализ азиуит. Аха ашьҭахь акритик (усҟан ихаҭагьы дқәыпшын) диашамкәа ахәшьара шыҟаиҵаз идырт. Уи аабоит ишәҟәаҿы («Аԥсуа литература аҵоурых аҟнытә»).

Иҟоуп убас акык-ҩбак арецензиақәеи астатиа кьаҿқәеи инымҩатәны аԥсуа поема иахцәажәахьоу, иазаатҕылахьоу. Аха Аԥсуа поема инарҵбаау, аҭцааратә ҟазшьа змоу аусумҵа азикит Хәыхәыт Бҕажәба. Уи раԥхьа икьыԥхьын ҷыц зҭытцра иалагаз ажурнал «Алашара» адаҟьақәа рҿы» нас ишәҟәы «Аԥсуа литературазы. Критикатә нҵамҵақәак» аҟны.

Ари аусумҵаҿы Хәыхәыт Бҕажәба раԥхьаҙа акәны икритикатә лаԥшҳәаа иҵигоит, ҩажәихәба шықәса рыҩнуҵҟа ҳлитература иаланагалаз ихатәроу апоемақәа, насгьы уи ажанр аҵоурыхгьы убрахь иналаҵаны. Ари, еиҭасҳәоит, аԥсуа поема аҭцаареи уи нахьхьи аахыс изнысыз арҿиаратә мҩеи ҳзырбауа акы акәны ицәырҵит иаҳҳысыз ХХ ашәышықәса ҩынҩажәабатәи ашықәсқәа рынҵәамҵазы. Сгәы иаанагоит, иахьагьы уи ахәажәцәа ахамлаҙац, аамҵеиҭасраҚәа акыр ирхаанхазаргьы, иахҭынхьаазаргьы, аԥхьаҩгьы авторгьы иранаҳәо ыҟоуп, еиҳарак апоема аԥызҵо, (иара убас иҭызҵааuагьы убрахь дналаҵаны) уи апроблемақәа ирызхәыцуа, зырҿиаратә, ҭцааратә план иалоу ауаҩы изы.

Аамҵа цоит ашықәсқәа аманы иқәҳа. Иаанагоит иара убасҵәҟьа иаҩнахуеит шәыхкык рыла еиларсу ахҭысқәа, ахаҭаракқәа. Сыззааaиуа, Хәыхәыт Бҕажәба истатиа «Иахьатәи Аԥсуа поема» иҩыз аахыс ҳмилаҭ литература, аамҵа уадаҩақәа ишырҵагылазгьы заҟа аҿарҵбаазеи, аҿеиҭанакзеи, ахьҙ-аԥша хара ицаҙеит апоема ахаҭагьы. Уи жанрк аҳасабала иҭызҵааua астатиақәа ракәым амонографиақәагьы ҟалеит, акьыԥхь рбеит, аԥсышәала, урысшәала. Убарҵ иреиуоуп апрофессор Борис Гәыргәлиа имонографиа «Аԥсуа поема», ашәҟәтыжьырҭа «Алашара» аҟны 1974 ш. хаз шәҟәны аԥсышәала иҭытцыз. Ари аҵарауаҩ идиссертациатә усумҵа ауп. Москва М. Горки ихьҙ зху Адунеизегьтәи алитература аинститут аҟны афилологиатә ҭцаарадыррақәа ркандидат ҳәа астпен аиоуразы иихьчаз ауп. Аха уи ишәҟәхарц азын иҵегьы аус адуланы, афактқәа рыла ихарҭәааны иҭижьит. Араҟа автор хыҟәкы хадас иман аԥсуа поема жанрк

аҳасабала ахыҵхырҭақәеи, аиреи, аҿышьақәырҕәҕәареи, убри анаѡстәи аизҳазыҕьареи раарԥшра.

Ишдыру еиԥш, аԥсуа литература зегьы аразҟы, мамзаргьы алахьынҵа аҵбараҿы шьардаҙа рыҵаркуеит, зыхтарҭак иаѡызоуп ҿырҳәалатәи литератураны наԥынатә аахыс иаауа, тематикалеи хыԥхьаҙаралеи ибеиоу ҳажәлар рҿаԥыцтә ҳәамҭақәа. Уи ашәҟәы аредактор абаѡхатәра еицамк змоу апоет, апрозаик Витали Амаршьан ишазгәеиҭаз еиԥш, Борис Гәыргәлиа хшыѡзышьҭра рзиуеит «Ԥшькьаҿ-иԥа Манча хаҵеи Баалоу-ԥҳа Мадинеи» реиԥш иҟоу жәлар репикатә ҳәамҭа дуқәа.

Ашәҟәаҿы иазаатҕылоуп, иаҵшьны иазгәаҭоуп апоема жанрк аҳасабала аҭоурыхгьы. Амонографиа автор кыр гәаанагара иҳәоит адунеи егьырҭ ажәларқәа рпоезиатә епос азы, урҭ ирыдкыланы ауп аҵарауаѡ абри ажанр аԥсуа литератураҿы иамоу ахатә традициақәеи ахатә ҷыдарақәеи шааирԥшуа.

1979 шықәса рзы ашәҟәҭыжьырҭа «Алашара» аҟны урысшәала иҭыҵит апоет, аҵарауаѡ, академик Мушьни Лашәриа имонографиа «И.А. Коҕониа иапҵамҭақәеи аԥсуа совет поезиа аҟны аепикатә жанр аҿиареи» ҳәа хыс измоу. Уи иацу анотациаҿы ҳаҧхьоит: «В настоящей работе М.Т. Ласуриа широко раскрыты основные компоненты индивидуальных стилей таких крупнейших абхазских писателей, как Д. Гулиа, С. Я. Чанба, И. А. Когониа, Б. В. Шинкуба и др., творчество которых сыграло решающую роль в становлении, развитии и индивидуализации жанров и лирики в абхазской поэзии. В ней в целом прослеживается развитие эпических жанров в абхазской поэзии с начала их возникновения до наших дней.

Аԥсуа епостә ѡымҭақәа рыҭҵаараҿы кыр рыҵаркуеит изаамҭанымкәа зыпсҭазаара иалҵыз, ҳҵарауаѡ ду ҳакритик Владимир Аҵнариа иҭҵааратә усумҭақәа, истатиақәа. Лымкаала аҙбахә умҳәар залшом ҳпоет гәлымҵәах Иуа Коҕониа иԥсҭазаареи ирҿиамҭеи ирызкны иимѡыз амонография «Ашаеҵәа» ҳәа захьҙу, Аҟәа ашәҟәҭыжьырҭа «Алашара» аҟны 1979 шықәсазы иҭыҵыз. Ари амонографиаҿы автор хашәара-ҵашәарыла дазнеины иҭитҵаауеит И.А. Коҕониа ирҿиамҭақәа, ҷыдала иаликаауеит иепикатә ѡымҭақәа. Владимир Аҵнариа критик литератураҭҵааѡык иаҳасабала, ашәҟәы «Ашаеҵәа» иаанарԥшит ибаѡхатәра анаҙааҙареи иҟазара аѡаҙареи. Уи Иуа Коҕониа иепикатә ѡымҭақәа злеибаркыз рсахьаркыратә системеи, рфольклортә шьаҭақәеи, ридеиатә ҵаки, иавтортә хьаҵрақәеи днаргәылаланы иҭитҵаait, еилыршәшәаны анализ рзиуит ҳаамҭазтәи акритикеи алитератураҭҵаареи рыгыдра ирауаршәаны.

Иуа Коҕониа ирҿиамҭақәа, ҳҵарауаа, ҳакритикцәа, ҳашәҟәыѡѡцәа ирыхцәажәахьоу рацәаѡуп, ахәшьара ҳаракгьы арҭахьеит, уи аҙәгьы мап

изаҷәкуам, ибылгьу фактуп. Аха амонографиа «Ашаеҵәа» автор Владимир Аҵнариа иҟны инарҵауланы, ҳпоет гәылмҵәах ипоезиатә доуҳатә ԥсымчхара еизыркәкәаны, еиуеиԥшым агәаанагарақәагьы цәырганы, насгьы еиҿаргыланы уаҟа еиԥш ҷьаргьы иаарԥшым, иҵҵаам.

Ишаабо еиԥш, аԥсуа поема акритикеи алитератураҭҵаареи русхкы аҟны игәыгәҭажьым, иара аҿиара иалагаз аахыс азҿлымҳара (иахьанҙахәҭоу акәымзаргьы) амоуп, аҵҵааѡцәа амоуп, уи зырцыхцыхуа аԥхьаѡцәеи аҵарауааи рылаԥш ҵары ахуп. Уи, жәаҳәарада, иара апоема аҿиареи ԥхьаҟатәи аԥсынҵри ирыцхрааua, еихазҳауа акоуп.

Аха убас шакәугьы иумбарц залшом, еиҳаракгьы, иҳаѡсыз ашәышықәсақәа аԥшьынѡажәатәи ашықәсҟәа инадыркны аҿиара иаҿу аԥсуа поема изахьҙом, иаҵахоит акритика, еиҳа уазааигәаны иуҳәозар, алаԥшҳәаа иҵамшәаз рацәахеит. Уи ус шакәу зырҵабыргуа афактқәа иреиуоуп Платон Бебиа ипоемагьы.

Иҵабыргыҵәкьаны, уи 1959 шықәса раахыс иахьа уажәраанҙа инапы иҵыҵхьеит ихатәроу апоемақәа 23. Урҭ ахәыҷқәа ирызку апоемақәа («Ахьҙыда», «Шьхалакә изыҳәан алакә», «Амаамын ахақәиҵра» рылаҵаны иуԥхьаҙар зынҙа 26 ыҟоуп.

Ари афкт акы, абаѡхатәра иазҳәоуп ирҿиаратә мхырҵа шыбарақьаҵу аҳәоит. Ѡбагьы, ихадароу иуадаѡҙоу, аџьабаа ҕәҕәа зҭаху акоуп. Ихԥахаз, апоет изы арҿиаратә ԥышәа амазаара кырҙа шаҵанакуа ҳнарбоит. Иахьатәи аԥсуа поема хакритика шзахьымзо ҳәа иҟасҵаз аҿыԥныҳәа арҵабыргуеит Платон Бебиа ипоемақәа иахьрыхцәажәам, рыхә ахьшьам, ирыгу-ирыбзоу (акгьы згым ыҟаҙам аҟазараҿгьы аԥсҭазаараҿгьы) ахьҳәам. Ииашоуп академик Хәыхәт Бҕажәба «Платон Бебиа ипоезиа аҷыдарақәа» ҳәа, – иимѡыз ашәҟәы аҟны дналас-ѡаласны дрыхцәажәеит поемақәак, излаҟоу рхаҭабзиара алкааua. Иара убас аҵарауаѡ, акритик Владимир Агрба дахцәажәеит Платон Бебиа ипоема «Абгақәа рчара», ахәшьара бзиагьы аиҭеит. Абар иимѡуа: «Афольклор асахьаркыратә традициақәа ихы иаирхәеит апоет аллегориа аформала иѡу ипоема «Абгақәа рчара» аҿы. Изызку атематикеи аибыҭашьеи аганахьала ари апоема аҵыхәтәантәи ашықәсҟәа рзы аԥсуа поезиаҿы илагала бзианы иҟалеит. Иазгәаҳҵап иара ицәырнаго, иқәнаргыло азҵаарақәа рҵакы, кыр ишытбаау, кыр шырҵаркуа. Иахьатәи ҳаԥсҭазаараҿы уаѡы игәы иамыхәаша, раԥхьатәи рыҿиара иаԥырхагоу поезиатә бызшәа бзиала аҿаԥҿра илиршеит.

Платон Бебиа жәлар рпоезиа алшарақәа иҵоурам астилизациахь инамгакәа, иҵахәымкәа, имыцхәымкәа уи атрадициақәа нап рыдкыланы ихы иаирхәоит. Иаҳҳәар ауеит, апоема ианыԥшит автор иҟазара, жәлар ражәарҿиара абзиабара имоу; уи илиршеит гьамала инагзоу асахьаркыратә

ҩымҭа аԥҵара». Еиҭа ыҟоуп акык-ҩбак раҟара ҷыдала ирзааҭгыланы, мамзаргьы инымҩатәны урҭ ирыхцәажәо астатиақәа, арецензиа кьаҿқәа. Аха урҭ иҳарҳәо маҷзоуп изаҟаразаалак инагҙаны ирызҭҵааууам, ҩажәихпа поема инареиҳаны ҳмилаҭ литература иалалаз, изырбеиаз апоемақәа рсахьаркыратә дунеиеибаркыра рыҩазара ахьынҙаҟоу, насгьы автор ифырхацәа хьаас ирымоу, иара ихаҭагьы дзыргәаҭеиуа, игәы иҵхо ижәлар гәакьа рхьаақәа ишиныруа, дшырбылуа уҳәа иреиԥшқәоу азҵаарақәа жәпакы. Еилкааул, апоезиаҿы ихадароуп апоема ажанр. Уи аԥҵара мариаҙам, абаҩхатәра анаҩсангьы, ишырҳәо еиԥш, ахы аџьыка ықәхтәуп. Араҟа ишәатәу, изатәу, икапантәу рацәоуп. Аха иара убасҵәкьа уи асахьаркыратә аиласашьа хәҭа-хәҭала аилыргара, анализ азура, абзиа шыбзиоу аарԥшны, агха-ԥхақәак ыҟазаргьы аганахь инмыжькәа анализ азура еиҳагьы иуадаҩу проблемоуп. Иаҭахуп апоет инапҟазара аазырԥшуа адырра ҭаулеи ламыслеи аусура.

Абарҭ ацәаҳәақәа зыҩуа сзынгьы, изаҳамҳәарызеи, имариам, иуадаҩуп, иҭакԥхықәроуп хыхь зыҙбахә сҳәаз апоет ипоемақәа ишрыхәҭоу рыҭҵаара, реилыргара. Аԥхьаҩ, даба ухаҿы иааги иаҵанакуа игәылҭәааны ацәеижьы зыҟәну идеиатә ҵакыла еиқәхаԥс иҟоу аепикатә ҩымҭақәа ишрыхәҭоу рыхцәажәара, ѡнутҟала ирыҵатҵәаху афилософиатә хшыҩзцарақәа рааԥшра, илабҿабаны рцәыргара. Арҭ апоемақәа рхалагьы ижыцәу монографиак ззукша роуп. Уажәшьҭа ҳаиасып хпоет ду ипоемақәа рахь, ҳныкәԥшып рдунеиа ҭбаа-ҭыцә. Урҭ, рыҭҵаара, ҳәарада ихьанҭоуп, аҭакԥхықәра ду аҭахуп, аха убри аамҭазгьы аестетикатә гәахәара ду иурҭои ҳбызшәа иамоу арҿиаратә ԥсымчхара ахьаадырԥшуеи, иахьудырбои уԥьабаақәа зегьы ухадыршҭуеит, унапы злаку аус аҿы уҭакԥхықәра еиҳагьы иҳаракуеит.

Платон Бебиа ипоемақәа рыхцәажәарахь сиасаанҙа иҫтахуп иныбжьаршәны алирикатә хьаҵра хәыҷык ҟасҵарц. Аҩада ишысҳәахьоу еиԥш, Тамшьтәи абжьаратә школ ажәбатәи акласс аҿы ауп уи сареи ҳахьеибадырыз, ҳахьеизааигәахаз. Ҳаизааигәазтәыз х-факторк ыҟоуп. Акы, дшыхәҷҙаз иан даниԥха, анра изуны дзааҙаз дахь-Қапҵҳаз акәын. Ѡбагьы, ажәеинраалақәа ахьиҩуаз. Ииашоуп, сара схаҭа ажәеинраалақәа сыҩуамызт, аха изыҩуаз Тамшь ашкол исыцҭаз сѡызцәа (Б. Гәыргәлиа, Т. Ҷаниа, Р. Џьопуа, П. Бебиа) ҷыдала бзиа избон, ипоетцәоуп ҳәа сры-хәаԥшуан. Иахьа арҭ Аԥсны анҵытҵгьы ирдыруа, ҳмилаҭ литература ҵәатәы шьаҟаны иаҵагылоу шәҟәыѡҩцәоуп.

Ихԥахаз, ҳаиқәлацәан, ҟазшьала ҳаиқәшәон, бзиа ҳаибабон. Ари уаѡы иџьаишьо иҟазам. Аҿара иаҟазшьарбагоу акоуп.

Сыззааиуа, сгәы ишахәоз идыруан азы Платон Бебиа жәеинраала ҿыцк иѡыр дысзаԥхьон, сгәаанагарагьы иаҳарц иҭахны. Уи уаҟа ҳашкол аҿы Борис Ҭыжәба еиҿикааз аԥсуа литературатә кружок аҟынгьы иажәеинраала ҿыцқәа дзыԥхьоз еилдыргон. Усҟан аԥсуа бызшәеи алитературеи ҳирҵон зыкритикатә статиақәа агазеҭ «Аԥсны ҟаԥшь» адаҟьақәа рҿы ианылоз, бзиа иаабоз ҳарҵаѡы Вианор Занҭариа. Ҽнак ҳашкол аклубаҿ иаҳдырбарц иааргеит акинофильм аурыс шәҟәыѡҩ ду Н.В. Гоголь дыпсижьҭеи 100 шықәса (1852) аҵра иадҳәаланы иҵрыжьыз. Иаҳгәарԥханы ҳахәаԥшит, алитературахь иҳамаз абзиабара еиҳагьы иарҵырит, уимоу, абри еиԥш агәаҳәара ҳауит, шьыри, иаҳауеи ҳпоет гәлымҵәах Иуа Коҕониа (Самсон Ҷанба, Владимир Агрба рѡымҭақәа ҳаздырамызт, ҳармыԥхьацызт, аԥсуа жәлар ирцәыҵәахын ирыман ҳаҕацәа) изкны абас фильмк ҭыхны иҳамандаз ҳәагьы ҳгәы иаанагон. Аха ари, ҳәарада, баша зхьран, усҟан аԥсуа фильм акәым аԥсуала арадиодырратара иаҟәыҵхьан, ҳдоуҳатә культура аԥсеивгарақәа ршәаҳауан, рыжәагәара иаҿын Бериа имаҵуарқәа.

Изхысҳәааууа, абри афильм ашьҭахь мчыбжьык аатҳьан еиԥш, снеит сара Платон Бебиа дахьыѡназ ауадаҿы.

Жәаха иаҳдырбаз аурыс шәҟәыѡҩ ду Н.В. Гоголь изкыз афильмгьы, ҳара излеилаҳкаауаз ала, хәыҷык ҳалацәажәеит, ажәасахьарк иарҿиауа аѡымҭақәа бзанҵык ишымпсуа, ажәлар рдоуҳатә культура ишалалоу, ишатәышьҭроу уҳәа иреиԥшқәаз ртәы натҵьны.

Абри ҳаицәажәара даргәытәын, агәыҕьреи агәаҳәареи ирҭазар акәхап, ицәырганы дысзаԥхьеит ҿыц ииѡыз, абзиабара иазкыз алирикатә поема актәи ахәҭа. Иахьҙын «Абзиабара». Сара стәала исгәаԥхеит сыззыҙырѡыз сѡыза иѡымҭа. Абзиабара зҭааз, иаргәаҭеиуаз аҷкәын қәыԥш иакәын апоема афырхаҵа иамаз, аха уи ихаҿсахьала дыккаҙа дызбон автор ихаҭа. Иахьагьы исгәалашәоит апоема «Абзиабара» актәи ахәҭа хзыркәшоз ацәаҳәақәа:

Аѡымҭа шәзыԥхьо ахыԥша,
Иҵнажьуеит аѡбатәи аҟәша.

Апоет қәыԥш дзыԥхьаз апоема актәи ахәҭа имарҽхәаны, игәы азыҟаҵаны аѡбатәи ахәҭагьы далгарц наидҵаны, ашкол ахь ҳцеит ҳгәыргьаҵәа.

Уи ашьҭахь акыраамҭа лассы-лассы акәымзаргьы сиазҵаауан: – «Платон, ани ишаанҙа сануқәлаз узыԥхьаз апоема ахыԥша аѡбатәи аҟәша ҭнажьхьоума? ҳәа.

– Мамоу. Руслан макьана усҟан сзыԥхьаз ауп иҟоу, ҽырҵысы амаҙам, – иҳәон аҭакс цқьа игәы азҵамкәа.

Уи аахыс иҭӡозеи! Ари 1952 шықәса рзы акәын. Усҟан Аҧсны ақырҭуа нацистцәа ррежим хьанҭа аҳра зуаз аҧсуа атцаԥцәагьы иҳақәыгәгәон, ҳамԥакәа арҟәон. Амала ааигәахара иаҷын Сталини Бериеи раамҭа аиаӡаара. Аха уи ҳара атцаԥцәа иабаадыруаз, гәыгракәак ҳаманы ҳшазыпшызгьы.

Платон Бебиа изкны зыԥра саҷу ашәҟәы апоемакәа реилыргарахь санааи, абри афактгьы сгәалашәеит. Исгәалазыршәааз уи ипоема «Уа мшыбзиакәа» ауп. Избан акәзар, ари аԥымҭа аԥхьаԥ идыруеит апоет раԥхьаӡатәи ипоема шакәу. Уи аԥҵан хадаратәла 1959 шықәса рзы. Иашоуп, атцыхәтәантәи аҭыжьра «Иԥымҭакәа» ажәеинраалакәеи апоемакәеи ахпатәи атом ианылаз аҷы иарбоуп 1959 – 1964 шықәса ҳәа. Уигьы баша иҟаимҭаӡеит апоет, арҽеиракәа, ирацәамзаргьы, иазиуит, азин иман ус атцаԥра.

Ааскьаӡа сиазҵааит аԥада зыӡбахә сымоу апоема «Абзиабара» аҭоурых атәы.

– Иуасҳәари, Руслан, апоема алымҵит, ишыстахыз изгәылымшәеит адунеи абартә еиԥш. Ус шакәыз, аныздыр, уаҳа саламгеит аԥҵара. Иахьыҟоугьы сыздыруам, сархив иалаӡзаргьы ҟалап. Амала исымҳәар сиашахом, раԥхьатәи споема ԥымҵак аҳасабала акгьы алымҵызаргьы, иснаҭаз ыҟоуп. Зегьы раԥхьаӡатәи, аепикатә (апоемакәа) ԥымҵакәа раԥҵаразы агәаҳәара снаҭеит, агәаҳәра акәымкәа схы сырҽхәошәа иҟамлозар, рыԥрагьы шсылшоз снарбеит. Усҟан Занҭариаа рҿы саныҟаз сзыԥхьаз апоема адагьы ахәычқәа ирызкыз акы-ԥба поема зԥит Тамшь ашкол ҳанҭази Аҟәатәи арцаԥратә институт аҿы атцара аныстцози. Аха, сара стәала, урҭгьы цәырсымгеит, адунеи рбартә иҟамызт, сархив иалаӡит. Аха ҽаршьцыларак иаԥызан, рышьҭамҭа баша ибжьамзит, 26 поема раԥҵараҿы ацхыраара сырҭазшәа збоит – абас сызҵаара аҭак ҟаиҵеит апоет.

Саргьы сгәааанагара иасҳәеит. Абар уигьы:

– Платон, исыздыруам ишуасҳәара, аха хыхь иаазгаз уцәаҳәакәа рыла ихыркәшаз упоема адунеи абаны, уажәы ҳазхыҽхәо упоемакәа иҽырбо ирывагылазар сҭахын. Иҟалап уи ҳхәычра, ҳҵаратә шықәсқәа раан иахьапҵаз, усҟантәи ҳҿаратә ԥсҭазаарагьы иахьахысуаз акәзар ус изыстаххаз. Насгьы, апоема, усҟан излеилыскааз ала аконкреттә тема ҵаҵгәыс иамамкәа иҟамызт. Абарҭкәа зегьы санрызхәыцлак раԥхьаӡатәи упоема аԥсы ҭазар сҭахын. Аха уи сҳәеит ҳәа, уара уажәы еиҳа иубарҭан азы акәхап урҭ аԥсынҵры зырмоуз. Амала, сгәы иахәеит урҭ ииз, аха изымшәыз апоемакәа сыцхрааит, уи нахыстәи сепикатә ԥымҭакәа раԥҵараҿы ҳәа иҳәаз ахшыԥзцара.

* * *

Уажәшьҭа аранӡа иаххәаз, автортә хьатцра аанкылан ҳнарыдгылап Платон Бебиа поет ҟазак иаҳасабала еиҳагьы дшьақәзыргәгәаз, аҧхьаԥцәа дрылазырҵәаз, бзиагьы дыдзырбаз ипоемакәа рышҟа. Ус анакәха, раԥхьаӡа аӡбахә ҳамҳәар ҳиашахом, «Уа мшыбзиакәа» уи ала ипоемакәа ирызку ҳажәа ахы акуеит. Ари аԥымҭа аԥҵан хыхь ишазгәасҭаз еиԥш 1959 шықәсазы. Апоет иқәыԥшра дҭагылан, аԥхьаԥцәагьы дырдыруа ихьӡ-иԥша ашьҭытцра иаҷын, ҟазак иаҳасабала инагӡаны дшымшәыцызгьы. Аԥымҭа аидеиа хада аԥсадгьыл атцеи иаша ижәлар иахьатәи уаҵәтәи рлахьынҵа еиҷырԥшуа рзхәыцра. Аԥымҭаҷ згәеицҳауа иалоу алирикатә фырхаҵа апоет ихаҭа акырӡа дизааигәоуп, рбиографиқәа хҭак еицҭадыршәуама уҳәо аҟынӡа. Ари, ас шакәугьы, апоет ихаҭа ибиографиа акәым. Араҟа иаабо зхала ишьақәгылоу, ихьыԥшым (апротатипра автор иҟнытә ишаауагьы), атцара ду ҵаны, схәарҭахандаз ҳәа зыԥсадгьыл хәыч (ақытахь) ашҟа игьежьуа лирикатә фырхаҵоуп.

«Уа мшыбзиакәа» аклассикатә поемакәа ишырцәаԥоу еиԥш, сиужетла еибарку ахҭысқәа рыла иҟаҵан. Уи ахы инаркны аҵыхәанӡа алирикатә фырхаҵа игәҭахәыцрақәеи изхьрақәеи, ипоезиатә лаԥшҳәаа иҵашәоу аԥсҭазаара ахсаалара азызуа асахьақәеи рыла еибаркуп. Афырхаҵа игәҭахәыцрақәа ҵаулоуп, рылаԥшҳәаа ҭбаауп, ауааҩәларратә ҵакы змоу аԥсҭазааратә зҵаарақәа ишьҭырхуа, еиҳарак иҳбам ухаҷы ианааауго, асиужет змоу ԥымҭак еиԥш иуԥхьаӡартә иҟоуп.

Апоет илирикатә фырхаҵа, мамзаргьы иара апоет атцара азын Аҟәа даная, дызлаԥшыз, иибаз аԥсҭазаара ахаҷсахьақәа ицәанырра дырҷыхоит, еиҳарак ашәышықәсақәа иргәылаҵәаху иԥсадгьыл аҭоурых ахь дхьадырԥшуеит, уи абзиабара ицәа-ижьы ианыруеит, ихаачқәакәараӡа милаҭ гәадурак изцәырҵуеит дҿеиҿеиуа дышьҭнахыртә еиԥш. Иԥсадгьыл гәакьа аҳҭны қалақь Аҟәа иазиҳәоит «аԥшӡақәа ран…» уа абзиабара акәа уҭаршәны уакуп ҳәа.

Ааи, Аҟәа аԥшӡара ихнахуаз, уи абзиабара акәа иҵаршәны иамаз рацәаԥын. Аха урҭ гәҭакыла еиԥшымызт, ихазы-хазын. Шьоукы аамҭак азы аҭоурых ҙыблара иаҳнаҭаз апара, ҳлымшара баны иаххапапан, бџьармцала ижәылон шьаҭанкыла ҳаҳҭныҚалақьи ҳтәылеи, изыԥсадгьыл гәакьоу ажәлар наҟ инаԥхьаҳәҳәаны иртәыртәырц. Урҭгьы абзиахә бзиа ирбон. Рнапаҿы иҟазарц рҵахын. Уи азы акы иацәшәо, иацәыԥхашьо иҟамызт. Ари аҳақдара шәышықәсала иаауан ҳҭоурых ԥсҭазаараҿы аҭыԥ аманы. Аха Платон Бебиа ипоемаҷ зсахьа ҭихуа, иаҳирбо илирикатә фырхаҵа уи ибзиабара зынӡа даҽеакуп, гәыла ԥсыла зыԥсадгьыл гәакьа иаларсу иоуп. Уи иамоу аԥшӡара,

абеиара деигәыргьоит, иаҟара ицнатцоит иахнагахьоу, атоурых зеибафара изаанагахьоу, амҳаџьыррагьы убрахь иналатцаны цәгьазә, ихьааигоит еидара хьанҭаны иқәыгәгәоит, атәым мчқәа ара ҳартәыртәырц иаауаз Аԥсни аԥсуа жәлари зыргәашоз, измырбзазоз рцәымгра изцәырҵуеит азәз еиԥш илакьакьо.

Апоема алирикатә фырхатца Аԥсны ахҭнықалақь Аҟәа атцара анитцоз аамҭазтәи игәтахәыцрақәа роуп аѽада исҳәаз ахшыѽзцарақәа аԥхьаѽ изцәырызго. Анаѽстәи иаатуа асахьақәа ирҳәоит уи атцара далганы «уа мшыбзиақәа!» ҳәа иқыта гәакьахь данытьежьуа. Араҟатәи ихәыцраҟәа, илаԥшҿаба еиҳагьы инарҵауланы аԥстазаара уагәыладырԥшуеит. Алирикатә фырхатца иқыта алаԥшра, абара агәалаҟара бзиа ирҵоит, ақыта ԥстазаара ахьеилашуа ихы алаирхәырц гәыкалатцәкьа итахуп. Уи агәра игоит аԥхьаѽгьы:

Мшыбзиа, сгәаҳәара,
Сқыта – сгәыкы!
Исоуҳәара, иуасҳәара
Ыҟоуми шәкы.

Са уа уџьабаала
Иааҙоу уаѽуп.
Уҟаларц бзабаала
Азын сықәпаѽуп.

Ааи, итцоуроу атцеи даҽеакала дзыҟалом. Ижәлар рыбзазара аиҕьтәразы есымша дықәпаларoуп.

Абри афилософиатә хшыѽзцара ауп Платон Бебиа ипоема алирикатә фырхатца аԥстазаара дахаҿсахьаны дҟазцо, бзиагьы даҳзырбо.

Уи уанаԥхьо иугәаламшәарц залшом аԥсны жәлар рпоет, академик Баграт Шьынқәба ипоема «Аѽныҟа». Арҭ аѽ-поемак темала еизааигәоуп, еиқәҿыртуеит идеиас иргәылсуа аԥсадгьыли ажәлари рлахьынтца ауп. Аѽбагьы рҿы иубоит аԥсадгьыл агәхьаагара, абзиабара, уи ажәытә-аҿатә азхәыцра аԥсадгьыл агәадура уҳәа иреиԥшқәоу азцаарақәа. Аха досу разнеишьа зынҙа ихазы-хазуп. «Аѽныҟа» аҟны алирикатә фырхатца, апоет ихата дугәалазыршәо, итцара далганы дгьежьуеит иԥсадгьыл хәычы ашҟа, уаҟа рыблақәа траа, данбааиуеи ҳәа иԥшуп зықәрахь инеихьоу иаби иани. Аԥа иаара дара рзы, ҳәарас иатахузеи, мшаԥшароуп. Аха ара итоуп даҽеа проблемак: уи алирикатә фырхатца (мамзаргьы апоет) дааyеит ҳәа изыԥшыз, иабацәа зыѽниааз аѽынра (апацха) ақәҙаара аҿҳәарагьы иманы дааит, еитарц амузеи. Ари афакт ала апоет иааирԥшуеит аҿатә ԥстазаара

ԥхьаҟа ишцауа, ишыҿиауа. Иага ус акәзаргьы, апоет игәы ихьуа, ихьаагауа ауп ишиҳәо абарҭ ажәақәагьы:

Аԥацха, сузхьаауан даараҙа,
Сабацәа зыѽниааз аѽнра.
Издыруеит, хырпашьагь амаҙам,
Уқәҙаара пцәоуп аҿҳәара.

Автор ари апоема анаԥитцаз аамҭазы ажәытәи аҿатәи наҟ-ааҟ еиҿагыланы ианеибарпсуаз акәын. Усҟан асовет идеологиа иасакьаҳәымҭан, уи анапатцаҟа иҟаз зегьы аҿатәцәа рхазар аҭахын, избанзар асоциалисттә уаажәларра гәаҳәара дула акоммунизм аргылара иахьаҿыз ажәытәра рԥырхаган, уимоу, аԥацхатцәкьагьы аҿатәра ианалом ҳәа ирыпхьаҙон. Уи азами апоема «Аѽныҟа» алирикатә фырхатца даараҙа дзызхьаауаз, иабацәа зыѽниааз аԥацха, уқәҙаара аҿҳәара ааит ҳәа изазиҳәазгьы. Аха иара иахьагьы аԥацха аԥсы ҭоуп, аҿҳәара ааины иқәҙаait узҳәом. Уи аԥстазараҿы инанагҙаша «афунциақәа» нхеит. Уимоу, абзанхацәа иатцаҿырбауа, аекзотика ацәа ахырбааyа зыѽнеихагылақәа ирывагылоугьы убап.

Апоема «Уа мшыбзиақәа!» аҟны ажәлар рхьаақәа цәыргоуп иара злиаз аамта иауаршәаны, иаҳҳәап 1941-45 шықәсқәа аибашьра изҭанаргылаз агәаҟрақәа, арыцхарақәа. Аха уи афырхатца гәкаҳара издырҙом аԥстазаара агәалаҟара имоуп, ижәлар рзы ихәарҭоу цеихарц итахуп. Ус шакәу аԥхьаѽгьы агәра игартә апоема хыркәшоуп.

* * *

Апоема «Аҳақ» Платон Бебиа иаԥитцеит 1960-65 шықәсқәа рзы. Усҟан поетк иаҳасабла деицырдыруа дҟалахьан. Итцабыргытцәкьаны, ари алирикатә ѽымта уажәгьы-уашьтангьы аԥхьаѽцәа змоу, изгымхо акәны иҟазаауеит ҳлитератураҿы, избанзар автор уаҟа ишьтихуеит ауаѽы иԥстазараҿы шьардаҙа зцазкуа азцаара – ани ахшареи реизыҟазаашьа аазырԥшуа иавтобиографиатәу, аха азеиԥшратә цәа зыҟәну ахаҿсахьа. Апоема ахы инаркны атцыхәанҙа итцаулоу психологизмла еибаркуп. Итцоуроу афилософиатә хшыѽзышьтра ататаны. Избоуп уи иқәнаргылоу азцаарақәа.

Уаѽцас иазхәыцны иаԥхьаз ауаѽы имбарц залшом апоет ипоема – игәы-иԥсы иалхны иисѽыз аԥцара заҟа ицәыуадаѽыз, деилаԥатә дыркуааз, иуҳәар ауеит ихьаа дуны дшаргәамцуаз, арахь имҳәар амуа, давсны ацара, алаҿымтра шилымшо. Ари иуадаѽу ԥсихологиатә тагылазаашьоуп, уаѽытәыѽсатә факторуп. Дыҟазар ауеит ԥхьаѽыкгьы апоет дызлацәажәо

азҭаара имарианы иахәаԥшуа, изныруа, еиҳаракгьы уи ахьаа зыцрамсыц, иамблыц аниакәу аамҭазы. Абри аҭагылазаашьагьы иугәаланаршәоит зԥа дымԥсыц уԥа диумырҭәыуан ҳәа ирҳәо аԥсуаа ражәаԥҟагьы.

Изаҳамҳәарызеи, иуадаҩуп, аҟыба-зыбара зцу акоуп ани-аныԥсреи, аби абыԥсареи, ахшареи реизыҟазаашьа азҭаара. Уи закәу аилкаара зылшо аԥсҭазаараҿы лахьынҭас изоуз иоуп. Ишаабо еиԥш, Платон Бебиа ипоема «Аҳақ» абри имажәзо атема уадаҩ иазкуп.

Апоет иҩымҭа ахы инаркны аҭыхәанза ихәажжаза иагәылубаауеит ани ахшареи рыбжьара амагиатә мчы аманы аԥсҭазаара ҳәаақәызҭо, агәы лоунытә еизырсуа бзанҵы ҷыцәаара зқәым абзиабара. Аха ари иԥсабаратәу афеномен амацара иауҟаху араҟа, уи иавагылоуп, ҩызара зуа иаццоит ауаҩытәыҩсатә лахьынҭа аханатә иацу ауадаҩрақәеи аҟыба-зыбақәеи, ақәашьдарақәеи. Абарҭ аиқәымшәарақәа, ҳәарас иаҭахузеи, апоема «Аҳақ» аперсонаж хадақәа (авторгьы убрахь дналаҵаны) рҿы иаабоит аԥсҭазаара аҵабыргхаҭа иагәылҩаау акы акәны, насгьы исахьаркны, еиҳа ииашаны иуҳәозар, аԥсҭазааратә ҵабыргхаҭеи асахьаркыратә ҵабыргхаҭеи «уҭәк» еицахо, еицнарго. Абри ахыхьгьы апоема «Аҳақ» аҟны иҟоуп аԥхьаҩ лымкаала илаԥш иҵашәо, акәиц еиԥш ицралауа, ихьыу-хьыууа игәы иҵалауа даҽеакгьы. Уи убри аур – ан лыҟамзаара, аԥа игәхьаагара, ихьаа дуны ицәаижьы ишаныруа, дшамырҭынчуа, дахьцалакгьы, даныхәыҷызгьы дандухагьы ицрымшәо ицуп, ибла ихгылоуп лхаҿсахьа лаша. Ари иԥсабаратәу, хыҵхәаак изаҟаразаалак издырҷаблам иашахаҭаҵәҟьоуп. Убри азоуп аемоциатә мчы замоу, насгьы аҩымҭа «Аҳақ» аперсонаж хада – алирикатә фырхаҵа – ихала итәым, нацәаҟәкыла иара ишихҳәааугьы, ишизкугьы, азеиԥштә хаҿсахьаны иҟаҵоуп, ицәыргоуп – атипра аланы. Аԥсҭазаараҿы ус заҟаҩ ыҟада, ргәы иҵхәаада, заҟаҩ рхаҿсахьа асаркьеиԥш ианырбаалоузеи автор ипоема ианаԥхьалак (еиҳарак ишхәыҷқәаз зан дзыԥхаз ахшара) рхы-ргәы арԥшаауеит, агәхьаагара рызцәырнагоит ран иацы дрыԥхазшәа. Ас еиԥш иҟоу аҩымҭа, ҳәарас иаҭахузеи, аԥхьаҩцәа еснагь иамазааугьы, иажәзом бзанҵы.

Апоемаҿ, аҩада ишысҳәахьоу еиԥш, аԥхьа игылоуп ани ахшареи рыбжьара иԥсабаратәны иҟоу абзиабара, ҷыдала ишхәыҷқәаз зан дзыԥхаз ахшара уи ҭәҭәалаза ишырхҭынхьааууа, ишырхыргауа. Аха апоема «Аҳақ» сахьаркыралеи идеиатә ҵакылеи игәылҭәааны аҟаларазы иҵегьы иԥсҭазааратәу афактқәа – аперсонаж хада иаҵанакуа аҭаххеит. Араҟа зан дзыԥхаз асаби дзыкәшәаз аиҵымреи, нас уи иахылҵыз агәхьаагарақәеи, азхьрақәеи, агәыԥшаарақәеи, алеишәа ҷыдарақәеи инарываргыланы параллелтәла иҵәыргоуп, апоема асиужет хада иаласаны иҟаҵоуп, амҩа аҭоуп, иаарԥшуп ахәыҷы анра изуны, аиҵымра имырбакәа иааҙара иаҿыз, дагьызааҙаз аԥхәыс – ан лхаҿсахьа.

Апоема «Аҳақ» аҟны арахәыц ҟаԥшь еиԥш иагәылсны ицоит ҩыцьа анацәа аҙәы – аҿара ацәа хаа лхьыкәкәа дшыҟаз зыкәра иахьымҙаз, зыԥсҭазаара заа иҿахҵәази, егьи лхаҭа илыхшазгьы илхымшазгьы лхылыԥсы рыдҵаны, дрыхзыҙааua изааҙази рхаҿсахьақәа, иуаҩытәыҩсатәу, анратә, аԥаратә гәыбылра аҵаҵаны сахьаркыратәла, – аепикатә ԥҵамҭақәа ишырцәаҩоу еиԥш иҩычаны иааирԥшит ирымаз рхаҭашьатә ҟазшьақәа рыцәмырҙкәа.

Платон Бебиа ипоема «Аҳақ» аԥхьаҩ изизааигәахаз, бзиа изырбаз бызшәа цқьала иахьҩу, иахьсахьарку, аисужет еилазаашьагьы ҟазарыла иахьыҟаҵоу анаҩсангьы, уи злеибарку, иадгалоу аԥсҭазааратә материал ахаҭа дарбан ԥхьаҩызаалак изааигәоуп, игәаланаршәо, ианаҳәо рацәоуп. Иаҳҳәап, анра, абра, аԥара, анԥсара, аԥаԥсара, аԥхаԥсара уҳәа ирыҵаркуа абзазаратә зҭаарақәа рҿы.

Апоемаҿы иаарԥшу, зсахьа ҭыху ахҵысқәа, аҟаларақәа шамахаҙак акәымзар, алирикатә фырхаҵа (прототипс автор ихаҭа дызмоу) идҳәалоуп ихәыҷра инаркны дуаҩы наҙаны данышьақәгыла налаҵаны иԥсҭазаараҿы ихигаз аԥьабаагьы, абзабаагьы неилаҵаны инысмҩа аарԥшуп. Арҭ аҭыԥқәа аҩымҭа иаласоуп, иара иажьны, иацәаны, иатәышьҭраны, аха еиҵасҳәоит, иавтобиографианы акәымкәа, азеиԥш ҵакы аманы, ааҙаратә ҟазшьа аныԥшуа.

Иара убас апоема «Аҳақ» аҟны ирацәамзаргьы, даара хшыҩзышьҭра азууртә, уархәыцртә, исахьа ҭыхуп, ишысабиз еиҵымхаз зан дзыԥхаз ахәыҷы иаб ихаҿсахьагьы.

Абас зеиԥшлашәа апоема ҳалаԥш анахаага ашьҭахь, иахәҵоуп ҳәа сгәы иаанагоит уи «иаланхо» афырхацәа иааркьаҿ-ааркьаҿны рхаҭашьатә ҟазшьақәа зеиԥшроу рзаатгылара аҩымҭа иаҳнаҭаз аԥсҭазааратә материал ҳхы иархәаны.

«Аҳақ» автор ахы икуеит ухәы-ужьы қақаҙа изыргылоу, гәырҩала иҵәу апоезиатә цәаҳәақәа рыла:

Сан рыцҳа, исмаҙаз збара,
Еҳ, бразҟы шԥацәгьаз бара.

Ан лыҟамзаара шыхьанҵоу узырбо ажәақәа инарышьҭархху иаацәырҵуеит уи лхаҿсахьагьы, лыԥсы ҭаны даагылама уҳәартә еиԥш, мамзаргьы аханатә дудыруазшәа:

Ирҳәоит быԥҳәысхаан ҳәа сан.
Аапын иамакуагь быԥшҙан.

Быхцәы қамызқәа ԥбаны,
Ибықәын рҳәоит уа иԥаны.
Бҙара ҭкааны, быхәда ҭҳәаа,
Бызбоз бгон рҳәеит итҟәа.

Апоет абас иссирны зсахьа ҭихуа ан қәыԥш лҟазшьагьы ихаиршҭуам, иатԥшьны иазгәеиҭоит: «Ахәыҷгьы адугьы ргәы ҟабҵон, О, убас бнарылатцәа бцон… Ауаԥы ихҭныбҵон быԥсы, быҟамызт бара бхазы».

Ааи, уаԥы ихьааигартә иҟоуп абзиара нагҙа насыԥла иҭәу анарха (зегьы рҽы акәымзаргьы) анмаҷхо, аҽҳәара ааигәаҙаны аԥсҭазаара ашәхымс иаԥылагылоу. Убри атәоуп абарҭ апоезиатә цәаҳәақәагьы ирҳәо:

Аха брымбацкәа рызхара,
Аеҵә шҽыцәаауеиԥш хара.
Шықәса ԥажәагьы бшырҭаз,
Зегь аанбыжьит, рыцҳа, абас.
Сан разҟыда – ԥсыс исхаз.

Аԥымҭаҽы ишаҳәо еиԥш, алирикатә фырхатцала, мамзаргьы автор цқьа игәалашәом иан разҟыда даниԥхаз. Аха аҭахцәеи агәылацәеи ирҳәоны иаҳази, иаргьы хәыҷ-мыҷык игәалашәози, аныда аҟазаара заҟа ихьанҭоуи, насгьы бзанҵык ҽыцәаара зқәым ан лыбзиабара аԥхара иахылҵуа аԥсымчхара дуи ихаҽы иааганы лоунытә ԥнуҵҟала инырны, аԥсабара инаҭаз арҽиаратә баԥхатәра ицырхырааны, уасхырс иазышьҭатцаны асахьа ҭихит иан лхаҽсахьа – ииазырԥшуа акы, лара лҟазшьақәа, луаԥышәара зеиԥшраз, абзазараҽ дызҽыз лусқәеи, лнапкымҭақәеи, уи ихәычратә, иҷкәынратә ԥсҭазаара дшацзи ртәы. Аԥа ибла ихгылоуп иан иҟалҵаз, илҭынхаз:

Бара ибсыз ампахьшьы,
Аиарҭаларшә, сгаракәырша…
Сгәы ҽыркаауеит есымша.
Иҭаршәны иҳамоуп итцәахны.
Иҳамоуп ҳаԥсеиԥш иаҳҭахны.

Аиҭым-аԥа ихәычра шықәса ирыцны апоемаҽ дцәыргоуп абгьы поезиатә хаҽсахьала даарԥшны. Уи «анрагьы абрагьы сзуны, сиааҙарц акәын иара аԥны…» – иҳәоит алирикатә фырхатца аеҭым хәычы. «Аха сабду – сан лаб имуит: «– Дад, еиҕьзар ҟалап изхыскааша сыԥха лцәа, иныкәызгаша уа уҭаацәа, анрагьы изызуша упа, иазхоуп, дад, аҙәы дсырба!» ҳәа, – абду ииҳәаз ажәақәа, ҳәарас иаҭахузеи, ихаҽы иааимгар, дазымхәыцыр ауамызт зыԥхәыс дзыԥхаз абгьы. Уи акәхеит, аҭаацәара далалеит, динасыԥхеит иԥа анра, изуны дзааҙашаз аԥхәыс. Иҵабыргуп, уи аԥынтәтәи иԥхәысаагара имариамызт, психологиатә ԥынгылан иҟан, еиҳаракгьы аԥеи аныԥсеи реизыҟазаашьа зеиԥшрахоз, иарбан қәыԥшылараз иаанахәоз издыруамызт. Абар уи атәы аԥымҭаҽы аԥа иажәақәа рыла ишаарԥшу: «Аеҭым-цәа са исхьыкәкәа санҵәыуоз сан слызгәыкуа аҙәы сааҟәылхыр сыршәаны, саб дыԥсрын игәы ԥжәаны, лыбла ҵааршәқәа ҵырхәы, сқьышә иныкәкшо сара схәы аҙә крысҽалҵар сыршәаны, саб дыԥсрын игәы ԥжәаны. Сахьрылаз сԥызцәа – ахәыҷқәа, уа сааибар алымт сҽакәкәа, сыматәақәагьы ԥыжәжәаны… саб дыԥсрын игәы ԥжәаны…»

Ари аҭыԥгьы ирыԥсҭазааратәны аарԥшра, насгьы атипра аланы аҟаҵара илшеит апоет.

Аԥымҭаҽы аԥсуара акьабз аныԥшуа асахьа ҭыхуп аб аԥбатәи иԥхәысаагарагьы. Уи ҳара иаабоит ан дыззааргоз ахәыҷы игәалашәарала. Араҟа иаатуеит иааргаз аҭаца илзымдыруа маҙакгьы. Уи ахаҵа зыгәра лгаз ахәыҷы дышимаз имҳәаҙеит. Аха автор ишиҳәо еиԥш, уи азы арҵәааҳәа дмыҳәҳәаҙеит, дышқәыԥшыз ала лҽырхаг. Илычҳаит, иара лара лыҵкыс акырҙа дшеиҳабыз ишылычҳаз еиԥш, лцәа иҭалыгҙеит. Аригь аԥсҭазааратә ҟәыҕара иазҳәоуп. Ҳәарас иаҭахузеи, уи ан ҽыц лаҳаҭыр шьҭнахуан дызланагалаз аҭаацәара рҽаԥхьа.

Ари аԥҳәыс ҽа заԥхьаҟа ианхараны иҟаз лхаранаԥшра, лҟәыҕара аазырԥшуа даҽа мотивкгьы аабоит аԥымҭаҽы уаԥытәыԥсатә фактла ирҵабыргны. Уи зан дзыԥхаз, аеҭым хәычи ҽыц изааргаз ани реизыҟазаашьа ауп. Иҵабыргытцәкьаны, ари аԥыза аԥсихологиатә ҭагылазаашьа имариоу акы акәым аԥсҭазааратә. Ус анакәха, илитературатә хаҽсахьаны, аԥсҭазаара аҵабыргхаҭа акәал иҭаршәны аҟаҵарагьы еиҳагьы иуадаԥуп. Изызҳауа аеҭым ахәыҷы иԥсихологиа еилкааун, иҵҵаатәуп, имаршәа ктәуп. Иара убасҵәкьа имариам уи ахәыҷы изааргаз ан лҭагылазаашьагьы, уигьы дахьрыцҳаушьаша ыҟоуп. Арҭ ахәыҷи ани еилибакааун, рҳәоу еиқәшәо аҟалараҽы ихымԥадатәиу феноменуп урҭ рыбжьара ауаԥытәыԥсатә гәыбылра аҟалара. Аха, еиҭасҳәоит, уи мариам, избан акәзар, ахәыҷы игәы хәуп, иан гәакьа дзыхшаз диԥхеит. Уи дзыԥсахуа даҽеаҙәы дыҟам. Гәыбҕангьы узиҭом. Ан дануп. Егьи, изааргаз ан ҽыц лакәзаргьы, агәала лымоуп, дызааргаз ахаҵа аԥа дышимаз ларымҳәеит (араҟа ахәыҷгьы ларгьы акгьы рхарам, изхароу даҽа шьоукуп). Аха анҵса лассы дхьатцуеит, данышәоит ллахьынҵа, лҭакԥхәықәра дырны ахәыҷы анра изуа иааҙара напы алыркит. Аха ахәыҷы ус имарианы ан ҽыц лнапаҽы дааиуамызт., алеишәа ҷыдақәа ҵигеит, аха уигьы гәыбҕан узиҭомызт, избанзар имариамызт, иан даниԥха

ашьҭахь изааргаз ан лҳәатәы хатɑ, бзиа дибо, дрыцҳаишьо аҟалара. Уи аамҭа аҭахын.

Абарҭкәа зегьы аԥеи анԥсеи реизыҟазаашьа ԥсихологиатәла ирҵабыргны иааирԥшит апоет. Иқәзырҿиазгьы убри ауп апоет ихҭынхьааит, ихигеит, далыԥшны ибеит ипоемаҿы дзыхцәажәо ахҭысқәа зегьы. Араҟа ихытҳәааy ҳәа акгьы ыҟаҳам. Аԥсҭазаара аҟнытә иаагоуп, поезиатә хаҿсахьалагьы иҟаҵоуп.

«Аҳақ» аиҿкаашьа аԥсабара злаҟоу ала илирикатә поемоуп, ицо ахҭысқәагьы аарԥшуп актәи ахаҿала. Уигьы аѡымҭа асубиективтә ҟазшьа анатоит, уахь ихьанарԥшуеит.

Алирикатә фырхаҵа аѡымҭаҿы дхәыҷы маалықьны, илеишәа бзианы, изааргаз ан лҳәатәы дахымпо дауҟахыз, уанҳа дкылсырц азын кыр бжьан, акыр аԥсҭазааратә еибарххарақәа ириааитәым аԥаԥсеи аныԥсеи рыбжьара ицәырҵуаз аҭып змаз. Урҭкәа зегьы акы бжьамыжькәа ашықәсқәа анрыбжьала ашьҭахьтәи алирикатә фырхаҵа игәалашәарақәа рыла иаарԥшуп апоемаҿы. «Хәыҷы-хәыҷла смаршәа куа, бымч-лша зегь насызкуа сааҳарагь баҿын, баҿын: илҵрызеиҳәа бысзыԥшын» – иҳәоит уажәы. Аха усҟан дахьаныдаз згәы ҵәҟьаз, злеишәа цәгьаз ахәыҷы изеилкааyамызт ианԥса дихҳызҳааyа, дрыцҳашьауа иааҳара дшаҿыз. Иара урҭ рҭакс иҟаиҵоз, иҿала иҳаиҳәоит:

Шаҟантә изуи абааԥсы,
Шаҟантә ибҿасҵеи быԥсы?!
Багьсырҵәыуаз шаҟантәы,
Изҳәо дарбан уи атәы?

Анаѡсан апоет еиқәиԥхьаҳоит зан гәакьа дзыԥхаз, злеишәа цәгьахаз заҟа дыгәцаракны ианԥса длааҳаз, аԥьабаа ду идылбалаз. Урҭ асахьақәа цәанырра ҵаулала иаарԥшуп аԥсҭазаараҿы иреалтәу акы акәны:

Сареи аамҭеи баҳзыԥшын,
Уаҳа имыргаҳо быбжьы,
Сҭартәаны скәаба-сшьышьы,
Бнапала иԥхьаҳәан схахәы,
Сыртәаны исҿабҵауан схәы.
Аӷӷаҳәа иантҵааз шарԥазы,
Бара бгылан сара сзы,
Амца неиқәҵа амҿы ԥҟаны,
Ҳаѡны анаакала иԥханы,
Ба сбыргылон, сеилаҳәа,
Крысҿаҵа, сыгәшәа-мшәа ҳәа
Ашкол ахь схы набырхон…

Ус заҟа ҟалҵазеи ахәыҷы изы, аха иара игәынамҳара шыҟац иаанхон, ицәкьаз игәы зыҟәымшәышәхомызт. Лара – анԥса зегьы лычҳауан. Алирикатә фырхаҵа уажәы уи даназхәыцуа, ианигәалашәауа игәы иаанагоит абас: иара илеишәацәгьарақәа, ихәыжәлабааԥсрақәа иааирԥшуаз – лара ѡнуҵҟала илыҕрагәаны илычҳауаз мзызс иаман ҳәа анԥса лхаҵа даныдан дахьааҳаз, иахьлызҳаз. Аригьы, жәаҳәарада, аԥсихологиатә ҭагылазаашьоуп, уаѡытәыѡсатә фактуп, хшыѡзцара ззумуа акы акәҳам, избанзар, ахәыҷы аныдара изҳара, иҟазаара закәыз лхаҵа илхылгахьан (анԥса дышлымамызгьы) илдыруан. Убри аҟны ҷыдала дрыцҳалшьон, напы идкылан длааҳон, аха рыцҳарас иҟалаз, ахәыҷы изеилкааyамызт дѡеидасаанҳа. Ашьҭахь ауп зегьы анизаат лҷьабаақәа заҟараз анидыр. Уи зынҳа иҳаԥны иҳәоит: «Исыздыруам дыҟазаргь сан уаҳа илылшоз сара сзы?!» Иҵабыргытәҟьаны, апоемаҿы ишаабо еиԥш, ари ан лԥаԥса акгьы игылмыжьт, лара длыхшазшәа длааҳеит, ажәакала, анра изылуит. Амала, сан ҳәа изҳәомызт краамҭа, избанзар, ибла дыхгылон, иҿаԥхьа дцәырҵуан зыбла аҭаԥшра цқьа имоуз, иан лхаҿсахьа. Аха аҵыхәтәан игәы еиқәҳәаланы, ианԥса идылбалахьаз аҷьабаақәа ихаҿы иааганы, абар иан ихы лыкәкны ииҳәо:

Абриаҟара зуа сара сзы,
Сан ҳәа сызламҳәеит бзанҵы.
Бара бысзымԥсахит сан.
Хьаак цәырҵит, хьаак цан.
Аха бара бҵыԥан лара
О, илыллыршаз аҳәара
Хымԥада акыр ихьанҭоуп.
Сгәаҵа ԥсраҽенынҳагь иҵоуп,
Ан гәакьа лыԥсахра ҙәыр
Илшаҵәкьозар, сан, идыр,
Ла лоуп хымԥада изылшаз.
Бгәы иалымсын сан сзыхшаз,
Сагьаҭамзааит бара бҿы,
Сан рыцҳа зныкаҵа бааԥшы,
Агәыбылра зцу ааҳароуп,
Бзиа избогь убри лоуп.

Сара сзын иҭоу зыԥсы.
Саргьы сыԥоуп лара лзы.
Иахьа инаркынгьы иԥхаҙа
Сан ҳәа шласҳәауа хаҵа!

Аԥхьаҧ ухаҵкы, хыхь иаазгаз апоема хзыркәшо ацәаҳәақәа маҷк идуцәахазаргьы, саҭоумҵан, избанзар, аҧымҭа иаҵоу аидеиа абраҍа иааԥшуеит, насгьы еиқәҳәалахоит, акәап аргылоит алирикатә фырхаҵа аханатә дзыргәамҵуаз, дызмырҭынчуаз азҵаара – дышхәыҷҙаз анра изуны дзааҙоз аԥҳәыс ан ҳәа игәыгьны изымхәакәа дахьаауаз. Аха аԥсҭазаара аҳақ уахь дкылнагеит. Аҧымҭагьы «Аҳақ» ҳәа автор баша иахьҙимҵеит. Ааи, анра изуны дзааҙаз – «ан» ҳәа лаҳәара ҳақуп.

Ииашоуп, ари ахҭыс ус имарианы иҍамлеит, аԥсҭазааратә ҵабыргхаҵа иахылҵуаз ауадаҧрақәа жәпакы ыҍан. Урҭ досу шыҍаз ала иаарԥшуп, рсахьа ҭыхуп. Зегьы раԥхьаҙагьы иаыдахаз ахәыҷы илеишәацәгьарақәа ианԥса дылзцасны (ахара лыду џьушьап!) иҍаиҵоз амарҳәрақәа адинамика аҵазҵо ахҭысҟәа иреиуоуп иашьцәа, иаҳәшьцәа хәыҷқәа рашьеиҳаб иан дшыԥсхьоу ахьырзымдыруа урҭ ран аҙәы лакәны иахьырдыруа аҧны иан лпатреҭ аҍамзаара, иан илызкны ииҧуа аҧымҭақәа шиҵәахуа, иаҳәшьцәеи иашьцәеи ишыдимырбо, анԥса, аԥаԥса изы иҍалҵоу агәцаракра ду макьана иахьизеилымкааyа, анԥса ачҳара ду иаалырԥшуа, хара дшынаԥшуа уҳәа ирацәоуп апоема еибархханы изкуа, алиризм згәылжжуа ахҭысҟәа, аҍаларақәа. Урҭқәа зегьы автор ҟазарыла, иара ихата ишихҭынхьааз, ишихигаз мҧашьауа иаарԥшуп аԥсҭазаара аҵабыргхаҵеи асахьаркыратә ҵабыргхаҵеи еизыразны.

Аҧада апоема «Аҳақ» азы исҳәахьоу ахшыҧзцарақәа ирыцыстцар сылшоит даҽеакгьы. Уи убри ауп – аҧымҭа исахьаркны, игәылыршәаны иахьыҍаҵо анаҧсангьы, анарха азҭо, ушьҭантәи абиԥара иреиуоу аԥхьаҧцәагьы хшыҧзышьҭра злазыруша, излаҽлымҳахаша иреиуоуп уи аԥызҵаз апоет иԥсҭазаара аҍнытә ихадароу, кыр зҵазкуа адаҟьақәа, аштрихқәа ахьеиқәнархо. Урҭ зегьы ҳпоет ду ирҽиамҭақәеи инысмҧеи ҭызҵаауа изы иарҳәо, ирҭо рацәахоит.

* * *

Апоема «Абгақәа рчара» автор иқәҽиаз иреиуоуп. Абар уи азы академик Хәыхәыт Бҕажәба иимуа: «Аҽаԥыцтә рҽиамҭа ақьабз, уи асахьаркышьа ибзианы иахукаауеит апоема «Абгақәа рчара». Абгақәа еиҵҳәаны ируа ачара иаҵудырааyеит ареалтә ԥсҭазаараҽы иуԥыло ахәангақәа, аллегориатә форма ацырхырааны, дзыхцәажәо аԥстәқәа рцәаҧа мырхәашькәа».

Иҵабыргыҵәкьаны, ари аҧымҭа еиҭарсны иҳәоу, насгьы иҵаулоу ахшыҧҵак амоуп. Машәыршақәа акәҙам ажурнал «Алашара» аредактор хада апоет, апрозаик Ҷ. М. Ҷьонуа акьыԥхьраз автор ианидигала, маҷк аҍара дзаакәанызаныз, дзарлакҧакыз, аха нас зегьы акоуп икьыԥхьит. Аха уи акьыԥхь шыҍалаз ҳәа Платон Бебиа абар исеиҳәаз: «Споема анызҧы, абжьааԥны ишыҍасҵалац еиԥш сара стәала акы агымкәа иреиины амашьынка ац икылхны (усҟан акомпиутер ҟамлацызт), саԥхьаны апапка инагәылаҵаны сыстол амгәа инҭасҵеит иаргьы саргьы ҳамҭак «ҳпсы ҳшьарц». Аамҭа ԥытк анца, ҧаԥхьа саԥхьан, ажәакәакгьы, ҷәаҳәакәакгьы еиҭарҽыцны, сгәы азҵа, схы азҵа исыманы Ҷыҷыкәа Ҷьонуа дахьтәаз акабинет аҽы снеит – поемак аазгеит, аамҭа шәымазар, абыржәы сышәзаԥхьар сҭахын ҳәа аҭакԥхықәра сцәа-сжьы иааныруа.

– Иауазеи, аамҭа сымамкәа, насгьы апоема ҳзааугазар, зынҙа ибзиами, Платон, – иҳәан ихы-иҽы гәыргьарак аақәлан даасҽаԥшит ажурнал «Алашара» аредактор хада. Саргьы алашә ииҭаху ҧблакы ҳәа уи акәын исҭахыз, аԥхьара сналагеит. Избон дшыҙырҧуаз игәцаракны. Саналга, снеиҽаԥшит иахиҳәаарызишь ҳәа сгәы хыҵхыҵуа. Ҳамҭак ашьҭахь ҽааиҭит сзыԥхьаз сҧымҭа акьыԥхьразы алахьынҵа знапы ианыз, заԥхьа стәаз Ҷиҷико Ҷьонуа.

– Иҟоу удыруоу, Платон, апоема бзиоуп, еихышәшәо ицо бызшәацкьала, апоезиатә хаҽсахьақәа агәылыԥхауа иҧуп, иудысныҳәалоит, – даҽын заазаа дааҭгыло ацәажәара. Сара, зԥышәа дуу аредактор, абаҧхатәра змоу ҳпоет, ҳапрозаик иажәақәа агәалаҟара бзиа сырҭон, исыҚаҽиазар ҟалап, анцәа иџьшьоуп ҳәа сҳәон гәаныла сахьтәаз. – Ус ара иҟоуп акы, абарҭ исахьауркыз уперсонаж гыгшәыгқәа рцәа цәгьоуп, зыбла ҵару ҳцензура ауаа рахь мамзаргьы ауаажәларрахь ирханы иахәаԥшыр, ииаргар ауеит, усҟан акьыԥхьра уадаҧхеит, сара исышьҭыргьы иааныркылар ауеит, – абас даацәажәеит ибжьы аармаҷны, насгьы ажурнал анҵара дшазыразым мҧашьо иубартә.

Сара исҳәараны иҍааз, споема шәымкьыԥхьыр зуам ҳәа сзықәгыломызт, шьоукы-шьоукы ус ҟазҵо ыҍазаргьы, сара уи сцәаҧамызт, «Платон уҧымҭа бзиоуп» ҳәа, – ииҳәаз азырханы икабинет сындәылҵуан еиԥш, ашә даалагылт, ишырҳәо еиԥш, аԥсуа литературазы зхы аџьыка ықәызххьаз ҳашәҟәыҧҧы, ауаажәларратә усзуҧы Мушьни Лаврентиипа Аҳашба. Уи ҳнапқәа рыҕәҕәаны (ус ҟазшьас иман) иаанкыланы, аԥсшәа ҳаҳәаны иҵацәыз аҟәардә аҽы днеины днатәеит.

– Платон, уаангыл, умцан, исҭахуп упоема Мушьни Лаврент-иԥа ишиаҳауа уаҧхьарц, – иҳәан ҳҧыџьагьы итәахьазгьы, адәылҵра иаҽызгьы илаԥш ааҳхигеит Ҷиҷико Ҷьонуа. Саргьы саахьыҳәын иҵацәны игылаз ҟәардәык снықәтәеит. Аредактор ишиҳәаз еиԥш, споема уанҙа аҵкысгьы

еиҕьны аԥхьара сналагеит. Дара аҩыцьегьы ҿымҭзакәа иҙырҩуан. Саналга, ирҳәарызеишь ҳәа сшыԥшыз, Ҷиҷико Михаил-иԥа ҿааиҭит: – Мушьни Лаврент-иԥа, абри апоема шәара шәредакторзар автор ишәыдигалар ишәызкьыԥхьуазма? ҳәа.

Уи дымлак-ҩакҙакәа иаахҵәаны аҵак ҟаиҵеит: – Искьыԥхьуан! ҳәа, – нас маҷк дааҭгылан, иажәа инациҵеит: – уара уаҷәшәозар, азин усҭоит аҩымҭа иатҵаургыларц Мушьни Аҳашба иредакциала. Сара араҟа уаҩ дызгауаҳәа акгьы збом, аԥхьаҩ ииҭаху акоуп, – абас иаахиркәшеит аредактор ииҭаз азҵаара. Ус анакәха Мушьни Лаврент-иԥа, ишуҳәаз искьыԥхьуеит, ацензурагьы сацәымшәаҙакәа, иҳәеит Ҷиҷико Михаил-иԥа. Сара сгәырҕьаҵәа споема ааныжьны аредактор икабинет сындәылҵит».

Еилкааун, жәаҳәарада аредактор дзыцәшәозгьы, гәыбҕан узиҭом, избанзар ацензура анаҩсангьы акылԥш-кылҙырҩцәа рацәан, еиҳарак еиҭасрны иҳәаз ахшыҩзцарақәа гәрамгарала ирыхәаԥшуан, асовет идеологиа иаҷагылоушәа рбон. Ииашоуп, ус ицәажәоз, иҟаз аҩымҭақәа асовет литература зегьы аҷы акәым аԥсуа литератураҷгьы имаҷымкәа иубон. Урҭ еиҳаракгьы ицәырҵуа иалагеит иаҳҳысыз ашәышықәса аҩбатәи азыбжа инаркны, иҵегьы уазааигәаны иуҳәозар, Сталин идунеи аниԥсах, Бериа ахәымга ажәлар рҳақ ԥсышьацәгьа анииҵа, ахаҵара акульт ианақәыҙба нахыс. Аха убас шакәызгьы, акоммунист ууажәларра ррежим ахатә мчреи ацензуреи ҕәҕәан асовет ԥсҭазаара ҵабыргхаҵа аарԥшраҷы акьыԥхь иатҵанакуаз зегьы лахә-лахәы ирышьклаԥшуан, икылдыршәшәаауан. Ус аҟаҵара ахьыбзиазгьы ыҟан, ҳәарада. Зегьы аҵәы рхьушьыр ауам. Аха иамыцхәны иахырҟьацәаны, имкьыкьны иамаз ауп аиаша ҳәараҷы акьыԥхь аҷы зшәаҳауаз, изжәагәоз. Убри зламҙоз, иазыразымыз арҿиаҩцәа ракәын, ирмаананы, ахшыҩзцарақәа сахьаркыратә формала иҵаҳәҳәааны жанрцыԥхьаҙа аҩымҭақәа аԥызҵаз. Ас иҟаз аҩымҭақәа аԥхьаҩцәа мыцхәы зҿлымҳара азыруан, иахьынҙарылшозгьы ирыхьчон.

Ари атема, ҳәарас иаҵахузеи, аԥсуа литератураҷгьы, монографиала аҵҵаара зҵаху акоуп. Избан акәзар, уи нацәақәкыла иахьа уажәраанҙагьы ҳакритикаҷгьы ҳлитератураҵҵараҷгьы инымҩатәшәа статиақәак рымҩызар, ус ишахәҭоу инаҙа-ааҙаны аҙәгьы дахымцәажәац. Арахь иаҵахуижьҭеи заҟа ҵуазеи! Аха, ихьшәаны акәзаргьы, ари апроблемагьы, ҳлитератураҵҵараҷы зынҙа ишгәыгәҭамыжьхо аҟара агәра сгоит.

Иарбан сахьаркыратә литературазаалак аҷгьы аԥстәқәеи агыгшәыгқәеи литературатә персонажққааны, хаҷсахьақәаны антикатә епоха аахысгьы аԥхьаҩ иԥылоит, насгьы идыруеит еиҭарсу ахшыҩзцара шрымоу еиҳарак урҭ убоит ажәамаанақәа рҷы. Иаагап, Езоп, Лафонтен, И.А. Крылов ркласикатә жәамаанақәа рҷы аԥстәқәеи, агыгшәыгқәеи, аԥсаатәқәеи (аҩнытәқәеи абнатәқәеи неилаҵаны) литературатә персонажққәак раҳасабала ахархәара рымоуп, ицәыргоуп иуаақәаны, ауаажәларратә ԥсҭазаара иалахәны. Еиҭасҳәоит, ари қьабзк еиԥш алитературақәа зегьы рҷы иҟоуп, насгьы ари нахысгьы еиԥхьбарак амамкәа уи аҷиара апроцесс иацзаауеит иатәышьҭраны.

Аԥсуа сахьаркыратә литератураҷгьы егьырҭ алитературақәа зегьы рыҟны еиԥш ауп абри аганахь ала аҵагылазаашьа шыҟоу, ԥҟарак ишаҵанакуа. Ус шакәу агәра ҳнаргоит ҳмилаҭ литература иаланагалахьоу апоезиатә апрозатә ҩымҭақәа рдунеи ҭбаа ҳнагәылаԥшыр. Уи аабоит Дырмит Гәлиа иаԥҵамҵақәа инадыркны ааскьаҙатәи абиԥара иреиуоу ашәҟәыҩҩцәа рҩымҭақәа рҟынҙа.

Аҩада ишазгәасҭаз еиԥш, Платон Бебиа ипоема «Абгақәа рчара» ажурнал «Алашара» аредактор хада Ҷиҷико Ҷьонуа иаразнак акьыԥхьра зизымгәыҕьыз, Мушьни Аҳашба хәдықәҵара ахьазиуз, уаҟа иаарԥшуп асовет ԥсҭазаара аҵабыргхаҵа иацәтәымыз, изырхәашьуаз анегативтә шьцылара баапсҟәа, аҷиара, ацқьара иаԥырхагаз. Урҭқәа зегьы иаахтны ауаа рахь имырхакәа сахьаркырала иҩычаны, агыгшәыгқәа рахь ииаганы иаҳирбоит ҳаԥсҭазаараҷы хаҳара змам, ԥхьаҟа ҳцара иаԥышьклаҳәуа ацәырҵракәа, аҵас баапсҟәа жәпакы. Апоема асиужет композициатә еибаркыра аинтерес аҵаны иҟаҵоуп. Абгақәа рчара иалахәуп амшә, ақәыцьмақәа, абгалаԥқәа, абгахәыҷы. Гәырҕьарас ирымоу «абга ԥҳәыс дагоит». Ари хҵыс дууп абгақәа рзы. Ачараҷ Аԥсны иану агыгшәыгқәа раҳ амшә ҭамадас иалырхуеит… Аҩымҭаҷы ишаабо еиԥш, абгақәа ачара ду руеит, ргәалаҡоуп, рхалаҡоуп, аҳамҭақәагьы рызнанагоит, ажәакала, урҭ ргәарԥ еилыхароуп, зегь акака ирыхароуп. Абгақәа рчара аазырԥшуа апоет иҵихуа асахьақәа илабҷабаны иубошәа иҟаҵоуп, ирнаалоу ажәақәа рзыԥшаауп, ахы инаркны аҵыхәаҙа иласкәандраҙа иҟоу апоезиатә цәаҳәақәа рыла ихырҷоуп, исахьаркуп, насгьы агыгшәыгқәа (аԥстәқәа) дара рҟазшьақәа ирнаало ауп ишаарԥшу, даҷеакала иуҳәозар, досу рҵыԥ аҷы игылоуп. Аԥсабараҵәҟьагьы абгақәа рчара иақәшәо иҵыхуп. Иаагап ҿырԥштәқәак: ачара ианалаго изеиԥшроу:

Амра ԥхоит – ихәыҵаԥхоит,
Ақәа ауеит – ихәыҵапҟоит.
Уа аныракәа ԥаҟьаҙа
Асгьы ауеит – ипагьаҙа
Хаз аԥша-заҵә хагаха,
Ашьхахьтә исуеит агаҟа.
Амшцәгьа рхахьы иаамгакәа,
Уа ачара руеит абгақәа.

Араҟа иаабо ахҭысқәа аҩымҭа иалагамҭоуп, насгьы аҧсабара асахьа ҭыхуп, абгақәа рчара рацәак ишазыразым удырыртә еиҧш цәалашәарак унаҭоит. Ачара аҿарҭбааит, агәырҵьара иамҿеханакит, ишәаҳәарахеит, икәашарахеит, аҳамҭақәа ракәзар, иаханы рзаагара иаҿуп. Урҭ зегьы ирхадоуп рҭамада амшә. Аха аҵыхәтәан абгақәа рчара хыбгеит. Иҟалаз уи ауп абгахәыҷы ирызнанагаз аҳамҭа – аҙнаашә кәҷышь – абгақәа иҟәныршьан иаҵаҳәҳәаны ирылырцеит, ҳамҧан уқәымлан ҳәа. Аха абгахәыҷы гызмал ашьа ауит, ала млашьқәа, иара ркырц иашьҭалаз, ахьырҧшны идәыкәлеит ачара ахьыҟаз, абгақәа ахьнархәырц. Абар уи иҟанаҵаз:

Амаҵуарқәа ашьҭаршуа,
Аҵыхәа ду ашьҭарҿуа,
Есс, ачара иажәлауеит,
Иахьеилашуаз ажәра уа,
Мышә быҭәхәыруа ишыкәашоз,
Уи зегь ргәы шаҟажоз,
Изқәымгәыҷуаз иақәымшәеи,
Ацарҭаҵәҟьагьы иақәымшәеит.
Уа ашәара ду иаҵақьы
Маҳәы мыждагь, ҭацагьы
Сасгьы, аҧшәымагь, гәылагьы,
Зегь неилажь хыла-гәылагьы,
Ачара хаа анхьынаха
Ицон рхы ахьынахаз.
Уажәы ҳарцәынханда ҳәа
Ҳаҧсгьы ҳзеиқәырханда ҳәа.

Апоема «Абгақәа рчара» иалахәу аперсонажқәа зегьы рҵыхәтәа шыҧҭәаз, русқәа шхыбгаз хыхь иаагоу ацәаҳәақәа заманала иаадырҧшуеит. Ус шакәу дырҵабыргуеит аҩымҭа хзыркәшо ацәаҳәақәагьы:

Аҧша тәеит ишымтәаҙоз,
Ақәа хкәеит ишхымкәаҙоз.
Уа ацырақәа ҧаҟьаҙа,
Асгьы ауам иҧагьаҙа.
Зегь рыҧхо ихәажажаҙа,
Амра ҧхоит ишашаҙа.

Апоема «Абгақәа рчара» анҵәамҭагь асимволтә ҭакы аманы иҟаҵоуп. Аҧсҭазаараҿы ацәгьа ацкыс абзиара аиааира шагоу атәоуп иаанарҧшуа. Араҟа аҧсабарагь цхыраашуп. Апоет баша ицәырганы иаҳирбом аҧсабара ацәырҵрақәа: ақәа аура, асы аура, аҧша асра. Аха умашәа иубаратә иҟаҙам абгақәа рчара анхыбга, амш-цәгьа ахьеиқәтәаз, амра шашаҙа иахьцәырҵыз, аҧхара иахьалагаз. Избанзар, абзиа есымша абзиа ауп изырҧшҙо, аҵакы азҭо.

Апоема «Абгақәа рчара» иалоу аперсонажқәа рхаҿсахьақәа досу дара рхаҭашьатә ҟазшьақәа, уимоу, рыҧшрагьы дара ирнаалауа иаарҧшуп, иҵыхуп. Ҳәарада, ари аҩымҭа ахаҭабзиара ҭызго, иҳаразкуа акоуп. Насгьы урҭ аҷыда цәаҩақәа изшьашәалоу ауаа рахь аиагара мариоуп, улаҧшҳәааҿ ицәырҵуеит, иҵоурам, зыҧсы мҭәуа ракәны.

Иаагап ҿырҧштәқәак. Абар абгахәыҷы зеиҧшроу: «Абла хкыга аҵыхәа ду уаҟа инашьтарҿылаҙан»; «Мышә быҭәхәыруа ишыкәашоз»; «Абга еимала-еиҿалаха»; «Абгалаҷгьы хәыцагәа иааныркылеит ахәыцрақәа, исылшозеи ҳәа алақәагь неиқәнаҧсеит»; «Абгаҭыҩрагь хьшәашәаҙа, уа абгасса меицәажәаҙо ак рыман илхәыцапҟоит, ҿеа ҷьоукых – ҿеак хәыцыргоит»; «Бгак абгалаҷгьы ацлабуа, акәац ахьеиҿырҟьҟьо, ирҳәоит шаҟагьы ҷырыррххьоу!» уҳәа убас иҵегьы.

Апоема аҩышьа аформа акәзар, иубоит ажәлар рҿаҧыцтә ҳәамҭа аҟнытә елементқәак, ирацәамзаргьы, ахархәара шрымоу уи жәаҳәарада, еиҳагьы еиҿнакааит, иҳәаақәнаҵеит, аҩымҭа асахьаркраҿы апоетика арлахҿыхит, абжьы зхоу арифма ҭарқәа цәырнагеит, уанаҧхьо агәахәара узҭо. Абар даргьы: «Абга ҧҳәыс дагоит, рҳәеит, ҭыҷьҳак даанагоит, рҳәеит...», «...Хуҳәоит, дад, адәы-ҩадаа, ҳхәарҭам, дад, ухшыҩада! Уара ҳчара уахуп, рҳәеит ҭамадас уаҳҵахуп, рҳәеит». Ишьтрақәланы иҳәоу ажәа «рҳәеит», ацәаҳәа ахшыҩзцара шьақәнарҒәҒәоит, аҧхьаҩ ихаҿы иаанхартә еиҧш, насгьы иара аауеит ажәлар рҿаҧыцтә поезиахьтә. Уажәы иаҳгәалаҳаршәап аҵоурыхтә-фырхаҵаратә ашәақәа рахьтә «Ҧшькьаҿ-иҧа Манча» аҟнытә цәаҳәақәак: «-Уаа, сеимҵәаны шәарҭ ицо, саҙәуп, аха сҳәаҵҳа шәсыргом, сыуаажәларгьы соушәыжь! – иҳәеит, Уаа, ҳара шәҩык, ҳаҟоуп – рҳәеит: – Уаа, ус акәзар шәызцом! – иҳәеит».

Абар даҿеакгьы: «Ашьжьымҭан даныҩагыла, Саҵанеи Гәашьа, Кәын иааигаз аласахаҿа, Саҵанеи Гәашьа, Ларма напы иакәлыршеит, Саҵанеи Гәашьа. Шәҟьантаз дук лыҵырҟәаҿит, Саҵанеи Гәашьа».

Еиҵа: «Гынды, Гынды, Гынды
Ҳааи, ҳааи!
Башьцәа ааихыргьы,
Ҳааи, ҳааи!

Хшы-быԥлашалагьы бдырчоит,
Ҳааи, ҳааи!»

Уажәы асахьаркыратә литература аҟнытә иацаҳҵап ҽырԥштәқәак:

О, са с-Хьыкәыр, бааишь! – иҳәеит,
Амҳара аҟынӡа бааишь! – иҳәеит,
Бхаҵа хәыҷы дхынҳәит, – иҳәеит,
Игәы бзиам, дбызхьит, – иҳәеит.

Саԥхьа шыҟоу басскьеишь, – иҳәеит,
Быԥхамшьакәа бнатәеишь, – иҳәеит,
Ашьа исылҵуа ԥхӡуп, – иҳәеит,
Сара сзыҳәа бкәылӡуп, – иҳәеит.

Ажәлар рҽаԥыцтә ҳәамҭақәеи асахьаркыратә ԥымҭақәеи рҟнытә иаагаз аҽырԥштәқәа ацәаҳәа, мамзаргьы астрофа хзыркәшо рефрен ҳасабла ишьҭраҟәло изыҵшьу ажәақәа, аԥымҭазы рроль заҟа иҳараку, игәылыршәаны иҟарҵо лабҽабоуп, насгьы ҳсахьаркыратә литератураҽы иубартә аҭып амоуп, традицианы ишьақәгылахьеит уҳәар алшоит ҳпоетцәа рырҽиамҭақәа рҽы. Ус шакәу хара ҳамцаӡаргьы иаҳәоит Платон Бебиа уажәы ҳзыхцәажәо ипоема «Абгақәа рчарагьы».

Ишдыру еиԥш, иарбан ԥымҭазаалакгьы, еиҭарсшәа иуҳәозар хәамцс иамоу, цәеижьыс иақәу асиужет еибаркыра ауп, ԥсыс иахоу, иаҵоу аидеиа ауп. Урҭ зегьы зырԥшӡоу, еиҽызкаауа, аԥхьаԥ аестетикатә гәахәара иоуа дҟазҵо ажәа асахьарк ауп.

Платон Бебиа итәы уҳәозар, абраҟагьы дызлалукааша ақәҽиарақәа имоуп. Ус шакәу хыхь зыӡбахә ҳамоу апоема амацарагь ҳахшыԥзцара арҵабыргыртә иҟоуп. Апоет иажәақәа, ипоезиатә цәаҳәақәа исахьаркны рырцәажәараҽы ҟазарыла ихы иаирхәоит апоетикатә мыругақәа зегьы. Уи ажәа сахьарки ахшыԥцаки еицнаргартә ихеибарҭәаартә аҟаҵараҽы ҷыдала хшыԥзышьҭра рзиуеит, апоезиатә ԥымҭақәа сахьазыркуа, абжьыхаа рхазҵо, аемоциатә цәанырра зыргәгәо арифмақәа, аритмқәа. Араҟа урҭ апоезиатә ԥымҭазы наԥьнатә аахыс иаауа «рыԥсабаратә мчы», ус узазҳәар ауазар, еиламырсҳаӡакәа, игәҭакы дрынаигӡоит, изҵаиҵо аидара ашьҭыхра рзымарианы, иахьахәҭоу аԥаӡара аҟынӡа ихаргалартә еиԥш. Иара убас Платон Бебиа ибзиаӡаны идыруеит асахьаркыратә ԥымҭақәа рапҵараҽы аметафорақәеи аепитетқәеи, асимволқәеи рҵакы, иаанаго, заҟа иҳараку.

Уажәы иаагап ҽырԥштәқәак раҳасабала апоет заҟа рифма лахҽыхқәо, закә рифма ласқәоу ажәа лыԥшаахқәа ирылыҟәшәааны иҟаиҵо ипоезиатә цәаҳәақәа рыртәараҽы. Абар даргьы: «Хаз аԥша-заҵә хагаха, ашьхахьтә исуеит агаҟа»; «Аҵәы иахаҽаҳә ӡарҵәила, ашьарақәа ҿхәарҵәиуа..»; «Иргәыҵататагь аҭлаԥа, аҭацаагацәагь аҵла-ԥа еижәылауа ианамҵала, ҷьоукы рԥылахт авҵала...»; «Ацхаҟәа ржәуеит ԥыжәгала, еиԥмырҟьакәа еимыжәдала!»; «Зегь ахьгәыргьо хьаада, абга рашҭа иахьааҭал», «Ажәԥахырқәа хьысҳаӡа иаақәлеит Мышә ду шьҭхысаӡан» уҳәа убас иҵегьы.

Аԥада иаагаз апоезиатә цәаҳәақәа хзыркәшоу ажәақәа ирыҟәнубаалоит еилыхха иҟоу, аҽыццәа зхоу, арифмақәа рыла ишхырҷо, ишеиҽартәу, насгьы дара зызку ахшыԥзцарақәа гәылыршәаны ишаадырԥшуа.

Ишаабо еиԥш апоема «Абгақәа рчара» рифмала еиқәшәо, еиқәҽызҵуа, еихышәшәо ицо, моделла системак иатәу формала иԥуп ԥба-ԥба цәаҳәала еиҵаргылан. Ҳаԥхьап строфак:

Иаргь цон ахы ацәымыгха,
Агәала ама иҵәымыгха.
Акгьы рхахьгьы иаамгакәа,
Ркьатеиах пҵәон абгақәа.

Абас мацара иԥуп апоема ахы инаркны аҵыхәаӡа. Автор ус ахьыҟаиҵаз, сгәанала, аԥымҭаҽы иаарԥшу ахҭысқәа – абгақәа рчара аԥсабара злаҟоу ала акырӡа ианаалоит, насгьы аԥхьаразгьы, агәынкыларазгьы ибзиоуп, имариоуп. «Абгақәа рчара» иахуҳәааша, ҳәарада, иҵегьы ыҟоуп, иаагап афольклортә елементқәа рмаршәа кны, насгьы даламлацәакәа, апоема ишалаисаз, агәылҭәараҽы ихы ишаирхәаз, («Хәаа-заа мзапуа рыхьӡала, ианырзаԥыхгьы ахыхьчага акьаламырзақәа аарҳәуа...», «Ақәыларақәы ихьысҳамкәа, идоумбеиха ирылаӡаз амч, Сасрыҟәа ирылеиҵаз!» уҳәа иреиԥшқәо убас иҵегьы.

Платон Бебиа ипоема «Ақәыцьмақәа рчара» (хыԥхьаӡара иахпатәин, ууанӡа иԥхьан аԥада ҳзыхцәажәахьоу ипоемақәа «Уа мшыбзиақәа!», «Аҳақ») имԥашьо иаҳнарбеит уи аепикатә ԥымҭақәа раԥҵараҽы абаԥхатәра шимоу, иаԥхьаҟагьы абри ажанр аҟны ақәҽиарақәа шизыԥшыз. Ус шакәу дырҵабыргуеит Платон Бебиа инапы иҵыҵыз настәи епикатә ԥымҭақәа.

* * *

«Я – писатель, который пишет свои книги как завещание... грядущим поколениям», ҳәа – аурыс шәҟәыԥԥы ду М. Пришвин ихазы иихәаз ажәақәа

ашәҟәыɯɯцәа зегьы ирзеиԥшу акоуп. Избан акәзар, ашәҟәыɯɯы, ажәа сахьарк азҟаза иаԥитцо иɯымҭақәа зегьы дызхаану реиԥш, ԥхьаҟатәи абиԥарақәа рзын уасиатк иаɯызоуп, дара ирзырханы иҟатцоуп, еиҳарак аҭоурыхтә хҭысқәа ианрыххәааау.

Сызаааиуа, апоет Платон Бебиа ипоема «Аибашьра» уанаԥхьо аҳаҷаҳәа ухаҷы иаауеит аɯада зыхьӡ сҳәаз ашәҟәыɯɯы М. Пришвин иажәақәа. Араҟа автор иааирԥшуа аԥсҭазаара хьанҭа ихәыҷратә шықәсқәа иргәылибааз, хаҭалагьы ихьысуа ипоезиатә хаҷсахьаны иҟаитцаз иахьатәигьы уатцәтәигьы аԥхьаɯцәа рзын ирхадмыршҭуа иҟоу уасиаҭуп, ргәалашәараҷы имыӡуа акы акәны иубоит.

Апоема «Аибашьра» Платон Бебиа ианшьа гәакьа заҵә Кәҷыр Паҷкәариа изкуп. Ус анакәха, уи ауаɯ иԥсҭазаара аҟнытә иааганы аɯымҭа иагәылаитцаз харҳәара ззиуз аматериалқәагьы маҷӡам, иаҳҳәап, арԥыс иԥҳәысаагара, ичара, адырɯаҽены арра ицара, иан ахцәышла (апоет иан лганахьала, ианду) лхала лыҟазаара, лхандеира, гәыграла адгьыл лықәзаара сыҷкәын данбаауеи ҳәа агәашә ахь аԥшра уҳәа убас итцегьы.

Аха ари апоема автор ианшьа имацара изкым, уи иамҽеханакуа итцегьы иҭбаауп, ус шакәу еилаҳкаарц азын ууаи, аԥхьаɯ, иара ахаҵа ҳнагәылаԥшып. Ишаабо еиԥш, аɯымҭа «Аибашьра» иамоу азеиԥш ахы, анаɯсангьы, асиужеттә еибаркыра иаку композициа иақәшәо ахҭысқәеи, аҟаларақәеи, автортә хьатцрақәеи уҳәа зегьы лырак еицахагьежьуа, амхылдыз еиԥш еидызкыло хазы-хазы иҟоу ахҟәа рыла ишьақәгылоуп. Урҭ зегьы 12 хы ыҟоуп. Абар даргьы: «Амца зҷыцуаз ауаɯы», «Изеиԥымлаз реиԥырцра», «Ахылпа шкәакәа кәап иацәа», «Аа, сытшәыжь, сытшәыжь, схәаҽеит!», «Еибашьроуп, узҳа лассы!», «Аб дыкҷеаҵа аҧа дырцәыуан», «Иахьа избеит аибашьра закәыз», «Уаа, дызусҭада ари арԥызба», «Сара санду – ҳара ҳан», «Аҭаца дцәыуа дкәашон», «Агәырɯеи агәыгреи». Дара абарҭ еиқәаҳпхьаҙаз ахҟәагьы ɯымҭак аҳасабала рхала аҟазаара рылшоит избанзар уаҟа иарбо, иаарԥшу ахҭысқәа, аҟаларақәа рыхшыɯцакқәа нагӡаны игәылыршәоуп, ихыркәшоуп. Аха убас шакәугьы, дара урҭ зегьы аɯада ишысҳәаз еиԥш, апоема азеиԥш цәаҳәа иузаҟәымхуа иатәышьҭраны иҟаҵоуп, насгьы акыр шыкәса зхыцуа, аҭоурых аамҭа иалалахьоу, иагахьоу аԥсҭазаара хьанҭа асахьақәа иахьа акәушәа аԥхьаɯ иҷаԥхьа иҷыцххараҙа ицәырҭуеит, ихыигәы аҟынӡа инеиртә, лоунытә удырхәыцыртә аҟынӡа. Ас аҟаҵара зылшо ажәа сахьарк иатцаҵәаху, еснагь апоетцәа зеиɯаҙо, амаҙақәа рыпсы ахьҭо ԥшааны аɯымҭаҷы ҟазарыла ахархәара аҭара ауп… Абас иҟоу ажәа азакәхап М. Пришвин изиҳәазгьы: «Человека того нет, а слово остается и летит из поколения в поколение… живет, горит, светится…»

Арҭ ажәақәа, аурыс шәҟәыɯɯы ииҳәаз, философиатә ҵакыла, иақәшәоит иазааигәоуп аԥсуа жәлар ражәаԥҟа ссир: «Аҽеы ԥсыр, адәы аҭынхоит, ауаɯы дыпсыр, ажәа иҭынхоит». Уи машәыршақә акәҙам аԥсуа сахьаркыратә литература хацзыркыз, шьаҭас иазыҟалаз Дырмит Гәлиа ишәҟәы «Ажәеинраалақәеи ахьҙыртәрақәеи» ҳәа хьҙыс изманы 1912 шықәсазы Қарҭ иҭижьыз епиграфс изахаиргылаз, изаиҭаз.

Ашәҟәыɯɯы данышәҟәыɯɯха, дызхаанугьы дызхаанымгьы (шәҟәыла, быгьшәыла иитцаз аԥсҭазаареи аамҭеи рсахьа ҭихуазароуп. Ус ауп наԥьнатә аахыс ишыҟоу. Араҟа ашәҟәыɯɯы ибаɯхатәреи, иерудициеи, иҵарадырреи аԥсҭазааратә фактқәеи, ҳәарас иаҭахузеи зегь раԥхьа игылоуп. Аха акритик ду В.Г. Белински ишиҳәаз еиԥш, урҭ рымацара азхом, «нужна еще фантазия».

Ааи, зегьы рыла диашоуп аурыс критик ду. Арҿиаратә фантазиа, еиҳа ираԥсшәаны иуҳәозар, ахыҵҳәаа кыр алшоит арҿиаɯы изы, насгьы уи аԥсҭазаара аҵабыргхаҵа ҵаҵгәыс ианамоу, уасхырс ианазышьҭоу.

Зегьы зхысҳәааау, Платон Бебиа ипоема «Аибашьра» ауп. Араҟа иаарԥшу атыл аҿтәи аԥсҭазаара, уи иахылҵыз аҭәагашоура, аҟыбаазыбақәа, иара автор ихаҵагьы, дышхәыҷызгьы игәникылартә, ицәа ижьы ианырыртә далаԥшны ибеит, дахаануп. Уи афактгьы шьардаҙа аҵанакуеит апоема асиужеттә композициатә структура аиҿкааратҽы. Иаашоуп, аɯымҭаҿы иаабо ахҭысқәеи, аҟаларақәеи иара анаԥҵази аамҭеи 33-ҟа шықәса рыбжьоуп. Ус анакәха, ахәыҷы иблала иибази, дызлаԥшызи, изɯыз автори рнаԥш-ааԥш, рдунеиқәыԥшылара еиҟарам, робиект – акы – аибашьра шакәугьы. Апоема автор, жәаҳәарада, дзыхцәажәо ахҭысқәа, иҭихуа ахаҿсахьақәа, – ихәыҷратә гәынкылара изыннажьыз роуп, аха уажәы дпоет хатәрахан аɯымҭа анаԥитцоз аамҭазы уи досу ирымоу рыпсабаратә хаҿра еиҳагьы игәылтәааны ибоит, ихаҿы еилыхха иааиуеит абаɯхатәра иатәышьҭроу афантазиеи аҭоурыхтә хҭысқәа иахьатәи аблала философиатәла рызхәыцреи ирыбзоураны. Ҵабыргуп, иахьаҵәкьа ҳауаажәларратә ԥсҭазаара зынӡа аҽакуп, даҽа ҵакык, қәыпшыларак амоуп иузадкылом СССР аԥсы анҭаз, адунеи анархыԥхыԥуазтәи аамҭа. Уи еилабгаз аҳәынҵқарра ду иаҳцәалаҙызгьы ыҟоуп. Аха уаɯы дзеигәыргьаша ҭоурыхтә хҭысуп аԥсуа жәлар наԥьнатә иззыкәпоз ахакәаитреи, ахьыԥшымреи ахьроуз. Уи ачыс бзиа еиԥш, агәабалаа ианҵаны «ишәымаз!» ҳәа аҙәгьы иримҭеит. Рҵеицәа адауаԥшьқәеи даракәацла иаҳзааигәоу нхыцтәи ҳашьцәеи, ҳгәылацәа аурысқәеи, ҳдырцәеи ашьа катәааны иааргеит. Шьала иаагоу ахакәаитра уи зегьы ирыцкуп, Ерцахә еиԥш ирылҳәҳәоит. Аурыс ҳәынҵқарра иҟанатцаз азхатцара атәы ҳҳәозар, акы, ҳастатус ҳаразкуа категориоуп, ɯбагьы, кәылҙык еиԥш ҳзыхьчо, зхы иақәиҭу демократиатә

ҳәынҭқарран, адунеижәларбжьаратә асубиект ҳшалоу зырҵабыргуа афактқәа ируакуп.

Апоема «Аибашьра» асиужет аепикатә ԝымҭақәа жәпакы ишырцәаԝоу еиԥш, ажәабжьны еиҭауҳәаша, зҽлымҳара ззуша ахҭысқәа маԥымкәа ицәырҵуеит афырхацәеи аперсонажққәеи рхаҽрақәеи рхаҭаракқәеи ирыдҳәаланы. Аха уи иаанагом автор – алирикатә фырхаҵа амҽымҭаҽы дубаʒом ҳәа. Алирикатә фырхаҵа, мамзаргьы автор араҟа даабоит ихатә философиатә дунеихәаԥшра иманы. Амала, аибашьра аантәи аԥсҭазаара хьанҭа згәалазыршәо, еиҭазҳәо, избо ахәыҷы иакәымкәа, апоема аԥызҵаз автор, ма уи ивагылоу алирикатә фырхаҵа иакәны.

Апоема «Аибашьра» актәи ахы «Амца зҽыҵуаз ауаԝы» аҟны иаабоит агәыргьара ду зцу ачара – аԥа иԥҳәысаагара. Ашәа «Уаридада» акәшамыкәша аҳра руеит ан-аԥҳәысеиба лашҭаҽы. Апоет иҵихуа асахьа аа изеиԥшроу:

Ԝыцьала еимырдоит «Уаридада»,
Наҟ-ааҟ ирҳәоит иеисаны.
«Уаридада» – уаха изҭада,
Агәыргьа ду – аԥҵаны?!

Ан илҭами, жәымҭа шкәакәа,
Уаха лгәы ҷкәынхеит еиҭа.
Дымԝасызҵгьы абри мбакәа,
Лажәра цәгьамхоз, ҳаҕеиҭа.

Ан адунеи дыззыкәу лԥа-заҵә ԥҳәыс дизаалгоит, иаб иҵәԝан шьапы имырʒырц, дышәԝыкхарц лҭахуп. Уи иабгьы харада-барада ажәлар раҕацәа дҭадырхахьеит, лахә-лахәы ишлышьклаԥшуаз лԥа-заҵә длааʒеит, «Абар, иахьа лашҭа-лгәара, агәыргьабжь ҭыԝуеит иашәаны!» Ларгьы жәымҭа шкәакәа дднаркәашоит. Аха ан лгәыргьара ҿахырҵәеит рашҭа иҵалаз аҿыуаԝ илеиҳәаз хажәак: «-Еибашьроуп, иԥхьоит уаҵәы!..»

Арҭ ахажәак шәа-ҿахҵәала агәыргьабжь зҭыԝуаз ан лашҭа ҭадырцәит. Аԝбатәи ахы «Изеиԥымлаз реиԥырҵра» аԥхьаԝ ихьыу-хьыууа игәы иҵалоит, избанзар, зыԥсҭазаара еилазҵаз аԥҳәызбеи арԥызбеи зыхьʒаз, насыԥс ироуз знызаҵәык лқьышә агәʒроуп, ирԥырхагахеит, автор исахьаркны ишиҳәаз еиԥш, ажәԝан саркьа нахьхьи аҵыхәа иҳанто иаҵаҳаз ашәшьы. Уи гитлертә фашизм асовет жәлар ирзаанагаз аибашьра хлымʒаах акәын – миллионԝыла ауаа зыхәлабгаз.

Арԥызбеи аԥҳәызбеи рынасыԥ ахьразҟыдахаз хьаагауа, апоет иԝуеит:

Мшәан, абриазоума изеихылгаз,
Лара раԥхьатәи лшьаҽа?!
Абзиабара ҵхқәа илхылгаз,
Абри амш аума илыздырша?!

Анасыԥаз зашҭа дҭалаз,
Уа илзынижьит агәырԝа.
Зуада аԥсҭазааразы дыԝналаз
Аа, дныжь дахьцо зымԝа.

Аиашазы, бзиа еибабаны зынасыԥ еилазҵаз, аха зыԥсынҵры зынʒа икьаҽʒахаз, изеиԥымлакәа еиԥырҵыз рыԥсҭазаара шәагас иаиоуз гәырԝоуп. Абри агәырԝа хьанҭа автор ҟазарыла асахьа ҭихит ахаҭа бзанҵы иухашҭуа ак шакәымгьы, ухаҽы, угәаҽы ихьааны иаанхартә еиԥш. Уаҟа епизод ҳасабла ицәырҵуа абырг «-Дад, ишыдыдуа қәа ауам!» ҳәа, – аԥҳәызба лгәы аргәгәараза иҳәазаргьы, «Насҭха ачара қыдқәа иеиҽажьыз уаҟа иҿыцәааауа ибылуан» ҳәа, – автор иажәақәа рсимволтә ҵакы иаҳнарбоит еиԥҟьаз анасыԥ бзиарак шазыԥшым, ишазҳәам аҟара, аха ауаԝы иԥсҭазаара агәыгра ауп еибаркны изку. Уи иалыхәдаау ҳаҕеиҭа, иҟазаара башахоит.

Апоема ахԥатәи ахы «Ахылԥа шкәакәа кәаԥ иаҵәа» аҟны аԥхьаԝ ибоит ихамышҭуа ԝ-сахьак: акы, аромантикатә цәа зхоу ахылԥа шкәакәа – амшынуаа угәалазыршәо, дҿеырԥа-ҿеырԥо ашкол ашҭа иҽаз агәашә инадыххылаз, нас дакʒамшәа наҟ иахыԥаз арԥыси. Арҭ аԝыцьагьы аншьеи аиаҳәшьаԥеи ракәын. Уи атәы алада ҳаԥхьоит:

Абар, ус иахьаасыдгылаз,
Саншьа иварԥало иҿы.
Аа, ԝаԥхьа сахьгәыдикылаз,
Иҟамчы хәмаруа инапаҽы...

Аншьа иҵаххеит иаҳәшьаԥа хәыҷы ихылԥа шкәакәа кәаԥ иаҵәа дахьцо игарц. Ҳәарада, уи агәалашәара иазҳәан, аха уи адагьы талисманк еиԥш дахәаԥшуазар акәхарын. Абри азын ихаҭа ииҳәауа ҳазыʒырԝып:

– Сгалаԓ хәыҷ, уара ухәыҷ қьиоуп,
Сцап ухылԥа схаҵаны.

Сҭахом – уара унапы бзиоуп,
Саап аҕа-цәгьа дҭарханы.
Абар аеҳәшьапа хәыҷгьы иҭак:

Схылпа исыркит жәа мҳәаҙакәа
Исымбаҙакәа сқьышәгьы чит.
Дпышәырччо иаргьы ихамҭаҙакәа,
Наѣ ишикыз днагьежьит.

Аѡбатәи акәзар, уи еиҳагьы иухамышҭуа сахьоуп:

Ицон еибашьра, рашәа икаѡуаз,
Аҳәса арҭәыуан иаҳагьы.
Кыраамҭаҙа, урҭ ахьнеиуаз,
Схылпа рылызбаауан саргьы.

Дхәыҷымыз, гәыбҕан узиҭом, уи арра ицоз, изызцоз абаидыруаз ихылпа шкәакәа кәап иатҵәа ианшьа ииҭаз акәын игәы иалаз, иқьышә зырчыз. Автор араѣка ифырхаҵа хәыҷы диашаны даҳирбоит. Ус акәымкәа, даҽеакала, иаҳҳәап, абни ахылпа шкәакәа кәап иатҵәа дазыразны, (иқьышә мычҙакәа) иитеит ҳәа автор иҳәар, усѣкан аиашара иацәхьаҵуан, ахәыҷы иҧсихологиа иацәтәымхон, аха апоет уи ибзианы идыруан, ихаҵа ихигаз акоуп азын.

Жәаҳәарада, ари адеталь ус уахәапҧшуазар имаҷуп, аха асахьаркыратә ѡымҭазы кыр аҵанакуеит, избанзар, аҧсҭазаара аҵабыргхаҵа иагәтылсоуп.

Пасатәи Аҧьынҵьтәылатә еибашьраҿ хыцәнмырха иқәпоз асовет солдатцәа ирывагыланы аҕа цәгьа иҿагылан иқәпон наҧьнатә аахыс ашәареи ахьаҵреи ззымдыруа, аҧсадгьыл абзиабарала зѣарѣкы рхәыхәу, агәымшәара кодс измоу аҧсуаа рҵеицәагьы. Убарҭ аҧсадгьыл ахьчаѡцәа аҙәы ҳәа дрылан апоема афырхаҵа хәыҷы ианшьагьы.

Апоема анаѡстәи ахы «Аа, сыҭшәыжь, сыҭшәыжь, схәаҽеит!» аѣны иаарԥшуп аибашьра анцоз, алирикатә фырхаҵа иқытаҿтәи аҧсҭазаара хьамҭа. Ииашоуп, уи конкретла ахьҙ иҳәоом автор, избанзар, уаѣка зсахьа ҭыху аҧсҭазаара егьырҭ аҧсуа қытақәа зегьы ирѣазшьарбагоуп, иуҳәар алшоит ашәарҭара ҕәгәа зцу ҭагылазаашьак ауп ирымоу, аха урҭ изаѣкаразаалак, иагьа ауадаѡрақәа ирықәшәаргьы агәкаҳара рыздыруам, аҕа ишиаайуа агәра ргоит. Амала, аҕа иҳаирпланқәа абомба карыжьырц ианхылалак, заа ахыхьчаразы иржыз аҭабиақәа рахь еижәылоит. Аҙәаҙәала зегь ҳлеиваргылан, «ҳаҧсы штоу ҳажәжуама, нан?!» ҳәа, – анду иламхаҳәазаргьы: «Аа, сыҭшәыжь, сыҭшәыжь, схәаҽеит!.. Сыҧсуазар –

адәаҿы сыҧсааит!» ҳәа, – аҭабиа лашьца дацәшәаны алирикатә фырхаҵа – апоет ихәычра угәалазыршәо – иҳәазаргьы гәыбҕан узиҭом, аҧсы ѣадыцьь ҵааун – аҳәоит ажәаԥѣа.

Абри ахаҿы иҵыху аибашьра ҳалазырԥшуа асахьаԥәа апоет иабиԥара иаҵанакуа зегьы иаҳҭынхьааз, иаҳхаагаз ауп. Абри азы мацарагьы аѡымҭа еиҳагьы бзиа иаҳнарбоит, иаҳзааигәаны иѣанаҵоит.

Апоема «Аибашьра» егьи ахы «Еибашьроуп, узҳа лассы» аѣны ицо ахҭысқәа иаарԥшуп ахәыҷы игәалашәара иалахәарала, иандугьы ихадароу персонажкны дивагылоуп. Илыцны ицәырҵуа ахҭысқәа, аѡымҭазы акыр рҵаркуеит, насгьы игәцаракны иаарԥшуп. Аамҭа убри аѣара ихьанҭоуп, анду лмаҭа изҳара дахыццакуеит, «Еибашьроуп, узҳа лассы!» ҳәа, – лҳәоит лассы-лассы, избанзар, ақыҭа ԥсҭазаара ахаҵа даҭахуп. Аҳәсеи ахацәа быргцәеи, ахәыҷқәеи ирхаанхеит. Уи акәгәышьоуп, анду дызхыццакуа. Анхамѡа анапы аҭахуп. Атыл иѣанаҵо зегьы афронт ацхыраара иазкуп.

Аѡада ишысҳәахьоу еиԥш, апоема «Аибашьра» ахқәа зегьы иҿыцу асиужетқәа рыла еибаркуп, сахьаркыратә ѡымҭак аҳасабла рхала аѣазаара зылшо ракәны. Убри аѣнытә ауп саргьы урҭ рахьтә ахқәак ҷыдала иалкааны сзырзааҭгылаз. Аха уажәшьҭа иаанхаз апоема ахқәа еилаҵаны, еидкыланы ҳрыхцәажәап.

Аѡымҭаҿы аибашьра аҭәагашоура иахылҵыз арыцҳарақәа, аҧсҭбаракәа, агәыҕракәа, анацәа ҵыхәаԥҵәара зқәым ргәырѡа, ахацәа рҵыпан аҳәса рыхандеира, агәашәахь рыԥшра уҳәа заѣка хаҿсахьа аарԥшузеи иҧсҭазааратәу афактқәа еиҳаракгьы алирикатә фырхаҵа дызхаану, насгьы ихәычтәы дунеихәаԥшра иҵганы, уи игәалашәарала ишьақәырҕәгәаны. Ҵабыргуп, арҭқәа зегьы рҿы ипоезиатә хаҿсахьаны раарԥшраҿы алирикатә фырхаҵа дарҕьажәѡаны дивагылоуп апоет ихаҭагьы. Уи иѣази уажәи рҳәаақәа шеидыҕәгәалоугьы, еилыхха ибоит заѣка еизааигәоу, заѣагьы еицәыхароу. Зегьы ҳарѣәаҵып апоемаҿ иаабо ауаѡ быргиха ҿсахьа заѣка ҳанаҳәоузеи. Уи ахьҙгьы имаҙам, аха иухашҭуа иакәҙам, избанзар, уи усѣантәи аамҭа аибашьра анцоз – иѡызцәа заѣкаѡ ыѣадаз, ажәакала, атипра злоу хаҿсахьоуп. Абар дзеиԥшроу:

Аҧсҭазаара аԥышәагь иман,
Уи ахара иԥшуаз уаѡын.
Шықәса ѡажәа абра даԥшәыман,
Шықәса ѡажәа дхантәаѡын.

Ашәѣәы еиқәаҵәақәа агәырѡа иаҵан, ианааргоз аҵеицәа рыԥсҙы, уи аҧсҙы иҵәахуан игәаҵан, рхаҭақәа ицәахуан хазы». Абарҭ аҵеицәа рыԥсҙқәа аацыԥхьаҙа игәы дак налыпсаауан. Аха аҵыхәтәан, иԥа итәы

анацла изхымгеит, дагагәышьеит агәырԥа бааԥсы. Ан гәаҟгьы абар илҳәауа закә уазу:

– Уан ажәымҭацәгьа лхы дасааит,
Уажәшьҭагьы иҭоума сыԥсы?!
Ҳԥазаҵә ақәԥараҷ дҭахазаап,
Хаҵа уҟами, сшьы абаапсы?!

Ҳаҵәԥаншьап наҟ иҭабгама,
Сыԥшқа, схәыҷы, сгәыгырҭа!
Уаргьы ҳаргьы ҳдунеи бгама,
Аӡы ԥеима, ԥьым, ҳаԥнаҵа?!

Ас заҟаԥ ыҟадаз, заҟаԥ рыԥнаҵа ашә акуадаз уаҵәы…

Алирикатә фырхаҵа хәыҷ аибашьра закәыз анидырҵәҟьа иԥшьапык имаӡамкәа дԥагәаӡа аҟәардә иқәтәаз даниба ауп. Аха иара усс имаӡамызт, иԥсадгьыл акәын иихьчоз, ихы зқәиҵоз, баша иҳәомызт, «аԥыр иаԥызоуп снапқәа!» ҳәа.

Ахәычы заҟа иааигәаны иныруази икәша-мыкәша иҟоу аибашьра иахылҷиааз аԥсҭазаара хьанҭа. Урҭ роуп угәаҵа ҷызкаауа абарҭ апоезиатә цәаҳәақәа апоет иаԥитҵартә еиԥш алшара изҭаз:

…Ааи, саншьа дымцар ауамызт,
Пҳәысс иааигаз димбакәа, ус…
Аха мап, са исыздыруамызт,
Иахьанӡа аибашьра закәыз!

Зны аҭабиаҷ схәаҷеуан, иауамызт…
Аби аԥеи реицыԥсрагь – ус…
Аха мап, са исыздыруамызт,
Иахьанӡа аибашьра закәыз.

Аԥсҭазаара ԥсҭазаароуп иара атәы ҟанаҵалар ауп. Ажәлар рҵеицәа хазынақәа идоуаԥшьха ран рыԥсадгьыл рыхьчоит, рхы ақәырҵоит. Ҳлирикатә фырхаҵа иԥсадгьыл хәыҷ иқыҵа гәакьа ана-ара иалыԥуеит аԥсӡқәа, уимоу, ус еиԥш иҟоу ахҭыс гәакажьгақәа ҟалоит – аб дыкҷаҵаны аԥа дырҵәыуо. Аха уи иаанагом ауаа рхы-ргәы цаны, игәытҟьа-ԥсытҟьаха, аԥсҭазаара иаҵоу, еибаркны измоу агьама рцәыӡны иҟоуп ҳәа аҳәара. Мап! Урҭ акыр уадаԥрақәа рхыргозаргьы, рдоуҳа ҭәҭәоуп, гәкаҳара рылам, аҭа

хәымҭа ишиаааиуа агәрагара рымоуп. Ачарагь руеит, агәырҭьара рымоуп. Уимоу, «ԥҳәыс дыззымгоз ахатцагь, хаҵа изымцаӡоз дигеит», – иҳәоит апоет дрызгәдууа. Ажәлар ргәы шкаҳам, рыԥсҭазаара агәра шыргоу, агәыҭра шрымоу апоема «Уаа, дызусҭада ари аԥҳәызба?!» ахы аҟны ҟаимаҭла иааирԥшит автор. «Иҟалеит уа убас ачарагь, агәаҟрақәа зымԥа иԥхьаԥ». Амала, аԥхьаԥ ихьааигоит аркәашага ахькаԥуаз икәашашаз арԥыск дахьзыҟамлаз, дахьызцәырымҵ. Лара аԥҳәызба акәашара убас данаалан иқәкьысӡомызт лшьапқәа. Аха уи дзыркәашо дабаҟоу?» апоет иҵихуа асахьақәа ирҳәоит аибашьра ақыҵа заҟа еилнашьааз, абжьааԥнытәи аԥсҭазаара шацәнарӡыз. Аха, зегьы акоуп аԥсҭазаара еилашуан, уи аӡәгьы изынкыломызт. Уи ауп иаҳәо:

Ус, арҵәааҳәа арԥыск даацәырҟьеит,
Мацәысеимҟьаран – дласы…
Аинҟьацәагь убас рҿырҟьеит,
Иҵалеит ашәагь аԥсы…
Убас диркәашеит аԥҳәызба…
Уахь иԥшуан зегь шанханы:
– Уаа, дызусҭада ари арԥызба,
Иахьанӡа иҳамоу инханы?..

Иԥьаршьон бырги, ҳәсеи, хәыҷи, избанзар, аҷкәынцәа, ахацәа абԥьар ркын, еибашьуан рыԥсадгьыл азы. Аха арԥыс дызусҭаз ачарауаа аҵыхәтәан ауп данырдыр:

Ианалга, дымцакәа днытԥан,
Ихҭырпҵа ааихихит, дыччон…
Арԥыс дабаҟаз – дыԥҳәызбан,
Хаҵамаҭәала дкәашон.

Ари ҳәарас иаҵахузеи, автор ихы иҵиҳәааз ауакәху усҟантәи аԥсҭазаара аҵабыргхаҵа инаҵаз фактуп. Иаашоуп, асахьаркыратә ԥымҵа арлаҳҷыхразы аинтересс аԥхьаԥ икырц азы урҭ рԥызцәа адетальқәа аналарыԥсоу ыҟоуп, еиҳарак рынҵәамҵақәа рҷы. Аха, еиҵасҳәоит, апоет иааигало асахьа «арԥызба» икәашара – аԥымҵа рыԥшӡагас, «хырҷагас» иамам, уи алирикатә фырхаҵа ихаҵа иибаз, дызлахәыз аԥсҭазаара аҵабыргхаҵа ауп. Ус заҟа ыҟоузеи апоемаҷ.

Апоема «Аибашьраҷы» акыр уархәыцыртә, насгьы анацәеи андуцәеи аӡәырԥы рзын атипра аланы иҟаҵоуп анду лхаҷсахьа «Сара санду –

ҳара ҳан» ахы аҟны. Автор зсахьа ҭихуа анду зычҳареи зылаҙареи ыҟоу, аҧсҭазаара ҭыхәаҧҭәара шамам лоунытә изныруа ҧҳәысуп: «Лҧазаҭә иаҿагыло ахы» лхы-лыҧсы зегьы иара изкуп. Ииашоуп, агәамбзиара ҭылгеит баҩ-хьаак дакит, ҷьаргьы днеиуам лашҭа дҭыҵны, дҭахыз, дгәылаз, аҵхгьы лара лзы шыҟәсык ыҟоушәа лбоит, аха лыҩнусҟәа акгьы ҧкым, хынтә ишлыкәыршоугьы ашьал. «Лусҟәа, изцыло рхыҧхьаҙара ирыгхошәа лбозаргь зназы дырҿуп илыкәлашьцо мацара дырҿуп иааивылго лыҧсы...» – иҩуеит автор лгәабзиара аҭагылазаашьа аарҧшуа.

Аха лыҷкәын иахь абар илыҩуа: «Нан, сара аҕьараҳәа сыҟоуп, – аҳаҳаи усцәымшәан акы!..»

Уи, жәаҳәарада, аҕьараҳәа дшыҟамызгьы, аҧсадгьыл ахьчаразы аҕа хәымга иҿагылан еибашьуаз лыҷкәын-заҵә игәы лырҕәҕәон, лхаҵа лдоуҳа ҕәҕәан азы. Ааи, ус иҟоуп ан лыҧсабара адунеи ршаз аахыс.

Апоема анаҩстәи ахҟәа «Аҭаца дҵәыуа дкәашон», «Абомбақәа ашәҭқәа ршьаҟьон», «Агәырҩеи агәыҕреи» рҿы иаабоит аибашьратә мцабз иалагылоу афырхацәеи атәылаҿ инханы иҟоу ауаа еимаздо ахҵысқәеи наҟ-ааҟ ухәы-ужьы қақаҙа идыргылоит лоунытә удырқәыҧсычҳауа аҟынҙа. Асалам шәҟәы зауз аҭаца лыкәашара, лҵәыуара ахәыҷқәа зҵаз аҕба абомба агәыдҵара, иаанхаз ахәыҷқәа амшын ихыҧсалаз реиқәырхара, «шәымшәан шәгәы шәырҕәҕәа!» – анду лажәақәа арҭ зегьы атыл аҿтәи аибашьра асахьақәа роуп, насгьы иахьа иҟалазшәа иҿыцххараҙа иуныруеит.

Аҩада исҳәахьеит, ҩаҧхьагьы исгәаласыршәоит апоема аибашьра иаанагаз арыцҳарақәа рыла ипеипеиуа ишҭәугьы, уи агәкаҳара аҭам, иаҳнарбоит асовет жәлар зегьы реиҧш, аҧсуа жәларгьы ргәыҕра дууп, рдоуҳа ҕәҕәоуп, изҵагылоу агәаҟрақәа иага рдац-ҧашә ҭаулазаргьы, аҧхастақәеи аҧсыҵбарақәеи рацәазаргьы, ирдыруеит ишиаааиуа, аҕа хәымга дшыҟәцахо. Ус шакәу еиҳагьы иарҵабыргуеит апоема аҭыхәтәантәи ахы «Агәырҩеи агәыҕреи». Ари ахаҿы автор ҷыдала иаликаауеит аҭаца лхаҿсахьа. Уи аҧхьаҩгьы игәы дрыцханашьоит, избанзар. Аҟәантәи дааз аахыс (уаҟа дызлаҧшыз ахлымҙаах – ахәыҷқәа зҵаз аҕба аҭархара...) лшьара дыкәкьан дыҟан. Абар дзеиҧшрахаз:

Убас лҿылҧсахит хҵаца,
Аҟәантәи даазар аҿены...
Деиҵаҕәҕәа еидара дук датҵан,
Уи дагьаман лыхәда хҿены...

Еиҵа рыцахҵап ацәаҳәақәа: «Уаха шаанҙа дшыбарҧьеиуа, дмыцәаҙакәа илыршон. Аха уи ҳлырдыррын ҷьеи уа, ишылҟазшьаз еиҧш деикәкьашон. Уигьы азлырхомызт «дҵәыуан лхаҵа ишәҟәы лгәыдкыла»... «-Иабаҟоу исоуҳәаз хыкәкыла, иабаҟоу, «ушьҭан изыҩуеит?»

Абас амца лкуп аҧҳәызба збаха лмоукәа ахымца иаҧылаз лхаҵа дизыҧшын, дихьҵәыуан. Ари, уаҩытәыҩсала уахәаҧшуазар, ирыцҳара дууп, игәнаҳауп. Аха Аҧсадгьыл ахьчара анаҵахха, абҷьар мца ада ҧсыхәа аныҟамла, ичҳатәуп, ацәаҵакҙара аҵахуп. Уи рдыруан апоема аперсонажкәа андугьы, аҭацагьы, убас уаҟа ицәырҵуа егьырҵгьы.

Ари аидеиа ихадароу хшыҩзцара – аҩымҵаҿы арахәыц ҟаҧшь еиҧш иагәылганы игоуп, насгьы хьаҳәхьачарак аҵамкәа апоезиатә ҧсыҧха аланы. Аха убри инаваргыланы андугьы аҭацагьы ргәы зҟычуа, аҧсҭазаарахь ирыхо иҟазҵо леитмотивра ауртә еиҧш иҟоуп аҧсҭазаара аҵабыргхаҵа иалху даҿеа деталькгьы. Уи амшын далганы аҧсра дацәнырханы, ааҙатәыс аҩныҟа иаалгаз ахәыҷы иоуп. Уи андугьы аҭацагьы рыҧсы даҧшәмахоит, ажәакала, аҩымҵаҿы ишаабо еиҧш, дара рзы дагьҧахеит, дагьмаҵахеит. Ус шакәугьы автор ипоемаҿы ҷьаргьы имҳәазаргьы иара афакти аҧсҭазаареи рхаҵақәа агәрагара ҳзынрыжьуеит, ихаҳҵартә иҟаҵоуп. Амала, автортә хьаҵрак аҳасабала хыхь иҳәоу ахшыҩзцара шьақәзырҕәҕәо цәаҳәақәак аҧхьаҩ ибартә иҟазаргьы ицәгьамызт, аха еиҵасҳәоит, апоет уи дагәыламлеит, аҧхьаҩ иҟаиҵааит алкаа ҳәа изынижьит, насгьы диашам узҳәом апоема асиужет-композициа злаҟоу ала.

Апоема хзыркәшо ацәаҳәақәа ракәзар урҭ еиҳагьы ишьақәдырҕәҕәоит аҧсҭазаара аоптимизмла, гәкаҳарада ахәаҧшра аидеиа, иҵегьы уазааигәаны иуҳәозар, аҧсҭазаара иага ҭәагашоура иҵашәаргьы ҭыхәаҧҭәара шамам, насгьы уи злеибарку амагиатә ҧсымчхара еихсыҕьра шақәым аҵеира еиҵагыланаҵы, ахшара ииуанаҵы аҧсы шҭоу, ҧхьаҟагьы ишцо.

Уажәы ҳрыҧхьап хыхь зыҙбахә ҳамаз ацәаҳәақәа:

«...Збаха смоукәа ахымца иаҧылаз,-
Дхәыцуан, – уҙбахәык смаҳаҙеит...»
...Убасҟан уа ахәыҷы илгәыдкылаз
Днапҟьан, лхәыцракәагь цеит...

Дыкны дгылан згәыҕра ҿыцхаз,
Ари аеҭым деиқәзырхаз.
Хаҵа дзымбаҙакәа иҧхәысхаз,
Хшара дызмоуҙакәа ианхаз.

Уи дгәыҕран дылгәыдыршәылан,
Иҧхарра лцәеижь аҿеахьнагҙон...

…Нахьхьи хара аԥҭақәа еижәылан,
Ҳашьхақәа ирхибаҳәа ицон…

Аҩада иаазгаз ах-куплетк рҿы илабҿабаны иаарԥшуп апоема «Аибашьра» аидеиатә ҭакы, насгьы ацәанырра ҭаула узҭо сахьаҩыратәла иҩычаны. Апоема «Аибашьра» аԥсабара злаҟоу ала, иумбарц залшом уи автори алирикатә фырхаҵеи ирыбжьоу «аигәыцхәра» кыр шаҵанакуа аҩымҭазы. Насгьы уи ҟазарыла иҟаҵоуп, иаднамкылартә еиԥш иҟоу детальк аламкәа, зегьы иара иатәышьҭраны, ианаалауа аԥсҭазаара аҵабыргхаҵа ишахылҭыз мҩашьо.

Амала, сара сахьахәаԥшуа персонажққәак хьыӡқәак рыманы ицәыргазар ицәгьамызт, избанзар ус аҟаҵара аҩымҭа ахаҭабзиара иацнаҵон, апоет зсахьа ҭихуа зегьы иҵегьы игәылтәаауан аԥхьаҩ изааигәахон. Аха урҭ ахьыӡқәа уиаҟара ибыргым. Апоема лирикатә ҩымҭоуп, лымкаала изҩыз изааигәоу иаазырԥшуа ԥасатәи Аԥьыԥьтәылатә аибашьра (1941-45) аҟнытә иухамышҭуа алирикатә фырхаҵа игәалашәара иаҟәырҷахоу сахьақәак, хҭысқәак. Насгьы уи аамҭа хьамҭа атема иазку апоемақәа ҳпоезиаҿы усҟакҵәкьагьы ирацәам. Абри аганахьгьы аҩымҭа зыԥсоу маҷӡам, акала иҟәнушьо иҟаӡам, уимоу, ианаҧҵаз аамҭагьы хара ишцахьоугьы, изаҟаразаалак аҿамԥсахӡеит, еиҵакрак ахҭнымхьааӡеит мшаҿы ианиз иамаз ахаҿра шәыҵҳарак аҟәнумбаало иаанхеит иҿыцҳҳараӡа. Ас аҩымҭа мажәыртә еиԥш анасыԥ азҭаз исахьаркны иахьҩу анаҩсангьы иҟоуп хра злоу даҿа факторкгьы. Уи аԥсадгьыл аншәарҭоу ахьчаразы атыл аҿгьы афронт аҿгьы хыцәнмырха иқәпо рхаҿсахьақәа рааргшра иахьазку. Баша иҳәама ҳпоет ду Баграт Шьынқәба: зыԥсадгьыл зцәыӡыз зегьы ицәыӡит ҳәа.

* * *

Аҩада сзыхцәажәаз, апоема «Аибашьра» акыр иахаршалоуп, аамҭа хьанҭа аҭәагашоура иахылҵит «Абна алымҳа». Урҭ аҩбагьы ҩышьа формалагьы, стильлагьы, сиужеттә-композициатә еиҿкаашьалагьы еиԥшуп, дара иакны еидызкылоу азеиԥш хы шрымоугьы, хазы-хазы иҟоу ахҟәа рыла ишьақәгылоуп. Абарҭ аҩымҭақәа рдунеи ахь иуԥхьаҙар алшоит аибашьра атематика иалху алирикатә поема шьахә «Аҕба шкәакәа». Амала уи ацәаҳәақәа рыртәашьаҿ еиҳа еилацалоуп, иркьаҿуп, шамахаӡак акәымзар ҩба-ҩба ажәа иреиҳам. Егьирахь, еиҭасҳәоит тематикалагьы поетикатә еиҿартәышьалагьы поезиатә дунеик иатәуп.

Анаҩсан ишаабо еиԥш, Платон Бебиа егьырҭ, ашықәсқәа раан иаԥиҵаз, аепикатә ҩымҭақәа рҿы ас еиԥш арҿиаратә цәаҩа рыманы аабом, уаҟа иԥыҵәа-ԥыҵәҵәаны акәымкәа, еизаданы аҟаларақәеи, ахҭысқәеи, автортә хьаҵрақәеи еицнарго иҟаҵоуп, ажәакала иуҳәозар, апоемақәа рҿы иаарԥшу зсахьа ҭыху ахҭысқәа ԥсҭазааратә қәыԥсычҳарак ишатәу, ишахылҵуа, насгьы апоема аханатә атрадициатә қьабзқәагьы апоет ҳаҭырла ирзыҟоу, еихазҳауа аӡәы шиакәу мҩашьо иҟаҵоуп.

Нацәаҟәкыла апоема «Абна алымҳа» атәы ҳҳәозар, абраҟагьы, егьырҭ рҟны еиԥш, цәанырра ҭаулала иаарԥшуп ԥасатәи аибашьра ҳажәлар зҭанаргылаз агәаҟра, арыцҳара ду, аха гәкаҳарак аҵамкәа, Аԥсадгьыл ахақәиҵреи ахьыԥшымреи рзы зегьы рцәа ишҭаргӡо, рхы-рыԥсы ишамеигӡо. Абри аидеиа ауп арахәыц ҟаԥшь еиԥш апоема иагәылсны ицо, иагьзырҕәҕәо, уи сахьатәҩырала иахьҩычо анаҩсангьы.

«Абна алымҳа» (убас аибашьра атема иазку егьырҭ ипоемақәагьы) автор ианаԥиҵаз аамҭазы, жәаҳәарада, ирҿиаратә фантазиа, шәҟәыла-быҕьшәыла иитҵази рнаҩсангьы ицхраait, акырԥьара дҳәаақәыртцеит ихаҵа ихәыҷратә шықәсқәа раантәи игәалашәарақәа, иибаз, иаҳаз, дызлаԥшыз.

Ҵабыргуп, атыл аԥсҭазаара инаҵаз, ихамышҭуа изыннажьыз агәалашәарақәа, еиҳа уазааигәаны иуҳәозар, ахҭыстә материалқәа азхомызт асахьаркыратә ҩымҭа аԥҵараҿы. Араҟа, аҟазаҵәа дуқәа зегьы рҟны еиԥш, апоет урҭ гәылырҭәааны, поезиатә хаҿсахьақәаны рыҟаҵараҿы ирҿиаратә ԥышәа, ифилософиатә хәыцшьа, ипоезиатә дунеидкылашьа уҳәа акырӡа рыҵаркуан, насгьы имариоу усым иҳаҩсхьоу аамҭа хьанҭа иахҳәааны асахьаркыратә ҩымҭа (ихәыҷы идыу) аԥҵара.

Платон Бебиа аибашьра атема иазку ипоемақәа, абыржәы ҳзыхцәажәогьы убрахь инарылаҵаны, ирымоуп излалукааша даҿа ҟазшьа ҷы-дакгьы. Уи убри ауп – аҩымҭақәа рҿы иаабоит аибашьратә сахьақәа афронт аҟны акәымкәа атыл аҿтәи ауаа ишырхҭынхьааua, ишырхырго, насгьы иара алирикатә фырхаҵа иаҳаны, ибаны игәникылаз игәалашәарақәа ҵаҵгәыс ирыманы. Ари аҩыза арҿиаратә метод апоет ихы изаирхәази узҳәом, избанзар, аибашьра амца шыра иалагыламыз, уи ахәшәбылфҩы лбаазымдаз, зҧынҵа иҵамсыз, нас иара аибашьра ахаҵа анцоз ихәыҷыз, иага игәалашәарақәа ҵырны еиқәхазаргьы, агәаҟракәа дрыкәшәазаргьы, инагӡаны ишаҵахуҵәкьа ихимгаз аибашьратә ҭәагашоура аарԥшра илшомызт, ус шакәыз идырит азоуп апоет атыл аҿтәи аԥсҭазаара аарԥшра еиҳа дамараны изиԥхьаӡоз. Ииашоуп, абаҩхатәра зегьы амч рықәхоит, изхаанымгьы иахаанушәа аԥсы ахаҵаны асахьаркыратә ҩымҭа ссирқәа аԥнаҵоит ҳәа рҳәоит. Ари ахшыҩҵакгьы иашоуп. Ус шакәу алитература аҭоурых заҟа адыруазеи, Л.Н. Толстои ироман «Аҭынчреи аибашьреи» адагьы аҿырԥштәы аҵахӡам. Аха, иага ус акәзаргьы, арҿиаҩы ибзианы иидыруа аԥсҭазаара аҵабыргхаҵа иалхны иаԥиҵо асахьаркыратә аҩымҭа

зынӡа даҽеа ҟазшьак амоуп, аԥхьаѡгьы ицәа-ижьы ианыруеит ишхыҵхәаам, ишыԥсҭазааратәу идырыртә еиԥш.

Ус анакәха, Платон Бебиа аибашьра иазку ипоемакәа рапҵараҽы илихыз аметод, амѡа иашоуп, ақәҽиарагьы зинаҭазгьы убри азоуп. Мамзар ипоема афырхацәа аибашьра апроцесс ишалахәыз, ишеибашьуаз, ишыршьуаз, ишдырбаандаѡтәуаз уҳәа раарԥшра, рсахьа аҭыхра далагар усҟан, уажәы ҳзыхцәажәо апоемакәа рхаҭабзиара иагымкәа, ихьысҳамкәа изыҟаломызт, аԥсҭазаара аҵабыргхаҭа аасҭа ахыҵхәаа еиҳахон, еиҳа амч аманы иҟалон.

Еиҭасҳәоит, апоет епикатә ѡымҭакәа рапҵараҽы иара иидыруаз, ихаҭагьы ихҭынхьааз аганкәа рыла дрызнеины иааирԥшит аибашьра иахылҵыз, иахылҽиааз агәаҟрақәа, арыцхарақәа иахьатәи аԥхьаѡгьы, уаҵәтәигьы акыр ианаҳәартә еиԥш.

Платон Бебиа зсахьа ҭихуа аԥсҭазаара хьамҭа анымѡаԥысуази, иазку аѡымҭакәа анапиҵази ирыбжьоу ашыкәсҟәеи, сара уи изкны ашәҟәы аѡра санаҽуи иахьатәи аамҭеи еидкыланы урыхәаԥшуазар ухаҽы иузаамгаша аиҭакра дуқәа убоит. Митә зымчу аамҭеикәшара акыр алагеит, иаѡнахит. Аибашьра иазку автор ипоемакәа рҽы иаабо ахҭысқәа анцоз ҳтәыла ду СССР ҳәа изышьҭаз ашәарҭара иҭагылан. Уи аиқәырхаразы миллионѡыла рыԥсҭазаара ақәҵара аҭаххеит, зқьыла қытеи қалақьи ццышәыртәит, ирблит. Нас ѡаԥхьа аиҭаҽиара иалагеит Ҳаԥсадгьыл ду.

Апоет арҭ иѡымҭакәа анапиҵоз аамҭазы Асовет Еидгыла аԥсы ҭан, иҕәҕәаҳа иҟан. Ари гәадуран асовет жәларқәа зегьы рзы. Ус шакәыз ажәа сахьарк аԥҵаѡцәа рѡымҭақәа рыҽгьы иубон. Уажәы, сара асовет амчра алшара анамаз, уи иныҟәнагоз аиделогиа асахьаркыратә ѡымҭакәа рапҵараҽы анырра ҕәҕәа аныҟанаҵоз ашыкәсҟәа раан адунеи збаз арҿиамҭақәа санрыхцәажәо аамҭазы идемократиатәу аҳәынҵқарра анапаҵаҟа ҳаҟоуп. Уигьы иԥьбароу, изхымпо ахатә цәаѡа амоуп, ԥаса аҳра зуаз Асовет Еидгыла марксист-ленинтә материалисттә дунеихәаԥшышьала иҳәаакәҵаз, ишьаҭаркыз аидеологиа иарҿиаз адоуҳатә культура ахьтә иагәампхо, иаднамкыло кыр ыҟоуп. Абраҟа иугәалауршәар ауеит ажәытҳатәи акитаи философк иҳәахьа: Ауаа ракәҳам аҳра зуа аамҭа ауп. Ааи, аамҭа иаражәуеит, аамҭа иарҿыцуеит ауаатәыѡса рҭоурыхтә ԥсҭазаара иадҳәалоу адоуҳа.

Араҟа зыҳбахә сымоу зымҽхак ҭбаау зҵаароуп. Платон Бебиа ирҿиамҭақәа рымацара ирызкҳам, уи рхьысуеит асовет литератураҽы асовет аамҭазы иапҵаз аѡымҭақәа равторцәа зегьы. Ишдыру еиԥш аамҭеиҭасра иаражәыз, мамзаргьы зыԥшшәы аԥсахыз аѡымҭақәа рацәахеит, зынӡа иазымшьызаргьы, ишырҳәо еиԥш, ихәахәа-жьахәааны иҟанаҵеит. Убри

аҟнытә урҭ ҭызҵааууа, ирыхцәажәо дарбанзаалакгьы иҵакԥхықәра ҳаракуп, инарҵауланы ихаҽы иааигароуп ашәышыкәсақәа иргәылсны иааууа алитература аҿиара аҭоурых, урҭ аамҭеикәшарақәа шырнырыз адунеитә цивилизациа аҳыблара иалҵыз иахьа уажәраанӡа ишааҳаз, нас урҭ иахьатәи ҳаԥсҭазаараҽы хәарҭас ирылоу абиԥара-цыԥхьаҳа маҽа-маҽа еихарҳауа ауаатәыѡса рдоуҳатә культура ахазынатраҽы ирымоу аҭыԥ уҳәа убас ирацәаны.

Ус акәымкәа, еиуеиԥшым аамҭақәа раҳра иалиааз, иапҵахаз аѡымҭақәа ҳрыцәхасны, лажәхырԥа рзуны ахыԥсҭақәа иҭаҳҵо ҳалагар, ҳдоуҳатә культура аҭоурых, иазынхо маҷхоит, ибыжькатҵәаҳа, акгьы рымхәаҳо иаанхо аҭыԥқәа рацәахоит. Ари аҭагылазаашьа ҷыдала хшыѡзышьҭра азутәуп шәышыкәса рацәак иреиҳам амилат литературақәа, иаҳҳәап ԥасатәи СССР иқәынхо ажәларқәа рҿы. Убарҭ рхыԥхьаҳараҽы иҟоуп аԥсуа сахьаркыратә литературагьы.

Жәаҳәарада, араҟа иарбан жанрзаалак аҿгьы критериа хаданы иҟоуп асахьаркыратә ѡымҭа ахаҭабзиара. Аха, иҳәатәуп даҽеакгьы. Иԥсыҿу згәылымшәаз аѡымҭақәагьы рольк рымаҳамкәа иауҟахыз изҵанакуаз алитератураҽы. Урҭгьы алитература аҿиара апроцесс иацхрааруан. Акарифеицәа рѡымҭақәа рымацарала ишьақәгылахьоу алитература макьаназ адунеи иаздыруам. Сыззааиуа, аѡадагьы ԥьара ишазгәастахьоу еиԥш, Платон Бебиа ирҿиамҭақәа (ажанрқәа зегьы рҿы) ахьҭысҵааууа избоит, аамҭеикәшара, даҽеакала иуҳәозар, Асовет Еидгыла аилаҳара, абгара шамахаҳак акәымзар, иаԥырхагамхеит, зынӡа иаражәыз ѡымҭак аԥшаара уадаѡуп. Ари, ҳәарас иаҭахузеи, насыԥ дууп арҿиараѡы изы.

Ус шакәу Платон Бебиа епикатә ѡымҭақәа рыҽгьы имѡашьо иубоит. Акы, ари зыбзоуроу, сара сызлахәаԥшуала, уи жәынгьы ҽангьы жәраԥсра зқәым: Ан, Аԥсадгьыл, Ахақәиҭра, Ажәлар рҭоурыхтә лахьынҵа уҳәа иреиԥшқәо атематика иалху аѡымҭақәа сахьаѡыратәла аԥсы рхаҵаны иахьааирԥшуаз ауп. Ѡбагьы, абарҭ рҿы асоциалогизм агәылыжжуа акоммунизм лаша аидеиақәа ирыдцәыланы еиԥхыҟәҟәа, игәыԥҵәагаха, игәырҿыгьгаха иахьаҳԥымло, ҳахьдмыргәамҵуа ауп. Асовет аамҭа злеибаркыз акоммунисттә идеологиа агәы иахәоит ҳәа иахырҟьацәаны асоциализм аидеиақәа зныԥшуа, уи ала згәы еисуаз, зыпсы ҭаз аѡымҭақәа аԥсуа литератураҽгьы иҟоуп, ҳәарада, еиҳаракгьы иаҳҳысыз аѡежәатәи ашәышыкәсҟәа 30-40-тәи ашыкәсҟәа раан иапҵаз акьыԥхь збаз рахьтә, Сталин даныԥсы, Бериа данықәырга, «жәлар раб» ҳәа ирыԥхьаҳоз ихаҭаратә культ ианақәыҵба ашьҭахь асовет литература аҿиараҽы, асоциалисттә реализм аметод иацәхьамҭызаргьы, аиҭакрақәа аланагалоит, ахырхарҭа ҽыцқәа цәырнагоит, аԥсҭазаара аҵабыргхаҭа аазырԥшуа аѡымҭақәа

акьыԥхь рбо иалагеит, ҳашәҟәыѡѡ ду Алықьса Гогәуа иажәала иуҳәозар, ҳлитература аԥсгарҭақәа аиоуит.

Апоема «Абна алымҳа» актәи ахы аҟны («Аԥсы дхынҳәит») иаабоит зашҭа «мызк аԥхьа зшәаԥь ҭашылаз» аԥсадгьыл асолдат деибганы ҭых ҭынчк азы дшааз, дшыхынҳәыз иԥшәма ԥҳәыс дшышанхаз, лыбла иабо агәра лзымго аҟынӡа дышҳашҳатәаран дшыҟалаз. Абар урҭ аҭыԥқәа:

Аҭх ҭынчуп. Амза гылан,
Абырлаш ԥсаҟьо, икаҷҷоит.
Жәгараа, рѡызцәакәак рыдкылан,
Уи иацлабуа икәалкәаԥьоит.

Анаѡстәигьы аа:

Дгылоуп, аха игәы ҭагылом,
Абырсаатк хәыцракгьы дагоит:
«Мап, уи сара ак сызлыдкылом,
Сшыԥсугьы бзиа сылбоит».

Ашә дасуеит, иаатааӡа игәы хыҵхыҵуеит, хәыцраԥәак ижәлоит, избанзар, иудыруеи, игәы дажьозар, лара аѡны дахымзар. Урҭ рѡызцәагьы аԥсҭазааараҷ аҭыԥ анамоу ыҟами. Аха ус еиԥш ҟазымҵо дышреиуоу идыруеит азы ауп:

Ажьы ахьуазшәа, ашә днас-насит,
Ишьҭахьҟагьы маҷк даанаҳәит.
Дыцәамызт уи, ллымҳа иҭасит,
Даатԥеит, иаачҳаны дҙырѡит.

Ѡаԥхьа анҷааиҭ лыбжьы гәѡаран:
– Уарбан?
– Бысцәымшәан... сара...
Арҵәаа ҭлыргеит... дҳашҳатәран.
Уаҳа илыԥәмызт ԥәацара...

Ари дзԥәымгәыҧуаз насыԥ дуун лара рзы. Иԥсхьеит ҳәа сшәаԥь аахьаз ирҵәыуахьаз лхаҵа дгылан деибга-дызѡыда. Ари ихыҵҳәаам аибашьра анцоз аԥсҭазааараҷы арҭ рѡызцәа ахҭысԥәа аҭыԥ рыман азоуп апоет ипоемагьы злахациркыз. Абри асиужет ахаҭагьы зхала иҟоу ѡымҵоуп ҳәа иуԥхьаӡар алшоит. Аҵых асахьа уҳәару, ихынҳәыз асолдат ибла иабо изцәырырго ахәыцраԥәа ртәы уҳәару, зыбжьы лаҳаз, ашә ззаалыртыз лхаҵеи лареи реиԥәшәара ухәару зегьы ацәанырра рыҵаҵаны иаарԥшуп, иҭыхуп ирԥсҭазааратәны.

Аѡбатәи ахы «Ашәы шкәакәа» аҟынгьы апоет иаҳирбоит аибашьраҷ зхаҵа дҭахаз ашәы зхьыссы иҟоу, згәы шьу аԥҳәыс лхаҷсахьа, аха аҷара адиалектика ишацәаѡоу еиԥш, уи дыԥәԥоит дзыԥәшәаз агәырѡа ду далҵырц. Уи азы хәшәыс иҟоу акызаҵәык ауп: дызлоу лыжәлар рыԥсҭазаара – рыцәгьа, рыбзиа, рыхандеира агәҭа алагылара, ацәхьамҵра, ахы алархәра. Нас ари акәӡами иҳарҳәо арҭ акуплетқәагьы:

Бхаҵамԥҳәысзар – бнарыԥгыла,
Иагьеилазгаз жәлар рҵоуба,
Иԥсы ахьҭеиҵәахыз хыԥәкыла,
Бнарыԥгылан идырба!
Сишь, закәызеи, бымѡа нагоуп,
Бышцац еиԥш усурагь бцоит.
Ашәгьы бшәуп, аха уи шкәакәоуп,
Быѡнуҵҟагь ѡ-гәык еиԥәԥоит...

Апоема ахәҭаԥәа руак «Ашәы шкәакәа» зхала иҟоу ѡымҵак аҳасабала уахәаԥшуазаргьы уаҟа имѡашьо иубоит аԥсҭазааараҷы агәырѡа аҷеамҵара, уи, иага ихьанҭазаргьы, аиааира зегьы ишрыцку. Абри аидеиа хада апоема зегьы аҟны иагәылубаауеит уи иҳәаакәнаҵартә еиԥш.

Аѡымҵа зеиԥш хьӡыс иамоу «Абна алымҳа» аҷыда ахгьы аԥхьаѡ дзырхәыцуа ахшыѡзцараԥәа кыр аҵибаауеит, уи раԥхьаӡагьы ихаҷы иааиуеит аԥсуа жәлар ражәаԥҟа «абнагь алымҳа амоуп» ҳәа, – нахьхьи аахыс ирҳәо. Ари, жәаҳәарада, зҵакы еиҭарсны иҳәоу хшыѡзцароуп, ицәгьаз ибзиаз аԥсҭазааараҷы иҟалоу ахҭысқәа иага иуҵәахыргьы ажәлар рлымҳаҷ имнеир, ирмаҳар залшом. Убри ауп абнагь алымҳа амоуп ҳәа зырҳәо. Ари ажәаԥҟа афилософиатә ҵакы Платон Бебиа ипоемаҷ ибзианы, апоетикатә маҭәахәқәа ицырхырааны ихы иаирхәоит. Уаҟа иаабоит аибашьра ду зхызгаз, аԥсра, абылра, ахҵәара абла иҭаԥшыз ажәлар рлымҳа аҷыт шаѡымшәо, иҟалоу, инылоу зегьы рыбла ишабо рлымҳа ишаҳауа – араҟа урҭ инеибанеиԥшны абна алымҳа рымоуп. Ари асимволтә ҵакы ажәлар рҟәыҧара акгьы аѡшәаӡом ауп иаанаго.

Аѡымҵаҷ ҳаԥхьоит:

Ирҳәоит абна иамоушәа алымҳа,
Маʒак ныҟәызгогь џьара,
Иҽы анааихих – игәаҽы инымха,
Раԥхьа иаҳауеит ҳәа иара.

Сақәшаҳаҵуп, алымҳа амоуп,
Аблагь ахоуп – зегь абоит.
Абна – ари амаʒа амоуп,
Иагәыцаҳәҳәангьы иаанагоит.

Автор иҵахуп абриаҟара зымчу абна зыԥсы еиқәзырхарц иара ашҟа инеиуа рахьтә ацәгьа зуз дамцәахырц, дыхнатырц, иʒыхь ижәырц далагаргьы иҵабарц, ажәакала, ари ацәгьаҟаҵацәа ркатегориа иатәу бзанҵы ирыцҳанамшьарц, иамшаҵарц, избан акәзар, ус еиԥш иҟоу ауаа цәгьақәа абна лымҳасы иаиоур, аԥсҭазаара зырхәышьуа, иаԥырхагахо акыр ҟарҵар рылшоит.

Апоема анацстәи ахы «Ан луазбыжь гон» аҟынгьы аибашьра ахәшәбылфцы зхылҵуа аԥсҭазаара ауп иаарԥшу. Зыҷкәын заҵә аибашьраҽ дҭахаз ан лгәаҟра апоет убас игәыҽкаагоу ажәа лыԥшааххәа рыла иҵихуеит лхаҽсахьа. Ҳәарада, лпрототипра зыхцаалоу ахсаалак автор ахәанга дрықәмыԥшыкәа ас аҟаҵара имариа усмызт абацхатәра иага аԥсымчхара ғәгәазаргьы. Аха «Ан луазбыжь гон» аҟны ан лымацара лакәым уи луазбжьы зызку. Уи рызкуп лахьынҵала ус аҟазаара зқәашьхаз анацәа зегьы. Ус анакәха ари атипра аазырԥшуа, еизыркәкәо аибашьра ицәырнагаз хаҽсахьоуп. Уи еиҳагьы аԥхьацы изааигәазтәуа, аԥсҭазаара аҵабыргхаҵа аазырԥшуа феноменуп.

Иаҳгәалаҳаршәапи игәыҽкаагоу ан лԥа лхы иқәкны лҵаца лзы илҳәо ажәақәа:

Нан, уи хаҵа дымцаʒакәа,
Ԍнакала убас деибахеит.
Нан, лыцныҟагь дымхынҳәʒакәа
Ҳцыџьагь ацны ҳацнахеит!

Ас заҟацы ҭыԥхацәа рынасып аҽаҟәази аибашьра мыжда. Аха урҭ аҭыԥхацәа зшьеи зыхши еилаҭәоз изықәшәаз аразҟыдара ианышәон, рхы здыркылаз арԥарцәа рыбзиабара гәык-ԥсыкала азыҟазааразы иахьыцнанагалаз ацнаҵа аҳаҵыр ашьҭыхразы, аԥсуаразы. Ҏеыдражәуан иахьнанагоз ацнаҵаҽы. Абригь ҳаԥсҭазааараҽы иҟан азоуп апоет абри агангьы дзавымсыз. Уи адагьы заҟацы иҳәаны итәаз аҵыԥхацәа афронт аҽы иҟаз, рарԥарцәа аауеит ҳәа иззыԥшыз анзнымхынҳәлак, рхы дражәуан, хаҵа ицомызт, избанзар, акы, убри аҟара абзиабара ахә ҳаракны иршьон, ауацытәыцса ицәалашәара зегьы раҵкыс амч змаз феноменны иахәаԥшуан. Ԍбагьы, зыԥсадгьыл зхы ақәызҵаз арԥарцәа рынасып еиларҵарц азын иалыркааны ирымаз аҵыԥхацәа, урҭ рыдлаԥса рхы ахырбаауан аразҟы лаша. Ари адетальгьы аԥсуа ԥсҭазааараҽы, ҳәарас иаҵахузеи, ҳазлацәажәо аамҵазы аҵыԥ аман. Убри азоуп Платон Бебиа ипоемаҽы ацныҟа ихнымҳәызгьы рхаҽсахьақәа раарԥшра зихамышҭызгьы.

Аԥсуара иатәышьҭраз, нахьхьынтә иаауаз ари ацәацa – аԥҳәызба, аԥҳәыс лыхгьы, лыԥсгьы бзиа илбоз, насгьы зыԥсадгьыл зхы ақәызҵаз ихҭынҵара, дыԥсаанʒа дзыцнанагалаз, (ацналахара злахьынҵамхазгьы убрахь иналаҵаны) ацнаҵаҽы аҟазаара, жәаҳәарада, амилаҭ ахаҵашьатә ҟазшьа бзиақәа аазырԥшуа акатегориақәа иреиуоуп. Амала, ари амилаҭ еиҳарак зхыԥхьаʒара рацәам рзын адемографиа азҵаара иадкыланы уахәаԥшуазар, хаҳара дук алам, аҽиара иаԥырхагоуп, аха зегь акоуп, ас аҟаҵара, ахы амцаԥгара ауацы ихаҵара ҳаразкуа акатегориақәа иреиуоуп.

Абри ацыза афилософиатә хшыцҵак аҵубаауеит апоема ахәҵа «Ан луазбыжь гон» аҽгьы. Насгьы, иҳәатәуп апоет ас еиԥш иҟоу ахшыцҵак машәырны иҟаимҵеит, ҳаԥсҭазаара ахаҵа иалибааз аматериал ауп уи ацыза ахаҽсахьа изҵаз.

Ан лԥазаҵә иҵахара лҵацеи лареи рхала аҟазаара злахьынҵахаз луазбыжь («Ҳла, аҵәа-амҵа инужьыз иҵәыуа,.. ацныҟа имнеиʒакәа иҟыууа, амла иагеит ишузыԥшыз!»; «Ухьʒырҳәага, уеыхәа Кәыкәла, аҵәцан иахаҳан ианыԥсы, О, ишԥасзымдыри, са қәыхәла, амра шҵашәоз сара сзы?!: «Сашҵаҽ уԥсыбацы сымандаз, уара усымоушәа збон, нан! Ма уи унышәнап ҳәа ак збандаз, угәы снапы ныкәсымшьуаз уан! Лыԥсымҵазгьы улымбаʒакәа, лыблақәа хылцома уан?! Улабжыш лгәы иқәмыԥсакәа, уан дызжуада, сыҷкәын, нан?!» «Аԥсы дырҽыхо, абза дыргәаҟуа, акка-ккаҳәа» уа игауан...» иахьагьы, уаҵәгьы, ушьҭангьы аԥхьацы акәиц еиԥш ицрало, хьааны, имгьаʒо хәраны ааскьа иаҳхаагаз аибашьра хлымʒаах ираздыданатәыз анацәа, аҳәсеибацәа рҟынʒа иааʒоит игәыҽкаагаха ари ан луазбыжь.

«Ашышкамсқәа реибашьра» апоема афбатәи ахы аҟны ашышкамсқәа рыԥсабара – имаашьакәа русура, рыхандеира литмотивны ишаарԥшугьы, автор еиҵарсу ахшыцзцарала иқәиргылоит хыԥхьаʒарала ирацәам амилаҭ еснагь агәацанызаара рымазарц шрыхәҵоу, ахақәитреи ахьыԥшымреи рзы ақәԥара аидеиа ҵаҵгәыс иаҵаны. Ашышкамсқәа реибашьра ахаҽала апоет иаҳирбоит аға дызқәылаз ажәлар ргәымшәара, рфырхаҵара, ажәакала,

рыԥсадгьыл ахьчара ишазыхио, уи азын акгьы ишацәымшәо, аԥсратԥәҟьа акәзаргьы, ргәы мытрыскәа ишаԥылоу.

«Шьханыҟәа ашьхаҟа дцоит» ахы аҟынгьы, имцәырҟьа-цәырасуа, илабҿабаʒа исахьаркны ҳабла иаахгылоит иацы акәушәа иаанықалаз анемец фашистцәа ҳашьхақәа рҟны бԥьармцалатәи реибашьра. Апоемаҿ ибзианы, насгьы аԥстазаара аҵабыргхаҵазы атипра аланы иҵыхуп аԥсуа быргашьханыҟәа ихаҿсахьа. Ари абырг иҩызцәа рхаҿсахьақәа аԥсуа литератураҿы имаҷымкәа иаҳԥылоит, урҭ зегьы уажәы реиқәыԥхьаʒара ҳаҟәыҵны, иаагап ҿырԥштәыс Аԥсныжәлар рпоет, академик Баграт Шьынқәба иажәеинраалоу ироман «Аҿатә-уаа» аперсонаж Басиаҭ. Абри ауаҩ быргданҵахо иуасиаҭ ала иихьчоз ашьхақәа рыгәҭа адәхәыԥш иаҵәараҿы анышә дамардеит. Иаҳгәалаҳаршәап уи изку ацәаҳәақәа: «Убра, иахьымақаруа агрыбзы, акаԥкаԥ иаҳәалоит иара изы Аиргь рашәа цәырган ес-хәылбыеха, икыдыгәгәала аеҵә иханы, ҵых-лашьцан изырҟьоит акәасҵга!».

Абарҭ аԥсуа быргцәа згәы меиҵажәуа, аԥсадгьыл абзиабара абиԥарала иаазго дырхаҵарнакуп, рдаракәац даҵанакуеит Платон Бебиа илитературатә фырхаҵа Шьханыҟәагьы. Ииашоуп, уи аибашьраҿы хаҵала афырхаҵара дук ааирԥшуа даабом. Аха зыкәрахь инеихьоу, ашьхарахь аибашьра ахьцо «ихьʒуп ҳадгьылаз аԥсра» ҳәа амҩа иқәлара афакт мацара заҟа аҳәоузеи. Уи «Схы кашәом макьанагь схыст ҳәа, уа исзымдыруа хаҳәҵәҟьа шьҭам!» ҳәа ииҳәо аԥхьаҩ агәра инаргоит, ианаҭахха хьаҳәхьачарада Басиаҭ еиԥш, хаҵала аԥсра дшаԥылоз. Урҭ зегьы апоет иажәала иуҳәозар, «абна алымҳа иҿгьы инаʒон...»

Аԥснытәи ашьхақәа рҿы ицоз аибашьра иадҳәаланы исҵахуп абраҟа иаазгарц схаҭа сызхаану иԥсҭазааратәу фактк.

Ҧасатәи Аҧьынҧьтәылатә еибашьра ду Арасаʒыхьаа рыҷкәынцәа 180 -ҩык алахәын. Урҭ рахьтә изхнымҳәит, рыԥсадгьыл хаҵаҵас рхы ақәырҵеит 108 ҩык адауаԥшьқәа. Аҕа хәымга иԥшьаз Аԥснытәи ашьхақәа дырхырцарц амца аркуа иҿанааиха, асовет ар ирывагыланы ацхыраара рырҭон ҳашьхақәа рҵаси рымҩа каҵәарақәеи ибзианы издыруаз, қәрала абҧьар акра иаҵанакуазгьы аԥсуа быргцәа аʒәырҩы. Аԥсны ақыҵақәа зегьы рыҟны еиԥш, урҭ рҩызцәа абыргцәа цәырҵит Арасаʒыхь ақыҵангьы. Исгәалашәоит иахьеиԥш, храду амҵан сашьа Котики сареи ҳшыхәмаруаз ус агәашә даатәалеит хаҵак, ҳаб иашьа Заʒ ихьʒ ҳәаны дыҟоума ҳәа дҳазҵааит, ҳара уи иҵак ҟаҳҵаанʒа, уи ибжьы иара иаҳан, аҩны даадәылтцит – бзиала ууабеит, дад, ууаи арахь – иҳәан ишҟа иҿынеихеит.

– Аамҵа сымаʒам, сыццакуеит, аусҳәарҭаҿы аизара ыҟоуп, Шәарах дырҭахуп, днеирц саарышьҭит, – иҳәан иажәа ааҿахиҵәеит.

– Ибзиоуп, дад, иуҳәаз саҳаит, уажәы аҩны дыҟам, абнахь дцазар акәхап, ахәыҷқәа сышьҭуеит, иарҳәар уажәыҵәҟьа дааиуеит, ууанʒа ууаи арахь уаатәап ҳамҵак, – иҳәеит еиҵа днеилаҳәаҵаны. Аха иара дмаагылакәа, дыццакуан, даҿеаԥьара анеирҵақәа имазар акәхарын, дцеит.

Сашьа Котики сареи Шәарах дахьаҟыз аадыруан, уахь ҳцеит ҳаибарҩны. Кәынча иҳәсҵа аханы ахәы ҳарак Ачаԥара акалҵаҿы зымахәқәа еилышь аныцә реиԥш игылаз, абнаҿ ахьацаҵлақәа ркаҿара даҿын, аʒын иааблыша амҿазын.

Сара абыржәгьы иԥьасшьоит Шәарах заҟа абна деиҷаҳаны, еилыпшааны, ихымшьаакәа ахьацаҵлақәа шкеиҿоз, ахҿиаа зларуша ала дахәаԥшны, уаҵәгьы ишхәарҭахо дырны. Исыздыруам изызҳәаз, иахьынтәаауаз, аха иҵегьы ирацәаны иԥиҟар ҳҵахын.

Ҳааит аҩны, иаразнак ʒык наиқәҵәаны иҿааиԥсахын дцеит аусҳәарҭахь. Уахьынтә данааи абар иихәаз.

Аԥсны ашьхақәа рҿы афашистцәа ирҿагыланы ицо аибашьраҿы ҳар фатәылеи ҷьаԥханылеи реиқәыршәараҿы ацхыраара рыҵаразы еиҿкаау абыргцәа злахәу абаталион Арасаʒыхьынтә ицо сырхырԥхьаʒалт саргьы. Уаҵәы шьыжьымҵан Очамчыра ҳҟароуп, уантәи амҩа ҳақәлоит. Ҳаҿқәагьы ҳгар акәхоит. Ус иҳәеит араион аҟнытә иааз аиҳабы. Аҿы аниҳәа ҳара иааҳцәаымҕхеит (иара ицара, аибашьра иаҵанакуаз заҟа ихьанҵаз уиаҟара ҳхаҿы иааиуамызт, иаҳзеилкаауамызт), избанзар, ҳҿы Кәыкәла алеишәа бзианы, аҧьықәреи лапҟьақәа ҧыҵәҵәаны иаҿаҳҵон, ҳнапы иашьцылан, уимоу, зны-зынлагьы ҳақәтәалон, сахьцо изгоит аниҳәа иааҳцәаымҕхеит, иаарыцҳаҳшьеит. Иҿеиқәан, иԥшʒан, аблақәа разʒа акәын ауаҩы ишихәаԥшуаз.

Заʒ иашьа еиҵбы Шәарах дизыʒырҩуа дтәан, ҿитуамызт, аха иаҳаз ажәақәа шицәыхьанҵаз ихы-иҿы ианыԥшуан.

– Ҳаԥсыргьы ҳаужып, арҭ асабицәагьы инапы наҳақәкны ҿааиҵит, аʒәы ичаҕьа иадымԥшылауа иуааʒап ҳәа ҳуқәгәыҕуан, ҳарҭ ҳамч ҳшәахьеит, ишубо, ҳақәраҿ ҳаҟоуп, Ҷыҷыкәа иакәзар, уи усгьы аибашьра ишналагазҵәҟьа уахь дагеит, ихабаргьы ҳмаҳаижьҭеи заҟа ҵуазеи, еҳ, адунеиажә, – иҳәан, ҳамҵак даатгылан лоунытә даақәыԥсычҳаит, – нас инациҵеит. – Уара уцара аҭаацәа зегьы ҳзы ихьанҵоуп, ҳаҩны зхагылаз уара уакәгәышьан, аха ҳажәлар зегьы агәаҟра иҵагылоуп, аха, иҵегьы еицәахоит, анцәа иумҳәан акәымзар, ани аҕа хәымга ҳашьхақәа рҟынʒа зшәақь-мца ааʒаз, арахь дышьхыҵыр, – дырҩагьх даҿеа ҧытраамҵак ҿымҵзо даагылт, игәы шыԥшаауаз мҩашьо, нас ҩаԥхьа инациҵеит, – ҳаиҳабыра знапы ҳану ицатәуп ахьырҳәаз ицатәуп, Шәарах, анцәа ду ҳаибоит хара шҳамам, иҳақәлаз ҳақәихырц, ҳаитәитәырц ауп дзааua. Ари ззымдыруа-

да. Слаԥықәшәа излаҳәо ала исыҟәнаҡьоит, аҕа урҭ шьхаҟәа дзырхыҵуам, абӷьар иатҵагылоу, зхатҵкы сцаша, ҳҵеицәа ируам, аԥсыҵбараҟәа рацәаны иҟалашт, аха ҳ-Аԥсны хьчахоит. Абарҭ асабицәа хәыцқәа, – ѡаԥхьа инапы наҳаҟәкны, – иажәа инаҵиҵеит, – разҟы рымазар – уаргьы ԥшʒала уаауеит, уанʒа ҳаихалап, хьаас ҳумкын, уахьцо умѡа хаирхааит, ԥшʒала уааит! – иҳәан иажәаҟәа уаҟа иааникылт.

– Сара ахәыцқәеи шәареи шәоуп хьаас исымоу, егьырахь сыҟәлацәа ахьцо аʒәы схы иҵасырхом, ҳашьхамѡаҟәагьы уажәы исымбеит, сшьамхгьы макьана имкәадахац сазышьҭымхыртә еиԥш. Амала, акызаҵәык, сгәы еихьызшьуа, аԥсшәа ада даҽа бызшәак ахьсзымдыруа ауп. Аха уи быргәым, ихадароу ҳажәлар зҿагылоу аҕа хәымга ҳашьхаҟәа дрыхцаны иҵыѡрахь икацароуп, – абас аишьцәа Заʒ, Шәарах еидтәаланы акраамҭа еицәажәон. Урҭ рашьеиҳаб Зыкәыр, зыцкәын заҵә Ҷыцыкәа афронт аҿы иҟаз рацәак ихы алаимырхәт абри ацәажәара, дхәыцуа дтәан, аха ихы-иҿы ианыԥшуан рашьеиҵбы Шәарах уаҵәтәи ицара деиҵаргәгәааны дшамаз.

Ашьжьымҭан цқьа ишаанʒа Шәарах данцоз, ҳара Котики сареи Кәыкәыл, Нусиа ҳгылеит ҳалаҕырʒ ҳҿакәкәа аҵәыуара ҳалагеит. – Иара аʒәаʒәала ҳѡышьҭыхны ҳангәыдкылан, – рацәак сынхом, саауеит, шәышԥаҵәыуои – иҳәан ҳашҭа дынҵытцит ҳҿы Кәыкәла иманы. Уажәгьы избоит дақәымтәакәа аҽы аҕәра кны дахьнеиуаз.

– Ҷасым, шәишькламҵәыуан, уи лассы дхынҳәуеит, – ҳәа ҳлыргәыбзыҕуан ҳаб иаҳәшьа Матиа.

Ари ахҵыс ашьҭахь ҳаѡны, ҳашҭа, ҳгәара иууаʒа акәын ишыҟаз. Аха ауаѡы зегьы дрышьцылоит. Хәыцгьы дугьы Ҷыцыкәеи, Шәарахи, анаԥьалбеит ҳашҭа ианбаҭаларишь ҳәа ҳалақәа хара икыдхалауа ҳарзыԥшын. Ус заҟаѡ ҭаацәара ԥшыдаз Арасаʒыхь. Зышьҭахьҟа ихынҳәуаз реиҳа зшәаԥь ааѡуаз еиҳан. Ақыҭа иазышьҭымхуа уҳәа аҟынʒа агәаҟра иҵагылан, аха зегьы рцәа иҵакʒаны ирычҳауан аԥсадгьыл ахақәиҵреи, аҕа хәымга дыцҟьа-шәҟьа игареи рзын. Ачҳара бӷьарк иаѡызоуп ауаѡы изы.

Шәарах дгьежьит Аԥснытәи ашьхақәа афашистцәа рыр анықәырца ашьҭахь, рацәак мырҵыкәагь ианаршьеит Кавказ ахьчаразы амедал. Усҟан 55 шықәса дырҵысхьан. Ҷыцыкәа (Николаи) Қапба дзыхнымҳәит, Новороссииск ахьчара ихы ақәиҵеит, данҵаха ашьҭахь ифырхаҵаразы ианаршьеит «Аеҵәа ҟаԥшь» аорден. Сара сгәалашәара аазгоит аԥсуа быргцәа, қәрала ишаҵанамкуазгьы, аʒәырѡы Аԥсны ашьхақәа рҿы афашист рыр ирҿагыланы ицоз аибашьра ишалахәыз, ишацхраауаз, рхы-рыԥсы рыԥсадгьыл азы ишамеигʒоз, ишақәырҵоз аазырԥшуа рхаҿсахьақәа аԥсуа литератураҿы иаҳԥыло шхытҳәаам, ареалтә ԥсҭазаара ҵаҵгәыс ишрымоу зырҵабыргуа акы акәны.

Аѡымҵа анаѡстәи ахы «Ҷхыбжьон игылаз амра» аҟынгьы (апоема азеиԥш сиужет рацәак ишадҳәаламгьы) иаабоит ауаѡы изы заҟа аҵакы дуу, ихадароу акы акәны ишыҟоу аҿиара азҵаара. Нацәаҟәкыла иҳаздыруам уи аперсонаж ихы зыхирҟьаз, дзыбналаз, дшәаʒыʒо иабӷьар импыҵыргәгәа икны алашьцара зхатәоу абнаршәыра дзылатәоу, амала ибналаз – бзиак шыҟаимҵаз еилкааун. Убри абналаѡгьы даргәыргьеит, апоет исахьаркны ишиҳәаз еиԥш, «Ҷхыбжьон игылаз амра» изаѡызахеит иԥҳәыс аҵхыбжьон изналгаз ажәабжь – рѡыӷьагь жәашықәса иззыԥшыз асаби лцәа далашәазаап. Уи акәхеит:

Инагәылпҳеит уи аҵх-еиқәара,
Иаргь мчык дымҵԥаа дагеит.
Зыԥсы ʒангьы ицоз уа акәара,
Ахьхьаҳәагь абжьгьы нахгеит.

Ари агәыргьаҿҳәаша, – абналаѡ иԥҳәыс ахшара, лцәа дахьалашәаз – маҷк ихы инардырзар, мчык абзиарахь ихазар, ҳәа аԥхьаѡ агәѡара иоуеит, аха инагʒаны дҳаздыруам абналаѡ ихаҵара закәу, абналаѡ инагʒаны дазаартуам, «ҵхыбжьон амра гылеит ҿыц…» ҳәа автор иҳәазаргьы.

«Абна алымҳа» анаѡстәи «Нас Анцәа дыҟам ҳәала» ахаҿгьы иҵыхуп, зԥа заҵә арра дҭахаз ан лхаҿсахьа угәы даарыцҳанашьартә аҟынʒа, избанзар, уи «дқәықәма-шәықәмаха ан еиҭамҳәа, ддагәаʒа лыѡны дыѡноуп», агәырѡа хьанҭа сҿаҵасырхарым ҳәа дшаҿугьы.

Зхала аѡны иаху, насгьы зымч зшәахьоу, агәырѡа иаражәыз ан лыѡны, лгәара зегьы еилаҳаит, анапы рыгны ауп аԥхьаѡ ишибо. Уи аамҭазы ус заҟаѡы ыҟадаз. Қыҭа-цыԥхьаʒа ирацәан. Ари аибашьра ахаҿра акәын, автор ииашаны, аԥсҭазаара аҵабыргхаҭа давамгылакәа иааирԥшит. Аха ихаимыршҭит ихадараз, уи аԥсҭазаара иацыз даҽа ганкгьы. Уи убри акәын: урҭ реиԥш иҟаз анацәа, аҳәса, абыргцәа, ахымхәацәа иахьынʒазалшоз игәцаракын, аҳәынҭқарра аҟнытә ацхыраара рырҭон. Убри ауп аѡымҵа аперсонаж ан лгәашәгьы ҿыцʒа изҿоу, лынхара напы адкыланы изаабо. Ҷоуп, лара «исзыҟаиҵеит сзеиԥшраз гәаҭан, нас Анцәа дыҟам ҳәала!..» ҳәа лҳәаазаргьы. Уи лзыҟазҵаз дызлатәаз лқыҭа-уаа роуп, ҳәарада, лқыҭа анапхгара рыҵаҳәарала.

Ус иҟан аибашьра аан ақыҭа аԥсҭазаараҿы. Схаҭагьы ибзианы исгәалашәоит Арасаʒыхь ақыҭан зхацәа, зԥацәа арра иҟаз, иҵахахьаз ракәын раԥхьа зымхы рцәаҕәоз, иларҵоз, аколнхаратә планқәа ианрылгалак ашьҭахь. Уи аҳәынҭқарратә план усгьы зегь раԥхьаʒа иҡаҵатәын, ҟәадак иаѡызан.

Апоема ахәҭа «Аҵх амаӡа амш иаҳәоит» аҿгьы апоет иааирԥшуа ахаҵамԥҳәыс аибашьра аныӷала лыԥҳа-заҵә аҳақьым аибашьра дцеит. Азнык азы «Данырга, ан гәаӄ лгәы лымӄьан, хгарҭа лмоуа дааѡнахоит», аха лхы даиааит, акыҵагь напхгаѡыс дӄалоит. Ус лҿахьлырҷәҷәаз, аибашьра иӄаз лыԥҳагьы акы илыхәарашәа илыԥхьаӡон. Абар автор лсахьа шҵихуа:

Ашьыжь лаԥхьа уаѡ дызгылом,
Илзеиԥшуп иахьеи уахеи.
Дшәом, аказы дузынкылом,
Уи аԥьаҿы дыҷәҷәахеит.

Автор ифырԥҳәыс лхаҭара иҵегьы ихаирҭәаауеит ҳхаҿы даанхартә еиԥш:

Лаԥхьа агәаӄраҿ уаѡ дызнеиуам,
Лаԥхьа узнеиуам, амхаҿы.
Дхаҵамԥҳәысуп, иаабац дреиуам,
Амца аҿыӄәуп лхы-лҿы.

Апоет зсахьа ҭихуа анацәа – ахаҵамԥҳәысра злаз усӄан иаумаҷхыз ҳаԥстазаара аҵабыргаҭаҿы. Урҭ аԥстазаара хьамҭа иагәашьамхны рыжәлар ирыҵагылан.

Апоема «Абна алымҳа» аҵыхәтәантәи ахӄәа («Аҷыч ихы акы ыӄәуп», «Аша-еҵәа») рҿы апоет давымсит аибашьра ицәырнагаз ауаѡы иԥсыҿарақәагьы, аха акы, иҵәылхны акәымкәа, ѡбагьы, ахара зегьы иперсонажӄәа ирыӄәмыжькәа, аибашьрахь аара рханы дрыӄәыʒбоит, ишиашам иҳәоит, насгьы арыҷьарахь ишыгьежьуа агәра аагартә иӄаиҵоит. Ашәы зшәыз, аҷыч ихы акы ыӄәупҳәа дызҿу аҧхәыс еибеи абналаѡи аԥстазаарахь изырхынҳәуа, ауаа рҿаԥхьа иҿызхуа рхара рхызхуа (амала урҭ ахаҿсахьақәа маҷк аӄара реилкаара уадаѡны, ихѡацәаны иаарԥшуп) ауаѡытәыѡса иԥстазаара ҵыхәаԥҵәара шамам ҳзырбо ахшара рцәа иахьалашәаз ауп. Уи афакт рус аʒбеит, азоуп авторгьы рацәак изаҭеимҵо, изимырҷыҷкыз рхарақәа.

***

Игәцаракны Платон Бебиа ипоезиатә ипрозатә ѡымҵақәа ирыԥхьо ауаѡы имбарц залшом ан лхаҿсахьа нцәахәык еиԥш иԥхьаӡаны иҵаулоу уаѡытәыѡсатә цәаныррала ишааирԥшуа. Ари зыбзоуроу, жәаҳәарада, акы, ашәӄәыѡѡы ибаѡхатәра аԥсымчхара ауп. Ѡбагьы, зсахьа ҭихуа ан

аконкреттә хаҿуп, хаҭароуп, аԥстазаара аҵабыргхаҭа аӄнытә иаауеит. Апоет еизыркәкәоу ан, лхаҿсахьа апҵараҿы ҭәҷәала ицхраait, шьаҭас изыӄалеит дшысабиʒаз иԥхаз, зажәа ԥха имаҳаз, зыбла хаа иҵамԥшыз, апатреҭ амацарала иидыруа, аха ихаҿы иаанхаз, дзыхшаз иан. Уи дхәыҷаахыс иԥсы иалаханы, дмырҭынчуа дызмоу, дахьцалак ицу, хьаак иаѡызоу ирҿиамҵақәа рҿы еснагь аҭып амоуп. Урҭ аабоит иажәеинраалакәеи, иажәабжьқәеи, иповесткәеи рҿы. Хара имхәыцуа ԥхьаѡыкгьы (урҭ рѡызцәагьы ауӄахым) игәы иаанагар ауеит имыцхәцәазар ҟалап ҳәа. Мап, ан илызку аѡымҭа сахьаркызар, иԥстазааратәызар, бзанҵы имыцхәны иӄалаʒом. Ан илыхәҵоу ажәа инагʒаны изҳәахьада. Уи лахь иҳамоу абзиабара аԥстазаара еиԥш ҵыхәаԥҵәара ақәҙам, иҵамбаʒо зыхьуп, ауаатәыѡса еиқәзырхо акы акәны иӄоуп.

Апоема «Аҵыс-хшы» аѡадагьы ԥьара ишазгәастахьоу еиԥш, автобиографиатә ҟазшьа амоуп, иконкрет темоуп, иӄазҵәӄьа афакт иахҳәааup. Зегьы раԥхьаʒа уи уадзыԥхьалоу, ирзааигәазтәуа факторуп апоет ҟазара дулеи цәаныррa иашалеи иахьааирԥшуа ани аԥеи рхаҿсахьақәа, насгьы ихадароу иразӄыдахаз ан лыӄамзаара, ицәырнагаз ауаѡытәыѡсатә гәырѡеи агәхьаагарақәеи заӄа амч рымоу иҵаулан рԥашә, дац ҳау, ддыргәамҵуа, ддыргәаҭеиуа адунеи илзықәу лԥазаҵә ихы-иԥсы аӄны. Умашәа еиҿартәуп дышқәыԥшʒаз зыԥстазаара иалҵхьоу, аӄамзаара адунеиаҿ ишьаҳиҵхахьоу ани уажәы лҳаҭгәынаҿ згәы иҵаҵәыуоу илхагылоу аԥеи доуҳамчла реигәныѡра, «реицәажәара». Урҭ зегьы амагиатә мчы змоу ажәа сахьарк абзоурала ԥсихологиатә ныррала адинамизм аҵаны иаарԥшуп аԥхьаѡ ихаҭагьы ихҵынхьаартә еиԥш. Абри ахыхьгьы хымԥада иҳәатәуп даҽеакгьы. Уи убри ауп – аѡымҭа убас иӄаҵоуп апоет ма алирикатә фырхаҵа днеиуеит иан лҳаҭгәынаҿ. Убра деиқәара-еиҵараха дгыланаҵ игәаҿы иԥсаҿы иааиз, дызтәызтәыз, еснагь игәаҵа иҵаҵәаху иан лхасҿсахьа изцәырнагаз гәырѡала иҵәыз ахәыцрақәеи агәалашәарақәеи рыла ауп апоема асиужет зегьы шеибарку. Убри асиужет иаҵанакуа, ишьҭнахуа ахҵысҟәа қәыԥсычҳарак ацәа иҵакʒаны, иалагʒаны иаарԥшуп.

Изаӄаразаалак ԥсеивгарак амҭаʒакәа, уимоу, аатгыларак, амаʒамкәа иаарԥшуп асахьақәа, ахҵысҟәа. Ус иӄазҵаз иара аѡымҭа аԥсабара злеибарку иабзоуроуп, ажәакала, иқәрахьымʒахаз ан илызку аԥа иуаз ажәоуп ари. Уаҳа даҽеакалагьы ҟалашьа амамызт. Аԥа иан илзикыз ауаз ажәа сахьаркыратәла ианычаԥаха, ҳәарас иаҭахузеи, аԥхьаѡ игәаҿы инеит, дархәыцит, ихьааигеит.

Апоема «Аҵыс-хшы» алагамҭаҿ апоет иҳәоит абас: «Зегьы ирымоуп аҿҳәара. Иԥшьоу акы аʒбахә аҳәара са исуалын, нап асыркуеит» ҳәа. Ус маха-шьахала уа ддыс, инаихыбзаа-ихыбзаауа ицәа, днархагылоит изгәакьоу

ауаа ахьамадоу рҳаҭгәынқәа. Ианду лҳәахьала (уигьы уаҟа дамадоуп) идыруеит иан дахьжу: «лныша҃ынҭра ѡашьаҙом, уан, уи аԥса ахагылоуп, нан?!». «Сан илныша҃ынҭроуп ари, сан са сыԥсы сыԥсынҭры!» иҳәан аԥа илхагылаз аԥса днамҵатәоит иѡнапыкгьы игәы инҭаԥса. Ибоит «Убла надхалартә мыцхәы, ҳаскьын ԥшқак ыкәуп лгәы. Иаакәыршан ашьац кашьшьуп».

Абраҟа (дтәанаҵы) ицәырҵуеит автор иԥшьоу акы снапы асыркуеит ҳәа дызҿу ажәабжь – ан илызку ауазажәа. – Абри збаз аԥсабарагьы, ууанҙа зҿеырҟәиҵ иҟаз, аԥша ҵысит, ақәа ахаҿеаҳәа аҿынанахеит. Абар уи асахьа автор ишҵихуа:

Сара абас ҳара ҳхәаҿы,
Насгьы ҳнышәынҭра агәаҿы
Иқәсуа сымбацызт аԥша
Иснарбозшәа ҿыцгьы алша.
Иԥҳал хышәҭран ақәагьы.

Ари аԥсабара асахьагьы ацхраауеит, еиҳа иҳәаақәнаҵоит анаѡс апоет иихәараны иҟоу. Анышәынҭраҿ «еиқәшәаз» ани аԥеи рдоуҳалатәи рдиалог ацәанырра ԥха аҵоуп, лоунытә иуныруеит. Ақәа абжьы иалыѡны ѡыбжьык аагеит: акы, апоет игәабжьы акәын: «Уаҳа сахьзымааз ббара, сан, саҭабымҵан бара!». Аѡбатәи имаҳац иан мыжда лыбжьы акәын: «Уца, ахьҭа улалоит, нан!..» аха уи дызцомызт, дыҟан иан лнапаҿы, уимоу, ақәа хымкәагьы, аԥша хагагьы еицырҳәон. «Цқьа шәеибабеи, уаҳа еимаҙаз ани аԥеи!..» Аԥагьы иҿаартны ауазашәа иҳәагәышьоит иан лнапаҿы дахьыҟоу. Абар аԥа иажәақәагьы заҟа иҵару, ауаѡы игәаҿы инеиуа:

Нахьхьи бызлыҵ идыркны,
Аахьхьи бызлыс идыркны,
Саҿуп урҭ зегьы рҵара,
Аха баасзымҵааҙеит бара,
Сан – исзымҵогь иацтәи амш,
Сан – сызхьымзогь уаҵәтәи амш.

Аха аԥа игәы ибылбылуа икыду иан гәакьа лыгәхьаагара ицәырнагоит еиуеиԥшым аԥсҭазаараҿ аҭыԥ змаз, шәыга хкыла еилаԥсаз аамҵеикәшара наунагҙа илҭахәахаа иагаз асахьақәа:

Ех, ишԥагәыргьоз мыцхәы,
Бҳаразуказ Бебиаа рхәы!

Бара бҵацан, бԥырԥыруан,
Уа аламыс аҳра абыруан.

Апоет зсахьа ҭихуа, зҟазшьа ааирԥшуа иан илызку аҭахы, ауаа, егьырҭ ирҳәоны иаҳаз, иара игәалашәараҿ инхаз рыла ауп ишеиҿбаау, аԥсы шырхаҵоу. Аха урҭ зегьы зырԥхаз, апоезиатә цәеижь рықәызҵаз имыцәаҙо мцаны ицроу иан гәаҟ лыбзиабара ауп. Уи ауп изырҵысуа механизмны иамоу. «Сабду измамыз неихыркәа, аарла иныркылоз зшьамхқәа, бара быблагь данҭаԥшы, илашеит, рҳәеит, ихы-иҿы. Ба быламыс, ба былша, банакы ацәымзеиԥш блаша... Сабду рыцҳа ссирс ибеит, иблақәа алашара рбеит. Илымҳа ԥсадақәа ҵархеит, ишьамхы мчыдақәа ҵархеит», – иѡуеит автор. Абду еиҳагьы дарҷкәынхеит шьыжьымҭан рыѡнаҭаҿы игаз ахысбжь, уи гәырҕьаҿҳәашан, аԥа дышиз зҳәоз. Уи заԥхьаҟа ипоетхаран иҟаз Платон Бебиа иакәын. Аха ан қәыԥш уи дахаанымхеит, илеижьеит ллахьынҵа.

Аԥсҭазаараҿ анасыԥ нагҙаны аҟазаара уадаѡуп. Уахьымгәыҕзо, ушақәымгәыҕзо ишьақәҟьоит. Убас ллахьынҵахеит апоет иангьы. Ари рыцҳара дуун, уимоу, иагьыгәнаҳан хара амхәыцра иахьахҟьаз ухаҿы ианааугалак. Апоет иан лҭахара шыҟалаз, изыхҟьаз араҟа салацәажәом, избан акәзар, апоемаҿы автор ухәы-ужьы қақаҙа иаргылартә, абри арыцҳара ду зыхҟьаз угәы рзыԥжәартә аҟынҙа сахьаѡыратәла иааирԥшит. Уи еиҕьны аиҭаҳәара уадаѡуп. Сара ԥхьаѡык иаҳасабала, (схаҭагьы сан сзыхшаз дысзымдырҙо, лыбла хаақәа сырҭамԥшҙакәа изласызҳаз ала) агәра згоит апоет абри апоема аниѡуаз чымазара ҕаҕәак еиԥш ишихҭынхьааз, дхәыҷаахыстәи иԥсҭазаара зегьы шеиланарҙыҙоз, ишьара дшықәнаҟьаз, иан разҟыда лыҟамзаара иацы диԥхазшәа лоунытә ишинырыз, ихы-игәы дшалихыз. Иҵабыргыҵәҟьаны, ус ада уажәы ҳзыхцәажәо аѡымҭа зыҟаломызт. Араҟа абаѡхатәра анаѡсангьы аҭыԥ амоуп ауаѡы иԥсихологиатә факторгьы.

Платон Бебиа ипоема «Аҵыс-хшы» аԥиҵарц азын ахаан иимбацыз, игәаламшәоз, аха еснагь ихы-игәы иҭаз, иԥсҭазаара иацыз, иԥымҵәаҙо ихәыцра иалаз иан гәакьа, иара иҳәан еиԥш, лҵара даҿын. Уи иаанагоит лара илызкны ауа-аҭахы рҿы инхаз аԥсҭазааратә материалқәа реизгара, нас лхаҿсахьа гәылҭәааны аҟаҵараҿы ихы иаирхәарц. Ус дагьныҟәоит. Аха уанҙагьы гәынхәҵысҭала ихаҭа ишьақәиргылоит, игәалашәараҿы иааигоит иан лыѡнаҭатә ус-ҳәысқәа зегьы абасшәа. Уи дымшын, илкуа, илышьҭуа марымажан, абарақьаҭра ацын. «Хҵаацәа зегь еилырганы, уаха аҵх акыргьы иганы, аарла са сҟынҙа бааҙон, бареи сареи убра ҳаиҙон, ажәжәаҳәа иԥбырҵлон снапқәа, аффаҳәа ихәмаруан сшьапқәа. Убас сыблақәагь ҭыцьцьон, убас сыбҿаԥшны сыччон. Уа исзымбаҙоз сызхара,

быблагә схыԥшылон сара…» иԝуеит апоет иан длазҵааua: «Убас акәзами, сан, ҵангьы, сара исгәалашәом акгьы?!» Аԥа зегь акоуп игәы иԥәыԝуеит, ԝнуҵԟала иаҳауеит иан лыбжьы: «Са сзын уара – зегь рыцкы, уԥси уԥсынҵри сҽагьрызкы сгылоит, стәазаргь сааԥсаха, акы заҵәык – уаԥсаха!..»

Арҭ ажәакәа «Уца, ахьҭа улалоит, нан» еиԥш ан лассы-лассы илҳәо иаҳауеит, избанзар, дихзызоит лԥа. Ус иԟоуп ан лыԥсабара.

Апоемаҽы ан лхаҽсахьа гәылзырҭәааua, адетальқәа рацәоуп. Урҭ зегьы аԥсуара иаҵанакуеит, ламысла, патуеиԥәҵарала еибаркуп. Апоет иан лхаҽсахьа иадҳәаланы аԝымҭаҽы ицәыриго азҵаарақә маҷзам. Убарҭ ируакуп аҽиара азҵаара, амилаҭ уаҵәтәи алахьынҵазы уи ада ԥсыхәа амам, изеиԥәхом. Баша иҳәом апоет: «Анцәа аԥҳәыс дишеит данхарц, уиала аԥсҭазарагь еиԥәхарц, еиԥәхарц акәым – иҽиарацы, насыԥ лашакгьы ианиарцы!..»

Аԥа игәы инархьуеит, игәы ҵәыуоит иан рыцҳарыла дахьҭахаз, анык лаҳасабала лынасыԥ инагзаны иахьлыцымнәыԟәаз, дахьырзызырԝыз «уажә ламысым, дип ушьҭан…» ҳәа лазҳәаз ауаа. Урҭԥәа зегьы иаартны иҳәом, аха иԟарҵаз агәнаҳа изыҵәахуам, исҵәахуеит ҳәа далагаргьы агәнаҳа ахаҭа иауам, ахы цәырнагоит. «Уи аламыс – ламысдан, сан!» – апоет иаԥәырԥәҩаны иаҵишьуеит абри ахшыԝҵак. Уи иацрыԥшьны иҳәоит иара иаԥәҽызҭуа даҽеакгьы:

Ҳабацәа ирҳәоз анкьа зны,
Ех, ишԥаҭаху иахьа Аԥсны.
«Азә дызмоу – димазам ԥа,
Ԝыцьа – дԥабжоуп, нас ишԥа!
Хԝык змоу – димоуп азәы.
Иеиҳахаз – итәуп уаҵәы!..»

Ажәлар рыԥсҭазаара ҵыхәаԥҵәара амоурц азын иаҭахуп аҽиара, азҳара. Абри аидеиа апоемаҽ арахәыц ҟаԥшь еиԥш иагәылсны ицоит. Хыԥхьазарала имаҷу амилаҭ рҽы ари еснагь ипроблемоуп, азҽлымхара лымкаала изҭаху акоуп. Заҟа ииашаны иҳәоузеи абарҭ ацәаҳәақәагьы:

Ари адгьыл ԥшза ҳа ҳазну,
Зегь мԝахызго амшын иаԥну,
Ҳарҭ ҳаныҟамлагь, ҵаны,
Ишәҳәа, изаҳҭаху Аԥсны?!
Рышәқәа анаатуа ҳа ҳаԝнқәа,
Игәыргьо иануԥымла ахәычқәа,

Ҳразҟы анызбахо иласны
Ишәҳәа, изаҳҭаху Аԥсны?!

Убри аҟнытә апоет аира, аҽиара, азҳара иааҟоу зегьы ирыцкны иԥхьазоит. Уи ахьыҟам, ишдыру еиԥш, аԥсҭазаара шьақәхалоит, ԥхьаҟа изцом, иԥыԥза иаагылоит.

Аҽиара иаԥырхагаз, аԥсуа хәшәы иан илызҭаз рзы игәахы еиҟәыччо иҳәоит: «Уи аԥсуа хәышә бызҭаз убра, ирасҳәаран иҟои сара?!». Ииашоуп, нас лыԥсы еиқәхарц азын аҽаҭахьа ҟарҵеит, Елырҟагь (лшьапы хтны) дыргеит, аха урҭ зегьы лыҵшәа рмоуит, лыԥсы рзеиқәмырхеит. Иҟарҵахьан риашашьа змамыз агха ду. «Ахьаа бшагозгьы бзыҵны, быргон, рыцҳа, бшьапы хтны. Иҭамгыло уа бгәы аҭыԥ, ба быԝналоит аԥшьа-ҭыԥ. Бара ибыхьуан бгәы-бгәаҵәа. Сара сзын биҳәон Анцәа», – иҳәоит апоет игәы дҭаҵәыуо.

Апоет игәы иалоуп, имцаха ицроуп, дагьрықәызбоит аиқәаҵәа зчақьуа ауаа. Аа урҭ рзы ишиҳәо:

Ԥьоукы ирчақьуеит аиқәаҵәа,
Усҟан изхәыцзом Анцәа.
Иааҳәны рхы иантаԥалак,
Цқьагьы-ҟьашьгьы изабалак
Рԥаҵақәа аужь, ацәашьқәа кны,
Уахь идәықәлоит иццакны.
Ана улагыл уара ашьа
Ара уааины ухы-уҽы ԥшьа.
Арахьгьы иукәыршахны хәцәа…

Апоет иан илзикыз аԝымҭаҽы ас иҳәартә еиԥш, ас еиԥш алкаа ҟаиҵартә еиԥш моралла иман азин избанзар, аԥсҭазаара аҵабыргхаҭа афактра ауан. Ус иҟамызҭгьы арҭ аԝада иаазгаз ацәаҳәақәа апоемаҽ аҭыԥ роумызт.

Ангьы аԥагьы ҷҷәала угәы ирыцҳанашьоит, ихьааугартә аҟынза иуныруеит аԝымҭаҽы абас еиԥш иҟоу ацәаҳәақәа уанрыԥхьалак:

Сан рыцҳа, азытра баҽын,
Сан рыцҳа, уа аԥсра баҽын.
Уажәы-уажә сагәызуа бхы-бҽы,
Са сыхәмаруан бшьапаҽы.
Аха баналага аԥсзара,
Брыҳәеит сдәылыргарц сара.
Апсра абла сҭамԥшырц азы,

Сдәылпаан сагьыргеит лассы,
Хара иакыз уа илашаҙа,
Икыдшәеит биеԥәа жжаҙа,
Аҳәҳәабжь анҭыѡ ҳамҙырха,
Сара сыѡит схы бзырха.

Иԥабыргыԥәҟьаны, ани асаби наҙаҙа реиԥырԥра атәы зҳәоу асахьақәа бзанԥы хашҭшьа рымамкәа ирԥсҭазааратәны иҟаԥоуп. Уи иашьҭанеиуа асахьақәа ракәзаргьы аҳәҳәара, ахацәы аркәыкәра, ашьа лхьыкәкәа, аҵгы ацәпра, «бааԥшы, сан!» ҳәа зыԥсы ҭыхны иԥәыуоз асаби уҳәа уцәа-ужьы ианырыртә, ибылбылуа иуцралартә иаарԥшуп агәаҟра иақәшәаз ипсихологиа иатәышьҭраны.

Апоет ижәлар ретнографиа, рҿаԥыцтә ҳәамҭақәа иртәу ахәҭаҷқәагьы қьабзк аҳасабала акымкәа-иѡбамкәа иуԥылоит, ахархәара рымоуп, аѡымҭаҿы. Иаагап ҿырԥштәқәак акык-ѡбак: Аԥсуаа ирҳәоит (ԥсҭазаарала иԥыршәахьеит азын) имшу ауаѡы дыԥҳәыс, дхаԥаз аѡнаҭа данаԥха рыԥхасҭақәа рацәахоит алыԥсаа дзоуз аҭаацәара. Абраҟагьы убасҭәҟьа иҟалеит. Ан илааҙаз ацә абна инылаҙ ицеит (абгақәа ирфеит, мамзаргьы аҕьычцәа иргеит), аб иԥсы злаз иҿы аҵәѡан иахаҳан иԥсит, дук мырԥыкәа аԥша-цәгьа асын аѡынқәа блит…

Араҟагьы апоема зегьы аҟны еиԥш, ихы иаирхәо аԥсҭазаараҿ иҟаз, аҭыԥ змаз, автор ихаҭа дызхаану иреалтәу афактқәа роуп. Урҭ аѡымҭаз арҭ еиҳагьы аҵакы рыманы иҟалеит, избанзар, аԥсҭазаара аҵабырги асахьаркыратә ҵабырги ҿык еицҭацәажәо, еицнарго еивагылт.

Апоет иҳәоит ахәыҷра аҟнытә зегь ҳауеит, уи еиҕьу акгьы ыҟам ҳәа. Амала аԥшаара аҭахуп, уаҟа ахьылаба ҵәахуп» ҳәа. Аха иара ихәыҷра агәалашәара иҭахым, игәы ԥнажәар ҳәа дшәоит. Аха ари ауаѡы иԥсыҷера иҟазшьарбагоу аегоизмра акәым изхароу. Уахь ҭыԥ амаҙам. Уи зыхҟьо абарҭ ацәаҳәақәа ирҳәоит: «Сара схәыҷра сан ибгеит, уи ахаарақәа ак сымбеит». Иҵабыргуп, аиҭым хәыҷ игәшәа-мшәа зҳәоз, дҟажо ҳасаб изызуаз ыҟан, ианду, иабду, анра изуны дзааҙаз ианԥса, иан лаҳәшьа уҳәа имаҷѡымызт, ауа-аҭахы рганахь адәыцәҳәы дауқәтәахыз. Урҭ ирыбзоураны ами ауаа рахь дышкылс, ижәлар рзы дҵоураны дышгылаз. Аха ахшаара изын ан дзыԥсахуа макьана ари адунеиаҿ акгьы ыҟаҙам, аҙәгьы дзыҟалом.

Абри ауп Платон Бебиа иаахтны (иааҙарҿ аԥьа ду идызбалаз шыҟазгьы) изиҳәо: «Бзиоуп, аха дабаҟоу сан?!» ҳәа.

Апоемаҿ машәыршақә иалагалам анду ллакә аҵыс-хшы иазку, иаххәааy. Уи аѡымҭа асиужет гәылырҭәааны, иҭаҳ-тыгьаны иахьыҟанаҵо анаѡсангьы, аидеиатә ҵакы арыҕәгәоит, ан лхаҿсахьа еиҳа улаԥш адхалартә, агәыбылра

узыннажьыртә иҟанаҵоит. Аҵыс-хшы амотив ажәлар рҳәамҭақәа рҿы иуԥылоит, еиҳарак алакә персонаж данхәу, данычмазаѡу, иԥсҭазаара аиқәырхара анаҭаху аамҭазы – бжь-мшынк иртәызаргьы бжь-шьхак ирхытҵтәызаргьы ахамеигҙара шаарԥшу аҳәоит. Амала аиура мариам, иуадаѡҙоп. Уи алакә ҵыс-хшы бжь-мшынк рнырцә, бжь-шьхак рынхытҵ ауп иахьыҟоу. Убри аҵыс-хшы хәшәы дууп, зыԥсы иахьҙаз деиқәнархоит, уимоу, ажә дҿаны дҟанаҵоит, дҿазар шәышықәса дынхоит дызѡыданы, дыԥсызар дыбзахоит. Абас ишаноу амч змоу акоуп аҵыс-хшы.

Анду еиҭалҳәо абри алакә ссир, амаҭа хәыҷ дахьазыҙырѡуа агәаҳәара иоуеит дарԥысхар хымԥада уи ахш ааигарц, шьхарҵыск сышԥазымиааири ҳәа агәыҕра иманы. Еилкааyп, зан дыгәхьаазго ахәыҷы аҵыс-хшы зиҭаху, уи лыԥсы ҭанаҵозар ҳәа ами дзыргәаҟуа.

Ари ажәлар рыхшыѡ иарҿиаз акоуп, избанзар, аԥсы дыбзазтәуа мчык ыҟазар, здыруада ҳәа имхәыцуеи, имгәаҟуеи, имыԥшаауеи. Ус иҟоуп аԥсҭазаараҿ ауаѡы иԥсабара. Амаҭа хәыҷы ианду изеиҭалҳәоз алакә ҵыс-хшы мчык дук аманы дахәаԥшуан, дазхәыцуан дарԥысхар дшашьҭалаша атәы, аха уи аҵыс-хшы иԥшааны аагара зыҟалара алымшо акоуп…

Апоема анҵәамҭахьшәа иаабоит ахәыҷы игәынамҙарақәа. Аа уи мзызс иамоу:

Сгәынқьуа сгылоуп, зымѡа сцан,
Анышә хьшәашәа бамоуп сан,
Саб уаха анԥса дысзааигоит.
Аамҭа, ҷьым, атәы иагоит.
Сан, сара абас сԥаԥсахоит,
Сан, сара уи сгәы арҵаҕеит.

Анԥса дыззааргаз асаби ас зиҳәазеи ҳәа гәыбҕан узиҭом, избанзар, акы, макьана дхәыҷуп, аԥсҭазаара иацу аҟыбаҙыбарақәа, ауаѡы лахьынҵала изааиго ауадаѡрақәа реилкаара имам, иԥышәеи идырреи рызхом. Ѡбагьы, уи дышхәыҷугьы еиликааyеит, цәала-жьыла иныруеит, ахәыҷы иан дзыԥсахуа аҙәгьы дшыҟам, насгьы уи лыбзиабара иҿымцәааyа игәаҿы иԥхоит, даҽакы амԥынҟа изымнеиуа амѡа акуеит. Аха убас шакәугьы, аб иҭагылазаашьа злаҟаз ала аԥа хәыҷы иҟаиҵоит даараҙа узырхәыцша алкаа (анԥса дахьизаарго азы): «Иҟам акәхап, ҽа мѡакы».

«Аҵыс-хшы» иаҵоу аидеиа иаццәырҵуеит асиужет хада иадҳәаланы ахәышҭаареи азқәаҭыԥи рызҵаара. Абри азҵаарагьы апоет иан лнышәынҭрахь (лассы-лассы акәымзаргьы) дахьзымнеиуа игәы инархьуеит, аҭамзаара шьҭеиҵоит. Ииашоуп аԥсҭазаараҿ дҿаҳәаны дызмоу рацәоуп,

зны дытҟәаны дызмаз аҽара уҳәару, арҽиаратә ус уҳәару, ихшара ршьапы рыцәыргылара, рааҙара, ауаа рахь ркылгара уҳәару, аҭыхәтәан инапы иахьынҳалаз имаҭацәа уҳәару изыхҟьо мачым, аха ихы ирқьиом, дахьзымнеиуа хьааигоит. Насгьы апоет-апа игәы иҵхоу иан лымацара лакәҙам. Уи ихьааигоит, игәы иалоуп, имцаха ицроуп ааскьанҙа аҧсҭазаара ахьеилашуаз иабацәа рцьынцьдгьыл иалахьынҵахаз:

Саазқәылаз, еиҩшо ҵхагәы,
Сазхәыцуеит Бебиаа рхәы.
Уи акәагьы иҭаршәу бара
Убасгьы исҭаххеит ббара!..
Зны аҧсҭазаара ара иахьшуаз,
Иҟалеит иазуҳәартә ауаз.

Анаҩстәи асахьақәа ршәыгақәа ракәзар, еиҳагьы илахьеиқәҵагоуп, уаҟа ииз, иааҙаз, абиҧарала изцьынцьу иакәым, атәымуаҩгьы игәы дырҧшаауеит ақыҵа аҳабла иахҭнагаз аиҭакрақәа:

Ҳҙымҩа ыҙит – абнара иагеит,
Ҳҙыхь ыҙит – абахә ҽыбгеит.
Ашәыр иеиҭабҳаз рымч ршәеит,
Иажәит, наҟ аҧша ихнажәеит.
Ҳаҩнқәа ахьгылаз еикәаҧга,
Мҩахеит – ихьааигартә аҕа.

Иаҳхысыз 20-тәи ашәышықәса анҵәамҭахь ианықәла инаркны аҧсуа қыҵақәа рхаҽра акыр ирыҧсахуа иалагеит, рҽеиҭаркит, ақыҵауаа еиҳарак аҽар ақалақьқәа рахь идәықәлеит. Ари апроцесс урбанизациа ахьҙуп, Асовет Еидгыла анеилаҳа, иҵегьы амҽхак арҭбааит, ақыҵақәа ҵнашәауа аҽынанахеит. Иаҳхаагаз аибашьра ашьҭахь аҧсуа қыҵақәа, изааҙарызеи, ашәарҭа иҭагылеит, ауааҧсыра ахныҟәгаразы ҳәа ҽарҧас иҟаҵаны, еихеит ақалақьқәа рахь.

Сыззааиуа, Платон Бебиа ипоемаҽы абри апроблемагьы давымсит. Ҵабыргуп, уи араҟа дзыхцәажәо, иаҳирбо иҳабла заҵә ауп, аха усҟангьы убас иҟаз аҭагылазаашьақәа ҳаҧсуа қыҵақәа рҽы аҭыҧ рыман, Бебиаа рхәы амацара аҟны акәмызт иахьуҧылоз. Ииашоуп, уажәеиҧш, амҽхак ҭбааны иҟамызт, еиҳа имачын. Аха зегьы акоуп, усҟангьы ипроблемахахьан. Ус шакәу шаҳаҭра руеит ҳлитература иаланагалахьоу аҩымҭақәагьы.

Апоет иан дахьамадоу Бебиаа рхәы, уажәы аҙәгьы днымхозаргьы, ибнарахазаргьы, игәы азыбылуеит, иҧсы алоуп, иан лцәа ахибаауеит. Уи дазхьуа иҳәоит: «Ех, сан, дбыхшазҭгьы ҿаҙәы, дгәыргьаҵәа даҧыло уаҵәы абра днымхози дыққаҙа, са сзынгьы ибган, ихаҵа!..»

Ари ибзиаз акы акәын, аха ангьы, аҧагьы (аҳаблагьы зумҳәарызеи) ирлахьынҵамхеит. Алахьынҵа иаҽагылахьада! «Дбыхшазҭгьы ҿаҙәы,.. абра днымхози дыгәгәаҙа» ҳәа апоет иҳәоит, аха иахьатәи ҳаҧсҭазаара злаҟоу ала уаҟа – Бебиаа рхәы даагылоз сеидру, иуадаҩуп уи атәы аҳәара. Егьырҭгьы аагылар амуаз, аха аҧсҭазааратә ҭагылазаашьа ауп зегьы зҳасабуа, изыҙбауа.

Апоема «Аҵыс-хшы» иазку сажәа еиқәысҳәалоит уи хзыркәшо аҵыхәтәантәи ацәаҳәақәа рыла:

...Сан, арҭ ажәақәа ибызку,
Ахыц еиҧш сырхханы сызку,
Аҵыс-хшы аныҟаз еиҧш зынҙагьы,
Амч анроу – суал сшәон саргьы.
...Уаҟа сыбжа ааныжьны сцон,
Пшак аацәырҵуан, аҿаҙон,
Хәылпы-еҵәа нҭаарц иаҽын.
Сара амҩа хара сзыпшын...

Ааи, апоет ирҽиамҭатә мҩа хара ицоит, алмҩанык изыпшу рацәоуп.

* * *

Платон Бебиа ипоезиаҽы иубоит лымкаала дшырзышәаҳәо аҽара гәашьамхс измоу, ашьха зыхьеиҧш икеикеиуа ицқьоу, ауаҩы иламыс ҳаразкуа, дызраҙо абзиабара. Ас иахьуҧыло илирикатә жәеинраалақәа рҽы мацара акәҙам. Урҭ ыҟоуп зсиужет гәылҭәаау, композициатә еиҽартәышьала аинтересс зҵоу илирикатә-епикатә ҩымҭақәа рыҽгьы. Араҟа ифырхацәа (акырҧьара автор ихаҭагьы дугәалазыршәо) абзиабара иахылҵуа, иарҽиауа агәеибафарақәеи, аибархарақәеи, аиқәымшәарақәеи, ахыбаарақәеи, агәреибамгарақәеи инарҭбааны, аҧсҭазаараҽы ишыҟоу еиҧш, ахҭа иҭаршәны иаарҧшуп. Убас иҟоуп алирикатә поема «Ацҳа-кнаҳа». Апоет уи аҧиҵеит 1990 шықәсазы, қәрала 55 шықәса данырҭагылаз, ирҽиаратә усура ианасакьаҳәмҭазы. Уигьы аҩымҭа атематиказы кыр аҵанакуеит. Ииашоуп, абаҩхатәра, ақәра ыҟазаргьы, иара атәы ҟанаҵоит, аҿаҵанархом, анапы зланакыз аҩымҭа ихыбжа-ҽыбжаны иннажьуам, акы агымкәа иҟазарц

аҭахуп. Ус шакәу зырҵабыргуа алитературатә фактқәа заҟа ыҟоузеи, аха реиқәыпҳьаҙара абаҭаху, мацара иаҳгәалаҳаршәап: Франческо, Петрарка, Дырмит Гәлиеи. Урҭ рыҟәраҽы ианыҟазгьы абзиабара иазкыз алирикатә жәеинраала ссирқәа рыѽуан рҽара шыҟәсҟәа ианырҭагылаз еиԥшҭәҟьа. Ус анакәха, абаѽхатәра иашаҵәҟьа ажәҙом, иалшоит (ианҽоу еиԥшҭәҟьа акәымзаргьы) абзиабаратә жәеинраалақәа раԥҵара.

Сыззааиуа, Платон Бебиа ипоема «Ацҳа-кнаҳа» ауп. Араҟа иаарԥшу, зсахьа ҭыху алирикатә фырхацәа рыбзиабаратә хҭысҟәа мѽаԥысуеит дара анҽаз, абзиабара амца ианабылуаз, ишаҵәы-шаҵәуа адәы ианыҟәыз аамҭазы. Аха автор урҭ аниѽыз ѽежәи ааба шыҟәса анҵы ашьҭахь ауп. Аха урҭ ирыбжьалаз ашыҟәсҟәа изаҟаразаалак апоема ианымԥшҙеит, ишыҟаз, абзиабара амца шрыцраз ианхеит. Урҭ рхаҽсахьақәа аԥызҵаз автор ибзоуран. Избан акәзар, апоемаҿ иаарԥшу апоет илирикатә фырхацәа абзиабара ирыхҭнархьааз, ирхынагаз ахҭысҟәа, аҟаларақәа апоетгьы протатипк иаҳасабала иахьиҵанакуа, иҵыхәа ахьаларсу ыҟоуп. Урҭ рымцашыра ргәаҵантә ииауа, иара иҟынҙагьы иааҙеит аҽинардырыртә еиԥш. Ус еиԥш иҟоу агәааанагара аԥхьаѽ иоуеит ицо афырхацәа рхҭысҟәа данрызхәыцлак, ианеиҽирԥшлак. Ус шакәу аргама ду ирҳәоит автор ипоема ахы злеикуа ацәаҳәақәагьы:

Сартәом, сарцәом, ари ахҭыс,
Схы-сгәы иҵалеит сдақәа ирҭыс,
Иахьа са сгәы цоит иҵыҵ,
Иац иҟазма, мшәан, идыс?!
Аус сызҽыз саҟәыҵт иахьа
Ари ахҭыс сатҟәеит ѽаԥхьа.
Ѽежәи ааба шыҟәса анҵы,
Исхашҭыпҳәагь сыҟам бзанҵы!..

Аѽымҵаҽы ицәырҵуеит абзиабара анцәахәы зҭаахьоу, уи ала ибарԥьеиуа, игәаҭеиуа, аха макьанагь рыԥсҭазааратә лахьынҵа ирзаанаго аразҟы зеиԥшроу ззымдыруа, аҙәымкәа-ѽыԥьамкәа алирикатә фырхацәа, мамзаргьы аперсонажққәа. Урҭ, иҵабыргыхаҭаны иуҳәозар, автор игәы рзыбылуеит, иҵахуп, насгьы изҭашәаз абзиабара аҭәагашоура заҟа ихьаау, заҟа ауаѽы – еиҳарак зҽара иҵагылоу – иѽнуҵҟала иқәыгәгәо, иԥсихологиа иаларсу, дыԥнашәо идыруеит, еиликаауеит, избанзар, иара ихаҭагьы ихҭынхьаауеит, ирыцеиѽишоит абзиабара иаахылҵуа, иарҽиауа зегьы акы аанмыжькәа. Машәыршақә акәҙам аѽымҵа авторгьы илирикатә персонажққәа аҙәы ҳәа дызрывагылоу. Сара сахьахәаԥшуала, абри афактгьы автор илирикатә фырхацәа рыгәҭа дахьалагылоугьы – алирикатә поема

ахаҭабзиара иацхраауеит, сахьаркыратә ԥцамҭак аҳасабала, аԥсымчхара арыгәгәоит, иарлахҿыхуеит.

«Ацҳа-кнаҳа» ишлирикатә поемогьы, асиужет-композициа аганахьала аиҿартәышьа, аиҿкаашьа аинтерес аҵоуп, иалоу ахаҭарақәа абзиабаратә мцаԥшь иамҽхакны ишамоугьы, хьаак ишабылуагьы, ирымоуп досу излеиѽудырааша рҷыдарақәа, игәылзырҭәаауа рхаҿсахьақәа. Амала, знызынла, хҭысҟәак рҿы дара-дара иааилаѽашьоума уҳәартә ахьыҟоугьы убап. Аха уи аѽымҵа асиужет хада алирикатә поема аԥсабара злаҟоу ала, аҿиара иаԥырхагам, иацнарҕызуеит акәымзар.

Платон Бебиа ирҿиаратә метод аханатә иацәаѽоуп иѽымҵақәа (ари апрозаҿгьы иубоит) рҿы ахархәара зызу, асимволтә ҵакы змоу обиект, аматәар (аԥсабаратә пеизажгьы убрахь иналаҵаны) – зыкәша-мыкәша ахҭысҟәа, аҟаларақәа цауа – поезиатәла иѽычаны асахьа аҭыхра.

Аѽада иаҳҳәаз ахшыѽзцара шьақәнарҕәгәоит ҳзыхцәажәо апоемаҿ ахархәара змоу, символтә ҵакыла иаарԥшу ацҳа-кнаҳа уи зху ашьха ҙиаси:

Ацҳа-кнаҳа, акгьы зымчым,
Уара гәнаҳа умам, ԥьым!..
Ааи, уа узызку даҽакуп,
Уара ашьха ҙиас ухыуп.
Ашьха ҙиас митә зыхго,
Амчымха дышьҭпаа дызго.
Ҵаҟа уҙы шеилашуа агәгәа,
Уара инеимоудоит агәқәа.

Автор «уара гәнаҳа умам, ԥьым!» ҳәа, – зиҳәоугьы ыҟоуп. Уаҟа еиԥылоз бзиабарала итҟәаз аҿар зегьы зеинасыԥхомызт, ишыҟалалакгьы, изыхҟьалакгьы, аԥсҭазааратә ҙыблара еиԥнаҟьон, рымѽақәа хаз-хазхон. Убас ауп ишихьыз «уара аҙгаб-ҷкәын кашә-каҷа» ҳәа, – автор зсахьа ҭихуа арҵаѽгьы. Уи, иҵабыргытҵәҟьаны, ақыҵаҿ даннеи ԥак еиԥш даднакылеит, аҵаѽцәагьы бзиа дырбеит. Абни ацҳа-кнаҳаҿ диқәшәоит дытҟәа дызгаз, ишьара дыкәызҟьаз лара (лыхьҙ ҳаздыруам) апоет ҟазара дула зсахьа ҭихуа:

Убас ахаа-цәа лыҟәнын,
Аапын анапы-ԥшқа лнын.
Аиашаз, ссиршәақәа дшан,
Лыԥьымшь ҟаитанқәа мзаҿан.
Лыхцәԥара арѽаш иацәқәырпан,

Амацәаз инкылшәо ипан
Лҳара, лшьапқәа кахәхәа,
Лыбла ихыҵуан ашәахәа.

Апоемаҿ ишаабо еиԥш, арҭ аҩыцьагьы еизгәыкуа абри ацҳа-кнаҳаҿ еиԥылон, нас иавалон аԥшаҳәа рызхара изымеицәажәо, изеибамбо, уимоу, «Уа аҳиасгьы иахгон агәгәа, иатҟәарц иаҿызшәа шәыгәқәа. Адгьыл шәышьҭыхны шәакын, иаҳәозгьы еилкаан: «Шәымццакын!» Ерцахәгьы ахҭырԥақәа ахаҵа, шәа ишәеигәыргьон, ихаҵа!..»

Абас арҭ аҩыцьагьы рыгәқәа ишеизыразызгьы, гәыла-ԥсыла (апоемаҿ ишаарԥшу ала) ишеибаҭахызгьы, рлахьынҵа рыцымныкәеит иреижьеит. Аҳгаб-ҵкәын кашә-каҷа иԥсҭазааратә хсаала зынҳа аҿарҿыцт, «Иахьа иамуазаргь – уаҵәы сара истәуп, исҭом аҳәы!» ҳәа, – дызҿыз инасыԥ даҿеаҳәы изыгьагьеит. Уи ԥьшьатәҳам, иԥсабаратәуп, абзиабара адунеиаҿ иаци иахьеи ицәырымҵит, ишырҳәо еиԥш, кәрыжәаа ирыкәлоуп.

Ааи, абзиабара уеилазыршуа мцоуп, ицәқәырпо мшынуп иара изѡыданы, ицқьыны иануҭаа, уанатҟәа. «Сақәтәаны абзиабара аҿы, Сымѡахыҵит бара бҿы» ҳәаны инеиз арԥыс, жәаҳәарада, ацәанырра иаша ауп уахь дназгаз. Амала, иҟалап маҷк аҟара игәнааламзар, «уара аҳҕаб-ҵкәын кашә-каҷа, нас иубозма баша аԥьа?!» ҳәа ахьиҳәауа. Избанзар, араҟа абзиабараҵәҟьа аиааира агеит. Аҳҕаб-ҵкәын кашә-каҷа аԥьа ибазаргьы ишаабо еиԥш иразҟы ицымныкәеит. Лара далылхит аѡбатәи арԥызба ацҳа-кнаҳаҿ илбаз, илгәаԥхаз. Уи азын аҳәгьы гәыбҕан узиҵом. Араҟа ажәа змаз абзиабара акәын. Уи аиааира агеит. Амала, акызаҵәык аԥхьаѡ инагҳаны аилкаа имамкәа инхоит абри ахҭыс Лара аѡбатәи арԥызба иахь лиасра зыхҟьаз. Уааҳа аҳҕаб-ҵкәын кашә-каҷа даниԥылоз, ианеиқәшәоз еицәынхомызт, ирҳәоз, ируаз еиқәшәон, аҳәыҳәқәа реиԥш еицын (урҭ аҭыԥқәа апоезиа цәа рхьыкәкәа ацәанырра ҵаулала иаарԥшуп, ҿыԥныҳәак узыкаҵом, нас иаалырҟьаны иҟалази? Сгәанала, урҭ реиԥырҵра ԥсҭазаарала арҵабыргра агуп.

Лара лгәы иалнахыз, аҵыхәтәан илынасыԥхаз арԥызба исахьа, автор иҭихуеит уаԥхьа дгылоушәа, насгьы ҭеиҭыԥшлеи еилаҳәашьалеи дугәаԥхартә:

Убас ихахәы бырфын ҳәан,
Убас акьаӈьеиԥш деилаҳәан.
Акәыбры авҵамло ихәдахаҵа,
Ишьапқәа изиацк иҭаҟаца.
Имаҟа-жәпа иҳара иҭархха...

Аха макьана дыԥхашьон, абзиабара дытҟәа даман, аҿымҭра хьанҵа ихатәан. «Угәы иаанагои?» – лҳәон Лара. Зегь ҟалоит! – иҳәон иара. «Егьи илышьҭаз ҿа уаѡын, Иара иқыҭан напхгаѡын. Иаԥхьагь диргылозма аҳәы, ма дарауазма напҵацәы?»

Лара илышьҭаз рацәаѡхеит. Абар ахԥатәи дзеиԥшроу: «Чарак аҿы лара дибеит, дхаҵаѡызан иара нҵәа, ииааҳәаны ихаԥсит аҿены ицәа. Ҩнакала абзиабара ист, изакәызеи ас амч изҭ?» – иԥьеишьеит апоетгьы. Уи ахаҵа лара лыбзиабара убранҳа днанацеит, иатәаумшьашаз ажәа иҳәартә еиԥш: «Сыԥҳәыси схәыҷқәеи ааныжь, сҵалоит лыбзиабара анышь!..» Аха урҭ лытҵшәадахон.

Апоема афырхацәа абзиабара мца рхы иҵан анасыԥ лашазы иқәпон. Ҳәарада, урҭ рахьтә иҟоуп изқәымҿиаз, уимоу, зыԥҳәыси зхәыҷқәеи нзыжьырц иақәызкызгьы дубап. Ааи, ари адунеиаҿ абзиабара аԥанқәа цәгьоуп, уи ацәқәырпақәа ужәлар, даара уҩҩәамзар, уцәанырра аҵкыс ухшыѡ миааиуазар, уахькылнаго уадаѡуп аҳәара. Ибжьам, акәадыр зымбац, изқәырымҵац аҿура иаѡызами?!

Машәыршақә акәҳам Платон Бебиа ипоема «Ацҳа-кнаҳа» абарҭ реиԥш иҟоу ацәаҳәақәа рыла изыхиркәшогьы:

...Са сызлашәыҳәо – зегьы:
Уа ихәыҷҳазаргь иагьагьы,
Аамҭа баша ишәмышьҭын,
Мамзар ихышәҵуеит ауардын?
...Ацҳа-кнаҳа, акгьы зымчым,
Уара гәнаҳа умам, ԥьым!..
Уҳы-мшын шеилашуа агәгәа,
Уара инеимоудоит агәқәа.
Аха уи иаԥырхагахо аҳәы
Инеихьымҳаргьы ауам уаҵәы!

* * *

Аурыс революционер-демократ, афилософ, алитературатә критик Н.Г. Чернышевски иѡуан: «Искусства есть та человеческая деятельность, которая произносит суд над жизнью».

Арҭ ажәақәа акритик иҳәеит 1855 шықәсазы иихьчоз идиссертациа «Эстетические отношения искусства к действительности» «Аҟазара естетикатәла аԥсҭазаара лабҿаба ишазыҟоу» аҟны. Усҟантәи аамҭазы ареволицуиа ахыԥша зныруаз, ахшыѡзцарақәа изгәамԥхоз издызымкылоз рацәан, еиҳаракгьы «аҟазара аҟазаразы» ҳәа иҟаз атеориа иадгылаз

ауаа акритик А.В. Дружинин дназлаз. Уимоу, аурыс шҟәыԝԝцәа дуқәа Лев Толстои, Иван Тургенев ирзыразымызт Н.Г. Чернышевски аԝада зыҙбахә ҳҳәаз ифилософиатә усумҭа ду иатҵаз, еибаркны изкыз аидеиақәа. Акритик Н.Богословски зынҙа ииашаны иԝуеит: «Революционный образ мыслей Чернышевского был чужд им, и логика борьбы толкала их на союз с Дружининым, несмотря на то, что творческая деятельность этих писателей-реалистов никак не могла служить опорой для теории «чистого искусства», проповедуемой критиком-эстетом. Характерно, что Дружинин до конца жизни остался верен своим узким взглядам, а Лев Толстой сложными и противоречивыми путями приблизился впоследствии к пониманию огромного значения основных принципов эстетики Чернышевского». Ус шакәу дырҵабыргуеит алада иаагауа Н. Богословски иажәақәа: «В 1896 году Лев Толстой был поражен, когда Стасов напомнил ему то «великое слово», которое Чернышевский провозгласил еще в 1855 году: «Искусство есть та человеческая деятельность, которая произносит еще над жизнью». Великий писатель пережил к этому времени глубокий внутренний кризис, который привел его к пересмотру взглядов на роль и назначение искусства. Тезис диссертации Чернышевского о том, что кроме воссоздания жизни, задачей художника является оценка, приговор жизненным явлениям, стал понятен и близок зрелому художнику, который в своих последних произведениях резко обличал отрицательные стороны Российской действительности».

Араҟа, ҳәарас иатҵахузеи, еилкааун Н.Г. Чернышевски аҟазара ҳәа зыҙбахә имоу: аҟазара мацара шакәым, уи ауаатәыԝса рдоуҳатә культураҿ иреиҳау асахьаркыратә литературагьы амҿеханакуеит, агәҭа иргыланы дахәаԥшуан.

Иҵабыргыҵәҟьаны, иарбан ууажәларратә шьақәгылазаашьаҿгьы аԥсҭазааратә лабҿаба иахылҵуа анегативтә цәырҵракәеи ашьцылара бааԥсҟәеи, урҭ ныҟәызго, нахьхьи аахыс изҟәынҷабланы иҟоу ахатарақәеи, ауааи ирықәыҙбоит, рымҿеирақәа ирҿагыланы иҿаԥнаҿуеит, иацәнаршәоит алитературатә ԝымҭа. Абраҟа уи ажәа кырҙа аҵанакуеит аҙбаԝ иԝызоуп. Иара убасҵәҟьа ажәлар рзын хәарҭара злоу абзиахә аҙыргараҿгьы ихадароу феноменуп асахьаркыратә ԝымҭақәа аԥызҵо алитература.

«Алитература аԥсҭазаара иарҵага шәҟәуп» ҳәа, – зҳәаз иара Н.Г. Чернышевски ихатә иами иахьагьы имажәуа жәаԥҟак еиԥш иаанханы иҟоу.

Аԥхьаԝ, сатоумҵан, аурыс хәыцыԝ ду ихшыԝзцарақәа рахь сахьахнагаз, Платон Бебиа ипоемақәа рыхцәажәара сшаҿыз. Аха гәыбҕан суҭап ҳәа сгәы иаанагом, избанзар, урҭ баша исгәаласмыршәеит, ҳпоет ду иаԥитҵаз епикатә ԝымҭақәа рҿы ҳара иаабоит ҳажәлар рыԥсҭазаара аганқәа зегьы рҿы ҵкаррацәала еилоу ҳабзазара, ҳҵоурых, иҳагу, иҳабзоу, ҭаха ҳазымҵо, ҳзыргәаҟуа, жәпакы. Аха уаҟа зегьы ирыцкны иааԥшуеит ҳаԥсадгьыл аҿы ҳаҟазаара шьарда изыруадаԝуа, арыцҳарақәа ҳҵазыргылоу, ҳазмырбзазо, жәытә-натә аахыс ҳақәызхырц иҳашьҭоу, ҳаԥсадгьыл ԥшҙа наунагҙа ҳалхәдазтәырц зҭаху, ҳпара еиԝаҙо ҳаҕацәа рыхәмгара, рхаҿсахьа гыгшәыгқәа. Иара убасҵәҟьа аамҵеикәшарацыԥхьаҙа ҳаԝнуҵҟа, иуарлашәарлазаргьы, иагәылиааua, аԥсахыԝцәа, аҭиԝцәа, зхы-зыԥсы мацараз адәы иқәу ауаа гьангьашқәа, измам ԥсадгьылгьы, ҭоурыхгьы жәларгьы, мамзаргьы зегьы ззеиԥшу, мацара дара қьаф руртә еиԥш ирымаз аԥсҭазаара бзиа, уаҳа даҿеакы рҭахым. Ирацәоуп убас Платон Бебиа иепика-лирикатә поемақәа рҿы ҳажәлар рҭоурыхтә лахьынҵеи иахьатәи рыԥсҭазаареи ирыдҳәалоу апроблемақәа. Урҭ иҿаԥырҿуеит, ирықәыҙбоит аԥсҭазаара аҙыхь зырхәашьуа зегьы. Ибзиоу, иҵоуроу цәырҵразар, ихҭысзар, ҳаҿиара, ҳаизҳа-зыгьара иазкызар ажәа сахьарк ала иԝычаны ипоезиатә хаҿсахьаны игәылдыршәоит, уанрыҧхьо аестетикатә гәахәара унаҭартә еиԥш. Ари арҿиаратә цәаԝа Платон Бебиа поетк иаҳасабала инаршә архиоит, дарманшәалоит еиуеиԥшым аԥсҭазаара аперсонажққәа, аҟаларақәеи, ахҭысқәеи (аԥсабаратә цәырҵракәагьы убрахь инарылаҵаны) сахьаркыратәла раарԥшраҿы.

Аԥхьаԝ, уажәы ҳзыхцәажәо апоема «Аԥсны ҳаным» зегь раԥхьаҙагьы иагьҭоурыхтәуп, нас иубоит автор иԥхара зныруа алирикатә хьаҵракәа, амотивқәа маҷымкәа. Урҭ, ииашахаҭаны, аԝымҭа асахьаркыратә идеиатә ҵакы ҳәаақәырҵоит, аҭоурыхи иахьатәи аԥсҭазаара лабҿабеи еикәҿырҭуа иҟанаҵоит, ажәакала, рышьхәақәа шеивҵо мԝашьо иазааигәанатәуеит.

Аԥсуа шәҟәыԝԝцәа (ашәҟәыԝԝцәа анаҳҳәо апоетцәагьы апрозаикцәагьы ирзеиԥшуп, аха, акьыԥхь аҿы лассы-лассы аҿырԥштәы аагара салагом ажәа ашәҟәыԝԝы апрозаик изы мацара ҳҳы ианаҳархәо апоет уахь даҵанамкуа ҷьушьап) аҭоурых тематика аханатә аахыс иазҿлымҳауп, уи азы акы аԥызымҵац шамахаҙак акәымзар, дыҟаҙам. Уи ишдыру еиԥш, ихацдыркит Д. Гәлиеи, С. Ҷанбеи. Аха иаҳгәалаҳмыршәар иҳақым, аҭоурых аҿаԥхьа ҳиашахом, ууанҙагьы, аԥсышәала дшымыԝуазгьы аԥсуа шәҟәыԝԝцәа рахьтә Аԥсны аҭоурых иазкыз асахьаркыратә ԝымҭақәа (апоема «Гәадан ибаа» адрама «Гьаргь ахԥатәи») аԥиҵахьан апоет ауаажәларратә усзуԝы Гьаргь Чачба. Уи иаԥхьагьы ирыԝхьан XIX-тәи ашықәсазтәи аԥсуаа рҵоурых иазкны аурыс шәҟәыԝԝ Д. Мордовцев (ароман «Прометеево потомство»); П. Каменски (аповест «Келишбей») рҵоурыхтә ԝымҭақәа. Нас, ишаабо еиԥш аԥсуа литературазы аамҵеи абаԝхатәи ицәырыргеит (апрозаҿгьы апоезиаҿгьы) ихатәроу, игәылҵәааy ҳажәлар рҵоурых атәы зҳәо аԝымҭақәа, иаагап Д. Гәлиа («Сара схәышҭаара»): С. Ҷанба (адрама «Амҳаԥыр»);

Гь. Гәлиа («Асасцәа еиқәаҵәақәа», «Аҳыблара»); Қь. Агәмаа («Селым»); Б. Шьынқәба («Ацынҵәарах»); З. Дарсалиа («Аҳыблара»); А. Возба («Ҳаиьарат Кьахьба») уҳәа егьырҵгьы.

Сыззааиуа, Платон Бебиа илирика-ҭоурыхтә поема аҩада еиқәсыпхьаҳаз асахьаркыратә ҩымҭақәа ирцәыжәлоуп, жьра-цәарала ирзааигәоуп, реалтә аамҭала уахәапшуазаргьы аинтервал шрыбжьоугьы, акырԥьара еиқәҿырҵуеит, избанзар, аҩымҭа обиектс, иҵегьы ираԥсышәаны иуҳәозар, маҭәар хадас иамоу ҳажәлар ржәытә, рҿатә лахьынҵала ирызшоу рҭоурыхтә ԥсҭазаара ауп изгәылҩаау.

Апоема «Аԥсны Ҳаным» автор ахы икуеит аԥхьаҩ акыр дзырхәыцуа ацәаҳәақәа рыла:

Аԥсуаа ҳԥишәарц ҳаишама Анцәа,
Ҳааинылоны ҳамҩа икуеит иԥҵәа.
О, издыруада иаҳҳаразаргь ҳара.
Ҳзымхәыцуазар, ҳзымԥшуазар хара?!

Жәаҳәарада, ажәлар рҭоурыхтә ԥсҭазаараҿы, зны-зынла убас иҟалоит ироуржьқәоу, хырҩа ззырымуа (инахараны иахьзымхәыцуа, иахьзымԥшуа ирыхҟьаны), дара рхы ианҭаԥо, ианырԥырхагахоу, иахьеи-уахеи иԥызшәо аԥсҭазаара алкаа анырзымхо. Ас еиԥш иҟоу ацәаҩа, иага ихьаагаргьы, аԥсуаагьы иҳацәтәымым ҳабзазараҿы аҭып амоуп. Убри азоуп апоет иҭоурыхтә поемаҿ абас хара узырхәыцуа, иаҳҳаагахьоу аҭоурых ҵаулахьгьы ухьазырԥшуа ацәаҳәақәа рыла дзалагаз.

Аҩымҭа иҵегь аҵакы ҵаулахарц, аԥхьаҩ азҿлымҳара азиурц, даднаԥхьаларц, автор ихы иаирхәоит еицырдыруа афольклор аҿгьы асахьаркыратә ҩымҭақәа рыҿгьы иаҳԥыло Анцәа ихазы имаз адгьыл аԥсуаа ишриҭаз атәы зҳәо аҳәамҭа. Араҟа апоет еилыхха иҟоу поезиатә цәаҳәа еилацалала иҳәеит апоема иаҭахыз ишанаалоз ала дахәаԥшны. «Ари адгьыл са иусҭауеит, уаныз, амала, уара, еснагь угәуҿаныз!» ҳәа, – ииҳәаз иажәақәа рҵакы хара ицон, адгьыл ԥшҙа, адгьыл беиа, еиҩаҳоз, изтәызтәырц зҭаххоз рацәаҩхоит ҳәа акәын иаанагоз. Иузныҟәымгар – хымпада уахьхәуеит ҳәа зиҳәазгьы еснагь уи ахьчара шаҭаху иирдырырц акәын. Аҩымҭаҿ автор иаҵшьны иазгәеиҭоит аԥсуа анцәа ииҭаз иҧьынҧьԥсадгьыл аҟны наҧьнатәаахыс дшынхо, иламыси ихаҵареи рыла, зегьы дырбарҭан, аха иаҕацәагьы, иԥсадгьыл дахызбаауагьы цәырҵит рыԥсы қымқымуа. Аха урҭ ампыҵахалаҩцәа ԥхьазцо, амчқәа Аԥсны иҟан, иҟоуп иахьагьы, ринахысгьы.

Платон Бебиа патриотк иаҳасабала, игәы аздууп, дахыҽхәоит (аҩымҭаҿы ишаабо еиԥш) иԥсадгьыл гәакьа Аԥсны аԥшҙара, абеиара, ажәытә ааҳыс иаман иаауа абараҟьатра. «Араҟа ажәла анкашәа ахала ииуеит, араҟа аҙын убас ашәҭқәа пытуеит, инеиԥынкыла аҳра ауеит аҟата, иарҭхаԥьуеит аҙын-мра ахаҭа», – иҩуеит апоет. Аха убри аамҭазгьы, апоет ихаиршҭҙом иазгәеиҭоит абри аԥсабара ссир иаҳнаҭаз, митәык узмеилаҳаша даҽеа цәаҩакгьы:

Убриазы акәхап: ԥьоукы ҳаашьацәоуп,
Аԥьа аҿаԥхьа ҳабҕа мыжда ԥҵәоуп.
Ҳазхәыцҙом уи ишацу аԥсынҵыргьы,
Арахь иҳамазарц ҳҭахуп зегьы.

Ари апоет ихы иҵиҳәааз акәым, ҳаԥсҭазаара аҵабыргхаҭа иаҟәынҷабланы изку акоуп, ҳазлаҟоу ауп. Ауаҩ иҟаиҵаз агха аниҵарҳәа иара ириашалароуп, дақәпаларoуп аиашахь дкылсырц азы. Ажәларгьы ус ауп ишыҟоу. Акритика зегьы ирнаалоит иахьаҭаху аҭып аҟны.

Автор ипоемаҿ дызқәыҙбо, акритика имырхьааҙакәа иззиуа хыхь иаагаз агхақәа, еиҳа уаҩы ичҳап, ус узазҳәар ауазар, анаҩстәи аасҵа. Уи иҵабыргыҵәҟьаны, автор (аԥхьаҩгьы убас) ихьааигоит Анцәа ду иҳаиҭаз адгьыл – уи нахыс наунагҙа ԥсадгьылс иаҳзыҟалаз – ажәлар мамоу, шьоукы-шьоукы рхарала ҳазлагаз зынҙа ҳҭазырхар зылшо ашьцылара бааԥсы. Закәузеи уи? Абар уи закә рыцҳароу:

Ҳцәа ҳанҭало-ҳҭытуа, ҳтитиуа
Ҳналагеит Анцәа иҳамҭагь ҳҭиуа.
Дмалуаҩхеит ани аԥсуа бгаԥҵәагьы...
«Иауауеи!» – иҳәагәышьеит Анцәагьы.

Ас аҟаҵара, ахы мҩаԥагар азаамурак еиԥшуп. Убри азоуп анцәагьы «Иауауеи!» ҳәа изырхәазгьы, агәҽанызаара зҳаиҭо иара дызхылаԥшу аԥсабара ацәырҵракәа рыла: «Аԥхын акырцх аируеит, аҙын ирмацәысуеит, ирдыдуеит (уи иуарла-шәарлаҙо цәырҵроуп), икыдҵәа иаируеит аҳәынҵәқәа, рытра ԥжәаны илаишьҭуеит акәа... «Аха ҳара иаабар ҳҭахҙам акгьы, иажәа-ҭынхагь ҳхаҳаршҭит зегьы», – иҳәоит апоет инаҵшьны.

Арҭқәа зегьы автор идирҳәо рацәоуп, зеилкаара мачу, хара изымхәыцуа макьаназ ҳшыҟо ҳнарбоит лаԥшҿабаны. Уимоу, урҭ рҩызцәа ракәзар ҟалап Аԥсны аибашьра азаазгаз ҳәагьы агәааанагара изцәырҵуеит. Ари ахшыҩзцарагьы, зынҙаҵәҟьа акәымзаргьы, иахьиашақәоугьы ыҟазар ҟалап.

Избан акәзар, аԥсуа жәаԥҟа иаҳәоит ауаҩы ихы иазимуа иаҕа изиуӡом ҳәа.

Ажәҩан иатҵасуа ҳахра еиҩыцәкәа, архаҷ ишьҭоу ҳадгьыл-чашәрақәа нахьхьиӡа аахыс иреиҩаӡоз ҳгәылацәа хазынақәа (ақырҭцәа, агырцәа, ашәанцәа) 1992 шықәса 14 август аҽны аибашьра хлымӡаах ҳналадыргылт ҳхы иҭамкәа, ҳгәы иҭамкәа. Ари ҳақәхра акәын изызкыз. Уи атәы зҳәо апоезиатә цәаҳәақәа Платон Бебиа исахьаркны иҵихуеит ҳаҕа хәымга ҳцәымҕра чмазара бааԥсык еиԥш илаз лабҿабатә фактк еиԥш ҳабла ихгылауа.

Ҭабыргуп, ҳаҩнуҵҟагьы, ирацәамзаргьы апоет илаԥш иҵашәоит, еиҳа ииашаны иуҳәозар, еиҩиршәом «Зыдгьыл ҭины амал зырҳауаз, атәца шьҭых Аԥсназы изҳәоз ауаз», нас ианшәарҭаха иқәцны, Ԥсоу аӡиас иреибаҳәан ицақәаз. Ааи, иҟан урҭгьы, иузӡом, аибашьра иахшаз роуп. Аха урҭ ракәым аҩымҭаз ихадоу, автор игәыбылра ду рыдҵаны, иуаҩытәыҩсатә ԥхареи ибаҩхатәреи рымч еилаҵаны зхаҷсахьа ҭихуа:

Ҳарҭ ҵеицәак ҳәа ҳамазаап убас
Мгәарҭа дыҟоуп иҟарҵо зымбаз.
Ҳадгьыл рыцҳа, уажәы ианаҭахха,
Напышьашәала иԥылеит аҕа.
Ақәыԥшӡақәа бжьасхеит, илымхеит,
Уаҳа ихьамҵит: инымҵәеит, имхеит.
Ҩынҩажәаҩык дырҷагылт уа аӡәы,
Дырҷагылеит, рыцҳа, напҵацәы.

Иацы ҳаишьцәоуп ҳәа ҳазҳәоз, ҳацәгьа, ҳабзиа иаҳцәнымхозшәа зҽалазырхәуаз, ҳҭыԥҳацәа ҭацаҿас изгоз, аха маӡа-аргама «Ҳадгьыл!» – зҷакыз, уажәы зхы инаркны зшьапы аҟынӡа бӷьарла зҽеибыҭаны иҳажәлаз ҳаҕацәа рхаҷсахьа цәыршәагақәагьы аарԥшуп рцәымҕра аԥсадгьыл ахьчарахь иуԥхьартә еиԥш.

Апоема «Аԥсны Ҳаным» аҟны автор инаҵшьны дазааҭгылоит Аҟәа ахақәиҭразы ицоз жәларык рҭоурых. Уи 1993 шықәса март 5 азтәи ажәылара ауп, араҟа зыӡбахә ҳәоу. Ииашоуп, конкретла инҭкааны иҳәом, аха ус шакәу аԥхьаҩ агәра игартә иаарԥшуп ахҭысқәа. Платон Бебиа аԥсуаа зегьы реиԥш, игәы иалоуп, амца еиԥш ицроуп, дабылуеит Аҟәа ҳаҕа инапаҷы иахьыҟоу... «О-о, ихьанҭоуп уҩны аҕа данаху, кьанӷьаҵас дазныҟәо ишиҵаху!..» – ҳәа ихьааигоит, дуазыруеит автор. Аха уи агәра игоит ҳҵеицәа гәымшәақәа Аҟәа бзанҵык аҕа қьаф уа, деиқәзаҷа, хыхьынтә дылбаазшәа дышдмыртәо. «Аат, аҳаҳаи, шәеицнеи еиҵагьы!» Ҳҵеицәа ирыԥхьо илеиуан Гәымсҭагьы» абжьы иаҳауеит. Ҭабыргуп, апоет зсахьа ҭихуа Аҟәа аҕа хәымга импыҵкәыкәааразы ажәылараҷ ҳаибашьцәа фырхацәа рыгәҭакы рзынамыгӡеит, ихьамҵыр аумит, Аҟәа рыцҳа гәырҕьаҵәа ишыԥшыз ҩаԥхьа аҕа хәымга инапаҷы иаанхеит. Апоет уи ахҭыс аа ишибо:

Аидгылара – мап, абра иҟамлеит,
Хама-хама рҩаш ҟәыҵәаны илеит.
Ачарҳәара – ааи, абра иҟалеит,
Изҭаҵәахыз аҳаҭхәыжә ԥытлеит.

Рыҩнқәа ишрызнеиуаз уажәы-уашьҭан,
Ҳаҷкәынцәа рыцҳа ҟәаҟәаса ишьҭан,
Ан лыҳәҳәабжь уа Гәымсҭаарцә игон,
Ажәҩан ҵәыуан, ашьхақәа ԥьабон.

Платон Бебиа араҟа ииҳәо ахшыҩзцара, иҟаиҵо алкаа аидгылара ҟамлеит, аԥсахра ҟалеит ҳәа, акы, документ фактла ирҵабыргуам, ҩбагьы, ахара зхароу конкретла, хьыӡҳәала аӡәгьы даирбом, апоема шҭоурыхтә ҩымҭоугьы, избанзар, ари сахьаркыратә ҩымҭоуп, ус аҳәара, аҟаҵара азин имоуп. Ҳәарада, усҟантәи ажәылараҷ ҳаибашьцәа гәымшәақәа аҵазырхаз, авбақәа ируакуп апоет ишиҳәаз аидгылара ахьыҟамлаз, наԥьнатә аахыс ишәиу ачарҳәара ахьцәырҵыз, аԥсы ахьҭалаз. Аха апоема автор урҭкәа зегьы иҷерылаигалом (аматериалқәа имазаргьы дрывсуеит, ииашангьы иҟаиҵоит), изеиԥштәу поезиатә хаҷсахьала иаҳирбоит март 15 (1993) – азтәи ҳаибашьцәа еиҷыркааз ажәылара атәы: «Ҳҵеицәа гәымшәақәа анаҵаха уажәы: ҳагәқәа каҳаит, иаҳшәаҳҵеит ашәы» ҳәа, – изырҳәаз.

Абраҟа иазгәаҭатәуп апоема иамоу даҽеа ҷыдарақәакгьы. Уи убри ауп – апоет иаԥитҵеит Аԥсны жәлар рԥьыӈьтәылатә еибашьра ианасакьаҳәымҭаз, Аԥсадгьыл аиқәырхаразы хҵеицәа хеигӡарак ҟамҵакәа ашьа анкарҭәаз аамҭазы, еиҳа ииашаны иуҳәозар, март 21-30, 1993 шықәсазы. Насгьы, ари арыцхә иунарбоит поема дуӡӡак жәымшы рыҩнуҵҟа ишаԥитҵаз. Ари, дарбанзаалак изгьы имариам, ихьанҭоу усуп. Аха иҟалаз ахҭыс – ҳаибашьцәа, ҳаԥсадгьыл ашьоуцәа иҟарҵаз ажәылара ақәҷиара ахьамоузи аҕа ицәымҕреи еилалан апоет деиладырԥшит, иԥсахы еибадыркит, иҟалаз ахҭыс ҳауаажәлар зегьы реиԥш ихьааигеит, аха агәкаҳара инымԥшит, аиааира ақәцә дықәԥшуан, агәыҕра дакын деилаԥах. Убри ауп апоема абас ихәжәаны мамзаргьы қәыԥсычҳарак, «ацәа иҵакӡаны» жәымш рыла изырҩыз. Уаҟа дыцхыраҩны, дҵәатәы шьаҟаны автор дизгылоит (аҩымҭа даҭахны) «шәышықәса зхыҵуаз ауаҩы». Ари аҭаҳмада персонаж ҷыцны

аҩымҭаҿ дцәырҵит аҭоурыхтә ҵакы иманы. Убри ахаҵа ииҳәаз ауп аҩымҭа анаҩстәи аҭоурыхтә хҭысҟәа – Аҧсны иахнагахьоу – адаќьақәа злаатуа. Урҭ убранӡа еилаҧоуп, убранӡа ирацәоуп иануаҳалак ухәы-ужьы қақаӡа игылоит, «аа анаџьалбеит ҳаҧсадгьыли ҳажәлари заќа рхыргахьоузеи, заќантә рҭоурыхтә лахьынҵа аќазаареи аќамзаареи рҳәааҿ инаганы иргылахьоузеи» ҳәа, – лоунытә дымкәыҧсычҳар ауам зыжәлари зџьынџьҧсадгьыли ҳаҭыр рыкәызҵо ауаҩы. Аха шәышыкәса зхыҵуа ауаҩы иааиртуа хҭоурых адаќьақәа трагедиала ишҭәугьы, изаќаразаалак гәкаҳарак рыҵам, ҳажәлар материаллеи ҧсыҵбаралеи иага ирызтәазаргьы ран рыҧсадгьыл аҙәгьы ирҭом, рхы ақәырҵоит акәымзар. Ус иќан ажәытәгьы, ус иќоуп иахьагьы. Шеварднаӡе уи ибандеи аинрал ќамла Ќарќарашвилигь убрахь днарылаҵаны акгьы рылшом аҧсуа жәлар рҿаҧхьа. Ус шакәу аргамаду ирҳәоит Аҧсны ҵеицәа доумыжьхақәа аибашьраҿ иаадырҧшуа, алакә аҿгьы зыгәрагара уадаҩу афырхаҵареи иҳаҩсхьоу аамҭақәа раан ҳажәлар Анцәа ириҭаз рыҧсадгьыл Аҧсны ҧшӡа хақәҵарыла ишырыхьчози. Арҭ афактқәа аҕа хәымга ҩра дызмырҧо роуп.

Апоемаҿ автор ицәыригаз аҭаҳмада (алирикатә фырхаҵа иарҕьажәҩаны ивагылоу, иҿахәы злеиҳәо) аидысараҿ аамҭала иаҵахаз, ихьаҵыз ҳаибашьцәа гәымшәақәа ргәы шьҭызхша, ҩаҧхьа ажәыларахь ирыҧхьо, амилаҭ агәадуура рызҵо, рҭоурых адаќьақәа аазыртуа иажәабжь алагоит абас:

– Дад ашьхақәа ахьӡаалои амшын,
Ҧша ахьышәышәуа ҿа тәылаки еиҧшым.
Ацәгьа алихуазма ихазын анцәа;
Реиҳа уаҩы иахьниҵуа шықәс-рацәа.

Аха абзиа, ҷьым, зегь рыбла дхуп,
Аҧшӡа зегьы дрымазар рҭахуп.
Бжь-мшынк ирыр, ирхыҵ бжь-шьхакы,
Шаќантә иҳақәлахьоузеи ара ҷьоукы!

Ари аҭаҳмада хаҵалагьы аҧсҭазаара ҭәҭәала иҧнашәахьоу, кыр збахьоу изхызгахьоу,згәынкылара бзиоу аҧсы рхаҵаны еиҵеиҳәоит (шәќәыла иҵаны акәымкәа) абиҧарала ирхамышҭыкәа, инеимда-ааимдо шәышыкәсала иаарго Аҧсны аҭоурых адаќьақәа, ииазырҧшуа ҳажәлар ирхыргахьоу агәаќрақәеи афырхаҵарақәеи. Урҭ митәеиқәаҵәа ишҭашәахьазгьы, ишырхыргахьоугьы бзанҵы Рыҧсадгьыл аҙәгьы инапаҿы иќалар руамызт. «Аҧсуаа еидгыла Аҧсназы иқәпон азы, ирыцықәпон: рыдгьыл, рышьхақәа, рзы! Аҧсуаа рфырхаҵара агәра ҳнаргеит. Ҳара ҳаќны ишиз: «Ар-маҷ, ахьӡ ргеит!» – иҳәоит аҭаҳмада ижәлар рфырхаҵартә қәпара дазгәдууа.

Аха ус шакәугьы, ари ауаҩ дзавсуам (аҭоурых ахаҵа азин инаҵом) ҳаҧсҭазаара аҵабыргхаҵа зны-зынла (еиҳа ашәарҭа ҳанҵагылоу аамҭазы) иаанахәоз, иаҵиаауаз ҳазмырбзазо, шьҭахьќа ҳазгоз ауаҩы иҧсабара иалоу аҧсыҿрақәа – арыцҳарахь дкылызгоз – аибаҭирақәа, аҧсахрақәа. Уи, жәаҳәарада, иахќьон, акы, ашьыцра, ҩба аматҵура, аҳра акра, амазара меигӡарахда амазаара аҧсадгьылгьы, ажәларгьы рыгәхьа амкра, қьафла адгьыл ақәзаара уҳәа иреиҧшқәоу жәпакы. Убас иќаз ауаа ирыхќьаны аҧсуа жәлар заќантә арыцҳара иақәшәахьааз. Абри аҩымҭаҿы иаарҧшу Баграти (Аҧсны аҳас иамаз) уи иашьа Дырмити реизыќазаашьала. Уажәнатә исҳәоит апоет ихы иаирхәо ари ҭоурыхтә фактуп, амала, амыцхә даламлеит, аҭаҳмада иеиҵаҳәарала иаҳирбоит, Дырмит иќаиҵаз Аҧсны заќа иазтәаз. Ирыцҳара думи абарҭ ацәаҳәақәагьы иҳарҳәо:

Уара, Аҧсны аҳ Баграт иашьа Дырмит,
Уашьа уизцасны бзиак ҳәа умуит.
Уашьеи уареи шәеимҩаламхаз, ҵаны,
Аха ишуҳәара, иахароузеи Аҧсны?

Ирхароузеи ужәлар уа узааӡаз,
«Аҳамҭақәа» рзыќаутҵартә абас?
Иахароузеи уиҵашьыцны аҙәы,
Аҧсны зегьы изахьушьуагьы атҵәы?

«Чарҳәарала уа абырзен иаара иаанагеит ахҵәара-ахыҧсаара», – иҳәоит аҭаҳмада игәы ихьуа, ихьаагауа. Аибашьраан итќәаны иргаз Наќәаҧиаҧха Мадина лакәзар, даҳкәажәхоит ҳәа дшыҧшыз, дчарҳәаҩны лыҧсадгьыл ахь дыӡхыҵуеит Ҳанум ҳәа лыхьӡҵаны. «Џьанаҭ иашьҭан ианиаз ҷьаҳаным» – ҳәа лзиҳәоит апоет. Аирониа аҵаҵаны Аҧсны Ҳаным лыхьӡитҵеит. Илнаалагәышьом. Ҳаным аҳкәажә ауп иаанаго.

Аҩымҭаҿы иаабоит Наќәаҧиаҧха Мадина зны мчымхарала атәым дгьыл аҿы (Стампыл) инанагаз, нас Аҧсны даҕаны, дачарҳәаҩны ираӡаз, иазыќартҵаз, асқьарцәа лыман дақәлеит, лыҧсадгьылаҿы ашьа калыршит, амшеилага шәзыӡхызгеит ҳәа дреижьаны. Абарҭқәа зегьы Аҧсны Ҳаным мшынла лаара, асқьар зҭаз ашәындыќәрақәа абаахьы раагара апоет илшеит ќазарыла рсахьа ҵыхра. Ажәлар ҳлыркьаҭоит ҳәа ишылзыҧшыз амитә иҵалыргылт, ашьа калыршит. Аа иќалаз закәу:

«Аа-а, ачарҳәара ҳзыруит, аа ҳаԥсит…»
Игәыҭшьааганы игон уа аҕәи-ҭи…
Аҳәа ццышәқәа раациҽаххыбжьы гон,
Ерцахә ҷаԥшьа, рыцҳа, агәы иагон…

Ари ачарҳәара Баграт иашьа (апоемаҿ излаарԥшу ала) Дырмити Ҳаными еиҭарҟәаҟәаз акәын. Амала ҭоурыхла иҭегьы ари афакт ырҭабыргызар еиҳа еиҕьын. Аа урҭ рыԥсадгьыл азы ирылшаз зеиԥшроу.

Аԥсны ԓьабон, уажәы алахь еиқәын,
Агәы ҭаԥҿеын, уажәы аҭысгәы агәын.
Ажәѡақәа наҟ-ааҟ иҿырҟәдаан
Аблақәагь, ҵауламызт, иҭаан…

Игылан ахацәа рыбҕа ԥҵәаны,
Ицон аҳәса рылабжыш ҭҵәаны,
Убас еиԥшын абыргцәеи ахәыҷқәеи
Ашҭа инҵала-нҭыҵуан игәеигәеи.

Ари ачарҳәара иахылҿиааз атрагедиа Аԥсны аԥсабарагьы ҕәҕәала ианырит, иуҳәар ауазар, ихьаанагартә еиԥш.

Ҳазыҙырѡып, иара ахаҵкы, аԥсабара ахаҭа:

Ашьхақәа гылан рхы ларҟәны
Ахааназ еицамкуаз рыгәқәа хәны.
Акызаҵәык – уа алахь еимарԥахә,
Ахара ишыԥшыц иԥшуан Ерцахә.
Амшын акәзаргь:
Амшын гәаангьы ижәылон убас:
«Снапы иқәыргыл дарбан иузаазгаз,
Са дыҙхызгазаргьы аҳәагәы згәыз,
Ерцахә изамбазеи уи дзакәыз?!»

Абри аѡыза аҭагылазаашьаҿ: «Аԥсны рыцҳа, убас алахь еиқәын, агәы ҭаԥҿеын, уажәы аҭысгә агәын. Иҟамызт узықәгәыҕраҳәа мчы, иахаҳанто иахажьын ашәшьы». Аха, агәы каҳаны ихырқәақәо иаутәах, уи аҵеицәа рымч ѡаԥхьа ақәԥарахь ирыхон. Уажәы зыҙбахә ҳамоу хараҙа ицахьоу аҭоурыхтә факт акырҙа иақәҿнаҭуеит апоема анаԥҵазтәи аамҵазы Аԥсны зҭагылаз, конкретла иугозар 1993 шықәса мартазтәи ажәылара. Урҭ шықәсыла еицәыхароуп, интервалла ашәышықәсақәа рыбжьоуп,

аха ҵакыла, ҭагылазаашьала, ажәлар рхьаа ала урыхәаԥшуазар, ҳәарас иаҭахузеи, еизааигәоуп, ҕрак еицҭшазшәа цәаныррак иатәышьҭроуп. Убри азоуп апоетгьы, дзыхцәажәо, ашәышықәса атҵааршәы аҟнытә иааиго аҭоурыхтә хҭысҟәа иацы иҟалазшәа, лабҽаба ибазшәа, далагыланы ихҭынхьаазшәа, аарԥшра илзыршаз.

Апоема хзыркәшо аҵыхәтәантәи аԥшь-куплетк рҿы автор иааирԥшит иаҵшьыңгьы иаҳирбеит уи амхылдыз еиԥш еидызкыло аидеиатәсахьаркыратә ҵакы хықәкыс иамоу, ииҳәарц иитахыз, насгьы иахьатәи аамҵа уадаѡ иауаршәаны аԥхьаѡ ицхраартә, агәалаҟара инаҭартә, ақәԥара ду ицо иааирала ишынҵәо, ишеиқәҳәалахауа агәра игартә еиԥш асимволтә ҟазшьа аманы.

Аҵх еиқәара аҳра анауаз аамҵазы (уи зыхҟьаз ҳаибашьцәа гәымшәақәа марттәи ржәылараан рыманшәаламхареи иҟалаз арыцҳарақәеи роуп) апоет ихаҭагьы доуҳатә мчык иҵасит, даргәаҭеит, иҿымцәаауа гәыҕра дук алакҵа дынҭаԥшит, дарԥеиԥеит аҵх еиқәара иалыѡны иаҳаз змаҵа инапы кны ицоз алашә ибжьы. Уи асимволтә ҵакы амоуп, аиааира иашьаноуп. Уажәы ҳрыҧхьап дара. Усҟан зегьы еилкаахоит:

«Уа-а, Аиҵашьыцра – аԥсуаа зегь ҳаҕа,
Уа-а, шәаҿагыл, амарԥьа, хаха!
Уа-а, иҵаԥышәҟа наҟгьы ашьапы…
Уаҵә Абрыскьыл дҭыҵуеит аҳаԥы!

Уа-а, Аидгылара – аԥсуаа зегь ҳҭынха,
Уа-а, шәазгыл, амарԥьа, хаха!
Уа-а, иқәшәыргыл иԥыхҙа ашьапы…
Уаҵәы Абрыскьыл дҭыҵуеит аҳаԥы!

Уа-а, Аԥсны абас акырҟәа абахьеит,
Уа-а, ичҳаны акырҟәа ахнагахьеит.
Уа-а, шәанеидгыл – ижәгоит ашәшьы ԥы…
Уаҵәы Абрыскьыл дҭыҵуеит аҳаԥы!..»

Иаацәылашит. Ибжь зегьы ирыхьҙон,
Алашә имаҵа иҿынаиԥшьуа дцон.
Абԥьар ашҟа еихон ауаа рнапы…
Уаҵәы Абрыскьыл дҭыҵуан аҳаԥы!..

Исахьаркшәа иуҳәозар, арҭ аԥшькуплетк апоема ахы еиқәырҳәалеит имытлартә еибадыркуеит аԥсҭазаара ҵыхәаԥҵәара шамам убартә еиԥш

згәеилгара ыҟоу. Зыхдырра ҳараку, зеилкаара ҭаулоу алашә дақәыҙбоит аҧсуаа зегь ираҕоу, изыхҟьазаалакгьы жәытә-натә аахыс, рҭоурыхтә ҧсҭазааразы ирҟәынҷабланы иаауа, иахьагьы иззымиааиц аитҵашьыцра. Уи чмазара бааҧсуп, ашьапы итҵаҧҟатәуп, ианыхтәуп.

Алашә ибоит ауаҩы аҳауа шиҭаху еиҧш аҧсуаа зегь ҳҭынха ду, ҳаиқәзырхо аидгылара шакәу, усҟан амчқәа зегьы ҭаҷкәымк еиҧш еилатҵәоит, иҕәҕәахоит, ақәылаҩгьы дырзиааиуам. «Уа-а, шәазгыл амарԥьа, хаха!» хәа, – ибжьы атҳ еиқәара иалыҩны игоит ажәлар зегьы арҿыхартә, ираҳартә еиҧш.

Аҭаҳмада лашә идыруеит Аҧсны абас, арыцҳарақәеи азалымдарақәеи шахҭнагахьоу, аха уи бзанҵы агәы камҳац, аҕа иҿаҧхьа ашьамхы арсны, ихырқәақәо арыцҳашьара иаҳәо имгылац. Уи идыруан аидгылара ажәлар шеиқәнархоз, аиааира шыднаргоз. Аиааиреи ахақәиҵреи символс ирымоу аепостә фырхаҵа Абрыскьыл ихьҙ баша игәалаиршәом: «Уаҵәы Абрыскьыл дҭытҵуеит аҳаҧы!..» уи аиааира аазго уаҵәтәи амш ауп. Араҟа апоетгьы аҭаҳмада алашәгьы еиҟараны иахәаҧшуеит Абрыскьыл итҵакы, ажәлар рҿы имоу ахьҙ-аҧша, уи еитҵахара зқәым иааироуп иаанаго.

Апоемазы аҩада исҳәахьоу анаҩсангьы иара ахаҭабзиара ҳаразкуа иреиуоуп марттәи ажәылара (1993) ашьҭахь апоет мышқәак анца, ахҭысқәа шыҧхаз иахьаԥиҵаз, насгьы уи азмырхакәа ҳҭоурых аҵахьгьы дылбааны ҳагәылаирҧшит иахьатәи амш иақәҿнаҭыртә. Ииашоуп, апоет илирикатәҭоурыхтә поемаҿы марттәи ажәылара аанази аибашьратә хҭысқәа рсахьа ҭихуам, аҧсадгьыл ахьчаҩцәа рфырхаҵа конкреттәла иаанарҧшыртә еиҧш, аха зеиҧштәла иҩнутҟатәи поетикатә еибаркыра иаҳнарбоит апоезиатә хаҿсахьақәа аҟаларақәа ибзианы иаадырҧшуеит иҟаҵәҟьаз, ишыҟаҵәҟьаз. Апоет заҟа дирҳәазеи абарҵ ацәаҳәақәагьы: «Аат, аҳаҳаи, шәеицнеи еиҵагьы!» – ҳҵеицәа ирыҧхьо илеиуан Гәымсҭагьы уҳәа убас итҷегьы. Ари аҩыза аҭагылазаашьаҿы, аҩада ишазгәасҭаз еиҧш, аҧсабара ахаҭагьы ацхыраара ду ҟанаҵоит, избанзар, атәым дахабабарц аҭахым, даднакылом…

Ааи, Аҧсадгьыл аншәарҭо, ахьчара иазку аҩымҵақәа, еиҳаракгьы сахьаҩыратәла иаԥҵоу еснагь аҧхьаҩ аҳауеи аҙи реиҧш ииҭаху, доуҳала дзырҕәҕәо акоуп.

Платон Бебиа ипоезиатә, ипрозатә ҩымҵақәа аҵарауаа, акритикцәа, ашәҟәыҩцәа (иаҧсуаамгьы абрахь иналаҵаны) ирыхцәажәахьеит, ахәшьара рырҵахьеит, схы иасырхәазгьы ыҟоуп. Сыззааиуа, Платон Бебиа ирҿиамҵақәеи иареи ирызкны иҩызцәа ашәҟәыҩцәа хаҭала дыздыруа, аус ицызуаз, изааигәаз ргәаанагарақәа, ргәалашәарақәа ҷыдала идсырҩыз, ирымысхыз смонографиаҿы аҭып рымоуп. Ус аханатә (Ҟьаазым Агәмаа изку сышәҟәы инаркны) саауеит. Избанзар, урҵ астатиақәа ихадырҵәаауеит,

сышәҟәы афырхаҵа хада ихаҭара, ихаҿсахьа, ажәакала, сара исзымҳәаз, исзымдыруа иҿыцу детальк, сахьак, хҭыск ацырҵоит.

Уажәы ажәа иҫтоит Платон Бебиа дхәыҷы аахыс ибзианы дыздыруа, аҵара ицызҵоз, еицырдыруа аҧсуа ҵарауаҩ Владимир Бабахь-иԥа Агрба: «Платони сареи қыҭак ҳалиааит. Иара Қьарақьан аҳабла диит. Уи ашьҭахь иаб Хәамԥа нхара Ахыуаа рҳаблахь диасит. Сара ҳаблала с-Ҭамқьыҵтәуп. Уи аамҭала ижәытәҙатәиу ҭыҧхьҙуп. Уажәы иахьҙуп Махариаа рҳабла ҳәа. Махариаа нхарала Очамчыраҟа ииасит. Махариа Алмасхан ҳәа дыҟан хаҵа нагак, ҳҳабла иеиуаз. Исгәалашәоит санхәыҷыз аахыс ҳҳабла, ҳҳабла мацарагьы акәым, Кәтол ақыҭан ԥсразааит, чаразааит, еизаразааит, ақыҭа иазеиԥшыз зҵаарак ианалацәажәоз иаҩижьҙомызт. Иҳаҩсыз ашәышқәсеи а-60-тәи ашықәсҟәа рзы иԥсҭазаара далҵит. Иԥа дыҟоуп иахьагьы, дынхоит Очамчыра ақалақь аҿы. Платони сареи ҳшеибадырыз: Кәтолтәи ихартәаам абжьаратә школ сҭалт 1943 шықәса рзы. Сымҩашьозар а-3-тәи акласс аҿы стәан. Аурок цон, акласс ашә аартны иааҩналт рҵаҩыки ҷкәына хәыҷыки. Арҵаҩы дысгәалашәом. Иааигаз ахәыҷы амца иҿықәҳәҳә, илаҕырҙқәа икәааша, дышҵәыуоз мҩашьо дыҟан – абри шәыклассаҿы аҵара шәыцитҵоит, – иҳәан, ҳарҵаҩи иареи сымҩашьозар уи Ԥьота Тапаҕәуа иакәын, акы ааибырҳәақәан, дындәылтцны дцеит. Иааганы ҳакласс аҟны идыртәаз Платон Бебиа иакәын. Уи нахыс ҳшеидтәалаз Кәтол ашкол ҳалгеит. Тамшьтәи абжьаратә ашкол аҿы ҳҵара иацаҳҵеит. Аинститутгьы ҳаицҭалт, ҳагьеицалгеит. Платон Аҟәа даанхеит, сара рҵаҩыс Кәтолҟа срышьҭит.

Платон ҟазшьала дхәыҷ ҭынчын, ҳара аҧсшьара минуҵқәа рзы ҳаибарыҩуа ашҵа ҳанықәыз, иара акласс аҿы даанхон, ма акласс ддәылҵыргьы ҳахәмаррақәа усҟак иҿирылаирхәуамызт. Есқьынгьы деизакын, амцхә дцәажәаҙомызт, есқьынгьы акы дшазхәыцуаз ҩашьомызт. Дышхәыҷҙаз иан диԥхеит, уи гәнигон ҳәа ҳгәы иаанагон.

Платон дышқәыҧҙаз ажәеинраалақәа рыҩра далагеит. Усҟан қырҵуа школхахьан ҳаҧсуа школгьы, аха аҧсуа бызшәеи алитературеи маҭәарк аҳасаб ала ҳахысуан. Аҧсуа литература агьама ҳзыркыз дреиуоуп ҳашкол аҿы рҵаҩыс аус зуаз, иахьа иеицырдыруа арҵаҩы, апедагогигатә ҵарадыррақәа ркандидат, апоет Ԥьота Кәатара-иԥа Тапаҕәуа. Аибашьрахьтә даныхынҳә Кәтол ашкол аҿы алагарҵатә классқәа рҿы аусура далагеит. Шықәсык аатҳьан аҧсуа школқәа ақырҵуа бызшәала аҵарахьы ианиарга, иара усда даанхеит, аха афронт иалахәыз аҙә иеиԥш усда иныжьра ауамызт азы ашкол апионертә организациа аиҿкааҩ итып идыргалт. Ишакәхалазаалакгьы аҧсуа хәычқәа рыҟны сыҟазаара ахәҵоуп ҳәа иҧхьаҙаны дақәшаҳаҵхеит. Дахагылт апионертә организациа. Аха

уи аҵакы иеиҳан Џьота ашкол аҽы иахациркыз аусҟәа: иеиҽикааит ашколхәыцқәа рхор, иаҳирҵон ашәақәа, еиҳарак аибашьра иазкыз. Усҟан иабаҟаз аԥсуа шәақәа зыɯуаз акомпозиторцәа. Иара даалаган, аурыс ашәақәеи ақырҵуа шәақәеи ртекстқәа аԥсшәахь иеиҵаигеит, аԥсуа хәычқәа рхатәы бызшәала агәынкылара иаҳа ирзымариоуп ҳәа ҽыҵгас иҟаҵаны. Иара ихыцәкы хада ҳхатәы бызшәа абзиабара ҳалааҙара акәын. Уи адагьы ашкол аҽы Џьота Кәатара-иԥа иеиҽикааит алитературатә хеилак. Уа еидикылт аиҳабыра классқәа рҽы итәаз, усҟан ажәеинраалақәа рыɯра иалагахьаз: Шьоҭа Чкадуа, Анатоли Аԥьынԥьал, Мушьни Миқаиа иара ҳарҵгьы уи ахеилак ҳалан, хыцәкыла Борис Гәыргәлиа, Платон, Шьоҭа Кәыҵниа уи даара аҟыбаɯ змаз ҷкәынан, аха ажәеинраала аɯра даҟәыҵын, даҽа ԥсҭазаара мɯакы ылихит уб. иҵ.

Кәтолтәи ашкол аус руан арҵаɯцәа дуқәа аамысташәацәа Шамил Ҳазараҭ-иԥа аиҳабыра классқәа рҽы аматематика дирҵон, Шамил Романиԥа аԥсуа бызшәеи алитературеи: Шамил дырҵаɯыҵәҟьан. Са исгәалашәом уи ауаɯ мышкы ашкол дагханы ҳәа. Иматәар бзиаҙаны идыруан, аурок иҽазыҟамҵакәа акласс ахь дааины сгәалашәом. Иматәар бзиа ибаны, инҵырҳәацааны, иҵҵааны акәын акласс ахь дшааиуаз. Уи аԥсуа бызшәеи алитературеи рахь имаз абзиабара ахәыцқәа ҳахь ииасыртә аҟаҵара илиршеит ҟаза дук иаҳасаб ала. Уи, иахьа уажәраанҙагьы ҳгәалашәараҽы иаанхаз Шамил Тапаҕәуа Алеқсеи Тапаҕәуа, Шьоҭа Басариа, нас иаҳɯызцәахаз арҵаɯцәа дуқәа Алеқсеи Саҷанаа, Гәли Қорсаиа уб. иҵ. рыгәҭаҵәҟьа аҭыԥ ааникылоит иҵаɯцәа ҳагәқәа рҽы.

Кәтол ашкол ҳаналга аиɯызцәа Ваниа Саҙба, Платон, сара ҳҭалт Тамшьтәи абжьаратәи ашкол. Уа иҳарҳаит аɯызцәа: Г. Миқаа, И. Гадлиа, Т. Ҷаниа, Шь. Шьаданиа (уи Б. Гәыргәлиеи шықәсык ҳаԥхьа Кәтол ашкол иалганы Тамшьтәи ашкол иҵалахьан) Р. Қапба уб. иҵ.

Инамɯатәны абра исҳәар сҭахуп Платон апоезиа абзиабара изыркыз, уахь дхьазырԥшыз аҙәы ихьҙ. Уи еицырдыруа аԥсуа жәлар рҽаԥыц рҽиара ахаҭарнак, ажәеинраала арҵаɯыПлатон Кьаласониа иоуп. Кәтол аҵара анаҳҵоз Платон иуаɯыбжара дахысхьан, дҭаацәарамызт, ачамгәыр иантҙаны ииҳәоз иашәақәеи иажәеинраалақәеи рхыԥша Аԥсны иахьырдыруаз рацәан. Уи ашьҭахь, 1947 шықәса рзы иашәақәа ртекстқәа, иажәеинраалақәа анитҵеит Б. Шьынқәба. Урҭ 1959 шықәсазы апоет иҵижьыз Аԥсуа жәлар рпоезиа зну ашәҟәы иагәылаитҵеит. Кәтол агәы данааилак уа иқәшәоз уажәеинраалақәа уҳазрыԥхьа ҳәа иҳәон, иаргьы ибжьы ныхҵаааахҵо, дынҵгыла-аатгыло иажәеинраалақәа дырзаԥхьон. Исгәалашәоит ибзианы Кәтол аклуб аҽы, аныҳәақәа раан, ақәгыларақәа анынҵәалак иара даақәгылон. Уамашәа ибзианы дрыԥхьон иажәеинраалақәа. Аизараҽы

иҟаз зегьы ҳаззыԥшыз Платон Кьаласониа иажәеинраалақәа ракәын. Иара дықәгылаанҙа аҙәгьы аклуб ддәылтҵомызт. Убри аҟара амч аман Платон иажәа, ажәлар ражәарҿиара ацәа зыҟәныз, уи аҟазшьа зҟазшьаз.

Платон Бебиагьы ирҵаɯы дизыразны уи идуней аниԥсах ашьҭахь иаԥҵамҭақәа инапы аҵаҟа изаагаз зегьы еидкыланы хаз шәҟәны иҵижьт а-60-тәи ашықәсқәа рзы (иантҵыҵ ашықәс сгәалашәом).

Тамшь аҵара анаҳҵоз Платон инеиужьны ажәеинраалақәа рыɯра далагахьан. Уи ԥсҭазарас имаз, уахгьы-ҽынгьы дзызхәыцуаз апоезиа акәын. Иарбан классу ҳахьтәаз сгәалашәом, Платон сажәеинраалақәа сыманы Аҟәа сцаны апоетцәа идсырбоит ҳәа ҳаиҳәеит. Дук мырҵыкәа иажәеинраалақәа ааидкылан дцеит Аҟәаҟа. Иɯызцәа зегьы ҳгәы хыҵхыҵуа иаара ҳазыԥшуа жәабжьк иаҳзааигарызеишь ҳәа. Хара имгакәа иаргьы дааит. Ҳаргьы ҳаихьыс-еиԥысуа, иҟоузеи, иубазеи, иуарҳәазеи ҳәа азҵаарақәа ааикәҳаԥсеит.

– Ашәҟәыɯɯцәа Реидгылаҿы сыҟан, уа дсықәшәеит А. Џьонуа. Сажәеинраалақәа сизрыԥхьеит, игәаԥхеит, дсабжьеит. Ажәеинраала аиҿкаашьа, артәашьа, аҵакы, аҭеиҵԥш зегьы ишрызхьаԥштәу сеиҳәеит. Ирацәаны ашәҟәыɯɯцәеи апоетцәеи урыԥхьала, – иҳәеит. Насгьы сажәеинраалақәа ԥыҵк алхны иааникылт, иузаҳкьыԥхьуеит ҳәа, – ажәа сиҵеит. Усҟан Платон иажәеинраалақәа акьыԥхь рбоу, ирымбоу сгәалашәом, аха Платон убри нахыс хьаҳәа-ԥаҳәада апоезиа амɯаду иара изы иԥсҭазаарахеит. Иахьа уажәраанҙагьы қәҿиара бзиала уи амɯа даныланы дааиуеит аɯадарахь ихы рханы еихьҙарак даҽа еихьҙарак нацҵо.

1954 шықәсазы Платон, сара, Ваниа Саҙба, Руслан Қапба, Иура Гадлиа, Гиви Миқаа аинститут аҭаларахь ҳхы ҳархеит. Г. Миқаа дҭалт Қарҵтәи аполитехникатә институт. Егьырҵ зегьы Аҟәа арҵаɯратә институт ҳҭалт. Ваниа – физмат афакультет, егьырҵ ҳара аԥшьɯык – афилологиатә факультет. Ҳкурс аҽы иҟан 50-ɯык аҷкәынцәеи аҭыԥҳацәеи. Уи афакультет иалгаз, ҳара ҳкәырс иеиуаз ҙәырɯы аԥсуа культура аизҳараҽы рԥьабаа дууп. Уи хаз зҵаароуп, ара салацәажәом.

Платон ипоезиа иазкны иуҳәаша рацәоуп, аха уи аганахьала исыгу ыҟоуп. Аха статиак аҟара сɯит зны, аха Платон ипоезиа ахәшьара аганахьала уи иалшаз маҷуп. Аус злоу иара иахьа уажәраанҙа иԥсҭазаара зегь здиҵаз ирҿиара аганахьала еихьҙарала дааиуеит, саргьы изеиҕьасшьоит уи дызну амɯа хара инагахааит, игәыхәтәы анцәа дахьиҙааит. Ɯызак иаҳасаб ала абри изеиҕьасшьоит».

***

Платон Бебиа ирҿиарамҭақәа рҽы иуԥылоит автобиографиатә мотивқәа маҷымкәа. Ус шакәу апоет ихаҭагьы мап ацәикҙом, насгьы иса-

хьаркыратә ԝымҭақәа рзы изаҟаразаалак урҭ амотивқәа ҟәныушьо, ма дырцәыԥхашьо дыҟаҙам. Избан акәзар, акы, еиуеиԥшым уаԝытәыԝсатә факторла, хҭысла, аԝымҭа иаҭаху аматериалқәа рыла еибаркуп. ԜԀбагьы, урҭ автобиографиатә ҟазшьа змоу амотивқәа шконкреттәугьы ишыреалтәугьы апоет азеиԥштәра злоу, аԥсҭазаараҧы иҭиптәу ахаҧсахьақәа рахь икылиго-ит, иҭегьы уазааигәаны иуҳәозар, дара зхылҵыз, шьаҭас ирымоу аҳәаақәа ирҭытцуеит, мыҧхакылагьы рыҿедырҭбаауеит, ауаажәларратә ҵакы рыма-ны иҟалоит. Ус анакәха уи иавтобиографиахьынтә еиҭарсшәа иуҳәозар, иаауа ифырхацәа, апоет изааигәаҙоу ауааи иареи роуп, иԝымҭақәа рҧы ахҵысқәеи аҟаларақәеи зыхҵынхьааауа, изхызго. Аха, еиҭасҳәоит, урҭ изаҟаразаалак аԥхьаԝ изын мыцхәрак рылан иҟам, сахьаркырала еизы-заганы, еизышәаганы иҟаҵоуп досу ахьцәырго, ма иахьгылоу аҭыԥқәа рҧы илитературатә хаҧсахьақәааны, аха иԥсҭазааратәу типқәаны.

Абригьы Платон Бебиа ирҧиаратә дунеи иатәышьҭроу, аоригиналра злоу иҟазшьа ҷыдақәа ируакуп. Ииашоуп, азныказ аԥхьаԝ игәы иаанагар ауеит апоет идаракәац иаҵанакуа ртәы, иԝымҭақәарҧ имыцхәушәа, еиҳарак, раԥхьатәи ирҧиаратә шьаҧақәа анеихигоз аамҭазы иаԥиҵаз рҧы. Уимоу, иара изкыз статиақәак рыҧгьы ҿыԥныхәақәак ҟарҵеит, иаагап агазеҭ «Аԥсны ҟаԥшь» (август 1961 ш.) ианыз А. Ҷьениа истатиа назлаз. Аха, ашьҭахь иккаҙа иааԥшит (дара аԝымҭақәа ирыбзоураны) арҭ зегьы апоет изы акырҙа зҵазкуаз, аҳауеиԥш ииҭахыз аматериалқәа шракәыз. Насгьы, ихадароу ари ацәаԝа арҧиаратә ԥсабара иацәтәыммызт, асахьаркыратә литератураҧгьы иҟоуижьҭеи заҟа ҵуазеи!

Абри хыхь зыҙбахә сымоу азҵаараҧы абраҟа иаазгоит Платон Бе-биа ихаҭа дшахәаԥшуа ҳзырбо зны ҳанеицәажәозтәи иажәақәа: «Сара сырҧиаратә мԝеи, сыԥсҭазааареи, сызхылҵызи, исзааигәои, сызлагыло ауааи ртәы зҳәо амемуартә ԝымҭа, шьоукы-шьоукы ишыҟарҵо еиԥш, иаԥыстцом, изыԝуам. Уи аҟаҵара аԥсам акәым исҳәарц исҭаху. Мап. Ус еиԥш иҟоу ахшыԝҵак сацәыхароуп. Сара ибзианы издыруеит ашәҟәыԝԝы ихазгьы дызхаҭарнаку алитературазгьы амемуартә ԝымҭақәа зыԥсоу ирытцаркуа. Урҭ алитература аҵоурых иадаҟьақәоуп. Уиаҟара сзалалои сара сызнысыз сыԥсҭазаара зегьы (сызхылҵыз, сзааҙазгьы убрахь иналаҵаны), сԝымҭақәа рҧы уаԝы ибартә маҧа-маҧа иалаԥсоуп, зсахьа ҭысхуа еиуеиԥшым аперсонажкәеи афырхацәеи рдунеиаҧ иҟоуп, ирыцуп».

Ҳәарас иаҭахузеи, диашоуп Платон Бебиа анемец поет ду И. Гиоте баша иауиҳәах, ашәҟәыԝԝы иԥсҭазааареи иԥсадгьыли иԝымҭақәеи рҧы ауп уаԝы иахьибо ҳәа. Избан акәзар, дарбан шәҟәыԝԝзаалакгьы ирҧиамҭақәа ижәлари иареи рыԥсҭазааареи иԥсадгьыли роуп ԥсыс ирхоу, хытцхырҭас ирымоу.

Платон Бебиа ипоезиатә, ипрозатә рҧиамҭақәа рҧы, иҵабыргытцәҟьаны, уи дызхылҵыз иани иаби, анра изызуз ианԥсеи литературатә хаҧсахьаны лассы-лассы иаҳԥылоит. Сара сахьахәаԥшуала, ари афакт ԝ-ҵакык рыла еи-лукаар, уазнеир ауеит дара аԝымҭақәа иурҭоу ахшыԝҵак шьаҭас ирытаны.

Акы, зегьы раԥхьаҙагьы, апоет дызхылҵыз, дзааҙаз, изааигәо ауаа ирзикыз исахьаркыратә ԝымҭақәа дара ргәалашәара, рхамшҭра, ҳаҭырқәҵарала абиԥара-ҧа иаҵагылоу рызныжьра ауп, изызҳәо, иаанаго. Ари аԝыза игәнукыларатә аԥсҭазааараҧы аҟаҵара, шьардаҙа зҵазкуа усуп, ауаԝы дахьынтәааауа узырбо афакторқәа ируакуп. ԜԀбагьы, азнык азы, уахьахәаԥшуа, аинтимтә ҟазшьа змоу апоет ихатә ԥсҭазааареи изгәакьоу ауаа рымацара ирызкушәа убоит. Ганкахьала, ус иагьыҟоуп. Аха даҽа ганкахьа-ла уахәаԥшыр, еизыркәкәо, уаргьы, саргьы, даҽаҙәгьы идгьылтә ԥсҭазаара хаха иахьысуеит, ауаажәларратә ҵакы амоуп, аиндивидтә, аинтимтә ҳәаақәа ирхысуеит, ажәакала зегьы ҳзырхәыцша, игәнаҳкылаша акака (аби, ани ирхылымҵыз уаԝ дыҟаҙам, аҵлагәаԝара аҙәгьы дҵымиааҙеит) ҳанаҳәоит, ҳхаранаԥшра иацнаҵоит, аиҳабы, аиҵбы бзиа иаҳнарбоит, иаҷаҳҵааша рацәоуп.

Абриаҟара салаланы исзырхәаз Платон Бебиа илирикатә поема «Ахьы уардын» ауп. Хара сцаанҙа иазгәасҭоит уи аԥҵан Аԥсны анҵытҵ, нацәақәкыла иуҳәозар, апоет акыр шықәса инеиԥынкыланы ԥсшьара (еиҳа ииашахоит аԝымҭа ҷыцқәа раԥҵара дахьцоз ҳәа ҳҳәар) дахьцоз, Москва азааигәара иҟоу ашәҟәыԝԝцәа Рырҧиаратә ԝны Переделкино. Насгьы, умашәа иу-баргьы, жәаԝа мшы ацәа иҵакҙаны иԝит. Ари афактгьы иаҳәоит уи апоет ибаԝхатәра иаҵоу амцаԥшьра заҟа амҽхак ҭбаау. Поема дук аамҭа кьаҷла аԝра ахьилшаз. Ииашоуп, уи ианиԝ ашьҭахьгьы, жәаҳәарада, аус адиулон, ирҽеиуан, иршшон, ипоезиатә цәаҳәақәа малырк рымамкәа адуней рбарц азын.

Ишдыру еиԥш, ашәҟәыԝԝы изы еснагь иуадаԝуп аԥсҭазааараҧы иҟаз, ирдыруаз ауаԝы изкны асахьаркыратә ԝымҭа – ихәыцҵыз, идууз – аԥҵара, насгьы уи иара автор изааигәаҙаз, дызхылҵыз ауаԝы конкретла инысмԝа ианазку. Абри аҭагылазаашьа шуадаԝу иныруеит азоуп Платон Бебиа ипо-ема «Ахьы уардын» абас еиԥш иҟоу ацәаҳәақәа рыла ахы зикуа:

Аԥа иаҭәам ҳәа аб изын ацәажәара,
Сшылакԝакуаз, сагьшаҧыз аиҵашәара,
Инықәҵа-аақәҵауа саазаргь иахьаҳҙагьы,
Уаҳак иауам, сгәы иацралт иахьа амцагьы.

Еилкааup, апоет аидара хьанҭа даҵалеит, иҭахуп, аԥсуара аганахьала, маӷк аҟара игәнааламшәо ахьибо ыҟазаргьы, аб иаҭәоу ажәа аҳәара – исахьаркны иԥсҭазааразҽы дызхысыз, дызҵысыз, ихҭынхьааз аарԥшра, насгьы нацәаӷакыла изызку инеихыҳәҳәаны азеиԥшра аланы, аԥхьаҩгьы иԥсҭазаара аҟнытә ихы иадикылаша иара итәык ибо хаҽсахьаны аҟаҵара. Ари, жәаҳәарада, аҩымҭа хаҭабзиарала игәылашәаны иҟалар, апоет изын рҽиаратә насыԥ дууп, аԥхьаҩ изын – зеҕьаҭам ҳамҭоуп. Лакҩакрада иаҳҳәар ауеит автор заманала илшеит акыр шыӷәса гәыҵхас имаз, иныӷәҵа-аакәҵа иааигоз аидара хьанҭа аҭыԥаҽ ихәнигеит ҳәа. Ус еиԥш аҳәара алкаа аҟаҵара азин ҳнаҭоит алирикатә поема «Ахьы уардын».

Аҩымҭаҽы персонажк иаҳасабала даабоит автор ихаҭагьы, еиҳарак ихәыҷра ашыӷәсҟәа ирхьысуа, аныдара игәалазыршәауа, аамҭазы «Саб?! – ҽысҭыр, изҳәоз: «Ара сыҟоуп!» – ҳәа, «Сан?!» – ҳәа ҽысҭыр, изҳәоз: «Ара сыҟоуп!» ҳәа. Абра сзызуаз, аха исзызуаз анрагьы. Ашәшьы анхылоз лассы исзырбоз амрагьы» – абас апоет иԥсҭазаараҽы иаб анрагьы абрагьы изызуаз аҙәы иакәны даҳирбоит. Апоема аҩада ишаҳҳәахьоу еиԥш, автор уи ахьиҩуа Аԥсны анҵытҵ Урыстәыла Переделкино ауп. Убри аҟнытә абри имшу аҭып даҳәоит ирҽиараҽ ацхыраареи аманшәалареи ирҵарц:

Уара иуаҭәоу сыҵанаҳәарц ажәа-хаа,
Аурыс ҙынгьы адәахьы иаҳәоит ашәа-хаа.
Уара суаҵәажәарц абра зегь сыҳәауеит».

«Ахьы уардын» аҽы автор акырҙа дагәылаланы, насгьы сахьаҩыратәла иаҳирбоит аб иԥсҭазааратә нысмҩа: иԥшра, исахьа, иуаҩра, илаз абаҩхатәра, имаз анапҟазара. Урҭ рахьтә апоет раԥхьаҙа зсахьа ҭихуа, аҿыбҕа ҟазараз илаз абаҩхатәра ауп. Ари даныхәыҷыз инаркны аҿыԥәтәараабзиабара икит, занаатс ишьҭихит, аха баша-машала акәымкәа: «Аҿы-цьбара шьҭухит уара иуԥсҭазаарын, аҿы-цьбара амаҙақәа уара иуҟазаран», – иҳәоит апоет инаҵшьны. Аха уаҟагьы иааникылом аб иҿыбҕаҟазара, еиҳагьы иухамышҭуа асахьа ҭихуеит иреалтәу, ихытҳәааy акәымкәа, аԥсҭазаараҽы дызлаҟаҵәкьаз акы акәны.

Абар уантәи сахьақәак:

Агәымшәара шуциуа –
ашәарагь уцыԥсуан.
Иара ыҩны ицон –
уара амгәацәа уҵысуан.

Иара ыҩны ицон –
уара аҕәра аанкыланы
Унеиуан рҳәеит,
уа акәадыр уангыланы.

Ас еиԥш аҟаҵара аҿыбҕаҟазацәа зегьыҵәкьагьы ирылшом, уи зынасыԥхоу агәымшәақәеи аҟазацәеи роуп. Абар даҿа сахьакгьы:

Аҿырхәмарраҽ гәаран уны иангылақәа,
Уара уган ахь иҵыцьцьон зегь рылақәа.
Аҳәса хәыцқәагь рыблақәа ҭдырхахауан,
Ерцахә агәы уахәан – ахы иҩахауан.

Апоет ибжьаижьҙом аҿырхәмарра иацу ақьабзқәа, аҿыбҕаҟаза, иҟыбаҩ ҷыда. Урҵқәа зегьы дрылаҟан апоема афырхаҵагьы: абаз шьҭыхраҽ дарбан уи имаҭәаз! Алаԥшыцәгьа ибла ҵәыршқәа рҟәигауан. Идыруан аҟазара еснагь агәыҕра шаҭаху, идыруан аҿы ишаҭахым ауаа мчыдақәа, ашәыргәында данақәтәа уи шымчыдахауа уҳәа убас заҟа ыҟоузеи аб иҿыбҕаҟазараз еиқәуԥхьаҙаша.

Апоет ифырхаҵа, мамзаргьы иаб арԥыс еибага иҿыбҕаҟазара, иԥшра, исахьа, икәашара ачарақәеи аизарақәеи рҽы аҳәсахәыҷқәа рыбла дхыҵуамызт, «иҳалиԥааyа дарбану» ҳәа, – ргәы хытҳытуа иԥшуан. Ааи, уи чарак аҽы инасыԥгьы изыгьагьеит,далихит имшаԥшаран изыҟалеит. Ларгьы иара ишҟа зынҙа илзымдырҙоз мчык лыхеит. Автор урҭ реибадыршьагьы аромантикатә цәа ахаҵаны аԥсуара агәылыжжуа ииаирԥшит. Реицкәашара уҳәару, асас данцоз аҟамчы иҭара (изалхра) уҳәару, зегьы рхатә ҵакы рыманы иҟаҵоуп – анасыԥ лаша иазҳәаны.

Ҳазыҙырҩып арҭ еинасыԥхарц иҟоу аҩыцьагьы рыгәқәа ирхәо:

Иԥьашьатәым дзытҟәаз аԥҳәызба қәыԥшҙагьы
«Уа иахьатәи акәашарагьы – машәырызма,
Иахьатәи аҟамчы ԥшҙарагьы – машәырызма?» -
Абас лҳәон, илзымдыруа днызкылаз уа.
«Машәырҙам!» – уҳәон уаргьы уахьгылаз уа.
Анаҩсан апоет иазгәеиҵоугьы зынҙа ииашоуп:
Агаҽа шәнавалартә
шәа шәеицыланы,
Аамҭа абаҟаз шәеицәажәо шәеишьцыланы?!
Шәара шәтеатри шәконцерти – чарақәан,

Ԥсраԛаан,
еимҭахараԛаан,
еизараԛаан...
Шәшеибадырзоуп лацәарҙасрак иалакҙан,
Ус акәын усҟан,
ус шәразҟы иалатцан...

Платон Бебиа ифырхатца дынхаѡ нагоуп, дҽыбгаҟазоуп, инапы ишырҳәо еиԥш ахьы аԥссоит, зегьы адыруеит. Убри азоуп анхаѡы дизгәдууа абас зиҳәоугьы: «...Аԥсҭазаараҿ азанаатқәа ҳәа иааҟоузеи, аха анхаѡы дреиґьуп, рҳәеит, иааҟоу зегь.». Диашоуп апоет. Анхаѡра иацызго акгьы ыҟаҙам. Уи иааирыхуа ауп зегьы акраҳҿазҭо, ҳзырчо. Уи икаиҭәо аԥхҙы ҳаҭыр ҳзақәзароуп. Аҭауад Чачба Шабаҭгьы баша иауиҳәах Наҳарбеи иареи реицәажәараҿ абарҭ ажәақәагьы:

Нхаѡи ҭауади столк ҳаицахатәоит,
Анхацәа гәыкала бзиа ҳарбоит,
Иуаҳаргьы, иаачҳа урҭ рыԥхҙы афѡы,
Иамуҙозар, ма наҟ уҿы нарҳәы:

Иааурызеи, ркыкахш ауп ҳзааҙаз ҳара,
Иаҳмоур ҟалома, урҭ ргәыбылра.

Аҙә ҳаԥсыр, иудыруеит, рхаԥсыра ба,
Анышә ҳарҭоит, лаґырҙыла ҳкәаба.

Ари аиаша лабҿабоуп, шамахаҙак акәымзар, аԥсуа ԥсҭазаараҿґьы ус иҟан, анхаѡы ироль дуҙҙан аҭаацәараҿґьы аҳәынҭқарраҿґьы. Уи хыҵхырҭас иаман аԥьа, ахандеира. Ҳашәҟәыѡѡы бзиахә Заҙ Дарсалиа анхаѡы изы ишиҳәаз еиԥш, апоема афырхатца хада адгьыл иԥсы азыцәгьан, уи имаԥны, заҟа иҭахыз ахьимамыз азын мацара акәымкәа тәамѡахә ҟамҵа дахьыкәаарыхуаз акәын иаанагоз, иаҳәоз. Уи ашарԥы-етцәа дацгылан аус иуан, иахьатәи иусҁәа аныҟаитцалакь драҳаҭҙа дыцәон, дҭынчын, насгьы идыруеит крура бзиа иԥсынҭры ишацнатцо. Абар апоет иаб анхаѡы ихаҿсахьа шҭихуа: «Жәынгьы-ҿангьы анхаѡы иныха-ныхатцәҟьан, мап, дыҟаҙам анхаѡы иеиґьу дыҟатцәҟьам. Ашьхыц шыҟоу еиԥш аматиқәа ирылахан, уара абарҭқәа зегьы-зегьы урылаҟан...» Уи насыԥла дшеиқәшәазгьы рымҳәои абарҭ ацәаҳәақәа: «Насыԥ шкәакәа змазгьы уара уакәмызи, уѡны ырлашо иѡназгьы лара лакәмызи».

Алирикатә поема аҿеиҵнахцыԥхьаҙа, игәылҭәаауеит анхаѡы ихаҿсахьагьы, еилыхха иубоит инапы злакәу аҟазара: ашыц мҳаҵәқәа, амҳаԥқәа, амыстхәагақәа, ауардын, абаҳчааҙара, ажәакала, даҿын анхаѡы иеидара хьанҭа ахара. Аха хатә ԥьабаала ахандеира анхаѡы изын насыԥ дуун, агәырґьара ду ацын. Ус «Шьыбжьаарамԥын – агәырґьара ду иаҵақьуа аԥа диит!» ҳәа, – ахысыбжь геит аҵықь ҳәа».

Уи акәхеит: Уажә насыԥгьы змадаз –
уара уаҟара.
Уажә харагьы иԥшуадаз -
уара уаҟара,
Иаҳа иласхеит уара узҵаз аидарагьы.
Иаҳа ихарахеит узҿаз аѡадарагьы.
Уҵкәынхан,
аха шьҭа иҟалеит уқәрагьы,
Ма изакәызеи иудлаз аҭакԥхыкәрагьы!

Аҵәѡаншьап змырҙуа аҵеи дзауз анхаѡы анхара-анҵыра игәашьамх шарҵарыз, агәалаҟара шинаҭаз, аԥхьаѡгьы игәаԥхартә, ихааҙа иҟоу цәаныррак изнарҵысыртә, ихаҿы дааигартә аарԥшра илшеит автор. Ус аҟаҵара илзыршаз афакторқәа ируакуп ари аперсонаж апоет изгәакьаҙоу уаѡуп. Аха уи ихала мацара иакәым апоет иҵихуа. Араҟа даарԥшуп еизыркәкәаны иаагоу анхарауаѡы иҟазшьақәа зегьы змоу, изнубаалоу ихаҿсахьа. Ари, сара сгәанала, автор иаҳирбо аб ихаҿсахьа еиҳагьы иханарҭәаауеит, еиҳагьы иарҵаулоит ажәакала, атипра злоу аԥсуа нхаѡуп.

«Аха ԥьымхеит, бзиа нагҙагьы ыҟамзаап, ныха-ԥшьас иумоу – зынҙагьы иныхамзаап. Анцәа даныцәоу – аѡыстаа дыцәгьахәыцуазаап: Ашәшьы ныхтцо – амра аԥхара иаҟәыҵуазаап», – ҳәа апоет иихәо иажәақәа бзиарак ишатәым, анхаѡы – аб дзеигәырґьаз инасыԥ лаша шеиласыз, ишшәаԥьҳәахаз унарбоит. Ус шакәу дырҵабыргуеит абарҭ ацәаҳәақәагьы:

Шарԥазык,
Инеилымх ныркәаа-аарцәыҳәа,
Ирҙыҙо аҳәҳәабжь геит арҵәаа-арҵәааҳәа;
Аԥсцәаҳа баша уԥстазаарагь даламсит,
Уара ухәыҷы иан убри аҵх-еиқәа далаԥсит.
Зызхара еибамбацыз – уԥҳәыс дрыцҳахеит,
Ашьхақәа узқәымгәыґуаз бганы урыҵахеит.
Ажәѡан лаҟәны уара убас иуқәыґәґәон,

Уҽырхаҵаны угылан,
аха иуқәыхәлон...

Аха ацәгьа ахы ҟәыннашьаҙом аҳәоит аԥсуа жәаԥҟа. Ауеибаҳәа дшыҟоу ауаҩы знык дшьацәхныслар, иҵышәынтәалара уадаҩхеит, акымкәа-иҩбамкәа иҵаар алшоит игәы зырмаҷуа, иԥсҭазаара зыркьаҷуа арыцҳарақәа. Убас дақәшәеит апоет иҩымҵа «Ахьы уардын» афырхаҵагьы. Иҩнаҵа зырлашаз иԥҳәыс даныԥсы ашьҭахь рыԥсҭазаара иалҵит иаб, хаҵа ирымаз иаҳәшьа, машәырла акәзаргьы дақәшәеит абылра, иқәыццышәаа ицеит инхара-инҵра... Абарҵқәа зегьы апоет исахьаркны иааирԥшит, насгьы уаҩы игәаҵан инеиртә анхаҩ нага дзықәшәаз арыцҳарақәа даара ихьааигартә еиԥш.

Аха аб аԥсҭазаарахь ихон иҵәҩаншьап – иԥа иҟазаара. «...Зегь акоуп: уара уԥа дуԥхьон ахара, дгәыргьан дубон – аеҵәыш хәҷы даҟаран» ҳәа, – апоет изиҳәо.

«Ахьы уардын» аҟны аԥхьаҩ ҷыдала илаԥш адхалоит, дааннакылоит, дархәыцуеит, рыцҳашьарак изцәырҵуеит еибахаз аб ихәыҷы изы ииҳәо агарашәа. Уи иагьмаҷҙам аа-куплетк ыҟоуп, ҟазарылагьы еиҿартәуп аб иоуп, иаԥызҵаз, изҳәо. Маҷҙак идуцәазаргьы, аԥхьаҩ саҭоумҵан, исҭахуп абраҟа ишеибгоу иаазгарц. Абар ахаҭагьы:

Адрыгә-дрыгәҳәагь иҵысуа,
Ҳзааҙаз абри агара акәын.
Ацәа, ууаилеишь умсасуа,
Игәы рҭынч агара ҷкәын.

...Уан рыцҳагь уаҳа дааҙом,
Иҳаԥсыхәои уи лыдагьы?!
Уара, аԥхыҙ хаақәа убаҙом,
Иузымҳауеи аныдагьы!..

Дад, сышьҭухыр уаб гәрагас,
Сара ахаҵара уластцап.
Уан лгәыҳәԥыхш ацынхәрас,
Сара аҙ-қашь узыҟастцап.

Аныҟәашьақәа ухала иуҵап,
Угылап, ҷьым, укаҳаргьы.

Ушьапы кыдҟьап, ужьы уцап,
Аныда иауам уаҳагьы!..

Аҿҳәа-ҙы ԥьеи иусырбап,
Ускәабап акәараҿы.
Амаҭәахәқәагьы уԥсыҧкап,
Ҳара ҳабна еиқәараҿы.

Сара исылшо зегь ҟастцоит,
Ахәанаа ҳахьҙ ҭугароуп.
Сара аҿықәтәара усырҵоит,
Уаҟа са исаԥугароуп!..

Са ауардын ҟастцарц сҭахын,
Уан рыцҳа даҳԥымхаргьы.
Уара иҟаҵа, уи ауардын,
Иҟалоит хьы уардынхаргьы!..

Агара ҵысуан ҳа ҳхәаҿы,
Аб игәы ашәа ҭыхомызт...
Ԥхыҙқәак дрылан ахәыҷы,
Аха иан ҷьа дыҟамызт...

Ишаабо еиԥш, еибахаз зысаби дзымпыҵахаз аб игарашәа – ари иара иҵәҩаншьап иааҙараҿы ипрограмма ауп. Абраҟа ишаҳәо иақәыршәаны ауп ихәыҷы диааҙарц шиҭаху, насгьы Ахәанаа (Бебиаа рхәы ауп араҟа зыҙбахә ҳәоу) рыхьҙ ҭигарц аҿыбԍаҟазараҿ иара иаԥигарц. Ааи, диашоуп аб. Иара аԥсҭазараҿ дызлаҟоу иашьаршәаланы дхәыцуеит, зегь раԥхьагьы дынхаҩ наганы, ахаҵарагьы иланы диааҙарц дашьҭоуп, амала, иҵахуп гәрагас дышьҭихыр. Аб усҟан зынҙагьы ихаҿы иааиуамызт згарашәа иҳәоз исаби даҿа ҟазара дук, иаҳҳәап ашәҟәыҩѳра еиԥш иҟаз шьҭихуеит ҳәа. Уи аҩыза ихаҵа ицәа-ижьы иаламызт, уи аԥсабара инаҭаз даҿа ҟазаран, убри акәын иԥа изын дзыҳәоз, далаҟахарц иитахыз аԥсуа ламыси ахаҵареи нацҵаны.

Ҳәарас иаҭахузеи, еибахаз аб игәы иҟажоит, аҵлаҩеиԥш ихаҳаз агәырҩа иҿеиҵом, аԥсыуалагьы ихы иаҭәеишьом, иҿирԍәԍәоит, аха иаалырҟьаны дзықәшәаз арыцҳара – иԥҳәыс қәыԥш дахьиԥхаз джәагәаны дшамоу, ишхьааиго игарашәаҿгьы иубоит зегь реиҳагьы, асабигьы дрыцҳаишьоит, даныдахеит, анапы ицәигхарҳәагьы дшәоит. Иан дзыԥсахуа аҙәгьы дшыҟам.

Аха аԥсҭазаара ауаа ҟәышқәа ишырҳәахьоу еиԥш, ауаҩы илахьынҵа из-аанагауа ауадаҩрақәеи азалымдарақәеи дырҷагыланы дықәԥаларoуп, иҭаауа арыцҳарақәа ихы рытҵаимырхалароуп. Ус адагьы уаҳа ԥсыхәа ыҟам.

Апоет ифырхаҵагьы дыриааиуа далагеит игәаҟрақәа. Хәыҷы-хәыҷла анхарахь диасуеит, иҷгьы ҩаԥхьа иалагеит акьыркьырра, зны дызлагахьаз иуардынгьы аҟаҵара напы алаикит. Зынӡа ииашаны изиҳәоит апоетгьы:

Хәыҷы-хәыҷла уԥсҭазара шьақәгылауан,
Ма иумазма ашәымҵак баша аныҟәаха.
Ухаҵарԥыс дубоназ д-Нарҭ Сасрыҟәаха.

Ауаҩы изааигәоу даниԥхалак ицәыхьанҵоуп, акраамҵа ишьара ақәлара. Аха ицәа иадиҵаз иԥҳәыс дышқәыԥшу аҟамзаара адунеиахь даницәцалак акраамҵа (гәымбылԥьбарак, ма абзиабараҵәҟьа злымшо иакәымзар) ихы-иԥсы имагәыхьха, дзеиуоу изымдыруа, арыцҳара ацәа ихьыкәкәа дҟалоит. Аха иага ус акәзаргьы, аԥсҭазаара ус иҟоуп ауаҩы, агәырҩа даиааироуп, иаԥсоу аӡәы иакәны ижәлар дрылагылазароуп. Ари иҳанаҳәо аԥсҭазаара, иага иҭагәҭасыргьы, ҵыхәаԥҵәара шақәым ауп. Иҟаиҵарыз, асаби иабгьы агәылацәеи аҭахцәеи идмыруҵәҟьеит, ԥҳәыс диаадыргеит, анышә иарҭаз иԥҳәыс-ԥшӡа игәы дҭымҵәо дыштазгьы. Ари ахҭыс иаб аҩбатәи иԥҳәысаагара иҷкәын хәыҷгьы ибзианы игәалашәоит, насгьы хашҵшьа имамкәа игәынкылараҷ иаанхеит иаб лассы-лассы ииҳәалоз абарҭ ажәақәа: «Бара рыцҳа, бзыԥсахуазҳәа дыҟоума?!» – уи игәаҵаҷ инханы иҟаз абзиабара акәын изырҳәоз.

Апоемаҷы абарҭ аҭыԥқәа – аб ҩынттәи иԥҳәысаагара ҩеижәаҩык иреиҳамыз ачара, ахәыҷи аныԥсеи раԥхьа реизыҟазаашьақәа, изықәшәаз абылра, акәаскьа, аҷыҵра, иҵаблыз, иԥсы злаз иҷы, анапы-еилаԥса иҟанаҵаз ацхыраара уҳәа апоет аԥсҭазаара аҟнытә иааигаз афактқәа ауаҩы игәаҵантә инеиртә, ихьааигартә иҟаҵоуп. Ара зыгәра умго, мамзаргьы ихыҵҳәааy ҳәа акгьы ыҟаӡам, мацара иаҭахын илабҷабаны иҟаз аԥсҭазааратә материал асахьаркра. Апоет уи заманала илшеит.

Апоема «Ахьы уардын» афырхаҵа хада ишаабо еиԥш, иԥсҭазараҷы ихигаз амыҟәмабарақәа, агәаҟрақәа рацәоуп. Урҭ азныказ игәы каҳартә аҟынӡа днаргеит. Абар ихаҭа ихазын ииҳәауа:

«Аԥсҭазаара!
Избан сара ас сызкыдуҟьаз,
Абзиа сашьҭан,
Иарбан цәгьас иузызухьаз,
Мамзар,
ҵабыргны,
сушама сҧушәаларц,
Ххьала иқәысҵоз уара убгьыц хәыҷ ԥужәаларц...»

Аха, уи акы, ихаҭашьатә ҟазшьа злаҟаз ала, иԥсыҷеыз, згәы каҳауаз, ус аламала, агәырҩа ззиааиуаз дреиуамызт, иаԥсуара азин инаҭомызт уанӡа днеиртә, ҩбагьы, уи иҵәҩан шьапы – ипа дыҟан. Уи дааӡатәын. Ихԥахаз иҩнаҭа иҩнанагалаз – сыҩны ҳәа згәы каршәны инеиз – аҩбатәи иԥҳәыс, иуҳәар ауазар, иԥсы даԥшәмахеит, аԥсҭазаарахь длырхынҳәит, абжьаапны дызҷыз анхара-анҵыра, анапҟазара, аҷыбгаҟазара уҳәа зегьы ҷыцбарах ибазшәа игәы рзыҳәо, игәы рызҭаны дҟалҵеит.

Аҩымҵа анҵәамҵаҷы абри адетальгьы ирԥсҭазааратәны, мцрак аламкәа апоет ҷыдала дацклаԥшны иааирԥшит: ҳаԥхьап иара:

Абас дыштәаз
уи агәырҩа ииааиӡаны,
Иԥҳәыс дгәаҭан,
дааиуа,
дааиуа,
дааиӡаны
Днаидгылан ихәда лнапқәа накәлыршеит,
Ччаԥшь-хаакгьы ихы-иҷы хьанҭа инакәлыршеит,
Нас ашьшьыҳәа лхы-надҵа игәышԥы ацаҟьа,
Инапы нага инадылкылт лгәы аҵаҟа...
Уи аисшьа – еисышьакгьы иеиԥшымызт,
Иацы ихигаз аҩыза уаҵәы иҧеиԥшмызт.
Имч каԥсазаргь,
Имаҷымзаргь иқәрагьы,
Иаҳагьы иарҕәҕәон уи иҭакԥхыкәрагьы...

Апоема аҟны асахьа ҭыхуп уи афырхаҵа хада аԥсҭазараҷы раԥхьа насыԥ лаша иманы дшааиуаз, акырынтә дшьацәхныслеит, иибаз амыҟәмабарақәа даара иҟар хырҷеит, аха бзанҵык зынӡа агәкаҳара иҷеаимҵеит (араҟа, жәаҳәарада, ицхрааит иҵәҩаншьап – иԥа иҟазаара, уи иааӡараҷ аб иаҳасабала идыз аҭакԥхыкәра), нас ҩаԥхьа анасыԥ лаша изыгьагьеит, аҩада ишысҳәаз еиԥш, аԥсҭазаарахь ихеит. Аҩымҵа иаҵоу – аоптимизмра аидеиа, асимволра ауа аҟынӡа, ҳара иаабоит, мамзаргьы автор иааирԥшуеит аҭыхәтәантәи ацәаҳәақәа рҷы. Зны иааҳгап дара, нас аххәаа ҟаҳҵап:

…Шьжьымҭанк ахәыҷы дааԥшны дындәылкьазар,
Иара дгәырҕьеит –
аабыкьа ҙәыр дгәырҕьазар!
Иааикәыршаны уа зегьы-зегь ԥшҙараха,
Ауардын-ҟаҵа уа ихьыҵәца мацараха
Игылан,
аха ишнеилашра агәгәаҳәа уа,
Аԥсҭазаара дугьы мыцхәы агәаҳәауа…
Иангьы иабгьы даашьҭыхны уи днакәдыртәеит,
Иангьы иабгьы рҿаҵакны ахәы днакәдыршеит.
Ауардын цон ихалауа,
ахәы иқәланы,
Иара дангылан ахьы-шәахәа иҷықәланы.

Хыхь иаагаз апоема хзыркәшо ацәаҳәақәа имѡашьо ирыҵубаауеит аԥхьаѡ философиатәла дзырхәыцуа, кыр изҭоу, иҵаулоу ахшыѡҵакқәа. Убарҭ иреиуоуп: акы, аԥсра иахкьама, даҽакы иахкьама ишьацәхыслаз ауаѡы (анхаѡы) насыԥны, арыҕьарахь дгьежьит, аҭаацәара ѡаԥхьа иаԥиҵарц, аԥсҭазаара қьаф алиуаарц, нахьхьиҙа аахыс ихәажжаҙа иаауа ихәышҭаарамца имырцәарц. Ѡбагьы, аб – анхаѡы иҟаиҵаз ауардын ҷыц (зны дызлагаз, аха аԥсра данакәшәа, наҟ зымѡа ишьҭеиҵаз, икаижьыз) ихьыҵәҵәа мацараха ашҭаҷ игылаз, ахәыҷы ианиба омажә дзыргәырҕьаз иаҳәо рацәоуп, асимволтә ҵакы амоуп аҭаацәа зегьы рзын. Уи машәыршақә акәҙам рԥа хәыҷы дақәыртәаны, дара рҿаҵакны ахәы дзакәдыршаз (ашҭа иҳәаргьы иазхозар ҟаларын, аха уи рацәак ибыргым). Аҭаацәа рҷы агәырҕьара ааит аҳра аманы, нас аԥагьы аныԥсагьы реизыҟазаашьа ахьҭышәынтәалаз, анра изуа дшылааҙо ухазырҵо акоуп. Ари афакт аб изын зегьы ирыцкыз акы акәны иҟан. Насгьы, иазгәаҭазарц ахәҭоуп апоема ахы «Ахьы-уардын» ишиашоу ишаҳәо акәымкәа еиҭарсу ахшыѡҵак шаанарԥшуа. Анхаѡы (аб) иҟаиҵаз ауардын, ҳәарада, ахьы иауалху (ус иҟазҵахьада!) аха иара бзианы икакәкәо ихьыҵәцараха иԥшҙаҙа, иҩәгәаҙа иҟаҵоуп. Убри ахаҭабзиара азын ахьы уардын зазумхәарызеи! Аха уи аҵакы араҟа мацара иаагылом, иамоуп еиҭарсны иҳәоу даҽа хшыѡзцаракгьы, дыриааины, инапҟазара уаанҙа дызҷыз дазыгьежьит, иҭаацәаратә ԥсҭазаара ҭышәынтәалахеит, аԥьабаа ибоузаргьы, ихатә махәҷала, ихатә хшыѡла иѡны азын, ауаа рзын иҟаиҵаз хәарҭара аланы иԥхьаҙоуп. Уи анхаѡы изын насыԥын. «Ауардын цон ихалауа, ахәы иқәланы, иара дангылан ахьышәахәа иҷықәланы» ҳәа, – апоет ицәаҳәақәа иаҳдырбоит аԥа аҷеиԥшхә бзиа иаԥхьаҟа ишизыԥшу.

***

Платон Бебиа ирҷиаратә дунеиаҷ ирацәоуп абзиабара иазку алирикатә жәеинраалақәа. Урҭ зегьы изѡыдоу, ашьацқьа злоу, зны иҟәымшәышәу, зны иџьбароу, даҽа зныхгьы адунеи еиҟаразтәуа, аҟазшьа бзиақәеи агәымшәареи, агәаҡьреи ауаѡы илазҵо, дызҙрыжәуа абзиабара иаххәаауп. Аԥхьаѡгьы гәахәарыла идикылеит, акомпозиторцәа акымкәа, иѡбамкәа ашәақәа рылырхит, ажәакала, аԥсуа шәақәа рдунеи иалалт рхатәы ҭыԥ рыманы.

Сыззааиуа, Платон Бебиа илирикатә жәеинраалақәа рҷы мацара акәҙам ауаатәыѡса рыԥсҭазааращы амагиатә мчы змоу абзиабара дахьазышәаҳәо. Уи абзиабара иатҟәаз рхаҷсахьақәа ҳара иаабоит епикатә-лирикатә ҵҵамҭаҷгьы. Ус шакәу арҵабыргкеит «Ашьауардын шыԥыруа иԥсуеит» ҳәа иаԥиҵаз апоемагьы. Иҵабыргыҵәҟьаны араҟа автор заманала илшеит, (автобиографиатә ҟазшьа змоу аелементқәа ицырхырааны, шьаҭас иҟаҵаны) иԥшьоу абзиабара азышәаҳәара – аԥсы ахьҭоу, агәы шеисуа аарԥшра, апоезиатә шәахәала аѡычара. Апоет идыруеит абзиабара иазкны ажәа аҳәара шымариам. Заҟа икылкаан нацәақәкыла иҳәоузеи абзиабара иазку абарҭ ацәаҳәақәа:

Ауаа ирылауҵауа баѡ-ҷыдоуп,
Ашәыргәында хаҵан дҟаҵо.
Уара уҷаԥхьа – зегьы мчыдоуп,
Итҟәа иугоит уԥсы рхаҵо.

Алирикатә фырхаҵа (уи апоет ихаҭа иакәзаргьы ауеит) иҵахыҵәҟьоуп, иҷкәынрагь амчра инаҭоит, дахәлашәарц уи ацәқәырпа, уаха шаанҙа уи дамырцәаларц, дҟьо дама идәықәзарц. Ус иагьыҡалеит. Апоема афырхаҵа дзеилаҳауаз аҭагылазаашьа – абзиабара амца аԥырпырҳәа ицрало, дыԥнашәо зныкымкәа, иѡынтәымкәа, ихынтәымкәа дҵанаргылеит. Даргәгәеит, дыԥнашәеит, аҵыхәтәан анасыԥ лашахьы дкылнагеит. Уанҙатәиқәа зегьы репетициак изаѡызахеит. Ҵоуп, уаҟагьы иара ишиҳәо еиԥш, дабылуеит абзиабара амца, аха изыхҟьозаалак уи ибзиабара лассы инҷыцәаауан, ихьшәашәон, иацы дызҷынҵәаауаз аҭыԥҳацәа рахь имаз абзиабара ԥшьа.

Араҟа, ҳәарада, алирикатә фырхаҵа ибзиабара анарха замоуаз еилкаауп, иаргьы иҳәоит «иаҳа-иаҳагь са сышәуан» ҳәа, – дыҷкәынцәан, ибзиабара ҭышәнымтәалацызт. Абар ҷырԥштәык, уи бзиа иибоз аԥҳәызбеи (азныказ уигьы дылҷынҵәаауан, аха) иареи шеиԥырҵыз:

Ҽнак ҳашнеиуаз, ҳаҭыр ақәҵан,
Ус ҷаалҭит, лара нҵәа:
«Уара, сара сызго уакәзам,
Иҷыхтәуп ианыҟала аҵәа!..»

«Иҷышәх алапҟьа агәыдымҵакәа
Иҷышәх аҳаҭыр баны!..» -
Абасгьы ааҳәаны, смыццакзакәа
Даансыжьит лыѽны дганы.

Аха алирикатә фырхаҵа гхақәак имамкәа дауҟахыз, акы, длапҵшцәозар акәхарын, ѽбагьы, дыццакцәозар акәхарын, иҧшзаза илапҵш ҷыц иааҵашәоз аҭыпҳацәа рахь иоуаз абзиабара иаразнак дарпашашон, дханагалон. Ииашоуп, уи азы уеизгьы-уеизгьы вба дук узиҭомызт, аҷара иахылҵуа абзиабара иаҟазшьа ҷыдоуп арҭ уи дызлаҟаз зегьы, иацәтәымуп ҳәа ззуҳәаша акгьы ыҟам. Аха ҳфырхаҵа абзиабара иашаҵәҟьа ианизаа, ианизыгьагьа иара ихаҭа даныҧнашәа, данынапҵш-аапҵш, апсҭазаара еиҳа иҵауланы данагәылапҵш даншәы ауп. Абарҭ апроцессҟәа зегьы анихига, ихаҭа ихазы ишиҳәаз еиҧш, данах, абырҵкал данкылнах зынза дҷыцххараза даақәгылоит даҷеа блакы ала дахәаҧшуа далагеит иҷара ашықәсҟәа инадыркны дкыдҟьо, дыргәамҵуа, дырпашашоу дызмаз аамҭатәи абзиабара. Усҟан ҳфырхаҵа издыруамызт дызмырҭынчуа лассы-лассы иҵаауаз абзиабара шаамҭалатәыз. Аҵыхәтәан ишаабо еиҧш, уи дҭаацәарахеит. Ҳаизызырѽып ҳлирикатә фырхаҵа.

Иахьа исымоуп сара ачара,
Салалоит уа аҭаацәара.
Иагьсырҭауеит ҷьоук аҧьшьара,
Ҷьоукгьы аҷуп аҳәацәара.

Аҳәацәара иаҷугьы, жәаҳәарада, згәы намзо аганахь иаанхаз, аатҵра иавахаз ракәхап. Урҭ, апоемаҷ ишаабо еиҧш, иагьмачзам. Аха арпызба алкаа ҟаиҵахьеит.

Иагаҷьара сымѽахыҵзаргь,
Схәычаахыс сылапҵш зхыз,
Лыбзиабара мцаны исхымсзаргь,
Лара лышҟа сымѽахыҵит.

Аҧхьаѽгьы агәра игоит аҷара иахылҵуа абзиабара иаргәаҭеиуаз афырхаҵа насыпла дшеиқәшәаз, дышҭышәынтәалаз. Уи еилкааупп, ххәаатәы амазам. Аха зегьы акоуп арпыс иҷаратә пстазаара иарҳаз абзиабара ашьҭа-мҭақәа игәаҵаҷ ишынхаз аҟара убоит, апсы штоу узырдыруа хәангастақәак рцәаара ааҧшуеит. Ҵоуп, зыпстазаара еилазҵаз арпызбеи аҧхәызбеи рынасып лаша иапырхагахартә амч амам, иаххәап, иамазазаргь, аламыс амѽа акыртә еиҧш алшара амоуп.

Ҳрыпхьап апоема аҵыхәтәантәи ацәаҳәақәагьы:

Уара узҭоугьы ибаргәузеи,
Уара – абзиабара пшьа!
Ма изҭауҵаша закә гәузеи,
Думан уцоит умбжьажьа.

Уа узеиҧшу ашьауардыноуп,
Уи еснагь ахара иҧшуеит.
Изаҳаракугьы убри азыноуп,
Ианыпсуагьы ишыпыруа иҧсуеит.

Ааи, диашоуп апоет. Абзиабара пшьа ашьауардын иадкыланы ауп дшахәаҧшуа. Ара ашьауардын аҳаракыра иасимволуп, иҧсуазаргьы ишыпыруа иҧсуеит. Ус анакәха, иҧшьоу абзиабарагьы абас ауп ишыкоу, уи бзанҵы ахы ланарҟәуам, ишыцкьоу, ишаҳараку аҟазаара аҭахуп.

Платон Бебиа епикатә ѽымҭақәа рыҷгьы иубоит итематикатә еилазаара амҿхак шыҭбаау; апстазаара еиуеиҧш аҵкарқәа ишырхысуа, иаххәап, араҟа иупылоит автобиографиа шьаҭас измоу алирикатә, аҭоурыхтә, абзиабаратә, абзазаратә, рҷатә ртәы зҳәо уажәгьы ушьҭангьы имажәуа азҵаарақәа. Насгьы апоет иѽымҭақәа досу дара рҵаки рсиужети иҟало ахҭысқәеи ирышьашәаланы аформақәа рзиҧшаауеит, ирнаало арифмеи аритми еихшәа-еизшәа ирҭаиртәоит еиҭарсшәа иуҳәозар, аидеиа ишьҭнахуа аидара иатҵанакуеит сахьаѽырала иѽычаны.

Ишдыру еиҧш, аепикатә ѽымҭаҷы, ахҭысқәа ирацәаны, насгьы рҵакқәеи рхықәккәеи ихаз-хазны инцәырҵуа аамҭазы апстазаара лабҷаба ииашаны аарпшраҷы асиужет бзиа кырза аҵанакуеит, аѽымҭа еиланасоит, ашьаб еиҧш еилартәах иҟанаҵоит. Ииашоуп, аҵыхәтәантәи аамҭазы асиужет змам, аепикатә ѽымҭақәа еиҳара алирикатә, ҳпылоит. Урҭ ҳара иаабоит уажәы иҭаххдааууа апоет иҷгьы. Амала, еиҳа иреиґьу арбану ҳәа аҧхьаѽ азҵаара ыкәиргылар, аҭакс уаѽы иҳәар алшоит ахаҭабзиара асахьаркыра

зеиԥшроу еиԥш, ажәакала, анапҟазара ахьынӡаҳараку ала ауп ахә злаушьо. Егьирахь, ҳәарада, аклассикатә поема – баҩхатәрала еиҳа аԥхьаҩ идикылоит, избанзар, ахтысқәа – афырхацәа ирыхтынхьаауеи автор иҩнутҟатәи гәеибафарақәеи, ихьатрақәеи аҩымта изааигәартәуеит, игәадырԥхоит.

Сыззааиуа, Платон Бебиа ипоема «Аҟама зҿытцаку ала» ауп. Ари ганкахьала афантазиахь иԥшуа алакә цәа ахатцаны иҟатцоу ареалра зылшо акы ауп уҳәартә иҟоуп. Конкретла иугозар уи азкуп аԥсуа жәлар ртоурыхтә пстазараҿы трагедиа дуны ирзыҟалаз амҳаԥыырра атема. Ари атоурых зыблара иахҟьаз арыцҳара – амҳаԥыырра аԥсуаа ирнатаз ахәра ғәгәа ихьааны изыцрамсуа аԥсуак дыҟаӡам. Ус анакәха, ҳсахьаркыратә литература ианҩытцхаха инаркны амҳаԥыырра атема иара азы иактуалхеит. Самсон Ҷанба идрама «Амҳаԥыр» аахыс дыҟам аԥсуа шәҟәыҩқык, поетк уи азы ихәычы иду ҩымтак аԥызымтцац, дшазыҟоу хьаа дус ишимоу аазмырԥшыц.

Амҳаԥыырра атема аԥсуа литература амацараҿы акәӡам иахьыгәцараку. Уи аԥсуатцаараҿгьы иактуалтәны иҟоуп. Иаҳгәалаҳаршәап, ҳаԥсуа царауаҩ ду Гьаргь Алықьса-иԥа икапиталтә усумта ду «Махаджирство и проблемы истории Абхазии XIX столетия» (ҩынтә иттыцит 1975–1982). Абри аусумта ду анҭытц ашьтахь ауп амҳаԥыырра ишыҟалаз, изыхҟьаз, инагӡаны ҳхаҿы иаагауа ҳаныҟала. Уи ашәҟәы иаҳзымдыруаз акыр маӡа-бгьыцқәа аанартит, цаса имариацәаны, ҳажәлар жьаны иргазшәа ҳшахәаԥшуаз акәымкәа. Даҽакала иуҳәозар, ҳлитератураҿы ицәыртцуа иалагаз аҩымтақәагьы анырра рнатоит ҳцарауаҩ ду итцааратә усумта.

Апоема «Аҟама зҿытцаку ала» атәы ҳҳәозар, апоет ҟазарыла илшеит абри аполитикатә уеиа ҳалазырԥшуа епизодақәак ҳарбара, аха ахтысқәа рхала «ицәхәыҟьантазӡа» акәымкәа, итцегьы уаҩ дзырхәыцша «ацыфақәа» адгаланы исахьаркны аперсонаж хадақәа (ахьча, Дыргьежь) иаарыкәыршаны иҟоу аԥсабарагь уахь иналатцаны.

«Аҟама зҿытцаку ала» асиужет мариоуп: ашьха дыҟоуп ахьча, ирахә иман, амала игәы тынчуп узҳәом, игәхьааигоит агаҟа, еиҳарак бзиа иибо аԥхәызба. Аԥсабара акәзар, аа изакә ссиру:

Ашьха хажәаақәа еикәаргыла,
Атцх акәа итанаҳәҳәоит.
Арҩаш-затцәык аҳра нкыла,
Урт, агарашәа рзаҳәоит.

Апоет иҩымта атцакы аарԥшраҿы ихы иаирхәоит шьхатәылатәи атцх аԥсабара ссир, агарашәа зҳәо арҩашқәа, аетцә хьыблақәа реицлабра, ахьы раӡын шәахәақәа ахрақәа ирыхьзыршо амза хаҿылаша уҳәа убас итцегьы.

Аԥсабара кыр амчуп арҿиаҩы изы. Уи злаҟоу аԥьшьахәқәа ашәҟәыҩҩы ицхраауеит, иҟазара аҟазара ацнатцоит. Заҟа ииашаны иҳәози аурыс шәҟәыҩҩы ду К.Г. Паустовски абарт ажәақәагьы: «Природа будет действовать на нас со всей своей силой только тогда, когда мы внесем в ощущение ее свое человеческое начало, когда наше душевное состояние, наша любовь, наша радость или печаль придут в полное соответствие с ней и нельзя уже будет отделить свежесть утра от света любимых глаз и мерный шум леса от размышлений о прожитой жизни».

Платон Бебиа ипоема афырхатца ахьчагьы ашьха аԥсабара даргәытәны дамоуп, ицәа-ижьы иануеит, ицәалашәарақәа дырҿыхоит, уимоу агаҟа рыцҳарак шыҟалаз ала дыррақәак иртоит, итцарҳәоит ҳәа агәааанагара уоуртә еиԥш. Абар измыцәо амца зҿеатан иҿҳәатәоу ахьча ҩызара изызуа ашьха аԥсабара асахьа штыху:

Амза гылан ахра иахысуан
Ахьы-раӡын ахьырша.
Арҩаш ықәсны ԥьа итахысуан,
Абжьы мтцарсны ицон аԥша.

Аа даҽеа сахьакгьы:
Акаԥкаԥгьы аҳәынҷеит атцх,
Иааҩӡом ахарантә абжьы.
Ицәеит атцх ашьапгьы атцх,
Сымчра шәыстап ҳәа шьыжьы.
Абри аамтазы:
Ажәҩанаҿы аетцә шап-шапуа,
Иаҿуп, иаҿуп аԥхара.
Аетцә хьыблақәа ирацлабуа,
Ахьча иҳәымца ԥхоит хара.

Еиҳарак ибла дхымтцуа дыхгылоуп, игәы дтоуп иҩнаҭа лырлашап, иани иаби лыргәыргьап ҳәа дзықәгәыгуа иԥсы-хаара изалымхуа иҳәаны изтәоу аԥхәызба. Уимоу, хыбааракгьы изцәырцуеит Хьрыпс ҳәа аӡәы дигәалаиршәоит. Усгьы ҟалоит, иԥьашьатәӡам, абзиабара иатәышьтроуп.

Аҩымтаҿы ишазҳәоу еиԥш, ахьча аԥхыз бааԥсы ибоит – аухантәарак дзызхәыцуаз иԥхәызбеи иареи амшын рыбжьаҳаит, еицәыӡит, дцәырҳаны дааԥшит игәы тамгылауа итытцны ицон, идырт иԥхыз ибзиамыз акы ишазҳәаз, ианааша деихеит агаҟа, ирахә ила Дыргьежь анапы иантцаны:

– Уҟәышыз, Дыргьежь, суқәгәыҕуеит,
Дыргьежь арахә убла рхыз!..
Иаздыруам, аха игәыбзыҕуеит,
Ас аиԥырҭра заҭахыз...
Днеиуеит ахьча арҩаш дырны:
«Ашьха-лԥха сырахә хьчала!..»
Уи мҩа-харак дшықәло дырны,
Днаскьанагоит иара ила.

Ахьча ила Дыргьежь апоемаҿ иаарԥшуп хадара злоу персонажны, насгьы агәыбылра ду аҵаны, угәы азыбылуа. Ишдыру еиԥш, аԥсуа литератураҿгьы уажәшьҭа имаҷымкәа иаҳԥылоит ҟазара дула зсахьа ҭыху аҩнытә-абнатә ԥстәқәа, агыгшәыгқәа (аҿеы, аҿада, ала, ажә, ацә, акамбашь, абгахәҷы, абга, амшә, ашьабсҭа, абнацә). Урҭ зегьы ашәҟәыҩҩы иҩымҭаҿы иахьцәыртуа идирҳәо, идирҟаҵо кыр ыҟоуп, иҳәаақәыртоит, насгьы идыртуалоит ихшыҩзцарақәа ахаҿсахьақәа. Ииашоуп, аԥсуа сахьаркыратә литература шьақәгылаанҙа аҩада зыхьҙ сҳәаз аԥстәқәеи аԥсаатәқәеи ҳара иаҳԥылоит ароль ду рыманы ҳҿаԥыцтә ҳәамҭақәа рҿы. Зегьы ҳарҟәаҵып, иаҳгәалаҳаршәап Нарҭ Сасрыҟәа ирашь Бзоу. Уи амацара заҟа ҳанаҳәоузеи. Ус иҟоуп адунеитә литературақәа зегьы рҿы.

Абриаҟара сзырҳәаз Платон Бебиа ипоема аперсонаж Дыргьежь ауп. Избанзар, аԥхьаҩ иаликаартә, бзиа ибартә асахьа ҭыхуп, иаарԥшуп уи аԥшәма изы заҟа гәыкала иҟоу, иара агаҟа – иқыҵахь данца ацәгьара шыҟалаз ицәа-ижьы инырны, иара иҵып иахын, ирахә «ирхагылан» амчра ааанкылан, дшырхагылаша хьчакы.

Апоет ииҩуеит:

Ахәылбыҷеха иама игәарлон,
Инҭацалан нас рыҭра.
Аб-шьҭәақәа инарықәмақаруан,
Иааиҿаххуан азын дара.

Уаха шаанҙа аҵып иакәшон,
Ацәа иамкырц уи зынгьы
Иналаршәны ишуан, ус иақәшон,
Иаҳа агәы ҭәҳәахон иаргьы.

Аха уи аԥшәма ахьча данамба, данымаа (хымш иԥшын) ишьҭалан ицеит иқыҵахь, арыцҳара дақәшәазар деиқәнархарц... «Ақыҵа иналалт, иадырит

ахьча-ла иҟақәаз закәыз. Аха иазымдырит, иаауазырит, абарҵкәа ҟазҵаз закә гәыз!?», – иҩуеит автор.

Уи нахыс амитә абеит: «ашә ҿыж-ҿыжуа игон абжьы»; «Ас аҙәы иҿаҵахәы иҿырхуа збахьада?!» ҳәа, – агәы ҭҟьаны ахәыблы иқәтәан, уа аҿырхәа ацгәы рыцҳа шәаҟьаны»; «Еиҵҳәа аҩаршьҭра иҵаиан Мура ахы ашьапқәа ирынҵаны. Иаҟәыҵхьан уи зҿыз аҟыура, иаҟәыҵхьан уи амч цаны». Игәыҭшьаагоу иҵегь асахьақәа ирыцлоит Дыргьежь агәы ԥсахны ахчныза ианахагыла нахыс: иҿыцәаауаз ахәышҭаара амца ауазажәа аҳәон: амцахаара идырцәаз, аԥсҭазаара аҵыхәтәа шԥырҵәаз, аҳәарақәа ҿажәкны ишыҟаауаз, ажәқәа рычыргәқәа шцоз иԥшьаны, аихаԥсыхә злаз аҵла алабжыш ҭырҩны ишцоз; О, исзыԥшузеи сажәымҭыҷеха ҳәа иуазыруаз аҙлагара, Дыргьежь иагәалашәоит иара шакәу ахьча бзиа иибоз аҳҳәызба дизырдырыз, ибылуаз аҩны митә шаҿҳәацәоз; Угәаҵха ҿызҵәаз ан лмыткәмабжь игоз убас зегьы абарҭан иара ахьцоз.

Апоема аҵыхәтәантәи асахьақәа адинамика аҵаны, уарқәыԥсычҳартә иҟаҵоуп. Абар урҭ рахьтә акы:

...Ахьча-ла аакылыххит ага,
Иагьаалаххит аҟәара.
Абла ихгылеит агәыҵшьаага:
Еиҵақьызқьызуан жәлара.

Рыхқәа рықәжьны ԥьоук гылан,
Анцәа диҳәауан аҙәы...
Инеиуан уа амшын ихылан
Аҕба-емҵәаҩ ага ҭарцәы...

Дыргьежь иабагәышьеит ианыхәыҷыз иахьааҙаз адәҳәыԥш аҿы игылаз аҵып, иара ахаҵами ахьча лара бзиа дизырба. «Абра наскьа рыҩны гылан, ларах дааиуан маҙала. Аласба ыргәыбзыҕ, игәыдкылан, есс, узцозаргь уцала!». Иара ахьча дашьҭан, даԥхьон, уи дгәаҭеиуан, изгазеи ҳәа иԥсахы ҷҷон». Абас иҟалеит реибадырра, рыбзиабара. Апоетгьы баша иҳәом: «Мап, иссируп ахәыҷра амшқәа, иахазыршҭуагь ыҟам мчы».

Убри аҩнахьы еихеит Дыргьежь, издыруада ахьча уа дынхазар ҳәа. Аха иабаз зынҙа даҿеакуп. Аԥшәма дкажьын ихы ҭаԥҿеы, игәы ҭаԥҿеы, ашьа иҵҩыр ицон. Ала аниба иблақәа аарла ихтуа ҿааиҵит: «-Дыргьежь, иуԥылоз дабаҟоу... Сыԥҳа илылгеит... уаҳа акгьы...»

Дыргьежь иабеит хҩык шышьҭаз ишьны, реилаҳәашьала (урҭ рҩызцәа амбацызт) иадырит иштәымууаз. Уаҟа насҵха икаршәын ахьча иҟама хәыш ашьа аҿашәы. Уи акәхеит:

Абла хәашьит, агәы ҭыпеит,
Игәыҭшьаагахан иҵәааит.
Иакҙамызшәа нас ишьҭыпеит,
Аԥшәма иҟама хәыш шьҭнаԥааит.

Уи нахыс ауп Дыргьежь алаламбатәқәа инрылаԥш, ианрылагыла. Урҭ ахҭысқәа автор иаҳирбо еиҳагьы игәыҭшьаагоуп, еиҳагьы итрагедиоуп. Ухәы-ужьы қақаҙа иаргылартә еиԥш. Иара игәааз, зԥа зцәыргаз алым еиԥшха игьежьы-хынҳәуа иалан абылреи, ахҵәареи, ахыԥсаареи зхызгаз ақыта. Иара зегьы абарҭан, иара зегьы гәырԝас иҟанаҵон. Агәаҟра быжь аҳара ауан. Ус алымҳа иҵасуеит иазгәакьаз бжьык:

Сишь, убасҟан иааԝит: – Дыргьежь…
Дыргьежь, арахә… ухынҳәы!..
Хҵаарым: изыбжьыз дадырмашь,
Инеиуан алабжыш ҭыҳәҳәы.

Ҳәарас иаҵахузеи, ала иадыруан ахьча ибжьы. Уи акәын алаҕырҙ ҭыҳәҳәы изаауазгьы. Уаҳа иазымычҳакәа «ацәқәырпҳара хыла инасын, ахьча-ла ихылеит амшын». Убасҟани уа игәазҭаз, амазгәыҭ иадҧаҳәалаз ахьча дыхәцәырххо, мчыла дааҳәны ҧааиҭит: «-Са саауеит… уара ухынҳәы!..» Автор иқәиргылоит азҵаара: «Нас, имцакәан, уи аанхама, есымша иҳәатәы ханаҵон?!» Аҵакгьы иара иҟаиҵоит: «Мап, иаҧыҵак ахьча иҟама, аҕба иашьҭалан ицон…»

Абри алагьы инҵәоит аԝымҵа. Аԥхьаԝгьы ибла ихымҵуа ихгылоуп ацәқәырпҳақәа еиԝырффо амшын ихылан инеиуа аҕба иашьҭаҙсо ицо Дыргьежьгьы.

Ҳәарас иаҵахузеи, ҳзыхцәажәо апоема, ганкахьала уахәаԥшуазар алегенда-цәа ахоуп, ихытҳәааух, ифантазиоуп ҳәа ззуҳәаша аҵыпқәа рацәоуп, иаҳҳәап: ахьча-ла Дыргьежь иԥшәма агәаҟра данақәшәа афырхаҵара иҟанаҵаз гәыкала ишизыҟаз ахы ахьаанарԥшыз рҧы. Аха даҽеаганкахьала, уахәаԥшуазар, ари сахьаркыратә ԝымҵоуп, автор азин имоуп зсахьа ҭихуа (дуаԝума, иԥстәума, игыгшәыгума, иԥсабароума ма даҽеакума) сахьатәԝырала ианиԝычо иазырҳа-зыгьаны арҧиаратә фантазиа ҳәа изышьҭоу автортә хытҳәаагьы наԥшьны аласара, аиҧыбаара, амала аԥстазаара ҵабыргхаҵа иақәшәозароуп, уи аҳәаақәа ирҭымҵуазароуп. Насгьы абраҟа кырҙа аҵанакуеит аԝымҵа атематикеи уи зхьысуа аамҵеи. Платон Бебиа ипоема, ишаабо еиԥш, аԥсуа жәлар рҵоурыхтә ԥстазаараҧы зегьы реиҳа иуаҕеимшхаран ирзыҟалаз, рыԥсадгьыл рчашә дгьылқәа

ҭазырцәыз, иқьаԥҭазтәыз, иахьагьы ҳамч зырмаҷуа амҳаӆьырра иазкуп.

Сыззааиуа, аԝымҵа аперсонаж хада ахьча-ла Дыргьежь ауп. Иԥшәма агәаҟра данақәшәа иҟанаҵақәаз, иҟоу збоит ҳәа иқьҭахь данылбаа, ирахә шахьчоз хымш реиҳа ишзымаагылаз, уахь ишьҭаланы ишцаз, уа иахьнеиз, ахьча аҕацәа злеишьыз иҟама анаба ишьҭпааны иаҧыҵакны агәы ԥжәо ишдәықәлаз, аҕба амшын гәы ихылан ицоз, иара дышҭаз анадыр, ибжьы анаҳа иууаҙа еиҵасны амшын ишалаԥалаз, аҕба иашьҭаҙсо ишцоз уҳәа зегьыҵәҟьа иреалтәуп, иҟаҵәҟьан узҳәом, устәҟьа ала иазеилымкаар ҟалоит. Аха ала заҟа иҟәышу абжьара шанаалоу ихадароу ауаԝы дшаҵаху, уимоу, ахы иқәнаҵар шалшо ҳхаҧы иаагар, автор Дыргьежь ахаҧсахьа аҭыхраҧы ахархәара ззиуа ихытҳәаа, ифантазиа ҳалаԥш-ҧаԥшаҧы иаанхаҙом, шашәаҙ, гәырыҙ иҙуеит, ажәакала ари аԥстазаараҧы иҟалаз фактуп ҳәа алкаа ҟаҳҵар ауеит. Ари зыбзоуроу, акы, аԝымҵа баԝхатәрала исахьаркны иахьаԥҵоу ауп, ѡбагьы, уаҟа иаарԥшу ахҭысқәа рацәамзаргьы реишьҭаргылашьа асистема иамоу арольгьы шьардоуп. Ихԥаҳаз, апоема аамҵа хьанҵаҙа – ахҵәара, ахыԥсаара, абылра зыхҭынхьааз ажәлар ртәоуп иаҳәо.

Апоет абарҵқәа зегьы сахьаԝыратәла иааирԥшырц азын ауаԝы ихаҭыԥан персонаж хадас игеит ахьча-ла Дыргьежь. Ауаԝы дигаргьы ауан, аха автор ус еиҳа еиҕьуп, цәаныррала аԥхьаԝ идикылоит ҳәа дахәаԥшны иҟаиҵеит.

Ааи, дагьиашоуп, избанзар, ахьча-ла иҟанаҵаз ауаԝы иҟаиҵо исахьа ҭихыр, ҳәарада апоема уажәы иамоу аемоциатә цәаныррa аԥхьаԝ изнарҵысуамызт, иага исахьаркны еиҧибааргьы.

Аха, еиҵасҳәоит, «Аҟама зҧыҵаку ала» аҵоурыхтә шьаҵа змоу аԥстазаара ауп иаанарԥшуа. Убри азоуп автор иԝымҵа алегенда ҳәа акәымкәа апоема ажанр изахиԥхьаҙалаз. XIX ашықәсазтәи афранцыз критик ду Ш.О. Сеит-Биов зны иҳәахьан: узыԥхьаз аԝымҵаҧы ицо ахҭысқәеи ицәырго хаҧсахьақәеи, аԥстазаараҧы иҟалаҵәҟьеит, иҟаҵәҟьам ҳәа рыгәра анугa ауп асахьаркыратә ѡымҵа аныҟала, иангәылшәа. Избанзар, ус аԥхьаԝ изырҳәо сахьатәԝырала иаарԥшу аԥстазаара ауп.

Изхысҳәааух, сара ԥхьаԝык иаҳасабала Платон Бебиа ипоема «Аҟама зҧыҵаку ала» аперсонаж хада Дыргьежь иааҟанаҵаз зегьы аԥстазаараҧы иҟалар алшон ҳәа агәра згоит ажәа сахьарк иамоу амагиатә мчы ахархәара бзиа иаиоуз иабзоураны.

Платон Бебиа епикатә ԥҵамҵақәа зегьы (дара уажәазы 23 ыҟоуп) араҟа сзырхымцәажәеит, иаҵахынгьы исымбеит, избан акәзар, еилсыргоз, анализ ззызуз агәра ауаԝы идыргоит, имԝашьо идырбоит уи апоема ажанр иаҵанакуа (абрахь абалладақәагьы рхуԥхьаҙалар ауеит)

иҩымҭақәа раԥҵараҿы абаҩхатәра еицамк шимоу, дышҟазоу. Насгьы, хыԥхьаӡаралагьы уи иаҟара апоемақәа даҽеа аԥсуа поетк инапы иҵымҭит, иҩны имкьыԥхьц.

Ҳазхымцәажәааз апоет ипоемақәа «Аӡеибафара» (Асовет мчра аагаразы ақәпара иазку); «Акәтагь былгьоит» (ԥасатәи Аԥьынԥьҭҿылатәи еибашьра, ҷыдала Кавказ аҕа хәымга иқәцара атәы аазырԥшуа); «Ҳаа-заа» (афилософиатә хшыҩзцара ҵаула змоу ауаҩы, аԥсабареи аԥстәқәеи, агыгшәыгқәеи реизыҟазаашьа ҳзырбо); «Аҕба шкәакәа» (абригь ԥасатәи аибашьра атема иазкуп);, «Расац Аҵанба» (ашьхатәылеи ашәарыцареи рқьабзқәа ирызку); «Ашьаҿа» (ҳаԥсадгьыл ду зхы ақәызҵаз Владимир Ҧачлиа ифырхаҵара иахҳәааy); «Ахәышҭаара» (автобиограиатә елементқәа змоу, насгьы ахәышҭаара амца амагиатә мчы, иамоу аазырԥшуа); «Аӡыхь» (аҿареи абзиабара цқьеи рзышәаҳәара иазку, автобиографиатә елементқәа имаҷымкәа изгәылоу); «Аматанеира» (уаҵәтәи аҿар рлахьынҵазы агәтынчымра аазырԥшуа, аиаша-ҵабырг еснагь аиааира амазарц азын Анцәа ишҟа аматанеира); «Аиааира ашьҭахь ақәпара» (Аԥсны жәлар рԥьынԥьтәылатә еибашьраҿ аҕа хҿымга ҳшиааиуаз агәрагара ду алыжжы иҩу, аха уи ашьҭахьгьы ақәпара шаҵаху атәы иаҵшьны изҳәо); «Агәынқьбжьы» (иаҳҳаагаз аибашьра хлымӡаах иазкуп, ҷыдала ақәрахьымӡақәа, абиԥазаҵәқәа иҵахаз ргәынқьбжьы зныруа) рҿы иаабоит аԥсуа жәлар рҭоурыхтә ԥсҭазаараҿы, нахьхьиӡа аахыс ирыхҭынхьаауа, иахьа изыргәамҵуа, гәыҵхас ирымоу, ирҿагылоу, ирыдгылоу, еилашәа-еилаҵуа аамҭеикәшараҿ рхаҵақәа рымч зықәхо, изқәымхо, рымч зықәхогьы хырҩ анырзазымуа, ианрызгәцарамкуа, иреиҩсны ианцо, ауаҩы ԥсабарала илоу аԥсыҿрақәа зны-зынла иануриааиуа уҳәа жәпакы. Аха иааизакны иугозар афырхацәа хаҵашьала, дыррала занаатла, ишыхаз-хазугьы, дунеихәаԥшышьалеи гәҭакылеи хҭак иҵашәо ишрзеицнамгоугьы, дара зегьы рыԥсадгьыли рыжәлари рхьаа рхьааyп, ргәыргьара ргәыргьароуп, ажәакала рыцәгьеи рыбзиеи ирыҵагылоуп, ирыцеиҩыршоит. Урҭ еицҿакны рыжәлар уаҵәтәи, уаҵәашьҭахьтәи рҭоурыхтә лахьынҵа злеиғьхаша апроблемақәа иразхәыцуеит, идыргәаҭеиуеит. Убри аҟнытә ауп апоет ипоемақәа иҵоуроу рфырхацәа инаӡа-аа3аны, илитературатә хаҿсахьақәааны аԥхьаҩ игәникыларoуп ихаҿы изаанхо, еиуеиԥшым ахәыцрақәа зизцәырырго. Ҷабыргуп, абраҟа автор ихаҭагьы лирикатә фырхаҵак иаҳасабала зыԥсы ҭеиҵаз, зсахьа ҭихыз ифырхацәа дымҩақәҵаҩны, дыцхырааҩны дрывагылоуп, еиҳарак автобиографиатә ҟазшьа змоу илирикатә поемақәа рҿы.

Аҩада ишысҳәахьоу еиԥш, Платон Бебиа аепикатә ҩымҭақәа раԥҵара дамароуп, ибаҩхатәра иамҭаны имарианы ицаайуеит. Ус шакәу

дырҵабыргуеит зегьы раԥхьаӡагьы инапы иҵыҵхьоу дара апоемақәа. Убри ахыхь, насгьы схаҭа абри сышәкәы аҟны ҷыдала урҭ рыҵҵараҿы иҟасҵаз алкаакәеи азгәаҭақәеи аԥхьаҩ иҵарҳәо маҷӡам ҳәа сгәы иаанагоит апоемақәа рхаҭабзиара аилкааразы.

Ҳәарас иаҭахузеи, Платон Бебиа епикатә ҩымҭақәа абасҟак иаҳгәарԥханы ҳзыхцәажәаз, инаҵшьны ҳаззааҭгылаз (еилҳмыргазгьы убрахь инарылаҵаны) рыҿгьы иубоит агха-ԥхақәагьы, насгьы дара зегьыҵәкьа хаҭабзиарала еиҟарам, иԥсыҿқәоугьы ыкоуп акритик Вианор Занҭариа ишазгәеиҭаз еиԥш, еиҳаракгьы заатәи ипоемақәа рҿы. Агхақәа рахь иуԥхьаӡар ауеит аԥсҭазаара жәынгьы ҽангьы иатәышьҭраны иаауа аҟыбаӡыбақәа ифырхацәа зны-зынла имариацәаны иахьырҳасабуа. Убри анаҩсангьы илирикатә поемақәа рҿы апоет ихатә биографиа аҟнытә иааиго, ихы иаирхәо аматериалқәа, ҳәарада, ибзиоуп, аҩымҭа иаҭаху, иажьуиацәоу роуп, аха маҷк аҟара амыцхәра рныԥшуеит, далахацәоит, ҩбагьы, акырԥьара еиқәҿырҭуеит ахҭысҟәа, формалагьы ҩышьалагьы еизааигәоуп, иаҳҳәап: «Ацҳа кнаҳа», «Ашьауардын шыԥыруа иԥсуеит» уҳәа еиҭа акыкҩбак.

Сара аҩада исҳәаз ахшыҩзцара фактла рырҵабыргра, аҿырԥштәқәа раагара салагом, избанзар, урҭ аҩымҭақәа рзы уиаҟара ибыргәым, ирымоу, аԥхьаҩ бзиа изырбаз рхаҭабзиарақәа рнапы рзахҩом, ирзыҵәахуам. Ҷабыргуп, алитература адунеи злаҟоу ала агха амамзароуп асахьаркыратә ҩымҭа. Аха гха-ԥхақәак змам, изҟәнымҷабло шамахаӡак акәымзар, ҩымҭак ыҟаӡам. Ус анакәха, ҳзыхцәажәо апоетгьы ипоемақәа рыҿгьы иуԥымлар ауам, иҵегь еиҕьындаз ззуҳәаша иԥсыҿу аҭыԥқәа. Аха, еиҵасҳәоит, уи акәым аус злоу, ихадароу Платон Бебиа иахьауажәраанӡа иаԥиҵахьоу епикатә ҩымҭақәа ихатәроуп, аԥсуа поема ажанр аԥсымчхара дыргәгәеит, ҳаамҭеикәшара ахаҿра аадырԥшыртә еиԥш. Апоема ахьӡ дууп, акапан амоуп асахьаркыратә литератураҿы. Избанзар, В.Г. Белински ишиҳәаз еиԥш «Поэма рисует идеальную действительность и охватывает жизнь в ее высших моментах»[1].

Аԥсуа поема жанрк аҳасабала аизҳа-зыҕьараҿы, ишаабо еиԥш, Платон Бебиа илагала дууп, уи ирбеиеит, еихеиҳаит, исахьаркшәа иуҳәозар, иҿыцу агәашьамх аҵеиҵеит ҳаԥсҭазаара аҵабыргхаҭа иагәылҩааны. Ари (аԥхьаҩгьы акритикгьы) мап рзацәкуам, ибылгьу литературатә фактуп. Амала, хәыҷык ауаҩы агәынамӡара инаҭоит ҳакритика уаҩцас иахьанӡагьы ахьақәҿнамҵыц, абжьы ахьамыргац. Уимоу, еицырдыруа апоет, аҵарауаҩ Борис Гәыргәлиа имонографиа «Аԥсуа поема» аҟынгьы Платон Бебиа

[1]В.Г. Белинский. т. VII, изд. Ан СССР, Москва, 1955, с. 401.

ипоемақәа зынӡаскгьы игәалашәом. Борис Гәыргәлиа зыӡбахә ҳамоу ҷыдала аԥсуа поема ҭызҵааӡу ишәҟәы ҭыҵит Аҟәа 1974 шықәсазы. Усҟан Платон Бебиа иԥхьан, акьыԥхь рбахьан абарҭ апоемақәа: «Уа мшыбзиа» (1959-64); «Аҳақ» (1960-1965); «Аӡеибафара» (1950); «Акәтаҕь былгьоит» (1961); «Абгақәа рчара» (1968); «Абна алымҳа» (1970); «Аҟама зҿыҵаку ала» (1971) уҳәа убас иҵегьы.

Абар даҽакгьы. Аԥсны анҭыҵгьы зԥымҭақәеи зыхьӡи рдыруа апоет, аҵарауаԥ Мушьни Лашәриа имонографиа ҟаиматҭ «И. А. Коҕониа иаԥҵамҭақәеи аԥсуа советтә поезиаҿы аепикатә жанрқәа рырҿиареи» (урысшәала 1979 ш. Аҟәа иҭыҵыз) аҿгьы изаҟаразаалак рыӡбахә ҳәам ицәгьазаргьы ибзиазаргьы рыԥсы ҭоуп ҳәагьы ҷьаргьы иарбам Платон Бебиа аԥада зыхьӡ сҳәаз ипоемақәа.

Сгәанала, арҭ амонографиақәа аԥбагьы рыԥсабара злаҟоу авторцәа ирывымсыр акәын апоет епикатә ԥымҭақәа. Избан акәзар, урҭ изыхцәажәоз, иҭырҵаауаз ажанр азын литературатә фактқәоуп. Аматәар ҭызҵааӡу афактқәа дрывымслар ауп. Ус иҟоуп алитератураҭҵаараҿгьы.

* * *

Аԥхьаԥ автортә хьаҵрак аҳасабала ажәа исҵар сҵахуп аԥсуа поет, апрозаик, адраматург, актиор Аԥсны жәлар рартист хаҭала сышәҟәы афырхаҵа хада ианыҷкәынцәаз аахыс ибзианы еибадыруа, еишьцәак реиԥш еибаҭаху Рушьни Џьопуа. Ҳазыӡырԥып уи ииҳәаз: «Платон Бебиеи сареи жәлак еицаҳхым, аха еишьцәак реиԥш ҳаҟоуп. Раԥхьаӡа Тамшьтәи абжьаратә школ аҿы данызба, ҳанеибадыр инаркны сгәы убас исанаҳәеит: абри ауаԥ дуԥыза бзиахоит, уара уараҿы иувагылоу аӡәы зырҳәо иакәны дҟалоит. Агәы иунаҭо ацәаалашәара амц азҳәаӡом, иаздырӡом. Сара ус сазҳәаз, исзырбаз уи иблақәа роуп. Аурыс жәаԥҟа баша имҳәазаап «глаза зеркало души» ҳәа. Сара раԥхьаӡа избаз арԥыс ҵәрышкәа еинаала иблақәа убри аҟара иҳалалын, ицқьан, иразын, изаҟаразаалак цәгьара рыҵаӡамкәа, анцәа ду иишаз ауаԥы иԥсҭазааразҿ иаҭаху иакәны. Абарҭқәа, аԥада еиқәысыԥхьаӡаз зегьы, иҭеиҭыԥши, ихы-иҿы лашеи, ибла гәыккәеи исарҳәеит, илаԥшҿабаны исдырбеит.

Платон Бебиеи абиԥарак иатәу иара иқәлацәеи даараӡа иуадаԥыз еилшәа-еилыҵуа иҟаз аамҭа ҳагәылсит. Ажәлар ртәыла утҟәар, унапаҿы иааугар, иуԥахыр ҟалоит, аха рбызшәа анырҿух уи еиҳау тҟәара ҟалаӡом, нас рбызшәа рҿыхны шәхы шәақәиҭуп ҳәа раҳәара ажәлар рзыҳәан имышмыхәлоу аамҭоуп.

Ҳбызшәала ацәажәара ҳалыхәдааны азин ҳамамкәа, ҳмилаҭ қьабзқәа, аҵасҟәа ҳхаршҭуа ҳаԥсадгьыл зымпыҵазхаларц иалагаз ақырҭуа политикатцәа ҳажәлар рдоуҳа аԥсымчхара ду иамаз рызхымҽит, изазымииаит, иагьа хаԥсыра рхы иадырбазаргьы, иага ус хәымга ҳзеиҵарҟәаҟәазаргьы. Убарҭ ҳаҕацәа ззымиааиз, знапаҿы ирзаамгаз амилаҭ дырхаҭарнакуп, дыруаӡәкуп Платон Бебиагьы.

Платон Бебиа ашкол данҭаз инаркны заԥхьаҟа арҿиараҿы абаԥхатәра иаша зоураны иҟаз аӡәы шиакәыз иныԥшуан. Абаԥхатәра ахаҭа аҽазеиҵыхраны иҟам уи зцәа-зжьы ԥсабарала иалалаз ауаԥы иуаажәлари иԥсадгьыли ихы аҵкыс бзиа имбозар, иҵахымзар. Платон Бебиагьы ихы аҵкыс ижәлари иԥсадгьыли бзиа ибон азоуп иахьа уи дпоет бзиан, дпрозаик бзианы, деиҵагаԥ шьахәны, амцабз зҿықәыхәхәу публицистны ҳдоуҳатә малқәа зегьы иреиҳау ҳсахьаркыратә литература дзаҵагылаз, дзаиоуз.

Ачамгәыр храхәыцк ахәҵәы аҟынӡа иахоуп, аҷапан аҟынӡа даҽа рахәыцкгьы ахоуп. Абанҭ ахрахәыцк узырхиараны иҟаӡам абни аҷапан аҟынӡа иахоу арахәыц заанаҵ имырхиакәа. Платон Бебиагьы убас ауп дшыҟоу. Ачамгәыр арахәыцқәа реиԥш дааурхиеит, аккахәа (акеԥхәа) ачамгәыр еиԥш ашәа иҳәоит. Избанзар, Платон Бебиа ҟазарас иҟоу зегьы илоуп, дрылаҟоуп, алаф, асамырҟәыл бзианы изҳәо уаԥыуп. Уи аабахьеит иқәгыларақәа раан. Убри ахыхьгьы аԥсы рхаҵаны дрыԥхьоит иажәеинраалақәагьы, иара иитәым ажәеинраалақәагьы убрахь инарылаҵаны. Зегь реиҳа иухамышҭуа ухаҿы иааинхоит аԥсуа шәҟәыԥԥцәа ирыххәааны алаф бзиақәа – алахҿыхра зырҵысуа – рыла иқәгыларақәа, рцәажәарақәа ҟаҵо.

Ишдыру еиԥш, алафҳәара ҳажәлар рҷаԥыцтә ҳәамҭақәа рҟнытә иаауеит, аҭоурых ду амоуп, насгьы зегьыҵәҟьа рымч зықәхо акы акәым. Уи абаԥхатәра ҷыда аҭахуп, насгьы уи аҟазара ԥшӡеи аҟазара иашеи аҭахуп. Мамзар, абыгьршәхәа ииашамкәа, анахьгьы иҟамкәа, арахьгьы иҟамкәа ҟазарак алаӡамкәа алаф, ажәа уҳәар, изхуҳәааз дгәааргьы, ихы иақәиҵаргьы ауеит. Платон Бебиа итәы ҳҳәозар, уи алаф зхиҳәааӡу ауаа ачын ду имаз аҭахызаргьы, заҵа изымгәаара, рхаҭақәагьы ишыччо ркьатеиах ԥнаҵәоит.

Ишдыру еиԥш, ажәеинраалеи ашәеи еиҟәыҵхашьа рымаӡам, насгьы излеиԥшым ҳәа акгьы ыҟаӡам, ҳәаа дук рыбжьазза иубом. Ажәлар иртәу ашәа ԥсӡом, иаанхоит шәышықәсала дара рҿы. Платон Бебиа иажәеинраалақәа аԥсуа композиторцәа ашәа злырххьоу рацәоуп. Урҭ уанырзыӡырԥуа, еснагь иԥымҵәаӡакәа исаҳаландаз, шьыри ҳәа агәахәара уоуеит. Урҭ зегьы уажәы араҟа еиқәысыԥхьаӡом, ҳажәлар ирылаҵәахьеит,

аха акык-ԥбак рыʒбахә сҳәар сҭахуп: «Аҭаиа», «Аҭак», «Рыцхә», «Аԥсны азы ашәа», «Ԍьычи-қәычи», «Шьақарбеи изы ашәа» уҳәа убас иҵегьы.

Платон Бебиа ахҽиаа еиԥш имҩехак ҭбааун, ҵкар рацәала рхы еилар-суп. Иаҳҳәап апрозаҿ ахшыԥҵар згәылоу илаф мацарала иԥу иромаңқәа, амилаҭ ахьаа зныԥшуа иажәабжьқәа, иповестқәа, ƀазарыла иаԥҵоу ипоемақәа, ибалладақәа. Иахьатәи аамҭа уадаԥʒа дагәылаԥшны иаԥиҵаз ипублицистикатә ԥымҭақәа.

Аиҭагақәа ртәы ҳҳәозар, Платон Бебиа дƀазаны дааԥшуеит. Уи аԥсшәахь ирцәажәахьеит: А.С. Пушкин, М.И. Лермонтов, С. Есенин, А. Ахматова, К. Симонов, Г. Лорка, М. Светлов уҳәа убас ирацәаԥны адунеи иадыруа аклассикцәа рԥымҭақәа. Ҷыдала иазгәаҭатәуп ашотланд поет ду Р. Биорнс иԥымҭақәа игәцаракны ƀазара дула аԥсшәахь ишеиҭеигаз. Уи азы Д.И. Гәлиа ихьʒ зху Аԥсны Аҳәынҭқарратә премиа иаҭәаршьеит.

Платон Бебиа даара ирацәаны аус иуит аԥсуа кьыԥхь аҿы. Уи акыр шықәса агазеҭ «Аԥсны ƀапшь» (уажәы «Аԥсны»), ахәыҷтәы журнал «Амцабз» аредакциаҿы аус иуан. Аԥснытәи Аҳәынҭқарратә шәƀәҭыжьырҭа аƀны 50 шықәса инарзынаԥшуа аус иуан, зны редактор хадас, нас директорс.

Сԥыза гәакьа, сашьа Платон Бебиа уаԥык иаҳасабалагьы ашьац иаҕрамгыло, аʒәы игәы иалсуа ƀазымҵо уаԥуп. Уи ԥсабарала ус дыƀоуп иага ƀымƀыра дҭашәаргьы ацәгьа изхәыцʒом, аха дрыцхасшьоит зны-зынла ауаа цыхлымқәа, аԥсымҭәқәа данрылахо, аха зегьы акоуп иԥнуҵƀатәи идоуҳатә беиарала аиааира агоит.

Платон Бебиеи сареи ҳаибадырижьҭеи 60 шықәса инареиҳаны иҵит. Убасƀан аахыс иаашьҭаҳхыз аиԥызареи ҳаиашьареи иага мчымхара, мыƀәмабара ҳҭашәазаргьы имырʒкәа иаагоит. Уи сара Қарҭ атеатртә институт аҿы аҵара аныстҵоз Аимара дцаны ибон, саб инхаратә усқәа рҿы дицхрааун, даанҷасуан. Сани саби ҳаҭыр иқәырҵон, ԥак еиԥш бзиа дырбон. Уа гәылас дҳаман Шугьан Аԥьынԥьал ҳәа нхаԥ бзиак. Уии Платони абзиабара, ишеиқәлацәамызгьы, рыбжьан, еиҷцаауан.

Шугьан Аԥьынԥьал сара сҭынха ду иакәын. Саб иԥсҭазаара даналҵ ашьҭахь, сан шықәсык уа дықәымҵит, ишаԥу еиԥш, ацәашьы аркра, аишәаргылара уҳәа аԥсы иқә-иҵас, имарҭхә ƀалҵон. Аха ашықәс анынҵәа Аƀәаƀа даасымгар сымуит. Лыԥсы сакәыхшоуп, лара арахь лԥазаҵә шсакәызгьы, аара лҭахымызт, аха лаамгашьас исымааз, лхала дысзааныжьуамызт.

Саб иԥны илԥаҵә мнеир ҳәа дшәаны (илԥаҵә ԥеирц азын) есышьыжь амца еиқәиҵон, ахәылбыҩеха иҷеиҳәон уаҵәазы. Абас уи даҿын краамҭа. Ас ƀазҵо агәыла бзиа, ауаԥ дыр иоуп. Аԥсуа иԥсҭазаараҿы ахәышҭаара амца кырʒа аҵанакуеит, аԥсҭазаара ҵыхәаԥҵәара шамам иазҳәоуп.

Сара ԥхьаԥык, шәƀәыԥԥык иаҳасабалагьы агәра нагʒаны изгоит ҳпоет, ҳапрозаик исахьаркыратә рҿиамҭақәа ҳлитературатә ԥсҭазаараҿы аԥсынҵры ду шрымоу, иахьа уажәраанʒагьы уи имаҷымкәа (иаԥсуаамгьы убрахь инарылаҵаны) ҳакритик ду Хәыхәыт Бҕажәба инаиркны ишихцәажәахьоугьы, ҳаԥхьаƀа иҵегьы ирҿиамҭақәа жанрла еихшаны ирыхцәажәараны, иҭырҵаараны, рʒыргажәа рҳәараны ишыƀоу.

Платон Бебиеи сареи наƀ-ааƀтәи ҳаибаркыра, ҳаибадырра, ҳаибаҭахра уаԥышәаратә бзиабарала ирԥхоуп. Агәрагьы згоит уи ҳаƀанаҵ ишҳацу, ҳшарҕәҕәо».

АХҚӘА

Аиахьанҵа 3
Аҧсҭазаара ду амҩахәасҭақәа 6
Ҳџьыԥьтәылатә еибашьра (1992 – 1993) иазку ажәеинраалақәа 312
Аибашьра ашьҭахьтәи ажәеинраалақәа 341
Еиҟара-еиҟара 373
Платон Бебиеи ахәыҷқәеи 388
Апоемақәа 429

Руслан Хәанеи-иԥа Қапба

Платон Бебиа

Иҧсҭазаареи ирҿиамҭақәеи

Актәи ашәҟәы

Руслан Хуанеевич Капба

Платон Бебиа

Жизнь и творчество

Книга первая

Аредактор *Т. Ҷаниа*
Акорректорцәа: *Ф. Бытҭәба, Н. Шьаматҭаа*
Асахьаҭыхԥы *Р. Габлиа*
Компиутерла еиқәлыршәеит *Н. Минаиа*

Аформат 60х90/16. Атираж 300.
Иҟаҵә. акь. бҭь. 33,5.
Аҿаҵапҳа №